

loannis
Cassiani
opera: De
institutis
coenobiorum

John Cassian,
Michael
Petschenig

2800
.268

UNIVERSITY LIBRARY,
SEP 19 1900
PRINCETON, N. J.

IN MEMORIAM
Charles Living Green
Obit December 23rd 1897.

UNIVERSITY LIBRARY

SEP 19 1990

PRINCETON, NEW JERSEY

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE
VINDOBONENSIS

VOL. XVII.
JOHANNIS CASSIANI OPERA
EX RECENSIONE
MICHAELIS PETSCHENIG

PARS I
PROLEGOMENA. INSTITUTIONVM LIBRI XII. CONTRA NESTORIVM
LIBRI VII. INDICES.

PRAGAE VINDOBONAE LIPSIAE
F. TEMPSKY. F. TEMPSKY G. FREYTAG.
BIBLIOPOLA ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE VINDOBONENSIS
MDCCCLXXXVIII.

IOHANNIS CASSIANI

DE INSTITVTIS COENOBIORVM
ET
DE OCTO PRINCIPALIVM VITIORVM REMEDIIS
LIBRI XII

DE INCARNATIONE DOMINI CONTRA
NESTORIVM

LIBRI VII

RECENSVIT ET COMMENTARIO CRITICO INSTRVXIT

MICHAEL PETSCHENIG

ACCEDVNT PROLEGOMENA ET INDICES

PRAGAE F. TEMPSKY. VINDOBONAE F. TEMPSKY. LIPSIAE G. FREYTAG.
BIBLIOPOLA ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE VINDOBONENSIS
MDCCCLXXXVIII.

2800
.268
vol. 17

VITICERUS
VINDOBONAE
L.M.J.

VINDOBONAE, TYPIS DESCRIPTIS ADOLPHVS HOLZHAVSEN

PROLEGOMENA.

CAP. I. DE CASSIANI UITA ET SCRIPTIS.

Nomen uerum scriptoris, cuius opera post trecentos demum annos ex quo ab editore Romano laudabiliter sunt recensita denuo emittimus, uidetur fuisse Cassianus. ita enim non solum in libris manu scriptis appellatur ueluti in *GKL* (*cassiani massilitani p̄s*) *NM* (*cassiano massiliensi abbe*) *pOH*, sed etiam a Gennadio¹⁾ et Cassiodorio.²⁾ contra Prosper Aquitanus in chronico refert *Ioannes monachus cognomento Cassianus Massiliae insignis et facundus scriptor habet*ur et ipse Cassianus in Conl. XIII, cap. 9, 4 Nesterotem senem inducit his uerbis ipsum adloquentem *obseruate igitur in primis, et maxime tu, Iohannes* et rel. cf. Inst. V, 35. quae difficultas ita solui posse uidetur, ut statuamus nomen 'Iohannes' Cassiano aut eum baptizaretur³⁾ inditum esse aut tum demum ab eo adsumptum, cum in monasterio Bethleemitico primis uitiae monasticae rudimentis inbuebatur. nam quin arbitremur nomen illud eum acceptisse cum *adoptatus a beatissimae memoriae Iohanne episcopo in ministerium sacrum atque oblatus deo*⁴⁾ in diaconatus

¹⁾ de uir. instr. cap. LXII.

²⁾ de diuin. lect. praef.: *nec me praeterit eloquentissimum Cassianum in quinto collationum dixisse uolumine.* cap. 29: *Cassianum presbyterum . . . sedulo legite et libenter audite.*

³⁾ Cassiani temporibus in Gallia adulescentes baptizari solitos esse etiam e uita S. Honorati quam Hilarius Arelatensis seripsit couperimus.

⁴⁾ contra Nestor. VII, 31, 1.

honorem proueheretur,¹⁾ temporum ratio inpedit. constat enim eum ante a. 398, quo Iohannes Chrysostomus sedem Constantinopolitanam nanctus est, in Aegypto commoratum esse. itaque cum de nominibus auctoris nihil certi possit definiri nisi quod alterum uerum esse et genuinum, alterum postea tamquam sanctius additum uidetur, maior primo aspectu oritur difficultas in patriam illius inquirentibus. primum enim id quod apud Gennadium legitur *natione Scytha* uix sanum est: certe libri recentiores Gennadii ut Bambergensis et Bernensis, tum Parisinus *p* Cassiani exhibit *natus Serta*. deinde Cassiani stilum scribendique facultatem paulo diligentius perpendenti et eruditionem plane Latinam consideranti prorsus negandum erit cuiquam tantam copiam sermonis Latini, in quo ne uestigium quidem linguae cuiuspia barbare appareat, praesto fuisse nisi ei, qui a primis pueritiae annis Latina erat lingua instructus. quod sibi contigisse Cassianus ipse testatur, cum in Conl. XIII, cap. 12 haec de se refert: *uideor adtigisse notitiam litterarum, in qua me ita uel instantia paedagogi uel continuae lectionis macerauit intentio, ut nunc mens mea poeticis illis uelut infecta carminibus illas fabularum nugas historiasque bellorum, quibus a paruulo primis studiorum inbuta est rudimentis, orationis etiam tempore meditetur, psallentique uel pro peccatorum indulgentia supplicant aut in pudens poematum memoria suggeratur aut quasi bellantium heroum ante oculos imago uersetur.* diserte ergo profitetur et paedagogo se puerum usum esse et continua carminum lectione occupatum fabulas historiasque bellantium heroum ita in mentem recepisse, ut memoria earum nullo modo posset aboleri. neque tamen Graecum natione fuisse inde colligendum est, quod eius linguae gnarus fuit:²⁾ illam enim aut puer didicerat aut in peregrinationibus pernouerat. his digne aestimatis pro certo habemus Cassianum

¹⁾ Gennadius l. l.: *Constantinopoli a Iohanne Magno episcopo diaconus ordinatus.*

²⁾ Conl. XVI, 1 *Ioseph . . . Graeca facundia diligenter edocut, ut uel nobis uel his qui Aegyptiam linguam penitus ignorabant non ut ceteri per interpretem, sed per semet ipsum elegantissime disputaret.*

Romanis parentibus ortum secundum aequalium morem educatum eruditumque esse. sed iam quaerendum est, ubi parentes eius habitauerint. narrat autem in Conl. XXIII, cap. 1 se ipsum et Germanum, dum in Aegypto morantur, *ad repetendam prouinciam atque ad reuisendos parentes cotidianis animae aestibus* esse compulos — putabant enim illie se uitam anachoreticam non minore diligentia ac seueritate quam in Aegypto posse exercere, cum parentes neque propositum ipsorum impedituri et omnem uictum necessarium cum gudio essent exhibuti —: quam apta uero prouincia patria uitae monasticae fuerit his uerbis describit: *praeterea ipsorum locorum situs, in quibus erat maioribus nostris auita possessio, ipsarumque amoenitas incunda regionum ante oculos pingebatur, quam grata et congrue solitudinis spatiis tenderetur, ita ut non solum delectare monachum possent secreta siluarum, sed etiam maxima uictus praebere copendia.* e quo loco apparet utriusque parentes praedia a maioribus sibi relicta in regionibus siluosis et tamen frugum feracibus habuisse. eas autem regiones fuisse sub septentrionali caeli plaga e cap. 8, 5 colligitur, ubi Abraham senex inducitur haec commonens: *diligerter expendite, utrum in illis torpidis ut fama est regionibus et uelut frigore nimiae infidelitatis obstrictis¹⁾ hanc ut ita dixerim nuditatem sustinere possitis.* quibus omnibus non Palaestinam, ubi antea commorati erant, nec Italianam nec Scythiam, sed Galliam significari duobus aliis locis inter se comparatis iam pro certo statui potest. nam cum Cassianus Conl. XXIII, cap. 18 abbatii Abraham affirmasset in patria sua uitae monasticae seueritatem a fratribus uisitantibus non posse interruppi dicens *quod sine dubio nullatenus in nostra prouincia credimus euenturum, in qua aut nullum aut certe rarissimum professionis huius uirum inuenire possibile est,* quid significauerit uerbis *nostra prouincia* in praeftatione ad Institutionum libros §. 3 apertius ostendit, cum Castorem episcopum Aptensem amicum suum *in prouincia*

¹⁾ cf. praef. Conl. p. II, §. 1 *hanc quasi frigoris Gallicani rigore torpem prouinciam.*

coenobiorum experti Orientalium maximeque Aegyptiorum instituta fundari uelle refert. si quid praeterea suspicari licet (conuinei enim in hac re nihil potest), Cassianus in prouincia ueteri, quae hodie Provence appellatur, natus erat. nam et ipse post redditum ex Oriente nullo alio loco quam Massiliae degebat, ubi duo monasteria, unum uirorum, alterum mulierum condidit, quae Gennadii aetate extabant,¹⁾ neque amicos ac familiares nisi in regionibus finitimis habebat. Castor enim episcopus Aptae fuit, Leontius episcopus Fori Iulii, Honoratus episcopus Arelatis,²⁾ antea primus abbas monasterii Lerenensis, Eucherius episcopus Lugduni, Iouinianus, Minerius, alter quidam Leontius, Theodorus in monasterio Stoechadum insularum degebant. parum de Helladio liquet, quem in praef. ad Conl. part. I monachum seu abbatem, in praef. ad Conl. part. II episcopum fuisse significat. ille enim Helladius, quem nouimus circa a. 361 episcopum Antissiodori consecratum et post a. 370 mortuum esse, aetate multo prior fuit quam ut inter Cassiani amicos esse potuerit.

Postquam demonstrauimus Cassianum natione Gallum fuisse, Romanis parentibus neque humilibus neque egenis ortum, disciplina Romana satis diligenter, ut tum erant tempora, inbutum, restat ut explicemus quanam ratione fieri potuerit, ut siue Gennadius ipse siue qui uerba eius interpolauit ad insulsam illam opinionem de Scythia Cassiani origine sit adductus. eius rei aliam causam non inuenio nisi quod ipse in libris suis de Institutis monasteriorum et in Conlationibus patrum per saepe loci cuiusdam Aegyptiaci mentionem facit, qui a Ptolemaeo Σκυθίς uel Σκυθούς (uar. lect. Σκυθική) γάρ, in libris patrum ecclesiasticorum Graecorum Σκύθης uel Σκύτης, in uitis patrum *Scythia, Scythis* sim., a Cassiano ipso *Scitum, heremus Scitii, heremus Scitiotica* appellatur. cum autem etiam in Cassiani codicibus et quidem antiquissimis haud raro forma *Scyth* . . .

¹⁾ I. l.: *apud Massiliam presbyter condidit duo monasteria, id est, uirorum ac mulierum, quae usque hodie extant.*

²⁾ cf. Hilarius Arelatensis, Uita S. Honorati episcopi Arelatensis (Migne L, p. 1249).

occurrat, facile fieri potuit ut qui eius opera obiter tantum attigerat de Scythia eum tamquam de patrio solo loqui opinaretur.

Admodum adulescens Cassianus cum Germano amico natu maiore¹⁾ intima familiaritate sibi deuineto²⁾ in Orientem profectus est, eo fortasse consilio, ut perlustratis ac conspectis locis sanctis in religione confirmarentur.³⁾ certe in monasterio Bethlehem, quod prope natale solum domini extrectum erat, aliquot annos commorati sunt.⁴⁾ ibidem Cassianus etiam institutiones monasteriorum totius Orientis accuratius cognouit.⁵⁾ qua uero causa adducti sint, ut in Aegyptum proficiscerentur, ipse in Conl. XI, cap. 1 dilucide narrat: *Cum in coenobio Syriae consistentes post prima fidei rudimenta succedentibus aliquatenus incrementis maiorem perfectionis desiderare gratiam coepissemus, statuimus confestim Aegyptum petere ac remotissima etiam Thebaidos heremo penetrata sanctorum plurimos, quorum gloriam fama per uniuersa diffuderat, si non aemulandi, saltim agnoscendi studio inuisere.* peregrinandi autem potestas utrique a senioribus monasterii ea condicione facta est, ut congregationibus Aegypti celeberrimis perlustratis statim redirent.⁶⁾ igitur a portu quoipam Syriae naue profecti ad oppidum Thennesum, quod ostio Nili Tanitico adiacebat, appulerunt.⁷⁾ ibi tum forte Archebius episcopus Panephysis, qui antea per triginta septem annos uitam anachoreticam egerat, episcopi eligendi causa aderat.⁸⁾ ab eo statim ad oppidum Panephysin deducti sunt, in cuius confinio oppidis et uicis olim abundant tunc temporis insulae aliquot desertae erant, quae stagnis salsis circumfusae anachoretis desideratam solitudinem praebabant. in eis tres senes, Chaeremon, Nesteros, Ioseph habitabant, quoruim doctrinam Cassianus septem Conlationibus

¹⁾ Conl. XIII, 9, 4.

²⁾ Conl. I, 1; XVI, 1.

³⁾ Inst. III, 4, 1. Conl. XVI, 1.

⁴⁾ Inst. III, 4, 1; III, 31. Conl. XI, 1, 5; XVIII, 1, 3; XX, 1, 5.

⁵⁾ Inst. II, 8. III, 19. V, 24.

⁶⁾ Conl. XVII, 2, 2 fin.

⁷⁾ Conl. XI, 1.

⁸⁾ Conl. XI, 2.

XI—XVII complexus est. quarum postrema cum dubitatio peregrinantium de promisso celeri in Palaestinam reditu sublata esset, etiam ulteriores Aegypti partes uisere decrenerunt atque septem annos in Aegypto manserunt. et primum quidem Diolecon peruererunt, qui uicus ostio Sebennytico uicinus erat, ibique cum Piamun, Iohanne, Pinufio, Theona, Abraham collocuti sunt (Conl. XVIII—XXIII). relicta Dioleo in solitudinem Nitricam et regiones adiacentes commigrasse uidentur, inter quas ea, cui nomen Scitum siue heremus Scitiotica erat, a Cassiano saepissime memoratur:¹⁾ in hac Conl. I—X habitas esse fingit. alia loca eiusdem regionis erant Calamus seu Porphyrio,²⁾ et Cellae,³⁾ inter Nitriam ac Scitum sitae. interiorem uero Aegyptum ac Thebaide eos intrasse neque Cassianus ipse disertis uerbis dicit neque ullo indicio confirmatur: immo de illis locis uel de moribus et institutis monachorum ibi habitantium ea tantummodo refert quae fando audiuerat.⁴⁾

Iam uero quaeritur quo tempore Cassianus in Aegypto fuerit. Id autem potius indiciis quibusdam colligi quam certis annorum spatiis potest definiri. itaque in Conl. XVIII, cap. 7 fin. inducitur abbas Piamun coram Cassiano et Germano haec referens: *temporibus siquidem Luci, qui Arrianae perfidia episcopus fuit, sub Ualentis imperio, dum diaconiam nostris fratribus deferimus, his uidelicet qui de Aegypto ac Thebaida fuerant ob catholicae fidei perseverantiam metallis Ponti atque Armeniae relegati, licet coenobiorum disciplinam in quibusdam ciuitatibus rarissimam uiderimus, anachoretarum tamen apud illos ne ipsum quidem nomen auditum fuisse conperimus.* eo igitur tempore, quo Piamun de Asia reuersus haec hospitibus suis referebat, Ualens iam mortuus erat. his uerbis optime

¹⁾ Inst. V, 40. XI, 15. Conl. I, 1; III, 1; IIII, 1; VI, 1; X, 2; XV, 3; XVII, 30; XVIII, 15. 16 fin.; XX, 12; XXIII, 4.

²⁾ Inst. X, 21; Conl. III, 5, 2; VII, 26, 2; XXIII, 4, 1.

³⁾ Conl. VI, 1, 3.

⁴⁾ Ne quis Cassiani uerba Conl. XI, 1 *statuimus confessim Aegyptum petere ac remotissima etiū Thebaidos heremo penetrata sanctorum plurimos... inuisere male interpretetur, monendum est illo loco eum non quasi de re peracta, sed de consilio tantum loqui.*

conuenit quod paulo post (cap. 14) idem Piamini in narratione quadam Athanasium episcopum Alexandrinum, qui a. 373 decessit, iam non inter uiuos esse significat dicens *ueniens ad beatae memoriae episcopum Athanasium*. neque tamen multo ante a. 385, quo Theophilus Alexandriae episcopus factus est, ea peregrinatio suscepta esse uidetur. certe tunc temporis, cum Cassianus in solitudine Scitii disciplina anachoretarum instituebatur, episcopus ille litteras suas promulgavit, quibus Paschae tempus constituit simulque Anthropomorphitarum haeresim confutauit.¹⁾ aliquid fortasse momenti ad hanc rem accuratius expediendam afferre potest id quod de Iohanne eremita, qui prope Thebaidos oppidum Lycon (Lycopolis) degebait, in Concl. XXIII, cap. 26 narratur. ibi enim abbas Abraham, cum monachis ne potentium quidem honores deesse disseruisse, ita pergit: *quod euidentius in abbatu Iohanne, qui in illa heremo quae Lyco oppido adiacet commoratur,²⁾ possumus adprobare. qui perobscuris maioribus natus ita pro Christi nomine uniuerso paene humano generi admirabilis factus est, ut eum ipsi quoque rerum praesentium domini, qui mundi huius atque imperii gubernacula retinentes etiam potentibus cunctis regibusque terrori sunt, uelut dominum uenerentur et oracula eius de tam longinquis regionibus expertentes imperii sui apicem et statum salutis bellorumque prouentus illius orationibus meritisque committant.* Quid his uerbis significari voluerit Cassianus, in Inst. l. III, cap. 23 planius exprimit dicens: *ponemus primum abbatem Iohannem, qui commoratus est iuxta Lyco quod est oppidum Thebaidos, qui propter oboedientiae uirtutem ad prophetiae gratiam sublimatus sic uniuerso orbi claruit, ut etiam regibus mundi huius merito suo redderetur inlustris. nam cum in extremis ut diximus Thebaidos partibus commaneret, non ante praesumebat Theodosius imperator ad praepotentium tyrannorum bella procedere quam oraculis illius animaretur atque responsis, quibus confidens uelut caelitus sibi delatis tropaea*

¹⁾ Concl. X, 2.

²⁾ Cf. Concl. I, 21, 1 *abbatem Iohannem, qui Lyci commoratur.*

de bellis desperatis atque hostibus reportabat. utroque loco rem tangere uidetur de qua in ipsa Aegypto certior factus est. bis autem Theodosium ad Iohannem misisse consultum de euentu belli imminentis praeter alios Augustinus de civ. dei V, 26 refert, scilicet antequam Maximo (a. 388) et Eugenio (a. 394) bellum inferret. habemus igitur iam terminos quosdam, intra quos Cassianum in Aegypto commoratum esse statuamus, annos scilicet 385—394. et hic statim adicienda ac diligenter consideranda sunt ea, quae contra Nestor. l. VII, cap. 31 de se narrat: *adoptatus enim, inquit, a beatissimae memoriae Iohanne episcopo in ministerium sacrum atque oblatus deo, etsi corpore absum, affectu illic sum.* quid sit illud *adoptatus atque oblatus deo* e Gennadio nouimus, qui Cassianum *a Iohanne Magno episcopo diaconum ordinatum* refert. quod nisi intra a. 398—403 fieri non potuisse patet. itaque ut quae-
stionem institutam absoluamus, pro certo definire licet Cassianum non multo ante a. 385 in Aegyptum uenisse eamque, cum interim monasterium suum Bethleemiticum repetisset ibique ueniam diuturnae peregrinationis atque redeundi potestatem accepisset,¹⁾ ante a. 403, quo Iohannes Chrysostomus in exilium missus est, in perpetuum reliquise. cum autem adulescens in Aegyptum uenerit, uix ante a. 360 eum natum esse ueri est simile.

Ab Aegypto Cassianus Constantinopolim profectus et sicut supra commemorauimus a Iohanne Chrysostomo diaconus ordinatus est.²⁾ deinde incertum quo anno in patriam reuertit Massiliaeque presbyter factus usque ad uitiae finem in ea urbe degit et opera sua scripsit, quibus coenobiorum instituta, quae in Oriente et Aegypto cognouerat, exposuit et de monachorum uitis et uirtutibus disseruit, ita quidem, ut Institutiones *ad exterioris hominis obseruantiam et institutionem coenobiorum competentius* aptarentur. Conlationes uero *ad disciplinam interioris ac perfectionem cordis et anachoretarum uitam atque doctrinam potius*³⁾ pertinenterent. primum autem eius opus sunt

¹⁾ Concl. XVII, 30, 2.

²⁾ eo spectare uidetur quod Inst. XI, 18 de se refert: *nec episcopi euadere manus potui.*

³⁾ Inst. II, 9, 3.

libri duodecim *de institutis coenobiorum et de octo principialium uitiorum remediis.* ita enim eis inscribendum uidetur, quamquam propter discrepantiam, quae in codicem titulis conspicitur, et quia Cassianus ipse sibi non constat, certi quicquam in hac re eruere admodum difficile est. nam quod in praef. secundae partis Conlationum scribit *illa instituta coenobiorum, quae duodecim libellis . . . conscripsimus,* ansam praebet suspicandi titulum operis fuisse *de institutis coenobiorum,* ut habent editiones uulgatae. contra in praef. ad Conl. p. I legimus *in eorum uoluminum praefatione, quae de institutis coenobiorum et de octo principalium uitiorum remediis duodecim libellis domino adiuuante digesta sunt.* nullius momenti in hac quaestione ea sunt quae leguntur Inst. praef. §. 3 *instituta monasteriorum,* §. 7 *instituta ac monasteriorum regulas,* §. 8 *instituta,* I, 1 *de institutis ac regulis monasteriorum,* II, 9, 1 *institutorum ordo,* II, 9, 3 *ad institutionem coenobiorum,* Conl. XX, 1, 1 et 2, 2 *in quarto institutionum libro.* his enim omnibus tantum libros I—III intellegi uult, quibus re uera non agit nisi de monasteriorum institutis. neque magis auxilio sunt codiees quorum tituli extant. inscriptum est in GS: *In hoc corpore continentur libri duodecim quos Cassiano auctore editos nouimus, id est de habitu monachi et de canonico nocturnarum orationum et de canonico diurnarum orationum¹⁾ et de institutis renuntiantium et de octo principalibus uitiis; in L: Cassiani massilitani pr̄s libri de abitu monachorum et de canonico orationum atque psalmorum modo secundum egyptios unus institutionum liber* // de origine et qualitate * ac remediis octo principialium uitiorum libri octo eiusdem de ordine monasterii liber unus;²⁾ in H: *Incipit praefatio Cassiani in libris de institutione et habitu monachorum.³⁾* ne Gennadio qnidem alios nisi separatos singularium partium titulos innotuisse uerba

¹⁾ sic! *modo* omissum est.

²⁾ Id est regulae quae Augustini esse dicuntur.

³⁾ Mira est cod. Sessoriani inscriptio, de qua uid. Reifferscheid BPLI, vol. I, p. 137 et 139.

eijs demonstrant dicentis: *scripsit . . . de habitu monachi et de canonica oratione atque 'psalmorum modo',¹⁾ qui in monasteriis Aegypti die noctuque tenetur, libros quattuor,²⁾ 'institutionum' librum unum, 'de origine et qualitate ac remediis octo principalium uitiorum' libros octo.* in tanta diuersitate optimum duximus ad ipsius Cassiani uerba confugere, qui Inst. V, 1 scribit: *nam post quattuor libellos, qui super institutis monasteriorum digesti sunt, nunc ad ripere conluctationem aduersus octo principalia uitia . . . disponimus;* quibus consentit capituli titulus *Transitus de institutis monachorum ad conluctationem octo principalium uitiorum.* itaque cum auctor ipse libros octo posteriores a quattuor prioribus ita discernat, ut argumentum utrorumque plane dissimile esse significet, pleniorum titulum, quem supra indicauimus, praferendum esse censemus. *huc accedit aliud argumentum non aspernandum.* in antiquissimis enim codicibus Casinensi et Augustodunensi saec. VII tantum libri V—XII continebantur: ex quo conicere licet hos libros tamquam opus peculiare, si non a Cassiano, certe statim post eum, separatim esse editos. et habent re uera suam praefationem quamquam perbreuem.

Hoc opus intra annos 419?—426 scriptum esse inde colligitur, quod Castorem in praef. §. 2 et V, 1 adloquitur *beatisime papa* (i. e. episcopi) *Castor.* ergo eum, quem mortuum in praef. Conl. p. I deflet his uerbis *derelinquens nos pontifex supra dictus migravit ad Christum,* eo tempore, quo Institutiones componebantur, adhuc uiuum fuisse apparent.

Nunc ad alterum Cassiani scriptum uenimus, *Conlationes* dico. hunc autem operis titulum fuisse pro certo haberi potest, quamquam Gennadius id *collationes cum patribus Aegyptiis habitas* nominat et Cassianus ipse passim genetiuum seniorum addit. cf. Inst. II, 1 *cum seniorum conlationes coeprimus exponere,* 9, 1 *in conlationes seniorum reseruemos,* 18 *in*

¹⁾ *de canonico orationum modo atque psalmorum libri recentiores.* Gennadium scripsisse *de canonico orationum atque psalmorum modo* patet e titulis Inst. II, II et III.

²⁾ Immo *tres*, ut recte legunt codd. recentiores.

conlationibus seniorum = V, 4, 3; similiter in praef. Conl. p. I, §. 2 *has decem conlationes summorum patrum*: cf. praef. Conl. p. II, §. 2—3. sed librorum manu scriptorum tituli praeter D, qui *sanctorum conlationes* exhibet, constanter inscriptionem *conlationes* praebent: cf. infra cap. III. adde quod scriptor ipse in praefat. operis contra Nestorium hos libros *collationes spirituales*, non *collationes seniorum* appellat.

Cassianum Conlationum libros iam tum scribere aut in animo habuisse aut etiam coepisse, cum Institutiones conficiebat, loci aliquot Institutionum indicant quibus legentes ad opus postea edendum relegat: II, 1 *de qualitate uero earum (orationum) uel quemadmodum orare secundum apostoli sententiam sine intermissione possimus, suis in locis, cum seniorum conlationes coepерimus exponere . . . proferemus*: cf. II, 9, 1. e quibus uerbis conicere licet eum iam tum aut totum argumentum Conl. VIII et X mente pertractasse aut etiam lineas quasdam disputationis descripsisse. similiter iudicandum est de eis quae Inst. II, 18 profert: *hoc quoque nosse debemus a uespera sabbati, quae lucescit in diem dominicum, usque in uesperam sequentem apud Aegyptios genua non curuari, sed ne totis quidem Quinquagensimae diebus, nec custodiri in eis ieuniorum regulam. quarum rerum ratio suo loco in conlationibus seniorum . . . exponetur*: haec enim uerba Conl. XXI capita 11 et 19—20 tangunt. porro cum Inst. V, 4, 3 dicit licet unus religionis nostrae sit finis, professiones tamen diuersae quibus ad deum tendimus, sicut in conlationibus seniorum plenius disputandum est, Conl. XIII, XVIII, XVIII significare uidetur. postremo in praef. ad Conl. p. I, §. 2 aperte profitetur se a Castore admonitum esse, ut ei *decem conlationes summorum patrum simili sermone* conserberet. itaque uel his indicis euincitur eum Conlationum conficiendarum munus ante a. 426 inchoasse, sed primam partem post Castoris demum mortem edidisse. hanc autem partem non ante a. 419, quo Leontius episcopus factus est, scribi potuisse patet e praef. §. 2: *beatissime papa Leonti*. secunda uero pars composita est uel certe inchoata ante a. 426, tertia post a. 426, sed ante a. 429: id quod colligitur e praefationibus, cum in ea, quae

secundae parti praemittitur, Honoratus, qui a. 426—429 episcopus Arelatis fuit, fratrī (i. e. monachi) nomine appelletur, in praef. autem partis tertiae iam episcopus nocetnr. totum autem opus propter amplitudinem in tres partes ita diuisit, ut singulas separatim ederet sua cuique praefatione addita. huius rei praeter ipsas praefationes inter se comparatas certissimum est argumentum, quod in Concl. XVI, cap. 1 uerbis *in prima conlatione* non eam significat quae omnium prima est, sed primam partis secundae, id est undecimam.

Operibus de uita monastica confectis atque editis Cassianus et sibi et amicorum desideriis se satisfecisse ratus a scribendi studio abstinere in animo habuit. sed uoluntati eius obstitit Leo, tunc archidiaconus, postea episcopus urbis Romae (440—461), a quo rogatus libros septem de incarnatione Christi aduersus Nestorium haereticum composuit, qui ingenii admodum senescentis documenta p̄ae se ferunt. quoniam Nestorium episcopum Constantinopolis appellat, hoc opus intra a. 428—431 scriptum esse apparet. propius tamen ad a. 431 quam ad 428 accedendum erit, cum in praefatione dicat *absolutis dudum collationum spiritualium libellis*, quos ex parte post a. 426 compositos esse supra demonstrauimus. editores his libris inscripserunt *de incarnatione Christi contra Nestorium*, cum Gennadius referat *scripsit aduersum Nestorium de incarnatione domini libros VII.* neque aliter tituli librorum manu seriptorum uariant et ne sibi ipsis quidem constant. antiquissimus enim N in fine praefationis exhibet *de incarnatione zp: di contra Nestorium*, sed in subscriptionibus singulorum librorum modo *de incarnatione domini modo de incarnatione christi* legitur. minoris momenti sunt tituli codicum *Mp.* itaque iterum ad ipsa Cassiani uerba refugiendum uidetur. qui cum in praef. §. 2 dicat *nam qui iussi anteā de dominicis studiis locuti sumus, nūc id exigis ut de ipsa incarnatione domini ac maiestate dicamus*, secundum Gennadium et subscriptionem codicis N his libris *de incarnatione domini contra Nestorium* inscribendum putauimus.

Haec sunt quae de genuinis operibus Cassiani dicenda uidebantur. nam illa, quae pristinis saeculis sub eius nomine circum-

ferebantur, nemo nunc est qui uel mentione digna existimet, ueluti *De spirituali medicina monachi sen Dosis medica ad exinanierdos animi affectus*, quem libellum Tilmannus Carthusianus e Graeco a se conuersum esse fluxit, et *Theologica confessio* et *De conflictu uitiorum et uirtutum*. quod autem regulam monasticam condidisse fertur, id eo pertinere uidetur, quod regula quae dicitur Augustini re uera in codicibus nonnullis, ut in Laudunensi (*L*) Institutionum, ei adscribitur.

Quando Cassianus de uita excesserit, parum conpertum habemus. non multo autem post opus de incarnatione domini absolutum, circiter a. 435, diem supremum eum obiisse Gennadius indicare uidetur dicens *et in his* (scil. libris contra Nestorium) *scribendi apud Massiliam et uiuendi finem fecit Theodosio et Valentianino regnantibus*.

E scriptis Cassiani Institutiones et Conlationes, quippe quae totam fere uitiae monasticae rationem in se continerent eaque de causa summis illius ordinis uiris, Benedicto et Cassiodorio, admodum probarentur atque ab eis monachorum collegiis studiose commendarentur, a monachis omnium regionum omniumque temporum saepissime descriptae sunt. ita factum est, ut hodie maximus numerus librorum manu scriptorum in bibliothecis extet uixque monasterium inueniatur, in quo non unus saltem codex Cassiani uel olim fuerit uel etiamnum sit. contra librorum operis aduersus Nestorium tanta raritas est, ut non plus quam septem inuestigare contigerit, qui partim recentissimi sunt. ex ingenti autem librorum copia, ut par erat, tantum antiquissimos selegitur, ad quorum fidem haec opera recenserentur, et Institutionum quidem atque Conlationum eos potissimum, qui saeculum decimum superare uidebantur. quos quoniam accurate describere adgredimur, pauca de ratione, qua Cassiani opera posteritati tradita sunt, praemittenda uidentur. cum enim singulis uoluminibus seu codicibus ita, ut ab auctore ipso edita erant, etiam postea a librariis deseriberentur, certe usque ad nonum et decimum saeculum, quo tempore iam totum Conlationum corpus in unum codicem conclaudi coeptum esse Parisinus *O* demonstrat, factum est ut praeter librum quem modo memoraui inter antiquos a nobis adhibitos extet nullus, qui plus

XIII

contineat quam unum opus, id est aut Institutiones aut unam e tribus Coulationum partibus aut, quod tamen ad seriora iam tempora referendum est, libros contra Nestorium. appareat igitur de uniuscuiusque operis fontibus criticis seorsum esse tractandum: cui muneri capita quae iam sequuntur destinata sunt.

CAP. II. DE CODICIBUS AD INSTITUTIONUM LIBROS ADHIBITIS.

C 1. Cod. Casinensis rescriptus n. 295 saeculi, ut Reifferscheidius¹⁾ putat, VII—VIII, ut uero mihi uisum est, septimi liber 132 foliis constat, in quibus manus saec. X Hieronymi epistulas scripsit. horum non plus quam 32 sunt rescripta, id est tertium usque ad tricesimum quartum siue codicis paginae 5—68. scriptura netus ea est quam uncialem nocant, litteris praegrandibus insignis. haec folia, ut ad usum noui libri apta essent, librarius sealrello ita abrasit ut characteres eiusque paginae rectae melius, uersae, quae fere asperior esse solet, minus bene seruati sint. praeterea singularum paginarum uersus primus uel primus et secundus penitus oblitterati sunt. quam obrem pleraque quidem neque tamen omnia legere potui, quamuis oculorum aciem adiutus etiam instrumento uitreo summe intenderim. ut autem quam maxime appareat quid in quoque folio sit scriptum et quae partes codicis seruatae, quae deperditae sint, praesertim cum de libri antiquissimi et pretiosissimi laciniis agatur, indicem paginarum accuratum infra ponere libet.

folium	paginae	continent
I	5—6	X, 18 <i>eorum qui secum erant</i> — 20 init. <i>propensius laborantis</i>
II	7—8	XII, 27 post med. <i>stigatur deinde post hanc</i> — 28 sub fin. <i>prorsus emittere</i>
III	9—10	VII, 17 med. <i>et cum uidissent inquit</i> — 18 <i>non nostris definitionibus ad</i>

¹⁾ BPLI, vol. II, p. 354.

folium	paginae	continent.
III	11—12	V, 7 post med. <i>que esus indulgeat</i> — 9 post med. <i>coherit inedia non habet</i>
V	13—14	V, 5 sub fin. <i>lis est parsimonia</i> — 7 post med. <i>refectione defrudet tantum</i>
VI	15—16	VII, 7 post med. <i>mento rabies cupiditatis</i> — 8 <i>indumento contentus non</i>
VII	17—18	XII, 19 <i>cis et tulliana facundia</i> — 21 post init. <i>sculptilibus et fac</i>
VIII	19—20	XI, 2 post init. <i>ad conflictum quanto</i> — 4 post med. <i>nitidae cenodoxiam non</i>
VIII	21—22	V, 2 sub fin. <i>anima penetrantes</i> — 4 med. <i>de ipso enim dicitur</i>
X	23—24	X, 12 sub med. <i>semet ipsos corrigere</i> — 14 sub fin. <i>operationis salutari pree</i>
XI	25—26	VI, 2 post init. <i>andum unde fons</i> — 4 init. <i>inueniri continentes quod</i>
XII	27—28	XII, 25 <i>nisi mortificationis et crucis</i> — 27 post init. <i>omnium malorum est filar</i>
XIII	29—30	XII, 23 <i>nis finem ac puritatis</i> — 25 <i>re-</i> <i>nuntiatio nihil aliut sit</i>
XIII	31—32	VI, 4 init. <i>per facile posse fieri</i> — 6 init. <i>et cunctorum expug</i>
XV	33—34	X, 7, 2 fin. <i>uno uel in duobus sed in omnes</i> — 7, 5 <i>cellae et operi manuum</i>
XVI	35—36	V, 11 post init. <i>nunquam enim robustioribus</i> — 12 sub med. <i>et innunitatis priui</i>
XVII	37—38	X, 21, 2 <i>quisque somno otii uel acediae</i> — 21 fin. <i>ut subtrahatis uos inquit</i>
XVIII	39—40	XII, 2 init. <i>tes carnalesque complectitur</i> — 3 fin. <i>depraedatione nudabit</i>
XVIII	41—42	V, 14 fin. <i>delectetur et ita</i> — 16 sub fin. <i>uos non adpraehendat nisi hu</i>
XX	43—44	XII, 21 sub med. <i>ta est ira contra iudam</i> — 23 init. <i>quemquam perfectio</i>
XXI	45—46	XII, 27 post init. <i>gyria numquam possit in cor-</i> <i>de</i> — 27 post med. <i>iraeque stimulis acrius in</i>

XVI

folium	paginae	continent
XXII	47—48	V, 21 sub med. <i>tabili eam esca permulcat</i> — 22 sub fin. <i>inuidia beatus iob</i>
XXIII	49—50	XI, 10 init. <i>numera uirtutum praeconia</i> — fin. <i>amissum culmen ascenderet</i>
XXIII	51—52	X, 21 fin. <i>ab omni fratre ambulante</i> — 24 post med. <i>cumque opere totius</i>
XXV	53—54	XI, 14 init. <i>uitus fuisset indeptus</i> — 16 init. <i>miserabilis anima laceratur</i>
XXVI	55—56	VI, 22 init. <i>bis et eo usque</i> — VII, 1 <i>arrepto et erga deum te</i>
XXVII	57—58	V, 12 sub med. <i>legio decoratam praeparare</i> — 13 fin. <i>robustioribus adtempa</i>
XXVIII	59—60	X, 8 med. <i>sis manibus gratis panem</i> — 10 post init. <i>imitandum nos ut si</i>
XXVIII	61—62	X, 7, 8 <i>rusque de his qui operari</i> — 8 med. <i>qua fiducia otio</i>
XXX	63—64	V, 1 <i>quintus nobis</i> — 2 sub fin. <i>tenebras</i> <i>purissimis oculis</i>
XXXI	65—66	VI, 18 sub fin. <i>quisque studio uel indu-</i> <i>stria</i> — 22 init. <i>festinandum est no</i>
XXXII	67—68	XI, 16 init. <i>non solum ratione sed</i> — 18 post init. <i>occurrentem tali remedio po</i>

Iam si folia non eo ordine quo in codice posita sunt, sed secundum seriem librorum et capitum Cassiani ponimus, hanc fragmentorum speciem esse uidemus:

folia	continent
XXX, VIII	V, 1—4 med.
V, III	V, 5 sub fin. — 9 med.
XVI, XXVII	V, 11 med. — 13 fin.
XVIII	V, 14 fin. — 16 sub fin.
XXII	V, 21 med. — 22 sub fin.
XI, XIII	VI, 2 post in. — 6 init.

folia	continent
XXXI, XXVI . . . VI, 18 sub fin.	— VII, 1 med. ¹⁾
VI . . . VII, 7 post med.	— 8
III . . . VII, 17 med.	— 18
XV . . . X, 7, 2 — 7, 5	
XXVIII, XXVIII . . . X, 7 sub fin.	— 10 init.
X . . . X, 12 sub med.	— 14 sub fin.
I . . . X, 18	— 20 init.
XVII, XXIII . . . X, 21 sub med.	— 24 med.
VIII . . . XI, 2 post in.	— 4 post med.
XXIII . . . XI, 10 init.	— 10 fin.
XXV, XXXII . . . XI, 14 in.	— 18 init.
XVIII . . . XII, 2 in.	— 3 fin.
VII, XX, XIII, XII, XXI, II . . . XII, 19 med.	— 28 sub fin.

Habemus igitur in Casinensi fragmenta omnium librorum quibus de capitalibus uitiis disputatur (V—XII) praeter octauum et nonum, nullum uero librorum de institutis monachorum (I—III). quid ergo? statuendumne forte fortuna accidisse, ut de quattuor libris prioribus ne frustum quidem, de octo posterioribus tam multa folia saeculo decimo superessent? ego aliter sentio atque, cum uix credi possit librorum I—III folia ad unum omnia adeo lacera fuisse, ut nullum ad usum codicis noui utile fuerit, praesertim cum primum libri quinti folium etiamnum extet, Casinensem ex eorum codicum numero fuisse existimo qui tantum libros octo de capitalibus uitiis continebant. quibus etiam Augustodunensis ad quem transimus adnumerandus est.

2. Cod. maioris seminarii Aeduensis (Augustodunensis) A n. 24 saec. VII characteribus merouingieis grandibus scriptura semiunciali exaratus, forma octaua, foliorum 167.²⁾ supersunt

¹⁾ Capitulatio libri septimi deest. inde autem non statim colligi debet capitulationes codici omnino defuisse. potuerunt enim aut toti operi aut utriusque eius parti (I—III. V—XII) praemitti, ut factum est in codice Vaticano (V) primae partis Conlationum.

²⁾ In codice ipso tantum 166 folia numerata sunt, illo, quod est inter 82 et 83, praetermissa.

praeter binionem quaterniones 22, sed non omnes integri. desunt enim folia 13, id est primi quaternionis tria (1, 2, 8), quarti duo, sexti duo, decimi quarti nnum, decimi quinti quattuor, uigesimi princi unum. incipit V, 29 tit. *dormitante et semper*, desinit X, 9 *uerecundiam eis incutit magnam*. quaternionum numeris, qui a manu prima in paginarum marginibus inferioribus positi sunt, probatur codicem integrum tantum octo libros de capitibus uitiis contiuuisse. correctiones sine primae sine secundae manus, quae et ipsa perantiqua est, perraro occurruunt. librum uetustate insignem sed misere habitum, cuius quaterniones tegumento omnino carentes filis lineis consnti sunt, liberalitate eorum qui bibliothecae seminarii Aeduensis praesunt Graecium missum per trimenstre tempus excutere licuit.

G 3. Cod. olim Angiae maioris nunc Caroliruhensis n. LXXXVII, saec. VIII, formae maioris, fol. 104, litteris minusenlis pulchre et diligenter scriptus. praefixus est hic titulus: *In hoc corpore continentur libri duodecim quos cassiano auctore editos nouimus id est de habitu monachi et de canonico nocturnarum orationum et de canonico diurnarum orationum* (sic! modo omnissimum) *et de institutis renuntiantium et de octo principalibus uitiis*. capitula omnium librorum desunt, sed spatium eis suscipiendi destinatum vacuum relictum est. correctus est a manu paulo tantum recentiore. — huius libri plane gemellus est

S 4. Sangallensis 183, saec. VIII, formae maioris, fol. 134, binis columnis pulcherrime exaratus. qui quoniam cum Angiensi ita consentit, ut illo omnino deterior sit, pancas eius lectiones discrepantes adnotauit, reliquis locis omnibus de eo tacui.

H 5. Parisinus 12292, saec. VIII—X, olim sancti Germani a Pratis n. 852, forma maiore, fol. 162, fol. 1—85 haec scripta continet saec. VIII exarata: *Confessio Godescalchi monachi. Florus libellus de praedestinatione. Epistola domni Albini ad Carolum imperatorem. Seruatus Lupus de praedestinatione. Eiusdem Collectaneum de tribus quaestionibus*. sequuntur inde a fol. 86^a Cassiani Institutiones a manu recentiore scriptae, quam, cum codicem conferebam, saeculi decimi esse existimauit. ut autem omnis dubitatio tolleretur, adii Georgium Schepss

a. 1884 Parisiis commorantem: is per litteras me certiorem fecit ipsum, Brandtum, Omontium, Dupresum in eo consentire, ut Cassiani libros saeculo decimo ineunte scriptos esse putarent. ceterum hanc codicis partem a scriptis reliquis olim separataam fuisse inde probatur, quod fol. 93^b in margine inferiore signum quaternionis primi (I) positum est. Cassiani Institutiones uitiose et neglegenter scriptae passimque partim a prima partim a secunda manu correctae sunt.

6. Laudunensis signatus '328 bis' saec. VIII, forma octaua, L
fol. 146, a pluribus manibus neglegenter conscriptus itemque a pluribus passim correctus est. fol. 1^b haec leguntur: *Cassiani massilitani p̄s | libri de abitu monachorum | et de canonico orationū atque psal|morum modo secundū egyp|tios unus in*
stitutionū | // de origine et qualitate // ac remediis
octo principalium uitiorum libri | octo eiusdem de ordine |
monasterii liber unus. subscriptum est fol. 139^b: *Explicit de*
s̄pū superbiae feliciter: Incipit de ordine monasterii. sequuntur
regulae quae Augustini esse dicuntur secunda et prima hac sub-
scriptione in fol. 145^b addita: expt Regula Cassiani felicit:

7. Cod. olim Augiae maioris nunc Caroliruhensis CLXIII, T
saec. VIII, forma octaua, fol. 112. incipit fol. 7^a: *uidimus*
itaque abbatem pinuphium (III, 30). librum uitiose scriptum
et interpolatum exceptis capitulationibus, quas integras contuli,
ad eos tantum locos adhibui, quibus codices meliores dissentunt.

Maxime doleo fortunae iniquitate factum esse, ut duo libri antiqui huic editioni usui esse non possint. alter est Sessorianus LXVI saec. VIII, a Reifferscheidio (BPLI, vol. I, p. 137) descriptus. hunc, cum a. 1883 Romae essem, frustra quaesiui. nam neque in bibliotheca quae Uictorii Emanuelis nomine regio insignis est extitit neque Bartolinius, abbas et bibliothecarius monasterii Sessoriani, quo delatus esset cum bibliotheca monasterii in possessionem regis uenit, mihi dicere aut potuit aut uoluit. equidem eum cum aliis libris pretiosissimis eiusdem monasterii furtim abreptum nunc latere puto, deperditum nego. sed ut codicis pretium uel indoles lectores non penitus lateat, saltem paucas lectionum illarum quas Reiffer-

scheidius exscripsit hoc loco ita repetam, ut opposita meorum librorum scriptura quae in eo recte, quae mendose tradita sint statim cognoscatur.

Sessorianus	mei
praef. §. 9 <i>Explicit praefatio</i>	
<i>Incipit (incipiunt m. rec.)</i>	
<i>capitula</i>	$= H$
lib. I, cap. 11 tit. <i>sacra meritis</i>	
(male)	<i>sacramento</i> HL
II, tit. <i>Incipit de canonico nocturnarum orationum et psalmorum modo</i> <i>L<small>ab.</small> secun.</i> .	
— 18 tit. <i>uespere</i>	$= G$
— — — <i>quinquagesime</i> . .	<i>uespера</i> HL
— 18 fin. <i>oneret aut labore</i> .	<i>quinquaginta</i> H <i>quinquagisima</i> (i post g in e mut.) L
— subscript. <i>Explicit de canonico nocturnarum orationum et psalmorum modo</i>	
<i>L<small>ab.</small> II.</i>	$= HL$ (<i>aut labore</i> om. G)
III, tit. <i>Incipit de canonico diurnarum orationum et psalmorum modo</i> <i>L<small>ab.</small> III.</i> . .	$= G$
— 12 tit. <i>ab om.</i>	$= G$
— — — <i>sicut om.</i> (male)	$= H$
— — — <i>finiunt capitula de libro tertio</i>	omiserunt HL
— subscript. <i>Explicit de canonico diurnarum orationum et psalmorum modo</i> <i>Liber tertius</i>	$= G$ (om. HL)
III, tit. <i>Incipit de institutis renumtantium Liber quartus</i>	
— <i>post capitula: Finiunt capitula de libro quarto</i> . .	$= GL$
V, 1 tit. <i>transitus</i> (male) . .	<i>expliciunt capitula</i> H (om. L) <i>transitus</i> HL, <i>transitur</i> T

Sessorianus	mei
V, 1 tit. <i>monasteriorum</i> . . .	<i>monachorum</i> HLT
— 41 tit. <i>macharii</i>	= LT: <i>machari</i> H, <i>macarii</i> A
— — — <i>cotidi·e</i>	<i>cotidie</i>
— — — <i>Incip̄ de sp̄ū castri-</i> <i>margie Lib. V.</i>	= G
VI, 1 tit. <i>aduersus</i> (male) . . .	= H
— 1 init. <i>traditioni</i> (male) . . .	<i>traditione</i> (<i>traditionem</i> HL ¹)
VII, 1 tit. <i>filargyriae</i>	= A
— 31 tit. <i>perseueret</i>	<i>perseuerans</i>
— subscript. <i>Expl de sp̄ū</i> · <i>filargyrię id de</i> (de om. L) <i>amore</i> (amor ^e L) <i>pecuniarum</i> (<i>pecuniae</i> L)	= LT (<i>id est de amore pecu-</i> <i>niarum</i> mera interpolatio est)
VIII, 1 tit. <i>aduersus</i>	= HLT: <i>aduersum</i> A
— 1, 1 <i>certamen</i>	<i>certamine</i>
X, 1 tit. <i>accediq</i> (male), item reliquis locis	
XI, 19 tit. <i>ceno^{do}xia^s</i> (male)	
— — — <i>superare</i>	= HT: <i>uitare</i> L
XII, 1 <i>quod et</i> (ita vulgo) . .	<i>et om.</i>

His quae e Reifferscheidii libro exscripsimus probari uidetur Sessorianum meis codicibus pretio superiore non esse, sed ad librorum discrepantias recte aestimandas fortasse haud parui momenti fuisse.

Alter codex est Parisinus (nouv. acquis. Lat.) n. 260 saec. VIII—VIII, de quo Georgius Schepss haec ad me scripsit: *Leider ist von den 102 Blättern nur ein geringer Theil benutzbar. Bei Anwendung von Gewalt könnten die jetzt fest zusammengeklebten Blätter wohl theilweise entziffert werden, aber es würden dann von dem nürgen Pergament ganze Partien wegspringen und zerbröckeln. Auf keinen Fall wären Beschädigungen bei dem weitauß grössten Theil, nämlich bei den Blättern 28—102, zu vermeiden. Aber auch schon Blatt 2—8 sind in der unteren Hälfte zusammengeklebt und schwer auseinanderzulösen; die Schwierigkeit steigt bei der folgenden*

Partie bis Blatt 27. Der letzte und grösste Theil ist fast ganz unbrauchbar, er ist ein förmlicher Klumpen, eine Art Versteinerung. — quaecumque Schepss legere potuit, hic repeto.

Parisinus 260

mei

fol. 1 b *IN NME DNI NRⁱ I&U XPI
INCIPIT LIBER || INSTI-
TUTUTIONU || BEATIS-
SIMI IOHANNIS QUI
ET CASSIANI AD || PA-
PAM CASTOREM DI-
RECTU LIBROS*

I, 10 tit. <i>qui</i>	<i>quae</i>
— — — <i>aherum</i>	<i>aerum</i>
— — — <i>husum</i>	<i>usum</i>
II, 9 tit. <i>quod</i>	<i>quo</i>
— — — <i>collationes</i> (recte)	.						<i>conlatione</i> HLr (<i>conlationes</i> seripsi)
— — — <i>senior</i> (male)	<i>plenior</i>
— 12 tit. <i>Qur</i>							
— — — <i>ceteri</i>							
— — — <i>senaxi</i>							
— — — <i>hoc</i> (male)	<i>haec</i>
— — — <i>extimant</i> (male)	<i>extendant (-unt)</i>
— 14 tit. <i>cellulis</i>	= Hv: <i>cellis</i> L
— — — <i>horis</i> (male)	<i>opus</i>
— — — <i>pariter</i> om. (male)							
III, 19 tit. <i>quemammodum ut</i> (male)	<i>quemadmodum</i>
praeſ. §. 2 <i>innocentiae, iustitiae</i> <i>et castitatis</i> (recte)	= G ¹
— — — <i>adscire</i>	<i>adsciscere</i> HLv, <i>accersire</i> G, quod recepi
I, 2,3 <i>circuminspectam cunctis</i>							= HL
— — — <i>refutarunt</i>	= HLv: <i>refugerunt</i> G, quod recepit
— 5 <i>anλaabō</i>	///						

Parisinus 260	mei
I, 8 et uiuet	= HL: <i>ut uiuat</i> Gv
II, 5, 2 inedia.	= GHLr
— 5, 5 alleluie	= GH ² : <i>alleluia</i> H'Lv
— 7, 3 post prolongari cap. 8 incipit	= H: GSL cap. 7 incipiunt
II, 8 fin. <i>Hęc uero glorificatione</i> <i>trinitatis tantummodo solere</i> <i>antifona terminare</i>	
— 11, 3 responsione alleluie	
— — — nullus . . . alleluiae om.	
— — — <i>inscribitione ex inscri-</i> <i>bitione</i>	
— 13, 3 pinguedinem	
— 18 usque ad	= HLC: <i>usque in</i> Gr

Ex eis quae attulimus appareat Parisinum 260 codicibus meis
uix meliorem esse. nam etsi nonnulla in eo reete scripta sunt,
tamen non desunt menda et uitia quae in nullo meorum con-
spiciuntur.

Institutionum librorum manu scriptorum quos descripsimus
ea est ratio, ut nullus auctoritatem praecipuam aut pretium
singulare habeat, plerumque consensus duorum seu plurium
lectionem ueram praestet, rarius scriptura peculiaris, quales
modo in hoc modo in illo apparent, sit recipienda. itaque
horum librorum crisis maximam partem in eis scripturis seli-
gendifit nititur, quas ueras esse uel uideri aut ratio ipsa aut
usus scriptoris probat. hoc ita esse ut nullo negotio conpro-
bari potest, ita immensae amplitudinis res est diligenter omnia
tractare. tantus enim instat et urguit numerus locorum in
codicibus uarie traditorum, ut, si eorum examinationem accu-
ratam aggrederemur, quarta fere pars apparatus critici hic esset
repetenda. quamobrem breuitati necessario consulentes sum-
matim de codicum pretio et auctoritate tractabimus initiumque

XXIII

disputationis ab illis partibus faciemus, quae in omnibus libris seruatae sunt. in eis autem lectionum varietas appareat talis, ut *C* ubique fere cum recentioribus omnibus aut cum uno altero eorum stet, *A* plerumque solus scripturas peculiares exhibeat. quae discepantia scripturarum codicis *A* tam late patet, ut, cum reliquorum uerba plerisque locis sine dubio uera sint, aliter intellegi recteque aestimari non possit, nisi statuamus in *A* recensionem arbitrariam librorum de uitiiis capitalibus nobis traditam esse. quod ita esse uel paucis quae iam proponimus exemplis conprobatur.

lectio uera	A
V, 1 <i>monasteriorum</i> . . .	<i>monachorum</i>
— — <i>sive</i>	<i>seu</i>
— — <i>tamque</i>	<i>tam</i>
— 2, 2 <i>nos ignorationis</i> CG ¹ HT	<i>ignorationis nobis</i>
— — — <i>nostrorum</i> . . .	<i>nostrorum nos</i>
— 2, 3 <i>oculis animae</i> . . .	<i>animae oculis</i> (= L)
— — — <i>ea</i>	<i>eas</i>
— 4, 2 <i>ex deo</i>	<i>a deo</i>
— — — <i>et</i>	om.
— 4, 3 <i>ergo</i>	<i>enim</i>
— — — <i>uniuersis</i>	om.
— — — <i>illud</i>	om.
— — — <i>potest</i>	<i>quoque</i>
— — — <i>omnia</i>	om.
— 5, 1 <i>idecirco</i>	<i>ideo</i>
— — 2 <i>saturitatis</i>	om.
— 6 <i>non</i>	<i>non enim</i> (= HT)
— — <i>iudicio dei</i>	<i>dei iudicio</i>
— — <i>animi</i>	om.
— 7 <i>fragilitas</i>	<i>fragilitas carnis</i>
— 8 <i>fragilitas carnis</i> . . .	<i>carnis fragilitas</i>
— 9 <i>frugi</i>	om.
— 11, 1 <i>confides</i>	<i>confidas</i> (= H ²)
— — — <i>uideatur</i>	<i>uideantur</i> (= L ¹)

lectio uera

A

V, 11, 1 <i>multa uariaque munilium genera</i>	<i>multas uariasque munilium species</i> (= L)
— 12, 2 <i>luctamine</i>	<i>certamine</i>
— — — <i>decertandiconceditur</i>	<i>conceditur decertandi</i> (= HT)
— 13 <i>enim</i>	om.
— 15 <i>deuiarit</i>	<i>deuiauerit</i> (= LT)
— 21, 4 <i>qua efficimur</i>	<i>quae efficitur</i>
— — — 5 <i>corruptibilis</i>	<i>corporalis</i>
— — — <i>in interiore inquiens hominem</i>	<i>inquiens in interiori homine nostris</i> (= S ² T)
— — — <i>uestris</i>	<i>nec per semet ipsam habens aliquid peccati</i>
— 22 <i>nihil per semet ipsam habens peccati</i>	<i>fons uitae</i> (= HT)
VI, 2 <i>fons uitae mortisque</i>	<i>sanitatem</i>
— 3 <i>salutem</i>	<i>debellandum</i> (= H)
— — <i>depellendum</i>	<i>uel mente uel carne</i>
— 4, 1 <i>uel carne uel mente</i>	<i>unumquemque</i> (= L)
— — 2 <i>quemque</i>	om.
— 19 <i>inquit</i>	<i>senioribus enim</i>
— 20 <i>quibus</i>	om. (= T)
VII, 18 <i>illius</i>	om.
X, 7, 3 <i>in id</i>	om.

perraro tantum in eis partibus, ubi Casinensis fragmenta extant, A uerum exhibit. V, 12, 1 solus praebet *iuentatis*, quod 12, 2 etiam in C legitur. V, 22 *in illo CAHL¹* recte: intellegendum enim *in irascendo*.

Itaque cum uiderimus A plerisque locis a CG, paucioribus ab HLT dissentire, iam appareat summam omnino tribuendam auctoritatem libris CG, reliquis, praecipue A, qui insuper laeunis scatet et locos scripturae sacrae passim secundum Uulgatam recensitos exhibit, cum quadam cautione utendum esse. neque uero res ita se habet, ut C semper et ubique sit praeferendus. nam in eo quoque praeter meros errores inter scribendum commissos multa mendose scripta extant, ueluti:

uerba lectio	C
V, 2, 1 <i>nos</i>	<i>nobis</i>
— 2, 3 <i>earum</i>	<i>eorum</i> (<i>eas</i> et <i>earum</i> ad substant. <i>passiones</i> §. 2 referenda sunt)
— 4, 2 <i>uase</i>	<i>uas</i> (quod ferri posset, nisi consensus reliquorum obstaret)
— — — <i>licet necdum</i> . . .	<i>necdum licet</i>
— 7 <i>corpulentioribus</i> . . .	<i>opulentioribus</i> (cf. Gazaeus ad h. l.)
— — <i>parsimoniae</i>	<i>parsimonii</i> (<i>parsimonia</i> Casianus saepe, <i>parsimonium</i> nullo alio loco)
— 12, 1 <i>agonis mundani</i> . .	<i>mundani agonis</i>
— — — <i>in illis</i>	<i>nullis</i>
— — — <i>eundem</i>	om.
— 15 <i>inmensam</i>	<i>inmensae</i>
— 21, 3 <i>inanum</i>	<i>inanum</i>
— 22 <i>contemplatione finis</i> .	<i>contemplationis fine</i>
VI, 4, 1 <i>solis</i>	om.
VII, 17, 4 <i>gratiam dei quae data est mihi</i>	om.
— 17, 6 <i>inueniuntur ei</i> . .	<i>eis inueniuntur</i>
— 18 <i>patrum</i>	<i>patribus</i>
X, 7, 3 <i>uos.</i>	om.
— — — <i>quintam</i>	om.
— — — <i>rumoribus</i>	<i>moribus</i>
— 8, 1 <i>inquietum</i>	om.

Addo locos quibus G in eadem parte operis de qua agitur uitiatus est.

uerba lectio	G
V, 1 <i>eorundem</i>	<i>eorum</i> (= T ¹)
— 5, 1 <i>patrantur</i>	<i>parantur</i> (= H ¹ T _v)
— 6 <i>refectus</i>	<i>refertus</i> (<i>refertur</i> T)
— — <i>libertate</i>	<i>liberalitate</i>

uera lectio	G
V, 9 <i>perpetuae</i>	<i>perpetuam</i>
— 12, 2 <i>frequenter</i>	<i>frequentem</i> (= L: etsi <i>frequentem . . . palmam per se ferri possit</i>)
— — — <i>intelleximus</i>	<i>intellexerimus</i> (= HT: non quidem absurde)
— 22 <i>illo</i>	<i>illa</i> (= L ² T)
VI, 4, 1 <i>tribuitur</i>	<i>tribuetur</i>
X, 8, 1 <i>gratis panem</i>	<i>panem gratis</i>

Similis est codicum ratio in eis partibus, ubi A deest, C extat. ita enim uariant, ut modo G modo reliqui cum C in lectione uera consentiant. praeterea loci non desunt quibus uerum non C sed recentioribus debetur.

uera lectio	
X, 12 <i>sancti spiritus</i>	<i>spiritus sancti</i> L et C (?)
— 13 <i>audimus</i> CG ¹ L	<i>audiuimus</i> G ² H
— 14 <i>huiusmodi</i> CHT	<i>eiusmodi</i> GL (e Uulgata)
— 19 <i>affectu</i> GT	<i>affectum</i> CHL
XI, 2 <i>uero</i> CHLT	<i>uero morbus</i> G (<i>morbus explicatio est</i>)
— 4 <i>deuerteris</i> CG ¹ L ¹	rell. uariant
— — <i>dextram</i> CL	<i>dexteram</i> GHT (e Uulgata)
— 14 <i>cellula</i> GHL	<i>cella</i> CT
XII, 2 <i>exsequemur</i> GHL ²	<i>exsequimur</i> C (L ¹ T)
— 3 <i>iustitia et sanctitate</i> CHT	<i>iustitiae sanctitate</i> GL
— 21, 2 <i>manus</i> C (?) H	<i>manibus</i> GHL (e Uulgata)
— — — <i>reliquissent</i> CT	rell. uariant
— — — <i>conuenit</i> CG	<i>conueniunt</i> HLT (e Uulgata)
— 24 <i>sufficiet</i> CG ¹ L ¹	<i>sufficiat</i> G ² L ² HT
— 27, 2 <i>defigantur</i> CL ² T	<i>defrangantur</i> G <i>defingantur</i> HL ¹
— — — <i>conraduntur</i> H	rell. uariant
— 27, 5 <i>iraeque</i> CHT	<i>irae quoque</i> GL

Mendose in C haec tradita sunt: X, 13 *operi esse*, ibid. *et pro est*, 21, 3 *et pro ut*, XI, 10, 2 *tribuit* pro *retribuit*, 10, 3

rursus (rursum rell.), XI, 16 uelut diaconum missam catecuminis celebrare (celeb. uel. diac. cat. miss. rell.), XII, 27, 2 doctrinam perfectionis auribus suis (a. s. d. p. rell.), ibid. huc adque illucque stupendus (huc illucque stupidus rell.), XII, 27, 6 in om. — non plura in G uitiata sunt: X, 19 dupliciter pro duplice, 21, 2 suae om., 21, 3 segnitia, XI, 2 morbus interpolatum, XI, 4 et ante flante om., XI, 16 se facere pro facere se, XII, 27, 2 integra sententia pro particula et interpolata, XII, 28 spiritu om.

Itaque ut ea, quae hoc usque disputata sunt, breuibus repetamus, tota ratio artis criticæ in libris Institutionum recentidis eo spectat, ut, quid quoque loco uerum et genuinum habeatur, non unius libri tamquam primarii auctoritate nisi statuamus, sed ex omnium librorum scripturis discepantibus cauta examinatione adhibita eruamus atque eligamus. quamquam autem nullus liber bonitate ceteros longe praecedit, tamen non omnes pari sunt pretio. optimus est C, proxime accedit G, auctoritas minor tribuenda HLT, cum cautione adhibenda recensio codicis A a ceteris prorsus discepant. cum igitur hac ratione et uia in uerbis constituendis usi simus, restat ut, quoniam omnia tractari non possunt, selectis saltem exemplis demonstremus quo iure quibusue de causis modo hos modo illos codices secuti simus.

Praef. §. 2 fin. *ad communionem tanti operis accersire ex G recepi: adscire Paris. 260, adsciscere HLy. cf. III, 16, 1 ad opus aliquod accersitus. V, 41. Conl. XIII, 15, 2. — 1, 8 retundere ad crucis signaculum G: cf. Ind. s. u. ad et Roensch, It. und Vulg.² p. 390 sq. — II, 1 hoc quo diximus ciugulo G: cf. Ind. 'relatiui pronominis attractio'. — II, 10, 1 obrepserit G, subrepserit HLR: cf. Ind. obrepere et obreptio. — II, 15, 1 cellam suam progredi H: cf. Ind. s. u. progredi. — II, 16 secundum apostolum HL, secundum apostoli sententiam G ex interpolatione. aliis quoque locis in G interpolationes occurunt, sed leuissimae et quae magna ex parte glossis seu interpretationibus supra lineam in archetypo scriptis ortae sunt. cf. V, 22 beatus Iob [finquit]. VII, 8 ne umbram quidem [fuitutis] retinere. VIII, 12 spiritu[ivae] ne[qua]quam. VIII, 19, 3 si*

patientia prius [inter fratres] non fuerit adquisita. VIII, 20, 1 *haec e nostris actibus amputanda est [sententia].* VIII, 22 *principale cordis nostri [lumen].* X, 7, 1 *emersurum [inter monachos].* 7, 6 *uitii [id est otiositatis].* 7, 8 *sanas membrorum partes [sanguine corrupto] tabo serpente corrumpat.* — II, 16 *magis magisque G (H): cf. Ind. s. u. magis.* — II, 18 *usque in G: cf. Ind. s. u. usque.* — III, 3, 10 *ad diluculum H: cf. Coul. XIII, 12, 10.* — III, 10 *in urbe G (in urbe roma HL): cf. tit. cap. 10, ubi item in L roma interpolatum est.* — IIII, 11 *praetermittentes . . . persequar G recte: cf. Ind. 'constructio ad sensum'.* — IIII, 16, 2 *festinarit G: cf. ibid. temptarit.* IIII, 20, 37, 39, 2. V, 15, 17, 1. X, 2. XI, 7. — IIII, 22 *uirtus GH, uires Lv: cf. Ind. s. u. uirtus.* — IIII, 23 *ponimus GHL: cf. V, 3.* — IIII, 25 *suae G: cf. Ind. s. u. suus.* — V, 14, 4 *necessitate GL'T¹: cf. Ind. s. u. submitti.* — V, 39, 3 *sub praetextu A: cf. Ind. s. u. sub.* — VI, 10 *inliciens A: cf. Ind. s. u.* — X, 16 *tit. Quod non odii causa, sed dilectionis (sic HLT: correxionis A) eos qui delinquent corripere debeamus: cf. cap. 16 post med. et tamen haec fieri non odii uitio praecepit, sed fraternae dilectionis et eorum emendationis intuitu.* utrumque ergo recte ponit potest, sed auctoritas HLT praferenda.

Postremo dicendum est etiam in locis scripturae sacrae codices ita uariare, ut modo hi modo illi uerum praebeant, alias hic alias ille secundum Uulgatam interpolatus sit.

Loci scripturae sacrae secundum Uulgatam interpolati in codicibus:

I, 1, 4 L	VII, 15, 1 A
— 2, 1 L	— 17, 2 A
— 9, 1 L	— — 3 A
III, 15, 2 L	— — — A
— 31 HL	— 30 A
— 33 GT	— — GLT
V, 18, 2 A	VIII, 9 L
VI, 15, 2 A et G	VIII, 11 A
VII, 11 A	X, 14 GL

XII, 14, 1 GHT	XII, 17, 5 GHL ²
— 17, 3 HT	— — — HL
— — — HT	— — — 6 GHT
— — — 4 HT	— 21, 2 GLT
— — — G	— — — HLT
— — — 5 HL	

CAP. III. DE CODICIBUS PRIMAE PARTIS CONLATIONUM.

V 1. Uaticanus bibliothecae antiquae 5766 saec. VIII, formae maioris, foliorum 100, est palimpsestus ille celeberrimus fragmentorum iuris ciuilis anteiustinianei primum ab A. Maio (Romae 1823) editorum. rescripta sunt folia 17—48, 58—63, 82—100. quae cum fere omnia ob nimium medicamentorum usum, quibus textus fragmentorum euanidus in lucem protraheretur, multis modis uexata praecipueque ita uitiata sint, ut colorem fuseum, nonnulla prope atrum traxerint, Cassiani uerba legenti mihi haud exiguae difficultates enatae sunt. maxime autem corrupta sunt folia 82—86, quibus Conl. VIII, 31—X, 2 post init. continentur: in eis non pauca uerba penitus euauuerunt. scriptura est uncialis, litterae minutae. codicem olim in monasterio Bobiensi fuisse constat, unde folia tria Augustam Taurinorum uenerunt, quibus praeter fragmenta codicis Theodosiani partes Conlationis tertiae et quartae scriptae erant: cf. Reifferscheid, BPLI II, p. 116. inde conici potest codicem integrum totam partem primam Conlationum complexum esse. hodie incipit Conl. III, 12 init. *tias animae uoluntas.* eur capitula Conlationis quintae desint, ex eis intellegitur quae post subscriptionem Conlationis leguntur: *Itē... conlation.¹⁾ Quinq; id est abbatis theodori de nece sanctorum conl²⁾ I abbatis sereni de animae mobilitate et spiritualibus nequitiis conl I eiusdem de principatibus conl I abbatis isaac de oratione*

¹⁾ *Lib. conlacion.* Reifferscheid legerat.

²⁾ *conla* Reifferscheid.

concl II capitula de abbatis theodori conlatione. sequuntur capitulationes Conl. VI—X: singulis praemittuntur uerba *itē capitula* et rel., quae suis locis in apparatu critico inseruimus. appareat ergo librarium ut Conlationibus VI—X, ita etiam Conl. I —V indiculum et capitula praemisisse. orthographiam codicis sane miram diligenter expressimus, nisi quod *ae* pro *e*, ut *haeremus ingraessa laquacis praeces præhaendo* et similia, quae sescentes occurunt, notare supersedimus. minutias orthographicas manus secunda et ipsa perantiqua saepe correxit, saepe intactas reliquit. aliae correctiones eiusdem manus perraro occurunt nec crebriores sunt quae a prima profectae sunt.

2. Parisinus bibliothecae nationalis 13384 saec. VIII, D forma minore, fol. 180, quondam, ut in folio praefixo indicatur, 'liber S. Petri Corbeiensis', postea 'Sti. Germani a Pratis' fuerat. fol. 1ª hic indiculus legitur: *In z̄pi nōm hic insunt scorā conlationes X. idē abbatis moysi de monachi distinctione t̄ fine. II. eiusdem de discretione III. abbatis paphnutii de trib; abrenuntiationib; IIII. abbatis danielis de concupiscentia carñ & sp̄s V. abbat¹ S... pionis de natura et origine ui- ciorum VI. abbat¹ teodori de nece scorū VII. abbat¹ sereni de animae mobilitate et sp̄italibus nequitiis VIII. eiusdem de principalib; // / / / / Isaac de oratione conlationes duae.* liber ex archetypo scriptura anglosaxonica siue merouingica exarato fluxisse uidetur, id quod compendia quaedam siue a librario siue a correctore non intellecta arguunt. persaepe enim scriptum est *p*, ubi *p* desideratur, *s*, id est *sicut*, quod librarius aliis locis non retinuit sed in *sunt* mutauit, compendium *s̄* esse ratus, tum litterae *r* et *s* haud raro inter se commutantur. quod ad orthographiam attinet, *ae* fere per *e* scribitur, confunduntur litterae *e* et *i*, *o* et *u*, *b* et *u*, *c* et *t*. talia a manu secunda uel tertia passim correcta sunt. quae correctores, quos distinguere operae pretium non est, praeterea mutauerunt, nullius fere momenti sunt, nisi quod mala uerborum collocatio, qua librarius innumeris locis peccauit, ope codicis alicuius paulo ut uidetur recentioris in integrum restituta est uel quod sat multi loci a manu prima propter ὀμοιοτήτευτον omissi a m. altera

sunt suppleti. postremo silentio praetereundum non est miram quandam in hoc codice rationem compendiorum in usu esse, quae tamen nisi in locis bibliorum saerorum scribendis apparere non solet. quae compendia cum in apparatu critico, nisi ubi res ipsa postulabat, commemorare noluerim, tamen, quia prorsus singularia esse uidentur, hoc loco exempla aliquot afferre haud incommodum erit.

Conl. VII, 31, 2

D

Ps. 72, 3—5 *pacem peccatorum uidens. quia non est respectus in morte eorum: nec firmamentum in plaga eorum. in laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur.*

VIII, 17, 1

Ps. 33, 8 *in circuitu timentium in circè timūt eum et erip̄ eos eum: et eripiet eos*

VIII, 19

Matth. 25, 34 *benedicti patris mei possidete partē mei, possidete paratum*

VIII, 29, 4

Ps. 101, 10 *cinerem sicut panem manducaui, et poculum*

cinerem sunt pañ manducaui et pocū

VIII, 34, 3

Esai. 58, 9 *exaudiet te: clamō et dicāt mabis, et dicet*

VIII, 34, 5

Luc. 11, 10 *qui petit accipit, q' p̄t accep̄ et q' q̄r inuenit et qui quaerit inuenit*

X, 10, 2

Ps. 69, 2 *deus in adiutorium meum intende: domine ad adiuuandum mihi festina*

pāc̄ pecc̄tr̄. uið; q' añ ~ rpt̄ mrt̄ eorū et firmt̄ inplḡ eorū. In laðrb; hoīñ ñ sunt et cū hoīñs ñ flaglbt̄

3. Uercellensis bibliothecae capituli CLXXXVII. 44 saec. W
 VIII—X, forma octaua, fol. 220, litteris satis grandibus nitide
 exaratus, mutilus est. deest initium usque ad Conl. I, 5, 4 *ad*
eam obtainendam rectissime, id est septem folia, unum folium
 post fol. 103 (Conl. V, 14, 1—4), quaternio unus post fol. 212
 (Conl. VIII, 20, 2—34, 2), duo quaterniones in fine (Conl. X,
 4, 1 *annos in hac heremo — 14 extr.*). praeterea folium, quod
 esse debebat 213, ita transpositum est, ut nunc sit 219. ergo
 codex integer 252 folia siue quaterniones 31 et dimidium con-
 plexus erat. orthographia libri bona est. capitulationes desunt.

Communem codicium *DW* originem multae lectiones probant,
 quae eis solis propriae sunt. neque tamen consensus talis est,
 ut Uercellensem apographon Parisini esse recte possimus existi-
 mare. nam ut in eis quae archetypo communi debentur con-
 sentiunt, ita in reliquis omnibus plane discrepant. itaque ad
 communem tantum fontem demonstrandum locos aliquot infra
 adscribimus. DW

DW	cod. refl.
Conl. III, 6, 4 om.	<i>ac</i>
III, 19, 6 <i>con (com-) pe-</i>	
<i>tenter</i>	<i>consequenter</i>
V, 6, 5 <i>simpliciter</i> . . .	<i>similiter</i>
— 9 <i>quosque</i>	<i>quoque</i>
— 18, 1 <i>uitium</i>	<i>uitio</i>
— 19 non distinguunt . . .	<i>distinguunt</i>
— 27, 1 <i>obtinent in nobis</i>	<i>in nobis obtinent</i>
VI, 3, 1 <i>ducendum</i> . . .	<i>dicendum</i>
— 9, 2 <i>dicens... bonum</i>	
<i>desunt</i>	extant (non tamen in <i>X¹</i>)
— — — <i>in om.</i>	<i>extat</i>
— 10, 9 <i>dextram</i>	<i>dexteram</i>
— 10, 10 <i>gratias</i>	<i>grates</i>
— 11, 2 <i>pater non cor-</i>	
<i>ripit</i>	<i>non corripit pater</i>
— 11, 7 <i>omnem om.</i> . .	<i>extat</i>
VII, 5, 3 <i>dicemus</i>	<i>dicimus</i>

XXXIV

DW	codd. refl.
Conl. VII, 8, 3 <i>eis</i> om. . . .	extat
— 13, 3 <i>inquit</i> om. . . .	extat
— 16 non distinguunt	distinguunt
— 22, 1 <i>in</i> om. . . .	extat
— 24 <i>in eis</i> <i>domicilium</i>	
<i>deinceps</i>	<i>domicilium deinceps in eis</i>
— 32, 4 <i>scorpios</i>	<i>scorpius</i>
VIII, 8, 3 <i>suum</i> <i>domi-</i>	
<i>cilium</i>	<i>domicilium suum</i>
— 23, 1 <i>dei</i>	<i>domini</i>
VIII, 6, 2 <i>lapidem</i>	<i>saxum</i>
— — — <i>illum</i>	<i>illud</i>
— 7, 1 <i>fuga quadam</i> . .	<i>quadam fuga</i>
— 13 <i>et pro omnibus</i> . .	<i>et omnibus</i>
— 15, 1 <i>in quadam</i>	<i>quadam</i>
— 34, 7 <i>cessare</i>	<i>cessasse</i>
— — 8 <i>ioannis euan-</i>	
<i>gelistae</i>	<i>euangelistae iohannis</i>

Cf. praeterea Uol. II, p. 20, 7. 23, 25, 26, 16, 30, 6 et 19, 32, 12, 36, 5, 42, 17, 46, 26, 55, 18, 56, 22, 57, 5 et 13, 58, 17, 62, 16, 70, 6, 102, 15, 105, 27, 130, 3 et 23, 134, 8, 135, 2, 136, 5 et 11, 144, 1 et 3, 156, 22, 164, 15, 176, 5, 184, 1, 185, 13 et 26, 192, 25, 197, 5, 199, 20, 204, 1, 213, 5 et 8, 217, 4 et 5, 218, 15, 220, 15, 222, 4, 231, 4 et 24, 232, 23, 244, 7, 246, 3, 259, 11, 268, 10, 278, 22, 283, 19.

- O 4. Parisinus bibliothecae nationalis inter eos qui nuper adquisiti sunt sign. num. 2170, saec. VIII, fol. 252, binis columnis scriptura langobardica a pluribus manibus exaratus est, id quod et characteres ipsi indicant et notae librariorum testantur: ueluti fol. 86^a post uerba *Incipit prefatio* (scilicet ad Conl. p. II) intrusa sunt haec: *o pie lector alburani scribtoris memento*, et fol. 179^b post titulum *Incipit conlatio abbatis pinufi de penitentie fine et satisfactionis indicio litteris minoribus: dñ adiuba scriptorem Julian' prbr.* fol. 1^c infra legitur: *Pertinet ad scđm dominicum desiles* (?). continet solus ex meis omnes

Conlationes, nisi quod duobus primis quaternionibus deperditis praefatio et Conl. I, 1—II, 9 med. desiderantur. Conlationes sequitur *uita sci hac glosissimi martialis epi aquitaniorum primi patroni lemouicensium ciuitas* (sic!). codex maximam partem neglegenter scriptus formas vocabulorum exhibit adeo uitiatas, ut in hoc quidem genere nihil possit excogitari corruptius. nam ut omittam litteras *b* et *u* constanter inter se commutari aliaque multa, quae in apparatu critico adnotauit, haec praeterea commemoranda sunt quibus codicis proprietas accuratius cognoscatur:

<i>a</i> = i. <i>paralitas parracida</i>	<i>eh</i> = h. <i>michi nichil</i>
<i>b</i> = d. <i>absribunt abdicamur</i>	<i>et</i> = t. <i>ad inplectio cauzione</i>
<i>b</i> = f. <i>probanas</i>	<i>contrictio effecta expectant</i>
<i>b</i> = p. <i>abtare abtus bbtisma</i>	<i>explectione incauctius per-</i>
<i>deincebs lebrosus nubtiarum</i>	<i>dictio prodictio renunctio</i>
<i>obtimus obto princebs rabto</i>	<i>structiones tradictio uictio-</i>
<i>scribsi scribtura</i>	<i>rum</i>
<i>bs</i> = s. <i>substentans</i>	c omissa. <i>exelsus exēpta exi-</i>
<i>e</i> = ee. <i>eclesia heclesia occultus</i>	<i>dere exidium exitat instin-</i>
<i>sucensus</i>	<i>tum sitium (= Scitium)</i>
<i>ee</i> = e. <i>accedia auccupantes</i>	d = m. <i>quod ad modo</i>
<i>nunccupo occius oculus</i>	d = t. <i>animared aud adleta</i>
<i>e</i> = g. <i>calice (= caligae) ca-</i>	<i>(= athleta) dauid (= dabit)</i>
<i>talocus segregati zmaracdus</i>	<i>exhistimed pretendis sed re-</i>
<i>e</i> = h. <i>nicil mici (passim)</i>	<i>trahid sed (= Seth) semed</i>
<i>e</i> = qu. <i>alico anticus condam</i>	d omissa. <i>aiutorium</i>
<i>corum corundam inicus li-</i>	ee = e. <i>poteest prodeerit pro-</i>
<i>cor obsecunda propincus</i>	<i>deesse prodeest uee (= uae)</i>
<i>relicum</i>	e = ae oe passim
<i>eh</i> = e. <i>agnoscho amichitia</i>	ex = s. <i>expectat expectaculum</i>
<i>amichus archa chenobium</i>	<i>expoliare</i>
<i>cherimonia cognosche de-</i>	ex = aes. <i>extimo extuo</i>
<i>poscho eretichorum frige-</i>	<i>externus = hesternus</i>
<i>schere inimichus obscheni</i>	f = ff. <i>aflictio</i>
<i>paschebamur paschua theo-</i>	ff = f. <i>deffendo</i>
<i>retichae</i>	f = p. <i>palfebris</i>

- f = ph passim
 f = u. *perficax profectior profide referentiam*
 fraglare = flagrare fraglantia = fragrantia franglantia = flagrantia
 g = e. *agrius ipogrisin*
 g = ee. *eglesiasthes eglesia*
 g = gg. *sugestio*
 g = i. *gemini (= Iemini) magestas*
 g omissa. *exientes indient refriescens refuit = refugit*
 g adiecta. *ambigente cogitu regi*
 h omissa. *abeo abitaculum abito ac (= hac) aduc angelus austus bracium coro ebeto ec (= haec) ereditas eremus ero inc irsutus is (= his) macina necatur monacus oc (= hoc) odie omuo onor ora orror ortor ortus ospitium ostis patriarca preendo proueitur probeuntur (= prouehuntur) pulcer trao ueemens uius (= huius) umilis*
 h perperam adscripta. *adhorserit apuht antehacta behelzebub calebh cohacta cohoperatur existimo siht hac hactitetur hactualis hamoris han hancora hebrius heglesiis heruditio hes (= es et aes) hictus hid himus his histuh hita hob hoccido hocto homnis honus*
- hos hostendo hotiosus huberius hubertas huniuersus hunus hure huriua hustio husus ingessiht illuht inhurere isahac nicilominus obhorta obsistiht possiht proficeriht quohabtetur remissi hore sith toth toht ueluht h traiecta. aduch erethicus hezeciel iheremias iherosolimis ihoannes tehoriae*
- hi omissa. *spidam = hispidam storia passim*
- i = ae. *primium = praemium*
- i = g. *eiipto iennia ienuit ie nus iermanus*
- i = y passim.
- ie = e. *concupiscentia inpu diens*
- ii = i. *fugiit incantatorii odii scripturiis*
- i praefixa. *istatione istatu istocadibus (= Stoechadibus)*
- i ante s omissa. *srahel ste*
- in omissa. *spiratione stitura iheenue = gehennae immodum = in modum*
- k. *kapitiatatis kaput karitas*
- ll = l. *dillubium tollerantia*
- m = mm. *consumare flama inflamare quodanodo tantumodo*
- mm = m. *imaginariussummo*
- m = n. *contemtio contemtus idemtider ostemtatione re temto tamtam uolumtos*

ms = mps.	<i>contemsi promisi sumsi</i>	ss = rs.	<i>prossus</i>
mt = mpt.	<i>contemtus emtor emturus interemti pedetemtim peremtoria presumtio promtu sumtus temto</i>	ss = st.	<i>suggessio</i>
n = m.	<i>menbrum</i>	s = x.	<i>ansietas ausilium iusta senes</i>
n omitta.	<i>couersus istantia transclatur trasformat trasgressio</i>	s omissa.	<i>abterret</i>
o = u.	<i>adolantur coagolasti edocati parbolum scopolos</i>	t = c.	<i>artet commertium efficiatus nouitius</i>
p = b.	<i>repellem</i>	t = d.	<i>set passim aliut apud at atquiro davit illut istut (stut) it quit</i>
p = pp.	<i>apellatione opressa suplicatio suplicium</i>	t = dd.	<i>reterentur</i>
pp = p.	<i>dupliclex opportuit</i>	tt = t.	<i>triticum</i>
ph = f.	<i>propheramus</i>	u = f.	<i>preuocari prouana</i>
ph = p.	<i>phenam = poenam philosi trophologia</i>	u = i.	<i>possimus = possimus saepe</i>
pre = per.	<i>premixtus prescrutator prepxepxit prespicax prespicio prespicuae prespicuus suprestitio</i>	ui = u.	<i>guila passim</i>
p praefixa.	<i>psaltim</i>	uu = u.	<i>ambiguunt defiguunt</i>
p omitta.	<i>sallere salmus salmista seudoprofeta</i>	u adiecta.	<i>ambiguimus eructuat inpinguebat potuerunt = poterunt saepe</i>
qu et q = c.	<i>inquoasse quoram sequum passim</i>	u omissa.	<i>arguntur langor mentunt</i>
s = ss.	<i>cessare inposibilis renuntiase</i>	x = s.	<i>dextrectio dextrix dextre externus = hesternus preluxerit senex senix sinistrix</i>
ss = s.	<i>bassiliscus cassus presummenda</i>	x = ss.	<i>edixeri</i>
		xs = x.	<i>sinarsi</i>
		y = i.	<i>ayt esayas hymabo mōsaycus sarabaytae subtraytur syon ylaritatem</i>

5. Uaticanus bibliothecae Palatinae 560 saec. X, forma maxima, fol. 110, neglegentissime scriptus, Conl. III—V, VII—X continet, capitulationes desunt praeter eam quae ad Conlationem decimam pertinet. in folio praefixo leguntur haec: I Collatio

P

abbatis paefutii de tribus abrenuntiationibus II *Collatio abbatis danielis de concupiscentia carnis ac spiritus* III *Collatio abbatis serapionis de octo principalibus uitiis* IIII *Collatio abbatis sereni de animae mobilitate et spiritualibus nequitiis* V *Item eiusdem de principalibus nequitiis* VI *Collatio abbatis isaac de oratione* VII *Item eiusdem de oratione in alio cō . . . (in alio cō paene erasa).*

- X 6. Sangallensis 574 saec. VIII—X, forma maxima, fol. 128, binis columnis exaratus est. desunt in eo Conlationis quintae caput 19 fere totum (usque ad §. 4 usum uero) et tituli capitum XIII—XXV Conlationis octauae.

Cum *PX* in plerisque consentientes eam recensionem exhibeant e qua editiones vulgatae fluxerunt, insuper etiam uariis mendis seanteant, eis non ut testibus integris, sed subsidiis loco usus sum, scilicet quibus auxiliantibus loci nonnulli in codicibus melioribus minus bene traditi possint anctoritate quadam ad integrum statum redigi. ceterum in *X* praeter ea menda, quae librariorum socordia uel etiam audacia generari solent, interpolationes audacissime factae occurrunt, quibus uerba Cassiani penitus extrusa sunt. quam foede autem manus interpolatoris grassata sit, is plenissime poterit cognoscere, qui editionem Basileensem (a. 1485. 1495) cum nostra contulerit. nam Basileensibus aut ipse codex *X* aut plane similis praesto fuit, cum Cassianum typis exprimendum curarent. sed ut etiam illi, quibus copia editionis illius non fuerit, de talibus locis possint iudicare, ex innumeris interpolationibus duas hie adscribimus cum ipsis scriptoris uerbis comparatas.

Cassiani uerba

X

Conl. II, 3: *Denique ille, qui primus iudicio dei regnum populi Israhelis emeruit, quia hunc discretionis oculum nequaquam habuit, uelut toto corpore tenebrosus etiam ipso deiectus est regno, dum lucernae huius tenebris*

Denique ille, qui primus ad regnandum populo isrl iudicio dei p̄electus est, quia hunc discretionis oculum nequaquam habuit, uelut toto corpore tenebrosus effectus etiam ipso regno tradito sibi meruit spoliari, dum lucernae

Cassiani uerba

X

atque errore deceptus acceptabiliora deo sacrificia sua quam praecepti Samuhelis oboedientiam iudicauit atque ex illa magis parte causam offensionis incurrit, ex qua repropitiandam sibi diuinam sperauerat maiestatem. huius, inquam, discretionis ignoratio Achab regem Israhel post illum sublimissimae uictoriae triumphum, qui ei fuerat dei fauore concessus, conpulit credere meliorem esse misericordiam suam quam diuini seuerrissimam exsecutionem praecepti et quemadmodum ipsi uidebatur crudelis imperii.

Conl. II, 26, 4: *Talibus nos sanctus Moyses geminae institutionis epulis saginauit, non solum discretionis gratiam atque uirtutem praesenti eruditione uerborum, sed etiam abrenuntiandi rationem et destinationem finemque propositi ante acta disputatione demonstrans, ut quod ante feruore tantum spiritus ac zelo dei clisis quodammodo oculis sectabamur, luce clarius aperiret faceretque sentire quantum a puritate cordis et directionis linea fuisse-*

huius tenebris atque errore deceptus acceptabiliora deo sacrificia sua quam erga praeceptum Samuelis oboedientiam credidit iudicanda, quae eum ex illa magis parte offensionem incurrere fecer (er in ras.), ex qua repropitiandam sibi diuinam sperauerat maiestatem. huius, inquam, discretionis ignoratio Achab regem isrl post illius sublimissimi triumphi uictoriā, qui ei fuerat dei fauore concessus, credere persuasit meliorem esse misericordiam suam quam exsecutionem seuerrissimi praecepti et quemadmodum sibi uidebatur crudelis imperii.

Talibus nos beatus Moyses uerbis erudiens hoc nobis precipuum geminae institutione contulit, ut non solum discretionis uirtutem et gratiam, sed ipsius quoque abrenuntiationis rationem, quam penitus ignorantē feruore tantummodo spiritus nři ac zelo dei arripuisse uidebamur, incipientes agnoscere deinceps intellegeremus, quantum a puritate cordis et directionis linea fuisse in id temporis euacuati, absque ulla dumtaxat destinatione uel fine

Cassiani uerba

mus id temporis euagati, quippe cum etiam omnium uisibilium in hoc saeculo artium disciplina absque destinatio- nis ratione subsistere ac sine contemplatione certi finis adtingi omnino non possit.

X

tendentes et quid principaliter tenere nos oporteret quidue cauere similiter e contrario deberemus omnimodis igno- rantes, illamque p[ro]ae omnibus definitionem senis ueris- simam conprobauimus, nul- lius artis seu disciplinae peri- tiam posse sine destinationis ratione subsistere nec sine con- templatione certi finis ad- tingi.

Libri manu scripti quos enumerauimus et quibus solis in textu constituendo usi sumus pretio ita inter se differunt, ut optimus sit *V*, proxime accedant *DW*, aliquanto inferior bonitate sit *O*, perpaucis tantum locis nerum exhibeant *PX*. ac primum quidem *V* eo nomine insignis est, quod haud raro solus omnium ueram lectionem seruauit. cf. IIII, 13, 1. 19, 1. VI, 6, 4. 11, 1. VII, 5, 7. 9. 19, 2. 21, 4. 30, 1. 31, 2. VIII, 3, 3. 4, 2. 12 init. 21, 6. 22. VIII, 35 tit. 5, 3. 18, 3. 30, 2. 32. X, 7, 2. 11, 2 et 6. 13, 2. multis aliis locis lectio in *V* tradita contra *DW* aut omnibus deterioribus libris *OPX* aut uno ex eis confirmatur. cf. IIII, 19, 6 et 7. V, 9. 15, 3. 27, 1. VI, 3, 1 et 3. 10, 10. 11, 7. VII, 15 tit. 8, 3. 12, 2. 13, 3. 14. 21, 4. 24. 25, 1. 28. 29. VIII, 8, 3. 10, 3. 16, 3. 21, 6. 25, 3. VIII, 3, 2. 6, 2. 7, 1. 15, 1. 17, 1. 18, 2. 22, 4. 28, 2. 29, 2. 34, 8 (bis). X, 11, 1 et 5. neque tamen codicis auctoritas tanti aestimanda est, ut ei a ceteris omnibus dissentienti statim maior fides sit habenda: immo huiusmodi locis plerisque aut aperte potest conuincere *V* esse corruptum (cf. VII, 3, 4. 4, 2. 26, 6. 30, 1. VIII, 25, 1. X, 2, 3. 8, 3 et 4) aut certe consensus reliquorum minime spernendum est. itaque his locis lectionem *V* reiciendam esse putauit: IIII, 12, 5. 19, 1 (*ne*). V, 4, 2 (Uulg.). 5. 15, 1. VI, 1, 2 (*interempti*). 6, 2 (*patiens*). 15 fin. (*recuperatio*). VII, 2, 2. 3, 2 (*luctum*). 5, 1 (*alii*). 5, 9 (Uulg.). VII, 21, 3 (*illos*). 21, 4

(in morte: *DWO* in mortem = εἰς θάνατον; cf. Uict. Utensis III, 40). 25, 2 (*cordis*). 30, 3 (a). 32, 4 (*tenebrarum harum*). VIII, 7, 4 (Uulg.: cf. contra Nestor. VI, 21). VIII, 29, 3 (*iudicium* Unlg.). 34, 2 (*deprimentis*). X, 8, 4. 10, 2 (*propontur*). 11, 1 (*beatitudinem euangelicam*). persaepe etiam lacunae in *V* occurunt, cum aut unum uel plura uerba desint aut enuntiata integra omittantur. cf. IIII, 15, 1. 20, 3. 21, 2. V, 10, 4. 15, 1 et 2. 16, 2 et 3. 18, 2. VI, 4, 2. VII, 4, 3. 9. 15, 4. 26, 2 et 4. 27. 28. 32, 2 (uerba in *V* omissa a Cassiano profecta esse nunc iudico). VIII, 18, 1. 25, 6. VIII, 3, 3. 9, 2. 15, 1. X, 2, 2. 3, 5. 8, 5. 10, 1. aliae lacunae propter ἀραιτήσεων ortae sunt, ueluti V, 11, 5. 12, 4. 16, 2. VIII, 18, 2. VIII, 6, 5. 18, 3. X, 5, 2. 14, 1. num uero V, 12, 5 uerba *recte* . . . *nouatur*, quae in *V¹D¹WP* omissa sunt, recte se habeant, potest dubitari: nam *nouari a* usquam apud Cassianum nisi illo loco legitur. praeterea, si ea uerba deleantur, uix quicquam desiderabitur. denique dicendum est ne interpolationes quidem, quamuis minutulae sint, in *V* penitus deesse. cf. VII, 8, 3 [et]. 9 *consortium* [ut] quo. 26, 2 *habitauit* [in] locum. VIII, 24, 1 *passus* [est] sine (ita etiam *P*). 24, 3 *nec* [in] *euangelium*. 25, 4 [et] ero (et e Uulgata intrusum).

Consensus codicum *DW*, quibus *O* nonnumquam suffragatur, his locis *V* et reliquis anteponendus esse uidetur: IIII, 19, 4 *adcurrat*. V, 11, 7 *omnia* (consentit *X*). 23, 2 *uidentis* (ita etiam *P¹*). VI, 2, 2 *perdemus*. VII, 21, 4 *in mortem*. 32, 4 *scorpios*. VIII, 12, 2 *te.* praeterea bonitas archetypi *DW* etiam ex eo apparent, quod aliquot locis alter eorum aut solus aut consentiente tantum uno alteroue ex deterioribus ueram scripturam seruauit. talia sunt V, 10, 2 *exarescat WOD²*, 10, 3 *fruticant DOX*, 14, 2 *infiriorum D¹X*, VI, 11, 10 *numinis WO*, VII, 18 *quaeres W*, VIII, 19 *futuram W* (seilicet *mentem: futurum rell.*, quod ferri nequit), X, 4, 2 *profecit D*, 10, 2 *mihi D¹*, 10, 11 *disparsiones D*, 11, 4 *satanan D*. eadem ratio etiam in *Conf. I—III*, 11, quae pars in *V* deest, interredit. modo enim *D* modo *W* uerum exhibit, modo inter se consentiunt. et in *D* quidem recte scribuntur praef. §. 4 *actuque* (nam *actus* idem significat quod *uita, conuersatio*), I, 6, 3 *super iniquitate gaudere*, I, 23, 5

praeparentur, II, 13, 11 *inferum*, II, 14 *quem*, 26, 1 *adhortationem*, III, 7, 10 *martyrium exustione*, 9, 1 *laudabunt*, V, 9 tit. *accedentia*. contra lectio *W* his locis praferenda est: I, 22, 2 *in terramque defossum*, II, 5, 5 *humanitate*, 7, 1 *suscipit*, 9 *abundeque*, 11, 8 *seu*, 26, 4 *clisis*, III, 7, 6 *sexcenta tria*, 7, 7 *qua*, 17 *adprehendit*, 20, 2 *conuenit*, 22, 4 *abba*.

Restat ut ea quae in *DW* uitiose scribuntur — et eorum sane maior est numerus quam in *V* — paulo accuratius indicemus. in *D* lacunarum (VIII, 3, 6 *tantum*, 8, 4 *ordinis*, 10, 1 *illam*, 18 fin. *suo*, 19, 2 *in*, 19, 3 *hic*, VIII, 15, 2 *flam-mae*, 29, 2 *dicens*, X, 10, 2 *a paucis*) et interpolationum (I, 13, 4 *uoluntate*, II, 14 *etiam [in]*, VI, 8 *sibi [mala]*, 16, 3 *semper [pro] illa*, VII, 13, 3 *[fulla] creatura*, VIII, 8, 2, VIII, 17, 3 *[bene] placitum*, 23, 1 *patiaris induci*, 34, 11 *[hunc] mundum*, 34, 12 *filio [suo]*, X, 4, 1 *solum [pro ni-hilo]*, 14, 2) exiguis est numerus. plurimis uero locis, ut iam diximus, uerba male transponuntur. cf. I, 13, 6 fin. II, 2, 5, 11, 5, 15, 2, 16, 1. III, 1, 2, 2, 1, 2, 2, 5, 2, 7, 11, 9, 3 (bis). 15, 1. III, 8. V, 6, 2. 13, 17. VII, 2, 1, 5, 9, 16, 18, 22, 2 fin. 32, 5. VIII, 11, 2. 13, 3. 20 fin. VIII, 3, 4 fin. 4, 2, 6, 2. X, 5, 1, 6, 2. — In *W* nero, in quo raro vocabula traiecta sunt (I, 7, 1), lacunae frequentiores ocurrunt (II, 19, 26, 3, 26, 4. III, 2, 2, 4, 5, 6, 1, 6, 2, 9, 1, 15, 1, 15, 4, 16, 4 [bis]. 20, 2, 21. III, 10, 3, 19, 5, 20, 4. V, 2, 11, 7, 12, 2, 27, 1. VI, 3, 7, 15. VII, 4, 4, 23, 1. VIII, 16, 4, 19, 2. VIII, 3, 4, 6, 2, 8, 3, 15, 1. X, 1) atque interpolationes plures et audaciiores apparent (I, 14, 1. II, 9, 11, 7. III, 6, 5, 20, 2. V, 16, 3, 25, 1. VI, 2, 3, 3, 5 [bis]. 9, 2, 10, 1, 10, 8. VIII, 25, 1. VIII, 2, 1—2 [quater]. 3, 1, 3, 3, 15, 1, 18, 2, 34, 6, 34, 8, 35, 1). turbatus est locus VI, 11, 4.

Quamquam ope librorum *VDW* plerisque locis uera scriptoris uerba ita possint restituiri, ut extrusa nulgari scriptura nune demum appareat quam non bouis libris usi sint priores, tamen loci non desunt quibus ad codices pretii inferioris uel ad editiones uel ad conjecturam sit confugiendum. et inter codices quidecum, quos ipsi supplementi instar adhibuimus, *O* in hac Conlationum parte multo praestantior est quam *PX*,

quippe qui cum melioribus saepius consentit nec tanta interpolationum farragine repletus est. itaque ex eo haec recepimus: II, 10, 3 *iuuenoribus*, 13, 10 *uirtute*, III, 2, 1 *tanto opere*, V, 12, 3 *macarius*, VII, 27 *macarium et macario*, VIII, 19 tit. *obsederint*, VIII, 6 *malitiae*, VIII, 4, 1 *aspargine*, 30, 1 *magno opere*. codici *P* debentur IIII, 1, 1 *Sciti*, VIII, 4, 1 *accidentis*, X: I, 23, 4. VII, 32, 3. VIII, 6, 2 *isdem*, I, 17, 1 *reprobatio*, VIII, 23, 3 *moysaica*, VIII, 34, 9 *tua, tua*, *OPX*: VIII, 25 fin. *guttas*, X, 3, 2 *posset*, *OX*: III, 19 tit. *uoluntatis bonaे*, 22 tit. *domini*, VII, 25, 1 *illos*, VIII, 22, 3 *poscet*, 24 fin. *incurret*, 30, 1 *obdurato*, X, 11, 5 *praecedemus*, *OP*: VIII, 21, 1 *posset*, editioni Romanae X, 10, 15 *euigilantis*.

Quaestione de codicim auctoritate absoluta paucis adhuc de locis aliquot disseramus, quo aut scriptura recepta defendatur aut coniecturae propositae ratio reddatur. I, 5, 4 *uacuos* cf. Inst. X, 2, 1. Conl. III, 15, 3. — I, 5, 4 *ex his quae extrinsecus accedunt*: cf. Ind. s. u. *accedere et extrinsecus*. — I, 12 certe (*uel certe XV*): cf. XXII, 3, 2. — I, 17, 1 cum X scripsi *reprobatio* (*seil. cogitationum*) *uel electio*. agitur enim de cogitationibus in mentem recipiendis *uel non recipiendis*. cf. I, 18, 2 *quales uero uel amittere uel parare sibi debeat*. X, 13, 2 *nihil oportune recipiens uel dimittens* (*sic recte V*). XVI, 11, 1 *qui (sensus) nisi... diligenter excussi aut abiciantur aut recipiantur a nobis*. — II, 20 tit. *sustineretur*: cf. etiam XXIII, 7 tit. — III, 1, 1 *uerba ne... uexaretur* recte se habere puto et hanc esse sententiam: cum ecclesia a cella Pafnutii quinque milia passuum abasset, e cella ne ad uiciniora quidem loca umquam progrediebatnr, ne scilicet, cum aetate iam esset confectus, die sabbati *uel dominico* ex *praecedente* itinerum labore ita lassitudine premeretur, ut ei ad ecclesiam ambulanti nimis dura esset profectio, utque secundum consuetudinem snam uas aquae semper posset de ecclesia domum portare. — II, 2, 1 *diutissime quaerebatur quaenam uirtus uel obseruantia monachum possit a diaboli laqueis ac deceptionibus custodire semper inlaesum*. ex codd. *possit* recepi, quia agitur de re semper et ubique necessaria. eadem de causa *praesens tempus seruauit* III, 7, 2: cf. VII, 3, 1, XVII, 24, 2. — II, 3, 2 *sublimissimae*

*uictoriae triumphum ut XVIII, 12, 2 uiuacissimae in patientiae somitem. — II, 8, 2 in quantis perniciosum sit discretionis gratiam non habere. uulgo in quantum. at cf. Inst. X, 21, 1 otiositatis uitium Salomon notat in multis dicens: qui sectatur otium, replebitur paupertate. Conl. XXIIII, 8, 5 in hac regione quasi naturam patriae uestrae in multis in pugnare conamini. ergo in quantis idem est quod in quam multis. — II, 8, 2 cum Moysi, patriarchis, prophetis ut VI, 3, 1 bonum, malum, medium. — II, 9. satis abundeque etiam Inst. praef. §. 3 et Conl. XI, 5 legitur. — II, 13, 10 opere ac uirtute: cf. etiam XX, 7, 2 uirtute animi atque opere proclamarit. Inst. XII, 13 re et opere ac uirtute spiritus. — II, 13, 12 qua: cf. Ind. sub 'relatiui pronominis attractio.' — III, 8, 1 propriae nostrae sunt: cf. etiam III, 8 tit. de propriis diuitiis et 9, 2 propriae diuitiae (Prou. 13, 8). — III, 10, 2 innisi bilibus quod recepimus uerum esse cum totus tenor §§. 1—3 docet tum III, 6, 1 secunda (abrenuntiatio) qua mores ac uitia affectusque pristinos animi carnisque respuimus et 8, 1 festinare debemus, ut interior quoque noster homo uitiorum suorum dinitias abiciat. — IIII, 11 tit. carnis: cf. cap. 11, 1. — IIII, 2 ipsa quoque: cf. II, 2, 3 secedentes, priuationem quoque . . . sectantes. III, 15, 1 intellectum possidebat, notitiam quoque mandatorum dei. plura exempla in indice collegimus. — IIII, 19, 1 carnalibus V recte, quia in loco scripturæ sequitur pluralis numerus *estis carnales*. similiter cap. 10 loquitur Cassianus: *nonnumquam significat hominem integrum, . . . nonnumquam homines peccatores atque carnales.* — V, 11, 7 quod non ut illa effernens ad horam digeritur, id est: tertium genus quod est πρῶτος non ut illa priora, θυμός et ἐργά, subito effueret eitoque digeritur. de uerbo *effernere* cf. Inst. VIII, 6 *iracundiae motus effernens.* — VI, 1, 1 *Thecne:* cf. Amos 1, 1 ἡ Θεκνή, Ios. antiqu. VIII, 10, 1 Θεκνέ, Uulgata Amos 1, 1 *de Thecne.* — VII, 19, 2 exerere *in pugnationes:* cf. VIII, 14, 1 *exerant principatus.* — VIII, 3, 3 *sanitatem* V recte: non enim agitur de sola saturitate, sed de cibis salubribus qui pascant ac nutriant. cf. §. 4 *ad salutarem interioris hominis cibum.* — VIII, 21, 7 *praestringendum:* cf. VIII, 1. XX, 1, 1.*

Inst. II, 9, 1. IIII, 2. — VIII, 5, 2—4. Cassianus dum explicat locum euangelii Lue. 21, 34 quem cap. 4, 2 laudauit: *uidete ne quando grauentur corda uestra in crapula et ebrietate et curis saecularibus*, docere nititur non solum crapulam et ebrietatem uini curasque quae uulgo saeculares putantur inter homines existere, sed aliam quoque crapulam, aliam ebrietatem, alias curas saeculares, non carnales scilicet sed spiritales. recte igitur se habet quod scripsimus §. 4 *quia omnino* et bene quae sequuntur cohaerent cum praecedentibus neque aptum est quod editio Romana exhibet (e coni. ut uidetur) *propter quae omnia* nec quod Hartelius proposuit *per quae omnia*, cum *per uel propter* neque ad locos scripturae praecedentes neque ad crapulam et ebrietatem et curas possit referri. sententiae omnino sufficerent quae X ex interpolatione exhibit *quae omnia docent quia.* quod autem orationis tenor compluribus sententiis interiectis interrumpitur, id ne mireris, conferas IIII, 6, 5 (ubi sententia interiecta similiter incipit: *de quibus et apostolus*), IIII, 17, 5 (*de quibus dicitur*), XX, 8, 6, XXI, 36, 2, XXIII, 3, 3, XXIII, 11, 3. 20, 3, Inst. II, 5, 1, IIII, 2. — VIII, 19 fin. *futuram* (scil. *mentem*) W recte. cf. initium capitinis *petitio mentis purissimae aduenire iam iamque regnum sui patris exoptat.*

CAP. III. DE CODICIBUS SECUNDÆ PARTIS CONLATIONUM.

1. Sessorianus LV saec. VII—VIII, forma minore, foliorum 200, foliis 89—129^a Cassiani Conlationes XI—XVII continet, in fol. 89^a praemissus est indiculus: *Haec insunt in hoc codice conlationes septem id est. abbatis chaeremonis de perfectione eiusdem de castitate eiusdem de protectione di abbatis . . . (4—5 litterae erasae) nestoritis de spiritali scientia eiusdem de carismatib' diuinis | abbatis ioseph de amicitia eiusdem de definiendo.* cf. Reifferscheid, BPLI I, p. 116. codex emendatissime scriptus et paucis tantum locis aut a prima manu aut

ab altera paene contemporanea correctus est. orthographiam diligenter enotaui, nisi quod *ae* pro *e* fere neglexi et de eis, quae passim ocurrunt, ueluti *inmo*, *aliut*, *aliquit*, semel monere satis habui. usus sum apographo iam olim facto: nam ut mihi ipsi codicis copia fieret, cum autumno extremo anni 1883 Romae essem, non contigit. liber pretiosissimus accurate descriptus est apud Mignum, Patrolog. Lat. tom. XVIII, p. 91—92.

- H** 2. Petropolitanus bibliothecae imperialis O. I, 4 saec. VII—VIII, forma octaua, fol. 120, scriptura merouingica exaratus. in parte interiore tegumenti, quod panno purpurato obductum est, haec leguntur: *Ce Manuscrit vient de la Célebre et antique abbaye de Corbie et en dernier lieu de celle de St Germain de près (sic). il est du VIIe Siecle en Caracteres Merovingiens. Voyés le traité de Diplomatique tom. III, page 310 et tom. VIe page 641. 2de Colonne.* tum fol. 1^a a diuersis manibus scripta extant 1) indiculus a manu librarii ipsius praemissus: *Haec insunt in hoc codice collationes septem | Id est abbatis chaeremonis de perfectione | eiusdem de castitatem | eiusdem de protectione dei | abbatis nesterotis de spiritali scientia | eiusdem de charismatib; diuinis | abbatis ioseph de amicitia | eiusdem definiendo (sic).* 2) possessorum notae a) *ex Libris Corbeiens abbatiae Iohannis Cassiani Collationes* b) *N. 1294* (qui numerus ad catalogum bibliothecae monasterii Sangermannensis pertinuisse uidetur) c) *Ex Museo Petri Dubrowsky m. p. 1792* (haec etiam fol. 120^a leguntur). apparel ergo librum e monasterio sancti Germani furto uel rapina abductum posteaque cum multis aliis a Petro Dubrowsky emptum esse, e cuius museo in bibliothecam imperiale translatus est. apographon est codicis antiquissimi quidem ac mutili et cuius scriptura hic illic iam euanuerat,¹⁾ nequaquam tamen pretio et bonitate insignis, ut infra demonstrabitur. librum duo siue tres correctores emendare studuerunt, quorum unus librario ipsi contemporaneus, alter, qui atramento nigro utitur, recentior

¹⁾ Perierant archetypi folium unum Conl. XV, 3 et finis Conl. XVII, euanuerant uersus aliquot in Conl. XIII, cap. 11 et 12.

sed tamen saeculo decimo prior est. qui cum plerumque menda tantum orthographica corrigit, grauiora uitia ex ingenio infeliciter attemptent, eos distinguere omnino inutile ratus siglo *II²* complexus sum. ceterum quod ad orthographiam attinet Petropolitanus longe inferior est Sessoriano, neque id mirandum in libro Merouingorum tempore in Gallia scripto.

3. Sangallensis 576, saec. VIII, forma maxima, foliorum 79, binis columnis a diuersis manibus scriptus. folium primum praefationem et capitula Conlationis XI continens et folium ultimum desunt.

4. De *O* cf. p. XXXIII.

5. Vindobonensis Prosperi 397 saec. X, ad Conlationem XIII adhibitus, foliis 123—150 continet librum Prosperi cui inscribitur *Contra Collatorem* (i. e. Cassianum). fol. 1ª man. saec. XV: *Codex Monasterii sancti Iacobi apli ppe Moguñ ī mōte specioso.* fol. 123^a (rubr. litt.): *Incipit liber sci prosperi pro predicatoribus gratiae dei contra librum cassiani prbri qui prae-notatur de protectione dei.* fol. 150^a (rubr. litt.): *Explicit liber sci prosperi contra librum abbatis quondam cassiani qui prae-notatur de protectione dei. Siue aduersus dogma pelagii et caelestini nefandi dogmatis repertores ac defensores et inimicos gratiae dei et dñi nři ih̄i zp̄i* (fol. 150^b) *et in defensione romanorum episcoporum et sci epi augustini asserens ueritatem de libris eius contra supradictos hereticos dō gratias. a.m.* eis quae e Cassiani Conlatione citantur in margine rubris litteris adscribi solet *Cassiani.* codex quamquam non emendate scriptus tamen ad diiudicandas librorum Cassiani lectiones in Conlatione XIII haud raro utilis fuit. ceterum iam hoc loco monitum esse uelim aut Prosperum ipsum Cassiani uerba non semper integra repetuisse aut libros eius manu scriptos, e quibus editiones vulgatae (*Pr.*) fluxerunt, satis corruptos esse, cum **ΣΠΥΟ** aliquot locis contra *φPr.* consentiant.

Libri **ΣΠΥΟ** bonitate ita inter se differunt, ut **Σ** longe sit optimus, proxime accedat *H*, quamuis in eo recensionis arbitriae nestigia manifesta appareant, consensus **ΣΗ** fere semper optimae fidei sit, **YO** textum plus minus corruptum exhibeant. quae cum de **ΣΠΥ** in dissertatione cui inscribitur *Ueber die*

Y

O
φ*Pr.*

*textkritischen Grundlagen im zweiten Theile von Cassians Conlationes, Sitzungsber. der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1883, tom. CIII, p. 491—519 exemplis sane multis conprobauerim, iam nihil restat nisi ut omissis eis reliqua, de quibus etiamnum dubitatio oriri possit, quam breuisse expediam. ac primum de eis locis disseram, quos in dissertatione p. 518 tetigi, cum illis iam non Σ lacunosum, sed ΠΥΟ interpolatos esse mihi persuasum sit. p. 319, 4 edit. meae uerba fac me sicut unum de mercennariis tuis recte ab Σ omissa esse sententia capitinis 7 §§. 1—3 manifeste probatur. p. 369, 13 me uerba qui enim . . . 15 uelle pro omnibus ex ΠΥΟ recepisse nunc paenitet. prorsus enim inutilia sunt, immo tenorem sententiae male interrumpunt. propositum dei est, inquit Cassianus, ut homo in perpetuum uiuat: quamobrem uel minimam bonae uoluntatis scintillam in nobis exsuscitat ac fouet uolens omnes homines saluos fieri et rel. quod postquam conpluribus scripturae locis adlati probare studuit, quibus omnibus expressum est nolle deum hominem perire, recte illis locis adiungit conclusionem: ergo quicumque pereunt, contra illius pereunt uoluntatem. porro p. 385, 26 uerba alioquin dixisset et rel. manifestum interpolationis signum prae se ferunt, cum in II ea quibus rei cardo uertitur alioquin dixisset desint. locum qui est p. 394, 1 iam in adnotatione satis inlustrauit. p. 396, 7 praeter Σ etiam Y uerba interpolata omittit, ΠΟ non consonant, quoniam in altero cum, in altero et in v cui legitur: plane similis est locus p. 473, 20. — p. 408, 14 hic ad sequens ut referendum est: sic omnia recte se habent. — hactenus de interpolationibus, quas ΠΥΟ (ΠΟ) communes habent. uerum in codicibus recentioribus et praeципue in O aliae multae occurrunt, quae in editionibus partim desunt partim leguntur. sie p. 441, 8 in YO intrusa extant uerba et ut ita dicam ipsum tolerari non tolerant, quae editor Romanus in suis libris inuenta recuperat, Cuyekius in suis, qui e familia codicis II fluxerunt, non legerat: cf. 484, 26. in eadem Conlatione inter alia quae omittenda putamus Y cap. 27, p. 461, 18 post *conflagret* haec exhibet: *mobilitate uigeat uires prolata ministret (uires . . . ministret in marg. m. 2) sensibus angustis ira^{m. 2} in in**

teritus et inexpiable crimen corda calefaciens pigra et in caritate frigentia (fere eadem in *O* leguntur): cf. etiam p. 468, 3. 496, 17. maxime uero *O* et in XVI. et in XVII. Conlatio interpolatus est. nam Conl. XVII, 9, p. 470, 23 post *inmersit* iulata habet *nec non et iudas pertinaciam retinens suae sponsionis perpetua morte damnatur* et rel. quae apud Mignium p. 1054 A usque ad uerba *laudabiliter emendauit* sequuntur, quibus adjuncta sunt uerba *primum etenim* usque ad finem capituli (Migne p. 1055 A—B). porro in fine capituli 14, p. 474, 15 post *maturius adquiratur* sequitur longa illa interpolatio ab editoribus recepta (Migne p. 1060—1061): cf. etiam fin. cap. 30, p. 500, 1. p. 406, 21. 474, 20. 484, 25. 495, 22. uerum praeter haec, quae etiam in editionibus paulum immutata leguntur, Conlatio XVII in *O* innumeris paene locis foedissima interpolatione depravata est. talia autem additamenta sive a librariis sive a lectoribus ideo fere omnia adiecta esse, ut Cassiani doctrina dogmati catholico repugnans in melius emendaretur et ita monachis legentibus opus alioquin utile sine offensa esset, cum per se pateat, tum in dissertatione quam supra commemorauit multis argumentis demonstratum est.

Longe aliter ac de manifestissima interpolatione, quae in *HYO* grassata est, de additamentis quibusdam in Σ occurrentibus iudicandum erit. sic p. 466, 18 *reditu re promisso [huc]* id quod additum est *huc* insulsa interpretatio eius esse uidetur, qui non intellexit Cassianum de reditu in Palaestinam, non de reditu in Aegyptum loqui. p. 484, 15 *quis [enim] inquit* fortasse recte se habet *enim*, quamquam hodie in loco scripturae saeculae τίς ἀποειπεῖ legitur. reliquis locis omnibus prauae cuiusdam dittographiae genus facile perspicitur, quo sive librarius codicis Σ siue archetypi eius scriptor peccauit. nam ut a minutissimis incipiamus, quomodo aliter explicari possunt menda qualia sunt p. 336, 20 *corrupta e[t] tantummodo pro corruptae tantummodo*, 345, 26 *cum m memoriam*, 365, 17 *summam [feas] castimoniae*, 377, 6 *fratribus [ut]?* ut his locis singulae litterae uel syllabae, ita aliis unum seu plura uerba male repetuntur, repetita nonnumquam mutantur. p. 349, 9 *qualis in die [talis in die] talis in lecto.* 416, 15 *faciet /a*

te] dominus auolare a te. 423, 9 *pecuniam ergo suam erogat*, ubi librarius litteras *erog* oculis praecipiens *ergo* somnolentus induxit. 423, 11 *enim [in] pecuniam.* 473, 13 *uel remuneratur hominem [uel condemnator] uel condemnat.* 497, 6 *mollitos et [fut] intercedente.* 498, 23 *esse [non ambisse] non ambigas*, ubi somnians ad similitudinem terminationis *esse pro non ambigas* primum intulit *non ambisse* et deinde errore non animaduerso, quasi solum *esse* scripsisset, archetypi uerba continuauit. contra p. 352, 22 a *castitatis* ad *pace* uocabuli terminationem aberrans *castitate* (omisso *pace*) scripsit.

Non maioris momenti cetera uitia sunt quae in Σ extant. commutantur inter se singulæ litteræ uel terminationes, ueluti *o — a, u — a, i — e, u — o, um — o, mur — tur* (339, 1), *b — u*, syllabæ et uocabula ut *quo — quod, dñs — dſ* (334, 2. 373, 23. 402, 11. 483, 15), *præ — pro* (345, 20. 381, 17), *per — præ* (390, 3. 473, 3), *per — pro* (446, 9), *ego — ergo* (348, 19), *quare — quae* (313, 16. 361, 7), *eum — enim* (385, 9), *haec — ex — et* (376, 2. 431, 19), *caritas — castitas* (397, 12), *aemulatio — emundatio* (389, 23. 405, 8), *isrl — hr̄lm* (371, 8. 426, 28), *inuitata — immutata* (340, 21), *peruenisse statum — perueniens statum* (349, 8), *oblectatione — oblectatio* (359, 8), *tam — tamen* (*tam*: 367, 9), *testat — testante* (370, 9), *documentum — docentum* (407, 23), *singularis — salutaris* (422, 24), *deceptio — depectio* (439, 20). accedit quod librarius aliquotiens ad terminationem proximi uocabuli aberrauit. cf. p. 337, 9 *possessorum agrorum*, 339, 20 *longi obsceni*, 345, 21 *maturitas castitas*, 368, 12 *locis uel temporis*, 374, 12 *omnia custodia*, 420, 4 *ore enim peccatore*, 425, 8 *quos quis*, 436, 19 *altissime potentiae.* — quod ad uerborum collocationem adtinet, haec in Σ uitiosa reperiuntur: p. 358, 8 *sive trium*, 381, 3 *semper liberum arbitrium (liberum semper arbitrium recte ut* 385, 2 *suis mecum uiribus*: Cassianus enim substantium et attributum separare amat), 382, 12 *ut et* (contra 433, 19 *et ut*), 384, 11 *ego autem* (ubi librarius uersionis uulgatae memor errauit: similiter 406, 2), 423, 26 *saluos uult* (cf. Conl. VIII, 20, 2), 425, 8 (?) 432, 8, 440, 24 (?), 444, 22 (?), 472, 4 *ei erat* (cf. Conl. VI, 3, 4). poteram locis quibus interrogationis signum adieci etiam ordinem in Σ tra-

ditum seruare. nam etiamnum dubito num p. 381, 12 recte receperim *inde est quod etiam Corinthiis* pro eis quae in Σ extant *inde est etiam quod* (cf. 387, 3, 460, 12) et aliis locis satis multis nulla omnino causa fuit eur ordinem ab Σ seruatum minoris duearem quam consensum reliquorum. itaque p. 354, 21 scripsi *ad tantam uiderit transisse lenitatem*, 355, 16 *una cum patre filius operari protestatur*, 388, 14 *diu paruulum sinu gestat*, 399, 20 *iam non*, 442, 19 *regulam eius uobis*, 452, 21 *nos patientes esse*, 455, 2 *uim huins doloris per prophetam*, 477, 14 *sanceti spiritus*: cf. quae ad p. 427, 22 et 435, 15 aduotaui. — saepe unum seu duo uerba librarii neglegentia omissa sunt. singula uocabula desunt p. 322, 15 *et* (item 418, 16), 324, 16 *in* (item 373, 20, 348, 23 = *O*), 325, 7 *quae*, 328, 2 *iam*, 334, 21 *ut* (item 345, 13), 339, 15 *se* (item 486, 21), 355, 15 *sui* (item 400, 24), 363, 20 *non* (= *Y*), 378, 10 *est*, 382, 18 *dñs*, 387, 21 *deus* (= *Y'*), 404, 3 *paucis*, 412, 17 *colle*, 418, 3 *e*, 419, 26 *quempiam*, 429, 4 *ad*, 433, 15 *a*, 447, 2 *fraudulenter*, 454, 4 *frater*, 461, 11 *autem*. duo uocabula omittuntur p. 381, 20 *cordis tui*, 459, 3 *ab altero*. plura bis tantum propter ἐπιστέλευτον intercederunt: p. 379, 15 *uidebitis et non*, 483, 7 *et impende in illis*.

Sed haec omnia quae enumeranimus leuia sunt neque quiequam pretii codici praestantissimo detrahunt, si eis longam locorum seriem opponimus, quibus Sessorianus solus omnium ueram lectionem seruauit. saepe lectio codicis Σ etiam consensu libri Y uel O uel utriusque confirmatur. cum autem de Y iam in dissertatione quam dixi traetauerim, restat ut locos indicem quibus Parisinus Sessoriano suffragatur: p. 323, 9 *merebimur*, 328, 28 *euacuatur*, 329, 5 *frater fratrem*, 336, 27 *nisi*, 348, 18 *apertissimi*, 373, 7 *cor unum*, 377, 23 *tuae om.*, 384, 4 *retributionis*, 402, 21 *abba*, 405, 6 *quoniam*, 422, 15 *dices*, 429, 4 *abducere*, 445, 27 *unianimos*, 482, 16 *qua*, 484, 3 *sumus*. — q̄ cum Σ p. 373, 21 consentit.

Iam uero ad librum Petropolitanum transeamus, qui quautuli pretii sit inde licet metiri, quod solus omnium rarissime uerum exhibet, ut p. 414, 4 *accedit*, 415, 25 *indicta*, 482, 13 *queret*.

seat autem mendis omnium generum peculiaresque habet interpolationes, lacunas, lectiones falsas. et interpolati quidem sunt loci 339, 6 *sanctae caritatis pro pulchrae mulieris*, 375, 21 *enim [inquit]*, 377, 18 *horum [ex his] homini (ex his explicatio genetui horum esse uidetur)*, 428, 3 *hominum [loquar]*. sane magnus est lacunarum numerus. unum uocabulum deest p. 322, 4 *nec*, 332, 6 *ac* (item 357, 13), 333, 11 *de*, 333, 20 *non*, 335, 1 *senserit*, 340, 15 *suae*, 348, 5 *suas*, 356, 28 *ita*, 359, 4 *bonum*, 359, 12 *ullo*, 377, 15 *ergo*, 379, 19 *snis*, 379, 23 *eos*, 387, 23 *id*, 388, 10 *et* (item 421, 3), 400, 26 *in* (item 409, 9), 402, 14 *namque*, 404, 21 *autem*, 431, 2 *iam*, 432, 24 *enim*, 439, 21 *uel*, 443, 3 *ut*, 450, 1 *gratia*, 451, 6 *ait*, 456, 21 *nos*, 467, 15 *dñs*, 467, 26 *sibi*, 467, 28 *cum*, 473, 15 *inuicem*, 474, 21 *licito*, 482, 22 *eum*, 491, 3 *uos*. duo uocabula desunt p. 312, 11 *ut arbitror*, 352, 13 *et cordis*, 371, 17 *ac despici*, 422, 7 *et in*, 475, 18 *ad peccandum*, 489, 20 *apud deum*. tria: p. 336, 20 *uoluntatis est aegritudo*, 359, 18 *distat et hominem* (propter ἐποιεῖσθαι), 400, 15 *atque animae passiones*. quattuor: p. 358, 9 *spatio terminavit nec tamen*, 422, 9 *sanctum canibus neque miseritis* (propter ἐποιεῖται.), 466, 28 *ab indignis et increduli* (propter ἐποιεῖται.). quinque: p. 428, 9 *alii fides alii gratia sanitatum*. notandum autem harum lacunarum partem haud exiguam etiam in e extare: quod magis etiam in lectiones peculiares cedit quas *H* exhibet. quamobrem locis hue pertinentibus consensum editionum c r (v) adseribam. p. 320, 27 *et (c)*, 322, 4 *contendit (c)*, 325, 3 *quod (v)*, 326, 6 *est (v)*, 342, 7 *edocet (v)*, 344, 8 *ergo (v)*, 345, 2 *super* (Uulgata), 346, 14 *enim*, 353, 9 *prius (c)*, 356, 4 *ignotos (v)*, *et r in margine*, 362, 24 *mouerit (c)*, 363, 19 *frequenter (c)*, 370, 11 *nobis (c)*, 370, 25 *uiam (v et Uulgata)*, 384, 5 *inminuit (c)*, 388, 1 *aduersum (r)*, 392, 5 *autem (v)*, 399, 27 *nibus (v)*, 405, 15 *quadrifarium (r)*, 411, 4 *tamen*, 421, 12 *in qua (v)*, 421, 19 *uinam (c)*, 426, 7 *curationum (r)*, 426, 27 *illorum (r)*, 434, 15 *cohibere (v)*, 440, 20 *contractusque (v)*, 446, 3 *protegit (c)*, 450, 17 *cordis (v)*, 454, 6 *inridebit (c)*, 459, 5 *praeualeat (c)*, 488, 22 *examinatione (v)*, 489, 24 *mulieris (c)*. rarius uocabula transposita sunt, ueluti p. 351, 4

semper esse, 384, 25 *colit iob* (*c.*), 391, 7 *interdum humanae* (*c.*), 431, 6 *copia lactis* (*v.*), 481, 30 *ipse sub lege non essem* (*v.*). apparel ergo Petropolitanum, quippe e quo multae lectiones malae et quae in nullo reliquorum codicium extant in editiones transierunt, auctoritate et bonitate cum Σ nequaquam esse comparandum.

Codicum *YO*, ne longus sim, hoc loco tantum illas lectiones commemorabo quas ex eis contra auctoritatem ΣII recepi. *Y* solus uerum exhibet p. 345, 5 *quos licet*, 357, 7 *accedentium*, 364, 4 *boum*. *O* p. 356, 4 *inspirati*, 439, 20 *depectio*. *YO* p. 338, 13 *neque ebriosi*, 401, 26 *gratiam*, 441, 13 *causas*.

Postremo de paucis locis, quos aut in dissertatione non tetigi aut postea aliis similibus comprobare et quasi noua luce illustrare contigit, disserendum est. XI, 4, 3 Σ secutus scripsi: *nullum iuniorum mihi in hanc usque aetatem cohabitare permisi, ne exemplo meo alterius districtio relaxetur (laxaretur *IIYOv*)*, praesens tempus aptius esse ratus, quia Archebius de re loquitur quam etiamtum se obsernasse et post obseruaturum esse intellegi uult. — XI, 8, 5: *illi (i. e. conscientiae) potissimum studere contendet, quam nec circumueniri nec falli nec subterfugere se posse cognoscit*. cf. XX, 5, 3 *uerissimus quidam examinator paenitentiae et index indulgentiae in conscientia residet nostra*. XXI, 22, 2 *residet in conscientia nostra incorruptus quidam ac uerus index, qui nonnumquam super statu puritatis nostrae cunctis errantibus salus ipse non fallitur*. — XII, 5, 4 *percipiet*: cf. 13, 1 *uim laetitiae percipere*. XVIII, 13, 1 *argumenta percepimus*. de uerbi *percipere* iteratione cf. Index 'locutiones mirae.' — XIII, 3, 1 *perficere*, quod ex Σ recepi, uerum esse etiam e titulo capituli *nihil boni perfici* appetit. — XIII, 10, 3 *indicat*: cf. 14, 8 *illud (respicit locum apostoli antecedentem) enim indicat humani arbitrii facultatem*. — XIII, 16, 9 fin.: *tibi*, quod a loco scripturae abest, non ex interpolatione in Σ additum, sed ab ipso auctore scriptum esse prae*ter ea argumenta*, quae in dissertatione p. 499 protuli, simili quoque loco XII, 6, 3 commincitur, ubi uerbis e psalmo 45, 10 depromptis *aferat bella usque ad fines terrae* interpretationis gratia additur *eius*. — XV, 10, 2 *coniectura mea pertransiturus ille ignis inextinguibilis et*

inquisitor meritorum omnium plane conprobatur eis quae Conl. VI, 11, 2 leguntur: *nihil in eis residere permittens quod scrutans post haec iudicii ignis poenali cruciatu expurgaturus inueniat.* — ibid. p. 435, 25 *ignis iste terrenus* recte e *HYO* recepi: cf. p. 436, 1 *ignem istum materialem*, Claudian. Mamert. ed. Engelbrecht p. 48, 18 *ignis iste terrenus.* — XVII, 21, 3 *quid sij* cf. §. 1 *quid queso faciendum est*, 25, 4 *quid Salomon?* — XVII, 24, 2 ea quae audientes aedicare potuerunt incongrua taciturnitate contegere. perfectum tempus, quod ex *ZO* recepi (*potuerant HYv*), recte se habere demonstratur duobus locis similibus Conl. II, 13, 3 *etiam illos*, qui ad uiam perfectionis uel suis uel aliorum potuerunt monitis incitari, subuertere . . festinat, XXIII, 8, 2 *haec indubitatam primaeuo potuerunt inferre perniciem, nisi congrua adulescentiae suae armorum genera delegisset.*

CAP. V. DE CODICIBUS TERTIAE PARTIS CONLATIONUM.

- B 1. Codex olim Benedictoburanus, nunc Monacensis 4549, saec. VIII—VIII, forma maiore, fol. 141, binis columnis scriptus. interiit initium usque ad Conl. XVIII, 7, 2 *Sapphiram apostolica*, quod foliis 2—6 a manu saeculi XI suppletum est, et finis Conl. XXIII inde a capite 26, 4 *[ad]fectu atque uirtute*, post a manu saeculi XV additus. scriptura est aeuī Carolingorum incipientis, orthographia satis bona, nisi quod saepe ē pro ae, t pro c ponitur. correctus est ab altera manu, quae raro uerum inuenit, saepius uerba temere mutauit. codicem pretiosissimum summa liberalitate eorum, qui bibliothecae regiae Monacensi praesunt, bis excutere lieuit.
- F 2. Codex quondam Frisingensis 143, nunc Monacensis 6343, saec. VIII, forma quadrata, fol. 131, scriptura nitida diligenter exaratus, integer est, nisi quod librarius in Conl. XXIII, 26, 14 post uerba *senioris reguntur imperio* seribendi fiuem fecit, non membranae inopia coactus, sed sine dubio quia extrema

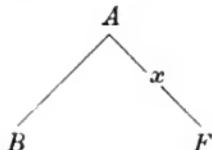
pars huius Conlationis in archetypo interciderat, manus secunda plerumque leuiores tantum errores correxit.

BF tam arte inter se cohaerent, ut unum idemque exemplar archetypum eis repraesentari certissimum sit. atque consensus innumeris locis confirmatus primo aspectu tantus ac talis est, ut *F* e *B* fluxisse possit uideri. quod ne praepropere quasi uerum et exploratum esse a quoquam contendatur, aliquot locos quibus talis opinio refutetur hic adseribo.

F	B
p. 541, 6 <i>meutis</i>	deest
" 552, 2 <i>ad</i>	deest
" 562, 6 <i>quoque cordis</i> . . .	<i>cordis quoque</i>
" 565, 15 <i>noxium sanguinem</i>	<i>sanguinem noxium</i>
" 566, 10 <i>boni odoris</i>	<i>odoris boni</i>
" 580, 12 <i>lex retentat</i>	<i>retentat lex</i>
" 595, 27 <i>in</i>	deest
" 606, 18 <i>uidetur obscura</i> . .	<i>obscura uidetur</i>
" 607, 8 <i>consequenter</i>	<i>sequenter</i>
" 609, 12 <i>eunim</i>	deest
" 611, 18 <i>ipsa</i>	deest
" 620, 16 <i>panem</i>	deest
" 632, 19 <i>a sua non discessisse</i>	<i>non discessisse a sua</i>
" 633, 27 <i>desivit post ruinam</i>	<i>post ruinam desinit</i>
" 665, 19 <i>iniquitates atque peccata</i>	<i>peccata adque iniquitates</i>
" 682, 19 <i>perferunt tegumento</i>	<i>tegumento perferunt</i>
" 683, 22 <i>auto</i>	deest
" 694, 13 <i>in eo esse uitiatum</i>	<i>esse uitiatum in eo</i>
" — 15 <i>non</i>	deest
" 699, 21 <i>senioris praeceptum</i>	<i>praeceptum senioris</i>
" — 22 <i>propriam uoluntatem</i>	<i>uoluntatem propriam</i>
" 703, 13 <i>omuem</i>	deest

Plures quidem locos adferre poteram quibus uerba in *F* aliter collocata sunt atque in *B*, at, dicit aliquis, e uocabulorum

ordine inmutato nequaquam conprobari potest *F* non ex *B* descriptum esse. concederem, nisi *F* his et aliis locis scripturam ueram ceterorum librorum consensu confirmatam, *B* falsam exhiberet. qua re manifeste probatur librarium codicis *B*, utpote indiligentiores, ordinem uerborum in archetypo inuentum haud raro ex arbitrio mutasse, librarium *F* uero scripturam traditam religiosius seruasse. quod autem ad uocabula adtinet in *F* seruata, omissa in *B*, illa librarium *F* neque ex suo ingenio addere potuisse neque ex altero quopiam exemplari recepisse, sed in archetypo tradita repperisse equidem contendam. accedit quod in *B* siue *B'* multae lectiones occurunt dissentientes quidem a reliquorum omnium librorum scriptura, nihilominus tamen genuinae: quas qua causa duetus librarius *F* neglegere maluerit quam recipere, si codicem *B* describebat, nullo modo poterit intellegi. itaque cum satis certum sit *F* non e *B* esse descriptum, nihil iam relinquitur nisi ut statuamus utrumque codicem ad idem exemplar archetypū referendum esse, ita tamen, ut *B* ex illo ipso a librario indiligentiore descriptus sit, *F* ex altero eiusdem archetypi apographo fluxerit.

O 3. De codice Parisiensi cf. p. XXXIII.

R 4. Uaticanus bibliothecae regiae Sueciae 140 saec. VIII—X fol. 3—26 Conl. XVIII et XVIII usque ad cap. 11 fin. *tranquillitatem nos mentis immobilem* continet. fol. 3^a hic indulus legitur: *In nomine sanctae trinitatis hae sunt in hoc codice collationes septem id est abbatis piamon de tribus generibus monachorum abbatis iohannis de fine coenobitae et heremitiae. Abbatis penuphii de penitentiae fine et satisfactionis indicio Abbatis theone de remissione quinquagensimae. eiusdem de nocturnis illusionibus. eiusdem de anamarteto. Abbatis habraham de mortificatione.* codex uitiose et neglegenter scriptus est neque iactura maioris eius partis multum dolenda.

5. Codex quondam Augiae maioris (Reichenau) nunc Caroliruhensis XCII, saec. VIII, formae maioris, fol. 87, binis columnis exaratus. folium ultimum ita transpositum est, ut nunc sit nonum. codex satis diligenter scriptus et ab altera manu paulo recentiore passim correctus in Conl. XXIII, 24, 2 uerbis *uinculis inretitos saecularium* desinit. fol. 1^a extat titulus: *Hoc opusculo continentur conlationes VII. quae et nouissimae a cassiano editae diuersorum confabulatione patrum elimatae.*

6. Sangallensis 575 saec. VIII, forma maiore, fol. 86, binis columnis a pluribus manibus exaratus, iam saec. XV ita mutillus erat ut hodie est. desunt in initio quaternio integer et folium unum usque ad Conl. XVIII, 13, 3 *fundata nihil peni*, quaternio unus in Conl. XXI (cap. 4 fin. *in euangelio* usque ad cap. 14, 5 *pronuntiat*), folium unum in Conl. XXIII (cap. 17, 3 *mihi quia uir pollitus* usque ad §. 8 fin. *fragilitatis humanae*), quaternio unus in Conl. XXIII—XXIII (inde a XXIII, 19, 2 *tatem tanto se inmundorem* usque ad XXIII, 9, 3 *bouem tuum non patitur*), folium unum in Conl. XXIII (cap. 13, 4 *multorum necessitate* usque ad 15, 3 *id est irascibile*), duo fol. cap. 23, 1 *non solum nihil* usque ad 24, 6 *tritae sunt et ita*. liber diligenter scriptus raroque ab altera manu correctus est.

KZ apographa eiusdem archetypi esse miro qui inter eos intercedit consensu euincitur. neque enim crediderim *Z* fluxisse e *K*, qui omnino melior est: in quam rem me accuratius inquirere noluisse aperte profiteor, cum mihi persuasum fuerit id inutile et sine ullo emolumento futurum fuisse. ad familiam *KZ* etiam Parisinus N. A. L. 332 (= Cluniensis 73) saec. VIII pertinet. quem ideo conferre nolui, quia Georgius Schepss per litteras me certiores fecit in eo plane easdem interpolationes apparere quas libri deteriores p. 526, 15. 534, 22. 535, 29. 551, 16. 694, 2 exhibent. ceterum ne his quidem locis quamquam interpolatis eod. Parisinus lectionum integritate Caroliruhensem et Sangallensem aequat.

Librorum quos ad ultimam Conlationum partem recensendam adhibuimus duae sunt familiae ita distinctae, ut ad alteram pertineant *BF* et ex parte *O(O¹)R*, in quibus tamen alterius

recensionis haud pauca uestigia sunt, ad alteram *KZ* et *O²*, id est corrector qui hanc codicis partem ad exemplar quoppiam familiae deterioris conformandam suscepit. harum familiarum diuersitas etiam in editionibus conspicitur. nam cum Cuyekio tantum libri recensionis *O²KZ* praesto fuerint, in editione Romana, quamquam magna ex parte cum Cuyekii recensione congruit, tamen etiam meliorum librorum scripturae multae receptae sunt. utriusque autem familiae lectiones tot locis tantopere discedunt, ut, nisi alterius textum genuinum et a Cassiano ipso profectum, alterius consulto interpolatum esse pro certo confirmetur, omnis ratio artis criticae labefactata uacillet. seligendis enim pro singulis locis scripturis hic nihil efficitur, cum interpolatoris sedulitas rem tam artificiose egerit, ut, si eius recensio sola hodie superesset aut unusquisque locus ipse per se tantum consideraretur, nihil omnino offensionis in uerbis eius tam callide conpositis inueniretur. alia igitur artis criticae uia in hac parte ingredieunda est, ut, utri familiae per totum opus maior fides debeat, quam certissimis fieri potest argumentis accurate cognoscamus.

Itaque ut ab eis quae momenti grauissimi sunt incipiamus, aliquot loci longiores in *BF(O)* multo aliter atque in *KZ(O)* comparati sunt. dicit Cassianus Coul. XVIII, 1 se conuentus cuiusdam monachorum ideo mentionem fecisse, ut patientiam cuiusdam fratris, quae immobili eius claruit lenitate, breniter perstringeret. res autem ipsa in codicibus ita diuerse narrata est, ut in altera parte stent *BF(O)R*, in altera *KZ(O)*. sufficiet tamen uerba codicum *BOK* inter se comparata ponere.

Conl. XVIII, 1, 2 p. 534, 20.

B

O

K

<i>In ingenti itaque atrio subdivali illa monachorum multitudo per duodenarium numerum distinctis orbibus considerante cum qui-</i>	<i>Ingentibus itaque atrio subdivali illa monachorum multitudo per duodenarium numerum distinctis ordinibus (= v) considente</i>	<i>In ingenti itaque ...numerum (numero manu 1) distinctis orbibus considerante cum... intulisset, sub occasione istius tarditatis</i>
---	--	--

B

dam fratrum susceptum ferculum paulo tardius intulisset, uidens hoc praedictus abba Paulus, qui inter turbas ministrantium fratrum sollicite discurrebat, exerta manu alapa eum sub omnium percussit intuitu, ita ut in lissa et sonitus palmae etiam auersorum uel longius consentientium auribus resultaret. sed id memorabilis patientiae iuuenis tanta animi lenitate suscepit, ut non modo nullus fuerit ex ore eius sermo prolapsus uel tenuiissimum murmur tacita labiorum agitationes signatum, sed ne ipsa quidem oris modestia ac tranquillitas aut color saltem quantulumcumque mutatus.

O

cum . . . intulisset, sub occasione istius tarditatis (sub... tarditatis in marg. man. 2) uidens hoc praedictus abba Paulus, qui . . . discurrebat, exerta manu alapa eum . . . intuitu, ita ut in lise sonitus palme etiam . . . resularet. hoc autem idcirco ab eo (ab eo in marg. man. 2) factum est, ut cunctis qui aderant iubenis patientiam patefaceret et omnes qui interfuerint tali speculo modestiae erudientur (sic!) exemplo. quam maturo autem id senior fecerit consilio, reprobant. sed hic memorabilis patientiae iuuenis tanta id (id supra lin. man. 2) animi lenitate suscepit, ut . . . modestia hac tranquillitas et rel.

K

praedictus abba Paulus, qui . . . discurrebat, exerta manu palma eum . . . intuitu, ita ut sonitus etiam . . . resultaret. hoc autem idcirco ab eo factum est, ut . . . patefaceret et omnes qui interfuerint tali spectaculo modestiae erudirentur exemplo. quam maturo . . . fecerit consilio, res probavit. nam memorabilis patientiae iuuenis tanta id animi lenitate suscepit, ut . . . modestia atque tranquillitas et rel.

Iam, credo, dubium esse non potest, utra lectio uera sit. Cassianus nihil uult nisi insigne patientiae ac lenitatis exem-

plum proferre idque narratione simplici exponit, interpolator abbatis iraeundiam nititur excusare, immo factum eius minimie laudandum tamquam rem consilio et ratione actam probare. id uero a Cassiani consuetudine prorsus abhorret, qui uirorum etiam sanctissimorum errores ac uitia nusquam obtegere conatur: cf. I, 21. VII, 26. 27. X, 3. contra monachis medii aei abbatis Pauli animuin in iram praecipitem magnae offensioni fuisse patet. ne igitur homo sanctus tam grauiter peccasse uideretur, intrusa et interpolata sunt ea quae in *O* rudi adhuc opere coagmentata, in *Kr* autem composita et expolita leguntur.

Iam ceteris huiusmodi locis sufficiet ea tantum proponere, quae in *O*(*O²*)*KZ* interpolata sunt, cum textum genuinum nostra editio exhibeat. corruptissime in *O³* traditus est locus XVIII, 16, 3 *sane perfectis* et rel.

O

*Sane perfectissimis qui-
busque summo et affectu
iam castimoniae consummatis
probationes quibus examinare
se ualeant deesse non pos-
sunt, quibus perfecta eorum
cordis integritas incorrupto
conscientiae suae iudicio con-
probetur. erit ergo consum-
mato dumtaxat uiro simi-
lis etiam super hac passione
probatio, scilicet ut qui se
radices morbi huius penitus
iam (iam supra lin. man. 2)
extirpasse cognoverit, explo-
randae si uolet (si uolet
supra lin. man. 2) gratia
castitatis imaginationem ali-
quam inlecebrosa mente con-
cipiat. ceterum ab his qui aduc
infirmi sunt hanc exami-*

KZv

*Sane perfectissimis quibus-
que et summo affectu iam
(iam affectu v) castimoniae
consummatis probationes qui-
bus examinare se ualeant de-
esse non possunt, quibus per-
fectissima cordis integritas
incorrupto conscientiae iu-
dicio conprobetur. erit ergo
consummatissimo uiro si-
milis his quae supra dicta
sunt (his . . . sunt om. r)
etiam super hac passione pro-
batio sui (sui supra lin. K:
om. r), scilicet (om. r) ut
qui se radices morbi huius pe-
nitus iam (iam penitus r)
extirpasse cognoverit, explo-
randae si uolet gratia casti-
tatis interdum etiam ali-
quam exploratricem sui*

nationem nullatenus conuenit adtemtari (erit enim eis magis perniciosa quam utilis), ut coniunctionem feminineam et palpationem quodammodo teneram atque molliissimam corde pertractent. erit enim eis noxiā quam salubris. quod enim experimentum huiuscmodi hominibus potest in hac ratione subpetere, ubi et in experimento ipsut est quod uitatur et in ipsa exploratione discriminē (quod enim . . . discriminē in marg. man. 2)? quum ergo perfecta quis virtute fundatus ad inlecebram blandissimorum tactuum quos cogitando confinxerit nullum mentis adsensum, nullam commotionem carnis in se deprehenderit exitatam, certissima puritatis suae capiet documenta, ita ut ad hanc se firmitatem puritatis exercens castitatis atque incorruptionis bonum non solum mente possideat, sed etiam si corporalem feminae ad tactum causa cuiusquamque ut solent quod experimentum huiuscmodi hominibus potest in hac ratione subpetere, ubi et in (uerba punctis deleta man. 2 in rasura scripsit: quae

imaginationem (imaginem K¹c) possit admittere. ceterum ab his qui adhuc minus firmi (infirmi r) atque perfecti (atque perf. om. r) sunt hanc examinationem nullatenus conuenit usurpari, ut coniunctionem feminineam et palpationem quodammodo tenebam ac (atque v) mollem corde pertractent. erit enim eis magis noxia quam salubris. quod enim experimentum huiuscmodi hominibus potest in hac ratione subpetere, ubi et in experimento ipsum est quod uitatur et in ipsa exploratione discriminē? cum ergo perfectissima quis virtute fundatus ad inlecebram blandientium cogitationum nullum mentis adsensum, nullam commotionem carnis (carnis commot. c) in se deprehenderit excitari, certissima puritatis suae capiet documenta, ita ut ad hanc se firmitatem puritatis exercens castitatis atque incorruptionis bonum non solum mente possideat, sed etiam si corporalem feminae ad tactum causa cuiuscumque, ut solet, necessitatis adulterit, passionis sensum penitus (pen. sens. pass. v) ignoret. hoc abbas et rel.

o

sequuntur, a man. 1 sunt) *experimentum ipsuht est quod uitatur et in ipsa exploracione discrimen necessitas ulla detulerit passionis sensum penitus ignorabit execretur. hoc abbas iohannes et rel.*

Eece iterum luce clarius appareat cur hic locus a monachis medii aei sit inmutatus. nimurum nimis periculosa uisa est illa castitatis probatio a Cassiano perfecto niro concessa, ut scilicet imaginationem aliquam iulecebrosa mente concipiat et inlecebram blandissimorum tactnum quos cogitando confinxerit experiatur.

In Conl. XXIII, cap. 17 Cassianus probat eam animae nostre partem, quae infirmior sit, temptationibus diaboli facilius succumbere. in euins rei exemplum refert Israelitas fornicatione lapsos, quia concupiscentes animarum eorum partes corruptae erant. dein transitu ad rationabilem animae partem facto exemplis utitur regis Achab spiritusque illius mendacis qui per prophetas falsos loquebatur, demoustrans diabolum per rationabilem affectum, si is letalibus insidiis apertus est, laqueos deceptionis intendere. postremo §. 5 *quod, inquit, etiam de domino nostro idem spiritus opinatus* (i. e. domini animam letalibus insidiis apertam esse) *cum in his eum tribus animae temp-tasset affectibus* (quos cap. 15 exposuerat), *nihil tam uersutis profecit insidiis.* sequitur narratio triplicis domini temptationis. — ita omnia apte cohaerent, nisi quod exemplum temptationis per irascibilem animae affectum ingestae desiderare possis. quod cum quidam sensisset, post uerba §. 5 *laqueos deceptionis intendit* (*intendat O, incurrens β*) haec intrusit: *sic etiam Herodem (erodem O) per irascibilem animae portionem (partem r) ad illam tantorum insontium (infantium v) necem callidissimus (callidus O) hostis inpegit, eo quod istam (histam O) propensius in eo norat (noberat O nouerat r) esse (om. r) uitiatam*

(*uitiam K¹*). et haec exhibent *Oβ* Cluniensis *v*, omissa sunt in *BF*. — *Conl. XXI*, 5, 6 p. 579, 13 *BF* optime legunt: *ubi enim praeceptum, ibi necessitas, consequenter et poena.* contra ea quae in *OKv* addita sunt *et ubi necessitas, ibi et difficultas, ubi difficultas, ibi et neglegentia, ubi neglegentia, ibi et peccatum, ubi peccatum* inepta sunt et doctrinam scholasticam sapiunt. — *XXIII*, 12, 6 quae addunt *Oβv quam [pietatis instinctu] potuit etiam tunc saluare sed noluit et superflua et insulsa esse patet. — XXIII, 25, 1 cum *BF* scripsi: *persecutionibus aerumnisque uallatum manere semper immobilem et ad praesidia dei fidum atque intrepidum perdurare.* non plane inepta sunt quae in *OZv* adduntur *aduersum saeuientibus cunctis certum de praesidio*, sed uerbis *certum de praesidio dei fidum* quaedam *τρυπλογία* inducitur: cf. *Ind. sub 'ad pro ablativo causae uel instrumenti'*. — *XVIII*, 16, 1 p. 526, 15 quae in *Oβv* adduntur in enuntiato *ut hanc immobilitatem uiri constantiamque pensantes, quanto minoribus [quam ille est adpetitus] inimici inpugnamur insidiis* superflua sunt, cum ad *minoribus* nihil aliud possit suppleri nisi *quam ille uel quam ille est adpetitus*. cf. *Inst. XII*, 33, 1.*

Saepissime in libris deterioribus unum seu plurilia uerba et enuntiatorum partes plane mutata sunt. cf. p. 534, 6. 535, 29. 538, 16 sq. 539, 21. 540, 25. 542, 27. 546, 8. 9. 14. 548, 2. 549, 1. 6. 550, 18. 554, 11. 556, 2. 25. 557, 15. 558, 9. 10. 563, 22. 564, 23—24. 565, 17. 568, 9. 569, 17. 575, 23. 577, 22. 578, 14. 583, 2. 23—24. 590, 25. 592, 10. 596, 9. 597, 19. 599, 8. 600, 25. 601, 24. 604, 13—14. 606, 14. 607, 5. 616, 1. 3. 15. 623, 23. 624, 8. 625, 23. 632, 8. 639, 26. 642, 11. 20. 649, 651, 16. 699, 7. 704, 19—20. 706, 23. 708, 22. 709, 2—3. atque hos aliosque locos quam plurimos plerumque temere et sine ulla ratione meraque interpolandi uariandique libidine esse corruptos exemplis aliquot selectis demonstrabimus: omnia enim tractare ut longum, ita nou necessarium est. *pro pontifex*, quod alias passim usurpat Cassianus, intrusum est *sacerdos* p. 521, 24. 522, 4. 523, 3. 601, 6. — *donaria uox rarer quidem sed in seriore Latinitate usitata* p. 563, 21 in *O* seruata est, ubi *BF denariis, βv muneribus* legunt: at

p. 574, 15 *BF* soli *donaria*, *O²βv* *munera* exhibent. — p. 657, 28 *uocabulum rarius pontificium* ab *O²βv* temere mutatum est in *privilegium*. — p. 535, 2 in loco de quo supra disseruimus *BFO alapa, βv palma* legunt: eadem discrepantia est p. 629, 16. — saepe pluralis numerus, quem meliores seruauerunt, in singulari mutatus occurrit in deterioribus: p. 550, 16 *inritationum BFOR, inritationis βc.* 560, 8 *culparum BFO, culpae βv.* 595, 16 *iudicia* scripsi: *indicia BF, indicium O²βv.* 622, 4 *impugnationum BFOR, impugnationis βc.* 628, 22 *deceptionum BFO, deceptionis βc.* 675, 1 *animas BF, anime O, animam Kv.* 681, 17 *laqueos BFO, laqueum Kv.* 694, 2 *laqueos BF, laqueum O²βv.* 687, 13 *exemplis BF, exempli O, exemplo βv.* — etenim pro enim positum p. 530, 25 (*β*). 543, 12 (*RKv.*) 568, 17 (*β*). — pronomen possessuum omissum p. 523, 13 *nostram* (*β*). 556, 7 *sui (O²βv).* 563, 13 *tua (βc).* 568, 4 *sui (βv).* 640, 22 *suae (βc).* 676, 15 *suam (K).* 694, 24 *nostrae (O²βv).* 697, 10 *suis (O²βv).* — *etiam* omissum 559, 21 (*β*). 608, 7 (*βr.*) 627, 2 (*βr.*) 649, 11 (*βv.*) — *etiam* falso *additum* 518, 2 (*ORKv.*) 547, 16 (*O²βr.*) 548, 1 (*βv:* enim *O*). 550, 15 (*O²βv.*) 566, 1 (*O²βv.*) 628, 2 (*O²βv.*) — *propelli* pro *conpelli* 623, 10 (*β*): cf. 620, 11. — *corpus* pro *caro* et *inuicem*: 640, 21 (*βr.*) 649, 22 (*βv.*) 655, 12 (*βv.*) 679, 2 (*Kv.*) — *expergitus* pro *expergefactus* 601, 1. 612, 18. 616, 18. — *siue* pro *seu* 548, 3 (*βv.*) 560, 18 (*βv.*) 566, 6 (*βv.*) 607, 9 (*βv.*) — *tum* pro *tunc* 606, 3. 675, 3. 684, 6. — *ipse ille* pro *ille ipse* 535, 27 (*Rβr.*) 611, 12 (*βv.*) 646, 14 (*βv.*) — 622, 14 *indagem* falsum, cum Cassianus tantum forma *indago* — *inis* utatur. — *summus* pro *sublimis* 645, 12 (*βv.*) — *precari* pro *deprecari* 659, 24 (*O²βv.*) — *in* cum ablat. pro *in* cum accus. saepe utitur Cassianus: recte ergo se habent p. 507, 27 *secedentes in cellulis (FR),* 523, 13 *retrusi in caueis (BFOR),* 663, 21 *in quo (quod O²βv.) revoluti.*

Reliquos locos interpolatos in libris deterioribus ordine persequemur praeter eos, qui aut per se manifesti sunt aut in apparatu critico inlustrantur. — p. 503, 17 *per congregaciones perdurant:* cf. Inst. III, 1 *per monasteria custodiri.* — p. 505, 6 *suscepti]* cf. p. 507, 12. — p. 506, 6 cum *FR* et

archetypo codicis *O* titulum *de inuidiae malo* omisi et capita editionum 16 et 17 cum *FR* in unum contraxi: cf. p. 528, 23. in longitudine capitinis 16 nihil est quod offendas, eum talia haud raro occurrant: cf. XVII, 25, XXIII, 26. de inuidiae malo autem Cassianus etiam toto capite, quod uulgo sextum decimum est, agit, neque ulla causa est cur statuamus eum post *soli-tudo* p. 528, 23 nouum incepisse. — p. 510, 7 uerba *sed cum apostolorum excessu* (*post apostolorum excessum ORKv*) tepe-scere coepisset credentium multitudo non aliter intellegenda et explicanda sunt atque Caesaris B. G. VII, 20, 1 *quod eius discessu Romani tanta opportunitate et celeritate uenissent.* — p. 516, 2 *uiuos*, quod post *tepor* addunt *RKv*, et propter antecedens *uiuosque* displicet et superfluum est: nam *ad inferna demergit* idem est quod p. 515, 23 *in praeceps conla-buntur*. — p. 518, 7 *in cella sedens*] cf. p. 516, 22 *solitarie sedere*, Conl. VII, 23, 3 p. 203, 1 *sedete in cellulis uestris*. — p. 519, 2 *ab aliis* quod exhibent *ORKv*, quamquam Cassianus hic illuc praepos. *a* — *ab* gerundiuo addit, tamen hoc loco propter sequens *ab alio* (*aliis Kv*) falsum est. — p. 528, 6 *satan* (βv) repugnat Cassiani usui, qui formas longiores *Satanas* — *Satanae* — *Satanan* praeferit. — p. 528, 16 *maculam . . . lacrimis post deleuit* (*diluit* βc): cf. XX, 8, 9 *nisi ea (scelera) bonitas domini deleuerit*, Inst. III, 3, 3 *humani generis peccata deleuit*. — p. 532, 3 *suscepimus*] cf. praef. §. 3 *praecepta seniorum atque instituta suscipiant*. XVIII, 2, 2 *non ut has regulas atque insti-tuta susciperent*. — p. 536, 23 *humilitate*] cf. Ind. s. u. — p. 536, 8 *summitate* utpote uox rarior praferenda ei quae in $O^2 R \beta v$ extat *sublimitate*, item uers. 16 *commoratione*. — p. 542, 27 *quantum humana inbecillitas ualet, sic unire cum Christo*. e uerbis *ualet sic* in *RKv* factum est *sinit*: male, cum uerba *quan-tum humana inbecillitas ualet* contra Nestor. V, 4, 5 recurrent. — p. 596, 10 *ad iniquae trutinae libremus examen*: cf. I, 21, 2 *ad examen publicum trutinantes*. — p. 601, 8 *exciti*] cf. XII, 16, 2. — p. 603, 15 *an*] cf. Ind. — p. 605, 22 *qui totum anni spatium aequali ieiunio concludebant*: cf. Ind. s. u. *concludere*. — p. 612, 11 *tenuerunt*] cf. p. 622, 19. — p. 612, 19 *sordidi liquoris*] cf. XII, 4, 4 *longis obsceni liquoris induitiis*. 7, 6 *obse-*

num liquorem. — p. 613, 20 *ueritatis ipsius amatorem*] cf. p. 600, 7 *ueritatem desideratis agnoscere.* — p. 633, 16. quamquam Cassiani libri etiam Conl. III, 12, 5 *conlidetur* exhibent, tamen hic *conturbabitur* ex *BFO* recipere non dubitau. nam cum in uersione Septuaginta οὐταρπχθῆσται legatur, facile fieri potuit, ut inde altera lectio οὐταταρπχθῆσται = *conturbabitur* oreretur. — p. 647, 26 *dissolui optat hoc corpore:* cf. I, 14, 9 *ut etiam optet ab hac carne discedere.* — p. 649, 11 *ita igitur etiam sancti atque ut ita dicamus uidentes, quibus summum perfectionis est studium, etiam illa et rel. ne offendas in particula etiam bis deinceps posita,* cf. p. 639, 25 *ut etiam peruigili cura opportunitatem committendi sceleris aucupantes etiam timeant ne libidinum satietae tardius potiantur.*

Sed libri familiae β et ex parte *RO* non solum interpolationibus, sed etiam lacunis abundant. cf. p. 503, 4. 507, 6. 515, 7. 19. 520, 5. 522, 6. 524, 17. 526, 28. 527, 19. 536, 1. 537, 5. 12. 544, 1. 555, 7. 559, 6. 560, 19. 569, 3. 572, 27. 574, 8. 578, 22. 581, 1. 582, 2. 588, 23. 596, 11. 599, 25. 620, 20. 640, 4. 646, 1. 652, 1. 655, 18. 658, 15. 659, 8. 665, 16. 687, 3. 688, 24. minor est numerus locorum quibus in eisdem codicibus uocabula transposita sunt. cf. p. 514, 11. 28. 515, 1. 517, 16. 518, 25. 521, 29. 523, 13. 525, 18. 536, 21. 561, 15. 644, 4. 646, 1.

Quae cum ita sint, auctoritatem librorum *BF*, quibus *O* tot locis adstipulatur quot repugnat, ubicumque potui secentus sum, neque aliam uiam in hac Conlationum parte recensenda ingredi licere, quo scrupulosius saepiusque uerba scriptoris relegi atque retrataui, eo magis mihi persuasi. sed cum consensui librorum *BF* saepissime uera et genuina lectio debeatur, tamen *B*, ut antiquior, ita etiam longe melior est (nisi quod in eo saepius uocabula male transposita sunt), idque exemplis demonstrare haud superfluum erit. itaque p. 515, 13 quod exhibit *B profusoriae uoluntati* uerum esse adiectuum ipsum docet. ut enim ab *inrisor inrisorius*, sic a *profusor profusorius* recte deriuatur. — p. 519, 4 *tolerarit*, quod etiam in editione Romana extat (*toleraret F*), constanti usu Cassiani, praecipue in libris Institutionum, confirmatur: cf. p. 520, 2. — 527, 19 *non*, quod a *B²* inlatum est, et totius sententiae tenore et loco simili Conl. I, 13, 2 conprobatur.

— p. 530, 21] cf. Ind. s. u. *a — ab.* — p. 534, 8 cum *B*¹ *idem temporis* quam cum reliquis *id temporis* scribere malui, cum *idem aetatis* Tacitus dixerit. — p. 560, 4 *agnosco*] cf. p. 564, 12. — p. 604, 15 *abominatio enim (enim est rell.) peccatori religio* secundum Septuaginta βδέλυγμα δὲ ἀμαρτωλῷ θεοσέβεια. etiam alias saepe copula a Cassiano omittitur. — p. 650, 4 *in media persecutione atque conflictu* secundum *B* recepi, quia *persecutio* uesteres etiam de actione iudicaria dicebant. — p. 627, 18 *uasibus*] cf. Ind. sub 'declinatio'. — p. 647, 18 *optabam*] cf. p. 664, 20 et contra Nestor. III, 1, 1. — p. 651, 15 *nec dolemus nos uanae gloriae suggestione pulsari recte* *B.* cum *nos* in reliquis codicibus intercidisset, ut sententia staret, *pulsari in pulsati commutatum est*, ut *O&v* legunt. — p. 681, 21 *de quibus (armis) aetas robustior innumeras hostium prostrauit cateruas.* cum uocabulis *aetas robustior* Saul significetur, falsam esse reliquorum librorum lectionem *prostrauisset* manifeste patet. praeterea cf. p. 522, 19. 562, 25. 575, 5. 608, 4. 616, 9. 10. 626, 20. 629, 16. 640, 7. 645, 28. 651, 11. 660, 20. 683, 6.

Sed tantum abest, ut codex ille e quo *BF* fluxerunt sine graibus mendis fuerit, ut saepe dubium esse non possit quin librorum deteriorum scriptura praeferenda sit. interpolationibus quidem *BF* fere uacant: quae enim eo pertinere uidentur, aliter explicari possunt maximamque partem non sunt nisi uocularum repetitiones per errorem describentium ortae. sic p. 509, 16 *sequenda fest*] propter praecedens *uitanda est*, 550, 26 *itaque [de] remediis*, 555, 12 *de indumentorum eius atque officii [ei] uilitate*, 563, 13 *carnis [et] afflictione* (etiam *O*), 579, 12 *et [ad] salubritatem pro et salubritate*, 581, 8 *[non] longe*, 588, 14 *ut puta [ut]*, 652, 6 *[uel] inuiti uel* (consentit *O*). quam facile autem talia inrepere potuerint, ipse, cum codicem *B* iterum exuterem, clarius perspexi. p. 669, 7 *B* exhibet *quia [pro] his.* librarius enim, cum uersum praecedentem uerbo *pnuntiet* inchoasset, ad alterum perueniens *p* male repetiuit: *pnuntiet*
p his. eodem modo p. 669, 12 *carnis sui* expli-
catur. extat enim in *B* in fine duorum uersuum:
carnis sui
sp̄s sui

— tribus locis notae marginales et glossae in textum receptae sunt: p. 642, 11 *De theoria*, 702, 3 *laceris cruribus [cruciatibus]*, 705, 7 *adepti [nancti]*. uno tantum loco in archetypo librorum *BFO* uocabula male transposita erant: p. 642, 21 *ad praesens non solum*. contra magnus est lacunarum numerus: p. 510, 3 *quae uendebant F*, 512, 23 *etiam F*, 525, 22 *ac BF*, 526, 1 *ut BF*, 529, 20 *sunt B¹F*, 531, 26 *ad BF*, 543, 8 *et BFO*, 545, 10 *uel deesse BF* (propter ἐμοιστέλευτον), 567, 14 *uel BFO¹*, 569, 1 *aut per cogitationem aut per sermonem* (uidetur unus uersus propter ἐμοιστ. excidisse) *BF*, 576, 20 *ita legimus . . . unum* (propter ἐμοιστ.) *B¹F*, 581, 2 *uel BF*, 583, 11 *eos BF*, 584, 26 *sive displiceat* (propter ἐμοιστ.) *BF*, 586, 11 *et BF*, 592, 19 *solum BF*, 597, 18 *ne B¹F*, 601, 2 *sensus BF*, 603, 17 *illa BF*, 605, 9 *prohibentur . . . quae* (propter ἐμοιστ.) *BF*, 607, 20 *et primitias* (propter ἐμοιστ.) *BF*, 612, 16 *nobis . . . defectis* (excidit unus uersus) *BF*, 620, 14 *haec BF*, 623, 17 *et BF*, 634, 25 *confidenter adiungens BF*, 639, 24 *omnes BF*, 641, 15 *in BF*, 646, 3 *umquam BF*, 647, 4 *et BFO¹*, 647, 21 *solum BF*, 674, 14 *cui . . . soluitur BF*, 681, 25 *quibus . . . sed illis* (propter ἐμοιστ.) *BF*, 684, 25 *ita BF*, 689, 16 *conuersione BF*, 692, 20 *uel ex . . . labore* (propter ἐμοιστ.) *BF*. — leuiora menda familiae *BF* et quae partim characteribus archetypi nou intellexitis, partim incuria librariorum orta erant, haec fere sunt: p. 516, 18 *uerbi pro breui* (ortum fort. ex *urebi*), 529, 3 *mortiferi* (pro *mortiferis*) *basilisci uenenis*, 538, 23 *ad pro et* (*ita etiam O*), 540, 3 *iti* (*in B*) *idemque pro itidemque*, 540, 23 *suspendit pro distendit* (ortum e *praecedente suspensum*), 544, 12 *ut pro et* (*consentit O*), 550, 4 *facilius in temptatione pro* *facili sustentatione*, 557, 8 *curiosis pro copiosis* (ortum ex *cupiosis*), 574, 10 *prohibitetur pro prouehitur* (ortum ex *probabitur*), 577, 16 *detinemur* (*detinem*) *pro detineri*, 581, 15 *sanctitate pro castitate* (mero errore propter *praecedens sanctimonia*), 585, 14 *probatum pro prolatum*, 585, 17 *etiam pro iam* (*post sed*), 592, 23 *praecepit auctoritas pro praecepti auctoritate*, 597, 7 *uertamur pro uergamur*, 600, 7 *uirtutum pro* *ueritatem*, 600, 19 *sabbati pro sabbata*, 606, 21 *qui pro qua* (licet etiam *qui ferri queat*), 623, 17 *congregati pro concreti*,

638, 18 *discernenda pro discenda* (ita etiam *O*), 640, 9 *peccatori pro peccatorib⁹*, 654, 20 *cordis pro carnis* (= *O*). — p. 622, 12 *solum pro secundam* in *BFO* e compendio *scđam* ortum esse similibus erroribus in *O* occurrentibus probatur, qui liber p. 535, 28 *solum pro scđum*, p. 685, 9 *scđalis pro sodalis* exhibit.

Quibus disputatis cum facile intellegatur in pretio familiae *BF* recte aestimando ponderandoque cautione quadam opus esse, quotquot locis lectiones horum codicium ferri non poterant, eam sanandi rationem ingressus sum, ut aut librum *O* ab eodem archetypo deriuatum sequerer aut conjectura probabili uterer aut, si haec remedia non sufficiebant, ad libros deteriores confugerem, qui quamuis correcti atque interpolationibus cuiusque generis referti sint, tamen aliquot locis integra scriptoris uerba soli seruauerunt. itaque reiecta codicum *BF* auctoritate hos locos constitui: p. 506, 9 lectio *ulteriores* loco simili XI, 2, 1 confirmatur. — 507, 17. quamquam *quisquis* saepe a Cassiano usurpat, tamen *quisque*, in quo *ORK* consentiunt, praferendum duxi: cf. p. 708, 1. — 509, 27 *etiam ut* in *F* interpolatum est (*prout* = *xxθz̄t̄*): idem statuendum de particula *autem* p. 510, 1. — 515, 25 cum *RK* scripsi *in hac quam semel adripuerunt professione*. quod *BF* exhibent *qua diximus adripuerunt nihili* est. — 529, 10 *fomitem curationis*, ut legunt *BFOR*, explicari nequit: uitium ortum e compendio *fom̄tum*. — 529, 17 e *Z²v* recepi *cum illud mortiferum virus quod nolunt prodere lateat in medullis*. in archetypo omnium librorum *non uult* extabat, quare editores *non uult prodire* temptauerunt. non recte: praecedit enim uers. 14 *erubescentes ipsam prodere ueritatem*. — 537, 17 melius est quod *ORβv* praebent *in huiusmodi raptum frequenter excessum quam huiusmodi raptum frequenter excessu*, cum Cassianus aliquotiens dicat *rapi in excessum*, nusquam *rapi excessu*: cf. Ind. s. u. *excessus*. — mirum est mendum 541, 21 *fideliter uel posse uel plenius disputare* pro *uel fidelius posse u. p. d.*, item 545, 10, ubi primum *uel deesse* propter praecedens *inesse*, deinde motuum omissum est, postremo *manere prorsus* (etiam in *O*) interpolatum. Hartelius quidem proposuit *has sibi inesse uirtutes exploratrix internorum conscientia manereue prorsus depre-*

hendet. sed mihi et uel deesse et motuum necessarium esse uidetur, ut sententia recte stare possit. quod si conceditur, *manere prorsus* intellegi nequit. — 545, 18 *nec uulnerum suorum pericla celauerint aut medellam paenitentiae procaci mente respuerint* β recte. nam et forma rarer *periculum* anteponenda est et *paenitentiae* recte se habet: cf. 529, 10 *nec medellam paenitentiae nec fomentum ullius curationis admisit.* — 567, 8 *feriunt*] cf. 652, 2. 685, 20. — 579, 14 sqq. leue est uitium *uerba* pro *uero*, sed id quod sequitur *illius* pro *potius* non video quomodo possit explicari. — 618, 21 *polluat* cum *Z* scribi necesse est, nisi $\alpha\gamma\alpha\kappa\omega\lambda\omega\theta\beta\alpha\gamma$ ideo statuere malis, quod *uerbum* a coniunctione *ut* longius remotum est. — 634, 19 cum *K^tv* scribendum esse patet *de nauigii sui oneribus mortalitatis oppressi naturali infirmitate desperans*, i. e. de infirmitate corporis, quod *nauigio* comparatur, quia *oneribus mortalitatis* nimis deprimitur. — 646, 25 *cum se tantis actualibus ditari fructibus cerneret et e contrario theoriae bonum corde pensaret ac uelut in una lance tantorum laborum profectum, in altera delectationem diuinae contemplationis adpenderet.* cum *laborum profectus* opponatur *delectationi contemplationis diuinae*, etiam *theoriae bonum* contrarium habeat necesse est. scripsi igitur cum β *actualibus*, quoniam et aliis locis plurimi theoretica conuersatio ab *actuali* discernitur. *ac talibus*, quod *BFOv* exhibent, ab hoc loco alienum est. — 647, 4 in β recte legitur *desiderium unitatis et inseparabilis Christi societatis.* — 662, 12 *ad id* (scil. ad gaudium beatitudinis, quod interruptum erat) β recte. *ex his* nihil est neque ad *aeternis suppliciis* referri potest, quia lex membris nostris inserta aeternis suppliciis non addicit neque nocentes nos sed tantum infelices reddit. — 684, 14 quae *BF* exhibent *sed ne illos quidem illuc similiter ea quae sunt ad uictum necessaria prouisuros* nullo modo ferri queunt. non enim referebat parentes, sed Cassianum et Germanum ipsos cum labore uictum sibi in sua prouincia subministrare, ut in Aegypto facere coacti erant. — 687, 7 *Z* solus *qui ante quidquid seruanit.*

Codicis *O* qualis sit in hac Coulationum parte condicio quodue pretium, iam supra exposuimus. qui cum quasi in medio utrius-

que librorum familiae positus sit, haud raro arbitri uice fungitur. itaque p. 548, 17 unice uerum est *pro uilibus*. in *BF* e *probilibus* factum est *probabilibus*: quod autem in β extat *pro leuibus* arbitrio interpolatoris debetur. — 599, 8 in *O* et *profestis* et *tuebamur* recte se habet. in *BF* cum *etiam* sequente uersu inrepsisset, β in *pfestis* per neglegentiam omissum est. — 623, 17 particulam *et*, quae post *est* in reliquis libris exciderat, seruauit *O*. familiae β interpolator cum defectum sensisset, *qui intrusit*. similes loci sunt 648, 7 *quis ita solitudinis secreta sectatus est* (et) *uniuersorum mortalium consortia declinavit* (et om. *BF*: *uniuersorumque* β ex interpolatione), 631, 9 *cum omnes* (nos) *non similitudinem, sed ueritatem peccati in carne gestemus*, 639, 27 *potiantur*, (et) *de ignominia* (ubi in β ac interpolatum est). — 705, 7 in archetypo scriptum fuit *adepti*, quod *O* integrum seruauit. in eo autem codice e quo *BF* fluxerunt extitit *adepti*, unde *nancti* in *Z* ortum est. — praeterea cf. p. 512, 15. 520, 11. 546, 10. 563, 21. 566, 19. 596, 14. 625, 7. 646, 2. 665, 18. 678, 14. 684, 25. 688, 1. 692, 20.

Postremo dicendum est tribus locis me errasse in scriptura quam recipere debui. p. 531, 7 in *BF* recte legi *inuidiae autem quasi a regulo serpente effusum virus uitam ipsam religionis ac fidei, priusquam in corpore sentiatur* (scil. virus), *excludit probatur* loco simili p. 213, 5 ob *illud mortiferum virus quod priusquam sentiatur interimit*. — p. 654, 3 *quia* recipere debui. nam p. 663, 23 *quam* non ad locum scripturae pertinere uidetur. — p. 705, 16 cum omnibus codd. praeter *O* scribendum erat *sive societas copulae*, cum *copula* frequenter de matrimonio dicatur: cf. tamen Inst. II, 12, 3 *quem societas operationis uel discipulatus et disciplinae inbutio copulauit*.

CAP. VI. DE CODICIBUS LIBRORUM CONTRA NESTORIUM.

1. Cod. bibl. armamentarii Parisiensis n. 483 (antea 448) saec. X—XI, formae maioris, fol. 1—61 Cassiani N

libros contra Nestorium continet. fol. 1^a indiculus legitur: *In hoc codice continentur | Cassiani libri septem | contra Nestorium* etc. praeterea in codice extant: Athanasius ad Epictetum. Hilarius de essentia patris et filii. Fides catholica exposita ab episcopis Gallicanis. Epistola Germinii aduersus Arianos. Decretum synodi Orientalium. cf. Ulysse Robert, Inventaire sommaire des Manuscrits des Bibliothèques de France dont les catalogues n'ont pas été imprimés, vol. I, p. 74. — liber a manu recentiore correctus est. notas marginales, quae hic illuc occurunt a prima manu scriptae, in apparatu critico repetiui.

- M* 2. Cod. Musei Britannici (Additional MSS.) n. 16414 saec. XI (rectius duodecimi, ut Goldbacher censet), fol. 193^b — 226^a libros aduersus Nestorium exhibet. fol. 193^b haec leguntur: *In noe s. et indiuidue trinitatis — incipit prologus — VII. libroru de incarnatione dei ac dñi nr̄i ih̄u xp̄i editorum a beatissimo cassiano massiliensi abbatte uiro disertissimo. rogatu leonis tunc urbis rome archi diaconi. postea uero eiusdem sedis pape. contra nestorium ereticum constantinopolitanum episcopum.* foliis duobus deperditis hae partes operis desunt: VI, 16, 3 *conceptus ac per hoc quartus est hic . . .* VI, 23, 2 *sed dum utique a tempore, VII, 26, 2 blasphemiae qua ais . . .* VII, 31, 1 *etsi nunc praesentia non.* — contulit A. Goldbacher Londinii a. 1883.
- p* 3. Parisinus bibl. nationalis n. 14860 saec. XIII, forma octaua, fol. 247, fol. 1^a — 68^a opus contra Nestorium continet binis columnis scriptum. eiusdem familiae est cuius *N*, non tamen ex eo descriptus: quod e lectionibus discrepantibus et e lacunis codicis *N* quas infra significauit apparent.

N

p

praef. 2	<i>episcopalitactus im-</i>	
<i>peritia</i>	<i>episcopali tractus imperio</i>	
I, 2, 4 <i>similitudine</i>	<i>dissimilitudine</i>	
— 3, 3 <i>hominē . . . ualeant</i> . . .	<i>homines . . . ualeant</i>	
— 5, 1 <i>et correctorum</i>	<i>ut correctio eius</i>	
— 5, 4 <i>caro factum sit</i>	<i>factum sit caro</i>	
II, 3, 10 om.	<i>et illic</i>	

III, 2, 1 <i>excludit</i>	<i>exclusit</i>
— 3, 4 fin. om.	<i>non</i>
— 4, 3 fin. <i>iussione</i>	<i>missione</i>
— 8, 1 om.	<i>autem</i>
— 10, 2 om.	<i>qui</i>
— 12, 4 om.	<i>quem confiterentur</i>
— — — om.	<i>christus</i>
— 12, 5 om.	<i>tantum</i>
III, 1, 1 om.	<i>ipsa</i>
— 1, 3 om.	<i>matre</i>
— 7, 2 om.	<i>ne</i>
— 9, 7 om.	<i>iste autem tu es deus noster</i>
V, 1, 1 om.	<i>in spem</i>
— 4, 1 <i>christus</i>	<i>christi</i> (solus recte)
— 4, 4 om.	<i>se</i>
— 8, 2 om.	<i>semper</i>
— 9, 3 <i>nega tu</i>	<i>negato</i> (recte)
— 10, 5 om.	<i>et</i>
— 11, 1 <i>alterioribus</i>	<i>ulterioribus</i>
— 12, 3 <i>descendit de caelo</i> (Uulgata)	<i>de celo descendit</i> (recte)
— 13, 1 om.	<i>dominus</i>
— 13, 2 <i>mundo</i>	<i>in mundo</i> (recte)
— 15, 2 om.	<i>sed omnes affectu pari</i>
VI, 4, 1 <i>propter</i>	<i>per</i> (recte)
— 7, 3 <i>atque</i>	<i>ad que</i> (recte)
— 8, 1 <i>inquit</i>	<i>qui</i> (recte)
— 9, 1 om.	<i>et</i>
— 17, 1 om.	<i>deum</i>
— 22, 1 om.	<i>deus</i>
VII, 10, 2 om.	<i>remedia uel membrorum</i>

4. Cod. bibl. Coloniensium Augustinianorum, quo a Cuyckius in recensendis libris contra Nestorium usus erat. more eorum temporum Cuyckius tantum lectiones selectas in

calce editionis suae adnotauit: e quibus appetat codicem, qui nunc deperditus esse uidetur, familiae *Np* fuisse.

Codicem Matritensem bibl. nationalis sign. Q 106, saec. XII, qui tantum quattuor priores libros et ne hos quidem integros continet, non adhibui.¹⁾ sine dubio autem ad familiam codicis *M* pertinet, quo fortasse recentior est.

Praeterea Florentiae duos libros manu scriptos extare qui opus contra Nestorium continent e Bandinii catalogo noui. alter est Laurentianus XXVI, 13 saec. XV, alter bibl. Leopoldinae Mediceae Fesulanae 48 saec. XV. ex his Laurentianus, si quicquam ex initio praefationis a Bandinio exscripto conicere licet, pessimus est, alter certe recentissimus: quamobrem neutrum me inspexisse facile excusabitur. idem ualeat de Parisino 2143 saec. XIII cui inscriptum est: *Cassiani Bethleemitici* (sic!) *presbyteri de incarnatione uerbi* (sic!) *libri nouem* (sic!). aliorum autem librorum manu scriptorum huius operis nec uola nec uestigium usquam apparuit.

Libri quibus usi sumus in duas familias diuiduntur. alterius solus est *M*, alterius reliqui. nam ut ab indiciis quae grauioris momenti sunt incipiamus, non paucas lacunas et maiores et minores, quae in *Npa* apparent, explet *M*, e contrario codicis *M* lacunas reliqui non habent. plerumque autem tales defectus familiae *Npa* ἐμποτελεύτω ortos esse adiecto siglo ἐμποτ. indicabimus. itaque in *M* recte adduntur: I, 3, 4 *disiunctam* *quam scit sibi utique peruersitate coniunctam* ἐμποτ. — III, 3, 2 *hoc dicit: non nouimus iam Christum secundum carnem* *et hic: non nouimus iam Christum secundum carnem, hoc ait*. — III, 8, 1 *qui salui fiunt*. — III, 16, 8 *filii sui nomen* *etiam dilecti et complaciti sibi filii nomen* ἐμποτ. — IIII, 13, 4 *quia dominus Jesus Christus in gloria est dei patris* *uelis nolis, negare non poteris, quia dominus Jesus Christus in gloria est dei patris* ἐμποτ. — V, 4, 1 *et iterum* *in interiorem* ἐμποτ. — V, 10, 5 *si autem separat atque disrumpit, ille utique soluit* *qui separat atque disrumpit* ἐμποτ.²⁾ — VI, 2, 1

¹⁾ Cf. Bibl. patrum Latinorum Hispaniensis p. 436.

²⁾ Sed totus locus propter stolidam sententiam spurius esse uidetur.

hordiacii (*fuerint, et hi, quantum ad ingenium nostrum pertinet, hordiacii*) δύοισι. — haud raro in familia *Npa* unum vocabulum omissum est. I, 2, 6 [*eius*]. II, 2, 6 [*et*]. II, 5, 3 [*contradictionem*]. III, 9, 1 [*ergo*]. III, 10, 1 [*inquam*]. III, 10, 2 [*quam*]. IIII, 1, 1 [*suae*]. V, 2, 1 [*evidenter*]. extant etiam loci ubi *N* solus lacunosus est: quorum plerique supra, ubi de diuersitate codicium *N* et *p* tractabamus, indicati sunt.

Exceptis locis quibus familiam *Npa* siue solum *N* lacunis uitiatum esse demonstrauimus, eandem familiam praecipueque *N* librum praestantissimum codex *M* raro tantum bonitate superat. sic I, 1, 1 cum *M* (*ydram*) scribendum *hydram*: nam *hydrae*, quod *Np* exhibent, ferri nequit. — II, 3, 5 in *Np* e Uulgata intrusum est *paruulus enim natus est nobis, filius datus est nobis*. *M* recte: *filius natus est nobis, paruulus datus est nobis*: cf. §. 3. 5. 6. — II, 6, 5 *domini saluatorisque nostri inde est origo, unde conceptus: et cum descendente in uirginem totius diuinitatis plenitudine natus sit, filius hominis esse non potuerat, nisi prius dei filius fuisset*. sic *M*, quem secuti sumus, cum *filius enim hominis* quod *Np* exhibent intellegi non possit. — III, 10, 5 in *Np gloriae pro maiestatis e* Uulgata receptum est: cf. §. 4. — IIII, 13, 3 in *p* legitur *scito enim, in Nv scitote enim*, quod absurdum est. Cassianus enim neminem alium nisi Nestorium haereticum adloquitur. uerum sine dubio est *scito etenim*, quod *M* praebet. — V, 2, 1 scribendum est *Iesum Christum theodochon imaginem (magis Np) appellandum*. — V, 5, 1 in *Np* transposita sunt uerba *deus praeter te, pro praeter te deus*: cf. IIII, 9, 6. 11, 2 et 3. — V, 7, 4 *Np* male tradunt *inuisibilem dei filium pro inuisibilis dei filium*. — VI, 7, 2 *ex parte qua uis facias honorem, ex parte qua uis facias iniuriam* *M* recte: *qua uis . . . quā māuis N, quam uis . . . quam uis p.*

Hi fere sunt loci quibus codicem *M* alteri familiae, id est *Npa* uel uni eorum, praferendum esse duximus. ceterum totum opus secundum *Npa* recensuimus, cum nobis persuaserimus huic familiae et in primis *N* passim fidem maiorem deberi. *M* enim non solum persaepe uerba scriptoris pessime traiecta exhibet, sed etiam iumeris interpolationibus et lacunis la-

borat. quod ut saltem exemplis demonstretur — nam omnia persequi longum est — omissis eis locis, quibus uel lacunae apparent uel uerba traiecta sunt, de interpolationibus quibusdam insignibus disseremus. I, 2, 2 legendum cum *Np*: *Euno-mius . . . licet similem sibi diuinam esse asseruerit trinitatem, diuersam tamen a se contendit.* contra in *M* haec extant: *licet similem sibi trinitatem in diuinitate esse concedat, equalem tamen non esse contendit.* — I, 5, 5 *nouit deus sine sui corruptione misceri et tamen in ueritate misceri, et ita suscipere, ut nihil ei crescat augmenti.* pro et ita in *M* legitur *nouit in se ita.* — I, 5, 6 *Np* recte exhibent *conflatili quodammodo genere, M conflatilia aliquo modo uel genere.* — II, 5, 1 *quamquam Np recte, quamquam quia M.* — III, 6, 4 rogat Nestorium Cassianus quid facturus esset, si ei similiter ut Paulo apostolo dominus subito lumine diuino clarus appareret? num dubitaret dominum et agnosceret et deum confiteret? *dic mihi, quae so, inquit, si te inopinantem fulgor ille circumdaret et perculsum atque perterritum splendor inmensi luminis consternaret iaceresque in tenebris oculorum atque errorum tuorum, quas tibi inmensus et ineffabilis pauor mentis augeret, . . . quid diceres?* cum in archetypo pro *inmensus* scriptum fuisset *inmensas*, in familia *M* ineptissima interpolatione uocabulum *angustias* ante *pauor* additum, *ineffabilis* uero in *ineffabiles* mutatum est. — II, 7, 2 in *Np* recte *disparatio* scriptum extat, in *M* *disseparatio dispatio.* — II, 7, 3 pro *inseparabilem M* exhibet *geminam penitus.* — II, 7, 6 *M*: *alterum enim <e duobus> fieri necesse est, II, 8, 2 caro pro mater.* — III, 11 pro uerbis *qui habere me forsitan alios quorum utar testimoniis non arbitraris M praebet: quia habere me forsitan praeterea quibus usus sum testimonia non arbitraris.* — III, 15, 3 Cassianus inter uirtutes apostoli Petri praedicat *innocentiam peritam*, e quibus uerbis in *M* factum est *innocentem periclam.* — III, 6, 3 inter *memorauit* et *audi M* haec uerba nescio unde petita habet: *Oportuerat itaque quisquis es. O (sic!).* — V, 8, 2 e uestigiis codicum meliorum (*unitati unitas N¹p, uniti unitas N²a*) restitui *uniti diuinitas.* *M* ex interpolatione praebet *sibi diuinitatis unitas.*

Porro ut probemus quanta auctoritas familiae *Npa* etiam in singulis scriptoris uerbis restituendis sit tribuenda, aliquot locos hic traetabimus, plerosque commentario critico reseruaturi. I, 2, 1 in *p* traditum est *photiniani*, in *M futiniani*, in *N uero photoniaci*: in quo nihil aliud latere quam *photiniaci* et per se probabile est et insuper confirmatur Eucherii codice Casinensi 439 saec. VIII—X, ubi fol. 78^b *fotiniaci* nominantur (Reifferscheid BPLI uol. II, p. 369). — II, 6, 1 *tum p* recte, *totum N*, *tunc M*. — III, 3, 1 non est eur cum *M* scribatur *Christum secundum carnem*: cf. 3, 3, 5, 2. — III, 4, 3 *missione p* recte, *iussione NM*. — III, 6, 1 *simul mecum N*, *mecum simul Mp* et Uulgata. — III, 6, 3 *inaestimabili maiestatem dei luce fulgentem Np*, *inextimabilem M*, unde *inaestimabilem v* inepte. — III, 6, 7 *N* solus formam rariorem *semianimus* seruauit. — ibid. *sufficitque p* recte, *sufficitque NM*. — III, 6, 8 *christi Np*, *christus M* et Uulgata: cf. V, 4, 1. Conl. I, 19, 2. — III, 7, 3 *dei Cassianum legisse in loco Pauli ad Rom. 14, 10, non Christi*, ut *M* cum Uulgata habet, ex argumentatione eius patet. cum enim probare uellet tribunal dei et Christi idem esse, duos locos similes protulit, quorum in altero tribunalis Christi, in altero tribunalis dei mentio fit. itaque colligit: *uides ergo unum atque idem tribunal dei futurum esse quod Christi* et infra pergit: *quia apostolus in alia nos manifestando epistula ante tribunal Christi, in alia ante tribunal dei dixit*. — ibid. et III, 13, 4 flectet (*χάρης*) *N* recte, *flectetur Mp* e Uulgata. — III, 13, 1 *deum coram ipse confessus sit Np*, *coram deo M*. — III, 14, 2 *super terram*] cf. Coul. XXII, 13, 3. — III, 16, 2 *columbam et* (et om. *Mp* et Uulgata) *uenientem* (*περιστερὰν*, *καὶ ἐρχόμενον*) *N*. — III, 6, 7 *in similitudine* (= *ἐν ἔμιμωσι*) *Np*: *in similitudinem M* e Uulgata. — III, 7, 2 *p* solus *ne ante necesse seruauit*. — III, 9, 6 *M* omisit *serui* (*δοῦλοι*) et post *manicis addidit* *pergent*, utrumque e Uulgata: cf. 11, 1 et uerba Graeca Esaiae 45, 14. — III, 11, 2 *uere enim magnae sunt haec uincula et ineffabilis caritatis N* solus recte: *magna Mp* inepte. — III, 12, 3 *non est autem humanae opis redimere populum a captiuitate peccati p: opus N*, *opes M*. — V, 9, 3 *negato p* recte: *nega tu NMv.*

- VI, 1, 2 *etiamsi ea sensu ipso non capiant p: ipsa NM.*
 — VI, 2, 1 *sicut . . . sic a solus recte: si . . . si N¹M_p, sic . . . sic N².* — VI, 2, 2 *ex se milibus Np: ex similibus M, ex seminibus v.* — ibid. *saturandos p* solus recte.
-

CAP. VII. DE LOCIS SCRIPTURAE SACRAE A CASSIANO ADLATIS.

Quod Cuyckio et Ciacconio uisum est Cassianum plerosque locos scripturae quos profert e uulgata editione deprompsisse, id nunc codicem auctoritate nisi omnino negare possumus. non quidem ignorat Hieronymi translationem eamque emendatorem esse significat. cf. Conl. XXIII, 8, 2: *si in sanctis suis non confidit, et in angelis suis repperit prauitatem* (Iob 15, 15 sec. LXX), *sive, ut emendatior translatio habet: ecce inter sanctos eius nemo inmutabilis, et caeli non sunt mundi in conspectu eius* (idem locus sec. Uulgatam). emendatior scilicet ea translatio uisa est, quae Hebraicam exprimebat ueritatem. cf. Inst. XII, 31: *super quem requiescat spiritus meus nisi super quietum et humilem et trementem uerba mea* (Esai. 66, 2)? *sive secundum exemplaria quae Hebraicam exprimunt ueritatem: ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem uerba mea* (idem locus sec. Uulg.)? similiter N IIII, 3, 3 *obsecro, domine, prouide alium quem mittas, quod in Hebraeorum uoluminibus multo euidentius legitur: obsecro, domine, mitte quem missurus es,* et N V, 5, 2: *quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius: quia in quo reputatus est ipse* (Esai. 2, 22)? *uel, ut uerius atque euidentius in Hebraeo est: quia excelsus reputatus est ipse.¹⁾* alio loco (Inst. VIII, 21)

¹⁾ Non *excelsus*, sed *uerba in quo* (scil. pretio) *seusum Hebraicum exprimunt:* cf. Gesenii Lexicon² p. 343^b, ubi hic locus uertitur et explicatur: *cuinam rei hic aequiparandus est?* i. e. *quanti hic aestimandus est?*

uerba uulgatae editionis in euangelio Matth. 5, 22: *qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio* defendit et uera esse adfirmat, dicens id quod in quibusdam exemplaribus additum sit *sine causa* (εἰκῇ) postea adiectum esse ab eis *qui amputandam iram pro iustis causis minime putauerunt*, capitulumque his uerbis finit: *melius tamen est ita tenere, ut et nouella exemplaria multa et antiqua omnia inueniuntur esse prescripta.* item Conl. VIII, 10, 1 etsi locum Geneseos 3, 1 omnino secundum LXX profert, tamen distinguit inter *sapientior* (= εργαζόμενος) et id quod libri Hebraici exprimunt atque ex eis in Uulgatam transiit *callidior*. — hi sunt loci quibus Cassianus uulgatam editionem disertis uerbis respexit. hic illie etiam ad uerbum eam sequitur, sed multo saepius et in uetere et in nouo testamento citando aut paulum ab ea discedit aut uerba Graeca accurate reddit. omnino autem multis et diuersis scripturae sacrae exemplaribus usus esse uidetur, quoniam et Inst. VIII, 21, quem locum supra posuimus, contendit nouella exemplaria (Latina scilicet) multa et antiqua omnia uerba *sine causa* omittere et Inst. I, 2, 1 postquam locum apostoli ad Timotheum I, 6, 8 *habentes autem alimenta et operimenta, his contenti simus* adscripsit, statim adiungit: *operimenta, inquiens, non uestimenta, ut in quibusdam Latinis exemplaribus non proprie continetur* (cf. Roensch², p. 318): cf. Inst. XII, 27, 1 *simulacrorum siue idolorum seruitus*, Conl. VIII, 21, 3 *semen illud Seth pro merito sanctitatis angeli dei siue ut diuersa exemplaria continent filii dei uocati sunt*, XXIII, 17, 7 *carbunculus siue calculus*, XXIIII, 2, 2 *reliquerit siue oderit*, XXIIII, 24, 1 *uende siue dimitte*, N V, 15, 1. — multo certius autem eius rei argumentum hoc est, quod ipse in iisdem locis sibi non constat, sed sane multos modo his modo illis uerbis mutatis adfert. inter quae uel maxime insigne est quod Conl. XXII, 13, 5—6 e psalmo 36, 23—24 primum *non conturbabitur* (ita *BFO*) profert, tum bis deinceps *non conlidetur*. at, dicet aliquis, primo loco non *BFO*, sed *βν* (*non conlidetur*) uerum exhibent. quod equidem prorsus nego. cum enim textus Graecus habeat *καταραχθήσεται* = *non conlidetur*, quis praestabit

nullo tempore et in nullum exemplar lectionem uariantem *καταρτισθενται = conturbabitur* inrepere potuisse? hac argumentatione ductus cum *BFO* errare malui quam cum interpolatis textum uulgatum sequi. simili ratione etiam reliquis locis omnibus, ubi diuersitas lectionis in scripturis sacris conspicitur, solos codices optimos respexi, temerarium esse ratus rem ita instituere, ut loci scripturae sibi concordent, praesertim eum et discrepantia librorum tam late pateat, ut illud nisi per uim et arbitrium effici non possit, et Cassianum ipsum modo hanc modo illam uersionem sequi, modo uerba scripturae sacrae ad sua conformare et adcommodare, interdum etiam unum seu conpluria uerba quae ad rem non pertinent omittere, alias siue explicandi causa siue ut uerba scripturae commodius inserantur quaedam addere indiciis certissimis conprobetur. neque uero manifesti erroris exempla desunt, quibus eum nonnumquam soli memoriae confisum eiusque infirmitate deceptum scripturae locos adtulisse conuincitur. male autem uel librarii uel editores talia corrigere temptauerunt: cf. Conl. I, 19, 3. VI, 11, 3. VII, 13, 3. 32, 3. XV, 1, 4. XVII, 25, 13. XXIII, 24, 7. 25, 6. N II, 5, 1. ut autem evidentius appareat quae qualesue diuersitates iis locis de quibus loquimur intercidant quosue iisdem semper uerbis commemoret Cassianus, infra eorum conspectum addidi.

Loci diuersis uerbis adlati.

Ex. 22, 29.

C XXI, 7. 25.

<i>offeres</i>	<i>non tardabis offerre</i>	Gen. 1, 26
<i>domino deo tuo . . .</i>	<i>om.</i>	— — 31

Dent. 13, 1—3.

C XIII, 14, 5.

<i>inter uos propheta .</i>	<i>in medio tui prophetes</i>	— 3, 5
<i>seruiamus diis alienis</i>	<i>sequamur deos alienos</i>	— 6, 3
<i>ignoratis</i>	<i>ignoras et seruiamus</i>	— 12, 1
	<i>eis</i>	— 37, 4
<i>ne audias</i>	<i>non audies</i>	Leu. 7, 19—20
<i>temptans temptat te .</i>	<i>temptat uos</i>	Deut. 6, 4
		— 9, 4—5

Loci iisdem uerbis adlati.

C XXI, 32.

om.

— — 31

— 37, 4

— 9, 4—5

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
<i>tuus</i> <i>uester</i>		
<i>om.</i> <i>ut palam fiat</i>		
<i>diligas eum</i> . . . <i>diligatis eum an nou-</i>		
<i>corde tuo et custodias</i> <i>corde et in tota ani-</i>		
<i>mandata illius an ma uestra</i>		
<i>non</i>		
Dent. 23, 10—11.		
C XII, 2, 3.	C XXII, 5, 5.	
<i>fuerit</i> <i>quis</i>		
<i>est</i> <i>sit</i>		
<i>lauetur</i> <i>abluetur (lauetur</i>		
<i>BFO)</i>		
Iud. 3, 1—2 et 4.		
C III, 6, 4.	C XIII, 14, 8.	
secundum Uulgatam sententiae scripturae		
exceptis paucis	inter se confusae et	
	multum discrepan-	
	tes	
Iud. 3, 9 et 15.		
C III, 4, 5.	N III, 12, 2.	
<i>qui suscitauit eis</i> . . <i>et suscitauit eis do-</i>		
<i>minus</i>		
<i>et misit eis dominus</i> <i>et suscitauit eis</i>		
Iob 1, 9—10.		
C III, 6, 2.	C XIII, 14, 1.	
<i>uniuersamque</i> . . . <i>et uniuersam</i>		
Ps. 6, 7.		
C VIII, 29, 1.	C XX, 6, 1, 8, 2.	III. Reg. 22, 22
<i>lacrimis</i> <i>in lacrimis</i>		Ps. 4, 5
		— 5, 7
	Ps. 31, 5.	— — 9
C XX, 6, 1.	C XX, 7, 3.	— 16, 5
<i>peccatum</i> <i>delictum</i>		— 25, 2
XVII. Cass. 1.		6

	Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
	Ps. 36, 23—24.	
C III, 12, 5.	C XXII, 13, 5—6.	
<i>confidetur</i>	<i>conturbabitur et de-</i> <i>inde bis confidetur</i>	Ps. 33, 10
	Ps. 52, 6.	— 35, 12
Inst. XI, 12.	Inst. XI, 19, 1.	— 38, 2—3
<i>deus</i>	<i>dominus</i>	— 49, 3
	Ps. 73, 21.	— 58, 11
C III, 9, 1.	C X, 11, 1.	— 62, 9
<i>laudabunt nomen tuum</i>	<i>laudabit nomen do-</i> <i>mini</i>	— 67, 29
	Ps. 93, 10.	— 69, 2
C III, 14.	C XIII, 9, 4.	— 72, 28
<i>doceſ</i>	<i>docet</i>	— 73, 19
	Ps. 101, 7.	— 80, 12
Inst. XII, 8, 3.	C XVIII, 6, 4. XVIII, 8, 4.	— — 14
<i>pellicano ſolitario</i> .	<i>pellicano ſolitudinis</i>	— 81, 6
	Ps. 101, 10.	— 87, 14
C VIII, 29, 4.	C XX, 8, 6 (e Uulgata).	— 89, 17
<i>sicut</i>	<i>tamquam</i>	— 93, 17—19
<i>manducaui</i>	<i>manducabam</i>	— 101, 28
<i>poculum</i>	<i>potum</i>	— 117, 13—14
	Ps. 115, 16.	— 118, 106
C XI, 9, 2.	C XIII, 10, 2. XX, 7, 3.	— — 147
<i>tu</i>	om.	— — 165
	Ps. 118, 148.	— 126, 1
Inst. III, 3, 10. CXIII, 12, 10.	C XXI, 26, 3.	— 132, 2
<i>ad diluculum</i>	<i>ad te diluculum</i>	— 138, 14
	Ps. 130, 2.	— 140, 2
Inst. I, 3.	Inst. XII, 6, 2.	— 142, 2
<i>si non</i>	<i>nisi</i>	— 145, 7—8

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
	Prou. 3, 9.	
C XXI, 22, 2.	C XXI, 2.	
<i>deum</i> (cf. Inst. X, 19) . . .	<i>dominum</i> (<i>tὸν κύριον</i>)	Prou. 4, 23
	Prou. 16, 5.	— 5, 22
Inst. XII, 6, 2.	Inst. XII, 21, 3.	— 9, 1
<i>apud deum</i>	<i>ante deum</i>	— — 10
	Prou. 16, 25.	— 14, 23
C I, 20, 8.	C XX, 9, 5.	— — 29
<i>rectae esse uiro</i>	<i>apud homines rectae</i>	— 15, 19
	Prou. 16, 26.	— 16, 32
C VII, 6, 2. XII, 5, 2.	C XXIIII, 26, 13.	— 23, 35
<i>uir</i>	<i>homo</i>	— 27, 7
	Prou. 19, 3.	— 28, 19
C XII, 8, 3.	C XXIIII, 25, 5.	
<i>uias suas</i>	<i>uias eius</i>	
	Prou. 24, 11.	
C II, 13, 10.	C XVII, 19, 6.	
<i>eruere</i> . . . <i>redimere</i> . . . <i>erue</i> . . . <i>redime</i>		
	Eccles. 7, 29.	
C VII, 4, 3.	C XIII, 12, 2.	
<i>deus fecit</i>	<i>fecit deus</i>	Eccles. 5, 4
<i>quaesierunt</i>	<i>quaesiuerunt</i>	— 7, 9
	Eccles. 8, 11.	— — 21
C II, 11, 4.	C VII, 8, 3.	— 10, 4
om.	<i>enim</i>	— — 11
	Sap. 1, 4—5.	
C XIII, 2.	C XIII, 16, 2 (cf. Uulgata).	
<i>namque</i>	<i>enim</i>	
<i>odit</i>	<i>effugiet</i>	
	Esai. 6, 10.	
C XIII, 12, 4.	C XIII, 18.	Esai. 1, 16
<i>incrassatum</i>	<i>excaecatum</i>	— 2, 22 (cf. N
<i>oculis</i>	<i>oculis suis</i>	V, 5, 2)
		— 9, 6—7
		6*

LXXXIII

<p>Loci diuersis uerbis addati.</p> <p>Inst. XII, 8, 1 (e Uulgata). C V, 7, 2. VIII, 8, 3.</p> <p><i>exaltabo ponam</i></p> <p>N IIII, 9, 6. N IIII, 11, 1.</p> <p><i>erunt serui: post te erunt et post te</i></p> <p>C XXI, 14, 5. C XXIII, 26, 13.</p> <p><i>ecce (Uulg.) quia (για)</i></p> <p>C XXIII, 4, 2. C XXIII, 17, 4.</p> <p><i>sicut tamquam</i></p> <p>C VII, 4, 4. Inst. VIII, 20, 3.</p> <p><i>ecce ego uenio ut con-</i></p> <p><i>gregem opera et co-</i></p> <p><i>gitationes eorum</i></p> <p>Hierem. 1, 18–19.</p> <p>C XVIII, 13, 5. C XXIII, 25, 2.</p> <p><i>principibus eius . . principibus</i></p> <p><i>ait dominus ut eruam ut eruam te ait do-</i></p> <p><i>te minus</i></p> <p>Hierem. 2, 19.</p> <p>C XXIII, 9, 3. C XXIII, 24, 4.</p> <p><i>quia (ita scribendum est) quoniam</i></p> <p>Hierem. 5, 3.</p> <p>C VI, 11, 6. C XIII, 7, 2.</p> <p><i>super petram . . . om.</i></p>	<p>Loci iisdem uerbis addati.</p> <p>Esai. 14, 13.</p> <p>Esai. 50, 11</p> <p>— 58, 6</p> <p>— — 9</p> <p>— — 13—14</p> <p>— 64, 1</p> <p>— — 5</p> <p>— 66, 23</p> <p>Inst. VIII, 20, 3.</p> <p>C XVII, 14, 1 (e Uulgata).</p> <p><i>ego autem opera (opera</i></p> <p><i>eorum Inst. VIII, 20, 3)</i></p> <p><i>et cogitationes eo-</i></p> <p><i>rurum uenio ut con-</i></p> <p><i>gregem</i></p> <p>Hierem. 5, 21</p> <p>— 17, 16</p>
---	---

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Hierem. 17, 5.	
C XXIII, 2, 3.	N V, 9, 5.
<i>maledictus homo . . . maledictus</i>	
Hierem. 48, 10.	
Inst. III, 33.	C XXI, 22, 4 (e Uulgata).
<i>neglegenter . . . fraudulenter</i>	
Thren. 3, 27.	
C XVIII, 6, 4.	C XVIII, 8, 4.
<i>beatus beatus uir</i>	
Baruch 3, 38.	
N IIII, 9, 1 (e Uulgata).	N V, 5, 1.
<i>post haec postea</i>	
Ezech. 20, 25.	
C XXI, 33, 7.	C XXIII, 4, 3.
<i>iustificationes iustitias</i>	
Ezech. 33, 14—15.	
C XVII, 25, 12.	C XVII, 25, 16.
<i>si sin autem</i>	
Malach. 1, 6.	
C XI, 9, 1.	C XI, 13, 4.
<i>timet timebit</i>	
Matth. 5, 23.	
Inst. VIII, 13.	C XVI, 6, 6.
<i>si ergo offers . . . si offers</i>	
Matth. 5, 24.	
Inst. VIII, 13. C XVI, 6, 6.	C XVI, 15.
<i>sic ueniens . . . tunc ueniens</i>	
Inst. VIII, 13.	C XVI, 6, 6. 15.
<i>offeres offers</i>	
Matth. 5, 28.	
Inst. VI, 12.	C V, 11, 4. XII, 2, 4.
<i>quicumque uiderit . . qui uiderit</i>	

LXXXVI

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Matth. 5, 39.	
C VIII, 3, 5. XVI, 20. 22, 2.	C VIII, 24, 4. XXI, 32, 4.
<i>si quis</i> <i>qui</i>	Matth. 5, 37
C VIII, 3, 5. 24, 4. XVI, 20.	C XXI, 32, 4.
22, 2.	— — 44
<i>et alteram</i> <i>alteram</i>	— 6, 12
Matth. 7, 6.	— 7, 22—23
C VII, 29 (Uulgata).	C XIII, 17, 2.
<i>nolite dare</i> <i>ne dederitis</i>	— 8, 8
<i>mittatis</i> <i>miseritis</i>	— 9, 4
Matth. 9, 6.	— 10, 38
C XIII, 16, 3 (Uulgata).	N VII, 19, 4.
<i>lectum</i> <i>grabatum</i>	— 11, 12
Matth. 10, 8.	— 28
C XV, 1, 2.	N VII, 20, 1 (Uulgata).
<i>daemonas</i> <i>daemones</i>	— 29
Matth. 15, 19.	— 30
Inst. VI, 2 (Uulgata).	C XXIII, 1, 5.
<i>exeunt</i> <i>procedunt</i>	— 13, 13
Matth. 16, 19.	— 16, 16
C XXII, 13, 3 (Uulgata).	N III, 14, 2.
<i>quodcumque</i> <i>quae</i>	— 26
<i>super terram, erit li-</i> <i>in terris, ligata erunt</i>	— 18, 19
<i>gatum</i>	— 19, 28
<i>quodcumque</i> <i>quaecumque</i>	
<i>erit solutum</i> <i>erunt soluta</i>	
Matth. 18, 11.	
C VIII, 34, 11.	N III, 7, 2 (Uulgata).
<i>uenerat</i> <i>uenit</i>	
Matth. 19, 21.	
C XXIII, 24, 1.	reliquis locis.
<i>uende</i> (sive <i>dimitte</i>)	<i>uende omnia quae ha-</i>
<i>omnia tua</i>	<i>bis</i>

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.			
Matth. 19, 29.					
C XXI, 5, 2.	C XXIII, 26, 1.	Matth. 21, 22			
<i>aut agrum . . . aut agros</i>		— 25, 34			
Luc. 1, 35.		— — 35			
C V, 5.	N II, 2, 3 et 4 et 7, 6, 4—5. VII, 26, 1.	— 26, 24			
		— — 39			
<i>superueniet</i> (N II, 2, 7.) <i>ueniet</i> 6, 4. VII, 26, 1)		Luc. 2, 11			
<i>ex te nascetur</i> (N II, <i>nascetur ex te</i> 7, 2)		— 3, 6			
C XVI, 23.	Luc. 4, 23.	— 4, 9			
	Inst. VIII, 5.	— 10, 20			
om.	<i>prius</i>	— 11, 15			
	Luc. 9, 62.	— 12, 35			
Inst. IIII, 36, 1.	Inst. VII, 15, 3.	— 15, 19			
<i>ac respiciens</i> . . . <i>et respiciens</i>		— 17, 21			
	Luc. 10, 41—42.	— 23, 34			
C I, 8, 2.	C XXIII, 3, 1.	— — 43			
<i>erga plurima</i> . . . <i>circa multa</i>					
Luc. 14, 26.					
C III, 4, 2.	C XXI, 9, 6.	C XXI, 32, 3.	C XXIII, 2, 2.	(sive <i>oderit</i>)	Ioh. 1, 3
<i>odit</i> . . . <i>oderit</i> . . . <i>oderit</i> . . . <i>reliquerit</i>					— — 11
om. . . <i>et fratres</i> <i>et filios</i> <i>et sorores</i>					— — 14
<i>et sorores</i> <i>et fratres</i> <i>et uxorem</i>					— — 17
<i>et sorores</i> <i>et agros</i>					— — 29
om.	om.				
Ioh. I, 32.					— 3, 13
N VII, 17, 1.	N VII, 21, 1.				— 4, 50
<i>quasi</i>	<i>sicut</i>				— 5, 6
	Ioh. 6, 44.				— — 30
C XIII, 9, 2.	C XIII, 10, 3 (Uulgata).				— 6, 38
<i>uenit</i>	<i>potest uenire</i>				— — 63

LXXXVIII

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
	Ioh. 10, 18.	
Inst. III, 3, 5. C VIII, 34, 11. XXII, 11, 5.	N V, 12, 2.	
<i>tollit animam meam potest a me tollere a me animam meam</i>		Ioh. 8, 34 — — 44 — — 58 — — 11, 27 — — 14, 23 — — 15, 5 — — 14 — — 16, 15 — — 17, 24 — — 20, 28
C I, 14, 1. XII, 16, 3.	C XX, 9, 5.	
<i>ubi sum ego . . . ubi ego sum</i>		
C I, 19, 3.	Ioh. 13, 2.	C VII, 14.
<i>Iudae. om.</i>		
C XV, 7, 3.	Ioh. 13, 34.	C XVI, 14, 3.
<i>ut et uos diligatis . . et uos diligite</i>		
C XV, 7, 3.	Ioh. 13, 35.	C XVI, 6, 5.
<i>quia quod</i>		
Inst. XII, 8, 2.	Ioh. 14, 10.	
<i>sed pater meus . . pater autem</i>	Inst. XII, 17, 1.	
C XIII, 16, 5.	Act. 3, 6.	
<i>Nazareni om.</i>	N VII, 19, 1.	Act. 1, 1
	Act. 4, 32.	— 4, 34—35
Inst. II, 5, 1. C XII, 2, 5. XVIII, 5, 1.	C XVI, 6, 4.	— 15, 10—11 — 20, 34
<i>possidebat . . . possidebant</i>		— — 35
	Rom. 7, 19.	
C XX, 12, 2.	C XXII, 14, 15, 2. XXIII, 1, 1, 13, 4.	
<i>nolo odi</i>		Rom. 1, 26 et 28
	Rom. 7, 20.	— 2, 15—16
C XXII, 14. XXIII, 1, 1.	C XXII, 15, 2.	
<i>hoc facio hoc ago</i>		

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
Rom. 7, 22—23.	
C XXII, 14.	C XXII, 15, 2.
om. <i>enim</i> (= C XXIII, 1, 1)	Rom. 7, 24
<i>quae est</i> (= C XXIII, 1, 1) <i>quod est</i> (= C XXIII, 13, 4)	— 8, 3
	— — 26
	— — 28
Rom. 7, 25.	— 9, 5
C XXII, 13, 7. 14. XXIII, 15, 1. 17, 7.	— — 16
<i>per Iesum Christum per dominum nostrum dominum nostrum Iesum Christum</i>	— 10, 2
	— 11, 33
Rom. 8, 2.	— 13, 14
C XXIII, 13, 3.	C XXIII, 15, 7.
<i>liberavit me . . . liberavit te</i>	
Rom. 8, 9.	
C IIII, 10, 2.	N III, 7, 6.
<i>non estis in carne . . in carne non estis</i>	
Rom. 9, 3.	
C XXIII, 5, 7.	C XXIII, 16, 3. N III, 1, 1.
<i>ipse ego anathema esse anathema esse ipse ego</i>	
Rom. 9, 4.	
C XXIII, 5, 7.	N III, 1, 1.
<i>cognati . . . cognati mei</i>	
I Cor. 1, 23—24.	
N III, 8, 1.	N VI, 12, 1.
<i>qui salui fiunt . . uocatis</i>	I Cor. 2, 6
<i>atque Graecis . . et Graecis</i>	— — 9
I Cor. 1, 30.	
Inst. V, 4, 2.	N VII, 18, 2.
<i>ex deo sapientia . . om.</i>	
<i>iustitia sanctitas . . iustitia et sanctificatio</i>	
I Cor. 2, 8.	
N III, 10, 4.	N VII, 7, 2 (Uulgata).
<i>agnouit . . . cognouit</i>	

Loci diuersis uerbis addati.	I Cor. 3, 22.	C XI, 7, 4.	C XXIII, 26, 4 (Uulgata).	Loci iisdem uerbis addati.
<i>omnia uestra</i> . . .			<i>omnia enim uestra</i>	I Cor. 3, 16
	I Cor. 4, 7.	Inst. XII, 10.	C III, 16, 4.	— 9, 24
<i>quid enim habes</i> . . .				— — 26—27
	I Cor. 8, 6.			— 10, 9
N IIII, 6, 1.		N VI, 21, 22, 4. VII, 7, 2.		— 12, 8—9
<i>dominus noster</i> . . .		<i>dominus</i>		— — 11
	I Cor. 10, 13.	C III, 17.	C XIII, 14, 7.	— 13, 4—7
<i>permittet</i>			<i>permittat</i>	— 15, 10
<i>super</i> (cf. C IIII, 6, 3)			<i>supra</i>	— — 28
	I Cor. 12, 31.	C XI, 12, 7.	C XV, 2, 2.	
<i>uobis uiam</i>			<i>uiam uobis</i>	
	I Cor. 13, 3.			
C I, 6, 2. XI, 12, 7.			C III, 7, 7—9.	
<i>in cibos pauperum om-</i>		<i>omnes facultates meas</i>		
<i>nies facultates meas</i>		<i>in cibos pauperum</i>		
		C III, 7, 10.		
<i>autem non habuero</i> . .		<i>uero non habuero</i>		
	I Cor. 13, 8.			
C I, 11, 1.	C XI, 12, 8. 13, 7.	C XI, 6, 1. 9, 1.		
<i>excidit</i>	<i>excidet</i>	<i>cadit</i>		
	I Cor. 15, 50.			
C IIII, 10, 2.			C XX, 8, 10.	
<i>non possidebunt</i> . . .			<i>possidere non possunt</i>	
	II Cor. 5, 16.	C X, 6, 2.	N III, 3—6.	
<i>secundum carnem Chri-</i>			<i>partim: secundum car-</i>	
<i>stum</i>			<i>nem Christum, par-</i>	
			<i>tim: Christum se-</i>	
			<i>cundum carnem</i>	II Cor. 4, 18

Loci diuersis uerbis adlati.	Loci iisdem uerbis adlati.
II Cor. 5, 19.	
N III, 1, 4.	N III, 11, 3.
<i>deus enim . . . quoniam deus</i>	
II Cor. 8, 9.	
Inst. XII, 8, 2.	N VI, 16, 2.
<i>cum diues esset, pau- egenus factus est, cum per effectus est esset diues</i>	
II Cor. 10, 4—5.	
C VII, 5, 4.	N VII, 1, 2.
<i>purgantes . . . destruentes</i>	
<i>in oboedientiam . . . in oboedientia</i>	
II Cor. 12, 9.	
C VII, 5, 9.	CVI, 3, 6. XXIII, 25, 1.
	C VIII, 34, 10. XIII, 6, 5.
<i>uirtus enim . quia uirtus . nam uirtus</i>	
II Cor. 12, 10.	
C VI, 3, 6.	C XXIII, 23, 2.
<i>placeo . . . conplateo</i>	
Gal. 4, 26.	
C XIII, 8, 3.	C XIII, 8, 4. XXIII, 24, 6.
<i>mater nostra . . . mater omnium no- strum</i>	
Gal. 5, 2.	
C XVII, 20, 4.	C XXIII, 16, 3.
<i>ecce ego Paulus dico ego ipse Paulus dico uobis quia si</i>	
Gal. 5, 17.	
C III, 10, 3.	rell. locis.
<i>et spiritus . . . spiritus uero</i>	
Eph. 4, 26.	
Inst. VIII, 9. C II, 4, 1.	C XVI, 6, 7, 17, 1.
<i>iracundiam uestram iracundiam tuam</i>	
II Cor. 6, 7—8	
— — 14	
— — 16	
— 7, 10	
— 11, 27	
— 12, 8	
— 13, 3	
Gal. 1, 1	
— 2, 20	
— 4, 4	
— 6, 2	
Eph. 2, 3	
— 3, 16—17	
— 4, 10	
— — 13	
— — 19	
— — 31	

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
Eph. 5, 3.		
C V, 19, 3.	C XII, 3, 2.	
et auaritia . . . aut auaritia		Eph. 5, 5
	Eph. 5, 31.	— — 32
N V, 11, 3.	N V, 12, 2.	— 6, 12
adiungetur ad uxorem adhaerebit uxori suae suam		— — 16—17
Phil. 2, 6—8.		
Inst. XII, 8, 1.	Inst. XII, 28. N IIII, 6, 7.	Phil. 1, 23
esset in forma dei . . . in forma dei esset		— 2, 4
se (= XII, 28. N VI, 19, 3) semet ipsum (= N VI,		— — 13
16, 2. C XVIII, 6, 6)		
Phil. 3, 13—14.		
Inst. V, 17, 2.	C I, 5, 2 (cf. XX, 8, 11).	
obliuiscens posteriora	quae posteriora sunt obliuiscens	
in priora	in ante (= C VI, 14, 1)	
dei	domini	
Phil. 3, 20.		
C III, 6, 4, 7, 2.	C XII, 2, 1.	
nostrer autem munici-	nostra autem conuer-	
patus (cf. Inst. VI, 6)	satio	
Col. 1, 16.		
C VIII, 7, 4.	N VI, 21.	
quia	quoniam	
Col. 2, 9.		
N V, 4, 4.	N V, 4, 6, 14, 3. VII, 7, 2.	
inhabitat	habitat	
(uerba apostoli N VII, 7, 2 secundum Uulgatam, reliquis locis aliter collocata sunt)		

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
Col. 3, 5 fin.		
Inst. VII, 7, 5. C XII, 2, 1.	Inst. XII, 27, 1.	
<i>auaritia (-am), quae filargyria, quae est est simulacrorum simulacrorum siue ido- seruitus lorum seruitus</i>		Col. 3, 5
II Thess. 3, 7–8.		
Inst. X, 8 (Uulgata).	C XXIII, 11, 5.	
<i>inquieti otiosi manducauimus ab ali- ab aliquo manducaui- quo mus (= Inst. I, 5)</i>		I Thess. 4, 11 — 5, 17
II Thess. 3, 10.		II Thess. 3, 6 — — 9
Inst. I, 5. X, 12 t. 11. 12.	C XXIII, 12, 3.	
<i>si quis non uult ope- qui non operatur rari</i>		
II Thess. 3, 11.		
Inst. X, 13 t. (Uulgata).	Inst. X, 13.	
<i>audiuimus enim inter audimus quosdam in- uos quosdam ter uos</i>		
I Tim. 1, 9.		
C VIII, 24, 2.	C XXI, 29, 3 (Uulgata).	
<i>iniustis autem . . . sed iniustis</i>		I Tim. 2, 4
I Tim. 3, 16.		— — 8
N V, 12, 1. VII, 18, 2 (Uulgata).	N VII, 17, 1. 18, 1.	— 4, 8
<i>manifestatum est . . . apparuit</i>		
I Tim. 6, 8.		
Inst. I, 2, 1.	Inst. VII, 11, 29.	
<i>alimenta et experimenta uictum et uestimentum</i>		
I Tim. 6, 10.		
Inst. VII, 6. XII, 27, 1.	Inst. VII, 11 (Uulgata).	
<i>filargyria cupiditas</i>		II Tim. 4, 7–8

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
I Tim. 6, 18.		
C III, 9, 3 (Uulgata).	C VI, 3, 2.	
<i>communicare . . . communicent indigen-</i>		
<i>tibus</i>		
		Tit. 2, 11
		— — 13
Hebr. 4, 12.		
C II, 4, 3.	C VII, 5, 7.	
<i>diuisionem . . . diuisiones</i> (= C VII,		
13, 3)		
<i>ac medullarum</i> (= C VII, 13, 3)	<i>et medullarum</i> (= C XII, 8, 1)	
C II, 4, 3. VII, 5, 7.	C VII, 13, 3.	
XII, 8, 1.		
<i>penetrabilior omni . acutior super omnem</i>		Hebr. 7, 3
<i>gladio ancipiti . . gladium ancipitem</i>		— — 19
		— 12, 6—7
Hebr. 4, 15.		— — 9
C V, 5.	C XXII, 9, 2.	
<i>similitudinem nostram similitudinem</i>		— 13, 8
Hebr. 11, 37—38.		
Inst. I, 7.	C XVIII, 6, 2. XXI, 4, 2.	
<i>et pellibus . . . et in pellibus</i>		
<i>egentes angustiati ad- angustiati adficti</i>		Iac. 1, 12
<i>flicti egentes</i>		— — 17
I Pet. 2, 22.		
C XI, 13, 8 (Uulgata).	C XXII, 12, 2.	
<i>nec . . . neque</i>		I Pet. 4, 8
II Pet. 2, 19.		
Inst. V, 13.	C VII, 25, 1.	
<i>uincitur . . . superatur</i>		
I Ioh. 1, 8.		
C XI, 9, 5.	C XX, 12, 3. XXIII, 19, 4	
	(Uulgata).	
<i>decipimus . . . seducimus</i>		I Ioh. 1, 10

Loci diuersis uerbis adlati.		Loci iisdem uerbis adlati.
I Ioh. 2, 23.		
N III, 7, 5.	N VI, 17, 1.	
<i>omnis qui negat filium, qui non habet filium, nec patrem habet: nec patrem habet: qui confitetur filium, qui autem habet fi- et patrem habet lium, et patrem ha- bet</i>		
I Ioh. 4, 18.		
C XI, 7, 5. 12, 3.	C XI, 13, 3.	
<i>quoniam quia</i>		
I Ioh. 5, 16.		
C XI, 9, 5.	C XX, 8, 4.	
<i>petet petit peccantibus peccanti</i>		
Apoc. 3, 16.		
C IIII, 12, 2.	C IIII, 19, 2.	
<i>frigidus esses aut ca- calidus esses aut fri- Apoc. 3, 17 lidus lidus</i>		

CAP. VIII. DE INSTITUTIONUM ATQUE CONLATI- NUM EPITOMA EIUSQUE TRANSLATIONE GRAECA.

Ea Cassiani opera, quae ad uitam solitariam spectant, diu multumque in Gallia ab hominibus eiusdem professionis expectata simul atque in lucem prodierunt summo cum fauore a monachis suscepta esse in primis Cassiodorus et Benedictus testantur. ille enim et in praefatione operis de institutione diuinuarum scripturarum Cassianum eloquentissimum praedicat et cap. 29, quamquam doctrinam eius de libero arbitrio cum Prospero culpat, tamen scripta lectione dignissima esse his uerbis significat: *Cassianum presbyterum, qui conscripsit de institutione fidelium monachorum, sedulo legite et libenter audite: qui*

*inter ipsa initia sancti propositi octo principalia uitia dicit esse fugienda. hic noxios motus animorum ita competenter insinuat, ut excessus suos hominem paene uidere faciat et uitare compellat, quos antea confusione caliginis ignorabat. qui tamen de libero arbitrio a beato Prospero iure culpatus est: unde monemus ut in rebus talibus excedentem sub cautela legere debeatis: cf. exposit. psalm. LXVIII. Benedictus uero in Regula sua c. 42 praecepit: monachi omni tempore, siue ieunii siue prandii fuerit, mox ut surrexerint a cena sedeant omnes in unum et legat unus collationes uel uitas patrum: cf. c. 73. sed cum haec Cassiani scripta partim propter Pelagianismi errores offensioni essent partim propter amplitudinem minus apta ad legendum atque percipiendum uiderentur, mox extiterunt qui uel retractandis eis uel in angustum cogendis monachorum usui melius se posse consulere arbitrarentur. recensuit ea Uictor Mataritanus episcopus Afer, de quo Cassiodorus diu. leet. c. 29 haec refert: cuius (Cassiani) dicta *Uictor Mataritanus*¹⁾ episcopus Afer ita domino inuante purgauit et quae minus erant addidit, ut ei rerum istarum palma merito conferatur: quem inter alios de Africae partibus cito nobis credimus esse dirigendum. sed huius recognitionis exemplar nullum mansit: nam interpolationes, quae maximam partem in Conlationum codicibus et quidem recentioribus occurrunt, ad Uiectorem referendas esse haud crediderim. contra epitome Institutionum uctustissima ab Eucherio Cassiani amico facta²⁾ hodie extat (Migne, Patrolog. tom. L p. 867 sqq.). aliam epitomen Conlationum trium ille in manibus habuit qui translationem eius Graecam confeuit: quae cum iam Photio patriarchae Constantinopolitano nota fuerit, hanc quoque ante decimum saeculum extitisse patet. translatio autem Graeca qua*

¹⁾ Cassiodorii editio Parisina a. 1588 qua utor *Martyritanus* exhibet in textu, in margine *Mattaritanus*, quod uerum esse puto. nam in Notitia prouinciarum et ciuitatum Africæ (prou. Byzae, 50) commemoratur Adelfius Mattaritanus, qui fortasse idem est atque is qui prou. Byzae. 25 Adelfius Mactaritanus nominatur.

²⁾ Gennadii Catalog. (ed. Herding) cap. LXIV: *Eucherius . . . et sancti Cassiani quaedam opuscula lato tensa sermone angusto uerbi resoluens tramite in unum coëgit uolumen.*

ratione instituta fuerit quasque partes operum Cassianí complexa sit, cum ex ipsius Photii uerbis tum ex eis quae uel Ciacconius rettulit uel nobis inuestigare contigit apparebit.

Photii Bibliotheca cod. 197 (ed. Imm. Bekker p. 160—161):

Ἀνεγνώσθη βιβλιθάριον ἐν ὁ ΚΑΣΣΙΑΝΟΥ μοναχοῦ, Τῷμην λαχόντος πατρίδα, περὶ ταν λόγοις β', ὃν ὁ μὲν Κάστορι ἐπισκέψω ἀνεγέγραπτο, αὐτῷ πεποιημένῳ τὴν τῶν γεγραμμένων αἴτησιν. τύπους δ' οὗτος καὶ κανόνας ἀπαγγέλλει, καὶ σὺν ἑβίου τὸ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ συστήματα μοναδικόν· κοινόβια δὲ αὐτὰ ὁ ἐκ τῆς ἐτυμότητος ὀνομάζει λόγος. καὶ ὁ δεύτερος δὲ τῷ αὐτῷ προσπειθωμένος ἐστί, περὶ τῶν ἔκτων δὲ λογισμῶν τὴν ἐπιγραφὴν φέρει, οἷς γαστριμαργίαν, πορνεῖαν, φιλεργυρίαν, ὅργην, λύπην καὶ ἀκηδίαν κενοδοξίαν τε καὶ ὑπερηφανίαν ἔξαπτει. γρήσιμα δέ, εἴ πέρ τι ἄλλο, τὰ λόγια ταῦτα τοῖς αἱρουμένοις τὸν ἀσκητικὸν ἀνάδειχεσθαι ἀγῶνα. καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ δυνατὸν αὐτοῖς καὶ θείον περίεστιν, ὥστε καὶ μέρει νῦν, εἴ τι κατὰ τοὺς τύπους τουτούς καὶ τὰ διατάγματα μοναστικὸν σύστημα πολιτεύοιτο, ἀνθεῖ τε ὡς ἀληθίως καὶ τῶν ἄλλων προλάμψεις καὶ τῶν ἀρετῶν δρᾶται ἐργαστήριον, δεὶς δὲ τούτους διεγράψατο, ἐπὶ μικροῖς τιοις λειψάνοις τῶν ἀρετῶν σαλεύει τῇ καὶ γαυγίῳ περιδύεται. διὸ γρεών ἐστι μηδὲν τῶν ἐν αὐτοῖς παραδεδομένων παρορῖν· δεσποτικῆς γάρ ταῦτα νομοθεσίας καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἐστὶν ἀνάπτυξις τε καὶ ἔξαπλωσις. ἐστι δὲ αὐτῷ οὐκεῖται τοῖς διανοήμασι καὶ τὰ ῥήματα, τό τε σαρκὲς ἀποστιλθοντα, καὶ τὸ ῥεδίως ταῖς ψυχαῖς καὶ ἀνεπαγθῶς ἐγγράψασσι τὴν γάριν ἀληρωτάζουνται, ἀμα καὶ τὸ συμπειθεῖν καὶ ἔλειν αὐτάς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον. καὶ οὕτω πάντα σερῶς τε καὶ δεξιῶς κέκραται καὶ διαμερόφωται, ὥστε καὶ τροπολογίας δὲ δεύτερος λόγος ὑποβαλλόμενος, καὶ πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν ἔχων καὶ θελητήριον, πλέον παρέγεται τὸ φοβοῦν τε καὶ καταπληκτικὸν καὶ δυνατὸν ἐπιστρέψειν πρὸς μετάνοιαν.

Καὶ τρίτον δ' ἐπὶ τούτοις λογίδιον συνανεγνώσθη, διὰ μετὰ τελευτὴν Κάστορος τοῦ ἐπισκόπου τῷ διαδεξαμένῳ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς μονῆς, δι' ἣν καὶ οἱ κανόνες ἐσταλησαν, προσπειθώνται. ἐστι μὲν συγγενές τοῖς προειρημένοις, διδάσκει δὲ τι τέ ἐστι διάκρισις, καὶ διὰ μεῖζων αὐτὴ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, καὶ οὗτοι τίκτεται, καὶ ὡς τὸ πλέον τῆς ἀνωθέν ἐστι διωρεᾶς. καὶ περὶ ἔξαγγελίας γραφικαὶ πίστεων, ὡς δεῖ ταύτην πράττειν, κατασκευάζει, καὶ τίς ὁ σκοπὸς καὶ τί τὸ τέλος τῶν ἐν τοῖς ἀσκητικοῖς ἀγῶνιν ἔξεταζομένων. ταῦτα Μιωσέα τινὰ Θαυμαστὸν ταῖς ἀρεταῖς εἰσάγει: διδάσκοντα καὶ πράγμασιν αὐτοῖς, μικροῦ κειμένοις ὑπ'

δέριν, τὰ δέρματα βεβαιούμενον. εἰτα Σερῆνον σὺ δεύτερον τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ὁμοίᾳ γράμμενον διδασκαλίᾳ παριστάνει, ὡς τὸ μὲν μῆ, παρενογχλεῖσθαι τὴν διάνοιαν ὑπὸ τῶν δαιμονίων ἀδύνατον εἶναι, τὸ δὲ συνωθεῖσθαι καὶ ἀναγκάζεσθαι καταπίπτειν πρὸς τὰ φαῦλα σύκετι, ἀλλὰ τημέτερον καὶ τὸ διωθεῖσθαι τὴν ὅψην καὶ τὸ παραδέγεσθαι αὐτήν· καὶ ὡς σὺ χωροῦντα διὰ τῆς Ψυχῆς τὰ δαιμόνια τοὺς ἀνθρώπους σύδε λογισμούς, ἀλλ' ἀπὸ τινῶν τεκμηρίων ἔξωθεν θηρῷ τεύτους· μόνης γάρ εἶναι τῆς ἀρίστης τριάδος τὸ διὰ ψυχῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων γιαρεῖν. καὶ ὡς διάχορος φῦλα δαιμονίων, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἄγρια καὶ κακωτικά λίαν, ἀλλ' ἡττον, καὶ ἄλλα εὐτράπελα. οἵς καὶ ὁ τρίτος συμπληροῦσται λόγος, ἐπαγγελλομένου διαίκρισιν τοῦ Σερῆνου ἐν καιρῷ καὶ περὶ τοῦ ἡρωτημένου, ὅπερ ἦν σὺν γάρ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα καὶ ἔσθη. Λεόντιος δὲ ἦν ὅνομα ὃ τουτὶ τὸ τρίτον λόγιον προσεφωνήθη.

Tres igitur libros Photius legerat: 1) epitomen Inst. ll. I—III. 2) epitomen Inst. ll. V—XII. 3) epitomen Conlationum I (de monachi destinatione uel fine), II (de discretione), VII (de animae mobilitate et spiritualibus nequitiis). atque Photii uerbis optime congruunt ea quae de translationis Graecae exemplaribus mss. Uaticanis Ciaeconius in praefatione editionis suae refert: *extant quidem, inquit, in Uaticana bibliotheca Collationes aliquot et octo postremi libri Institutionum in Graecam linguam conuersi, sed ab homine parum Latine docto et in sacris litteris negligenter uersato. nam, ut unum e multis locum proferam, quod Collat. 2 cap. 5 est scriptum de Herone quem quinquaginta annis in hac heremo commoratum et ille qui per incuriam in acheremo legisset et nomen esse loci proprium existimasset, sic uerit: τοῦτον γάρ μερόνεμον πεντηκοντα ἔτη ἐν ἀγράμῳ διατρίψαντα etc. et paulo post pro cunetos in hac heremo constitutos πάντας τοὺς ἐν ἀγράμῳ πατέρας transfert. testimonia uero sacrae scripturae uerbis multo diuersis ab iis, quae in Bibliis Graecis leguntur, profert. sed et ea quae dixi in compendium potius reducta quam integre conuersa sunt.* — haec Ciaeconius. neque tamen translationis Graecae exemplaria manu scripta in sola bibl. Uaticana sed etiam in aliis bibliothecis maioribus extant ueluti Parisiis complura et Uenetiis cod. saec. XII de octo capitalibus uitiis, nec

non in Catalogo librorum mss. Graecorum bibl. imperialis Uindobonensis a Nesselio confecto aliquot huinsmodi libri describuntur: 'Theol. 104 chart. fol. 223^a—237^a: Epitome de octo capitalibus uitiis et IIII Institutis. — 178 chart. fol. 24^a—45^a: Epitome septem priorum Collationum: ab ipso authentico contextu Latino ualde diserepat. — 121 membr. pernetustus fol. 206^a—219^b: Epitome quatnor librorum de institutis monachorum. fol. 219^b—247^a: Epitome septem priorum Collationum.' — ex his libris unum uetustissimum n. 121 saec. XIII eo consilio excussi atque excerpti, ut tandem aliquando certi quicquam de re nonduni satis illustrata referri posset. apparuit autem eam libri partem, quae ad Institutiones pertinet (fol. 206^a—219^b), translationem esse epitomes ab Eucherio factae: ea uero, quae Photius de tertio libello, qui Conl. I, II, VII in conpendium redactas continebat, disertis uerbis narrauit, ita confirmata et conprobata sunt, ut iam dubitari nequeat in codice Uindobonensi de tribus libellis quos Photius legerat duos, primum et tertium, extare. tertiam uero epitomen, id est Conl. I, II, VII, ab Eucherio confectam esse neque Gennadii uerbis '*quaedam opuscula*' potest confirmari neque ideo negari, quod eius exemplar mansit nullum: quamquam ipse ueri similius puto interpretem Graecum epitomen unam ab eodem factam auctore et tribus libellis distinctam in suam lingnam conuertisse, quam duo opuscula diuersa auctorum diuersorum. sed iam ea ipsa quae e codice excerpti cum uerbis epitomes Institutionum et ipsarum Conlationum I, II, VII conparentur.

Cod. Uind. Graec. II. E. i. (antea Theol. 121) saec. XIII. Eucherii epitomes operum Cassiani liber primus (Migne, tom. I).

fol. 206^a (rubr.) Τοῦ ὁσίου πα-
τρὸς ἡμῶν Αὐστηροῦ τοῦ Πωμαῖου
πρὸς Κάστορα ἐπίσκοπον περὶ δια-
τυπώσεως καὶ παιδόνων τῶν κατὰ
τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀνατολὴν κοινο-
βίων καὶ τῆς τούτων διαγωρῆς.

sequitur in hac pagina pro-
oemium breuissimum

cf. p. 867—868

Cod. Uind.

fol. 206^b ἡγίκα τελειωθῆ ὁ ψαλμός (Inst. II, 7, 1), σὺ περιγράψα με πρὸς γονυκλισίαν ὀρμῶσιν . . . τὰς ἵκεσίας (II, 7 fin.) ἀποπληρώσουσιν . . . ἔως ἂν ὁ ποιῶν κύτοις τὴν εὐχὴν κλίνῃ πρῶτος η̄ ἀναστῆ πρῶτος

fol. 207 (Inst. II, 10) οὗτε πάσμα προπέμπεται: οὗτε βῆδειητεῖ, οὐκ ἀκηδεῖα, οὐ νυσταχμοῦ γάστρα, οὐ στεναχμοὶ . . . ἀναπέμπονται

οὐδὲ τῷ πλήθει τῶν στίχων ἀλλὰ τῇ τῆς διανοίας νοήσει εὐφράσιοθει . . . ὠφελιμώτερον γάρ ἔχουσι τὸ δέκατον στίχους μετὰ συνέσεως ψάλτειν η̄ ὅλον τὸν ψαλμὸν μετὰ συγγύτεως διανοίας

(Inst. II, 15) τοῦ ἴδιου κελλίου προελθεῖν

fol. 208 = Inst. III, 1—6

fol. 209 = Inst. III, 7—12

ἐκεῖνο γυγάσκειν ἀγαθὸν η̄ κακὸν εἶναι ἀπερ τῇ ἔστοις διακρίσεις δοκιμάσας ὁ πατὴρ ἀποδεῖξει

fol. 210^a οὐδεῖς κύτῶν (Inst. III, 13) ἀλλο τι κέκτηται: πλὴν κολεούσιον καὶ ἡμιφρύσιον καὶ σανδαλίων καὶ μηλωτῆς καὶ φέρου

fol. 210^b συνηγμένων τῶν ἀθελεῖῶν (Inst. III, 16) ἐν τῇ συνάζει δίψας ἔστὸν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἔξομολογούμενος συγχώρησιν κίτει τοῦ ἴδιου σφράγικτος

Eucherii epitomes liber primus.

p. 868 D — 869 A postquam absolutus est psalmus, non statim ad genuflexionem uenient

p. 869 A supplicationes persoluunt . . . donee is qui orationem recitat prior genuflexerit aut prior surrexerit

p. 869 A quo (tempore) neque sputum emittitur neque tussis auditur: non illie pigritiae signum, non dormitatio, non oscitatio, non gemitus . . . audinntur

p. 869 B neque uersuum multitudine sed mentis consideratione oblectentur . . . rati utilius esse decem uersus enim attentione psallere quam totum psalterium cum confusione mentis

p. 869 C cella egredi

= p. 869 D — 870 C

= p. 870 C — 871 B

p. 870 D sciat id bonum, id malum esse, quod indicio suo pater facto rei examine tale esse declarauerit

p. 871 B neminem scilicet illorum aliud quidpiam possidere quam colobium, hemiphorium, sandalium, meloten et stoream

p. 871 D fratribus in synaxi congregatis sese in terram proieit atque confessus peccati ueniam postulat

Cod. Uind.

fol. 211^a παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις (Inst. IIII, 17) καὶ μάλιστα τοῖς Ταβεννησιώταις . . . τὸ πλήθος τῶν ἀδελφῶν . . . ὡς μηδὲ τολμᾶν γρέζει τινὰ παρεκτός τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τραπέζης

fol. 211^b ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως (Inst. IIII, 18) τρίτης καὶ ἔκτης καὶ ἐνάτης ὥρας . . . εὐκτήσιον . . . ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀπόλουσιν ἐκδέχεται . . . καὶ ἐξεργασμένων πάντων βιβλῶν ἐπὶ τῆς γῆς μετάνοιαν . . . παρὰ τούτοις καὶ ἐβδομάδας (Inst. IIII, 19) οἱ ἀδελφοὶ ἐν διαδοχῇς ποιοῦσιν . . . τῇ ἀναστασίᾳρημάρι μετὰ τοὺς ἑωθινοὺς ὄμηρους

fol. 212^a ἡ τοῦ μαγειρίου φροντίς (Inst. IIII, 22)

fol. 212^b γέγονε τις πατερόμουθος (Inst. IIII, 27)

fol. 213^a (Inst. IIII, 28—29) δέκα σπυρίδας . . . ἐποεῖσας τοῖς ὥραις τὰς σπυρίδας

fol. 213^b (Inst. IIII, 30) ἑθεασία μεθοκὴ ἀββᾶν Ηπούρειον (sic!) . . . ἐγγῆς τῆς Πανέξια πόλεως . . . ἀπῆλθεν εἰς τὸ κονιζέιον τῶν Ταβεννησίων

fol. 214^a βίβας ἔχοντον πρὸ τῶν ποδῶν κύτον . . . ὡς ἀρχάριος

fol. 214^b (Inst. IIII, 31) ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Ηπλαστίνης . . . ὅρμησεν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ πλησίον τοῦ σπηλαίου

fol. 215 (Inst. IIII, 32—34) ἐπικατάρχος πᾶς δὲ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ἀμελῶς

Eucherii epitomes liber primus.

p. 872 B apud Aegyptios autem, maxime uero apud Tabennesiotas . . . ingens illa multitudo fratrum . . . adeo ut ne exsereare quidem ausit quisquam excepto mensae praefecto

p. 872 C tempore commentus tertiae, sextae et nonae horae . . . oratorium . . . sed dimissionem fratrum . . . exspectat. egredientibus autem omnibus humi prostratus poenitentiam agens (*submissa in terram paenitentia* Cassianus) . . . porro fratres per hebdomadas sibi succedunt . . . dominica die post matutinos hymnos

p. 873 A culinae cura

p. 873 B erat quidam pater Muthius (*al. Patermuthius*)

p. 873 D decem sportas . . . sportasque imponens humeris

p. 874 A uidimus abbatem Pinophan . . . prope urbem Panephō . . . Tabennesiotarum coenobium petiit

p. 874 C prostratus ante pedes eius . . . qui apud se nouitius

p. 874 D in Palaestinam cum aduenisset, monasterium petiit situm prope speluncam

p. 875 A maledictus qui facit opus domini negligenter (*opera Cassianus*)

Cod. Uind.

fol. 219^b (Inst. III, 43) καὶ ἀρεταῖς καρπὸν ποιεῖσθαι καὶ κυριάνουσι:

Eucherii epitomes liber primus.

p. 878C crescent fructumque ferunt uirtutes (*virtutes frumentant atque succrescent* Cassianus)

Cod. Uind.

fol. 219^b (rubr.) Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Λεόντιον περὶ τῶν κατὰ τὴν Σκήτην (εὐη̄) πατέρων

(Cassiani praeft. §. 1—2) Τοὺς γηρέος ὅπερ ἐπιγρειλάμην τῷ μακαριωτάτῳ πάπα Κάστορι περὶ τῆς διηγήσεως τοῦ τε βίου τῶν ἄγιων πατέρων καὶ τῆς τούτων διδασκαλίας μερικῶς ἀποδειχάνως ἐν τοῖς παρ’ ἐμοῦ πρὸς αὐτὸν πάλι καὶ γραφεῖσιν, ἀγίωτατε Λεόντιε, περὶ τε διατυπώσεως κατοικίων καὶ περὶ τῶν ὀντὸς τῆς κακίας λογισμῶν νῦν προεθέμην ἀποτικρώσαι. ἐπειδὴ δὲ μεμάθηκα ὅτι περ ἀπολοιπόν τημάξις ὁ προειρημένος ἀρχιερεὺς μετόψησε πρὸς Χριστόν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην σοὶ τῷ διαδεξαμένῳ τὴν ἑκείνου ἀρετὴν καὶ τὴν τοῦ μοναστηρίου σὺν θεῷ ἀρροντίδα τὸ λοιπὸν ταῦτῷ διηγήματι ἀναπληρώσας ἀποτελεῖαι. (Cassiani Confl. I, 1—2, 2) ὅτε τοῖνυν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Σκήτεως (τῆς κατεώς εὐη̄), ὅπου τῶν μοναχῶν οἱ δοκιμώτατοι πατέρες, παρεγενόμεθα ἐγώ τε καὶ ὁ ἄγιος Γερμανός, ὃς ἐκ πρώτης ἡλικίας φίλος μου πνευματικὸς ἐγεγόνει ἐν τε τοῖς παιδευτηρίοις καὶ ἐν τῇ στρα-

Cod. Uind.

τείᾳ (στρατείᾳ εὐη̄) καὶ ἐν τῷ μανῆρι: βίᾳ, ἔθεασάμεθα τὸν ἀρβάν Μωϋσῆν, ἀνδρα ἄγιον οὐ μόνον πραγματεῖον ἡμῖν λόγον οἰκοδομῆσαι, δι’ οὐ δυνησάμεθα ἐπιβῆναι τῇ τελειότητι. Ὅστις πολλὰ παρακλητήσεις ἥρετο σύνταξι, τέκνα, πᾶσαι, ηγείν, αἱ τέγγκαι καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα σκοπόν τινα ἔχουσιν, πρὸς δυνατὸν ἀρορῶντες καὶ ἔχουσιν ῥυματίζοντες τοῦ ποθουμένου τέλους ἐπιτυγχάνουσι. καὶ γὰρ ὁ γεωργὸς ποτὲ μὲν τὴν φλόγα τοῦ ἡλίου ποτὲ δὲ τὸ φύγος οὐ πομένων προσθύμως τὴν γῆν ἐργάζεται, σκοπὸν ἔχων καθαρὸν τάχτην καὶ ἀκανθῶν καὶ βοτανῶν ἀποδεῖξαι, τέλος δὲ τὴν ἐκ τῶν καρπῶν ἀπόλαυσιν. καὶ ὁ πραγματευόμενος οὔτε *{τούς}* ἐκ τῆς θαλάσσης οὔτε τούς ἐκ γῆς κινδύνους ὑφερώμενος προσθύμως ἔχουσιν ἐπιδίωσι: τῇ πραγματείᾳ . . .

fol. 220^b Confl. I, c. 3—4 (desunt multa)

fol. 221^a cap. 5

fol. 221^b cap. 6—7

Cod. Uind.

- fol. 222^a cap. 12—13 (cap. 8
—11 desunt)
 fol. 222^b cap. 15
 fol. 223^a cap. 16—17
 fol. 223^b cap. 18 (breuius).
 23(breuius). cap. 19—22 desunt
 fol. 224^a Concl. II, 1—2
 fol. 224^b cap. 2
 fol. 225^a cap. 2
 fol. 225^b cap. 3—4
 fol. 226^a cap. 4
 fol. 226^b cap. 5: τούτον γὰρ μεμ-
νήσθα πεντάκιντα ἐπεί τὴν ἀγ. ερή-
μῳ διατρίψαντα et paulo inferius
πάντας τοὺς ἐν ἀγ. ερήμῳ πατέρων
 fol. 227^a cap. 5—6: τῷ πρε-
σβυτέρῳ Παρηγούσιῳ
 fol. 227^b cap. 6: κατόντες . . .
πόρρωθεν σι: Μάζωνες ἔθεάσαντο
 fol. 228^a cap. 7: ἐν τῇ κελλῇ
κατόντες . . . εὐτὸν τῇ συμβουλίᾳ εἰς
τοσοῦτον ἀπῆκθη . . . cap. 8: ἐν
κελλίῳ ἀποκεκλεισμένος
 fol. 228^b cap. 8: πρὸς Ἰουδαι-
οὺς καταπεσεῖν καὶ περιομήν τῆς
σαρκός . . . cap. 9
 fol. 229^a cap. 10
 fol. 229^b cap. 10: τοῦ ἁβρᾶ
Σαραπίωνος ἕργον . . . cap. 11:
συνέμενον τῷ ἁβρῷ μου Θεωνῷ . . .
ἔκλεκτον παξαμᾶν . . . καὶ ἐξέβαλλ
τὸν παξαμᾶν ἐν τοῦ κάλπου μου
 fol. 230 cap. 11—12
 fol. 231^a cap. 13
 fol. 231^b cap. 13: ὁ ἁβρᾶς
Ἀπολλῶς

Cod. Uind.

- fol. 232 cap. 13
 fol. 233^a cap. 14—15
 fol. 233^b cap. 15 (locus scrip-
turae Galat. 2, 2 prolixior)
 fol. 234^a cap. 16: καὶ γὰρ οὐ-
θώς λέγουσιν οἱ πατέρες· αἱ ἀκρό-
τητες ἑκατέρων μερῶν ἐπ' ἵστη
βλάπτουσι (sic!) . . . cap. 17, re-
liqua desunt, pars ultima Con-
lationis brevior redditā est
 fol. 234^b Conlatio VII, 1—2:
συνεύχαμεν πάλαι τῷ ἁβρῷ Σερίνῳ
 fol. 235^a cap. 3—4: πρὸς ταῦτα
ἐπεκρίνατο ὁ ἄγιος Σερίνος
 fol. 235^b cap. 4
 fol. 236^a cap. 4: μακάριος ἀνὴρ
οὗ ἐστιν ἀντικτύψις αὐτῷ παρὰ τοῖς . . .
cap. 7 (desunt cap. 5—6)
 fol. 236^b cap. 7—8: ὁ Σερίνος
εἶπε
 fol. 237^a cap. 9, 10 (Σερίνος). 11
 fol. 237^b cap. 11, 12 (Σερίνος)
 fol. 238^a cap. 12, finis: τοῦτο
ἔστι: μάνον ἄρρονα τοῦτον μὴ ποι-
ήσῃς πληγέντος τοῦ τῆς ψυχῆς κα-
ταγωγίου τῷ πολλῷ σου βάρει: καὶ
καταγώσῃς τὴν νόησιν καὶ τὴν σο-
φίαν τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ἀνθρωπί-
νης τῇ κακίᾳ σου. — cap. 13
 fol. 238^b cap. 13—14
 fol. 239^a cap. 14, 15 (Σερίνος)
 fol. 239^b cap. 15 (deest cap. 16)
 fol. 240^a cap. 17, 18, 19 (Σε-
ρίνος)
 fol. 240^b cap. 19—20

Cod. Uind.

fol. 241^a cap. 21: ἐπου δὲ ἀγῶν
καὶ μάχη, ἐπάνταχνές ἔστιν ἡ οὐκα-
τέρων μερῶν ἕρωτα καὶ φροντίδα
καὶ κάμπτον συνισταθεῖται

fol. 241^b—242^a cap. 21fol. 242^b cap. 22fol. 243^a cap. 23

fol. 243^b cap. 23 (desunt ca-
pita 24—27). 28

fol. 244^a cap. 29, 30 (Σερῆνος)fol. 244^b cap. 30—31fol. 245^a cap. 31

fol. 245^b cap. 32. incipit: το-
σαύται γάρ ἐν τοῖς ἀναθάρτοις πνεύ-
μασίν εἰσιν αἱ διαφοραὶ δαιμοὶ καὶ
ἐν τοῖς ἀνθρώποις. καὶ γάρ τινα

Cod. Uind.

τούτων ἡ καὶ πλάνους τὸ πλήθος
προσαγορεύει etc.

fol. 246^a cap. 32. uerba *quos**Bacuceos appellat* desunt,
item uerba §. 2 *nunc quidem**se in quosdam fastus . . .*

§. 2 fin. *explarent.* — §. 3: δι'
Ὀριγένους καὶ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου
ἀσέβειαν ἱεροσόλημον ἔξηγματος ἐκ-
δεδωκέναι: (nomen Origenis in-
terpolatum). — §. 4: *στρεψθιο-*
νες, τινὲς *ἱέρακες* (herici!!)

fol. 246^b cap. 32, §. 4 *σκορ-*
πίοι. — §. 5 deest. — cap. 43
δι' Σερῆνος εἰπεν. — extrema pars
Conlationis temere mutata est.

CAP. VIII. DE EDITIONIBUS.

Institutionum libri quattuor et de causis et remediis uitiorum
octo primum impressi sunt in officina Uenetorum a. 1481.
hanc editionem a Fabricio in bibl. med. et inf. Latinitatis me-
moratam iniuria inter fabulas habuit Schoenemannus: extat
enim exemplar unum in bibl. Laurentiana, ut Baudinius in
catalogo refert. secuta est receptis etiam Conlationum libris
Basileensis Amerbachii a. 1485. et Ueneta et Basileensis sae-
pius repetitae sunt, illa quidem Conlationum libris aueta. eur
autem editio princeps librorum VII contra Nestorium anno
denuo 1534 (a Cratandro typographo Basileensi) emissā sit,
non est quod miremur: scilicet propter exemplarium manu
scriptorum raritatem ante illum hos libros reperire et conquirere
nenini contigit. haec quoque editio saepius impressa est. —
antiquissimarum editionum exemplar nullum mihi inspicere
licuit nisi principis Basileensis, quae libros manu scriptos se-
cundum quos instituta est accurate repraesentat. nam et capi-

tulationes ut in codicibus singulis libris praemissae sunt et codicum inscriptiones ac subscriptiones additae. sed editori Basileensi pessimae notae exemplaria praesto fuerunt, e quibus ingens ille numerus mendorum etiam in editiones quae secutae sunt transiit, cum editores ne melioribus quidem libris manu scriptis, si quos forte ad manus habebant, ita usi sint, ut auctoritate editionum antiquarum posthabita scriptorem ad codicem fidem recenserent. ceterum saeculum integrum transiit, antequam Cassiani opera maiore codicum numero adhibito emendarentur. nam a. 1578 denum Antuerpiae ex officina Christophori Plantini architypographi regii noua recensio prodiit, cuius est titulus: *D. Ioannis Cassiani Eremitae, Monasticarum Institutionum libri IIII. De Capitalibus vitiis libri VIII. Collationes SS. Patrum XXIIII. De Verbi Incarnatione libri VII. Nunc denum post varias editiones ad complurium Ms. fidem à non paucis mendarum milibus incredibili labore expurgati: id quod ex subiectis ad calcem castigationibus facile cognosci poterit: Additis etiam ad quaedam loca Censorijs notationibus, & obscurarum vocum ac sententiarum elucidatione, rñà cum duobus Indicibus locupletissimis. Accesserunt quoque Regulae SS. Patrum ex antiquissimo Affliginiensis monasterij Ms. codice desumptae. Opera & studio Henrici Cuyckij Sacrae Theologiae Licentiati.* — quibus uero causis Cuyckius, tum professor Louaniensis, postea episcopus Ruremondanus, adductus sit ut nouam editionem curaret, ipse in epistula dedicatoria refert, quam *Louanij ex nostro Albarum Dominarum monasterio Calendis Martiis Anni M.D.LXXVIII.* dedit ad Hermannum Comitem a Rennenborch, ecclesiae S. Salvatoris apud Ultraiectinos praepositum et archidiaconum et cathedralis Leodiensis ecclesiae canonicum. postquam enim exposuit patrum priscorum opera praestantissima passim foedata multisque mendis esse respersa atque ob eam rem ex uetusissimis optimisque exemplaribus ms. quam accuratissime debere restitui, p. 5 ita pergit: *Ea igitur res me quoque permouit, mihique persuasit, operae pretium remque omnibus diuinarum litterarum cultoribus, & cum primis monasticae perfectionis amatoribus neutiquam ingratam me facturum;*

*si in repurgando illustrandoque Ioanne Cassiano aliquid operae collocarem. Quod et facerem illustrissimi atque amplissimi Cardinalis D. Antonij Carafae auctoritas, quae maximi apud me momenti est, efficit. Is enim datis ad me ex vrbe litteris, id sibi gratum & Christianae Reip. non incomodum fore scripsit; & quid in eius auctoris recognitione fieri potissimum vellet exposuit. — at utinam consilium tam laudabile melius exsequi potuisse! infeliciter enim accidit, ut sine temporis angustiis siue paenitiae inopia siue alia re quam ignoramus impeditus aliis codicibus non uteretur nisi eis, qui tunc temporis in Nederlandiae monasteriis extabantur. nam ut in castigatoriis notis ipse indicat, ad Institutionum libros recensendos adhibuit quinque: *retustum Codicem Affligniensis Abbatiae in Brabantia, exemplar Canonicorum Regularium in Corsendonck, itidem in Brabantia, Bethleemitici monasterij Canonicorum Regularium prope Louanium exemplar, librum Canonicorum Regularium in Busco Domini Isaac prope Niuellam, Plantinianum Codicem.* ad Conlationes vero castigandas duodecim praesto fuerunt: *Gemblacensis Abbatiae in Brabantia codex, cod. Abbatiae D. Trudonis apud Hasbanios, exemplar Abbatiae Villaviensis prope Niuellam, exemplar Abbatiae D. Iacobi apud Leodienses, cod. Canonicorum Regularium Viridis Vallis in silua Suaia apud Brabantos, Canonicorum Regularium Bethleemitarum prope Louanium liber, Rubeae Vallis Canonicorum Regularium exemplar in silua Suaia prope Beuvellam, exemplar Canonicorum Regularium monasterii Corsendonckensis in Quempinia, Martinianus codex Canonicorum Regularium in Academia Louaniensi, cod. Canonicorum Regularium in Busco Domini Isaac iuxta Niuellam, cod. Parcensis Abbatiae prope Louanium, Christophori Plantini exemplar.* e quibus nouem prioribus ut emendatoribus, cum et inter se et cum Dionysii Carthusiani paraphrastica translatione (sic!)¹⁾ magnum haberent*

¹⁾ Institutiones et Conlationes a Dionysio Carthusiano paraphrastice redditae impressae sunt Coloniae 1540. cuius uiri opera qualis fuerit, inde concreto licet, quod ne Gazaeus quidem, haudquaquam sani iudicii homo, auctoritatem eius magni fecit.

consensum, plus auctoritatis attribuit quam tribus posterioribus. concedendum quidem est eum librorum suorum fide nisum non paucos locos in editionibus prioribus male habitos emendasse, sed statim adiungendum totidem locis lectionem ueram ex iisdem libris foedissime esse interpolatam. quamquam Cuyckii exemplaria non in omnibus partibus pari pretio fuerunt. cum enim omnia sine dubio apographa fuerint antiquorum codicium Francogallicorum, factum est ut Institutionum libri et Conlationum partes secunda et tertia in hac editione longissime a uero discedant, prima autem Conlationum pars emendatior sit quam in editionibus reliquis quas noui. nam codices Franco-gallici antiquissimi *D* et *O*, quos nos ad primam partem Conlationum adhibuimus, satis boni sunt: in secunda uero et tertia parte *O* nequaquam eiusdem est pretii. item Institutionum codices Parisinns et Laudunensis inferiores sunt codice Augiae maioris. melius Cuyckio res in libris contra Nestorium emendandis cessit. nanetus est enim codicem Coloniensium Augustinianorum, qui familiae melioris fuit, eiusque ope multos locos foedissime corruptos sanare contigit.

Ceterum ne Carafa quidem Cuyckii ingenio aut cura nimis delectatus esse uidetur. instigauit enim Petrum Ciacconium presbyterum Toletanum, uirum doctissimum et artis criticae peritis-simum, ut et ipse Cassiani scriptis eastigandis manum admoueret. sed Ciacconius opus quod suscepereat perfectum non uidit, cum a. 1581 diem supremum obierit. prodiit autem noua editio Romae ex aedibus Dominici Basae typographi a. 1588 sub titulo: *Ioannis Cassiani Eremitae, de institutis renuntiantium Libri XII. Collationes Sanctorum Patrum XXIII. Adiectae sunt quarundam obscurarum dictionum interpretationes ordine alphabeti dispositae: & obseruationes in loca ambigua & minus tuta. Praeterea Indices duo testimoniorum sacrae Scripturae, quae à Cassiano vel explicantur, vel aliter quam vulgata editio habet citantur: ac postremò rerum memorabilium Index copiosissimus. Accessit Regula S. Pachomij, quae à S. Hieronymo in Latinum sermonem conuersa est: Omnia multò quam antea, auxilio vetustissimorum codicium, emendatiora, & ad suam integritatem restituta.* idem typographus iam a. 1580

Cassiani Institutiones et Conlationes a Ciacconio recensitas impresserat eodem cardinali adhortante, ut patet e dedicatione ad Gregorium XIII., in qua inter alia *non parum, inquit, debent religiosi et Deo deuoti viri amplissimo Cardinali Antonio Carafae, cuius maxime opera hoc quidquid est laboris & susceptum & perfectum fuit.* huic quidem editioni Ciacconium laborem suum praestitisse, sed eam denum, quae a. 1588 emissa est, ex illius recensione plane absoluta et ad finem perdueta fluxisse e Basae praeftatione cognoscitur. quam, quia de utraque editione rationem reddit, hic integrum repetere maxime consentaneum uidetur.

Typographus Lectori.

Haec Ioannis Cassiani opera emendata, aucta & illustrata superioribus annis ex officina mea prodierunt: quibus edendis quanta, & quam accurata sit adhibita diligentia, liber ipse testis est locupletissimus. Verum cum vix iam ullus editionis illius codex superesset, multique religiosi & Deo deuoti viri auctoris huius desiderio valde tenerentur, non potui non & pio eorum studio satisfacere & commoditati consulere. Quod ut melius praestarem, Amplissimus Cardinalis Antonius Carafa, qui tum rebus aliis praeclare gestis, tum antiquorum Patrum monumentis restitutis disciplinam ecclesiasticam amplificare studet, codicis iam editi & Petri Ciaconij manuscriptis marginibus aucti liberalissime copiam fecit, ne eius nunc auctoritas deficiat, cuius opera iste susceptus est labor. Petrus enim Ciaconius vir spectata religione clarus, omnium bonarum artium cognitione insignis, in Sanctorum Patrum Latinorum & Graecorum assiduo studio versatus, Amplissimi Cardinalis cohortationibus Cassianum ab innumeris mendis expurgatum in pristinum splendorem restituit. Addidit etiam notationes suas, quibus tam singularē doctrinam, qua & mens instruitur & inflammatur affectus, sine ullis salebris inoffenso pede transcurreres. Sed, et erat modestissimus & humanae laudis contemptor, numquam in his lucubrationibus, nec in aliis permultis, quibus egregiam operam praestitit, dum in humanis ageret, nomen suum inscribi voluit: id quod illi, qui de

*contemnenda gloria libellos scripserunt, minime umquam re-
cusrarunt. Huius igitur codicis beneficio adiutus Cassianum
rursus in lucem emitto, & quidem locupletiorem: nam multa
Petri Ciaconij manu denuo adiuncta reperi, quae librum
ipsum illustriorem reddunt, ut ex utriusque editionis collatione
facile comperies. Quare laboribus istis, quibus non
mediocriter ad vitae rationem secundum Deum instituendam
animus informatur, vtere, fruere, ac bene nobis in Christo
precare. Vale.*

Sequitur altera epistula *Ad Lectorem*, quae iam non typographi, sed ipsius Ciacconii est. in ea de subsidiis criticis haec refert: *Vaticana octo nobis (exemplaria) antiquissima exhibuit,
& ex his quaedam emendatissime scripta, ex quorum collatione
innumerabilia loca sunt in hac editione restituta: sed ea
adnotare non fuit consilium, in immensum enim volumen
ex crescere. satis sit hoc loco monuisse, lectionem vetustorum
codicum tanta à nobis fuisse religione conseruatam, ut neque
eorum varietatem, si quando inciderat, neglexerimus. qui fuerint illi octo libri bibl. Uaticanae, hodie non liquet. reuera enim
nunc in Uaticana alii libri antiquissimi non extant praeter V,
quem iam Ciacconii aetate Romae fuisse uix credam: certe eum
a Ciacconio inspectum esse meo iure nego. P autem tunc temporis Heidelbergae fuit, Reginensis R, qui tamen breue tantum
fragmentum continet, nescio ubi. itaque pro certo habeo Ciac-
conii libros manu scriptos antiquissimos reuera recentiores
fuisse, quod etiam textu eius confirmatur. quamquam enim, si
Conlationum partem primam excipias, uerba Cassiani multo
emendatus restituit quam Cuyckius, tamen ad eam integratatem,
quam nos libris longe melioribus consecuti sumus, ne adspirare
quidem potuit. nam cum codicibus ad diuersas familias perti-
nentibus uteretur, non ubique sinceros ab interpolatis secernere
ei contigit. ita factum est, ut in prima Conlationum parte
saepe locos interpolatos e codicibus eiusdem familiae cuius
sunt PX reciperet, in parte tertia autem, ubi familiarum di-
uersitas latius patet, non semper lectionem neram eligeret.
omnino autem editori Romano summa laus tribuenda est, eum
pro condicione subsidiorum criticorum quibus utebatur ne in-*

geniosissimus quidem homo scriptoris nerba melius potuerit restituere aut uerum sagacius diuinare. ceterum etiam ex eis, quae Cassiani operibus adiecit, hominis doctrina singularis eluet. nam multa uocabula riora et Graeca et Latina bene explicauit, auctoris propositiones Pelagii errorem redolentes docte refutauit, locos quos Cassianus secundum translationem LXX profert primus diligenter collegit. quamquam quod librorum suorum lectionibus e Vulgata interpolatis deceptus sibi persnaserat Cassianum scripturae sacrae testimonia pleraque ex vulgata editione adferre, in eo uehementer errauit. dolendum etiam quod libros contra Nestorium ab editione sua seclusit. quod enī fecerit, in epistola ad lectorem his uerbis indicat: *Scripsit quidem Cassianus hortatu Leonis I. Pont. Max. luculentos libros de incarnatione Domini contra Nestorium: sed eos, quōd nullum extaret in Vaticana bibliotheca manuscriptum exemplar ad cuius fidem emendari posseut, & ab instituto nostro, quo hominem vere religiosum informare studiimus, multum distarent, omisimus.*

Haec sunt quae de duabus editionibus praestantissimis et quibus solis nomen recensionum debet disputanda uidebantur. ceterum ea quae in utraque addita sunt, ut Cassianus Semipelagianismi errorum conuinceretur simulque refutaretur, consulto omisi, utpote quae magis ad theologorum disciplinam quam ad editoris et hominis critici munus pertineant. sufficet dixisse Cuyckium de triginta, Ciacconium de duodeciginta propositionibus Cassiani sine haereticis siue suspectis disputanisse. ne autem lectores talia quoque desiderantes penitus lateat quae uerba scriptoris hominibus catholicis offensioni fuerint, locos ipsos et capitula de quibus agitur hic adscribo: Inst. III, 2. 9. 10. V, 34. 37. 39. 40. VI, 18. XII, 4. 5. 14. Conl. I, 17. 19. 20. III, 11. 12. 19. IIII, 7. VII, 4. 7. 8. 13. 30. 32. VIII, 7. 10. 17. 21. VIII, 19. 24. 34. X, 2. XIII, 7—16. XVII, 8. 15. 17. 19—24. 30. XX, 8. XXI, 4. 5. 9. 10. 29. 30. XXIII, 2. 4. 5. 12.

Sequitur iam ea editio, quae saepe repetita usqne ad nostram aetatem nouissima extitit: quae tamen, quantum ad scriptoris uerba attinet, non noua recensio fuit, sed Cuyckii et Ciacconii exemplaria inter se commixta et confusa expressit.

prodit Duaci a. 1616 e typographia Baltazaris Belleri duobus tomis sub titulo: *Ioannis Cassiani presbyteri, quem alii eremitam, alii abbatem nuncupant, Opera omnia. Novissime recognita, repurgata et notis amplissimis illustrata. Quibus accessere alia eiusdem argumenti opuscula, quorum Elenchum sequens pagina exhibebit. Studio et opera D. Alardi Gazaei (Gazet), coenobitae Vedastini ord. Benedicti (de l'Abbaye de St.-Vaast de l'ordre de St.-Benoit à Arras).* — tomo primo insunt: *De institutis coenobiorum libri XII cum commentariis et notationibus. Regula S. Pachomii scholiis et notis illustrata. Flores Cassiani siue illustriores sententiae ex ipsius operibus collectae. De incarnatione libri VII.* — tomo altero: *Collationes XXIV commentariis et notis illustratae. Dionysii Carthusiani doctrina catholica Collationi XIII substituta (= Conl. XIII, cap. XIX apud Mignium). Prosperi liber contra Collatorem. Cuyckii notae censoriae. Statuta duarum congregacionum siue Capitulorum generalium ord. S. Benedicti. Ciacconii obseruationes in Cassianum. Indices quattuor 1) Locorum sacrae scripturae secundum uulgatam editionem. 2) Locorum secundum uersionem LXX interpretum. 3) Rerum et uocum quarundam in textu Cassiani occurrentium. 4) In commentaria et notationes.* — quo consilio Gazaeus editionem parauerit, ipse in praefatione exponit: *de textu, inquit, auctoris repurgando aut reformando non magnopere laborandum existimauit, cum satis emendatum et enucleatum nobis reliquerint Cuyckius et Ciacconius, uiri doctissimi et accuratissimi, contuli tamen cum aliquot exemplaribus tum excusis tum mss., et subinde quaedam loca ab illis praetermissa aut minus expensa correxi aut excussi, et adhibita etiam Dionysii Carthusiani paraphrasi lucem asciui: quem tamen paraphrastem (salua tanti uiri auctoritate) nonnumquam ab auctoris mente ac sententia aberrasse submonui.* — non igitur in animo fuit Gazaeo nouis subsidiis adgestis textum scriptoris emendare, et reuera totus a prioribus pendet quos laudat, ita tamen ut in uniuersum Cuyckii textum reddat, qua in re prouum hominis iudicium fuisse deprehendimus, quod etiam epistula illa subditicia *S. Castoris ad Dominum Cassianum abbatem Massi-*

liensem (Migne XLIX, p. 53), quam ex uetusto Codice *Elnensis monasterii S. Amandi* in lucem protraxit, satis euidenter ostendit. contra in eo, quod adnotaciones fere perpetuas adiecit, quibus uoces, dictiones, sententias obscuriores elucidauit, quaestiones theologieas ad monasticum institutum spectantes examinauit, antiquos ritus et instituta ueterum monachorum et in officiis diuinis peragendis et in aliis exercitationibus curiose obseruauit, in usum Benedictinorum plerasque ac praeceipuas difficultates ex Cassiano explicauit, sententias Cassiani insigniores similibus sententiis sanctorum patrum illustrauit, labor eius admodum utilis fuit.

Restat ut de editionis nostrae ratione atque consilio pauca dicamus. cum libros manu scriptos circumspicerem, propter ingentem copiam eorum, qui siue Institutiones siue Conlationum partes singulas continent, subsidia critica certis terminis definienda esse cognoui, ne opus, ut editoris Romani uerbis utar, in immensum excresceret. sufficiet dixisse in sola bibliotheca nationali quae Parisiis est Institutionum et Conlationum libros manu scriptos circiter quinqaginta extare. atqne ut proferam quod sentio: persuasnm mihi est ne paucis quidem codicibus saec. VIII—X siue X quos intactos reliqui quam diligentissime excussis fore ut ad uerba emendanda multum proficiatur. nam ut plerisque scriptoribus ecclesiasticis, qui aevo medio monachorum manibus multum terebantur, ita etiam Cassiano contigit, ut quo recentiore saeculo describeretur eo magis interpolaretur. itaque haec opera secundum antiquissimorum codicium fidem recensenda esse existimani, quos exceptis Sessoriano Σ, qui iam conlatus erat, et Britannico M omnes ipse excussi. textum ita institui, ut codicium speciem quam diligentissime conseruarem. itaque capitum titulos, qui in nullo librorum quos uidi ipsis capitibus superpositi sunt,¹⁾ locis suis reliqui, capita aut secundum optimorum librorum fidem aut, ubi his destinatus eram, secundum capitulationes ipsas distinxii, librorum contra Nestorium, qui in codicibus continui sine capitum distinctione scripti sunt, partitionem ita ut a Cuyekio primum

¹⁾ In solo R tituli capitum et praemissi et ante singula capita repetiti sunt.

instituta est retinui, paragraphorum numeros lectorum comoditati consulens omnibus scriptis ipse addidi. quod ad orthographiam attinet, a formis uulgo receptis raro et iis tantum locis recessi, ubi per codicium consensum uel per lectionis uetustatem licebat. nam in hae re librorum auctoritati non nimium tribuendum esse ipsorum disrepaniae quam latissime patentes satis demonstrant. id unum autem me adsequi non potuisse fateor, ut in consonanti *s* post *x* aut retinenda aut omittenda rationem certain obseruarem. consonantium adsimulationem, ubi per unum seu plures codices licebat, reieci. in ipsis uerbis scriptoris restituendis solos libros respexi, scripturae uulgatae fere mentione non facta nisi eis locis, ubi ea cum uno alteroue codicum consentit aut ubi de lectione tradita recedendum erat. qui igitur nosse uolet quantum uos hac editione profecerimus, eum textum nostrum cum ipsa Gazaei (siue Cuyckii) aut Ciacconii editione conferre oportebit. ne uero lector certis quibusdam indiciis, quibus scripturarum disrepaniam recte aestimare possit, usquam destituatur, praeter illa quae supra iam disputata sunt etiam in indice uerborum et locutionum eos locos respexi, ubi de uera lectione aliqua dubitatio oriri poterat. cf. *accedere* et *extrinsecus*. *adcommodeare* et *commodore*. *alapa*. *alioquin*. *arbitra*. *conpellere*. *dein*. *delere* et *diluere*. *efferuens*. *equidem*. *excessus*. *excire*. *exerere*. *exigere*. *extendere*. *facultas*. *fruticare*. *in futurum*. *humilitas*. *in eum abl.* *pro accens.* *initium conuersionis*. *liquor*. *magne*. *opus* et *rel.* itaque priusquam de scriptura recepta praepropere iudicetur, index uelim consulatur, quo inspecto apparebit plurimis locis me non temere neque sine ratione, sed usu scriptoris diligenter examinato critici munus egisse. uteunquae autem uiri docti de labore meo quem Cassiani libris per sex annos indefessus praestiteram iudicabunt, id pro certo scio neque subsidia critica meis meliora nunc temporis posse comparari neque diuersam codicium aestimationem aliamque rationem in ipsa crisi factitanda adhibitam ulli his operibus emolumento fore.

In fine praefationis primum mihi grates agendae sunt uiris doctis, qui libros manu scriptos in meum usum inuestigarunt descripserunt excerpterunt: tum praepositis bibliothecarum, qui

CXIII

exemplaria ex parte pretiosissima summa liberalitate mihi sup-
peditauerunt, in primis Petro Canettio Uercellensi, eius
aedibus hiemis tempore hospitaliter receptus per conplures dies
regionis circumpadanae frigus acre defendi: postremo duumuiris
optimis Guilelmo Hartelio et Carolo Schenklio, quorum
ingenium curamque me etiam in hoc opere expertum esse eo
quo par est animo testor.

Scribebam Graecii mense Quinetili a. 1887.

M. Petschenig.

GENNADIUS IN CATALOGO CAP. LXII.

<i>H</i>	= Herdingii editio.
<i>Bamb.</i>	= cod. Bambergensis 677 saec. XI.
<i>Bern.</i>	= cod. Bernensis saec. XI.
<i>p</i>	= cod. Parisinus 14860 saec. XIII.

Cassianus natione Seytha Constantinopoli a Iohanne Magno episcopo diaconus ordinatus apud Massiliam presbyter condidit duo monasteria, id est uirorum ac mulierum, quae usque hodie exstant. scripsit experientia magistrante librato sermone et ut apertius dicam sensu uerba inueniens et actione linguam mouens res omnium monachorum professioni necessarias, id est: 'de habitu monachi' et 'de canonico orationum modo atque psalmorum', qui in monasteriis Aegypti die noctuque tenetur, libros tres, 'institutionum' librum unum, 'de origine et qualitate ac 5 remediiis octo principalium uitiorum' libros VIII, singulos scilicet de singulis uitiis libros expediens; digessit etiam 'collationes cum patribus Aegyptiis habitas', hoc est 'de destinatione monachi ac fine', 'de discretione', 'de tribus ad seruendum deo uocationibus', 'de pugna carnis aduersus spiritum et spiritus 10 aduersus carnem', 'de natura omnium uitiorum', 'de nece sanctorum', 'de mobilitate animae', 'de principatibus', 'de qualitate 15

1 natus certa *Bamb.* *Bern.* *p* 3 ac] et *p* 6 necessarias professioni *p*
2 de canonico orationum modo atque psalmorum *Bamb.* *Bern.* *p*: cf. *Inst.*
3 *ll. II et III tituli* 'de canonica oratione' atque 'psalmorum modo' *H*
4 *9 tres] quattuor H: uerus numerus extat in p* 10 scilicet] quidem *p*
5 *11 expendens p* 12 Aegyptiis] egypti *p* 13 fine *p*: fide *H* 14 aduersus spiritum *p*: aduersum spiritum *H* cf. *Conl. III passim* 16 principatibus
6 *ego: principalibus H de octo principalibus uitius p*
7

orationis', 'de iugitate orationis', 'de perfectis', 'de castitate',
 'de protectione dei', 'de scientia spiritali', 'de diuinis charis-
 matibus', 'de amicitia', 'de definiendo uel non definiendo', 'de
 tribus antiquis generibus monachorum et quarto nuper exorto',
 'de fine coenobitae et heremitae', 'de satisfactione paenitentiae', 5
 'de remissione Quinquagesimae', 'de nocturnis illusionibus', 'de
 eo quod dicit apostolus: non enim quod uolo facio bonum,
 sed quod uolo malum hoc ago', 'de mortificatione'; et ad
 extreum rogatus a Leone archidiacono, postea urbis Romae
 episcopo, scripsit aduersum Nestorium 'de incarnatione Domini' 10
 libros VII et in his scribendi apud Massiliam et uiuendi finem
 fecit Theodosio et Ualentiniano regnantibus.

1 de iugitate orationis *om. p* 5 de fine cenobitae (cenobite *p*) et ere-
 mitae (heremite *p*) *Bern. p: om. H* 7 dixit *p* 10 aduersus nestorem *p*

IOHANNIS CASSIANI

DE INSTITUTIS COENOBIORUM

ET

DE OCTO PRINCIPALIUM UITIORUM REMEDIIS

LIBRI XII.

C = Casineus rescriptus 295 saec. VII.

A = Augustodunensis 24 saec. VII.

G = Caroliruhensis, olim Augiensis LXXXVII saec. VIII.

H = Parisinus 12292 saec. X ineuntis.

L = Laudunensis 328 bis saec. VIII.

S = Sangallensis 183 saec. VIII

T = Caroliruhensis, olim Augiensis CLXIII saec. VIII } lectiones selectae.

c = editio Cuyckii a. 1578.

r = editio Romana a. 1588.

v = *cr*.

Uulg. vel *Uulgata* = scriptura sacra secundum editionem uulgatam.

singulis asteriscis singulae litterae erasae significantur.

punctis adpositis abbreviantur lectiones, quae tantum propter discrepantiam
orthographicam sunt receptae.

PRAEFATIO.

Ueteris instrumenti narrat historia sapientissimum Salomonem post acceptam diuinitus sapientiam prudentiamque multam nimis et latitudinem cordis quasi harenam maris innumerabilem, ita ut domini testimonio nullus ei similis retro 5 actis temporibus exstisset neque post eum surrecturus esse dicatur, illud magnificentum domino templum extruere cupientem alienigenae regis Tyri auxilium poposcisse. qui misso ad se Hyram filio mulieris uiduae, quidquid diuina sapientia sugerente paeclarum in templo domini uel in sacris uasibus 10 moliebatur, ministerio eius ac dispositione perfecit. si ergo 2 ille uniuersis regnis terrae sublimior principatus et Israhelitici generis nobilior excellentiorque progenies illaque sapientia diuinitus inspirata, quae cunctorum Orientalium et Aegyptiorum disciplinas et instituta superabat, nequaquam pauperis atque 15 alienigenae uiri consilium designatur, recte etiam tu his eruditus exemplis, beatissime papa Castor, uerum ac rationabile deo templum non lapidibus insensibilibus, sed sanctorum uiorum congregatione, nec temporale et corruptibile, sed aeternum

2] III Reg. 4, 29. 4] cf. I. c. 3, 13. 8] cf. I. c. 7, 13—14.

Praefatio sequentis operis *G* Incipit praefatio cassiani in libris de institutione et habitu monachorum *H*, *uterque litt. maiusc.* *nihil inscriptum in L*

1 salomonem *H¹* 3 arenam *H* 5 extitisse *G²HL* 6 instruere *H*
extruere *L* 8 hyra *L²* quidquid *G¹:* quicquid *G²H* quicquid est *L*
9 uasibus *G:* uassibus (bus del. m. 2) *H* uasis *Lv* 10 dispositione *H¹L¹*
11 uniuersae terrae (*om.* regnis) *L* 13 orientilium *L¹* 15 auxilium *H*

atque inexpugnabile aedificare disponens, uasa etiam pretiosissima domino cupiens consecrare non muto auri metallo argentue conflata, quae post rex Babylonius capta concubinarum suarum ac principum deputet uoluptati, sed animabus sanctis, quae innocentiae, iustitiae et castitatis integritate fulgentes regem Christum in semet ipsis circumferant commorantem, egenum me omnique ex parte pauperrimum ad communionem tanti 5
3 operis dignaris accersire. in prouincia siquidem coenobiorum experti Orientalium maximeque Aegyptiorum nolens instituta fundari, cum sis ipse enectis uirtutibus scientiaque perfectus 10 et uniuersis ita refertus diuitiis spiritualibus, ut perfectionem quaerentibus satis abundeque non modo tuus sermo, sed etiam sola uita sufficiat ad exemplum, me quoque elingueam et pauperem sermone atque scientia, ut aliquid ad explementum tui desiderii de inopia sensus mei conferam, poscis praecipisque 15 ut instituta monasteriorum, quae per Aegyptum ac Palaestinam custodiri conspeximus, ita ut ibi nobis a patribus tradita sunt quamvis inperito digeram stilo, non leporem sermonis inquirens, in quo ipse adprime es eruditus, sed sanctorum simplicem uitam simplici sermone fratribus in nouello monasterio tuo cupiens 20
4 explanari. cui rei quantum me pius ardor desiderii tui prouocat oboedire, tantum multiplices aestuum moles uolentem obtemperare deterrent. primum quia nec nitae meae ita aequiperant merita, ut confidam me res tam arduas, tam obscuras, tam sanctas digne posse animo ac mente complecti. secundo 25 quod ea, quae a pueritia nostra inter eosdem constituti atque

3] cf. Dan. 5, 2.

1 adque *H¹* ac impugnabile *G* uassa *H¹* etia *L* 2 multo r
3 babilonis *H* 4 uoluntati *HL¹* 5 iustitiae casti & caritatis *H* iustiae castitatis *L* iustitia et castitatis *G²S* 6 circumferunt *H* 7 communionem *H* communionem *L¹* 8 digneris *H¹* accersire *G*: adscire *HL²* prouintia *G* siquidem *GH*: siquidem hac *L* 9 experti *GH*:
uel *
experte *S* ex parte *ex experta L* prouincialium orientalium *H* orientalium *L¹* institutione *H* 10 fundare *L* 11 ita uniuersis *H* diuitis *H¹L¹* ut] *G¹* 14 supplementum *H* 15 desideri *H* 16 palestinam *codd.* 18 degeram *H¹* 19 eruditus es *H* 21 eius *G* desideri *L* 24 res *om. G¹* 25 possim *H¹* secundum *G*: cf. I, II, 2. II, 10, 2

ipsorum incitati cotidianis adhortationibus et exemplis uel agere temptauimus uel didicimus uel uisu perceperimus, minime iam possumus ad integrum retinere, tot annorum circulis ab eorum consortio et imitatione conuersationis abstracti, praeſertim cum harum rerum ratio nequaquam possit otiosa meditatione doctrinaque uerborum uel tradi uel intellegi uel memoria contineri. totum namque in sola experientia usuque consistit, et quenadmodum tradi nisi ab experto non queunt, ita ne percipi quidem uel intellegi nisi ab eo, qui ea pari studio ac sudore adprehendere elaborauerit, possunt: quae tamen si conlatione iugi spiritualium uirorum frequenter discussa non fuerint et polita, cito rursum mentis incuria dilabuntur. tertio quia id ipsum, quod uteumque non pro merito rei, sed pro praesentis temporis statu possumus reminisci, imperitior sermo congrue non ualet explicare. hue accedit, quod super hae re uiri et uita nobiles et sermone scientiaque paeclari multa iam opusecula desudarunt, sanctum Basilium et Hieronymum dico aliosque nonnullos. quorum anterior sciscitantibus fratribus super diuersis institutis uel quaestionibus non solum facundo, uerum etiam diuinarum scripturarum testimoniis copioso sermone respondit, alias nero non solum suo eluebratos ingenio edidit libros, uerum etiam Graeca lingua digestos in Latinum uertit eloquium. post quorum tam exuberantia eloquentiae flumina possem non inmerito paeſumptionis notari, si aliquid stillicidii huius inferre temptassem, nisi me haec fiducia tuae sanctitatis animaret et sponsio, quod uel tibi hae nugae forent acceptae qualescumque sunt, uel eas congregatiōni fratrum in nouello tantum monasterio commorantium deputares: qui, si quid a nobis minus forsitan cante

1 et om. *H¹* adhortationibus cotidianis atque *L* 2 tentauimus *H¹L* dedicimus *H¹L¹* percipimus *H¹* 3 ad integrum iam possumus *H* retene *H¹* 4 conuersationes *L¹* 6 conteneri *H¹* 8 nec *HL²e* 11 et expolita *H* 12 delabuntur *H¹* 14 possumus *G¹* 15 nobilis *L¹* 17 basiliū *H¹L* hieronimum *codd.* 19 facondo *L¹* 20 testimonis *L¹* 21 eluebratus *H¹* eluebratus *L¹* 22 greca *codd.* digestos *H¹L¹* 23 possim *H¹L* 24 inferre *L* temptarem *H* 25 haec *GL¹*; ad haec *L²* et '4 ms.' apud Cuyckium nisi ad haec me *H* nisi me et (om. haec) *r* et *eras*. in *L* quid *G¹* 26 hec *L* sunt] essent *H* 27 fratrum *H¹* 28 caute forsitan *H* (saepe uocabula in *H* trajecta sunt, quod plerumque non notabo)

prolatum fuerit, et pie relevant et cum uenia indulgentiore
 sustentent, fidem potius mei sermonis quam uenustatem eloquii
 7 requirentes. quapropter, beatissime papa, unicum religionis et
 humilitatis exemplar, tuis precibus animatus secundum uires
 ingenii mei opus quod iniungis adgrediar et ea, quae omni-
 modis intacta relieta sunt ab anterioribus nostris, utpote qui
 audita potius quam experta describere temptauerunt, uelut rudi
 monasterio et in ueritate sitientibus intimabo. nec plane mira-
 bilium dei signorumque narrationem studebo contexere. quae
 quanuis multa per seniores nostros et incredibilia non solum
 audierimus, uerum etiam sub obtutibus nostris perspexerimus
 impleta, tamen his omnibus praetermissis, quae legentibus praeter
 admirationem nihil amplius ad instructionem perfectae uitiae con-
 ferunt, instituta eorum tantummodo ac monasteriorum regulas
 maximeque principalium uitiorum, quae octo ab eis designantur,
 origines et causas curationesque secundum traditiones eorum,
 quantum domino adiuuante potuero, fideliter explicare contendam.
 8 propositum siquidem mihi est nou de mirabilibus dei, sed de
 correctione morum nostrorum et consummatione uitiae perfectae
 secundum ea, quae a senioribus nostris accepimus, pauca dis-
 serere. in eo quoque tuis praecceptis satisfacere studebo, ut, si
 quid forte non secundum typum maiorum antiquissima consti-
 tutione fundatum, sed pro arbitrio uniuscuiusque constituentis
 monasterium uel diminutum uel additum in istis regionibus
 conprobauero, secundum eam quam uidimus monasteriorum
 regulam per Aegyptum uel Palaestinam antiquitus fundatorum
 fideli sermone uel adiciam uel recidam, nequaquam credens
 rationabilius quippam uel perfectius nouellam constitutionem
 in occiduis Galliarum partibus repperire potuisse quam illa
 sunt instituta, in quibus ab exordio prædicationis apostoliceae

1 praelatum *H*¹ piase legant *H* indulgentiori *HL*² 2 sermonis
 mei *H* eloqui *H* 3 unacum *G*¹ religionis *H* 6 releta *G*¹ ut-
 pote *H*¹ 7 quam experta *om.* *L*¹ temptauerunt *H*¹ 11 conspexerimus *H*
 16 origenes *G*¹ originis *L*¹ 19 correptione *HL* 20 accipimus *H*¹
 deserere *G*¹ *H*¹ 23 instruentis *H* 24 diminutum *L*: diminutum *GH*
 25 conprobare *L*¹ 26 palestinam *codd.* 27 recedam *H*¹ credens *L*:
 enim credis *G* enim credens *H*

a sanctis ac spiritualibus patribus fundata monasteria ad nos usque perdurant. illam sane moderationem opusculo huic inter- 9 serere praesumam, ut ea, quae secundum Aegyptiorum regulam seu pro asperitate aërum seu pro difficultate ac diuersitate morum 5 impossibilia in his regionibus uel dura uel ardua conprobauero, institutis monasteriorum, quae per Palaestinam uel Mesopotamiam habentur, aliquatenus temperem, quia, si rationabilis possibilium mensura seruetur, eadem obseruantiae perfectio est etiam in inpari facultate.

10

LIBER PRIMUS.

DE HABITU MONACHORUM.

CAPITULA.

- I. De cingulo monachi.
 - II. De ueste monachi.
 - 15 III. De cucullis Aegyptiorum.
 - III. De colobiis Aegyptiorum.
 - V. De rebracchioriis eorum.
 - VI. De mafortibus eorum.
 - VII. De melote et pelle caprina.
 - 20 VIII. De baculo Aegyptiorum.
 - VIII. De calciamentis eorum.
 - X. De temperamento obseruantiae, quae secundum aërum qualitatem uel usum prouinciae sit tenenda.
 - XI. De cingulo spiritali et sacramento ipsius.
-

1 ac *GH*: et *L* 2 moderationem *L* 5 conprobare *L¹* 6 institutionibus *H* palestinam *codd.* 7 aliquatinus *L* 9 facultate. Finit praefatio. Incipiunt capitula sequentis libri *G* Explicit prefatio. Incipiunt capitula *H* Incipiunt cap*t* libri primi *L* 15 coeullis *H* 16 colaphis *L¹* 17 rebrachioriis *L* rebrachiatoris *H* 18 mafortibus *H* 20 aegyptiorum *om. H* 21 calciamentas *L¹* 22 aerem *H* 23 prouinciae *H* 24 ipsius *om. H* Incipit liber primus de habitu monachi praefati auctoris *G* Incipit liber primus de habitu monachorum *H* Incipit liber primus de monachorum habitu in . . . a*e* regula (? litteris maximam partem adtritis et detersis) *L* librum primum Cassianum inscripsisse 'de

I. De institutis ac regulis monasteriorum dicturi unde competentius domante deo quam ex ipso habitu monachorum sumemus exordiun? quorum interiorem cultum consequenter tunc poterimus exponere, cum exteriorem ornatum sub oculorum depinxerimus obtutibus. itaque monachum ut militem Christi in 5 procinetu semper belli positum accinetis lumbis iugiter oportet 2 incedere. hoc enim habitu etiam illos ambulasse, qui in neteri testamento professionis huius fundanere primordia, Heliam scilicet et Helisaenum, diuinarum scripturarum auctoritate monstratur: ae deinceps principes auctoresque testamenti noui, 10 Iohannem uidelicet, Petrum et Paulum ceterosque eiusdem ordinis uiros taliter incessisse cognoscimus. quorum prior, qui in ueteri testamento uirginitatis iam flores et castimoniae continentiaeque praefigurabat exempla, cum fuisse a domino missus ad increpandos nuntios Ochoziae sacrilegi regis Israhel, 15 eo quod aegritudine praepeditus super statu salutis snae Beelzebub deum Accaron consulere destinasset, et idecirco eis occurrens idem propheta descensum de lecto ei in quo conciderat denegasset, decumbenti regi exposita uestitus qualitate con- 3 pertus est. reuersos enim ad se nuntios ac referentes sibi 20 prophetae sententiam seiseitatus est, enius esset figurae et habitus uir, qui occurrisset eis et locutus fuisse huiuscemodi uerba: uir, inquit, pilosus, et zona pellicia accinetis renibus. ex quo habitu confestiu rex contemplatus hominem dei ait: Helias Thesbites est, zonae uidelicet indicio et 25 hirsuti inuitique corporis specie uirum dei indubitanter agnoscens, eo quod istud ei inter tot Israhelitici populi milia commo-

23] III Reg. 1, 8. 25] 1. c.

habitu monachorum' etiam ex capitib; primi §. 1 consequitur. ceterum cf. indiculum cod. L praemissum et subscriptionem libri primi in codd. H et Sessoriano (Reifferscheid, BPLI tom. I, p. 137)

1 comotentius *L* 2 dñō *H* habitu *H¹* monachorum habitu *L* sumimus *G²* 9 heliseum *codd.* 12 intercessisse *G¹* 14 exemplum *H* 15 ochozie *G* achoziae *H¹* ifrl *G* 16 belzebub *H* 17 distinasset *H* ei *L* 18 profeta *G* discensum *H¹* ei *H²:* eius *GH¹v om. L* 19 ex- posita *H¹L¹* 20 reuersus *L¹* referentes *L* 22 cuiusque modi *H* 23 phylosus *L¹* accinetis *GH:* accintis *L* accinctus *v et Uulgata* 25 helias *L* thesbitis *H¹* 27 commorante *L¹*

ranti cultus proprii uelut quoddam impressum speciale signum
 perpetuo cohaereret. de Iohanne quoque, qui eteris nouique 4
 testamenti, uelut quidam saceratissimus limes, finis initiumque
 processit, ita euangelista narrante cognoscimus: ipse autem
⁵ Iohannes habebat uestimentum de pilis camelorum et
 zonam pelliciam circa lumbos suos. Petro etiam in custo-
 diam carceris ab Herode detruso et ad necem die postera pro-
 duendo angelo adistente praecepitur: praecingere et cal-
 cia te gallicis tuis. quod ut faceret nequaquam monuisse
¹⁰ eum angelus dei, nisi uidisset eum ob refectionem nocturnae
 quietis paulisper defecta membra solita cinguli obstrictione
 laxasse. Panlm quoque ascendentem Hierosolymam et protinus 5
 a Iudeis in uinela mittendum Agabus propheta repperiens
 Caesareae sublato eius cingulo ligans suas manus et pedes,
¹⁵ ut gestu corporis sui passionis eius praefiguraret iniurias, ait:
 haec dieit spiritus sanctus: uirum cuius est zona
 haec sic alligabunt Iudei in Hierusalem et tradent
 in manus gentium. quod utique a propheta proferri minime
 potuisset et dici uirum cuius est zona haec, nisi Paulus
²⁰ eam lumbis suis indesinenter solitus fuisset aptare.

II. Uestis quoque sit monachi, quae corpus contegat tantum
 ac repellat uerecundiam nuditatis et frigoris retundat iniuriam,
 non quae seminaria uanitatis aut elationis enutriat, ita eodem
 apostolo praedicante: habentes autem alimenta et operi-
²⁵ menta, his contenti simus: operimenta, inquiens, non
 uestimenta, ut in quibusdam Latinis exemplaribus non pro-
 prius continetur, id est quae corpus operant tantum, non quae
 amictus gloria blandiatur, ita uilia, ut nulla coloris nel habi-

4] Matth. 3, 4. 8] Act. 12, 8. 16] Act. 21, 11. 24] 1 Tim. 6, 8.

1 propitiis ^{H¹} propri ^{L¹} uelud ^{H¹} (passim) 5 iohannis ^{H¹} pellis
 camellorum ^{L¹} 7 et om. ^H nicem ^{L¹} 9 gallicis (^{τὰ σανδάλια}) tuis
^{H¹}: caligis tuis ^{GH²} caligas tuas ^{Lx et Uulg.} 10 eum (^{ante angelus})
 om. ^L ab ^{G¹} 11 soluta ^L 12 laxasse om. ^{L¹} ascendens in ^{L¹}
 hierosolymam ^{GL²} hierosolymam ^H hierosolymam ^{L¹} 13 indeis ^{codd.}
 uinela ^{Gr:} uineula ^{HLc} 14 caesare ^{H¹} caesarie ^{H²} manus suas ^H
 17 sic ^{GL:} ita ^H 18 profeta ^G 20 abtare ^{H¹} 21 non distinguit ^H, sed
 in marg. extat K i. e. capitulum 22 retundat om. ^H 23 ita] item ^H
 25 hiis ^{L¹} sumus ^L et ^{Uulg.}

tus nouitate inter ceteros huius propositi uiros habeantur insignia, ita studiosis accurationibus aliena, ut nullis rursum sint adfectatis per incuriam sordibus decolora: postremo sie ab huius mundi separantur ornatu, ut cultui seruorum dei in omnibus communia perseverent. quidquid enim inter famulos
 2 dei praesumitur ab uno uel paucis nec catholice per omne corpus fraternitatis tenetur, aut superfluum aut elatum est et ob id noxiū iudicandum magisque uanitatis specimen quam uirtutis ostentans. et idcirco haec quae nec a ueteribus sanctis,
 qui huius professionis fundamenta iecerunt, neque a patribus
 10 nostri temporis, qui eorum per successiones instituta nunc usque custodiunt, tradita uidemus exempla, ut superflua et inutilia nos
 3 quoque resecare conueniet. quamobrem ciliciam uestem uelut circumspectam cunctis atque notabilem et quae ex hoc ipso non solum nulla spiritui possit emolumenta conferre, sed etiam
 15 elationis concipere uanitatem, quaeque ad necessarii operis exercitium, in quo monachum semper inpigrum expeditumque oportet incedere, inhabilis atque inepta sit, omnimodis refugerunt. quodsi quosdam hoc amictu circumdatos audiuimus probabiles extitisse, non ex eo nobis est monasteriorum regula sancienda uel
 20 antiqua sanctorum patrum sunt proturbanda decreta, quod pauci praesumentes aliarum uirtutum priuilegio ne in his quidem, quae non secundum catholicam regulam ab eis usurpata sunt, reprehendi debere creduntur. generali namque omnium constitutioni paucorum non debet praeponi nec praeiudicare senten-
 25 tia. illis enim debemus institutis ac regulis indubitatam fidem et indiscussam oboedientiam per omnia commodare, non quas paucorum uoluntas intulit, sed quas uetustas tantorum temporum et innumerositas sanctorum patrum concordi definitione in posterum propagauit. nec hoc sane praeiudicare nobis debet
 30

1 ceteros] ceros *L* 3 adfectatis *H¹* decolora *GL¹*: decolorata *HL^{2v}*
 5 commonea *H²* quiequid *G²L* 6 catholicae *HL* 7 et obnoxium *G*
 10 iacuerunt *H¹* 11 successionis *H¹* 12 uidemus *L*: uidimus *GH*
 13 conuenit *H²* cilicinam *G²HPL^{2v}* 14 circuminspectam *H* cuneis *G*
 16 necessari *L* 18 refugerunt *G*: refutarunt *HLv* 19 audimus *G¹r* extitisse *L¹* extitisse *HL²* 20 monasteriorum est *Gr* 22 praesumentes
 pauei *L* aliorum *G* ne *om.* *L* hiis *L¹* 25 debes *G¹* 28 nolumpetas *L¹*
 29 innumerossitas *H¹* patrunn *H¹* 30 nos (*s in ras. trium litt.*) *L*

ad cotidianae conuersationis exemplum, quod uel Ioram sacrificatus rex Israhel cateruis hostium circumsaepitus scissa ueste cilicium habuisse perhibetur intrinsecus vel quod Nineuitae ad mitigandam dei sententiam, quae in eos inflata fuerat per prophetam, cilicium asperitate uelati sunt, cum et ille ita intrinsecus latenter induitus eo fuisse monstretur, ut nisi scisso de super indumento a nemine prorsus potuisset intellegi, et isti eo tempore operimentum cilicii sustentariint, quo cunctis super inminente urbis euersione lugentibus eodemque amictu circumdati nullus posset a quoquam ostentationis notari, quia, nisi insolens sit diuersitas, non offendit aequalitas.

III. Sunt praeterea quaedam in ipso Aegyptiorum habitu non tantum ad curam corporis, quantum ad morum formulam congruentia, quo simplicitatis et innocentiae obseruantia etiam in ipsa uestitus qualitate teneatur. eucullis namque perparuis usque ad ceruicis umerorumque demissis confinia, qui capita tantum contegant, indesinenter diebus utuntur ac noctibus, scilicet ut innocentiam et simplicitatem parvolorum iugiter custodire etiam imitatione ipsius uelaminis commoneantur. qui reuersi ad infantiam Christo cunctis horis cum affectu ac uirtute decantant: domine non est exaltatum cor meum: neque elati sunt oculi mei. neque ambulaui in magnis: neque in mirabilibus super me. si non humiliter sentiebam: sed exaltaui animam meam: sicut ablactatum super matrem suam.

1] cf. III Reg. 6, 30. 3] cf. Ion. 3, 5. 21] Ps. 130, 1-2.

1 conuersationes *L¹* 2 *ifrl G* circumseptus *codd.* 3 cylicum *L¹* nineuitae *L¹G²*: niniuitae *G¹HL²* 4 lata *Lc* 5 cilici *H* cylici *L¹* monstratur *L* 8 sustentariint *G*: sustentarent *L* ostentarent *Ir* que *L* 9 imminent *H* imminent *L* 10 possit *HL* 12 III *GL* K in marg. *H* habitu aegyptiorum *L* 13 formolam *HP* 16 cernices *G¹L²* umerumque *G¹* humerorumque *G²HL* dimissis *GHL* (sed in *L prima i in ras.*) quae *G²S*: cf. cap. 10 17 contegnut *H* 18 parvolorum *L¹* 19 infantiam *L* 20 *xpo IP*: christi *GH¹Lx* cf. II, 3, 2 horis atque momentis *H* ac et in *H* 24 ablactatum (τὸ ἀπογεγαλαξιαρένον) *L¹*: quod ablactatum est *GHL²* matrem suam (ἰπ̄ τὴν μητέραν αὐτοῦ) *G¹HL*: matre sua *G²S* et *Udg*.

III. Colobiis quoque lineis induiti, quae uix ad cubitorum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus, ut amputatos habere eos actus et opera mundi huius suggerat abscessio manicarum et ab omni conuersatione terrena mortificatos eos uelaminis linei doceat indumentum audiantque per hoc apostolum cotidie sibi dicentem: mortificate membra uestra quae sunt super terram, illud quoque ipso habitu protestante: mortui enim estis, et uita uestra abscondita est eum Christo in deo, et: uiuo autem iam non ego, uinit uero in me Christus, mihiq[ue] hie mundus ¹⁰ crucifixus est et ego mundo.

V. Gestant etiam restieulas duplices laneo plexas subtemine, quas Graeci ἀναλόβες vocant, nos uero subeinctoria seu redimicula vel proprie rebrachiatoria possumus appellare. quae descendentia per summa ceruicis et e lateribus colli divisa ¹⁵ ultrarumque alarum sinus ambiant atque hinc inde sueingunt, ut constringentia latitudinem uestimenti ad corpus contrahant atque coniungant, et ita constrictis braechiis in pigri ad omnem opus explicitique reddantur, illud apostoli praeceptum studentes omni uirtute complere: quia non solum mihi sed etiam his ²⁰ qui mecum sunt ministrauerunt manus istae, neque gratis panem ab aliquo mandueanimus, sed in labore et fatigatione nocte et die operantes, ne quem uestrum grauaremus, et: si quis non uult operari, nec manduet.

6] Col. 3, 5. 8] 1. c. 3. 9] Gal. 2, 20. 10] Gal. 6, 14. 20] Act. 20, 34. 21] II Thess. 3, 8. 24] 1. c. 10.

I III GL non distinguit H, sed K additum in marg. golobiis H³ abscessio G: abscessio III L⁴ terrenam G¹ 6 membra L 7 illud] illo H 10 uiuet H¹ mihiq[ue] hie GL: mihi H 12 V GL K in marg. H subtemine GSII²: subtegmine H³ L⁵ 13 greci GH graece L ΑΝΑΛΟΒΟΥΣ GS: ΑΝΧΑΛΟΒΥΣ H ΑΝΑΛΟΒΟΥΣ L uocent H: om. v subeinctoria H⁶: succinctoria GIPL 14 rebrachiatoria G⁷: rebrach. rell. possimus H⁸ 15 e lateribus H et 'omnia us.' apud Cuyckium: a lateribus L lateribus G 16 adque H 18 brachiis L: brachiis rell. 19 explicitique G: explicative L expeditique Hr (cf. p. 10, 17) 20 hiis L⁹ 21 sunt] erant H 23 et die GL: ac die Hr 24 graueremus H¹⁰ grauarimus L¹¹ nee] non L

VI. Post haec angusto palliolo tam amictus humilitatem quam uilitatem pretii conpendiumque sectantes colla pariter atque umeros tegunt, quae mafortes tam nostro quam ipsorum nuncupantur eloquio, et ita planeticarum atque byrrorum pretia simul ambitionemque declinant.

VII. Ultimum est habitus eorum pellis caprina, quae melotis uel pera appellatur, et baculus, quae gestant ad imitationem eorum qui professionis huius praefiguraure lineas iam in ueteri testamento. de quibus apostolus circumierunt, inquit, in 10 melotis et pellibus caprinis egentes, angustiati, affliti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes et montibus et speluncis et in cauernis terrae. qui tamen habitus pellis caprinae significant mortificata omni petulantia carnalium passionum debere eos in summa uirtutum 15 grauitate consistere nec quicquam petuleum uel calidum iuentutis ac mobilitatis antiquae in eorum corpore residere.

VIII. Nam et baculum gestasse eosdem uiros etiam Heli-saeus, qui unus ex ipsis est, docet, cum dicit ad Giezi puerum suum, mittens eum ad suscitandum filium mulieris: tolle 20 baculum meum et currens uade, pone eum super faciem pueri, et uiuet. quem utique non dedisset ei propheta gestandum, nisi eum manu sua solitus esset iugiter circumferre. cuius gestatio spiraliter monet numquam debere eos inter tot oblatrantes uitiorum canes et inuisibiles spiritalium 25 nequitiarum bestias inermes incedere (de quibus beatus Dauid liberari postulans dicit: ne tradas, domine, bestiis animam confidentem tibi), sed inruentes eas retundere ad

9] Hebr. 11, 37—38. 19] IIII Reg. 4, 29. 26] Ps. 73, 19 (LXX).

1 VI GL K in marg. H 2 preci¹ L humeros GHL² humi-
res L¹ 4 planiticarum GH¹ byrrorum GH²L: birrorum H¹ 6 VII GL
K in marg. H ultimus L²v melotis GH: melotes Lv 7 quem H
8 linias H¹ iam om. Gc 9 circuierunt G²L inquit GIP 10 et]
rasura in G 12 et in montibus L 13 mortificata post eos habet L
15 callidum G¹H 17 VIII GL: K in marg. H helyseus G heliseus HL
18 +iezi G g'iezi H gyezi L 21 et uiuet HL: ut uiuat Gv 26 se
liberare postulans L 27 confidentem L¹ ad crucis signaculum G:
crucis signaculo HLv

crucis signaculum ac longius propulsare, atque aduersum se
saeuientes iugi memoria dominicae passionis et imitatione illius
mortificationis extinguere.

VIII. Calciamenta uero uelut interdicta euangelico p^{rae}-
cepto recusantes, cum infirmitas corporis uel matutinus hienis
rigor seu meridiani aestus fero^r exegerit, tantummodo gallicis
suos muniunt pedes, hoc interpretantes usu earum uel domi-
nica permissione signari, ut, si in hoc mundo constituti cura
et sollicitudine carnis huius omnimodis exuti esse non possumus
nec ab ea penitus p^{rae}ualemus absolui, saltim occupatione leui
et implicatione tenui necessitatem corporis explicemus, neue
anima^e nostrae pedes, qui expediti ad spiritalem cursum et p^{rae}-
dicandam euangeli pacem semper esse debent parati (quibus
post odorem unguentorum Christi currimus et de quibus
Dauid cucurri, inquit, in siti, et Hieremias: ego autem non
laborauⁱ te sequens), morticinis saeculi huius curis patiamur
inuolui, de his scilicet cogitantes, quae non ad supplendam neces-
sitatem naturae, sed ad superfluam noxiāmque pertinent uolup-
tatem. quod ita inplebimus, si secundum apostolum carnis
curam non fecerimus in desideriis. quibus tamen gallicis
quamquam licito utantur utpote domini mandato concessis, ne-
quaquam tamen pedibus eas inhaerere permittunt, eum acce-
dunt ad celebranda seu percipienda sacrosancta mysteria, illud
aestimantes etiam secundum litteram custodiri debere quod dicitur
ad Moysen uel ad Hiesum filium Naue: solue corrigiam cal-
ciamenti tui: locus enim, in quo stas, terra sancta est.

4] cf. Matth. 10, 10. 14] Cant. 1, 3. 15] Ps. 61, 5. Hierem. 17, 16
(LXX). 19] Rom. 13, 14. 21] cf. Mare. 6, 9. 25] Exod. 3, 5. Ios. 5, 16.

1 propellare *H* 2 imitatione *L*¹ 4 VIII GL: K in marg. *H*
euangelico interdicta *L* 5 recusantes *H*¹ imfirmitas *L*¹ 6 mer-
idiani *H* exigerit *H*¹*L*¹ caligis *H*²*L*² 8 permisione *L* 10 saltem
*H*²*L*² leui om. *H* 11 inglectione *H*¹ ne uel *GL*¹ 12 p^{rae}dicandum
euangeli *L*¹ 13 semper esse debent *GHC*: semper debent esse *Lr*
debent semper esse *S* de quibus *H* 15 inquit *GH*¹*L*¹ 16 te pastorem
sequens *L* et *Uulgata* seculi *G* 17 hiis *L*¹ 18 uoluntatem *H* uo-
lumtatem *L*¹ 20 caligis *H*²*L*² 21 utuntur ut puta *H* 24 custodire *L*
25 moisen *H* iesum *G*²*L* corregiam *H*: cf. Rönsch, Ital. u. Uulg.² p. 463

X. Haec dicta sint, ne quid praetermississe de Aegyptiorum habitu uideamur. ceterum a nobis tenenda sunt illa tantummodo, quae uel locorum situs uel prouinciae usus admittit. nam neque gallicis nos neque colobiis seu una tunica esse contentos 5 hiemis permittit asperitas, et paruissimi cuculli uelamen uel melotae gestatio derisum potius quam aedificationem ullam uidentibus comparabit. quapropter illa tantum, quae superius commemorauimus quaeque sunt et humilitati professionis nostrae et qualitati aërum congruentia, a nobis quoque affectanda cen- 10 semus, ut omnis summa nostri uestitus non in nouitate habitus, qui possit offendiculum hominibus saeculi huius inferre, sed honesta in uilitate consistat.

XI. His itaque uestimentis Christi miles indutus nouerit prius ob id se cinguli constrictione munitum, ut ad eunctos 15 usus et opera monasterii non solum mente promptus, sed etiam ipso habitu semper expeditus incedat. tanto namque feruentior circa spiritalem profectum ac diuinarum rerum scientiam cordis puritate probabitur, quanto fuerit erga oboedientiae studium operisque denotior. secundo cognoscet etiam in ipso habitu 2 cinguli inesse non paruum quod a se expetitur sacramentum. accinetio enim lumborum et ambitus pellis emortuae significat 25 eum mortificationem circumferre membrorum, in quibus libidinis atque luxuria seminaria continentur, euangelicum illud mandatum quod dicitur sint lumbi uestri praecincti apostolica interpretatione ingeri sibi semper intellegens: mor-

24] Luc. 12, 35. 25] Col. 3, 5.

1 X G non distinguunt HL, sed in marg. H habet K sunt H praetermississe L egyptiorum HL 2 post uideamur man. rec. in L initium capituli X indicauit 3 uel post quae om. H prouinciae GL 4 caligis H² caligis nos neque in marg. L² colobis H¹ t^vtonica H 5 coculi H 6 melotae scripti: melete GS melotis HL risum L 7 commorauimus H 10 om. G 11 seculi G imferre L 13 XI G, et L man. rec. in marg. X SL¹ K in marg. H 15 et opera GL: operaque H prumpitus G¹H¹ 16 tantum G 19 diutior H cognoscet G¹ cognoscet H 21 aecintio L 23 adque L¹ luxoriae G¹H¹ praeceptum illud euangelicum L 24 quod GH¹: quo H²v quod dicitur om. L 25 ingeri . . . 16, 1 super om. H

tificate scilicet membra uestra quae sunt super terram, fornicationem, inmunditiam, libidinem, concupiscentiam malam. ideoque illos tantummodo legimus in scripturis sanctis cingulo fuisse praecinctos, in quibus seminaria coitus inueniuntur extincta, quique illud beati Dauid eloquium opere ac uirtute decantant: quia factus sum sicut utes in pruina, eo quod erasa medullitus carne uitiorum emortuam exterioris hominis cutem spiritus uirtute distendant. et idecirco in pruina significanter adiecit, quod scilicet nequaquam fuerint sola cordis mortificatione contenti, uerum etiam exterioris hominis motus et ipsius naturae incentiu continentiae pruina extrinsecus accedente habuerint congelata, nullum iam dumtaxat secundum apostolum regnum peccati in suo mortali corpore sustinentes nec gestantes carnem spiritui repugnantem.

LIBER SECUNDUS.

15

DE CANONICO NOCTURNARUM ORATIONUM
ET PSALMORUM MODO.

CAPITULA.

- I. De canonico nocturnarum orationum et psalmorum modo.
- II. De diuersitate numeri, qui ad decantandos psalmos per uniuersas prouincias sit statutus.
- III. De uniformis regulae per totam Aegyptum custodia et de electione eorum, qui fratribus praeponuntur.
- III. Quod per Aegyptum et Thebaidem duodenarius psalmorum numerus obseruetur.

6] Ps. 118, 83. 13] cf. Rom. 6, 12. 14] cf. Gal. 5, 17.

1 membra *L*¹ 2 libidinem et *H* 4 praecintos *L* 6 utes *om.* *L*¹
*proina L*¹ 8 citem *L*¹ destendant *G*¹ distent *H*¹ et ideo *L*
10 motus *om.* *L*¹ 11 accidente *H*¹ 12 congilita *H*¹ 14 repugnantem.
Explicit de habitu monachi liber primus. Incipiunt capitula subsequentis
libri secundi *G* De habitu monachorum liber primus explicit *H*: *om.* *L*
Incipiunt capitula de libri secundi *L*: *om.* *H* 21 prouintias *L* statutis *H*
statutas *L*¹ 22 regula *H* 24 tebaidam *H* 25 obseruatur *H*

V. De duodenario psalmorum numero angeli traditione suscepto.

VI. De duodecim orationum consuetudine.

VII. De disciplina orandi.

VIII. De subsequence oratione post psalmum.

⁵ VIII. De orationis statu, super quo in conlationes seniorum plenior reseruetur instructio.

X. Cum quanto silentio et breuitate orationes apud Aegyptios colligantur.

XI. Qua disciplina apud Aegyptios psalmi dicantur.

¹⁰ XII. Cur uno psallente ceteri in synaxi sedeant, uel quali post haec studio per cellas suas usque ad lucem uigilias extendant.

XIII. Quare post missam nocturnam dormire non oporteat.

¹⁵ XIII. Quemadmodum in cellis suis opus manuum et orationes pariter exerceant.

XV. Qua lege modestiae post orationum missam unusquisque ad suam cellam redeat, et cui increpationi subdatur is qui aliter fecerit.

²⁰ XVI. Quod nulli liceat orare cum illo qui fuerit ab oratione suspensus.

XVII. Quod is, qui ad orationem exsuscitat fratres, hora solita eos debeat commonere.

XVIII. Quod a uespera sabbati usque ad uesperam diei dominici genua non flectantur nec totis diebus Quinquagensimae.

²⁵ I. Dupli igitur hoc quo diximus cingulo Christi miles accinctus interim, qui modus canonicarum orationum psalmo-

5 conlationes *scripti*: conlatione *HLv* 6 plenius *H* 7 aegiptios colliguntur *H* 10 sinaxi *HL* 11 procellas *H* uigilias usque ad lucem extendunt *H* 14 cellulis *Hv* orationis *H* 17 redeant *H* subdatur increpationi *Hv* [is qui aliter] qualiter *H* 19 nulli] non *H* 21 frater exsuscitat *H* fratres exsuscitat *v* 23 die *L* 24 quinquagensima *H* quinquagisime (i post g in e mut.) *L* Explicant capitl libri -II- *H*: om. *GL* Incipit liber secundus (lib. sec. om. *G*) de canonico nocturnarum orationum et psalmorum modo (modo liber secundus *G*) *GHL* 25 quo *G*: quod *rell.* miles christi *H* 26 accinctus *L*

rumque sit in partibus Orientis a sanctis patribus antiquitus statutus, agnoscat. de qualitate uero earum uel quemadmodum orare secundum apostoli sententiam sine intermissione possimus, suis in locis, eum seniorum conlationes coepemus exponere, quantum dominus donauerit, proferemus.

II. Multos namque per alias conperimus regiones pro captu mentis suae, habentes quidem ut ait apostolus zelum dei, sed non secundum scientiam, super hac re diuersos typos ac regulas sibimet constituisse. quidam enim uicenos seu tricenos psalmos et hos ipsos antiphonarum protelatos melodii 10 et adiunctione quarundam modulationum debere dici singulis noctibus censuerunt, alii etiam hunc modum excedere temptauerunt, nonnulli decem et octo. atque in hunc modum diuersis in locis diuersum canonem cognouimus institutum totque propemoduni typos ac regulas uidimus usurpatas, quot etiam 15

² monasteria cellasque conspeximus. sunt quibus in ipsis quoque diurnis orationum officiis, id est tertia, sexta nonaque id uisum est, ut secundum horarum modum, in quibus haec deo redundunt obsequia, psalmorum etiam et orationum putarent numerum coaequandum: nonnullis placuit senarium numerum 20 singulis diei conuentibus deputari. quapropter necessarium reor antiquissimam patrum proferre in medium constitutionem, quae nunc usque per totam Aegyptum a dei famulis custoditur, quo nouelli monasterii in Christo rudis infantia antiquissimorum potius patrum uetustissimis institutionibus inbuatur.

III. Itaque per uniuersam Aegyptum et Thebaide, ubi monasteria non pro uniuscuiusque renuntiantis instituuntur

3] I Thess. 5, 17. 4] Conl. VIII et X. 7] Rom. 10, 2.

1 origentis *L¹* 2 agnuscat *L¹* 3 secundum apostolum *H* 4 conlationis *G¹* collationes *HL* 5 dederit *v* proferimus *G¹* 8 typos *ex* tipus *H* 9 seu *GH*: uel *L* 10 antifonarum *H²L* antefonorum *H¹*, *et fort. uerum est* antiphonorum: cf. cap. 8 et III, 8, 4 protelatos *G¹* protelatus *L¹* modolis *H* 11 quarundam *L¹* modulationum *L* 12 etiam *GH*: autem *L* 13 decim *H¹L¹* et *om. G¹S¹*: cf. V, 40, 1 aq; *G¹* adque *L* 14 cognouimus *GH*: agnouimus *Lv* 15 quod *L¹* 16 celulasque *H* sunt alii *H* 17 officiis *L¹* 18 domino *v* 20 nunnallis *L* senarium numerum *post* deputari *L* 23 aegiptum *H* 24 rudisque *H* imfantia *L* 26 aegiptum *H* thebaidam *H* 27 renuntiantes *G¹*

arbitrio, sed per successiones ac traditiones maiorum usque in hodiernum diem uel permanent uel mansura fundantur, legitimum orationum modum in uestiginis conuentibus seu nocturnis uigiliis uidimus retentari. non enim quisquam conuentio fratrum, sed ne sibi quidem ipsi praeesse conceditur, priusquam non solum uniuersis facultatibus suis reddatur externus, sed ne sui quidem ipsius esse se dominum uel potestatem habere cognoscat. ita namque renuntiantem huic mundo 2 quibuslibet facultatibus ac diuitiis praeditum necesse est coenobii 10 commorationem expetere, ut in nullo sibi ex his quae reliquit aut intulit monasterio blandiatur, sic oboedire cunctis, ut redeundum sibi secundum sententiam domini ad infantiam pristinam nonerit, nihil sibi consideratione aeiui uel annorum numerositate 3 praesumens, quam in saeculo inaniter consumptam se reputat 15 perdidisse, sed pro rudimentorum merito et tirocinii nouitate, quam se gerere in Christi militia recognoscit, subdere se etiam iunioribus non moretur. operis quoque ac sudoris adsuetudinem ita subire conpellitur, ut propriis manibus iuxta apostoli praecceptum cotidianum uictum uel suis usibus uel aduenientum 20 necessitatibus parans et fastus uitiae praeteritae possit et delicias oblinisci et humilitatem cordis contritione laboris adquirere. ideoque nullus congregationi fratum praefuturus eligitur, priusquam idem, qui praeficiendus est, quid obtemperaturis oporteat imperari, oboediendo didicerit, et quid iunioribus tra- 25 dere debeat, institutis seniorum fuerit adsecutus. bene enim 4 regere uel regi sapientis esse pronuntiant summumque donum

12] cf. Matth. 18, 3 18] cf. I Thess. 4, 11.

2 odiernum *G¹H* mensura *L¹* 5 conciditur *H¹* 6 non *om.* *L¹*
 7 dominium *G¹* 9 diuitis *H¹* coenubii *H¹* coenobi *L¹* 10 relinquit *H¹*
 11 cunctis fratribus *H* 12 infantiam *L* pristinam *om.* *L* 13 aeiui
GH: priuilegiⁱ saecularis *L* 14 quam praeterito tempore (in saeculo
add. m. 2) inaniter consumptam perdidit *L* 15 et *GL:* ac *H* tiro-
 cinii *G:* teronici *H¹* tyrocinii *H²L* (*sed in L y in ras.*) 18 iuxta *GL:*
 secundum *H* 19 aduenientum *HL²v* 20 praeteritae *GH:* saecularis *L*
 dilicias *H¹L¹* 22 *post* adquirere in *Hcap. 4 incipit* fratum *H¹* ele-
 gitur *H¹L¹* 23 idem *GH:* is *L* 24 imperari *H* dedicavit *H¹* 26 sa-
 pientes *G¹L¹*

et gratiam sancti spiritus esse definiunt. nam neque salutaria
 praecepta quempiam posse obtemperantibus praestituere nisi
 eum, qui prius uniuersis uirtutum disciplinis fuerit instructus,
 nec oboedire quemquam seniori posse nisi eum, qui consumi-
 5 matus timore dei et humilitatis fuerit uirtute perfectus. ideo-
 que diuersitates typorum ac regularum per ceteras prouincias
 cernimus usurpatas, quod plerunque seniorum institutionis ex-
 pertes monasteriis praeesse audemus et abbates nos ante quam
 discipulos professi quod libitum fuerit statuimus, promptiores
 nostrorum inuentorum exigere custodiam quam examinatam 10
 maiorum seruare doctrinam. sed dum orationum modum, qui
 potissimum debeat custodiri, uolumus explicare, institutis patrum
 audiis prouocati narrationem, quam suis reseruabamus locis,
 praepropero excessu praeuenimus. nunc itaque ad propositum
 reuertamur.

III. Igitur per uniuersam ut diximus Aegyptum et Thebaidem
 duodenarius psalmorum numerus tam in uesterniis quam in
 nocturnis sollemnitatibus custoditur, ita dumtaxat ut post hunc
 duae lectiones, ueteris scilicet ac noui testamenti singulae,
 subsequantur. qui modus antiquitus constitutus ideiro per tot 20
 saecula penes euncta illarum prouinciarum monasteria intemer-
 ratus nunc usque perdurat, quia non humana adiuuentione
 statutus a senioribus adfirmatur, sed caelitus angeli magisterio
 patribus fuisse delatus.

V. Nam cum in primordiis fidei pauci quidem sed proba-
 tissimi monachorum nomine censerentur, qui sicut a beatae
 memoriae euangelista Marco, qui primus Alexandriae urbi pon-
 tifex praefuit, normam suscepere uiendi, non solum illa magni-
 fica retinebant, quae primitus ecclesiam uel credentium turbas
 in actibus apostolorum legimus celebrasse (multitudinis sci-
 30

30] Act. 4, 32.

1 spiritus sancti *HL* 2 definiunt *L¹* 7 a seniorum
 institutione *H* seniorum constitutione *L* 8 audeamus
HL¹ 9 promptiores *H¹* 12 custodiare *L¹* patruum *H¹* 14 praepro-
 pero] pro operis *H* 16 V *H* 17 in post tan om. *G* 18 sollempn. *L*
 21 prouinciarum *GL* 24 dilatus *L* 25 VI *H* 27 primos *L¹* ale-
 xandriae *G¹L¹*: alexandrinae *G²HL²Sv* 28 suscipere *G¹H¹L¹*

licet credentium erat cor et anima una, nec quisquam eorum quae possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, uendentes adferebant pre-
 5 tia eorum quae uendebant et ponebant ante pedes apostolorum: diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat), uerum etiam his multo sublimiora cumulauerant. etenim 2 secedentes in secretiora suburbiorum loca agebant uitam tanto abstinentiae rigore districtam, ut etiam his, qui erant religionis externi, stupori esset tam ardua conuersationis eorum professio. eo enim feroore diuinarum scripturarum lectionibus orationique et operi manuum diebus ac noctibus incubabant, ut ne escarum quidem adpetitus uel memoria, nisi alio tertio die corporis interpellaret inedia, cibumque ac potum non tam
 10 desideratum quam necessarium sumerent et ne hunc quidem ante solis occasum, ut tempus lucis cum spiritualium meditationum studiis, euram uero corporis cum nocte sociarent aliaque his multo sublimiora perficerent. de quibus etiam is, qui minus 3 indigenarum relatione cognouit, ecclesiastica historia poterit edo-
 15 ceri. ea igitur tempestate, cum ecclesiae illius primituue perfectio penes successores suos adhuc recenti memoria inviolata duraret feruensque paucorum fides needum in multitudinem dispersa tepuisset, uenerabiles patres peruigili eura posteris consulentes, quinam modus cotidiano cultui per uniuersum
 20 fraternitatis corpus decerni deberet, tractaturi conueniunt, ut hereditatem pietatis ac pacis etiam successoribus suis absolutam ab omni dissensionis lite transmittenterent, uerentes scilicet ne qua in cotidianis sollemnitatibus inter uiros eiusdem culturae
 25

3] l. c. 34 sq.

3 illis] eis *H* commonia quodquod *L*¹ 6 diuidebantur *L* unicuique *HL* 7 hiis *L*¹ 8 suburbanorum *H* 9 hiis *L*¹ reletionis *H*¹*L*¹ 10 stupor+ (e eras.) *H* 12 incubebant *L* 13 ut *om. G* nec *HLv* 14 corporis sui *H* inediā c 18 hiis *L*¹ maiora *H* is *om. H* 19 indagenarum *L* 20 ea tempestate igitur tempore *L*¹ 22 multitudine *H* 25 fraternitates *L*¹ doceri *GS* discerni *H* 27 transmiserint *H* 28 sollempn. *L*

consortes dissonantia uel uarietas exorta quandoque in posterum
 erroris uel aemulationis seu schismatis noxi germen emitteret.
 4 cumque pro suo unusquisque feroore infirmitatis immemor alienae
 id statni debere censeret, quod contemplatione fidei ac roboris
 sui facillimum iudicabat, parum discutiens quid generaliter ple-
 nitudini fratrum possibile esset, in qua necesse est infirmorum
 quoque partem maximam repperiri, diuersoqe modo enormem
 psalmorum numerum instituere pro animi sui uirtute certarent,
 et alii quinquagenos, alii sexagenos psalmos, nonnulli uero ne
 hoc quidem numero contenti excedi eum debere censerent esset-
 que inter eos pro religionis regula piae contentionis sancta diuer-
 sitas, ita ut tempus sollemnitatis uespertinae sacratissimae suc-
 cederet quaestioni, cotidianos orationum ritus uolentibus celebrare
 5 unus in medium psalmos domino cantaturus exsurgit. cumque
 sedentibus cunctis, ut est moris nunc usque in Aegypti partibus,
 et in psallentis uerba omni cordis intentione defixis undecim
 psalmos orationum interiectione distinctos contiguis uersibus
 parili pronuntiatione cantasset, duodecimum sub alleluiae re-
 sponse consummans ab uniuersorum oculis repente subtractus
 quaestioni pariter et caerimoniis finem imposuit. 20

VI. Exhinc uenerabilis patrum senatus, intellegens angeli
 magisterio congregationibus fratrum generalem canonem non sine
 dispensatione domini constitutum, decreuit hunc numerum tam
 in uespertinis quam in nocturnis conuenticulis custodiri. quibus
 lectiones geminas adiungentes, id est unam ueteris et aliam 25
 noui testamenti, tamquam a se eas traditas et uelut extraordinarias
 uolentibus tantum ac diuinarum scripturarum memoriam
 possidere adsidua meditatione studentibus addiderunt. in

1 desonantia *H¹* 2 scismatis *G²H* noxi *L¹* 3 infirmitatis *L¹*
 4 deberet *L¹* roboris *L¹* 5 paruum *H¹* plenitudine *L¹* 6 fratrum
 um *H¹* infirmorum *L* 7 repperiri *G*: reperiri *H* repperire *L* in-
 ornum *H¹* 10 excide *L¹* 11 religionis *G¹H¹L¹* 12 sollempn. *L*
 14 medio *H* psalmus *H¹L¹* exurget *G* 16 omnis *L¹* 18 paruli *L¹*
 alleluiae *GH²* et *Parisin. 260*: alleluia *H¹L¹* 20 caerimoniis *H²L*
 21 non distinguant *GSL*: numerum *om. II* exhinc *GHe*: exin *Lr* pa-
 triuum *H¹* 22 ministerio *L* fratrum *H¹* (*sic saepe*) 23 dispensa-
 tionem *L¹* 25 gemitas *L¹* et *om. L* 26 et *om. H* 28 possedere *L¹*
 addiderant *G*

die uero sabbati uel dominico utrasque de nouo recitant testamento, id est unam de apostolo uel actibus apostolorum et aliam de euangeliis. quod etiam totis Quinquagensimae diebus faciunt hi, quibus lectio curae est seu memoria scripturarum.

5 VII. Has igitur praedictas orationes hoc modo incipiunt atque consummant, ut finito psalmo non statim ad incuruationem genuum conruant, quemadmodum facimus in hac regione non nulli, qui needum bene finito psalmo in orationem procumbere festinamus, ad celeritatem missae quantocius properantes. cuius 10 dum uolumus exceedere modum, qui antiquitus a maioribus statutus est, subputantes residuorum psalmorum numerum ad finem tendere perurguemur, de refectione potius^{*} lassi corporis cogitantes quam orationis utilitatem et commoda requirentes. apud illos ergo non ita est, sed antequam flectant genua, 2 15 paulisper orant et stantes in supplicatione maiorem temporis partem expendunt. itaque post haec puncto breuissimo procidentes humi, uelut adorantes tantum diuinam clementiam, summa velocitate consurgunt ac rursus erecti expansis manibus eodem modo, quo prius stantes orauerant, suis precibus 20 inmorantur. humi namque diutius procubentem non solum cogitationibus aiunt uerum etiam somno grauius inpugnari. quod etiam nos uerum esse utinam non experimentis et cotidiana consuetudine nosceremus, qui saepenumero hanc eandem incuruationem membrorum non tam orationis quam refectionis 25 obtenuit in terram prostrati optamus diutius prolongari. cum autem is, qui orationem collecturus est, e terra surrexerit, omnes pariter eriguntur, ita ut nullus nec antequam inclinetur ille genu flectere nec cum e terra surrexerit remorari praesumat,

1 uero *om.* *L*¹ denuo *L*¹ 2 actu *H* 3 euangelis *L*¹ quinquagensimae *GSH*: quinquagensimae (*i post g in e mut.*) *L* 4 hii *G¹H¹L¹* 5 VII *H*: VI *GL* 7 currant *L* 9 celebritatem *G¹* quantotius *codd.* 10 excidere *H¹* 12 perurguemur *L*: perurgemur *GSH²* perurgimur *H¹*

16 procientes *H* 19 orauerunt *HL* 20 procubentes *G²* 21 uerum *GH*: sed *L* 22 nos *om.* *L* 23 quia *L* 24 incuruationem *H¹* membrorum *L* refectionis *L¹* 25 terra *H* obtamus *H* *post* prolongari in *GSL cap. VII*, in *H et cod. Parisin. 260 cap. VIII incipit* 28 gene*re* *H* aetera *H*

ne non tam secutus fuisse illius conclusionem, qui precem colligit, quam suam celebrasse credatur.

VIII. Illud etiam quod in hac prouincia uidimus, ut uno cantante in clausula psalmi omnes adstantes concinuant cum clamore 'gloria patri et filio et spiritui sancto', nusquam per ⁵ omnem Orientem audiuius, sed cum omnium silentio ab eo, qui cantat, finito psalmo orationem succedere, hac uero glorificatione trinitatis tantummodo solere antiphona terminari.

VIII. Et quia nos ad orationum canonicarum modum consequenter institutorum ordo prouexit, quarum plenior tractatum ¹⁰ licet in conlationes seniorum reseruemus ibidem plenius digesturi, cum de earum qualitate seu iugitate uerbis eorum disserere coepimus, necessarium tamen reor pro oportunitate loci ac narrationis ipsius, quoniam ita obtulit sese occasio, etiam in praesenti pauca praestringere, ut formantes interim ¹⁵ exterioris hominis motus et uelut quaedam nunc orationis fundamenta iacentes minore post haec labore, cum coepimus de statu interioris hominis disputare, orationum quoque eius fa-
2 stigia construamus: illud ante omnia prouidentes, ut, si nos ab illa narratione, quam cupimus oportune deo uolente digereremus, ²⁰ praeueniens uitiae nostrae finis excluderet, uel initia nobis rei praesertim tam necessariae hoc opere relinquamus, quibus pro ardore desiderii totum tardum est, ut, dum nobis huins commemorationis tribuuntur induitiae, saltim quasdam tantisper orationum lineas praesignemus, quibus hi uel maxime, qui in ²⁵ 3 coenobiis commorantur, ualeant aliquatenus informari: simul etiam prospicientes his, qui forsitan huic tantummodo occurseri libro ad illum peruenire non poterunt, ut instructione

[1] cf. Concl. VIII, 1.

1 fuisse *L*¹ 2 colligit *H*¹ 3 VIII *H* prouintia *L* uidemus *L*²
 4 clausura *H* clausola *L*¹ concinuant *H*¹ 7 ac *G²S²* haec *Paris*. 260
 uero *om. GS* glorificationem *GS* 8 antifona *GS et Paris*. 260 cf.
III, 8, 4: antefonam *H*¹ antifonam *H²L* terminare *Paris*. 260 9 X *H*
 10 quorum *G* 11 conlatione *GSL* collatione *H* degesturi *G¹H¹* 12 de
*om. L*¹ qualitatem seu iugitatem *L*¹ deserere *H*¹ 14 se obtulit *H*
 15 perstringere *Hv* 17 minori *HL*² 20 coepimus *L*² deregere *H*
 24 saltem *L*² 25 hui *H¹L*¹ 26 coenobiis *H* coebis *L*¹ aliquatinus *L*¹
 27 hiis *L*¹

huius erga orationis qualitatem uel ex parte repperiantur inbuti, et quemadmodum sunt de habitu et amictu exterioris hominis instituti, ita etiam, qualiter eum ad offerenda spiritalia sacrificia debeant exhibere, non nesciant. siquidem his libelli, quos in praesenti cudere domino adiuuante disponimus, ad exterioris hominis obseruantiam et institutionem coenobiorum competentius aptabuntur, illi uero ad disciplinam interioris ac perfectionem cordis et anachoretarum uitam atque doctrinam potius pertinebunt.

- 10 X. Cum igitur praedictas sollemnitates, quas illi synaxis uocant, celebraturi conueniunt, tantum praebetur a cunctis silentium, ut, cum in unum tam numerosa fratrum multitudo conueniat, praeter illum, qui consurgens psalmum decantat in medio, nullus hominum penitus adesse credatur, ac praecipue 15 cum consummatur oratio: in qua non sputus emittitur, non exercitatio obstrepit, non tussis intersonat, non oscitatio somnolenta dissutis malis et hiantibus trahitur, nulli gemitus, nulla suspiria etiam adstantes impeditura promuntur, non ulla uox absque sacerdotis precem concludentis auditur nisi forte haec, 20 quae per excessum mentis claustra oris effugerit quaeque insensibiliter cordi obrepserit, inmoderato scilicet atque intollerabili spiritus furore succenso, dum ea, quae ignita mens in semet ipsa non praeualet continere, per ineffabilem quendam gemitum ex intimis pectoris sui conclauibus euaporare conatur. 25 illum uero, qui constitutus in tempore mentis cum clamore supplicat aut aliquid horum quae praediximus e faucibus suis emittit ac praecipue oscitationibus praeuenitur, dupliciter pecare pronuntiant, primo quod orationis sua reus sit, quod eam

2 et quemadmodum *G¹HL et 'omnia ms.' Cuyckii* ut quemadmodum *G²Sr* 3 homines *G¹* 4 hii *G¹HL¹* 5 cludere *H* opere cudere *L* deo *H* 6 coenubiorum *H¹* 7 abtabuntur *H* interioris hominis *H* 8 anachoretarum *H* adque *L¹* 10 XI *H* sollempn. *L* sinaxes *H(r)* 11 cumueniunt *L¹* 12 innumerosa *Hv* 14 medium *H* 16 obstripit *H* intersonant *G¹* 17 disjtitis *H* molis *HL¹* hyantibus *L¹* trahitur labiis *L* 18 astantibus *L²* non ulla *G²SL*: nonnulla *G¹* nulla *Hr* 19 sacerdotes *L¹* praece *L* concludentes *G¹* 21 subrepserit *HLr* adque *L¹* intollerabili *GH* 23 ipsam *L* contene *H¹* quemdam *L¹* 25 tempore *H¹* tempore *ex tēpore* *L* subplicat *L* 28 primum *L¹*

uidelicet neglegenter offerat, secundo quod indisciplinato strepitu alterius quoque, qui forsitan intentius orare potuit, intercepit sensum. ideoque praecipiunt eam celeri fine concludi, ne forte inmorantibus nobis in ea redundantia quaedam sputi seu
 3 flegmatis interruptat nostrae orationis excessum. et idecirco ⁵
 dum adhuc feruet uelut e fauibus inimici uelociter rapienda est, qui procul dubio, cum sit nobis semper infestus, tunc maxime adsistit infestior, cum contra se offerre nos preces domino uelle peruiderit, cogitationibus seu diuersis umoribus excitatis abducere mentem nostram a supplicationis intentione ¹⁰
 festinans et per hoc eam tepefacere a coepto feroore contendens. quamobrem utilius censem breues quidem orationes sed cereberrimas fieri: illud quidem ut frequentius deum deprecantes iugiter eidem cohaerere possimus, hoc uero ut insidiantis diaboli iacula, quae infligere nobis tunc praecipue cum oramus ¹⁵
 insistit, succineta breuitate uitemus.

XI. Et idecreo ne psalmos quidem ipsos, quos in congregacione decantant, continuata student pronuntiatione concludere, sed eos pro numero uersuum duabus uel tribus intercessionibus cum orationum interiectione diuisos distinctim particulatimque ²⁰
 consummant. non enim multitudine uersuum, sed mentis intelligentia delectantur, illud tota uirtute sectantes: psallam ²⁵
 2 spiritu, psallam et mente. ideoque utilius habent decem uersus cum rationabili adsignatione cantari, quam totum psalmum cum confusione mentis effundi, quae nonnumquam pronuntiantis festinatione generatur, dum residuorum psalmorum qui decantandi sunt modum numerumque considerans non distinctionem sensuum audientibus studet pandere, sed ad finem synaxeos properat peruenire. denique si quispiam iuniorum uel

22] I Cor. 14, 15.

4 nobis om. *HL* 5 ideo *H* 8 infestior *L¹* 9 ^bumoribus *H* humoribus *GL* 11 a ^cepto *G*: a ^depto *SH²L²* accepto *HPL¹* 13 dñm *He* 14 diaboli *HL¹* 15 tum *H* 16 succinta *L* 17 XII *H* 19 intercessionibus *GS^{2c}* (cf. *infra* §. 2 psallentis progressio senioris interciditur plausu): intercessionibus *S¹HL¹r* incisionibus *L²* 22 tanta *H* 23 deinceps uersos *H¹* 25 cum om. *L¹* confusione *H¹* 26 generantur *L¹* 29 sinaxeos *SH*

pro feroore spiritus uel pro eo quod needum institutus est coeperit modum decantationis excedere, psallentis progressio senioris interciditur plausu, quem dans manu sua in sedili quo sedet cunetos facit ad orationem consurgere, illud omnibus modis prouidens, ne quod taedium sedentibus generetur prolixitate psalmorum, qua is qui decantat non modo per se ipsum intellegentiae fructum amittat, sed etiam per illos incidat detrimentum, quos fastidium synaxeos nimietate sua fecit incurrire. illud quoque apud eos omni obseruantia custoditur, ut in re- 3
 sponsione alleluiae nullus dicatur psalmus nisi is, qui in titulo suo alleluiae inscriptione praenotatur. praedictum uero duodenarium psalmorum numerum ita diuidunt, ut, si duo fuerint fratres, senos psallant, si tres, quaternos, si quattuor, ternos. quo numero numquam minus in congregacione decantant, ac 15 perinde, quantilibet multitudo conuenerit, numquam amplius psallunt in synaxi quam quattuor fratres.

XII. Hunc sane canonicum quem praediximus duodenarium psalmorum numerum tali corporis quiete relevant, ut has easdem congregacionum sollemnitates ex more celebrantes absque eo, 20 qui dicturus in medium psalmos surrexerit, cuncti sedilibus humillimis insidentes a uoce psallentis omni cordis intentione dependeant. ita namque ieuniis et operatione totius diei noctisque lassescunt, ut, nisi huiuscmodi refectione adiuuentur, ne hunc quidem numerum stantes explore praeualeant. nullum 2 etenim tempus ab operis exercitatione uacuum transire concedunt, quia non solum ea, quae diei splendor admittit, omni instantia manibus exercere contendunt, sed etiam illa operationum genera sollicita mente perquirunt, quae ne ipsius quidem noctis densissimae tenebrae ualeant inpedire, credentes se tanto 30 sublimiorem spiritualium contemplationum puritate mentis in-

2 coepert L modum L¹ excidere H¹L¹ 4 cunetis G¹ omnibus modis r 6 quia G¹H 7 incidit H 8 synaxios G¹ sinaxeus H 10 alleluie GS Paris. 260: alleluia HL tytulo L¹ 11 alleluiae GS: alleluia HL 15 proinde r 16 psallant HL sinaxi G¹H 17 XIII H 19 sollempn. L 20 resurrexit H¹ cunetis G¹ 21 insedentes HL¹ a uoce GH: ad uocem Lc ab ore r 22 ieuniis L¹ 23 lassescunt L¹ euinsemodi H 24 nec H implere r 25 coincidunt H¹ 28 ne] neque H 30 puritatem Lv intuitu r

tuitum quaeſituros, quanto deuotius fuerint erga operis studium ac laboris intenti. et ideircō mediocrem canonicearum orationum numerum iudicant diuinitus moderatum, ut ardentioribus fide spatiū, quo se uirtutis eorum infatigabilis cursus extenderet, seruaretur, et nihilominus fessis aegrisque corporibus minime ⁵

3 gigneretur de nimietate fastidium. ideoque cum fuerint orationum canonicearum functiones ex more finitae, unusquisque ad suam recurrens cellulam, quam aut solus aut cum alio tantum inhabitare permittitur, quem scilicet societas operationis uel discipulatus et disciplinae inbutio copulauit uel certe quem ¹⁰ similitudo uirtutum conparem fecit, idem rursus orationum officium uelut peculiare sacrificium studiosius celebrant nec ulterius quisquam eorum in requiem somni resoluuntur, donec superueniente diei splendore nocturno operi ac meditationi operatio diurna succedat. ¹⁵

XIII. Quem laborem praeter illam rationem, qua tota industria admittentes sacrificium deo de fructu manuum suarum offerre se credunt, duabus ex causis cum omni obseruatione custodiunt. quod nos quoque, si perfectioni studemus, eadem diligentia conuenit obseruare. prima, ne forte purificationem ²⁰ nostram nocturnis psalmis et orationibus adquisitam inuidus inimicus liuens puritati nostrae, cui maxime semper insidiatur et indesinenter infestus est, quadam somni inlusione conta-
2 minet. qui post illam satisfactionem, quam pro neglegentiis seu ignorationibus nostris obtulimus, et confessionis nostrae ²⁵ ueniam profusis gemitis inploratam sollicitius nos, si tempus quietis inuenerit, maculare festinat, tunc praecipue fiduciam nostram deicere atque eneruare contendens, cum feruentius nos ad deum tendere orationum nostrarum puritate peruiderit, ita ut nonnumquam, quos per totum noctis spatium sauciare ³⁰ non potuit, sub illius horae breuissimo tempore dehonestare

1 quiesciturus *L*¹ adquisituros *L*² douotius *H*¹ deuotios *L*¹ 5 seruetur *G*
 6 gyneretur *L*¹ 7 functionis *G*¹ 8 cellam *H* 13 quis *L*¹ sompni *L*¹
 soluitur *H* 14 opere *L*¹ 16 numerum om. *H* 19 perfectione *H*¹ 20 diligētia atque cura *H* 21 adquaſitam *H*¹ 23 sompnij *L* inlusione *H*
 24 negligētiis *G*¹ neglegētis *H*¹ *L*¹ 27 festinet *G*¹ 28 deicere *G*¹ *H*
 29 dñm *H* peruideret *L*¹ 31 sub illius] subtilius *H*

conetur. secunda uero, quod, tametsi nulla talis uerenda dia- 3
 boli emergat inlusio, intercedens etiam purus sopor inertiam
 monacho mox euigilaturo parturiat segnemque torporem in-
 ferens menti per totum diei spatium uigorei eius obtundat,
 5 illamque hebetet perspicaciam sensus et pinguedinem cordis
 exhaustat, quae nos possit per totum diem aduersus omnes
 insidias inimici cautiores robustioresque seruare. quamobrem
 canonicis uigiliis priuatae ab eis subiunguntur excubiae ac
 maiore illis obseruatione succedunt, ut et illa purificatio, quae
 10 psalmis est et orationibus adquisita, non pereat, et intentior
 sollicitudo diligentius nos per diem custoditura praeparetur
 meditatione nocturna.

XIII. Et idecireo eas cum adiectione operis exsequuntur,
 ne uelut otiosis ualeat somnus inrepere. sicut enim nullum
 15 ferme ab eis otii tempus excipitur, ita ne meditationi quidem
 spiritali finis inponitur. nam pariter exercentes corporis ani-
 maueque virtutes exterioris hominis stipendia cum emolumentis
 interioris exaequant, lubricis motibus cordis et fluctuationi cogi-
 tationum instabili operum pondera uelut quandam tenacem
 20 atque immobilem anchoram praefigentes, cui uolubilitas ac
 peruagatio cordis innixa intra claustra cellae uelut in portu
 fidissimo ualeat contineri, atque ita spiritali meditationi tantum
 et custodiae cogitationum intenta nou modo ad consensem prauae
 cuiusque suggestionis peruigilem mentem conuere non sinat,
 25 uerum etiam ab omni superflua otiosaque cogitatione custodiat,
 ita ut, quid ex quo pendeat, haud facile possit a quoquam dis-
 cerni, id est utrum propter meditationem spiritalem incessa-
 bile manuum opus exerceant, an propter operis iugitatem tam
 praeclarum spiritus profectum scientiaeque lumen adquirant.

1 secundo *G¹* diabuli *H¹L* 2 intercidens *HL¹* 3 signemque *H¹*
 inferens *L* 5 hebetet *G¹* & illam hebetet *H* illam quā habet *L ex corr.*
 perspicaciam *H* pinguedinem *G²S Paris. 260:* pinguidinem *G¹H* pingui-
 tudinē *L* 6 aduersum *L* 9 maiori *H* 10 atquaesita *H¹* 13 me-
 merum om. *III* exequuntur *GL* 14 sompnus *L* iuripere *H* in-
 repere *L¹* 15 oti *H¹* 17 emolumentis *H¹* emolumentis *L¹* 19 pon-
 dere *G¹* 21 iunixa *L* portum *G¹* 22 conteneri *H* 23 intentā *S*
 intenta ut *L* 24 suggestiones *L¹* simant *G¹H* 26 haut *G²L*
 29 scientiae *H*

XV. Finitis igitur psalmis et cotidiana congregatione, siue superius memorauimus, absoluta nullus eorum uel ad modicum subsistere aut sermocinari audet cum altero, sed ne per totum quidem diei spatium cellam suam progredi aut deserere opus, quod in ea solitus est exercere, praesumit, nisi forte cum fuerint ad officium necessarii cuiusque operis euocati. quod ita explet foras egressi, ut nulla inter eos sermocinatio penitus conseratur: sed sic unusquisque opus exequitur iniunctum, ut psalmum uel scripturam quamlibet memoriter recensendo non solum conspirationi noxiae uel consiliis prauis, sed ne otiosis quidem 10 conloquiis ullam copiam uel tempus impertiat, oris pariter et 2 cordis officio in meditatione spiritali iugiter occupato. summa namque obseruantia custoditur, ne quisquam cum alio ac praecipue iuniores uel ad punctum temporis pariter substituisse aut uspiam secessisse uel manus suas inuicem tenuisse deprehendantur. si qui uero contra huius regulae disciplinam reperti fuerint aliquid ex his quae interdicta sunt admisisse, ut contumaces ac prauearicatores mandatorum non leuis culpae rei pronuntiati suspicione etiam coniurationis prauique consilii earere non poterunt. quam culpam nisi in unum eunctis 20 fratribus congregatis publica diluerint paenitentia, orationi fratrum nullus eorum interesse permittitur.

XVI. Sane si quis pro admisso quolibet delicto fuerit ab oratione suspensus, nullus cum eo prorsus orandi habet licentiam, antequam sumissa in terram paenitentia reconciliatio eius et admissi uenia coram fratribus eunctis publice fuerit ab abate concessa. ob hoc namque tali obseruantia semet ipsos ab orationis eius consortio segregant atque secernunt, quod credunt eum, qui ab oratione suspenditur, secundum

1 XIII H finitus et psalmus L¹ cottid. L² 4 cellam suam H; cella sua G e cellula sua L desserrere L¹ 5 praesumet H¹ 6 operis eniusque L 7 penitus om. L 8 exequitur GH 10 conspiratione L noxia L² praus L¹ 11 cupiam H¹ 15 recessisse L 16 reperti H 17 hiis L¹ admississe L ut] aut L¹ 19 suspitione L suspicioni G 21 publica deluerint H penitentia G¹L¹ poenitentia G²HL² 23 XV H delecto L¹ 25 sumissa G; sumissa L submissa H penitentia G¹H poenit. G² penitentia L 27 abate H namque GH; enim L 28 adque H

apostolum tradi Satanae, et quisquis orationi eius, antequam recipiatur a seniore, inconsiderata pietate permotus communicare praesumpserit, complicem se damnationis eius efficiat, tradens scilicet semet ipsum uoluntarie Satanae, cui ille pro sui reatus emendatione fuerat deputatus: in eo uel maxime grauius crimen incurrens, quod cum illo se uel confabulationis uel orationis communione miscendo maiorem illi generet insolentiae fomitem et contumaciam delinquentis in peius enutriat, perniciosum namque solacium tribuens cor eius magis magisque faciet indurari nec humiliari eum sinet, ob quod fuerat segregatus, et per hoc uel increpationem senioris non magni pendere uel dissimulanter de satisfactione et uenia cogitare.

XVII. Is autem, cui religiosi conuentus communio uel synaxeos cura committitur, non passim ut libitum est nec prout nocte fuerit expergefactus aut oportunitas eum somni proprii seu insomni cohortatur, fratres etiam ad cotidianas uigilias exsuscitare praesumit, sed, quamvis eum consuetudo diurna hora solita euigilare conpellat, tamen sollicite frequenterque stellarum cursu praestitutum congregationis tempus explorans ad orationum eos inuitat officium, ne in utroque inueniatur incautus, si uel obpressus sonno statutam noctis transgredietur horam uel eandem dormiturus atque ad somnum festinus antecipet, et non tam officio spiritali uel quieti omnium deseruisse quam requiei sua satisfecisse credatur.

XVIII. Hoc quoque nosse debemus a uespera sabbati, quae luescit in diem dominicum, usque in uesperam sequentem apud

1] cf. 1 Cor. 5, 5.

1 apostolum *HL*: apostoli sententiam *Gc* cf. I, 9, 2. *III*, 34. *V*, 2, 2. 4, 2. *VI*, 6. *XII*, 27, 1 3 dampn. *L* 6 si *G* uel post se om. *HL* confabulationes *L*¹ 7 uel orationis om. *L* communionē *G²* communione *L*¹ 8 contumaciam *L* nutriat *G* 9 solarium *L* magis magisque *G*: magis faciet magisque *H* magis ac magis *Lv* 10 sinit *HL* ob hoc quod *H* 14 XVI *H* communio *H¹* synaxios *G¹* sinaxeos *H* 16 somnū (i eras.) *L* propriis eum somni *H* 17 insomnii *L* cottid. *L²* 18 excitare *HL* praesumat *L*¹ 20 praestitum *H* inplorans *H* 22 oppræsus *L* 23 somnum *L* antecipet *H* 26 XVII *H* uespere *G¹* 27 usque in *Gr*: usque ad *Hlc et Paris.* 260

Aegyptios genua non euruari, sed ne totis quidem Quinquagensimae diebus, nec custodiri in eis ieuniorum regulam. quarum rerum ratio suo loco in conlationibus seniorum, cum dominus iusserit, exponetur. nunc propositum nobis est causas tantummodo breui narratione percurrere, ne castigatum modum uolumen ⁵ excedens aut fastidio legentem oneret aut labore.

LIBER TERTIUS.

DE CANONICO DIURNARUM ORATIONUM ET PSALMORUM MODO.

CAPITULA.

10

I. De sollemnitate horae tertiae, sextae uel nonae, quae in Syriae partibus obseruantur.

II. Quod apud Aegyptios sine horarum discretione per totum diem cum operis adiectione et orationibus iugiter insistatur et psalmis. ¹⁵

III. Quod per omnem Orientem sollemnitas tertiae, sextae uel nonae trinis tantum psalmis et orationibus finiatur, et eur specialius istis horis haec spiritalia sint officia deputata.

III. Quod matutina sollemnitas non antiqua traditione statuta sit, sed nostro tempore pro certa causa sit adiuuenta. ²⁰

V. Quod post matutinas orationes ad somnum reuerti non oporteat.

3] cf. Concl. XXI, 11 sqq.

1 quinquagensimae *GH*: quinquagesimae (e *in ras.*) *L* 2 custodire *G¹*
 4 nobis est *GH*: est nobis *Lx* 6 excedat (at *in ras. m. 2*) *G* honeret
HL¹ aut labore *om. G* Explicit (*Lib. II. add. H*) de canonico nocturnarum (nocturnarum *H*) orationum et psalmorum modo liber ·II· (*II. om. H*) *GH*: *om. L* Incipiunt capitula (presentis libri *add. G*) *GH* Incipiunt capitula de libro tertio ex interpretatione horarum que in syriae partibus obseruantur *L* 11 sollempn. *L (passim)* sextae uel nonae. *H* 12 sirie *H* seruantur *H* 13 apud *L¹* 17 uel nonae *L*: noneq. *H* psalmis *L* finiatur et orationibus *H* cor *L¹* 18 specialis *H* hiis *L¹* his *L²* horis *L¹* sunt *H* deputata officia *L* 19 ratione *H* 20 certa *om. H* 21 sompnum *L* reuerte *L¹*

VI. Quod nihil sit a senioribus immutatum de antiquo ordine psalmorum, eum matutina statueretur sollemnitas.

VII. Quod ei, qui ad diurnam orationem, antequam primus finiatur psalmus, non occurrerit, oratorium introire non liceat,
5 in nocturnis autem usque ad finem secundi psalmi uenabilis mera sit.

VIII. Uigiliae, quae a uespera inlucescente sabbato celebrantur, quem temporis modum teneant uel quo ordine celebrantur.

VIII. Quare inlucescente die sabbati uigiliae statutae sint,
10 et quare per omnem Orientem absolutio ieunii in die sabbati praesumatur.

X. Unde factum sit, quod in urbe die sabbato ieunetur.

XI. In quo dominicae diei sollemnitas ab aliorum dierum consuetudine diuersa teneatur.

XII. Quibus diebus, cum cena fratribus exhibetur, ab accedentibus ad refectionem psalmus non dicatur, sicut fieri in prandiis solet.

I. De nocturno orationum et psalmorum modo, quinam per Aegyptum habeatur, donante deo, quantum tenuitas ingenii
20 nostri praecualuit, arbitror expeditum. nunc de sollemnitatibus tertiae, sextae nonaeque secundum regulam monasteriorum Palæstinae uel Mesopotamiae nobis est disserendum, ut praefati sumus in prologo, perfectionem Aegyptiorum et inimitabilem disciplinae rigorem horum institutis moderantes.

23] §. 9.

1 antequo *L¹* 2 cum] quod *H* statuerat sollem (sic! nihil eras.) *H*
4 finitus *H* occurrit *H* 5 psalmi secundi *H* 7 inlucescente *H*
9 inlucescente *H* sunt *HL* 12 sit *H*: est *L* in urbe roma (om.
die) *L* 13 dominice *H* dominici (ad. i in ras.) *L* 15 caena cum *H*
ab om. *Hv* 17 prandis *H*

Incipit de canonico diurnarum orationum et psalmorum modo liber .III. *G*
Incipit liber tertius de canonico orationum et psalmorum modo quam hora
tertia sexta nona psalluntur *H* Incipit de canonicarum num et psal-
morum horae tertiae et sextae nonne que 'liber' modo (transpos. m. 1)
tertiu . . . *L* 18 numerum om. *G* modum *L¹* 19 dñō *H* 20 sol-
lemnitatibus (cf. cap. 3 init.) *G*: sollemnitate *HLv* 21 palestinae codd.
22 est om. *H* 23 inemitabilem *H¹* 24 institutiis *L¹*

II. Apud illos etenim haec officia, quae domino soluere per distinctiones horarum et temporis interualla cum admonitione compulsoris adigimur, per totum diei spatium iugiter cum operis adiectione spontanee celebrantur. ita namque ab eis incessanter operatio manuum primatum per cellulas exerceatur, ut psalmorum quoque vel ceterarum scripturarum meditatio numquam penitus omittatur, eui preces et orationes per singula momenta miscentes in his officiis, quae nos statuto tempore celebramus, totum diei tempus absument. quamobrem exceptis uesper-tinis nocturnisque congregationibus nulla apud eos per diem publica sollemnitas absque die sabbato vel dominica celebratur, in quibus hora tertia sacrae communionis obtentu conueniunt. plus enim est id quod incessanter offertur quam quod per temporis interualla persoluitur, et gratius uoluntarium munus quam functiones quae canonica compulsione redduntur, pro hoc David quoque gloriosius aliquid exultante, cum dicit: uoluntarie sacrificabo tibi, et: uoluntaria oris mei beneplacita sint tibi domine.

III. Itaque in Palaestinae vel Mesopotamiae monasteriis ac totius Orientis supra dictarum horarum sollemnitates triniis psalmis cotidie finiuntur, ut et orationum adsiduitas statutis deo temporibus offeratur et necessaria operationis officia consummatis iusto moderamine spiritualibus obsequiis nullatenus ualeant impediri. his enim tribus temporibus etiam Danihelem prophetam cotidie fenestrarum apertis in cenaculo preces domino fundisse cognoscimus. nec immerito haec specialius tempora religiosis sunt officiis deputata: in his siquidem promissionum

16] Ps. 53, 8. 17] Ps. 118, 108. 24] cf. Dan. 6, 10.

1 soluere dñs L¹ 2 distinctionem G¹ temporum L² admunitione H¹ admonitionem L¹ 3 impulsoris H¹ 4 spontaneae G¹H¹ 5 cellas H¹ cellolas L¹ 6 ceterorum G¹ 8 hiis L¹ statuto] tanto G¹ 9 tempus] spatium H¹ nespertinis exceptis L¹ 11 puplica H¹ sabbati v¹ 12 communionis L¹ 14 grauius uoluntarium L¹ 15 functionis G¹H¹ 16 uoluntarie G¹H¹ uoluntariae L¹ 17 uoluntaria L¹ 18 sunt H¹ 19 palestinae codd. 20 supra L¹ triniis L¹ 21 et om. H¹ 23 obsequis L¹ 24 post impediri in H¹ cap. 4 incepit hiis L¹ danielum HL¹ 25 fenestrarum H¹ fenestriis L¹ 26 fundisse H¹ relegiosis L¹ 27 hiis HL¹

perfectio et summa nostrae salutis est adinpleta. hora namque 2
 tertia repromissus olim per prophetas spiritus sanctus super
 apostolos in orationum officio constitutos descendisse primitus
 conprobatur. nam cum pro eloctione linguarum, quae ab eis
⁵ infusione sancti spiritus profluebat, gens incredula Iudeorum
 obstupescens pariter et irridens diceret eos musto repletos,
 stans Petrus in medio eorum ait: niri Israhelitae et qui
 habitatis Hierusalem uninuersi, hoc uobis notum sit,
 et auribus percipite uerba mea. non enim sicut nos
¹⁰ aestimatis hi ebri sunt, cum sit hora diei tertia, sed
 hoc est quod dictum est per prophetam Iohel: et erit
 in nouissimis diebus, dicit dominus, effundam de spi-
 ritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii
 uestri et filiae uestrae, et iuuenes uestri uisiones
¹⁵ uidebunt, et seniores uestri somnia somniabunt: et
 quidem super seruos meos et super ancillas meas
 in diebus illis effundam de spiritu meo, et propheta-
 tabunt. quae omnia hora tertia uidemus impleta sanctique 3
 spiritus uaticinatum per prophetas aduentum eodem tempore
²⁰ super apostolos commeasse. hora antem sexta immaculata ho-
 stia dominus noster atque saluator oblatus est patri, crucemque
 pro totius mundi salute concendens humani generis peccata
 deleuit: expolians principatus ac potestates traduxit
 palam uniuersosque nos obnoxios atque constrictos insolubilis
²⁵ chirographi debito liberavit, tollens illud de medio et erexit
 sua adfigens tropaeo. eadem quoque hora Petro in excessu 4
 mentis vocatio gentium per summisionem uasis euangelici

2] cf. Esai. 44, 3. 7] Act. 2, 14-18. 11] Ioe 2, 28. 20] cf.
 Luc. 23, 44. 23] Col. 2, 15. 25] cf. I. c. 14.

2 prophetam *L* 3 constitutus *L¹* descendisse *G¹H¹L¹* 4 elo-
 cutionem *G¹* 5 profluebant *L* 6 obstupescens *G¹H¹L¹* repletus *L¹*
⁷ stans autem *H* et *L¹* ut uid. 10 hui *G¹HL¹* hebrei ex hebrei *H*
¹⁵ seniores *GHR*; senes *LSc* somnia somniabunt *L¹* 18 uidimus *H*
 adimpta *L* 20 apostolus *H* immolata est hostia *H* 23 diluit *Gc*
 et expolians *H* ac] et *L* et *Ulg*. 24 nos om. *L* obnoxius *L¹*
²⁵ chirographi *G* cirgrafi *H* chyographi *L* de *GH*: e *L* 26 tro-
 pheo *G* thropio (i in e mut.) *H* tropeo *L* excessum *L* 27 uasi *H*
 uassis *L¹*

caelitus delati et purificatio omnigenum animantium in eodem
 consistentium delata ad eum uoce diuinitus reuelatur, dicente
 ei: surge, Petre, occide et manduca. quod uas quattuor
 initis de caelo summissum non aliud quam euangelium
 designare manifeste cognoscitur. licet enim quadriformi euange-
 listarum narratione distinctum quattuor uideatur habere prin-
 cipia, unum tamen euangelii corpus est, eiusdem scilicet
 Christi nativitatem pariter ac deitatem, mirabilia quoque pas-
 sionemque complectens. pulchre autem non ait linteum, sed
 quasi linteum: linteum quippe mortificationis indicium est. ⁵
 quoniam igitur mors dominicae passionis non humanae naturae
 lege, sed propriae voluntatis subitur arbitrio, quasi linteum
 dicitur. mortuus enim secundum carnem non est secundum
 spiritum mortuus, quia nec derelicta est anima eius in
 inferno nec caro eius uidit corruptionem. et rursum ¹⁰
 nemo, inquit, tollit animam meam a me, sed ego pono
 eam a me ipso: potestatem habeo ponendi eam, et po-
 testatem habeo iterum sumendi eam. in hoc itaque
 euangeliorum uase caelitus destinato, id est spiritu sancto
 perscripto omnes gentes, quae quondam extra obseruantiam ¹⁵
 legis positae habebantur immundae, per eruditatem fidei con-
 fluentes, ut ab idolorum cultu salubriter immolentur atque ad
 salutarem escam proficiant, Petro purificatae uoce dominica
 deferuntur. hora uero nona inferna penetrans inextricabiles
 Tartari tenebras coruscatione sui splendoris extinxit portasque ²⁰
 aereas eius effringens et seras ferreas conterens captiuitatem
 sanctorum, quae clausa tenebris inmitis tenebatur inferni, salu-
²⁵

3] Act. 10, 13 et 11. 10] I. c. 11. 14] Act. 2, 31. Ps. 15, 10.
 16] Ioh. 10, 18. 23] Act. 10, 15. 24] cf. Matth. 27, 46. 26] cf. Eph. 4, 8.

4 submissum *L*² 5 designari *H* 6 distineta *L*² 9 lentem *G*¹
 10 iudicium *L* 14 neque *L* 15 infernum *L*¹ neque *HL* corruptio-
 nem *L*¹ 16 inquit *GH* tollit *H*: tollet *GL* 17 ponere *G* et
om. H 18 sumere *G* accipiendi *H* 19 uasse *L*¹ distincto *G*¹*H*¹
 a spiritu *v* 21 fidelitatem fidei *G* 22 adque *HL*¹ 23 purificat *GL*:
 purificante *He* 24 inextricabilis *G* 25 cornucatio *H* suis *L*¹ extinc-
 tit *HL* 26 eius aereas *Lv* confringens *H* 27 ignitis ex inmitis
L m. 2

briter captain secum transuexit ad caelos, igneaque romphaea
 summota antiquum incolam paradiso pia confessione restituit.
 eadem quoque hora Cornelius centurio in precibus solita de- 7
 notione persistens commemorationem orationum et elemosy-
 narum suarum ante dominum factam angelo sibi conloquente
 cognoscit, palamque ei hora nona uocationis gentium sacra-
 menta panduntur, quae Petro in excessu mentis hora sexta
 fuerant renelata. alio quoque loco de eodem tempore in acti-
 bus apostolorum ita narratur: Petrus autem et Iohannes
 10 ascendebant in templum ad horam orationis nonam.
 quibus liquido conprobatur non inmerito a sanctis et aposto- 8
 licis uiris has horas religiosis obsequiis consecratas a nobis
 quoque obseruari similiter oportere: qui nisi uelut lege quadam
 soluere haec pietatis officia saltim statutis temporibus
 15 adigamur, totum diei spatium obliuione aut desidia uel occu-
 pationibus inuoluti absque orationis interpellatione consumimus.
 de uespertinis antem sacrificiis quid dicendum, quae iugiter
 offerri etiam in ueteri testamento lege Moysaica sancintur?
 holocausta enim matutina et sacrificia uespertina eunctis diebus 9
 20 in templo, licet figuralibus hostiis, etiam ex eo probare pos-
 sumus indesinenter oblata, quod a Danid canitur: dirigatur
 oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: eleuatio
 manuum mearum sacrificium uespertinum. quo in loco
 de illo quoque uero sacrificio uespertino sacratus intellegi po-
 25 test, quod uel uespere a domino saluatori cenantibus apostolis
 traditur, cum initiaret ecclesiae sacrosancta mysteria, uel quod
 ipse die postero sacrificium uespertinum in fine scilicet saecu-
 lorum eleuatione manuum suarum pro salute mundi totius

1] cf. Gen. 3, 24. 3] cf. Act. 10, 3. 9] Act. 3, 1. 19] cf. Num. 28, 4.
 21] Ps. 140, 2. 24] cf. Matth. 26, 26 sqq.

1 rumfaea *H* rumphaea *L* 2 paradiso *G¹H*: paradysō *G²L²*: par-
 radiso *L¹* 3 eademque *G*: cf. p. 35, 26 4 elemosuarum *GL²*:
 elemosiu. *H* elemosyn. *L¹* 5 deum *L* 9 iohannis *H¹* 10 oram *H*
 12 oras *L* relegiosis *G¹L¹* 13 obseruare *H¹* obportere *H¹* 14 sal-
 tem *L²* 16 consummēmus *H* 17 quod *H¹* dicendum est v 18 moy-
 saica *L²*: mosaica *GH¹* moisaica *H²* musaica *L¹* 20 hostis *H¹L¹* ex
 eo etiam *H* 25 equantibus *G* 27 finē *L* saecolorum *L¹* 28 ele-
 uationem *G¹* eleuatio *H*

10 oblatus est patri, quae extensio manuum eius in patibulo satis
proprie eleuatio nuncupatur. omnes enim nos in inferno iacentes
eleuauit ad caelos secundum promissionis eius sententiam di-
centis: *cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad* ⁵
me ipsum. de matutina uero sollemnitate etiam illud nos
instruit, quod in ipsa cotidie decantari solet: *deus deus meus*
ad te de luce uigilo, et: in matutinis meditabor in te,
et: praeueni in maturitate, et clamaui, et rursum: prae-
uenierunt oculi mei ad diluculum: ut meditarer eloquia
11 *tua.* in his quoque horis etiam ille euangelicus pater familias ¹⁰
operarios conduxit in uineam suam. ita enim et ille primo
mane conduxisse describitur, quod tempus designat matutinam
nostram sollemnitatem, dein tertia, inde sexta, post haec nona,
ad extremum undecima, in qua lucernaris hora signatur.

III. Sciendum tamen hanc matutinam, quae nunc obseruatur ¹⁵
in occiduis uel maxime regionibus, canonicam functionem nostro
tempore in nostroque monasterio primitus institutam, ubi do-
minus noster Iesus Christus natus ex uirgine humanae infan-
tiae suscipere incrementa dignatus nostram quoque adhuc in ²⁰
religione teneram et lactantem infantiam sua gratia confir-
mavit. usque ad illud enim tempus matutina hac sollemnitate,
quae expletis nocturnis psalmis et orationibus post modicam
temporis interuallum solet in Galliae monasteriis celebrari,
enim cotidianis uigiliis pariter consummata reliquas horas re-
fectioni corporum deputatas a maioribus nostris inuenimus. ²⁵
2 uerum cum haec abutentes indulgentia neglegentiores quiue
indutias somni longius protelarent, quippe quos uel cellas pro-

4] Ioh. 12, 32. 6] Ps. 62, 2. 7] 1. c. 7. 8] Ps. 118, 147. 1. c. 148.
10] cf. Matth. 20, 1—6.

5 *post ipsum in L cap. 4 incipit illud om. H* 9 ad diluculum ($\pi\varphi\zeta$;
 $\bar{\nu}\bar{\sigma}\bar{\theta}\bar{\rho}\bar{\sigma}\bar{\nu}$) *H*¹: *diluculo* [†]*G* ad te diluculo (diluculo *L*²) *H²Le et Udg.*
10 *ille om. L*¹ 12 *eunduxisse H¹* 13 *dein GL*; *deinde He* 14 *in*
om. H quam *L*¹ lucernariis *L*¹ 15 *V H non distinguit L* 17 no-
stro quoque *L*² 20 *regeione G¹L¹* suam *L*¹ *post confirmauit in G*
cap. 5 incipit 21 *etenim L hoc H* 24 *cottid. G²L²* *nigilias G¹*
25 *post inuenimus in H cap. 6 incipit* 26 *haec G¹* negligentiores
quippe *G¹* 27 *sompnii L*¹ *cellulas G*

gredi uel de suis stratis consurgere ante horam tertiam nulla conuentus ullius necessitas inuitaret, et cum operationis iactura tempore quoque diei, quo nonnullis oportebat officiis inhaerere, soporis nimietate torperent, in his praesertim diebus, quibus 5 a uestpertinis horis excubias usque ad aurorae uiciniam celebrantibus nascebatur onerosior lassitudo, quorundam illie fratrum feruentium spiritu, quibus hoc neglegentiae genus haud leuiter displiceret, ad seniores querella delata decretum est ab eis diutino tractatu et consultatione sollicita, ut usque ad ortum 10 solis, quo iam sine offensione uel lectio parari uel opus manuum posset adsumi, fessis corporibus refectione concessa in uitati post haec religionis huius obseruantia cuncti pariter e suis stratis consurgerent, ae tribus psalmis et orationibus celebratis secundum modum, qui antiquitus in obseruatione tertiae 15 uel sextae trinae confessionis exemplo statutus est, et somno deinceps finem et initium operationi aequali moderamine simul facerent. qui typus licet ex occasione uideatur inuentus et 3 recenti memoria pro causa qua diximus statutus appareat, tamen illum numerum, quem designat beatus Dauid, quamquam 20 spiritalem quoque habeat intellectum, secundum litteram manifestissime supplet: septies in die laudem dixi tibi, super indicia iustitiae tuae. hac enim adiecta sollemnitate septies sine dubio spiritales hos conuentus in die facientes septies in ea laudes domino dicere conprobamur. denique cum hic idem 25 typus de Oriente procedens hue usque fuerit utilissime propagatus, in nonnullis nunc usque per Orientem antiquissimis monasteriis, quae nequaquam uetustissimas regulas patrum uiolari patiuntur, minime uidetur admissus.

21] Ps. 118, 164.

4 hiis *L¹* 6 onerossior *H¹* honerosior *L* quorundam *H* 7 haut *G¹H¹L¹* 8 quaerella *G¹H¹*: querela *G²H²L* 9 et om. *L* consultatione *L*: consolatione *G¹H¹* collatione *G²H²* 10 iam om. *G* 11 possit *HL* fessiis *L¹* 12 religionis *G¹L¹* ad obseruantiam *H* 13 consurgerent *L¹* 14 in om. *G* 15 confessiones *L¹* sompno *L¹* 16 moderamine *L¹* 17 tipus *H¹* 18 quam v 22 iuditia *L* 23 conuentos *H¹* 24 laudem *H* idem hie *H* 25 tipus *H¹* origente *L¹* utilissime hue usque fuerit *L* 27 patruum *H¹* (*saepe*) 28 uiolare *H*

V. Cuius sollemnitatis ratio cur statuta sit uel inuenta, in hac prouincia nonnulli ignorantes expletis matutinis hymnis rursum reuertuntur ad somnum, in illam causam nihilominus incidentes, ob quam compescendam haec a senioribus nostris sollemnitas instituta est. illa namque hora eam consummare 5 festinant, qua neglegentioribus minusque sollicitis rursum dormiendo reddatur occasio. quod omnimodis fieri non oportet, sicut in superiore libello describentes Aegyptiorum synaxin plenius exposuimus, ne purificationem nostram confessione supplici et anteluecanis orationibus adquisitam uel emergens 10 quaedam redundantia umorum naturalium polluat uel inlusio corruptat ininnici, uel certe intercedens etiam puri ac simplicis somni refectio interrumpat spiritus nostri ferorem ac tepefactos somni torpore per totum diei spatium inertes deinceps igna- 2 uosque traducat. quod Aegyptii ne incurvant, et quidem cum 15 soleant certis temporibus etiam ante gallorum cantum consurgere, missa canonica celebrata usque ad lucem post haec uigilias extendunt, ut eos superueniens lux matutina in hoc ferores spiritus repperiat constitutos ac per totum diei tempus feruentiores sollicitioresque custodiat, praeparatos eos suscipiens 20 ad conflictum et contra diurnam conluctationem diaboli nocturnarum exercitio vigiliarum ac spiritali meditatione firmatos.

VI. Illud quoque nosse debemus nihil a nostris senioribus, qui hanc eandem matutinam sollemnitatem addi debere censuerunt, de antiqua psalmorum consuetudine immutatum, sed 25 eodem ordine missam quo prius in nocturnis conuentibus perpetuo celebratam. etenim hymnos, quos in hac regione ad matutinam excepero sollemnitatem, in fine nocturnarum uigi-

8] II, 13.

1 non distinguunt GH 2 prouintia G hymnis G¹: ymnis G²HL
 3 sumnum L¹ nihil minus L 4 incidentes G¹L concupiscendam H¹
 nostris om. G 5 illam G¹ 6 neglig. G¹ 8 superiori HL² superi L¹
 libro H sinaxin H 9 exposuimus H¹ ne . . . 15 traducat om. H
 11 habundantia L humorum G²L pulluat L¹ 13 sompni L, item
 infra 15 incurrent L et quidem GL²: quidem L¹ etenim H
 16 caeteris L 19 reperiatur G² 21 diurnam cras. in G diabuli H¹L¹
 22 vigiliarum exercitio L 23 VII H 26 ordinem L¹ 27 ymnos codd.
 28 excipere G¹HL

liarum, quas post gallorum cantum ante auroram finire solent, similiter hodieque decantant, id est centesimum quadragensimum octauum psalmum, cuius initium est laudate dominum de caelis et reliquos qui sequuntur. quinquagensimum uero psalmum et sexagensimum secundum et octogensimum nonum huic nouellae sollemnitati fuisse deputatos. denique per Italiam hodieque consummatis matutinis hymnis quinquagensimus psalmus in uniuersis ecclesiis canitur, quod non aliunde quam exinde tractum esse non dubito.

- 10 VII. Is uero, qui in tertia, sexta uel nona, priusquam coepit finiatur psalmus, ad orationem non occurrit, ulterius oratorium introire non audet nec semet ipsum admiscere psallentibus, sed congregationis missam stans pro foribus praestolatur, donec egradientibus cunctis sumissa in terram paenitentia
 15 neglegentiae suae uel tarditatis inpetret ueniam, sciens nequam se posse desidiae suae noxam aliter expiare, sed ne in ea quidem quae post tres horas erit secutura sollemnitate admittendum, nisi pro neglegentia praeuersi confessim uera humilitate subnixus satisfacere festinarit. in nocturnis uero 2
 20 conuentieulis usque ad secundum psalmum praebetur tardanti dilatio, ita dumtaxat, ut, antequam finito eodem psalmo fratres in oratione procumbant, semet ipsum congregationi inserere atque admiscere festinet, eidem procul dubio increpationi ac paenitentiae quam praediximus subiciendus, si ultra praesti-
 25 tutam dilationis horam uel modicum retardarit.

2 similiterque hodie H^1 centissimum H^1L^1 quadragensimum H^1 : quadragesimum GH^2 quadragissimum L^1 3 est initium H^1 4 secundum H^1 quinquagensimum G^1 : quinquagesimum G^2HL^2 quinquagessimum L^1 5 sexagensimum G^1 : sexagesimum G^2HL^2 sexagesimum L^1 octogensimum G^1 : octogesimum $G^2H^2L^2$ octogess. H^1 octogiss. L^1 6 nonuimus fuisse (fuisse *om. r. v.*: *sed illud nouimus, quod GHL omittunt, supplendum est e nosse debemus (p. 40, 23): cf. Ind. uerb. s. u. ellipsis 7 ynnis G^2HL^1 quinquagessimum G^1L^1 : quinquagesimum $G^2H^2L^2$ quinquagessimum H^1 8 uniuersi *om. L^1* 9 tractatum H^1 et L^1 ut *uid.* 10 VIII H^1 12 andeat H^1 13 p[re]ce H^1 praestulatur G^1H^1 14 penitentia G^1HL^1 poenitentia G^2L^2 16 noxiā L^1 17 sollemnitas GL^2v 18 neglig. G^1 19 subnixus Gc festinaret H^1 *post hoc uerbum in H cap. 9 incipit* 20 tardandi H^1 23 adque L^1 24 penitentiae G^1L^1 poenitentiae G^2L^2 25 moram L^1 retardaret H^1*

VIII. Sane uigilias, quae singulis ebdomadibus a uespera inluciente sabbato celebrantur, idcirco seniores hiemali tempore, quo noctes sunt longiores, usque ad quartum gallorum cantum per monasteria moderantur, ut post excubias totius noctis reliquis duabus ferme horis reficientes corpora sua nequaquam per totum diei spatium somni torpore marcescant, requie breuis huius temporis pro totius noctis refectione contenti. quod nos quoque omni obseruatione custodire conueniet, ut scilicet contenti sonno, qui nobis post uigiliarum missam usque ad lucis indulgetur aduentum, id est usque ad matutinos psalmos, totum deinceps diem in opere ac necessariis dueamus officiis, ne somnum, quem nocti subtraximus, resumere per diem uigiliarum lassitudine et inanitate compulsi non tam requiem corpori subtraxisse quam quietis tempus et refectionem nocturnam commutassem uideamus. nullatenus enim poterit fragilis caro ita totius noctis quiete frandari, ut per consequentem diem sine dormitione mentis animique torpore inconcussam possit seruare uigilantiam, quae impeditur ex hoc potius quam iuuabitur, nisi post uigiliarum missam somni quantulumneunque gustauerit. et idcirco saltim unius horae sopor, quemadmodum diximus, ante lucis aduentum si fuerit impertitus, luerabimur omnes uigiliarum horas, quas tota nocte in oratione consumpsimus, impertientes naturae quod suum est nec habentes necessitatem resumendi per diem quod nocti subtraximus. totum enim carni huic procul dubio reddet, quisquis ei non rationabiliter partem subtrahere, sed totum temptanterit denegare et ut uerius dixerim non superflua, sed necessaria uoluerit amputare. propter quod maiore faenore necesse est uigilias compensari, si fuerint usque ad lucem inconsiderata atque irrationaliter nimietate protractae. ideoque eas tripertitis distinguunt officiis, ut labor haec diuersitate diuisus delectatione qua-

1 X H uespere L 2 inluciente G¹H¹ 5 reliquiis L¹ reficientes L¹ 6 sompni L 9 sompno L 12 sompnum L¹ 14 corporis H¹ 15 commotasse H¹ communicasse L¹ 16 sequentem L¹ 17 animeque G 19 sompnu L¹ 20 saltem H² 21 lucrabitur H lucrabinus L 22 consumsimus G¹ 26 denegari G¹ 28 faenore GL: faenore S fe- nore H 30 eas om. L¹ distinguunt H²

dam defectionem corporis releuet. nam cum stantes antiphona tria concinuerint, humi post haec uel sedilibus humillimis insidentes tres psalmos uno modulante respondent, qui tamen singuli a singulis fratribus uicissim succendentibus sibi praebentur, atque his sub eadem quiete residendi ternas adiciunt lectiones. itaque fit ut corporeum minuentes laborem uigilias suas maiore intentione mentis exerceant.

VIII. Quas a tempore praedicationis apostolicae, quo religio ac fides Christiana fundata est, per uniuersum Orientem idcirco statutum est inlucesenente sabbato debere celebrari, quod domino ac saluatore nostro sexta sabbati crucifixo discipuli adhuc recenti eius passione perculsi peruigiles tota nocte manserunt, nullatenus quietis somnum suis oculis indulgentes. quamobrem ex illo tempore huic nocti deputata uigilarum sollemnitas usque in hodiernum diem per uniuersum Orientem similiter obseruatur. ideoque et absolutio ieunii post laborem uigilarum totidem apostolicis uiris in die sabbato statuta non inmerito praesumitur per uniuersas ecclesias Orientis, secundum illam quoque Ecclesiastis sententiam, quae licet habeat et alium mysticum sensum, tamen ab hoc quoque non abhorret, quo utrique diei, id est ebdomadi pariter et ogdoadi eandem partem sollemnitatis inpertire praecepimus, ita dicentis: da partem his septem et quidem his octo. non enim ad communionem festiuitatis Iudaicae absolutio ista ieunii reputanda est, his praesertim qui omni Iudaica superstitione

23] Eccles. 11, 2 (LXX).

1 reuelet *G¹H¹L¹* strantes *G¹* ante fana *H¹* antifona *L* 2 trina *G¹* trea *H¹* antifonas tres *H²c* concinuerint *H¹* insidentes *H¹* 3 modolante *H¹L¹* 5 hiis *H¹* residendi *G²L²*: resedendi *G¹* residenti *L¹* residentibus *Hv* 7 maiori *H* intentioni *H¹* 8 XI *H* VIII *L* relegio *G¹L¹* 10 inlucesenente *G¹H¹* 12 peruigilias *H¹* 13 sompnum *L* post indulgentes *in H cap. 12, in L cap. 9 incipit* 14 nocte *H¹* 17 itidem *r* ab apostolicis *Lr* uiriis *L¹* sabbati *r* 19 ecclesiasticus *G¹H²L²*: ecclesiastes *G²L¹* ecclesiasticis *H¹* 20 mysticum *H¹* ad *H¹* aborrebit *H¹L* 21 utriusque *G* (s. eras.) octoadi *G¹* oedoadi *G²* et ogdoadi pariter *L* 22 eamdem *L¹* dicens *H* 23 hiis septem *L¹* & admonitione ^{eo v} *H* ad communionem *L* 25 hiis *L¹* iudicia ^{aica} *H*

alieni monstrantur, sed ad refectionem quam diximus lassi corporis pertinere, quod per totas anni septimanas ingiter quini diebus ieiunans, nisi duobus saltim interpositis refocilatum fuerit, facile lassescit ac deficit.

X. Cuius moderationis causam nonnulli in quibusdam occidentalibus ciuitatibus ignorantes et maxime in urbe idecirce putant absolutionem sabbati minime debere praesumti, quod apostolum Petrum in eodem die contra Simonem conflictaturum adserunt ieiunasse. ex quo magis appareat hoc eum non canonica consuetudine fecisse, sed praesentis potius necessitate conflictus, siquidem et ibi pro hac eadem re non generale, sed speciale uideatur Petrus discipulis suis indixisse ieiunium. quod utique non fecisset, si scisset illud canonica consuetudine solere seruari, idem procul dubio etiam dominico die paratus indicere, si certaminis ipsius in eum competisset occasio. nec tamen ex hoc statim canonica fuisse ieiunii regula promulganda, quod non generalis obseruatio statuerat, sed ut semel fieret ratio necessitatis extorserat.

XI. Uerum ne hoc quidem ignorantum die dominica unam tantummodo missam ante prandium celebrari, in qua psalmorum atque orationum seu lectionum pro ipsis collectae uel communionis dominicae reuerentia sollemnius aliquid ac propensius inpendentes in ipsa tertiani sextamque pariter consummatam reputant. itaque fit ut et de obsequiis orationum nihil immiuatur adiectione scilicet lectionum, et nihilominus differentia quaedam uel remissio uideatur fratribus indulgeri pro reuerentia dominicae resurrectionis prae cetero tempore, quae et totius septimanae uideatur obseruantiam relaxare, et pro hac ipsa quae intermisceretur quadam differentia eundem diem

3 ieiunantes *H¹* ieiunant *L* saltem *H²* refocilatum *ita codd.*
 4 lassescit ac deficit *H* 5 *non distinguit G XIII H* 6 urbe roma
HL et tres codd. Cuyckii 8 symonem *G²L* conflicturum *H* 9 adserant *HLc* ex canonica *L* 15 competisset *scripti: conpegitset GLx*
 in eo contigisset *H* 16 ieiuni *L¹* 19 XI *L: X G XIII H* dominica
GH: dominico Lr 20 quo *H* 22 commonionis *L¹* ac preipsius *G:*
om. S 25 adiectio *G¹* deferentia *L* 27 domicae *L* 29 deferentia *L*
 eum diem *L¹* eundem (*om. diem*) *L²*

uelut festuum prouocet rursum sollemnis expectari, minusque faciat ebdomadis uenturae ieiunia huius expectatione sentiri. semper enim aequanimius quaelibet fatigatio sustinetur et sine fastidio labor inpenditur, si interiecta ei uicissitudo quaedam uel operis immutatio qualiscumque sucedat.

XII. Denique etiam in ipsis diebus, id est sabbato uel dominica seu feriatis temporibus, quibus prandium pariter et cena solet fratribus exhiberi, psalmus ad uesperam non dicitur, id est nec cum accedunt ad cenam nec cum ab ipsa consurgunt, ut solet fieri in solennibus prandiis uel canonica ieiuniorum refectione, quam et praecedere consuetudinarii psalmi solent et subsequi: sed tantummodo simplici oratione facta accedunt ad cenam eamque rursum consurgentibus ab ipsa sola oratione concludunt, quod scilicet extraordinaria sit inter monachos ista refectio nec omnes ad eam conuenire cogantur, nisi aut peregrini qui supernenerint fratres aut hi, quos infirmitas corporis aut propria innitat uoluntas.

LIBER QUARTUS.

DE INSTITUTIS RENUNTIANTUM.

20

CAPITULA.

I. De institutione eorum qui renuntiant huic mundo, et quemadmodum apud Tabennesiotas uel Aegyptios inbuantur hi qui in monasteriis suscipiuntur.

II. Qua ratione usque ad ultimam senectutem apud eos in coenobiis perseverent.

1 expectare *H* 2 ebdomadis *H¹* sentire *H¹* 6 *codd. non distinguunt* in *om. H* 7 fereatis *H¹* 8 caena *HL* 9 caenam *H* ipsa *GL*: ipsa caena *H* 11 consuetudinari *H¹* 13 caenam *H* equam *L* 14 manaches *H* 15 eandem *H* eum *L* coguntur *H* 16 hii *H¹* 17 uolumptas *L¹* Explicit de canonico diurnarum orationum et psalmarum modo liber tertius *G: om. HL* Incipiunt capitula (sequentis libri add. *G* de libro IIII add. *L*) *GHL*

22 tabenesiotas *H* tabenueositas *L* hii *HL¹*

III. Quo examine probetur is qui in coenobio suscipiendus est.

III. Quare, qui in monasterio recipiuntur, nihil secum permittantur inferre.

V. Cur hi qui renuntiant suscepti in monasteriis propria 5
vestimenta deponant et ab abate aliis induantur.

VI. Qna causa uestimenta renuntiantium, enī quibus ingressi sunt monasterium, a dispensatore seruentur.

VII. Cur in monasterio suscepti non permittantur statim fratibus admiseri, sed xenodocho ante tradantur.

VIII. Quibus primum institutis iuiores exerceantur, nt ad 10
superandas omnes concupiscentias proficiant.

VIII. Quare iunioribus imperetur ut seniori suo nihil de cogitationibus suis subtrahant.

X. Quanta oboedientia senioribus etiam in naturali necessitate tribuatur.

XI. Cniusmodi cibns apud eos delicatissimus habeatur.

XII. Quod ad sonitum pulsantis ostium nihil operis non omittant studio celeriter occurrendi.

XIII. Quam criminosum habeatur, si aliquis uel uilissimum quipiam suum dixerit.

XIII. Quod, licet multa pecunia de uniuseniusque opere congeratur, nullus tamen praesumat exceedere statutae sufficientiae parcitatem.

XV. De inmodico apud nos studio habendi.

XVI. De regulis diuersarum correptionum.

XVII. Quibus auctoribus sit inuetum ut reficientibus fratribus sacrae lectiones in coenobiis recitentur, et quantum apud Aegyptios praebatur silentium.

XVIII. Quam inlicitum sit extra mensam communem quiequam cibi potuisse gustare.

1 is *om.* *Hr.* coebio *L* suscipiendus *H* 4 hii *HL*¹ 5 ab *om.* *H* induant *H* 7 sumus *L* seruetur *H* 9 misceri *H* xenodocho *L* sexodocho *H* xenodochio r 10 exercentur *L* 11 separandas *H* 12 *hunc titulum* *om.* *H* 16 cybus *L* apud *L*¹ dilecatissimus *H* 17 ad *om.* *H* 19 criminosus *H* utilissimum *L*¹ 22 congregatur *H* praesumat *om.* *L*¹ excidere *H* 23 parcitatem præsumptā (*del. m. 2*) *L* 24 apud *L*¹ habendi studio *L* 25 ruguliis *L*¹ 26 auctoribus *L* innument *L*²r 27 apud *L*¹ 30 cybi *L* putus negustare *H* potus nefustare *L*¹

XVIII. Quemadmodum per Palaestinam uel Mesopotamiam cotidiana fratribus exhibeantur obsequia.

XX. De tribus lenticulae granis ab oeconomico repertis.

XXI. De spontaneo quorundam fratrum ministerio.

⁵ XXII. De Aegyptiorum typo, qui est super cotidianis fratrum statutus obsequiis.

XXIII. De oboedientia abbatis Iohaunis, per quam usque ad prophetiae proiectus est gratiam.

XXIV. De ligno arido, quod idem abbas Iohannes ad arbitrium senioris sui quasi adolendum rigare non destitut.

XXV. De projecto ab abate Iohanne uase unico olei ad senioris imperium.

XXVI. Quemadmodum abbas Iohannes suo oboedierit seniori ad aduoluendum saxum, quod ne a multis quidem possibile erat moueri.

XXVII. De humilitate et oboedientia abbatis Paternuti, quam in proiectando in flumen parvulo filio ex praeecepto senioris non haesitauit inplere.

XXVIII. Quemadmodum reuelatum sit abbati de Paternutio opus eum Abrahae fecisse, et quod defuncto eidem abbati idem Paternutius in monasterii administratione successerit.

XXIX. De oboedientia fratris, qui decem sportas circumferens publice distraxit abbatis imperio.

XXX. De abbatis Pinufi humilitate, qui relieto coenobio celeberrimo, cui presbyter praeerat, longinquum monasterium, in quo uelut incipiens susciperetur, desiderio perfectionis expetit.

1 palestinam *HL* messopotamiam *L* 2 adhibeantur *H* 3 granis lenticulae *L* 4 fratrum *H* monasterio *HP* 5 typo *H* fratrum statutis *H* 8 profectus *H* 9 idem beatus abbas *H* iohannis *HL*¹ 10 adolendum *HLv: fort.* adolescentum desistit *H* 11 ab *om.* *HL* 13 iohannis *H* oboediret *H* 14 ad *om.* *H* 16 oboedientiae *L* paternuti *H*: paternutii *L* 17 in *post* quam *om.* *H* flumen *L:* fluui *H* parvulo *L¹* quam ex *H* 18 esitauit *H* hesitauerit *L* 19 abbate *H* paternutio *H* paternutio *L* 20 quod et *HL* abbate *H* 21 in *om.* *H* 22 decim *HL* 23 pupille *H* imperium *H* ad abbatis imperium r 24 pinuphi *H* phymophy *L* monasterio *H* 25 celiberrimo *H* presbiter *HL* 26 suscipieretur *L¹*

XXXI. Quemadmodum abba Pinufius reductus in monasterium suum modico tempore commoratus rursum fugerit in partes Syriae Palaestinae.

XXXII. Quae praecepta dederit idem abbas Pinufius fratri, quem in suo monasterio sub nostra recipiebat praesentia. 5

XXXIII. Quod, sicut magna remuneratio monacho debetur secundum institutionem patrum laboranti, ita et inerti poena similiter tribuatur, et idcirco non debeat quis tam facile admitti in monasterio.

XXXIII. Quod abrenuntiatio nihil sit aliud quam mortificatio et imago crucifixi. 10

XXXV. Quod crux nostra timor domini sit.

XXXVI. Quod renuntiatio nihil prosit, si isdem quibus renuntiauimus inplieamur.

XXXVII. Quod diabolus nostro fini semper insidietur et nos eius caput ingiter obseruare debeamus. 15

XXXVIII. De renuntiantis praeparatione aduersum temptationes, et de paucis imitandis.

XXXVIII. Quo ordine quis ad perfectionem ualeat peruenire, per quam de timore dei ad caritatem consequenter ascendat. 20

XL. Quod non debeat monachus exempla perfectionis a multis expetere, sed ab uno vel paucis.

XLI. Quarum debilitatum similitudinem suseipere debeat qui in coenobio commoratur.

XLII. Quod bonum patientiae suae non debeat monachus de aliorum sperare uirtute, sed de sua potius longanimitate. 25

XLIIL Recapitulatio expositionis, per quam monachus ad perfectionem possit ascendere.

1 abbas *Lr* pimphius *H* phynphius ^{*nn*} *L* 2 iterum *Hr* fuderet *H*
 3 siriae *H* palestinae *L*: *om. Hc cf. Mommsen, Roem. Gesch. V, pag. 546*
 4 dederat *H* piniphius *H* phynphius *L* 5 recipiat *L* reciperat *H*
 7 patrum *H* inerti *H* in+*** *L* poenas *L¹* 8 debere *H* tam
om. Hr 9 ea in *H* 11 eruditigi *L¹* 13 quod... proposit *om. H*
 renuntiatio *L¹* hisdem *L* 15 diabulus *HL¹* 16 capud *L¹* obseruare
 ingiter debui' *H* 18 paucis *L¹* 19 quod *L¹* 20 dñi *H* 22 exci-
 pere *H* 23 suscipere debilitatum similitudinem *H* 24 commoratus *L*
 26 sed *om. H* 28 Expliciunt capitula *H: om. L*

I. De canonico modo orationum atque psalmorum, qui debeat in diurnis conuenticulis per monasteria custodiri, ad institutionem eius, qui renuntiat huic mundo, narrationis nos ordine prouocante transimus, condiciones in primis, quibus hi qui ad 5 deum conuersti cupiunt recipientur in coenobiis, breui quantum possumus studentes sermone complecti, quaedam scilicet de Aegyptiorum, quaedam de Tabennesiotarum regulis admiscentes, quorum Thebaide est coenobium, quantum numero populosius cunctis, tanto conuersationis rigore districtius, siquidem 10 in eo plus quam quinque milia fratrum ab uno regantur abbatie tantaque sit oboedientia hie tam prolixus numerus monachorum omni aeuo seniori suo subditus, quanta non potest apud nos unns nisi uel oboedire pro modico tempore uel praeesse.

II. Quorum tam longa perseverantia et humilitas atqne subiectio quemadmodum tam diurna perduret quaque institutione formetur, per quam usque ad incuriam senectam in coenobio perseverent, opinor nos ante omnia debere praestringere (tanta namque est, quantam neminem in monasteriis nostris ingressum ne auno quidem integro tenuisse meminimus), ut, cum renuntiationis eorum primordia uiderimus, consequens fuisse intelligentiam, ut in tam sublimia perfectionis fastigia talium initiorum fundamenta consurgerent.

III. Igitur ambiens quis intra coenobii recipi disciplinam non ante prorsus admittitur, quam diebus decem uel eo amplius pro foribus excubans indicium perseverantiae ac desiderii sui pariterque humilitatis ac patientiae demonstrauerit. cumque omnium praetereruntum fratrum genibus prouolutus

Incipit (liber *add. H*) de institutis renuntiantium liber (liber *om. H*)
III. (quartus *H*) *GHL*

1 atque *GH*; et *L* 2 diurnis *L*¹ 3 renuntiat *G*¹ 4 conditiones
codd. hui *G¹H¹L¹* 5 dñm *H* recipiuntur *G¹* 7 tabenensisiorum *L*
tabenisiotarum *H* 8 thebaide *G*; thebaide *L²* tebaida *cc* tebaida *H*
in thebaide *L¹(c)* quanto *v* 9 tantum *H* destriktus *L* 10 reguntur
G² 11 tantaeque *L²* fit *G* oboedientiae *L* his *G²* prolixius *H¹*
12 possit *H* 15 diurna *H¹* 16 curuam *L* 17 prestringere *G*; per-
stringere *HLe* 18 monasteris *L¹* 19 nec *H* 21 talia *H* 22 con-
surgent *capitulum* *H* 23 cenubii *H¹* 24 decim *H¹L¹* 25 p[re] *H*

et ab uniuersis de industria refutatus atque despectus, tamquam qui non religionis sed necessitatis obtentu monasterium optet intrare, iniuriis quoque et exprobationibus multis affectus experimentum dederit constantiae suae, qualisque futurus sit in temptationibus, obprobriorum tolerantia declaranerit,⁵ atque ita fuerit explorato mentis ardore susceptus, diligentia summa perquiritur, ne de pristinis facultatibus suis inhaeserit² ei uel unius nummi contagio, sciunt enim cum sub monasterii disciplina diuturnum esse non posse, sed ne humilitatis quidem aut oboedientiae adprehensurum esse uirtutem nec illa coenobii¹⁰ paupertate ac districione contentum fore, si in conscientia eius pecuniae quantulumneumque latitauerit, sed ubi primum exorta fuerit qualibet occasione commotio, fiducia stipis illins animatum continuo de monasterio uelut funda rotante fugiturum.

III. Et idecirco ne usibus quidem coenobii profuturas suscipere ab eo pecunias acquiescunt, primum ne confidentia huius oblationis inflatus nequaquam se pauperioribus fratribus coaequare dignetur, tum ne per hanc elationem nullatenus ad humilitatem Christi descendens, cum sub disciplina coenobii non potuerit perdurare, egressus exinde ea, quae in principio²⁰ renuntiationis suae spiritali feroce succensus intulerat, tepefactus postea non sine iniuria monasterii sacrilego spiritu recipere atque exigere molietur, quod omnimodis obseruari debere multis sunt experimentis frequenter edocti, nam per alia minus cauta monasteria simpliciter quidam suscepti eorum,²⁵ quae intulerant quaeque in dei opere fuerant dispensata, cum ingenti post blasphemiam redhibitionem poscere temptauerunt.

V. Quamobrem ita nudatur quisque, cum receptus fuerit, omni pristina facultate, ut ne ipsum quidem quo operatus est

1 refutatus *L*¹ despectus *H*¹ 3 exprobationibus *G*¹ 5 tollerantia *G*¹ *H*¹ tolerantiae *L*¹ 7 persecutur *H*¹ perqueritur *L*¹ inheserit *H*¹ 8 nomini *L*¹ 10 in illa coebii *L*¹ 11 destructione *G*¹ 12 latauerit *H*¹ 15 non distinguunt *H*¹ usibus *H*¹ 17 pauperibus *G*¹ 19 descendens *H*¹ 20 poterit *L*¹ 21 susceptus *L*¹ 22 ea postea *L*¹ 23 exire *G*¹ obseruari *G*¹ obseruare *HL*¹ 25 eorum *G*¹ deorum *H*¹ de eorum (*sequitur ras. 7—8 litt.*) *L*¹ 27 post haec blasphemiae *H*¹ redhibitionem *G*¹ redhibitionem *H*¹ 28 III *H*¹

indumentum habere permittatur ulterius, sed in concilio fratrum productus in medium exuatnr propriis ac per manus abbatis induatur monasterii uestimentis, ut per hoc se non solum universis rebus suis antiquis nouerit spoliatum, verum etiam 5 omni fastu deposito mundiali ad Christi paupertatem et inopiam descendisse iamque opibus sustentandum non saeculi arte quaesitis nec de infidelitate pristina reseruatis, sed de sanctis ac piis monasterii largitionibus militiae suae stipendia percepturum atque inde se deinceps uestiendum alendumque cognoscens et 10 nihil habere et nihilominus de crastino non esse sollicitus secundum euangelii discat sententiam, nec erubescat pauperibus id est corpori fraternitatis aquari, quibus connumerari Christus et quorum se fratrem non erubuit nuncupare, quin potius gloriatur domesticis eius factum se esse consortem.

15 VI. Illa uero quae deposita uestimenta oeconomio consignata tamdin reseruantur, donec profectus et conuersationis eius ac tolerantiae uirtutem diuersis temptationibus ac probationibus evidenter agnoscant. et siquidem posse eum inibi durare tempore procedente perspexerint et in eodem quo coepit feroire 20 persistere, indigentibus eadem largiuntur: sin uero quoddam ex eo murmurrationis uitium nel paruae cuiuslibet inobedientiae culpam processisse deprehenderint, exnentes eum monasterii quibus indutus fuerat uestimentis et reuestitum antiquis quae fuerant sequestrata depellunt. nullum etenim fas est cum illis 25 quae accepit abscedere nec quemquam patinuntur illis adhuc indui, quem semel ab institutionis suae regula tenuisse peruidenter. unde etiam copia nulli penitus palam discedendi conceditur, nisi aut in morem serui fugacis captans densissimas

11] cf. Matth. 6, 34.

^d 2 reductus *H* exuetur *H¹* 4 expoliatum *HL* 5 omni affectu omni fastu *H* 6 discendisse *H¹* scilicet *G* seculi *L* 7 ne *G¹* ac] et *L* 9 deinceps *om.* *L* 10 sollicitum *r* 11 pauperioribus *H* 13 fratrum *L¹* nuncupari *H* nouenpare *L* 15 *V H* 16 conuersationes *G¹* 17 tolerantiae *G¹* 18 perdurare *Le* 19 procidente *H¹* prospexerint *HL* in *om.* *L* 20 si *H* quondam *L* 21 prauae *HL* huiuslibet *H¹* cuiusque libet *L¹* 26 peruidenter *L¹* 27 copiam *H¹* discendentis *H¹* discendendi *L¹*

tenebras nocte diffugiat, aut certe hoc ordine et professione iudicatus indignus cum confusione et nota coram cunctis fratribus deposita monasterii ueste pellatur.

VII. Cum igitur quis susceptus et hac perseverantia qua diuinus conprobatus ac depositis propriis indumentis habitu monasteriali fuerit accinctus, non statim congregationi fratrum commisceri permittitur, sed deputatur seniori, qui seorsum hand longe a uestibulo monasterii communanens habet curam peregrinorum atque aduenientium deputatam eisque omnem diligentiam susceptionis et humanitatis inpendit. eumque ibidem ⁵ integro anno deseruiens absque ulla querella sumi circa peregrinos exhibuerit famulatum, iubatus per haec prima institutione humilitatis ac patientiae atque in ea longa exercitatione praeognitus, admiscendus ex hoc congregationi fratrum ali traditur seniori, qui decem innioribus praest, quos sibi creditos ab abbe instituit pariter et gubernat, secundum illud scilicet quod ordinatum in Exodo legimus per Moysen.

VIII. Cuius haec erit sollicitudo et eruditio principalis, per quam innior introductus scandere consequenter etiam culmina perfectionis summa praeualeat, ut doceat eum primitus suas ²⁰ uincere uoluntates: quem studiose in his ac diligenter exercens haec illi semper imperare de industria procurabit, quae senserit animo eius esse contraria. multis siquidem experimentis edocti tradunt monachum et maxime inniores ne noluptatem quidem conenpiscentiae sua refrenare posse, nisi prius mortificare per oboedientiam suas didicerint uoluntates. ideoque pronuntiant nullatenus praeualere nel iram nel tristitiam uel spiritum fornicationis extingnere, sed nec humilitatem cordis

17] cf. Ex. 18, 25.

1 nocti *H* defugiat *H*: cf. cap. 31 2 confusione *H*
 3 deposita *H* *L*: pillatur *L* 4 VI *H* et in hac *H* quam *H* *c*
 5 eumprobatus *H* uestimentis *H*: 7 commisceri *L* deputatus *H*
 haut *GH* aut *L* 8 uestipulo *G* monasterio *G* monasteri *L*
 10 humilitatis *HL*: cf. *Concl. XVIII*, 1, 4. XX, 2, 1 11 que(æ)rella *G* *H*:
 quælla *G* *H* *L* 13 exercitione *H* 15 decim *H* 16 et *GH*: ac *L*
 18 VII *H* 19 scandere *GH*: ascendere *L* 20 profactionis *G* 21 no-
 luptates *L* hiis *L* 24 edocati *H* uoluptatem *L* 26 oboe-
 diendam *G* dedicerint *H* uoluptates *L*

uerain nec eum fratribus unitatem perpetuam nec firmam diuturnamque posse retinere concordiam, sed ne in coenobio quidem dintius permanere eum, qui prius uoluntates suas non didicerit superare.

VIII. His igitur institutis eos quos initiant uelut elementis quibusdam ac syllabis inbuere ad perfectionem atque informare festinant, per haec ad liquidum discernentes, utrum ficta et imaginaria an uera sint humilitate fundati. ad quod ut facile ualeant peruenire, consequenter instituuntur nullas penitus cogitationes prurientes in corde perniciosa confusione celare, sed confessim ut exortae fuerint eas suo patefacere seniori, nec super earum indicio quicquam suac discretioni committere, sed illud credere malum esse nel bonum, quod discusserit ac pronuntiauerit senioris examen. itaque fit ut in nullo circumnenire iunenem callidus imminens nelut inexpertum ignarumque praenaleat, nec nulla fraude decipere quem peruidet non sua sed senioris discretione muniri, et suggestiones suas nel ignita iacula, quaecumque in cor eius iniecerit, ut seniorem celet non posse suaderi. alias quippe subtilissimus diabolus inludere nel deicere iuniorem non poterit, nisi cum eum seu per adrogantium siue per nereundiam ad cogitationum suarum uelamen inlexerit. generale namque et euidens indicium diabolicae cogitationis esse pronuntiant, si eam seniori confundamus aperire.

X. Post haec tanta obseruantia oboedientiae regula custoditur, ut iuniores absq[ue] praepositi sui scientia nel permissu non solum non andeant cellam progredi, sed ne ipsi quidem communi ac naturali necessitat[i] satisfacere sua auctoritate praesumant, sieque uniuersa complere, quaecumque fuerint ab eo pracepta, tamquam si ex deo sint caelitus edita, sineulla

2 coenobio *H¹* 3 diuturnus *H* uoluntates *L¹* 4 dedicerit *H¹*
 5 VIII *H* elementis *G¹H¹* 6 syllabis *H* informare *L* 10 pernicio-
 7 sa *LS* confusione *H¹* 12 discretione *L¹* 13 discreuerit *H* 16 per-
 8 uidit *H¹* praenideat *L^{2c}* 17 discretionem *G¹* decretione *e.c* decretioni *H*
 9 suggestiones *L¹* uelut *Sc* 18 corde *H* seniori *L²* 19 suadere *H*
 10 diabolus *H¹L¹* 20 deicere *G¹* decipere *H* 22 intellexerit *G¹*
 11 intellexerit *H* generalem *L¹* 21 VIII *H* 25 praepositi *L¹* per-
 12 misso *G* praemissu *H¹* 26 nec *H¹* 27 necessitate *H¹*

discussione festinant, ut nonnumquam etiam impossibilia sibi
met imperata ea fide ac denotione suscipiant, ut tota nirtute
ae sine ulla cordis haesitatione perficere ea et consummare
uitantur et ne impossibilitatem quidem praecepti pro senioris
reuerentia metiantur. de quorum oboedientia speciatim nunc
dicere praetermitto: exemplis enim ipsis eam paulo post tra-
dere suo loco disponimus, si dominus nobis orationibus uestris
dederit commeatum. nunc instituta cetera persequamur, praeter-
mittentes illa contexere, quae in hac regione uel tradi mona-
steriis uel ab ipsis nequennt custodiri, sicut in praefatiuncula¹⁰
nostra facturos nos esse promisimus, quod scilicet nec laneis
indumentis utantur, sed lineis tantum et ne ipsis quidem du-
plicibus: quibus uicaria praepositus unusquisque suae decaniae
subministrat, cum illa quibus uestiti sunt sorduisse conspicerit.

XI. Illud quoque arduum atque sublime genus continentiae¹⁵
similiter praetermittentes, in qua summae repitantur deliciae,
si herba sale condita, quam labsanion vocant, aqua diluta ad
refectionem fratribus adponatur, aliaque conplura his similia,
quae in hac prouincia nec aërum temperies nec qualitas nostrae
fragilitatis admittit, illa tantummodo persequar, quae nulla²⁰
earnis infirmitas, non situs loci poterit impedire, si ea non fra-
gilitas animae ac temporis mentis ademerit.

XII. Itaque considentes intra cubilia sua et operi ac medita-
tioni studium pariter ipendentes, cum sonum pulsantis
ostium ac diuersorum cellulas perentientis audierint ad ora-
tionem scilicet eos seu ad opus aliquod inuitantis, certatim e
suis cubilibus unusquisque prorumpit, ita ut is, qui opus scrip-
toris exerceat, quam repertus fuerit inchoasse litteram finire

10] §. 9.

1 nonnumquam *G*² 2 imperata *H*¹ 5 mentiantur *H*¹ 7 nobis *om.* *H*
8 commiatum *L*¹ caetera *L* persequamur *v* 11 promissimus *H*¹*L*
13 uicariae *H* 14 perspicerit *L* 15 X *H* 16 pretermittentes *G*: praeter-
mittens *HLr* cf. *Iud.* 'anacolutha' diligiae *GHL* 17 labsanion *L*:
lapsanum *G* labsanum *L*² balsamum *H* delota *G* 18 eumphura *H*
19 prouintia *GL* 20 persequar *H*²*r* 21 infirmitas *L* impedire *H*:
impedire *rell.* 22 animi *H* adimerit *GL* 23 XI *H* considentes
*HL*¹ meditatione *H*¹ 24 pariter *om.* *H* pariter studium *L* pul-
santes hostium *G*¹ 26 certamine *H* 28 repertus *L* inchogasse *H*¹

non audeat, sed in eodem puncto, quo ad aures eius sonitus pulsantis adnenerit, summa uelocitate prosiliens ne tantum quidem morae interponat, quantum coepti apicis consummet effigiem, sed imperfectas litterae lineas dereliuquens non tam 5 operis compendia luerae sectetur quam oboedientiae uirtutem exsequi toto studio atque aemulatione festinet. quam non solum operi manuum seu lectioni uel silentio et quieti cellae, uerum etiam emetis uirtutibus ita praeferunt, ut huic iudicent omnia 10 postponenda et uniuersa dispendia subire contenti sint, dummodo hoc bonum in nullo uiolasse uideantur.

XIII. Illam sane uirtutem inter ceteras institutiones eorum uel commemorari superfluum puto, quod scilicet nulli eistellam, nulli peculiarem sportam lieeat possidere nec tale aliquid, quod uelut proprium retinens suo debeat communire signaculo. quos 15 ita nouimus omni ex parte nudos existere, ut praeter colobium, maforte, gallicas, meloten ac psiatium nihil amplius habeant, cum in aliis quoque monasteriis, in quibus aliqua remissius indulgentur, hanc regulam uideamus distrietissime nunc usque seruari, ut ne uerbo quidem audeat quis dicere 20 aliquid suum magnumque sit crimen ex ore monachi processisse 'codicem meum', 'tabulas meas', 'grafium meum', 'tunicam meam', 'gallicas meas', proque hoc digna paenitentia satisfacturus sit, si casu aliquo per subreptionem uel ignorantiam huiusmodi uerbum de ore eius effugerit.

25 XIII. Et cum tantos unusquisque eorum cotidie de opere ae sudore proprio reditus conferat monasterio, ut ex his sustentare non solum suam ualeat parcitatem, uerum etiam usibus possit exuberare multorum, in nullo tamen inflatur nec sibi

1 punctu *H¹* quod *HL¹* ad *om.* *H* 3 interponant *H* 4 ^pinterfecte *H* 5 luera** (ue ras.) *L* sectatur *H* 6 exequi *G* 8 indi- 10 cent *L* 9 contemti *H¹* sunt *HL¹* 11 XII *H* 12 commemorare *He* 13 sportam *HL¹*: sportellam *Gr* cf. c. 15, 1 15 existere *GH* 16 maforte *GL*: mafortem *H* mafortem *e* caligas *IPr* uel post gallicas add. *H* meloten *H*: melotam *G* melotā (ā in ras. m. 2) *L* meloten *e* phiatium *G¹* psiatium *e* spiatium *H* 17 illis *L* 21 tonicam *GL¹* 22 gallicas *L*: calicas *H¹* caligas *GH²r* pro hocque *H* poenitentia *G* penitentia *HL* 23 cassu *HL¹* 25 non distinguit *H* 26 hiis *H¹* 27 uelant *H* usibus *H¹* 28 exhibere ex exhibere *L*

de tanto operis sui quaestu ac sudore blanditur, sed praeter duo paxamatia, quae tribus nix denariis ibidem distrahuntur, nihil sibimet amplius unusquisque praesumit. inter quos nullum peculiare opus, quod pudet dicere quodque in nostris monasteriis utinam fieri nesciremus, non dicam effectu, sed ne cogitatione quidem ab aliquo penitus affectatur. cumque totam enthecam coenobii suam credat esse substantiam cunctisque rebus ut omnium dominus omnem curam sollicitudinemque dependat, ad retinendam nihilominus arreptae nuditatis mirtutem, quam studet ad finem usque perfecte atque inviolabiliter custodire, ita semet ipsum a cunctis extraneum et ex omnibus iudicat alienum, ut tamquam peregrinum se gerat et incolam istius mundi, aliumunque se potius monasterii reputet ac ministrum, quam dominum rei cuiuscunque praesumat.

XV. Ad haec nos miserabiles quid diciimus, qui in coenobiosis conuorantes ac sub abbatis cura et sollicitudine constituti peculiares circumferimus claves, omniisque professionis nostrae uerecundia et confusione calcata etiam anulos, quibus reconditam praesignemus, in digitis palam gestare nos non pudet, quibus non solum cistellae vel sportae, sed ne areae quidem vel armaria ad ea, quae congerimus vel quae egressi de saeculo reseruauimus, condenda sufficiunt, quique ita nonnumquam pro uilissimis nullisque rebus accendimur, eas dumtaxat velut proprias vindicantes, ut, si quis vel digito quicquam ex his contractare praesumpserit, tanta contra eum iracundia suppleamur, ut commotionem cordis nostri ne a labiis quidem ac tota corporis indignatione reuocare possimus. sed praetermissis nostris uitiis et his, quae ne commemorari quidem dignum est, silentio traditis secundum illud eloquim: non loquatur os meum

[29] Ps. 16, 4.

1 quaesto *H*¹ 2 paxamatia *G¹L¹*: paxamatia *G²* paxamatia *HL²* uix tribus *H* 3 praesumet *H* 5 nec *H* 7 coenobii *H*¹ suam coenobii *L* 9 depellat *G* 10 studit *H*¹ immobiliter *H* 11 ex *GL*: ab *H* 13 modi *H*¹ monasteriis *L¹* 15 XIII *H* diciimus *GL*: dieamus *He* 16 et] ac *H* 18 confessione *H*¹ 19 nos *om.* *L* 20 archae *G¹* 21 sclo *G* 22 reseruabimus *G¹* sufficient *L* 23 ascendemur *G¹* 24 uendicantes *H*¹ ex his *om.* *H* contrectare *GH²* 25 praesumserit *H*¹ 28 hiis *L¹* nec *L²* 29 illum *L¹* ut non *L et Ulg.*

opera hominum, uirtutes potius quae apud illos sunt et haec, quae nos quoque omni studio debemus adpetere, coepio narrationis ordine persequamur ipsasque iam regulas ac typos cursim breuiterque ponamus, ut peruenientes post haec ad quosdam actus et opera seniorum, quae studiose memoriae mandare disponimus, haec quae nostra expositione digesta sunt uelut testimonii ualidissimis roboremuis, uiuersa quae diximus exemplis eorum potius ac nitiae auctoritate firmantes.

XVI. Si quis igitur gillonem fictilem, quem illi baucalem nuncupant, easq; aliquo fregerit, non aliter negligentiam suam quam publica diluet paenitentia, ennetisque in synaxi fratribus congregatis tamdiu prostratus in terram ueniam postulabit, donec orationum consummetur sollemnis, impetraturus eam, cum iussus fuerit abbatis indicio de solo surgere. eodem modo satisfaciet, quisquis ad opus aliquod accersitus uel ad congregationem solitam tardius occurrit aut si decantans psalmum vel modicum titubauerit, similiter si superfluo, si durius, si contumacius responderit, si negligenter obsequia iniuncta compluerit, si vel leuiter murmurauerit, si lectionem operi uel oboedientiae praeferens officia statuta segniss fuerit exsecutus, si dimissa synaxi non concitus ad cellam reenrrere festinarit, si cum aliquo uel ad modicum substiterit uel si ad punctum temporis uspiam secesserit, si alterius tenuerit manum, si cum illo, qui cellae suae cohabitator non est, confabulari quantum lumenique praesumpserit, si orauerit cum illo qui est ab oratione suspensus, si parentum quempiam uel amicorum saecularium uiderit uel conlocutus eis sine suo fuerit seniore, si

3 prosequamur r. tipos **G¹** typus **H¹** 5 actos **L¹** 6 disputatione **H**

degesta **H¹** 7 uelud **H¹L¹** 9 XIIIH **H** gylonem syntilem **L** baucalem **L²**: baucalen **L¹** paucalem **G** blaucalem **H** 10 cassu **L¹** fringeret **H¹** neglig. **G¹** 11 pupilla **H¹** penitentia **G¹L¹** poenit. **G¹H** sinaxi **H** 12 terra **S²** postolabit **L** 14 eum fuerit abbatis indicio insus **L** 15 arcessitus **H** 18 contumaciusque **L** 19 murmurauerit **L¹** 20 exectus **G²L¹** 21 sinaxi **H** citius **H** festinarit **G**: festinauerit **IIIx** 22 subsisterit **H** 23 recesserit **L¹** 24 cohabeatur **H¹** non est hic incipit confabulari (*sic!*) **G** 27 conloquitus **L**

epistulam cuiuscumque suscipere, si rescribere sine suo abbatे temptarit. hue usq; et in huicmodi ac similibns admissis
 3 procedit animaduersio spiritalis. residua uero, quae apud nos
 indifferenter admissa a nobis quoque reprehensibilius susti-
 nentur, id est aperta conuicia, manifesti contemptus, contra-
 dictiones tumidae, libera et effrenata processio, familiaritas
 apud feminas, irae, rixae, simultates et iurgia, operis peculiaris
 praesumptio, filargiriae contagio, affectus atque possessio rerum
 superfluarum quae a ceteris fratribns non habentur, extra-
 ordinaria ac furtiuā eibi refectio et his similia non illa incre-
 patione qua diximus spiritali, sed uel plagis emendantur uel
 expulsione purgantur.

XVII. Illud autem, ut reficientibus fratribus sacrae lectiones
 in coenobiis recitentur, non de Aegyptiorum typo processisse,
 sed de Cappadocum nouerimus. quos nulli dubium est non
 tam spiritalis exercitationis causa, quam concupiscentiae super-
 fluae otiosaeque confabulationis gratia et maxime contentionum.
 quae plerumque solent in conuiuis generari, hoc statuere uolu-
 huisse, uidentes eas aliter apud se non posse cohiberi. apud
 Aegyptios enim uel maxime Tabennesiotas tantum silentium
 ab omnibus exhibetur, ut, cum in unum tanta numerositas
 fratrum refectionis obtentu consideret, nullus ne multire qui-
 dem audeat praeter eum, qui suae decaniae praeest, qui tamen
 si quid mensae superinferri uel anferri necessarium esse per-
 uiderit, sonitu potius quam noce significat. tantaque uescientibus
 eis silentii huius disciplina seruatur, ut enullis ultra oculo-

1 epistolam *G²HL* cuiuscumque *Gr*: cuiuspam *H* cuiusquam *L*
 si *GL*: uel *H* 2 temptarit *G*: temptauerit *HL* huic *G¹* 4 inde-
 ferenter *H¹* indifferenter *L¹* reprehensibilius *L¹* sustinenter *G¹*
 5 conuicia *L* 7 apt^o *L¹* peculiares *L¹* 8 filargiriae *H* (*passim*)
fylargiriae L 10 fortia *L¹* eibi *L* 11 quam *v* plagiis *L¹*
 13 XV *H* reficientibus *L¹* fratribus | tribus *L* 14 aegyptiorum *H*
 15 capod^o (*primum o mut. in a*) *H* cappo do co^o (*postremum o ex u*) *L*
 nonimus *H* quod *L* 16 spiritalis exercitations *L¹* concupiscentiae *H¹*
 17 otiosaque *L* 18 conuiuis *H¹* studere *L* 19 aput *bis* *L¹* cohiberi *L* 20 uel *GH*; et *L* tabennesiotas *H* tabennesiotas (n *ante s*
in ras. L) *G²L* 22 refractionis *L¹* multilare *H¹* 24 super-
 imferri *L* 25 sonito *H¹*

rum palpebras demissis, ne scilicet liber aspectus habeat copiam curiosius euagandi, nihil amplius intueantur quam mensam et adpositos in ea uel quos ex ea capiunt cibos, ita ut, quemadmodum uel quantum reficiat alius, nullus inuicem notet.

XVIII. Ante quam uel post quam legitimam communemque refectionem summa cautione seruatur, ne extra mensam quicquam cibi penitus ori suo quisquam iudicere praesumat, ut incidentibus per hortos et pomaria cum passim blandeque per arbores poma pendentia non solum obiciant se pectoribus transennatum, uerum etiam strata per terram conculeanda pedibus offerant, atque ad collendum parata facile ad consensum concupiscentiae inlicere ualeant intuentes et oportunitate uel copia quamuis districtos atque abstinentissimos ad sui desiderium prouocare, sacrilegum ducatur non modo quicquam ex his degustare, uerum etiam manu contingere absque eo, quod palam cunetis in commune reficientibus exhibetur et ad percipiendum oeconomi dispensatione per fratrum obsequia publice ministratur.

XVIII. Ne quid sane de institutis coenobiorum praetermissis uideamus, quemadmodum cotidiana fratribus etiam per alias regiones exhibeantur obsequia, commemorandum breuiter puto. per cunctam namque Mesopotamiam, Palaestinam et Cappadociam ac totum Orientem singulis ebdomadibus uicissim fratres ad haec officia sibi reddenda succedunt, ita ut secundum multitudinem coenobii ministrorum quoque numerus deparetur. quae explere tanta deuotione et humilitate deproferant, quanta nullus seruorum dirissimo domino ac praepotenti suum exhibet famulatum, ita ut ne istis quidem solis contenti obsequis, quae canonico iure soluuntur, etiam nocte surgentes

1 dimisis *GH* 2 euagendi *H¹* 3 oppositos *H¹* adpositus *L¹*
 cybos *L* 4 uel *om. L* 5 *non distinguit H* 6 refectionem *L¹* seruetur *L¹* 7 cybi *L* 8 incidentibus *H¹* ortos *H* pomaria *L¹*
 9 obiciant se non solum *L* peccatoribus *H¹* 11 collegendum *H¹*
 13 abstinentissimos *H¹* 14 sacrilegum *Gr: sacrilegium HLc* 15 manum *L¹* 16 commune reficientibus *L¹* 17 pupilae *H¹* 18 XVI *H*
 praetermissae *H¹* praetermissae *L* 19 cottid. *G²* pro *L¹* 21 palestinam *GH* palestinam *L* 22 capodociam *H¹* cappadociam *L*
 23 ut ita *H¹* 25 deproferent *L* 26 dirissimo *L¹* durissimo *HL²*
 28 nocti *L¹*

illos, quos specialiter haec manet cura, studio suo releuent et ea quae ab ipsis perficienda sunt furtim praenuenientes inplere contendant. has autem septimanas unusquisque suscipiens usque ad cenam diei dominici ministraturus obseruat. qua peracta ministerium totius ebdomadis ita concluditur, ut hi, quibus succedendum est, conuenientibus in unum fratribus ad concinendos psalmos, quos quieturi ex more decantant, omnibus in ordine pedes abluant, hanc scilicet ab eis pro labore totius septimanæ benedictionis mercedem fideliter expetentes, ut eos explentes mandatum Christi emissa generaliter ab omnibus fratibus oratio prosequatur, quae uel pro ignorationibus intercedat uel pro admissis humana fragilitate peccatis, et commendet deo uelut sacrificium pingue consummata eorum deuotionis obsequia. et ita secunda sabbati post matutinos hymnos aliis rursum succendentibus utensilia in quibus ministrauerunt ac uasa consignant: quae tanta sollicitudine curaque suscipientes custodiunt, ne quid ex eis innuuntur uel pereat, ut credant se etiam pro minimis quibusque uasibus tamquam pro sacrosanctis rationem non solum dispensatori praesenti, sed etiam domino reddituros, si forte aliquid ex eis neglegentia eorum fuerit inminutum. eni⁹ disciplinae qui modus sit uel quanta fide et cautione seruetur, uno testimonio, quod exempli gratia ponam, poteritis agnoscere. sicut enim studemus satisfacere uestro feroori, quo plenam uniuersorum cognitionem desiderantes etiam ea quae optime nostis hoc libello uobis cupitis iterari, ita ueremur mensuram breuitatis exceedere.

XX. In septimana cuiusdam fratris cum praeteriens oeconomicus tria lenticulae grana iacere uidisset in terra, quae

10] cf. Ioh. 13, 14. 13] Ps. 19, 4.

¹ quibus
 1 quos *G* mouet *H* 2 inplere *H¹*; inplere *rell.* 4 caenam *GH*
 5 hui *H¹L¹* 6 succidendum *H¹* 8 ordinē *L* totius septimanæ labore *L* 9 feliciter *L* expectantes *H* 12 admisis *H* ut *H* 14 matutinis *L¹* 15 ymnos *HL* ministrauerant *r.* 17 ex] de *L* uel]
 aut *L* 18 uasibus *G*; uassibus *H¹* uasis *H²Lx* 20 eis] hi⁹ (i eras.) *L*
 23 poterimus *L* 24 feroore *G¹* 26 uobis *G*; uos *H om.* *L* innitiari *H* excidere *H¹L¹* 27 XVII *H* oeconomicus *H* 28 trea *H¹L¹*
 gratia *L¹* terram *L¹*

ebdomadario festinanti, dum eam praeparat coctioni, inter manus cum aqua qua diluebatur elapsa sunt, confessim super hoc abbatem consuluit, a quo uelut interuersor neglectorque sacri peculii iudicatus ab oratione suspensus est. cuius neglegentiae reatus non aliter ei remissus est, nisi eum publica paenitentia diluisset. non solum enim se ipsos non esse suos, sed etiam omnia quae sua sunt credunt domino consecrata. propter quod si quid fuerit in monasterio semel inlatum, ut sacrosanctum cum omni decernunt reuerentia debere tractari, tantaque fide uniuersa procurant atque dispensant, ut etiam ea, quae despectui habentur paruaque reputantur ac uilia, si uel loco mouerint uel competentius conlocarint, si gillonem aqua inpleuerint, si ex eo cuiquam obtulerint ad bibendum, si tenuem fistucam de oratorio cellae submouerint, mercedem se consecuturos a domino tota credulitate confidant.

XXI. Nouimus fratres, in quorum septimana cum accidisset tanta lignorum penuria, ut non esset penitus unde soliti cibi fratribus pararentur, et donec possent coenipta deferri, ut xerofagia contenti essent abbatis fuisse auctoritate praeceptum, essetque hoc uniuersis placitum nec quisquam posset ullum coctionis sperare pulmentum, illos, uelut qui fructu ac mercede sui laboris et obsequii fraudarentur, si in ordine uicis suae cibos fratribus non secundum consuetudinem parauissent, tantum sibi spontanei operis ac sollicitudinis indixisse, ut in illis aridis ac sterilibus locis, in quibus ligna, nisi de fructiferis arboribus excidantur, omnimodis nequeunt inueniri (nec enim ut apud nos ulla repperiuntur fructecta siluestria), per extenta auia disurrentes et heremum, quae uersus mare mor-

1 eam *G*: ea *HLv* 2 qua *om. H* diluebatur *G*: diluebantur *HLv*
elabsa *L* 3 neglectorque *G¹* 4 negligentiae *G¹* 5 remisus *H* publica *HL¹* 6 penitentia *G¹HL* poenitentia *G²* 9 sacrosancta *ex* sacrosancto *L* 11 despectui *HL* ac ui**lia (*gi eras.*) reputantur *L* 12 conlocarint *G*: conlocauerint *HL* sygylonem *L* 13 cuique *L* 14 festueam *G²H²L²* oratoria *H¹* 15 confidunt *G* 16 XVIII *H*
septimanam *L¹* 17 cybi *L¹* 18 co*pta *L* ^mxerofagia *G²S*: xerofagia *G¹H¹* xerofagiis *H²L* 20 possit *H¹* 21 qui uelut *L* furetu *G¹* 23 cybos *L¹* 24 sollicitudis *L* 27 reperiuntur *L*

tuum tenditur, obeuntes fistucas tenues ac spinulas, quas uentus
hue illueque disperserat, suo sinu et gremiis colligentes cunctam
sollemnitatem ciborum spontaneis obsequiis praepararent,
ita ut de solita praebitione nihil paterentur imminui, tanta
fide haec sua munia fratribus exhibentes, ut etiam cum illos 5
honeste posset uel lignorum excusare penuria uel abbatis imperium,
pro fructu suo atque mercede noluerint hac abuti
licentia.

XXII. Haec dieta sint secundum typum ut praefati sumus
totius Orientis, quem etiam in partibus nostris necessario 10
dicimus debere seruari. ceterum apud Aegyptios, quibus ma-
xima cura est operis, non est ebdomadarum mutua uicissitudo,
ne sub occasione huius officii omnes ab operis canone impe-
diantur, sed uni probatissimo fratrum cellarii uel coquinae
cura committitur, qui perpetuo, donec uirtus eius uel aetas 15
admittit, iugiter opus istud exerceat. non enim magno labore
corporis fatigatur, quia nec tanta cura inter eos parandorum
ciborum uel coctionis inpenditur, quippe qui maxime xerofagiis
uel omofagiis utuntur et apud quos secta singulis mensibus
porrorum folia, labsania, sal frietum, oliuae, pisciculi minuti 20
salliti, quos illi maenomenia uocant, summa uoluptas est.

XXIII. Et quoniam hic liber de institutione est eius qui
renuntiat huie mundo, per quam scilicet introductus ad humili-
tatem neram et oboedientiam perfectam ceterarum quoque uirtutum
culmina possit ascendere, necessarium reor quaedam 25
seniorum gesta, quibus per hanc enituere uirtutem, exempli

1 abenites *H* fistucas *H*¹ festucas *G²H²L* spinas *L* 2 gremiis
5 *G¹* gremis *H*¹ 3 cyborum *L*¹ 5 munera *H* et *G¹* 6 possit
9 *H¹L* excurare *G¹* excussari *H*¹ 7 suo fructu *HL* adque *L*¹
XVI ec XVIII *H* tipum *H* 11 debere seruari docemus *L*
13 offici *H*¹ 14 cellarii *H*¹ quoquiniae *L* 15 uirtus *GH*: uires *Lr*
16 istut *L* 17 qui *L*¹ inter] apud *L* 18 cyborum *L*¹ xerofagiis
GH²L²: xerofagis *H*¹ xerofagis *L*¹ 19 uel] et *L* homofagiis *GH²L*
homofagis *H*¹ 20 purorum *L*¹ labsania *GL*: lapsania *H* 21 salliti
*GL*¹: saliti *L*² salsati *H* maenomenia (*μανομένια*) *scripti*: menominia *G*
minuminia *H* minomenia *L* sumpta uoluptas *L*¹ uoluntas *H*¹
22 XXVII (*sic!*) *H* est eius *G*: eius est *HL* 23 introductos *G¹*
24 caeterarum *L* 25 posset *L*¹

gratia sicut promisimus explicare, de multis admodum pauca carpentes, ut studentibus sublimiora sectari non solum incitamentum ex his uitiae perfectae, sed etiam propositi forma procedat. quamobrem duos uel tres pro libelli huius conpendio de tam innumera patrum multitudine proferentes ponimus primum abbatem Iohannem, qui commoratus est iuxta Lyco, quod est oppidum Thebaidae, quique propter oboedientiae uirtutem usque ad prophetiae gratiam sublimatus sic uniuerso orbi claruit, ut etiam regibus mundi huius merito suo redderetur inlustris.
 nam cum in extremis ut diximus Thebaidae partibus commaneret, non ante praesumebat Theodosius imperator ad praepotentium tyrannorum bella procedere, quam illius animaretur oraculis atque responsis, quibus confidens uelut caelitus sibi delatis tropaea de desperatis bellis atque hostibus reportauit.
 XXIII. Hic itaque beatus Iohannes ab adulescentia sua usque ad perfectam ac uirilem aetatem seniori deseruiens, donec ille in huius uitiae conuersatione durauit, tanta humilitate inhaesit eius obsequiis, ut ipsi quoque seni stuporem summum oboedientia eius inceuteret. cuius hanc uirtutem, utrum de uera fide ac profunda cordis simplicitate descenderet an affectacia esset et quodammodo coacticia atque ad imperantis faciem preeberetur, uolens manifestius explorare conplura ei etiam superflua minusque necessaria uel impossibilia frequentius iniungebat. ex quibus tria ponam, per quae manifestari possit 2 uolentibus scire uel mentis eius uel subiectionis integritas. sumpsit namque de lignario suo uirgultum senex, quod olim excisum usibus foci fuerat preeparatum, dumque coctionis re-

1 promissimus explicari *H¹* 2 carpant *L¹* 3 hiis *L¹* 5 innumera *H¹* ponemus v 6 lico *Hc* 7 opidum *H¹L* thebaide *GH²L²*: thebaide *H¹* thebaidos *L¹* 8 claruit orbi *Lc* 9 tuo *G¹* 10 cummaneret *H¹* commoraret *G¹* commoraretur *G²* 11 ad *GH*: aduersum *L* potentium *L¹* 12 tirannorum *H* 14 tropea *L¹*: tropia *H¹* trophea *GH²L²* desperatis *H¹L* 15 XXVIII *H* iohannis *H¹* aduliscentia *G¹H¹* adolescentia *G²* adoliscentia *L¹* 16 ad *om. H* 18 inhessit *H¹* 19 oboedientiae *H¹* inceuterit *H¹* huius *H* baec uirtus *L²* 20 ac] et *L* discenderet *H¹* 21 effectatitia *H* et in *H¹* quodammodo *L¹* coactacia *H¹L* impetrantis *G¹* 22 diligentius *L* eumplura *H¹* 24 trea *H¹L¹* 25 integretas *L¹* 27 excissum *H¹*

tardat occasio, non modo aridum, sed prope putre iacebat temporis uetustate. cumque hoc coram ipso fixisset in terram, praecepit aduecta aqua cotidie bis rigari, ut scilicet diurnis umoribus radicatum atque in antiquam arborem reuiuiscens diffusis ramis amoenitatem oculis atque umbraculum in aestu 5
 3 feruenti subter residentibus exhiberet. quod praeceptum ueneratione solita sine ulla impossibilitatis consideratione suscipiens adulescens ita cotidianis diebus expleuit, ut aquam per duo ferme milia indesinenter adportans nullatenus lignum rigare cessaret, ut quem per totum anni spatium non infirmitas corporis, non festiuitatis sollemnitas, non occupatio necessitatis ullius, quae illum etiam honeste excusaret ab exsecutione mandati, non denique hiemis asperitas intercedens ab obseruantia 10
 4 praecepti huius potuerit impedire. cumque eius hanc sedulitatem tacitus senex latenter diebus singulis exploraret uideret que eum simplici cordis affectu mandatum snum uelut diuinitus emissum sine ulla permutatione uultus uel rationis discussione seruare, sinceram humilitatis eius oboedientiam conprobans, pariter etiam miserans tam longum laborem, quem per totum anni spatium studio deuotionis in penderat, ad aridum uirgultum 15 accedens, o, inquit, Iohannes, misitne radices haec arbor an non? cumque ille se nescire dixisset, senex, uelut inquirens rei ueritatem et tamquam temptans utrum iam suis radicibus niteretur, euulsit coram ipso leui commotione uirgultum, sieque proiciens illud praecepit ut deinceps rigare desineret. 20 25

XXV. Itaque cum huiuscmodi exercitiis eruditus cotidie iuuenis in hac parendi uirtute succresceret et humilitatis eius

1 occasio H^1 3 praecepit H^1 cottid. G^2L^2 inrigari H diuinis ex diuinis H diuiniis r 4 umoribus H^1 ; humoribus $rell.$ atque ex aqua in arborem G (ex *in ras.*, in *s. l. m. 2*) 5 diffussis H^1 deffusis L^1 6 sedentibus L^1 8 aduliscentis G^1 adolescens G^2 cotidianis G^1H ; cottid. G^2 continuatis L 9 fere H 10 cessarat H^1 ut quem H : utque G^1L^2 atque G^2L^1Se infirmitas L 12 excussaret H^1L executione GL^1 13 hyemis L^1 obseruantia GH ; obseruatione Lv 14 potuerit G : poterit L poterat HS 16 affectum L^1 17 emisum L^1 20 inpleuerat L 21 accidens L^1 inquit H^1L^1 iohannis missitne H^1 22 cumque GH : cum L 23 tentans H^1 25 praecepit H^1L desiniret H^1 26 XXVIII H exercitis L^1 cottid. G^2L^2 27 parendi (*e ex a*) perenni H

enitesceret gratia atque oboedientiae suae suavis odor per monasteria uniuersa fragraret, quidam fratrum probationis, immo aedificationis obtentu nententes ad senem cum subiectionem eius quam andierant mirarentur, uocans eum repente senex,
⁵ ascendere, ait, et sumens lenticulam olei (quae sola in heremo suis uel aduenientium usibus liquorem pinguedinis tenuissimum ministrabat) deorsum proice per fenestram. quam ille, cum ad superiora concitus peruolasset, per fenestram proferens cominuendam dimisit ad terram, parum cogitans uel retractans
¹⁰ praecepti indeptiam, diurnam necessitatem, infirmitatem corporis, penuria sumptuum, heremi squalentis angustias ac difficultates, in qua, etiam si pecunia subpeditaret, nihilominus perdita species inueniri repararique non posset.

XXVI. Aliis rursus aedificari cupientibus oboedientiae eius
¹⁵ exemplo, uocans senior, curre, inquit, Iohannes, saxum illud
 hue aduolue quantocius. qui confessim saxum inmane, quod
 multae hominum turbae mouere non possent, adipicita nunc
 cerauice nunc toto corpore, tanto nisu atque conatu prouoluere
 contendebat, ut sudore omnium membrorum suorum non solum
²⁰ totum infunderet uestimentum, sed etiam saxum ipsum suis
 cernicibus umeetaret, in hoc quoque parum metiens impossibilitatem
 praecepti uel facti pro reuerentia senis et obsequii
 simplicitate sincera, qua credebat senem tota fide nihil posse
 in cassum ac sine ratione praecipere.

XXVII. Hue usque abbatis Iohannis pauca de multis dixisse
 sufficiat. nunc abbatis Paternuti factum dignum memoria
 comprehendam. hic namque abrenuntiare desiderans huic mundo
 tamdiu pro foribus monasterii excubans perdurauit, donec in-

1 enitesceret *G¹L¹* glatia *L¹* sua *Gc: om. HLR* 2 flagaret *G¹*
 flagaret *H¹LS* fraglaret *G²H²* 5 ait ei et *H* herimo *L¹* 6 usibus *H¹* pinguedinis *G²L²*: pinguidinis *G¹HL¹* 7 proice** (re *eras.*) *H*
⁸ proferens *om. H* 11 squalentes *L¹* 12 deficitates *H¹* deficitates *L¹*
 subpeditaret *H¹*: supped. *rell.* 13 reparique *L* possit *H¹L* 14 XXX *H*
 rursus *G*: rursum *HLx* 15 uocans *GL*: uocans eum *Hx* iohannis *H¹*
¹⁶ quantotius *GHL²* 17 adipicita *G*: adipicata *H¹* applicata *H²L*
¹⁸ adque *L¹* 20 set *L¹* 21 humectaret *G²H²L²* inposib. *L*
²⁵ XXXI *H* 26 paternuti *G*: paternoti *H* pa^zmutui *L* 28 prae *H*

mobilis perseverantia sua contra omnem consuetudinem coenobiorum cum filio parvulo, qui octo circiter esset annorum, ut susciperetur eliceret. cumque tandem recepti fuissent, confessim non solum diuersis praepositis traditi, uerum etiam cellae habitatione seiuneti sunt, ne scilicet ingi uisione parvuli reminisceretur pater ex omni sua quam renuntians abiecerat facultate atque affectione carnali saltim sibi filium superesse, et quemadmodum diuitem se iam non esse sciebat, ita etiam patrem 5
 2 se esse nesciret. quod ut plenius probaretur, utrum uidelicet plus faceret affectionem sanguinis ac suorum uiscerum caritatem, an oboedientiam et mortificationem Christi, quam renuntians quisque pro eius debet amore praeferre, de industria neglegebatur parvulus, pannis potius quam uestimentis indutus, sordibus quoque ita obsitus ac foedatus, ut offendere potius quam delectare paternos oculos posset, quotiens ab eo fuisset 10 aspectus, sed etiam colaphis atque alapis expositus diuersorum, quas plerumque sub obtutibus suis innocentem parvulo etiam gratis cernebat infligi, ita ut numquam genas eius nisi lacrimarum sordentibus uestigiis uideret infectas. enique taliter infans sub oculis eius per dies singulos ageretur, pro amore 20 nihilominus Christi et oboedientiae uirtute rigida semper atque immobilia patris uiscerata permanerunt. non enim reputabat iam snum filium, quem secundum pariter obtulerat Christo, nec curabat de praesentibus eius iniuriis, sed potius exultabat, quod eas nequaquam infructuose tolerari cernebat, parum cogitans de laerimis eius, sed de propria humilitate ac perfectione sollicitus. quam distinctionem mentis illius atque immobilem rigorem peruidens coenobii senior, ad conprobandam penitus animi eius

1 perseverentia *L¹* omnium *L* 2 ut *om.* *H* 3 elicerit *H¹* elicit *L* 5 uisione *H¹* 6 abicerat *H* abdicaret *L* 7 saltem *H²* superesset *L¹* 8 diuitem se iam *GH*: se iam diuitem *Lr* sciebant *L¹* 10 pluris *H²r* affectione *Lc* caritate an oboedientia et mortificatione *L²c* 12 pferre *L¹* 15 possit *L¹* 16 colaphis *G* colaphis *H¹* 17 optutibus *G¹* 18 infligi *G* et 'omnia ms.' *Cuyckii*: imferri *L* inferri *Hr* 19 surdentibus *H¹* imfectas *L* 21 regida *L¹* 22 enim recordabatur nec reputabat iam (iam s. l. m. 2) filium suum *L* 24 has *H* 25 tollerari *G¹H¹* 28 et ad *GS¹* anime *H¹*

constantiam, cum plorare quadam die uidisset infantem, simulans se aduersus eum commotum praecepit patri, ut tollens eum iactaret in flumen. tum ille, uelut a domino sibi esset 4 praeceptum, confestim celeri cursu rapiens filium ulnis propriis 5 usque ad oram fluminis iactaturus adnexit. quod profecto feruore fidei et oboedientiae eius fuisset opere consummatum, ni procurati fuissent de industria fratres, qui sollicite ripam fluminis ob siderent, projectumque iam et quodammodo de fluminis 10 alueo parvulum rapuissent, et consummationem praecepti obsequio patris ac deuotione completam ab effectu operis atque ab ipso fine reuocassent.

XXVIII. Cuius fides atque deuotio in tantum deo fuit accepta, ut diuino statim testimonio conprobata sit. reuelatum namque est continuo seniori hac eum oboedientia Abrahae patriarchae 15 opus in plesse, cumque breui tempore transacto idem abbas coenobii de huius mundi commemoratione migraret ad Christum, hunc praeponens cunctis fratribus successorem sui atque abbatem monasterio dereliquit.

XXVIII. Non tacebimus etiam nobis cognitum fratrem secundum saeculi huius ordinem summae familiae: nam patre comite ac ditissimo oriundus fuit, studiis quoque liberalibus non medioeriter institutus. qui relictis parentibus cum ad monasterium per uolasset, ad conprobandum mentis humilitatem uel fidei eius ardorem confestim ei a seniore praeceptum 25 est, ut decem sportas, quas necesse non erat publice uenditari, ceruicibus suis onerans distrahendas per plateas circumferret, adiecta condicione, qua diutius in hoc officio retineretur, ut, si forte unus eas pariter coenire uoluisset, non cederet,

1 quadam *L* infantem *L* 2 aduersum *G¹* praecepit *H¹* patrem *L¹* 3 tum *GHL²*; tunc *L¹e* sibi *G*: hoc sibi *Hr* sibi hoc *Le* 4 propriis ulnis *H* 5 horam *H* iacturus *L¹* 6 ni *G*: nisi *HL²* 8 ob siderent *G¹H¹* projectum namq. et *H* et om. r 12 XXXII *H* ac *L* 13 statim in *H* cum probata *L* reuelatam *G¹* 14 cum *L* 16 commemoratione *L¹* 17 sibi *v* 19 XXXIII *H* 20 sci *G* 21 studiisque *L* 22 institutis *H¹* 23 humilitatem mentis *L* 24 uel] ac *L* statim *H* seniori *L¹* 25 X. *G* decim *L¹* puplice *H¹L* 26 honerans *H¹* detrahendas *H¹* 27 conditione *G* quo deuotius *H* reten neretur *H¹* 28 non concederet *H*

sed singillatim eas quaerentibus uenundaret. quod ille tota deuotione compleuit et omni confusionis uerecundia pro nomine ac desiderio Christi caleata sportas umeris suis ipponens pretio statuto distraxit ac pecuniam ad monasterium reportauit, nequam perterritus tam nulis et insueti officii nouitate nec considerans indignitatem rei natalinque splendorem ac uenditionis iniuriam, dum illam Christi humilitatem, quae est uera nobilitas, per oboedientiae gratiam desiderat obtinere.

XXX. Coartat nos libelli modus ad finem tendere: sed oboedientiae bonum, quae inter eeteras uirtutes primatum tenet, non patitur nos eorum gesta qui per hanc claruerunt penitus silentio praeterire. propter quod utrumque congrue temperantes, id est tam breuitati quam studiosorum desideriis atque utilitatibus seruentes unum adhuc ponemus humilitatis exemplum, quod non ab incipiente, sed a perfecto atque abbate completum non solum iuniores instruere, sed etiam seniores ad perfectam humilitatis uirtutem lectione sua poterit incitare.

uidimus itaque abbatem Pinufium, qui cum esset inmanis coenobii presbyter, quod est in Aegypto non longe a Panephysi ciuitate, et pro ipsa reuerentia uel uitiae suae uel aetatis uel sacerdotii cunctis honorabilis ac uenerandus existeret, uidens se pro hoc ipso humilitatem illam, quam secundum suae mentis ardorem concupierat, exercere non posse nec habere quo uirtutem desideratae subiectionis extenderet, clam fugiens de coenobio secessit solus in Thebaidos ultimas partes, ibique deposito habitu monachorum adsumpta saeculari neste coenobium Tabennesiotarum expedit, quod sciebat cunctis esse districtius,

2 post compleuit in H cap. 34 incipit confusionis H¹ 3 humeris G²HL 4 detraxit H¹ portauit L¹ 5 offici L¹ 7 uera est HL 8 desiderat L 9 non distinguit H cohortat L motus L¹ 13 breuitate L¹ 14 ponimus H¹L 17 post incitare in H cap. 35 incipit 18 uidimus] incipit T pinufium GH²: pinufium H¹ pynuphium L pinuphium T 19 prb G praesbiter H presbiter L panefysi G panifisi H panephysi L panephisi T 21 uenerabilis ac honorandus L extiterit H 23 concupuerat LT nec om. L¹ 24 desiderante L¹ 25 thebaidos G: thebaidas H¹T thebaidae H² thybaidos (do in ras.) L 26 seculi L¹ 27 tabennesiotarum GT: tabenensiotorum HL expedit G¹HL¹T: expedit G²SL²v

et in quo se uel pro longitudine regionis ereditum ignorandum
 uel pro magnitudine monasterii ac multitndine fratrum facile
 posse celari. ubi diutius pro foribus persenerans cunctorum 3
 fratrum genibus pronolutus ut susciperetur summis precibus
⁵ ambiuit. cumque multo despectu tandem fuissest admissus, quod
 scilicet decrepitus senex et qui omnem suam peruxisset aetatem
 ingredi coenobium postularet, quo tempore iam ne deseruire
 quidem suis uoluptatibus praeualeret, ac ne hoc ipsum quidem
 causa religionis expetere eum adsererent, sed famis et inopiae
¹⁰ necessitate constrictum, ut seni nullique operi penitus apto
 horti cura diligentiaque mandatur. quam sub alio fratre iu- 4
¹⁵ uiore, qui eum sibi creditum retinebat, exercens sic eidem sub-
 debatur tantaque oboedientia desideratam humilitatis excolebat
 uirtutem, ut non solum ea, quae ad horti diligentiam perti-
 nebant, uerum etiam uniuersa officia, quae erant cunctis aspera
 uel indigna atque ab omniibus ducebantur horrore, tota cotidie
 sedulitate conpleret. conplura uero etiam nocte consurgens ita
 furtim nullo teste uel concio tenebris occulentibus efficiebat,
 ut penitus auctorem operis nemo deprehenderet. cumque ibi-
²⁰ dem trieunio delitescens per uniuersam Aegyptum dispersis
 ubique fratribus quaereretur, a quodam tandem uisus, qui de
 Aegypti partibus commearat, uix potuit pro humilitate habitus
 sui ac uilitate officii quod gerebat agnoscere. nam sarculo deor- 5
 sum incurrus laxabat holeribus terram, deinde stercus umeris
²⁵ suis adiectans eorum radicibus ingerebat. cumque haec intuens
 frater super agnitione eius diutissima fuissest haesitatione de-

1 et *om.* *L* credit *T* 3 diutius *G*: diutissime *HLTe* p[re] *H*
^a ambiebat *H* despectu *H'L'T* 6 suam peruxisset aetatem *LT*: suam

^{egressu} peruxisset aetatem *H* uitam suam peruxisset aetate *G fort.* uit[er]e suea per-
 uxisset aetatem: cf. V, 38, 1 7 postularet *L*^b 8 uoluptatibus *L*

uoluntatibus *H'T*^c quidem *om.* *L* 10 nulli *HL*^d abto *H*^e 11 orti *H*

iuniori *H*^f 12 retinebat *H*^g subiebatur *H* 13 oboedientiæ *L* desideratæ *HT*: cf. p. 68, 24 16 cottid. *L*² 17 coupleuit cumplura *H*¹
uero om. *L*¹v uerum etiam *H* uerum etiam *T*¹ 20 delitescens *G¹L¹*

deletescens *H*¹ deletescens *T* uniuersum *L* 21 undique *L* tamdem *H*

22 commearet *H*¹ 23 offici *H*¹ 24 ^boleribus terram laxabat *L* hu-
 meris *HLT* 25 intendens *H*

tentus, proprius tandem accedens et non solum nultum, sed etiam sonum uocis diligenter explorans ad pedes eius comminus cecidisset, primo quidem super hoc stuporem sumnum uidentibus cunetis incussit, eur uidelicet istud fecerit ei, qui apud ipsos uelut nouicium ae de saeculo nuper egressus habebatur extremus. post uero miraculo sunt maiore pereulsi, cum eius nomen, quod apud ipsos quoque magna fuerat opinione 5
6 compertum, protinus prodiisset. a quo uniuersi fratres prioris ignorantiae ueniam postulantes, quod eum uidelicet tanto tempore inter iuniores ac paruulos deputassent, inuitum ac flentem, 10 quod inuidia diaboli digna sibi fuisse conuersatione atque humilitate fraudatus, quam diutissime requisitam tandem se aliquando inuenisse gaudebat, nec meruisset uitam suam in illa quam arripuerat subiectio finire, ad proprium coenobium reuixerunt, custodientes eum summa diligentia, ne ab eis quo- 15 que similiter quoquam dilapsus aufugeret.

XXXI. Ubi cum fuisse modico tempore demoratus, eodem rursus humilitatis desiderio atque ardore succensus captans nocturna silentia ita diffugit, ut iam non uicinam prouinciam, sed ineognitas et alienas longeque diuisas regiones expeteret. 20 nam concendens nauem in Palaestinae partes commeare curauit, credens se tutius latitum, si ad illa semet ipsum asportaret loca, in quibus ne nomen quidem suum fuisse auditum. quo cum aduenisset, nostrum monasterium protinus expetiuit, 25 quod non longe fuit a spelaeo, in quo dominus noster ex uirgine nasci dignatus est. in quo permodico tempore delitescens

1 proprius *H¹L¹* propiusque *L²* 3 procidisset *HLT*: cf. *Seneca Controv. I, 1, 19* primum *HLT* 4 fieret *L* 5 nouitius *G²H²T* sclo *G* 6 maiorem *G¹* 8 protenus *H¹* prouidisset *G¹* compertum audissent. Et statim procidentes ei uniuersi *L* 9 postulabant *L* 10 et inuitum *L* 11 diabuli *H¹T* fuisse post humilitate *habet L* 12 requisitam *H¹* 13 meruisse *HT¹* 15 reuixerunt *scripti*: redueerunt *G¹* reduxerunt *rell. v* nec *L¹* 17 *non distinguit H* 19 defugit *H¹L¹T* cf. *cap. 6* prouintiam *GT* 21 palestinae *codd.* 22 diutius *H* totius *L¹* latitum *GSHLT*: latitatum *v* asportaret *GSr*: asportasset *L¹c* deportasset *H* 25 ab *L* speleo *GL*: spelunca *ex spelunco H(T)* qua *H²* 26 delitiscens *G¹L¹* dilitescens *H* deletiscens *T*

secundum sententiam domini tamquam ciuitas super montem posita diutius abscondi non potuit. nam continuo quidam fratum, qui ad loca sancta de Aegypti partibus orationis causa conuenerant, agnatum eum summa ui precum ad suum coenobium reuocarunt.

XXXII. Hunc igitur senem pro illa quae nobis fuerat apud ipsum in monasterio nostro fiducia cum post haec in Aegypto studiosissime requisissemus, exhortationem quam dedit fratri, quem sub nostra praesentia in suo coenobio recipiebat, quia 10 puto ex hac posse aliquid instructionis accedere, animus est opuseculo huic intexere. nosti, ait, quot diebus pro foribus excubans hodie sis receptus. cuius difficultatis causam primitus debes agnoscere. poterit enim tibi in hac via quam ingredi concupiscis multum conferre, si ratione eius agnita ad seruictum Christi consequenter ac sicut oportet accesseris.

XXXIII. Sicut namque immensa gloria fideliter seruientibus deo ac secundum institutionis huius regulam ei cohaerentibus repromittitur in futurum, ita poenae grauissimae praeparantur his, qui tepide eam neglegenterque fuerint executi et secundum hoc, quod professi sunt uel quod ab hominibus esse creduntur, fructus etiam congruos sanctitatis eidem exhibere neglexerint. melius est enim secundum scripturae sententiam non uouere quemquam quam uouere et non reddere, et maledictus, qui facit opera domini neglegenter. ideo 25 igitur a nobis diutissime refutatus es, non quia tuam uel omnium salutem non toto desiderio cupiamus amplecti et his qui ad Christum conuerti cupiunt etiam procul occurrere non optemus, sed ne temere recipientes et nos apud deum leuitatis et te

1] Matth. 5, 14. 22] Eccles. 5, 4 (LXX). 24] Hierem. 48, 10 (LXX).

1 super *GT*: supra *HL* et *Uulgata* cf. *Conl. XXIII*, 19, 2 2 possita *L*¹
 3 causa] gratia *L* orationis causa *om. H* 5 reuocauerunt *HT* 6 non
distinguit H 7 fiducia *G*: familiaritas *Lv* familiaritate *HT* 8 requis-
 sissimus *H* exhortationem *HT* exhortatione *L*¹ 10 hoc *LT* accidere
*HL*² 11 proj. p *H* 14 traditione *G* 16 non *distinguit H* 17 con-
 herentibus *T* 18 promittitur *HT* 19 executi *G* 20 omnibus *H*
 21 exhibere *H*¹ contempserint *L* 23 quemquam *om. L* 24 opera (*τι*
ἴργα) *HL*: opus *GTv* et *Uulgata* negligenter *G*¹ 27 obteinus *H*¹

reum grauioris supplicii faceremus, si ad praesens facile susceptus nec pondus professionis huius intellegens uel destitutor post haec uel tepidus extitisses. quamobrem ipsam causam abrenuntiationis debes in primis agnoscere, qua perspecta quid te conueniat agere ex eius ratione manifestius instruaris.

XXXIII. Abrenuntiatio nihil est aliud quam cruceis ac mortificationis indicium, ideoque noueris hodierno die te huic mundo et actibus ac desideriis eius esse defunctum teque secundum apostolum mundo huic esse crucifixum tibique hunc mundum. considera ergo condiciones crucis, sub cuius te deinceps sacramento oportet in hac luce uersari, quia iam nou tu uiuis, sed uiuit in te ille qui est pro te crucifixus. eo ergo habitu ac figura, qua pro nobis in patibulo fuit ille suspensus, nos quoque necesse est in hae uita degere, ut scilicet secundum Dauid adfigentes de timore domini carnes nostras uniuersas uoluntates ac desideria non nostrae concupiscentiae seruientia, sed mortificationi eius habeamus adfixa. sic enim praeceptum domini in plebimur dicentis: qui non accipit crueam suam et sequitur me, non est me dignus. sed forte dicas: quomodo potest homo crueam iugiter portare, uel quemadmodum uiuens quis possit esse crucifixus? audi rationem breuiter.

XXXV. Crux nostra timor domini est. sicut ergo crucifixus quis iam non pro animi sui motu membra sua quoquam mo- uendi uel conuertendi habet potestatem, ita et nos uoluntates nostras ac desideria non secundum id, quod nobis suaue est ac delectat ad praesens, sed secundum legem domini quo nos illa constrainxit adplicare debemus. et sicut is qui patibulo crucis adfigitur non iam prae sentia contemplatur nec de suis affectionibus cogitat, non pro erastino die sollicitudine curaque

9] cf. Gal. 6, 14. 11] cf. Gal. 2, 20. 14] cf. Ps. 118, 120.
18] Matth. 10, 38.

1 rerum *L*¹ 2 distitutor *G¹H¹* 3 existeres *H* 4 cognoscere *G* 6 *non distinguit H* ac] et *H* 8 ac] et *L* eius om. *H* 10 *condiciones GH²L T* huius *HT* 11 *quia*] in qua *L* 12 *pro te est L* 14 in *eq* luce *H* 15 *uoluptates H* 18 *dicentes H¹* 20 *homo potest L* 22 *non distinguit H* 24 *uoluptates H¹* 26 *dilectat H¹* 27 *constrinxit H* his qui in *H* 29 *affectibus H*

distenditur, nulla possidendi concupiscentia permouetur, nulla superbia, nulla contentione, nulla aemulatione succenditur, non de praesentibus dolet iniuriis, non praeteritarum iam recordatur seque, cum adhuc spiret in corpore, cunctis elementis credit esse defuntem, illuc praemittens sui cordis intuitum, quo se non dubitat ilico transitur, ita nos quoque timore domini crucifixos oportet his omnibus, id est non solum carnalibus uitiis, uerum etiam ipsis elementis mortuos esse, illuc habentes oculos animae nostrae defixos, quo nos sperare debenius momentis singulis migraturos. hoc enim modo mortificatas poterimus uniuersas concupiscentias et affectus habere carnales.

XXXVI. Cane ergo ne quid aliquando eorum resumas, quae renuntians abiecisti, et contra interdictum domini de agro euangelicae operationis reuersus inueniaris tunica tua qua te spoliaueras renestiri, nene ad humiles terrenasque mundi huius concupiscentias ac studia reuoluaris et contra Christi mandatum de perfectionis tecto descendens tollere aliquid prae sumas ex his quae renuntians abdicasti. caue ne parentum, ne affectionis pristinæ recorderis et ad euras saeculi huius sollicitudinesque reuocatus secundum saluatoris sententiam ponens manum tuam super aratrum ac respiciens retro regno caelorum aptus esse non possis. caue ne quando superbiam, 2 quam nunc incipiens ardore fidei ac plena humilitate calcasti, cum cooperis psalmorum uel professionis huius quandam notitiam degustare, paulatim elatus resuscitare mediteris ac secundum apostoli sententiam quae destruxisti iterum reaedificans praeuaricatorem constituas temet ipsum, sed potius ut in hac nuditate, quam coram deo et angelis eius professus es, ad finem usque perdures, in hac quoque humilitate ac patientia, qua ut

13] cf. Matth. 24, 18. 16] l. c. 17. 20] Luc. 9, 62. 26] cf. Gal. 2, 18.

3 praeteritorum *H* 4 spirat *G²v* elementis *H¹* 8 uitis *H¹* elementis *H¹* illuc *v* 12 *non distinguit H* aliquid *H* 14 tonica *H* spoliaueris *H¹* expoliaueras *Lc* 15 neue *HLT¹* (ue in *Teras.*): neque *Gr* terrenas *L* 18 dimisisti *L* 19 et] ut *H* scilicet *G* 22 aliquando *H* 26 distruxisti *G¹* 27 costitutas *G¹* temet ipsum constitutas *H*

suscipereris in monasterio decem diebus pro foribus perseuerans multis lacrimis implorasti, non modo persistas, uerum etiam proficias atque succrescas. satis enim miserum est, ut eum debeas a rudimentis ac primordiis tuis prouehi et ad perfectionem tendere, etiam ab ipsis incipias ad inferiora recidere. ⁵ non enim qui cooperit haec, sed qui perseuerauerit in his usque in finem, hic saluus erit.

XXXVII. Uersutus enim serpens calcanea nostra semper obseruat, id est insidiatur exitui nostro et usque ad finem uitae nostrae nos subplantare conatur. et idcirco bene coepisse nil ¹⁰ proderit nec pleno feroore renuntiationis arripuisse principia, si haec congruus etiam finis non similiter commendarit atque concluserit, Christique humilitas atque paupertas, quam nunc coram ipso professus es, usque ad extrellum uitae, quemadmodum arrepta est, a te non fuerit custodita. quod ut possis ¹⁵ implere, tu eius capita, id est cogitationum principia semper obserua, ad seniorem scilicet mox ea deferens. ita enim disces perniciosa initia eius conterere, si nil ex eis seniori tuo eruueris reuelare.

XXXVIII. Quapropter secundum scripturam sententiam egredius ad seruendum domino sta in timore dei, et praeparata animam tuam non ad requiem, non ad securitatem, non ad delicias, sed ad temptationes et angustias. per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum dei: angusta namque est porta et arta uia quae dicit ²⁰ ad uitam, et pauci sunt qui inueniunt eam. considera ergo te de paucis et electis effectum et ne exemplo ac tempore multitudinis refrigerescas, sed uiue ut pauci, ut eum paucis in-

6] Matth. 24, 13. 8] cf. Ps. 55, 7. 21] Sir. 2, 1. 23] Act. 14, 21.
25] Matth. 7, 14.

1 X. G¹ decim L¹ prae HT¹ 5 recedere GT 8 non distinguit H
9 ad GLT: in He 10 et om. L nil G: nihil rell. v cf. Conl. III, 5, 1
11 abrenuntiationis HT 12 etiam haec congruus L commendauerit He
14 quemammodum L 16 caput eius H 17 discis L 18 pernit. L
eius initia He nihil HLr 20 non distinguit H 21 dei] dñi G
23 dilicias G¹ diliatas L temptationes H temptationem L 27 te om.
HL¹ 28 ut pauci om. H

ueniri mercaris in regno: multi enim sunt vocati, pauci uero electi, et pusillus est grex cui complacuit pater dare hereditatem. itaque non leue noueris esse peccatum, perfectionem professum quempiam ea quae sunt imperfecta sectari. 5 ad quem perfectionis statum his gradibus atque hoc ordine peruenitur.

XXXVIII. Principium nostrae salutis eiusdemque custodia timor domini est. per hunc enim et initium conuersationis et uitiorum purgatio et uirtutum custodia his qui inbuuntur ad 10 uiam perfectionis adquiritur. qui cum penetraverit hominis mentem, contemptum rerum omnium parit, obliuionem parentum mundique ipsius gignit horrorem: contemptu autem ac priuatione omnium facultatum humilitas adquiritur. humilitas uero 2 his indicis conprobatur: primo si mortificatas in sese omnes 15 habeat uoluntates, secundo si non solum suorum actuum, uerum etiam cogitationum nihil suum celauerit seniorem, tertio si nihil suae discretioni, sed iudicio eius uniuersa committat ac monita eius sitiens ac libenter auscultet, quarto si in omnibus seruet oboedientiae mansuetudinem patientiaeque constantiam, 20 quinto si non solum iniuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibimet inrogatam doleat atque tristetur, sexto si nihil agat, nihil praesumat, quod non uel communis regula uel maiorum cohortantur exempla, septimo si omni uilitate contentus sit et ad omnia se quae sibi praebentur uelut operarium malum 25 iudicarit indignum, octauo si semet ipsum cunctis inferiorem non superficie pronuntiet labiorum, sed intimo cordis credat affectu, nono si linguam cohbeat uel non sit clamosus in uoce,

1] Matth. 20, 16. 2] Luc. 12, 32. 7] Prou. 9, 10.

1 regno *GHT*: regno caelorum *L* regno dei *v* 2 est *om. H* complacuit pater (*εὐδόκησεν ὁ πατὴρ*) *G¹S*: placuit patri *L¹T* complacuit patri *G²HL²v* 5 profectionis *G¹* 7 non distinguit *H* 8 conuersationis *GS²v*: conuersationis *S¹HLT* 9 hic *G¹* 11 contemnitum *L* 12 contemptum *G¹* contentum *L¹* priuationem *G¹L¹* 13 humilitas uera adquiritur *L* 14 hiis *H¹* sese] se *H* 15 uoluptates *H¹* 16 suo *L* seniori *H¹L* 17 discretione *H¹* 18 ac *om. Lr* ac libenter *om. H¹* 21 adque *H¹* 22 uel post noui *om. H* 23 exemplo *G¹* si in *HT* 24 se *om. L* 25 iudicauerit *HTc* et indignum *G²STc* octauo *G¹*

3 decimo si non sit facilis ac promptus in risu. talibus namque indicis et his similibus humilitas uera dinoscitur. quae cum fuerit in ueritate possessa, confessim te ad caritatem, quae timorem non habet, gradu excelsiore perducet, per quam uniuersa, quae prius non sine poena formidinis obseruabas, absque 5 ullo labore uelut naturaliter incipies custodire non iam contemplatione supplicii uel timoris ullius, sed amore ipsius boni et delectatione uirtutum.

XL. Ad quod ut ualeas facilius peruenire, exempla tibi sunt imitationis ac uitiae perfectae in congregacione conuorantia a 10 paucis, immo ab uno uel duobus, non a pluribus expetenda. nam praeter id quod examinata uita atque ad purum excocta repperitur in paucis, etiam istud ex hoc utilitatis accedit, quod ad perfectionem propositi huius, id est coenobialis uitiae, diligentius quis unius inbuitur ac formatur exemplo. 15

XLI. Quae omnia ut possis consequi et sub hac regula spirituali perpetuo perdurare, tria haec in congregacione necessario custodienda sunt tibi, ut scilicet secundum Psalmistae sententiam: ego autem tamquam surdus non audiebam: et sicut mutus non aperiens os suum. et factus sum sicut homo non audiens: et non habens in ore suo redargutiones, tu quoque uelut surdus et mutus et caecus incedas, ut absque illius contemplatione, qui tibi fuerit ad imitandum merito perfectionis electus, uniuersa, quaecumque uideris minus aedificationis habentia, uelut caecus non uideas, nec animatus eorum qui haec agunt auctoritate uel forma ad id quod de-2 terius est et quod ante damnaueras traducaris. si inobedientem, si contumacem, si detrahentem audieris uel secus quam tibi traditum est aliquid admittentem, non offendas nec ad imitandum eum tali subuertaris exemplo, sed ut surdus, qui haec 30

3] cf. I Joh. 4, 18. 19] Ps. 37, 14—15.

1 prumptus *G¹H¹* promtus *L* 5 obseruabat *G¹* 7 subplici *H¹*
 9 non distinguit *H* 11 immo *om.* *L* uel a *L* 12 adque *H¹* ad]
 in *H* 13 accidit *L* 16 non distinguit *H* hac *om.* *G* 17 trea *H¹*
 21 redargutionē *L* 23 ullius *G¹* 25 aedificationem *H* uideris *H¹T*
 uidearis *L*

penitus nec audieris, uniuersa transmittas. si tibi uel cuiquam conuicia, si inrogantur iniuria, esto immobilis et ad responsionem talionis ut mutus ausculta, semper hunc Psalmistae uersiculum in tuo corde decantans: dixi: custodiam uias
 5 meas: ut non delinquam in lingua mea. posui ori meo custodiam, dum consistit peccator aduersum me. obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis. uerum et 3 quartum hoc p[re]e omnibus excole, quod haec quae supra diximus tria ornet atque commendet, id est ut stultum te
 10 secundum apostoli p[re]ceptum facias in hoc mundo, ut sis sapiens, nihil scilicet discernens, nihil dijudicans ex his quae tibi fuerint imperata, sed cum omni simplicitate ac fide oboedientiam semper exhibeas, illud tantummodo sanctum, illud utile, illud sapiens esse iudicans, quidquid tibi uel lex dei
 15 uel senioris examen indixerit. tali etenim institutione fundatus sub hac disciplina poteris durare perpetuo et de coenobio nullis temptationibus inimici, nullis factionibus deuolueris.

XLII. Ergo patientiam tuam non debes de aliorum sperare uirtute, id est ut tunc eam tantummodo possideas, cum a nemine fueris iuritatus (quod ut possit non enenire, tuae non subiacet potestati), sed potius de humilitate tua et longanimitate, quae in tuo pendet arbitrio.

XLIII. Et ut haec omnia, quae latiore sermone digesta sunt, cordi tuo facilius inculcentur ac tenacissime tuis sensibus ualeant inhaerere, quoddam ex his breuiarium colligam, per quod possis breuitate et compendio mandatorum memoriter

4] Ps. 38, 2—3. 10] cf. I Cor. 3, 18.

1 nec *SHT*: non (on *in ras.* *G*) *GL* quicquam *H¹* a quoquam *H²* (*del. uel*) 4 tuo] toto *H* 6 dum consistit *L*: cum consideret (consisterit *G¹H¹*) *GHe* cum consistit *T* cf. *Conl. XVI*, 26, 2 aduersus *HTe* ommutui *H¹* 9 trea *H¹* ornat *H²* commendat *H* commendat *L* te post p[re]ceptum *habet L* 11 dijudicans *H¹* 12 cum om. *H* 14 quidquid *G¹S¹T*: quicquid *rell.* lex *HL*: ex *G* 15 uel ex senioris *GH¹* examine *G²* 16 cembio *H¹* 18 *non distinguit H* paenitentiam *H¹* 20 irritatus fueris *L* 21 tua om. *L* longannimitate *L¹* 22 pendit *G¹H¹* 23 *non distinguit H* latiori *HLx* degesta *G¹H¹* 24 inculentur *G¹* in tuis *L* 25 collegam *H¹*

uniuersa complecti. audi ergo paucis ordinem, per quem scandere ad perfectionem summam sine ullo labore ac difficultate praeualeas. principium nostrae salutis ac sapientiae secundum scripturas timor domini est. de timore domini nascitur conpunctio salutaris. de conpunctione cordis procedit abrenuntiatio,⁵ id est nuditas et contemptus omnium facultatum. de nuditate humilitas procreatur. de humilitate generatur mortificatio uoluntatum. mortificatione uoluntatum extirpantur atque marcessent uniuersa uitia. expulsione uitiorum uirtutes fruticant atque succrescent. pullulatione uirtutum puritas cordis acquiritur. puritate cordis apostoliceae caritatis perfectio possidetur.¹⁰

LIBER QUINTUS.

DE SPIRITU GASTRIMARGIAE.

CAPITULA.

I. Transitus de institutis monachorum ad conluctationem¹⁵ octo principalium uitiorum.

II. Quod causae uitiorum, sicut in omnibus immorantur, ita ab omnibus ignorentur, et quia ad manifestandas eas domini egeamus auxilio.

III. Quod prima nobis conluctatio sit aduersus spiritum²⁰ gastrimargiae, id est conenpisecentiam gulæ.

III. Testimonium abbatis Antonii, quo docet unamquamque uirtutem ab illo qui eam peculiarius possidet expetendam.

3] Prou. 9, 10.

1 pacis *L* 2 difficultate *L* 3 patientiae *G* 4 conpunctio *G¹* 6 contentus *L* 7 uoluptatum *bis H¹T* 8 de mortificatione *HLT* extirpanatur *G²H* 9 fruticant *G²S*; frutificant *G¹* fructificant *HLTe* 10 pullulatione *G¹H¹* 11 possidetur. Explicit de institutis renuntiantium (ren. inst. *L*) liber III: *GLT: om. II* Incipit de spiritu gastrimargiae (castrim, *L*) liber quintus (V *L*) *HL: om. GT* Incipi capitulo sequentis lib. *G* Incipiunt capitula de libro quinto *HT* Incipiunt tituli eiusdem libri *L*

15 transitur *T* ad *LT*: de *H* 18 ignorantur *Te* quia *HLT*: quod *v*
19 auxilium *HT* 21 castrimargiae *L* concupiscentie *L* 22 quod *H*

V. Quod non possit ab omnibus uniformis iejuniorum regula custodiri.

VI. Quod non solo uino mens inebrietur.

VII. Qua ratione infirmitas carnis puritatem cordis nequeat 5 impedit.

VIII. Quod pro perfectae continentiae fine esca sumenda sit.

VIII. De mensura castigationum adsumendarum remedioque iejunii.

X. Ad conseruandam mentis et corporis puritatem abstinen- 10 tiam ciborum non posse sufficere.

XI. Concupiscentias corporis non extingui nisi cum omnium extirpatione uitiorum.

XII. De agone carnali etiam spiritalis agonis imitationem esse sumendam.

15 XIII. Quod, nisi gulae fuerimus uitio liberati, nequaquam possumus ad pugnas interioris hominis peruenire.

XIII. Quomodo possit gulae concupiscentia superari.

XV. Quomodo ad custodiendam cordis sui puritatem monachus esse debeat semper intentus.

20 XVI. Quod monachus secundum Olympiaci certaminis morem non possit spiritales confidere pugnas, nisi obtinuerit bella carnalia.

XVII. Quod fundamentum ac basis spiritalis agonis in gastrimargiae sit certamine conlocata.

25 XVIII. Per quot genera certaininum atque palmarum beatus apostolus ad coronam sublimissimi agonis ascenderit.

XVIII. Quod athletis Christi, donec in corpore commorantur, pugna non desit.

XX. Quod non debeat monachus sumendi cibi tempus ex- 30 edere, si uult ad pugnas interiorum certaininum peruenire.

3 soluni *H* inebriatur *HTv* 4 puritate *L* queat *L* 6 quo *L* pro *om.* *H* 7 remediaque *L* 9 abstinentiae *LT* 12 extirpatione *HT* 13 spiritales agones *H* 16 possimus *v* 17 concupiscentie *L* 20 quomodo *HT* olympiaci *H* 21 posse *L* conferre *HT* obtinuerit *HT* 23 quomodo *HT* basis *HT* uasis *L* castrimargiae *L* 25 per *om.* *H* quod *H* 26 subimmissimi *L* 27 anthletis *H* 30 si uult ad pugnas *om.* *L*, *spat. uacuo relicto* certaininis *L*

- XXI. De interiore monachi pace et abstinentia spirituali.
- XXII. Qnod ideireo nos oporteat exercere continentiam corporalem, ut per ipsam perueniamus ad spiritale ieiunium.
- XXIII. Qualis esse monachi debeat cibus.
- XXIV. Quod in Aegypto indifferenter uiderimus sub ad-⁵ uento nostro solui cotidiana ieunia.
- XXV. De continentia senis, qui ita sexies cibum sumpsit ut seruaret esuriem.
- XXVI. De eo sene qui in cellula sua escam numquam solus accepit.¹⁰
- XXVII. Quid de fructu studii sui professi sunt abbas Paesius et Iohannes.¹⁰
- XXVIII. Quam exempli sui professionem abba Iohannes discipulis reliquerit decessurus.
- XXIX. De abbate Machete inter conlationes spiritales num-¹⁵ quam dormitante et semper inter terrenas fabulas obdormiente.
- XXX. Eiusdem senis de nemine iudicando.
- XXXI. Increpatio eiusdem senis, cum fratres inter spiri-
tales conlationes dormitantes ad narrationem otiosae fabulae uidisset exercefactos.²⁰
- XXXII. De epistulis priusquam legerentur incensis.
- XXXIII. De absolutione quaestionis, quam abbas Theodorus orando promeruit.
- XXXIII. De sententia eiusdem senis, quia docuit quo studio monachus possit adsequi scientiam scripturarum.²⁵
- XXXV. Increpatio eiusdem senis, cum ad meam cellulam media nocte nenisset.

1 interiori *HTr* 2 oportet *HT* 3 ipsum *L* spiritale¹ 4 quales *H*
cibi debeat H cibus debeat v cibi monachi debeat *T* 5 egyptū *L*
6 nōri (= nostri) *L* 8 ut *LT*; et *H* 9 cellola *H* cella *Tr* 11 sunt]
sie HLT pessius H pesius LT 12 iohannis *HT* 13 abba *T*; abbas *H*
abbatis L iohannis HL 14 discipulis *L*; discipulis suis *HT* requirit *HT*
15 machē L 16 dormitante] *hic incipit A* dormitante² *L* inter terrenas
A; in terrenas *HT* internas *L* obdormient³ *L* 18 frater *H* 19 con-
locutiones dormientes H 21 epistolis *HL* relegerentur *H* 25 scri-
turarum A 26 *hunc titulum om. T* senis *om. H* cellulam *HL*
27 media om. A uenisset media nocte (*transpos. m. 1*) *L*

XXXVI. Descriptio heremi quae est in Dioleo, in qua anachoretae communorantur.

XXXVII. De traditis nobis ab abate Archebio eum instructu suo cellis.

⁵ XXXVIII. De debito quod abbas Archebius manuum suarum opere pro matre dissoluit.

XXXIX. Qua simulatione cuinsdam senis abbati Symeoni, cum otiosus esset, opus manuum sit prouisum.

XL. De pneris, qui deferentes ad aegrotantem fieus non de gustatis eisdem fame in heremo defecerunt.

¹⁰ XLI. Sententia abbatis Macari de obseruantia monachi uel tamquam diutissime uicturi uel tamquam cotidie morituri.

I. Quintus nobis iuuante deo liber iste procuditur, nam post quattuor libellos, qui super institutis monasteriorum digesti sunt, nunc arripare conluctationem aduersus octo principalia uitia uestris orationibus domino confortante disponimus, id est primum gastrimargiae, quae interpretatur gulac concupiscentia, secundum fornicationis, tertium filargyriae, quod intellegitur auaritia, uel ut proprius exprimatur, amor pecuniae, quartum irae, quintum tristitiae, sextum acediae, quod est anxietas siue taedium cordis, septimum cenodoxiae, quod sonat uana seu inanis gloria, octauum superbiae, quem ineuntes agonem tuis precibus, o beatissime papa Castor, nunc impensius indigemus,

1 describitio *A* herimi *A¹* est *om. H* dioleo *H* diulcho *L* quo *L* anachoritae *AHL* 3 structu *L* 5 archebeos manum *H* 6 dissoluit *HT* dissoluit pro matre *A* 7 quo *H* senioni *H* 9 ficos *L* 10 herimo *A* 11 machari *H* macarii *A* macharii *LT* 12 uel] et *L* morituri. Finiunt capitula, incipit liber de s̄pū gastrimargiae *A*. Incipit de s̄pū gastrimargiae liber quintus *G*. Explicant tituli libri quinti. Incipit textus eiusdem libri *L*. Finiunt cāp. Incipit liber quintus *T* *nihil inscriptum post capitula in H*

13 dñō *AHT*: cf. I, 1, 1. III, 1. XII, 2. 24 aduersus gastrimargiam liber *L* producitur *HT* 14 libellos . . . cap. 4, 2 enim dicitur *extant in C, in cuius pag. 63 duo primi uersus euauerunt* monachorum *A* 17 gastrimargiae *G¹L* concupiscentię *L* 18 filargiriae *GHT* philar- giriae *L* 19 uelud *H¹* paecuniae *C* 20 accidia *HT¹* seu *A* 21 coenodoxiae *GLT* siue *H* 23 impensus *C*

ut primum naturas eorum tam minutus, tam occultas tamque obscuras inuestigare condigne, deinde causas eorundem sufficienter exponere, tertio ut idonee curationes eorum ac remedia possimus inferre.

II. Quarum passionum causae quemadmodum, cum patefactae fuerint traditionibus seniorum, ab omnibus protinus agnoscuntur, ita priusquam reuelentur, cum ab ipsis uniuersi uastemur et in cunctis hominibus inmorentur, ab omnibus ignorantur. uerum eas ita nos aliquatenus explicare posse confidimus, si intercessionibus uestris ad nos quoque ille qui per 5
 2 Esaiam prolatu*s* est sermo domini dirigatur: ego ante te ibo: et potentes terrae humiliabo: portas aereas conteram, et uectes ferreos confringam. et aperiam tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum, ut nos quoque uerbum dei praecedens primum terrae nostrae potentes humiliet, id est has easdem quas expugnare cupimus noxias passiones dominationem sibi ac tyrannidem saeuissimam in nostro mortali corpore uindicantes, easque faciat indagini nostrae atque expositioni subeumbere, et ita nos ignorationis portas effringens ac uitiorum uectes excludentium nos a uera scientia 10 conterens ad secretorum nostrorum arcana perducat ac secundum apostolum inluminatis nobis reuelet ea quae sunt abscondita tenebrarum et manifestet consilia cordium, 15
 3 ut sie ad taetras uitiorum tenebras purissimis oculis animae penetrantes patefacere eas ac producere possimus ad lucem, causasque earum atque naturas his, qui uel caruerunt eis uel adhuc obligati sunt, pandere ualeamus, et ita secundum 20

11] Esai. 45, 2—3. 22] I Cor. 4, 5.

1 tam obscuras *A* 2 eorundem *CT²* eorum *GT¹* 3 tertium *H* idoneae *CAT* idoneas *H* 4 possimus *H¹T¹* 5 quarum . . . quemadmo *euan. in C* 6 protenus *H¹* 9 ignorentur *LT* nobis *C* aliquatinus *A* 11 isaiam *A* a dñō *L* ego autem ante *H* 14 archana *G¹HLT* 15 dñi *H* 16 eandem *G¹* 17 hac *G¹* 18 uendicantes *H¹* easque *om. H* indagine *H¹* 19 adque *C* subeumbere *L*: succumbere *rell.* nos *CG¹HT*: in nos *L* nostrae *G²r*: *om. A* ignorationis nobis *A* 20 extrudentium ac uera (*om. nos*) *H* ad ueram scientiam *L* 21 nostrorum nos *Ar* suorum *H* archana *H* 24 thetras *L* tetras *rell.* animae oculis *AL* 26 eorum adque *C*

prophetam transeuntes per ignem uitiorum dirissime nostras exurentium mentes confestim per aquas quoque uirtutum extinguentium scilicet ea transire possimus inlaesi, ac spiritualibus remediis adrorati ad refrigerium perfectionis puritate cordis mereamur educi.

III. Itaque primum nobis ineundum certamen est aduersus gastrimargiam, quam diximus gulae esse concupiscentiam, et in primis de iejuniorum modo et esearum qualitate dicturi rursus ad Aegyptiorum traditiones ac statuta recurrimus, quibus sublimiorem continentiae disciplinam et perfectam discretionis inesse rationem nullus ignorat.

III. Uetus namque est beati Antonii admirabilisque sententia, monachum, qui post coenobiale propositum fastigia uititur sublimioris perfectionis adtingere, et adprehenso discretionis examine proprio iam potens est stare iudicio atque ad arcem anachoreeos peruenire, minime debere ab uno quamuis summo uniuersa genera uirtutum expetere. alius enim scientiae floribus exornatur, alter discretionis ratione robustius communitur, alter patientiae grauitate fundatur, alius humilitatis, alius continentiae uirtute praefertur, alius simplicitatis gratia decoratur, hic magnanimitatis, ille misericordiae, iste uigiliarum, hic taciturnitatis, iste laboris studio superuenit ceteros. et idcirco monachum spiritualia mella condere cupientem 2 uelut apem prudentissimam debere unamquamque uirtutem ab his qui eam familiariter possident deflorare et in sui pectoris uase diligenter recondere nec quid minus aliquis habeat discutere, sed hoc tantum quid uirtutis possideat contemplari studioseque decerpere (cunetas namque si ab uno nolumus mutuari, aut

1] cf. Ps. 65, 12.

1 profetam CAH durissime L¹T 3 eas A possumus H¹T¹
 4 puritatem L 6 itaque . . . certamen euān. in C inendum A¹ 7 ca-
 strinMargiam L gulae C 8 scarum C escarum G 9 recurremus v:
 cf. pag. 63, 5 11 ignoret C 12 uetus . . . admirabilis euān. in C
 uetus . . . §. 2 prudentissimam debere desunt in A 13 monachorum G¹
 15 adque C 17 expectare G 18 rationem L¹ 21 gratia] luce H
 22 supereminet Hv 24 unamque C 25 deplorare HT 26 uas C ne H¹T
 aliquis] alius s. l. m. 1 A aliquid L 27 qd G² ex qd possideat] habeat v

difficile aut certe numquam idonea ad imitandum nobis exempla poterunt repperiri), quia, licet needum Christum omnia factum secundum apostolum uideamus in omnibus, tamen hoc modo possumus eum, id est per partes in omnibus inuenire. de ipso enim dicitur: qui factus est nobis ex deo sapientia, iu-
 5 stitia, sanitas et redemptio. dum ergo in alio sapientia, in alio iustitia, in alio sanitatis, in alio mansuetudo, in alio castitas, in alio humilitas repperitur, membratim Christus per unumquemque uunc sanctorum diuisus est. concurrentibus uero uniuersis in unitatem fidei ac uirtutis redditur in uirum per-
 10 fectum, plenitudinem sui corporis in singulorum membrorum conpage ac proprietate perficiens. donec ergo ueniat illud tempus quo sit deus omnia in omnibus, in praesenti potest
 15 hoc quo diximus modo, id est per partes uirtutum esse in omnibus deus, licet nondum plenitudine earum omnia sit in omnibus, quia licet unus religionis nostrae sit finis, profesiones tamen diuersae quibus ad deum tenditur, sicut in conlationibus
 4 seniorum plenius disputandum est. ideoque discretionis et continentiae forma ab his est nobis peculiarius expetenda, a quibus uirtutes has per gratiam spiritus sancti uberiori uidemus effluere, non quod ullus quae in multos diuisa sunt solus possit
 20 adquirere, sed ut in his bonis, quorumi capaces esse possumus, ad eorum nos imitationem qui ea specialius obtinuere tendamus.

V. Itaque super ieuniorum modo haud facile potest uniformis regula custodiri, quia nec robur unum cunctis corporibus inest nec sicut ceterae uirtutes animi solius rigore
 25

2] I Cor. 15, 28. 5] I Cor. 1, 30. 10] Eph. 4, 13. 13] I Cor. 15, 28.
 17] cf. Coul. XIII. XVIII. XVIII.

2 reperiri *L* needum licet *C* omnia in omnibus *H* 3 uideamus cum in *H* 5 a deo *A* et *Uulg.* 6 et *om. A* ergo] enim *A* 7 in alio mansuetudo . . . castitas *om. A* 8 post humilitas *v add.* in alio patientia reperitur *L* 9 fēm (r eras.) *A* 10 uniuersis *om. A* 11 in *om. L* 12 compagem *L¹* perficiens *G¹* ueniat ergo *HT* illud *om. A* 13 potest] quoque *A* 14 quod *HTLT¹* 15 dū *A* plenitudo *HT* per plenitudinem *v* omnia *om. A* 16 religionis *G¹* professionis *L¹* 17 dū *H* tendimus *v* 20 uidimus *HT* 21 multis *H¹* multis *L¹* 23 eas *L* specularius *H¹* peculiarius *v* optenuere *G¹* optinuere *G²L* 24 haut *G¹T* modum aut *L* 25 robor *G¹H¹LT¹S*

patrantur. et idcirco quia non in sola fortitudine mentis consistunt (eum corporis enim possibilitate participant), talem super his definitionem traditam nobis accepimus, diuersum quidem esse refectionis tempus et modum et qualitatem pro inpari scilicet 5 corporum statu uel aetate uel sexu, unam tamen esse omnibus pro continentia mentis et animi uirtute castigationis regulam. neque enim cunctis possibile est ebdomadibus protelare ieunia, 2 sed ne triduana quidem uel biduana inedia refectionem cibi differre. multis quippe aegritudine et maxime senio iam defessis 10 ne usque oceasum quidem solis ieuniuum sine laboris afflictione toleratur. non omnibus infusorum leguminum esus conuenit enervatus nec cunctis purorum holerum habilis est parsimonia nec uniuersis siccii panis refectio castigata conceditur. alius quantitate duarum librarum saturitatem non sentit, aliis librae 15 unius siue unciarum sex edulio praegrauatur. attamen unus in omnibus his continentiae finis est, ne quis iuxta mensuram capacitatis suae saturitatis oneretur ingluuie. non enim qualitas sola, sed etiam quantitas escarum aciem cordis obtundit ac mente cum carne pariter inpinguata noxiūm uitiorum fomitem 20 igneumque succedit.

VI. Quibuslibet escis refectus uenter seminaria luxuriae parit nec praeualeat mens discretionum gubernacula moderari ciborum pondere praeocata. non sola crapula uini mentem inebriare consueuit: cunctarum escarum nimietas uacillantem eam ac 25 nutabundam reddit omniq[ue] integritatis ac puritatis contem-

1 parantur *GH¹Tv* ideo *A* mentis animaeque *Ar* 2 enim *eras.*
in A participantur *A* 3 diffinit. *GH¹* accipimus *AH¹T* 4 corporum scilicet *HT* 6 continentiam *G¹* 7 protelari *A* 8 cibi *om.* *A* 9 deferre *H¹T* a multis v 10 usque ad *HLTe* afflictionis labore *H* 11 tolerantur *L¹* non in *H¹* infussorum *H¹* *esus G (sic saepe)* usus *H* 12 pororum *A²* pororum olerum *H* . . . lis est . . . cap. 9 non habet extant *in C* parsimonia est *L* 15 adtamen *A* 16 est finis *H* 17 saturitatis *om.* *A* honeretur *C* ingluiae *CL¹* inglobiae *H¹* ingluia *G* (a *in ras. m. 2*) 19 inpinguatam *G¹* ita noxiūm *H* 20 succendet *A* 21 VII *G* non distinguunt *H* quibuslibet . . . uenter *euan.* *in C* refertus *G* refertur *T* luxoriae *G¹H¹L¹* 23 non enim *AHTc* (cap. 6 hic incipit *in H*) 24 sed cunctarum *Hr* uerum cunct. *L²* uaccillantem *L* 25 notabundam *G¹*

platione despoliat. Sodomitis causa subuersionis atque luxuria non uini crapula, sed saturitas extitit panis. audi dominum per prophetam Hierusalem increpatem: quid enim peccauit soror tua Sodoma, nisi quia panem suum in saturitate et abundantia comedebat? et quia per saturitatem panis inextinguibili carnis fuerant ardore succensi, iudicio dei caelitus igne sulphureo concremantur. quodsi illos sola nimetas panis ad tam praeeruptum flagitorum praecepitum uitio satietatis inpegit, quid censendum de his qui uegeto corpore perceptionem carnium ac uini inmoderata libertate praesumunt, non quantum expetit inbecillitas, sed quantum animi libido suggesserit usurpantes.

VII. Infirmitas carnis ad puritatem cordis non officit, si haec modo quae fragilitas, non quae uoluptas exigit usurpentur. facilius uidimus uiros qui ab escis corpulentioribus omnimodi temperarent, quam moderate usos pro necessitate concessis, et qui totum sibi pro amore continentiae denegarent, quam qui eas sub infirmitatis occasione sumentes mensuram sufficientiae custodirent. habet etiam corporis inbecillitas suaे continentiae palmam, dummodo escis defectioni carnis indultis adhuc indigentem se refectione defraudet tantumque esus indulgeat, quantum sufficere ad iuendi usum temperantiae discretio rigida indicarit, non quantum desiderii adipetitus exposeit. esculentiores cibi ut procurant corpori sanitatem, ita castitatis non adiungunt puritatem, si cum moderatione sumantur. quidquid

3] Ezech. 16, 49.

1 despoliat *GH²r*; dispoliat *CAH¹LTC* adque *C* luxoriae *G¹H¹T*
 3 profetam *CA* ilm *A* 5 habundantia *H¹T* comedebant *CG¹*: *recte?*
 6 dei iudicio *A* 7 sulfureo *C* sulphoreo *G¹H¹LT* 8 proruptum *H*
 uitiositatis *A²* satietatis uitio *HT* 9 de] est de *G²Sv* uegetato *A²* negito
G¹H¹ uegeto *G²* perceptione *L* 10 liberalitate *G* inmoderata liber-
 tate *H* 11 inuecillitas *C* animi *om. A* usurpantis *L* 12 VIII *G*
 infirmitas . . . cordis *cian.* in *C* offendit *H* 13 tantummodo *Tr* fragi-
 litas carnis *Ac* uoluntas *AHT* 14 opulentioribus *Cc* corpulentioribus
G²LT 15 moderantes *H* usus *HL* concessisse *H* 17 eis *A* occas-
 sione *H* occasione *T* 19 defectionis *L¹* 20 defraudet *C* fraudet *H*
 21 sufficere *om. A* iuendi *C* 22 indicaret *H¹* excolentiores *AHL¹*
 23 cibi *om. L¹* corporis *HTv* sanitem *H* castigatis *C* 24 quicquid
AG²H²LT²

enim fortitudinis esu eorum percipitur, aegritudinis labore ac defectione consumitur. quamobrem ut nulli statui uirtus parsimoniae adimitur, ita ne integratis quidem consummatio de-negatur.

VIII. Uerissima est itaque patrum probatissimaque sententia, iejuniorum et continentiae modum in mensura parcitatis tan-tum et castigatione consistere, et hunc esse perfectae uirtutis in commune omnibus finem, ut escis, quas sumere sustentandi corporis necessitate conpellimus, adhuc in adpetitu earum po-siti temperemus. quamuis enim quis corpore sit infirmus, per-fectam uirtutem aequamque robustis ac sanis in omnibus possi-debit, si desideria, quae fragilitas carnis non exigit, mentis rigore castiget. apostolus inquit: et carnis curam ne fece-ritis in desideriis. non ergo curam eius omnimodis inter-dixit, sed ut in desideriis fieret denegauit. uoluptuosam admetit diligentiam carnis, gubernationem uitae necessariam non ex-clusit: illud ne indulgentia carnis ad desideriorum occupationes noxias deuoluamur, hoc uero ne corruptum nostro uitio corpus spiritales ac necessarias functiones explere non possit.

VIII. Summa igitur continentiae non sola temporis ratione nec escarum qualitate tantummodo, sed ante omnia conscientiae iudicio colligenda est. tantum enim debet unusquisque sibi frugalitatis indicere, quantum corporeae oblectationis pugna depositit. utilis quidem et omnimodis obseruanda canonica ie-juniorum custodia: sed nisi hanc frugi fuerit ciborum refectione

13] Rom. 13, 14.

2 quamobrem . . . uirtus *om. L:* in marg. m. 2 legitur et (et add. m. 3) ut nulli statui uirtus parsimonii C parsimonia A¹ 5 VIII G uerissima . . . probatis *euan.* in C 6 mensuram C 8 escis A ab escis HTv: cf. cap. 21, 5. 22 11 aequamq^{v1} G robustus G²HT sanus G²H²T (*noli corrigere cum r:* aequa quam robustus ac sanus) possideuitis si C ut uid. 12 carnis fragilitas A non *om.* HTr eget ex egit A 13 inuid AT perficeritis H 14 post desideriis H habet uerba quamuis . . . infirmus (u. 10), suo loco omissa 15 adimit AG¹T 16 guernationem C ex-cluserit G¹ 17 occupationis H¹ 18 noxios G¹ deuoluatur L¹ corrupcio C 19 spiritualis H 20 summa . . . sola tem *euan.* in C continentia H solo H¹ 21 scarum C 23 fragilitatis HT oblectationis A 24 obseruanda est G²v 25 frugi *om.* A frugalitatis H frugalis T

subsecuta, ad integratatis caleem non poterit perueniri. longorum namque ieuniorum inedia saturitate corporis subsequente lassitudinem potius tempoream quam puritatem castitatis adquirit. integritas mentis uentris cohaeret inediae, non habet perpetuae castimoniae puritatem, quisque non ingem temperantiae aequalitatem tenere contentus est. quannam disticta ieunia succeedente superflua remissione uacantur et in gastrimargiae uitium protinus conflabuntur. melior est rationabilis cum moderatione cotidiana refectio quam per interualla arduum longumque ieunium, nonit immoderata inedia non modo mentis 10 labefactare constantiam, sed etiam orationum efficaciam reddere lassitudine corporis eneruatum.

X. Ad integratatem mentis et corporis conseruandam abstinentia ciborum sola non sufficit, nisi fuerint ceterae quoque uirtutes animae coniugatae. humilitas igitur primitus obedientiae uirtute et operis contritione corporisque fatigatione discenda est. pecuniarum non solum uitanda possessio, sed etiam desiderium carum radicibus extirpandum, non enim eas sufficit non haberi, quod plerumque solet etiam ex necessitate descendere, sed ne ipsam quidem, si forte ablatae fuerint, 20 habendi recipere uoluntatem. irae conterendus est furor, tristiae superanda deiectio, cenodoxia, id est nana gloria contennenda. superbiae calcandus est fastus, mentis quoque ipsius instabiles uagique disuersus adsidua dei memoria refrenandi, totiensque nobis est ad contemplationem dei Iubrica cordis 25 enagatio rednecenda, quotiens subtilis hostis ab hoc intinuit mentem captiuare pertemptans recessibus nostri cordis inrepserit.

XI. Impossibile namque est extingui ignita corporis incertitia, prinsquam ceterorum quoque principalium uitiorum fomites

1 perueniri *CG*: peruenire *rell. v* 2 inedia ieuniorum *L* 4 coherit *CH¹* inedia *C* 5 perpetuam *Gv* 6 desticta *G¹L* 7 castrimargiae *G¹T* castrimargia *L* 8 conflabuntur *L* melius *AH* 11 efficaciam *H* 12 lassitudinem *L¹T* 13 Ad *ex Audi L* 14 non sola *L* 16 contritionem *L¹* 17 uitanda est *HTc* 18 extirp. *HT* 19 habere *v* 20 descendere *A¹H¹* ipsa *L* forte *om. A* ablatae *H* ablitas *L¹* 21 est *om. H* 22 coenodoxia *GH* coenod. *LT* 23 concilieandus fastus (*om. est*) *L* 24 instabilis *A¹T* assidua* *L* 26 peruagatio *Ae* intitum *G¹* 27 pertemptans *A* secessibus *GL²* 29 quoque *om. A*

radicibus excidantur: de quibus singillatim distinctis libellis suo loco donante domino disseremus. nunc propositum nobis est de gastrimargia, id est gulæ concupiscentia, contra quam nobis primus conflictus est, disputare. numquam igitur poterit ardentis 5 concupiscentiae stimulos inhibere, quisque desideria gulæ refrenare non quuerit. interioris hominis castitas virtutis huius consummatione discernitur. numquam enim robustioribus aemulis conlectari posse confides eum, quem in leuiori conflictu conspexeris ab infirmioribus paruisque superari. cunetarum 10 namque virtutum una natura est, licet in multas diuidi species et uocabula uideatur: sicut auri quoque una substantia est, licet per multa uariaque monilium genera pro artificum uideatur ingenio ac uoluntate distineta. itaque nullam perfecte possidere probabitur, quisque elisus in earum parte dinoscitur. quo 2 15 enim modo flagrantes aestus concupiscentiae, qui non sola instigatione corporis, sed etiam mentis uitio succenduntur, extiussisse credendus est, qui aculeos irae cordis solius intemperantia prorumpentes mitigare non potuit? aut quonam modo putandus est earnis animaeque lasciuientes stimulos retudisse, 20 qui superbiae uitium simplex non quiuit euincere? aut quemadmodum credendus est insertam carni luxuriam conculeasse, qui pecuniarum concupiscentiam forinsecus sitam atque alienam a nostra substantia non ualuit abdicare? qua autem ratione bellum carnis et animae triumphabit, qui idoneus non fuit 25 in orbum curare tristitia? quantalibet urbs sublimitate murorum et clausarum portarum firmitate muniatur, posterae unius quamuis paruissimae proditione uastabitur. quid enim differt utrum

1 describitis *A* 3 gastrimargia *L¹T* gula & *H* 4 igitur] enim *A* ardentis *AGSr*: ardentes *HLT* cf. cap. 23 init. 5 quisquis *ALc* 6 non quaerit *H¹* nequuerit *Lx* 7 numquam . . . cap. 13 fin. robustioribus adtempta extant in *C* 8 confidas *AH²r* leuiore *L* 9 inferioribus *A* superauit *G¹* 11 uocabula *G¹* uideantur *AL¹* 12 munilium *H²* multis uariasque munilium (monil. *L*) species *AL* 13 disticta *H¹* perfecte om. *L¹* perfecte uirtutem in *marg.* *L²* uirtutem perfecte *H* 15 flagitantes *L¹* 16 succendentur *L¹* extinxisse *CH* extinguisse credendum *L¹* 18 quodadmodo *C* quodam modo *A¹* 19 retundisse *GHL* 20 superbiae *C* quieuit *H¹LT¹* 21 luxoriam *G¹H* 22 adque *C* 23 post abdicare in *H* cap. 12 incipit 24 triumphauit *CL* idoneos *G¹* 25 morbo carere *H*

per excelsa moenia et ampla portarum spatia, an per angusti cuniculi latibula perniciosus hostis penetralibus ciuitatis inrepat?

XII. Qui in agone contendit, non coronatur nisi legitime certauerit. qui naturales adipetus carnis optat extinguere, extra naturam uitia conlocata primitus superare festinet. si enim apostolicae sententiae uim uolumus experiri, quae sint agonis mundani leges ac disciplina, primitus debemus agnoscere, ut ita demum harum comparatione scire possimus, quid nos in spiritali agone certantes beatus apostolus hoc exemplo uoluerit edocere. in illis enim certaminibus, quae secundum eundem apostolum corruptibilem coronam uincentibus parant, mos iste seruatur, ut is, qui se ad gloriosam coronam et inmunitatis priuilegio decoratam praeparare contendit et perfecta cupit agonis sudare certamina, prius in Olympiacis ac Pythiis certaminibus indolem suae iuentatis ac rudimentorum robur ostentet. in his siquidem iuniores, qui has disciplinas cupiunt profiteri, utrum mereantur uel debeant ad eas admitti, tam eius qui istis certaminibus praesidet quam totius populi iudicio conprobantur. cumque diligenter examinatus quis primum repertus fuerit nulla uitiae respersus infamia, deinde non servitutis iugo ignobilis et ob hoc indignus disciplina hac uel congressu eorum qui hanc profitentur fuerit iudicatus, tertio si artis, si fortitudinis digna preeferat documenta et iunioribus coaeuisque decertans peritiam pariter ac uirtutem suae demonstrauerit iuentatis, ac proficiens de epheborum lactamine per-

3] II Tim. 2, 5. 11] I Cor. 9, 25.

1 angusta HT 2 cuniculi H pernitiosus GL penetralibus L: penetralibus CAGT ciuitatis penetralibus H 3 non distinguit H qui . . . coronatur euā. in C 4 naturalis C obtat H¹ 6 sit C sunt H¹ 7 mundani agonis C agones H¹ legis L¹ disciplinae HLT 8 possumus H¹ in om. A: cf. 16, 1 9 uoluit A 10 in illis] nullis C enim ergo L eundem om. C 12 is] his C 13 perfectam L¹ 14 olympiacis ac p̄hetis H pithiis L 15 suam L¹ iuentatis A: iuentutis rell. v robor G¹HT 16 ostendat H 17 ammitti L¹ 18 in istis H¹ 19 conprobatur AG¹L fort. recte 20 repertus CH 21 **disciplina dignus ac (in eras.) L 22 fuerint L¹ 23 proferat H 25 iuentatis CA¹: iuentutis rell. v effeborum C effeborum AH certamine A conluctamine H

fectis iam uiris et experientia longa probatis congregati permissus fuerit praesidentis examine, seque non solum parem uirtutis eorum adsidua conluctatione probauerit, uerum etiam frequenter inter hos quoque uictoriae palmam fuerit consecutus, tunc demum ad agonis praeclara certamina merebitur peruenire, in quibus non nisi uictoribus tantum et his qui multarum coronarum stipendiis decorati sunt facultas decertandi conceditur. si intelleximus carnalis agonis exemplum, spiritualis quoque certaminis quae disciplina uel ordo sit comparatione huius debemus agnoscere.

XIII. Oportet nos quoque primum libertatem nostram carnis subiectione monstrare. a quo enim quis uincitur, eius et seruus est, et: omnis qui facit peccatum seruus est peccati. cumque nos nulla concupiscentiae turpis respersos infamia examen certamini praesidentis inuenerit nec fuerimus ab eo ut serui carnis et ignobiles indignique Olympiacis uitiorum conluctationibus iudicati, tunc poterimus contra coaeuos nostros, id est concupiscentias carnis et motus ac perturbationes animae inire certamen. impossibile enim est saturum uentrem pugnas interioris hominis experiri nec bellis robustioribus attemptari dignum est eum, qui potest deici leuiore conflictu.

XIV. Prima ergo nobis est gulae calcanda concupiscentia et eo usque extenuanda mens non solum ieuniis, uerum etiam uigiliis, lectione quoque et crebra conpunitione cordis, in quibus se forsitan uel inlusam uel uictam reminiscitur, ingemescentes nunc horrore uitiorum, nunc desiderio perfectionis et integratatis accensa, donec eiusmodi curis ac meditationibus occupata

12] II Pet. 2, 19. 13] Ioh. 8, 34.

1 et *om.* *H* 3 frequenter *GL* 7 conceditur decertandi *AHTv* intelleximus *GH* intelleⁿximus *T* 11 *non distinguit H* oportet... libertatem *euan. in C* primo *L* 12 enim *om. A* 16 olympiacis *H* uictorum *L* 18 motos *H¹* 19 est *om. L¹* saturantem *H* saturatum *T* 20 interiores *L¹* adtentari *L* 21 enim dignum est *A* leuiori *H¹L* 22 XIII *H* primum *A* ergo] enim *H*: *om. AT* calcanda gulae *HT* 23 extenuenda *G¹H* 24 lectionem *L¹* cordis conpunitione *A* et crebra conpunitione lectione quoque cordis *H* 25 si *L¹* forsitan *A* conuictam reminiscatur *H* ingemescentes *G²HL²* 26 onere *A* horrorem *L* integritate *H*

pariter ac possessa ipsius eibi refectionem non tam iucunditati concessam quam oneris uice sibi inpositam reognoseat, magisque eam necessariam corpori quam desiderabilem animae sentiat adtributam. quo studio mentis et iugi conpunctione detenti lasciuiam earnis, quae fotu escarum uehementius insolecit, et aculeos eius noxios retundemus, atque ita fornaceum corporis nostri, quae rege Babylonio occasiones peccatorum et uitia nobis iugiter subministrante succenditur, quibus naphthae et picis uice acrius exuramus, ubertate laerimarum et fletu cordis poterimus extinguere, donec dei gratia, spiritu roris sui in cordibus nostris insibilante, aestus carnalis concupiscentiae penitus ualeant consopiri. haec est igitur nobis prima contentio, haec nostra uelut in Olympiacis certaminibus prima probatio, gulae uentrisque concupiscentiam desiderio perfectionis extinguere. ob quod ciborum non solum superfluos adpetitus uirtutum contemplatione caleandus, sed etiam ipsi naturae necessarius, tamquam castitati contrarius, non sine cordis anxietate sumendum est. et ita deum uitiae nostrae instituendus est cursus, ut nullum magis sit tempus, quo sentiamus nos a spiritualibus studiis auocari, quam quo descendere ad necessariam corporis curam eius fragilitate compellimur. cumque ad hanc necessitate submittimur, usui potius uitae quam mentis desiderio famulantes quantocius ab ea, uelut a salutaribus nos studiis retrahente, subtrahi festinemus. nequaquam enim poterimus escarum praesentium spernere uoluptates, nisi mens contemplationi diuinae defixa amore uirtutum potius et pulchritudine

7] cf. Dan. 3, 6.

1 iucunditati *H*: iocunditati *AGLT* 2 uices *L¹* 3 eam *om.* *L*

4 conpunctionem *L¹* 5 fotu earnis *H* 6 retundimus *LT* 7 rege *H*
babylonio A 8 sumministrante *AL²* sumministrantes *L¹* naphthae *GL*
nabthae H 9 exuremus *H¹* exurimus *H²L* 10 spū** *H* spiritum?
12 consopinari *H¹T¹* 13 haec est *H* uelud *H* ueluti *L* olympiacis *HT*
14 profectionis *G¹* 15 uirtutem *H¹* 17 castitatis *L¹* anxietate *H*
19 ab *L* 20 renocari *A* euocari *T* quod descendere *A* condiscendere *H¹*
cum descendere *H²* 22 necessitate *GL¹T¹*: necessitatem *AHL²T²v* sum-
mittimur *A* submittitur *H¹T* 23 quantotius *AGH²L* quanitotius *H¹*
24 pertrahente *H* retrahentes *LT* abstrahi *A* 25 uoluntates *H¹*
26 pulchritudinem *L¹*

caelestium delectetur. et ita quis uelut eadua despiciet universa praesentia, cum ad ea quae immobilia sunt et aeterna inseparabiliter defixerit mentis obtutum, adhue in earne positus futurae conuorationis beatitudinem iam corde contemplans.

XV. Uelut si quis immania uirtutum praemia in sublimi quibusdam parnis indicis designata perspicacissimis oculorum obtutibns cum teli direetione tendentibus ferire festinet, sciens immensam gloriae palnam et remunerationis praemia in eorum confixione consistere, ocnlorum aciem ab omni intuitu auertens illuc dirigat necesse est, ubi summani remunerationis et praemii perspicit conlocatum, amissurus proen dubio peritiae palmam et remunerationem uirtutis, si quantulunquemque contemplationis eius acies deuiarit.

XVI. Itaque uenit et gulae concupiscentia hoc intuitu superata nec serui carnis nec infames uitiorum nota pronuntiati uelut in Olympiacis disciplinis iudicabimur superiorum quoque certaminum digni esse conflictu, praemissisque huiuscmodi documentis spiritualibus quoque nequitiis congregandi posse credemur, quae non nisi uictoribus tantum et his, qui merentur in spirituali agone contendere, concertare dignantur. illud enim est cunctorum inetaminum uelut quoddam solidissimum fundamentum, ut primitus carnalium desideriorum incentiu perimantur. nam nullus carne propria non deuicta legitime decertare poterit, et qui legitime non decertat, sine dubio nec in agone coufigere nec coronae gloriam uictoriae gratia poterit promereri. quodsi hoc fuerimus superati certamine, uelut serui carnalis concupiscentiae conprobati et per hoc nec libertatis

1 delectetur . . . pag. 94, 5 adprehendat nisi hu extant in C despiciat H
 3 inseperab. H 4 con(cou-)memorationis CG¹L¹ contemplans L
 5 XIII H uelut . . . prae euā, in C si om. A 7 tali L¹ derectione G¹ 8 immensa C 9 nertens A aduertens L¹ 10 illud L¹
 11 amisurus H 13 ei H deuiarit CGH: deuauerit ALTe 14 XV H
 itaque . . . concupiscentia euā, in C 16 olympiacis H iudicabitur L¹
 17 praemissaque H 18 credimus CGHPLT 20 in om. GHT: cf. infra
 u. 25 et cap. 12, 1 illut A 22 desideriorum] passionum A perhimantr L¹ 24 certare AH quia AG¹H¹LS¹ 25 coronam gloriae A:
 cf. VI, 7, 2 gratiā L¹ 26 promereri] obtinere H¹ obtinere H²LT

nec roboris insignia paeferentes a spiritalium congressionum conflictu ut indigni seruique non sine confusionis nota protinus repellemur (omnis enim qui facit peccatum seruus est peccati), diceturque nobis per beatum apostolum cum his, inter quos fornicatio nominatur: temptatio uos non adprehendit nisi humana. non enim merebimur mentis robore non quaesito grauiores pugnas nequitarum caelestium experiri, qui carnem fragilem resistentem spiritui nostro subiugare non quiuimus. quod apostoli testimonium non intellegentes quidam posuerunt pro indicatiuo optatiuum modum, id est: temptatio uos non adprehendat nisi humana, quod ab ipso diei manifestum est non optantis, sed pronuntiantis uel exprobrantis affectu.

XVII. Uis audire uerum athletam Christi legitimo agonis iure certantem? ego, inquit, sic curro non quasi in incertum, sic pugno non quasi aërem uerberans, sed castigo corpus meum et seruituti subicio, ne aliis praedicans ipse reprobus efficiar. uides ut in semet ipso, id est in carne sua conluctationum summam uelut in base quadam firmissima statuerit et prouentum pugnae in sola eastigatione earnis et subiectione sui corporis conlocarit? ego itaque sic curro non quasi in incertum. non currit in incertum, quia caelestem Hierusalem conspiciens defixum habet, quo sibi cordis sui indeflexibilis sit dirigenda pernicitas. non currit in incertum, quia obliuiscens posteriora ad ea quae in priora sunt extendit se, ad destinatum consequens, ad

3] Ioh. 8, 34. 5] I Cor. 10, 13. 14] I Cor. 9, 26—27. 24] Phil. 3, 13—14.

1 roboris *A* ab *L* ac *H* congressione *L* 2 conflicto *A²* 3 repellimur *GHL* 4 diceturque *codd.* 5 temptatio *H* adprehendat *CL¹* 6 merebimur *G²S*: meremur *AG¹HLT* robure *A* non quaesito scripsi: conquissito *H¹* conquisito *rell. v* 8 nostro *om.* *L* 9 testimonio *L¹* 10 indicatiū *L¹* 11 manifestius *L* 12 obtantis *H* 13 XVI *H* anthletam *H¹* adletham *L* agone *A* 14 inquit sie . . . pag. 95, 6 deuotione infatigabi *desunt in A* inquit *H¹* 17 uidens *L¹* 18 conluctationem *L* 19 firmissa *L¹* 20 eastigatio *H¹* conlocarit *GT*: conlocauerit *HL* ego] ego inquit *H* 21 currit] curro *L¹* 23 perspicacitas *H* pertinacitas *L* 24 quia *H*: qui *GLTe* 25 in priora *SH¹T*: priora *GH²Lc et Vulg.* distinatum *H¹* adbrarium *H¹*

brauium supernae vocacionis dei in Christo Iesu. quo semper dirigens suae mentis obtutum et ad eum omni cordis properatione festinans cum fiducia proclamabat: bonum agone m certauit, cursum consummaui, fidem seruaui. et quia se nouerat post odorem unguentorum Christi praepeti conscientiae deuotione infatigabiliter cucurrisse et spiritalis agonis certamen carnis castigatione uicisse, cum fiducia infert et dicit: de cetero reposita est mihi iustitiae corona, quam reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex. et ut 3 nobis quoque similem spem retributionis aperiret, si in agone cursus istius imitari eum uelimus, adiecit: non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt aduentum eius, participes nos coronae suae in die iudicii fore pronuntians, si diligentibus aduentum Christi, non illum tantum, qui etiam no lentibus apparebit, sed etiam hunc, qui cotidie in sanctis commeat animabus, uictoram certaminis castigatione corporis adquiramus. de quo aduentu dominus in euangelio: ego, inquit, et pater meus ueniemus ad eum et mansionem apud eum faciemus, et iterum: ecce sto ad ostium et pulso: si quis audierit uocem meam et aperuerit ianuam, introibo ad illum et cenabo eum illo et ipse mecum.

XVIII. Nee tamen agone cursus tantummodo se consummasse describit, cum dicit: sie curro non quasi in incertum (quod specialiter refertur ad intentionem mentis et fero rem spiritus sui, quo toto Christum sequebatur ardore, cum sponsa decantans: post te in odorem unguentorum tuorum enrimus, et iterum: adhaesit anima mea post

3] II Tim. 4, 7. 5] Cant. 1, 3. 8] II Tim. 4, 8. 11] I. e.
17] Ioh. 14, 23. 19] Apoc. 3, 20. 23] I Cor. 9, 26. 26] Cant. 1, 3.
27] Ps. 62, 9.

1 quod *L^t* 5 perpeti *H* 7 fiducia *H* et dicit *om.* *H* 8 corona iustitiae *HLr* et *Uulg.* cf. *Couf.* XXII, 15, 3 9 ut & *H^t* 11 uel limus *G^t* uellimus & *H^t* uellemus *H²* 13 particeps *H^t* suae coronae *L* 14 illud *G^t* 15 etiam *om.* *A* 17 inquit *AH* 18 apud *A* 19 sto] ego sto *H* 21 illo *GHLT*: ipso *A* 22 XVII *H* agnum *G²* 25 qui *H* totum *L^t* 26 poste *H* odore *L^t* unguentorum *AL* 27 curremus *L^te* et *Uulg.*

te), sed etiam aliud conluctationis genus se uicisse testatur dicens: sic pugno non quasi aërem uerberans, sed ca-
stigo corpus meum et seruituti subiecio, quod proprie ad continentiae dolores et corporale iejunium atque afflictionem earnis pertinet, per hanc se pugilem quendam strenuum suae 5 earnis esse describens nec in uanum aduersus eam ictus continentiae exercuisse designans, sed triumphum pugnae mortificatione sui corporis adquisisse: quo uerberibus continentiae castigato et iejuniorum caestibus eliso uictori spiritui immor-
2 talitatis coronam et incorruptionis contulit palnum. uides 10 legitimum conluctationis ordinem et spiritualium certaminum contemplaris euentum, quemadmodum athleta Christi adeptus de rebellatrice carne uictoriam subiecta illa quodammodo pedibus suis ut sublimis triumphator inuehitur. et idcirco non currit in incertum, quia confidebat urbem sanctam Hierusalem 15 caelestem se protinus ingressurum. sic pugnat, ieuniis sci-
licet et afflictione carnali, non quasi aërem uerberans, id est in uanum ictus continentiae porrigens, per quos non aërem uacuum, sed illos spiritus qui in eo uersantur castigatione sui corporis uerberabat. qui enim dicit non quasi aërem 20 uerberans, ostendit se, tametsi non aërem uacuum et inanem, aliquos tamen in aëre uerberare. et quia haec certaminum genera superarat et ditatus multarum coronarum stipendiis iudebat, non immerito robustiorum incipit hostium subire luctamina, ac prioribus aemulis triumphatis cum fiducia pro- 25 clamat et dicit: iam non est nobis conluctatio aduersus

2] I Cor. 9, 26—27. 26] Eph. 6, 12.

1 aliud *A* genere *H*² 4 doloris et corporalem *L*¹ 5 penitet *L* pugillum *H*¹ 6 eas *A* 7 exercuisse se *A* 8 exquississe *H* 9 castigatione (*om. et*) *H* caestibus *A* gressibus *H* uictoris *L*¹ 10 incor-
ruptiones *H*¹ uidens *L*¹ 12 quemadmodum] quem *A* anthleta *H* 13 rebellatriei *H* bellatrice *L*¹ uictoriam] uict. uitorum *H* subiectam illā *L* illa subiecta *AH* sub pedibus *L* 14 triumphatur *H*¹ 15 conside-
rabat *A* *ILM* *A* 16 scilicet ieuniis *L* 18 in] non in *H* 20 aeram *H*¹
22 aera *H* ^phaec *H* certaminum genera *GHLT*: certamina *A*
23 superauerat *H* superat *L*¹ 24 incidebat *H*¹ hostium incipit *H*
25 triumphantis *H*¹

carnem et sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus.

XVIII. Athleta Christi in corpore commoranti numquam defit conluctationum palma, sed quanto magis triumphorum successibus creuerit, tanto ei etiam conluctationum robustior ordo succedit. subiugata etenim carne atque denicta quantae aduersariorum cohortes, quanta hostium agmina aduersus uictorem militem Christi triumphis eius instigata consurgunt, scilicet ne pacis otio miles Christi lentescens incipiat obliuisci conluctationum suarum gloria certamina, ac securitatis inertia dissolutus praemiorum stipendiis ac triumphorum meritis defraudetur. itaque si ad hos triumphorum gradus cupimus 2 crescente uirtute concendere, eodem quoque nos ordine oportet proeliorum inire certamina et primum cum apostolo dicere: sic pugno non quasi aërem uerberans, sed castigo corpus meum et seruituti subicio, ut hoc confliktu superato rursum dicere cum eo possimus: non est nobis conluctatio aduersus carnem et sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus. aliter eniu congredi illis nullo modo poterimus, nec spiritales pugnas merebimur experiri carnali deicti conflictu et conluctatione uentris elisi, meritoque nobis ab apostolo cum exprobatione 25 dicitur: temptatio uos non adprehendit nisi humana.

XX. Igitur monachus ad pugnas interiorum certaminum eu-piens peruenire hanc in primis cautionem sibimet indicat, ut

15] I Cor. 9, 26—27. 18] Eph. 6, 12. 25] I Cor. 10, 13.

1 aduersus potestates] et potestates *A et Uulg.* 3 nequitia *L¹*
 4 XVIII *H* athleta *G¹L¹* anthleta *H* 7 succedet *H* etenim *G²HLT*:
 enim *AG¹* (*in quo* et *s. l.*) addicta quanto *A* 8 tanta *A* 10 paucis *G¹*
 lentiscens *AH²* ditescens *L¹* 13 hoe *L¹* 14 nos quoque *AHTc* pre-
 miorum (*sic*) oportet *L* 15 certamina *G¹* 16 pugna *H¹* 17 rursus
ALTe 18 possumus *H¹* 20 potestates et aduersus *H* 21 nequitia *HL¹*
itasq;
 22 merito* (*q; eras.*) *L* cum exprobatione ab apostolo *A* 25 dicitur
AG¹: dicitur *G²HST* dicitur (*it in ras.*) *L* 26 XVIII *H* 27 cautionem
 in primis *HT* sibimet cautionem *Ar*

non potus quicquam, non esus ulla oblectatione deuictus ante stationem legitimam communemque refectionis horam extra mensam percipere sibimet prorsus indulgeat, sed ne refectione quidem transacta ex his praesumere sibi quantulumcumque permittat, similiter quoque canonicum somni tempus mensuramque custodiat. eodem namque studio istae sunt mentis amputandae lasciuiae, quo meretractionis uitium desecandum. qui enim gulae superfluos adpetitus inhibere non potuit, quomodo aestus carnalis concupiscentiae ualebit extinguere? et qui non quiuit passiones in propatulo sitas paruasque compescere, quemadmodum occultas nulloque hominum teste prurientes moderatrice discretione poterit debellare? et idecirco per singulos motus et in quolibet desiderio robur animae conprobatur: quae si in minimis apertisque cupiditatibus superatur, quid in maximis ac fortioribus occultisque sustineat, unicuique sua conscientia testis est.

XXI. Non enim nobis est aduersarius extrinsecus formidandus: in nobismet ipsis hostis inclusus est, intestinum nobis cotidie geritur bellum. deuicto eo omnia quae forinseens sunt redditur infirma ac militi Christi uniuersa pacata erunt et subdita. non habebimus aduersarium nobis extrinsecus metuendum, si ea quae intra nos sunt spiritui deuicta subdantur, nec solum nobis istud ieiunium uisibilium ciborum ad perfectionem cordis et corporis puritatem sufficere posse credamus, nisi fuerit huic animae quoque ieiunium copulatum. habet namque et illa suos noxios cibos, quibus in pinguis etiam sine escarum abundantia ad luxuriae praerupta deuoluitur. detractatio cibis est eius, et quidem persuauis. ira etiam cibus est eius, licet minime lenis, ad horam tamen infelici eam esu paseens ac pariter

1 non esus non potus quicquam *H* ante stationem *om. A* 5 permittit *L¹* post permittat in *H* cap. XX *incipit* somni *AG* (*sed in A eras*): omne *HLT* 6 custodiat *H* istae sunt *GHT*: istae *A* haec est *L* 7 amputandae *A* amputanda lasciuia *L* meritricat, *H¹* 10 quieuit *L¹* 11 quemadmodum *L* teste in corde *H* 13 robor *G¹H* 15 ac] et *A* 16 conscientia sua *A* 17 non distinguit *H* 20 pacata, *prima a in ras*, *HL* sunt *H* 22 nos *om. H* 24 puritatem corporis *H* 26 abundantia *H* 27 luxoriae *G¹H¹* diuoluitur *A* detractio *HLTe* 28 equidem *L* etiam *om. A*: cf. *VIII*, 15. *VIII*, 9. *X*, 2, 1 29 et ad *H*

letali sapore prosternens. inuidia cibus est mentis, virulentis
 eam suis corrumpens et prosperitate alieni successus iugiter
 miseram exeruciare non desinens. cenodoxia, id est uana 3
 gloria, cibus est eius, qui delectabili eam esca permuleet ad
 tempus, post uero uacuam omnique uirtute spoliatam reddit
 ac nudam, eunctis eam spiritualibus fructibus sterilem inanemque
 dimittens, ita ut non solum inmanium laborum faciat merita
 deperire, uerum etiam supplicia maiora conquirat. omnis con-
 cupiscentia et peruagatio cordis instabilis pastus quidam est
 animae, noxiis escis eam nutriens, expertem uero caelestis
 panis ac solidi cibi in posterum derelinquens. ab his itaque, 4
 quanta nobis est uirtus, saceratissimo iejunio continentis utilem
 habebimus commodamque obseruantiam iejunii corporalis. labor
 enim carnalis spiritus contritioni coniunetus acceptissimum deo
 15 sacrificium dignumque sanctitatis habitaculum puris mundisque
 recessibus exhibebit. ceterum si corporaliter ieunantes perni-
 ciosissimis animae uitiis implieemur, nihil nobis proderit carnalis
 afflictio pretiosiore parte pollutis, per eam scilicet substantiam
 delinquentibus nobis, qua efficimur habitaculum spiritus sancti.
 20 non enim tam corruptibilis caro quam cor mundum habita- 5
 colum deo templumque spiritus sancti perficitur. oportet ergo
 exteriore homine ieunante interiore quoque similiter cibis
 noxiis temperare, quem praecipue exhiberi mundum deo, ut
 hospitem in se Christum recipere mereatur, beatus apostolus
 25 monet his uerbis: in interiore, inquiens, hominem habi-
 tare Christum per fidem in cordibus uestris.

25] Eph. 3, 16—17.

1 letalis opere *H* 3 desinit *H* coenod. *G* 4 tabili eam esca . . .
 pag. 100, 11 beatus Job extant in *C* 5 expoliatam *L* 6 eunctisque *H*
 7 demittens *C* inanium *C* faciet *H* 9 quidem *L* 10 eam escis *A*
 11 panis *om. A* 14 contritioni (*tū eras.*) *A* 16 secessibus *L* 18 praecip-
 uisici *H* pollutus *G* *H* polluta *H* *r* 19 quae efficitur *A* 20 non
 enim . . . 21 spiritus sancti *om. C* corruptibilis] corporalis *A* 21 perfici-
 tur (*t in ras. m. 2*) *L* efficitur *Ae* 22 exterioren hominem ieunantē *L*
 ieunantes *C* interiore *CA* cibis *L*; cibis uel cibus *C* a cibis *AGHTv*
cf. cap. 8 et 22 23 exhibere *H* 25 in *om. STc* uerbis inquiens in
 interiori homine *A* (*Cassianus uel ea translatio quam sequitur uerba εἰς τὸν ἔποντα iuxxit cum sequentibus*) 26 nostris *AS²T*

XXII. Nouerimus itaque nos ideo laborem continentiae corporalis inpendere, ut ad puritatem cordis hoc possimus ieiunio peruenire. ceterum labor nobis inpenditur in cassum, si hunc quidem contemplatione finis infatigabiliter sustentemus, finem uero, propter quem tolerauimus afflictiones tantas, obtinere nequeamus, meliusque fuit interdictis escis animae temperasse quam uoluntariis minusque noxiis corporaliter ieiunasse. in his enim simplex et innoxia creaturae dei perceptio est, nihil per semet ipsam habens peccati, in illo uero primitus fratum perniciosa deuoratio, de qua dicitur: noli diligere detrahere,¹⁰ ne eradiceras. et de ira atque inuidia beatus Iob: etenim stultum interficit iracundia, et paruulum occidit inuidia. simulque notandum, quod qui irascitur stultus, et qui inuidet paruulus iudicetur. ille namque non immerito stultus pronuntiatur, uoluntarie sibi mortem irae stimulis incitatus¹⁵ inducens, et hic, dum liuet, paruulum minoremque se probat. dum enim inuidet, testatur maiorem esse eum, cuius prosperitate erueiatur.

XXIII. Igitur eligendus est cibus non tantum qui concupiscentiae flagrantis aestus temperet minusque succendat, uerum²⁰ etiam qui ad parandum sit facilis et quem ad coemendum oportuniorem uilioris pretii compendium praestet quique sit conuersationi fratum usuique communis. triplex enim natura est gastrimargiae, una quae canonieam refectionis horam praeueniri conpellit, alia quae tantummodo uentris ingluie et saturitate²⁵ quarumlibet gaudet escarum, tertia quae accuarioribus epulis

[10] Prou. 20, 13 (LXX). [11] Iob 5, 2.

1 XXI *H* nouerimus . . . laborem *euan. in C* 2 possumus *H¹* 3 a nobis *Le* inpendetur *AG¹* incassu *C* 4 contemplationis fine *C* 5 afflictiones . . . nequeamus *om. L* optimere *A* 6 non nequeamus *H* 8 nihil] nec *A* 9 peccati] aliquid peccati *A* illo *CAL¹*: illo est *H* illa *GL²T_e* 10 permit. *L* 11 iob inquit *G* iob ait *H* 12 ira *A* 13 stultus est et *H* 14 inuidit *H* 16 indicens *A* hinc *H¹T* libet *G¹H¹LT* probat illius cuius prosperitate *A*, *medias omissis* 17 inuidit *H¹* esse eum *GLT*: eum esse *S* esse *H* 19 XXII *H* elegendus *H¹* 20 flagrantes *AGST*: flagrantes *HL cf. H, 1* 21 sit *om. H* ad quem *A* 22 praeti *H* sit *om. L* 23 communus *H¹* est natura *G* 24 gastrimargiae *L¹* praeuenire *G²SHT_e*

25 tantum *A* ingluie^v *H* 26 adeuarioribus *L¹* accuarionibus *H¹*

et esculentioribus oblectatur. ideoque aduersus eam necesse est monachum obseruantiam triplicem custodire, id est ut primum legitimū tempus absolutionis expectet, deinde ut castigatis, tertio ut qualibuscunq; escis uilioribusq; cont⁵tus sit. quidquid autem extra consuetudinem praesumitur 2 usumque communem, ut uanitatis et gloriae atque ostentationis morbo pollutum antiquissima patrum traditio notat. nec quemquam ex his, quos merito scientiae ac discretionis enituisse peruidimus uel quos ad imitandum gratia Christi uelut splen¹⁰ didissima luminaria omnibus praelocauit, esu panis, qui apud eos uilis habetur ac facilis, abstinuisse cognouimus, nec eorum quempiam, qui haue regulam declinantes praetermissō panis usu leguminum uel holerum seu pomorum refectionem sectati sunt, inter probatissimos habitum aliquando conspeximus, sed 15 ne discretionis quidem aut scientiae gratiam consecutum. non 3 solum enim ceteris inusitatibus escas expetere monachum non debere decernunt, ne uidelicet cursus eius uelut in propatulo cunctis expositus inanis factus ac uacuus cenodoxiae morbo depereat, sed ne ipsam quidem ieuniorum eastigationem com²⁰ munem cuiquam facile patefieri oportere pronuntiant, uerum quantum fieri potest contegi pariter et abscondi. aduentantibus autem fratribus magis humanitatis ac dilectionis offerri debere uirtutem, quam continentiae distinctionem et cotidiani propositi rigorem manifestari probabilius censuerunt, nec quid noluntas 25 utilitasque nostra seu desiderii ardor exposcat attendere, sed quod aduenientis requies uel infirmitas exigit praeponere et gratauer inplere.

XXIII. Cum de Syriae partibus seniorum scita discere en^a pientes Aegypti prouinciam petissemus ibique tanta cordis ala-

1 excoletioribus *AL*¹ 3 absolutionis tempus *A* expectet *H* 4 escis
om. A contentis *G*¹ 5 quicquid *AH²L* autem] enim *Ar: om. T* con-
 suetudinem *A¹* 6 uanitatis et] uanae *Hr* 10 apud *A* 11 habeatur *G¹*
 b habeatur *H* sustinuisse *L* 12 praetermissos panes *L¹* 13 refectione *L*
 17 uidelicet *A* 18 coenodoxiae *GH* egnod. *L* 19 quidem *AG*; quo-
 que *HLTe* 20 uerum] sed *A* 22 autem] ducem *A* humilitatis *A*
 23 destrictionem *G¹* praepositi *L* 28 XXIII *H* siriae *G¹H*
 29 aegyptii *H* prouintiam *L* petissimus *H¹* ubique *L*

eritate nos suscipi miraremur, ut nulla prorsus, sicut fueramus in Palaestinae monasteriis instituti, usque ad praestitutam ie-
junii horam refectionis regula seruaretur, sed absque legitimis
quartae sextaeque feriae, quocumque perrexissemus, cotidiana
statio solueretur, quidam seniorum percontantibus nobis, eur
ita indifferenter apud eos praeterirentur cotidiana iejunia, re-
spondit: iejunium semper est mecum, uos autem continuo di-
missurus mecum ingiter tenere non potero. et iejunium, licet
utile sit ac necessarium, tamen uoluntarii munieris est oblatio,
opns autem caritatis inpleri exigit praeepti necessitas. itaque
suscipiens in uobis Christum reficere eum debo, dedneas
antem uos humanitatem eius obtentu praebitam districtiore
iejunio in memet potero compensare. non enim possunt filii
sponsi iejunare, donec eum illis est sponsus: eum
autem discesserit, tune licito iejunabunt.

XXV. Quidam seniorum, cum reficiemt me ut adhuc pa-
lulum quid ederem hortaretur, iamque me dixisse non posse,
respondit: ego iam sexies diversis aduenientibus fratribus mensam
posui hortansque singulos cum omnibus cibum sumpsi, et adhuc
esurio, et tu primitus nunc reficiens iam te dieis non posse?
XXVI. Uidimus alium in solitudine commorantem, qui num-
quam se soli sibi cibum induluisse testatus est, sed etiam si
per totos quinque dies ad eins cellam nullus e fratribus ad-
uenisset, refectionem iugiter distulisse, donec sabbatorum uel
dominico die deuotae congregationis obtentu procedens ad eccl-
esiā.

11] cf. Matth. 10, 40. 13] Matth. 9, 15.

2 palestinae *codd.* 3 regulā *L*¹ 4 perrexiūs *H* 5 percontan-
tibus *AGS²*: percunctantibus *S'HL* 6 indeferenter *H¹* apud *A* 7 me-
cum est *A* dimissuros *L¹* 9 uoluntati *G¹* 10 inplere *H* impleri
rell. 12 autem *om. H* uos deducere eum debo humanitatem *A* hu-
manitatis *H* eius *om. H¹* districione *G¹* districtiori *G²* distric-
tionem iejunii *H* 13 mimet *H¹* memet ipso *Lv* fili *G¹* 14 lugere
H eum Udg. 15 iejunabunt *GHLv*: iejunabo *AST* 16 XXIII *H*
reficiente *L* paulum *G¹* 17 dixisse *G¹* dixisse non possem *L¹* 19 ad-
posui *L* sunsi *A* 21 XXV *H* et alium *H* 22 solo (o alt. *in ras.*) *L*
cibum sibi *L* induluisse cibum *H* 23 totus *H¹* 24 detullisse *H¹*
sabbato *G¹Le* 25 dominica *L* deuote defectae *H* eclesiam *A*

siam peregrinorum quempiam repperisset, quem exinde reducens ad cellam consorte eo refectionem corpori non tam suae necessitatis obtentu quam humanitatis gratia causaque fratris adsumeret. itaque ut norunt aduentu fratum indifferenter soluere cotidiana ieiunia, ita discedentibus eis refectionem ob illos indultam continentia maiore compensant, perceptionem eibi paruissimi acriore castigatione nec sola panis, sed etiam somni ipsius deminntione durius exigentes.

XXVII. Apud senem Paesium in heremo uastissima com-
morantem cum senex Iohannes magno coenobio ac multititudini fratrum praepositus aduenisset, et ab eodem uelut antiquissimo sodali perquireret, quidnam per omnes quadraginta annos, quibus ab eodem separatus in solitudine minime a fratribus interpellatus est, egisset, numquam me sol, ait, reficientem uidit. et ille, nec me, inquit, iratum.

XXVIII. Eundem senem cum alaorem tamquam ad propria transmigrantem in extremo iam anhelitu positum auxii fratres circumuallantes suppliciter precarentur, ut aliquod eis memoriale mandatum uelut hereditarium quoddam legatum relinqueret,
per quod possent ad perfectionis culmen praecepti compendio facilius peruenire, ingemescens ille: numquam, ait, meam feci noluntatem nec quemquam docni quod prius ipse nou feci.

XXVIII. Uidimus senem Macheten nomine a turbis fratrum eminus commorantem hanc a domino gratiam diuturnis pre-
cibus impetrasse, ut, quotquot diebus ac noctibus agitaretur conlatio spiritalis, numquam somni torpore penitus laxaretur. si quis nero detractationis uerbum seu otiosum temptasset

1 reperisset *L* 2 cellulam *Ge* corpori *AGT*: corporis *HLe* 4 aduentus *L¹* in aduentu *Av* 5 discedentibus *L¹* 6 maiori *H* 7 paruissimi cibi *A* acriori *H* 8 summa *H* diminutione *GH* 9 XXVI *H* apud *A* pessum *H* pelusium *L* 10 iohannis *H¹* coenobio *H¹* multitudine *H¹* 12 sodale *v* 13 separatus *L¹* separatus ē *G²* 14 est *H*: *om. AGLe* 15 inquit *A* 16 XXVII *H* 17 in *om. A* anexii *H* possint *G* 21 ingemescens *SL¹*: ingemiscens *AGHL²v* ait numquam *L* 22 quicquam *H²* ipse prius non fecerim *L* 23 XXVIII *H*
macheten *A*: macheten *GHTe* maceñtem *L* 24 commanuentem *A* 25 quodquod *AH¹* ageretur *L* 26 laxeretur *H²* 27 uero quis *A* detractationis *AG¹H¹*: detractionis *H²* detractionis *G²LTv*

inferre, in somnum protinus concidebat, ac ne usque ad aurum quidem eius pollutionem uirns obloquii poterat peruenire.

XXX. Hic idem senex cum institueret nos neminem diiudicare debere, intulit tria fuisse in quibus discusserit uel reprehenderit fratres, quod scilicet unam sibi nonnulli paterentur abscidi, quod haberent in cellulis sagum, quod oleum benedicentes exposcentibus saecularibus darent, et haec omnia se incurrisse dicebat. nam aegritudinem uiae contrahens tamdiu, inquit, eius languore distabui, donec tam doloris necessitate quam seniorum omnium adhortatione compulsus abscidi eam per-
5 mitterem. cuius etiam infirmitatis obtentu sagum quoque habere coactus sum. oleum etiam benedicere ac supplicantibus dare, quod prae omnibus execrabar, utpote iudicans illud ex magna cordis praesumptione descendere, circumstantibus me repente saecularibus multis ita constrictus sum, ut alias eos euadere
10 nullatenus possem, nisi a me summa ui et obtestationibus extorsissent, ut oblato ab eis uaseulo manum meam impresso crucis signaculo superponerem: itaque se credentes benedictionis
15 oleum consequentes tandem me aliquando relaxarunt. quibus mihi manifeste conpertum est isdem cassis ac uitiis monachum
20 obligari, in quibus de aliis iudicare praesumpserit. oportet enim unumquemque semet ipsum tantummodo iudicare et circumspete canteque in omnibus custodire, non aliorum connversationem uitamque disentere, secundum illud apostoli praeceptum:
25 tu antem quid iudicas fratrem tuum? sno domino stat aut eadit, et: nolite iudicare, ut non iudicemini: in
30 quo enim iudicio iudicaueritis iudicabimini. praeter hanc enim quam diximus eansam etiam ob hoc iudicare de aliis periculosum est, quod ignorantes uel necessitatem uel

25] Rom. 14, 10 et 4. 26] Math. 7, 1—2.

1 somnum *H*¹ 3 XXVIII *H* instrueret *A* instituerit *H*¹ minem diiudicare . . . §. 2 saecularibus multis *desunt in A* deiudicare *H*¹ 7 et in haec *HLT* 9 inquit *G'H* 11 huic *H* optentu *L* 13 execrabar *L* utpote *GHL*¹ 14 descendere *H*¹ 15 nullatenus euadere *He* 16 possim *AGH*¹ 17 inprae*so* *H* 19 me *om.* *A* relaxerunt *H*¹ 20 isdem *G²L*: hisdem *rell.* 21 implicari *A* 24 illut *A* 25 autem quis es qui iudicas *L* 27 iudicabimini] iudicabitur de uobis *H* 28 iudicare ob hoc *H*

rationem, qua illi haec in quibus offendimus aut recte coram deo aut ueniabiliter agunt, inuenimur eos temere iudicasse et per hoc admittimus non leue peccatum, secus quam oportet de nostris fratribus aliquid sentientes.

5 XXXI. Hic idem senex otiosarum fabularum diabolum esse fau-
torem ac spiritualium conlationum inpugnatorem semper existere
his declarauit indiciis. nam cum fratribus quibusdam de rebus
necessariis ac spiritualibus disputaret, eosque uideret Lethaeo
quodam sopore demergi nec posse ab oculis suis pondus somni
10 depellere, otiosam repente fabulam introduxit. ad cuius oblecta-
tionem cum eos euigilasse confestim atque erectas aures suas ha-
bere uidisset, ingemescens ait: nunc usque de rebus caelestibus
loquebamur, et omnium uestrum oculi letali dormitione de-
primebantur: at cum otiosa fabula intromissa est, omnes ex-
15 pergefacti torporem somni dominantis excussimus. uel ex hoc
ergo perpendite, quisnam conlationis illius spiritualis fuerit in-
pugnator aut quis huius infructuosae atque carnalis insinuator
existat. ille etenim esse manifestissime deprehenditur, qui
malis adgaudens uel istam fouere uel illam inpugnare non
20 desinit.

XXXII. Nec minus hoc quoque opus fratris erga puritatem
sui cordis intenti et erga contemplationem diuinam ualde sol-
liciti commemorari necessarium reor. qui, cum ei post annos
quindecim patris ac matris amicorumque multorum de prouincia
25 Ponti couplures epistulae delatae fuissent, accipiens grandem
fasciculum litterarum diuque apud semet ipsum uoluens: quan-
tarum, inquit, cogitationum causa erit mihi harum lectio, quae

2 dñō *H* uenialiter *Lv* 4 sentiendum *L* 5 XXX *H* diabulum *H¹*
6 expugnatorem *L* existere *G²HL²* 8 disputare *L* letheo *codd.*

9 quoddam *L¹* dimergi *L* 10 huius *H* 11 erectas ceruices aures *H*
12 ingemiscens *AGHL²v (non S)* ^{*}huc usque *A* 13 dormitione *HTr*
depremebantur *A* depraemebantur *H¹* 15 somnii dominantes *L¹* dormi-
tantes *H* 16 quis *H* spiritualis *om. A* 18 existat *G²HL* etenim
GLv: enim *AHT* 20 desinet *AG¹* 21 XXXI *H* quoque hoc *L¹r*
quoque (hoc *eras.*) *L²* 23 commemorare *s. l. L, et c* 24 prouintia *L*
25 pontico (o *altera in a mutat.*) plures *H* cūplures *L¹* epistolae
G²HL 26 apud *A* 27 inquit *AH*

me uel ad inane gaudium uel ad tristitias infructuosas impellent. quot diebus horum recordatione qui scripserunt intentionem pectoris mei a proposita contemplatione renocabunt. post quantum temporis digerenda est haec mentis concepta confusio quantoque labore rursus iste tranquillitatis reparandus est status, si semel animus litterarum permotus affectu eorumque recensendo sermones ac uultus, quos tanto tempore dereliquit, iterum eos reuisere ipsisque cohabitare animo ac mente coeperit interesse. quos profecto corporaliter deseruisse nihil proderit, si corde eos incipiat intueri ac memoriam, quam saeculo huic renuntians quisqne uelut mortuus abdicauit, reuiuiscens eidem rursus admiserit. haec uoluens in suo pectore non solum nullam resoluere epistulam definiuit, sed ne ipsum quidem fasciculum resignare, ne scilicet eorum qui scripserant uel nomina recensendo uel uultus recordando a spiritu sui intentione cessaret. itaque, ut eum constrictum suscepereat, igni tradidit concremandum: ite, inquiens, cogitationes patriae, pariter concremamini nec me ulterius ad illa quae fugi reuocare temptetis.

XXXIII. Uidimus etiam abbatem Theodorum, summa sanctitate et scientia praeditum non solum in actuali uita, sed etiam notitia scripturarum, quam ei non tam studium lectio-
nis uel litteratura mundi contulerat quam sola puritas cordis, siquidem uix ipsius quoque Graecae linguae per pauca uerba uel intellegere posset uel proloqui. hic cum explanationem cuiusdam obscurissimae quaestio-
nis inquireret, septem

1 inanem *L*¹ impellat *L* 2 quod *AH*¹ recordationes *H* recordationē *L*¹ qui... intentionem *om. L* scripserunt *A* 4 dixerenda *H* 5 quantoque... est status *om. A* 6 status est *L* post semel *rasura* 1—2 *litt. in A* eorum quoque *H* 7 recensendo *L*¹ dereliquid *A* dereliqui *HT* dereliquit, t *in ras.* 3—4 *litt. L* 8 iterum interdum *H* in ipsisque *H* animo *GSHLT*: et animo *Av* et mente *H* 9 coepero *L* profecto quos *L* 11 solo *G* mortuos *H*¹ reuivescens *S* 12 eandem *L*² ammisserit *L* 13 reuoluere *A* epistolam *G²H²L* diffiniuit *H*¹ 14 designare *A* scripserunt *A* scripti erant *L* 15 ab *L* sui *om. A* 16 suscep-
perat *AGH*¹ 18 nec] ne *L* temptatis *H*¹ 19 XXXII *H* 20 et scientia *AHT*: ac scientia *L* ac perfecta scientia *G cf. Cond. VII, 1 init.* in *om. H* 21 scribturarum *A* tam] tantum *A* 22 quā m (*non tu-
eras.*) *A* 23 graecae quoque *A* 24 possit *AHL*

diebus ac noctibus in oratione infatigabilis persistit, donec solutionem propositae quaestio[n]is domino reuelante cognoscet.

XXXIII. Hic ergo quibusdam fratribus admirantibus tam praeclarum scientiae eius lumen et ab eodem quosdam scripturam sensus inquirentibus ait, monachum scripturarum notitiam pertingere cupientem nequaquam debere labores suos erga commentatorum libros impendere, sed potius omnem mentis industriam et intentionem cordis erga emundationem uitiorum carnalium detinere, quibus expulsis confessim cordis oculi sublato uelamine passionum sacramenta scripturarum naturaliter contemplarentur, siquidem nobis non, ut essent incognita uel obseura, spiritus sancti gratia promulgata sint, sed nostro uitio uelamine peccatorum cordis oculos obnubente reddantur obseura: quibus rursum naturali redditis sanitati ipsa scripturarum sanctorum lectio ad contemplationem uerae scientiae abunde etiam sola sufficiat, nec eos commentatorum institutionibus indigere, sicut oculi isti carnales ad uidendum nullius agent doctrina, si modo fuerint a suffusione uel caligine cæcitatis immunes. ideo namque et tanta uarietas erroresque inter ipsos exorti sunt, quod plerique, minime erga purgationem mentis adhibita diligentia prosilientes ad interpretandum eas, pro pinguedine uel inmunditia sui cordis diuersa atque contraria uel fidei uel sibimet sentientes ueritatis lumen comprehendere nequieuerunt.

XXXV. Hic idem cum inopinatus ad meam cellulam intempesta nocte uenisset, quidnam rudis adhuc anachoreta solus agerem paterna curiositate latenter explorans, meque ilico finita

1 orationem *A* infatigabili *L* perstetit *G¹L¹* 3 XXXIII *H*
 4 scripturarum *A* 5 sensus . . . scripturarum *om. L¹H* scripturarum *A*
 8 emendationem *A¹H* 9 oculis *GL* 10 scripturarum *A* uelut naturaliter incipient contemplari *Av cf. praef. §. 6* 11 contèpl**entur *L* ut noui *H* 12 sunt *He* 13 oculis *H¹* obnubentem *L¹* redduntur *H²r*
 14 scripturarum *A* sanctorum scripturarum *L* 16 habunde *H*
 suffici**t* (a eras.) *H* nec his eos *H* commentatorum *A* 19 et *om. L*
 inter ipsos tractatores *G²* erroresque . inter ipsos . exorti sunt (errorisque corr. m. 2) *L* 21 pinguedine *G²LT²*: pinguidine *AG¹T¹* pinguidine *H* 22 cordis sui *Av* adque *H* uel fidei uel *om. A* 23 nequieuerunt *H¹* 24 XXXIII *H* idem *AG¹HT*: idem senex *L* idem theodorus *G²Se* inopinatis *G¹* cellam *A* 25 anachorita *AL¹* 26 me *H*

uespertina sollemnitate incipientem fessum corpus iam reficere et incubantem psiathio repperisset, protrahens intimo corde suspiria meoque me uocitans nomine: quanti, inquit, o Iohannes, hora hac deo conloquuntur eumque in semet 5 ipsis amplectuntur ac retinent: et tu fraudaris tanto lumine, inertis sopore resolutus? et quoniam nos ad huiusmodi narrationem deuertere patrum uirtutes et gratia prouocarunt, necessarium reor memorabile opus caritatis, quam summi uiri Archebi humanitate sumus experti, huic uolumini commendare, quo puritas continentiae operi caritatis inserta propensiis enitescat 10 pulchra uarietate distineta. etenim tune ratum deo ieunii munus efficitur, cum hoc fructibus caritatis fuerit consummatum.

XXXVI. Itaque cum de Palaestinae monasteriis ad oppidum Aegypti, quod Dioleos appellatur, rudes admodum uenissemus ibique plurimam turbam coenobii disciplina constrictam et 15 optimo ordine monachorum, qui etiam primus est, institutam mirifice uideremus, alium quoque ordinem, qui excellentior habetur, id est anachoretarum, cunctorum praeconiis instigati sagacissimo corde uidere properauimus. hi namque in coenobiis primum diutissime comminorantes, omnem patientiae ac discretionis regulam diligenter edocti et humilitatis pariter ac nuditatis uirtute possessa atque ad purum uitiorum uniuersitate consumpta, dirissimis daemonum proeliis congressuri penetrant 2 heremi profunda secreta. huius igitur propositi uiros couperientes citra Nili fluminis alueum comminorari in loco, qui nno latere 25 eodem flumine, alio maris uastitate circumdatus insulam reddit nullis aliis quam monachis secreta expetentibus habitabilem

11] cf. Esai. 58, 6.

1 sollempn. *H* 2 repperisset psiathio *G* (*non S*) psiatio reperisset *L*
imo *Ae* cordis *L* 3 meoque *om. H* inquit *AH¹* o *om. H* iohanni
re *H¹* 4 loquuntur *G¹* conlocuntur *L* 5 inertis opere, solutus *L*
diuertere *AG²H²L²e* prouocauerunt *H* procurarunt *L* 8 memoriale
AH memoriale *T* archebii *GL²* 9 humilitate *A* comuendere *H¹*
11 ueritate *L* districta *H¹* gratum *HLTe* 13 XXXV *H* palestinae *codd.*
14 diuclus *H* deulchos *L* ammodum *L* 16 obtimo *H* instituta *AL*
17 uiderimus *H* 18 anachoritarum *AHL¹* 19 hui *G¹H* 20 primum
om. A in omnem *G²S* 22 adque *HL¹* 23 doemonum *G¹* 24 ac
secreta *H* 25 circa *Lr* 26 cirennidatos insolam *H¹* inde reddit *H*

(nec enim cuiquam culturae aptam esse eam salsitas soli ac sterilitas patitur harenarum), ad hos, inquam, summo desiderio festinantes ultra modum sumus labores eorum, quos contemplatione uirtutum et amore solitudinis tolerant, admirati. nam
 5 ipsius aquae tanta penuria constringuntur, ut tali eam diligentia serupuloque dispensent, quali nemo frugalissimorum speciem pretiosissimi uini conseruat et parcit. tribus namque milibus uel eo amplius eam de praedicti fluminis alueo necessariis usibus aduehant, quod tamen interuallum harenosis diuisum montibus
 10 laboris difficultate grauissima duplieatur.

XXXVII. His igitur uisis cum imitationis eorum nos ardor accenderet praedictusque Archebius probatissimus inter eos humanitatis nos gratia ad suam cellulam pertraxisset, explorato desiderio nostro confinxit se de eodem loco uelle discedere
 15 ac nobis cellulam suam uelut exinde migratus offerre, sese id facturnm, etiamsi minime adfuisset, adfirmans. quam rem nos et desiderio commorationis accensi et adassertionibus tanti uiri indubitatam commodantes fidem libenter amplexi cellam cum omni suppellectili utensilibusque suscepimus. itaque reli-
 20 giosa potitus circumuentione paucis diebus, quibus construenda cellae pararet iupendia, de loco discedens, reuersus post haec aliam sibi summo labore construxit. quan rursum non longo post tempore supernementibus fratribus eodemque desiderio cupientibus ibidem commorari simili caritatis mendacio circum-
 25 uentis cum uniuerso tradidit instrumento. ipse uero erga opus caritatis infatigabilis perseuerans tertiam sibi cellam, in qua commaneret, extruxit.

XXXVIII. Operae pretium mihi uidetur aliud quoque eiusdem uiri caritatis opus memoriae tradere, quo nostrarum partium

1 salis *H* solis *L* 2 sterelitas *G¹H¹* inquam] etiam *L* 5 tantae *H¹*
 7 conseruet *H* pareat *H²* 8 uel] et *A* 9 iter uallum *L¹* diuisum *H*
 11 XXXVI *H* uiris uisis *H* imitationes *L¹* 13 suum *H¹* 14 confixit *H¹*
 15 cellam *AL* offerret *A* 16 si etiam *L* adfuisset *H* quamobrem
AH 17 prius et *om. A* 18 adcommodantes *A(v)* 19 suppellectili *G*
 supelectili *H* suppellectile *L* suspicimus *H* relegiosa *G¹* 20 potitus
S²v: potius *AGS¹HLT* ciremuentionem *G¹* 22 rursus *L²* 24 men-
 datio *G¹L* 27 cōmoraret++ (ur *eras.*) *L* instruxit *AHT* 28 XXXVI
 (*sic*) *H* aliut *A* eius *A* 29 nastrarum *A¹*

monachi non solum continentiae rigorem, uerum etiam sincerissimum retinere dilectionis affectum unius eiusdemque uiri instituantur exemplo. hic namque non ignobili oriundus familia ad monasterium, quod a praedicto oppido ferme quattuor milibus distat, mundi huius ac parentum affectione contempta a puerilibus annis aufugit. ubi ita uitae suae omnem exegit aetatem, ut numquam prorsus per totos quinquaginta annos non solum uicum, ex quo egressus est, nec fuerit ingressus nec uiderit, sed ne cuiusquam quidem feminae uel ipsius matris suae conspexerit uultum. interea pater morte praeuentus centum solidorum debitum dereliquit. cumque hic esset omni inquietudine penitus alienus, utpote qui uniuersis facultatibus paternis esset extorris, a creditoribus tamen inquietari uehementer conperit 2 matrem. tuni hic ab euangelico illo rigore, quo antehac in statu prospero parentibus constitutis nec patrem se in terra norat habuisse nec matrem, pietatis consideratione mollitus ita se habere ereditit matrem eique subuenire festinauit oppressae, ut nihil a proposita districione laxaret. intra monasterii namque claustra perdurans soliti operis pensum sibimet triplicari posuit, et ibi per totum anni spatium diebus pariter noctibusque desudans debiti modum operis sudore partum creditoribus soluens matrem omni inquietudinis iniuria liberauit, ita eruens eam debiti sarcina, ut nihil de propositi rigore piae necessitatis obtentu pateretur inminui: ita districtionem solitam custodiuit, ut nequaquam pietatis opus maternis uisceribus denegaret, 20 quam pro Christi caritate prius despexerat, pro eius rursum pietate cognoscens.

XXXVIII. Cum frater nobis optime carus nomine Symeon, penitus Graeci sermonis ignarus, e partibus Italiae commeasset,

1 rigore *L* 4 IIII *G* 5 a *om.* *H* 6 ibi *H* exigit *H* 7 · *L* *G*
 9 nec *L* conspexit *A* uultum conspexerit *L* 11 dereliquid *AL* derelinquit *H¹* 12 utpote *G¹H¹L¹* paternis facultatibus *Ar* 13 conperit *GHLT*: ubi conspexit *A* 14 hic *om.* *A* antehaee *H* ante *L²* in *om.* *H*
 16 nonerat *HL²r* 17 eique ita *A* 18 destrictione *L* 19 solitum *A*
 21 partum *AG*: paratum *HLT* 23 sarcinam *L¹* piae *om.* *H* necessita**s
 (ti *eras.*) pietatis *H* 24 destrictionem *G¹* 25 ut *om.* *L¹* pietatis *om.* *L*
 26 et quam *A* dispexerat *H¹* 28 XXXVIII (*sic*) *H* obtime *H* simeon *H*
 29 grecis *L¹* ex *L* commiasset *H¹*

quidam seniorum, erga eum utpote peregrinum caritatis opus quodam redhibitionis colore cupiens exhibere, inquirit ab eo eur otiosus sederet in cella, per hoc coniciens eum tam otii peruagatione quam penuria necessariarum rerum diutius in ea durare non posse, certus neminem posse inpugnationes solitudinis tolerare nisi eum, qui propriis manibus uictum sibimet fuerit parare contentus. quo respondente nihil se nec nosse 2 nec praeualere ex his quae illuc exercebantur a fratribus operari praeter librariam manum, si tamen ullus in Aegypti regione 10 Latinum codicem usui esset habiturus, tum ille tandem nanetus occasionem, qua posset desideratum pietatis opus uelut debiti colore mercari, ex deo haec inuenta est, inquit, occasio: nam olim quaerebam qui apostolum Latinum hac mihi manu prescriberet. etenim habeo fratrem militiae laqueis obligatum et 15 adprime Latinis instructum, cui de scripturis sanctis aliquid ad legendum aedificationis eius obtentu transmittere cupio. itaque Symone hanc occasionem uelut ex deo oblatam sibi 3 gratanter suscipiente senex quoque colorem, cuius praetextu pietatis opus libere posset implere, libentius amplexatus 20 festim non solum uniuersas ei necessitates sub obtentu mercedem totius anni conuexit, uerum etiam membranas et utensilia quae ad seribendum necessaria erant conportans recepit post codicem scriptum, nullis usibus uel commodis profuturum (quippe uniuersis in illa regione notitia linguae huius 25 penitus ignaris) praeter id quod hac subtilitate sumptuque prolixiore mercatus est, quemadmodum et ille sine confusionis uerecundia merito laboris et operis sui necessaria uictus ali-

1 utpote *H¹L¹* 2 redditionis *G* redhibitionis *H²L* 3 coniciens *G¹*
 5 certus] certus enim *L* inpugnationis *G¹* 6 tollerare *G¹L* 7 prae-
 parare *H* nil *L* posse *HL¹* 8 praeualere] scire *H* 9 nullus *AH¹L¹*
 10 nactus *G²H²L* 11 occasione *A* quā *L¹* possit *AHL* 12 in-
 quid *AH¹* 13 latinum hac *codd.*: Latina r transcriberet *L* 15 scrib-
 turis *A* 16 optentu *G¹* 17 symeonem *A* simeone *H* 18 sub eius *Ar*
 huius *H* 19 pietatis opus caritatis *H* possit *AH¹L* inplere *G*: im-
 plere *rell.* libenter *AL* amplexatus *AGL*: amplexus *HTv* 20 neces-
 sitatis *H¹* 21 mercedem *H¹L¹* mercedis *H²* 22 recipit *H¹* 23 scrib-
 tum *A* 24 huius linguae *G* 25 ignarus *L¹* suptilitate *H* 26 prolixiori *H*
 quemammodum *L* confusione *L* 27 operisui^{**} *A*

menta perciperet, et ipse suae munificentiae pietatem tamquam debiti necessitate compleret: eo abundantius mercedem sibi conquirens, quo ambitu maiore peregrino fratri non solum uictus necessaria, uerum etiam operis instrumenta et operandi occasionem pariter contulisset.

XL. Sed quoniam in loco, ubi de iejuniorum et continentiae rigore dicere aliquid proposuimus, affectio et opera caritatis uidentur admixta, rursum ad propositum reuertentes quoddam puerorum aetate, non sensu, factum memorabile opuseculo huic inseremus. nam cum ultra omnem admirationem fucus quidam ⁵ de Mareotae Libyae partibus uelut rem ante in loco non uisam abbatii Iohanni oeconomio in heremo Sciti detulisset, qui dispensationem ipsius ecclesiae temporibus beati Pafnutii presbyteri ab eodem sibi ereditam gubernabat, hie confestim eas ad senem quendam, qui in interioribus deserti mala ualitudine ¹⁰ laborabat, per duos adulescentulos misit: siquidem decem et ² octo milibus longe ab ecclesia commanebat. qui pomis acceptis cum ad praedicti senis tenderent cellam, quod ibi perfacile solet etiam senioribus euuenire, infusa repente densissima nebula trahit item reeti itineris perdiderunt. cumque tota die ac nocte ²⁰ discurrentes per auiam heremi uastitatem nequaquam potuissent aegrotantis cellulam repperire, tam itineris lassitudine quam inedia sitique confecti fixis genibus in orationis officio spiritum ³ domino reddiderunt. qui post haec uestigiorum suorum indicieis diutissime perquisiti, quae in locis illis harenosis tamquam nivibus impressa signantur, donec ea uel leui uentorum flatu tenuis harena discurrens rursus operiat, inuenti sunt fucus intactas ut

² necessitatem *A* habund. *H¹* ³ quo *G²SL²*: quod *AG¹HL¹*
⁶ XXXVIII *H* ⁷ rigorem *L¹* dicere *om. G* ⁹ memoriale *H*
¹⁰ inserimus *A* inseramus *L* admirationem *L* ¹¹ mareotę (mareote *H*) libię partibus *HT(r)*: mareote *GL* (*om. Libyae partibus*) libiae partibus *A* (*om. Mareotae*) non uisam in loco *A* ¹² sciti *H¹*: scitii *AG¹H²* scitii *G²* scithii *LT* intulisset *A* ¹³ eccliae *A* pafhnutii *L* pbr *G* presbiteri *L* ¹⁴ cūfestim *L* ¹⁵ deserto *L¹* ¹⁶ aduliscentulos *AG¹H¹* adolescentulos *G²L* decim *L¹* X et VIII *G* ¹⁷ eccliae *A* ¹⁹ senioribus deserti uastitate euuenire *H* infussa *H¹* ²⁰ ac et *Ar* ²² celolam *L¹* reperire *G²L* ²⁴ suorum *om. GL fort. recte* indicis *H¹*
²⁶ in præsa *H* ²⁷ arena *A*

aceperant resernasse, eligentes scilicet animam magis quam fidem depositi prodere uitamque potius amittere temporalem quam senioris uiolare mandatum.

XLI. Adhuc unum beati Macari proferetur nobis salutare mandatum, quo libellum ieuniorum et continentiae tanti uiri claudat sententia. ita inquit debere monachum ieuniis operam dare ut centum annis in corpore commoraturum, ita motus animi refrenare et iniuriarum obliuisci tristitiasque respnere, dolores quoque ac detrimenta contemnere tamquam cotidie moriturum. in illo namque utilis est prudensque discretio, aequali monachum distinctione faciens semper incedere nec permittens sub occasione debilitati corporis de arduis ad perniciosissima praerupta deuolui, in hoc uero magnanimitas salutaris, quae ualeat non solum quae uidentur prospera mundi praesentis de spicere, uerum etiam aduersis tristibusque non frangi et ea uelut parua nullaque contemnere, illie habens defixum iugiter suae mentis intuitum, quo cotidie singulisque momentis accersendum esse se credit.

LIBER SEXTUS.

DE SPIRITU FORNICATIONIS.

CAPITULA.

I. De duplice pugna aduersum spiritum fornicationis.

II. De principali correctione aduersus spiritum fornicationis.

1 acceperant **AH¹** elegentes **G¹H¹** 4 XL **H** beati nobis **H** macari **A¹**; macarii **A²** machari **H¹** macharii **GH²L** proferetur **A¹Lr:** profertur **A²Gc** proferimus **H** nobis **om.** **H** 6 claudet sententiam **L¹** inquit **AH¹** 7 annos **L²** 9 contempnere **H¹L¹** 12 debilitatis **H** permit. **G¹** 14 mundi huius praesentis **H** dispicere **G¹H¹** 15 aduersis trib. q. **H¹** aduersitatibus **H²** 16 habentes **L** fixum **Ar** adfixum **H** 17 qua cottidie **G** arcessendum **H¹** 18 credit. Explicit de s̄pū gastrimargiae (castrim. **L**) liber V (liber V **om.** A) **AGL: om.** **H** Incipit de s̄pū fornicationis (de fornicatione liber sextus **H**) **AH: om.** **GL** Capitula de s̄pū fornicationis **A** Incipit capitū presentis lib⁶ **G** Incipiunt capitula de fornicatione, liber VI. **L: om.** **H**

22 aduersus **Hr** titulum **om.** **L;** in marg. legitur: capl. 11 de c̄ 23 correptione **HLT** aduersum **T**

III. Quantum ad superandum fornicationis uitium remedii conferat cum continentia solitudo.

III. Quid intersit inter continentiam et castitatem, et an utraque simul semper habeantur.

V. Quod inpugnatio fornicationis solo humano studio non possit euinci.

VI. De peculiari gratia dei in munere castitatis.

VII. Exemplum de agone mundiali secundum sermonem apostoli.

VIII. De comparatione purificationis eorum, qui in terreno agone certamen habituri sunt.

VIII. Quantam semper cordis puritatem parare dei oculis debeamus.

X. Quod sit indicium perfectae et integrae puritatis.

XI. Quo uitio inlusio nocturna procedat.

XII. Quod carnis puritas sine munditia cordis nequeat obtineri.

XIII. Quae sit purgationis carualis prima custodia.

XIII. Quod non laudem studeamus texere castitatis, sed effectum eius exponere.

XV. Quod specialiter castitatis uirtus ab apostolo sanctimonia nuncupetur.

XVI. De alio apostoli testimonio super eadem sanctimonia castitatis.

XVII. Quod spes sublimioris praemii debeat custodiam castitatis augere.

XVIII. Quod, sicut absque humilitate castitas obtineri non potest, ita sine castitate scientia.

XVIII. Sententia sancti episcopi Basili de qualitate uirginitatis sua.

1 suspirandum *L* conferat remedii *A* 2 solitudo *om.* *H* 3 inter] in *T* et *ante* an *om.* *A* 5 non *om.* *T* 7 peculiare *T* 11 sint *H* 12 quanta *L* spem per *AH* puritate cordis parere *L* 13 debenus *T* 16 sine] se *T* obteneri *H* obtinere *L*¹ 17 purgatio *A* carnis *T* 18 exercere *L* caritatis *HT* 19 affectum *L* expendere *L* 20 uirtutis *L*¹ 21 nuncupatur *HT* ncupetur *ex* ncpatur *L* 24 praemi *H* 25 agere *HT* 26 castitatis *T* obteneri *H* obtinere *LT* 27 caritate *H* ita sinceritate *T* 28 basili *HLT* de *om.* *HT*

XX. Qui finis uerae integritatis ac puritatis sit.

XXI. Quemadmodum perfectae puritatis statum retinere possumus.

XXII. Usque ad quem modum possit integritas corporis nostri perduci, uel quod indicium sit ad purum mentis excoctae.

XXIII. Remedia curationis, quibus perfecta possit cordis et corporis nostri puritas permanere.

10 I. Secundum nobis traditione patrum aduersus spiritum fornicationis certamen est, longum p̄ae ceteris ac diuturnum et perpaucis ad purum deuictum, inmane bellum et quod, cum a primo tempore pubertatis inpugnare incipiat hominum genus, non nisi prius cetera uitia superentur extinguitur. duplex
 15 namque est obpugnatio gemino armata uitio consurgens ad proelium. et idecirco similiter ei gemina est acie resistendum, si quidem, ut morbo carnis animaeque concretum uires adquirit, ita nisi utrisque pariter dimicantibus nequeat debellari. nec enim sufficit solum corporale iejunium ad conquirendam uel
 20 possidendam perfectae castimoniae puritatem, nisi praecesserit contritio spiritus et oratio contra hunc inmundissimum spiritum perseverans, dein continuata meditatio scripturarum, huicque fuerit scientia spiritalis adiuncta, labor etiam opusque manuum, instabiles cordis peruagationes cohercens ac reuocans,
 25 et ante omnia fundata fuerit humilitas uera, sine qua nullius penitus uitii poterit umquam triumphus adquiri.

1 Qui finis uerae *om. T* ac *HLT*: et *A* 2 quemammodum *L* statum] suę statum *L* possumus *T* 5 sit *om. L* 6 remedium *H* perfecte *T* posse *H* 7 permanere. Finiunt capitula de spū fornicationis *A* Explicunt capitula de libro VI. *L*: *om. GH* Ino, liber *A* Incipit de spiritu fornicationis liber sextus *G* Incipit textus eiusdem libri *L nihil inscriptum in H*

10 I *deest in L* nobis certamen est *A* traditionem *HL¹* aduersum *T* 11 certamen est *om. A* 14 prius *om. A* 16 praelium *H* ei *om. H* 17 adquirit *H¹S* 18 utriusque *A* demicantibus *L* 19 solum
om. A ad quirendam *H* 20 praecesserit . . . 21 oratio *om. G* processerit *L*
 22 dein *GHT*: deinde *A* dehinc *L* continua ^{ta} *L* scribturarum *AG¹*
 24 instabilis *AL* cohercens *HLT*: coercens *AG* ^{mouens} renouans *H* 25 nullus *L*

II. Principaliter enim uitii huius correctio de cordis perfectione descendit, ex quo etiam huius morbi uirus domini uoce prodire signatur. de corde, inquit, exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia et cetera. illud ergo est primitus expiadum, 5 unde fons uitiae mortisque manare cognoscitur dicente Salomonem: omni custodia serua tuum cor: ex his enim sunt exitus uitiae. caro enim eius arbitrio atque imperio famulatur. et idecirco summo studio parsimonia iejuniorum sectanda est, ne escarum abundantia refecta caro paeceptis animae 10 salutaribus aduersata rectorem suum spiritum deiciat insole-scens. ceterum si omnem suminam in castigatione tantum corporis conlocemus, anima non similiter a ceteris uitiiis iejunante nec meditatione diuina et spiritualibus studiis occupata, nequaquam ad illud sublimissimum uerae integratatis fastigium 15 poterimus ascendere, illo quod in nobis est principali puritatem nostri corporis infestante. oportet ergo nos mundare prius iuxta sententiam domini id quod intus est calicis et parabsidis, ut fiat et id quod de foris est mundum.

III. Dein cetera uitia etiam usu hominum et exercitio cotidiano purgari solent et quodammodo ipsius lapsus offensione curari: ut puta irae, tristitiae, inpatientiae languor meditatione cordis ac peruigili sollicitudine, fratrum etiam frequentia et adsidua prouocatione sanantur, dumque commota manifestantur

3] Matth. 15, 19. 7] Prou. 4, 23 (LXX). 18] Matth. 23, 26.

1 uiti *H*¹ 2 discendit *H*¹ 3 prodere *L* inquit *AH*¹ 5 illut *A* andum . . . cap. 6 init. cunctorum expug extant in *C* 6 mortisque *CGL*: et mortis *v* om. *AHT* emanare *H* solomone *AG*¹ 7 cor tuum cor *L*¹ cor tuum *HL*²*T*²*v* 8 improptero *L*¹ 10 scarum *C* habundantia *H* refecta *CAGLT*: referta *HSv* 11 deieciat *G*¹ 12 castigationem *C* 13 conlocemus *GS*¹: collocemus *rell.* animam *L*¹ iejunantem *L*¹ 14 occupatam *L*¹ 15 illum *AH* sublime ex sublimissum *L* 16 principale *G*²*LT*²*v* 18 sentian *L* intus *L* parabsidis *CL*: parapsidis *AGHT* 20 dein . . . hominum euau. in *C* deinde *Lc* hominum usu *L*¹ et om. *H* exercitione cotidiana *H* 21 labsus *CA* 22 langor *C* 24 commota *H*

saepius et crebrius arguuntur, ocios perueniunt ad salutem. hic uero morbus cum corporis afflictione et contritione cordis solitudine quoque ac remotione indiget, ut possit ad integrum sanitatis statum perniciosa aestuum febri deposita peruenire.
 5 sicut plerumque certa aegritudine laborantibus utile est, ut cibi noxii ne oculorum quidem ipsorum obtutibus offerantur, ne quod aspectus occasione desiderium eis letale gignatur, ita plurimum confert ad depellendum hunc specialiter morbum quies ac solitudo, ut meus aegra minime diuersis figuris interpellata ad puriorum perneniens contemplationis intuitum facilius pestiferum concupiscentiae fomitem radicitus possit eruere.

III. Nemo tamen ex hoc negare nos putet etiam in congregatione fratrum positos inueniri continentes: quod per facile posse fieri confitemur. aliud enim est continentem esse, id est
 15 ἐγκρατή, aliud castum, et ut ita dicam in affectum integratatis uel incorruptionis transire, quod dieitur ἀρνόν, quae uirtus illis solis tribuitur maxime, qui uirgines uel carne uel mente perdurant, ut eterque Iohannes in nouo testamento, in eterne quoque Helias, Hieremias, Danihel fuisse noscuntur. in quorum
 20 gradu hi quoque non inmerito reputabuntur, qui post experientia corruptionis ad similem puritatis statum per laborem longum et industriam integratate mentis et corporis perueniunt et aculeos earnis nou tam inpugnatione concupiscentiae turpis, quam naturae tantummodo motu sentiunt. quem statum 2
 25 dicimus difficillime posse inter hominum turbas adprehendi. utrum uero et impossibile sit, unusquisque non nostra sen-

1 otius *HL* quantocius *ATc* sanitatem *A*: cf. *Cond. V*, 4, 6 3 solitudinē et remotionē *L* 4 pernit. *G¹L* febra *H* febre *H²S²* 6 ne] sine *A* 7 occasione *H* letale *L* laetale eis *H* 8 depellendum
CGLT: debellandum *A* bellandum *H* morbum specialiter *H* 9 egra minime *ex egramine H* 12 nemo... putet *euan. in C* potest *G* 13 possit *H¹*: *om. A* 14 fieri posse *Ae* alius *A*, *item infra* 15 εκκραθ *CG* εκκρατη *A* εκκρατιν *L* aufapaan *H* 16 uel] aut *L* ασνον *H* autnoν *L* 17 solis *om. C* tribuetur *G* uel mente uel carne *Ac* uel mente *om. G* 18 ut *om. L* iohannis *CAG¹H* 19 ac daniel *H* quo *HT*
 20 hii *H* experientia (^{de} add. m. 2) *H* 22 ad integratatem *L* integratatem *G* (ad man. 2) 23 carnales *ex carnalis H* 24 motus *L* sentiant *G¹* 26 et *om. H* unusquisque *m̄m̄* non ex nostra *H*

tentia expectet agnoscere, sed conscientiae suae rimetur examine. ceterum continentis multos existere non dubitamus, qui inpugnationem carnis, quam uel raro uel cotidie sustinent, seu metu gehennae seu desiderio regni caelorum extingunt atque conpescunt. quos seniores sicut pronuntiant posse non penitus incentiis obrui uitiorum, ita securos et insauciatos semper existere non posse definiunt. necesse est enim quemque in conluctatione positum, quamuis frequenter aduersarium uincat ac superet, et ipsum tamen aliquando turbari.

V. Quapropter si nobis cordi est agonem spiritalem cum apostolo legitime decertare, hunc inmundissimum spiritum superare omni mentis intentione non nostris uiribus confidentes (hoe enim perficere industria humana non praeualeat), sed opitulatione domini festinemus. tamdiu namque hoc uitio animam necesse est impugnari, donec se bellum gerere supra uires suas agnoseat nec labore uel studio proprio uictoram obtinere se posse, nisi domini fuerit auxilio ac protectione suffulta.

VI. Et reuera cum in omnibus uirtutum profectibus et cunctorum expugnatione uitiorum domini sit gratia atque uictoria, in hoc praecipue peculiare beneficium dei ac speciale donum et patrum sententia et experimento purgationis ipsius manifestissime declaratur his, qui eam meruerint possidere. quodammodo enim exire de carne est in corpore commorantem et ultra naturam est, fragili carne circumdata carnis aculeos non sentire. et idcirco impossibile est hominem suis ut ita dixerim pannis ad tam praecelsum caelesteque praemium subuolare, nisi eum gratia domini de terrae caeno munere castitatis eduxerit. nulla etenim uirtute tam proprie carnales homines

11] cf. II Tim. 4. 7.

1 expectet cognoscere *H* 2 existere *G²HL* 3 sustinentes *L* 4 extingunt *A²G²* 5 existere *G²HL* diffiniunt *H¹L* quemque *CGHT*: unumquemque *ALv* 6 conluctationem positam *G¹* 7 ac] et *H* 8 quapropter . . . agoneum *euan. in C* 9 legitime *om. A* 10 omni*** *A* 11 perficere *om. HT* industria humana perficere *Ac* 15 impugnare *H¹* 16 optinere *A* 17 fuerit *om. L* suffultus *A* 18 et . . . uirtutum *euan. in C* 19 bonum *L* 20 experimenta *G¹* ipsius *om. G* 22 meruerint *H¹* quodam enim modo *H* 23 est in] et in hoc *L* 24 et *eras. in L* 25 natura *A* 26 pannis *AG¹HT¹*; pennis *G²LST²* praeclarum *H* 27 ceno *H* 28 eduxerit castitatis *A(c)*

spiritualibus angelis imitatione conuersationis aequantur quam
merito et gratia castitatis, per quam adhuc in terra degentes
habent secundum apostolum municipatum in caelis, quod
deposita corruptela carnali habituros sanctos promittitur in
futurum, hie iam in carne fragili possidentes.⁵

VII. Audi quid dicat apostolus: omnis qui in agone con-
tendit ab omnibus se abstinet. a quibus omnibus di-
xerit inquiramus, ut possit nobis spiritualis agonis instructio
comparatione carnalis adquiri. illi etenim, qui in hoc agone
10 uisibili student legitime decertare, utendi omnibus escis quas
desiderii libido suggesserit non habent facultatem, sed illis
tantum quas eorundem certaminum statuit disciplina. et non
solum interdictis escis et ebrietate omniue crapula eos ne-
cessere est abstinere, uerum etiam cuncta inertia et otio atque
15 desidia, ut cotidianis exercitiis iugique meditatione uirtus eorum
possit ad crescere. et ita omni sollicitudine ac tristitia negotiisque 2
saecularibus, affectu etiam et opere coniugali efficiuntur alieni,
ut praeter exercitium disciplinae nihil aliud nouerint nec ulli
mundiali curae penitus implicentur, ab eo tantum qui certa-
20 mini prae sidet sperantes cotidiani uictus substantiam et co-
ronae gloriam condignaque praemia victoriae laude conquirere.
atque in tantum se mundos ab omni coitus pollutione custo-
diunt, ut, cum se praeparant agonum certamini, ne qua for-
sit per somnum nocturna delusi fallacia uires minuant multo
25 tempore conquisitas, lamminis plumbeis renium contegant loca,
quo scilicet metalli rigor genitalibus membris adplicitus obsceneos
umores ualeat inhibere, intellegentes se procul dubio esse uincen-
cendos nec iam posse propositum certamen demptis uiribus

3] Phil. 3, 20. 4] cf. Matth. 22, 30. 6] I Cor. 9, 25.

1 imitacione *G*¹ 6 dicit *L* 9 agone hoc *G* 12 tantummodo *H*
15 dissidia *H* desideria *L*¹ cottid. *L* exercitis *H*¹ 17 saecularibus *G*
ab affectu *L* 19 certamine *L*¹ 21 condigneque *G*¹ 23 prae parent *H*¹
certamina *G*¹ 24 somnium *AHT* 25 consequitas *H* laminis *GH*²
contegant *G*¹ et (ant *in ras.*) *H*: contegunt *AG²LT* 26 scilicet *H* ri-
gore *GLv* adplicito (appl.) *G²L²v* 27 humores *G²HL* ualeant *G²v*

adimplere, si prouisam pudicitiae soliditatem fallax noxiae uoluntatis imago corruperit.

VIII. Itaque si agonis mundialis intellectimus disciplinam, cuius exemplo beatus apostolus nos uoluit erudire, docens quanta in illa sit obseruatio, quanta diligentia, quanta custodia, quid nos conueniet facere, qua puritate oportebit custodire nostri corporis atque animae castitatem, quos necesse est cotidie sacrosanctis agni carnibus uesci, quas neminem inmundum contingere etiam ueteris legis praecepta permittunt? in Leuitico namque ita praecipitur: *omnis mundus manducabit carnes.*¹⁰ et anima quaecumque comedenter de carnibus saerificii salutaris quod est domini, in qua est inmunditia, peribit eoram domino. quantum est igitur integratatis munus, sine qua et illi, qui erant sub ueteri testamento, sacrificiis typicis non poterant interesse, et qui mundi huius corruptibilem corouam cupiunt adipisci, nequeunt coronari.¹⁵

VIII. Itaque omni custodia cordis nostri sunt latebrae primitus expiandae. quod enim illi in corporis puritate cupiunt adsequi, nos debemus etiam in arcanis conscientiae possidere, in qua dominus arbiter atque agonotheta residens pugnam²⁰ cursus et certaminis nostri iugiter spectat, ut ea, quae in propatulo horremus admittere, ne intrinsecus quidem coalescere incauta cogitatione patiamur, et in quibus humana cognitione confundimur, ne occulta quidem conuentia polluamur. quae licet possit hominum praeterire notitiam, sanctorum tamen²⁵ angelorum ipsiusque omnipotentis dei scientiam, quam nulla subterfugiunt secreta, latere non poterit.

X. Cuius puritatis hoc erit evidens indicium ac plena probatio, si uel nulla imago inliiens quietis nobis et in soporem

[10] Leu. 7, 19—20 (LXX).

1 adimplere *AGL* premissam *H* uoluntatis *H¹T* 2 corrumperit *H¹T* 3 intellegimus *H* 6 conueniat *H* 11 ederit *H* 14 et *GHLT*: etiam *Av* 17 primitus latebrae *L* 19 debere *A* etiam *om. L* [in arcanis] in cordis archanis *H* in cordis *L* conscientia *L* 20 agonitheta *G²HL* 21 et] atque *H* spectat *Gr* et *duo codd. apud Cuyckum*: expectat *ASLT* expectet *H* 22 amittere *L* coaliscere *A* 23 in *s. l. G* 24 conibentia *GL* 25 tamen] namque *A* 27 superfugiunt *A* 28 plana *H* 9 inliiens *Ar*: decipiens *GHLTc* quiescentibus *Av* sopore *L*

laxatis occurrat, uel certe interpellans nullos concupiscentiae motus ualeat excitare. licet enim ad plenam peccati noxam talis commotio minime reputetur, tamen neendum perfectae mentis indicium est nec ad purum excoeti uitii manifestatio,
5 cum per fallaces imagines huiusmodi operatur inlusio.

XI. Qualitas enim cogitationum, quae distentionibus diei neglegentius custoditur, probatur quiete nocturna. et idecirco cum intercesserit aliqua talis inlusio, non culpa somni credenda est, sed neglegentia temporis praecedentis et manifestatio
10 morbi latentis intrinsecus, quem non primitus noctis hora parturit, sed intimis animae reconditum fibris ad cutis superficiem somni refactione produxit, arguens occultas aestuum febres, quas per totum diei spatium noxiis cogitationibus pasti contraximus: ut solent malae quoque ualitudines corporum non
15 ea colligi tempestate in qua uidentur emergere, sed neglegentia sunt praeteriti temporis adquisitae, quo pastus quis imprudenter escis contrariis noxios umores sibimet letalesque contraxit.

XII. Ideoque humani generis creator et conditor deus, officii sui naturam p^rae omnibus emendationemque cognoscens,
20 illie curam adhibuit medicinae, unde causas morbi principaliter nouerat emanare quicunque, inquiens, uiderit mulierem ad concupiscentium eam, iam moechatus est eam in corde suo. petulantes oculos notans non tam eos arguit quam illum interiorem sensum, qui officio eorum male utitur
25 ad uidendum. cor namque est aegrum et saucium libidinis telo quod ad concupiscentium uidet, beneficium intuitus recte sibimet a creatore concessum suo uitio ad operum prauorum ministeria contorquens et in semet ipso reconditum concupiscentiae morbum contemplationis occasione producens. idecirco

21] Matth. 5, 28.

1 nullus *HL* 6 *non distinguit H* distinctionibus *L* 8 somnii *HL*
9 neglig. *G¹* 10 ora parturit *H* 11 reconditus *L* febris *H¹L¹* 12 per-
duxit *H* 13 febris *L* 14 ualitudines *A* ualitudinis *L¹* 15 collegi *H¹*
in *om. Ar* neglig. *G¹* 17 escis saluti contrariis *Lv* humores *L* leta-
lisque *H¹* letalesque *L* 18 XI *H* opifici *H¹* 19 emendationisque *A*
emendationesque *T* 20 priucipalis *A* 22 concupiscentiam *H¹* mechatus
G¹H 23 nutans *H* 25 sauciatum *H* 28 ipsum *A* 29 occasione *H*

ergo huic praecipitur salutare mandatum, cuius uitio pessimus languor uisus occasione procedit. non enim dicitur 'omni custodia serua tuos oculos', quos utique oportuit principaliter custodiri, si ex ipsis concupiscentiae prodiret affectus (nihil enim amplius oculi quam simplex animae praebent uisionis officium), sed dicit: omni custodia serua tuum cor, illi potissimum inposita medicina, quod ubique abuti potest oculorum ministerio.

XIII. Haec igitur erit purgationis huius prima custodia, ut, eum menti nostrae memoria sexus feminei per subtilem suggestionem diabolicae calliditatis obrepserit, primum recordatione praemissa matris, sororum uel parentum seu certe feminarum sanetarum quantocius eam de nostris recessibus extrudere festinemus, ne, si fuerimus in ea diutius inmorati, occasionem sexus semel indeptus inlex malorum ad eas personas exinde subtiliter deuoluat ac praecipitet mentem, per quas noxias cogitationes possit inserere. quamobrem illius praecepti iugiter meminisse debemus: omni custodia serua tuum cor, et secundum dei principale mandatum sollicite serpentis obseruare noxiun caput, id est cogitationum malarum principia, quibus serpere in animam nostram diabolus temptat, nec sinamus per neglegentiam penetrare in cor nostrum reliquum eius corpus, id est oblectationis adsensum, qui procul dubio, si fuerit intro missus, morsu uirulento mitem interimet captiuatam. emergentes etiam peccatores terrae nostrae, id est sensus carnales, in matutinis sui ortus nos oportet extingue, et dum adhuc

6] Prou. 4, 23 (LXX). 18] l. c. 19] cf. Gen. 3, 15. 25] Ps. 100, 8.

1 praecepitur *om.* *H* 2 occupatione *H* 4 custodire *A* proderit *H¹L¹* procederet *H²* 6 illo *A* 7 utrobique *L* utique *T* potest ad uidendum oculorum *A* 9 XII *H* 10 mentis *L* memoriam *AL* feminae *A* suptilem *AH* suggestionem *A* subiectionem *L* 12 sororis *A* sororumque *HT* 13 quantotius *GH²L* quantotius *H¹* eam de] eandem de *H¹* eandem *L¹* 14 nisi *L¹* inmorari *G¹* demorati *H* occasione *G²H²* occasione *H¹* 15 illex *G²* index *L²* 16 suptiliter re uoluat *A* 17 cogitationis *H¹* 20 malorum *G¹H¹* 21 diabolus *H* 22 neglig. *G¹* corporis *L* 23 oblectationes *H¹L¹* 24 murso uirolento *H¹* interimit *L*

paruuli sunt addidere filios Babylonis ad petram, qui nisi dum tenerrimi sunt fuerint enecati, adulti per conuentiam in perniciem nostram ualidiores insurgent aut certe non sine magno gemitu ac labore uincentur. dum enim fortis, spiritus scilicet noster, domum suam custodit armatus, recessus cordis sui dei timore communiens, in pace erit omnis substantia eius, id est emolumenta laborum ac uirtutes longo tempore conquisitae. si autem fortior superueniens uicerit eum, id est diabolus cogitationum consensu, arma eius diripiet, in quibus confidebat, id est memoriam scripturarum nel timorem dei, et spolia eius diuidet, uirtutum scilicet merita per contraria uitia quaeque dispergens.

XIII. Et ut cuncta praeteream, quae in sanetis scripturis ob laudem uirtutis huius inserta sunt (non enim mihi propositum est laudem texere castitatis, sed de qualitate ipsius, uel quemadmodum adquiri et custodiri debeat quiae sit finis eius, patrum traditionibus explicare), unam tantummodo ponam apostoli beati sententiam, qua pateat qualiter illam Thessalonicensibus scribens uirtutibus praetulerit uniuersis, tali eam uerbi nobilitate commendans.

XV. Haec est, inquiens, uoluntas dei, sanctificatio uestra. et ne forte dubium nobis relinqueret uel obscurum, quidnam sanetificationem uoluerit appellare, utrum iustitiam an caritatem an humilitatem an patientiam (in omnibus enim istis uirtutibus creditur adquiri sanctificatio), infert et manifeste designat, quid proprie sanetificationem uoluerit appellare: haec est uoluntas dei, sanctificatio uestra, ut abs-

1] Ps. 136, 9. 4] Lue. 11, 21. 8] l. c. 22. 21] I Thess. 4, 3.
27] l. c. 3—5.

1 babylonis *A* babilonis *H* 2 teneri *H* enecti *H¹* conuentiam *GL* 3 pernit. *G¹L* insurgunt *HL* 4 uincentur *L* 5 scilicet spiritus *He* 6 sui cordis *L* commonens *H¹* 8 longo] multo *A* conquasitae *H¹* 9 uincerit *G¹H¹* diabolus *H* consensum *L¹* 11 scribtarum *AH* 13 XIII *H* scribturis *A* 14 laude *A* propositum mihi *H* 15 de qualitate] qualitatem *Ar* 16 quemadmodum *L* et] uel *AHe* qui uel *G* 18 beati apostoli *Hv* thesalonic. *H* 19 praetulerat *H¹* 21 XIII *H* 22 uobis reliquerit *L¹* 24 an post caritatem *om.* *L* 26 quod *L¹*

tineatis uos, inquit, a fornicatione, ut sciat unusquisque uestrum uas suum possidere in honore et sanctificatione, non in passione desiderii, sicut et gentes quae ignorant deum. uide quibus eam laudibus 5
 2 prosequatur, honorem uasis, id est corporis nostri, et sanctificationem appellans eam. igitur e contrario, qui in passione desiderii est, in ignominia et immunditia consistit et alienus a sanctificatione uersatur. tertio quoque post pauca infert, rursus eam sanctimoniam pronuntians: non enim uocauit nos deus in ignominiam sed in sanctimoniam. itaque qui haec 10
 spernit, non hominem spernit sed deum, qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. auctoritatem praecepto suo inuiolabilem iunxit dicens qui haec spernit, id est quae de sanctimonia praeftatus sum, non hominem spernit, hoc est me qui haec praecipio, sed deum, qui in 15
 me loquitur, qui etiam spiritui suo sancto cor nostrum habitaculum deputauit. cernis simplicibus uerbis ac puris quibus eam praeconiis quantisque extulerit laudibus, primum uirtuti huic sanctificationem proprie tribuendo, deinde per hanc adserens uas nostri corporis immunditia liberandum, tertio, quod 20
 abiecta ignominia et contumelia in honore sit et sanctificatione mansurum: postremo, quae summa est perfecti praemii ac beatitudinis remuneratio, per hanc habitatorem pectoris nostri sanctum fore spiritum designauit.

XVI. Et licet ad finem libelli tendat oratio, aliud adhuc 25
 simile huic praeter promissum eiusdem apostoli testimonium ponam. ad Hebraeos namque scribens pacem, inquit, sectamini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo

9] l.c. 7—8. 15] II Cor. 13, 3. 16] cf. Eph. 2, 22. 27] Hebr. 12, 14.

1 inquit AH 2 suum uas L sanctificatione et honore Lv et Uulg.
 4 ignorant] non nouerunt L uides Ar cf. contra Nestor. IIII, 11, 2
 7 et in immunditia AL²c et in ignominia et immunditia H 8 rursum H 9 deus om. AG 10 ignominiam GHLT: immunditiam Av et Uulg. sanctificationem Gr et Uulg. 12 sanctum suum H 13 iunctit H 14 sanctimonio H¹ 18 uirtutibus L¹ 20 ab immunditia GLv
 21 contumilia A 22 summa sit perfectio H hac L¹ 25 XV H
 alint A 26 premissum S: cf. pag. 123, 17 27 hebreos codd. inquit H

uidebit deum. hic quoque euidenter sine sanctimonia, quam solet integritatem mentis uel puritatem corporis appellare, pronuntiauit deum penitus uideri non posse. siquidem et hic similiter infert eundem sensum explanans: ne quis fornicator aut profanus ut Esau.

XVII. Itaque quantum sublime caelesteque est praemium castitatis, tanto grauioribus aduersariorum insidiis lacescit. et idecirco propensius nobis est non solum continentia corporis, uerum etiam contritio cordis adsiduis orationum gemitibus adhibenda, ut elibanus carnis nostrae, quem rex Babylonius incentinis suggestionum carnalium succendere non desistit, descendente in corda nostra rore sancti spiritus extinguatur.

XVIII. Ut enim hanc seniores aiunt adprehendi non posse, nisi prius humilitatis in corde fundamenta fuerint collocata, ita ne ad fontem quidem uerae scientiae perueniri posse definiunt, donec penetralibus animae nostrae radix uitii huins insederit, et possibile quidem esse integritatem sine scientiae gratia repperiri, impossibile uero scientiam spiritalem sine integritatis castimonia possideri, quia et diuersa sunt dona et non omnibus una gratia spiritus sancti tribuitur, sed ad quam se unusquisque studio uel industria sua dignum aptumque praebuerit. denique cum in omnibus apostolis sanctis uirtus integritatis perfecta fuisse credatur, abundantius tamen scientiae donum exuberauit in Paulo, quia se ad hanc aptum sollerti studio atque industria praeparauit.

XVIII. Fertur sancti Basili Caesariensis episcopi districta sententia: et mulierem, inquit, ignoro, et uirgo non sum. in tantum intellexit incorruptionem carnis non tam in mulieris

4] 1. c. 16. 10] cf. Dan. 3.

6 non distinguit *H* 8 ante et in *H* cap. 16 incipit 9 assiduis *AL*
 10 babylonius *A* babylonius *H* 11 suggestionum *A* discendente in
 corde *H¹* 13 XVII *H* aiunt seniores hanc *A* 14 collocata *GSL*
 16 penetralibus *G*; penetrabilibus *AH²LS* penetrabilis *H¹* 17 insiderit *S*
 esse *om. A* integritatem corporis *L* scientiae gratia] scientia *A* 18 reperiri *G²HL* 20 distribuitur *L* 21 quisque studio . . . *VII*, 1 erga
 deum te extant in *C* 23 scientia *L* 24 solere *H¹* solerti *L* 25 ad-
 que *C* 26 non distinguit *H* fertur . . . epis euau. in *C* basili *A¹*; basili
A²GHLT cessariensis *H* desticta *CG¹L¹* 27 inquit *CHT*: *om. A*

esse abstinentia quam in integritate cordis, quae uere incorruptam perpetuo sanctimoniam corporis uel timore dei uel castitatis amore custodit.

XX. Itaque hic est integritatis finis ac perfecta probatio, si quiescentibus nobis titillatio uoluptatis nulla subrepserit ac pro necessitate naturae nobis inconsciis concretiones egerantur obscenae. quas sicut abscidere per omnia et in perpetuum amputare supra naturam est, ita reuocare ad ineuitabilem rarissimamque naturae necessitatem summae uirtutis est, quae pulsare monachum dnobus interpositis mensibus solet. qnod 10 tamen dictum sit secundum nostram experientiam, non secundum sententiam seniorum, a quibus etiam hae memorati temporis induitiae admodum iudicabantur angustae, ne, si hoc modo quo ab ipsis perceperimus uoluerimus exponere, his forte, qui pro negligentiā sua uel remissiore studio puritatem hanc 15 minus experti sunt, incredibilia uel impossibilia descriptissime credamur.

XXI. Quem statum ita tenere perpetuo poterimus ac numquam naturalem modum nec tempus exceedere superius comprehensum, si deum non solum secretorum actuum nostrorum, 20 uerum etiam cogitationum enctarum diurnum pariter nocturnumque inspectorem esse et conscientiam cogitemus, ac pro omnibus quae in nostro corde uersantur, sicut pro factis et operibus nostris, ratione nos ei reddituros esse credamus.

XXII. Huc usque igitur festinandum est nobis et eo usque 25 aduersus animae motus uel carnis incentiuia pugnandum, donec

1 abstinentiam *A* in s. l. *GH* integritatem *A* incorruptum *C*
 2 perpetuo *om. H* dūi *H* 3 amorem *L¹* 4 XVIII *H* itaque . . . ac
euan. in C 5 uoluntatis *H* 6 concretionis *H¹* 8 amputare *A* super *L¹e*
 10 interpossitis *H* 11 sitam *H* peritiam *L* 12 quibus] senioribus
 enim *A* he^s *G* haec *H¹* 13 induiae *H* iudicabuntur *AG²T* in-
 dieabuntur *L* ne si *S²*: nisi *CAGS¹L* si *HT* 14 quod *L* percipi-
 pimus *L¹* receperimus ex recipiinus *H* is *L* 15 negligentiā *G¹* negle-
 gentiā suā *L¹* remissione *G¹T* remissiori *L ex corr.* remissione
 studii *A* 16 descripsisse *A* descripsisse *G¹H¹* 18 XVIII *H* *non*
distinguit A quem . . . perpetuo po *euan. in C* perpetuo tenere *AHT*
 20 nisi *A* 21 enctarum] internarum *Ar* diuturnum *H¹* 25 XXI *A*
non distinguit H hue usque . . . est no *euan. in C* nobis est *S* 26 animi *S*

ista carnis coudicio necessitatem naturae expleat, non suscitet uoluptatem, concretam exuberantiam sine ullo pruritu noxaque propellens, non pugnam suscitans castitati. ceterum mens, dum adhuc doriniens imaginum uisione deluditur, nouerit se needum
5 ad integrum perfectionem castitatis excocatam.

XXIII. Igitur ut illusiones hae ne dormientibus quidem nobis subrepere ualeant, aequale moderatumque est semper tenendum ieiunium: quisquis enim mensuram distinctionis excesserit, necesse est ut modum quoque remissionis excedat.
10 qua inaequalitate detentus ab hoc tranquillitatis planissimo statu sine dubio renocabitur, nunc quidem nimia inanitate defectus, nunc autem cibo propensiore distentus. enī immutatione siquidem refectionis qualitatem quoque pruritis nostrae necesse est immutari. deinde ingeris humilitas ac patientia cordis
15 adhibenda perpetuo est atque intenta aduersus iram uel ceteras passiones per diem cautio. ubi enim furoris insidet uirus, libidinis quoque necesse est incendium penetrare. ante omnia uero perugil necessaria est sollicitudo nocturna. nam sicut pruritas et custodia diei nocturnam praeparant castitatem, ita
20 nocturnae uigiliae cordi pariter et obseruationi diurnae statum solidissimum roburque praemittunt.

1 conditio *GLS* necessitatis *L¹* 2 voluntatem *H* proritu *H¹* noxaque *G²H²S²*; noxiaque *C ut uid. et S¹* noxiāque *AG¹H¹L* 3 castitati uoluntatiq. *H* 5 integrum *L* perfectione *L²* excocatamq. peruenire *H* 6 XXII *A* XX *H* igitur . . . dormien *euan. in C* ut *om. L* 7 subrepere *CG¹*: subripere *rell.* semper est *L* 8 destructionis *CL¹* distinctionis *H¹* 9 ut *H¹* 10 quia *H¹L²* plenissimo *Ar* 12 prosperiore *L* immutatione *L* 14 immutari *CL* 15 adque intanta *C* 16 passiones ceteras *H* insidet *C* insederit *ex* insiderit *L* 18 perugili *C* perugil *A* 19 et] ex *A* 20 obseruationis *G²* obseruatione *H¹L¹* diurnae *H¹* 21 roborque *G¹H¹* praemittunt. *INCIP. DEFILARGYRIA. LIB. VII. sic C, in quo capitulatione omissa statim libri VII capitulum primum sequitur* Explicit de spū fornicationis (de fornicatione *L*) liber VI (sextus *GII: om. A*) *AGHL*. Incipit de spū filargyriae *A*. Incipit de filargyria liber septimus *H*. Incipit de spū sylargiriae liber VII *L: om. G* hoc loco. Incipit caput libri sequenti *G*. Incipiunt capitula eiusdem libri *L: om. AH*.

LIBER SEPTIMUS.
DE SPIRITU FILARGYRIAЕ.

CAPITULA.

- I. Quod peregrinum sit bellum filargyriae et eadem non sit
in homine naturalis ut cetera nitia. 5
- II. Quam perniciosus sit morbus filargyriae.
- III. Quae nobis in uitiis naturalibus sit utilitas.
- III. Quod inesse nobis quaedam naturalia uitia sine crea-
toris dicamus iniuria.
- V. De uitiis quae extra naturalem motum nostro uitio con- 10
trahuntur.
- VI. Receptus semel filargyriae morbus quam difficile pellatur.
- VII. Quibus initiis filargyria generetur uel quantorum ma-
lorum sit eadē proreatrix.
- VIII. Quod filargyria omnes uirtutes impedit. 15
- VIII. Quod monachus habens pecunias in coenobio permanere
non possit.
- X. Quem filargyriae laborem subeat desertor monasterii, qui
ante pro leuissimis operibus murmurabat.
- XI. Quod occasione custodiendae pecuniae feminarum con- 20
tubernia requirantur.
- XII. Exemplum cuiusdam tepidi monachi filargyriae laqueis
obligati.
- XIII. Quid conferant seniores iunioribus in denudatione
uitiorum. 25
- XIII. Quibus exemplis morbus filargyriae triplex esse doceatur.
- XV. Male renuntians a non renuntiante quo differat.

4 nobis sit *H* hilum *A*¹ filargyriae *H* (*passim*) fylargyriae *L*
(*passim*) 5 ut *HLT*: sicut et *A* 6 perniciosus *L* moribus *L*²
7 naturalis *A* 8 insint *A* 9 dueamus *L* *om.* *A* 10 modum *L*
11 inuitiis *H* uitiis *v* fylargyriae *L* 16 pecuniā *L* 18 labore *L*
qui ante] quante *H* 20 occasiones *H* 21 requirentur *H* 22 exem-
plum enim *H* 23 est obligatus *H* 24 conferunt seniorib. *H* emen-
datione *H* 26 moribus *H* 27 a *om.* *H* quod *L*

XVI. Cuius testimonii se colore tueantur, qui ex ui facultibus suis nolunt.

XVII. De renuntiatione apostolorum et ecclesiae primitiuae.

XVIII. Quod, si apostolos imitari uelimus, non debeamus nostris definitionibus iuovere, sed illorum exempla sectari.

XVIII. Sententia sancti episcopi Basili aduersus Synecletium prolatam.

XX. Quam ignominiosum sit a filargyria superari.

XXI. Quemadmodum superanda sit filargyria.

XXII. Quod possit quis etiam non habens pecunias filargyrus iudicari.

XXIII. Exemplum de Iuda.

XXIII. Quod filargyria nisi nuditate uincere non possit.

XXV. De exitu Annaniae et Sapphirae et Iudee, quem filargyria in pellente subierunt.

XXVI. Quod filargyria lepram animae inferat spiritalem.

XXVII. Testimonia de scripturis, quibus perfectionem desiderans edocetur non resumere quae renuntians abdicavit.

XXVIII. Quod aduersus filargyriam uictoria non aliter possit nisi nuditate conquiri.

XXVIII. Quemadmodum possit nuditas a monacho retentari.

XXX. Remedia contra morbum filargyriae.

XXXI. Quod non possit quis filargyriam uincere nisi in coenobio perseverans, et quemadmodum possit ibidem permanere.

1 se colere *H* colore se *A* colore (*om. se*) *L* quiq. *H* 3 ecclesiae *A* primitiue *L* 4 apłs *H* uellimus *H* debeamus *LT*: deberemus *A* debemus *Hr* 5 diffinitionibus *H* difin. *L* 6 basili *AT*: basili *HL* sinclitum *L* senclitum *T* 8 sit *om.* *L* 9 quemadmodum *L* 10 filargirius *H* fylargicus *L* 13 nisi in *H* posse *H* 14 sapphyrae *A* saffyre *H* saffire *L* et Indae *om.* *A* philargiria *L* filargyria . . .

16 quod *om.* *H* 15 implete *L* 16 philargiria *L* libram *L¹* 17 scribaturis *AH* 19 phylargiriam *L* (*passim*) uictoriā *L* aliter non *H* 21 monacho nuditas (*om. a*) *A* 23 in *om.* *HL* 24 permanere. Finiunt capitula de spū filargyriae *A* Explicant capitula *L*: *om.* *GH* Incipit liber *A*

Incipit de spū ^{phy} _{m.}² filargyriae liber septimus *G* Incipit . . . liber de phylargyria *L*: *om.* *H*

I. Tertius nobis conflictus est aduersus filargyram, quam nos amore pecuniarum possumus appellare, peregrinum bellum et extra naturam nec aliunde in monacho sumens principium quam de corruptae ac torpidae mentis ignavia, et plerumque initio abrenuntiationis male arrepto et erga deum tepido amore fundato. cetera namque uitiorum incitamenta humanae inserta naturae uelut ingenita uidentur in nobis habere principia, et quodammodo inuiscerata carni ipsique propemodum coaeua natuitati discretionem boni malique praevenient, et licet prima arripient hominem, longo tamen labore uincuntur.

II. Hic uero morbus posterius superueniens et extrinsecus accedens animae quanto facilius caueri potest ac respui, tanto neglectus et intromissus semel cordi fit perniciosior cunctis difficiliusque propellitur. malorum namque omnium efficitur radix, multiplices fruticans fontes uitiorum.

III. Ut puta earnis simplices motus nonne uidemus non solum in pueris, in quibus adhuc innocentia boni malique praevenit discretionem, uerum in paruulis atque lactantibus? qui cum ne initium quidem ullius libidinis in semet ipsis habent, motus earnis naturali incitamento sibi inesse designant. irae quoque aculeos truces nonne similiter in paruulis iam uigore conspicimus, et antequam patientiae uirtutem agnoscant, iniuriis eos cernimus commoueri et uerborum sentire etiam per iocundum contumelias inrogatas? ac nonnumquam, cum desint uires, uoluntas tamen ultionis ira instigante non deest. nec hoc dico quo uocem naturam conditionis in culpam, sed quo adseram motus hos, qui procedunt ex nobis, quosdam quidem utilitatis causa nobis insertos, quosdam uero neglegentiae uitio ac malae

14] I Tim. 6, 10.

1 I om. **L** tertius...2 amorem peeuan. in **C** est conflictus **L** filargiriam **G**¹ **H** (*ita H passim*) fylargiriam **L** 4 turpidae **CL** turbidae **H** 5 renuntiationis **A** 6 post fundato in **H cap. 2 incipit** 10 arripient **G**¹ 11 III **H** intrinsecus **L**¹ 12 accidens **G²LSr** 13 pernit. **L** 15 fructificans **HLTv** 16 non distinguit **H** motos **L**¹ 17 et mali **H** 19 nec **H** 20 motos **H**¹ tamen earnis **H** 21 iam om. **G** 24 contumelias] iniurias **Ar** 26 conditionis (*ita codd.*) . . . adseram **om.** **H** 28 causam **L**¹ in nobis **H**

uoluntatis arbitrio extrinsecus introduci. namque hi quos supra diximus motus carnales ob reparationem subolis et posteritatis propaginem suscitandam utiliter sunt corpori nostro prouidentia creatoris inserti, non ad perpetranda flagitia stuprorum et adulteria, quae legis etiam auctoritate damnantur. irae etiam aculeos nonne saluberrime nobis intellegimus attributos, ut nostris uitiis et erroribus indignantes uirtutibus potius ac spiritualibus studiis occupemur, omnem caritatem deo et patientiam nostris fratribus exhibentes? tristitiae quoque utilitas quanta sit nouimus, quae inter cetera uitia, cum in contrarium affectum est mutata, numeratur. est enim et secundum dei timorem pernecessaria et secundum saeculum admodum perniciosa, ut docet apostolus dicens: quae enim secundum deum est tristitia, paenitentiam ad salutem stabilem operatur: saeculi autem tristitia mortem operatur.

III. Non ergo, si dixerimus hos motus a creatore nobis insertos, ex eo culpabilis ille uidebitur, si nequiter his abus maluerimus eos ad noxia potius ministeria detorquere, et uel limus pro infructuosis ac saecularibus lueris, non pro salutari paenitentia et uitiorum correctione tristari, uel certe si non nobismet ipsis utiliter, sed contra interdictum domini nostris fratribus irascimur. et si ferrum quis ad necessarium et utile ministerium contributum ad necem uoluerit insontium detorquere, non ex hoc infamabit materiae conditorem, si, quod ille ad usum bene uiuendi aptum ac necessarium praestitit, iste hoc usus est ad nocendum.

V. Dicimus tamen quaedam uitia sine ulla praecedente naturali occasione concrescere, sed solius corruptae ac malae

13] II Cor. 7, 10. 21] cf. Matth. 5, 22.

1 intrinsecus *L* introductos *Ar* hii *H¹T* hi namque *Av* 2 sobolis *GH²Lv* prosperitatis *L* 6 attributus *H¹* 7 uitis *H¹* irascentes *Av* 8 dño *H* 10 cum et 11 prius est om. *A* 11 motata *H¹* muneratur *T* connumeratur *Av* et om. *L* 12 scdm *G* seculum *L* animodum *L* pernit. *GL* 13 docet] docens *H¹* 14 penitentiam *GH* 16 motos *H¹* insertos nobis *Ac* 17 abuti malluerimus *H¹* 18 uellimus *G¹H¹* 19 secularim² *G¹* 20 penitentia *G* penit. *H* paenitentiae *L* correptione *GH²* corruptione *H¹* 21 nostri *Lr* 22 ut si *H²* 23 misterium *H* innocentium *H* 24 infamauit *L* 26 est] sit *L* 27 praecedente *GT*: praecedenti *AHL*

uolumntatis arbitrio, ut est inuidiae ipsiusque etiam filargyriae: quae cum nulla habeant in nobis de naturali instinctu principia, extrinsecus contrahuntur. quae tamen quantum facilia sunt ad eauendum et oportuna ad declinandum, tantum occupatam mentem atque possessam miseram faciunt uixque ad sanitatis concedunt remedia peruenire, siue quod non merentur curari celeri medicina qui ab his sauciati sunt, quos uel ignorare uel uitare uel facillime uincere potuerunt, uel certe quod male fundati uirtutum structuram et perfectionis suscipere culmen indigni sunt.

VI. Quamobrem nulli uilis despectusque uideatur hic morbus, qui sieut potest per facile declinari, ita si quemquam possederit, ad sanitatis remedia uix peruenire concedit. receptaculum namque est uitorum malorumque omnium radix, et inextirabilis nequitiae fomes efficitur dicente apostolo: radix omnium malorum est filargyria, id est amor pecuniae.

VII. Haec igitur cum remissam tepidamque monachi possederit mentem, primitus eum in exigua summa sollicitans iustos quosdam et uelut rationabiles ei colores, ob quos uel reseruare sibi aliquid pecuniae debeat uel parare, describit. nam et ea quae praebentur in monasterio queritur non esse sufficientia et sano robustoque corpore uix posse tolerari. quid faciendum si ualitudo mala carnis emerserit et reconditum non fuerit aliquid peculiare, quo sustentetur infirmitas? praestationem monasterii esse pertinem et negligentiam erga aegrotantes maximam. si proprium aliquid non fuerit quo cura corporis ualeat adhiberi, misere esse moriendum. ipsum etiam uestimentum non sufficere quod praebetur, nisi procurauerit

15] I Tim. 6, 10.

1 uolumtatis *H* fylargiriae *L* 2 instictu *H* 6 sanitatum *L* remedia concedunt *H* 7 qui] quia *L* his ipsis *H* quos *AGSL*: quae *S²HTv* 11 non distinguit *H* dispectusque *AG²H¹L¹* 12 possederit *AL¹S¹* 15 fomis *AL¹* 16 est post malorum *om. AH* filargyria *H* fylargiriae *L* 17 *VI H* possederit (possederit *H*) monachi *He* 18 eam *L* exiguum *L¹* 20 aliquit *L¹* 21 quaeritur *AH¹L* 25 monasterii *om. AHT*: *rasura longior in L* negligentiam *G¹* 26 si proprium si *L* 27 moriendum fame *H*

unde sibi aliud ualeat exhibere. postremo nec diu posse in eodem loco uel monasterio commorari, et nisi parauerit sibi uiatici sumptus evectionisque transmarinae mercedem, non posse enim uoluerit transmigrare, et necessitate inopiae coartatum 5 laboriosam ac miserabilem absque ullo profectu uitam iugiter toleraturum, inopem quoque se semper ac nudum non sine inproperio aliena substantia sustinendum. itaque cum huiuscemodi cogitationibus laqueauerit mentem, qualiter unum saltim denarium adquirere possit excogitat. tum peculiare opus, quod 10 exerceat abbatte nescio, sollicita mente perquirit. quod uendens clam et optato tandem potitus nummo, qualiter eum duplicet, aerius nehementiusque torquetur, ubi reponat cuiue eum credat ambiguus. deinde quid ex eo coemere quale illum commercio ualeat dupliceare, cura grauiore distenditur. cumque illi et hoc 15 ex noto cesserit, audiior fames aderescit auri tantoque uehementior suscitatur, quanto etiam summa lucri maior adponitur. eum pecuniae etenim incremento rabies cupiditatis angetur. tum deinde uita longaeua promittitur, senectus ineurna, infirmitates diuersae atque prolixae, quae, nisi maior summa in 20 inuentute fuerit praeparata, tolerari in senecta non possint. agitur itaque infelix anima serpentinis nexibns obligata, dum materiam male concretam nequiore cura concupiscit augere, pestem sibi qua dirins inflammetur ipsa parturiens, totaque lucri cogitatione possessa nihil aliud respicit cordis intuitu 25 quam unde pecuniam parare ualeat, per quam possit de monasterii disciplina quantocius enolare, nullam exhibens fidem, ubi potuerit nummi spes aliqua resulgere. pro hac non mendacii, non periurii, nou furti facinus admittere perhorrescit,

1 alius A 4 uoluerint **H¹** cohortatum **L** 6 tolleratrum **G¹** se quoque **AHTc** 7 sustentandum **AHTv**: cf. p. 140, 26 post sustentandum in A cap. 8 incipit 8 eius laqueauerit **L** 9 excogita^{tū} (t eras.) **L** peculiariter **H** 10 abbatem **L¹** nesciente **H** uindens **A** 11 obtato **H** potius **H¹LT¹** 12 eum] illut **A** 13 emere **L** illut **A** eum **HTv** commercio **G** cummercio **H¹** comertio **L** 14 grauiori **H** 15 famis **G¹H¹L** nehementius **HLv** 17 mento . . . pag. 134, 21 contentus non extant in C 18 tune **L** 19 adque **C** 20 senectute non possit **H**, in quo statim cap. 7 incipit 22 nequiori **H** 23 durius inflammetur **L** 24 alius **A** intuitu] intuit **C** 26 quantotius **GHL** 27 mendacii crimen **H** 28 amittere **L**

non fidem frangere, non iracundiae noxio furore suppleri, si quoquam a spe quaestus deciderit, non honestatis, non humilitatis modum transcendere pertimescit, fitque ei per omnia, ut aliis uenter, ita huic aurum et spes lucri pro deo. unde beatus apostolus huius morbi noxia uenena prospiciens non solum eam radicem esse omnium malorum, uerum etiam idolorum seruitutem pronuntiauit dicens: et auaritia (quod in Graeco dicitur 6 *ἡλαζρρωπία*), quae est simulaeorum seruitus. cernis igitur ad quantam labem rabies haec per gradus singulos crescat, ut etiam idolorum uel simulaeorum seruitus apostoli uoce pronuntietur, eo quod figura dei et imagine praetermissa, quam deuote seruens deo immaculatam in semet ipso debuit custodire, hominum figuras impressas auro diligere pro deo maluit et tueri.

VIII. Talibus igitur decessionum profectibus in deterius 15 crescens nullam deinceps humilitatis, nullam caritatis, nullam oboedientiae non dicam uirtutem, sed ne umbram quidem retinere contentus indignatur ad omnia et ad singula opera murmurat atque suspirat, nullaque iam reuerentia reseruata uelut equus durissimus ad praecepitum fertur infrenis: nec 20 uictu cotidiano nec solito indumento contentus non se diutius haec toleraturum esse testatur deumque non ibi solummodo esse proclamat nec salutem suam in illo tantum loco esse conclusam, unde si quoquam se non celerius asportarit, periturum protinus grauiter ingemescit.

VIII. Itaque instabilitatis sua uiaticum habens nummos, in quorum praesidio alarum sibi instar aptauit, iamque ad

7] Col. 3, 5.

1 noxiū furorem supplere *H* 2 ab *HL* ob spē *T* decederit *H*¹
 3 pertimiscit *A* 6 esse *om.* *H* 7 greco *codd. praeter CA* 8 filargyria
CAG filargiria *H* fylargiria *L* quae] quod *L* simulaeorum seruitus est *A* itaque *H* 11 figuram *L*¹ imaginem praetermissam *L*¹
 12 immaculatam *CGSL* 14 et intueri *HT* 15 *non distinguuit A* talibus... profec *euan. in C* discessionum *G* descessionum *T* 17 ueritatē *H* quidem] uirtutis *G* 18 indignatus *C* indignantur *G*¹
 19 adque *C* 20 durissimus] indomitus *H* 21 uicto *H*¹ 22 tolleratum *G*¹ esse] ipse *H* deum (dūm *H*) quoque *AHTc* solummodo ibi *L*
 25 protinus *om.* *G* grauiter *om.* *Ar* ingemescet *A* ingemiscit *H²L²*

transmigrandum paratus insolenter ad omnia praecepta respondet, et tamquam peregrinum extraneumque se gerens, quaecumque indigentia correctione perspexerit, neglegit atque contemnit. cumque furtim possideat reconditam pecuniam, ne 2
 5 calciamenta quidem ac uestimenta se habere conqueritur darieque sibi tardius indignatur. ac si forte dispensatione senioris ei prius, qui nihil penitus habere cognoscitur, aliquid horum fuerit inpertitum, maioribus irae stimulis inardescit seque despici ueluti extraneum putat, nec ad ullum opus manus suas adcom-
 10 modare contentus reprehendit omnia quae necessario fieri monasterii compellit utilitas. deinde occasiones quibus offendi uel irasci debeat studiose perquirit, ne leuiter motus de coenobii disciplina uideatur exire. nec solus tamen transmigrare con- 3
 tentus, ne tamquam suo uitio deseruisse credatur, quantos
 15 potuerit susurrationibus clandestinis deprauare non desinit. quodsi etiam temporis asperitas itineris seu nauigationis eius intercluserit commeatum, per omne illud tempus suspenso auxioque residens corde tristias serere uel excitare non cessat,
 20 discessus solacium et excusationem leuitatis non se aliter cre- dens quam nota uel macula monasterii reperturum.

X. Agitur itaque facibus pecuniarum suarum magis ac magis accensus, quae possessae numquam monachum uel in monasterio residere uel uiuere sub regulae institutione permittunt. cumque exinde eum uelut feralis quaedam bestia de coetu
 25 gregis separans pecus oportunum praedae destitutione sodalium fecerit et deuorationi facilem contubernii priuatione reddiderit, eum, qui prius opera monasterii leuia exercere despexerat, die ac nocte spe quaestus infatigabiliter laborare compellit: non orationum sollemnia, non ieiuniorum modum, non uigiliarum

1 insolenter *L*¹ respondit *A* 3 correptione *H* 4 nec *LTv* 5 se om. *A* conqueritur *H'L* 7 cognoscetur *H*¹ 8 stimulis inardescit] incitaturo stimulis *A* dispici *H'L*¹ 9 uelut *L* cōmodare *A* 10 monasterio *L*¹ 11 occasiones *H* 15 poterit *G*² sussurrationibus *H* glandestinis *L* desinet *A* 17 cūmeatum *L*¹ illut *A* 19 solatium *HL* excusationem *H*¹ excusationis leuitatem *A* 20 reperiturum *H*¹ 21 for- mitibus *H* 24 bistea *A*¹ 25 segregans *Av* distitione *G'H*¹ 26 facile *H* 27 monasteri *H* dispexerat *AG*² 28 spei *L* 29 sollempnia *H*¹

regulam custodire permittit, non honestarum intercessionum explere officia sinit, dummodo uel auaritiae rabiem satiare uel cotidianis usibus possit occurrere, cupiditatis ignem, dum adquirendo extingendum credit, accendens.

XI. Hinc iam nonnulli per abruptum praecepitum lapsi inreuocabili ruina feruntur ad mortem, et non contenti soli possidere quas uel numquam habuerant uel initio malo reseruarant pecunias inquirunt contubernia feminarum, quac debeat ea quae male congesta uel retenta sunt custodire. tantisque se occupationibus noxiis ac perniciosis inuoluunt, ut usque ad 10 profundum inferi deuoluti, dum adquiescere illi apostolicae sententiae rennunt, ut habentes uictum et uestimentum his sint contenti quae monasterii frugalitas exhibeat, sed uolentes diuites fieri incidunt in temptationem et laqueum diaboli et desideria multa et inutilia et noxia, quae mergunt homines in interitum et perditionem. radix enim omnium malorum est cupiditas, id est filargyria, quam quidam adpetentes errauerunt a fide et inseruerunt se doloribus multis.

XII. Non ignoro quandam, qui semet ipsum autumat monachum sibique (quod est deterius) de perfectione blanditur. qui receptus in coenobio cum a suo moneretur abbatem, ne reuolueretur ad illa quae renuntians abdicaret, seseque de radice omnium malorum filargyria terrenisque laqueis expediret, ac, si mallet pristinis passionibus emundari, quibus eum grauis simus singulis momentis uidebat urgueri, cessaret adfectare ea

12] I Tim. 6, 8. 14] 1. c. 9—10.

2 dummodū *G* 5 hic *H¹* labsi *A* 6 solum *L* 7 quae *A*
 habuerunt *L* reseruarunt *H* reseruauerant *Lc* 9 retinenda *H* sunt
 uel retenta *A* 10 pernit. *GL* 11 inferni *HT* sententia *L¹* 12 re-
 nunt *G²* rennunt *H* uestitum (*ita et T*) his contenti sint *A* 13 ex-
 hibeat *G¹H¹Tr*: exhibet *A* exhibebat *G²SH²Lc* 14 incidunt *H¹* in-
 cidunt *L* temptatione *A* 15 diabuli *H¹* multa] mala *H* et inutilia
 et noxia *GHT*; et noxia et inutilia *L* inutilia et nocua *A et Udg.*
 16 et in perditionem *H* 18 filargyria *H ut solet* fylargyria *L* 21 sibi
 quoque *L* 23 abdicauerat *H* 24 fylargyria *L* expediret] eripere
 festinaret *A* 25 mallit *H¹* grauissimis *L* 26 urgeri *GH*

quae ne antea quidem possederat, quorumi nexibus compeditus ad purgationem uitiorum suorum sine dubio peruenire non posset, truculentu uultu eidem respondere non haesitauit: si tu habes plurimos unde sustentes, me similiter habere cur prohibes?

XIII. Haec autem nemini uideantur uel superflua uel molesta. nisi enim prius exposita fuerint genera uulnerum et origines causaeque morborum fuerint indagatae, nec infirmis poterit adhiberi congrua medicinae curatio nec ualidis conferri perfectae custodia sanitatis. nam et haec et multo his plura ad instructionem iuniorum solent a senioribus, qui innumeros diuersorum casus ac ruinas experti sunt, in conlatione proferri. quorum multa saepenumero cognoscentes in nobis, ita senioribus exponentibus ac reuelantibus, uelut qui isdem ipsis quoque passionibus pulsarentur, absque confusione nostrae uerecundia curabamur, cum et remedia pariter et causas infestantium nos uitiorum taciti disceceremus. quae nos non fraternitatis ueriti corpus uel obteximus uel praeteriuimus, sed ne forte delapsus liber in manus eorum, qui in hoc proposito minus instituti uidentur, patefaciat inexpertis, quae desudantibus solis ac festinatibus culmen perfectionis adtingere debent esse conperta.

XIII. Triplex itaque est huius ualitudinis morbus, qui ab uniuersis patribus aequali detestatione damnatur: unus hic, cuius superius descripsimus labem, qui decipiens miserabiles quosque ea, quae ne ante quidem cum in saeculo degerent possidebant, congerere persuadet: aliis qui haec, quae in primordiis suae renuntiationis abiecerant, post haec resumere ac

1 ne^c G ante HT possiderat AG¹L¹ quorum sine dubio nexibus A^r impeditus A 2 sine dubio GLT: penitus Ar omnino H peruenire H¹ possit A (ex corr.) H¹ 3 respondisse AHT non haesitauit om. A hestitauit H 4 unde plurimos Ac 6 enim om. A: cf. 25, 1. VIII, 8, 3. 18, 2. 20, 2 fuerit L 7 potest A adhibere H 8 ualentibus A 9 multo et H institutionem H 11 causas H¹ collatione L 12 agnoscentes H 13 hisdem AG¹ ipsi om. L 14 confusione L uerecundiae L 15 curabantur L¹ 16 non om. A 17 sed om. A dilabsus A 19 inexpertus A¹ inexpertis ea H ac] et H solis ac festinatibus om. L 21 namque L ualitudinis A 23 deseribsimus A 24 antea AL²r 25 congerere GL: congregare AHT cf. IIII, 14 tit. persuadit A 26 conuersionis abiecerat A postea Ar sumere H

rursum desiderare conpellit: tertius qui initio malo nitiosoque contractus et ab imperfectione incipiens eos, quos semel hoc tempore mentis infecerit, paupertatis ac diffidentiae timore perterritos spoliare se cunctis mundi facultatibus non sinit, eosque pecunias uel substantias, quas utique renuntiantes abiecerent 5 buerant, reseruantes ad euangelicam perfectionem numquam peruenire concedit. quarum trium minarum exempla etiam in scripturis sanctis inuenimus non leui poena fuisse damnata.

2 nam Giezi ea quae ne ante quidem possederat uolens adquirere non modo gratiam prophetiae possidere non meruit, quam per successionem uelut hereditariam a suo habuit magistro suscepere, uerum etiam e contrario aeterna lepra sancti Helisaei maledictione perfunditur, Iudas autem uolens resumere pecunias, quas antea Christum sectus abiecerat, non solum ad proditionem domini lapsus apostolatus gradum perdidit, sed etiam 15 uitam ipsam communis exitu finire non meruit eamque biothanati morte conclusit, Annanias et Sapphira reseruantes partem quandam ex his quae possederant apostolico ore morte multantur.

XV. De his igitur, qui dicentes renuntiassent se huic mundo 20 rursus incredulitate fracti nudari terrenis opibus timent, in Deuteronomio mystice praecipit: si quis est homo formidolosus, et corde pauido, non egrediatur ad bellum: uadat, et renertatur in domum suam, ne pauere faciat corda fratrum suorum, sicut et ipse timore perterritus est. 25 hoc testimonio quid evidentius quaeso? nonne manifeste mauult

9] cf. III Reg. 5, 27. 13] cf. Matth. 27, 5. 17] cf. Act. 5, 5 et 10.
22] Deut. 20, 8.

1 rursus *HL* 3 tempore *H^L* inficerit *A* inficeret *H^I* perterritus *H^I* 4 sinet *A^IH^I* eas qui *H* 5 abiecerent *G^IH^I* 7 contendit *G* 8 scribturis *AG* 9 possiderat *AG^I* 10 profetiae *AG* non meruit possidere *Av* quem *L* 11 heredit. *G* 12 lepra aeterna *AHT* helisei *GHL* 13 maledictionem *H^I* autem *om. A* 14 sequutus *G^I* ob traditionem *H* 15 labus *A* gradum perdidit apostolatus *AHT* 16 ipsam] suam *H* eamque] sed eam *A: om. T* 17 more *L* annanias *GT* saffira *G* saffira *HL* 18 possiderant *AG^IH^L^I* morte *om. A* 19 mulecantur *A²* 20 se *om. AT* 21 in incredulitate *L* 22 homo *om. H* 25 et ipse] ipse *A et Uulg.* 26 manifestem *G^I*

eos scriptura professionis huius nec initium sibimet usurpare
 nec nomen, quam exhortatione exemplo corrupto etiam alios
 ab euangelica perfectione reuocare et infideli infirmare terrore?
 iubetur itaque eis ut discedentes e pugna reuertantur in domum 2
 suam, quia non potest quisquam duplice corde bella domini
 proeliari (uir enim duplex animo inconstans in omnibus
 viis suis), et cogitantes secundum illam euangelii parabolam
 eum, qui cum decem milibus progreditur, contra regem cum
 uiginti milibus uenientem non posse configere, adhuc eo longe
 posito postulent pacem, id est ut ne initium quidem renun-
 tiationis arripiant potius quam tepide eam post exsequentes
 maiori discriminē semet inuoluant. melius est enim non
 uouere, quam uouere et non reddere. pulchre autem 3
 hic cum decem milibus et ille cum uiginti uenire describitur.
 amplior enim inpugnantium nos uitiorum numerus est quam
 uirtutum pro nobis dimicantium. nemo autem potest deo ser-
 uire et mamonae, nec ponens quisquam manum suam
 super aratrum et respiciens retro aptus est regno dei.

XVI. Hi ergo occasionem auaritiae pristinae sibimet intro-
 mittere quadam scripturae sanctae auctoritate conantur, quam
 uitiosiore intellectu interpretantes apostoli, immo domini sen-
 tentiam corrumpere atque ad suum desiderium gestiunt de-
 prauare. non suam uitam uel intellectum scripturarum sensui
 coaptantes, sed uim scripturis pro desiderio suae libidinis in-

6] Iac. 1, 8. 8] cf. Luc. 14, 31—32. 12] Eccles. 5, 4 (LXX).
 16] Matth. 6, 24. 17] Luc. 9, 62.

1 scribitura *AG* 3 euangelica *L* 4 discidentes *A* discendentēs *H*¹
 descendētes *L*¹ descendētes *L*² 6 inconstans est *H*²*L*²*v* et *Uulg.*
 7 euangelii *L* 8 *X G* decim *H*¹*L* progreditur . . . 9 milibus *om. H*
 9 *XX G* 10 postulant *H* postulat *L* 11 exequentes *AG* (*non S*) 12 ma-
 iore *T* semet ipsos *HLtc* inuoluant *G*¹ 14 hic eum cum *L*¹ *X G*
 decim *HL* *XX G* uiginti milibus *H* 15 inpugnantium nos uitiorum
GHLT: nos inpugnantium (*om.* uitiorum) *A* 16 enim *L* 17 mamonae *A*:
 mamonae *rell.* quis *AHT* 18 dei regno *L* 19 bii *H*¹ hic *L* o+ca-
 sione (*c eras.*) *L* 20 scribiture *AG*¹ 21 uitiosiori *H* 22 adque *A* ad
om. H suū ad suum *L* 23 non suam . . . pag. 140, 15 ex eis quae re
 desunt in *A* scribiturarum *G*¹ 24 cooptantes *H*¹ scribituris *G*¹ scrip-
 turae *L*

ferentes consentire eas suis opinionibus uolunt aiuntque scriptum esse: *beatus est magis dare quam accipere.* cuius interpretatione prauissima eneruatum domini putant illam esse sententiam qua dicitur: *si uis perfectus esse, uade uende omnia quae habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo,* et ueni sequere me, et hoc arbitrantur colore diuitias suas se abicere non debere, beatiores scilicet semet ipsos pronuntiantes, si pristinis suffulti substantiis aliis quoque de earum superabundantia largiantur, dum erubescunt pro Christo gloriosam cum apostolo suscipere nuditatem nec ¹⁰ opere manuum nec monasterii parsimonia uolunt esse contenti. quibus superest ut se aut circumuenire nouerint semet ipsos et nequaquam renuntiasse huic mundo diuitiis pristinis ineubantes, aut si professionem monachi re atque opere cupiunt experiri, dispersis abiectisque omnibus nihilque ex eis quae renuntianerant reseruantes cum apostolo gloriantur in fame et siti, in frigore et nuditate.

XVII. Quasi uero et ille similiter non potuerit facultatibus pristinis sustentari, qui se non ignobilem etiam in huius mundi ordine fuisse testatur, cum se adserit a natuitate eius Romani ²⁰ dignitate praelatum, si hoc esse ad perfectionem commodius indicauisset, et illi qui Hierosolymis, cum essent possessores agrorum aut domorum, uendentes omnia nihilque sibi ex his penitus reseruantes adferebant pretia eorum et ponebant ante pedes apostolorum, non potuerint necessitatem ²⁵ corporis sui facultatibus propriis sustinere, si hoc perfectius fuisset ab apostolis iudicatum uel ipsi esse utilius probauissent:

2] Act. 20, 35. 4] Matth. 19, 21. 16] II Cor. 11, 27. 20] cf. Act. 22, 28. 22] 1. c. 4, 34—35.

1 scribunt *G¹* 2 est *om.* *HlC* 3 esse illam *L* 5 quaecumque *H*
 6 caelū *L* 7 abiecere *G¹* 8 substantiis *H* 9 dum *GHLT*: dumque *e*
 10 apostolis *L* 12 se *om.* *Gc* 13 renunciasse se *L* 16 gloriantur *G¹H*
 gloriantes *L* et in siti *H* 17 in] et *L* 18 *non distinguit H* 19 modi *L*
 20 ordinem *A¹H¹L* a *om.* *H* 21 communodius *H¹* 22 indicauisset *AGLc*:
 indicasset. *SHTr* post hoc uerbum in *H* cap. 17 incipit ierosolymis *A*
 hierosolimis *HL* 23 aut] uel *Ar* 24 pretia praediorum eorum *H*
 25 apostolorum] discipulorum *Ac* potuerint *S²H*: potuerunt *AGS¹LT*
 26 sustentare *HTr*

sed uniuersas simul abientes substantias maluerunt labore proprio uel conlatione gentium sustentari. de quorum sumptu 2 sanctus apostolus ad Romanos scribens suumque eis in hoc ministerium praedicans ac subtiliter eos ad hanc conlationem 5 prouocans ait: nunc uero proficiscar Hierusalem ministrare sanctis. conplacuit enim Macedoniae et Achaiae conlationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt Hierusalem. conplacuit enim, et debitores sunt eorum: quoniam si spiritalium eorum participes 10 factae sunt gentes, debent et in carnalibus ministrare eis. ad Corinthios quoque horum sollicitudinem similiter gerens 3 monet eos, ut ante aduentum suum conlationem, quam ad usus eorum mittere disponebant, sollicitius praepararent: de collectis autem quae fiunt in sanctis, sicut ordinari ecclesiis 15 Galatiae, ita et nos facite. unusquisque uestrum per unam sabbati thesaurizet apud semet ipsum recondens quod ei bene placuerit, ut non cum uenero tunc collectae fiant. cum autem uenero, quoscumque probaueritis per epistulas, hos transmittam perferre gratiam 20 uestram in Hierusalem. et ut eos ad largiorem prouocaret conlationem, infert: quodsi dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt, id est si talis fuerit oblatio uestra, quae mea quoque mereatur prosecutio deferri. ad Galatas quoque, cum 4 praedicationis ministerium cum apostolis partiretur, hoc idem 25 se depectum cum Iacobo, Petro et Iohanne testatur, ut licet praedicationem susciperet gentium, pauperum tamen qui erant

5] Rom. 15, 25—27. 13] 1 Cor. 16, 1—3. 21] 1. c. 4.

3 apostolos *H¹* 4 ac *om.* *L* 5 autem *Ac* *¶¶¶ A* hierosolimam *L*
 6 machedoniae *HL* 8 *¶¶¶ A* in hierusalem *H* conplacuit enim
GHLT: placuit enim eis *A et Uulg.* 9 spiritaliter *L* 10 factae
 sunt gentes participes *H* 11 corintheos *G¹H¹* 12 in usus *H* 13 eorum
 sanctorum *L* disponebat *He* 14 sanctos *Ar et Uulg.* ecclesiis *A*
 16 thesaurizat *L¹* apud *A* 17 conplacuerit *H¹* 18 quos *Ac et Uulg.*
 19 epistolas *G¹L* 20 *¶¶¶ A* 21 conlationem pronocaret *Ar* et *om. A*
 23 mereatur *om. H* prosecutio *G¹* galathas *HL* 25 depectum
AG¹: depictum *L¹T* depectum *Hr* depectu *L²* ad hoc idem se delectum *G²* scilicet *H* 26 suscepserint *L* qui tamen *L*

Hierosolymis nequaquam sollicitudinem curamque respueret, qui propter Christum uniuersis rebus suis renuntiantes spontaneam subierant egestatem: et cum uidissent, inquit, gratiam dei quae data est mihi Iacobus et Cephas et Iohannes, qui uidebantur columuae esse, dextras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos inter gentes praedicaremus, ipsi autem in circuncisionem: 5 tantum ut pauperum memores essemus. quam rem omni sollicitudine se testatur implesse dicens: quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. qui igitur sunt beatores? 10 utrumnam hi qui nuper de numero gentium congregati nec praeualentes euangelicam perfectionem condescendere adhuc suis substantiis inhaerebant, in quibus magnus fructus apostolo ducebatur, si saltim ab idolorum cultu et fornicatione et suffocatis et sanguine reuocati fidem Christi cum suis facultatibus suscepissent, an illi qui euangelicae satisfacientes sententiae crucem domini cotidie portantes nihil sibi de propriis 15 facultatibus superesse uoluerunt? cumque ipse beatus apostolus uinculis et carceribus obligatus seu uexatione itineris impeditus et ob haec consuetam uictus substantiam parare, ut erat solitus, 20 suis manibus non occurrens a fratribus se, qui de Macedonia nenerant, supplementum suae necessitatis adserit accepisse (nam quod mihi, inquiens, deerat subpleuerunt fratres qui uenerunt a Macedonia, et ad Philippenses ipse referens:

3] Gal. 2, 9—10. 9] I. c. 10. 14] Act. 15, 20. 17] Matth. 10, 9.
23] II Cor. 11, 9.

1 hierosolimis *G¹* hierosolimis *L* in hierosolimis *H* respuerent *L* 3 et cum uidissent . . . pag. 143, 12 definitionibus ad extant in *C* inquit *CAH¹L¹* gratiam . . . 4 est mihi *om.* *C* 4 cefas *CG¹* chephas *A* 5 iohannis *CH¹* dexteras *G* et *Uulg.* (*non S*) mihi dederunt *H* 6 in *L* et *Uulg.* inter *H* 7 circumcisionem *CHT*: circumcisione *rell.* *v* 9 se ipse *H* implesse *H*: implesse *rell.* 11 hii *G¹H¹* ne *L* 12 euangelicam *L* 13 ab apostolo *He* 14 saltem *H²* 15 suffucatis *A* sanguinem *C* 16 suscipissent *H¹* 17 dominij *xi¹* *H* 19 uexagione *C* 20 ob hoc *v* sollicitus *H¹* 21 se] sed *H¹* fratribus siquidem qui *L* machedonia *G¹* 22 uenerunt *L* necessitati *L* adsereret *C*: *om.* *H* 23 inquit *A* subpleuerunt *H¹*: suppl. *rell.* 24 uenerant *G* machedonia *L* filippenses *CA* philippenses *G¹*, item *infra* referens scripsit *L* ipse . . . pag. 143, 1 Philippenses *om.* *H*

scitis enim et uos, Philippenses, quia in principio euangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati et accepti nisi uos soli, quia et Thessalonicam et semel et bis in usum mihi misistis), erunt secundum istorum sententiam, quam mente tepida conceperunt, et isti beatiores apostolo, quia de suis inueniuntur ei substantiis in pertisse? quod amens qui libet dicere non audebit.

XVIII. Quamobrem si euangelico praecepto nolumus oboedire et apostoli ac totius ecclesiae illius primituae seu patrum, qui uirtutibus ac perfectioni eorum nostris temporibus successerunt, imitatores exsistere, non nostris definitionibus adquiescamus, de hoe tepido ac miserabili statu perfectionem nobis euangelicam pollicentes, sed illorum sectantes uestigia circumuenire nosmet ipsos minime studeamus et ita monasterii disciplinam institutionemque pariter expetamus, ut in neritate renuntiemus huic mundo, nihil ex his quae contempsimus infidelitate nos retrahente seruantes, cotidianum uictum non recondita pecunia, sed opere proprio conquiramus.

XVIII. Fertur sententia sancti Basili Caesariensis episcopi ad quandam prolatam Syncletium tali quo diximus tempore tormentem. qui cum se renuntiasse diceret huic mundo, quaedam de propriis facultatibus sibimet reseruauit, nolens exercitio suarum manuum sustentari et humilitatem ueram nuditatem et operis contritione monasteriique subiectione conquirere. et

1] Phil. 4, 15—16.

1 filippenses C 2 euang. L sum machedoniam L 3 ecclesia A accipiendo H¹ 4 thessallonicam C thessalonica AL¹ thessalonica H et ante semel om. H cum Udg. 5 usus GH usibus T 6 qua L conceperant C 7 eis inueniuntur C inueniuntur eis L quislibet H¹ 9 quamobrem . . . praecepto euan. in C euang. L 10 ecclesiae A illius om. AT cf. H, 5, 3 patribus C 12 emitatores H¹ existere G²HL 13 euang. L 16 expetimus H¹ expectamus L¹ huic mundo om. A 17 iis H¹ contempsimus A nostra et 18 reseruantes H fort. seruantes (et) 20 basili A: basilirell. caesariensis H 21 sinclitum HLT quod H¹L tempore H¹ 22 renuntiasse se Ac huic diceret L quaedam sibi Ar 23 sibimet om. Ar 24 et nuditatem et L nuditatemque (om. et) H 25 monasterii quoque A¹

senatorem, inquit, Syneletium perdidisti et monachum non fecisti.

XX. Itaque si agonem spiritalem certare legitime cupimus, hunc quoque perniciosum hostem a nostris cordibus extrudamus: quem quantum superare non magnae uirtutis est, tantum ab eodem uinci ignominiosum plenunque dedecoris. a potente enim elidi, licet sit in deiectione dolor et gemitus in amissione uictoriae, tamen quodammodo de aduersarii robore uictis nascitur consolatio: sin uero et inimici exilis et genus conluctationis infirmum, ultra deiectionis dolorem confusio turpior et ignominia detimento grauior infertur.

XXI. De quo haec erit summa uictoria triumphusque perpetuus, ut, quemadmodum dicitur, ne minuto quidem nummo conscientia monachi polluatur. impossibile namque est eum, qui uictus in exigua stipe concupiscentiae semel in corde suo radiem suscepit, non maioris desiderii protinus incendio conflagrari. tamdiu namque miles Christi uictor ac securus eunetaque cupiditatis inpugnatione erit externus, donec initia concupiscentiae huius hic nequissimus spiritus in eius corde non seuerit. quapropter cum in eunetis generibus uitiorum generaliter serpentis caput oporteat obseruari, in hoc praecipue diligentius conuenit praecaueri. quod si fuerit intromissum, sua materie conualescens ipsum sibimet uehementiora suscitabit incendia. ideoque non solum pecuniarum cauenda possessio, uerum etiam uoluntas ipsa de animo penitus extrudenda. non enim tam effectus filargyriae uitandus est quam affectus ipsius radicitus amputandus: nihil enim proderit pecunias non haberi, si uoluntas in nobis fuerit possidendi.

21] cf. Gen. 3, 15.

1 inquit *H¹* sineletum *L* sineletii *H* sineletii *T* 3 legitime certare *HT* 4 pernitiosum *GL* perniciōsimum et cordibus nostris *H* 8 uictus *L¹* 9 si *L* 10 infirmus *L¹* 16 suscipit *H¹* 17 xp̄i miles *G* (*non S*) 18 cupiditatis huius *L* 19 huius *om.* *L* hic *om.* *H* seruauerit *H¹* 21 capud *H¹* obseruare *L* diligentius *L¹* 22 praecauere *L¹* suae *H¹* sue *L* materie *AG*; materie (-ae) *LH¹* materia *H¹Tr* 23 conualiscens *A* ipse *H* ipsi *L* suscitauit *L¹* 24 pecuniarum . . . pag. 145, 4 paupertatis *desunt in A* 25 extrndenda est *H* tamen *H¹* 26 phylargyriae *L* (*passim*) 27 etenim *L* habere *hr* 28 possedendi *H¹*

XXII. Possibile namque est etiam non habentem eas nequaquam filargyrae morbo carere nihilque ei prodesse beneficium nuditatis, quia cupiditatis uitium resecare non ualuit, paupertatis bono non uirtutis merito delectatus et necessitatis 5 onere non sine cordis languore contentus. quemadmodum etiam corpore non pollutos euangelicus sermo pronuntiat corde moechatos, ita pecuniae quoque pondere minime sarcinatos affectu ac mente cum filargyris condemnari possibile est: occasio enim eis habendi defuit, non uoluntas, quae semper apud deum 10 solet magis quam necessitas coronari. itaque festinandum nobis est, ne in uanum laborum nostrorum emolumenta deperant. miserabile namque est paupertatis ac nuditatis exitus tolerasse, fructus uero earum cassae uoluntatis uitio perdidisse.

XXIII. Uis nosse quam perniciose, quam noxie fomes iste, 15 nisi fuerit diligenter excisus, ad eius interitum qui eum concepitur fruticet et omnigenis pullule ramunculis uitiorum? respice iudam apostolorum numero deputatum, quia noluit serpentis huius caput letale conterere, qualiter eum suo ueneno peremerit et concupiscentiae laqueis inretitum ad quam abrupti praecipitii erimen inpegerit, ut redemptorem mundi et humanae salutis auctorem triginta argenteis persuaserit uenire. qui nequaquam esset ad tam scelestum proditionis facinus deuolutus, si non filargyriae morbo fuisse infectus, nec dominicae negationis reus sacrilegus extitisset, nisi prius solitus 20 fuisse creditos sibi loculos compilare.

6] cf. Matth. 5, 28. 18] cf. Gen. 3, 15. 25] cf. Ioh. 12, 6.

3 qui *L*² refrenari *L* maluit *H* 4 et] sed *A* 5 corde *L*¹ quem-
annodum *L* 6 pollutus *H*¹*L*¹ mechatus *G*¹ moechatus *H*¹ 8 phylar-
giriis *L* possibile] necesse *L* occasio *H*¹ occasio *L*² 9 apud *A* 10 est
nobis *H* 11 emolumenta *H*¹ aemolumenta *L*¹ 12 miserabile . . .
pag. 146, 17 morte multauit *desunt in A* miserabile *H* est *om.* *L*
13 eorum *L*¹ causae *G*¹*HT et L ex corr.* 14 pernitiouse *SL* fomis *L*¹
15 coepit *H* 16 fruticet *Gr:* fructificet *HTc* omne genus *L* ra-
munculus *H*¹ ramunculus *H*²*Tc* 17 in iudam *H* non uoluit *H* 18 loc-
tale *L* 19 perimerit *G*¹*L*¹ peremerit *H*¹ quam *GL:* tam *H* 20 in-
pigerit *G*¹ mundi . . . 21 auctorem *om.* *G* 21 XXX *G* ob triginta
argenteos *H* 22 ad tam esset *H* 24 negationis *GHT et v in textu:*
necationis *L et e in margine:* cf. 25, 1 reus ac *H* extetisset *H*¹

XXIII. Inmane satis et euidens tyrannidis huius exemplum, quae semel, ut diximus, animae captiuatae nullam permittit honestatis regulam custodire nec ulla quaestus adiectione satiari. finis enim rabiei huius non diuitiis, sed nuditate conqueritur. denique cum hic ipse ob hoc loculos dispensationi pauperum deputatos suae potestati creditos accepisset, ut saltim pecuniarum abundantia satiatus concepiscentiae snae modum inponeret, in tantum copia earum in abundantiore fomitem cupiditatis exarsit, ut iam non loculos clancule compilare, sed ipsum dominum uenundare maluerit. uniuersas enim diuitiarum moles rabies cupiditatis huius exsuperat.

XXV. Denique princeps apostolorum his eruditus exemplis, sciens habentem quippiam cupiditatis frena non posse moderari nec finem eius in parva summa magnaue consistere, sed in sola nirtute nuditatis, Annaniam et Sapphiram, quorum superius fecimus mentionem, quia sibi quippiam de sua facultate sernauerant, morte multauit, ut interitum, quem ille ultro sibi pro reatu dominicae proditionis intulerat, hi pro mendacio cupiditatis exciperent. quanta in hoc quoque facinoris ac supplicii similitudo concurrit. ibi filargyriam proditio, hic falsitas subsecuta est. ibi ueritas prodit, hie mendacii crimen admittitur. licet enim operis eorum dissimilis uideatur effectus, unus tamen finis in utroque concurrit. ille namque refngiens paupertatem resumere quae abiecerat concepiuit, hi, ne fierent pauperes, de substantia sua, quam aut apostolis offerre fideliter ant totam dispergere fratribus debuerant, quiddam retinere temptauerunt: et idecirco utrubique sequitur mortis damnatio,

16] cap. 14, 2.

1 euidentes *H*¹ 2 simul *L*¹ 3 adiectioni *H*¹ 4 diuitis *H*¹ 5 dispensatione *H*¹ dispensationis *L*¹ 6 disputatos *L*¹ accepisset *H* saltem *H*² 7 habund. *G*¹ 8 eorum *H* habund. *H* 9 clancule (e *in ras. G*) *GS²HT* clancule(-ae) *S¹L* clanculo *v* compilaret *L*¹ 11 exuperat *G*² 13 non posse freua *H* 15 ananiam *G* saffiram *G* saffyram *H* sapphyram *L* 16 quidpian *G*¹ 18 hii *H*¹ mendatio *SL* 19 quantū *L* supplici *H*¹ 20 eucurrit *H* 21 proditor *A* 22 etenim *H*: om. *A* operariis *H* dissimiles *H*¹ 23 eucurrit *H* 24 hii *H*¹ 26 totum *H* debuerant *GT*² 27 utrubique *A*: utrumque *GT*² utrubicue *L* in utroque *H* utroque *T*¹

quia utrumque crimen de filargyriae radicibus pullulauit. itaque si in eos, qui non alienas concupierunt substantias, sed propriis parcere temptauerunt, nec habuere desiderium adquirendi, sed reseruandi tantummodo uoluntatem, processit tam seuera sententia, quid censendum de his, qui numquam possessas pecunias cupiunt congregare et nuditatem coram hominibus paeferentes affectu concupiscentiae coram deo diuites conprobantur?

XXVI. Qui secundum similitudinem Giezi spiritu ac mente leprosi esse noscuntur, qui mundi huius caducas pecunias concupiscentes inmundae leprae contagione respersus est. per quam nobis euidens reliquit exemplum, omnem animam cupiditatis labi pollutam spirituali uitiorum lepra resperti inmundamque apud deum perenni maledictione reputari.

XXVII. Igitur si perfectionis desiderio dimittens omnia seculutus es Christum dicentem tibi: uade uende omnia quae habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et ueni sequere me, quid missa super aratrum manu respicias retro, ut eiusdem domini noce pronuntieris non esse aptus regno caelorum? super teectum euangelici culminis stabilitus quid descendis tollere aliquid de domo tua, ex his uidelicet quae antea contempsisti? constitutus in agro atque operatione uirtutum substantia mundi, qua te renuntians spoliasti, quid recurrens niteris reuestiri? si uero paupertate praeuentus nihil quod dimitteres habuisti, multo minus adquirere debes quod nec antea possedisti. ob id enim ita domini beneficio praeparatus es, ut expeditior ad eum nullis pecuniarum laqueis inpeditus adecurreres. uerumtamen nullus in hoc egens fran-

8] cf. III Reg. 5, 27. 15] Matth. 19, 21. 17] cf. Luc. 9, 62.

19] cf. Luc. 17, 31. 21] 1. e.

1 quia . . . 8 secundum simi *desunt in A* pululauit *H¹* 2 alienos *L¹* 3 conquirendi *L* 4 deseruandi *L* tam *om. G* 5 censendum est de *H* 8 *non distinguit H* [iezi *G*] 9 pecunias caducas concupiscentes *A* 10 respersus est] resperti merentur *A* 11 reliquit] datur in giezi typo *A* reliquid *G¹T* 12 respargi *H¹* 13 apud *A* 14 XXVI *H* 15 omnia *om. L* 16 thensaurum *G¹* 17 manum *L¹* respiciens *G¹L¹* respicies *H¹* 18 ut] et *L¹* 19 luminis *H* 20 descendes *A* descendis *G¹H¹* 21 contempsisti *A* adque *H* 22 substantiam *L* 24 dimitteris *A* demitteris *H¹* multo magis adquirere non *A* 25 dei *L* 27 accurreres *A*

gatur: nemo est enim qui non habeat quod dimittat. uniuersis renuntianit facultatibus mundi, quisquis affectum possidendi eas radicitus amputauit.

XXVIII. Haec est igitur de filargyria perfecta uictoria, ut paruissimae cuimlibet stipis in corde nostro residere non si-namus ignieulum, certi quod restinguendi eum non habebimus ulterius facultatem, si quantumcumque scintillae huius in nobis materiam fuerimus.⁵

XXVIII. Quam uirtutem non alias retinere ualebimus in-libatam, nisi in monasterio consistentes secundum apostolum ¹⁰ habentes uictum et uestimentum his contenti fuerimus.

XXX. Damnationem ergo Anniae et Sapphirae memoriter retinentes horresemus aliquid ex his reseruare quae renun-tiantes penitus abdicare deuonimus. Giezi quoque pertime-scamus exemplum, qui ob filargyriae culpam aeterno suppicio ¹⁵ leprae multatur, et aliquid ex his quae nec ante possedimus caueamus adquirere. nec non etiam Iudee uel meritum uel exitum formidantes quicquam pecuniae resumere, quam semel a nobis abiecimus, tota uirtute nitemus. super haec omnia considerantes condicione fragilis incertaeque naturae nostrae ²⁰ caueamus, ne dies domini sicut fur in nocte superneniens maculatam uel uno obolo nostram conscientiam deprehendat, qui omnes fructus nostrae renuntiationis euacuans illud, quod in euangelio dimiti dictum est, ad nos quoque faciat uoce do-minica dirigi: stulte, hac nocte animam tuam expetunt ²⁵ a te: quae autem praeparasti, cuius erunt? nihilque de-

11] I Tim. 6, 8. 21] I Thess. 5, 4. 25] Luc. 12, 20.

2 et affectum *H* 3 amputarit *ex* amputaret *H* 4 XXVII *H* 5 hu-iuslibet *H* resedere *H¹* 6 restringuendi *H¹* 7 ulterius *om.* *L* hinc *H* in nobis *om.* *L* 9 non distinguit *H* inlibata *G¹* 10 consistentes se-cundum apostolum *om.* *G* 12 non distinguit *H* anniae *G* saffirae *GH* sapphyrae *L* 13 horriscamus *H¹* 14 giezi *G* gezi *H¹* per-timiscamus *AG¹H¹* 15 aeternae *A* et *e* in *textu* (aeterno in *marg.*) supicio *H* 16 lepra *L* muleatur *A* ne *H* 17 uel *ante* meritum *om.* *A* 18 exitium *A¹* resummere *L* 19 totam *L¹* 20 considere-mus *H* conditionem *GHL* fragiles *L¹* 21 ueniens *L* 22 con-scientiam nostram *H* 23 illud *A* 25 expetunt *HL:* expetent *GTr* repetunt *Ac et Uulg.* 26 parasti *GLTr et Uulg.*

crastino cogitantes numquam nos de coenobii disciplina patiamur auelli.

XXXI. Quod sine dubio nequaquam permittimur inplere, sed ne sub institutionis quidem regula permanere, nisi prius patientiae uirtus, quae non aliunde quam de humilitatis fonte procedit, in nobis fuerit firma soliditate fundata. illa namque nulli commotiones nouit inferre, haec uero inlatas sibi magnanimitate tolerare.

LIBER OCTAUUS.

DE SPIRITU IRAE.

CAPITULA.

I. Quod quartum certamen aduersus irae sit uitium, et quanta mala generet haec perturbatio.

II. De his qui iram dicunt non esse noxiam, si delinquentibus irascimur, quia et ipse deus irasci dicatur.

III. De his quae in deo ex nostrae naturae consuetudine nominantur.

III. Qualiter de affectibus membrisque humanis, quae indemutabili et incorporeo deo adscribi legimus, sentiendum sit.

20 V. Cuius placitudinis monachum esse conueniat.

VI. De iniusta iracundiae commotione uel iusta.

VII. In quo tautummodo nobis ira sit necessaria.

VIII. Quibus beati David exemplis ira salubriter adsumatur.

VIII. De ira aduersus nosmet ipsos suscipienda.

1 de *om.* *H* 2 repelli *L* 3 *non distinguunt H* inplere *HT*: inplere *rell.*
 7 nullas *H* 8 tolerare. Expl. de spū filargyriae. Incipit de spū irae *A* Explicit de spiritu filargyriae · liber · VII · Incipit capi sequentis lib. · *G* Explicit de filargiria liber septimus · Incipit de ira liber VIII · Incipiunt capi libri VIII · *H* Explicit de phylargiria id est amor^e pecuniae liber · VII · Incipit de ira liber VIII · Incipiunt capitula eiusdem libri *L*

12 quod *om.* *HT* quantum *HL* aduersum *A* 13 proturbatio *H* 15 iraseantur *A* [quia] quibus *A* et *om.* *HT* dicitur *A* 16 consuetudine *A* 18 quem demotabili *H* quae immutabili *L(v)* 19 ascribi *L* adsacrificabili (*sic!*) *H* 21 de iusta *HT* commotione *H* uel iniusta *H* 22 in quo dummodo *H* 23 dād *A* 24 suscipendas *H*

X. De quo sole dicatur, ut non occidat super iracundiam nostram.

XI. De his, quorum iracundiae ne occasus quidem solis istius modum ponit.

XII. Quod hic finis tristitia uel irae sit, ut hoc quod prae- 5 ualeat unusquisque perficiat.

XIII. Quod ne momentaneam quidem iram liceat retentari.

XIIR. De reconciliatione fraterna.

XV. Quod uetus quoque lex iram non tantum de effectu, sed etiam de cogitatione conuellat. 10

XVI. De superflua secessione eorum qui ab inemendatis moribus non recedunt.

XVII. Quod tranquillitas cordis nostri non in alterius arbitrio, sed in nostra debeat dictione consistere.

XVIII. Quo studio heremum debeamus expetere et qualium 15 inibi sit profectus.

XVIII. Qua comparatione aestimandi sint qui tunc tantum patientes sunt cum a nemine prouocantur.

XX. De amputanda ira secundum euangelium.

XXI. In eo quod in euangelio scriptum est: qui irascitur 20 fratri suo, utrum recipiendum sit quod adiectum est: sine causa.

XXII. Remedia quibus iram de cordibus nostris eradicare possimus.

[20] Matth. 5, 22.

*1 hunc titulum om. H ut om. L 2 nostram Ar: uestram Lc 3 o-
casus (c eras.) L istius quidem solis occasus A 4 modum om. A in-
ponit A 5 finis om. HT 7 momentaneum quidem spatiu iram A
10 de om. L 11 emandatis H 13 titulos capp. 17 et 18 inter se
commutauit L in om. HT 14 nostro HT ditione LT 15 stu-
dium L¹ 17 comparatione AL sunt HT tu (ū in ras.) L 19 an-
putanda A 20 in ante eo om. A scribtum AH 21 sit om. L ab-
iectum HL¹ est] sit HT 23 ira L eradicari H 24 possimus.
Finiuunt capitula de s̄p̄ irae. Inc, liber A Incipit de spiritu irae liber
octauus G Explicant capitula de libro VIII. Incipit textus eiusdem
libri L: om. H*

I. Quarto quoque certamine est irae mortiferum uirus de recessibus animae nostrae funditus eruendum. hac enim in nostris cordibus insidente et oculum mentis noxiis tenebris obcaecante nec iudicium rectae discretionis adquirere nec honestae contemplationis intuitum nec maturitatem consilii possidere nec uitiae participes nec iustitiae tenaces, sed ne spiritalis quidem ac ueri luminis capaces poterimus exsistere, quia turbatus est, inquit, prae ira oculus meus. nec sapientiae participes 2 effici, tametsi sapientes omnium pronuntiari opinione uideamur, quia ira in sinu insipientium requiescit, sed ne uitam quidem immortalitatis consequi poterimus, quamuis prudentes uideamur definitione hominum iudicari, quia ira perdit etiam prudentes. nec iustitiae moderamina perspicaci discretione cordis ualebimus obtainere, licet perfecti sanctique cunctorum 15 opinationibus aestinemur, quia ira uiri iustitiam dei non operatur. ipsam quoque honestatis grauitatem, quae etiam uiris saeculi huius solet familiaris exsistere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti natalium praerogativa putemur, quia uir iracundus in honestus est. consilii etiam 3 maturitatem nullatenus ualebimus obtainere, quamuis graues et scientia summa praediti uideamur, quia iracundus agit sine consilio, sed nec quieti esse a perturbationibus noxiis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis inquietudines ab aliis inferantur, quia uir animosus parit rixas, 25 uir autem iracundus effodit peccata.

7] Ps. 30, 10. 10] Ecl. 7, 10 (LXX). 12] Prou. 15, 1 (LXX).

15] Iac. 1, 20. 19] Prou. 11, 25 (LXX). 21] Prou. 14, 17 (LXX).

24] Prou. 29, 22 (LXX).

1 I deest in GL 2 haec G¹L¹ 3 insidente H¹ noxis H¹ obcaecantem A¹L¹ 5 consili H¹ 6 iustitiae] uitq; G¹ spiritales AG¹L¹ 7 existere HL 8 est om. L¹ inquit AG¹H¹ prae ira om. H patientiae A 9 etsi H 12 perdet A 14 optinere L 15 opinioinibus A aestimetur H¹ 16 honestatem grauitatemque L 17 existere HL possedere H¹ 19 consili H¹ 20 ualemus G optinere L grauis L¹ 22 sed ne H noxis H¹ 23 inquietudinis L¹ 24 alis H¹ parat L 25 offendit peccatum H

II. Nonnullos audinimus hunc animae perniciosissimum morbum ita excusare temptantes, ut eum detestabiliore interpretatione scripturarum extenuare gestirent, dicentes non esse noxium, si delinquentibus fratribus iraseamur, siquidem ipse dens contra eos, qui eum uel scire nolunt uel scientes contemnunt, furere atque irasei dicatur, ut ibi: et iratus est furore dominus in populum suum, uel cum orat propheta dicens: domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me, non intellegentes, quod, dum hominibus occasionem pestiferi uitii uolunt concedere, immensitati dininae ac fonti totius puritatis iniuriam carnis passionis admisceant.

III. Si enim haec, cum dicuntur de deo, carnali et pingui secundum litteram significatione percipienda sunt, ergo et dormit, cum dicitur: exsurge, quare obdormis domine? de quo dicitur: ecce non dormitabit neque obdormiet, qui custodit Israhel, et stat ac sedet, cum dicit: caelum mihi sedes est, terra autem sebillum pedum meorum, qui metitur caelum palmo, et terram suo pingillo concludit, et crapulatur uino, cum dicitur: et exsurrexit sicut dormiens dominus, sicut potens crapulatus a uino, qui solus habet immortalitatem et lucem habitat inaccessibilem: ut praeterea ignorationem et obliuionem, quae de ipso legimus in scripturis sanctis frequenter inserta, deinde linamenta membrorum, quae tamquam de homine figu-

6] Ps. 105, 40. 8] Ps. 6, 2. 14] Ps. 43, 23. 15] Ps. 120, 4.
16] Esai. 66, 1 (LXX). 18] Esai. 40, 12. 19] Ps. 77, 65. 21] 1 Tim. 6, 16.

1 hanc *L* pernit. *HL* 2 excussare *H¹* detestabiliori *H* 3 scribturarum *AG¹* 5 enim uel scire *GHLT*: scire eum *A* contemnunt *GH* 6 furire *H¹* adque *G¹* dicitur *L* 7 furore *GHLT*: ira *A* populo suo *GL* [nel] et *A* profeta *A* 8 furore tuo] ira tua *AT* 9 ira tua] furore tuo *AT* 10 uiti *H¹* coincidere *H¹* 11 admissant *L* 12 pinguis *G¹* 13 litterę *L* significationē *L²* 14 exurge *A* dormis *H* 15 dormitauit *L* dormiet *Hv* et *Uulg.* 16 iſt *A* ifrl *G* sedit *H* 17 sedis *AG¹H* est om. *Lr* sebillum *A*: sebellum *rell.* 18 palma *H¹* 19 tamquam dormiens *HT* 20 potans *L* potans et *AT* 21 et lucem habitat *GLT*: lucem habitans *A* et lumen habitat inaccessibile (*altera i in e mut.*) *H* 22 ut om. *L* praeterea *L²* 23 scribturis *AG¹* 24 dein *H* membrorum *G* figurato *H*

rali et composito describuntur, capillis scilicet, capite et naribus, oculis ac facie, manibus et brachio, digitis, utero pedibusque, quae omnia secundum uilem litterae sonum si uoluerimus admittere, deum liniamentis membrorum et corporeo figura conpositum, quod dictu quoque nefas est quodque absit a nobis, necesse est aestinari.

III. Itaque ut haec secundum litteram non absque nefando sacrilegio possunt intellegi super eo, qui inuisibilis, ineffabilis, inconprehensibilis, inaestimabilis, simplex et inconpositus sanctarum scripturarum auctoritate definitur, ita ne furoris quidem et irae perturbatio illi indemutabili naturae sine ingenti blasphemia poterit coaptari. nam huinscmodi significatione membrorum diuinis efficientias dei et immensas operationes eius sentire debemus, quae nobis nisi per haec usitata membrorum uocabula nequeunt intimari. ut puta significatione oris conlocationem eins, quae in areanos animae sensus solet clementer infundi, uel quod in patribus nostris atque prophetis idem locutus sit agnoscamus. in oculis immensitatem perspicaciae, qua uniuersa perlustrat ac perspicit, et quod nihil eum ex his quae a nobis geruntur gereunda sunt seu cogitantur lateat, scire possumus. manuum nuncupatione prouidentiam et operationem, qua omnium ipse sit creator et conditor, sentiamus. brachium quoque virtutis et gubernationis eins insignia, qua enata sustentat, moderatur ac regit, et ut de ceteris taceam, canities capitum quid aliud quam longaenitatem deitatis et antiquitatem significat, qua sine ullo principio est et ante omnia tempora creaturas exceedit uniuersas? ita igitur et de ira dei uel furore cum legimus, non ἀνθρωποποιῶσι, id est secundum humilitatem

1 scilicet et **A** capitum ac naribus **L** 2 ac] et **L** pedibus **AI** 4 liniamentis **L** membrorum **G** et corpore ac **A** 5 dictum **L** 6 sit **L** 7 ut *om.* **L** 1 secundum **G** 10 scribturarum **A** 11 blasphemia **A** 12 coabtari **H** membrorum **G** 13 efficacias **H** dei *om.* **A** 14 debimus **H** ussitate **IP** membrorum **G** 15 nequeant **L** imitari **G** utpote **A** 16 archanos **G** **HL** 17 adquae **H** profetis **A** 18 sic **L** oculis **H** perspicaciae **HL** quia **H** 19 inlustrat. **L** 21 possumus **L** immensationem **L** 24 moderator **H** 25 aliut **A** 27 excidit **H** uel] uel cum **L** furem **A** 28 anoprio **H** ακεραιτοτεος **L** id est non **H** secundum humilitatem humanae perturbationis **G** **HL**: humana passione **A**

humanae perturbationis, sed digne deo, qui omni perturbatione alienus est, sentire debemus, scilicet quo per haec eum iudicem et ultorem omnium quae inique geruntur in hoc mundo possimus aduertere, et retributorem terribilem actuum nostrorum his uerborum significationibus formidantes contra illius uoluntatem 5

- 4 quiequam timeamus admittere. illos etenim timere consuevit humana natura, quos indignari nouit, et ueretur offendere: ut in nonnullis aequissimis iudicibus solet ab his, qui aliquo reatu suaे conscientiae remordentur, ira ultrix timeri, non scilicet quod haec in animis eorum qui iuste iudicaturi sunt perturbatione consistat, sed quod ita metuentibus ille sentiatur affectus, qui pro exsecutione legum et examinatione iustitiae et aequilibratione procedit. quae tamen quantalibet animi fuerit mansuetudine ac lenitate prolata, ab his, qui pro suo merito poena 10 plectendi sunt, furor grauis et ira saeuissima iudicatur. longum 15 est nec praesentis operis, si uoluerimus omnia quae deo humana significatione figuraliter in scripturis dicta sunt explanare. haec ad praesentem necessitatem, quae contra furoris uitium pertinebant, dixisse sufficiat, ut nullus exinde sibimet occasionem morbi mortisque perpetuae per ignorantiam trahat, 20 unde sanctitas et immortalitas uitae salutisque remedia conquiruntur.

V. Itaque monachus ad perfectionem tendens et agonem spiritalem legitime cupiens decertare ab omni irae furorisque uitio alienus exsistat, et audiat quid sibi uas electionis praecepit: omnis, inquit, ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a uobis cum omni malitia (eum dicit:

26] Eph. 4, 31.

1 de deo *G²* omni (omne *H¹*) perturbatione (-em *G¹*) *GHTr*: ab omni perturb. *Lc* passibilitate et perturbatione *A* 2 debimus *H¹* quod *A* 3 iniqua *Lc* possumus *A* 4 hiis *H* 7 post offendere addit *A*: quos seit ira moueri: *om. GHLTv* 8 iis *H¹* 10 perturbatio *HL²v*: perturbatione *AGL¹T* 11 quod *om. L* metuentibus *om. A* effectus *G²* 12 excusatione *L* et post legum *om. AT¹* 14 hiis *H¹* que *L¹* 17 scripturis *AG¹* 20 occasionem *H* morbis *L* 24 legitime *om. L* ira *L* 25 existat *G²HL* p̄cepit *G¹* 26 inquid *AH* blasfemia *A* 27 auferatur *H*

omnis ira tollatur a uobis, nullam penitus uelut necessariam et utilem nobis exceptit), delinquentemque fratrem, si necesse est, ita curare festinet, ut, dum medellam leuiore forsan febricula laboranti procurat inferre, non semet ipsum
 5 iratus taetriore morbo caecitatis inuoluat (oportet namque illum, qui alterius uulneri mederi cupit, omni languoris morbo alienum sanumque subsistere, ne illud euangelicum dicatur ei: medice, prius cura te ipsum) ac uidens fistucam in oculo fratris sui trabem in oculo suo non uideat. uel quomodo uidebit
 10 eicere fistucam de oculo fratris sui, qui trabem furoris gestat in oculo suo?

VI. Qualibet ex causa iracundiae motus efferuens exaeccat oculos cordis et acumini uisuum exitiale ualidioris morbi ingerens trabem solem iustitiae non sinit intueri. nihil interest,
 15 utrum aurea lammina plumbea seu cuiuslibet metalli oculorum obtutibus inponatur: differentiam caecitatis non facit pretiositas metallorum.

VII. Habemus sane irae ministerium satis commode nobis insertum, ad quod solum eam recipere utile nobis est ac salubre, cum contra lasciuientes cordis nostri motus indignantes infremimus et ea, quae agere confundimur coram hominibus uel proloqui, in latebras ascendisse nostri pectoris indignamur, angelorum scilicet ac dei ipsius praesentiam ubique et omnia penetrantis oculumque eius tota formidine tremescentes, quem
 25 nequaquam possunt conscientiae nostrae latere secreta.

VIII. Uel certe eum contra hanc ipsam iram, cur nobis aduersus fratrem inrepserit, commouemur et irati letales instiga-

7] Luc. 4, 23. 10] cf. Matth. 7, 3—5.

1 ira] malicia *L* 2 excipit *HL* 3 ita *GHL*: sine ira *A* medellam *G²L* leuiori *GHTc* 4 ne *H* 5 tetriore *ALT*: tetriori *H* deteriori *Gr* 6 omnis *L* 7 illut *A* aliud *H* 8 temet *HL* ac si *L* festucam *G²L* 9 tui *G¹T¹* tuo *AG²* uideas *AG²* 10 festucam *G²L* fratri suo *H* 11 suo *om.* *A* 12 exciat *H¹* 13 uisum *H* uisus *Lr* inferens *L* 14 trabes *ex* trabis *H* 15 utrum] inter *G¹* auream *L¹* lāminā *L¹* lamina *GL²* plumbeā *L¹* 16 optutibus *GL* inputatn̄ *G* deferentiam *H* 17 pretiositas non facit *A* 19 at *L* quot *L¹* recipere eam *L* 20 nostris *L¹* 22 indignemur *A* 24 penetrantes *L* tremiscentes *G* 27 commouemur *L¹* letalis *H¹*

tiones eius extrudimus nec in adytis pectoris nostri noxias eam latebras habere permittimus. taliter nos irasci etiam ille propheta docet, qui in tantum hanc e suis abegerat sensibus, ut ne inimicis quidem propriis et quidem a deo sibi traditis maluerit reddere talionem irascimini, inquiens, et nolite pecare.
 2 ille etenim cum aquam de cisterna Bethlehem concupisset eamque a uiris fortibus per medias hostium cateruas suscepisset adlatam, protinus effudit in terram, et ita uoluptuosam concupiscentiae passionem iratus extinguens libauit eam domino, et cupiditatis sua desideria non expleuit dicens: propitius mihi sit dominus, ne faciam hoc: num sanguinem hominum istorum, qui profecti sunt, et animarum periculum
 3 bibam? uel cum Semei in regem Danid audiente eo lapides et maledicta coram omnibus inrogaret, uelletque Abisai filius Sarniae princeps militum conuicci regalis ultiōne truncatione capitis eius explere, beatus Dauid aduersus diram suggestionem eius indignatione pia commotus humilitatis modum et patientiae rigorem inconcessa lenitate seruauit dicens: quid mihi et uobis, filii Saruiae? dimittite eum, ut maledicat: dominus enim praecepit ei ut malediceret Dauid: et quis est qui audeat dicere, quare sic fecerit? ecce filius meus, qui egressus est de utero meo, quaerit animam meam: quanto magis nunc filius Iemini? dimittite eum ut maledicat iuxta praeceptum domini: si forte

5] Ps. 4, 5. 10] II Reg. 23, 17. 18] II Reg. 16, 10—12.

1 extrudamus *L¹* adytis *A*: aditis *GL* abditis *HTr* 2 permittamus *L¹* taliter nraū scientiam ille *G* profeta *A* 3 e] a *L* abigerat *H* 4 malluerit *H¹* 5 tallionem *L¹* 6 bethlehem *A*: bethleem *L* betlemitica *G¹H* betlemitica *G²r* concupisit *H¹* 7 suscepisset *H¹* 8 effundit *G¹H* 9 lenuit *H¹* deo *L* 11 sit mihi *He* et *Uulg.* deus *L* numquāq; *H* 12 instram *H¹T¹* istorum hominum *G* 13 bibebam *H¹* dād *A*, item *infra* 14 uelutique *A* uelutique *H¹* abyssa *H* 15 comitii *G¹L²* comitiis *L¹* conuici *H¹* regales *G¹L¹* ultiōne *L¹* truncationem *H¹* 16 suggestionem *A* suggestionem *L* 17 indignationē pīa *L¹* 18 dicens *om.* *HT* 19 fili *AH* dimitte *A* ut *om.* *AH¹T¹*
 20 enim *om.* *A* 21 sic *om.* *A* 23 nunc *om.* *A* ¹ *Iemini H* gemini *L* dimitte *G¹T¹* 24 eum *om.* *A* ut *om.* *H¹T¹* maledicat dād *A*

respiciat dominus afflictionem meam, et reddat mihi bonum pro maledictione hac hodierna.

VIII. Iubemur itaque irasci salubriter, sed nobis met ipsis ac suggestionibus ascendentibus prauis, et non peccare, ad effectum scilicet eas noxiū perducentes. denique hunc eundem sensum euidentius explanat uersiculus sequens: quae dicitis in cordibus uestris, et in cubilibus uestris compungimini, id est quaecumque in cordibus uestris ingruentibus repentinis ac lubricis instigationibus cogitatis, consilii moderatione, omnem strepitum ac perturbationem furoris amouentes, uelut in cubili quietis positi conpunctione saluberrima emendate atque corrigite. denique beatus apostolus usus huius uersiculi testimonio cum dixisset: irascimini et nolite peccare, subiunxit: sol non occidat super iracundiam uestram, neque detis locum diabolo. si noxiū est super iracundiam nostram occidere solem iustitiae et irati confestim diabolo locum damus in corde nostro, quomodo superius praecepsit ut irascamur, dicens: irascimini et nolite peccare? nonne euidenter hoc dicit: irascimini uitiis et furori uestro, ne conuentibus uobis sol iustitiae Christus incipiat propter iracundiam uestram mentibus obscuratis occidere et discedente illo locum diabolo in uestris cordibus praebeat?

X. De quo sole per prophetam deus euidenter commemorat ita dicens: timentibus autem nomen meum orietur sol iustitiae, et sanitas in pinnis eius. qui rursum peccatoribus et pseudoprophetis illisque qui irascuntur occidere

6] Ps. 4, 5. 13] Ps. 4, 5. Eph. 4, 26. 17] l. c. 24] Mal. 4, 2.

2 hac om. *G¹T¹* odierna *H* 3 nobis *A* 4 suggestionibus *A* ascendentibus *G²* ad] in *A* affectum *H* 7 et *G*: om. *L* et *Uulgata* 10 amouentes *G¹* 11 emendate possitis *A* corriger *A* 12 huius uersiculi *GLT*: uersiculi huius *A* usus est uersiculi* *H* 13 subiunxit *H* 15 diabulo *AH* nostram om. *A* 16 diabulo *A¹G¹H* locum diabolo *L* 17 praecepsit *GLT*: praecipit *AH* cf. pag. 160, 19, 163, 24, 169, 14. 18 dixit *L* dicens *H* 19 conuentibus *GL* 21 occidere *A* occurtere *L* descidente *A¹* descendente *H¹* diabulo *AG¹H²* diabulum *H¹* 22 praeparetis *A* 23 profetam *A* deus om. *H* 25 pinnis *AG¹H¹T¹*: pinnis *rell.*

dicitur in medio die dicente propheta: occidet eis sol in meridie. uel certe secundum tropicum sensum mens, id est $\nu\circ\nu\zeta$ siue ratio, quae pro eo, quod omnes cordis cogitationes discretionesque perlustret, sol merito nuncupatur, irae uitio non extinguitur, ne eadem occidente perturbationum tenebrae cum auctore suo diabolo uniuersum nostri cordis occupent sensum, et tenebris irae possessi uelut in nocte caeca, quid nos agere oporteat, ignoremus. tali sensu hunc apostoli locum institutis seniorum traditum nobis, quia necesse fuit quemadmodum de ira sentirent, licet longiore sermone protulimus: qui eam ne ad momentum quidem cor nostrum penetrare permittunt, illud euangelii omnino modis obseruantes: qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. ceterum si usque occasum solis licitum sit irasei, ante furoris satietas et ultrices irae commotionem poterunt noxiae perturbatiouis explere, quam sol iste ad locum sui uergat occasum.

XI. Quid uero dicendum de his (quod quidem dicere sine mea confusione non possum), quorum implacabilitati ne hic quidem sol occidens terminum ponit, sed per dies eam plurimos protelantes atque aduersus eos, in quos commoti fuerint, rancorem animi reseruant negant quidem se uerbis irasci, sed re ipsa et opere indignari grauissime conprobantur? nam neque eos congruo sermone compellant nec affabilitate eis solita conloquuntur, et in eo se minime delinquare putant, quod uniuersitatem suae commotionis non expetant: quam tamen quia proferre palam et exercere aut non audent aut certe non possunt,

1] Am. 8, 9. 12] Matth. 5, 22.

1 occidet *G*: occidet *A* occidit *HLT* eis *GHT*: ei *L* illis *A* in *om.* *H* 3 noīf *H* omnes *om.* *A* 5 eodem *HL* occidentem *L¹* 6 diabulo *AG¹H* 8 oporteat agere *L* 9 quemadmodum *L* 10 sentirent <dicere> *r* longioris *H¹* longiori *H²L* nec *H* 11 illut *A* 13 usque *AG*: usque ad *HLT* 14 satiūtatem *H* societatem *T* ultrices *G*: ultricies *rell.* 15 poterant *L* potuerunt *T* perturbationis *GT*: perturbationes *rell.* 17 his est *L* 18 implacabilitate *G¹* nec *L²* 20 adque *H* aduersum *A* in *om.* *A* 21 rangorem *H¹* seruantes *G* se quidem *G* 23 effabilitate *G¹* affabilitatem *L¹* 24 conlocuntur *HL* eos *H* potuit *G¹* 25 exspectant *G¹H* expectant *L¹*

in suam perniciem virus iracundiae retorquentes conceoquent eam in corde taciti ac silentes in semet ipsis consumunt, amaritudinem tristitiae non uirtute animi protinus expellentes, sed digerentes processu dierum et uteumque pro tempore mitigantes.

⁵ XII. Quasi uero non hic finis unicuique vindictae sit et abunde quis furori proprio uel tristitiae satisfecerit, si id, quod praeualet, ira instigante compleuerit (quod hi quoque facere noscuntur, qui motus suos non appetitu placiditatis, sed inopia cohibent ultiōnis: nihil enim inferre amplius his quibus irati ¹⁰ sunt possunt, nisi ut cum eis affabilitate solita minime colloquantur), aut quasi in effectu operis solummodo sit iracundia moderanda et non potius ab areanis nostri pectoris eruenda, ne tenebris illius obscurati nec consilii salubris nec scientiae lumen admittere, sed nec templum spiritus sancti, habitante in ¹⁵ nobis spiritu nequam, ualeamus existere. cohibitus enim in corde furor adstantes quidem homines non offendit, sed aequē spiritus sancti splendidissimum iubar ac si prolatus excludit.

XIII. Aut quemadmodum uel ad momentum uult eam dominus retentari, qui ne sacrificia quidem spiritualia orationum nostrarum permittit offerri, si uel alium contra nos aliquid rancoris habere cognoscimus, dicens: si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ad altare, et uade prius reconciliare fratri tuo, ²⁵ et sie ueniens offeres munus tuum? quomodo ergo non dicam usque in dies plures, sed uel usque ad occasum solis

21] Matth. 5, 23—24.

1 snam in *H* permit. *GL* conceoquent *H* 2 ipsos *AHT* 5 uero *om. A* 6 uel tristitiae *om. A* 7 compleuerit *AL* hii *H* 8 motos *H¹* appetitu *GHT*: appetitu *AL* 9 coibent *G¹* hii *H* 10 ut *om. L* 12 archanis *G¹L* 13 consili *H¹* scientiae suae *L* 14 habundante *H* 15 spiritu nequam *AHLT*: spiritu irae nequamquam *G* existere *HL* 16 offendet *A* 18 quemammodum *L* nou uult *H* cum *L* mult eam uel ad momentum *A* 19 nec *GT* 21 rangoris *H¹* offers *GT²*: offers *AT¹* offer·s (eras.) *H* offer·r·s *L* 22 quia *L* 24 reconciliari *L* 25 offers *ALH²*: offeris *H¹* offer *G* 26 in *GL*: ad *AHT* sed ne uel *L* ad *om. G¹H fort. recte* solis istius *G*: solius istius *L* istius solis *AHT* cf. pag. 158, 15

istius permittimus contra fratrem retinere tristitiam, qui ne illo quidem aliquid habente aduersum nos orationes nostras deo offerre concedimur? quibus praecipitur ab apostolo: sine intermissione orate, et: in omni loco leuantes puras manus sine ira et disceptatione. superest igitur, ut aut numquam 5 oremus huiuscmodi virus retinentes in cordibus nostris et apostolico huic praecepto siue euangelico, quo indesinenter et ubique iubemur orare, simus obnoxii, aut, si nosmet ipsos circumuenientes precem fundere contra eius interdictum presumimus, non orationem domino, sed rebellionis spiritu con- 10 tumaciam nos eidem nouerimus offerre.

XIII. Et quia plerunque seu laesos fratres et contristatos contemnimus uel certe non uitio nostro dicentes eos offensos despiciimus, animarum medicus et occultorum conscius, occasiones iracundiae uolens radicibus a cordibus nostris euellere, 15 non solum si laesi fuerimus iubet nos remittere et reconciliari fratribus nostris nullamque aduersus eos iniuriae seu laisionis memoriam retinere, sed etiam si illos aduersum nos seu iuste siue iniuste habere aliquid nouerimus, similiter praecepit, ut munus nostrum relinquentes, id est compescentes orationes 20 nostras, ad eorum prius satisfactionem tendere festinemus et ita fratris curatione praemissa orationum nostrarum munera inlibata deferre. non enim ita nostris obsequiis communis omnium dominus delectatur, ut, quod in uno adquirit, perdat in altero dominante tristitia. in cuiuslibet namque dispendio 25 unum patitur detrimentum, qui eodem modo omnium famulorum suorum salutem desiderat et expectat. et idecirco aequa-

3] I Thess. 5, 17. 4] I Tim. 2, 8.

1 permittimus *G*: permittitur *rell.* retenere *H¹* 2 aduersus *HL*
 3 concedimur *H¹* 4 orare *H* 5 disceptione *H* ut *om. A* 6 rete-
 nentes *H¹* 7 quod *AL¹* 8 orare iubemur *A* obnoxii *H¹* 9 prae-
AG¹L 10 rebelliori *H* spiritu sc̄o contumaciam *L* 11 offerre *GH²T*:
 offerri *H¹* inferre *AL* 13 contemptimus *G¹H* 14 dispicimus *H¹*
 oculorum *L* occasiones *H¹* 15 auellere *A* 17 aduersum *H* lae-
 siones *H¹L¹* 18 retenere *H¹* siue iuste *H* 19 cognouerimus *A*
 praecepit *AII cf. p. 169, 14—15* 20 concupiscentes *H¹* 21 prius *om. A*
 23 obsequis *H* 24 adquiret *A* 27 exspectat *G¹H*

habente aduersum nos fratre inefficax erit oratio nostra, ac si nos aduersus eum tumenti spiritu indignationis amaritudinem reseruemus.

XV. Sed quid diutius praeceptis euangelicis atque apostolicis inmoramur, cum etiam uetus lex, quae aliquid habere remissionis uidetur, haec eadem praeceauat dicens: ne oderis fratrem tuum in corde tuo, et iterum: non eris memor iniuriae ciuium tuorum, et rursum: itinera eorum qui memoriam retinent malefacti in mortem? uides et ibi nequitiam non in opere tantum, sed etiam in arcanis cogitationibus resecari, cum de corde odium et iniuriae non solum retributio, sed etiam ipsa memoria radicitus iubetur euelli.

XVI. Interdum superbia uel inpatientia superati cum inconditos mores nostros atque inordinatos nolumus emendare, solitudinem nos desiderare conquerimur, tamquam ibi nullis nos concitantibus illico uirtutem patientiae reperturi, excusantes neglegentiam nostram causasque commotionis non nostra dicentes inpatientia, sed fratrum uitio generari: dumque in alias erroris nostri uergimus causas, numquam ad patientiae ac perfectionis ecalem ualebimus peruenire.

XVII. Summa igitur emendationis ac tranquillitatis nostrae non est in alterius arbitrio conlocanda, quod nequaquam nostrae subiacet potestati, sed in nostra potius dictione consistat. itaque ut nou irascamur, non debet ex alterius perfectione, sed ex nostra uirtute descendere, quae non aliena patientia, sed propria longanimitate conquiritur.

XVIII. Porro heremum perfectos omnique uitio purgatos oportet expetere, et excoctis ad purum in congregacione fratrum

6] Len. 19, 17. 7] l. c. 18. 8] Pron. 12, 28 (LXX).

1 aduersus A 2 aduersum H eam L 5 inmoramur AL quae GHLT: cum A uidetur remissionis habere H 9 tenent H 10 opera A etiam om. A archanis G¹L 12 iubetur A²G¹HLT: iubemur A¹ inbeatetur G²S 14 nolumus H 15 conquerimus A conquerimus L¹ conquerimur HL²S 16 repper-turi (eras.) H excussantes H 17 negligentiam G commonis G¹ communes G²S commotiones H¹ nostram L¹ 18 inpatientiam L¹ fratris G 19 uertimur L 20 calicem G¹ 21 sumnam G¹ 23 potestate L¹ dictione A: condicione GH conditione LT constat G 24 sed . . . 25 uirtute om. H 25 discendere H¹

uitiis non pusillanimitatis perfugio, sed diuinæ contemplationis obtentu et desiderio intuitus sublimioris intrare, qui non nisi in solitudine a perfectis solummodo poterit adprehendi. quae-
cumque enim uitia incurata in heremum detulerimus, opera
in nobis, non abolita sentientur. solitudo namque siue nouit
emendatis moribus contemplationem purissimam reserare et
intuitu sincerissimo spiritalium sacramentorum scientiam re-
uelare, ita eorum qui minus emendati sunt uitia non solum
seruare, uerum etiam exaggerare consuevit: tamdiuque sibi
patiens quis uidetur et humilis, donec nullius hominum con-
misceatur consortio, ad naturam pristinam mox reuersurus,
eum interpellauerit cuiuslibet commotionis occasio. emergunt
quippe ex eo confestim uitia quae latebant, et uelut equi in-
frenes certatim e suis repagulis otio longiore nutriti acrius ad
perniciem aurigae proprii ferociusque prorumpunt. magis enim
exercitio usque humano cessante efferantur in nobis uitia,
nisi fuerint ante purgata, ipsamque umbram patientiae, quam
possidere imaginarie permixti fratribus saltim pro eorum re-
uerentia et nota publica uidebamur, desidia securitatis amittimus.

XVIII. Quasi nero uniuersa uirulenta serpentum genera
uel ferarum, cum in solitudine suisque cubilibus inmorantur,
non innoxia perseverent. nec tamen ex eo prouuntari possunt
innoxia, quia nulli noceant: hoc enim eis non affectus boni-
tatis, sed necessitas solitudinis confert. quae cum laedendi
naneta fuerint copiam, in semet ipsis reconditum uirus et
animae feritatem protinus egerunt atque demonstrant. ideoque
perfectionem quaerentibus non sufficit contra hominem non
2 irasci. meminimus enim in solitudine commorantibus nobis
contra calamum, cum aut crassitudo eius aut exilitas displiceret,

1 uitis *H¹* pussillanim. *L* 2 optentu *G* 3 in solitudine *om.* *A*
a *AG¹H²LT*: ac *G²H¹S* 4 intulerimus *A* aperta *H* 6 reseruare *GH*
8 eorum *GHLT*: eis *A* 9 reseruare *H* 10 commisceatur *H*: commis-
rell. 11 mox pristinam *H* 12 commotionis cuiuslibet *L* occasio *H*
13 infrenis *G¹L¹* 15 pernit. *L* propri *H* enim *om.* *A* 18 possedere *H¹*
22 non *om.* *H* noxia *G²* perseverent *H¹* 23 nocent *L* 24 lidendi *H¹*
25 nacta *G²H* nacta *L* 28 solitudinem *G¹* 29 grossitudo *G²* dispi-
cerit *H¹*

contraue scalpellum, cum incidenda hebeti acie segniter exsecaret, contraque silicem, si forte ex ea festinantibus nobis ad lectionem tardius scintilla ignis emicuit, ita indignationis inrepsisse motum, ut non alias perturbationem mentis quam uel 5 contra insensibiles materias uel certe aduersus diabolum maledictione prolata digerere atque euaporare possemus. quamobrem 3 ad perfectionis dumtaxat rationem non satis proderit abesse homines, in quos ira moueat, cum, si patientia prius non fuerit adquisita, etiam erga res mutas exerceri similiter ira- 10 cundiae possit affectus, qui residens in corde nostro nec iugem nos possidere tranquillitatis statum nec residuis uitiiis carere permettet. nisi forte in eo putemus commotionibus nostris lucrum aliquod uel remedium comparari, quod maledictionibus uel iracundiae nostrae minime res inanimae mutaeque respon- 15 deant et intemperantiam cordis nostri ad maiorem nequaquam prouocent exardescere furoris insaniam.

XX. Quapropter si illam sumمام diuini praemii cupimus adipisci, de quo dicitur: beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt, non solum haec e nostris actibus am- 20 putanda est, sed etiam de internis animae radicibus extirpanda. non enim nälde proderit iracundiae cohibitus furor in uerbo nec in effectum prolatuſ, si illum arcans pectoris nostri deus, quem secreta cordium non latent, inesse perspexerit. radices 2 res enim uitiorum potius excidi praecepit euangelicus sermo quam

18] Matth. 5, 8. 24] cf. Matth. 3, 10.

1 incedenda *H*¹ incedenda* (s. *eras.*) *L* hebiti *HL*¹ signiter *H*
 3 emicuerit *H* 4 motu *L* perturbatione *L* 5 diabulum *H*¹ 6 de-
 gerere *L* adquae *H* euapurare *H*¹ possumus *H*²: possumus *H*¹ pos-
 simus *rell.* 8 sapientia *H* prius *AHLT*: prius inter fratres *G* 9 ad-
 quesita *H*¹ res mutas *GL*: multas species *A* res mutas speciesque
 minutus *HTv*: cf. *infra* u. 14 res inanimae mutaeque 10 effectus *H*
 resedens *H* 11 possedere *H*¹ tranquillitatis statum *GHLT*: tranquilli-
 tatem *A* 12 permettit *G*: permettit *AHT* permettit** *L* 13 compa-
 rari *AL* 15 temperantiam *H* 16 exardiscere *A* 17 *numerum om.* *G*
 proemii *L* praecepi *A* 18 qua *A²L²T* 19 haec e *A*: haec a *L* haec* *H*
 e nostris haec actibus *G* anputanda *A* 20 est *AHLT*: est sententia *G*
 intimis *H* animi *L* extirp. *G²H* 22 illam *H* archanis *G¹L* 23 cordi*
 nostro (o alt. in i mutat.) non *L* radicis *L*¹ 24 praecepit *AH*

fructus, qui procul dubio euulsis fomitibus nequaquam ulterius pullulabunt: atque ita mens poterit iugiter in omni patientia et sanctitate durare, cum haec non de superficie operationis et actuum, sed de cogitationum fuerint euulsa penetralibus, et idecirco ne homicidium perpetretur, ira odiumque succiditur, 5 sine quibus homicidii crimen nullo modo ualebit admitti. qui irascitur enim fratri suo, reus erit iudicio, et: qui 3 odit fratrem suum homicida est. in eo scilicet quod eum corde cupiat interire, cuius cruentem propria manu uel telo apud homines minime fudisse cognoscitur, affectu irae homicida pronuntiatur a domino, qui non solum pro operationis effectu, sed etiam pro uoluntatis ac uoti desiderio unicuique aut praemium reddet aut poenam, secundum illud quod ipse loquitur per prophetam: ego autem opera eorum, et cogitationes eorum: uenio ut congregem cum omnibus 15 gentibus et linguis, et rursum: inter se inuicem cogitationibus accensantibus aut etiam defendantibus, in die qua iudicabit deus occulta hominum.

XI. Sciendum tamen in eo, quod in quibusdam exemplaribus inuenitur: qui irascitur fratri suo sine causa, 20 reus erit iudicio, superfluum esse sine causa et adiectum esse ab his, qui amputandam iram pro iustis causis minime putauerunt, cum utique nullus quamlibet absque ratione commotus sine causa se dicat irasci. quamobrem apparet ab eis adiectum, qui propositum non intellexerunt scripturae uolentis 25 fomitem iracundiae omnimodis amputare nullamque indignationis occasionem penitus resuare, ne, dum iubemur irasci cum causa, etiam sine causa irascendi nobis intromittatur

6] Matth. 5, 22. 7] I Joh. 3, 15. 14] Esai. 66, 18. 16] Rom. 2, 15—16. 20] Matth. 5, 22.

4 penetrabilibus *HL* 5 homicidium *H* 7 irascetur *H¹* enim
om. AG et *om. H* 8 quo *H* 9 cuius cum cruento *L* 10 apud *A*
 fundisse *H¹* homicidia *L¹* 11 pronuntiatus *A* 13 reddit *GL* illut *A*
 14 profetam *A* 17 accussantibus *H* accusantium *L* defendantium *L*
 18 dñs *H* 19 numerum *om. G* est in eo *H* 20 irascetur *H¹*
 22 amputandam *A* 23 quilibet ex qualibet *H* 24 dicit *HL* 25 scrib-
 turae *AG¹* 26 amputare *A* amputarem *G¹*

occasio. finis enim patientiae non in irascendo iuste, sed in penitus non irascendo consistit. licet a quibusdam hoc ipsum quod dicitur sine causa ita interpretari sciam, quod scilicet sine causa irascatur is, cui expetere ultionem irato non liceat.
 5 melius tamen est ita tenere, ut et nouella exemplaria multa et antiqua omnia inueniuntur esse perscripta.

XXII. Quapropter athletam Christi legitime decertantem iracundiae motus radicibus oportet euellere. cuius morbi haec erit medicina perfecta, ut primitus credamus nullo modo siue
 10 iniustis seu iustis ex causis licere nobis irasci, scientes nos discretionis lumen rectique consilii firmitatem, ipsam quoque honestatem et iustitiae moderamina protinus amissuros, si principale cordis nostri eius fuerit tenebris obscuratum, tum deinde puritatem mentis nostrae mox proturbandam, templumque
 15 eam sancti spiritus effici omnino non posse iracundiae in nobis spiritu commorante: postremo ut cogitemus nequaquam licere nobis orare nec iratos fundere preces ad deum, et praे omnibus incertum statum conditionis humanae p[ro]ae oculis habentes cotidie nos credamus e corpore migraturos, nihilque nobis continentia
 20 castitatis, nihil abrenuntiatione omnium facultatum, nihil diuinarum contemptu, nihil ieuniorum uigiliarumque laboribus conferendum, quibus propter iracundiam solam et odium ab uniuersitatis iudice supplicia promittuntur aeterna.

1 non in *G*: non *rell.* sed in *AL*¹; sed *rell.* 5 est tamen *H*
 6 perscripta *G*¹ praescripta *L* ita tenere, ut in nouella exemplaria multa et antiqua omnia continetur *A* 7 numerum *om. G* an-
 tbletam *H*¹ 8 huins verbi *H* 10 seu] siue *LT* siue iustis siue ini-
 justis *Hv* ex *om. H* 13 nostri *AHLT*: nostri lumen *Gv* 18 con-
 ditionis *GL* cottidie *G* 19 continentiam *L*¹ 20 nihilque abrenun-
 tiatione *L* 21 contentu *H* 22 solum *L*¹ et odium . . . 23 iudice *om. A*
 23 aeterna. Finit de spū irae. Incipiunt capitula de spū tristitiae *A* Explīc de spū irae lib. VIII. Incipiunt capitula sequentis libri *G* Explicit de ira liber VIII. Incipit de spū tristitiae liber VIII. *HL* Incipiunt tituli *L: om. H*

LIBER NONUS.
DE SPIRITU TRISTITIAE.
CAPITULA.

- I. Quod quintum certamen sit aduersus spiritum tristitiae,
et quae per ipsam menti inferantur dispendia. 5
- II. Qua cantione morbus tristitiae sit curandus.
- III. Quam conparationem habeat anima quae tristitiae mor-
ibus deuoratur.
- III. Unde uel quibus modis tristitia gignatur.
- V. Quod non aliorum, sed nostro uitio commotiones exci- 10
tentur in nobis.
- VI. Quod nullus repentina lapsu conuat, sed paulatim per
longam iueneriam recidens pereat.
- VII. Quod non sint fratrum deserenda consortia, ut perfectio
conquiratur, sed patientia iugiter excolenda. 15
- VIII. Quod, si mores nostros emendatos habuerimus, possit
nobis cum omnibus conuenire.
- VIII. De alio genere tristitiae, quod desperationem salutis
importat.
- X. In quo tantummodo nobis sit tristitia utilis. 20
- XI. Quemadmodum discernatur, quae sit utilis ac secundum
deum tristitia, et quae diabolica atque mortifera.
- XII. Quod absque illa salutari tristitia, quae tribus modis
generatur, omnis tristitia tamquam noxia repellenda sit.
- XIII. Remedia quibus tristitiam de cordibus nostris exter- 25
minare possimus.
- 4 quod quintum *ALT*: quantum *H* aduersum *H* 5 mentis *L*
defendantur aeterna *H* 9 gignatur *LT*: gignitur *A* gignantur *H*
10 commotiones *H* excitantur *HT* 12 labu*A* conuat *T*: curruat *HT*
corruat *ALH*² 13 recidens *A*: recedens *HLT* 14 sit *H* sunt *T* 15 con-
quiritur *H*¹ 16 nostras *H* 18 desperationem *AHLT* 20 in quantum
modo *HT* sit nobis *L* tristitiae *H* utilis] uitiis *L*¹ 21 quemam-
modum *L* 22 deum *om.* *HT* 23 salutaris *HT* tristitiae *H* 24 repe-
lenda *H* 26 possumus *LT* Finiunt (Explicitur *L*) capitula *AL* Incipit
de spiritu tristitiae lib. VIII. G. Incipit textus eiusdem libri *L* nihil
inscriptum in AH

I. Quinto nobis certamine edacis tristitiae stimuli retundendi sunt. quae si passim per singulos incursus et incertos ac uarios casus obtinendi animam nostram habuerit facultatem, ab omnibus per momenta singula separat diuinæ contemplationis intuitu ipsamque mentem ab uniuerso puritatis statu deiectam funditus labefactat ac deprimit: non orationes eam explore cum solita cordis alacritate permittit, non sacrarum lectionum sinit remediis incubare. tranquillum quoque ac mitem fratribus esse non patitur et ad euncta operationum uel religionis officia 10 inpatientem et asperum reddit, omnique perditu salubri consilio et cordis constantia proturbata uelut amentem facit et ebrium sensum frangitque et obruit desperatione poenali.

II. Quamobrem non minore prospectu, si spiritalis agonis certamina legitime cupimus desudare, hic quoque nobis curandus est morbus. sicut enim tinea uestimento, et uermis ligno: ita tristitia uiri nocet cordi: satis euidenter ac proprie nim noxiu huius ac perniciosi uitii spiritus diuinus expressit.

III. Uestimentum namque esu tinearum ad tactum nullius pretii uel honesti usus poterit ulterius habere commercium, 20 totidemque lignum uermibus exaratum non iam ad ornatum uel medioeris aedificii, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. ita igitur et anima, quae edacissimis tristitiae mortibus deuoratur, inutilis erit uel nestimento illi pontificali, quod unguentum spiritus sancti de caelo descendens prius in barbam Aaron, deinde in oram suam solere suscipere sancti Dauid uaticinio perhibetur, secundum illud: sicut unguentum

15] Prou. 25, 20. 26] Ps. 132, 2.

1 I om. *L* edaces *L²* 2 cursus *H* et om. *H* 3 cassus *H¹* obtenendi *H* nostram] meam *H* habuerint *L¹* 4 reparat *H* 6 depremit *AH¹* orationis *H* 7 lectionem *L¹* 8 tranquillam *H* 9 religionis *G¹* 10 asperam *H²* reddet *A* 12 frangit *H* obruet *A* desperatione *AG¹H* 13 minori *H* 14 nobis quoque *L* 16 corde *H¹* 17 uiti *H¹* 18 non distinguit *H* actatum *L* 19 preti *H¹* commercium *GL* 20 itidemque *H²e* 21 edifici *H¹* combust. *AL* 24 ungentum *A* sc̄i ^{qui} fi de (sic) *L* descendens *H¹* 25 aharon *A* oram] stolam *A* 26 dād .1 uaticinatio *H* uaticinatio *L* illut *A* ungentum *A*

in capite, quod descendit in barbam Aaron, quod descendit in oram uestimenti eius: sed nec ad structuram templi illius spiritalis atque ornatum poterit pertinere, cuius Paulus architectus sapiens posuit fundamenta dicens: uos estis templum dei et spiritus dei habitat in uobis: 5 cuius qualia sint ligna, sponsa describit in Cantico Canticorum trabes, inquiens, nostrae cupressus, tigna domorum nostrarum cedri. et idcirco huiusmodi ad templum dei lignorum genera deliguntur, quae sunt et bouae fragrantiae et inputribilia, quaeque nec corruptelae uetustatis nec esui uer- 10 mium ualeant subiacere.

III. Nonnumquam tamen irae praecedentis uitio subsequi seu concupiscentiae lucrie cuiusdam minus indepi generari solet, cum se harum rerum quadam spe mente concepta quis uiderit excidisse. interdum uero etiam nullis exsistentibus causis, 15 quibus ad hanc labem conuere prouocemur, inimici subtilis instinetu tanto repente maerore deprimimur, ut ne earorum quidem ac necessariorum nostrorum aduentum solita suscipere adfabilitate possimus, et quidquid ab eis competenti fuerit confabulatione prolatum, importunum nobis ac superfluum iudicetur, 20 nullaque eis reddatur a nobis grata responsio, uniuersos cordis nostri recessus felle amaritudinis occupante.

V. Unde manifestissime conprobatur non semper nobis aliorum uitio commotionum stimulus excitari, sed potius nostro,

4] II Cor. 6, 16. I Cor. 3, 16. 7] Cant. 1, 16 (LXX).

1 descendit *H* descendet *L* in barbam in barba *A* cf. *Conf. XIII*,
 14, 3 descendet *L* 2 ora *HL* 3 eius] huius *H* 4 fundementum
AL 6 sunt *H*¹ cantica *HL* 7 cypressus *GH*² cupressus *H*¹
 cuprassus *L*¹ 8 nostrorum *HL* huiuscmodi *G* (non *S*) 9 deli-
 guntur *G*: deleguntur *A* diliguntur *HLT* flagrantiae *AG*¹*HL*¹ fra-
 glantiae *G*²*L*² 10 inputribilia *H*¹ corruptibili uetustati *HL* 12 III *H*
 praecedentis *H*¹ cedentis *L* 13 huiusdam *H* 14 earum *A* qua-
 dam spe mente concepta (concepte *H*) *GHLT*: spe quae mente conce-
 perat *A* 15 excidiso *A* etiam *om. L* exist. *G*²*H* 16 suptilis *A*
 17 deprimimur *A* nec *HL* 19 adfabilitate *GH*: affab. *rell.* quid-
 quid *G*¹*H*¹: quicquid *rell.* compescenti *L* 20 inopportunum *H* ac]
 et *L* 21 a nobis reddatur *L* gratia *HL* responsionis *H*²*L*
 23 III *H* 24 stimulo *L* incitari *A*

qui reconditas in nobis met ipsis habemus offensionum causas ac seminaria uitiorum, quae, cum mentem nostram temptationum imber adluerit, in germina confestimi fructusque prorumpunt.

VI. Numquam enim quis alterius uitio laceratus peccare conpellitur, si repositam materiem delictorum in suo corde non habeat: nec tunc subito quispiam deceptus esse credendus est, cum conspecta mulieris forma in barathrum concupiscentiae turpis inciderit, sed potius occultos ac latentes medullitus ¹⁰ morbos occasione uisus in superficiem tunc fuisse productos.

VII. Ideoque creator omnium deus, opificii sui curationem praे omnibus noscens, et quia non in aliis, sed in nobis met ipsis offensionum radices causaeque consistenter, non deserenda praecepit fratrum consortia, nec uitari eos, quos laesos a nobis ¹⁵ uel a quibus nos arbitramur offensos, sed deliniri iubet, sciens perfectionem cordis non tam separatione hominum quam patientiae uirtute conquiri: quae firme possessa sicut potest nos etiam cum his qui oderunt pacem pacificos conseruare, ita, si parta non fuerit, ab his quoque, qui perfecti ac meliores nobis ²⁰ sunt, facit iugiter dissidere. occasiones enim commotionum, ob quas eos quibus iungimur deserere festinamus, in conuersatione humana deesse non poterunt: et idcirco tristitiae causas, ob quas a prioribus separamur, non euadimus, sed mutamus.

VIII. Procurandum itaque nobis est, ut nostra potius emendare uitia et mores corrigeremus. quae procul dubio si fuerint emendata, non dicam cum hominibus, sed etiam cum feris ac beluis facillime nobis conueniet secundum illud, quod in libro beati Iob dicitur: bestiae enim ferae pacatae erunt

28] Iob 5, 23 (LXX).

1 recondito L¹ offensionum G¹ causas om. A 2 semenaria A
 3 ymber G² alluerit L appulerit A geipiñam L ^{rmen} conrumpunt G¹
 5 V H 6 materiam HL delectorum A corde suo H 9 inciderit H¹ 10 superficiem üüsü tunc A 11 VI H opifici H 13 radicesq. L¹ 14 praecepit H 18 oderant L si parta AG²; si parata G¹LT separata H 20 desidere G desedere H¹ 21 festinemus G¹H¹
 24 VII H numerum om. G ita L 28 bisteae A ac fere H pacata HL¹

tibi. extrinsecus quippe uenientia non uerebimus offendicula nec ulla poterunt scandala nobis de foris inferri, si in nobis met ipsis intus radiees eorum receptae insertaeque non fuerint. pax enim multa diligentibus nomen tunum: et non est illis scandalum.

VIII. Est etiam aliud detestabilius tristitiae genus, quod non correctionem uitiae nec emendationem uitiorum, sed perniciosissimam desperationem animae initit delinqnenti: quod nec Cain fecit post fraticidium paenitere nec Iudam post proditionem ad satisfactionis remedia festinare, sed ad suspendum laquei sua desperatione pertraxit.

X. Ideoque utilis nobis una re tantum tristitia indicanda est, cum hanc uel paenitidine delictorum uel desiderio perfectionis accensi uel futurae beatitudinis contemplatione concipiunus. de qua et beatus apostolus: quae secundum deum est, inquit, tristitia, paenitentiam ad salutem stabilem operatur: saeculi autem tristitia mortem operatur.

XI. Sed illa tristitia, quae paenitentiam ad salutem stabilem operatur, oboediens est, adfabilis, humilis, mansueta, suavis ac patiens, utpote ex dei caritate descendens: et ad omnem dolorem corporis ac spiritus contritionem infatigabiliter semet ipsam desiderio perfectionis extendens et quodammodo laeta ac spe profectus sui uegeta cunctam adfabilitatis et longanimitatis retinet suavitatem, habens in semet ipsa omnes fructus spiritus sancti, quos enumerat idem apostolus: fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, boni-

4] Ps. 118, 165. 15] II Cor. 7, 10. 25] Gal. 5, 22—23.

1 quippe] enim *L* 2 nobis scandala *L* 3 in ius *L* earum *A*² insertaeque *om.* *A* 6 VIII *H* numerum *om.* *G* etiam *om.* *A* alius *A* 7 correptionem *H* pernet. *G* pernit. *L* 8 desperationem *G¹H¹L¹* 9 post *om.* *L* fratri homicidium *H* penitere *GHL* 11 desperatione *G¹H¹L¹* 12 VIII *H* numerum *om.* *G* tristitiae *L* 13 haec *A* penitidine *GHL* delectorum *A* 14 cupimus *H* conspicimus *L* 16 inquit *AH¹* penit. *GH* patientiam *L* 17 saeculi... operatur *om.* *AL* 18 non distinguit *H* numerum *om.* *G* illi *H¹* ille *L¹* penit. *GHL* 19 adfabilis *G*: affabilis *rell.* 20 utpote *H¹L¹* descendens *H¹* 23 uegita *AG¹H¹* uegetata *H²* cuncta *L¹* adfabilitatis *G*: affab. *rell.* 24 retenet *H¹* ipsa *A*

tas, benignitas, fides, mansuetudo, continentia. haec uero asperima, impatiens, dura, plena rancore et maerore infruitnoso ac desperatione poenali, eum quem complexa fuerit ab industria ac salutari dolore frangens ac reuocans, utpote inrationabilis et intercipiens non solum orationum efficaciam, uerum etiam uniuersos quos praediximus fructus spiritales euauans, quos nouit illa conferre.

XII. Quapropter absque illa, quae uel pro salutari paenitentia uel pro studio perfectionis seu pro desiderio suscipitur futurorum, omnis tristitia tamquam saeculi et quae mortem inferat aequaliter repellenda est ac sicut fornicationis spiritus seu filargyriae uel irae de nostris cordibus penitus extrudenda.

XIII. Hanc ergo pernicioissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, ut mentem nostram spiritali meditatione iugiter occupatam futura spe et contemplatione repromissae beatitudinis erigamus. hoc enim modo uniuersa tristitiarum genera, siue quae ex praecedente ira descendunt, siue quae amissione lucri uel detimento inlato nobis adueniunt seu de inrogata generantur iniuria, siue quae de inrationabili mentis confusione procedunt, seu quae letalem desperationem nobis inducunt, ualebinus superare, cum aeternarum rerum ac futurarum intuitu semper laeti atque immobiles perdurantes nec casibus deieci praesentibus nec prosperis fuerimus elati, utraque uelut caduca et mox transeuntia contemplantes.

1 mansuetudo *GHLT*: modestia *A* 3 desperatione *H* 4 utpote *HL*⁴ 5 efficaciam *HL* 6 spiritalis *GH* 8 non distinguit *H* numerum *om.* *G* ulla *L*¹ uel *om.* *G*¹ uel quale *L* penitentia *GH* poenit. *L* 9 suscipietur *H* 10 tristitiae *G*¹ infert *A* 11 philargiriae *HL* 12 paenitius *A* 13 non distinguit *H* numerum *om.* *G* ergo *GHLT*: igitur *A* permit. *L* 15 occupata *A* 16 erigatur *L*¹ 17 praecedente *H*¹ descendunt *H*¹ descendit *L* 18 admixtione *L*¹ detimento inlato *scripti*: cf. *Conf. V, 11, 8* detrimenti *codd.* inlata *A* inlati *GHLT* inlationibus (*om. nobis*) *S²* detrimenti inlatione *v. seu*] siue *G* 19 de *om.* *HT* 20 desperationem *AHL*¹ 21 inducent *G²*L²: inducent *L*¹ indicunt *rell.* 23 cassibus *H*¹ 24 contemplantes. Explicit de spū tristicie (*haec a m. s. VIIIID...* de spū accidia *A* Explicit de spiritu tristitiae lib. VIII. Incipit cap̄ presentis lib. *G* Explicit liber de spū triſ. Incipit de spū accidie liber X. Item capitula de libro Xmo *H* Explicit de spū tristitiae lib. VIII. Incipit de spū accidie lib. X. Incipiunt capitula eiusdem lib. *L*

LIBER DECIMUS.
DE SPIRITU ACEDIAE.

CAPITULA.

I. Quod sextum certamen sit aduersus spiritum acediae, et de natura eius. 5

II. Expositio acediae, uel quemadmodum serpat in corde monachi, quaeue inferat menti dispendia.

III. Quibus generibus monachum supereret acedia.

IV. Quod acedia excaecet mentem ab omni contemplatione virtutum. 10

V. Quod duplex acediae sit inpugnatio.

VI. Hi, qui ab acedia coeperint uinci, quatenus conlabuntur.

VII. Apostoli testimonia contra spiritum acediae.

VIII. Quod necesse sit inquietum esse eum, qui opere manuum suarum non uult esse contentus. 15

VIII. Quod non solum apostolus, sed etiam hi, qui cum illo erant, manibus suis operati sunt.

X. Quod ob hoc manibus suis apostolus operatus sit, ut nobis operandi preeberet exemplum.

XI. Quod non solum exemplo, sed etiam uerbis praedicans monuerit operari. 20

XII. De eo quod dicit: si quis non uult operari, nec manducet.

XIII. De eo quod dicit: audiuimus enim inter nos quos-dam ambulare inquiete. 25

XIII. Quod multa uitia amputet operatio manuum.

XV. De humanitate etiam otiosis et neglegentibus impertienda.

22] II Thess. 3, 10. 24] I. e. 11.

4 acidiae *L* (*passim*) accidie *H* 6 quemadmodum *L* 7 quaue *L* mentis *HT* 8 superat aedia *H* 9 aedia *H* excaecat *HLT* 11 sit aedia *H* 12 hui *HT* abcidia *H* quatinus *L* 13 testimonium *L* acidia *H(L)* 16 quod *HLT*: quomodo *A* apostolos *H* apostoli *L* 18 apostolus *om.* *HT* apostolus manibus suis *A* operatam *H* 20 uerbis *om.* *H* 22 si *om.* *L* nec *AT*: non *HL* 25 ambulantes *HT* 26 quod *om.* *L* operatio manuum (manū *T*) *ALT*: operationum *H* 27 uumanite *H*

XVI. Quod non odii causa, sed dilectionis eos qui delinquent corripere deheamus.

XVII. Diuersa testimonia, quibus apostolus praecepit operari debere uel ipse operatus fuisse monstratur.

XVIII. Quod tantum operatus sit apostolus, quantum non sibi soli, sed etiam his qui cum eo erant posset sufficere.

XVIII. Quemadmodum intellegi debeat: beatius est magis dare quam accipere.

XX. De fratre desidioso, qui alias egredi de coenobio sollicitabat.

XI. Diuersa testimonia de Salomone contra acedian.

XXII. Quod per Aegyptum fratres ita suis manibus operantur, ut non solum propriis necessitatibus satisfaciant, sed etiam his qui in careeribus sunt subministrent.

XXIII. Quod otii causa faciat in partibus Occidentis non esse coenobia monachorum.

XXIII. De abbatे Paulo, qui singulis annis omne opus manuum suarum igne subposito concremabat.

XXV. Uerha abbatis Moysi, quae dixerit mihi de remedio acediae.

20 I. Sextum nobis certamen est, quod Graeci ἀνηδίαν nocant, quam nos taedium siue anxietatem cordis possumus nuncupare. adfinis haec tristitiae ac solitariis magis experta et in heremo

7] Act. 20, 35.

1 dilectionis *HLT*: correuioris *A* delinquent *H* 2 debenus *Tr*
 3 de uera *H* de diuersa *L* apostolus *H* praecepit *L*: praecepit *AHTr*
 4 deuere *H* 5 quod non *L* sit apostolus *om. L* 6 posset *r*: possit
AHT posse *L* 7 est *om. L* 9 *titulum cap. 20 om. AHT* alio *L*
 de *om. L* 10 XX *AH* deuera *H* salamone *H* acedian *A*: accidia *H* acidia *L* 11 XXI *AH* per *om. HT* aegiptum *L* ita *om. AHT* 13 in *om. H* sumministrent *A* 14 XXII *AH* 15 esse *om. H*
 16 XXIII *AH* opus] tempus *HT* 17 supposito *AL* 18 XXIIII *AH*
moysi HT: mosi *AL* dixit *HT* mihi *om. HT* 19 accidia *H* acidia *LT* Finiunt capitula de spū acediae. Incipit liber *A* Incipit de spiritu acediae liber decimus *G* Explicant capitulū. Incipi textus eiusdem *L nihil inscriptum in H*

20 I *om. GL* afnaan *H* acidiā *L* ARNAIAN *T* 21 anxietatem *H* 22 haec adfinis *L* tristitiae ac *AHLT*: tristitiae est et uagis maxime ac *Gr* (*in r deest maxime*) in *om. L*

commorantibus infestior hostis ac frequens, maxime circa horam sextam monachum inquietans, ut quaedam febris ingruens tempore praestituto ardentissimos aestus accessionum suarum solitis ac statutis horis animae inferens aegrotanti. denique non nulli senum hunc esse pronuntiant meridianum daemonem, qui 5 in psalmo nonagesimo nuncnpatur.

II. Qui eum miserabilem obsederit mentem, horrorem loci, cellae fastidium, fratrū quoque, qui cum eo uel eminus commorantur, tamquam neglegentium ac minus spiritualium aspernationem gignit atque contemptum. ad omne quoque opus, quod 10 intra saepa sui cubilis est, facit desidem et inertem: non eum in cellula residere, non operam sinit inpendere lectioni. nihilque se proficere tanto tempore in eadem commorantem crebrius ingemescit nec habere se fructum aliquem spiritalem, donec fuerit illi consortio copnatus, queritur atque suspirat et ab 15 omni se dolet spirituali quaestu inanem in loco uacuumque consistere, utpote qui, cum posset etiam alios regere ac prodesse plurimis, nullum aedificauerit nec quemquam institutione 2 sua doctrinaque lucratus sit. absentia longeque posita magnificat monasteria, loca etiam illa magis ad profectum utilia et 20 saluti congruentiora deseribit, consortia quoque ibidem fratrū suauia et plena spirituali conuersatione depingit: e contra universa quae habentur in manibus aspera, et non solum aedificationem nullam esse in fratribus, qui morantur in loco, sed ne ipsum quidem quietum corporis absque ingenti labore conquiri. postremo non posse se saluari in eo loco durantem, nisi relicta cella, cum qua sibi, si adhuc in ea fuerit remoratus,

6] Ps. 90, 6.

3 acerbissimos *A* accessionum *AG¹Hc* 4 infert *AH²* inferre *H¹*
 5 senum] enim *H* prenuntiant *L* daemonem *G¹* 6 nonagesimo *G¹S¹*:
 nonagesimo *rell.* 7 non distinguunt *AHT* numerum *om.* *G* obsederet *H¹* 8 fastidium generat *H* uelle minus *L* 9 neglig. *G¹* aspernationem *om.* *L* 10 contentum *A* 11 septa *codd.* cubieulis *L¹* cubiuli *HL²T* 12 cella *HTe* cellula *L* nec operam *Hc* sinet *H¹*
 13 proficere lectione *L* 14 ingemiscit *G²H²* 17 utpote *H¹* possit *HL*
 etiam *om.* *A* 20 perfectum *H* 21 quaque *A* 22 e *om.* *H* et
 contra *L* 24 commorantur *H* 26 se *om.* *L* durante *A* 27 sibi
 si] sibi *L*

pereundum erit, exinde semet ipsum quantocius asportarit.
 dein lassitudinem corporis cibique esuriem quinta sextaque 3
 hora tantam suscitat, ut uelut longo itinere grauissimoque
 labore confectus sibimet lassusque uideatur, aut quasi refec-
 sionem cibi biduano iejunio triduanoue distulerit. tum praeterea
 5 hoc illucque anxius circumspectat et nec fratum sibi quem-
 piam aduentare suspirat, saepiusque egreditur et ingreditur
 cellam ac solem uelut ad occasum tardius properantem crebrius
 intuetur, et ita quadam inrationabili mentis confusione uelut
 10 taetra subpletur caligine omnique actu spiritali redditur otiosus
 ac uacuus, ut nulla re alia tantae obpugnationis remedium
 quam uisitatione fratris cuiuspam seu somni solius solacio
 posse aestimet inueniri. deinde honestas idem morbus ac ne- 4
 cessarias suggerit salutationes fratribus exhibendas uisitationes-
 15 que infirmorum uel eininus uel longius positorum: quaedam
 etiam pia ac religiosa dietat officia, illos uel illas debere pa-
 rentes inquire et ad salutandos eos crebrius properari, illam
 religiosam deuotamque deo feminam, omni praesertim parentum
 subsidio destitutam, magnum opus esse pietatis frequenter in-
 20 uisere, ac si quid ei sit necessarium, quae a propriis parentibus
 neglegitur atque despicitur, sanctissimum procurari, magisque
 oportere in his operam pietatis inpendi quam infructuosum ac
 sine ullo profectu in cellula residere.

1 exinde *G¹III¹T*: nisi exinde *G²SL²* quantotius *GSHLT* aspor-
 tauerit *SL²e* nisi relieta cella exinde semet ipsum quantocius asporta-
 nerit: sibi enim, si adhuc in ea fuerit remoratus, pereundum erit *A*: *sed*
 cum qua, *quod solum offendere possit*, *idem ualet quod* in qua habitanti
 3 tandem *A* tantum *G¹LT* ut *om. HT* uelut) uel e *A* 4 fessus-
 que *L* 5 tunc *L* 6 anexus *H* 7 aduenare *G¹* 10 tetra *codd.*
 suppletur *AGL* caligine subpletur *H(T)* omni quoque *H* ociosus *G¹*
 11 tantae] extante *L* oppugn. *AL* 12 uisione *H* solatio *HL* 13 posse
om. L moribus *L* necessarius sugerit *H* 14 exhibendas uisionesque *H*
 15 possitorum *H* 16 etiam *om. H* relegiosa *G¹* 17 requiri *L* uis-
 tandos *H* eos *om. L* properare *G²S* 18 relegiosam *G¹* omne *L¹*
 19 distitutam *G¹H¹T* desolatam *A* esse pietatis opus *G* (*sed opus s.*
l. m. 2) inuiuiscere *H¹* 20 eis *L¹* 21 despicitur *G¹HL¹* potissi-
 mum *L* 22 opera *H* infructuose *HTe* 23 cella *G¹* cellola rese-
 dere *H¹*

III. Agitur itaque infelix anima talibus inimicorum machinis
 inpetita, donec acediae spiritu velut ariete uestidissimo fatigata
 aut in somnum discat concidere aut excussa claustris cellulae
 suaे consolationem impugnationis huius uisitatione fratris con-
 suescat adquirere, hoc quo utitur ad praesens remedio paulo 5
 post acerius infirmando. frequentius enim aduersarius ac dirius
 adtemptabit, quem conserto proelio praebiturum communis sibi
 terga cognoscit salutemque sibi non de uictoria nec de con-
 flictu, sed de fuga sperare peruidet, donec paulatim protractus
 e cella actus suaे professionis incipiat obliuisci, qui non est 10
 alius quam intuitus et contemplatio diuinae illius et excellentis
 super omnia puritatis, quae non alibi potest nisi in silentio et
 iugi cellae perseverantia ac meditatione conquiri, atque ita
 militiae suaे fugitiuus ac desertor Christi miles effectus in-
 plicet se negotiis saecularibus, ei cui se probauit mi- 15
 nime placiturus.

III. Huius aegritudinis uniuersa incommoda uno uesticculo
 beatus Dauid eleganter expressit dormitauit, inquiens, anima
 mea p̄ae taedio, id est p̄ae acedia. proprie satis non corpus
 dixit, sed animam dormitasse. uere enim ab omni contempla- 20
 tione uirtutum et intuitu spiritalium sensum dormitat anima,
 quae perturbationis huius telo fuerit sauciata.

V. Itaque Christi uerus athleta, qui agonem perfectionis cupit
 legitimate decertare, hunc quoque morbum de latebris animae
 suaे festinet extrudere, et ita contra hunc quoque nequissimum 25
 acediae spiritum utruberque contendat, ut neque somni telo elisus

14] II Tim. 2, 4. 18] Ps. 118, 28.

1 III om. G iniquorum G 2 impedita AT accidia G¹ accidia
 ex accidia H acidie L 3 sunnum H cellulae H¹ celle L
 4 conductationē impugnatione L huius uisitatione om. L 5 quod H¹
 quoque L 6 dirus G¹ durius H² 7 adtemptabit A eum quem H
 conserto L¹ 8 terga om. H 9 de om. L peruidit G¹H¹ p̄uidet G²
 peruidit L 10 actū S 11 contemplationis L¹ et om. L 12 qui L
 13 perseverantiae H¹ adque H 15 eui] qui AL probabit GL 17 III
 om. G 18 dād A eleganter AH¹L¹ expresit H inquies L, om. H
 19 accidia H acidie L 21 sensu H 23 V om. G antleta H 25 ex-
 trahere G nequissimum om. A 26 accidia H acidiae L utribi-
 que G¹ utruberque LS²r ut ubique H contendant L¹

concedat neque de monaſterii clauſtris expulſus quamuis ſub praetextu coloris pii fugitiuſus abſcedat.

VI. Quemeumque enim in parte qualibet coeperit ſuperare, aut tamquam inertem et dediticium ſibi patietur abſque ullo 5 profectu ſpiritus in cellula commorari aut excuſum exinde instabilem de cetero reddet ac uagum, et ad omne opus deſidem cellas fratrum iugiter faciet ac monaſteria circumire nihilque aliud procurare, quam ubi quoque colore occaſione in refectioni futurae ualeat praeparare. mens enim otiosi nihil 10 aliud cogitare nouit quam de escis ac uentre, donec inuenta quandoque ſodalitate cuiusdam uiri nel feminae aequali teſtore torpentis rebus eorum ac necessitatibus inuoluatur et ita paullatim reddatur noxiis occupationibus inretitus, ut tamquam ſerpentinis ſpiris obſtrictus numquam deinceps ad perfectionem 15 professionis antiquae ſe ualeat enodare.

VII. Hunc morbum, qui de acedia spiritu nascitur, beatus apostolus ut uerus ac ſpiritualis medicus uel tunc iam conſpiciens ſerpere uel emerſurum ſpiritu sancto reuelante proſpiciens ſalutaribus praeceptorum ſuorum medicamentis praueuenire festinat. 20 Thessalonicensibus enim ſcribens et primo ut peritissimus quidam perfectusque medicus infirmitatem ſuceptorum blanda lenique uerbi curatione fomentans ac de caritate incipiens eosque in ea parte conlaudans, quoque letale uulnus leniore remedio delenitum deposita tumoris indignatione facilius medicamina 25 aucteriora ſucepta, ita ait: de caritate autem fraternalitatis

25] 1 Thess. 4, 9—10.

1 monaſteriis L¹ 2 caloris G¹ fugatiuſis H¹ 3 VI om. G quacumque L quilibet L² 4 tam H dediticium H didicticum L¹ ſibimet L 5 cellola H inde G 6 reddit AH¹ 7 facit A cir- cuire G²H²L 8 aliut A ubi quoque H ubiue L occasioneſ L 9 refectionis HL¹ 10 ac] et HT aut L 13 noxiis H¹ nt] aut A 14 spinis L¹ sagittis H obſtrictus ut A obſtructus H 15 tendere H 16 VII om. G acidiae H¹L beatus om. L 17 apostolus] paulus H respiciens L 18 emerſurum inter monachos Gv praenudens A 19 festinet G¹H¹ 20 theſalonic. GH primo quidem ut G 21 infirmitates A ut uid. 23 loetale L leniori G²H 24 delenitum G¹; dilenitum H¹ delenitum rell. timoris G¹ 25 ſucepta A ſucepta H¹ ait] in- quid H m. 2 ex ut

non necesse habemus scribere uobis: ipsi enim a deo
 docti estis ut diligatis inuicem: etenim facitis illud
 2 in omnes fratres in uniuersa Macedonia. praemisit laudis
 fomenta lenia, fecit eorum aures ad curam salutaris uerbi pla-
 cidas et paratas. rursum infert: rogamus autem uos, fratres,
 ut abundetis magis. adhuc eos blanda uerborum lenitate
 demulcet, ne forte neendum aptos ad perceptionem perfectae
 curationis inueniat. quid est quod rogas, apostole, ut in quo
 abundant magis? scilicet in caritate, de qua superius dixerat:
 de caritate autem fraternitatis non necesse habemus 10
 scribere uobis. et quid necesse est ut dicas eis: rogamus
 autem uos, ut abundetis magis, qui super hac re ne scribi
 quidem sibi aliiquid indigent? cum praecepsit et inferas causam
 ob quam hoc ipso non egeant, dicens: ipsi enim uos a deo docti
 estis ut diligatis inuicem, tertium quoque maius adicias, 15
 quod non solum a deo docti sint, uerum etiam compleant opere
 quae docentur. etenim facitis illud, inquit, non in uno uel
 duobus, sed in omnes fratres, nec in uestros tantummodo
 3 ciues uel notos, sed in uniuersa Macedonia. die igitur
 tandem, quid est quod tanto opere haec praemittis? iterum 20
 infert: rogamus autem uos, fratres, ut abundetis magis.
 et uix aliquando in id quod olim moliebatur erumpit: et operam
 detis ut quieti sitis. dixit primam cansam, deinde infert
 secundam: et nt nostra negotia agatis, tertiam quoque:
 et operemini manibus uestris, sicut praecepimus uobis, 25
 quartam: et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt,

5] l. c. 10. 10] l. c. 9. 11] l. c. 10. 14] l. c. 9. 17] l. c. 10.
 21] l. c. 22] l. c. 11. 24] l. c. 25] l. c. 26] l. c.

2 illut A 3 machidonia H¹, item infra machedonia L laudi L
 5 et] sed L 7 perfectionem A 8 ut eras. in L 9 dixeras HTv
 12 autem om. H 13 quidem sibi aliiquid] sibi sibi quidem A et om. A
 16 dñō H compleant AL 17 illut A inquis GS^r uno uel . . .
 pag. 179, 23 collae et operi manuum extant in C uel in C 20 tanto
 opere G¹S¹H¹L: tantopere rell. 21 infert om. L ues om. C 22 in
 id om. A mollicebatur H¹ monebatur L erumpet A erupit L 24 ne-
 goti A 25 operemini AHT praecepsimus AHTL 26 et om. L ut
 om. H post foris sunt addunt GS^r: foris sunt scilicet qui seculo uiuunt

quintam: et nullius aliquid desideretis. ecce illa cunetatio,
 quam tantis proferre prooemii differebat, quid in eius pectore
 parturire agnoscitur? et operam detis ut quieti sitis, id
 est in uestris cellulis commorantes nec diuersis rumoribus, qui
⁵ solent otiosorum uotis uel fabulis generari, inquieti effecti aliis
 quoque inquietudines inferatis. et ut uestra negotia agatis, ⁴
 non curiositate uestra actus mundi uelitis inquirere ac diuer-
 sorum conuersationes explorantes operam uestram non erga
 correctionem uestram seu uirtutum studia, sed ad detractationes
¹⁰ fratribus uelitis inpendere. et operemini manibus uestris,
 sicut preecepimus nobis. enī illa fierent quae monuerat
 superius ne agerent, id est ne inquieti essent uel aliena cu-
 rarent negotia uel in honeste ambularent ad eos qui foris sunt
 uel alterius aliquid desiderarent, nūc intulit dicens: et opere-
¹⁵ mini manibus uestris, sicut preecepimus uobis. ut ⁵
 enim fierent illa, quae superius reprehendit, otii causam esse
 euidenter expressit. nullus enim potest uel inquietus esse uel
 aliena curare negotia, nisi qui operi manuum suarum non ad-
 quiescit insistere. quartum quoque intulit morbum, qui ex hoc
²⁰ ipso otio nascitur, id est ut in honeste non ambulent, dicens:
 et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. uolum-
 quam potest ne apud eos quidem qui saeculi homines sunt
 honeste ineedere, qui nequaquam claustris cellae et operi ma-
 nuum suarum inhaerere contentus est, sed necesse est eum in-

1] l. c. 3] l. c. 6] l. c. 10] l. c. 21] l. c.

1 quintam *om. C* et] ut *L* 2 quām] quae *G¹* proferre *om. A*
 prooemii *A*: prooemii *CGH²L²* praemii *L¹* proemisis *H¹* deferebat
³ *G¹H¹* 3 parturire *CA*: parturiret *HLT* parturibat *Gv* cognoscitur *A*
 4 in *om. C* cellolis *H¹* moribus *C* 5 notis] uitis *H* et aliis *L*
⁷ uellitis *G¹H¹* 8 conuersationes] cum hoc uocabulo incipit cod. C pag. 34,
 in qua nihil fere legere potui commorationes *A* 9 correptionem *L*
 uestram] morum *A* ad *om. A* detractatione *A* detrectationes *G¹*
 detractiones *CG²HTv* detractionē *L* 10 uellitis *G¹H¹* operamini *AHT*
¹¹ preecipinus *AH¹L¹* cur] ut *Gv* illa *om. A* monuerat superius
 ne agerent] superius enumerat *L* 12 uel *AHT*; et *GLv* 13 foras *G¹*
 14 operamini *AHT* 15 preecipinus *AH¹L¹* 16 causam esse] causas *L*
 19 uerbum *L* 20 uitio *L* 21 et] quod *A* et ut quod *H¹* 22 nec *Gv*
 apud *A* 24 herere *L*

honestum esse, dum necessaria uictus requirit, adulationi quoque operam dare, nouitates etiam rumorum sectari, causarum fabularumque occasiones conquirere, per quas sibimet ipsi aditum paret ac facultatem, qua diuersorum domos ualeat penetrare.

6 et nullius aliquid desideretis. non potest non alienis donis et muneribus inhiare, qui non delectatur pio quietoque labore operis sui cotidiani uictus parare substantiam. uidetis tot causas, tam graues ac turpes una uitii labe generari. denique hos ipsos, quos in epistula prima molli fouerat palpatione uerborum, qualiter in secunda, uelut qui non profecissent ad remedia leniora, austerioribus quibusdam et causticis medicamentis sanare adgreditur nullaque iam mitium uerborum fomenta praemittit, non illam teneram uocem ac blandam, ut ibi: *rogamus autem uos, fratres, sed: denuntiamus uobis, fratres, in nomine domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis uos*

7 ab omni fratre ambulante inordinate. ibi rogat, hic denuntiat: in illa blandientis affectus, in hac obtestantis seueritas et minantis. denuntiamus uobis, fratres: quia prius ro-gantes contempsistis audire, saltim nunc denuntiantibus oboedite. ipsamque denuntiationem non nudo nerbo, sed cum obtestatione nominis domini nostri Iesu Christi terribilem infert, ne forte simplicem uelut humana uoce prolatam rursum contemnerent nec magnopere ducerent obseruandam, statimque ut peritissimus medicus putribus membris, quibus leni medicamento remedium ferre non potuit, mederi spiritalis ferri incisione pertemptat ut subtrahatis uos, inquiens, ab omni fratre ambulante inordinate et non secundum traditionem quam accep-

8 perunt a nobis. itaque ab his, qui uacare operi nolunt, iubet subtrahi et uelut membra otii corrupta putredine desecari, ne

5] l. c. 13] l. c. 10. 14] II Thess. 3, 6. 18] l. c. 25] l. c.

2 domorum *H* 3 quae *ex qua L* ipsi *om. A* 4 domus *H* 5 de-siderare *L* 6 desiderare uel concupiscere inhiare *G* 7 cottid. *G* 8 uitii id & otiositatis *G* otii *Lc* 9 quos *om. L* epistola *G?HL* 10 pro-ficissent *G¹* proficerint (*i prima in e mut.*) *H* meliora *L* 12 pra-e-mittet *A* permittit *H¹* 15 nostri *om. A* hūū *A* 16 inordinate ambulante *A* 18 et] ac *A* ad minantis *add. G in marg.*: apparet 19 contempsistis *A* 20 ipsam quoque *L* 21 *ñ* (= nostri) *bññ A* 22 con-tempnerent *H* 28 operi *om. L* 29 putridine *AG¹HT¹*

inertiae morbus uelut letale contagium etiam sanas membrorum partes tabo serpente corrumpat. dicturusque de his, qui operari suis manibus nolunt et panem suum cum silentio manducare, a quibus etiam praecepit subtrahendum, qualibus eos a principio probris inurat adtendite. in primis inordinatos dicit nee secundum suam traditionem ambulare, aliis uerbis contumaces eos, utpote qui nollent iuxta institutionem eius incedere, et dishonestos esse designans, id est non processionis, non uisitationis, non uerbi, non temporis oportunitatem congruam honestamque sectantes. omnibus enim uitiis istis inordinatum quemque necesse est subiacere. et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis: et in hoc rebelles eos quodammodo et contemptores notat, qui traditionem, quam acceperunt ab eo, tenere contemnunt nec imitari uelint id, quod magistrum non solum uerbo docuisse meminerint sed etiam opere nouerint perfecisse. ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos. inmanem cumulum reprehensionis exaggerat, cum hoc eos adserit non obseruare, quod et memoriae eorum inhaereat et ad imitandum non solum uerbo instrumente didicerint, sed etiam exemplo operum prouocante suscepserint.

VIII. Quia non inquieti fuimus inter uos. cum se uult inquietum inter eos non fuisse per operis exercitium conprobare, eos qui operari nolunt abunde notat otiositatis uitio inquietos semper existere. neque gratis panem manducanimus ab aliquo. per singula uerba increpationis auxesin facit doctor

11] l. c. 16] l. c. 7. 21] l. c. 24] l. c. 8.

1 loetale *L* 2 partes sanguine corrupto tabo *G* serpentino *L* rusque de his . . . pag. 183, 15 imitandum nos ut si extant in *C* 4 praecepit *CGL¹T*: praecepit rell. 5 obprobris *H(c)* prouis *L¹* esse dicit *L* 6 suam om. *H* 7 eos om. *L* utpote *H¹L¹* nolunt *HL* 8 designas *C* designat *A* 10 enim nobis nitius *L* istis nitius *Ae* 12 acciperunt *H*, item *infra* quodammodo *C* 14 contemnunt *CT*: contempnant *HL* contemnunt *AG* nollint *G¹H¹* non solum opere nouerint perfecisse sed etiam uerbo meminerint docuisse *A* cf. pag. 187, 14 16 quemammodo *L* 17 immanem *CA* innane *L* 18 eos hoc *L* 21 VIII om. *G* quia . . . cum *euau. in C* 22 inquietum om. *C* inter eos inquietum *A* 23 non null' operari *L* otiositas *L¹* 24 existere *G²HL* panem gratis *G* gratis om. *L* 25 auxin *H*

gentium. praedicator euangelii dicit se non gratis panem ab aliquo mandueasse, qui nouit dominum preecepisse, ut qui euangelium denuntiant de euangelio uiuant, et rursum: 2 dignus est operarius cibo suo. cum utique non gratis, qui euangelium praedicabat, tam sublime ac spiritale opus exercens cibum sibi dominicae iussionis auctoritate preesumeret, quid nos faciemus, quibus non solum nulla praedicatio uerbi commissa est, sed ne illa quidem nisi animae nostrae solius cura mandatur? qua fiducia otiosis manibus gratis panem comedere audebimus, quem uas electionis, euangelica sollicitudine et 10 praedicatione constrictus, sine opere manuum comedere non preesumit, sed in labore, inquit, et fatigatione nocte et 3 die operantes, ne quem uestrum grauaremus? adhuc additamenta suae castigationis exaggerat. non enim simpliciter dixit 'non comedimus gratis panem ab aliquo uestrum' et hue 15 usque stetit (poterat enim uideri proprio otiosoque sumptu ac recondita pecunia uel aliorum, licet non istorum, consolatione seu muneribus sustentatus fuisse), sed in labore, inquit, et fatigatione nocte et die operantes, id est nostro opere specialiter sustentati. et hoc, inquit, non pro nostra uoluntate 20 perpetrabamus nec pro delectatione, ut requies et exercitium corporis inuitabat, sed ut necessitas et inopia uictus non sine ingenti fatigatione corporis facere compellebat. non solum namque per totum diei spatium, sed etiam noctis, quod quieti corporis uidetur indultum, hoc opus manuum pro escae sollicitudine indesinenter urguebam.

2] I Cor. 9, 14. 4] Matth. 10, 10. 12] II Thess. 3, 8. 18] l. c.

2 deum *L* preecipisse *H* 3 adnuntiant *A* et *Udg.* *nocabulum in*
Ceuauit rursus *AL* 4 cum utique . . . 9 qua fiducia otio iam non
legi possunt in C 5 ac] et *H* exercere *G¹* 8 nec *Gc* 9 fidutia
HL 11 opera *L* 12 inquit *CAH* et ante die om. *C* 13 grauenus *C*
14 aditamenta *C* addit et augmenta *HL* 15 gratis om. *H* et huc usque
stetit] *ras. circ. 10 litt. in G* huc om. *S* 16 proprio suo *L* 17 consolatione
L 18 sustentatos *L¹* inquit *AG¹H* 20 sustentari *L* in-
quid *CAGH* 21 aut requie^{*} (in *eras.*) sed *L* 22 et] sed ut *L* 24 tem-
pore noctis *H* noctis tempore *v* 26 urguebam *CL*: urgebam *G ex ui-*
gebam urguebat *A* urgebat *HT*

VIII. Nec tamen se solum taliter inter eos conuersatum fuisse testatur, ne forte non magna nec generalis uideretur haec forma, si ipsius tantum traderetur exemplo, sed etiam omnes, qui erant secum ad ministerium euangelii deputati, id est Siluanum et Timotheum, qui haec eadem cum eo scribunt, adserit simili opere laborasse. in eo etiam quod dicit ne quem uestrum grauaremus nerecundiam eis ineutit magnam. si enim ille, qui euangelium praedicabat signis illud uirtutibusque commendans, ne grauaret quempiam, gratis panem manducare non audet, quomodo illi non aestinent se grauare, qui cotidie eum otiosi uacantesque praesumunt?

X. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmet ipsos formam daremus uobis ad imitandum nos. pandit causam cur tantum sibi laboris indixerit: ut, inquit, formam daremus uobis ad imitandum nos, ut, si forte doctrinam uerborum auribus uestris frequenter ingestam obliuioni traderitis, saltim conuersationis exempla sub oculorum fide uobis tradita memoriter retineretis. haud leuis eorum et in hoc reprehensio, cum dicit se nulla alia quam exempli gratia laborem hunc et fatigationem die noctuque corporis exigisse, et eos nihilominus erudiri nolle, propter quos ipse necessitatem non habens tantum sibi fatigationis indixerit. et quidem, inquit, cum haberemus potestatem et paterent nobis facultates omnium uestrum atque substantiae, et ntendi eis domini nostri nossem me habere permissum, non sum tamen usus hac potestate, ne, quod a me bene ac lieito fieret, aliis otii noxii praebet exemplum. et idcirco euangelium praedicans meis manibus atque opere malui sustentari, ut uobis quoque uolentibus iter

7] l. c. 12] II Thess. 3, 9.

1 VIII om. *G* nec . . . eos *euān.* in *C* 2 magna nec] magne *L*
 3 exemplum *H* 5 eo conscribant *L* 6 in eo] ideo *G* dixit *H* 8 magna] hic desinit *A* 9 commendans *C*: commendans *rell.* 10 granari
G²L 11 cottid. *G²S* praesumant *L* 12 X om. *G* non . . . potestatu*euān.* in *C* 14 sibi tantum *HT* inquit *CHL* 17 saltem *H²L²*
 18 fidem *L* reteneretis *H* hand] aut *HL¹* leuior *H* 20 nocteque *G²* exigisse *G¹H¹L* 23 inquit *H* habuerimus *H* 24 dei *L*
 25 hac] hoc *H¹* ac *L¹* 26 fuerit *H* otius *L¹* praeberetur *L* 28 mallui *H*

virtutis incedere uiam perfectionis aperirem et conuersationis formam meo labore p[re]aeberem.

XI. Sed ne forte tacitus operans et erudire eos uolens exemplis minime illos etiam p[re]aeceptorum monitis instruxisse videatur, infert: nam et cum essemus, inquit, apud uos, hoc denuntiabamus uobis, quoniam, si quis non uult operari, nec manducet. adhuc illorum desidiam, qui scientes eum ut magistrum bonum doctrinae gratia et institutionis obtentu suis manibus operatum imitari contemnunt, et diligentiam cautionemque suam exaggerat, dicens non tantum se hoc illis exemplo tradidisse p[re]äsentem, sed etiam uerbis jugiter p[re]edicasse, ut, si quis scilicet non nult operari, nec manducet.

XII. Non iam doctoris uel medieci utitur ad eos consilio, sed districione in eos iudiciaiae pronuntiationis inuehitur et apostolica potestate resumpta uelut e tribunali in contemptores sententiam dicit: illa nempe potestate, quam cum interminatione scribens ad Corinthios a domino sibi adseruit datam, cum eos in delicto positos p[re]emoneret, ut ante aduentum suum semet ipsos corrigere festinarent, ita p[re]cipiens: rogo uos ne p[re]aesens conpellar audere in quosdam potestate illa quae data est mihi in uobis, et iterum: si enim uoluero aliquid gloriari de potestate, quam dedit mihi dominus in aedificatione et non in destructione uestra, non erubescam. illa, inquam, potestate pronuntiat: si quis non uult operari, nec manducet, non gladio carnali eos addicens, sed auctoritate sancti spiritus huius uitae eis interdicens substantiam, ut, si forte poenam futurae mortis minime

5] II Thess. 3, 10. 19] II Cor. 10, 2. 21] I. c. 8. 24] II Thess. 3, 10.

5 inquit H, om. L 6 denuntianimus L 8 optentu* L 10 caute-
lanque G (*uocabulo cautela Cassianus non utitur*) diligentia cantionequa-
sua H se] sed H 12 ut] et H 14 iudiciaiae H 15 e] et L^t de H
contectoris L^t 16 sententia L dicitur L^t nimpe H^t enim per L
potestatem L com H^t 17 corintheos G^tH 18 possitos H^t semet
ipsos . . . pag. 185, 25 operationis salutari p[re] extant in C, sed pleraque
euam. 20 potestatu illa L 23 aedificationem L^te destructione
G^tH^tL; destructione G^tH^tT destructionem uestram v (de C non liquet)
24 illam CL potestatem L 25 nec] non H 26 auctoritatem C
sancti spiritus GHT: spiritus sancti LC(?) v cf. II, 3, 4

cogitantes adhuc uelint amore otii existere contumaces, saltim necessitate naturali constricti et metu praesentis interitus salutaria paecepta suspicere cogantur.

XIII. Post tantum itaque rigorem euangelicae distictionis
 5 nunc causam exponit, cur haec uniuersa praemiserit: audi-
 imus enim inter uos quosdam ambulare inquiete, nihil
 operantes sed curiose agentes. nusquam eos, qui dediti
 esse operi nolunt, uno tantum morbo corruptos pronuntiare
 10 contentus est. in priore namque epistula inordinatos eos ap-
 pellat nec secundum traditionem ambulare, quam acceperunt
 ab eo, inquietos etiam esse definit et gratis panem manducare.
 rursum hic: audimus, inquit, quosdam inter uos ambu-
 lare inquiete, et subiungit statim secundum languorem, qui
 15 inquietudinis huius est radix: nihil, inquit, operantes, tertium
 quoque morbum, qui ex isto uelut quidam ramunculus oritur:
 sed curiose agentes.

XIV. Itaque fomiti uitiorum tantorum congruam nunc emen-
 dationem conferre festinat, et illa apostolica qua usus fuerat
 paulo ante deposita potestate iterum ad uiscera pii patris uel
 20 elementis reuertitur medici, et uelut filius susceptisque suis
 consilio salubri infert remedia sanitatis dicens: his autem
 qui huiusmodi sunt denuntiamus et obsecramus in
 domino Iesu, ut cum silentio operantes panem suum
 manduecent. causas tantorum ulcerum, quae de radice otio-
 25 sitatis emergunt, uno operationis salutari paecepto curauit ut
 peritissimus medicorum, ceteras quoque ualitudines malas eodem

5] l. e. 11. 9] l. e. 6—8. 12] l. e. 11. 21] l. e. 12.

1 adhunc *L*¹ uellint *Hv* existere *G²H* saltem *G¹H²*
 4 post... euangeli *euan.* in *C* 5 cur] eun *H* audiuiimus *G²He*
 8 operi esse *Cr* 9 priori *Hv* epistula *CG¹*; epistola *G²HL* 10 traditionem illam *H* acceperunt *H¹* 12 his *CL* audimus *CG¹*; audiui-
 imus *G²HLc* inquit *H* ambulare inter uos *L* 13 subiunxit *L*
 saltim *G* langorem *CH* 14 est] et *C* inquit *H* 15 quoque] inquit *L* ramunculus *CG¹L¹*; ramunculus *H¹* ramunculis *T* ramun-
 culus *G²H²L²v* 17 numerum om. *H* itaque... tantorum *euan.* in *C*
 18 que *L¹* 19 disposita *H* 20 reuerteretur *G¹* 21 salubri] salutaris *L*
 inferet *L¹*, om. *H* 22 huinsmodi *CHT*; eiusmodi *GLe et Ulg.* et ob-
 secramus om. *L* 24 tanto *L¹* 25 demergunt *L¹*

cespite pullulantes sciens protinus extingnendas origine morbi
principalis exempta.

XV. Nihilominus tamen ut perspicacissimus ac prouidus
mediens non solum infirmatum cupit mederi unlneribus, sed
etiam sanis, quibus eorum possit perpetua sospitas custodiri,
similiter congruentia preecepta commendat dicens: uos autem
nolite deficere bene facientes, qui nos, id est vias nostras
sectantes exempla nobis tradita operis imitatione completis ac
nequaquam eorum desidiam inertiamque sectamini, nolite de-
ficere bene facientes, id est humanitatem uestram erga eos,
si forte neglexerint obseruare quae diximus, similiter inpertite.
nt castiganit illos qui erant infirmi, ne otio dissoluti inquietudini et curiositati operam darent, ita hos qui sani sunt pree-
monet, ut humanitatem, quam bonis ac malis inpertire domini
preecepto iubemur, si forte quidam praui ad sanam doctrinam
conuerti noluerint, non abscidant ab eis, sed bene facere et
fonere eos tam consolationis et correptionis sermone quam
beneficiis solitis et humanitate nou desinant.

XVI. Rnrum tamen, ne forte hac lenitate pronocati quidam
preeceptis eins oboedire contemniant, intermiserit apostolicam
seueritatem: quodsi quis non oboedit uerbo nostro per
epistulam, hunc notate et nolite commisceari cum illo,
nt confundatur. monensque eos pro reuerentia sui et utilitate
communi quid oporteat obsernari qnaque cautione apostolica
mandata custodiunt, subiungit confessum patris indulgentissimi
lenitatem, et ut filios snos, qnem erga preedictos pro caritate
fraternitatis affectum debeant retinere, similiter docet: et nolite
qnsi inimicum existimare, sed corripite nt fratrem.

6] l. e. 13. 14] Matth. 5. 43—45. 21] II Thess. 3. 14. 27] l. e. 15.

1 cespitem L¹ originē L¹ 2 excepta ex exceptā L, om. H 3 XIII H
6 similiter ergo L commendat L 7 qui nos id est qui vias L 8 sectantes
om. L ac] at H 11 quae] quod H inpertire G¹ 12 desoluti H¹ in-
quietudine L¹ 13 hos . . . 14 ut om. L 15 quidem H 16 noluerunt H
abscidant GT: abscidant HL abscidant e 18 beneficis H¹ et om. H
19 XV H ac L¹ 20 intermiserit H interminat apostolica seueritate L
22 epistolam G²HL 23 sua L 24 commoni H¹ obseruare G²H qua-
cunque H 25 patres L 26 ut et H claritate H 27 fraternitates G¹
retenere H redibere L 28 estimare L

- seueritati iudiciaiae paternam intermisceuit pietatem et sententiam apostolico rigore prolatam clementi mansuetudine temperauit. nam et notari iubet eum, qui oboedire suis praeceptis contempserit, et cum illo non commisceeri: et tamen haec fieri non odii uitio praecepit, sed fraternae dilectionis et eorum emendationis intuitu. nolite, inquit, commisceeri cum illo, ut confundatur, ut, qui non est meis praeceptis mitibus emendatus, saltim publica omnium uestrum segregatione confusus ad tramitem salutis incipiat aliquando reuocari.
- 10 XVII. In epistula quoque ad Ephesios de hoc ipso opere ita praecepit dicens: qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patientibus. in actibus etiam apostolorum haec eadem non solum docuisse 15 eum, sed etiam opere perfecisse similiter inuenimus. nam cum uenisset Corinthum, alibi se manere non patitur nisi apud Aquilam et Priscillam, eo quod eiusdem artis essent opifices quam ipse erat solitus exercere. ita enim habes: post haec Paulus egressus ab Athenis uenit Corinthum, et in 20 ueniens quandam Iudeum nomine Aquilam, Ponticum genere, et Priscillam uxorem eius, accessit ad eos, eo quod eiusdem esset artis, et manebat cum eis et operabatur: erat enim scenofactoriae artis.

XVIII. Dein procedens Miletum et exinde mittens Ephesum 25 conuocansque ad se presbyteros Ephesiorum ecclesiae et dans eis praecepta, quemadmodum regere ecclesiam dei se absente deberent, ait: argentum et aurum nullius conceipi: ipsi scitis quoniam ad ea quae mihi opus erant et his

6] l. c. 14. 11] Eph. 4, 28. 18] Act. 18, 1—3. 27] Act. 20, 33—35.

1 iudicariae *H* 3 obediare *H* 4 contemserit *H* 5 praecepit *Hr cf. ad pag. 157, 17* 6 inquit *H¹* 7 mitis *L¹* 8 saltem *H²* 10 XVI *H*. *om. G* epistola *G²H²L* effesios ex effessios *H* ita *om. G* 11 praecepit *r* 18 exerceri *H* habes *GT*: ab eis *L*, *om. H* paulus post haec *H* 19 inuenit *H* 20 iudeum *codd.* 21 adhesit *H* 22 esset *L*: essent *GHTe* 23 erant *G²STr* 24 XVII *H*, *om. G* dein *G*: deinde *HLTe* miletum *G²*: mileto *G¹H* meleto *L* milito *T* effesum *G¹* effesum *H* 25 prae(pre-)sbiteros *G¹HL* effesiorum *G¹H* 26 quemammodum *L* 28 ad *om. L*

qui mecum sunt ministrauerunt manus istae. omnia ostendi uobis, quia sic laborantes oportet suscipere infirmos ac meminisse uerbi domini Iesu, quoniam ipse dixit: beatius est magis dare quam accipere. graue nobis suae conuersationis reliquit exemplum, cum se non solum id operatum esse testatur, quod necessitatem sui tantummodo corporis expediret, sed etiam quod usibus eorum qui secum erant posset sufficere, his uidelicet qui cotidie necessariis ministeriis occupati nequaquam sibi parare similiter uictum suis manibus occurrabant. et sicut ad Thessalonicenses operatum ¹⁰ se dixit, ut illis formam daret ad imitandum eum, et hie tale aliquid intulit dicens: omnia ostendi uobis, quia sic laborantes oportet suscipere infirmos, scilicet uel mente uel corpore, id est ut nostro potius labore sumptuque operis sudore quaesito et non de abundantiae cumulo seu reposita pecunia, ¹⁵ sed ne de aliena quidem largitate ac substantia eos reficere festinemus.

XVIII. Et hoc ipsum domini dicit esse mandatum. quoniam ipse, inquit, dixit, id est dominus Iesus: beatius est magis dare quam accipere. haec est impertientis beatior largitas quam accipientis penuria, quae non de pecunia per infidelitatem uel diffidentiam reseruata nec de reconditis auaritiae thesauris inpenditur, sed quae de fructu operis proprii et pio sudore profertur. et idei reo beatius est magis dare quam accipere, quia, cum illius qui accipit hic qui tribuit habeat paupertatem, nihilominus labore proprio non solum

[10] cf. II Thess. 3, 9. [12] Act. 20, 35. [18] l. c. [24] l. c.

4 est om. *H*¹ dare magis *H* 5 reliquid *G*¹ 6 testetur *L* neces-
sitatem *HT*: necessitate *G¹L¹* uecessitati *G²L²v* 7 expediter *H* eorum
qui . . . cap. 20 init. alicuius propensiis laborantis extant in *C* 8 possit *L*
cottidie *G* 9 patrare *H* 10 tessalonice, *H* 11 daret et ad *H* tal-
lem *L*¹ 12 aliquid] quid *Gv* post dicens in codd. et in r. cap. 19 ini-
cipit (sed numerum om. *GH*) 14 sumptoque *H* sumptoque *L* 15 de
om. *L* secure posita *L* 16 ne de] nec *L* 17 festinemus om. *L*
18 codd. et r. non distinguunt esse mandatum dicit *H* 19 inquit *G¹H*
est post beatius om. *L* 20 haec codd.: hoc r. 21 penuria] pecunia *H*
22 de om. *L* 23 thensauris *C* thesaurus *L* 24 dare magis *H*

suae necessitati sufficientiam, uerum etiam quod tribuat indigenti pia sollicitudine parare festinat, duplice gratia decoratus, quod et perfectam nuditatem Christi uniuersarum rerum suarum abiectione possideat et munificentiam diuitis labore suo exhibeat 5 et affectu, hic quidem honorans deum de suis iustis laboribus et delibans ei de fructibus iustitiae suae: ille uero otii torpore et inertia resolutus indignum se etiam cibo panis apostoli probat sententia, contra eius scilicet interdictum otiosus eum non sine reatu peccati contumaciaeque praesumens.

10 XX. Nouimus fratrem, cuius etiam nomen, si amplius aliquid ex hoc instructionis accederet, proderemus. qui cum in coenobio moraretur eumque necessitas coartaret, ut statutum operis pensum cotidie oeconomia traderet, ne in maiorem operis modum alicuius propensiis laborantis tenderetur uel confundenderetur exemplo, cum in coenobio quempiam fratrum uidisset ingressum, qui ardore fidei uellet aliquid amplius operis consignare, si elandestinis eum persuasionibus reuocare ab huiusmodi intentione minime potuisset, consiliis prauis ac susurrationibus ad transmigrandum exinde persuadebat: et quo eum 15 facilius asportaret, se quoque iam olim multis ex causis offensum confignebat uelle discedere, si solacium itineris uel comitis repperisset. cumque eum ad consensum occultis obtrectationibus monasterii pellexisset, condicens ei horam qua de monasterio deberet exire uel locum quo se praeueniens expectaret, ipse 20 uelut illico subsequutus ibidem subsistebat, illoque iam pro discussus sui uerecundia nou audente ad monasterium de quo aufugerat ulterius adgregari, inlex fugae eius in coenobio residebat. hoc unum exemplum de istiusmodi genere hominum

5] cf. Pro. 3, 9 (LXX). 8] cf. II Thess. 3, 10.

1 necessitatis *H* sufficientiae munerum etiam *L* 2 patrare *H* dupliciter *G* 4 abiectionem *C* posse deat *H¹* 5 affectu *GT*: affectum *CHL* 9 contumac. *L* 10 XVIII *H*, *om. G* nouimus . . . nomen *euan.* in *C* 11 institutionis *H* accederit *H¹* acciderit *H²* *L* proderimus *L* 12 coartaret *C* 13 cottidie *G²* maioris *L* 14 laborantes *L* 15 quendam fratrem *L* 16 ardorem *L¹* 17 glandistinis *H¹* suassionibus *L* 19 et *om. H* 20 iam *om. H* 21 solatium *GHL* reperisset *H* 23 hora *L* 25 subsequutus ex subsequitur *H* 27 infelix *L* coenobium *L* resedebat *H¹* 28 hominum genere *H*

pro incipientium cautione posuisse sufficiat, quo pateat evidenter, quanta mala otiositas secundum scripturae sententiam in monachi mente parturiat, uel quemadmodum corruptant mores bonos conloquia mala.

XI. Quod otiositatis uitium etiam sapientissimus Salomon evidenter notat in multis, ita dicens: qui sectatur otium, replebitur paupertate, uel uisibili scilicet uel inuisibili, qua necesse est otiosum quemque et diuersis uitiis inuolutum teneri et alienum semper exsistere a contemplatione dei uel dinitiis spiritualibus, de quibus beatus apostolus: quia in omnibus, inquit, diuites facti estis in illo, in omni uerbo et in omni scientia. de hac autem otiosi paupertate alibi quoque ita describitur: et uestimenta concissa et pannosa omnis somniculosus. sine dubio enim non merebitur illo incorruptionis uestimento ornari, de quo apostolus praecepit: induite uos dominum Iesum Christum, et iterum: induit lorica iustitiae et caritatis, et de quo etiam dominus ad Hierusalem loquitur per prophetam: exsurge exsurge, Hierusalem, induere uestimentis gloriae tuae, quisque somno otii uel acediae superatus non industriae suae labore, sed inertiae pannis operiri maluerit, quos abscidens de perfecta plenitudine et corpore scripturarum non uestimentum gloriae nec decoris, sed ignominiosum excusationis uelamen suae coaptabit ignauiae. solent enim hi, qui sunt hac segnitie dissoluti,

2] cf. Sir. 33, 29. 3] I Cor. 15, 33. 6] Prou. 28, 19. 10] I Cor. 1, 5.
13] Prou. 23, 21 (LXX). 16] Rom. 13, 14. 1 Thess. 5, 8. 18] Esai. 52, 1.

1 pro incipientium] principium *G* possuisse *H*¹ posuisset *L*¹
2 quantū *L* mali *L*² scribtriae *G* in monacho perficiat uel que
in monachi mente parturiat *H* 3 quemadmodum *L* 5 XVIII *H*
salomo *G*¹ salomon *H*¹ 7 inplebitur *H* uisibilis *L*¹ 8 quia *G*²
uitis *H*¹ 9 existere *G*²*H* a *om.* *H* dñi *G* 10 diuitis *H*¹ 11 in-
quid *H* 13 describitur *T* scribitur *Ge* 15 apostolus *om.* *L* prae-
cepit *H*¹*v* 16 iterum . . . 17 et de quo *om.* *L* 17 lorica *G*²*v* 19 quis-
que somno . . . pag. 193, 1 cumque opere totius extant in *C* summo *H*
20 accidia *H*¹ accidia *L* suae] sine *H*: *om.* *G* laborare *L*¹ 21 mal-
uerit *H* abscidens *H* 22 scribtrarum *CG*¹ uestimento *L* nec] uel *H*
23 excusationis *H* coaptavit *HL* 24 hui *H*¹ ac *H*¹*L*¹ segnitiae
*CHPL*¹; segnitiae *G* (a *ex corr. m. 2*) *L*² signitiae *H*¹*T* desoluti *H*¹

nolentes opere manuum sustentari, quod apostolus indesinenter exerceuit uel nobis exercere preecepit, quibusdam uti testimonii scripturarum, quibus quoddam inertiae suae uelamen inponant, dicentes scriptum esse: operamini non eibum qui perit,
 5 sed qui permanet in uitam aeternam, et: meus cibus est ut faciam uoluntatem patris mei. sed haec testimonia panni quidam sunt de solida euangelicae lectionis plenitudine et ad hoc adsuuntur, ut contegant potius ignominiam otiositatis ac uerecundiae nostrae quam ut calefiant et exornent
 10 nos illa pretiosa ueste perfectaque uirtutum, quam in Proverbiis mulier illa sapiens, quae fortitudine et decore induita est, uel sibi uero suo fecisse describitur: de qua etiam consequenter infertur: fortitudine et decore induita est, et laetata est in diebus nouissimis. de hoc inertiae morbo
 15 rursus idem Salomon ita commemorat: uiae nihil operantium stratae sunt spinis, id est illis ac similibus uitiiis, quae apostolus in superioribus de otio pullulare preefatus est, et iterum: in desideriis est omnis otiosus, de quibus apostolus commemorat dicens: et nullius aliquid desideretis,
 20 et ad extremum: multa enim mala docuit otiositas. quae 5 euidenter apostolus in his quae supra exposimus enumeravit dicens: nihil operantes sed curiose agentes, huicque uitio subiunxit aliud: et operam detis ut quieti sitis, et deinde: ut uestra negotia agatis, et ut honeste ambuletis ad
 25 eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis. quos etiam inordinatos ac rebelles notat, ab his studiosos quosque segregari preecipiens: ut subtrahatis uos, inquit, ab omni fratre ambulante inordinate et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis.

4] Ioh. 6, 27. 5] Ioh. 4, 34. 13] Prou. 31, 25 (LXX). 15] Prou. 15, 19 (LXX). 18] Prou. 13, 4 (LXX). 19] I Thess. 4, 11. 20] Sir. 33, 29. 22] II Thess. 3, 11. 23] I Thess. 4, 11. 24] l. c. 27] II Thess. 3, 6.

1 opera C mannum suarum H²r substantari C 2 preecipit H, post quod voculum in H cap. 20 incipit 3 scribaturum CG¹ 4 scribuntum CG¹ 6 ut] et C 7 quodam (= quidam) G¹ 8 adsuuntur H 14 laeta H haec G¹ 15 rursum H salomon H 16 nitisq. H 19 commemoravit LSc 23 subiunxit H 26 is H 27 inquit H 29 acciperunt G¹H

XXII. His itaque exemplis per Aegyptum patres eruditii nullo modo otiosos esse monachos ac praecipue iuuenes sinunt, actum cordis et profectum patientiae et humilitatis sedulitate operis metientes, et non solum a nullo quicquam ad usum uictus sui accipere patiuntur, sed etiam de laboribus suis non tantum superuenientes ac peregrinos reficiunt fratres, uerum etiam per loca Libyae, quae sterilitate ac fame laborant, nec non etiam per ciuitates his, qui squalore carcerum contabescunt, inmanem conferentes dirigunt alimoniae uictusque substantiam, de fructu manuum suarum rationabile ac uerum sacrificium 10 domino tali oblatione se offerre credentes.

XXIII. Hinc est quod in his regionibus nulla uideimus monasteria tanta fratrum celebritate fundata, quia nec operum suorum faculatibus fulciuntur, ut possint in eis ingiter perdurare, et si eis subpeditare quoquo modo ualeat sufficientia uictus alterius largitate, uoluptas tamen ottii et peruagatio cordis diutius eos in loco perseverare non patitur. unde haec est apud Aegyptum ab antiquis patribus sancta sententia, operantem monachum daemone uno pulsari, otiosum uero innumeris spiritibus deuastari.

XXIV. Denique abba Paulus, probatissimus patrum, cum in heremo uastiore consistens, quae Porphyrio nunenpatur, palmarum fructibus et horto modico securus haberet sufficientem alimoniae suaे uictusque substantiam nec posset aliquid aliud unde sustentaretur operis exercere, eo quod ab oppidis uel habitabili terra septem mansiounibus nel eo amplius deserti illius separaretur habitatio, plusque expeteretur pro increcede uicturae quam ualere posset pretium operis desudati, conlectis palmarum foliis cotidianum pensum uelut exinde sustentandus

1 XXI *H* his . . . aegyptum *euan. in C* aegiptum *L* 7 libiac *CG*
libiae *HL* qui *L²* sterilitate *H* 9 immanem *G* immane *L* uictus quā *L*
10 rationabilem *L* 12 XXII *H* hinc . . . nulla *euan. in C* uidimus *H* 13 fructu
H¹ 15 suppeditare *CG²L* subpeditari *H* quoque *H* quodam *L*
17 in aegiptum *L* 18 operante *L¹* 19 docimone *G¹* dinastri *G¹* 20 XXIII
H, om. G denique . . . probatissimus *euan. in C* deinde denique *G* abba
GL; abbas *HTr* 21 haeremo *C* uastiori *H* porfyrio *C* porfirio *GH*
porphirio *L* 22 orto *HL* sufficientiam *H* 23 possit *CG¹H* 24 aliut *C*
oppidus *C* 26 plusquam *L* 27 uicturae *G¹H* uicturae *L¹* possit
CHL¹T practium *C* praemium *H* conlectis *H¹*; collectis *rell.*

a senet ipso iugiter exigebat. eumque opere totius anni antrum eius fuisse impletum, id quod sollicita cura laborauerat annis singulis igne subposito conceremabat, in tantum probans sine opere mammum nec in loco posse monachum perdurare nec ad perfectionis culmen aliquando condescendere, ut, cum hoc fieri nequaquam necessitas nictus exigeret, pro sola purgatione cordis et cogitationum soliditate ac perseverantia cellae uel aediae ipsius nictoria et expugnatione perficeret.

XXV. Cum incipiens in heremo commorari abbatii Moysi omnium sanctorum summo dixisse me aegritudine aediae hesterno die grauissime fuisse confectum nec ab ea potuisse alias liberari, nisi ad abbatem Paulum protinus euerrissem, ille: non te, ait, ab ea liberasti, sed magis ei te dediticium ac subditum praebuisti. grauius enim ut desertorem te ac fugituum deinceps aduersarius impugnabit, quem de conflictu superatum protinus aufugisse conspexit, nisi de cetero commissa congreessione non desertione cellae uel somni, torpore ingruentes aestus eius ad horam euaporare malueris, sed tolerantia potius et conflictu didiceris triumphare. unde experimento probatum est aediae impugnationem non declinando fugiendam, sed resistendo superandam.

LIBER UNDECIMUS. DE SPIRITU CENODOXIAE.

CAPITULA.

I. Quod septimum certamen aduersus cenodoxiam sit, et de natura eius.

8 aediae *H* aediae *L* ipsius] ipsius docmonē *G* uictoriae *L* et p̄gatione *H*, om. *L* 9 XXIII *H*, om. *G* mosi *G* 10 aediae *H* aediae *L* 11 extero *L* 13 non te] nocte *L*¹ magis eum didicium *H* te om. *L* 15 impugnauit *L*¹ conspectu *G*¹ 16 conspeximus *L*¹ 17 congreessione *L* incongruentes *L* 18 tollerantia *G*¹ 19 et] sed *L* unde om. *L* experimentū *L*¹ 20 aediae *H* aediae unde *L* fugiandam *H* 21 superandam. Explicit de spū aediae (aediae *L*) liber · X · *GL*. Incipit de spū caenodoxiae liber XI. Incipiunt tituli eiusdem libri *L*: om. *G* Explicit liber de spū aediae. Item cap̄ de libro XI. Incipit de spū cenodox (sic!) liber XI *H*

25 cenodoxia *L*

II. Quod cenodoxia non solum in parte carnali, sed etiam
in spiritali monachum pulset.

III. Quod cenodoxia multiplex sit ac multiformis.

III. Quomodo cenodoxia monachum a dextris et a sinistris
impugnet. 5

V. Qua comparatione monstretur natura cenodoxiae.

VI. Quod cenodoxia nec beneficio solitudinis extingnatur.

VII. Quod cenodoxia, cum deiecta fuerit, acrius resurgat
ad luctam.

VIII. Quod cenodoxia nec heremo nec aetate deferneat. 10

VIII. Quod cenodoxia periculosior sit uirtutibus mixta.

X. Exemplum regis Ezechiae, quemadmodum telo cenodoxiae
deiectus fuerit.

XI. Exemplum regis Oziae eiusdem morbi labe superati.

XII. Diuersa testimonia contra cenodoxiam. 15

XIII. Quibus modis cenodoxia monachum pulset.

XIII. Quemadmodum cenodoxia clericatus gradum suggestat
ambiendum.

XV. Quomodo cenodoxia mentem ineblem.

XVI. De eo, quem senex superueniens repperit in cella ce- 20
nodoxiae uanitate deludi.

XVII. Quod aliter uitia curari non possint, nisi eorum ra-
dices et causae fuerint publicatae.

XVIII. Quod monachus uitare debeat mulieres et episcopos.

XVIII. Remedia quibus cenodoxiam superare possimus. 25

1 cenodoxia *L* 2 in *om. HT* 3 cenodoxia *L (passim)* sit a multis formis *H* multiformes *L¹* 4 quod *H* quodmodo *T* 6 quia *H* naturae *L* 7 cinodoxia *H (passim)* 10 castitate *HT* 12 quemadmodum *L* cinodoxia *H* cenodoxia *L* 15 Oziae diuersa *L* 16 cynodoxia *H* 17 cenodoxia *T*; cynodoxia *H, om. Lv* 19 cynodoxia *H* 20 cellula sua *L* 21 deludit *L* 22 possit *L* earum *L* 23 plubilite *L* 24 uitatare *H* episcopus *HT* 25 cynodoxiam *H* caenodoxia *L* superare *HT*; uitare *Lr* Incipit de spiritu cenodoxiae liber undecimus *G* Explicit tituli. Incipit textus eiusdem libri *L nihil inscriptum in H*

I. Septimum nobis certamen est contra spiritum ~~κενοδοξίας~~, quam nos uanam siue iuanem gloriam possumus appellare, multiformem, uarium atque subtilem, ita ut quibuslibet perspicacissimis oculis non dicam eaueri sed peruideri deprehendui uix possit.
 5 II. Non solum enim ut cetera uitia in parte carnali, sed etiam in spirituali monachum pulsat, subtiliore se nequitia in gerens menti, ita ut, qui non potuerunt carnalibus uitiiis decipi, spiritualibus successibus aerius sauentur, tantoque est perniciosior ad conflictum quanto obseurior ad eauendum. omnium
 10 namque uitiorum manifestior apertiorque congressus est et in unoquoque eorum contradictione rigida confutatus inceptor invalidior factus abseedet uictoremque suum deiectus aduersarius deinceps infirmior adtemptabit. hic uero cum pro elatione carnali pulsauerit mentem et fuerit responsionis sento repulsus, rursus
 15 ut quaedam multiformis nequitia priore habitu personaque mutata sub uirtutum specie uictorem confodere et iugulare pertemptat.

III. Etenim cetera uitia seu perturbationes uniformes ac simplices esse noseuntur, haec uero multiplex et multiformis ac uaria, uudique bellatori et ex omni parte uictori occurrent. nam et in habitu et in forma, in incessu, in uoce, in opere, in uigiliis, in iejunis, in oratione, in remotione, in lectione, in scientia, in taciturnitate, in oboedientia, in humilitate, in longanimitate militem Christi uulnerare conatur, et uelut quidam perniciossimus scopulus tuuentibus undis obtectus in prouisum ac miserabile naufragium secundo nauigantibus uento, dum non cauet nec praeuidetur, importat.

1 I om. *G* κενοδοξίαν *G* cenodoxiae *HLv* cinodoxie *T* 2 multiforme *G²* 3 subtile *G²* ut a quibusdanilibet *H* 6 subtiliore *GT*: subtiliori *HL* 7 ita om. *G* uitis *H¹* 8 pernit. *L* 9 ad conflictum . . . pag. 196, 13 nitidae cenodoxiam non extant in *C* quanta *L¹* omnia *L¹* 12 abseedit *HL²T* 13 adtemptabit *C* adtemptauit *L¹* uero *CHLT*: uero morbus *Gr* pro elatione *CGT*: copellatione *H* prolatione *L* 15 priori *H* 16 speciae *C* speciem *L* confundere *L* pertemptat *H* 17 etenim . . . perturbatio *euān. in C* seu pert.] super turbationes *L* uniformis *CL* 18 cognoscuntur *H* et] ac *H* 19 et om. *L* omni* *L* occurrent *G* 20 et in forma et incessu *H* et forma incessu *L* 23 quib; dā *L¹* 24 pernit. *L* in improuisum *G²H* 25 miserabilem *L¹* secundo . . . 26 non om. *L* 26 cauet *G¹* prouidetur *H*

III. Itaque via regia uolentem incedere per arma iustitiae quae a dextris sunt et a sinistris oportet apostolica disciplina transire per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, et tanta cautione inter tumentes temptationum fluctus gubernante discretione et flante nobis spiritu domini iter dirigere uirtutis, ut dextra laenaque si paululum deflectamus sciamus nos perniciosis mox cautibus inlidendos. ideoque per sapientissimum Salomonem monemur: ne deuerteris ad dextram neque ad sinistram, id est ne tibi de uirtutibus blandiaris et dextris successibns ac spiritualibus extollaris nec deflectens ad sinistrum tramitem uitiorum secundum apostolum gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. nam eni sub specie succinctae uestis ac nitidae κενοδοξίας non potuit generare, pro squalida et inculta ac uiliore conatur inserere: quem non potuit per honorem deicere, humiliatae subplantat: quem scientiae et elocutionis ornatu nequiuuit extollere, grauitate taciturnitatis elidit. si ieunet palam, gloria uanitatis pulsatur: si illud contemnenda gloriae causa contexerit, eodem nitio elationis obtunditur. ne uanae gloriae contagio maculetur, orationes prolixius sub fratrum uitat celebrare conspectu: et quod eas latenter exerceat nullumque habeat concium facti, non effugit aculeos uanitatis.

V. Pulchre seniores naturam morbi huius in modum caepae bolborumque describunt, quae uno decoriata tegmine

[1] II Cor. 6, 7—8. [2] Prou. 4, 27 (LXX). [12] cf. Phil. 3, 19.

1 itaque . . . incedere *euān*. in C violentem G¹ 2 quae est ad L¹ ad dextris G¹ oporteat G¹ ad apostolicā disciplinā L 4 cautella G: cf. X, 11 tumentis C 5 et flante] perflante ex flante G flante T 7 perniciosis mox] pernitosissimos (o alt. in i mod. m. 2) L 8 itaq. H salomonem G¹ 9 ne] nec H deuerteris CG¹L¹; diuertaris G²v diuerteris HL²T dextram CLR: dexteram GHTc et Uulg. a sinistris L¹ 10 de om. H 11 sinistram tramitem H sinistram item L 13 uestes L¹ 14 κενοδοξίαν G: κνολοτιάς^N H κενοδοξίαν T cenodoxiam Cv cenodoxie L potuit (scil. spiritus cenodoxiae) codd. potuit diabolus v 15 diecere H 17 taciturnitatis GT: ac taciturnitate H et taciturnitate L ieuniat H 20 contagione H contagia L¹ orationis L¹ prolixas v 21 latenter L 22 effugiet H 23 seniores HLT: seniores nostri Ge immodum L caepae H: cepae G caepe ex caebe L 24 bolborumque GS pullorumque L¹ porrorumque HL² allierum G m. 2 super bolborum

alio rursum inueniuntur induita totiensque repperiuntur obtecta,
qnotiens fuerint spoliata.

VI. In solitudine quoque cunctorum mortalium consortia
gloriae causa fugientem persecuti non desistit, quantoque am-
5 plius uniuersum quis nitauerit mundum, tanto eum acerius in-
sestatur. alium quod patientissimus sit operum ac laboris,
alium quod ad oboediendum promptissimus, alium quod humili-
tate ceteros praeponderet, conatur extollere: alius scientiae,
alius lectionis, alius uigiliarum prolixitate temptatur. nec alias
10 quemquam hic morbus nisi suis nititur uirtutibus sauciare, in
his offendicula tendens interitus, in quibus uitae stipendia con-
quiruntur. uolentibus quippe iter pietatis ac perfectionis in-
cedere non alibi iniicii insidiantes nisi in via qua ambulant
laqueos deceptionis abscondunt, secundum illam beati Dauid
15 sententiam: in via hæc, qua ambulabam, absconderunt
laqueum mihi, ut in hac ipsa scilicet uirtutum via, qua gra-
dimur tendentes ad brabium supernæ uocationis, nostris
elati successibus corruamus obligatisne pedibus animae nostræ
concidamus cenodoxiae laqueis compediti. et ita fit, ut qui
20 aduersarii conflieti non potuimus superari, nostri triumphi
sublimitate uincamur, seu certe, quod est etiam aliud de-
ceptionis genus, ut excedentes continentiae uel nostræ possibili-
tatis modum perseverantiam nostri cursus infirmitate corporis
intercedente perdamus.

25 VII. Omnia uitia superata marcescunt et deuicta per sin-
gnulos dies infirmiora redditur et uel loco uel tempore minnun-
tur atque deferunt, seu certe a contrariis uirtutibus dissidentia
uel cauentur facilis uel uitantur: hoc uero deiectum acerius
resurget ad luetam et, cum putatur extinetum, sua morte uiuacius

15] Ps. 141, 4. 17] Phil. 3, 14.

2 spoliata *Gr*: spliata *H* expoliata *Lc* sopoliata *T* 4 causam *L¹*
desistit quanto *H* 7 prompt. *H* aliud (*post* prompt.) *L¹* quo humili-
tate *G¹* 10 uirtutibus sauciare nititur *H* 12 violentibus *G¹* 13 insi-
diantis *L¹* quam *G¹H* 14 illa *L¹* 16 sollicitet *L* 17 brabium *G¹H*:
braniū *G²Lc* uocationis dñi *H* 18 successibus elati *H* obligatis *G*
19 coenod. *G* cinod. *H* caenod. *L* 20 triumphis *L¹* 22 excidentes *H*
exidentis *L¹* 24 intercedente *H* 27 a om. *G*: cf. cap. 9 desidentia *H*
29 resurget *H* luctamen *H* cōputatur *L¹* extintum *H* extingueſt *L*

conualescit. cetera genera uitiorum eos tantum impugnare solent quos in certamine superarint: hoc nero suos uictores aei⁹ insectatur, quantoque fuerit ualidius elisum, tanto uehementius uictoriae ipsius elatione congreditur. et haec est subtilis inimici uersutia, ut militem Christi propriis faciat telis obcumbere, quem 5 hostilibus armis superare non potuit.

VIII. Alia interdum uitia, sicut diximus, etiam locorum beneficio conquiescant et materie peccati vel oportunitate eius et occasione subtracta lentescere solent et minui: hoc uero cum fugiente deserta penetrat nec loco nouit excludi nec extrinsecus 10 materie subtracta marescere. non enim aliunde quam uirtutum eius quem impedit successibus animatur. quaedam etiam processu temporis, ut praefati sumus, interdum molliuntur atque uanescent: huic longaeuitas, nisi fuerit industria sollerti ac prudenti discretione fundata, non solum non officit, uerum 15 etiam maiora nouit fomenta congerere nanitatis.

VIII. Postremo ceterae perturbationes a contrariis sibi uirtutibus dissidentes et ex aperto tamquam die claro bellantes et superantur facilius et canentur: haec autem inserta uirtutibus et acie permixta uelut in nocte caeca dimicans atrocius 20 opinatos decipit et incautos.

X. Ita namque Ezechiam regem Iudee, uirum in omnibus consummatae iustitiae et sanctarum scripturarum testimonio conprobatum, post innumera uirtutum praeconia uno elationis telo legimus fuisse deiectum, et qui internicionem centum octo- 25

23] cf. III Reg. 18, 1 sqq.

1 conualescet *L¹* tantummodo *H* 2 superarent *H¹L¹* superarunt *L²*
 3 fuerint *L¹* 5 obcumbere *L*: occumbere *G* succumbere *HT* quae *L¹*
 8 materiae *L¹* materia *HTe* 9 lentiscere *L¹* cum confidente *H*
 11 materiae *L* materia *HTe* substrata *L* 12 quam *G¹* successionibus *L* 13 adque *G¹H* 14 uanescunt *G¹HL*: enauescunt *G²STr*
 solerti *G¹H* 15 prouidenti districione *L* non post solum *om.* *H*
 effugit ex efficit *L* 17 postremo *G¹* a) e *G¹* 18 desidentes *H*
 experto *G¹* de claro *H* 20 aciae *HL* uel *L¹* caede micans *L*
 23 scribturarum *G¹* 24 post . . . praeconia *om.* *H* numera . . . pag. 200, 3
 amissum culmen ascenderet extant in *C* 25 internicionem *CG¹*: internicionem *G²* internitionem *HLT* centum et *H*

ginta quinque milium de exercitu Assyriorum, angelo sub nocte
 ustante, una prece ualuit impetrare, uanitatis gloriatione supera-
 tur: cuius ut praeteream uirtutum tam prolixum catalogum, quem
 replicare perlongum est, hoc unum dicam, qui post indictum
 5 terminum uitiae mortisqne diem domini sententia praeinitum
 quindecim annis uitiae metas excedere una oratione promeruit,
 sole per decem gradus, quos ad occasum tendens iam in-
 lustrauerat, reuertente, qui lineas, quas abscessu eius umbra
 subsequens occuparat, suo rursum reditu fugans duplicatum
 10 diem uniuerso orbi contra fixas naturae leges inaudito miraculo
 praebuit. post tanta tamque incredibilia signa, post tam in-
 mania documenta uirtutum qualiter fuerit successibus suis elisus,
 audi scripturam narrantem: in diebus, inquit, illis aegro-
 tauit Ezechias usque ad mortem, et orauit dominum:
 15 et exaudiuit eum, et dedit ei signum, illud scilicet quod
 legimus de solis datum esse reditu per Esaiam prophetam in
 quarto Reguorum libro. sed non, inquit, secundum bene-
 ficia, quae acceperat, retribuit ei, quia eleuatum est
 cor eius: et faeta est contra eum ira, et contra Iudam
 20 et Hierusalem: humiliatusque est postea eo quod ex-
 altatum esset cor eius, tam ipse, quam habitatores
 Hierusalem: et idecirco non uenit super eos ira domini
 in diebus Ezechiae. quam perniciosus, quam grauis elationis
 est morbus. tantae iustitiae, tantae uirtutes, tanta fides atque
 25 denotio, quae naturam ipsani ac totius mundi leges immutare
 mernerunt, una elatione depereunt, ita ut uniuersis uirtutibus
 suis, ac si nec fuissent, obliuioni traditis iram confestim domini

1] cf. III Reg. 19, 15 et 35. 4] cf. III Reg. 20, 1—5. 7] cf. I. c.
 9—11. 13] II Paral. 32, 24. 17] I. c. 25—26.

1 milia *L*¹ 2 praece *CL* superatus *H* 4 replicari prologum *H*
 post est *spat. duarum litt. in C* indictum *Guzaeus*: interdictum *codd. v*
 5 sententiam *L*¹ 7 solem *CL* decim *HL*¹ grados *G*¹ occasum *H*
 8 reuertentem *L*² ab excessu *L* 9 occupauerat *Hr* 10 natura *G*¹
 legis *G*¹*L*¹ 11 incredibilia *H* 12 suis *om. L* 13 scribturam *CG*¹*H*
 post narrantem *in G cap. 11 incipit* inquit *H* 14 et *om. C* 16 et
 in quarto regum *H* 17 inquit *CG*¹*H* 18 acciperat *H* tribuit *C*
 22 dei *GT* 23 permit. *L* est elationis *He* 24 uirtutis *L*¹ adque *CH*
 25 immutare *GL* immotare *H* 26 uana *S*

suscepisset, nisi eam resumpta humilitate placasset, ut, qui de tam excelso meritorum fastigio elatione impellente deciderat, non nisi per eosdem rursum humilitatis gradus ad amissum culmen ascenderet. uis aliud exemplum similis ruinae percipere?

XI. Ozias, huius quem commemorauimus regis atanus, in omnibus ipse quoque scripturae testimonio conlaudatus, post ingentia uirtutum suarum praeconia, post innumeros triumphos, quos deuotionis ac fidei suae merito perpetranuit, disce qualiter sit uanae gloriae elatione deiectus: et egressum est, inquit, nomen Oziae, propter quod auxiliaretur ei dominus, et corroborasset illum. et cum corroboratum esset, eleuatum est cor eius in interitum suum, et neglexit dominum deum suum. cernis alind exemplum ruinae, gravissimae et conspicis duos niros tam iustos tamque perfectos triumphis suis atque uictoriis fuisse confectos. unde uidetis quam perniciosi rerum secundarum soleant esse successus, ita ut, qui non potuerunt aduersis frangi, prosperis, si incauti fuerint, aerius elidantur, et qui in conflietu atque acie mortis euasere discrimina, tropaeis propriis triumphisque subeumbant.

XII. Ideo apostolus monet: nolite fieri inanis gloriae cupidi, et dominus Pharisaeos castigans quomodo, inquit, uos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, et gloriam quae a solo est deo non quaeritis? de his et beatns Dauid cum interminatione dicit: quoniam deus dissipauit ossa eorum qui hominibus placent.

9] l. c. 26, 15—16. 20] Gal. 5, 26. 21] Ioh. 5, 44. 24] Ps. 52, 6.

1 suscipisset *H* placasset *G¹* 2 decederat *H* 3 rursum *GHLT*: rursus *C* amisum *H* ammissum *L¹* 4 ascendere *G¹* 5 XII *G* non distinguunt *HL* cf. auus *L* attauis *G²S* 6 scripturee *G¹* 8 suo *H* 9 inquid *G¹H* 11 cum corroboratum scripsi: cum roboratum *G¹* corroboratu*H* cum corroboratu*L* cum roboratus *G²Se* 12 elatum *H* neglegit *H* 13 deum om. *H* post suum in *HL* cap. II incipit 15 adque uictoris *H* 16 perniciosi *G¹* permitiosi *L* 17 aduersus *G¹* 18 eliduntur *L¹* adque *H* 19 euassere *H¹* discriminare *L¹* tropaeis *G¹*: tropaeis *H* trophyæ *L* tropheis *G²S* triumphis ex triumphos *L* succumbant *GH* 20 inanes *L¹* 21 phariseos *codd.* inquid *G¹H* 22 potestis uos *L* 23 est deo *GHT*: deo est *Lc* 24 deus om. *L* 25 dissipauit *LT*: dissipat *G* dissipabit *H* ossa hominum sibi placentium *L*: cf. cap. 19, 1

XIII. Solet etiam incipientium mentes et eorum, qui minus adhuc uel uirtute animi uel scientia profecerunt, aut propter sonum uocis extollere, quod scilicet modulatius psallant, aut quod sint uel exesis carnibus uel corpore lauiores, aut quod parentes diuites ac nobiles habeant, uel quod militiam honoresque contempserint. interdum etiam dignitates et opes, quae forte ne adprehendi quidem aliquando potuissent, persuadet quempiam perfacile fuisse adepturum, si perseverasset in saeculo, uana spe etiam de incertis inflans eum et de his, quae numquam possedit, uelut qui ea contempserit, gloria uanitatis extollens.

XIII. Nonnumquam nero clericatus gradum et desiderium presbyterii uel diaconatus inmittit. quem si uel inuitus fuisset indeptus, tanta expleturum sanctitate ac rigore depingit, ut ceteris quoque sacerdotibus praebere potuerit sanctitatis exempla, deinde multos non solum conuersationis forma, uerum etiam doctrina sua sermoneque lueraturum. facit etiam in solitudine uel in cella commorantem diuersorum domos ac monasteria mente atque animo circumire et plurimorum conuersiones sub incitamento imaginariae exhortationis adquirere.

XV. Agitur itaque infelix anima tali uanitate uelut profundissimo sopore delusa, ut plerunque huiusmodi cogitationum inlecta dulcedine et his oppleta simulaeris ne praesentes quidem actus uel fratres ualeat contemplari, dum his, quae cogitationum peruagatione uigilans somniauit, delectatur inhaerere quasi ueris.

1 mentis *H* 2 scientiae *H* proficerunt *G¹H* 3 modulatius *HL*
 4 uel exesis *H* uel ex his *L* quod *ante* parentes *om. L* 5 ac *GL*:
 aut *HTe* honoris *L* 7 persuadit *H* 8 perseverassent *H* 9 una *L¹*
 11 excolens *L* 12 nero *om. L* gradum clericatus *H* 13 presbiterii *G¹L*
 presbiteri *H* mittit *H* uitus fuisset . . . pag. 203, 23 tali remedio po
extant in C 14 aeriore depinguit *H* ac rigide pingit *L* 16 dein *r*
 17 doctrinas suo *L* 18 cella *CT*; cellula *GLr* cellula *H cf. pag. 203, 17*
 dominus *H* 19 adque *C* circumire *G²L* conuersiones *r*; conuersationis *L¹*
 conuersiones *rell.* 21 agitur . . . uani *euau. in C* uelut in *G¹* pro
 fundissimos opere *L* 23 dulcidine *H* subpleta *H* praesentis *L*
 24 deum ex his *L¹* 25 peruagationū *L*

XVI. Memini cuinsdam senis, cum in heremo Sciti commorarer. qui cum ad cellam cuiusdam fratris gratia uisitationis adueniens ostio proximasset audissetque eum quiddam obmurmurantem intrinsecus, paululum substitit, cognoscere nolens quidnam de scripturis legeret uel, sicut est moris, operans memoriter recenseret. cumque piissimus explorator aure diligenter adplicita curiosius ansenltaret, ita eum repperit huius spiritus inpugnatione pellectum, ut in ecclesia facere se erederet exhortatorum plebi sermonem. cumque subsistens senex audisset eum finisse tractatum et mutato rursus officio celebrare uelut diaconum catechumenis missam, tum demum pulsauit ostium. qui egressus occurrensque seni ueneratione solita introducensque eum, quam olim uenerit, cogitationum suarum conscientia remordente perquirit, ne scilicet diutius ad ostium stans iniuriam pertulisset. ioculariter senex grataeque respondit: modo, inquiens, 15 ueni, quando tu missam catechumenis celebrabas.

XVII. Haec ideiro inserere huic opusculo necessarium duxi, ut de inpugnationum ui atque ordine uitiorum, quibus miserabilis anima laceratur, non solum ratione, sed etiam exemplis instructi ad deuitandos laqueos et multiplices decipulas iniunieci canticores esse possimus. ita namque indifferenter haec ab Aegyptiis patribus proferuntur in medium, ut omnium uitiorum certamina, uel illa quae patiuntur nel quae passuri sunt iuniores, relatione sua, tamquam qui adhuc ea sustineant, apud eos detegant atque denudent, quo exponentibus eis inlusiones omnium passionum, quaecumque incipientium sunt ac feruentium spiritu, conluctationum snarum arcana cognoscant et ea tamquam in

1 memini . . . cum in he *cuan. in C* sciti *H*; scitii *G¹* scithi *G²* seithii *L*
 scithii *C* 4 substitit *CG²L*; subsistit *G¹H* 5 scribturis *G¹* 7 auscultaret
CHL²; oscultaret *G* exultaret *L¹* 8 perflectum *C* se facere *G* 10 of-
 fitio *G¹* 11 catieuminis *G* cataeuminis *H* cathecuminis *L* uelut diaconum
 missam catecuminis celebrare *C* tunc *HTr* 13 remordine *G¹* re-
 mordetem *L¹* 14 hostium strans *G¹* 15 seni *L* inquieris *L* 16 catieuminis *G*
 catecuminis *H* cathicuminis *L* celebrasti *L* 17 *numerus et haec . . .*
 opusculo *cuan. in C* 18 inpugnatione *L* adque *CG¹* ordinem *L¹*
 19 anime *G¹* rationes *L* 20 enitandos *L* 21 indeferenter *H* 22 aegyptis *H*
 aegyptiis *L* medio *L* 23 uel illa quae passuri *L* 24 apud *C* 25 adque *CH*
 qua *G²* 26 quecumque *S²*; quiemque *rell. r* 27 archana *L* cognoscat *G¹*

- speculo contemplantes et causas uitiorum quibus pulsantur et remedia doceantur, futurorum quoque certaminum congressibus antequam superneniant erudit, qualiter praecauere et occurrere eis uel configere debeant, instruantur. ut solent peritissimi 2
 5 medicorum non solum mederi praesentibus morbis, uerum etiam futuris peritia sagaci occurrere eosque praeceptis uel poenitis salutaribus praeuenire, ita hi quoque uerissimi animarum medici, emersuras ualitudines cordium spiritali conlatione uelut quodam caelesti antidoto praeuenientes, in iuniorum mentibus 10 non patiuntur adulescere, aperientes eis et causas imminentium passionum et remedia sanitatum.

XVIII. Quapropter haec est antiquitus patrum permanens nunc usque sententia, quam proferre sine mea confusione non potero, qui nec germanam uitare nec episcopi euadere manus 15 potui, omnimodis monachum fugere debere mulieres et epis-
copos. neuter enim sinit eum, quem semel suae familiaritati deuinxerit, nel quieti cellae ulterius operam dare uel diuinae theoriae per sanctarum rerum intuitum purissimis oculis in-
haerere.

- 20 XVIII. Ideoque athleta Christi, qui uerum ac spiritalem agonem legitime certare desiderat, hanc multiformem uariamque bestiam omnimodis superare festinet. quam nobis ex omni parte uelut multiplicem nequitiam occurrentem tali remedio poterimus euadere, ut cogitantes illud Dauitieum eloquim:
 25 dominus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent, primitus nihil proposito uanitatis et inanis gloriae capienda gratia nosmet ipsos facere permittamus: deinde ea, quae bono initio fecerimus, obseruatione simili custodire nitamur, ne omnes

25] Ps. 52, 6.

1 causae *G*² 2 certamina *G*¹ 7 hui *G*¹*H* 8 uel *G* 9 caelestia *L*¹
 praedicantes *C* praenegantes *L*¹ in *om.* *HLT* 10 adulescere *CL*:
 adolescere *GH* imminent. *GL* 12 XVIII (*sic*) *C* quapropter . . .
 patrum *euon.* in *C* 14 manus euadere *Hr* 15 fugire *G*¹ episopos uti
 manus neuter enim sinit *L* 17 caellae *C* callae *H* cellulae *Gx*
 18 theodoriae *G*¹ intuitu *L* purissimum oculis *H* 20 ideoque . . .
 ac *euon.* in *C* 21 uariamque bestiam] uaria uitia *L* 23 uelud *G*¹*H*
 25 dissipabit *HL*² 26 preposito *L*¹ capessendae *v* 28 obseruatio uani
 simili *L*¹ non omnis *H*

laborum nostrorum fructus post inrepens cenodoxiae morbus euacuet: quidquid etiam in conuersatione fratrum minime communis usus recipit uel exerceat, omni studio ut iactantiae deditum declinemus, et ea, quae nos possunt inter ceteros notabiles reddere, ac ueluti solis facientibus laus apud homines sit conquirenda, uitemus. his enim uel maxime indicieis cenodoxiae letale contagium nobis inhaerere monstrabitur. quod facillime poterimus effugere, si consideremus non solum fructus laborum nostrorum nos penitus amissuros, quoscumque cenodoxiae proposito fecerimus, sed etiam reos magni criminis factos aeterna supplicia ueluti sacrilegos soluturos, utpote qui ad iniuriam dei opus, quod eius obtentu nos oportuit agere, hominum gratia maluimus exercere, ab eo, qui occultorum est conscius, homines deo et gloriam mundi gloriae domini praetulisse conuici.

LIBER DUODECIMUS.

15

DE SPIRITU SUPERBIAE.

CAPITULA.

I. Quod octanum certamen aduersus spiritum superbiae sit, et de natura eius.

II. Quod superbiae duo sint genera.

20

III. Quod superbia omnes pariter uirtutes auferat.

III. Quod ob superbiam Lucifer ille de archangelo diabolus factus sit.

V. Quod fomites omnium uitiorum de superbia pullarint.

1 coenod. *G* cinod. *H* caenod. *L* 2 quicquid *G²L* fratrum *om.* *H*
 3 ut] uitii *L* debitum *H* 6 indicis *H* cinod. *H* caenod. *L*
 7 loetale *L* contagio*L¹* 9 quodecumque *L* coenod. *G* cinod. *H*
 caenod. *L* 10 fecognitus *G¹* 11 utpote *HL¹* 13 hominis *L* 14 glo-
 rria *L¹* conuici *L¹* Explicit de spū cenodoxiae (cenodoxia *H* caeno-
 doxię *L*) liber XI (undecimus *L*) *GHL*. Incipit de spū superbiae liber XII.
 Item cap*t* de libro X (*sic*) *H* Incipiunt tituli de libro duodecimo *L*: *om.* *G*

20 sunt *H¹T* 21 superbiae *HT* 22 ob *om.* *HT* 24 uitiorum
 omnium *HTe* de *om.* *T* pulularint *H* pullarent *L* pulularent *T*
 pullulent *v*

VI. Quod superbiae uitium, cum sit in ordine conluctationis extreum, tempore tamen et origine primum sit.

VII. Quod tantum sit malum superbiae, ut ipsum deum aduersarium habere mereatur.

5 VIII. Quemadmodum deus superbiam diaboli uirtute humilitatis extinxerit, et diuersa super hoc testimonia.

VIII. Quemadmodum nos quoque superbiam superare possumus.

X. Quod nemo possit perfectionem uirtutum uel promissam 10 beatitudinem suis tantum uiribus obtinere.

XI. Exemplum latronis siue Dauid uel uocationis nostrae ad dei gratiam demonstrandam.

XII. Quod nullus sit labor, qui possit reppromissae beatitudini comparari.

15 XIII. Traditio seniorum de consequenda puritate.

XIV. Quod adiutorium dei laborantibus tribuatur.

XV. A quibus perfectionis uiam discere debeamus.

XVI. Non posse nos sine misericordia et inspiratione dei ad ipsum laborem obtinendae perfectionis accedere.

20 XVII. Testimonia diuersa, quibus euidenter ostenditur nihil posse nos quod ad salutem nostram pertinet sine adiutorio dei perficere.

XVIII. Quod non solum in naturali condicione, sed etiam in cotidiana dispensatione dei gratia muniamur.

XIX. Quod haec fides ab antiquis patribus tradita sit de 25 gratia dei.

XX. De eo, qui propter blasphemiam traditus est immunissimo spiritui.

XXI. Exemplum Ioas regis Iudei, quo ostenditur quid propter superbiam meruerit.

30 XXII. Omnem animam superbam subdi spiritalibus nequitiis includendam.

1 conluctationis . . . 2 origine *om. HT* 3 quod tantum *LT*: quantum *H* superbiae malum *HT* ut per ipsum deum (*dñm H*) *HT* 5 diabuli *HT* 6 extinxerit *H* 7 quemammodum *L* 10 uiribus *L*: uirtutibus *HT* obtenero *H* optinere *T* 12 moustrandam *T* 13 beatitudine *HT* 17 a quibus *L*: qui *H* a qui *T* 19 obtinentiae *H* 22 conditione *LT* 24 hoc *H* 28 quo *L*: quod *HT* 30 superbiam *HT*

- XXIII. Quod perfectio adtingi nisi humilitatis uirtute non possit.
- XXIIII. Quos spiritalis superbia pulset quosque carnalis.
- XXV. Descriptio carnalis superbiae, uel quae mala in monachi mente parturiat.
- XXVI. Quod male fundatus quis ad deteriorem statum cotidie prolabatur. 5
- XXVII. Expositio uitiorum quae per morbum superbiae generantur.
- XXVIII. De fratribus cuiusdam superbia.
- XXVIIII. Indicia quibus superbia carnalis animae inesse cognoscitur. 10
- XXX. Quod tepefactus quis per superbiam aliis quoque praeesse desideret.
- XXXI. Quomodo superbiam uincere uel ad perfectionem pertuere possimus. 15
- XXXII. Quomodo depopulatrix omnium uirtutum superbia per ueram humilitatem possit extingui.
- XXXIII. Remedia aduersus morbum superbiae.

I. Octauum, quod extremum, aduersus spiritum superbiae nobis certamen est. qui morbus licet ultimus sit in confictu uitiorum atque in ordine ponatur extremus, origine tamen et tempore primus est, saeuissima et superioribus cunctis immanior hestia, perfectos maxime temptans et propemodum iam positos in consummatione uirtutum morsu diriore depascens.

II. Cuius duo sunt genera, unum hoc, quo diximus spiritales summosque pulsari, aliud, quod etiam incipientes carnalesque complectitur, et licet utrumque superbiae genus tam in deum

1 perfectione *H²* posse *L* 2 quos *T*; quod *HL* spiritales *HT* plus et *L* pulset et *H(T)* quosque *HL(T)*; quoque *L²* carnales *HT* 3 superbiae uel quae (que *H*) *HT*; sup quę *L* monachi mente *L*; monacho *T* modu *H* 5 fundatis *L* 7 expositi *L* 9 superbiae *H* 10 indicium *L* 18 superbiae. Incipit de spiritu superbiae liber XII. *G*. Expliciunt capitulo. Incipit textus eiusdem libri *L* nihil inscriptum in *H*

19 1 *om. G* quod et *v.* 21 origine . . . 22 primus est *om. L* 22 immanior *GL* 24 morsu diriori dipascens *H* 25 hoc *om. L* quod *GL(T)*, *om. H* 26 pulsare *G²* tes carnalesque . . . pag. 208, 4 nudabit extant in *C*

quam in homines noxia inflet elatio, tamen illud primum specialiter refertur ad deum, secundum ad homines proprie pertinet. eius originem ac remedia in posterioribus libelli huius donante deo in quantum possumus exsequemur. nunc de illo
5 priore, quo praefati sumus perfectos praecipue temptari, propositum nobis est pauca disserere.

III. Nullum est igitur aliud uitium, quod ita omnes uirtutes exhauriat cunctaque iustitia et sanctitate hominem spoliat ac denudet ut superbiae malum, tamquam generalis quidam ac 10 pestifer morbus non unum membrum partemue eius debilitare contentus, sed solidum corpus letali corrumpit exitio et in uirtutum iam fastigio conlocatos grauissima ruina deicere ac trucidare conatur. omne namque uitium suis est terminis ac fine contentum, et licet contristet alias quoque uirtutes, contra 15 unam tamen principaliter tendit eamque specialiter opprimit et inpugnat. et ut hoc ipsum quod diximus clarius possit intellegi, gastrimargia, id est adpetitus uentris seu concupiscentia gulae temperantiae rigorem corrumpit, castitatem libido contaminat, ira patientiam uastat, ut nonnumquam uni quis deditus 20 uitio aliis uirtutibus non penitus destituatur, sed illa tantum uirtute truncata, quae e diuerso aemulo sibi uitio repugnante subcumbit, reliquas possit uel ex parte retinere. haec uero cum infelicem possederit mentem, ut quidam saeuissimus tyrannus sublimissima capta arce uirtutum uniuersam funditus ciuitatem 25 diruit atque subuertit, excelsa quandam sanctitatis moenia uitiorum solo coaequans atque permiscens nullam deinceps

3] cap. 24 sqq.

1 illut *C* 2 fertur *H* propriae *CL¹* pertenit *H* 3 imposterioribus *L* 4 exsequimur *C* exequemur *G²L²r* exequimur *L¹T* 5 priori *H* praecipuae *C* 6 deserere *H* 7 nullum . . . quod *euan.* in *C* ita] facta *L¹* 8 exauriat *H* iustitia et sanctitate *CHT*: iustitiae sanctitate *GL* expoliet *L* 10 debilitate *G¹* 11 letali *CL* corrumpit *H* 12 ac trucidare *om.* *L* 13 sui *G¹* 14 quasque *H* 15 unum *G¹* 16 clarius *om.* *L* 17 gastrimargiae *C* castrimargia *L* concupiscentiae *G¹* 18 rigore *L¹* 19 uno quis ex iniquis *L* 20 distituantur *H* illam *L¹* 21 uirtuti *G¹* e *om.* *L* 22 subcumbit *L*: succumbit *CGH* retinere uirtutes *H* 23 possiderit *CG¹* possederet *H* 24 capita *L* arte *C* 25 adque *C* subuertit . . . 26 atque *om.* *L* 26 adque *CH*

imaginem libertatis animae sibi subditae superesse concedit, quantoque coperit ditionem, tanto grauiori seruitutis iugo subditum uniuersis uirtutum facultatibus crudelissima depraedatione nudabit.

III. Et ut grauissimae tyrannidis eius potentiam cognoscamus, angelum illum, qui pro nimietate splendoris ac decoris sui Lucifer nuncupatus est, nullo alio quam hoc uitio deiectum caelitus inuenimus et ex illa beata sublimique angelorum statione telo superbiae uulneratum ad inferna fuisse conlapsum. si igitur tantam uirtutem, tantae potentiae praerogativa decoratam una elatio cordis potuit de caelestibus ad terrena deuoluere, qua nos obseruantia carnis fragilitate circumdatos cauere oporteat, ipsius ruinae magnitudo demon-
2 strat. quemadmodum uero huius morbi virus pernicioseissimum deuitemus, instrui poterimus, si ruinae ipsius causas atque originem persequamur. numquam enim curari languores nec remedia poterunt malis ualitudinibus exhiberi, nisi prius inquisitione sagaci origines earum inuestigentur et causae. hic namque indutus diuina claritate et inter ceteras supernas uirtutes conditoris largitate praefulgens splendorem sapientiae et uirtutum pulchritudinem, qua ornabatur gratia creatoris, naturae suae potentia, non inuincitiae illius beneficio se ereditid obtinere, et ob hoc elatus, tamquam qui ad perseverantiam puritatis huius diuino non egeret auxilio, deo se similem iudicavit, utpote qui nullius indigeret quemadmodum deus, liberi scilicet arbitrii facultate confisus, per illam credens affluenter sibimet omnia subpeditari, quae ad consummationem uirtutum uel
3 perennitatem summae beatitudinis pertinarent. haec ei sola cogitatio facta prima ruina est, ob quam desertus a deo, quo

2 coperit *L* grauiori *r*: grauior *C* grauiore *GL²c* grauioris *HT* grauiora *L¹* seruitutes *H* 3 uirtutum facultatibus] uirtutibus *L* 4 nudauit *L* 6 pro *GHLT*: prae *r* 11 decoratum *L¹* uana *H*: cf. XI, 10, 3 12 obseruantie *L¹* fragilitatem *L* 14 quemammodum *L* pernit. *L* 16 languores *HL²*: languore *L¹* languor *GTv* 17 potuerunt *H* 18 inquisitioni *G¹* 19 diuine *L¹* 21 pulchritudine *H* 22 potentiam *L¹* obteneri *H* 24 egeri *L¹* 25 utpote *HL¹* quemammodum *L* 26 arbitri *H* confixus *L¹* affluenter *G¹H*: affluenter *G²LT* 28 ei *om.* *L* 29 prima *Gv* cf. cap. 5 et *Concl. VIII, 10: om. HLT* quo *om. L*

se credidit non egere, instabilis repente ac nutabundus effectus et infirmitatem propriae naturae persensit et beatitudinem, qua dei munere fruebatur, amisit. et quia dilexit uerba prae-
 5 precipitationis, quibus dixerat: in caelum .conscendam, et
 linguam dolosam, qua uel de se dixit: ero similis altissimo,
 uel de Adam et Eua: eritis sicut dii, propterea
 deus destruet illum in finem, euillet eum, et emigrabit
 de tabernaculo: et radicem eius de terra uiuentium.
 tunc ruinam eius uidentes iusti timebunt, et super eum
 10 ridebunt dicentes (quod etiam ad hos, qui se sine protectione
 auxilioque dei sunnum bonum perficere posse confidunt, iustis-
 sime dirigetur): ecce homo, qui non posuit deum adiu-
 torem suum: sed sperauit in multitudine diuitiarum
 suarum: et praeualuit in uanitate sua.

15 V. Haec est primae ruinae causa et origo principalis morbi,
 qui rursum per illum, qui fuerat a se deiectus, in protoplastum
 serpens infirmitates omnium uitiorum et materias germinauit.
 dum enim gloriam deitatis arbitrii libertate et industria sua
 credidit se posse conquirere, etiam illam perdidit, quam adeptus
 20 fuerat gratia conditoris.

VI. Itaque exemplis ac testimoniis scripturarum manifestissime conprobatur superbiae labem, cum sit posterior in ordine
 conflictuum, origine tamen anteriorem esse omniumque pecca-
 torum et eriminum esse principium, nec siue cetera uitia so-
 25 lummodo contrariam sibi uirtutem, id est humilitatem tantum
 extinguere, uerum etiam cunctarum simul interempricem esse
 uirtutum, nec mediocres tantum paruosque temptare, sed maxime

3] Ps. 51, 6. 4] Esai. 14, 13. 5] Ps. 51, 6. Esai. 14, 14.
 6] Gen. 3, 5. Ps. 51, 7. 9] Ps. 51, 8. 12] 1. c. 9.

1 credit *H* 3 emisit *L*¹ 5 quae *L* 6 et eritis *H* dei *H*
 7 et euillet *L* emigravit *H* emigrabit eum *L* 8 tabernaculo suo *He*
 10 ab *L* se om. *H* protectionem *L*¹ 11 se posse *L* 12 dirigen-
 tur *L*¹ 13 suum *GHT*: sibi *L* 14 suarum om. *H* 16 illam *L*
 protoplastrum *H* protoplausto *L* 18 libertatem *L*¹ 19 credit *G*¹
 20 gratiam *G*¹*H* 21 scribturaram *G*¹ 24 nec *GHT*: et *L* 25 non
 tantum *L*² 26 interemtricem *L*

in fortitudinis culmine consistentes. ita enim de hoc spiritu
 2 propheta commemorat: et escae eius electae. ideoque beatus
 David, licet tanta circumspectione cordis sui custodiret arcana,
 ut ad eum, quem secreta suae conscientiae non latebant, audi-
 denter proclamaret: domine non est exaltatum cor meum: 5
 neque elati sunt oculi mei. neque ambulaui in magnis:
 neque in mirabilibus super me. nisi humiliiter sentiebam, et iterum: non habitabit in medio domus meae
 faciens superbiam, sciens tamen quam sit difficilis etiam
 perfectis ista custodia, non de sua tantum praesumit industria, 10
 sed orans domini inprolat auxilium, ut huius inimici telum
 possit insauciatus euadere, dicens: non ueniat mihi pes
 superbiae, pauens ac metuens, ne illud incidat quod dicitur
 de superbis: deus superbis aduersatur, et iterum: in-
 mundus est apud deum omnis qui exaltat cor suum. 15

VII. Quantum est malum superbiae, ut non angelum, non
 alias uirtutes sibi contrarias, sed ipsum deum aduersarium habere
 mereatur. notandum siquidem est quod nequaquam dixerit super
 his qui ceteris sunt uitiis innoluti, quod habeant sibi dominum
 resistentem, id est 'dominus gastrimargis, fornicariis, iracundis
 seu filargyris aduersatur', sed solis superbis. illa namque uitia
 uel in unumquemque delinquentium tantummodo retrouentur
 uel in suos participes, id est in alias homines uidentur admitti:
 haec uero proprie pertingit ad deum et idecirco eum specialiter
 digna est habere contrarium.

25

VIII. Ideoque universitatis creator et medicus deus causam
 principiumque morborum superbiam esse cognoscens contrariis
 sanare contraria procurauit, ut ea seilicet, quae per superbiam

2] Hab. 1, 16 (LXX). 5] Ps. 130, 1—2. 8] Ps. 100, 7. 12] Ps.
 35, 12. 14] Iac. 4, 6. Prou. 16, 5 (LXX).

3 circumspectione *H* archana *L* 4 secrete *H* 5 proclamarent *G¹*
 7 nisi si non *H* 8 habitat *H* 9 qui facit *H* 13 in illud *G²Sv* incendat
H decidat *S* 17 habere *om. GL* 18 mereantur *H* habeatur *L*
 19 dum *GT*: deum *Hv* deum sibi *L* 20 castrimargis *G¹* castrimargis *L*
 21 fylargiris *G¹* phylargiris *G²* filargiriis *H* phylargiriis *L* 23 in
post est *om. G* post admitti in *H cap. 8 incipit* 24 adtingit *H*
 26 non distinguunt *H* 27 principioque *L¹*

conruerant, per humilitatem resurgerent. ille namque dicit: in caelum conseruant, hic dicit: humiliata est in terra anima mea. ille dicit: ero similis altissimo, hic, cum esset in forma dei, exinanuit semet ipsum formam serui accipiens, humiliauitque se factus oboediens usque ad mortem. ille dicit: super astra dei exaltabo solium meum, iste dicit: discite a me quia mitis sum et humiliis corde. ille dicit: nescio dominum, et Israhel 2 non dimitto, iste dicit: si dixerim quia non noui eum, 10 ero similis nobis mendax: sed noui eum et mandata eius seruo. ille dicit: mea sunt flumina et ego feci ea, iste dicit: non possum ego a me ipso facere quicquam, sed pater meus in me manens ipse facit opera. ille dicit: mea sunt omnia regna mundi et gloria eorum, et 15 cui uoluero do ea, iste cum diues esset, pauper effectus est, ut eius inopia nos dinites redderemur. ille dicit: sicut colliguntur oua, quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi: et non fuit qui moueret pennam, et aperiret os, et ganniret, iste dicit: si 20 milis factus sum pellicano solitario: uigilaui, et factus sum sicut passer solitarius in tecto. ille dicit: exsiecaui uestigio pedum meorum omnes riuos aggerum, hic dicit: numquid non possum rogare patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim milia legiones angelorum? si principalis ruinae causam et salutis nostrae fundamenta perspeximus, a quo et qualiter uel ista

- 1] Esai. 14, 13. 2] Ps. 43, 25. 3] Esai. 14, 14. Phil. 2, 6—8.
 6] Esai. 14, 13. 7] Matth. 11, 29. 8] Ex. 5, 2. 9] Ioh. 8, 55.
 11] Ezech. 29, 3 (LXX). 12] Ioh. 5, 30 et 14, 10. 14] Luc. 4, 6.
 15] II Cor. 8, 9. 17] Esai. 10, 14. 19] Ps. 101, 7—8. 21] Esai. 37, 25.
 23] Matth. 26, 53.

1 resurgent *G¹H* 8 corde et ille *G* dñi *H* israhel *GH*: ut *L*
 11 omnia flumina *H* 12 ego *om. L* 14 omnia *om. H* 15 ea *GLT*:
 illa *H* factus *H* 17 colleguntur *G¹* 18 mouerit *H* 19 pinnam *HT*
 20 pellicano... factus sum *om. H* 22 uestigia *G¹* peduum *H* 23 non
 possum rogare] rogare possum *G¹* meum *om. L* 24 milia *GT¹*: eras. in
L, *punctis delet.* in *T*, *om. Hr* 25 principales *L¹* 26 quo uel qualiter ista *L*

iacta sint uel illa emerserit, quemadmodum deuitare tam atro-
cem mortem superbiae debeamus, uel illius ruina uel huius
doceamus exemplo.

VIII. Itaque hunc nequissimi spiritus laqueum taliter poter-
rimus euadere, si in singulis quibus senserimus nos virtutibus
profecisse illud apostolicum dixerimus: non ego, sed gratia
dei mecum, et: gratia dei sum quod sum, et deum esse
qui operatur in nobis et uelle et perficere pro bona
uoluntate, dicente etiam ipso auctore salutis nostrae: qui
manet in me et ego in illo, hic fert fructum multum,
quia sine me nihil potestis facere, et: nisi dominus
aedificauerit domum, in uanum laborauerunt qui aedi-
flicant eam, nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra
uigilauit qui custodit eam, et: in uanum uobis est
ante lucem surgere, quia non est uolentis neque cur-
rentis, sed miserentis est dei.

X. Nullius namque quamuis feruentis et cupientis tam idonea
potest uoluntas esse uel cursus, ut carne spiritui repugnante
circundatus ualeat tantum perfectionis praemium et palmarum
integritatis ac puritatis adtingere, nisi fuerit diuina miseratione
protectus, ut ad illud, quod magnopere uult et ad quod currit,
peruenire mereatur. omne enim datum bonum et omne
donum perfectum de sursum est descendens a patre
luminum. quid enim habes quod non accepisti? quodsi
accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

25

- 6] I Cor. 15, 10. 7] l. c. 8] Phil. 2, 13. 9] Ioh. 15, 5.
11] Ps. 126, 1 (LXX). 14] l. c. 2. 15] Rom. 9, 16. 22] Iac. 1, 17.
24] I Cor. 4, 7.

1 acta *H* iactata *L* emerserint *G²Hv* denitaret *L¹* 5 in *om.* *H*
inferimus *L* 6 proficisse *L¹* 7 et gratia] ergo *L* sum *HL*: sum id
GTh deum] dñi *H* 8 pro] per *L* propter *H* bonam uoluntatem *HL²*
9 autore *H* 10 adfert *H* 12 laborabunt *L* 13 et nisi *G²S* 14 uigilauit
(τηρούντας) *G*: uigilabit *L* uigilat *HTv* in uanum (εἰς πάτημα) *G¹*:
uanum *G²HLTv* uobis est (παῖς ἐστι) *G*: est uobis *HLTv* 15 et quia *G²*
currentes *H* 16 est *om.* *Hv* 17 non distinguit *G* nullus *L* 19 et
G in ras. m. 2 aut *H* 22 datum] donum *G¹* 23 descendens a patrem *H*

XI. Si enim uel illum latronem ob unam confessionem introductum in paradisum recordemur, intellegemus eum non cursus sui merito tantam beatitudinem consecutum, sed dono dei miserentis indeptum. uel si reminiscanur Dauid regis duo tam grauia tamque inmania crimina uno paenititudinis sermone deleta, nec hie uidebimus ad indulgentiam tanti criminis obtinendam laboris aequiperasse merita, sed dei gratiam superabundasse, qui uerae paenititudinis occasione percepit tantam peccatorum materiem sub unius uerbi plena confessione consumpsit. principium quoque discentientes uocationis ac salutis humanae, qua non ex nobis nec ex operibus nostris secundum apostolum, sed dei sumus dono gratiaque saluati, liquido poterimus aduertere, quemadmodum perfectionis summa non uolentis neque currentis, sed miserentis sit dei, qui nequaquam laborum uel cursus nostri merito compensante uitiorum nos facit esse uictores nec aequiperante nostrae uoluntatis industria tam arduum integratatis culmen subiugata qua utimur carne condescendere. nulla siquidem corporis huius afflictio nulla que cordis contritio ad capessendam ueram illam interioris hominis castitatem possit esse condigna, ut tantam puritatis uirtutem angelis solis ingenitam caeruleique uernaculam nudo humano labore, id est sine adiutorio dei ualeat obtainere, quia totius boni effectus ab illius profluit gratia, qui tantam perennitatem beatitudinis et immensitatem gloriae exiguae uoluntati breuique ac paruo cursui nostro multiplicata largitate donauit.

1] cf. Luc. 23, 40 sqq. 4] cf. II Reg. 12, 13. 11] cf. Eph. 2, 8–9.
13] Rom. 9, 16.

1 *non distinguit G* 2 paradysum *G²* paradiso *L* recordaremur *H*
intellegemus *H*: intellegimus *GL* 3 tantum *H* 4 indeptum *L¹* adeptum *Hv* 5 tam inmania *L* penitudinis *HL* 6 dileta *H* uideamus *ex* uidetur *L* 7 equiparasse *H* 8 qua *L²* penitudinis *GHL* occasione *H* 9 materiem *L¹*: materiam *GHL²Tv* consumeret *L* 13 quemadmodum *L¹* sumnum *L¹* 14 dei sit *H* 16 equiparantis *H* uoluntis *G¹* 17 subingatu *L¹* 19 capissendam *H* 20 possit *HLT*: potest *Gv* 21 familiarem ingenitam *L* 22 humanoq. *H* optinere *G* obtinere *H* 23 ab *om.* *L* eius *H* que *L* 24 beatitudinis et immensitatem *om.* *L* uoluntatis *L¹*

XII. Omnis enim longaeuitas uitiae praesentis, cum ad illam futurae gloriae perennitatem respexeris, euanscit, et dolores cuncti contemplatione illius immensae beatitudinis effugantur atque ut fumus ad nihil extenuati liquecunt et nusquam ut fauilla conparent.

XIII. Quapropter iam tempus est nt ipsis quibus tradunt uerbis patrum sententiam proferamus, eorum scilicet qui uiam perfectionis et qualitatem eius non uerborum iactantia depinxerunt, sed potius re et opere ac uirtute spiritus possidentes experimentis eam propriis et exemplis certissimis tradiderunt. aiunt itaque non posse ad purum quempiam carnalibus uitii emundari, nisi uniuersum labore suum atque conatum ad tantum perfectionis finem intellexerit non posse sufficere, nec eam nisi dei miseratione et adiutorio comprehendi non tam tradentis institutione quam affectu atque uirtute et experimentis propriis eruditus agnoscat. ad capessenda namque tam magnifica tamque praecepsa puritatis et integratatis praemia quantuslibet ieinniorum, nigiliarum, lectionis, solitudinis ac remotionis labor fuerit impensus, condignus esse non poterit qui haec industriae suae merito uel sudoris obtineat. numquam enim dinum munus labor proprius humanae compensabit industria, nisi desideranti diuina fuerit miseratione concessum.

XIV. Nec hoc dico ut humanos conatus euaeuans ab industria et laboris intentione quemquam reuocare contendam, sed plane constantissime non mea, sed seniorum sententia definio perfectionem quidem sine his omnino capi non posse, his antem solis sine gratia dei posse eam a nemine consummari. ut enim dicimus conatus humanos adprehendere eam per se ipsos non posse sine adiutorio dei, ita pronuntiamus laborantibus tantum ac desudantibus misericordiam dei gratiamque

² gloriae om. L⁴ adque H⁴ nihil GLT; nihilum He⁶ ut in 6 ut in ipsis H⁴ ut ipsi L⁸ iactantie G¹ depinixerunt H⁹ re et] recto Gc possessedentes H¹² emendari HS¹ adque H¹³ tantae v¹⁴ et om. G¹ nou om. H¹⁵ institutionem L¹ adque H¹⁶ uirtutem L¹ et om. H¹⁶ capissenda H¹⁷ capessendam L¹ namque om. L¹⁸ et solitudinis Gc²⁰ obtenuat H²¹ compensauit GL¹ 26 definio G¹ hiis bis H²⁷ a nemine] inanem L²⁸ humainus L¹ semet H

conferri et, ut uerbis apostoli loquar, uolentibus et currentibus
 in pertiri secundum illud, quod etiam in psalmo octogesimo
 octauo ex persona dei cantatur: posui adiutorium super
 potentem: et exaltaui electum de plebe mea. dicimus 2
 5 enim secundum saluatoris sententiam dari quidem potenti-
 bus, aperiri pulsantibus et a quaerentibus inueniri, sed pe-
 titionem et inquisitionem et pulsationem nostram non esse
 condignam, nisi misericordia dei id quod petimus dederit uel
 10 aperuerit quod pulsamus uel illud quod quaerimus fecerit
 inueniri. praesto est namque, occasione sibi tantummodo a
 nobis bona voluntatis oblata, ad haec omnia conferenda. am-
 plius enim ille quam nos perfectionem salutemque nostram
 desiderat et expectat. et in tantum beatus Dauid prouentum 3
 sui operis ac laboris propria tantum industria non posse nouerat
 15 obtineri, ut a domino promereri directionem suorum operum
 iterata prece deposceret dicens: et opera manuum nostrarum
 dirige super nos, et opus mannum nostrarum dirige,
 et rursum: *confirm a deus hoc, quod operatus es in nobis.*

XV. Ideoque si ad ueram consummationem uirtutum nolumus
 20 effectu et opere peruenire, illis debemus adquiescere magistris
 ac dueibus, qui hanc non uaniloqua disputatione somniantes,
 sed re atque experimentis adprehendentes nos quoque docere
 atque ad eam dirigere similiter possunt et uiam, quemadmodum
 perueniamus ad eam, certissimo tramite demonstrare, quique
 25 ad hanc fide se potius peruenisse quam laborum merito testa-
 bantur. quibus etiam hoc praecepium sui cordis adquisita
 puritas conferebat, ut magis magisque se deprimi peccatis
 agnoscerent (tanta namque in eis delictorum conpunctio per

1] cf. Rom. 9, 16. 3] Ps. 88, 20. 5] cf. Matth. 7, 7. 16] Ps.
 89, 17. 18] Ps. 67, 29.

2 octogesimo *G²L LXXXVIII HT* 3 canitur *L* super potentem (*ἐπι-*
δυνατόν) *L*: in potente *G¹Hr et Uulg.* in potentem *G²ST* 6 aperiri *HS*
 aperire *L¹* 7 in questionem *H* 8 dñi *L* 10 occasione *H* occasionem *L¹*
 13 exspectat *G¹H (non S)* 15 obteneri *H* optineri *G²* 16 deposcere *G¹*
 18 dñs *H¹* hoc deus *Sv et Uulg.* 20 affectu *H* et] aut *L* 22 adque *H*
 ad *L¹* 23 similiter *om. L* et] ut *L¹* quemadmodum *L¹* 25 fidem *L¹*
 se fide *H* 26 sui] si *L¹* adquesita *H¹* 28 ignoscerint *H* tantam *L¹*

dies singulos augebatur, quanta puritas animi profecisset) traherentque iugiter intimo corde suspiria, eo quod semet ipsos sentirent nequaquam posse delictorum naeum ac maculas deuitare, quae eis per multiplices cogitationum minutias inurebantur. et idecirco futurae uitiae stipendia non operum sperare se merito, sed misericordia domini proclamabant, nihil sibi de tanta circumspectione cordis aliorum comparatione donantes, quippe qui hanc ipsam non suae industriae, sed diuinae gratiae adscribabant: nec blandientes sibi de inferiorum ac tepidorum neglegentia, sed contemplatione potius illorum, quos uere peccato carere atque in regno caelorum aeterna iam beatitudine perficiuerant, humilitatem perpetuam conquirebant. atque ita consideratione hac et elationis ruinam pariter declinabant et quo contendenter uel quod dolerent semper inueniebant, intellegentes semet ipsos ad illam puritatem cordis quam cupiunt obidente carnis sarcina peruenire non posse.

XVI. Igitur secundum traditiones et institutiones eorum sic ad eam festinare debemus ieuniis, uigiliis, orationibus, contritioni cordis et corporis operam dantes, ne haec omnia morbo hoc inflante uacuemus. non solum namque ipsam perfectionem oportet credere industria nos uel labore nostro possidere non posse, sed ne haec ipsa quidem, quae illius exercemus obtentu, id est labores conatusque nostros ac studia sine diuinae protectionis auxilio inspirationisque eius et castigationis atque exhortationis gratia posse perficere, quam scilicet cordibus nostris uel per aliud solet uel per semet ipsum, nos uisitans, clementer infundere.

XVII. Postremo instruat auctor salutis nostrae, quid nos oporteat in singulis quibusque quae gerimus non modo sentire,

1 agebatur *H* proficisset *H¹L¹* 2 traherintque *H* cordis *L* 3 neuos *GL* naeum *H* macula *L¹* 4 inuechabantur *L* 8 quia *L¹* 9 ne *L¹* inferiorum *L¹* 10 neglegentiam *L¹* putius *H* 11 regna *L* 12 humilitate perpetua *L* 13 consideratio *L¹* hec *G¹* ac *L* et *om. L* 14 contendenter *G¹L*: considerint *H* tenderent *G²Sc* 17 traditionis et instructiones *G¹* et institutiones *om. L* 18 contritione *L¹* 19 nec *H* 20 inflante uacuemus *G¹HL²T*: inflant euacuemus *L¹* inflante euacuemus *G²Sc* 21 possedere *H¹* 22 nec *H¹* optentu *G²* 23 labori *L¹* 27 instruat *G* 28 gerimus *H¹*

sed etiam confiteri. non possum ego, inquit, a me ipso facere quicquam. pater autem in me manens ipse facit opera. ille ex persona hominis adsumpti dieit nihil a semet ipso posse se facere, et nos cinis ac terra in his, quae ad nostram salutem pertinent, arbitramur nos adiutorio domini non egere? discamus itaque et nos, per singula nostram simul infirmitatem et illius adiutoria sentientes, cotidie proclamare cum sanctis: impulsus uersatus sum ut caderem: et dominus suscepit me. fortitudo mea, et laudatio mea dominus: et factus est mihi in salutem, et: nisi quia dominus adiuuit me: paulo minus habitauerat in inferno anima mea. si dicebam: motus est pes meus: misericordia tua domine adiuuabat me. secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo: consolationes tuae laetificauerunt animam meam. uidentes etiam eorū nostrū in timore domini et patientia roborari dicamus: et factus est dominus firmamentum meum. et eduxit me in latitudine. scientiam quoque profectu operum intellegentes nobis augeri dicamus: quoniam tu inluminas lucernam meam domine: deus meus inlumina tenebras meas. quoniam in te eripiar a temptatione, et in deo meo transgrediar murum. deinde sentientes nosmet ipsos fortitudinem tolerantiae conquisisse et in semita uirtutum facilius ac sine labore dirigere adiciamus: deus qui praeceinxit me uirtute: et posuit inmaculatam uiam meam. qui perfecit pedes meos tamquam cerui, et super excelsa statuit me, qui docet manus meas ad proelium. consecuti etiam discretionem, qua roborati possimus aduersarios

1] Ioh. 5, 30. 2] Ioh. 14, 10. 8] Ps. 117, 13—14. 10] Ps. 93, 17—19. 17] Ps. 17, 19—20. 19] l. c. 29—30. 24] l. c. 33—35.

1 inquit *G¹H* 2 fecit *H* 4 se *om. L* facere se posse *S* hiis *H* 6 et nos itaque *L* 7 adiutoriū *L* 8 uersatus] euersus *H* 11 adiuuat *H* 13 adiuuat *G¹* 16 domini *om. L* discamus *H¹* 21 deum meum *G* 22 deinde *HLT*: dein *Gr* 23 tollerantiae *HL¹* 24 adiciamus *G*: dicamus *HLTr* cf. inferam pag. 218, 5 praeceinxit *H* precinxisti *G* praeceinxisti *T* praeceingis *v* 25 uirtutē *I²T* posuisti *GTr* 26 perficis *v* meus *H¹* tamquam] ut *H* excelsa mea *G* 27 statuit *G²L*: statuis *G¹r* statuens *He* statutes *T* docis *G¹* doces *G²Tr* plūm *H*

nostros elidere, proclaimemus ad deum: disciplina tua erexit me in finem: et disciplina tua ipsa me decebit. dilatasti gressus meos subtus me: et non sunt infirmata uestigia mea. et quia taliter sum roboratus scientia tua atque uirtute, inferam confidenter ea quae sequuntur et dicam: persequar inimicos meos, et comprehendam illos: et non conuertar donec deficiant. conteram illos, nec pote-
4 runt stare: carent sub pedes meos. rursus infirmitatis nostrae memores nec posse nos tam acerbos uitiorum hostes fragili carne circumdatos sine illius adiutorio superare dicamus: in te inimicos nostros uentilabimus, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. non enim in arcu meo sperabo: et gladius meus non saluabit me. tu enim saluasti nos de adfligentibus nos: et odientes nos confudisti. sed etiam praecinxisti me uirtute ad
5 bellum: subplantasti omnes insurgentes in me subtus me. et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes nos confudisti. sed nec armis nostris posse nos uincere cogitantes dicamus: adprehende arma et scutum: et exsurge in adiutorium mihi. effunde frameam, et con-
clude aduersus eos, qui persequuntur me: dic animae meae: salus tua ego sum. et posuisti arcum aereum brachia mea. et dedisti mihi protectionem salutis meae: quia nec patres nostri in gladio suo possede-
runt terram, et brachium eorum non saluauit eos:
25

1] I. e. 36—37. 5] I. e. 38—39. 11] Ps. 43, 6—8. 15] Ps. 17, 40—41. 19] Ps. 34, 2—3. 22] Ps. 17, 35—36. 24] Ps. 43, 4.

1 proclamamus *H* dñm *H* eum *L* erexit (*ἀνόφθωσε*) *GL*: cor-
rexit *HTr* et *Udg*. 5 sequantur *G'H* secundur *LT* 7 potuerunt *G'*
8 sub *GL*: subtus *HTr* et *Uulg*. pedibus meis *L* rursum *HTr*
9 acernuos *G'HL'* 10 fragilli *H* 11 uentilauimus *L'* 12 spernimus
G'H' in nobis *HTr* et *Udg*. areo *H'* 13 saluauit *L'* me *om.* *L'*
tu enim saluasti *HLT*: saluasti enim *Gr* et *Uulg*. 14 de *GL*: ex *HT*
16 supplasti *HT* omnes *om.* *HT* 18 nos (*priore loco*) *GL*: me *HTr*
21 persecuntur *HLT* 22 posuisti *G*: posuisti ut *HLr* et *Uulg*. 24 meae
L'T: tuae *GHL'v* et *Uulg*. nostros *H* in *om.* *G* possiderunt *G'T'*
possidebunt *H* 25 saluabit *G'H'*

sed dextera tua, et brachium tuum, et inluminatio
 uultus tui: quoniam complacuit tibi in eis. postremo 6
 uniuersa beneficia eius cum gratiarum actione mente solli-
 cita perlustrantes super his omnibus, quod uel pugnauimus
 5 nel inluminationem scientiae nel disciplinam discretionis ab
 eo consecuti sumus, uel quod suis nos armis instruxit et uirtutis
 cingulo communiuit, uel quod inimicorum nostrorum nobis
 praebuit dorsum et tribuit uirtutem comminuendi eos ut pul-
 uerem ante faciem uenti, intimo cordis affectu clamemus ad
 10 eum: diligam te domine uirtus mea: dominus firma-
 mentum meum, et refugium meum, et liberator meus.
 deus meus adiutor meus, et sperabo in eum. protector
 meus, et cornu salutis meae, et susceptor meus. laudans
 15 innocabo dominum: et ab inimicis meis saluus ero.

XVIII. Non solum pro his ei gratias referentes, quod uel
 rationabiles nos condidit uel liberi arbitrii potestate donauit
 uel baptismi largitus est gratiam uel scientiam legis adiutori-
 umque concessit, sed etiam pro his, quae erga nos cotidiana
 eius prouidentia conferuntur, quod scilicet aduersariorum nos
 20 insidiis liberat, quod cooperatur in nobis, ut carnis uitia su-
 perare possimus, quod a periculis nos etiam ignorantes pro-
 tegit, quod a lapsu peccati communis, quod adiuuat nos et
 inluminat, ut ipsum adiutorium nostrum, quod non alind quidam
 interpretari uolunt quam legem, intellegere et agnoscere ualeam-
 25 us, quod pro negligentiis delictisque nostris eius inspiratione
 latenter conpungimur, quod dignatione eius nisitati saluberrime
 castigamur, quod ab eo nonnumquam etiam iniuiti trahimur
 ad salutem, postremo quia ipsum liberum arbitrium nostrum,

8] Ps. 17, 43. 10] Ps. 17, 2—4.

2 faciei tuae *HT* complacuit tibi *GT*: con(com-)placuisti *Hlr et Uulg.* 6 nos suis *H* intruxit *H* 7 communiuit *GL* 8 et retribuit *H*
 9 clamamus *H* 10 uirtus *L*: fortitudo *GHT et Uulg.* domine *L*
 11 liberator meos *G¹* 13 et *post* meae *om.* *GT* laudans . . . 14 saluus
 ero *om. H¹* 15 ei] et *L¹* referentes *H* uel *om. L* 16 potestatem *H*
 17 adiutorium *L* 21 a *om. L* 22 a *om. L¹* commonet *ex* com-
 munet *H* iuuat *L* 24 legem dei *H* 25 negligentibus *G¹* inspera-
 tione *H* 26 conpungimur *H* dignationem *L¹*

quod proclivius fertur ad uitia, ad meliorem dirigit frugem et ad uirtutum uiam instigationis suae uisitatione contorquet.

XVIII. Haec est proprie humilitas erga deum, haec est antiquissimorum patrum sineera fides, quae penes successores ipsorum mera nunc usque perdurat. cui fidei uirtutes apostolicae, quae saepenumero per eos manifestatae sunt, non solum apud nos, sed etiam apud infideles et incredulos indubitatum testimonium reddunt. qui simplicem piscatorum fidem corde simplici retinentes non eam syllogismis dialecticis et Tulliana facundia spiritu concepere mundano, sed experimento uitiae sinceris actuque purissimo, correctione quoque uitiorum, et ut uerius dixerim in ipsa perfectionis inesse naturam oculatis indicis deprehenderunt, sine qua nec pietas in deum nec uitiorum purgatio nec emendatio morum nec uirtutum consummatio poterit adprehendi. 15

XX. Noui quendam de fratrum numero (quem utinam minime scissem, siquidem post haec ordinis mei gradu se passus est praegrauari), qui probatissimo cuidam senum uitio earnis semet ipsum grauissimo confessus est inpugnari: nam contra usum naturae desiderio patiendi magis quam inferendi ignoriam intolerabili aestu libidinis urebatur. tum illum ut spiritalem uerumque medicum interiorem causam morbi huius et originem protinus peruidisse: qui grauiter suspirans, nequaquam, ait, tam nequaquam spiritui tradi te dominus permisisset, nisi aliquid blasphemasses in eum. quo ille conperito confestim procedit ad pedes eius in terram, summaque admiratione perculsus

1 clivius *H* diregit *H* 3 proprie] priua *H* 4 qui *L¹* 5 mera *G*: merita *L¹* merito *HL²* intemperata *Tv* fide uirtutis *L¹* 6 per eos *om. G¹* manifeste *H* 9 syllogismis *GL²*: sillogismis *H* syllogissimis *L¹* cis et tulliana . . . cap. 28 de ore suo prorsus emittere extant in *C* et

tertuliana *H* 10 concipere *CH* concidere *L* 11 sinceris *CHL*: sincere *G* (*e in ras. m. 2*) *v* correptione *H* 12 naturam *CGv*: natura rell. indicis *H* 13 comprehendenterunt *L* 14 emundatio *H* 16 noui . . . numero euau. in *C* 17 scirem *H* 18 probissimo *G* 19 impugnare *L* 20 ignominia *H* 21 ut *om. L* ille ut spiritualis nerisque medicus . . . peruidit *H* 23 preuidisse *G¹* ait nequaquam *H* 24 aliquit blasphemassis *C* 25 in *om. H* procedit *G¹H* 26 ad terram *H* summa ex summam *L* admiratione *L¹*

tamquam deo cernens arcana sui pectoris patefacta confessus est in dei se filium cogitatione impia blasphemasse. unde perspicuum est eum, qui superbiae spiritu possidetur uel qui in deum blasphemus exsistit, tamquam qui inroget illi iniuriam,
5 a quo puritatis speranda sunt dona, perfectionis integritate priuari et sanctificationem castimoniae non mereri.

XXI. Legimus tale aliquid in Paralipomenon libro. Ios
enim rex Iuda septem annorum ab Ioiade pontifice adscitus
in regnum atque in omnibus, quoad uixit memoratus pontifex,
10 testimonio scripturae laudatus est. de quo post obitum Ioiade
audi quid scriptura commemoret et quemadmodum elatus su-
perbia ignominiosae fuerit traditus passioni: postquam autem
obiit Ioiade, ingressi sunt principes Iuda, et adora-
uerunt regem, qui delenitus obsequiis eorum adquieuit.
15 et dereliquerunt templum domini dei patrum suorum,
seruieruntque lucis et sculptilibus, et facta est ira con-
tra Iudam et Hierusalem propter hoc peccatum. et post 2
pauca: cumque euolutus esset annus, ascendit contra
eum exercitus Syriae: uenitque in Iudam et Hieru-
20 salem, et interfecit eunctos principes populi, atque
uniuersam praedam miserunt regi Damascum. et certe
cum permodicus uenisset numerus Syrorum, tradidit
dominus in manus eorum infinitam multitudinem, eo
quod reliquissent dominum deum patrum suorum: in
25 Ios quoque ignominiosa exercere iudicia. et ab-

12] II Par. 24, 17—18. 18] l. c. 23—25.

1 a deo r archana *G²L* 3 possedetur *H* 4 existit *G²H* exti-
tit *L* 7 legimus . . . paralipomenon *euan. in C* paralypomenon *G²L*
8 rex] ex *L* ioiade *G¹H²*: ioiadae *CL¹* iode *H¹* ioiada *G²L²* adscitur *C*
9 adque *C* quoad] dum *H* 10 testimoniae *C* scribturnae *G¹* ioiade
G¹H²: ioiadae *CG²L* iode *H¹* 11 scribturna *CG¹* commemorat *G*
commemoraret *H* quemadmodum *L¹* 13 ioiade *G¹*: ioiadae *C* iode *H*
ioiada *G²L* 14 delenitus *CG¹*: delenitus *G²H²L* dilenitus *H¹T* 19 si-
riæ *H* 20 adque *C* qui *H* 21 damasco *H* 22 permodicos *G¹* si-
rorum *H* assyriorum *L* 23 manus *C ut uid. et H*: manibus *GLTr et*
Uulg. eorum eo quod *L* 24 reliquissent *CT*: reliquerint *G* derelin-
quissent *H* dereliquissent *Lv et Uulg.* 25 exercere *C* iuditia *G¹*

euntes dimisernunt eum in languoribus magnis. uides quam flagitiosis ac sordidis passionibus tradi mercatur superbia. qui enim elatus adrogantia ut deum se passus est adorari, traditur secundum apostolum in passiones ignominiae et in reprobum sensum, ut patiatur ea quae non con-⁵
 3 uenit. et quia dicente scriptura inmundus est ante deum omnis qui exaltat cor suum, iste, qui tunnida elatione cordis inflatus est, turpissimae confusione traditur deludendus, ut humiliatus taliter sentiret semet ipsum esse uel inmunditia carnis et conscientia impurae passionis inmundum, quod animi ¹⁰ sui noluerat elatione sentire, et ut carnis ignominiosa contagio patefaceret inmunditiam cordis eius occultam, quam superbiae malo contraxerat, ac manifesta pollutione corporis sui probaretur inpurus, qui per elationem spiritus factum se non sentiebat inmundum.¹⁵

XXII. Quibus manifeste probatur omnem animam, quae superbiae fuerit timore possessa, intellectualibus Syris, id est nequitis spiritualibus tradi eamque passionibus carnis innolni, ut saltim nitius humiliata terrenis inmundam se carnaliter polluta cognoscat, quae tempore mentis erecta inmundam se in conspectu ²⁰ dei per elationem cordis effectam intellegere ante non potuit, quo uel sic humiliatus quis a pristino tempore discedat et ignominia carnalium passionum deiectus atque confusus ad spiritalem feroorem deinceps semet ipsum ardenter conferre festinet.

XXIII. Evidenter itaque demonstratur non posse quemquam ²⁵ perfectionis finem ac puritatis attingere nisi per humilitatem ueram, quam primitus fratribus reddens deo quoque in penetralibus cordis exhibeat, credens sine protectione eius atque auxilio per singula sibi momenta delato perfectionem, quam

4] Rom. 1, 26 et 28. 6] Pro. 16, 5 (LXX).

1 suis magnis *L*¹ 3 esset *L*¹ 4 passionis *GHT*¹ ignominia (iniā *in ras.*) *G* 5 conuenit *CG*: conueniunt *HLTc* et *Uulg.* 6 dicenti *H*¹ scriptura *CG*¹ ante *CGHT*: apud *Lv* dñm *GH* 7 extat *H*¹ 9 ut] et *L*¹ 11 et *om.* *GT* 16 quibus . . . omnem *euān.* in *C* 18 saltem *CH²L²* 21 dñi *H* 23 adque *CH*¹ 25 evidenter . . . demonstratur *euān.* in *C* 26 attingere *CH* 27 penetralibus *G²S*: penetrabilibus *CG¹HLT* 28 adque *C*

cupit et ad quam magnopere currit, se penitus obtinere non posse.

XXIII. *Huc usque de spiritali superbia, qua diximus perfectos quosque pulsari, quantum tenuitas ingenii nostri praevaluit, donante deo dixisse sufficiet. quod superbiae genus non multis cognitum nec expertum est, quia nec plures student perfectam cordis adprehendere puritatem, ut ad hos proeliorum gradus ualeant peruenire, nec praecedentium uitiorum, quorum in singulis libellis naturam pariter remediaque praemissimus, procuratur ulla purgatio: sed illos solummodo pulsare solet, qui deuictis superioribus uitiis iam propemodum sunt in virtutum culmine conlocati. quos quia lapsu carnali subtilissimus hostis superare non quivit, spiritali ruina deicere ac subplantare conatur, per hanc illos uniuersis ueterum stipendiorum meritis multo labore quaeatis spoliare contendens. ceterum nos, qui adhuc terrenis sumus passionibus inuoluti, nequaquam hoc modo temptare dignatur, sed crassiore et ut ita dixerim carnali elatione subplantat. et idecirco de hac quoque, qua maxime nos seu nostrae mensurae homines ac praecipue iuniorum uel incipientium mentes pericitari solent, necessarium reor secundum promissionem nostram pauca depromere.*

XXV. *Haec igitur quam diximus carnalis superbia cum tepido ac male adrepto renuntiationis principio in monachi resederit mente, de pristino ac saeculari eum tumore ad ueram Christi humilitatem descendere non permittens primum inobedientem eum reddit et asperum, deinde mitem atque adfabilem esse non patitur, aequalem quoque fratribus fieri communemque non sinit nec secundum dei ac saluatoris nostri mandatum spoliari terrenis*

[28] cf. Matth. 19, 21.

1 et ad] ob L paenitus CL optinere G² obtenere H¹ 3 hue usque . . . qua euān. in C quē L¹ 4 nostri ingenii H 5 dūo H sufficiet CG¹L¹: sufficiat G²HL²T^e 6 cognitum et L 7 praeliorum HL 9 in om. C fort. recte: cf. contra Nest. VI, 3, 1, 22, 1. Praef. ad Concl. part. I, §. 5 12 collocati CGT labus C sup̄tilissimus C 13 quieuit H¹L¹ deicere H supplantare CGL (non S) 17 crassiori H 18 supplantat CG²L 20 pereclitari G¹HP 22 XXV et haec . . . carnalis su euān. in C 23 arrepto GHL residerit CL¹ 24 mentem G¹L eum om. H 26 eum om. L immitem L¹ adque C adfabilem G¹T: affabilem refl.

opibus nudarique concedit, et cum renuntiatio nihil aliud sit nisi mortificationis et crucis indicium nec ualeat aliis inchoari uel consurgere fundamentis, quam ut se non solum actibus huius mundi spiritualiter nouerit interemptum, uerum etiam corporaliter cotidie credit esse moriturum, e contrario 5 facit eum uitam sperare longaeuam, infirmitates proponit ei prolixas et multas, confusionem quoque incutit ac pudorem, si nudus effectus alienis et non propriis facultatibus coepert sustentari, persuadet etiam multo esse melius uictum indu- 10 mentumque sibi sua potius quam aliena substantia ministrari, secundum illud scilicet, quod quemadmodum dictum sit tali hebitudine ac tempore cordis obtunsi ne intellegere quidem aliquando poterunt: beatius est magis dare quam accepere.

XXVI. Tali igitur diffidentia mentis obsessi et a scintilla 15 fidei, qua uisi fuerant in primordiis suae conuersionis accensi, diabolica infidelitate reuocati incipiunt pecunias, quas ante dispergere coepert, diligentius custodire et eas, uelut qui semel profligatas ulterius reparare non possint, auaritia uehementiore conseruant, seu, quod est deterius, ea quae prius abiecerant 20 resumentes uel certe, quod est tertium ac deterrium nequitiae genus, quae ne ante quidem possederant congregantes nihil amplius egressi de saeculo quam nomen adquisisse tantummodo ac uocabulum monachi conprobantur. super haec igitur initia male uitioseque fundata necesse est ut uniuersa deinceps 25 uitiosius structura consurgat nec quicquam superponi pessimis ualeat fundamentis, nisi quod miserabilem animam ruina lugubriore prosternat.

13] Act. 20, 35.

1 condit *G¹* aliut *C* 2 inchoari *GT*; incoari *C* incogari *H* coequari *L*
 5 et e *L¹* 6 proponet *G¹* ei proponit *L* 9 persuadit *G¹H¹L¹* 11 quod
 scilicet *G¹* quemadmodum *L* 12 hebitudine *CG²HLT*; hebetudine *G¹*
 13 poterunt *GL*; potuerunt *HTv* 15 *non distinguit H* tali . . . obses
euan. in C a *CG²ST*; ab *L om. G¹H* 16 conuersationis *HL* 19 pro-
 mulgatas *L* 20 est *om. L¹* abiecerunt *L* 21 tetterimum *L* 22 pos-
 siderant *G¹L¹* 23 de] e v 27 lucubriori *H*

XXVII. Talibus siquidem mens passionibus obdurata atque a detestabili tempore incipiens necesse est ut in deterius cotidie proficiat et reliquam quoque uitam suam deformiore fine concludat, dumque cupiditatibus pristinis oblectatur ac secundum apostolum sacrilega filargyria uincitur (ita eodem pronuntiante de illa: et filargyria, quae est simulacrum siue idolorum seruitus, et iterum: radix, inquit, omnium malorum est filargyria), numquam possit in corde suo humilitatem Christi simplicem ueramque suscipere, cum sibi uel de nobilitate natalium gloriatur uel inflatur de saeculi, quam corpore, non mente deseruit, dignitate uel pecuniis, quas ad ruinam suam retentat, extollitur. per quae iam non 2 monasterii iugum sustinere contentus est, non senioris ullius institui disciplina, et non solum nullam subiectionis aut oboedientiae regulam custodire dignatur, uerum ne ipsam quidem auribus suis doctrinam perfectionis admittit. tantumque concrescit in corde eius spiritalis nerbi fastidium, ut, cum forte talis fuerit oborta conlatio, uno in loco stare nesciat eius obtutus, sed hue illueque stupidus circumferatur intuitus, aliorum 20 et in obliquum quam moris est oculi defigantur. pro suspiriis 3 enim salutaribus sputa de secco gutture contrahuntur, excretiones etiam sine ulla interpellatione flegmatis prouocantur, digitus ludunt et in modum quiddam scribentes uolitant atque depingunt, et ita hue atque illue uniuersa membra corporis 25 commoueuntur, ut, dum spiritalis agitatur conlatio, totum se

6] Col. 3, 5. 7] 1 Tim. 6, 10.

1 talibus . . . passionibus *euan.* in C obdurata *GHL²T*: obturata *CL¹* adque C 5 filargiria H phylargiria L (*item infra*) 6 fylargiria G 7 inquit *CG¹H* inquit radix L 8 fylargyria G 10 de *ante* nobilitate om. L 12 per] super L 13 ullius om. L 14 disciplinam *L¹* et *CHL* (om. T): quisque (quisquis r) enim superbiae (superbia *G¹*) morbo fuerit occupatus (fuerit occupatus om. *G¹*) *GSc* ullam L 16 auribus suis post perfectionis *habet* C 18 in om. L optutus *G²* 19 huic adque illue stupendus C aliorum *CHT* aliorum et om. L 20 in om. G obliuic *G¹T* defigantur *CL²T*: defrangantur *G* defingantur *HL¹* 21 contrahuntur *Gr* (*cf. Sen. de ira III, 38, 2 attracta saliuia*): contraduntur *CL* conraduntur *H* conradiuntur *T* exsecerationes *L¹* 23 immodum *L¹* scribentes *L¹* uolitant atque om. L adque C

uel seatentibus uermibus uel acutissimis sudibus credat insidere, et quidquid simplex conlatio ad aedificationem protulerit audientium, ob suam suggillationem aestimet esse prolatum.
 4 totoque tempore, quo uitiae spiritalis examinatio uentilatur, suis suspicionibus occupatus non quid exinde ad profectum suum capere debeat ancupatur, sed causas, cur unumquodque sit dictum, sollicita mente perquirit, uel quid eis possit obiecere tacita intra se cordis uolutatione coniectat, ut nihil ex his, quae saluberrime sunt digesta, penitus adprehendere aut in aliquo ualeat emendari. et ita fit ut non solum in nullo ei 10 proficiat conlatio spiritalis, uerum etiam damnosa magis exsistat 5 efficiaturque ei causa maioris peccati. dum enim pro conscientia sua totum contra se suspicatur esse prolatum, uehementiore cordis obstinatione duratur iraeque stimulis aerius instigatur: deinde post haec excelsa nox, sermo rigidus, amara 15 turbulentaque responsio, incessus erectus ac mobilis, lingua facilis, procax loquella nec unquam taciturnitatis amica, nisi cum contra fratrem rancorem quandam in suo corde conceperit: fitque silentium eius non conpunctionis nec humilitatis ullius, sed superbiae et indignationis indicium, ita ut quid in eo 20 detestabilius sit haud facile discernatur, utrum diffusa illa 6 petulansque laetitia an dira haec uirulentaque serietas. in illa namque sermo non oportunus, risus lenis ac fatuus, effrenata atque indisciplinata cordis elatio: in ista uero ira plenum uirulentumque silentium et quod ob hoc tantum concepit, ut aduersus fratrem rancor taciturnitate seruatus protelari diutius 25

1 studiis *L^t* in sedere *H^t* 2 quidquid *CG^t*: quicquid *G²HL* 3 audientium *L* sugillationem *SL* suggillationem *H^t* 5 occupatur *L* numquid *G¹L^t* 7 obiecere *H^t* 8 eis *H* ut nihil in aliquo penitus ualeat emendare aut adprehendere ex his que saluberrime sunt digesta *L* 10 ei om. *H* 11 existat *GHL* (non *S*) 12 ei om. *S* 13 suspicatus *G^t* esse om. *L* 14 iraeque *CHT*: irae quoque *GLv* 15 amara] immatura *ex* auatura *L* 16 turbolentaque (*o in ras.*) *G* mollis *L* 17 loquilla *C* loquela *G²L* couloquella *ex* conloquilla *H* taciturnitas *G¹HL* nisi om. *G^t* 18 cum om. *H* conceperit *H^tL^t* 19 sitque *C* sieque *L* conpunctiones *L^t* illius *G* 20 indignationes *C* ita... 21 detestabilius om. *L* 21 aut *CL* haut *GH^t* 22 serenitas *H* 23 risus quoque leuis *L* 24 adque *C* aque *G^t*

possit, non ut ex eo uirtus humilitatis ac patientiae praebeatur. et cum ipse tumore possessus facile cunctis tristitias inferat atque ad satisfactionem laesi fratri semet ipsum submittere dedignetur, etiam ab illo sibimet oblatam respuit atque contemnit et non solum nulla fratri satisfactione compungitur neque mollitur, uerum etiam cur ab eo sit in humilitate praeuentus grauius indignatur, fitque ei salutaris humilitas ac satisfactione, quae finem diabolicis intentionibus solet inferre, causa uehementioris incendii.

10 XXVIII. Audiui in hac dumtaxat regione, quod horret pudetque reuoluere, quandam iuniorum, cum a suo increparetur abbe, cur humilitatem, quam renuntians permodico tempore retentarat, coepisset excedere ac diabolica inflari superbia, summa contumacia respondisse: numquid ob hoc memet ipsum humiliauit pro tempore, ut semper subditus sim? ad quod eius tam effrenatum scelestumque responsum ita est senior obstupefactus omnisque eius interceptus est sermo, uelut qui ab illo ipso antiquo Lucifero uerba haec prolata, non ab homine percepisset, ut nullam nocem aduersus tantam proteruam de ore 15 suo prorsus emittere nisi gemitus de corde tantummodo ac suspiria potuerit, illud solum tacitus intra semet ipsum uoluens, quod de domino nostro dicitur saluatore: qui cum in forma dei esset, humiliauit se factus obediens, non ut ille ait diabolico spiritu ac tumore possessus 'pro tempore', sed 20 usque ad mortem.

25 XXVIII. Et ut breuius ea quae dicta sunt de hoc superbiae genere praestringamus, quaedam signa eius in quantum possunt colligentes, ut his, qui de perfectione sitiunt erudiri, quodammodo characteres eius de exterioris hominis motibus

22] Phil. 2, 6 et 8.

2 tristitiam *L* 3 adque *C* fratres *G¹* summittere *GL* 4 si-
met *C* adque *C* 6 cum *G¹* in *om. C* 7 sitque *L* 10 audiui . . .
regi *cuan. in C* Audiui audiui *GH* orret *C* 11 immorem *L* incre-
patur *G¹* 12 cum humilitate *L¹* 13 retentaret *HS* excidere *H¹L²*
17 uelut *CG*; uelud *H* ueluti *Le* qui *om. L* ab *om. L¹* 19 propter-
uam *H¹* proterua *L¹* 21 illum *G¹* uolens *G¹* 24 spiritu *om. G* ac
eras. in G 27 perstringamus *HLTe* 28 hiis *H¹* 29 characteres *GL*

exprimamus, necessarium puto paucis eadem replicari, ut concordiosius agnoscamus quibus eam discernere ac deprehendere ualeamus indiciis, quo nudatae atque in superficiem productae passionis huius radices et oculatim deprehensae atque perspectae
 uel conuelli facilius ualeant uel uitari. tunc enim poterit pestifer
 morbus ad integrum declinari, cum contra ipsius perniciosos
 aestus et inpetus noxios non sera obseruatio, cum iam domi-
 nantur, adsumitur, sed cum praecedentes eius ut ita dixerim
 lineas agnoscentes prouida eum sagacique discretione praecurrimus.
 de exterioris namque sicut praediximus hominis
 motu status interioris agnoscitur. his igitur indiciis carnalis ista
 quam praefati sumus superbia declaratur. inest primitus in
 loquelle eius clamor, in taciturnitate amaritudo, excelsus et
 effusus in laetitia risus, irrationabilis in serietate tristitia, in
 responsione rancor, facilitas in sermone, uerba passim sine ulla
 cordis grauitate erumpentia. expers patientiae est, caritatis
 aliena, audax ad contumelias inrogandas, ad tolerandas pusil-
 lanimis, ad oboediendum difficultis, nisi in quo eam desiderium
 suum uoluntasque praeuenerit, ad recipiendam exhortationem
 in placabilis, ad resecandas uoluntates suas infirma, ad suc-
 cumbendum alienis durissima, semperque suas definitiones
 statuere contendens, ipsa uero nequaquam cedere alterius ad-
 quiescens: et ita fit ut etiam incapax consilii salutaris effecta
 in omnibus suo potius credat quam seniorum iudicio.

XXX. Quibus decessuum gradibus is quem semel possidet
 deuolutus iam ipsam disciplinam coenobii perhorrescit, ac ueluti
 qui fratrum consortio de perfectione retrahatur ac de bono
 patientiae atque humilitatis aliorum uitio et impedimento re-

1 replicare *L* 3 indicis *H*¹ quoddate (i. e. quoniam date) *L* atque
 ... productae *om.* *S¹L* 4 oculatim *L*¹ 6 pernit. *L* 7 aestos *L*¹ im-
 petus *GL* dominatur *G²L*² 8 ut ita] uitia] *L* 11 totus interior *H*
 hiis *H*¹ inditius *G*¹ indicis *H*¹ 12 superbie *G*¹ primum *H* in
om. *G*¹ 13 loquelle *G¹HT*: loquela *G²L* et *om.* *G*¹ 14 serenitate *H*
 16 patientia *HL* caritas atalib. aliena *L* 18 eum *L* 21 suas *om.* *L*
 diffinitiones *HL*¹ 22 ipsam *L* 23 salutaris *G*: salubrioribus *L*¹ salu-
 bris *HL²Tr* 25 decessum *G²*: decessum *G*¹ decessum *H* decessus *L*
 discessus *T* his *L* possedet *H*¹ 26 coenobij cognoui *L* uelut *L*

uocetur, habitationem solitariae cellae desiderat, seu certe uelut plures alios lucraturus construere monasterium et quos docere atque instruere debeat congregare festinat, ex discipulo nequam
~~d~~ testabilior magister effectus. nam cum huiusmodi elatione
5 cordis in perniciosissimum temorem noxiunque conuerit et nec uerus monachus nec saecularis effectus sit, quod est deterius, etiam perfectionem sibi ex hoc ipso miserabili statu et conuersatione promittit.

XXXI. Quamobrem si aedificii nostri fastigia perfecta uolumus
10 ac placentia deo consurgere, fundamenta eius non secundum nostrae libidinis uoluntatem, sed secundum distinctionis euangelicae disciplinam iacere festinemus. quae alia esse non possunt quam timor dei atque humilitas, quae de mansuetudine et cordis simplicitate descendit. humilitas uero nullatenus poterit
15 absque nuditate conquiri. qua peregrinante nec oboedientiae bonum nec patientiae robur nec mansuetudinis tranquillitas nec consummatio caritatis poterit adprehendi, sine quibus cor nostrum habitaculum spiritus sancti penitus esse non poterit, ita pronuntiante domino per prophetam: super quem re-
20 quiescat spiritus meus nisi super quietum et humilem et trementem uerba mea? sine secundum exemplaria quae Hebraicam exprimunt ueritatem: ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem uerba mea?

25 XXXII. Quapropter athleta Christi, qui spiritalem agonem legitime certans a domino desiderat coronari, hanc quoque ferociissimam bestiam ut deuoratricem cunetarum uirtutum omnimodis festinet extingue, certus quod hac in suo pectore commorante non solum omnigenis uitiis carere non possit,

19] Esai. 66, 2 (LXX).

3 instituere *Lv* 4 elationem *L¹* 5 impernitiosissimum *L* corruerit *GL* 6 sit] et *L* qui *H¹* 7 etiam *om.* *L* 9 aedificii *G¹* 11 distinctionis *G¹H* 12 disciplina *G¹* 13 et cordis *GHT*: cordis *L* 14 discedit *H¹* uera *L* 16 robor *G¹H¹* 17 poterit adprehendi *om.* *G¹* 19 requiescit *G²* 22 ebraicam *HL* 25 athleta *H* athletam *L¹* 27 debaratricem *L¹* 28 certus *om.* *G¹* hanc *L¹* 29 omne genus *L* uitis *H¹* uitii *L²*

uerum etiam, si quid uirtutis habere uideatur, huius ueneno depereat. nullo enim modo poterit in anima nostra uirtutum structura consurgere, nisi prius iacta fuerint uerae humiliatis in nostro corde fundamina, quae firmissime conlocata perfectionis et caritatis culmen ualeant sustinere, ita scilicet, ut quemadmodum diximus primum fratribus nostris humilitatem ueram intimo cordis exhibeamus affectu, in nullo scilicet adquiescentes 2 eos contrastare uel laedere. quod nullatenus poterimus implere, nisi abrenuntiatio uera, quae in expoliatione omnium faeculatum ac nuditate consistit, in nobis fuerit Christi amore fundata, deinde oboedientiae iugum et subiectio simplici corde ac sine ulla fuerit simulatione suscepta, ¶ ita ut praeter abbatis mandatum nulla penitus uoluntas uiuat in nobis. \ quod non aliter poterit obseruari, nisi quis non solum se mortuum huic mundo, uerum etiam insipientem iudicarit ac stultum, uniuersa, 15 quae sibi fuerint a senioribus imperata, sine ulla disenssione perficiens, sacrosancta ea credens ac diuinitus promulgata.

XXXIII. In qua consistentibus qualitate procul dubio status ille humiliatis uere tranquillus atque immobilis subsequetur, ut nosmet ipsos inferiores omnibus iudicantes uniuersa, quae nobis 20 fuerint inrogata, tametsi iniuriosa sint uel tristia uel damnosa, tanquam a superioribus nostris inflata patientissime toleremus. quae quidem a nobis non solum facillime tolerabuntur, uerum etiam parua iudicabuntur ac nulla, si mente ingiter recolamus uel domini nostri vel sanctorum omnium passiones, considerantes 25 tanto leuioribus nos iniuriis adtempitari, quanto longius a meritis eorum et conuersatione distamus, pariter etiam cogitantes in breui nos de hoc saeculo migraturos eorumque nos celeri uitae 2 huius fine mox futuros esse consortes. peremptoria namque est

1 uidetur **L** 4 fundamenta **HTe** collocata **GHT** 5 ualeant sustinere ita *om. G¹* quemammodum **L¹** 7 intimore **L¹** 11 iustum **L** 14 mortuum se **L** 15 iudicaret **G¹L¹T** 16 quae iussa fuerint uel a senioribus **L** ulla **GHT**: aliqua **L** 17 perficiens **G¹** sacrosancte **HL** ea] ac **L¹** 18 statutus **G¹** 19 immobilis **GL** subsequitur **L** 20 indicantes **L** 21 uel tristia uel damnosa *om. G¹* 22 tristitia **HL¹** 22 nostris **GHT**: nos **L** 23 tollerabuntur **G¹** 24 se **G¹** 26 quanta **L¹** 27 de-
stamus **L¹** 28 celeris **G²**

haec contemplatio non solum superbiae, uerum etiam generaliter omnium uitiorum. deinde post haec eandem humilitatem erga deum firmissime retentemus. quod a nobis ita complebitur, ut nihil nosmet ipsos absque illius opitulatione uel gratia, quod ad uirtutum consummationem pertinet, posse perficere cognoscamus, sed et hoc ipsum, quod intellegere meruimus, eius esse muneris in ueritate credamus.

2 haec *om. L* 3 deum] dñi *H* purissime *L* retinentes *H* amemus *ex amanu* *L* 4 ullius *L¹* 5 ad *om. L¹* pertineat *L* 6 meruerinus *L* 7 credamus. Explicit de spū superbiae *G a manu* 2 Finit dō gratias amen (*m. 2 add.*: Explicit li⁹ XII de spū supbie) *H* Explicit de spū superbiae feliciter *L* Explī ad castorem liber · XII *T*

IOHANNIS CASSIANI
DE INCARNATIONE DOMINI
CONTRA NESTORIUM
LIBRI VII.

N — cod. armamentarii Parisiensis 483 saec. X—XI.

M — cod. musei Britannici 16414 saec. XI uel XII.

p — cod. Parisinus 14860 saec. XIII ineuntis.

a — cod. bibl. Coloniensium Augustinianorum, cuius lectiones selectas
Cuyekius in appendice editionis suae (pag. 211 sqq.) proposuit.

r — editio Cuyekii a. 1578.

PRAEFATI0.

Absolutis dñnum collationum spiritalium libellis sensu magis quam sermone insignibus, quia alto sanctorum uirorum sensu sermo nostrae imperitiae impar fuit, cogitaram et propemodum constitueram post illum proditae inscientiae pudorem ita me 5 in portu silentii collocare, ut excusarem, quantum in me esset, per taciturnitatis uerecundiam loquacitatis audaciam. sed ui- cisti propositum ac sententiam meam laudabili studio et imperiosissimo affectu tuo, mi Leo, ueneranda ac suspicienda caritas mea, Romanae ecclesiae ac diuini ministerii decus, pro- 10 duens me ex illo praemeditati silentii recessu in publicum formidandumque iudicium, et noua subire cogis adhuc de praeteritis erubescem, cumque etiam minoribus impar fuero, par maioribus a te esse compellor. ego enim ne in illis quidem 2 opusculis, quibus per ingenioli nostri oblatiunculam deo sacri- 15 ficauimus, moliri aliquid aut usurpare temptassem nisi episcopali tractus imperio. erexit itaque per te oris nostri ac stili dignitas. nam qui iussi antea de dominicis studiis locuti sumus, nunc id exigis ut de ipsa incarnatione domini ac maie-

Incipit praefatio (prefacio *p*) cassiani p̄b̄i (presbiteri *p*) contra nestorium *Np*: *de M cf. Prolegomena*.

1 iamdudum *p* 2 insignibus *om. M* alta *p¹* 3 noster *M* cogi- taueram *p* 4 scientiae *M* inscitiae *av* [me] ut *M* 5 silencii me collocarem *M* excusarem *N* 6 audatia *M* uicit *p* 8 tuo] o *M* suspicienda *av*: suscipienda *NM* suspienda *p* 9 mea] tua *p* ac] meae *N*: *om. p* diuinique *p* 12 in minoribus *M* fuero *Np*: fuerim *M* cf. *Paulin. Pell. Eucharist. u. 150*, ubi euaserō *idem ualeat quod* euaserim 13 par *om. p* a te esse] preesse *Np* nec *M* 15 mili- tari *N* militare aut aliquid *p* 16 tactus imperitiae *N* 17 loquunt *M* 18 exigit *N* exigimur *p* magestate *M*

state dicamus. ita qui prius in sancta templi uelut per sacerdotalem manum introducti sumus, nunc ductu tuo atque subsidio
 3 quasi in sanctorum sancta penetramus. magnus honor, sed
 periculosa professio, quia obtineri saecorum penetralium ac
 diuini praemii palma non potest nisi hoste superato. exigis
 itaque ac iubes aduersus recentem haeresem ac nouum fidei
 hostem conserere inbecillas manus et contra pestiferi serpentis
 graues hiatus aperto ut aiunt ore consistere, scilicet ut ins-
 5urgentem in ecclesias dei sinuosis tractibus draconem uis
 prophetica et sermonis euangelici diuina uirtus me quasi in-
 cantatore disrumpat. pareo obsecrationi tuae, pareo iussioni.
 4 malo enim de me ipso tibi quam mihi credere, maxime quia
 id tecum amor Iesu Christi domini mei praecepit, qui hoc
 ipsum etiam in te iubet. superest ut effectum imperati negotii
 ab ipso postules per quem imperasti. tua enim iam hic magis
 causa quam mea uertitur, tuum magis iudicium quam meum
 officium periclitatur. me enim, siue par sim tuo imperio siue
 non sim, ipsa aliquatenus oboedientiae ratio atque humilitatis
 excusat, nisi quod plus hoc meriti est in obsequio meo, si
 5 minus est in possibilitate. facile enim cuiuslibet iussioni ex
 abundantia satisfacimus: illius officium grande est et mirabile,
 qui etiam id in uoto habet quod in uiribus non habet. tua ergo
 haec res, tuum negotium, tui pudoris opus est. ora et obsecre, ne
 imperitia mea periclitetur electio tua, et opinioni tantae nobis non
 respondentibus, etiamsi ego per oboedientiae ueniam bene pareo,
 20 tu tanien per inconsiderantiam iudicii male imperasse uidearis.

1 ita qui] interim *N*: *om. p* 2 ducatu *M* 3 set *p* (*saepe f; per comp.*) 4 progressio *Mpr* optineri *p* 6 heresem *M*: heresim *Np* 7 imbecillas *ex imbecillitas N* imbecilles *pv* 8 grauis *M* 9 spinosis *Npa* 10 per me *M* incantatorem *N'M* 13 praecepit *Mp* 14 etiam] et *M* 17 plectitur *M* imperio tuo *p* 19 hoc plus *Mv*: cf. *III, 13, 1, V, 14, 2, VI, 1, 1, 23, 2, VII, 2, 4* est in obsequio non meriti si (*om. meo*) *M* 20 est impossibilitate *p* 21 habundantia *Np* satis-
 ficeimus *p*¹ 22 quod . . . non habet *om. p* 24 in impericia *M* peri-
 clitatur *p*¹ opinione *M* 25 obedientiae *ex obedientiam N* 26 uidearis.
 Explicit praeatio *NMp* Incipit liber primus (primus liber *p*) de incarnatione xpi *n* contra nestorium *Np* Incipit liber de incarnatione dñi *n*
ihu xpi M

LIBER PRIMUS.

I. Tradunt fabulae poetarum desectis quondam hydram capitibus numerosius renascentem per sua damna creuisse, ita ut nouo inauditoque miraculo multiplicato mortibus suis monstro lueri genus esset amissio, scilicet dum, quidquid ferrum secantis abscideret, totum id fecunditas prodigiosa geminaret, donec laborans atque aestuans coepitae illius desectionis industrius appetitor cassatis totiens inefficaci opere uirtutibus fortitudinem belli armaret arte consilii et admotis, ut aiunt, ignibus multiplicem portentuosi corporis prolem feruenti gladio desecaret, ac sic ambustis intrinsecus medullis, cum rebelles uenas improbae fecunditatis exureret, tandem parturitio monstruosa cessaret. ita ergo etiam haereses in ecclesiis illius quam poetarum commenta finixerunt hydrae similitudinem gerunt. et istae enim aduersum nos linguis feralibus sibilant, et istae virus letale iaciunt, et istae sectis capitibus renascuntur. sed quia resurgente morbo non debet cessare medicina, et quanto maior fuerit aegritudo, tanto instantior debet esse curatio, potens est dominus deus noster, ut, quod de morte hydrae illius gentilium falsitas finxit, hoc in ecclesiarum bellis ueritas peragat, et ignitus sancti spiritus gladius ita in extingueda nouella haeresi omnes penitus medullas perniciosae generationis exurat, ut tandem prodigiosa fecunditas emorientibus uenis parere desistat.

II. Non noua enim sunt haec in ecclesiis monstruosi seminis germina. semper has dominici agri seges lappas sentesque tolerauit et assiduum in ea suffocatricis zizaniae germen emerit. hinc enim Hebianitae, hinc Sabelliani, hinc Arriani, hinc

2 condam *M* ydram *M* hydrae *Np* 3 dampna *Mp* 5 amissio *N¹*
 quicquid *Mp* 6 generaret *M* 9 ammotis *N¹p* 10 portentosi *N*
 (*non p*) 12 cessaret monstruosa *p* 13 hereses *NMp* 14 comenta *N¹*
 et *ante* istae *ter om.* *M* 15 ista enim *N* 17 et *om.* *M* 19 est
 enim *Mv* 20 libellis *M* 22 heresi *NMp* poenitus *N* pernitosae *N*
 generationis *om.* *M* 25 monstrosi *N* 26 lapsas *M* 27 zizanii *N*
 28 hinc denique Eunomiani *om.* *M*

denique Eunomiani et Macedoniani, hinc Photiniaci et Apollinaristae ceterique ecclesiarum uepres et enecantes bonae fidei frugem tribuli pullularunt. quorum primus Hebion, dum incarnationem dominicam nimis asserit, diuinitatis eam conjunctione nudauit. Sabelli autem post hunc ex dissimilitudine haereseos superioris schisma prorunipens dum in patre ac filio et spiritu sancto distantiam nullam esse contendit, sacram et ineffabilem trinitatem, quantum in ipso fuit, blasphema confusione permisit. secuta est deinde hunc quem diximus Arrianae peruersitatis impietas, quae, ne uideretur sacras miscere personas, diuersas esse dixit atque dissimiles in trinitate substantias. Eunomius autem post hunc quidem, sed eiusdem admodum prauitatis, licet similem sibi diuinam esse asseruerit trinitatem, diuersam tamen a se contendit, admittens similitudinem, excludens parilitatem. Macedonius quoque iureme-
diabili in spiritum sanctum impietate blasphemans, licet eiusdem substantiae patrem et filium dixerit, sanctum tamen spiritum creaturam uocans reus totius diuinitatis fuit, quia laedi in trinitate aliquid non potest sine totius trinitatis iniuria. Photinus autem quamuis Iesum qui ex uirgine natus est deum dixerit, male tamen cum principio hominis principium dei esse confinxit. Apollinaris uero hominem unitum deo inconsidere intellegens humanam eum non habuisse animam male eredit, quia non minoris erroris est domino Iesu Christo inpropria addere quam propria derogare. quidquid enim de illo non ita dicitur ut est, etiamsi honor uideatur, iniuria est. ita singuli ex dissimilitudine haereseon haeresin procreantes omnes quidem a se diuersa, sed omnes tamen fidei aduersa senserunt. nuper quoque, id est in diebus nostris, emersisse haeresim uene-

1 machedoniani *N* Photiniaci *scripti*: phitoniaci *N* futiniani *M*
 photiniani *pe* 3 pulularunt *p* 5 sabellii *Mp* ^{dis}similitudine *N* 6 hereses *NMp* scisina *Mp* et filio *M* 8 blasphemie *p* 9 est *om.* *p*
 12 economius *M* 13 admodum *N¹* sibi trinitatem in diuinitate esse concedat equaliter tamen non esse contendit *M* 14 ammittens *N¹*
 15 machedonius *N* 19 fotinus *Mr* phatinus *p¹* 23 intelligens *Mp* credit *N* 25 quicquid *Mp* 27 similitudine *Nar* (*non p*) hereseon *NMp* heresin *Np* heresim *M* 29 heresim *NMp*

nosam ex maxima Belgarum urbe conspeximus, certi erroris, incerti nominis, quia, cum recenti capite ex antiqua Hebionitarum stirpe surrexerit, dubium admodum est antiqua magis dici an recens debeat. noua enim assertoribus, sed uetusta
 5 erroribus fuit. solitarium quippe hominem dominum nostrum Iesum Christum natum esse blasphemans hoc, quod ad dei postea honorem potestatemque peruerterit, humani meriti, non diuinæ asseruit fuisse naturae, ac per hoc eum deitatem ipsam non ex proprietate unitae sibi diuinitatis semper habuisse, sed
 10 postea pro praemio laboris passionisque meruisse, cum utique dominum saluatoremque nostrum non deum natum, sed a deo blasphemaret adsumptum, confinis scilicet huic haeresi quae nunc extitit et quasi germana et consanguinea, quaeque tam Hebionitis quam his recentibus conseutanea tempore quidem
 15 fuit inter utrosque media, sed utrisque tamen peruersitate coniuncta. sint quamvis eius nonnulla alia his, quae iam diximus, consimilia: sed longum est uniuersa memorare. neque enim nunc ad dicendum commemorationem praeteritorum, sed confutationem nouorum sumpsimus.

20 III. Illud sane unum praetereundum non arbitramur, quod peculiare ac proprium supra dictae illius haereseos quae ex Pelagiano errore descenderat fuit, quod dicentes quidam solitarium hominem Iesum Christum sine ulla peccati contagione uixisse eo progressi sunt, ut adsererent homines, si uelint, sine
 25 peccato esse posse (consequens enim existimabant, ut, si homo solitarius Iesus Christus sine peccato fuisset, omnes quoque homines sine dei adiutorio esse possent, quidquid ille homo solitarius sine consortio dei esse potuisset), ac sic nullam

1 e **M** belgarum **p**: uelgarum **NMa** 2 ebionitarum **Mv** 3 am-
 modum **N** 4 assertoribus **N¹** 5 solitarium quippe] addit **N¹** in mar-
 gine: **INCAUT EXPRESSISTI HERESES**. 9 unitate **N** 10 itaque **p**
 12 heresi **NMp** 13 ac consanguinea **Mv** 14 ebionitis **Mv** 15 utrisque ex
 utriusque **N** 16 sunt **p¹** eius **om. Npa**: *de interpunctione cf. IIII,*
13, 2 17 commemorare **M** 19 sumsimus **N** 20 sanc] se **N** 21 here-
 ses **NMp** 22 pelegiano **M** quod dicentes] **INCAUT** expressisti **margo N**
 quidam ex quidem **N** 23 peccati **om. p** 24 uellent **M** 26 solari-
 tarius **M** 27 possint **r** quicquid **Mp** 28 ac si **Np**

facerent inter omnem hominem ac dominum nostrum Iesum Christum esse distantiam, cum idem utique homo nisi atque industria sua mereri possit, quod Christus studio ac labore 2 mernisset. quo factum est ut in maiorem quoque ac monstruo-
siorem insaniam prorumpentes dicerent dominum nostrum Iesum Christum in hunc mundum non ad praestandam humano generi 5 redemptionem, sed ad praebenda bonorum actuum exempla uenisse, uidelicet ut disciplinam eius sequentes homines, dum per eandem viam virtutis incederent, ad eadem virtutum prae-
mia peruenirent: euacantes, quantum in ipsis fuit, omne sacri 10 aduentus donum, omnem diuinam redempcionis gratiam, cum idem dicerent homines consequi posse nivendo, quod prae-
3 stitisset deus pro humana salute moriendo. addiderunt quoque dominum saluatoremque nostrum post baptismum factum esse Christum, post resurrectionem deum, alterum adsignantes uncio-
naris mysterio, alterum merito passionis. unde aduertit nouus nunc iam non nouae haereseos auctor, qui dominum salua-
toremque nostrum solitarium hominem natum esse contendit, idem se omnino dicere quod Pelagianistae ante dixerunt, et consequens errori suo esse, ut, qui utique sine peccato soli-
tarium hominem Iesum Christum uixisse asserit, omnes quoque per se homines sine peccato posse esse blasphemet nec necessaria-
rian quoque exemplo illius dicat redempcionem domini fuisse, cum ad caeleste regnum suo tantum homines nisi, ut aiunt,
4 ualeant peruenire. nec dubium id est re ipsa penitus declarante. 25 hinc enim illud est quod intercessionibus suis Pelagianistarum querellas fouet et scriptis suis causas illorum asserit, quod subtiliter his uel ut uerius dixerim subdole patrocinatur et consanguineae sibi improbitati improbo suffragatur affectu, sciens scilicet eiusdem se esse sensus, eiusdem spiritus, et ideo 30

4 maiore *N*¹ 9 eadem viam *M* 10 omne . . . 11 donum *om.* *M*
omnes sacri *N* 11 domum et omnem *av.* 12 pose *N* 13 addiderunt] nota quod (quid *m.* 2) heretici sentiant *margo N* 14 factum fuisse *M* 16 mysterio *p.* 17 hereses *NMp* 20 ut] et *N* 23 illius] *intellege* haereseos dicant *Npr* fuisse *M* fuisse domini *p.* 24 hominem *N* nisi *N*¹ 25 naleat *N*² id est] idem *M* poenitus *N* reclamante *M* 27 quaerellas *N* querelas *Mpr* 28 uelud *M*¹ patrocinator *N*

dolens cognatam sibi haeresim ab ecclesia esse disiunetam,
quam scit sibi utique peruersitate coniunctam.

III. Sed tamen quia illi, qui de hac pestilentium spinarum stirpe descenderant, diuina ope iam ac pietate sanati sunt,
5 orandus quoque etiam nunc dominus deus noster est, ut, quia
consentaneae sibi in quibusdam sunt pristina illa haeresis et
haec noua, similibus malorum initiis similem bonorum exitum
largiatur. Leporius enim, tunc monachus, modo presbyter, qui 2
ex Pelagii ut supra diximus institutione uel potius prauitate
10 descendens apud Gallias assertor praedictae haereseos aut inter
primos aut inter maximos fuit, a nobis admonitus, a deo emen-
datus ita male conceptam persuasionem magnifice condemnauit,
ut non minus paene admiranda sit correctio illius quam inlaesa
multorum fides, quia primum est errorem penitus non in-
15 currere, secundum bene repudiare. is ergo in se reuersus non 3
solum in Africa, ubi tunc erat atque nunc est, tam errorem
suum cum dolore quam sine pudore confessus est, sed etiam
ad omnes admodum Galliae ciuitates flebiles confessionis ac
planetus sui litteras dedit, scilicet ut, ubi deuiciatio eius prius
20 cognita erat, illic etiam emendatio nosceretur, et qui testes
erroris antea fuerant, idem postea correctionis essent.

V. Ex cuius confessione uel potius deploratione nonnulla in-
serenda existimauimus duplci ex causa, ut correctio eorum et
nobis testimonio et his qui nutant exemplo esset, quorumque
25 errorem sequi non erubuisserunt, eorum emendationem sequi non
erubescerent, ac sicut simili aegritudine infirmarentur, ita simili
remedio sanarentur. is ergo agnita opinionis suae peruersitate
et inspecta fidei luce scribens ad episcopos Gallicanos ita ex-

1 dolet **M** heresim **NMp** 2 quam . . . coniunctam *om.* **Npa**,
del. v 4 diuine **M** 5 quia] quia nunc **M** 6 heresis **NMp** 8 Lep-
porius] de leporio **margo N** prb: **N** presbyter **p** 9 pelagiana **M**
10 discedens **M** heresos **NMp** 11 ammonitus **Np** 12 persuas-
tionem **N** condemnauit **NMp** 13 pene **NMp** ammiranda **Np**
14 poenitus **N** 15 secundo **M** bene *om.* **M** 16 affrica **Mp** 17 quam]
qđā **N** 18 ciuitatis **N:** flebilis **M** 23 duplci **p** ut correctio
eorum et **Mv:** et correctorum et **N** ut correctio eius et **p** 24 testi-
monium **M** essent **M** quorum qui **N?**

2 orsus est: quid in me primum, o domini mei uenerandi et beatissimi sacerdotes, accusem nescio, et quid in me primum excusem non inuenio. sic inperitia et superbia, sic stulta simplicitas cum persuassione noxia, sic feroor cum intemperantia, sic, ut uerius dicam, cum sui deminutione debilis fides, simul in me omnia recepta uiguerunt, ut tot et tantis simul sit et oboedisse confusio et haec eadem ab animo potuisse reicere mihi stupenda gratulatio. et post pauca subiungit: si ergo minime percipientes hanc potentiam dei, sensu nostro et propria ratione sapientes, quasi inferiora se deus agere uideatur, ita hominem cum deo natum esse dicamus, ut seorsum quae dei sunt soli deo demus, et seorsum quae sunt hominis soli homini deputemus, quartam manifestissime introducimus in trinitate personam et de uno filio dei non unum, sed facere incipimus duos Christos, quod a nobis iam ipse dominus et deus Christus auertat.

3 ergo confitemur dominum ac deum nostrum Iesum Christum unicum filium dei, qui sibi ante saecula natus ex patre est, uobis a tempore de spiritu sancto et Maria semper uirgine factum hominem, deum natum: et confitentes utramque substantiam carnis et uerbi unum eundemque deum atque hominem inseparabilem semper pia fidei credulitate suscipimus, et ex tempore susceptae carnis sic omnia dicimus quae erant dei transisse in hominem, ut omnia quae erant

1] Geimad. catal. uir. illustr. cap. LX: Leporius . . . scripsit emendationis suae libellum, in quo et satisfacit de errore et gratias agit de emendatione: simul et quod male senserat de incarnatione Christi corrigens catholicam sententiam tulit dicens manentibus in Christo duabus naturis unam credi filii dei personam.

1 quid] de epila lepori *margo N* 4 persuassione *N* 5 et *p¹*
 6 diminutione *N²Mpv* 8 odiſſe *p* 9 recedere *M* 10 subiungitur *p*
hanc] ac *M* 15 reputemus *Mc* 17 incipiāmus *M* 19 ergo confite-
 mur] nota confessio lepori *margo N* deum ac dominum *p* 20 secula
Mp 21 ex patre natus *M* 23 post. et] ac *Mv* 25 suscepimus *Mp¹*

hominis in deum uenirent, et hac intellegentia uer- 4
 bum caro factum sit, non ut conuersione aut muta-
 bilitate aliqua cooperit esse quod non erat, sed ut
 potentia diuinæ dispensationis uerbum patris num-
 5 quam a patre discedens homo proprie fieri dignaretur,
 incarnatusque sit unigenitus secreto illo mysterio
 quo ipse nouit (nostrum namque est credere, illius
 nosse): ac sic ipse deus uerbum totum suscipiens quod
 est hominis homo sit, et adsumptus homo totum ac-
 10 cipiendo quod dei est aliud quam deus esse non
 possit, non tamen, quia incarnatus dicitur et in-
 mixtus, diminutio eius sit accipienda substantiae.
 nouit deus sine sui corruptione misceri et tamen in 5
 ueritate misceri, et ita suscipere, ut nihil ei crescat
 15 augmenti, sicut se ipsum totum nouit infundere, ut
 nihil ei accidat detrimenti. non ergo ad intellegentiam
 inbecillitatis nostrae secundum experimentorum
 uisibilia documenta facientes conjecturam de aequa-
 libus se inuicem ingredientibus creaturis putemus
 20 deum hominemque commixtum et tali confusione
 carnis et uerbi quasi aliquod corpus effectum. absit 6
 ita credere, ut conflatili quodammodo genere duas
 naturas in unam redactas arbitremur esse substan-
 tiā: huiusmodi enim commixtio partis utriusque
 25 corruptio est. deus enim, qui capabilis, non capax
 est, penetrans, non penetrabilis, implens, non im-
 plebilis, qui ubique simul totus est et ubique diffusus
 est, per infusionem potentiae suae misericorditer na-
 turae est mixtus humanae. et post pauca: nascitur ergo 7

1 et hac intellegentia] in eaū loqueris *margo N* intelligentia *Mp*
 2 factum sit caro *Mpv* 4 nunquam *M* 5 propriae *N* designaretur *p*
 6 misterio quod *M* 10 dei] deus *M* post deus *addit p*: qui natus
 est ex maria 11 mixtus *M* 12 sit] est *Mv* 13 nouit enim *v* cor-
 ruptione *p* 14 et ita *Np*: nouit in se ita *Mv* 16 accedit *M*
 intelligentiam *p* 20 comixtum *p* 22 conflatilia aliquo modo uel
 genere *M* 25 capabilis non capax est *Nv*: capax non capabilis est *Ma*
 capax est non capabilis *p* 27 difusus *N*

nobis proprie de spiritu sancto et Maria semper uirgine deus homo Iesus Christus filius dei, ac sic in alterutrum unum fit uerbum et caro, ut, manente in sua perfectione naturaliter utraque substantia, sine sui praeiudicio et humanitati diuina communicent et diuinitati humana participant, nec alter deus, alter homo, sed idem ipse deus qui et homo, et uicissim homo qui et deus Iesus Christus unus dei filius nuncupetur et uere sit. et ideo id agendum nobis semper est et credendum, ut dominum nostrum Iesum Christum filium dei deum uerum, quem cum patre semper et aequalem patri ante saecula confitemur, eundem a tempore susceptae carnis factum deum hominem non negemus, nec quasi per gradus et tempora proficiemt in deum alterius status ante resurrectionem, alterius post resurrectionem fuisse dicamus, sed eiusdem semper plenitudinis atque uirtutis. et item paulo post: sed quia uerbum dei in hominem dignanter hominem suscipiendo descendit et per susceptionem dei homo ascendit in uerbum, totus deus uerbum factus est totus homo. non enim deus pater homo factus est nec spiritus sanctus, sed unigenitus patris. ideoque una persona accipienda est carnis et uerbi, ut fideliter sine aliqua dubitatione credamus unum eundemque dei filium inseparabilem semper, geminae substantiae, etiam gigantem nominatum, in diebus carnis suae et uere semper omnia gessisse quae sunt hominis et uere semper possedit quae dei sunt, quoniam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute dei.

30

26] Ps. 18, 6. 29] II Cor. 13, 4.

1 propriae *N* 5 communicent *p* 11 deum *om. p* 12 secula *Mp*
 13 hominem deum hominem *M* 14 ne *M* 16 alterius post resurrectionem *om. Mp* credamus *Mv* 17 item] idem *M* 18 uerbum deus *Mv*: cf. III, 6 homine suscipiendo *N* 21 totus *om. M* 25 inseparabilem *p* 29 etsi] si *p*

VI. Hanc ergo eius confessionem, id est catholicorum omnium fidem et omnes Africani episcopi, unde scribebat, et omnes Gallicani, ad quos scribebat, conprobauerunt, neque ullus adhuc omnino extitit cui fides haec sine infidelitatis 5 crimen displiceret, quia professae impietatis est probatam negare pietatem. sufficere ergo solus nunc ad confutandam haec resim deberet consensus omnium, quia indubitatae ueritatis manifestatio est auctoritas uniuersorum et perfecta ratio facta est ubi nemo dissentit, ita ut, si qui contra hoc sentire nitatur, 10 huius a prima statim fronte non tam sit audienda assertio quam damnanda peruersitas, quia praeiudicium secum damnationis exhibit qui iudicium uniuersitatis impugnat, et audientiae locum non habet qui a cunctis statuta conuellit. confirmata enim semel ab omnibus ueritate, quidquid contra id uenit, hoc 15 ipso statim falsitas esse noscenda est quod a ueritate dissentit, ac per hoc sufficere ei etiam id solum conuenit ad sententiam damnationis, quod discrepat a iudicio ueritatis. sed tamen quia rationi non obest sermo rationis et semper ueritas uentilata plus rutilat meliusque est errantes disputationis curatione corrigi quam censurae seueritate damnari, curanda est, quantum in nobis est, per diuinam ope[m] in nouis haereticis uetus haeresis, ut recepta per sacram misericordiam sanitatem medella potius eorum det sanctae fidei testimonium quam damnatio iustae seueritatis exemplum. adsit tantum disputationi ac sermoni de se habito ipsa ueritas, et pietate illa, qua deus ad homines uenire dignata est, humanis erroribus opituletur, quia ad hoc se uel maxime in terris atque in homine nasci uoluit, 20 ut falsitati amplius locus esse non possit.

2 africani *Mp* 5 quia . . . est *om. M* professio *av* 6 heresim
NMp 8 ratio[n]io *M* 9 dissensit *Mv* si quis *M* 10 tam sit transit *N* 11 dampnanda et dampnationis *Mp* 14 simul *M* quicquid *Mp* 15 noscendum *av* 19 rutilat *p* errant[us] *p¹* 20 dampnari *Mp* curandum *p¹* 21 nouis] nobis *p* hereticis et heresis *NMp* 22 receptas *N* per *om. N¹* medulla *N¹* medela *N²Mpv* 23 dampnatio *NMp* 24 assit *M* 25 que *p¹* que dei ex homine dignata est *M* 26 dignatus *pav* 28 possit. Explicit de incarnatione dñi liber primus contra nestorium *N* Explicit liber primus *Mp* Incipit liber secundus *NMp*

LIBER SECUNDUS.

I. Quoniam libello primo quaedam praemisimus, quibus nouum haereticum ex antiquae haereseos stirpibus pullulare adprobaremus, sufficere quidem ei ad excipiendam iustae damnationis sententiam debet priorum haereticorum iusta damnatio, quia, cum easdem radices habeat atque isdem serobibus emergat, satis iam in auctoribus suis ipse damnatus est, maxime cum id ipsum, quod isti asserunt, etiam hi, qui proxime ante hos male secuti sunt, bene condemnauerint, ut sufficere his abunde iam in alterutrum suorum exempla debeat, uel horum sci-
2 licet qui emendati uel eorum qui condemnati sunt. si enim corrigi queunt, habent in suorum correctionibus medellam, si corrigi nequeunt, habent in suorum damnatione sententiam. tamen ne praeiudicio magis aduersum eos quam iudicio nti uelle existimemur, ipsam eorum in medium pestiferam pro-
positionem uel potius blasphemantem amentiam proferamus, sumentes in omnibus scutum fidei et gladium spir-
ritus, quod est uerbum dei, scilicet ut resurgens uetusti draconis caput idem diuini sermonis gladius etiam nunc in nouis angubus secat, qui prius in antiquis serpentibus ampu-
3 tauit. nam cum idem horum error sit qui illorum fuit, pro desectione istorum haberi debet desectio illorum, et quia renascentes colubri pestiferos in ecclesia domini flatus agunt et tabescere quosdam sibilis suis faciunt, iungenda est propter nouas infirmitates antiquis curationibus recens medella, ut etiam si illud, quod prius actum est, non ualeat ad languoris curationem, hoc tamen, quod nunc agimus, ualeat ad languentium sanitatem.

17] Eph. 6, 16—17.

3 hereticum et hereseos *NM* (*p passim*) antiquis *v* antiqua et stirpe *M*
 4 dampnationis *NMp* 6 eisdem *M* iisdem *a* 8 hii *Mp* 9 condem-
 pnaunt *M(e)* habunde *p* 12 medullam *N* medellam *Mpv* 13 non
 queunt *M(e)* dampnationes *N¹* 15 extimemur *M* 19 ca|capud *p*
 20 secat *p* desecet *M(e)*: cf. I, 1, 2 sectis capitibus renascuntur 22 illa-
 rum *p¹* 25 medulla *N* medella *Mpv* 26 ad] a *N* langoris damp-
 nationem *M(v)* 27 ualeat *ex* ualeat *N*

II. Dicis itaque, quisquis es ille, haeretice, qui deum ex uirgine natum negas, Mariam matrem domini nostri Iesu Christi theotocon, id est matrem dei, appellari non posse, sed Christotocon, hoc est Christi tantum matrem, non dei. nemo enim inquis antiquorem se parit. ac de hoc quidem tam stulto arguento, quod natuitatem dei carnali intellegentia aestimandam putas et mysterium maiestatis humanis credis censendum esse rationibus, postea, si deus annuet, disputabimus: nunc interim et Christum deum et Mariam matrem dei diuinis testibus approbemus. audi itaque loquentem ad 2 pastores de dei ortu angelum dei: natus est, inquit, uobis hodie saluator, qui est Christus dominus, in ciuitate Dauid. ne solum utique in Christo hominem intellegeres, et domini tibi et saluatoris nomen adiecit, scilicet ut, quem saluatorem esse cognosceres, deum nequaquam esse dubitares, et cum saluandi uirtus non nisi diuinae conpeteret potestati, diuinae esse eum potentiae non ambigeres, in quo potentiam saluandi esse didicisses. sed hoc ineredulitati tuae parum fortasse uideatur, quia eum angelus dominum potius et saluatorem quam deum aut dei filium nominarit, cum utique impiissime deum neges quem saluatorem esse fatearis. audi quoque 3 archangelum Gabrielem Mariae uirginis praedicantem: spiritus, inquit, sanctus ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi: ideo et quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius dei. uides quemadmodum natuitatem dei indicaturus diuinitatis opera praemiserit. spiritus enim sanctus inquit ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi. pulcherrime loquens angelus diuinitate uer-

11] Luc. 2, 11. 22] Luc. 1, 35. 26] l. c.

2 natum ex uirgine *p* 3 appellari *M* 4 matrem tantum *p* 6 quod *NM p* quo *av*: cf. VII, 18, 1. 22, 4 domini *M* 7 estimandum *Np* existimanda *M* misterium *NM p* magestatis *M* 8 annuerit *M* disputauimus *N* 9 maria *N* 11 natus est] *res*: docet mariam matrem dei *margo N* 13 intelligeres *Mp* (*p passim*) 15 cognoueris *M* 18 dicidises *M* 19 potentius *N* 20 nominauit *av* 21 saluatore *N* 22 gabrielem *Mp* 24 ideoque et *N et Uulg.*

borum maiestatem diuini operis explicauit. spiritus enim sanctus uirginis interiora sanctificans et in his potentiam diuinitatis sua spirans humanae se inseruit miscuitque naturae atque id, quod alienum a se fuerat, suum fecit, uirtute id sua scilicet
 4 ac maiestate praesumens. ac ne ad introitum diuinitatis hu-
 mana fortasse infirmitas non subsisteret, uenerandam omnibus
 uirginem uirtus altissimi roborauit, ut corpoream inbecillitatem
 circumfusa umbrae suae protectione firmaret et ad consummandum
 conceptus sacri inenarrabile sacramentum humana infirmitas
 non deficeret, quam diuina obumbratio sustineret. spiritus ergo inquit sanctus ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi. si nasciturus itaque de sancta uirgine homo tantummodo solitarius erat, quid tanto agebatur sacri aduentus
 nuntio? quid tanto diuinitatis ipsius apparatu? si utique homo ex homine et caro tantummodo nascetur ex carne, iussio quippe tantum ad id potuerat aut uoluntas diuina sufficere.
 5 si enim ad fabricandos caelos, fundandam terram, creandum mare, sedes denique et thronos et angelos et archangelos et principatus et potestates, si ad creandam postremo omnem caelestem militiam et ad illa innumera diuinorum exercituum milium milia sola sibi tantum uoluntas dei imperiumque sufficit, quia ipse dixit, et facta sunt: ipse mandauit, et creata sunt, eur id ad conceptionem, ut tu aies, unius hominis parum uisum est, quod satis ad procreationem diuinorum omnium fuit, et id potentia ac maiestas dei in ortu unius infantuli parum credidit, quod ad conditionem terrenorum omnium caelostiumque suffecit? sed illud utique est quod illa omnia opera acta fuerant per iussionem dei, nativitas autem agenda non erat nisi per aduentum, quia et concipi ab homine deus nisi
 6

10] l. c. 22] Ps. 32, 9.

1 magestatem *M* explicuit *Mv* 3 id] ita *M* 5 magestate *M*
 8 circumfusari *M* consumandum *NM* 12 de *om.* *M* 13 tantummodo *M* sacro *M* 14 apparato *N¹* 15 tantummodo *M* 16 poterat *M* ut *p* 17 creandumque *M* 18 et *ante* principatus *om.* *M* 20 exercitum *N* 21 sufficit *M* 25 magestas *M* 26 condicionem *M* 27 sufficit *M* opera acta] peracta *M* 28 fecerant *N*

se donante et nasci nisi se inlabente non poterat. et ideo archangelus superuenturam uirgini maiestatem sacram indicabat, uidelicet ut, quia agi tanta res per humanum officium non ualebat, ipsius adfuturam diceret maiestatem in conceptu, qui erat futurus in partu: et ideo descendit uerbum filius, adest maiestas spiritus sancti, uirtus obumbrat patris, utique ut in sacramento sacrae conceptionis omnis esset cooperatio trinitatis. ideo, inquit, et quod naseetur ex te sanctum uocabitur filius dei. bene addidit ideo, ut ostenderet sci- 7
 licet ideo haec secutura, quia fuerant illa praemissa, et quia deus superuenisset in conceptione, ideo deus futurus esset in partu. rationem ergo tantae rei puellae reddidit nescienti, dicens utique: quia sanctus spiritus superueniet et quia uirtus altissimi obumbrabit, ideo et quod naseetur 15 sanctum uocabitur filius dei. hoc est dicere: ne ignores, 8 inquit, hunc tantae rei apparatum, hoc tanti mysterii sacramentum, ideo in te tota ueniet maiestas dei, quia ex te naseetur filius dei. quid hic ultra adhuc ambigi aut quid amplius dici potest? deum dixit superuenturum, dei filium nasciturum.
 20 tu quaere nunc, si placet, quomodo aut dei filius deus non sit, aut quomodo, quae deum edidit, theotocos, id est dei mater esse non possit? sufficere ergo haec tibi sola, immo sufficere haec tibi summa deberent.

III. Sed quia testimonia saerae natuitatis abunde suppetunt, 25 utpote quae ideoreo omnia scripta sunt ut ipsius testes essent, inspiciamus ex pusilla aliqua portione etiam adnuntiationem deo ueteris testamenti, ut intellegas futurum ex uirgine dei

8] Luc. 1, 35. 13] 1. c.

1 se *ante* donante *om.* *M* poterant *p¹* 2 arcangelus *M* in uirginem *p* magestatem *M* (*passim*) 3 agitanda *N¹* 4 affuturam *Mp* 6 obumbrabit *p¹* obumbravit *av* 7 omnis *om.* *M* 8 et *om.* *Np* in te *M* 9 scilicet ostenderet *p* 10 premis *N* 12 puella credidit *Np* nuntianti *p* 13 sanctus *om.* *M* spiritus sanctus *pv* et *om.* *M* 14 obumbravit *N* obumbrabit tibi *p¹* 16 mysterii *Mp* 17 nascitur *M*
 21 que ex quem *N* 23 deberet *N* 24 diuinitatis *M* 25 ut puta *M* sunt scripta *p* 26 ex] in *Mv* pauxilla *v* 27 intellegamus *M*

ortum non tunc tantum cum actus est nuntiatum, sed etiam ab ipso admodum mundi ortu esse praedictum, re uera ut, quia ineffabile opus agendum erat, tolleret quandoque incredulitatem rerum praesentium praemissa semper annuntiatio futurorum. ait itaque Esaias propheta: ecce uirgo concipiet, et pariet filium, et uocabunt nomen eius Emmanuhel, quod est 5
 2 interpretatum: nobiscum deus. quis est hic, incredule, ambiguitati locus? concepturam propheta uirginem dixit, uirgo concepit: filium nasciturum, filius natus est: uocandum deum, uocatur deus. hoc enim appellatur nomine, quod natura. unde 10 cum uocandum eum dei spiritus deum dixerit, probat se a spiritu dei uaeum, qui se a consortio reddidit diuinae nuncupationis alienum. ecce ergo inquit uirgo concipiet, et pariet filium, et uocabunt nomen eius Emmanuhel, quod est interpretatum: nobiscum deus. sed illud est 15 forsitan quo se infidelis uertat tergiuersatio, ut dicat hoc, quod uocandum eum deum propheta dixerat, non tam ad maiestatem diuinitatis quam ad appellationem nominis per-
 3 tinere. sed quid facimus quod appellatus hoc nomine in euangelii Christus omnino non est, et tamen mentitus esse per 20 prophetam dei spiritus dici non potest? quid ergo illud est? ut intellegas utique prophetam illam deitatis nomen tunc praedixisse, non carnis. nam cum aliud in euangelio homo unitus deo nomen acceperit, necesse est utique hoc uocabulum hominis fuisse, illud diuinitatis. sed pergamus ulterius et alia 25 ad ueritatem probandam ueritatis testimonia conuocemus. ubi enim deo agitur, nulla re diuinitas melius quam suis testibus approbatur. ait ergo idem propheta alibi: filius natus

5] Esai. 7, 14 et Matth. 1, 23. 13] Il. cc. 28] Esai. 9, 6.

1 actum *M* factus *v* 2 ammodum *N* praedicatum *M* 5 ysaias *p*
 6 hemmanuhel *M* emanuel *p* 7 nobiscum deus] esaias prophete
margo N qui *Np*: cf. §. 7 ineredulae *v* 8 prophetam *N* 10 apel-
 latur *N* quo *M* 11 eum *om. p* ab spiritu *Me* 12 redditum *Np*:
 reddit *Me* 14 hemmanuhel *M* emanuel *p* 19 euangelii *p (passim)*
 22 intelligas *p* intelligamus *Mr* prophetam illum *M* diuinitatis *v*
 25 f; *p (saepe)* 26 probanda *M* 28 alibi] esaias propheta *margo N*

est nobis, paruulus datus est nobis, cuius principatus super umerum eius: et uocabitur nomen eius magni consilii nuntius, deus fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis. sicut superius utique uocandum eum 4
 5 Emmanuel propheta dixerat, ita hic uocandum eum et magni consilii nuntium et deum fortem et patrem futuri saeculi et pacis principem dieit, cum utique nullo loco eum in euangeliis uocatum his nominibus legerimus: ut intellegamus scilicet non carnis esse haec uocabula, sed diuinitatis, atque illud in euangeliis nomen esse suscepti hominis, hoc ingenitae potestatis, et quia nasciturus in homine deus erat, ita nomina ipsa per dispensationem sacram fuisse diuisa, ut et carni hominis nomen inderet et diuinitati dei. uocabitur ergo inquit magni consilii nuntius, deus fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis. non hic, quisquis es, o haeretice, non hic propheta 5
 ille diuino spiritu plenus exemplo assertionis tuae illum, qui natus est, conflatili statuae et figmento insensibili comparauit. filius enim inquit natus est nobis, paruulus datus est nobis, cuius principatus super umerum eius: et uocabitur nomen eius magni consilii nuntius, deus fortis.
 ne hunc, quem deum adnuntiabat, alium quam illum qui in carne natus est intellegeres, nomen natuitatis adiecit dicens: filius natus est nobis, paruulus datus est nobis. uides 6
 25 quot cognominibus ad demonstrandum corporalis ortus proprietatem propheta usus sit. et natum enim eum et paruulum nominauit, scilicet ut euidentius significationem natae subolis nomen exprimeret paruitatis. praeuidens absque dubio diuinus spiritus hanc blasphemantium haereticorum peruersitatem his

13] l. c. 18] l. c. 23] l. c.

1 principatum *N* 2 humerum *NMp* eius ante magni om. *N*
 3 nuntius] angelus *Mv* 5 hemmanuel *M* emanuel *p* 6 fehi *N*
 seculi *Mp* 10 nom̄ ex non *N* 12 carnis nomen inderet et diuinitatis
 deus uocaretur. Ergo *M* 13 inquit ergo *p* 19 principatum *N* hu-
 merum *NMp* 21 deum om. *Mv* incarnatus est *M* 22 intelle-
 gere *N* intelligeres *Mp* 23 filius] paruulus enim *Np* et *Uulg.* par-
 uulus] filius *Np* et *Uulg.* 24 quod *Np* demonstrandam *Mv* 26 signi-
 ficatione *M* sobolis *NMp* 27 exprimeret et *M*

omni mundo deum qui nascebatur rerum ipsarum uocabulis demonstrauit, ut etiam si blasphemare haereticus quaereret, blasphemiae tamen locum penitus inuenire non posset. filius ergo inquit natus est nobis, parvulus datus est nobis, cuius principatus super umerum eius: et uocabitur 5 nomen eius magni eonsilii nuntius, deus fortis, pater 7 futuri saeculi, princeps pacis. parvulum hunc, qui natus est, et pacis principem esse docuit et futuri saeculi patrem et deum fortem. quis est tergiuersandi locus? separari parvulus hie, qui natus est, a deo, qui in eo natus est, non potest: 10 hunc enim, quem natum dixit, patrem futuri saeculi nominavit, hunc, quem parvulum unneupauit, deum fortem esse praedixit. quid est, haeretice, quo te conferas? saepa et conclusa sunt omnia, nou est usquam penitus excludi loens. superest ut errorem, quem uoluntas noluit intellegere, tandem incipiat uel 15 8 necessitas confiteri. sed non contenti his, quae sufficiunt, quid etiam per alium prophetam spiritus sanctus dixerit inquiramus: si affiget, inquit, homo deum suum, quia nos affigitis me? ut evidentiora utique fierent quae prophetabantur, quod de passione domini nostri propheta cecinit, quasi ipsius, de 20 quo dicebat, ore praedixit: si affiget homo deum suum, quia nos affigitis me? nonne tibi, quae, dixisse hoc dominus deus noster quasi ad crucem duetus uidetur: 'eur, quae, redemptorem nostrum me non agnoscitis? cur deum indutum pro nobis carnem nescitis? salvatori uestro necem paratis? 25 auctorem uitae ad mortem ducitis? dens nester sum quem suspenditis, deus uester quem eruefigitis. quis, rogo, hic error

3] l. c. 18] Malach. 3, 8. 21] l. c.

1 omnibus *N*¹ deum r: dñm *M*, om. *Npa* 3 blasphemiae *N*
 4 parvulus . . . nobis om. *M* 5 humerum *NMp* 6 nuntius ex angelis
N m. 1 7 secūli *Np* seculi *M*, item *infra* 12 esse om. *M* 13 hereticæ *N* septa *NMp* 15 intelligere *Mp* 17 aliam *N* 18 affigit *M*
 si affiget] hereticæ prophete si affiget homo deum suum *margo N* 20 quasi] quia *Na* 21 affigit *NM* 23 uideretur *M* uidetur] nota dens
 eruefigitur *margo N* quir bis *M* 25 carne r 26 auctorem . . . du-
 citis om. *M* 27 nester sum quem eruefigitis *M*: cf. cap. 4, 8

aut quae insania est? si affiget homo deum suum, quia nos affigitis me?⁹ uides quomodo uox haec ipsarum quodammodo quae actae sunt rerum uox sit. numquid expressius quicquam aut manifestius quaeris? uides quomodo testimonia sacra natum in carne dominum Iesum Christum ab ipsis quodammodo incunabulis usque ad crucem quam pertulit prosecuta sint, cum utique illum, quem alibi legis deum in carne nasci, hic deum in cruce uideas affigi. et ideo a propheta et illie, ubi natus est, deus dicitur, et illie, ubi crucifixus est, ¹⁰ deus evidentissime nominatur, ne scilicet in aliquo dignitati diuinitatis praejudicaret carnis assumptio et honorem maiestatis infringeret uel humilitas corporis uel contumelia passionis, cum utique augere in nobis affectum eius et cultum debeat uel dignatio tam humilis nativitatis uel pietas tam benigna ¹⁵ patientis, quia maximum utique et immanissimum scelus est, ut ideo apud nos minus honoris habeat, quia plus amoris impendit.

III. Sed his omissis, quae explicari ideo nullo modo possunt, quia, sicut immensitas beneficiorum illius, ita et relatio modum non habet, tempus est ut fortissimum de eo ac manifestissimum testem eius Paulum apostolum consulamus: fidelissime enim nobis omnia de deo potest dicere, de cuius semper pectore locutus est deus. testatur ergo in hunc modum de gratia atque aduentu domini dei nostri missus ad destruendum gentiliciae ²⁵ superstitionis errorem electus gentium magister: apparuit, inquit, gratia dei saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria sobrie et pie et iuste uiuamus in hoc saeculo, expectantes beatam spem et aduentum gloriae ³⁰ magni dei et salvatoris nostri Iesu Christi. apparuit, 2

1] l. c. 25] Tit. 2, 11—13.

1 affigit <i>N</i>	affigē <i>M</i>	4 quaeres <i>M</i>	5 dñm nřm <i>M</i>	8 et illie
<i>post</i> propheta <i>om. N</i>	9 prius illie <i>om. a</i>	12 humanitas <i>p^t</i>	16 amo-	
ris] honoris <i>Np^t</i>	22 dicere potest <i>Me</i>	de] <i>he M</i>	24 disti-	
tuendum <i>M</i>	gentilicae <i>N</i>	25 apparuit] apostoli pauli	28 sclo <i>Np^t</i> : mundo <i>Me</i>	
testimonia margo <i>N</i>	gentiliacē <i>p</i>	30 apartuit <i>N</i>		

inquit, gratia dei saluatoris nostri. bene congruo ad ostendendum nouae gratiae et generationis aduentum sermone usus est. dicens enim apparuit ortum nouae gratiae ac natuitatis expressit, quia exinde apparere donum gratiae nouae coepit, ex quo deus in mundo natus apparuit. digna ergo et congrua hanc nouae gratiae lucem uerbi proprietate quasi d⁵igito indicate monstrauit. hoc enim rectissime apparuisse dicitur, quod subita quasi apparitionis luce monstratur, sicut in euangeliis apparuisse stellam magis orientalibus legimus, et in Exodo apparuit, inquit, Moysi angelus in igne flam- 10
 3 mae rubi. in omnibus enim et his et aliis uisionibus sacris hoc utendum uel maxime uerbo scriptura existimauit, ut apparuisse haec diceret, quae insolita claritate fulgerent. ita ergo et apostolus sciens aduentum cœlestis gratiae, quae ortu sacrae natuitatis apparuit, uerbo eam fulgidae apparitionis ex- 15 pressit, ut apparuisse utique id diceret quod nouae lucis splendore radiaret. apparuit ergo gratia dei saluatoris nostri. numquid causari hic aliquid quasi de ambiguitate nominum potes, ut dicas aliud esse Christum, aliud deum, ut saluatorem a maiestate nominis sui distrahas et dominum a diuinitate 20
 4 secernas? ecce hic uas dei ex deo loquitur et apparuisse ex Maria gratiam dei euidentissima praedicatione testatur. ac ne forte non ex Maria deum apparuisse dices, nomen statim addidit saluatoris, scilicet ut eum natum ex Maria deum eredes, quem saluatorem natum negare non possis, iuxta illud: 25
 quia natus est uobis hodie saluator. o admirabilem et uere a deo datum gentibus magistrum, qui sciens futuram hanc haereticae prauitatis insaniam, quae in litem uocabula dei uerteret et calumniari deo de suis nominibus non timeret, ne saluatoris uocabulum haereticus a diuinitate secerneret, nomen 30

10] Ex. 3, 2. 17] Tit. 2, 11. 26] Luc. 2, 11.

1 nři ihu xp̄i M 4 et inde p nouae om. M 5 dignam et 6 con-
 gruam p 9 orientali M 10 mosi N moisi p 11 et ante his om. p
 16 id om. M 17 aparuit N 19 potest Mp 21 uas] uir r 22 eu-
 dentissima N^t 23 dicens a 24 eum esse natum Mp 25 posses
 iuxta p 26 nobis p ammirabilem N mirabilem M 27 nascituram p
 29 calumpniari Mp

dei ante praemisit, scilicet ut praemissum dei nomen omnia sibi quae sequerentur nomina uindicaret neque ullus in sequentibus solitarium esse hominem Christum crederet, quem in primo statim vocabulo deum esse didicisset. expectantes, 5 inquit idem apostolus, beatam spem et aduentum gloriae magni dei et saluatoris nostri Iesu Christi. uidit profecto ille diuinae sapientiae doctor ad insidiosas calliditatis diabolicae captiones simplicem tantummodo non sufficere doctrinam, nisi sanctam fidei praedicationem munimine cautionis armasset. et ideo, cum superius nomen dei saluatoris posuissest, hic addidit Iesu Christi, scilicet ne ad significandum dominum Iesum Christum sufficere tibi forsan nomen solum non crederes saluatoris et non eundem Iesum Christum deum esse intellegeres, quem saluatorem deum esse cognosses. quid ergo ait? 6 expectantes, inquit, beatam spem et aduentum gloriae magni dei et saluatoris nostri Iesu Christi. nihil hic de nominibus domini nostri deest: et deum hie et saluatorem et Iesum et Christum uides. sed omnia haec uidens omnia esse in deo perspicies. audisti enim deum, sed saluatorem: 7 audisti deum, sed Iesum: audisti deum esse, sed Christum. separari hoc appellationis diuersitate non potest quod diuinitas unitate coniunxit. quidquidlibet de his requisieris, idem inuenis. saluator deus est, Jesus deus est, Christus deus est: omne hoc, quod audis, plurale est nuncupatione, sed unum est potestate, quia, cum et saluator deus sit et Jesus deus et Christus deus, intelligere apertum est, quod omnia haec distinguuntur appellatione, sed maiestate iunguntur. et cum euidentissime audias quod unus in singulis nuncupatur deus, intelligere utique aperte potes quod est in omnibus unus deus.

4] Tit. 2, 13. 15] 1. c.

2 uendicaret *M* 7 calliditates *et* 8 captionis *Mr* 11 licet *Np* scilicet . . . 12 Christum *om. M* 12 forsitan *Mr* 13 deum *om. M* dñi *p* 14 cognoscis *M* cognouisses *pr* 18 *et ante* Christum *om. Np* uidens] uides *Np* 19 in deo esse *Mr* 21 potest] ualeat *Mr* diuinitatis *p* 22 unitatem *M* coniunxit *M* quidquidlibet *N* quicquidlibet *Mp* innuenies *Mr* 26 intelligere *Mp* 27 iunguntur maiestate *Mr* 28 nuncupatur *p* 29 intelligere *Mp*

ac sic non licet tibi iam ex dissimilitudine dominicae nuncupationis quaerere disrepariam potestatis et pro uarietate ap-
 8 pellationis diuersitatem facere personae. non licet dicere: Christus ex Maria natus est, et non deus. apostolus enim proclamat: deus. non licet dicere: Jesus ex Maria natus est, 5 et nou deus. apostolus enim testatur: deus. non licet dicere: saluator natus est, et non deus. apostolus enim confirmat: deus. nihil est quo te conferas: quidquid de dominicis uocabulis sumpseris, deus est quod nominaris. nihil est quod dicas, nihil quod afferas, nihil quod improba falsitate configas. potes 10 habere in incredulitate impia quod non erdas, non habes in calumniandi occasione quod deneges.

V. Quamquam de diuina ac salutari domini nostri gratia paulo superius loqui coepimus, uolo ut de eadem re adhuc ex lectionibus sacris aliqua dicamus. legimus in actibus apostolorum apostolum Iacobum eos, qui euangelium recipientes nihilominus tamen iugum uetustae legis portandum esse censemabant, ita redarguentem: quid, inquit, temptatis deum, inponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? sed 15 per gratiam domini nostri Iesu Christi eredimus sal-
 2 uari quemadmodum et illi. donum certe gratiae huius per Iesum datum apostolus dicit. responde mihi nunc, si placet, gratiam hanc, quae ad salutem omnium data est, ab homine an a deo datam existimes. si ab homine, reclamat tibi uas 20 dei Paulus dicens: apparuit gratia dei saluatoris nostri. diuini enim hanc esse gratiam docet muneris, non inbecillitatis

18] Act. 15, 10—11. 26] Tit. 2, 11.

1 ac om. *Np* dissimilitudinē *N* 6 et] sed *Np*, om. *M* 7 est om. *M* 8 quicquid *p* 9 sumseris *M* nominaueris *Mp* 10 nichil est quod afferas *Mpr* 12 calumpniandi *Mp* 13 quamquam quia *M* haec v̄ saluatoris *Mv* 14 eandem *N* 16 apostolus om. *M* Iacobum] *inomo* Petrum, *ut vulgo legitur* euangelium (e *eras.*) *N* accipientes *M* 18 quid] in actibus apostolorum quid temptatis deum *margo N* 23 Iesum Christum v̄ 25 data *N* existimas *p* ibi *M* 26 apa-
 ruit *N* 27 esse hanc *p* esse gratiam hanc *Mv* gratia *N*

humanae. et sane etiam si saerum testimonium non suppeteret,
 ipsa rei ueritas testimonio erat, quia praestare rem perpetui
 et immortalis boni fragilia et terrena non possunt nec dare quis-
 quam alteri ualet, quo ipse indiget, ant tribuere illius rei copiam,
 5 cuius se inopiam sustinere fateatur. a deo ergo necesse est 3
 gratiam datam non neges. deus ergo est qui dedit, data autem
 est per dominum Iesum Christum: ergo dominus Jesus Christus
 deus. si autem est ille utique, ut est, deus, ergo illa quae
 10 deum peperit theotocos, id est genetrix dei est. nisi forte
 ad tam ridiculam blasphemiae contradictionem uelis tendere,
 ut illam, ex qua deus natus est, dei matrem neges, cum illum,
 qui natus est, deum negare non possis. sed uideamus tamen,
 quid de hac eadem domini nostri gratia etiam euangelium dei
 15 senserit. gratia, inquit, et ueritas per Iesum Christum
 facta est. si solitarius homo Christus, quomodo haec facta 4
 per Christum? unde in eo diuina nirtus, si in eo sola, ut ais,
 humana condicio? unde caelestis largitas, si terrena paupertas?
 nemo enim potest tribuere quod non habet. dans ergo diuinam
 20 gratiam Christus habuit quod dedit. neque enim potest harum
 diuersissimarum inter se rerum quis differentiam sustinere, ut
 simul et patiatur indigentiam inopis et habeat munificentiam
 largientis. et ideo sciens apostolus Paulus omnes diuitiarum
 caelestium thesauros in Christo esse recte ad ecclesias seribit:
 25 gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. qui sci- 5
 licet saepius iam docuerat eundem deum esse quem Christum
 cunctamque in illo maiestatem deitatis esse et omnem in eo
 corporaliter plenitudinem diunitatis habitare, recte utique iam
 sine adiectione nominis dei solam precatur gratiam Christi,
 [quia, cum eandem docuerit saepius gratiam dei esse quam

14] Ioh. 1, 17. 24] I Cor. 16, 23.

1 sane] quidem sane *M* 2 testimonium *M* 6 datam] data *N*
 7 dominum nostrum *v* 8 est *ante* ille *om. M* 9 genitrix *p* genera-
 trix *M* est *om. Mv* 10 ridiculum *Np* contradictionem *om. Np*
 tendere uelis *Mv* 16 eo *ante* diuina] ea *p* 17 conditio *N* est
 (*s. l.*) condicio *p* 20 diuissimarum *N* diuisarum *p* 23 ecclesiam *M*
 25 dñm *N* 26 cunctaque *N* 28 adiectioñē *M* 29 qui cum *M* uerba
 quia cum . . . gratiam Christi *uncis inclusi*

Christi, plenissime nunc solam precatur gratiam Christi,] quia in gratia Christi omnem scit dei gratiam contineri. gratia ergo inquit domini nostri Iesu Christi uobiscum. interrogabo te, quisquis es, o haeretice, scribens haec ad ecclesias Paulus quid his preecabatur ad quos scribebat? gratia enim 5
6 inquit domini nostri Iesu Christi uobiscum. si homo solitarius Jesus Christus, ergo et ille, optans dari ecclesiis gratiam Christi, gratiam dari hominiis optabat, et dicens gratia Christi uobiscum hoc dieebat: 'gratia hominis uobiscum, gratia carnis uobiscum, gratia inbecillitatis corporeae, gratia 10 fragilitatis humanae'. aut eur omnino nomine gratiae ipsius nominaret, si gratiam hominis optaret, quia optandi ratio non subsistebat, ubi non erat quod optaretur, nec preceundum erat ut eius gratia his contingeret, qui substantiam, ut ais, ipsius 15
7 quae optabatur gratiae non haberet? ergo uides haec stulta esse penitus et ridicula, immo potius non ridicula, sed deflenda. ea enim, quae quibusdam facilioribus sunt ridicula, piis ac fidelibus flenda sunt, quia in stultitia uestrae infidelitatis illi effundunt lacrimas caritatis et in insipientia impietatis alienae illi habent lacrimas pietatis suae. resipiscamus ergo aliquando 20 et respiremus, quia sensus hic non sapientia tantum, sed etiam spiritu caret, cum sit utique et spirituali sapientia vacuus et spiritu salutis alienus.

VI. Sed dieis forsitan gratiam hanc domini nostri Iesu Christi, de qua apostolus scribit, non cum ipso natam, sed postea ei 25 inlapsu diuinitatis infusam, quia et homo ipse a te dominus Jesus Christus, quem solitarium dieis, non cum deo natus, sed postea a deo dicatur assumptus, ac per hoc tum homini illi gratiam quando et diuinitatem datam. neque nos aliud dicimus quam quod diuina gratia cum diuinitate descenderit, quia et 30 diuina gratia dei sit et largitio quodammodo ipsius diuinitatis

2 scit] scilicet **M** 4 hereticae **N** 5 quid] quis **N** quid his] quibus hec **p** 8 obtat **M** 11 quur **M** gratia **N** 12 gratia **N** 14 substantia **N** 16 poenitus **N** immo **N** flenda **M** 22 sp̄uali **M** 24 dicas **Mv** 25 ei **om.** **M** 26 a te **om.** **Mp** dominus noster **v** 28 tum **p:** totum **Nv** tunc **M** 29 quando] quam deo **M** 30 cum... 31 gratia **om.** **M** diuinitatem **N** 31 sit **om.** **p**

ac donum munificentiae gratiarum. temporis ergo inter nos 2
 forsan putetur magis quam rei esse distantia, quia diuinitatem,
 quam nos cum domino Iesu natam, tu postea dicas infusam.
 sed illud est quod natam cum domino diuinitatem negans nec
 5 postea fideliter confiteri potes, quia non potest una eademque
 res in parte esse impia et in parte probari pia, et eadem in
 portione fidei et in portione esse perfidiae. primum ergo illud
 a te requiro, dominum Iesum Christum, qui ex Maria uirgine
 natus est, hominis tantum filium an etiam dei filium dicas?
 10 nos enim, id est catholicorum omnium fides, nos, inquam, 3
 omnes utrumque hoc et credimus et intellegimus et scimus et
 confitemur, quod et hominis est filius, quia ex homine natus
 est, et dei filius, quia ex diuinitate conceptus. tu ergo utrumque
 15 hoc, id est dei filium atque hominis, an tantum hominis
 esse asseris? si tantum hominis, reclamant tibi apostoli, re-
 clamant prophetae, reclamat denique ipse, per quem est facta
 conceptio, spiritus sanctus. obruitur inpudentissimum os tuum 4
 euictis diuinorum apicum testimentiis, obruitur sacri uoluminis
 sanctis testibus, obruitur denique ipso dei euangelio quasi diuina
 20 manu, et Gabrihel ille magnus, qui in Zaccharia uocem in-
 credulam uirtute uerbi sui cohercuit, multo magis in te blas-
 phemam atque inpiam suo ipso ore damnavit dicens ad Mariam
 uirginem dei matrem: spiritus, inquit, sanctus super-
 ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi: ideo
 25 et quod nasceret ex te sanetum uocabitur filius dei.
 uides quod, ut secundum carnem hominis filius fieret Iesus
 Christus, ante est dei filius praedicatus: paritura enim domi-
 num uirgo Maria sancto in se spiritu descendente et uirtute

20] cf. Luc. 1, 19—20. 23] Luc. 1, 35.

1 munificentia *v* 2 fors amputetur *N* distantia *Np* 3 Iesu
 Christo *v* 5 potest] potes *N* 6 imparte esse *N* 7 fidei et in portione
om. M portione esse *N* 8 dominum nostrum *v* 9 filium dei *M*
 11 utrumque omnes *p* et post hoc *om. a* intelligimus *Mp* 13 qui *M*
 18 sacri uoluminis *scripti*: sacris uoluminibus *codd. v cf. VII, 14, 4* re-
 serata sacri uoluminis serie et *III, 1, 1—2* 20 gabriel *p* zacharia
Mpr 21 coerxit *M* blasphemiam *M* 22 dampnauit *NMp* 23 ue-
 niet *Me* 27 filius dei *Me*

5 altissimi cooperante concepit. ac per hoc intellegis quod domini saluatorisque nostri inde est origo, unde conceptus: et cum descendente in virginem totius diuinitatis plenitudine natus sit, filius hominis esse non potuerat, nisi prius dei filius fuisset. et ideo missus ad adnuntiandam sacri ortus natuitatem angelus dei, cum sacramentum conceptionis ante dixisset, partui ipsi nomen imposuit dicens: ideo et quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius dei. dei ergo filius Iesus Christus, quia et a diuinitate genitus et a diuinitate conceptus. si autem dei filius, ergo indubitanter deus. si autem deus, ergo gratia dei non carens: neque enim ea re umquam caruit quam ipse fecit. gratia enim et ueritas per Iesum Christum facta est.

VII. Omnis ergo in eo gratia, omnis uirtus, omnis potentia, omnis diuinitas, omnis denique diuinitatis ac maiestatis ipsius plenitudo cum eo atque in eo semper fuerunt: siue in caelo, 15 siue in terra, siue in utero, siue in ortu nihil umquam deo deo defuit. semper enim cum deo deitas, non loco umquam ab eo, non tempore separata. ubique enim deus totus, ubique perfectus, non diuisus, non demutatus, non immunitus est, quia nec addi umquam deo nec detrahi quicquam potest: 20 sic enim imminutionem deitas non habet, sicut nec augmentum. 2 idem ergo in terris fuit qui et in caelis, idem in humilibus qui in excelsis, idem in hominis exigitate qui in dei maiestate. et ideo bene apostolus Christi gratiam nominans dei gratiam nominabat, quia Christus totum erat quod dens: omnis in ipsa statim hominis conceptione dei uirtus, omnis diuinitas, omnis diuinitatis uenerat plenitudo. inde enim illi omnis diuinitatis perfectio, unde et origo. neque enim umquam homo ille sine deo fuerat, qui utique hoc ipsum, quod erat, a deo ceperat.

7] Lue. 1, 35. 12] Ioh. 1, 17. 24] cf. I Cor. 16, 23.

1 intelligis *Mp* 2 est conceptus *p* 3 diuinitatis] virginitatis *M*
 4 sit filius enim *Np* esse hominis *Mv* 5 hortus *N* 6 partu *N* 8 post
 filius dei *exhibit M_p* et *v uncis adiectis*: hoc est, illius filius nuncupabitur,
 quo generante et (et *om. p*) generatur (est generatus *v*) christus est *M*
 10 filius ego *M* 16 numquam *N¹* 21 enim *om. M* deitatis *M_v* 22 et
 in humilibus *p* 24 gratia nominas *M* 29 erat esse a *M* cooperat *N_v*
 acceperat *a*

hoc itaque primum, uelis nolis, negare non potes, quod dominus Iesus Christus filius dei sit, archangelo utique clamante in euangeliis: quod ex te nascetur sanctum vocabitur filius dei. hoc autem posito scito te, quidquid de Christo 3
 5 legeris, de dei filio legere, quidquid de domino aut Iesu legeris, ad dei filium pertinere. omnia enim haec illius nomina dei filium nominant, omnia haec eius vocabula filium dei clamant. et ideo tu in his omnibus, quaecumque audieris, nomen diuinitatis agnoscens, cum in omnibus uideas te dei filium intellegere debere, argumentare, si placet, quomodo deum ualeas a dei filio separare.

LIBER TERTIUS.

I. Scribens Romanis diuinus ille ecclesiarum magister cum argueret, immo defleret Indaeorum id est fratrum suorum infidelitatem, his uerbis usus est: optabam, inquit, anathema esse ipse ego a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israhelitae, quorum adoptio est filiorum et gloria et testamenta et legislatio et obsequium et promissa, quorum patres, 20 et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in saecula. o affectum et fidelissimi apostoli et piissimi propinqui, qui inaestimabili caritate mori uult et pro cognatis ut proximus et pro discipulis ut magister. et quae tandem causa ei, ut mori uellet? una utique, ut illi uiuerent. uita autem eorum in quo continebatur? in hoc scilicet, ut ipse ait, ut deum Christum secundum carnem natum ex sua carne cognoscerent. et ideo utique apostolus plus dolebat, quia

3] Luc. 1, 35. 15] Rom. 9, 3—5.

4 et 5 quicquid *Mp* 8 tu ideo *p* 9 intelligere *Mp* 10 augmentare *p*¹ 11 separare. Explicit liber secundus. Incipit liber tertius *NMp* 14 id est idem *p*¹ 17 mei *om. M* israelitae *M* 18 testamentum *Mv* 19 promissiones *Mv* 20 et *om. Mv* 21 et *om. M* 22 inestimabili *NM* 24 uelut *M* 25 illorum *M*

eum illi ex Israhel natum non intellegent, qui ex suis editum
 3 plus amare deberent. ex quibus Christus, inquit, secun-
 dum carnem, qui est super omnia deus benedictus in
 saecula: eum scilicet ex illis Christum natum ait secundum
 carnem, qui sit super omnia deus benedictus in saecula. 5
 Christum utique secundum carnem natum ex illis non negas:
 sed idem, qui ex illis natus est, deus est. quid circumis?
 quid tergiversaris? Christum ex Israhel natum secundum
 carnem deum esse apostolus dicit: tu doce quando non fuerit.
 ex quibus Christus, inquit, secundum carnem, qui est 10
 super omnia deus. uides, quia hoc apostolus unitate con-
 iunxit, separari a Christo deus omnino non potest. sicut enim
 ex illis Christum apostolus praedicat, ita deum in Christo esse
 4 confirmat. aut utrumque hoc neges necesse est aut utrumque
 fatearis. natus secundum carnem Christus ex illis dicitur, sed 15
 idem in Christo deus ab apostolo praedicatur. unde et alibi:
 deus enim erat in Christo mundum reconcilians sibi.
 dinidi hoc ab alterntro nequaquam potest. ant Christum ex
 illis editum denega aut ex uirgine deum in Christo editum
 confitere, qui est, inquit, super omnia deus benedictus 20
 in saecula.

H. Sufficere quidem fidelibus ad indicandum maiestatem
 diuinitatis nomen dei abunde potuit: sed addendo super omnia
 deus benedictus blasphemiam perfidae assertionis exclusit,
 ne quis scilicet impiorum nocabulum dei interdum etiam ho- 25
 minibus temporarie dono diuinae dispensationis indulsum ad
 iniuriam summae diuinitatis assumeret et contumeliosis deo
 comparisonibus coaptaret, sicut utique illud quod ad Moysen
 dicit deus: dedi te deum Pharaoni, aut illud: ego dixi:

2] l. c. 5. 10] l. c. 17] II Cor. 5, 19. 20] Rom. 9, 5. 23] l. c.
 29] Ex. 7, 1. Ps. 81, 6.

1 ifr^l N israel p non om. M intelligerent Mp 2 quibus enim M
 5 benedictus in saecula om. M 7 circuis M 8 isrl Np israel M
 12 omnino deus a christo Mp omnino non potest deus a Christo v
 14 confirmat ne utrumque M 19 nega M 22 indicandam Mv 23 pa-
 tuit N 24 excludit N 26 temporariae N temporali M 28 quod
 om. M: ubi v mosen N moisen p

dii estis, cum utique euidentissimam indulti nominis habeat significationem. nam ubi dicit ego dixi, non tam nomen est 2 potestatis quam sermo dicentis. sed et illud ubi dicit dedi te deum Pharaoni, non diuinitatem accipientis, sed potestatem 5 dantis exposuit. nam cum dixerit dedi, in illo utique significata est dei potestas qui dedit, non diuinitatis natura in eo qui accepit. de deo autem ac domino nostro Iesu Christo cum dicitur qui est super omnia deus benedictus in saecula, et res statim probatur in uerbo et uerbi res demonstratur 10 in nomine, quia dei nomen in dei filio non significatio est adoptionis indultae, sed ueritas proprietasque naturae.

III. Itaque, idem inquit apostolus, nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem: et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. 15 bene sibi cuncta sacri sermonis scripta conueniunt et in omni penitus sui parte, etiam ubi uerborum specie non consonant, rerum tamen uirtute concordant, sicut in hoc quod ait: et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus: testimonium enim dicti praesentis confirmatio superioris est quod dixit: ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in saecula. illic enim posuit: ex quibus Christus secundum carnem, hic autem: et si cognouimus Christum secundum carnem, illuc: qui est super omnia deus, hic 25 autem: Christum secundum carnem nunc iam non nouimus. species herborum est alia, sed rei uirtus una. eundem enim, quem illuc secundum carnem natum deum super omnia praedicat, eundem hic secundum carnem se iam non nosse confirmat, ideo scilicet, quia eundem, quem natum in 30 carne nouerat, deum in saecula confitetur, et ideo a se eum ignorari secundum carnem, quia sit super omnia deus bene-

8] Rom. 9, 5. 12] II Cor. 5, 16. 20] Rom. 9, 5.

1 cum] cum hoc *M* 2 dicit] dixit *M* 4 dimittate *N* 6 naturam *N*
 7 accipit *NMp* 12 inquit idem *Me* neminem ex hoc *Mv* 15 sacris *N*
 16 poenitutis *N* speciae *N* 18 Christum secundum carnem *Me* 20 quo
Me 22 secundum carnem *xps p¹* 25 secundum carnem *xpm p¹*
 tunc *M¹* non *om. M* 30 ignorari eum *M*

dictus in saecula. ac per hoc et illud ibi: qui est super omnia deus, hoc dicit: non nouimus iam Christum secundum carnem, et hic: non nouimus iam Christum secundum carnem, hoc ait: qui est deus benedictus in 3 saecula. ascendit ergo quodammodo quasi in altiorem gradum 5 doctrinae apostolicae praedicatio, et licet sensu sibi in utroque conueniat, sacramentum tamen perfectae fidei quasi sententia expressiore confirmat dicens: et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus, uidelicet quia prius eum et hominem scimus et deum, nunc tantum 10 deum. cessante enim infirmitate carnis nihil in eo iam nouimus nisi virtutem diuinitatis, quia totum in eo nirtus est maiestatis diuinae, ubi esse desiit infirmitas imbecillitatis humanae. omne ergo penitus hoc testimonio mysterium et sumptae 4 carnis et perfectae diuinitatis exposuit. dicens enim et si 15 cognouimus Christum secundum carnem sacramentum nati in carne dei locutus est, adieiens autem nunc iam non nouimus vim depositae infirmitatis explicuit. ac per hoc cognitio illa carnis ad significationem pertinet hominis, ignoratio antem ad honorem diuinitatis. hoc est enim dicere: cognouimus Christum secundum carnem, quandiu quod secundum carnem agnosceretur fuit: nunc iam non nouimus, 5 postquam esse desinit. natura enim carnis in spiritalem est translata substantiam, et illud, quod fuerat quondam hominis, factum est totum dei: et ideo non nouimus Christum secundum 20 carnem, quia absorta per diuinam maiestatem infirmitate corporea nihil sacro resedit corpori, ex quo inbecillitas in eo carnis possit agnosciri. ac per hoc, quidquid fuerat prius sub-

2 et hoc a 3 et hic . . . 4 hoc ait *om.* *Npav* 4 quia *Npav* in saecula *om.* *Np* 7 perfectum *M¹* 9 sed nunc . . . non nouimus *deleta in p m. I* 10 nunc autem tantum *M* 12 totum] tocius *M* 14 paenitens *N* misterium *M* 17 non *om.* *M* 18 explicuit] Bene *margo N* 19 cognitio *N¹* ignoratio (*sic!*) *N* 21 quandiu quod secundum carnem] ut (*sic!*) *M* Male add. *N in margine* 22 nunc . . . desuit *om.* *M* non *om.* *N* 24 translataq*u* *M* condam *M* 26 absorta] sic *NMp* infirmitate corpoream *M* 27 residet *M* ex quo etc.] Male *margo N* 28 agnoscit *p¹* quicquid *Mp*

stantiae duplieis, factum est uirtutis unius, cum utique non sit dubium Christum, qui crucifixus est ex infirmitate nostra, totum uiuere ex maiestate diuina.

III. Quod scilicet apostolus omni scriptorum suorum corpore praedicans bene etiam ad Galatas scribens ait: Paulus apostolus, non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem. uides quam bene sibi in prioribus praesentibusque conueniat. illic enim dicit: nunc iam non nouimus Christum secundum carnem, hic ait: non ex hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum. patet quemadmodum etiam hic idem quod in superioribus doceat. dicens enim missum se non per hominem, hoc dicit: non nouimus Christum secundum carnem. et ideo non per hominem missus sum, sed per Christum, quia per Christum missus non per hominem missus sum, sed per deum. non enim in eo iam hominis non cadit, in quo totum diuinitas vindicauit. et ideo cum dixisset missum se non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum, bene addidit et deum patrem, hoc est, missum se a deo patre et a deo filio esse designans. in quibus utique licet propter mysterium sacrae et ineffabilis generationis duplex sit persona, generantis et geniti, una tamen est uirtus mittentis dei. et ideo ille missum se a deo patre et deo filio dicens in personis quidem dualem ostendit numerum, sed in missione unam docuit potestatem.

V. Sed per Iesum Christum et deum patrem qui suscitauit eum a mortuis. praeclarus utique et admirabilis

5] Gal. 1, 1. 9] II Cor. 5, 16. 26] Gal. 1, 1.

1 duplieis *p* 4 Quod] quia *M* 5 galathas *p* 9 non *om.* *M*
 11 patet etc.] Male *margo N* 12 doceat informet *Np* (informet *glossa
 uerbi* doceat *esse uidetur*) 14 missus sum *Mp*: missum *Nc* sed per
 Iesum *Mv* 15 missus] missus sum *p¹* 16 in eo humanitatis iam non est
 in quo *M* hominis iam *a* 17 totum sibi *Mc*: cf. V, 8, 2 nendicauit *Mp*
 et ideo etc.] Male *margo N* dixisset et *M* 21 misterium *Mp* 22 duplex
p 24 dei *p¹* 25 missione *p*: iussione *NM* 26 Missum se per
 christum inquit iesum et deum patrem *M* deo *N* 27 ammirabilis *N*

magister, sciens dominum Iesum Christum sicut uerum deum, ita et uerum hominem praedicandum, ita semper maiestatem diuinitatis in eo praedicat, ut incarnationis confessionem penitus non relinquat, excludens utique et phantasma Marcionis incarnatione uera et paupertatem Hebionis diuinitate perfecta,⁵ ne scilicet per alterutram blasphemiae peruersitatem dominus Iesus Christus aut homo penitus sine deo aut deus sine homine credatur. bene ergo apostolus missum se sicut a deo patre, ita et a deo filio praedicans confessionem statim dominicae incarnationis adiunxit dicens: qui suscitauit eum a mortuis, uerum scilicet incarnati dei corpus suscitatum a mortuis docens iuxta illud: et si cognonimus secundum carnem Christum, bene addens: sed nunc iam non nouimus. hoc enim se in eo nosse dicit secundum carnem, quod sit a mortuis suscitatus, in eo uero se eum iam non nosse secundum carnem, quod cessante carnis fragilitate in sola eum nouerit dei esse uirtute: fidelis scilicet praedicandae dominicae diuinitatis et satis idoneus testis, qui in principio uocationis suae caelitus eastigatus maiestatem suscitati a mortuis domini Iesu Christi non fide tantum animi sui crederet, sed etiam oculis corporalibus approbasset.

VI. Unde etiam apud Agrippam regem et ceteros mundi iudices disserens ita ait: dum irem Damaseum cum potestate et permisso principis sacerdotum, die media in via uidi, rex, de caelo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen et omnes qui simul mecum erant, omnesque nos cum decidissemus in terram, audiui uocem dicentem mihi Hebraica lingua: Saule Saule, quid me persequeris? durum tibi est contra stimulum

12] II Cor. 5, 16. 23] Act. 26, 12—15.

4 marchionis *M* 5 hebionis *p*: ebionis *NM* 7 poenitus *N* post aut deus *ras.* 4—5 *litt. in N*: *uid. fuisse* aut *d&* 8 misum *N* 12 Christum secundum carnem *Mr* 15 in eo uero etc.] Bene *margo N* 16 nouerit eum *M* 18 et *om. M* 19 domini nostri *Mr* 23 disserens *N* disserens (*sic*) *M* desiderens *p* 25 circumfulisse *M* 26 mecum simul *Mpr (Uulgata)* 28 saulae *N* altero loco 29 est tibi *Me (Uulgata)*

calcitrare. ego autem dixi: quis es, domine? dominus autem dixit ad me: ego sum Iesus Nazarenus quem tu persequeris. uides quod eum apostolus, quem in tanto 2 fulgore maiestatis uiderat, recte iam se secundum carnem non 5 nosse dicebat. cum enim iubar illud diuini luminis, quod sustinere non potuit, in ipsa sui prostratione uidisset, uox haec secuta est: Saule Saule, quid me persequeris? cui quaerenti, quis esset, ita euidenti dominus personae suae significatione respondit: ego sum Iesus Nazarenus quem tu 10 persequeris. te, te, inquam, haeretice, nunc interrogo, te appello: credis de se apostolo aut non credis? aut, si id parum aestimas, credis de se domino aut non credis? si credis, finita 15 quaestio est. hoc enim necesse est quod nos credimus credas. nos enim iuxta apostolum et si cognouimus Christum 3 secundum carnem, sed nunc iam non nouimus: nos Christum contumeliis non afficimus, nos carnem a deo non separamus, et totum, quod Christus est, esse in deo credimus. tu ergo si idem quod nos credimus credis, eadem necesse est 20 fidei sacramenta fatearis. si autem a nobis dissides, si neque ecclesiis neque apostolo neque ipsi denique de se deo credis, ostende nobis, in hoc quod apostolus uidit quid sit caro et quid sit deus. ego enim hic discernere nihil ualeo. video ineffabilem inluminationem, video inexplicabilem claritatem, video splendorem humanae fragilitati intolerabilem et supra id 25 quod ferre mortales oculi queunt inaestimabili maiestatem dei luce fulgentem. quae hic dinisio, quae discretio est? in uoce 4 Iesum audimus, in maiestate deum cernimus: quid est aliud nisi ut in una eademque substantia deum et Iesum esse credamus? uolo tamen de hoc eodem adhuc aliquid apud te loqui.

14] II Cor. 5, 16.

1 calciatratre *N* est *M*¹ 4 magestatis fulgore *M*(*v*): cf. §. 5 fin.
 6 fin. 5 numinis *M* 6 prostratione *ex* protestatione *N* 10 alterum te
om. *M* hereticae *N* interrogo et appello *M* 12 extimas *M* 16 affa-
 cimus *M* 18 tu . . . credis] si credis *M* 20 dño *M* 21 uidit *ex*
 audit *N* 22 discernere hic *M* 25 inextimabilem *M* inextimabilem *v*
 26 lucē *N* 27 audiūmus *Np* maiestatē *N* 29 aput *p*

die mihi, quaeſo, ſi tibi nunc persequenti fidem catholicam id appareret quod ignorantis apostolo tunc apparuit, ſi te inopinatam atque ſecurum fulgor ille circumdaret et perculsum atque perterritum ſplendor immensi luminis conſternaret iaceresque in tenebris oculorum atque errorum tuorum, quas tibi in- 5
 5 mensus et ineffabilis pauor mentis augeret: die mihi, obſeero, cum te imminentis mortis formido premeret et terror comminantis deſuper maiestatis urgueret, audires quoque illud in tanta mentis confuſione dignum perfidia tua nomen: Saule Saule, quid me perſequeris? et quaerenti tibi, quis eſſet, 10 responderetur e caelo: ego ſum Ieſus Nazarenus quem tu perſequeris: quid dices? 'necio, non ad plenum adhuc credo: deliberare amplius mecum uolo, quem te eſſe existimem qui de caelo loquaris, qui me fulgore tuae diuinitatis obruiſ, 6 cuius uocem audio et maiestatem ferre nou posſum. tractandum 15 mihi de hoc negotio eſt, credendum tibi ſit an non credendum, Christus ſis tu an deus, ſi deus ſolus ſis an in Christo, ſi Christus ſolus ſis an in deo. discretionem hanc ſubtiliter obſeruari et diligenter conſiderari uolo, quid credendus, quid iudi- 20 candus ſis. nolo enim aliquid de officio meo perdere, ut, eum te ut hominem despiciam, aliquid tibi diuini honoris impendam.' ſi ergo, ut Paulus tunc apostolus iacuit, prostratus humi iaceres et fulgore diuini luminis obumbratus extreſos ſpiritus ageres, haec forſan dices, haec otiosae loquacitatis garrulitate gannires. 7 sed quid facimus quod aliud tune apostolo uifum eſt, et cum tremens ac ſemianinus concidiſſet, diſsimulandum ultra non censuit, deliberandum amplius non putauit ſufficitque ei quod

9] Act. 26, 14. 11] 1. c. 15.

1 persequendi *p* 3 circumdaret *M* perculsum *p* 5 immensus *scripsi*: immensas *p* immensas *NMr* 6 ineffabiles *Mp* angustias pauor *Mv* 8 urgeret *Np* 9 perfidie tuę *M* 11 e] a r 14 de] e *Mar* loqueris *ar* (coniunct. per attractionem quandam pofitus: cf. I, 5, 1. II, 2, 2 fin. 5, 2 fin. VI, 16, 2. VII, 1, 1 obrueris *M* 15 andiam et posſim *M* referre *N* 16 credendum etc.] Ineaū: margo *N* 18 ſuptiliter *N* obſeruare *p* 19 conſiderare *p* 20 ſit *p* enim *om.* *M* 22 humili *N* 23 obrutus *Mv* extremo *N* 24 hac (post dices) *Me* otiosa e- garulitate *p* 26 ſemianinus *Mpr* 27 ſufficitque *p*: ſufficitque *NM*

ineffabilibus experimentis, quem ignorans hominem esse credidit, admonitus deum esse cognovit: non dissimulauit, non distulit nec male conceptum errorem infideli amplius delibera-
 tione suspendit, sed auditio e caelis Iesu domini sui nomine
 5 subdita ut famulus, trepida ut flagellatus, deuota ut conuersus
 uoce respondit: quid faciam, domine? itaque paratissima ac 8
 deuotissima fide id statim meruit, ut, quem fideliter credidit,
 eo ipso iugiter non careret, et ad quem corde transierat, is in
 eorū eius ipse transiret, dieente ipso de se apostolo: an experi-
 10 mentum quaeritis eius qui in me loquitur Christi?

VII. Quo loco uolo, haeretice, ut mihi disseras hunc quem
 loqui apostolus intra se dicit, homo sit an deus. si homo,
 quomodo in corde eius corpus loqui poterat alterius? si deus,
 ergo iam non homo Christus, sed deus, quia cum locutus in
 15 apostolo Christus sit et loqui in eo non potuerit nisi deus,
 ergo locutus in eo est Christus deus. uides itaque nihil esse
 hic iam quod dici queat, nec disiunctionem aut divisionem
 aliquam inter Christum fieri et deum posse, quia totus in
 Christo deus et totus in deo Christus. nulla hic recipi dis- 2
 20 paratio potest, nulla discussio: una tantum est simplex, una
 tantum pia, una tantum sana confessio, adorare, amare, colere
 Christum deum. nis autem adhuc plenius et cunctulatus scire
 nullam inter deum et Christum esse distantiam et eundem
 penitus deum intellegendum esse quem Christum? audi apo-
 25 stolum ad Corinthios loquentem: omnes enim nos, inquit,
 manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat
 unusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum
 siue malum. alio autem loco ad Romanam ecclesiam 3
 scribens omnes, inquit, adstabimus ante tribunal dei.

6] Act. 9, 6. 9] II Cor. 13, 3. 25] II Cor. 5, 10. 29] Rom. 14, 10—11.

2 ammonitus *Np* 5 subita *M* conseruens *Npa* 10 eius quaeritis
 eius *N* eius quaeritis *p* Christus *M* (*Uulgata*) 11 hereticae *N* 13 si
 dens deus *M* 16 est in eo *M* 19 disseparatio dispatio *M* disse-
 paratio *v* 20 discisio *N* est simplex una tantum pia una tantum
 om. *M* 22 autem] aut *M* cunctulatus *M* 23 distantiam ex substanci-
 tam *N* eundem *N* 24 intelligendum *M* 25 chorinthis *N* 28 autem
 om. *M* 29 stabimus *M* dei] Christi *M* et *Uulgata*

scriptum est enim: uiuo ego, dicit dominus, quia mihi fleetet omne genu, et omnis lingua confitebitur deo. uides ergo unum atque idem tribunal dei futurum esse quod Christi. intellege ergo indubitanter Christum deum, et ubi uides inseparabilem Christi ac dei esse substantiam, inseparabilem quoque agnosce esse personam: nisi forte, quia apostolus in alia nos manifestandos epistula ante tribunal Christi, in alia ante tribnnal dei dixit, duo forte tribunalia facias et alios iudicandos a Christo, alios a deo censeas. sed 4 haec friuola et furiosa sunt et insanientibus insaniora. agnosce ergo omnium dominum, agnosce uniuersitatis deum, agnosce in tribunali dei tribunal Christi, agnosce in tribunali Christi tribunal dei, ama uitam, ama salntem tuam, ama a quo creatus es, metue a quo iudicandus. uelis enim nolis, manifestandus ante tribunal Christi es et seposita impietatis blasphemia ac 10 uerborum infidelium cantilena, si aliud putas tribunal dei esse quam Christi, uenies ante tribunal Christi et inuenies utique documento inexplicabili ipsum tribunal dei esse quod Christi totamque in filio dei Christo et filii dei maiestatem et patris 5 dei potentiam. non enim pater iudicat quenquam, sed 20 iudicium omne dedit filio, ut omnes honorificant filium sicut honorificant patrem. qui enim negat patrem, et filium, omnis qui negat filium, nec patrem habet: qui confitetur filium, et patrem habet, disce itaque inseparabilem esse patris ac filii honorem, inseparabilem dignitatem, neque honorari filium sine patre nec patrem posse sine 6 filio. honorare autem deum ac dei filium nisi in Christo unigenito dei filio nullus ualet, quia spiritum ipsum utique hono-

20] Ioh. 5, 22—23. 23] Ioh. 2, 23.

2 fleetetur *Mpr* (*Uulg.*) confitebitur omnis lingua *Mr* 4 et sieibi *M* 5 inseparabilem *Np*: geminam penitus *M* inseparabilem penitus *v* 7 epistola *NM* ep̄la *p* 8 tribu•na•ali *N* 10 fribola *N* 12 in tribunal dei *N* ante agnosce *N iterat uerba* Agnosce in tribunali dei tribunal christi 14 metuae *N* es iudicandus *p* ind. es *v* 17 uenies ante tribunal Christi *om. M* 18 documentum inexplicabile *M* 20 potestatem *Me* quenquam *M* 21 omne iudicium *Np* (*Uulg.*) 23 et filium negat *M* 26 honorant *N* neque patrem *M*

randi dei nisi in spiritu Christi habere non potest, dicente apostolo: uos autem in carne non estis sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in uobis. si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius, et iterum: quis accusabit aduersns electos dei? deus qui iustificat. quis est qui condemnnet? Christus Iesus qui mortuus est, immo qui resurrexit. uides ergo iam, etsi non uis, nullam omnino penitus uel inter spiritum dei et spiritum Christi uel inter iudicium dei et iudicium Christi esse distantiam. tu elige utrum malis: alterum enim fieri necesse est, ut aut Christum deum esse fide intellegas aut in Christo deum damnatione cognoscas.

VIII. Sed uideamus tamen cetera quae sequuntur. scribens ad Corinthiorum ecclesiam idem de quo superius locuti sumus doctor ecclesiarum omnium Paulus ita locutus est: Iudei, inquit, signa petunt et Graeci sapientiam quaerunt, nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis antem qui salni fiunt Iudeis atque Graecis, Christum dei uirtutem et dei sapientiam. o fortissimum fidei magistrum, cui docenti ecclesias parum etiam hoc loco uisum est ut Christum deum esse diceret, nisi crucifixum addidisset, scilicet ut ad exortissimam et ualidissimam fidei doctrinam eundem, quem crucifixum diceret, dei sapientiam praedicaret. non ergo subtilitate aliqua aut circuitione nerborum usus est 2 nec in praedicando domini euangelio erueis Christi nomen eruuit. et licet hoc scandalum esset Iudeis et stultitia gentibus, deum audire natum, deum audire corporeum, deum audire passum, deum audire crucifixum, non tamen ille propter In-

2] Rom. 8, 9. 5] l. c. 33—34. 15] I Cor. 1, 22—24.

5 electos *N* 6 condeinpet *NMp* 8 penitus *N* 10 enim e duobus fieri *M* 11 ut *om.* *Np* intelligas *Mp* 12 dampnatione *NMp* 13 Sed] Si *p* sequuntur *N* secuntur *Mp* 15 ecclesiarum *N* 18 autem *om.* *N* (*non p*) 19 qui salui fiunt *om.* *Np* [Graecis] gentibus *M* 21 docentis *N* patrum *N¹* 23 certissimam *p* et] ac *Mr* 24 eundemque crucifixum *N* 25 suptilitate *N* circumitione *Mc*

25*

daici scandali impietatem uirtutem pietatis suae eneruauit ant propter alienae stultitiae infidelitatem fidei suae robur imminuit, sed palam, constanter, fortiter eum, quem mater ediderat, homines occiderant, lancea perforarat, crux distenderat, uirtutem dei et sapientiam praedicabat, Iudaeis quidem scandalum,⁵
 3 gentibus autem stultitiam. sed tamen hoc, quod erat aliis scandalum ac stultitia, aliis erat uirtus dei et sapientia. pro diuersitate enim personarum erat diuersitas sensuum, et quod expers sani intellectus et incapax ueri boni diffidentia insipiens denegauerat, id intra ipsos animae recessus sacrum¹⁰ esse ac salutiferum fides sapiens sentiebat.

VIII. Dic mihi ergo, haeretice, hostis quidem omnium, sed tuus maxime, cui erux domini Iesu Christi et cum Iudeis scandalum est et stultitia cum gentibus, qui sacramenta uerae salutis et illorum respuis scandalo et istorum non sapis stoliditate: cur Pauli apostoli praedicatio aut paganis stultitia aut Iudaeis scandalum fuit? numquid potuerat offendere homines, si Christum, nt tu asseris, solitarium esse hominem etiam ipse docuisset? cui enim natuitas illius, eni passio, cui ernx, cui peremptio incredibilis aut grauis esse potuisset? aut quid noni¹⁵ uel inauditi in se Pauli praedicatio habuerat, si id passum hominem Christum esse dixisset, quod passim cotidie in hominibus condicio humana toleraret? sed illud utique erat quod gentilis stultitia non recipiebat, quod Iudaica infidelitas respuebat, quod Christum utique, quem illi, ut tu, solitarium²⁰ hominem arbitrabantur, apostolus denm esse dicebat. hoc erat utique quod impiorum sensus refutabat, quod perfidorum aures ferre non poterant, in homine Iesu Christo dei praedicari natuitatem, dei asseri passionem, dei admuntiari crucem. hoc utique erat graue, hoc incredibile, qnia hoc erat incredulum²⁵

5] l. c. 23.

1 scandalū pietatem *N* immeruauit *M* 2 robor *N* 3 mater] caro *Mv*
 8 sensum *N* 9 sani] animi *p* 10 degenerauerat *a* 12 ergo *om. Np*
 hereticae *N* 13 domini nostri *v* 14 quia *M* 17 poterat *M* 19 cum
 enim *N^t* 21 aut inauditii *M* fuerat *M* 22 quo^s *p* omnibus *N^t*
 23 conditio *N* tolleraret *N*

humanae audientiae, quod inanditum fuerat diuinæ contigisse naturae. itaque securus es tali affirmatione atque doctrina, 3 quod numquam praedicatio tua aut gentilibus stultitia aut Iudeis scandalum erit: numquam tu a Iudeis atque gentilibus 5 aut cum Petro crucifigeris aut cum Iacobo lapidaberis aut cum Paulo capite plecteris. non enim habet praedicatio tua illorum offensionem. solitarium hominem natum, solitarium passum asseris. timere non potes, ne persecutione sua illi te laedant, cum tu eos tua prædicatione confirmes.

10. Sed nideamus tamen adhuc aliquid de hoc ipso. Christus ergo iuxta apostolum uirtus dei et sapientia dei est. quid habes quod respondeas? quid habes quo te conferas? exire hinc et progredi nusquam potes. Christus dei sapientia est et dei uirtus. ille, inquam, quem Iudei insectati sunt, quem gentiles riserunt, quem tu cum illis ipse persequeris, ille, inquam, qui et paganis stultitia est et Iudeis scandalum et tibi utrumque, ille, inquam, est dei uirtus et dei sapientia. quid habes quod agas? claudes forsitan aures, ne andias: hoc et Iudei apostolo prædicante fecerunt. quodlibet facias, 2 Christus in caelo est et in deo et cum eo atque in eo in superioribus, in quo et in inferioribus fuit. persequi eum iam cum Iudeis non potes, sed facis tamen unum quod potes, persequeris eum in fide, persequeris in ecclesia, persequeris opinionis impiae telo, persequeris praui dogmatis gladio. plus forte aliquid quam quidam veterum Iudeorum facis: Christum tu nunc persequeris, postquam eum etiam illi qui persecuti fuerant crediderunt. sed minoris forsan criminis putas, quod inieere in eum iam manus non potes. non minus, inquam, non minus illi grauis illa est persecutio, in qua cum in suis 25 impii persequuntur. sed offendit te dominicae crucis nomen: 3 hoc et Iudeos semper offendit. exhorrescis deum audire

3 gentibus *Me* 4 numquam *M* a *om.* *Np* gentibus *Me* 5 cruci-figens *M* lapidarisi *N* (*non p*) 8 te illi *Mpc* 14 inquam *om.* *Npv* 15 irriserunt *p* ipse *om.* *M* 18 fortasse *Me* 19 quidlibet *Me*: cf. *S. 6 et cap. 15, 4* 22 unum tamen *Mr* 23 et in ecclesia *p* 25 quam *om.* *Np* quiddam *p* facias *N* (*non p*) 26 qui *om.* *N* (*non p*) 29 est illa *p* inquā *N* 30 persequuntur *NMp* 31 exorrescis *M*

passum: hoc et gentilis error inrisit. quaero ergo nunc in
 qua ab illis parte dissideas, cum in hac tibi atque illis per-
 uersitate conueniat. sed ego praedicationem hanc sacrae crucis,
 praedicationem hanc domiuicæ passionis non solum non im-
 minuo, sed, quantum in uoto est ac substantia mea, augeo. 5
 hunc enim, qui crucifixus est, non solum uirtutem ac sapien-
 tiam dei, qua nihil maius est, sed etiam totius diuinitatis ac
 maiestatis dominum praedicabo, hoc uagis, quod in hoc sermo
 4 meus doctrina dei est, dicente apostolo: sapientiam loquimur
 inter perfectos: sapientiam uero non huins saeculi 10
 neque principum huius saeculi, qui destruntur, sed
 loquimur dei sapientiam in mysterio, quae abseondita
 est, quam praedestiuauit deus ante saecula in glo-
 riam nostram, quam nemo principum saeculi huins
 agnouit: si enim cognouissent, nunquam douinum 15
 maiestatis crucifixissent. sed sicut scriptum est:
 quod oculus non uidit nec auris audiuit nec in cor
 hominis ascendit, quae praeparavit deus his qui dili-
 gunt eum. uides quam breuiter sermo apostolicus quanta
 dixerit. sapientiam se loqui dicit, sed sapientiam quam per-
 fecti tantummodo sciant, prudentes saeculi nesciant. dei enim
 hoc ait esse sapientiam, quae sit dinino tecta mysterio et ante
 omnia saecula in sanctorum gloriam praedestinata, atque ideo
 eam his tantum qui deum sapient esse cognitam, principibus
 5 autem saeculi huius penitus ignotam. causam autem subdidit, 25
 qua utrumque quod dixerat conprobaret, dicens: si enim

9] I Cor. 2, 6—9.

1 et om. **M** 2 dissideas **N** 3 sacrae erneis praedicationem hanc
 om. **M** 5 quantum in quantum **p** est ac]⁹ stat **N** extat **p** 6 non
 solum etc.] hincāū loqueris adiendo nihil iuxisti (sic!) margo **N** 8 in
 hoc **Mp**: hoc **N** hie **av** 10 sed sapientiam **Mc** 11 felii **Np**
 seculi **M** sed qui loquimur **p** 12 mynisterio **N** ministerio **M**
 misterio **p** 13 est] fuit **M** sola **Np** secula **M** 14 felii **N** seculi **M**
 huius felii **p** 15 cognovit **Mc** (*Udg.*) 21 tantummodo sapientes sciant **M**
 22 misterio **Mp** 23 gloria **Mp** utque **N** 24 eam *ex* etiam **N**
 esse om. **M** 26 qua] quia **N¹p**

cognouissent, numquam dominum maiestatis crucifixissent. sed sicut scriptum est: quod oculus non uidit nec auris andinit nec in cor hominis ascendit, quae praeparauit deus his qui diligunt eum. uides ergo 5 quod sapientia dei in mysterio abscondita et ante saecula praedestinata his fuit incognita qui maiestatis dominum crucifixerunt, his autem cognita qui suscepserunt. bene autem in mysterio absconditam dicit dei fuisse sapientiam, quia nullius hoc umquam hominis uel oculus uidere uel auris andire uel cor potuit 10 cogitare, quod maiestatis dominus uel nasciturus esset ex uirgine uel uenturus in carne uel omni afficiendus poenae et contumeliae passione. sed haec utique dei dona sicut nemo 6 est qui, cum essent abscondita in mysterio, sapere umquam per se potuerit, ita beatus est qui reuelata cognouit. unde 15 quicumque eam non agnouerunt, necesse est habeantur inter principes saeculi, qui autem cognouerunt, inter sapientes dei. non agnoscit ergo deum in carne natum qui negat: ergo et uos non agnoscitis qui negatis. sed quodlibet faciatis, quamlibet impie negetis, nos plus apostolo credimus. et quid apostolo dico? plus deo credimus: ipsi enim per apostolum credimus, quem locutum in apostolo certi sumus. dominum maiestatis sermo diuinus crucifixum a principibus huius saeculi dicit, tu negas: et illi negabant se deum crucifigere qui eruefigebant. 7 habent ergo qui confitentur cum confitente apostolo partem: 25 habeas tu necesse est cum consequentibus portionem. quid ergo est hic iam quod dici queat? dominum maiestatis crucifixum apostolus dicit. immuta hoc, si potes: separa nunc, si uales, Iesum a deo. crucifixum certe a Indaeis Christum negare non potes, sed dominus maiestatis est qui crucifixus est.

1 nunquam *M* maiestatis] gloriae *Np* et *Uulgata* 4 dñs *M¹*
 5 ministerio *M* misterio *p* 6 incognita per magestatis dñi *M* 7 mi-
 sterio *Np* ministerio *M* 8 nullus *p* usquam *M* 9 audire auris *Me*
 11 omnia *N* paene *N* 13 misterio *Mp* super eum quam *N¹* nosse
 (sic) *p* 15 eum non cognouerunt *M* 16 cognouerint *N* (*non p*) 18 quod-
 libet *N¹p*: quamlibet *N²* quidlibet *Me* 19 plus *om.* *M* et *om.* *Np*:
cf. VI, 3, 3 20 plus *om.* *M* deum *M* 22 dixit *p* 23 deum se *Mn*
 24 hii qui *p* 26 est ergo *p* queat dici *M* 28 iesum deum *M*
 negare christum *M* 29 potest *N¹*

ergo necesse est aut Christum affixum esse in cruce deneges
aut deum affixum esse fatearis.

XI. Sed forte offendat te quod tamdiu unius vel maxime
Pauli apostoli testimonialis loqnor. satis mihi est idoneus quem
elegit dens. nec enim erubesco cum fidei meae habere testem, ⁵
quem noluit deus mundi totius esse doctorem. sed tamen ut
adquiescam in hoc voluntati tuae, qui habere me forsan alios
quorum utar testimonialis non arbitraris, audi perfectum hu-
manaee salutis et sempiternae beatitudinis sacramentum Mar-
tham in euangelio praedicantem. quid enim ait? utique, ¹⁰
domine, ego credidi quia tu es Christus filius dei
uiui, qui in hunc mundum uenisti. disce a muliere neram
fidem, disce aeternae spei confessionem. habes tamen grande
solacium: non erubescas ab ea sacramentum salutis agnoscere,
a qua testimonium deus non refutavit accipere. ¹⁵

XII. Quodsi auctoritas tibi forsan personae maioris placet
(quamvis nullus displicere vel persona vel sexus debeat cui
confessio sacramenti auctoritatem facit, quia, quamlibet con-
dicio eniusquam aut locus minor sit, uirtus tamen fidei nescit
inuinui), interrogemus tamen non incipientem aliquem pue-
rulum cuius institutio rurdis, aut feminam enius fides forsan
uideatur incipiens, sed sumnum illum et inter discipulos disci-
pulum et inter magistros magistrum, qui Romanae ecclesiae
gubernaculum regens sicut fidei habuit ita et sacerdotii prin-
cipatum. die nobis ergo, die nobis, quae sumus, princeps apo- ²⁵
stolorum Petre, die quemadmodum ecclesiae credere deum
debeant? aequum est enim ut doceas nos doctus a domino
et aperias nobis iannam cuius clavem accepisti. excludere omnes
suffidentes caelestem dominum et eos qui per adulterinas ea-
uernas et inlicitos intrare aditus moluntur auerte, quia certum ³⁰

10] Ioh. 11, 27.

1 in cruce esse M 3 tamdiu M 5 me M 6 dens uoluit M
7 quia M forsan praeterea quibus usus sum testimonia M 9 Martham]
iohem p 14 solarium M 19 sit om. Np 21 forsitan Npe 21 sacer-
dotis Np 26 credere ecclesiae Mo 28 clavem M 29 fodientes N
(non p)

est quod nullus ostium regni intrare poterit, nisi cui clavis a te in ecclesiis collocata reserarit. die ergo quemadmodum 3 credere Iesum Christum et confiteri communem dominum debeamus. respondebis utique absque dubio: quid me consulis 5 qualiter dominus confitendus sit, cum habeas qualiter ego sim ipse confessus? lege euangelium et non requires personam meam, cum habeas confessionem meam: immo illie habes personam meam, ubi confessionem meam, quia, cum persona mea auctoritatem sive confessione non habeat, auctoritas est 10 personae meae ipsa confessio. dic ergo, enanglista, die nobis confessionem: die fidem snummi apostoli, hominemne tantum confessus sit Iesum an deum, carnem in eo tantum esse dixerit an dei filium praedicavit? interroganti ergo domino 4 Iesu Christo, quem eum erederent, quem confiterentur esse 15 discipuli, respondit primus apostolorum Petrus, unus utique pro omnibus. idem enim natus habuit responsio quod habebat omnium fides, sed primum docuit respondere, ut idem esset ordo responsiorum qui erat et honoris et ipse antecederet confessione qui antecedebat aetate. quid ergo ait? tu es, inquit, 20 Christus filius dei unius. simplici et rustica interrogatione 5 ad confutandum te mihi, haeretice, uti necesse est. die mihi, queso, quis ille fuerit cui Petrus ita respondit? negare non potes Christum fuisse. interrogo ergo, Christum quem vocas, hominem an deum? hominem utique absque dubio. hinc enim 25 omnis est tua haeresis, quia negas Christum filium dei. et ideo etiam Mariam Christotocon esse, non theotocon dicas, quia Christi genetrix sit, non dei. Christum ergo hominem tantum asseris, non deum, et ideo filium esse eum hominis, non dei. quid ergo ad haec respondit Petrus? tu es, inquit, Christus

19] Matth. 16, 16.

2 collata *Np*^{2a} 3 dñm credere *M* dominum] deum *M* 5 sit] sis *M* sim] sun p¹ sim ego *Me* 7 habes illie *p* 10 euanglia *M* 12 sit] est *Np* esse *om.* *Np* 13 filium dei *M* 14 quem confiterentur *om.* *N* (*extant in p*) 16 id *M* 17 docuit *Np* 18 et *ante* honoris *om.* *Me* antecedere *N*¹ 20 Christus *om.* *N* (*non p*) 21 hereticæ *N* eretice *M* 22 ista *v* 25 qua *Np* 26 eleiam *M* theotocon *M* qua *N* 27 genitrix *p* generatrix *M* tantum *om.* *N* 29 inquit *N*

6 filius dei uiui. Christum hunc, quem tu tantum hominis filium esse asseris, ille testatur filium dei. cui uis credamus, tibi an Petro? opinor, non es tam impudens, ut p^{rae}ponere te andreas primo apostolorum. tametsi quid est quod tu non andreas? aut quemadmodum apostolum non despicias, qui deum negare potuisti? tu es ergo inquit Christus filius dei uiui. numquid hoc ambigui aut obscuri aliquid in se habet? simplex tantum est et aperta confessio, Christum dei filium praedicat. negas fortasse dictum: sed euangelista testatur. an mentiri apostolum dicis? sed detestabilis falsitas, apostolum 5
10 falsitatis accusans. an de alio Christo aliquo forsan hoc dictum esse contendis? sed hoc nouum prodigi^o commenti genus. quid ergo reliquum est? unum scilicet, ut, cum et quid scriptum sit legatur et nerum sit quod legitur, tandem uel ni uel necessitate constrictus, cum falsitatem astruere non ualeas, 15 ueritatem inpugnare desistas.

XIII. Sed tamen quia summi apostoli testimonio usus sum, quo dominum Iesum Christum deum coram ipse confessus sit, uideamus quemadmodum confessionem eius is quem confessus est adprobarit, quia plus multo est quam quod apostolus dixit, 20 si dictum illius deus ipse laudauit. dicenti ergo apostolo tu es Christus filius dei uiui quid a domino salvatore responsum est? beatus es, inquit, Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non reuelauit tibi, sed spiritus patris 2 mei qui in caelis est. si displicet tibi uti apostoli testimonio, dei utere. laudando enim deus quod dictum est auctoritatem suam apostolico dicto addidit, ita ut, etiamsi dictum illud apostoli ore prodiit, suum esse hoc tamen deus fecerit 25

23] Matth. 16, 17.

1 hominis tantum *Me* 2 cui uis] cuius *N¹M* 3 imprudens *N* prudens *p* p^{rae}poneret te *N¹* 4 tamen si *Np* 5 non] ne *p* 6 inquid *N*: *om. M* 9 euangeliste testantur *M* 10 apostolum mentiri *M* 11 accusat *M* forsitan *M* 12 nouum hoe *av* 13 quod scriptum *M* 14 tande *N¹* 18 quod *M* coram deo *Me* 19 quemammodum *N* 21 illius] ipsis *M* dicente *p* 22 de filius *p* 23 inquit *om. p* sy-
mon *M* 24 tibi *om. p* 26 laudandus *p* 28 apostolico *M*

qui probauit. *beatus es*, inquit, *Simon Bar Iona*, quia caro et sanguis non renelauit tibi, sed spiritus patris mei qui in caelis est. ergo in apostoli dicto et spiritus sancti et praesentis filii et dei patris testimonium uides. qnid ergo amplius aut quid simile requiris? filius laudauit, pater interfuit, sanctus spiritus renelauit. apostoli ergo dictum totius 3 diuinitatis est testimonium, quia illius necesse est hoc dictum auctoritatem habeat quo auctore processit. *beatus ergo inquit es*, *Simon Bar Iona*, quia caro et sanguis non renelauit tibi, sed spiritus patris mei qui in caelis est. ergo si Petro non caro et sanguis reuelauit ista uel inspirauit, iam intellegis quis inspirauerit tibi. si illum spiritus dei docuit qui Christum deum esse confessus est, uides quod tu spiritu daemonis doctus sis qui negare potuisti.

XIII. Sed tamen dictum illud domini quo conlaudauit Petrum quae dicta alia consequuntur? et ego, inquit, tibi dico quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. uides quod dictum Petri ecclesiae fides est. ergo extra ecclesiam sit necesse est qui fide ecclesiae non tenetur. et tibi, inquit dominus, dabo claves regni caelorum. fides haec caelum meruit, fides haec claves regni caelestis accepit. intellege quae te maneat. introire clavis huius ianuam non poteris, qui fidem clavis istius denegasti. et portae, inquit, inferi non praeualebunt aduersum 25 te. portae inferi fides est haereticorum, immo perfidia. quantum enim a caelo inferna distant, tantum ab eo qui Christum deum confessus fuerit is qui negat. quae ligaueris, inquit, in terris, ligata erunt in caelis: et quaecumque solueris super terram, erunt soluta et in caelis. perfecta 3

16] Matth. 16, 18. 20] l. c. 19. 24] l. c. 18. 27] l. c. 19.

1 symon *M* 6 sanctus *om. M* spiritus sanctus *pe* 11 reuelauerunt ista et inspirauerunt *Me* 14 doctus *N* 15 quod *M* 16 quia *om. M* 19 fidem *Nar* 20 tenet *ar* dominus *om. M* 22 intellegere *M* 24 inferni *Me* 25 inferi *p:* inferni *NMr* 26 enim *om. M* inferni *M* 27 his *M* 29 super terram] in terris *M* et *om. M*

apostoli fides potestatem quodammodo diuinitatis accepit, ut quae ligasset uel solnisset in terris, ligata essent in caelestibus uel soluta. tu ergo, qui contra fidem apostoli nenis, enim ligatum te iam in terris nideas, superest ut ligatum te quoque in caelis esse cognoscas. sed longum est ire per singula, 5 quae prolixissimam et copiosissimam dissertationem numero sui faciunt, etiam si breniter strictius memorentur.

XV. Sed num addere tamen adhuc tibi apostoli testimonium uolo, ut intellegas his, quae ante passionem domini acta sunt, etiam quae post passionem sunt sententia congruere. in lapsus 10 in commentu discipulorum suorum clausis iannis dominus cum ueritatem corporis sui apostolis declarare uoluisset, palpata Thomas apostolus carne illius, pertractato latere exploratisque uulneribus comperta penitus manifestati corporis ueritate quid 2 proclamavit? dominus, inquit, meus et dens meus. num- 15 quid dixit hoc quod tu dicis: homo, et non deus, Christus, et non diuinitas? corpus utique domini sui tetigit et deum esse respondit. numquid discretionem aliquam hominis et dei intulit, aut carnem illam theodochon, ut tu ais, id est suscep- triecm deitatis imaginem nominavit, uel more impietatis tuae 20 eum quem contigit non propter se, sed propter eum quem in se reuerauit uenerandum esse memoravit? sed subtilitatem hanc discretionis tuae apostolus dei forte non norat et elegan- tiam iudicij tui ac differentiam nou habebat, homo uidelicet rusticus et imperitus, dialecticae artis nesciens, philosophicae 25 disputationis ignarus, cui scilicet institutio domini sui abunde sufficiebat et qui nihil omnino sciebat nisi hoc quod domino 3 docente cognoverat. et ideo sermo suus caelestis doctrina erat, fides sua magisterium diuinum erat; disingere a corpore suo, 30 ut tu facis, dominum non didicerat et diuellere a se ipso deum

15] Ioh. 20, 28.

2 uel *ante* ligata *add. M* 3 qui *om. Np* 4 te *ante* quoque *om. Mpr* 7 strictiusque *N* restrictiusque *M* 10 ea etiam *M* 11 conuentum *M* clausi *N*¹ 13 tractato *M* 14 poenitus *N* 19 carne *N* theoto-
con *Np* theotochon *M* 22 subtilitatem *N* 23 non norat] ignorabat *M* 25 philosophie *M* philosophiae *p*¹ 29 fide *M* erat *om. M* ut tu
facis a corpore suo *M* 30 ipsum *M*

penitus nesciebat, sanctus, sincerus, pius, innocentiam peritam, fidem inlaesam, scientiam incorruptam habens, sensum cum astutia simplicem, cum perfecta simplicitate sapientiam totius mali expertem, totius corruptionis ignaram, totius haereticae peruersitatis immunem, et qui formam diuini magisterii in se exprimens hoc totum quod didicerat et tenebat. itaque ille ut tu forsitan putas rusticus et imperitus breui te nunc responsione concludit, paucis sermonibus suis conterit. quid ergo apostolus Thomas tetigit, cum ad palpandum deum accessisset? 10 Christum utique absque dubio. quid autem exclamanit? dominus, inquit, meus et deus mens. i nunc, si potes, et Christum a deo separa: immuta dictum hoc, si uales: da dialecticam disputationem, da prudentiam mundialem et stultam illam uerbosa calliditate sapientiam: uerte omnes tete in facies et contrahe, quidquid siue animis sine arte uales. quodlibet dicas, quodlibet facias, exire hinc nusquam uales, nisi hoc quod apostolus tetigit deum esse fatearis. et quidem, si quo modo possis, immutare forsau historiae euangelicae praedicationem uelis, ut nec corpus domini Thomas apostolus contigisse nec 20 Christum dominum deum dixisse legeretur. sed immutari quod in euangelio dei scriptum est nequaquam potest. caelum 5 enim et terra transibunt, uerba uero dei non praeteribunt. ecce enim etiam nunc tibi ille qui tunc testatus est Thomas apostolus clamat: deus est Jesus quem tetigi, deus est cuius membra palpaui: non ego incorporalia temui nec intractabilia temptaui, non spiritum manu contigi, ut de eo tantum credar dixisse: deus est. spiritus enim iuxta domini mei dictum carnem et ossa non habet. ego corpus domini

21] Matth. 24, 35. 27] Luc. 24, 39.

1 paenitus *N* cineras *M* innocentem pericium *M* innocentiam, peritiam *r* 4 inexpertem *M* ignarum *N²* *Mr* 5 immune *M¹* in munere *M²* 6 tantum *Npr* 8 conteret *a* 9 accesserit *M* 11 i addidi: cf. VII, 5, 4, 23, 3 12 et muta *Mr* 14 uerbosam *NM* calliditatem *M* [tete] tege *M* facie *N¹* 15 quidquid *N* quicquid *p* ualeas *Mr* 15 et 16 quidlibet *Mr* 16 nunquam *M* 18 mutare *p* istorie *M* 19 ne corpus *M* 20 imutari *M* 23 nunc testatus *Mr* 25 menbra *p* 26 manu*p* *N* 28 dictam *N*

mei tetigi, ego carnem et ossa palpaui, ego digitos meos in locum vulnerum misi et de Christo domino meo quem palpareram proclamaui: dominus meus et deus meus. non enim noui inter Christum et deum facere distantiam, inserere sacrilegas opiniones inter Iesum et deum nolo, diuellere a se ipso deum meum nescio. facesse a me quisquis diuersa sentis, quisquis diuersa loqueris. ego alind Christum quam deum esse non noui. hoc cum coapostolis meis tenui, hoc ecclesiis tradidi, hoe gentibus praedicaui, hoe etiam tibi clamo: Christus deus est, Christus deus est. aliud mens sana non sentit, aliud fides sana non loquitur, diuelli a se diuinitas non potest. et cum utique quidquid est Christus deus sit, inueniri alind in deo non potest quam deus.

XVI. Quid ais tu nunc, haeretice? sufficiuntne haec testimonia fidei etiam summae infidelitati, an adhuc aliquid addendum est? et quid uel post prophetas uel post apostolos addi potest, nisi forte, ut Iudei quondam expostulabant, signum tibi de caelo etiam tu dari postules? sed petenti hoe tibi illud quod responsum tunc illis est necesse est responderi: generatio prava et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei nisi signum Iona prophetae. et nere sufficere tibi signum hoc uel cum Iudeis crucifigentibus poterat, ut dominum deum nostrum etiam hac re sola edoctus crederes, qua etiam illi qui persecuti fuerant crediderunt. sed tamen, quia caelestis signi fecimus mentionem, ostendam tibi de caelo signum euidem tale, cui nec daemones unquam contradixerunt, dum ipsa ueritatis necessitate cogente, licet Iesum corporeum esse cernerent, denm tamen, quod erat, esse clamabant. quid ergo ait euangelista de domino Iesu Christo? baptizatus, inquit, confestim ascendit de aqua, et ecce

[19] Lue. 11, 29. [30] Matth. 3, 16—17.

2 domino *om.* *M* compalpaueram *M* 6 dominum *pr* facesce *M*
 7 aliud *p* 8 cum eo apostolis *M* 9 Christus *om.* *M* 12 quicquid *p* in deo aliud *Me* 14 nunc tu *p* hereticæ *N* 19 illi *M*
 23 nostrum deum *ar* hanc *N* doctus *N²Mpr* 24 quam *N¹M* persecuti sunt *M* 26 et quidem *Me* 27 cogente *om.* *M* 30 statim *M*

aperti sunt ei caeli, et uidit spiritum descendenterem sicut columbam et uenientem super se. et ecce vox de caelis dicens: hic est filius meus dilectus, in quo mihi conplacui. quid ad haec nunc, haeretice, ait? dictum 3
 5 displicet an persona dicentis? nec interpretatione certe indiget intelligentia allocutionis nec commendatione uerborum dignitas alloquentis: deus pater est qui dixit, euidens est quod dictum est. numquid aut tam iupudentem aut tam sacrilegam uocem proferre poteris, ut dias de unigenito dei filio nec deo patri
 10 esse credendum? hic est ergo inquit filius meus dilectus, in quo mihi conplacui. sed temptabis forsitan dicere, ut est dementia, de uerbo hoc, non de Christo dictum fuisse. die mihi ergo, quis erat qui baptizabatur? uerbum an Christus? caro an spiritus? negare utique non potes Christum fuisse.
 15 homo ergo ille ex homine ac deo natus, spiritu sancto in uirgine descendente et uirtute altissimi obumbrante conceptus, ac sic hominis et dei filius, ille utique, ut negare non potes, baptizatus est. si ergo ille baptizatus est, ille et nominatus, quia ille utique nominatus qui et baptizatus est. hic est, inquit,
 20 filius mens dilectus, in quo mihi conplacui. nunquid dei significantius aut expressius quicquam potest? Christus baptizatus est, Christus de aqua ascendit, Christo baptizato caeli aperti sunt, propter Christum columba descendit, super Christum in corporali specie spiritus sanetus adstitit, Christum
 25 pater appellauit. hoc si de Christo dictum negare ausus es, superest ut nee baptizatum Christum fuisse nee spiritum descedisse nee patrem locutum esse contendas. sed urget tamen et premit te ipsa ueritas, ut, etiamsi confiteri eam nolis, tamen negare non possis. quid enim ait euangelista?
 30 baptizatus autem confestim ascendit de aqua. quis baptizatus est? Christus utique. et ecce, inquit, aperti sunt

2 columba *N*¹ et post columbam *om. Mp* 3 celo *p²* 4 hereticae *N*
 5 interpretationē *M* 6 commendationē *M* 15 ac] a *pa* uirginem *Mc*:
sed cf. VII. 22, 4 descendisset in terris 17 sit *N* 19 et *om. Np*
 20 concomplacuit *Npa* 21 quidquam *M* 22 conseedit *Np* 24 asti-
 tit *Mp* 27 urget *Np* 28 premit te] p̄mittet *M* 29 nouis *M*
 30 baptatus *p* qui *N* 31 et *om. M*

ei caeli. cui scilicet nisi illi qui baptizatus est? Christo utique. et uidit spiritum dei descendenterem sicut columbam et nentem super se. quis uidit? Christus scilicet.
 6 super quem descendit? super Christum utique. et uox facta est de caelo dicens. de quo? de Christo scilicet. quid enim sequitur? hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. ut omnia illa propter quem facta essent ostenderentur, uox secuta est dicens: hic est filius meus dilectus. hoc est dicere: hic est propter quem enata facta sunt haec: hic est enim filius meus. propter hunc caeli aperti sunt, propter hunc spiritus meus uenit, propter hunc uox mea facta est:
 10 hic est enim filius meus. dicens ergo hic est filius meus quem designabat? illum utique quem columba tangebat. quem ergo columba tetigit? Christum scilicet. ergo Christus filius
 7 dei est. impleta est, ut reor, sponsio mea. uides ergo profecto,
 15 haeretice, signum tibi de caelo datum, euidem non unum, sed multa et singularia. habes enim unum in apertione caeli, aliud in spiritus descensione, tertium in patris uoce. quae utique euidentissime omnia Christum deum esse declarant, quia eum et reseratio caelorum deum indicat et descensio
 20 super eum sancti spiritus deum adprobat et adlocutio patris deum esse confirmat. neque enim uel caelum nisi domini sui honore patuisset uel spiritus specie corporali nisi super dei filium descendisset nec pater filium nisi uere filium declarasset, praesertim cum his diuinae natinitatis significationibus, quae
 25 non solum ueritatem piae fidei confirmarent, sed etiam primitatem impiae opinionis excluderent. ineffabili enim diuini dicti magnificentia cum expresse ac significanter dixisset pater hic est filius meus, addidit etiam illud quod consecutum est
 30 dilectus scilicet et in quo mihi complaeni. utique sicut

1 ei om. M 3 et om. M 4 et nox...5 dicens om. M 5 de ante Christo om. M 8 consecuta Mpr 9 haec facta sunt Mr 10 est om. M pro hunc sp̄s M 12 ergo] enim M 15 est post dei om. M uide M ergo profecto haeretice om. M 16 hereticæ N et quidem Mr 17 sed] sed et pr 18 in ante spiritus om. N¹ 20 eum] eum N¹ tam N² 21 alloquutio M 24 nisi uere filium om. N (non p) 27 ineffabilis Np ineffabilem M 28 magnificentiam M 29 meus] meus dilectus N (non p) 30 et om. Mr uti M

per prophetiam deum fortē et deum magnum iam praedi-
cauerat, ita hic dieens filius meus dilectus in quo mihi
conplacui super proprii filii sui nomen etiam dilecti et com-
placi sibi filii nomen adiecit, ut proprietatem diuinæ uidelicet
5 naturae nominum significaret adiectio et id ad honorem filii
dei peculiariter pertineret, quod nulli omnino homini con-
tingisset. itaque sicut illa propria ac peculiaria in persona do- 9
mini nostri Iesu Christi fuerunt, quod caeli aperti sunt, quod
eum deus pater cunetis uidentibus per aduentantem atque
10 astantem columbam quasi manu quodammodo sua tetigit et
quasi digito indicante monstrauit dicens hic est filius meus,
ita illud quoque proprium ei ac singulare, quod peculiariter
dilectus et peculiariter patri complacitus nominatur, ut pecu-
liarem utique naturae significationem peculiaria additamenta
15 monstrarent et proprietatem unigeniti filii etiam cognominum
proprietas confirmaret, quam iam honor signorum praecedentium
comprobasset. sed iam libelli istius finis sit. neque enim hoc 10
dictum dei patris aut augeri humanis sermonibus aut exaequari
potest. nobis de domino nostro Iesu Christo filio suo satis
20 per se ipse deus pater idoneus testis est, dicens: hic est filius
meus. tu si contradicendum his dei patris uocibus putas, illi
a te necesse est contradicere, qui eum euidentissima declaracione
filium suum esse ab omni mundo fecit agnoscere.

1] cf. Esai. 9, 6.

1 prophetam *Mv*: cf. *V*, 9, 5 dūm magnum *N* 2 mihi *om.* *Np*
3 insuper *a* etiam . . . 4 nomen *om.* *Npav* 4 scilicet *M* 5 et ad-
iectio et *p* 6 peculiariter *M¹* contegisset *M¹* 7 itaque sicut . . .
8 fuerunt *om.* *M* 9 adque *M* 12 ei est ac *p* peculiariter *M¹* 13 dilec-
tus et peculiariter *om.* *M* 16 quamquam iam *M* 17 dictum hoc *Mv*
18 patris dei *M* exequari *M* 23 *omnd* (nd add. m. 2) *N* agnoscere. Explicet
de incarnatione *Spī* liber tertius: Incipit eiusdem liber quartus *N* Ex-
plicit liber tertius. Incipit liber quartus *Mp*

LIBER QUARTUS.

I. Consummatis libellis tribus quasi fidelissimis atque opulentissimis testibus, utpote quorum ueritas non humanis tantum, sed etiam diuinis testimoniorum locupletata est, sufficere quidem nobis ad causae probationem per diuinam auctoritatem abunde poterant, cum ipsa per se utique causae snae auctoritas diuina sufficiat. sed tamen quia plena est his testimoniorum saeculorum uoluminum series, ubi tot testes sunt quot sententiae, immo ubi ipsa scriptura sacra quasi unum quodammodo diuini oris est testimonium, accumulanda quaedam adhuc putauimus non pro necessitate approbationis, sed pro facultate rerum et copia, ut, quidquid necessarium non esset defensioni, totum proficeret
2 ornatni. ergo quia superioribus libris dominum Iesum Christum non propheticis tantum atque apostolicis, sed etiam euangelicis atque angelicis testimoniorum, cum in carne atque in terra esset, deum probauimus, nunc cum qui in carne natus est etiam ante earnis susceptionem deum semper fuisse monstramus, ut intellegas consentientibus et quasi conclamantibus sibi diuinorum uoluminum testimoniorum eundem te post nativitatem corpoream et hominem debere credere et deum, quem ante nativitatem corpoream tantum denuo, et quem post editionem virginis in corpore deum, enudem ante partum virginis uerbum denuo.
3 disce ergo primum ab apostolo totius mundi magistro cum qui est sine exordio, deum, filium dei, in fine mundi, id est in temporum plenitudine filium hominis factum esse. ait enim: at ubi uenit plenitudo temporum, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, die mihi ergo nunc: antequam dominus Iesus Christus ex matre Maria

26] Gal. 4, 4.

2 Consumatis *p* fidelissima *N* 6 poterat *M* utique per se *Mc* suae *om. Np* 7 hic *Np* is *M* 8 quod *N¹* 9 ipsa *om. N (non p)* 12 quiequid *p* necessarium *om. M* 13 ornatu *M* 16 etiam manente earnis suspcione *M* 17 monstrabimus *M* intelligas *Mp* 18 diuinarum *M* 19 te *om. Np* in nativitate corporea *Mc* 21 quem *om. M* 26 temporis *Mc* 28 nunc *om. M* Christus *om. M* matre *om. N (non p)*

nasceretur, habuit deus filium aut non habuit? negare non potes quin habuerit. neque enim umquam aut sine patre filius aut sine filio pater, quia, sicut ex patre filius, ita ex filio pater dicitur.

5 II. Uides ergo quod dicente apostolo: misit deus filium suum, suum utique, suum, ut ipsius apostoli uerbis utar, suum filium deus misit. neque enim aut alienum aliquem filium misit, quia suum misisse dicitur, aut omnino mittere potuit, si non erat qui mitteretur. misit ergo inquit filium suum factum ex muliere. ergo et quia misit eum, misit qui erat, et quia suum misit, non alienum utique, sed suum misit. ubi ergo illud est nunc tuum calliditatis terrenae argumentum: nemo anteriorem se parit? numquid enim non antiquior Maria dominus? numquid non antiquior filiae hominis dei filius? 10 numquid non antiquior denique homine ipso deus, cum utique nullus hominum non ex deo? uides ergo quod non solum antiquiorem se Maria peperit, non solum, inquam, antiquiorem se, sed auctorem sui, et procreans procreatorem suum facta est parentis parens, quia quam promptum utique fuit deo natuitatem homini tribuere, tam promptum sibi, quam facile ut hominem nasci faceret, tam facile ut ipse ex homine naseretur. neque enim circumscripta est in persona sui potestas dei, ut, 15 quod ei in omnibus licet, non licet in se, et qui utique in natura deitatis ipsius id habet ut omnia possit deus, in sua tantum persona id non habeat ut sit in homine deus. sequentistratis ergo ac repudiatis fruolis et eadueis terrenarum argumentationum stoliditatibus simplici tantummodo testificationi ac nudae credendum est ueritati et his tantum de deo testibus fides accommodanda, quos deus misit et in quibus ipse de se 20 ut ita dixerim praedicauit. aequum est enim ut de agnitione 4 illius ipsi credamus, cuius scilicet totum est quod de eo noui-

1 qui negare *M* 3 ex filio] hinc autem (*i. e.* incaute) propter filium debuisti dicere non ex filio *margo N* 6 siū utique *M* suum ut filium ut *av* uerbi *N* 14 filia* (*e ut uid. eras.*) *N* filie *p* filio *M* filia *v*: cf. VII, 6, 6 15 ipse *M* 19 parentis *N¹* parens *bis scriptum in M* 22 sua *r* 23 omnibus *Npar*: hominibus *M* 25 habet *Np* deus in homine *Me*

mus, quia agnoscit utique deus ab homine non potuit, nisi agnitionem sui ipse tribuisset. et ideo iustum est ut ei totum credamus de eo quod scimus, cuim est omne quod scimus, quia, si ei non credimus a quo scimus, fit ut omnino nihil sciamus, dum ei non credimus per quem scimus.

III. Itaque quia superiore testimonio patuit, quod deus filium suum miserit et is filius hominis factus sit qui semper dei filius fuit, uideamus an idem apostolus alibi simile aliquid testimonio huic dixerit, ut lucens iam per se ueritas duplicata testimoniorum luce plus luceat. ait ergo idem apostolus: misit ⁵ 10 deus filium suum in similitudine carnis peccati. uides utique apostolum non easu aliquid aut inconsiderata uoce dixisse, ut id quod semel dixerat praeteriret, quia scilicet nec cadere in eum easus ant inconsiderantia poterat, in quo plenitudo diuini consilii et sermonis habitabat. quid ergo ait? misit ¹⁵ deus filium suum in similitudine carnis peccati. idem iterat, idem inculcat dicens: misit deus filium suum. eximius utique et admirabilis magister, sciens in hoc totum penitus catholicae sacramentum fidei contineri, ut natus in carne dominus et missus esse in hunc mundum dei filius crederetur, hoc etiam atque etiam clamitat dicens: misit deus ²⁰ 3 filium suum. nec mirum si id ille ad euangelizandum dei aduentum peculiariter missus sic praedieauit, cum id etiam ante legem lator legis ipse clamauerit dicens: obsecro, domine, prouide alium quem mittas, quod in Hebraeorum uoluminibus multo evidentius legitur: obsecro, domine, mitte quem missurus es. pius utique propheta et totius in se generis humani affectu habens eum, qui mittendus a patre ad redemptionem ac salutem omnium erat, ut quam celerrime mitteretur, quasi totius a deo patre humanae carnis uocibus ²⁵ 30

10] Rom. 8, 3. 24] Ex. 4, 13 (LXX).

4 nihil] non *M* 7 misit et est *Mr* his *Np* 9 huic testimonio p super se *M* 11 similitudinem *Np* 13 praeteriraet *M* qui *N*
 15 quid] qui *ar* 16 similitudinem *Mp* 16 et 17 item *M* 17 itterat *N* 18 ammirabilis *Np* totum] tantum *p* 19 poenitus *N* 23 sic]
 sit *N* ut missus sit *p* 25 eboreorum *M* 27 misurus *N*

postulabat dicens: obsecro, domine, mitte quem mis-
surus es. misit ergo inquit deus filium suum in simili-
tudine carnis peccati. bene, cum missum eum in carne 4
diceret, peccatum ab eo carnis exclusit. misit enim inquit
5 deus filium suum in similitudine carnis peccati, hoc
est, ut in uera carnis susceptione agnosceretur ueritas non
fuisse peccati, et quantum ad corpus ueritas intellegeretur,
tantum ad peccatum similitudo peccati, quia, cum omnis caro
peccatrix sit, ille autem sine peccato carnem habuerit, simili-
10 tudinem peccatarieis carnis in se habuit, dum in carne esset,
neritate autem peccati caruit, quia sine peccato fuit. misit
ergo inquit deus filium suum in similitudine carnis
peccati.

III. Uis scire quam bene hoc apostolus praedicarit? audi
15 quemadmodum hoc in os apostoli quasi ex ipsis dei ore de-
fluxerit, dicente domino: nou enim misit deus filium suum
in mundum ut iudicet mundum, sed ut saluetur mun-
dus per ipsum. ecce ipse, ut uides, dominus missum se a
deo patre ad salutem humani generis protestatur. quodsi eui-
20 dentius declarandum putas, quem filium ad saluandos homines
deus miserit, quamuis proprius atque unigenitus filius non nisi
unus sit et, cum filium suum misisse dicitur, unigenitum
utique suum misisse monstretur, audi tamen Dauid prophetam
eum, qui ad salutem humanam missus sit, euidentissime de-
25 signantem. misit, inquit, uerbum suum, et sanauit eos. 2
numquid uertere hoc ad carnem potes, ut dicas ad sanandum
humanum genus hominem tantum a deo missum? non potes
nique. reclamat enim tibi cum omnibus scripturis sacris

16] Ioh. 3, 17. 25] Ps. 106, 20.

1 domine] d. *M* 2 inquit *om.* *M* similitudinē *Mp* 3 bene cum
... 5 carnis peccati *om.* *M* 4 diceret *ex* dixerat *N* 5 similitudinē *Np*
6 ut *om.* *M* 7 intelligitur *M* 12 deus filium suum *om.* *M* simili-
tudinē *NMp* 14 hoc *om.* *M* hoc apostolus hoc *p* praedicauerit *M*
17 in mundo *N¹* mundum] mundo *N¹* 19 patre deo *p* 21 uni-
genitus dei filius *Mv* 23 mississe *N* monstratur *Mp* 28 scripturis
sacris omnibus *M*

Dauid propheta dicens: misit uerbum suum, et sanauit eos. uides ergo ad sanandos homines uerbum missum esse, quia, licet per Christum sanitas data sit, uerbum tamen dei in Christo fuit quod per Christum cuncta sanauit: ac sic unito per sacramentum incarnationis Christo et uerbo dei factus est 5
 3 Christus et uerbum dei unus ex re utraque filius dei. quod utique apostolus Iohannes declarare aperte uolens misit, inquit, deus filium suum saluatorem mundi. intellegis quomodo inseparabili conexione deum hominemque coniuxerit. Christus enim, qui ex Maria natus est, saluator absque dubio appellatur 10 secundum illud: quia natus est uobis hodie saluator, qui est Christus dominus. hic autem ipsum quod missum est uerbum dei saluatorem nominat dicens: misit deus filium suum saluatorem mundi.

V. Patet itaque quod per sacramentum uniti cum homine 15 uerbi dei et uerbum, quod ad saluandum missum est, saluator dicitur, et saluator in carne natus per uerbi utique consortium dei filius nuncupatur, ac sie indiscreta utriusque nominis maiestate, quia unitus est cum homine deus, quidquid est homo et deus, totum penitus nuncupatur deus. et ideo idem apostolus 20 bene subdidit dicens: quisque crediderit quoniam Iesus est filius dei, deus in illo manet et caritas dei in eo
 2 perfecta est. illum uere praedicat credere, illum plenum diuina asserit caritate, qui Iesum filium dei credit. filium autem dei uerbum dei esse testatur, ac per hoc unum atque idem 25 penitus uult intellegi unigenitum uerbum dei et Iesum Christum filium dei. uis autem plenius scire, quamuis Christus secundum carnem uere ex homine homo natus sit, tamen propter ineffabilem sacramenti unitatem, qua unitus cum deo homo est, nullam penitus inter Christum et uerbum esse distantiam? 30

7] I Joh. 4, 14. 11] Luc. 2, 11. 21] I Joh. 4, 15 et 12.

4 ac si *M* 6 ex utroque *M* 9 connexione *Mp* coniunxit *M*
 11 quia] quod *M* 12 qui est *om. Np* 15 petet *N¹* 18 discreta
Np²: cf. cap. 8 fin. 19 quiequid *p* 21 quisquis *N²r* qui *M*
 25 uerbum dei *om. M* 26 intelligi *Mp* uerum *M* 27 filium
 eius dei *p¹*

audi dominicum euangelium, immo potius audi ipsum de se 3 dicentem deum. haec est, inquit, uita aeterna, ut cognoscant te solum uerum deum et quem misisti Iesum Christum. superius audisti uerbum dei ad sanandos 5 homines missum esse, hic autem andis eum qui missus sit Iesum Christum esse. separa hoc, si potes, cum uideas tantam unitatem Christi et uerbi esse, ut non solum unitum cum Christo uerbum, sed etiam propter unitatem ipsam Christus iam uerbum esse dicatur.

10 VI. Sed parum hoc elucere forsitan putas, non quia parum luceat, sed quia infidelitas tenebrosa semper ipsa sibi etiam in luce tenebras facit. audi itaque paucis sermonibus omne hoc unitatis dominicae sacramentum apostolum complectentem. unus, inquit, dominus noster Iesus Christus, per quem 15 omnia. Iesu bone, quanta est auctoritas in uerbis tuis. tua enim sunt quae a tuis per te dicuntur. ecce ut hoc apostoli dictum in paucis quanta complectitur. unus, inquit, dominus noster Iesus Christus, per quem omnia. numquid ad praedicandum tanti mysterii sacramentum aliqua circumstitione 20 uerborum usus est, aut id, quod intellegi a nobis uoluit, longae orationis narratione tractavit? unus, inquit, dominus noster Iesus Christus, per quem omnia. simplici tantum et breui 25 elocutione arenum tantae maiestatis edocuit, hac scilicet fiducia, qua sciebat sermouem suum in negotio dei longis argumentationibus non egere et fidem dictis suis diuinitatem dare. sola enim ad dictorum confirmationem rerum sufficit demonstratio, quando probatio in auctoritate diecentis est. unus ergo inquit dominus Iesus Christus, per quem omnia. considera ubi hoc de uerbo patris legeris quod de Christo legis.

2] Ioh. 17, 3. 14] I Cor. 8, 6.

1 euangelicum *p* 3 uerum *om. Np* missisti *N* 7 ut] et *p¹*
 cum *om. M* 11 in ipsa sibi luce etiam tenebras *M* 12 luet *N¹*
 15 Ih̄ N Iesu *Mpv* 16 ut *om. pc* 17 in] quam *Me* 18 noster
om. Me 19 mysterii *Mp* circumstitione *M* 20 intelligi *Mp* longa *M*
 23 archaum *Np* archarum *M* ac *N¹* 24 quia *M* 26 a addictorum
(sic) N

omnia, inquit euangelium, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. apostolus dicit per Christum 3 omnia, euangelium dicit per uerbum omnia. nunquid repugnant sibi sermones sacri? non utique, sed unum atque eundem intellegi uolunt et apostolus Christum, per quem omnia creata dixit, et euangelista uerbum, per quod omnia facta esse memorauit. audi, inquam, quid ipse de se dei uerbum deus pronuntiauerit. nemo, inquit, ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo, et iterum: si uideritis, inquit, filium hominis ascendentem 10 ubi erat prius? filium hominis in caelo fuisse dixit, filium 4 hominis e caelo descendisse memorauit. quid est? quid musitas? negato hoc, si uales. sed rationem dicti quaeris? non reddo interim. deus hoc dixit, deus locutus est: mihi uerbum illius summa ratio est. remoneo argumenta, remoueo disputationes: sola mihi ad credulitatem sufficit persona dicentis. non licet mihi de fide dicti ambigere, non licet deliberare. quid mihi quaerere quomodo uerum sit quod deus dixit, cum dubitare non debeam, quin uerum sit quod deus dixerit? nemo, inquit, ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, 20 5 filius hominis qui est in caelo. uerbum utique patris semper in caelo fuit. et quomodo ille filium hominis semper in caelo fuisse memorauit? intellege ergo quod enim filium hominis esse docuit, qui semper dei filius fuit, cum utique eum, qui filius hominis nuper extitit, in caelo semper fuisse confirmet. hue accedit maius aliquid, quod eundem filium hominis, id est uerbum dei, quod descendisse de caelo dixit, etiam tunc, eum in terra loquitur, in caelo esse testatur. nemo enim inquit ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit,

1] Ioh. 1, 3. 8] Ioh. 3, 13. 10] Ioh. 6, 63.

3 nunquid *M* 5 intelligi *Mp* uoluit *Mpr* 7 memorauit. Oportuerat itaque quisquis es. O audi *M* et *edd. ante Cuyckium* quod ipsum *M* uerbum dei *Me* 8 pronunciarit *Mo* 10 inquit *N* 12 descendisse] fuisse *M* quid est quod *M* ^u mansitas *N* mansitas *p* 13 negatu *M* 14 hoe locutus *av* 15 remouet *bis M* 17 deliberare^z *M* 19 deus *om. p* 23 intellige *Mp* 26 eūdem *p* 27 dixit et dum in terra *M*

filius hominis qui est in caelo. quis, quaeſo, est qui 6
haec loquitur? Christus utique. ubi autem tunc erat cum
loqueretur? in terra scilicet. et quomodo se et de caelo, cum
natus est, deſcedisse, et enī loquitur, in caelo esse testatur,
5 et eundem ſe filium hominis eſſe dicit, cum utique et e caelo
niſi deus deſcendere non potuerit, et cum in terra loquitur,
in caelo utique niſi per dei infinitatem eſſe non poſſit? ad-
nerte ergo tandem et percipe, quod idem eſt filius hominis
qui nerbūm dei, quia et filius eſt hominis, dum ex homine
10 uere naſcitur, et uerbum dei, dum idem, qui in terra loquitur,
manet ſemper in caelo. ac ſie humanae eſt natinitatis, quod
filium ſe hominis nere dicit, diuinae autem infinitatis, quod e
caelo penitus non recedit. et ideo bene apostolus instar diui- 7
norum uerborum docens (qui euim, inquit, deſcendit, ipſe
15 eſt et qui aſcendit ſuper omnes caelos, ut impleret
omnia) iſpum deſcendisse dicit quem aſcendiffe. deſcendere
autem de caelo non potuit niſi uerbum dei, quod utique cum
in foru dei eſſet, exinanuit ſemet iſpum formam
ſerui accipiens, in ſimilitudine hominum factus, et
20 habitu inuentus ut homo, humiliauit ſemet iſpum
factus oboediens uisque ad mortem, mortem autem
crucis. deſcendit ergo de caelo uerbum dei, aſcendit autem
filius hominis: iſpum autem deſcendiffe dicit quem deſcendiffe.
ergo uides quod idem eſt filius hominis qui uerbum dei.

25 VII. Et ideo ſecundum diuini uerbi magisterium intre-
pide iam et incenctanter et filius hominis e caelo deſcendiffe
et dominus maiestatis crucifixus eſſe dicendus eſt, quia ſe-
cundum ſucepti corporis ſacrauentum et filius dei factus eſt
filius hominis et in filio hominis crucifixus eſt dominus mai-

14] Eph. 4, 10. 17] Phil. 2, 6—8.

2 hoc *Me* 3 de] e *Mr* 5 ut eundem *p¹* ſe *om. M* 6 poteſtit *M*
7 per diuinitatem *Np* posſet *M* auerte *p* 9 quia] qui *Np* hominis
eſt *M* 11 ſemper *om. M* ac ſi *M* 12 filium ſe] filius *M* quo
de *N* 15 qui et *M* 18 ſemed *M* 19 ſimilitudinem *Me* et *Uulgata*
22 de] e *Mr* 24 eſt] et *Mr* 29 filius *om. M* et in filio hominis
om. M

statis. et quid plura? longum est de singulis multa dicere.
 dies enim me deficiet, si omnia, quae ad hanc rem afferri
 possunt, conquirere aut explicare temptauerero. reuoluenda enim
 hoc nolenti scriptura omnis ac relegenda est. nam quae sunt
 quae non pertineant ad hoc, cum omnia scripta sint propter 5
 2 hoc? breniter ergo ac strictim nonnulla dici necesse est, ut
 diei possint, et enumeranda quaeranda magis quam explicanda
 ac damnis ut ita dicam danna redimenda, cum propter hoc
 utique conueniat aliqua transcurri, ne necesse sit prope cuncta
 reticeri. uenit ergo inquit saluator in euangelio filius hominis 10
 saluare quod perierat, et apostolus fidelis, inquit, sermo
 et omni acceptione dignus, quoniam Christus Iesus
 uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quo-
 rum primus ego sum: sed et Iohannes euangelista in pro-
 3 pria, inquit, uenit, et sui eum non receperunt. uides 15
 ergo quod alibi scriptura filium hominis, alibi Iesum Christum,
 alibi uerbum dei in mundum uenisse praedicat. intellege ita-
 que dissimilitudinem appellationum esse, non rerum, et in
 diuersa nominum specie unam esse uirtutem. nam licet uenisse
 in mundum nunc filius hominis, nunc dei nominetur, id est 20
 uerbum, unus tamen in utroque nomine designatur.

VIII. Nam enim utique secundum euangelistam is in
 mundum nenerit, per quem ipse factus est mundus, et is filius
 hominis factus sit, qui est mundi creator dens, non interest 25
 quid in singulis nominetur, qui dens in omnibus intellegitur.
 non praeiudicat enim diuinitati dignatio aut uoluntas sua, cum
 hoc utique magis diuinitatem ipsam conprobet, quia, quidquid
 uoluit, hoc fecit. ergo et quia uoluit in mundum uenit, et
 quia uoluit homo natus est, et quia uoluit filius hominis ap-
 pellatus est. omnia enim haec sicut uocabula sunt, ita uir- 30
 tutes dei. non inminuit in illo dissimilitudo nominis uim

10] Matth. 18, 11. 11] I Tim. 1, 15. 14] Ioh. 1, 11.

2 me om. p 3 temptauerero **M** 4 uolentis **N** uolentibus **p** 6 ergo
 astrictim **p** 9 ne **p:** om. **NM** 10 reticeri] reddici **M** euangelio uenit
 filius **M** 12 Jesus Christus **M** 19 speciae **N** 22 euangelista **N**
 23 is om. **M** 24 interest] in **M** 25 qui] quia **p** intelligitur **M**
 27 quiequid **p**

potestatis. quidquidlibet dictus fuerit, in eunctis unum est. sit licet in specie uocabulorum aliqua diuersitas, non est in uirtute nominum nisi una maiestas.

VIII. Uerum quia haec tenus euangelicis uel maxime atque apostolicis quasi nouis testibus usi sumus, nunc de prophetis ueteres proferamus, admiscentes interdum antiquis noua, ut intellegant omnes scripturam sacram uenturum in carne dominum toto quodammodo suo corpore quasi uno ore clamasse. ait itaque eximius ille et admirabilis tam munere dei diues quam testimonio, cui uni admodum contigit sanctificari antequam nasci, Hieremias propheta, hic est, inquiens, deus noster, non reputabitur alius praeter eum. qui inuenit omnem viam disciplinae, et dedit eam Iacob pueru suo, et Israhel dilectu sno. post haec in terris uisus est, et cum hominibus conuersatus est. hic est ergo inquit deus noster. uides a propheta deum quasi manu indice ostendi et quasi digito significante monstrari: hic est enim inquit deus noster. dic mihi ergo: quem deum his signis propheta tunc atque indiciis demonstrabat? numquid nam patrem? et quid necesse erat ostendi eum, quem se nosse omnes credebant? non enim Iudaei deum tunc ignorabant, qui sub dei lege uiuebant. sed id agebatur utique, ut filium dei deum noscerent. et ideo bene propheta eum, qui omnem disciplinam inuenisset, id est legem dedisset, uidendum in terris, id est uenturum in carne dicebat, ut, quia eum qui legem dedisset deum esse Iudaei non dubitarent, eum qui in carne uenturus esset deum esse cognoscerent, cum eum utique, quem legislatorem deum crederent, uidendum inter

10] cf. Hierem. 1, 5. 11] Baruch 3, 36—38.

1 quicquidlibet *p* 2 speciae *N* 4 actenus *N* 5 nobis *Np*
 6 uetera proferamur *M* amniscentes *Np* 8 quali *p* 9 ammirabilis *N* 10 ammonum *N* 11 nasci iheremias *M* iheremias *p* 13 et
om. Np 14 israel *Mp* 15 inter homines *Mc* est *post* conuersatus
om. M 18 enim *om. Np* 19 numquidnam *p* 21 omnes nosse *Mpe*
 deum *om. p* 22 quia *v* 23 dei *om. Np* deum *om. M* eum bene
 propheta *M*

homines per susceptionem humanae carnis audirent, eodem ipso quoque per prophetam aduentum proprium pollicente: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. non reputabitur ergo inquit scriptura sacra alius praeter eum. pulchre hic propheta praetudens peruersa dogmata omnem sensum haereticæ pernversitatis exclusit dicens: non reputabitur alius praeter eum. hic est enim unus ex deo in deum natus, cuius iussionem universitatis opus secentum est, cuius uoluntas rerum ortus est, cuius imperium mundi fabrica est, qui cuneta dixit, et facta sunt, cuneta mandauit, et creata sunt. hic ergo unus est ad patriarchas loquens, in prophetis manens, ex spiritu conceptus, natus ex uirgine, in mundo uisus, inter homines conuersatus, affigens ligno crucis chirographum peccatorum, triumphans in semet ipso aduersarias nobis inimicasque uirtutes, mortem occidens, resurgendi fidem omnibus tribuens, gloria sui corporis corruptionem humanae carnis interimens.

uni ergo haec domino Iesu Christo peculiaria sunt, et ideo non reputabitur alius ad eum, quia unus in hac gloriae ac beatitudinis singularitate deus ex deo natus est. id ergo per propheticam doctrinam tunc agebatur, ut unigenitus a cunctis dei patris filius disceretur, et cum ad filium non reputari demum alterum audirent, unum utique in patre ac filio deum esse cognoscerent. post haec, inquit, in terris uisus est, et cum hominibus connuersatus est. uides quod euidenter hic aduentus domini ac nativitas designatur. nunquid enim pater unquam, qui non nisi filio tantum uisibilis esse legitur, aut in terris uisus aut in carne editus aut inter homines connuersatus est? non utique. intellegis ergo quod omnia haec de

3] Esai. 52, 6. 13] cf. Col. 2, 14.

2 quoque scriptura sacra per **M** 4 ergo inquit scriptura sacra **om.** **M** pulcre **p** pulchre hic . . . 7 praeter eum **om.** **M** 6 excludit **p** 8 iussionem **Me** uoluntas **p** 9 est post ortus **om.** **M** 12 uirgine Maria v 13 chirographum **M** cyrographum **p** 14 semed **M** 15 morte **v** fide **p** 16 corruptionem **p** 17 peculiari **N¹** 18 hoc **N¹p** gloria **M** 19 per **om.** **Me** 20 propheticæ doctrina **Me** 21 diceretur **Ma** 22 utique *ex itaque N* 24 et cum . . . connuersatus est **om.** **M** 25 ac diuinitatis **M** 26 nisi in filio **M** 27 inter in **N**

filio dei dicta sunt. nam cum et uidendum in terris deum propheta dixerit et alius praeter filium non sit uisus in terris, non de alio hoc absque dubio propheta dixit quam de quo dictum postea res probauit. cum enim uidendum utique deum dixerit, non de alio hoc uere dicere potuit quam qui uere postea uisus fuit. sed de hoc satis hactenus. nunc ad alia transeamus. labor, inquit Esaias propheta, labor Aegypti, et negotiatio Aethiopiae, et Sabaimi uiri sublimes ad te transibunt, et tui erunt serui: post te ambulabunt,
 5 uineti manicis: et te adorabunt, teque deprecabuntur: quoniam in te est deus, et non est praeter te deus. tu es enim deus noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator. quam bene sibi diuina semper scripta conueniunt. 7 superior enim propheta dixit hic est deus noster, iste autem
 10 tu es deus noster. in illo utique diuina doctrina, in hoc humana confessio est. alter personam magistri docentis, alter personam populi confitentis explicuit. pone enim nunc docentem cotidie in ecclesia, sicut facit, Hieremiam prophetam ac dicentem de domino Iesu Christo: hic est deus noster: quid
 15 aliud utique responderet cuncta ecclesia, sicut facit, quam id quod alius propheta ad dominum Iesum dixit: tu es deus noster, ita ut bene praesenti confessioni etiam praeterita ignorantia possit adiungi dicente populo: tu es deus noster, et nesciebamus. bene enim hi, qui prius daemonicis super-
 20 stitionibus occupati ignorabant deum, conuersi ad fidem pos-
 25 sunt dicere: tu es deus noster, et nesciebamus.

X. Quodsi ex Iudeorum magis persona probari tibi id ipsum cupis, considera post infelicem illam ignorantiam et impiam

7] Esai. 45, 14—15 (LXX).

1 cum et uidendum *N²M²*: cum euidentum *N¹M¹* cum uidendum *p* et cum uidendum *v* 3 de ante quo] in *M* 6 fuerit *M* actenus *N* 7 ysaias *p* egypti *Mp* 8 sabahim *M* 9 serui *om. Mv* (*Vulg.*) 10 manicis pergent et *Mar* (*Vulg.*) 12 isrl *N* israel *Mp* 14 iste . . . 15 noster *om. N* 16 aliter post est *p¹* 17 confirmantis *a* 18 quotidie *M* ieremiam *p* iheremia propheta *M* 19 dicente *N* 24 demoniacis *p(r)* suppersticionibus *M* 25 dicere possunt *Mv*

persecutionem connertentes se ad fidem et agnoscentes dominum passim populos Iudeorum, et uide an recte dicere possint: tu es deus noster, et nesciebamus. sed ego addo aliud, ut tibi hoc non ex confitentibus tantummodo Iudeis, sed etiam negantibus probem. interroga enim eos qui perdurant adhuc in sacrilegio Iudeos, an sciant vel credant deum: scire utique se et credere confitebuntur. at contra interroga an credant 5 filium dei: negabunt profecto et blasphemabunt. uides ergo quod de eo propheta dixit, quem Iudei et nescierunt semper et adhuc nesciunt, non de eo, quem utique et credere se putant 10 et confiteri. et ideo bene hi, qui ex Iudeis ad fidem post ignorantiam uenient, dicere possunt: tu es deus noster, et nesciebamus. recte enim hi, qui post ignorantiam credunt, nescisse se dieunt, quem adhuc non eridentes se nescire contendunt. palam enim est quod eum nescisse se prius dicunt 15 post ignorantiam confitentes, quem adhuc nesciunt denegantes.

XI. Labor, inquit, Aegypti, et negotiatio Aethiopiae, et Sabaim uiri sublimes ad te transibunt. in his diuersarum nationum vocabilis aduentum crediturarum gentium significari nemini dubium est. transisse autem ad Christum 20 gentes negare non nales, utpote quae nomine Christianitatis indepto non fide tantum ad dominum Iesum Christum, sed etiam ipso nomine transierunt, quia, cum idem quod sunt uocentur, factum est, quod erat fidei opus, nominis sacramentum. ad te, inquit, transibunt et tui erunt et post te ambulabunt 25 2 niuerti manieis. sicut sunt uincula coheretionis, ita sunt uincula caritatis secundum illud quod ait dominus: attraxi eos in uineulis caritatis. uere enim magnae sunt haec uincula et in-

17] Esai. 45, 14. 24] l. c. 27] Ossee 11, 4.

1 conuertens se *M* deum *Me* 2 populum *M* ut uideant recte *M*
 3 ut *om. M* 4 tantummodo *M* 5 ex negantibus *Mpr* probemus *M*
 7 at] ut *N* 9 eo] hoc *pe* et *om. M* 11 hii *p. item*
infra 13 ignorantia *N* 15 se *om. M* 16 ignorantia *N* 17 egypti *p*
 aetiopiae *N* 19 aduentus creditur harum *M* 21 indepto *Mp* 23 quia]
 que *M* 25 et *ante* post *om. Mr* 26 manieis pergent *Mr* (*Uulg.*)
 coheretionis *scripti*: coheretionis *N* coheretionis *p* coercionis *M* 27 atraxi *p*
 28 uinculas *M* magna *Mpr*

effabilis caritatis, quibus qui alligantur, gaudent catenis suis. quis
 scire hoc uerum esse? audi apostolum gaudentem et exultantem
 uinculis suis, cum ait: obsecro ergo uos ego uinctus in
 domino, et illud: obsecro te, cum sis talis ut Paulus
⁵ senex, nunc autem et uinctus Christi Iesu. uide quantum
 gaudebat uinculorum suorum merito, quorum etiam alios
 prouocabat exemplo. non dubium est autem, in quibus unus
 est domini amor, unum esse dominicae uinculationis affectum
 secundum illud: multitndinis autem credentium erat
¹⁰ cor et anima una. te, inquit, adorabunt teque depreca- 3
 buntur, quoniam in te est deus, et non est praeter te
 deus. dictum prophetae euidenter apostolus exposuit dicens:
 quoniam deus erat in Christo, mundum reconcilians
 sibi. in te ergo inquit est deus, et non est praeter te
¹⁵ deus. bene propheta dicens in te est deus non tantum eum
 qui praesens esset, sed etiam eum qui esset in praesente
 monstrauit, habitantem scilicet ab eo in quo habitatet natu-
 rarum significatione, non unitatis abnegatione distinguens.

XII. Tu es, inquit, deus, et nesciebamus, deus Isra-
²⁰ hel saluator. quamuis multis iam scriptura et euidentibus
 signis de quo loqueretur ostenderit, expressit tamen mani-
 festissime in saluatoris nomine Christi nomen, quia idem sal-
 uator utique qui Christus, dicente angelo: quia natus est
²⁵ uobis hodie saluator, qui est Christus dominus. Iesu 2
 enim Hebraice saluatorem interpretari nemini dubium est, sicut
 angelus sanctae Mariae uirgini protestatur dicens: et uocabis

3] Eph. 4, 1. 4] Philem. 9. 9] Act. 4, 32. 10] Esai. 45, 14.

13] II Cor. 5, 19. 14] Esai. 45, 14. 19] I. c. 15. 23] Luc. 2, 11.

26] Matth. 1, 21.

1 cenis *N* in catenis *M* catenis suis *om. p* 2 apostolum Paulum
Mpv 3 in uinculis *Mp* 5 senes *M* uides v cf. *Inst. VI. 15, 1*
 8 amor dei *M* 10 cor unum *pr* 11 est *ante* praeter *om. N* 12 apo-
 stolus euidenter *Mpar* 14 est *ante* praeter *om. N*¹ 16 praesenti *pr*
 17 naturae significationem *M* 18 non unitatis abnegatione *om. M*
 19 isrl *N* israel *Mp* 20 scripturae *Np* 21 ostenderit *M*: ostend-
 eret *Npr* 25 enim *om. M* ebraice *M*

nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum. ac ne forte eum hoc modo saluatorem dices praedicatum quo de aliis dictum est: et suscitauit eis dominus saluatorem Othonihel filium Cenez, et iterum: et suscitauit eis saluatorem Aoth, filium Gera, adiecit: ipse enim saluum faciet populum suum 5
 3 a peccatis eorum. non est autem humanae opis redimere populum a captiuitate peccati, quod illi soli utique possibile est de quo dictum est: ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi. ceteri enim non suum populum, sed dei, 10 et non a peccatis, sed ab hostibus saluauerunt.

XIII. Tu es ergo inquit deus noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator. quos magis hoc putas dicere, quibus hoc magis aestimas conuenire, Iudeis, anne gentilibus? si Iudeis, Iudei utique Christum non cognoverunt secundum 15 illud: Israhel autem me non cognouit, et populus meus me non intellexit, et illud: et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognouit: in propria 2 uenit, et sui eum non receperunt. si autem gentibus, palam est quod Christum gentilitas idolis occupata nesciuit. 20 quamuis illa nec patrem scierit: sed tamen etiam si nunc nouit, non nisi per Christum tamen nouit. uides ergo quod, siue ex gentibus sit credens populus siue ex Iudeis, bene pro se uterque dicit: tu es deus noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator, quia et gentes colentes prius idola ignorabant deum, et Iudei negantes dominum ignorabant filium dei. ac per hoc bene de Christo tam illi quam isti dieunt: 25

- 3] Ind. 3, 9. 5] l. c. 15. 6] Matth. 1, 21. 9] Ioh. 1, 29.
 12] Esai. 45, 15. 16] Esai. 1, 3. 17] Ioh. 1, 10—11. 24] Esai. 45, 15.

2 eum] cum *N*¹ tu *N*² 4 othomel p 5 eis dñs *M* eis dominus r
 7 est *om.* *M* opis pr: opus *N* opes *M* nature opus *N*² 8 soli illi p
 9 ecce ante qui *om.* *M* 10 peccata pr 12 es *om.* *M* 13 isrl *Np*
israel M putas hoc *Me* 14 magis hoc p extimas *M* con-
 uenisse *Me* an gentibus *Me*: cf. III, 9, 3, 10, 1 16 israel *Mp*
 autem *om.* *M* 17 me *om.* pr 20 gentilitas christum p 21 sciret *M*
 nunc cognouit p 22 non nisi . . . nouit *om.* *M* 25 isrl *N* israel *Mp*
 ydola p

tu es deus noster, et nesciebamus, quia tam illi nesciebant deum qui non credebant, quam illi qui dei filium denegabant. si ergo Christus credendus est, ut ueritas loquitur, 3 ut diuinitas protestatur, ut Christus denique ipse praedicat, qui utrumque est, quid interserere te, infelix furor, inter Christum et deum niteris? quid separare corpus suum a filio dei appetis et ipsum a se deum diuidere conaris? unita discindis et coniuncta discernis. uerbo dei de deo crede: nulla enim re melius confiteri diuinitatem dei omnino poteris, quam si ipsa eam, 10 qua ipsa se diuinitas docuit, uoce fatearis. scito etenim iuxta prophetam, quia dominus ipse est deus, qui inuenit omnem uiam disciplinae, qui utique et in terris uisus est et inter homines conuersatus est. ipse lumen fidei mundo intulit, ipse 4 lucem salutis ostendit. deus enim dominus, et inluxit nobis. hunc ergo crede, hunc dilige, hunc confitere, quia, quando ei ut scriptum est omne genu flectet, caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris, uelis nolis, negare non poteris, quia dominus Iesus 20 Christus in gloria est dei patris. haec enim perfectae confessionis perfecta uirtus est, deum ac dominum Iesum Christum semper in dei patris gloria confiteri.

LIBER QUINTUS.

I. Diximus libro primo haeresin illam Pelagianae haereseos 25 discipulam atque imitatrixem id omnibus modis temptasse atque

14] Ps. 117, 27. 16] Phil. 2, 10—11.

2 illi dei filium qui *M* 3 negabant *Mav* ut] et *p¹* 5 deum et Christum *Me* 7 discindis] dissecans *M* 8 discernens *M* eredere *N¹M¹* 9 quam ut ea ipsa qua se *M* 10 scitote enim *Nv* scito enim *p*: cf. *II, 7, 3* 12 et post utique *om. Np* 13 est *om. M* in mundum *Me* 15 huic ergo *Np* huic confitere *Np* hunc confitere hunc dilige *M* 16 quandoque *p* genus *N* flectetur *Mpv* 17 et terrestrium *v* 19 uelis nolis... 20 dei patris *om. Np* 20 Christus *om. M* perfecta confessio *M* 22 confiteri. Explicit liber quartus *NMp* Incipit de incarnatione *xpi* liber .V. *N* Incipit liber quintus *Mp*

24 heresim *Mp* 25 dispulam *p* immitatrixem id omnimodis *M*

pugnasse, ut dei filius, dominus Iesus Christus, natus ex uirgine, homo tantummodo solitarius crederetur, et arrepta postmodum uirtutis uia id enim pie ac religiose uiuendo obtinuisse, ut dignus per hanc uitae sanctimoniam fieret cui se maiestas diuina sociaret, ac sic exclusa ab eo penitus saecula originis 5 dignitate sola ei tantummodo meritorum relinquetur electio, id annitentes utique ac laborantes, ut eo quasi in plebem omnium misso et uelut in turbam humani generis aggregato id per bonorum actuum conuersationem mereri omnes homines posse dicerent, quidquid bene uiuendo ille meruisset: pestifera 10 scilicet ac letalis assertio, quae et deo uera derogans et hominibus falsa promittens in utroque nefandi esset damnabilisque mendacii, dum et sacrilegii iniuria deum afficit et homines in spem falsae praesumptionis inducit, peruersissima scilicet atque impiissima assertione mortalitati donans quod non erat, deo 15 2 tollens quod erat. huins ergo mortiferae ac perniciose prauitatis haec quae nunc orta est recens haeresis quasi rediminos quodammodo suscitans cineres in ueteribus fauillis nouum mouit incendium: solitarium quippe hominem natum esse asserit dominum Iesum Christum. et ideo quid necesse est ut requiramus, an in consequentibus eius perniciatis sit quae est in capite ipso seculis unius? superfluum quippe est expectare in posterioribus qualis sit, quae expectandi omnino causas iam in principio non reliquit. quae enim ratio est explorare, an in similitudinem superioris haereseos eademi promittat homini, 25 quae, quod immanissimum seclus est, eadem tollit deo, ita ut paene impingu sit, cum uideamus quid praecesserit, requirere quid sequatur? quasi nero aliqua in consequentibns causa afferri possit, qua se probet non esse impium qui negauerit deum. 3 ait ergo, ut saepe iam diximus, noua haeresis, dominum Iesum 30

2 tantummodo *M* arepta *Np* 3 pie religioseque *Mc* optimuisse *p*
 6 tantummodo *M* 7 co] et *M* 8 uelut *Np* turba *M* 11 et ante
 deo *om.* *Np* 12 nefandi esset] exercibilis est *M* dampnabilisque *NMp*
 damnabilis *av* 13 sacrilegi *N* afficit *N* hominem *Mr* in spem *p*:
 in spe *M*, *om.* *N* 16 perniciose ac mortiferae *Mc* 19 esse *om.* *p*
 22 expectare *p* *fort.* spectare et 23 spectandi scribendum 25 similitudine *M* homini *om.* *M* 27 pene *NMp* quid] que *p* 28 aliqua
 uero *p* 30 dum nūm *p*

Christum hominem tantummodo solitarium ex uirgine natum esse, et ideo Mariam Christotocon, non theotocon esse appellandam, quia sit Christi mater, non dei. addit praeterea saerilegiae assertioni quam prava argumenta tam friuola, dicens:

5 nemo anteriorem se parit. quasi uero unigeniti dei natus a prophetis praedicta, a saeculis praenuntiata humanis sit tractanda aut aestimanda rationibus, aut nero ipsa, quisquis es, o haeretice, cui de partu suo calumniaris, uirgo Maria propriis hoc quod actum est egerit consummaritque uirtutibus, ut

10 ei in tanta re ac tanto opere imbecillitas obiciatur humana. si quid itaque in hae re per hominis opus actum est, humanas 4 quaere rationes: si autem totum, quod actum est, dei uirtus est, quid impossibilitatem spectas humanam, ubi efficientiam uides esse diuinam? sed de hoe tamen plenius postea. nunc

15 quod paulo ante ordiri coepimus exequamur, ut omnes sciant te in Pelagianis cineribus ignes quaerere et nouis sacrilegiorum flatibus fauillas ueteres excitare.

II. Dicis ergo Christum hominem tantummodo solitarium natum esse. hoc utique et illa quam in primo libro euidenter 20 ostendimus Pelagianae impietatis haeresis praedicauit, Christum hominem tantummodo solitarium natum esse. addis praeterea dominum ipsum omnium Iesum Christum theodochon imaginem appellandum, id est non deum, sed susceptorem dei, scilicet ut eum non propter se, quia sit deus, sed quia deum 25 in se suscipiat, honorandum putas. hoc utique etiam illa quam ante dixi haeresis asserebat, Christum non propter se colendum, uidelicet quia deus esset, sed quia bonis ac piis actibus deum in se habere meruisset. ergo uides Pelagianum te uirus uomere, 2 Pelagiano te spiritu sibilare. unde conuenit ut de te non tam

2 maria *N* christotocon *M* 3 addidit *M* 6 a *ante* prophetis *om. N¹* praedicata *M* 7 extimanda *M* 8 o] v eras. in p hereticæ *N* 9 consumaritque *NMp* 10 obicietur *N¹* obiceretur *p* 12 querere *p* 13 quod *M* expectas *M* 15 ordire *M* 16 pelaginis *N¹* ignis *N¹* 19 euidenter *om. Np* 21 hominem uidelicet tantummodo *M* 22 deum *Np* theodochon *N* theotocon *Mp* imaginem] magis *Np* 23 sumtorem *a* 24 preter *N¹* quia *ante* sit] quasi *Npa* 25 suscipiat *p¹* putas *M(?)v*

judicandum quam iudicatum esse uideatur, quia, eum eiusdem erroris sis, necesse est eiusdem quoque etiam damnationis esse credaris: ut non dicam interim illud, quod imperiali statuae deum comparans in tantam sacrilegii impietatem ac blasphemiam prorupisti, ut recte admodum etiam Pelagium ipsu[m], qui paene omnes impietate uicerit, hac amentia uieisse uidearis.

III. Ais ergo Christum theodochon imaginem appellandum, id est non propter se eum, quia sit deus, sed quia deum in se suscepere honorandum. hoc modo ergo nihil inter eum et omnes qui fuerunt sanctos homines esse asseris, quia omnes utique sancti homines deum in se habuerunt, siquidem et in patriarchis denm fuisse et in prophetis deum locutum non ignoramus. omnes denique non dico apostolos, martyres, sed omnes quoque sanctos dei et seruos dei habere in se spiritum dei credimus secundum illud: uos enim estis templum dei niui, sicut dixit deus: quia inhabitabo in eis, et iterum: nescitis quia templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis? et per hoc omnes hi theodochi sunt, ac sic hoc modo eunctos admodum Christo similes et deo pares dicas. sed absit haec abominandi erroris impietas, ut facturae suae factor, ut famulis suis dominus, ut terrenae fragilitati deus terrestrium et caelestium conparetur et haec ei ex beneficiis suis iniuria fiat, ut, quia habitatione sua dignatur hominem, idecirco idem quod homo esse dicatur.

III. Quin immo hoc inter illum interest et sanctos omnes, quod inter habitaculum et habitatorem, quod utique ut habitetur non habitaculi est, sed habitatoris, in enius scilicet arbitrio est et aedificatio habitaculi et usus, id est, nel ut, eum uelit, habi-

15] II Cor. 6, 16. 17] I Cor. 3, 16.

1 esse *om. p* 2 damnationis *NMp* 4 dominum *ar* tantam] tam *N*
 5 ammodum *N* ipsum *om. M* 6 impietas *M* 7 theodochon *N*
 theotocon *Mp* 13 martires *Mp* 14 et seruos . . . spiritum dei *om. M* 15 enim *om. Mv* 16 dixi *M* deus dixit *ar* quia *om. M* 17 spiritus dei] sps sc̄i *p* 18 thodochi *N¹* theodochi *N²* theodoci *M* 19 ammodum *N* 20 abominandi *NMp* 22 terrestrium *M* celestium et
 terrestrium *p* 23 qui *Nv* dignatus est *p* 25 imo *p* 27 licet *M*
 28 edificium *M* eum *om. M*

taculum ipsum facere, uel ut, cum fecerit, dignetur habitare. an experimentum quaeritis, inquit apostolus, eius qui in me loquitur Christi? et alibi: nescitis quia Christus Iesus in uobis est, nisi forte reprobi estis? et iterum: 5 in interiorem, inquit, hominem habitare Christum per fidem in cordibus uestris. uides quid intersit inter doctrinam apostolicam et blasphemiam tuam. tu in Christo deum uelut in homine habitare dicis: ille Christum ipsum in hominibus habitare testatur, quod profecto, ut tu ais, caro et sanguis 10 facere non possunt, scilicet ut ex hoc ipso, quo eum deum tu esse denegas, deus probetur. nam cum eum, qui in homine habitet, deum non neges, necesse est ut eum, quem in hominibus habitare cognoscis, euidentissime deum esse credamus. omnes ergo siue patriarchae, siue prophetae, siue apostoli, siue 15 martyres, siue denique sancti omnes habuerunt quidem in se deum et omnes filii dei facti sunt et omnes theodochi fuerunt, sed diuersa utique multo dissimilique ratione. omnes enim 20 credentes deum filii dei sunt per adoptionem, unigenitus autem tantum filius per naturam. qui non ex materia aliqua est a patre genitus, quia omnis res et omnis rerum materia per unigenitum dei filium est, non ex nihilo, quia ex patre, non quasi partus, quia nihil in deo vacuum atque mutabile: sed ineffabiliter atque inaestimabiliter deus pater in his, quae ingenita 25 in se erant, unigenitum suum genuit, ac sic ab ingenito summo ac semipaterno patre unigenitus summus et sempiternus est filius, idem habendus in carne qui habetur in spiritu, idem credendus in corpore qui creditur in maiestate, quia nasciturus in carne non diuisionem aliquam aut disissionem sui fecit, ut se ex parte aliqua non nascente pars sui aliqua nasceretur aut 30 aliquid in eo diuinitatis postea superueniret, quod in eo natum

2] II Cor. 13, 3. 3] I. c. 5. 5] Eph. 3, 16—17.

3 christi *p*: christus *NM* cf. *III, 6 fin.*, *Conl. I, 19, 2* 5 in interiorem *om. Np* 6 quod *M* 10 eum] cum *N¹* 13 cognoscimus *Mv* 15 martyres *p* 16 thodochi *N¹* theotochi *N²* theodoci *Mp* 18 in deum *M* 19 tantus *N¹, om. M* 22 partis *M* 23 inextimabiliter *M* 25 ac] et *Mv* 27 quia] qui *M* 28 disissionem *M* sui fecit *ex sufficit N* 30 aliquit *N* superuenierit *M*

4 ex uirgine non fuisset, omnis enim iuxta apostolum, omnis
 in Christo plenitudo diuinitatis inhabitat corporaliter,
 non quia aliquando habitauerit et aliquando non habitauerit,
 nec quia postea fuerit et ante non fuerit. alioquin ad illam
 Pelagianaे haereseos impietatem deuoluimus, ut dicamus ex 5
 certo tempore habitantem in Christo deum tunc in eum super-
 uenisse, quando ille uita et conuersatione id promeruerit, ut
 5 in se uirtus diuinitatis habitaret. hominum ergo, hominum
 sunt haec, non dei, ut, in quantum humana inbecillitas ualet,
 deo se humilient, deo se subdant, dei se habitaculum faciant 10
 et habere hospitem atque habitatorem deum fide et pietate
 mereantur, quia, prout quis idoneus muneri dei fuerit, ita eum
 diuina gratia muneratur, prout quis dignus putatur deo, ita
 dei fruitur aduentu secundum illam domini promissionem: si
 quis diligit me, sermonem meum seruabit, et ego et 15
 pater natus ueuimus ad eum et mansionem apud
 6 eum faciemus. longe autem alia de Christo res atque ratio-
 est, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corpo-
 raliter et qui ita diuinitatis plenitudinem in se habet, ut
 cunctis de sua plenitudine largiatur, qui inhabitante in se 20
 diuinitatis plenitudine ita ipse in singulis sanctorum habitat,
 prout eos dignos suo putarit habitaculo, et ita omnibus de
 plenitudine sua tribuit, ut ipse in plenitudine sua ingiter per-
 seneret: qui utique, etiam cum in corpore suo in terra esset,
 animabus tamen sanctorum omnium inerat, caelos, terras, mare, 25
 omnem denique uniuersitatem infinitate potentiae suae ac maiestatis
 implebat et ita totus in se ipso erat, ut eum tamen mundi
 uniuersa non caperent, quia, quamlibet magna sint et ineffabilia
 quae facta sunt, nulla tamen tam capacia et immensa sunt,
 quae ipsum possint capere factorem. 30

1] Col. 2, 9. 14] Ioh. 14, 23. 18] Col. 2, 9.

2 habitat *Me* 4 antea *M* 5 diuoluitur *p* 6 tum *Mr* 7 prome-
 ruit *M* 10 se *ante* subdant *om* *Nr* 11 ut habere *M* 12 muneri
scripsi: munere *codd*. *v* 14 domini illam *p* 19 quia ita *M* 29 ca-
 patia *N* 30 possent *p*¹ capare *N ex corr.*

V. Iste ergo est de quo propheta dicit: quoniam in te
 est deus, et non est praeter te dens. tu es enim deus
 noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator, qui in
 terris utique postea uisus est, et cum hominibus con-
 suersatus est. de quo etiam Dauid propheta ex persona ipsius
 dicit: de uentre matris meae deus meus es tu, ostendens
 utique quod nunquam homo ille dominicus sine unitate dei
 fuerit, in quo in ipso statim uirginis utero plenitudo diuinitatis
 habitarit, sicut et alibi idem propheta ueritas, inquit, de
 terra orta est et iustitia de caelo prospexit, ut intel-
 legeremus scilicet prospiciente de caelis filio dei, id est ad-
 ueniente ac descendente iustitia natam esse de carne uirginis non
 phantasiam corporis, sed ueritatem. ipse est enim ueritas secun- 2
 dum illud ipsius testimonium ueritatis: ego sum ueritas et
 uita. ergo quia anterioribus libris ueritatem hanc, id est
 dominum Iesum Christum natum ex uirgine deum probauimus,
 nunc, ut libello abhinc proximo instituimus, eum, qui ex uir-
 gine nasciturus esset, semper deum praenuntiatum esse doce-
 amus. ait itaque Esaias propheta: quiescite ab homine,
 cuius spiritus in naribus eius: quia in quo reputatus
 est ipse? uel, ut uerius atque euidentius in Hebraeo est, quia
 excelsus reputatus est ipse. pulchre autem dicens quie-
 scite uerbo uim prohibentis inquietudinem persecutionis ex-
 pressit. quiescite, inquit, ab homine, cuius spiritus in
 naribus eius, quia excelsus reputatus est ipse. num- 3
 quid non una eademque sententia et humani corporis sus-
 ceptionem et dei locutus est ueritatem? quiescite, inquit,
 ab homine, quia excelsus reputatus est ipse. nonne

1] Esai. 45, 14—15. 3] Baruch 3, 38. 6] Ps. 21, 11. 9] Ps. 84, 12.

14] Ioh. 14, 6. 19] Esai. 2, 22.

2 deus praeter te *Np* 3 isrl *N* israel *Mp* 4 est *om.* *Np* 8 in
 ante ipso *om.* *M* 9 habitaret *Mc* 10 intelligeremus *Mp* 11 de] e *Mc*
 12 iustitiam *v* de *om.* *M*: e *v* 13 fantasiam *M* per fantasiam *p*
 enim est *p* 17 libellum *M* ex] de *M* 19 ysaias *p* 21 uel ut...
 22 est ipse *om.* *M* 21 haebraeo *N* qua *p* 22 pulcre *Mp* 23 persecu-
 tionēs (*sic!*) *N* 25 ipse est *Mp* 28 post homine *addunt* *Me*: cuius spi-
 ritus in naribus eius (in naribus *bis scriptum in M*): *om.* *Np recte, nam*
hic de Christo deo, infra de Christo homine disputatur

tibi, quaeso, palam alloqui persecutores domini uidetur, dicens:
 quiescite ab homine quem persequimini, quia hic homo deus
 est, et licet in humilitate humanae carnis appareat, in celsi-
 tudine tamen diuinæ magnificentiae perseuerat? bene autem
 dicens propheta quiescite ab homine, cuius spiritus in 5
 naribus eius certissima humani corporis significatione homi-
 nem demonstrauit, intrepide utique ac fiducialiter, utpote qui
 tam constanter ueritatem hominis assereret quam dei, quia
 haec fides uera est et catholica, credere dominum Iesum ita
 substantiam ueri corporis sicut ueritatem perfectae diuinitatis 10
 4 habuisse. nisi forte in illo aliquid ambigendum putes, quia
 excelsum pro deo posuit: cum utique hie mos scripturae sacrae
 sit excelsum pro deo dicere, sicut illud prophetæ: dedit
 uocem suam excelsus, et mota est terra, et: tu solus
 excelsus super omnem terram, Esaias quoque: quia 15
 haec, inquit, dicit excelsus et sublimis, habitans aeterni-
 tatem: in quo manifeste intellegendum est, cum illic ex-
 celsum sine ulla adiectione dei posuerit, quod etiam hic deum
 in excelsi nomine nuncuparit. ergo quia euidenter per pro-
 phetam sermo diuinus dominum Iesum Christum et hominem 20
 et deum praenuntiauit, uideamus an ueteribus testimoniis etiam
 nunc conueniant et concordent noua.

VI. Quod fuit, inquit, a principio, apostolus Iohannes,
 quod audiuiimus, quod nudimus oculis nostris, quod
 perspeximus, et manus nostræ palpauerunt de uerbo 25
 uitæ: et uita manifestata est, et uidimus, et testa-
 mur, et annuntiamus uobis uitam aeternam, quæ erat
 apud patrem, et apparuit nobis. uides quemadmodum
 uetera recentibus roborentur et antiquam praenuntiationem
 nouae praedicationis confirmatio consequatur. Esaias dixit: 30

13] Ps. 45, 7. 14] Ps. 82, 19. 15] Esai. 57, 15. 23] I Ioh. 1, 1—2.

9 Iesum Christum *Mpe*: cf. VI, 23, 1. VII, 8, 1 15 isaias *p* qui
Mpv 16 inquit *om. Mv* 17 manifestum *N* intelligendum *Mp*
 19 propheta *N¹* 22 concordant *N¹* 23 inquit apostolus Iohannes, a
 principio *v*: sed cf. quac adnotauit ad Concl. XXIIII, 19, 2 28 quem-
 ammodum *N* 30 ysaias *p*

quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius,
 quia excelsus reputatus est ipse, Iohannes autem quod
 fuit, inquit, a principio, quod audiuimus, quod uidimus
 oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostraes
⁵ palpauerunt. ille persequendum a Iudeis hominem esse
 dixit, hic palpatum hominem humanis manibus praedicavit:
 ille eundem, quem hominem adnuntiauerat, deum excelsum
 esse praedixit, hic eum, quem palpatum ab hominibus esse
¹⁰ docuit, deum in principio semper fuisse memorauit. ergo eu-
 dentissimum est quod ambo dominum Iesum Christum et
 hominem manifestarunt et deum, quia eundem postea hominem
 quem semper deum, ac per hoc hominem et deum,
 quia hominem ipsum deum. quod fuit ergo inquit a prin-
¹⁵ cipio, quod audiuimus, quod uidimus oculis nostris,
 quod perspeximus, et manus nostraes palpauerunt
 de uerbo uitiae: et uita manifestata est, et uidimus,
 et testamur, et adnuntiamus uobis uitam aeternam,
 quae erat apud patrem, et apparuit nobis. uides quot ³
²⁰ indicii, quot modis, quam uariis, quam multiplicibus di-
 lectissimus ille ac deuinctissimus deo apostolus sacramentum
 diuinae incarnationis insinuat: iam primum quod eum, qui
 in principio semper fuerit, uisum in carne esse testatur:
 deinde ne id, quod auditum ac uisum dixerat, parum incre-
²⁵ dulis uideretur, palpatum quoque, id est tactum atque tra-
 tatum tam suis quam ceterorum manibus confirmauit, bene-
 ntique per manifestationem assumptae carnis opinionem Mar-
 cionitiei ac Manichaei erroris excludens, ne qui phantasiam
 ab hominibus uisam crederet, cum palpatam corporis ueritatem
³⁰ a se apostolus praedicasset. deinde addidit uerbum uitiae et ⁴
 uitam manifestam, hoc se uidisse, hoc adnuntiare, hoc pro-
 testari, simul scilicet et exsequens officium fidei et ingerens

1] Esai. 2, 22.

7 annunciarat *Mpr* 8 esse *ante* praedixit *om. M* 15 perspexi-
 mus *N* 18 et 19 quod *N¹p* quot modis quot indicii *M* 20 deuictis-
 simus (*add. m. 2*) *N* deuotissimus a 26 marchionitici *M* 27 mani-
 chei *NMp* qui *N¹p*: quis *N²Mv* cf. I, 6, 2 fantasiam *M* 31 exequens *Mp*

terrorem incredulitati, ut, cum ille utique protestaretur se praedicare, sibi imputaret periculum suum qui nolnisset audire. annuntiamus, inquit, uobis uitam aeternam, quae erat apud patrem, et apparuit uobis: hoc, quod apud patrem semper fuit, hominibus apparuisse, hoc, quod in principio semper fuit, ab hominibus uisum esse, hoc, quod uerbum uitiae sine 5 exordio erat, palpatum humanis manibus esse docuit. uides quot modis, quam uariis, quam multiplicibus, quam indiuiduis, quam apertis ita sacramentum unitae cum deo carnis exposuit, ut nemo alterutrum dicere omnino possit, qui non utrumque 10 memorarit. quod ipse quoque apostolus alibi euidentissime: Iesus enim, inquit, Christus heri et hodie, ipse et iu 6 saecula. hoc est illud utique quod superiore testimonio dixit: quod erat a principio, hoc manus nostrae palpauerunt: non qnia palpari per se spiritus posset, sed quia uerbum sci- 15 licet caro factum in homine quodanmodo, cui unitum fuerat, palpabatur. et ideo idem Iesus heri et hodie, id est idem ante exordium mundi qui in carne, idem in praeterito qui in praesenti, idem quoque etiam in saecula, quia idem per omnia, qui ante omnia, et hoc totum dominus Iesus Christus. 20

VII. Et quomodo idem ante mundi ortum, qui nuper ortus? scilicet quia idem in homine nuper ortus, qui ante ortum omnium deus. et ideo Christus totum nominatur quod deus, quia tanta est Christi et dei unitas, ut nemo utique iam omnino possit vel Christum dicens non deum in Christi nomine dicere 25 vel deum dicens non Christum in dei nomine nuncupare. ac sic unito sibi penitus per maiestatem sacrae nativitatis utriusque substantiae sacramento, quidquid erat, scilicet homo et 2 deus, factum est totum deus. unde apostolus Paulus uidens

12] Hebr. 13, 8.

1 errorem *Mp*¹ 3 nobis inquit *Mr* 7 erat] fuit vel erat *p* docuit esse *pe* 8 quod *N¹* 9 unitate *N¹* 11 memorarit *M*: memo- raret *Npr* euidentissime declarauit *p* 13 quo *N¹* superiori p 14 a] in *M* 15 palpari xps per se possit *M* spiritus per se *pe* 16 cui] cum *p* 17 iesus christus *p* 23 nominatus *Np* 27 sic] si *p* 28 quicquid *p*

reuelatis fidei oculis totum in Christo inexplicabilis maiestatis areanum ita locutus est, inuitans ad referendam deo gratiam agnoscentes beneficia dei populos: gratias, inquit, agentes patri, qui dignos nos fecit in parte sortis sanctorum 5 in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum filii dilectionis suae, in quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum: qui est imago dei inuisibilis, primogenitus uniuersae creaturae: quia in ipso condita sunt uniuersa in 10 caelis et in terra, uisibilia et inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant. et ipse est caput corporis ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens: quia in ipso conplacuit omnem plenitudinem habitare, et per ipsum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis siue quae in terris sunt. numquid et hoc aliqua interpretationis ad- 3 20 iectione indiget, cum tam copiose et euidenter expressum sit, ut in se non solum rerum fidem, sed etiam expositionis habeat claritatem? gratias enim agere nos patri iubet, magna ntique causa agendae gratiae adiecta, quia dignos nos fecerit in portione sanctorum et erectos de potestate tenebrarum transtulerit 25 in regnum filii dilectionis suae, in quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui sit imago dei immisibilis, primogenitus uniuersae creaturae, quia in ipso ac per ipsum creata sint omnia, quorum utique sicut factor ipse, ita etiam gubernator sit. et quid post haec? ipse est, inquit, caput cor-

3] Col. 1, 12—20.

1 explicabilis *p* 2 archanum *NMp* 3 populus *N¹* 4 patri *om. M*
 in parte] portione *Me* 7 et remissionem *M* redemptionem per san-
 guinem ipsius, remissionem *v* 12 ipse est ante omnes et omnia *om. M* 17 reconciliari *Np* in ipsum] et in ipso *M* pacificare *M* 20 tam]
 ita *Me* 23 causae *N* fecit *Np* in *om. Me* 24 transtulit *p*
 25 habeamus *v* 26 et remissionem *v* 28 sunt *M* ita *om. M* 29 capud *p*

poris ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex
 4 mortuis. ³resurrectionem quasi generationem scriptura nominat,
 quia, sicut generatio uitam creet, ita resurrectio generet ad
 uitam. unde etiam resurrectio ipsa regeneratio nuncupatur
 secundum illud domini testimonium: amen dico uobis, quod
 5 uos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum se-
 derit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis
 et uos super sedes duodecim iudicantes duodecim
 tribus Israhel. ergo primogenitum ex mortuis eum dicit,
 quem superins inuisibilis dei filium atque imaginem praedicauit. ¹⁰
 quis autem imago inuisibilis dei nisi unigenitus, uerbum dei?
 et quomodo is resurrexisse ex mortuis dicitur, qui imago ac
 5 uerbum dei inuisibilis nominatur? et quid tamen adhuc additur?
 ut sit, inquit, in omnibus ipse primatum tenens, quia
 in ipso complacuit omnem plenitudinem habitare, et ¹⁵
 per ipsum reconciliare omnia in ipsum, pacificans
 per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis siue
 quae in terra sunt. numquid indiget primatu uniuersorum
 creator omnium, aut primatu eorum quae a se facta sunt ipse
 qui fecit? aut numquid dici de uerbo potest, quod in eo, qui ²⁰
 sit primogenitus ex mortuis, complacerit omnem plenitudinem
 habitare, qui utique unigenitus filius dei, uerbum dei ante
 uniuersarum rerum exordia, patrem inuisibilem in se habens
 ita prius omnem plenitudinem in se habuit, ut esset ipse
 6 omnium plenitudo? et quid postremo? omnia, inquit, paci-
 ficians per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis
 sunt siue quae in terris. manifestauit utique apertissime
 de quo diceret, quem primogenitum ex mortuis nominasset.
 numquid enim per uerbi aut spiritus sanguinem reconciliata
 ac pacificata sunt omnia? non utique. neque enim in naturam ²⁵
 6

3 uita N¹ ad uitam M creat pr generat pr 4 generatio M
 9 isrl N israel Mp 10 inuisibilis M: inuisibilem Npv 12 et om. M
 dicitur M ac] aut M 13 addetur M 14 in omnibus om. Mv
 16 reconciliari p omnia et in ipso pacificeare M 17 caelis sunt siue M
 18 primatu M 19 primatum N¹M principatu p 20 quod] ut M
 21 ex mortuis... 22 unigenitus om. p 22 dei et uerbum M 23 uni-
 uersa Mpar 25 omnia[nia] N 27 terra Mv

cadere impassibilem res ulla potuit passionis aut fundi sanguis
 ualuit nisi hominis aut mori alter quam homo: et tamen idem,
 qui in sequentibus mortuus dicitur, idem superius imago dei
 inuisibilis praedicatur. quomodo ergo hoc? scilicet quia id
 5 omni modo ab apostolis cantum est, ne aliqua uideretur in
 Christo esse diuisio et unitus in filio hominis filius dei inci-
 piceret per erraticas interpretationes duas habere personas, ac
 per prauas atque impias opiniones, qui esset scilicet in se unus,
 duplex fieret in nobis. et ideo pulchre ac mirabiliter ab ipso 7
 10 unigenito filio dei usque ad unitum filio dei filium hominis
 praedicatio apostolica descendit, ut, sicut ipse rerum ordo, ita
 etiam doctrinae sermo decurreret, ita cuncta inseparabili con-
 nexione et quasi quodam ponte continuans, ut sine ulla penitus
 diuisione et internallo eum, quem in principio mundi legeres,
 15 in fine temporis inuenires, neque ulla omnino distractione
 impiae discussionis admissa unum in carne atqne in spiritu
 filium dei crederes, cum ita apostolicum magisterium denn
 pariter atque hominem per sacramentum corporeae nativitatis
 unisset, ut eundem tibi reconciliantem in cruce omnia demon-
 20 straret, quem ante exordium mundi imaginem dei inuisibilis
 praedicasset.

VIII. Quod quidem quamvis apostoli dictum sit, tamen doc-
 trina domini est. idem enim hoc in apostolo ad Christianos,
 qui consimile illud in euangelio ad Iudeos per se locutus est
 25 dicens: nunc autem quaeritis me interficere hominem,
 qui ueritatem uobis locutus sum, quam audiui a deo.
 neque enim ego a me ipso ueni, sed ille me misit, et
 deum utique se et hominem indicans: hominem in hoc quod
 hominem esse se praedicat, deum in hoc quod se missum esse

25] Ioh. 8, 40 et 42.

2 aliter *p* 3 idem in superioribus *M* 5 ab *om.* *M* 9 pulcre *p*
 10 filium dei filio hominis *M* 12 connexione *M* 13 quondam *N*
 poenitus *N* 15 fini *N*¹ ullo *p*¹ 16 discessionis *Nv*: cf. III, 7, 2. V, 4, 3
 ammissa *N*¹ atque aliud in *Me* 18 nativitatis *p* 22 quamvis *om.* *M*
 24 per se locutus] pllocutus *M* 27 ego *om.* *p* ipso *om.* *M* uenio *M*
 28 esse indicans *Mv* hominem in hoc quod *om.* *M* 29 se ante praedi-
 cat *om.* *M* praedicabat *p* se post quod *om.* *M* missum se *v*

2 confirmat. apud enim enim necesse est fuerit a quo uenerat, et ab eo uenerat a quo se missum esse dicebat. unde etiam illud fuit quod dicentibus ad se Iudeis: quinquaginta annos nondum habes, et Abraham uidisti? connenientissima aeternitatis ac maiestatis suae noce respondit dicens: amen, 5 amen dico nobis, priusquam Abraham fieret, ego sum. quaero ergo, cuius dictum hoc uelis esse? Christi utique absque dubio. et quomodo, qui natus recenti tempore fuerat, ante Abraham se esse dicebat? per illud scilicet cui unitus erat penitus uerbum dei, ut intellegerent omnes quanta esset 10 Christi ac dei unitas, enim, quidquid dens in Christo diceret,

3 totum iam uniti diuinitas uidebaret. bene autem conscius aeternitatis suae illa in corpore tunc Iudeis noce respondit, qua quandam Moysi locutus fuerat in spiritu. hic enim ait: priusquam Abraham fieret, ego sum, Moysi autem: ego 15 sum qui sum. admirabili utique diuinae natvrae aeternitatem sermonis magnificentia praedieauit, quia nihil de deo tam conueniens dici potest quam ut semper esse dicatur, quia esse nec praeteriti initium nec futuri terminum habet. et ideo apertissime hoc de aeterni dei natura dicitur quod aeternitati 20

4 optime coaptatur. quae quidem ipse dominus Jesus Christus, cum de Abraham diceret, diversitate sermonis ostendit dicens: priusquam Abraham fieret, ego sum. de Abraham dixit priusquam fieret, de se autem ego sum, scilicet quia fieri temporalitatis est, esse aeternitatis. et ideo illud 'factum' 25 humanae tribuit breuitati, illud autem 'sum' naturae snae. et haec omnia Christus utique, qui per sacramentum uniti hominis ac dei in illo, qui semper fuerat, iam se fuisse dicebat.

3] l. c. 57. 5] l. c. 58. 15] Ex. 3, 14.

1 est semper fuerit *Mp* (*non a*) 2 se *om.* *N^t* 4 abraam *p*, *item infra passim* 5 aeternitatis *M* 6 ameū *om.* *M* 10 intelligerent *Mp* 11 quicquid *p* 12 uniti diuinitas *scripti*: unitati unitas *N^tp* uniti unitas *N^a* uendicaret *p* iam sibi diuinitatis unitas uendicaret *Mv*: cf. I, 2, 5 13 in noce *p* 14 quia *p* condam *M* mosi *N* 15 habraham *N* 16 aminirabilis *N* 17 qui *M* 19 preteritis *p* 20 hoc apertissime hoc *N* 25 temporalis *N* temporalitatis est fieri *Mv* esse] et esse *M* factum esse *Mv*

VIII. Quod apostolus quoque cum dilucidare ac manifestare omnibus cuperet, ita locutus est: quoniam Iesus populum de terra Aegypti salvans secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. sed et alibi neque temptemus, inquit, Christum, sicut quidam illorum temptauerunt et a serpentibus perierunt. eximus quoque apostolorum Petrus et nunc quid temptatis, inquit, deum, iuponere ingum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri neque uos portare potuimus? sed per gratiam domini nostri Iesu Christi ereditus saluari quemadmodum et illi, liberatum ab Aegypto dei populum et per ingentes aquarum vias sicca pedibus abductum ac per nastas heremis solitudines conseruatum non nisi a solo deo sine dubio nouimus secundum illud: dominus solus ducet eos, et non erat cum eis deus alienus. et quomodo apostolus tot et tam evidenter testimonii et ab Iesu liberatum ex Aegypto populum Iudeorum et Christum a Iudeis tunc in deserto temptatum praedicat dicens: neque temptemus Christum, sicut quidam illorum temptauerunt et a serpentibus perierunt? omnes quoque sanctos, qui uixerunt sub lege ueteris testamenti, beatus apostolus Petrus per gratiam domini nostri Iesu Christi praedicat esse salvatos. exi atque effinge hinc, si potes, tu, quisquis ille es, qui rabido ac blasphemando spiritu furens nihil interesse admundum inter Adam et Christum putas, et qui eum etiam post partum uirginis deum denegas, ostende penitus quemadmodum etiam ante ortum corporis deum non fuisse conuineas. ecce enim apostolus clamitat populum de terra Aegypti ab Iesu esse salvatum, in deserto ab infidelibus Christum esse temptatum, patres quoque nostros, id est patri-

2] Ep. Iudee 5. 4] I Cor. 10, 9. 7] Act. 15, 10—11.

14] Deut. 32, 12. 18] I Cor. 10, 9.

2 hominibus *M* 3 egypti *p* 11 illi] ipsi *M* egypto *p* 12 uastam *M* 13 solitudinem *M* solo absque dubio deo *Me* 14 deducebat *M* 16 ex] ab *Me* egypto *p* 17 Christum a] a decem milibus *M* tum *M* temptatum *om. N* 23 ac] atque *M* 24 inter se ammodum *N* 25 denegasse *N* 28 egypti *p* per iesum *M* deserto et ab *p*

archas atque prophetas per gratiam domini nostri Iesu Christi saluatos. negato haec, si potes. nee mirabor si feceris, ut neges quae omnes legimus, qui quae omnes credimus denegasti.

4 intellege ergo tandem quia iam tunc et ex Aegypto populum in deo Christus eduxit et in deo Christus a populo temptatore temptatus est et omnes iustos Christus in deo gratiae suaे liberalitate saluauit, quia per sacramenti unitatem ita et deus in Christum et Christus in deum transiit, ut et quidquid deus fecit Christus id perfecisse, et quod postea Christus pertulit deus id pertulisse dicatur. et ideo dicens propheta non erit 10 in te deus recens nee adorabis deum alienum hoc sensu et hoc spiritu praedicabat, quo apostolus Christum educitorem ex Aegypto Israheliticae plebis esse dicebat, ut eum utique qui ex uirgine natus est hominem semper per sacramenti unitatem in deo fuisse sentiret. alioquin, nisi ita creditur, aut 15 omnino eum haereticis Christus non deus aut certe contra 5 prophetam recens deus esse creditur. sed absit hoc a catholica dei plebe, ut aut a prophetia dissentire aut cum haereticis sentire uideatur et in maledictum forsitan illud populus benedictionis incurrat, ut spem suam in hominē posuisse dicatur. 20 qui enim dominum Iesum Christum solitarium hominem natum asserit, duplice maledictioni obnoxius sit necesse est, siue in eum creditat siue non creditat. si enim credit, maledictus qui spem suam ponit in hominē: si autem non credit, maledictus utique nihilominus, quia, licet in hominem non crediderit, 25 deum tamen penitus denegarit.

X. Hoc enim illud est quod reuelante sibi domino ille carissimus dei Iohannes praeuidens id de eo ipso locutus est qui

10] Ps. 80, 10. 23] Hierem. 17, 5.

2 negato p: nega tu NM cf. IIII, 6, 4 adnot. 3 qui quae] quicq; M
 4 intellige Mp et om. p egypto p 5 christos (ante a) M 7 natu-
 tatem p 8 transiuit M quiequid p 11 sensum N¹ hoc sensu haec
 et hoc M 12 quod NM 13 egypto p israeliticae Mp 14 homine N¹
 16 contra] iuxta M 18 aut a (a add. m. 2) prophetia N et (prophecia)
 p: aut prophetaci M aut a propheta v 20 hominē N 21 dūm n̄m pr
 22 duplice p 23 maledictus est p qui spem . . . 24 maledictus
 om. M 24 eredat p¹ 25 nichil minus M homine M 26 denegauit v
 27 clarissimus N 28 de deo p¹ ipse M

in se loquebatur. omnis, inquit, spiritus qui confitetur Iesum in carne uenisse, ex deo est: et omnis, qui soluit Iesum, ex deo non est: et hoc est antichristi, quod audistis quia uenit, et nunc iam in mundo est.
 5 o admirabilem dei singularemque pietatem, qui uelut cautissimus ac prouidentissimus medicus uenturos quandoque in ecclesiam suam morbos ante praedixit, et cum praenuntiaret infirmitatem, dedit ex ipsa praenuntiatione medicinam, ut omnes scilicet agnoscentes languorem ingruentem proenl iam atque
 10 longe uitare inciperent quae inuinere didicissent. et ideo 2 sanctus Iohannes omnis, inquit, qui soluit Iesum, ex deo non est: et hoc est antichristi. agnoscisne eum, haeretice, agnoscis iam de te palam et signanter ista dixisse? nemo enim ita soluit Iesum quam qui non confitetur deum. eum enim in
 15 hoc omnis ecclesiae fides et omnis cultus sit, Iesum deum nerum fateri, quis magis uenerationem eius et cultum soluere potuit quam qui totum in eo quod omnes colimus denegant?
 caueas ergo, obsecro, caueas ne quis etiam te antichristum dicere queat. conuiciari me aut maledicere putas? non meum
 20 est quod loquor. ecce euangelista dicit: omnis, qui soluit Iesum, ex deo non est: et hoc est antichristi. si non 3 soluis Iesum et deum non negas, antichristum te nullus dicere potest: si autem negas, quid accusas quod antichristum te quisquam esse dicat? tu hoc de te, tu, inquam, dum negas,
 25 ipse dixisti. uis scire hoc uerum esse? die mihi, Iesum cum ex uirgine nascetur quid nelis, hominem fuisse an deum? si deum tantum, soluis utique Iesum, qui in eo hominem unitum deo fuisse denegas: si autem hominem, soluis utique

1] Ioh. 4, 2—3.

2 et] t M 3 hic est antichristus Mp 4 quod] quem p 5 ammirabilem N 6 ac] aut M prudentissimus r 7 ecclesia sua M 9 langorem Mp 12 hic est antichristus p hereticae N 13 iam om. N designanter Mv dixisset N¹ 15 ecclesiae N 18 antieristum p 19 conuiciari N conuiniciari M 20 locor M 21 hic est antichristus (antieristus p) Mpv non post si eras. in N 22 non om. N 23 anti-cristum p quisquam te M 24 imquam N 27 soluisti M in eo] nec N 28 deneges Mv: cf. II, 5, 2 fin. soluisti M

nihilominus, qui solum tantummodo, ut facis, hominem natum
 4 esse blasphemes. nisi forte existimas quod non soluas Iesum,
 qui fuisse eum deum negas, qui solueres utique etiam si natum
 enim deo hominem non negares. sed exemplis forsan hoc mani-
 festius uelis fieri. accipe de nroque. Manichaeus extra eccl-
 esiam est, quia Iesum deum tantum fuisse asserit, Hebion, quia
 hominem. uterque enim Iesum negauit ac soluit, alter solum
 dicendo hominem, alter tantummodo solum deum, quia, licet
 diuersa dixerint, par tamen est ipsius diuersitatis impietas.
 nisi quod, si ulla inter malorum magnitudinem potest esse 10
 discretio, iniuriosior blasphemia tua est quae solum hominem
 asserit quam illa quae solum deum, quia, licet utrumque
 malum sit, contumeliosius tamen est diuina domino quam
 5 humana rapuisse. fides ergo haec tantum catholica, haec
 tantum nera est, dominum Iesum Christum, sicut deum ita 15
 et hominem, et sicut hominem ita et deum credere. omnis
 enim, qui soluit Iesum, ex deo non est. solvere autem
 hoc est, quod unitum est in Iesu uelle rumpere et quod indiuiduum
 separare. quid autem in Iesu unitum et indiuiduum?
 homo utique et deus. ergo ille Iesum soluit, qui haec sepa-
 rat atque disruperit. [aliquin si non disrumpit ac separat,
 ergo nec soluit. si autem separat atque disrumpit, ille utique
 soluit qui separat atque disrumpit.]

XI. Et ideo omni homini in hanc blasphemiam atque in-
 saniam prouerpenti ipse pro se in enanglio dominus Iesus 25
 illud quod ad Phariseos locutus est clamat ac protestatur:
 quod dens coninxit, homo non separat. quod licet illic,

27] Matth. 19, 6.

1 facias *Np* 2 extimes *M* 3 fuisse deum in eo denegas *M* 4 non
 negares] denegares *Mv* 5 manicheus *Mp* ecclesia *N¹* 6 qui Iesum *Mv*
 ebion *M* 12 utrum *M* 15 tanta uera *p* 16 et *ante* hominem *om. N*
 18 iesum *NM* 19 iesum *M* 20 haec] ergo *N* ^{hee} separat atque disrumpit
M 21 disruperit *N* disrumperit *p* 23 qui separat atque disrumpit
om. Npv uerba aliquoquin . . . disrumpit *uncis inclusi* 24 hac blas-
 phemia atque insaniam *M* 25 pro se *om. M* [Jesus] dicit *p¹* 26 quod
 phariseis *M* 27 illis *Np* licet hic ubi dictum est a dño *M*

ubi a deo dictum est, ad causam aliam responsum esse uideatur, tamen profunditas dei, quae non magis de carnalibus quam de spiritualibus loquebatur, cum de illo hoc tum magis de hoc uoluit intellegi, quia credentibus tunc Iudeis id quod tu dicis, 5 hominem tantummodo Iesum sine deo esse, cum de societate coniugii dominus interrogaretur, non de eo tantum, sed etiam de hoc edocuit et de minoribus consultus etiam de altioribus maioribusque respondit dicens: *quod deus coniunxit, homo non separat*, hoc est: nolite id separare quod in me deus iuxit: non separat humana impietas quod in me uniuirt diuina maiestas. uis autem plenius scire hoc ita esse? audi apostolum 2 de his ipsis de quibus tunc saluator docuit disserentem, qui utique, utpote magister a deo missus, ut capere tunc auditorum inbecillitas poterat, ea ipsa quae deus in mysterio praedicarat exposuit. eum enim de carnali coniugio, unde interrogatus in euangelio saluator fuerat, dispnptaret, replicauit ea ipsa quibus ille usus tunc fuerat legis ueteris testimonia, scilicet ut intellegeretur, quod eandem rem exponeret qui isdem testimoniis ueteretur. adiciens praeterea, ne deesse causae aliquid uideretur, 20 etiam carnale coniugium, mulieris quoque ac uiri nomen, quos ad mutnum cohortabatur affectum, ita posuit: *uiri, diligite uxores nestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam, et iterum: ita et uiri debent diligere uxores suas ut corpora san*. qui uxorem suam diligit, se ipsum diligit. 25 *nemo enim umquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fouet eam, sicut et Christus ecclesiam, quia membra sumns corporis eius. uides quemadmodum Christi 3 atque ecclesiae nomina uiri ac mulieris nominibus adiungens*

21] Eph. 5, 25. 23] l. c. 28—30.

3 spūalibus *M* tum] totum *M* de *ante* hoc *om. M* 4 intelligi *Mp* quia] qua *N* 7 alterioribus (*sic!*) *N* ulterioribus *p* 11 magestas *p(M)* 14 ministerio *N* misterio *Mp* 16 saluator] *dūs M* 17 intellig. *M* intelligetur *p* 18 e*andem (x eras.) *N* hisdem *p* 21 mutuum] mutu *N¹* tuum *M* adhortabatur *Me* effectum *N¹p* 23 ita] ta *in initio uersus M* 25 umquam *om. Np* 26 et *ante* Christus *om. M* 27 membra *p* 28 mulieres *N¹*

omnes a carnali audientia ad spiritalem intelligentiam traxit. cum enim omnia ista dixisset, subdidit ea quibus in euangelio dominus usus fuerat testimonia, dicens: propter hoc re-linquet homo patrem suum et matrem, et adiungetur ad uxorem suam, et erunt duo in carne una. et quid post haec quasi cum magna clamoris protestatione subiecit? sacramentum, inquit, hoc magnum est. remouit utique de hoc omnino et amputauit carnalem intellectum, ubi sacra-mentum penitus dixit esse diuinum. et quid tamen post ista subdidit? ego autem dico, inquit, in Christo et in ec-⁵
clesia. cum dixisset sacramentum hoc magnum est, non dixit 'haec est expositio sacramenti', sed quid? ego autem dico, in Christo et in ecclesia. hoc est dicere: illud qui-demi magnum est sacramentum, sed ego dico in Christo et in ecclesia, hoc est, ut, quia capere illud ad praesens forsitan ¹⁰ omnes non queunt, uel hoc capiant, quod tamen ab illo non discrepat nec diuersum est, quia utrumque de Christo est. sed quia profundiora illa non capiunt, haec saltim faciliora cognoscant, ut, cum promptiorem intellectum coeperint capere, ad altiore ualeant peruenire, et planioris nunc rei adipiscentia ¹⁵ sit postea profundioris uia.

XII. Quod ergo magnum illud est sacramentum quod sub uiri atque uxor's nomine designatur? apostolum ipsum inter-rogemus, qui ad docendam eandem rem alibi uerbis rei ipsius usus est dicens: et manifeste magnum est pietatis sacra-²⁰
mentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, praedicatum est gen-tibus, creditum est in mundo, adsumptum est in gloria. quod ergo magnum illud est sacramentum quod

3] l. c. 31. 7] l. c. 32. 10] l. c. 25] I Tim. 3, 16.

1 omne carnalem audienciam *M* spūalem *M* intelligenciam *M*
2 subdit *N* 5 ad *om.* *N* uxor sua *N* *per rasuram* quidem *N^{2av}*
7 inquit *M* 10 inquit dico *M* 12 haec est] hoc *M* 14 sed et
ego *M* 15 qui *M* 16 capiunt *N¹* 18 saltem *p* 19 ut] et *N*
cum] eum *M* caeperint *N* 20 altiorē *N* 21 ad profundioris
uiam *M* 24 docendum *M* eādem *p* 29 est *om.* *N* est illud *v*
est ergo magnum illud *p*: cf. *supra* u. 22 et *infra* pag. 322, 1

manifestatum est in carne? deus scilicet natus e carne, deus uisus in corpore, qui utique, sicut palam est manifestatus in carne, ita palam est adsumptus in gloria. hoc ergo magnum 2 est sacramentum de quo ipse ait: propter hoc relinquet 5 homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. qui fuerunt duo in carne una? deus scilicet atque anima. in una enim ea quae unita est deo carne hominis deus est atque anima secundum illud ipsius domini: nemo potest a me tollere animam meam, 10 sed ego pono eam a me ipso. potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. tria ergo nunc in hoc uides, deum, carnem et animam: 3 deus est qui loquitur, caro in qua loquitur, anima de qua loquitur. propterea ergo homo ille de quo propheta dicit: 15 frater non redimit, redimet homo, qui ut dictum est ascendit ubi erat prius et de quo legimus: nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo, propter hoc, inquam, reliquit patrem suum et matrem, id est deum ex quo natus est et Hierusalem illam, 20 quae est mater omnium nostrum, et adhaesit humanae carni quasi uxori suae. et idecirco de patre expresse dixit relinquet 4 homo patrem suum, de matre autem non dixit 'suam', sed tantummodo matrem posuit, quia non tam ipsius erat mater quam uniuersorum credentium, id est omnium nostrum. et 25 adiunctus est uxori suae, quia, sicut uir et mulier unum corpus sunt, ita maiestas diuinitatis et caro hominis uniuntur, et facti sunt duo, id est deus atque anima, in carne una, quia, sicut caro illa habitatorem habuit in se deum, ita animam quoque

4] Eph. 5, 31. 9] Ioh. 10, 18. 15] Ps. 48, 8. 16] Ioh. 6, 63 et 3, 13.

1 natus est *p* natus est e *M* 2 in] e *N*¹ quia *M* 4 propter *ea* *Mc* 6 qui . . . carne una *om. M* fuerunt ergo duo e 8 deo est *M* 9 tollere a me *M* 11 et] atque *p* potestatem habeo *om. Np* 12 et *om. Mv* 15 non redimet *M* non redemit *p* 17 descendit de caelo *N* 18 relinquet *Nv* homo patrem *Mv* 19 iherusalem *M* ierlm *p* 20 nostrorum *M: om. Np* 21 expressit dicens *p* 24 nostrorum *M* 27 atque] et *p* 28 anima *M*

5 in se coabitantem deo. hoc ergo magnum illud est sacramentum ad quod inquirendum nos admiratio apostoli uocat et adhortatio diuinitatis inuitat, non alienum utique etiam a Christo et ab ecclesia, ut ipse ait: ego autem dico in Christo et in ecclesia, quia et caro ecclesiae caro Christi est et in carne Christi deus est atque anima, ac sic idem in Christo quod in ecclesia, quia saeramentum quod in carne Christi creditur etiam fide in ecclesia continetur.

XIII. Hoc ergo saeramentum, quod et manifestatum est in carne et apparuit in mundo et gentibus praedicatur, multi 10 sanctorum ueterum, sicut praeuidabant in spiritu, ita uidere etiam in carne voluerunt. amen enim inquit dominus dico uobis, quia multi prophetae et iusti cupierunt uidere quae uos uidetis, et non uiderunt, et audire quae auditis, et non audierunt. et ideo Esaias propheta utinam, 15 inquit, domine, disrupte caelos et descenderes, sed et Dauid: domine, inclina caelos et descende, Moyses quoque ostende, inquit, mihi te ipsum, ut manifeste 2 uideam te. nemo admodum propius quam Moyses legem capiens ad loquentem de nubibus deum atque ad ipsam admodum praesentiam maiestatis accessit. et quomodo, cum nemo propiora quam ille deo cerneret, adhuc manifestiora poscebat dicens: ostende mihi te ipsum, ut manifeste uideam te? scilicet quia hoc ille fieri preeabatur quod isdem admodum uerbis apostolus factum esse dicebat, id est ut palam 20 dominus manifestaretur in carne, palam appareret in mundo, palam assumeretur in gloria, et omnia oculis tandem carnalibus sancti cernerent quae spiritualibus praeuidabant.

4] Eph. 5, 32. 12] Matth. 13, 17. 15] Esai. 64, 1. 17] Ps. 143, 5.
18] Ex. 33, 13 (LXX).

1 deum **M** est illud **Me** 2 ad **om. M** ammiratio **N** 5 et *ante* ecclesiae *eras*. in **N** ecclesiae caro **p** 6 si **N^t** ac sic . . . 8 continuetur **om. M** 9 ergo] enim **M** et **om. M** 10 multis **M** 12 dominus **om. N** 14 auditietis **p^t** 15 ysaias **p** 17 caelos tuos **M** 18 ostendit **M** mihi inquit **p** 19 admodum proprius **N** 20 accipiens **M** cupiens **p^t** de] e **Me** aq; **M** admodum **N** 22 propriora **p** manifestaciona **M** 23 manifeste ut **M** fort. recte 25 admodum **N** 26 in *ante* mundo **om. Nav** 27 gloriam **M** 28 spūalibus **M**

XIII. Alioquin si, ut haereticus ait, deus futurus in domino Iesu Christo erat uelut in statua et in organo, id est ut habitaret tantum quasi in homine et loqueretur quasi per hominem, non ut ipse esset qui habitaret atque ex se et suo corpore loqueretur deus, iam utique sic et habitarat in sanctis et locutus fuerat e sanctis, in his quoque ipsis quos supra dixi, qui aduentum ipsius precabantur, sic erat ac loquebatur. et 2 quid necesse erat ut hoc omnes poscerent quod habebant, si hoc petebant quod iam acceperant? aut quid uidere oculis cuperent quod corde retinebant, praesertim cum plus sit eandem rem habere quempiam intra se quam uidere extra se? aut si sic habitatus erat in Christo deus sicut in sanctis omnibus, cur magis Christum uidere sancti omnes cuperent quam se ipsos? et si eandem rem nisuri in domino Iesu erant quam in se habebant, cur non plus multo arbitrarentur eandem rem in se habere quam in altero uidere? sed erras, infelix furor, 3 non intellegens, ut apostolus ait, et quae loquaris et de quibus adfirmes. omnes enim prophetae et sancti portionem quandam diuini spiritus, prout capere poterant, a deo accep-20 runt, in Christo antem omnis plenitudo diuinitatis habitavit atque habitat corporaliter. et ideo longe de eius plenitudine omnes sunt, ex cuius plenitudine aliquid accipiunt: quorum adimpleatio Christi munus est, quia uacui utique omnes erant, nisi ipse esset omnium plenitudo.

25 XV. Hoc ergo sancti omnes optabant, hoc precabantur, hoc sic uidere oculis desiderabant sicut animo ac mente sapiebant. et ideo Esaias propheta utinam, inquit, disrumperes caelos et descenderes. sed et Abbacuch, idem adnuntians quod ille optans, dum adpropiant, inquit, anni, ostenderis, 30 in aduentu temporum demonstraberis. deus de Thae-

17] I Tim. 1, 7. 20] Col. 2, 9. 27] Esai. 64, 1. 29] Habac. 3, 2—3 (LXX).

1 sicut **M** 4 ipsi **M** et ex suo **Mr** 6 e *om. M* ipsius *p* quos] quo **N** 10 cum] quod **M** 15 quur **N** multo non plus *p* 17 intelligens **Mp** loqueris **M** 18 et omnes sancti **Mr** 23 est *p: om. NMp* 25 obtabant **M** 26 sic] si **M** 27 ysaias **Mp** 28 abacue **Mp** 29 optat **M** inquit **N** ostenderitis *p¹* 30 aduentū **M** theman **NM²p** thaman **M³**

man (sive illud: deus ab austro) ueniet. Dauid quoque: deus manifeste ueniet, et iterum: qui sedes super Cherubin, appare. alii aduentum eius quem mundo p[re]st[it]t[ur] annuntiabant, alii postulabant. nonnulli specie dispari, sed omnes affectu pari, intellegentes utique aliquatenus quantum rem precarentur, ut deus in deo habitans, in forma dei ac sinu permanens, semet ipsum exinaniret formam serui accipiens seque usque ad suscipiendas omnes passionum acerbitates contumeliasque submitteret, subiret poenam pro beneficiis et, quod intolerabilissimum et indignissimum est, ab his ipsis mortem exciperet pro quibus ipse moreretur, intellegentes ergo hoc aliquatenus sancti omnes, aliquatenus, inquam, intellegentes, quia quantum sit nemo intellegit, consona omnes aduentum dei uoce et quasi concentu mutuo postulabant, scientes utique in hoc spem omnium consistere, in hoc salute[m] omnium contineri, quia nullus soluere uincetos posset nisi immunis a uinculis, nullus eximere peccatores nisi peccato carens. nemo enim liberare aliqua re quemquam potest, nisi ea re ipse liber sit qua a se alius liberatur. et ideo cum in omnes mors pertransisset, omnes uita indigebant, ut in Adam scilicet morientes in Christo uiuerent, quia, quamvis multi sancti, multi electi ac familiares admodum deo fuerint, nulli tamen potuerunt per se penitus esse salui, nisi fuissent aduentu domini et redemptione saluati.

2] Ps. 49, 3 et 79, 2.

3 appare] manifestare **M** 5 sed omnes affectu pari **om.** **N** omnes **om.** **v** 6 in forma . . . 7 permanens **om.** **M** 7 acciperet et se usque **Mv** 8 accurritates **N¹** 9 summitteret **N** 10 intollerab. **M** dignissimum **N¹** est et indignissimum **Mv** ab is **N** a uiris **M** 12 aliquatenus inquam **N** intelligentes **Mp** 13 intelligit **Mp** 14 concentum **N¹** 16 solueret **p¹** possit **Mv** 18 quenquam **M** 19 pertransiset **M** 20 uitā **M** 21 ac . . . 22 fuerint **om.** **M** 22 admodum **N** fuerunt **v** 23 aduentū **N** ab aduentu **M** 24 saluati. Explicit de incarnatione xp̄i contra nestorium liber quintus **N** Explicit liber quintus **Mp** Incipit liber sextus **NM_p**

LIBER SEXTUS.

I. Legimus in euangelio appositis iubente domino quinque panibus innumeram dei plebem esse satiatam, et quomodo id tamen factum sit, nec enarrare sermo nec colligere aestimatio 5 nec concipere sensus potest. tanta et tam incouprehensibilis diuinæ uis potestatis est, ut, cum habeamus in nobis facti ipsius conscientiam, impossibile tamen nobis sit facti scire rationem. iam primum enim quis comprehendere queat quomodo tam exiguis panum numerus non dicam ad esum ac 10 saturitatem, sed etiam ad diuisionem ipsam appositionemque suffecerit, cum plura multo milia hominum fuerint quam panes ipsi, plura paene conuiua quam de tot panibus fragmenta esse possunt? nata est ergo ex uerbo domini rerum copia, creuit 2 in actu opus, et cum parum esset quod uidebatur, factum est 15 inaestimabile quod dabatur. nullus ergo hie conjecturæ, nullus humanae aestimationi est aut rationi locus. solum est quod in tali re fidelium ac sapientium mentibus scire liceat, ut, quamlibet magna sint quae a deo fiunt atque inaestimabilia, etiamsi ea sensu ipso non capiant, impossibilia tamen deo nulla esse 20 cognoscant. sed de his tamen tam ineffabilibus diuinæ uirtutis actibus, quod rectissime ineffabilibus sacri ortus miraculis coaptatur, quia ita res poscit, plenius postea.

II. Interim quia quinque panum fecimus mentionem, non incongrue, ut reor, quinque eos libris quos iam euoluimus conparamus: sicut enim numero pares sunt, sic specie non dissimiles. nam cum illi hordiacii fuerint, et hi, quantum ad ingenium nostrum pertinet, hordiacii dici possunt, quamuis

3 saturatam *Mv* 4 sermone nec aestimatione colligere *M* 5 nec concipere *om.* *M* 7 impossibilem *N¹* nobis *om.* *Np* 9 hesum *NM* 11 sufficerit *N* sufficeret *M* multum *M* 12 penae *N* fragmenta *M* 13 possint *M* 15 inextimabile *M* 16 estimationi *M* estimationis *p¹* 17 sapientum *p* 18 inextimabilia *M* 19 sensum *N* ipso *p*: ipsa *NM* 20 set *p* tam *om.* *p* 24 eos] hos *M* 25 sicut . . . sic *ae*: si . . . si *N¹Mp* sic . . . sic *N²* speciae *N* 26 illis *N^{2a}* ordeacii *Mp* fuerint . . . 27 hordiacii *om.* *Npa* 27 ordeacii *M*

testimoniis sacris locupletati despicabilibus inuolueris salutiferas
 opes contegant, etiam in hoc scilicet ab illis non discrepantes,
 quia, sicut illi, cum essent pauperes specie, facti sunt diuites
 benedictione, ita hi quoque, cum ingenio nostro niles sint,
 sunt tamen sacra admixtione pretiosi, et cum praferant in se 5
 ex sermone nostro hordei uilitatem, habent tamen intrinsecus
 2 ex dominicis testimoniis panis uini saporem. superest ut ad
 exemplum illorum per diuini munieris gratiam innumeris ex
 se milibus salutiferos cibos praebant, et sicut illi corporalem
 dederunt edentibus fortitudinem, ita hi legentibus spiritalem 10
 tribuant salubritatem. potens est autem dominus, cuius etiam
 hoc donum est sicut illud fuit, ut, qui per cibum illum fecit
 non deficere in uia saturatos, per hunc quoque faciat non de-
 3 uiare saturandos. sed tamen quia illie, ubi paruo quidem esu,
 sed magno munere iununera plebs dei pasta est, additi quin- 15
 que illis panibus duo pisces leguntur, par est ut nos quoque,
 qui offerri per nos omnibus sequentibus deum populis spiritalis
 prandii cibos eupimus, quinque illis libris quasi quinque
 panibus duos adhuc libellos quasi duos pisces adiciamus, te
 orantes, domine, te obsecrantes, ut uidens nisum officii ac 20
 uoti nostri des pio conatui opus efficax, et cum nos pro ob-
 sequio affectuque nostro numerum illum panum ac piscium
 libellorum numero exaequare cupiamus, tu uirtutem bene-
 dictio[n]is illius in haec transferas, et qui scriptiunculam nostram
 numero euangelico muneras, numerum quoque ipsum euangeli- 25
 26
 cibum eunetis ecclesiae tuae populis, omni aetati et omni sexui.
 4 et si qui forte iam letifero illo uirosi anguis spiritu afflati sunt

1 dispicabilibus **M** satiferas **M** 2 contingent **M** 3 speciae **N** 4 hii **p**
 uilescent **M** 5 ammixtione **Np** 6 ordei **Mp** tamen **om.** **M** 8 eorum **M**
 ex se milibus **Np**: ex similibus **M** ex seminibus **v** 10 his **N¹** hii **p**
 spiritalem legentibus **Mv** spiritalem tribuant legentibus **p** 11 tribuant
om. **M** 12 fecerit **p** 13 saturatos] sanctos **M** quoque **om.** **M** 14 sa-
 turandos **p**: saturatos **NMav** 16 ut par **p** 17 spūalis **M** 20 domine]
d. **M** obsecramus **N** ét **N** 21 uoti] uocati **M** despicio **N¹**
 22 transferās **p** 25 euangelico (*post ipsum*) **N** euangelicū **M** 26 sa-
 lubre **N¹** saluberrimum **M** 28 laetifero **N**

corruptoque animarum ac mentium statu pestiferos uenis languentibus morbos trahunt, des cunctis sani sensus uigorem, des plenam fidei sanitatem, ut tribuens per scripta haec nostri operis tui muneris salutarem omnibus curam ad instar penitus 5 sanctificati in euangelio a te eibi, sicut per esum illum corroborasti esurientes, ita per hunc sanari iubeas tabescentes.

III. Igitur quia neganti deum haeretico abunde iam, ut reor, cunctis superioribus scriptis diuinorum testimoniorum auctoritate respondimus, nunc ad fidem Antiocheni symboli uirtutem-
10 que ueniamus, in quo cum ipse baptizatus sit ac renatus, suis eum professionibus argui, suis ut ita dieam armis conteri oportet. hic enim ordo est, ut superatus iam testimoniis sacris etiam se ipso ut ita dicam teste superetur. neque enim aliis iam rebus contra eum agi necesse erit, cum palam se et euidenter ipse 15 conuicerit. textus ergo ac fides Antiocheni symboli haec est: 2
credo in unum et solum uerum deum, patrem omnipotentem, creatorem omnium uisibilium et inuisibilium creaturarum: et in dominum nostrum Iesum Christum, filium eius unigenitum et primogenitum
20 totius creaturae, ex eo natum ante omnia saecula et non factum, deum uerum ex deo uero, homousion patri:
per quem et saecula compaginata sunt et omnia facta,
qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine,
et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus: et tertia
25 die resurrexit secundum scripturas, et ascendit in caelos, et iterum ueniet iudicare uiuos et mortuos, et reliqua. in symbolo, qui ecclesiarum omnium fidem loquitur,
scire opto quid sequi malis, hominum auctoritatem an dei?
quamuis ego tecum non censorie aut seuere agam, ut tibi 3

4 tu p ad om. M 5 hesum M 9 finem antiocheni simboli M
12 hinc N his M enim . . . iam om. M 15 uerba textus . . . haec
est in N in noua linea litteris uncialibus rubris scripta sunt antio-
cheni simboli M 16 uerum om. M 17 creatorem omnium om. Np
18 creaturarum creatorem Np 19 eius om. M 21 uero om. M
omousion p 23 uirgine maria p 24 et ante tertia om. Np 25 ascen-
dit in caelos Np: in celum ascendit M in caelos ascendit v 27 sim-
bolo Mp 28 quod M 29 censoriae N sedere M

eligendae tantum alterius rei copiam tribuam et unum permittens alterum negem: utrumque enim do, utrumque concedo. et quid 'concedo' dicam? ad utrumque te, etiamsi nolis, traho. utrumque enim in symbolo esse si uis, oportet sapis uoluntarius: si non uis, necesse est conpellaris iniuitus. symbolus 5 quippe, ut scis, ex collatione nomen accepit. quod enim Graece σύμβολον dicitur, Latine collatio nominatur. collatio autem ideo, quia collata in unum ab apostolis domini totius catholicae legis fide, quidquid per uniuersum diuinorum uoluminum corpus immensa funditur copia, totum in symbolo colligitur breuitate 10 perfecta, secundum illud apostoli: uerbum, inquit, consumans et breuians in aequitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram. hoc est ergo breuiatum uerbum quod fecit dominus, fidem scilicet duplicitis testamenti sui in pauca colligens et sensum omnium scripturarum in brevia concludens, sua de suis condens et uim totius legis comprehendiosissima breuitate perficiens, consulens scilicet in hoc, ut piissimus pater, uel negligentiae quorundam filiorum suorum uel imperitiae, ut non laboraret utique quamuis simplex et imperita mens capere, quod possit facile etiam memoria 20 continere.

HIL. Uides ergo in symbolo auctoritatem dei esse: uerbum enim breuiatum fecit dominus super terram. sed hominum fortasse quaeris. ne id quidem deest: per homines enim id deus fecit. sicut enim immensam illam scripturarum sacrarum copiam per patriarchas et prophetas maxime suos condidit, ita symbolum per apostolos suos sacerdotesque constituit, et quidquid illic per suos larga ac redundantia copia dilatauit, idem

11] Rom. 9, 28.

1 tantam **M** et] ut *av* 2 alterutrum *p*¹ denegem **M** do utrumque] de utroque **M** 3 et quid concedo *om. N* ducam *N*² etsi **M** 4 simbolo *p* uoluntarias *N*¹ 7 sybolus *N* symbolus *Mp* ideo autem *p* 8 in unum collata *av* 9 quicquid *p* 11 secundum *p* consumans *NMp* 14 duplicitis *p* 16 condens] concludens **M** 17 consulens] concludens **M** 19 laboret **M** 20 memoriae *N* memorie *p* 21 contineri *Mv* 22 simbole **M** 23 faciet *Mv* 24 hominem **M** 25 deus id *p* deus *om. a* immensain] uniuersam *a* sacram **M** 27 simbolum *Mp* quicquid *pa* 28 redundancia **M** rededundanti *p*

hic per suos plenissima breuitate conclusit. nihil ergo in symbolo deest, qui ex scriptis dei per apostolos dei conditus totum in se, quantum ad auctoritatem pertinet, habet quidquid uel hominum est uel dei, quamuis etiam quod per homines factum est dei existimandum sit, quia non tam illorum per quos factum est quam illius credendum est esse qui fecit. credo ergo inquit 2 symbolus in unum et solum uerum deum, patrem omnipotentem, creatorem omnium uisibilium et inuisibilium creaturarum: et in dominum nostrum Iesum Christum, filium eius unigenitum et primogenitum totius creature, ex eo natum ante omnia saecula et non factum, deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem et saecula compaginata sunt et omnia facta: qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine, et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus: et tertia die resurrexit secundum scripturas, et in caelos ascendit, et iterum ueniet iudicare uinos et mortuos, et reliqua.

V. Si Arrianae aut Sabelliana haereseos assertor esses et non tuo ipso symbolo tecum uterer, conuincerem te tamen testimoniorum sanctorum auctoritate, conuincerem legis ipsius uoce, conuincerem denique probata per uniuersum mundum symboli ueritate: dicerem te, etiamsi expers intelligentiae ac sensus esses, oportere tamen sequi saltim consensum generis humani nec plus facere debere paucorum improborum peruersitatemi quam ecclesiarum omnium fidem, quae utique a Christo fundata, ab apostolis tradita non aliud existimanda esset quam uox atque auctoritas dei, quae haberet in se utique et uocem et sensum dei. et quid tandem, si sic apud te agere, 2 quid dices? quid responderes? nonne, obsecro, illud: non ita te imbutum, non ita institutum esse: aliud tibi a parentibus, aliud a magistris atque auctoribus tuis traditum: non hoc te

1 simbolo *M* 2 scripturis *M* 3 quicquid *p* 4 propter *N* 6 est ante esse *om. M* 7 simbolum *M* 12 homousion *Np* 16 resurrexit a mortuis secundum *M* 19 sabelliana *M²* assertos *N¹* 20 simbolo *p* 23 expres *N¹* intellig. *Mp* 24 saltim consensus *p* consensum saltim *M* 25 pluris *v* 29 censem *M* 31 apparentibus *Np* 32 auctoribus *M*

in conuenticulo illo paterni dogmatis nec in ecclesia uestrae professionis audisse: aliud postremo textum ipsum atque sermonem traditi tibi atque insinuati symboli continere: in eo te baptizatum, in eo renatum esse? hoc te tenere quod accepisses et in eo te uiuere diceres, in quo regeneratum esse didicisses? nonne, quaequo, dicens haec fortissimo te etiam contra ueritatem sento uti arbitrareris? et nere in negotio quamvis improbo non importuna defensio et quae non absurde etiam causam erroris diceret, si pertinaciam non sociaret errori. nam cum hoc teneres quod a parvo accepisses, plus haberet in te emendatio quod de praesenti errore corrigeret, quam seueritas quod de praeterito vindicaret. nunc autem cum in catholica urbe natu*s*, catholica fide institutus, catholico baptisate regeneratus sis, numquid agere tecum quasi cum Arriano aut Sabelliano possum? qui utinam fuisses. minus dolorem in malis editum quam de bonis lapsu*m*, minus fidem non habitam quam amissam, minus ueterem haereticum quam nouum apostamat. minus enim intulisses eunetae ecclesiae nel labis nel pestilentiae, minus denique esses uel acerbus ad dolorem uel grauis ad exemplum, si popularis potius temptare quam sacerdos ecclesiam posses. ergo, ut supra dixi, si Sabellianae aut Arrianae aut eni*m*libet haereseos discipulns atque assertor esses, tueri utique te parentum exemplo uelles, magistrorum institutione, plebis societate, symboli fide. non iniquum a te, haeretice, non iniquum aut graue aliquid postulo: hoc fac in catholica fide editus quod fueras pro peruersitate facturus. tene parentum institutionem, tene ecclesiae fidem, tene symboli ueritatem, tene baptisuatis salutem. quod genus in te prodigi*s*, quod genus monstri est? pro te tu non facis quod alii etiam pro errore fecerunt? sed progressi satis in altum summus et pro cognatae urbis affectu sequentes doloris impetum

4 eo te renatum *Mv* hoc tenere *Mv* 5 dicere *Np* renatum *M*
 6 fortissime *M* 7 seuto uti] scutuatum *M* 8 etiam *om.* *Mv* 9 pertinacium *Np* pertinaciam *M* 11 mendacium *M* 13 catholica urbe natus *om. p.* 15 qui] quod av dolorem *N¹* 18 mutilisses *M* nel labis] belli uis *M* uel labes *p.* 19 pestilencias *p.* 21 possis. *N* 23 uelles *p.* uelis *NMr* 24 simboli *M* hereticæ *N* 27 simboli *M* 31 effectu *N¹*

quasi uentum ferentem, dum cupidi cursus sumus, tenorem admodum recti itineris excessimus.

VI. Symbolus ergo, haeretice, enius superius textum diximus, licet omnium ecclesiarum sit, quia una omnium fides, peculiariiter tamen Antiochenae urbis atque ecclesiae est, id est illius in qua tu editus, in qua institutus, in qua renatus es. huius te itaque perduxit symboli fides ad uitiae fontem, ad salutis regenerationem, ad eucharistiae gratiam, ad domini communionem — et quid plura? o nimium grauis et luctuosa conquestio — ad ministerii etiam officium, ad presbyterii culmen, ad sacerdotii dignitatem. facile hoc, infelix furor, ant leue esse arbitraris? non uides quid egeris, in quod te barathrum praecepitaueris? perdens symboli fidem totum quod fueras perdidisti: sacramenta enim sacerdotii ac salutis tuae symboli ueritate constabant. negare te tantummodo illum putas? te, te, inquam, ipsum negasti. sed negare te forsitan non putas. uideamus symboli textum, ut, si ea dicis quae prius, non arguaris: sin autem multo alia et contraria, non expectes iam ut a me confuteris, cum tu te ipse damnaueris. si enim et aliud nunc asseris quam in symbolo est et aliud quam prius ipse dixisti, quid reliquum est nisi ut nulli praeterquam tibi imputes animaduersionem tuam, cum eadem esse uideas sententiam in te omnium quam tuam? credo ergo inquit symbolus in unum deum, patrem omnipotentem, creatorem omnium uisibilium et inuisibilium creaturarum: et in dominum Iesum Christum, filium eius unigenitum et primogenitum totius creaturae, ex eo natum ante omnia saecula et non factum. iam primum ad haec respondere te conuenit, fatearis hoc de Iesu Christo

1 feruentem *Mr*: cf. *Uerg. Aen. III*, 473. *Seneca ad Gallionem* 22, 3 cursu *M* ammodum *N* 3 symbolum *Mpe* haereticae *N* 5 antiochenae *M* 6 editus] eruditus *M* 9 o nimium *nescio quis*: omnium codd. v. 10 ^{con}quaestio *N* mynisterii *N* presbiterii *Np* 11 sacerdoti *N* 12 baratrum *NM* 13 precitaberis *N* 15 simboli *N* constabat *N* 16 te, te] te *M* forsitan *Mr* 17 simboli *p* 18 si autem male talia *M* 19 expetis *M* te tu *Mr* tu te]te *p* dampnaueris *NMp* 23 ergo om. *Mr* inquit *M* 24 simbolus *M* symbolum *pr* 29 confiteris *M* confitearis v. de] dñe ex dño *M*

dei filio aut neges? si confiteris, sana sunt omnia: sin minus,
 quomodo nunc negas quod ipse ante confessus es? elige ergo
 quid malis: alterum enim e duobus fieri necesse est, ut eadem
 te tua ipsa confessio, si permanet, sola liberet, aut, si negatur,
 4 prima condemnet. credo enim dixisti in symbolo in domi-
 num nostrum Iesum Christum filium eius unigenitum
 et primogenitum totius creaturae. si unigenitus et
 primogenitus totius creaturae dominus Iesus Christus, ergo
 tua ipsa confessione indubitanter deus: neque enim alias uni-
 genitus et primogenitus totius creaturae nisi unigenitus dei
 filius, sicut primogenitus creaturarum, ita et creator omnium
 dens. et quomodo tu solitarium hominem ex uirgine natum
 5 asseris, quem deum ante saecula fuisse confessus es? deinde
 ex eo, inquit symbolus, id est ex patre natum ante omnia
 saecula et non factum. hoc symbolus per te locutus est, 15
 hoc tu per symbolum, Iesum Christum ante saecula ex deo
 patre natum et non factum. numquid aliiquid de phantasiis
 his quibus nunc furis symbolus dicit? numquid etiam tu ipse
 dixisti? ubi hie statua, ubi organum tuum? tuum, inquam:
 absit enim ut hoc alterius sit quam tuum. ubi illud quod 20
 dominum Iesum Christum statuae instar adfirmans non quia
 deus, sed quia imago dei sit adorandum putas et ex domino
 maiestatis organum faciens non propter se eum, sed propter
 eum qui quasi in eo spiret ac resonet honorandum esse blas-
 6 phemas? dixisti in symbolo dominum Iesum Christum natum 25
 ex deo patre ante omnia saecula et non factum. quod utique
 non nisi unigenito tantum filio dei competit, ut natuitas illius
 factura non sit et natus tantummodo, non factus esse dicatur,
 quia contra rationem rei ipsius atque honorem est, ut factor
 omnium factura esse eredatur et sic ipse auctor coeptorum 30

1 negas *M* confitearis *p* si minus *M* 4 negatus *N* negaueris *av*
 5 condempnet *NM* *p* dixit *M* simbolo *M* 12 tu *om.* *Np* 13 fela
Np secula *M* est *M* deinde inquit symbolus (symbolum *par*) ex
 patre *Npav* 14 simbolus *M* 15 hoc symbolus... 26 et non factum
om. *M* symbolum et locutum *par* 18 symbolum *par* 19 hec *p*
 tuum tuum scripsi: tuum *Npav* 22 sit *om.* *av* 24 speret *N¹* blas-
 phemias *p* 25 simbolo *p*

omnium coeperit, sicut ab eo cuncta coeperunt. et ideo natus, non factus dicitur, quia singularis ei est natuitas, non factura communis: et cum sit deus ex deo natus, totum necesse est habeat diuinitas geniti, quidquid magnitudo generantis.

VII. Sequitur autem in symbolo: deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem et saecula compaginata sunt et omnia facta. et cum hoc totum dixeris, memento de domino Iesu Christo te cuncta dixisse. hoc enim in symbolo habes, credere te in dominum Iesum Christum, filium dei unigenitum et primogenitum totius creaturae, et post haec atque alia: deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem et saecula compaginata sunt. quomodo ergo idem deus et non deus, idem deus et idem statua, idem deus et idem organum? non concordant sibi haec, o haeretice, in aliquo nec conueniunt, ut eundem, cum uolueris, dieas deum, cum uolueris, putas esse figmentum. dixisti in symbolo uerum deum, nunc dicas hominem solitarium. quomodo haec sibi competere et coaptari queunt, ut idem sit summa uirtus, idem sola infirmitas: idem summa maiestas, idem sola mortalitas? non conueniunt haec sibi in uno eodemque domino, ut eundem in cultum et in contumeliam diuidens ex parte qua uis facias honorem, ex parte qua uis facias iniuriam. dixisti in symbolo, cum sacramentum uerae salutis acciperes, dominum Iesum Christum deum uerum ex deo uero, homousion patri, creatorem saeculorum, factorem omnium. ubi es, o dolor, ubi es ille qui tunc fuisti? ubi es illa fides? ubi illa confessio? ad quae portenta nunc, ad quae prodigia recidisti? quae te stultitiae, quae amentiae perdiderunt? deum totius potentiae ac maiestatis ad

4 quiequid p 6 omousion Np scita N secula Mp 7 et ante omnia om. p dixeris totum M 8 dixisset N¹ 9 simbolo M 12 omousion Np et om. M scita Np secula M compaginata Np 15 hereticæ N 17 in om. p simbolo M 18 competere . . . 20 haec sibi om. M 19 quaeunt N 21 in post et om. p 22—23 quaeuis . . . qua uis M: qua uis . . . quā mauis N quam uis . . . quam uis p: cf. supra n. 16 et 10, 6 23 facias om. M sacramenta M 25 uerum deum M omousion Np 27 es om. Mr ad quae portenta] in portenta ar 28 ad quē Mp: atque Nar recedisti N recessisti a

inanimam materiam et figmenta insensibilia transtulisti. profecit uidelicet fides tua tempore, profecit aetate, profecit sacerdotio. deterior senex quam quondam parvulus, nunc veteranus quam tirunculus, deterior episcopus quam incipiens factus es nec discipulus postquam magister esse coepisti.

VIII. Sed uideamus cetera quae sequuntur. dicens ergo symbolus dominum Iesum Christum deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem saecula compaginata sunt et omnia facta hoc inseparabili statim connexione subiunxit: qui propter nos, inquit, uenit et natus est ex Maria uirgine. ille ergo, qui deus uerus, qui homousios patri, qui creator saeculorum, qui factor omnium, ille, inquam, uenit in mundum et natus est ex Maria uirgine secundum illud scilicet Pauli apostoli: at ubi uenit plenitudo temporum, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. uides quomodo scripturis sacris symboli sacramenta conueniant: apostolus filium dei missum a patre praedicat, symbolus uenisse confirmat. hoc enim erat consequens, ut, quem missum apostolus edocuerat, fides confiteretur nostra uenisse. deinde apostolus ait ex muliere factum, symbolus autem 'ex Maria procreatum'. aduertis itaque quod ipsa in symbolo scriptura loquitur, a qua symbolus ipse se descendisse testatur. bene autem apostolus factum inquiens ex muliere factum pro nato posuit diuinum eloquii consuetudine, quo factus pro nato ponitur secundum illud: pro patribus tuis facti sunt tibi filii, uel illud: priusquam Abraham fieret, ego sum: in quo scilicet euidenter dixisse noscitur 'priusquam Abraham nasceretur, ego

14] Gal. 4, 4. 26] Ps. 44, 17. 27] Ioh. 8, 58.

1 inanem *M* 3 senes *M* condam *M* nunc veteranus *Np*: nunc parvulus nunc veteranus *M* nunc peior veteranus *r* 4 essem *N* 5 nec nunc *p* 6 secuntur *NMp* 7 dominum] deum *N* 8 homousion *Np* 9 connexione *Mp* 10 subiunxit *M* 11 qui deus] inquit deus *N* omousios *NMp* 13 est om. *Mv* 15 temporis *M* 17 simboli *M* conuenient *Mr* 21 adertis *M* 23 se om. *Np* autem om. *M* inquiens apostolus factum *M* 25 qua *r* 27 habraham *N* abraam *p* 28 habraham *N* nasceretur abraam *p*

sum', facti nomine rem natuitatis ostendens, quia efficientiam facti habet, quidquid non indiget iam ut fiat. qui propter nos ergo inquit uenit et natus est ex Maria uirgine. si homo solitarius ex Maria natus est, cur uenisce dicatur?
 5 neque enim uenit nisi qui habet id ipsum in essentia ut uenire possit. qui autem nondum id ipsum acceperat ut esset, quo-
 modo id habere poterat ut ueniret? uides ergo quod ipso ad-
 uentus nomine fuisse antea designatur adueniens, quia ueniendi
 10 facultatem non habuerat, nisi cui ex hoc ipso quod erat sup-
 petere poterat ut ueniret. homo autem ante conceptum omnino
 non fuit: ergo in se non habuit ut uenire posset. deum ergo
 uenisce certum est, cui in utroque praepotenti et esse suppetit
 et nenire, qui utique et quia erat nenit, et quia uenire semper
 potuit semper fuit.
 15 VIII. Sed quid de uerbo argumentamur, cum res eluceant,
 et in symboli textu indicia rerum quaerimus, cum ipse in eo
 sit sermo rerum? repetamus confessionem symboli et tuam
 (tua enim quae illius, quia confessionem illius tuam confitendo
 fecisti), ut intellegas praeuaricatum te non tantum a symbolo,
 20 sed et a te. credo ergo inquit symbolus in unum solum
 uerum deum, patrem omnipotentem, creatorem om-
 nium uisibilium et inuisibilium creaturarum: et in
 dominum Iesum Christum, filium eius unigenitum et
 primogenitum totius creature, ex eo natum ante
 25 omnia saecula et non factum, deum uerum ex deo
 uero, homousion patri, per quem et saecula compagi-
 nata sunt et omnia facta, qui propter nos uenit et
 natus est ex Maria uirgine. propter nos ergo, inquit
 30 symbolus, dominus noster Jesus Christus uenit et natus est
 ex Maria uirgine, et crucifixus est sub Pontio Pilato

2 quieuid *p* 4 dicitur *r* 5 in se sentenciam *M* 7 id *om. M*
 uides ergo... 10 ut ueniret *om. M* quod] quomodo *ar* ipso scripsi:
 ipse *Npav* 8 fuisset et designatus *p* ante *ar* ueniendi *om. ar*

11 posset *N¹Mpr* 12 utroque repotenti *N*: utroque re p^{re}potenti *p* utraque re p^{re}potenti *Ma* 15 argumentorum *M* 16 symbolo *p¹*
 textū *Np* 17 symboli confessionem *M* 20 et *om. N* 25 sc̄la *Np*
 secula omnia *M* uerum] uero *M* 26 omousion *Np*

et sepultus est, et resurrexit secundum scripturas. confiteri hoc ecclesias non pudet, apostolos praedicare non puduit. tu ipse, tu, inquam, ipse, cuius nunc omnis uox sacrilegium est, qui nihil admodum non negas, haec tamen omnia non negasti, deum utique natum, deum passum, deum resurrexisse. et quid post haec? quo deuolutus es, quid effectus, in quae redactus? quid ais, quid euomis? quod ipse scilicet, ut quidam ait,

non sani esse hominis non sanus iuret Orestes.

3 quid enim dieis? quis est igitur qui a Christotooco natus 10 est filius dei? ut puta si dixerimus: credo in deum uerbum filium dei unigenitum, ex patre natum, homousion patri, qui descendit et sepultus est, non statim auditus ipse accipit plagam? deus mortuus? et iterum fierine, inquis, potest ut, qui ante omnia saecula natus 15 est, secunda uice nascatur, et hoc deus? si fieri omnia haec omnino non potuerunt, quomodo ecclesiarum symbolus facta esse dicit? quomodo etiam tu ipse dixisti? conferamus enim cum his quae ante a te dicta sunt ea quae nunc a te 4 dieuntur. dixisti prius: credo in deum, patrem omnipotentem, et in Iesum Christum filium eius, deum uerum ex deo uero, homousion patri, qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine, et crucifixus est sub Pontio Pilato et sepultus est. nunc autem quid ais? si dixerimus: credo in deum uerbum filium dei unigenitum, ex patre natum, homousion patri, qui descendit et sepultus est, non statim auditus ipse accipit plagam? acerbitas quidem atque impietas dicti tui

7] Persius III, 117 sq.

1 est *om.* *Mr* 4 ammodum *N* 6 qui defectus *p* 7 deuolmis *M* 9 quid ipse *M* 9 orestes (*es in ras.* 6—8 *litt.*) *N* ho-
restes *p* 10 quis] quid *p*¹ a *om.* *p* christotooco *Np* christotocon *M* 12 uerum *M* omousion *NMp* 14 deum mortuum *p* 15 ne fieri *Mr* fela *Np* secula *M* 16 si *om.* *M* 17 quomodo haec *M* 20 omni-
potentem *om.* *Mr* 22 omousion *NMp* 23 est *post* natus *om.* *Mr* 25 uerum *NMp* 26 ex patre natum *om.* *M* omousion *NMp* 28 disti *N*²

cogere nos ad inmoderatum ac feruidum respondendi impetum potest: sed restringenda paululum pii doloris sunt retinacula.

X. Te ergo, inquam, te ipsum consul. dic mihi, quaeſo, si Iudeorum quispiam aut paganorum catholicæ fidei symbolum neget, num audiendum eum esse existimes? non utique, quid, si id ipsum haereticus aut apostata? multo certe minus, quia intolerabilius est ueritatem cognitam derelinquere quam incognitam denegare. duos igitur in te uidemus, catholicum et apostatam, et prins quidem catholicum, nunc apostatam. quem ergo nobis seqnendum putes, ipse constitue: alterum enim praeponere in te non potes, nisi alterum in te ipse damnaueris. dieis ergo damnari a te eum qui prius fueris, damnari a te catholicum symbolum, damnari omnium confessionem, damnari fidem. et quid igitur — o indignum facinus, o intolerabilis dolor — quid facis in ecclesia catholicæ, catholicorum præuocator? eur coetum populi polluis, qui fidem populi denegasti? insuper et consistere in altario et consendere tribunal et offerre impudentissimum ac perfidissimum os tuum populo dei ausus es, occupare cathedram, præsumere sacerdotium, profiteri magistrum. ut quid doceas Christianos? Christum non credere, eum ipsum in eniſ dei templo sint deum negare. et post haec omnia — o insania, o furor — doctorem te et episcopum putas, cum eum ipsum utique — o infelix caecitas — eum ipsum, inquam, deum deneges, cuius te esse asseras sacerdotem. sed efferimur præ dolore. quid ergo inquit symbolus uel quid tu in symbolo ipse dixisti? dominum utique Iesum Christum, deum uerum ex deo nero, homousion patri, per quem et saecula creata sunt et omnia facta, hunc eundem propter nos uenisse et natum esse ex

3 consolo *N¹* 5 num] non *M* eum] cum *M* esse *om. p* 8 negare *Mv* et apostatam . . . 9 catholicum *om. M* 10 constituae *N* 11 dampnaueris *NMp* et sic *deinceps* 13 catholicum a te *Mpe* simbolum *M* confessionum *M* 14 facimus *M* 15 catolicorum *M¹* 17 in altario et consi (*reliquis recisis*) *p* in *marg. m. 2* 18 in tribunali *p* 20 utpote qui *p* 21 ipsum *om. Npa* 25 efferimus *N¹* 26 ergo inquit *om. M* tu *om. Np* simbolo *M* 27 dominum] deum *Np* uerum bis *p* 28 omousion *NMp* sc̄la *Np* secula *M*

4 Maria uirgine. cum ergo deum natum ex Maria dixeris, quomodo Mariam dei matrem negas? cum deum uenisse dixeris, quomodo deum nunc negas esse qui uenit? dixisti in symbolo: credo in Iesum Christum filium dei, credo in deum uerum ex deo uero, homousion patri, qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine, et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus est. nunc autem dicens: si dixerimus: credo in deum uerbum filium dei unigenitum, ex patre natum, homousion patri, qui descendit et sepultus est, non statim auditus ipse 10
 5 accipit plagam? uides ergo destruere te penitus atque eradicare omnem catholici symboli, omnem catholici sacramenti fidem. o seclus, o portentum, ut ille ait, in ultimas terras asportandum, quia hoc rectius de te dicitur, ut in illas scilicet solitudines transeas, ubi nullum ualeas inuenire 15 quem perdas. fidem ergo salutis nostrae, sacramentum spei ecclesiasticae tu auditus tui atque aurium plagam putas? et quomodo quondam, cum ad baptismum curreres, sanis haec sacramenta auribus audiebas? quomodo, cum te magistri ecclesiarum docerent, aures tuae non uulneratae sunt? sine ulla tunc certe plaga duplici oris atque aurium fungebaris officio, cum et audita ab illis diceres et ipse te dicentem dicitur audiens. ubi erant tune haec aurium tuarum uulnera, ubi haec auditus tui plaga? cur non contradixisti et reclamasti? sed uidelicet pro arbitrio ac libidine tua, cum uis, discipulus es 20 ecclesiae, cum uis, hostis: cum uis, catholiens, cum uis, apostata. dignus nimirum auctor, qui, in quanilibet partem te contuleris, ecclesias post te trahas, cuius noluntas lex uitae nostrae sit, qui mutabilitate tua humanum genus mutes, ut,
 6

13] Cie. in Uerr. act. II, lib. I, 15 (40).

1 uirgine *om.* *Np* 2 neges *N¹* 5 omousion *NMp* 6 uirge *N¹*
 7 sepultus *N¹* 9 omousion *NMp* 11 erradicare *M* 12 catholi sacramenti *N* 14 exportandum *Ciceronis codd.* 16 ergo *om.* *Np* 18 condam *M* baptismum *N* 21 duplici *p* of officio *N* officio *M* 22 aliis *Mv* disceres *N²* dicente *M* 23 tunc *om.* *Np* 24 auditas *N¹* auditui *p* 25 arbitrio tuo ac *M* 28 postrahas *M* 29 ut scripsi: et *NMp*

quia tu esse nolis quod omnes sint, omnes sint quod tu uelis; praeclara uidelicet auctoritas, ut, quia tu quod eras non es, esse mundus desinat quod fuit.

XI. Sed paruulum te forsitan, cum renascereris, fuisse dicas,
 5 et ideo nec sapere tunc nec reclamare uakisse. uerum est: obstitit tibi infantia ne contradiceres, qui mori uir contradicendo potuisses. quid enim, si in illa fidelissima ac deuotissima Christi ecclesia, cum sacerdos symbolum respondenti et acclamanti populo dei traderet, muttire tu in aliquo aut
 10 reclamare temptasses? audiendus fortasse fueras, ac non statim ut nouum prodigii ac monstri genus in pestem aliquam extermimumque mittendus? non quia piissima illa ac religiosissima plebs dei contaminari uel impiissimi eniusquam sanguine uelit, sed quia in magnis plerumque urbibus ferauens dei amore
 15 populus, cum exsurgere contra deum suum quempiam uiderit, calorem fidei retinere non nouit. sed esto: infans, si tamen ita est, contradicere ac reclamare symbolo non potueris: cur adultior iam robustiorque tacuisti? erueisti certe et uir factus es et ministerio ecclesiastico insertus. per tot ergo aetates, per
 20 tot officii ac dignitatis gradus numquam intellecta a te fides est, quam tamdiu ante docuisti. diaconum certe eius te et presbyterum fuisse nosti: si displicebat tibi salutis regula, cur suscipebas eius rei honorem cuius non approbabas fidem? sed prouidus uidelicet uir et simplex religiosus ita temperare te inter utrumque
 25 uoluisti, ut teneres et sacrilegi perfidiam et catholici dignitatem.

XII. Plaga ergo auditus tui et uulnus aurium tuarum est deus natus et deus passus. et ubi illud est tuum, Paule apostole: nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudeis quidem scandalum, gentibus autem stulti-

28] I Cor. 1, 23—24.

2 es om. **M** 3 non desinat p 4 renasceris **N^t** dices **Np**: at cf. II, 6, 1. VI, 15, 2. 20, 1 (quamquam et dices defendi potest: cf. *Conl. XIII, 17, 3*) 7 si in illa] similia p 8 simbolum **M** 9 traheret p¹ mutire **p^v** 15 exurgere **Mp** 17 aut **M** 19 es om. **Mv** insertus es **Mv** 20 officii ac] officia **Np** nunquam **M** 21 quam] quia **N** quid p eius te] iuste **M** presbiterum **Mp** 22 disciplinebat p 25 sacrilegii **Mv** catholice **M**

tiam, ipsis autem uocatis Iudeis et Graecis Christum dei uirtutem et dei sapientiam? quid est sapientia et uirtus dei? deus utique. Christum autem, qui crucifixus est, dei uirtutem ac sapientiam praedicat. ergo si absque dubio sapientia dei Christus, ergo absque dubio Christus deus. nos ⁵ ergo inquit praedicamus Christum crucifixum, Iudeis
 2 quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. erux itaque domini, quae stultitia gentibus et Iudeis scandalum fuit, tibi utrumque est. neque enim aut stultitia ulla maior est quam non credere aut mains scandalum quam audire nolle. ¹⁰ uulnerabantur ergo illorum aures ad praedicationem ac passionem dei, sicut nunc uulnerantur tuae: plagam esse hoc auditus sui putabant, sicut tu putas: et hinc erat quod ad nomen dei ac domini Iesu Christi praedicante Christum deum Paulo apostolo claudebant illi capitis sui aures, sicut tu claudis ¹⁵
 3 animi. par in hac parte utriusque uestrum uideri posset impietas, nisi quod hoc maius est crimen tuum, quod illi eum negabant in quo adhuc passio ostendebat hominem, tu eum denegas quem etiam resurrectio iam probauit deum. ac per hoc illi eum persecabantur in terra, tu persequeris et in ²⁰ caelo. nec solum id, sed hoc utique crudelius et scelestius, quod illi negabant per ignorantiam, tu post fidem, illi nescientes dominum, tu confessus deum, illi sub aemulatione legis, tu sub professione antistitis, illi eum a quo se arbitrabantur alienos, tu cum cuius sacerdos es. facinus indignum et inauditum! ²⁵ cum ipsum persequeris insectatione, cuius adhuc uteris dignitate.

XIII. Sed magno uidelicet perfidiae atque impietatis tuae argumento ad negandum ac persequendum dominum deum uteris dicens: homousios parienti debet esse natuitas. nondum ad plenum dico ac profero in dei natuitate penitus ³⁰ hoc non esse seruandum, quia non parientis fuit natuitas ipsa, sed nati, et ipse natus est ut uoluit, cuius fuit hoc ipsum ut nasceretur. interim quia homousion parienti dicis

4] si om. Ma 5 sapientia . . . dubio om. Npa nos] noster Np sic a 11 et ad Np 14 dñi m̄ri p 16 animi par] Non impar p possit Mp 22 ignorantia N¹ 23 confessus es p 24 antistitis M 25 o facinus v 29 omoussies Np omousius M patienti N¹ 30 poenitus N 33 omousion Np

natiuitatem esse debere, ego dominum Iesum Christum homousion fuisse dico et patri pariter et matri. pro personarum 2 enim diuersitate reddidit parenti unicuique similitudinem suam. secundum diuinitatem enim homousios patri, secundum carnem 5 autem homousios matri fuit: non quod alter qui homousios patri, alter qui homousios matri, sed quia idem dominus Iesus Christus et homo nascens et deus utriusque in se parentis habuit proprietatem, dum et in eo quod homo est humanae matris reddidit similitudinem, et in eo quod deus est dei patris 10 habuit ueritatem.

XIII. Alioquin si non idem Christus ex Maria est qui ex deo natus, duos absque dubio Christos facis secundum illud scilicet Pelagianae impietatis scelus, quae solitarium hominem ex uirgine natum asserens eruditorem eum dixit humani generis 15 magis quam redemptorem fuisse, quia non redemptionem uitiae hominibus, sed uiuendi dederit exemplum, uidelicet ut sequentes eum homines, dum similia agerent, ad consimilia peruenirent. una ergo impietatis uestrae origo, eadem errorum radix est. illi solitarium hominem ex Maria natum asserunt, et tu idem: 20 illi filium hominis a filio dei separant, et tu idem. illi salvatorem aiunt per baptisma Christum esse factum, tu in baptismo templum dei factum: illi eum deum non negant factum post passionem, tu negas etiam post ascensionem. in uno ergo admodum tantum distat uestra peruersitas, quod illi in terris 25 blasphemare uidentur dominum, tu et in caelo. uiciisti, non negamus, quos imitaris, ac supergressus es: illi quasi aliquando desinunt deum negare, tu numquam. quamquam nec illorum sit habenda ad plenum uera confessio, qui saluatori post passionem tantum honorem diuinitatis impertiunt, et cum 30 eum ante deum negent, postea confitentur, quia, ut mihi uideatur, in deo qui partem denegauerit totum negat, et qui non semper fuisse confessus fuerit semper negat: sicut et tu, etiamsi 3

1 omousion *NMp* 2 propter *N* 3 diuersitatem *N²* 4 omousios *Np*
et sic passim omousius *Mbis* 5 fuit... 6 matri *om. M* quod aliter *p*
 7 deus est utriusque *Np* 9 est *om. Mo* 15 redemptione *Np* 23 am-
 modum *N* 25 deum *M* 27 non negare *N¹p* nunquam *M* 28 ha-
 benda sit *Mo*

hodie in caelo dominum Iesum Christum, qui ex Maria uirgine natus est, uerum deum dices, tamen nisi semper deum dices non uere confitereris. sed uidelicet non uis mutare in aliquo aut uariare sententiam: quem natum hominiem solitarium dieis, etiam hodie deum non esse contendis. o noua ac singularis impietas. quem cum haereticis hominem esse asseris, deum nec cum haereticis confiteris.

XV. Sed tamen, ut dicere institueram, duos a te absque dubio Christos fieri, id ipsum dilucidandum est. die mihi, quaeso, tu qui Christum a filio dei separas, quomodo in symbolo Christum ex deo natum esse fatearis? a*s* enim: credo in deum patrem et in Iesum Christum filium eius. habes ergo hie Iesum Christum filium dei. dieis autem ex Maria non eundem filium dei natum. ergo alter ex deo Christus, alter ex Maria. duo ergo in sententia tua Christi sunt, qui, cum in symbolo Christum non neges, alterum ex Maria Christum asseris quam eum quem in symbolo confiteris. sed dieis forsitan Christum non esse ex deo natum. et quomodo in symbolo a*s*: credo in Iesum Christum filium dei? aut negaturus es ergo symbolum aut confessurus filium dei Christum. si autem confiteris in symbolo Christum filium dei, necesse est ut eundem ex Maria confitearis Christum filium dei: aut si alium ex Maria Christum asseris, duos utique Christos esse blasphemas.

XVI. Sed tamen etiamsi perfidia ac peruersitas tua hac symboli fide non concludatur, nonne, quaeso, ratione ipsa ac luce ueritatis obrueris? die mihi, quaeso, quisquis ille es, haeretice — trinitas certe est quam ereditus, quam confitemur, pater et filius et spiritus sanctus. de maiestate patris ac spiritus nulla quaestio est: filio calumniaris, eo quod non eundem ex Maria dicas editum quem ex deo patre generatum — die mihi ergo, cum filium dei unigenitum natum ex deo non neges,

2 dicens *bis p* 3 confiteris *N¹* 5 contendes *ex contendas M*
 ae] et *p* 6 esse *om. M* 12 eius] dei *av* 16 simbolo *M* 17 asseras *M*
 quam] quem *p* 19 simbolo *Mp* 20 simbolum *Mp* 26 non^o *M*
 27 hereticae *N* 28 patrem et filium et *spm* *scm M*

hunc qui ex Maria natus est quem uelis esse? dicens hominem
 solitarium iuxta illud quod ipse dixit: quod natum est ex
 carne, caro est. sed appellari homo non potest solitarius 2
 qui sola non est humanae creationis lege generatus: quod
 enim in ea natum est, inquit angelus, de spiritu sancto
 est. et hoc tamen etiam tu ipse, qui omnia admodum sacra-
 menta salutis neges, negare non audes. cum ergo de spiritu
 sancto natus sit, et dici homo non queat solitarius qui est deo
 inspirante conceptus, si ille non est qui iuxta apostolum semet
 ipsum exinanuit formam serui accipiens et uerbum
 caro factum est et humiliavit semet ipsum factus
 oboediens usque ad mortem et qui propter nos egenus
 factus est, cum esset diuines, dic mihi ergo: quis ille est
 qui et ex spiritu sancto editus et deo obumbrante conceptus?
 15 alterum absque dubio esse dicens. duo ergo sunt, id est et ille 3
 qui ex deo patre in caelo genitus, et ille qui ex Maria deo
 inspirante conceptus. ac per hoc quartus est hic quem intro-
 ducis, quem in tantum, cum uerbis hominem solitarium dicas,
 re ipsa solitarium non fuisse confirmas, ut eum, etiamsi non
 20 ita ut debes, tamen et honorabilem et uenerandum et ado-
 randum esse fatearis. ergo cum et adorandus sit utique dei 4
 filius qui ex patre natus, et adorandus qui per spiritum sanc-
 tum ex Maria procreatus, duos ergo et honorabiles tibi et
 uenerabiles facis, quos in tantum a se diuidis, ut peculiariter
 25 suo quemque honore uenereris. ac per hoc intellegis quod
 negando ac separando a se filium dei totum, quantum in te
 est, sacramentum diuinitatis euertis. dum enim quartam in
 trinitate personam conarisi inserere, uides te totam trinitatem
 penitus denegasse.

2] Ioh. 3, 6. 4] Matth. 1, 20. 9] Phil. 2, 7. 10] Ioh. 1, 14.
 11] Phil. 2, 8. 12] II Cor. 8, 9.

2 dixit *v*: dixisti *NMp* 5 natum *av*: *om. NMp* inquit *N* 6 ammu-
 dum *N* 7 negas *Mv*: cf. ad *III*, 6, 5 de] ex *Mv* 9 apostolum paulum *M*
 12 qui *om. M* 14 et *ante deo*] ex *p* 17 conceptus ac per hoc...
cap. 23, 2 utique a tempore *desunt in M*: *cum librarius uerborum con-*
textum non interruperit, archetypi folia compluria, fortasse etiam qua-
tertionem integrum intercidisse patet 25 intelligis *p*

XVII. Quae cum ita sint, negans unum Iesum Christum filium dei negasti omnia. nam haec ratio ecclesiastici sacramenti et catholicae fidei est, ut, qui partem sacramenti denegat, partem non ualeat confiteri. ita enim sibi conexa et concorporata sunt omnia, ut aliud sine alio stare non possit, et qui unum ex omnibus denegauerit, alia ei omnia credidisse non proposit. itaque si negas deum dominum Iesum Christum, necesse est ut filium dei denegans etiam patrem neges, quia iuxta ipsius dei uocem qui non habet filium, nec patrem 2 habet, qui autem habet filium, et patrem habet. negans ergo genitum etiam genitorem negas. negans quoque filium dei in carne natum consequens est ut etiam in spiritu natum neges, quia idem natus in carne qui prius natus in spiritu. non credens ergo in carne editum necesse est etiam passum esse non credas. non credens autem illius passionem quid reliquum est nisi etiam resurrectionem neges, quia fides suscitati ex fide mortui est nec stare potest ratio resurrectionis, 3 nisi fides mortis ante praecesserit. negans ergo passum et mortuum, negans quoque ab inferis resurgentem consequens utique est ut neges etiam ascendentem, quia ascensio sine resurrectione esse non potuit, et qui resurrexisse non creditur, necesse est nec ascendisse credatur, dicente apostolo: qui enim descendit, ipse est et qui ascendit. ergo, quantum in te est, dominus Iesus Christus neque ab inferis resurrexit neque caelum ascendit nec ad dei patris dexteram sedit neque ad illum qui expectatur examinationis ultimae diem ueniet nec uiuos ac mortuos iudicabit.

XVIII. Intellegis itaque, o infelix et furiosa peruersitas, euauasse te penitus omnem symboli fidem, omuem spei sacramentique uirtutem. et in ecclesia insuper stare ausus es et 20

9] I Ioh. 2, 23. 22] Eph. 4, 10.

1 negans ergo v 2 nam et haec v 3 sacramenti denegat N: s. diuinii negat p diuinii s. negat v 7 deum om. N 9 i'xta p dei] patris v 19 negas quoque v 20 ut om. p qui N^t 23 et om. v 25 neque ad dextram dei patris sedet v 27 iudicauit N^t 28 intelligis p 29 poenitus N 30 es] est p¹ et *deletum in p*

esse te sacerdotem putas, cum illa omnia denegaueris per quae sacerdos esse coepisti? redi ergo ad uiam rectam, recipe sensum pristinum, resipisce tandem si aliquando sapuisti, regredere ad temet ipsum, si tamen habuisti in te quondam aliquid quo nunc regrediariis, agnoscere sacramenta salutis tuae, per quae innouatus, per quae renatus es. non minus tibi nunc 2 opus sunt quam tunc fuerunt, ut te per paenitentiam nunc regenerent quae per fontem ante generarunt. tene plenum symboli ordinem, tene perfectam fidei ueritatem: crede in patrem 10 deum, crede in filium deum, in unum genitorem et unum genitum dominum omnium Iesum Christum, homousion patri, natum in deitate, natum in corpore, duplicis quidem nativitatis, sed unius maiestatis, qui creator omnium creaturarum idem fuerit natus ex patre qui postea natus ex uirgine.

15 XVIII. Hoc enim, quod in carne atque ex carne uenit, ortus eius fuit, non imminutio, et natus tantum est, non demutatus, quia, licet in forma dei manens formam serui assumpserit, infirmitas tamen habitus humani non infirmauit naturam dei, sed incolumi utique atque integra diuinitatis uirtute in carne 20 hominis totum quod actum est profectus fuit hominis, non defectio maiestatis. nam cum editus in carne humana deus sit, non ideo est in carne natus, ne deus in se maneret, sed ut deo in se manente homo deus esset. et ideo Martha cum 2 carnalibus oculis hominem cerneret, spiritualibus tamen deum 25 confitebatur dicens: utique, domine, ego credidi quia tu es Christus filius dei uiui, qui in hunc mundum uenisti: ideo Petrus reuelante spiritu sancto cum extrinsecus filium hominis aspiceret, dei tamen filium praedicabat dicens: tu es Christus filius dei uiui: ideo Thomas cum carnem 30 tangeret, deum se tetigisse credebat dicens: dominus meus

25] Ioh. 11, 27. 29] Matth. 16, 16. 30] Ioh. 20, 28.

3 si om. N 5 nunc bis p 6 innouatus per quae om. p¹ 7 penitentiam Np 9 deum patrem r 10 filium dei p et in unum genitum ar 11 post genitum add. r: et eundem tamen unigenitum et primogenitum: om. Np cf. cap. XXI adnot. omousion Np 12 duplicitis p 15 ex carne atque in carne r 19 incolumi N 21 deus est, nondum est r 23 Martha ar: maria Np 26 uiui om. p hunc om. r

et deus meus: unum enim Christum omnes confitebantur,
 3 ne duos facerent. hunc ergo crede, et ita crede dominum
 omnium Iesum Christum, unigenitum et primogenitum, eun-
 dem rerum creatorem quem hominum conseruatorem, eundem
 prius conditorem totius mundi quem postea redemptorem generis
 humani: qui cum patre atque in patre permanens, homousios
 patri, et iuxta apostolum formam servi accipiens humili-
 auit se usque ad mortem, mortem autem crucis, et
 iuxta symbolum natus est ex Maria uirgine, cruceifixus
 sub Pontio Pilato et sepultus, et tertia die resurrexit 10
 secundum scripturas et in caelum ascendit, et iterum
 4 ueniet indicare uiuos ac mortuos. haec est enim fides
 uera, haec salus uera, denn ac dominum Iesum Christum eun-
 dem et ante omnia credere et post omnia, quoniam, ut scriptum
 est, Iesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula. 15
 in heri enim omne praeteritum tempus ostendit, in quo ante
 principium natus a patre est: in hodie autem saeculi istius
 spatia, in quo rursus ex uirgine natus est, passus est, resurrexit:
 in eo uero quod ipse in saecula dicitur, omnis futurae aeter-
 nitatis immensitas designatur.

XX. Sed dicas forsitan, si eundem in fine temporum natum
 dicam ex uirgine, qui ante omnia natus fuerit ex deo patre,
 carneum me etiam ante mundi initia deum dicere, qui ipsum
 dicam postea hominem quem semper deum, ac per hoc homi-
 nem illum qui natus sit postea semper fuisse. nolo te hac
 ignorantiae caecitate atque hac errorum nocte confundi, ut
 putes me hominem qui ex Maria natus est ante exordia rerum
 asserere, et deum etiam ante principia mundi semper corporeum
 2 praedicare. non ita, inquam, non ita dico, quod, priusquam
 nasceretur, homo in deo fuerit, sed quod postea in homine 30
 deus natus sit. nou enim caro illa quae ex carne uirginis nata
 est semper fuit, sed deus qui semper fuit ex carne uirginis

7] Phil. 2, 7—8. 15] Hebr. 13, 8.

2 deum N 6 omousios Np 12 ac] et r est om. p fides nostra,
 haec est salus nostra r 15 hodie N fela Np 17 felii Np huius ar
 19 fela Np 23 ipsam N^t 28 assere^r N 31 natus deus r

in carne hominis aduenit. uerbum enim caro factum est: non carnem secum exhibuit, sed carni se hominis dignatione diuinatis uniuit. die enim mihi: quando uel ubi uerbum caro factum est, aut ubi exinanuit semet ipsum formam serui accipiens, aut ubi egenus factus est, cum esset diues, nisi in illo sacro virginis utero, ubi, dum incarnatur uerbum dei, caro dicitur factum, dum editur, formam serui in ueritate suscipit, dum humana condicione patibulo affigitur, fit egenus et pauper redditur passione carnali, cum esset diues maiestate diuina? alioquin si, ut ipse ait, post haec 3 in eum, ut in unum prophetarum atque sanctorum, diuinitas uenit, ergo et in illis, in quibus habitare dignatus est, uerbum caro factum est, ergo et per unumquemque illorum exinanuit semet ipsum formam serui accipiens, ac per hoc nihil nouum nec praecipuum in Christo factum est, nihil singulare, nihil mirabile nec conceptio ipsius habuit nec nativitas nec mors.

XXI. Et tamen, ut ad superiora redeamus, cum haec ita sint omnia sieut diximus, quomodo Iesus Christus, quem tu hominem tantummodo esse asseris, etiam antequam ex uirgine nascetur, semper fuisse legitur et a prophetis atque apostolis deus etiam ante saecula praedicatur, dicente Paulo: unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, sed et alibi: quoniam in Christo, inquit, creata sunt omnia in caelis 25 et in terra, uisibilia et inuisibilia? symbolus quoque et humana pariter et diuina auctoritate contextus credo, inquit, in deum patrem et in dominum Iesum Christum filium eius, et post alia: deum uerum deo nero, per quem et saecula compaginata sunt et omnia facta, et item:

22] I Cor. 8, 6. 24] Col. 1, 16.

1 est om. r 2 carnis p 5 aut] ut p 6 incarnatus p 8 ueritatem p suscepit N²pr conditione Np 10 maiestate diuina diues r 13 et om. r 15 principium a 18 ut om. N 22 feta Np dens p 23 Christus om. r set N², om. N¹ 25 symbolum r 26 contextum r 28 post eius additum in r: unigenitum et primogenitum totius creaturae de] ex r 29 feta N secula p compaginata] creata a

qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine,
et crucifixus est, et sepultus est.

XXII. Quomodo ergo, cum ipsa confessione nostra ante uirginis partum atque conceptum dominie homo omnino non fuerit, Christus tamen, qui a te solitarius homo dicitur, deus scriptis sacris sine exordio praedicatur, et tanta hominis ac dei unitas legitur, ut et homo deo semper antea coaeternus et postea homini deus compassus esse uideatur, cum utique nec 2 initiabilis homo nec passibilis deus esse credendus sit? illud est utique quod iam superioribus scriptis testati sumus, quod 10 unitus homini, id est suo corpori deus nullam fieri patitur inter hominem ac deum humana opinione distantiam nec admitti omnino uoluit, ut alias a quoquam filius hominis, alias dei filius crederetur, sed ita omnibus scriptis sacris dominicum hominem connectit deo atque concorporat, ut nec in tempore 15 admodum hominem quis a deo nec in passione possit deum 3 ab homine discernere. si enim ad tempus respicis, inuenies semper filium hominis cum dei filio, si ad passionem, inuenies semper cum filio hominis dei filium: ita scilicet unitum et in diuiduum sibi Christum filium hominis ac dei filium, ut, quantum ad uocem scripturae pertinet, nec homo separari a deo 4 tempore nec ab homine deus omnino ualeat passione. hinc enim illud est: nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo: ubi cum dei filius loqueretur in terris, filium esse hominis testabatur in 25 caelis, et eundem filium hominis, quem ascensurum dicebat in caelum, descendisse quoque antea testabatur e caelo. uel illud: si uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius: cum eum qui ex homine natus est nominet, in supernis

23] Ioh. 3, 13. 28] Ioh. 6, 63.

2 et crucifixus et sepultus (est *utroque loco omisso*) v 3 sqq.] Dominicus homo maledicitur *margo N* 5 homo solitarius v 6 in scriptis sanctis v 7 ante v 8 deus om. N 9 credendus sit esse v 11 patiatur v 12 ammitti N¹ 13 aliud a p¹ 14 filius dei v 15 sqq.] nestorianus sensus est *margo N* connectit *pr* 16 anumodum N 18 filio dei v 21 diuinae scripturae v 24 filius dei v

tamen semper fuisse testatur. sed et apostolus, si ad tempus respicitur, per Christum omnia facta praedicat: unus enim inquit dominus Iesus Christus, per quem omnia: si autem ad passionem, maiestatis dominum crucifixum esse designat:
 5 si enim, inquit, cognouissent, numquam dominum maiestatis crucifixissent. et ideo etiam symbolus, unigenitum et primogenitum dominum Iesum Christum, deum uerum ex deo nero, homousion patri et creatorem omnium doceus, natum ex Maria virgine et crucifixum postea et sepultum esse testatur,
 10 ita concorporans scilicet dei et hominis filium et uniens hominem ac deum, ut nec in tempore fieri ulla ualeat nec in passione dimisio, cum idem utique dominus Iesus Christus et per aeternitatem temporis deus et per tolerantiam passionis homo esse doceatur: ac sic, licet nec homo ininitiabilis nec deus passibilis dici debeat, in uno tamen domino Iesu Christo et homo ante perpetnus et dens mortuus praedicatur. uides ergo quod 6 Christus omnia est et nomen illius significatio est utrinque naturae, quia et homo et deus natus ita in se cuncta completitur, ut in eius nomine nihil deesse noscatur. non ergo
 20 ante partum virginis eadem in praeterito aeternitas hominis quae dei: sed quia in utero virginis unitus est deus homini, factum est ut in Christo omnino non possit alterum sine altero nominari.

XXIII. Quidquid ergo de domino Iesu dixeris, totum dicens.
 25 et in dei enim filio filium hominis et in hominis filio dei filium nuncupabis, tropo scilicet synecdoches, quo et a parte totum intellegitur et a toto portio nominatur, docentibus id utique etiam scripturis saeris, in quibus dominus saepe hoc tropo utens, dum de aliis sic docet, sic etiam uoluit intellegi de se

2] I Cor. 8, 6. 5] I Cor. 2, 8.

6 crucifixent *N* symbolum *v* 8 omousion *Np* dicens *v* 9 Maria om. *v* 10 scilicet concorporans *a* 13 tollerantiam *p* 14 ac sic licet scripti: cf. cap. 23, 3 et 5 ae scilicet *Np* ac licet *v* ininitiabilis *Na*: cf. p. 348, 9 17 est ante utriusque om. *v* 18 natus in *marg. p* ita et in se *v* concta *N¹* 22 ut in *marg. p* 24 quiequid *pv* Iesu Christo *v* 25 enim om. *v* 26 nuncupabis *N* a parte] aperte *N* 27 intelligitur *p* 28 scriptis *v* 29 intelligi *p* de se ipso uoluit intelligi *v*

ipso. neque enim in diuinis uoluminibus aliter vel dies interdum vel res vel homines vel tempora designantur: sicut illud, quod quadringentis Israelem seruitum annis in Aegypto deus praedicit dicens ad Abraham: sciens scito quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et seruituti eos subiiciunt et affligent eos annis quadringentis, cum, si omne tempus ex quo deus locutus est consideretur, plus sint quam quadringenti, si autem illud tantum quo seruiuntur, minus. quod scilicet tempus nisi hoc tropo intellegitur, mentitur forsitan, quod absit a Christianis sensibus, dei sermo: sed dum utique a tempore diuinae uocis et totum nitiae tempus annos plus quam quadringentos et seruitus minus multo quadringentos habet, fit ut vel a toto pars vel a parte totum ualeat intellegi. non dissimilis quoque etiam de diebus interdum ac noctibus significatio est, ubi, cum in utroque tempore unus dies intellegatur, in parte unius temporis tempus utrumque monstratur. hoc siquidem modo etiam illud quod de tempore dominicae passionis obseurum uidetur aperitur. cum enim sub exemplo Iona prophetae futurum filium hominis dominus in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus esse praedixerit, et post sextam sabbati qua crucifixus est non nisi una tantum apud inferos die et duabus noctibus fuerit, quomodo diuini sermonis ueritas inuenitur? tropo scilicet synecdochie, id est ut et ad diem qua crucifixus est nox praeterita, et ad noctem qua resurrexit dies futura referatur: ac sic additis et nocte quae praecessit diei suae et die qui subsentns est nocti sua nihil deesse integro tempori noscitur, quod a sui parte suppletur. seatent his rationum exemplis scripturae sacrae, sed

4] Gen. 15, 13 (LXX). 19] cf. Matth. 12, 40.

2 vel homines bis p. 3 Israelem pr. annis seruitum Aegyptiis deus praedicit r. egypto p. 4 abraam p. 8 tantum] totū N¹. 9 intelligitur p. intelligatur r. 10 mentitus r. sermo nideatur r. 11 diuine uocis] hinc pergit M. 12 seruitus M. multo quam quadringentos Mpr. 13 et ita fit M. ita fit r. 14 intelligi Mp. 15 significatio est] significacione p. 16 intellig. Mp. partē Np. 17 de om. M. 23 sine-dioche M. synecdoches r. 24 et ante ad diem om. Npr. 26 praeeserit M. subiectus M. 28 scantent N.

longum est uniuersa memorare. sic enim dicente psalmo: 4 quid est homo, quod memor es eius? a parte totum intellegitur, dum uno homine nuncupato plenitudo humani generis demonstratur. sic etiam illud, ubi Achab peccauit, peccasse 5 plebs dicitur, dum uniuersitate appellata a toto portio designatur. Iohannes quoque praecursor domini post me, inquit, uenit uir qui ante me factus est, quia prior me erat. quomodo igitur post se nenturum indicat quem ante se fuisse designat? si enim de homine hoc qui postea natus est intellegitur, quomodo ante ipsum fuit? si de uerbo, quomodo post me uir uenit, nisi quod in uno domino Iesu Christo et posteritas hominis et uerbi antiquitas demonstratur? ac sic fit ut 10 unus idemque dominus et ante illum fuerit et post illum uenerit, quia et secundum carnem est Iohanne posterior et secundum diuinitatem omnibus prior. et ideo ille uirum tantummodo nominans et hominem demonstrauit et uerbum, quia, cum dominus Iesus Christus filius dei et homine consummatus fuerit et uerbo, unum de eo dicens omnia demonstrauit. et quid plura? dies me, ut reor, deficiet, si omnia quae de hoc 15 possunt colligere aut enarrare temptauero: et satis haec quae nunc diximus in hac negotii parte dumtaxat et ad symboli sunt expositionem et ad causae officium et ad libri modum.

LIBER SEPTIMUS.

I. Quod euenire his solet qui, cum pelagus iam euaserint,
25 aut praetentas portubus syrtes aut uicina litoribus saxa formi-

2] Ps. 8, 5. 6] Ioh. 1, 30.

1 memorari *Mp* 2 intellig. *Mp* 3 nuncupato *p* 4 illud *om. p*
Achab] a capacibus *M* pecasse *M* 6 quoque *om. Np* 9 intel-
lig. *Mp* 10 quomod (*sic*) *M* uir post me *Mv* 13 deus *M*
15 hominibus *M* 17 consummatus *M* 19 me] michi *p* deficit *Np*
deficiat *v* 20 collegero aut narrare *M* 21 hac] ac *M* et *om. M* sim-
boli *p* 22 ad *ante* causae *om. p* modum. Explicit liber VI de incarna-
tione xPI *N* Explicit liber sextus (sextus liber *p*) *Mp* Incipit liber
septimus (VII *Np*) *NMp*

25 sirtes *M*

dant, hoc mihi admodum accidit, ut reseruatis ad ultimum quibusdam haereticorum calumniis, cum iam ad exacti laboris terminum uenerim, eum ipsum finem incipiam metuere ad quem desiderauerim peruenire. sed, ut propheta ait: dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo, ⁵ non timeamus praetentas haereticorum insidianium foueas et obseptas spinis passim horrentibus uias, quae cum asperent magis itinera quam claudant, de emundatione nobis est potius labor quam de impossibilitate formido, quia, cum nobis agentibus rectum iter infirmiter se obiciant et horreant ambulantibus magis quam obsint, plus habet officium et opus nostrum in purgatione quod agat quam ex difficultate quod timeat.

2 igitur ad monstruosum illud letiferi serpentis caput mittentes manum et pertractare omnia admodum colligata ingentibus spiris tortuosi corporis membra cupientes te, quem semper precati sumus, etiam atque etiam, domine Iesu, precamur, ut des nobis uerbum in apertione oris ad destructionem munitionum, cogitationes destruentes et omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam dei, ut captiuemus omnem intellectum in oboedientia tua, ¹⁵

3 quia ille uere liber fit qui cooperit tibi esse captiuus. adesto ergo tuo officio, tuo operi, tuis pro te supra mensuram uirium contendentibus. da hiantia noui serpentis ora et tumentia letalibus uenenis colla conterere, qui facis supra serpentes et scorpiones inlaesos erudiantium pedes ingredi ac super aspidem et basiliscum ambulare et conculecare leonem et draconem, tribuisse per intrepidam innocentiae constantis audaciam, ut de-

4] Ps. 117, 6. 17] Eph. 6, 19. II Cor. 10, 4--5. 24] cf. Luc. 10, 19.
25] cf. Ps. 90, 13. 27] Esai. 11, 8.

1 ammodum *N* ultimum dum *M* 3 cum] et *M* cum *p* metuere *om.* *M* 4 desideraueram *v* 6 praeteritas *M* romfeas *M* 7 obseptas *NMp* 8 itinera] 15 (*id est iter*) *M* emendatione *Np* munitione *M* pocius est *M* 9 possibilitate *v* 10 orreant *M* 11 et] atque *Mv* 13 luciferi *N* capud *Mp* 14 ammodum *N* omnia admodum omnia *M* illigata *Mv* agentibus *M* 15 menbra *p* 18 cogitationis *M* et *om.* *M* 23 comitentibus *Mv* nobis *M* hora *Np* 24 contendere *p* 27 innocentis constantie *M* delectetur *M*

lectetur infans ab ubere super foramen aspidis, et in cauerna reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittat. da ergo et nobis in cauernas huius immanissimi ac 4 scelestissimi reguli innocuas manus mittere, et si in foraminibus iam quibusdam, id est in sensuum humanorum latebris aut cubile habuit aut oua posuit aut squamosi tractus semitam dereliquit, anfer ab universis perniciosissimi anguis huius soridum et ferale contagium, extrahe illatas perfidia inmunditias et obsessas redolenti caeno animas uentilabro sacrae purgationis 10 emunda, ut speluncae latronum dominus orationum sint, et in quibus nunc ut scriptum est diuersoriis hericii et onocentauri et pilosi et diuersorum prodigiorum monstra uersantur, in his sancti spiritus tui dona, id est fidei ac religionis decora resplendeant. ac sicut electis quondam idolorum cultibus ex 5 terminatisque simulacris fecisti ex fanis daemonum tempa uirtutum, inserens in canernas serpentium et scorpionum fulgentes luminis tui radios, et ex cubilibus errorum ac turpitudinum domos ornamentorum ac pulchritudinum reddidisti, ita in omnibus, quorum oculos caligo haereticarum peruersitatis 20 obsedit, lucem misericordiae tuae ac ueritatis infunde, ut incarnationis tuae magnum ac salutiferum saerauentum reserato tandem ac puro lumine contuentes ita te ex sacrosancto illo innuclatae uirginis utero editum in mundo uerum hominem esse intellegant, ut uerum tamen deum semper fuisse co- 25 gnoscant.

II. Ac priusquam de his rebus loqui incipio quas needum libris superioribus praelibau, aequum arbitror ut ea nitar ex-

9] cf. Lue. 3, 17. 11] cf. Esai. 34, 13 sqq.

1 foramina **M** foramine *v* 2 cauernam **Me** 3 mittit **M** et *om. M*
 cauernis *p* ac] et *p* 4 sceleratissimi **M** 5 quibusdam iam **Me**
 latrebris *N¹* 6 ant et squamosi **M** 7 huius *om. M* 9 ceno **Mp**
 10 orationis **M** 11 ericii **Mc** 12 diuersarum **M** 13 respondeant et
 sicut **M** 14 condam **M** ydolorum *p* 15 fecistis *p¹* 16 serpentum *ae*
 fulgentis **Me** 17 ouilibus **M** 18 puleritudinum *p* 20 lumen *p*
 ut] et *Np* 21 reseruato *N* 22 puro] aperto **M** 24 intelligent **Mp**
 fuisse semper **M** 26 incipiam **Mp** 27 ut *om. M* ea nitar] anni-
 tar **M** enitar *av* exoluere *ae*

soluere quae iam ante promisi, ut expleta penitus sponсione
 liberius de intactis dicere ordiar cum de pollicitis satisfecero.
 ait ergo ad destruendam sacrae natinitatis fidem sibilans in
 2 dei ecclesia nouus coluber: nemo anteriorem se parit. pri-
 mum ergo te non solum quid dicas, sed etiam unde dicas
 nescire arbitror. si enim scires aut intellegeres unde dices,
 nequaquam unigeniti dei natuitatem mortalis opinioиnulae ratione
 censeret neque ei qui extra conceptum humanae originis natus
 est humanis definitiunculis praeiudicare temptares aut terrenas
 impossibilitates omnipotentiae diuinitatis obiceres, si deo in-
 possibile nihil esse cognosset. nemo ergo inquis anteriorem
 se parit. die mihi, quæso, de quibus te loqui causis, de quo-
 rum animantium aestimas definire naturis? hominibus te an
 feris, auibus an pecudibus legem putas ponere? ista enim sunt
 3 et alia huiuscmodi de quibus haec dici possunt. nemo enim
 ex his anteriorem se gignere præualet, quia quae orta iam
 fuerint redire in id rursus nequeunt ut nona creatione gene-
 rentur: et ideo nemo anteriorem se parere, quia nec anterio-
 rem gignere potest, quia non uenit causa pariendi nisi ex
 possibilitate generandi. tu ergo id in natuitate omnipotentis
 dei quod in ortu terrenorum animalium considerandum putas,
 et ei naturam humanae condicionis obieis qui est auctor ipse
 naturae? uides ergo, ut supra dixi, nescire te unde aut de quo
 dicas, qui facturam factori comparas et ad aestimandam dei
 omnipotentiam eamnam rerum exemplo uteris, quae ipsae utique
 non essent, nisi id ipsum ex deo essent quod sunt. deus ergo
 4 ut uoluit, quando uoluit et ex qua uoluit aduenit. nec tempus
 ei nec persona nec consuetudo hominum nec exempla rerum
 præiudicarunt, quia obsistere ei lex non potuit creaturarum

4 a ecclasia N 6 intelligeres *Mp* 9 definitiunculis *M* 10 diuinæ
 omnipotencie *Mv* [impossible] impossibilitate *M* 11 nichel *p* cognoscere
M ergo enim *M* 13 amancium extimas *M* definire *p* te
om. *M* 14 ante *N fort.* scrib. anne: cf. *III. 13, 1* peccoribus *M*
 ponere putas *Mv* 15 possint *M* 16 ualeat *M* quia ea quae *Mv*
 iam orta *p* 17 non queunt *Mv* 18 se anteriorem *M* parere . . . ante-
 riorum *om.* *M* 22 et] ut *p* conditiones *N¹* conditionis *MN²* autor *N*
 24 facturas *Mv* et *om. p* extimandam *M* 25 potentiam *M* 26 sunt
om. *M* 27 et quando *Mv* et ex qua uoluit *om. p*

qui est creator ipse cunctorum, et posse ei quod uoluit promptum fuit, quia potestas affuit uoluntati. uis seire aliquatenus quanta sit omnipotentia dei? ego id deum etiam de creaturis suis facere posse credo quod tu eum de se ipso facere potuisse non credis. omnia enim animantia quae posteriora se pariunt, si modo id deus iubeat, anteriora multo parere se facilius possunt. nam et cibi ipsi et pocula, si ea diuinitatis uoluntas sit, in conceptus quosdam et progenies uerti possunt. aquae denique 5 ipsae, quibus ab exordio rerum manantibus aequa admodum 10 omnia animantia utuntur, corporari, si id deus iubeat, in uisceribus et gigni possunt. quis enim sacris operibus modum statuit aut diuinam potentiam circumscriptis, aut quis, ut scriptum est, dicit ei: quid fecisti? si negas omnia deum posse, nega anteriorem nasci ex Maria deo nascente potuisse. 15 si autem impossibile deo nihil est, cur ei impossibilitatem in suo ipso aduentu obicis cui impossibile in omnibus nihil esse cognoscis?

III. Secunda autem peruersitatis tuae uel calumnia blasphematrix uel blasphemia calumniatrix est qua ais: homousios 20 parienti debet esse natuitas, non dissimilis superiori: uerbis enim magis quam re et genere diuersa est. cum enim de natuitate agitur dei, idem dicens, potentiorum ex Maria non potuisse nasci, quod superius, anteriorem non potuisse generari. et ideo uel id quod supra dictum est etiam de hoc 25 responsum puta, uel id quod nunc dicendum est etiam de illo responderi existima. ais ergo: homousios parienti 2

13] Esai. 45, 9. Rom. 9, 20.

1 coniunctorum *M* primum *N* 2 afflit *p* uiseire *N*¹ 3 id deum *scripsi*: in deum *N* idem *M* deum *p* id etiam dominum *av* 6 se parere *Mpe* facilius *om. Mr* 7 et post nam *om. Np* ea est diuinitatis *M* (*om. sit*) uoluntas *p* 8 et in progenies *M* 9 manentibus *N* ammodum *N* 12 statuat *M* circumscriptis *N* circumscriptat *M* 13 scributum *N* dicit *Mc* posse deum omnia *M* 16 cui] cum *p* 18 secundum *NM* peruersitate tuam *M* 19 blasphemia] calumnia *N* blasphemata *av* blasphematix uel blasphemia *om. p* qua *a*: qui *N* quia *Mp* omousios *p* omousius *M* 20 parenti *p* 22 dei agatur (agitur *p*) *Mpe* 23 nasci . . . nou potuisse *om. M* 24 et 25 id] in *p* 26 omousios *Np* omousius *M*

debet esse natiuitas. si ad terrenas creationes respicis, uel maxime ita euenit: sin autem ad ortum dei, quid in natuitate eius naturae exempla consideras, quia constitutiones constitutori sunt obnoxiae, non constitutionibus constitutor? uis autem plenius scire quam non solum impiae, sed etiam inepta sint hae calumniae tuae et non uidentis penitus dei omnipotentiam cantilena? die mihi, quaeſo, tu, qui non nisi ex paribus paria nasci putas, unde inexplicabilis illa quondam in heremo coturnicum inumerositas ad pastum Israheliticae plebis repente nata sit. non enim eas ante in aliquo loco a genetricibus suis 5 editas, sed subito aduentu legimus illatas. cibus denique ipse ille caelestis unde per quadraginta annos in Hebraeorum castra defluxit? numquid manna manna generauit? sed haec de uetustis rerum miraculis. quid de nouis? paucis panibus ac pisciculis inumeras populorum sequentium turbas dominus 10 Iesus Christus in heremo non semel pauit. satietatis ratio in cibis non fuit. quae esurientes causa innisibilis et arcana saturauit, praesertim cum plus multo superfuerit satietati quam 15 appositum fuerat esuritioni? qua ratione hoc totum, qua causa actum est, nt, cum satietatem edentes caperent, etiam ang- 20 mentis ineffabilibus cibus ipse ditesceret? natum in Galilaea unum de aquis legimus. die mihi: quomodo disparem a sui qualitate substantiam dispar natura generanit, praesertim cum, id quod dominicae natuitati maxime conuenit, nobilioris admodum rei ortus ex inferiore processerit? die mihi ergo quo- 25

8] cf. Num. 11, 31. 13] cf. Ex. 16, 13. 14] cf. Matth. 14, 16 sqq.
et 15, 32 sqq. 21] cf. Ioh. 2, 3 sqq.

2 uenit si *M* quid] qui *M* 3 constitutori] constituto *M* 4 ob-
noxiae *N* 5 hec *M* 6 uidentes *Np* (*non a*) poenitus *N* poten-
tiam *M* 7 cantilena *M* 8 condam *M* 9 israeliticae *M* 10 sint *N*
a om. *M* genitricibus *Mp* 11 llatas *M* 12 haebreorum *N* 13 manna
manna *Mp* 15 piscibus *M* dominus Iesus Christus *om.* *M* 16 Christus
om. *p* 17 innisibili *p* archana *NMp* 18 praesertim *om.* *M* multa
superfuerit satis etiam fuerat esuricioni *M* saturati *av* 19 qua causa
om. *Mac* 20 factum *ar*, *om.* *M* etiam *om.* *M* 21 cibis *N*, *om.* *M*
ipsi discenter *M* natum *om.* *M* 22 unum *M* 24 id *om.* *p* nobi-
liores *N* ammodum *N* 25 ergo *om.* *M*

modo ex illa aquae simplicitate egregior uini et admirabilis sapor natus sit? quomodo aliud sit haustum, aliud infusum? numquid cisterna illa uel puteus hanc naturam habuit, ut aquas ex se sumptas in optima uina mutaret? aut numquid ⁵ uasorum id qualitas aut ministrorum egit industria? nihil utique ipsorum. et quomodo facti ratio cogitatione cordis non comprehenditur, cum facti tamen neritas conscientiae firmitate seruetur? caeco super oculos in euangelio lumen positum est et oculi abhito eo nati sunt. numquid aut aqua hanc naturam ¹⁰ habuit ut oculos pareret, aut lumen ut lucem crearet? nihil utique horum, praesertim cum aqua caeco nihil conferat, lumen autem uidentibus etiam obesse possit. et quomodo res nocendi uim in se habens officium remedii ac salutis exhibuit, et quae obesse sanis solet, quasi ministra tunc sanitatis fuit? dicas itaque dei hoc tribuisse uirtutem, dei praestitisse medicinam, et omnia haec quae diximus omnipotentiam penitus effecisse diuinam, qui potens sit utique et ex insolitis noua condere et ex contrariis salubria constituere et ea, quae in impossibilitatibus atque inefficientiis sita sint, in rerum possibilitates effectusque mutare.

III. Idem ergo de ortu ipsius domini quod de rebus omnibus confitere. erede deum natum ut uoluit, quem non negas potuisse quod noluit: nisi forte uirtutem, quae ei ad alia omnia affuit, ad se ipsum aestimas defuisse, et ipsi ad natuitatem ²⁵ suam omnipotentia sua definit, quae ab eo procedens uniuersa penetravit. tu mihi in natuitate domini obicias: nemo anteriorem se parit, et in partu quo omnipotens deus natus est dicas: homousios parienti debet esse natuitas? quasi uero cum quolibet hominum humanis legibus agas, cui

8] cf. Ioh. 9, 1 sqq.

1 et regius *M* egregius *e* ammirabilis *N* 2 austum *NM* 3 uel] aut *M* 4 sumptas *a* 5 uasorum *M* 6 horum *Me* cogitatio *N* 7 constituen^{ci} *M* 9 ab luto *Me* eo *om.* *Me* abhiti eo *N²* cf. cap. 4, 5 10 ut ante lucem *om.* *Np* 12 nocendi *N* 13 hæc *N* exhibuit *M* 14 tunc *om.* *M* 17 insolitis *N* utique et solitis *M* 19 in efficientiis *pr* sitae *NM* 23 omnia alia *M* 24 affuit *p* extimas *M* 28 dicas *Me* omousios *Np* homousius *M*

impossibilitatem suam obicias, quem terrena infirmitate con-
 2 cludas. communem omnium dicas conditionem esse nascendi,
 eandem legem esse generandi, non potuisse penitus in uni-
 uersitate generis humani uni tantum homini contingere quod
 ueterit deus omnibus prouenire. non intellegis de quo dicas,
 non uides de quo loquaris: quia auctor utique omnium con-
 dicionum cunctarum lex naturarum est, per quem est et quid-
 quid homo potest et quidquid non potest, quia ipse utriusque
 rei penitus modum statuit, et usque quo accederet facultas et
 3 quo ulterius non progrederetur infirmitas. quam insane ergo
 tu ei impossibilitatem humanam obicis, cui possilitas ipsa
 debetur. si personam domini terrenis infirmitatibus aestimes
 et omnipotentiam dei humanis rationibus metiaris, nihil utique
 quod secundum corporeas ipsius passiones deo congruum ui-
 deatur inuenies. si enim ueri simile uideri potest ut Maria
 anteriorem se deum parere non quierit, quomodo ueri simile
 erit quod crucifixus ab hominibus dens fuerit? et tamen idem
 qui crucifixus est dens ipse praedixit: si affiget homo deum
 4 suum, quia uos affigitis me? si ideo natus ex uirgine
 dominus non putabitur, quia anterior parienti fuerit qui nasce-
 batur, quomodo deus sanguinem habuisse credatur? et tamen
 ad presbyteros Ephesiorum dicitur: regite ecclesiam dei,
 quam adquisiuit sanguine suo. postremo quomodo auctor
 uitae primatus uita existimabitur? et tamen Petrus auctorem,
 inquit, uitae interfecisti. nemo in terris situs esse in caelo
 potest. et quomodo dominus ipse dicit: filius hominis qui
 est in caelo? si denique ideo natum ex uirgine deum non
 putas, quia homousios parienti debet esse natuitas,

18] Mal. 3, 8. 22] Act. 20, 28. 24] Act. 3, 15. 26] Ioh. 3, 13.

1 quem] quae *N¹p* 2 conditionem *p* 3 poenitus *N* in *om. M*
 5 puerice *M* intelligis *Mp* 6 conditionem *p* 7 et cunctarum *Mv*
 per quem . . . 8 non potest *om. M* 7 et 8 quicquid *pav* 8 utrius *M*
 10 quod *M* progreretur *p* 12 extimes *M* 17 quodquod *N* omni-
 bus *NM* 18 affiget *Np* 20 putauit *N¹* putatur *N²* 21 credi-
 tur *Mv* credetur *p* 22 presbiteros *NMp²* presbiteros *p¹* 24 exti-
 mabitur *M* 25 in ecclis esse *Mv* 26 et *om. M* 27 ideo] in eo *Np*
 28 omousios *Np* homousius *M*

quomodo res dissimiles ex dissimilibus crediturus es substitisse naturis? ergo apud te nec coturnices subito uentus intulit nec 5 manna decidit nec uinum ex aqua prodiit nec multa hominum milia exiguo cibo pasta sunt nec post lutum caeco lumen appetit. quodsi haec omnia incredibilia utique et contra rationem uidentur nisi a deo facta credantur, cur in natuitate eius denegas quod in operibus confiteris? aut numquid praestare orni suo aduentuque non potuit, quod humanis remediis atque utilitatibus non negauit?

10 V. Longum est de hac re et prope fabulosum amplius dicere, sed tamen ad confutandam ineptiam atque insaniam tuam, quae quis quod homousios parienti natuitas esse debet, id est quod dissimilem se quaelibet parere non possit, etiam terrenarum rerum exempla proferam, quo ex dissimilibus nasci 15 multa conuincam: non quod in tali re comparatio ulla aut fieri possit aut esse debeat, sed ut non dubites in sacro ortu existere id potuisse quod etiam in terrenis his et cadueis uideas prouenire. apes, sicut minima admodum, ita prudentissima ac solertissima animalia, ex diversissimis edi legimus atque exire 20 naturis. cum enim sint miri ingenii animalia et non solum sensu, sed etiam prudentia abundant, exceptis quibusdam herbarum floribus procreantur. quod mains exemplum adhibendum aut assumendum putas? ex inanimis animalia, ex insensibilibus sensibilia nascentur. qui opifex illic, qui fabricator est, qui formator corporum, qui inspirator animarum? sonum denique ipsum, quo inter se quasi loquuntur, quis dedit? concinnitatem 25 pedum, ingenium orium elegantiamque pinnarum quis fixit

21] cf. Aristot. hist. anim. V, 21, p. 553^a, 19.

3 ex [ex p] milia hominum *M* 4 aperuit *NM* 7 numquid *M*
 12 quod] quomodo *Np* omousios *Np* homousius *M* debeat *M*: cf.
 §. 5 13 dissimile *M* se] sibi res *ar*: *om.* *M* fort. a se possint *M*
 14 quod *M* 17 cadueis] catholicis *M* 18 ammonium *N* 19 solertissima *N* edi legimus] esse didicimus *M* 20 solo *p* 21 sensum *N*
 exceptis *N* ex certis *M* 23 ex animis *M* insensibili *M* ex insensibilibus sensibilia *om.* *p* 26 quo *pe*: quod *NM* locantur *Mp* concinnitates *N²p* concinnitates has *ar* 27 ingenium orium *scripti*: geniorum *N¹* ingeniorum *N²* artem morum *M* geminorum *p* ingeniorum a artem orium *v*: cf. *Gell.* I, 9, 2 de oris et uultus ingenio pennarum *N²pa*

atque composit? ingenium, iram, prouisionem, motum, placiditatem, concordiam, dissensionem, bella, pacem, ordinationem, dispositionem, officia, principatus, omnia denique quae sunt illis quasi cum humano genere communia, cuius doctrina aut eius munere, quo imbuente atque instituente sumpserunt? numquid 5
hoc a paterno semine indeptae sunt aut in genitali utero atque 4 in materna carne didicerunt? nec uterum utique norunt nec semen sciunt: depasti tantummodo flores in aluearia converuntur, ex quibus inestimabili opificio apes exeunt. nihil illie geneticum uiseera prolibus conferunt neque apes ex 10 apibus eduntur: operariae tantum sunt, non procreatrices. ex herbarum flosculis animantia prodeunt: quid simile herbis et animantibus? quis fabricator igitur rerum istarum sit, credo, intellegis. i nunc et ambige, an potuerit natuitati suae dominus id tribuere quod uides eum etiam facturis minimis praestitisse. 15
5 superfluum forte sit post haec et alia addi aliquid: sed tamen etiam non necessaria ad exemplum addantur ad cunulum. lucustis repente subtexi aera, impleri terras uidemus. prode earum semina, prode ortus, prode generatrices. inde enim, ut uides, exeunt, unde nascuntur. praescribe his rebus omnibus, 20 quod homousios parienti esse natuitas sua debet, et tam inuenieris in praecriptionibus his ridiculus, quam nunc es in neganda domini natuitate furiosus. et quid post haec? numquid progredi nos debere ultra uel tu ipse existimas? adhuc addimus tamen aliquid. ex ouis noluerum, quas in Aegypto 25 hibes uocant, basilicos serpentes gigni indubitate est. quid cognatum et consentaneum ani atque serpenti? cur homousios 6 parienti natuitas sua non est? et tamen haec omnia nec

[8] cf. Basil. Hexaëm. 9, 2, 15.

1 placita p 5 sumserunt N nunquid M 7 carne om. p
9 inextimabili M 10 geniticum M generaticum p 11 tantummodo M 12 producent M erbis M 14 intelligis p i om. M
in hunc p natuitatis N¹p 15 faturis p 16 haec talia M
aliquid N¹ 17 non om. M adduntur M 18 locustis N²Mpr
subtegi M terra M 21 omousios Np debeat Mv tamen N¹Mp
22 ridiculis N¹p quem N¹ qui p 23 nunquid M 26 hibes
N M p: ibes v basilicos p quod M 27 omousios Np

gignentes agunt nec nascentes sciunt, sed fiunt latentibus causis et inexplicabili quadam atque multiplie gignentis lege naturae. et tu eius natuitati terrenarum opinionum praescriptiunculas obicias, qui nec earum quidem natuitatum rationem reddere potes, quae nutu ipsius ac praeceptione nascuntur, cuius arbitrium totum agit, cuius imperium totum efficit, cui nihil contra ire, nihil obsistere potuit et ad totum quod possibilitate agendum erat uelle suffecit.

VI. Sed tempus tandem est ut reliquas etiam occultiores 10 et insidiosiores blasphemias tuas, quia, quod maluissemus, iam ignorare non possumus, saltim ne ignorantibus cipient detegamus. posuisti in quadam pestifero tractatu tuo dicens: quoniam diuinae naturae imago est homo, hanc autem proiecit diabolus in corruptionem, doluit sic pro imagine sua deus, sicut pro statua sua imperator, et corruptam reparat imaginem: et sine semine formauit de uirgine naturam secundum illum qui sine semine natus est Adam, et per hominem humanam naturam suscitata: quoniam enim per hominem mors, ideo et per 15 hominem resurrectio mortuorum. ueneficorum querundam, 2 ut aiunt, haec consuetudo est, ut in poculis quae conficiunt uenenis mella permisceant, ut dulcibus nocitura celentur, et dum quis mellis dulcedine capit ueneni peste perimitur. ita ergo et tu dicens: diuinae naturae imago est homo, hanc 20 autem proiecit diabolus in corruptionem, doluit sic pro imagine sua deus, sicut pro statua sua imperator, oras quodammodo poculi pestilentis dulcedine quadam et quasi melle circumlinis, ut haurientes ingestum poculum homines, dum illecebrosa degustant, perniciosa nou sentiant. dei nomen 3

2 et om. *M* gignenti *M* gignentes *p* 4 obicias *Mc* ne *v*
 7 nil *Np* 8 sufficit *M* 9 occultiores *NM* 10 et] atque *Mr* insidiosores *M* 11 saltem *Np* 14 deatib[is] *M* sic] sicut *Npr* ymaginē *p* 15 sua post statua *om.* *p* 16 reparauit *M* inagine *p* formauit... 17 semine *om.* *M* 18 nascitur *M fort. recte* 19 enim *v:* *om.* *NMp* per unum hominem mors *M* ideo *om.* *Np* 20 querundam *p* 25 dtb[is] *M* corruptionem *p* sic] sicut *Npr* 26 ymaginē *p* 27 ora *r* pestilenti dulcediū *M* quodam *N* 28 aurientes *NM* 29 perniciosa *Np*

obicis ut religionis nomine mentiaris, sancta praemittis ut per-
 nersa suadeas et confitendo deum id efficias, ut eum ipsum
 neges quem confiteris. quis enim non uidet quo eas, quid
 moliaris? dicens quippe: doluit sic pro imagine sua deus,
 sicut pro statua sua imperator, et corruptam reparat
 imaginem: et sine semine formauit de uirgine natu-
 ram secundum illum qui sine semine nascitur Adam,
 et per hominem humanam naturam suscitat: quoniam
 enim per hominem mors, ideo et per hominem resur-
 rectio mortuorum. hoc ergo tanto studio, hoc tanto actu 10
 praelectionibus blandis fallax insidiator egisti, ut deum in
 praecedentibus nominans ad hominem in consequentibus per-
 uenires, et eum ipsum solitarii hominis contumelia post affi-
 ceres cui subdolae humilitatis officio honorem dei antea detu-
 listi. dicens ergo quod imaginem dei, quam diabolus proiecerit
 in corruptionem, pietas diuina reparat: corruptam enim 15
 inquis reparat imaginem. iam hoc quam subdole quod ais
 corruptam reparat imaginem, scilicet ut persuadeas nihil
 plus fuisse in eo in quo imago reparabatur, quam in ea ipsa
 imagine fuerit cui reparatio praestabatur. ac per hoc idem 20
 tantummodo nis esse dominum quod Adam, nihil plus ima-
 ginis reparatorem quam ipsam imaginem corruentem. denique
 quid agas, quid moliaris, sequentibus probas dicens: sine
 semine formauit naturam secundum illum qui sine
 semine nascitur Adam, et per hominem humanam 25
 naturam suscitat. similem in omnibus et parem Adae
 dominum Iesum fuisse asseris: illum utique sine semine et
 hunc sine semine, illum hominem solum et hunc hominem
 solitarium. ac per hoc uides te diligenter cauisse ac pro-
 spexisse, ne dominus Jesus Christus aut maior in aliquo Adae 30
 aut forte melior putaretur, cum ita eos sibi mensuris paribus

1 praemitis **M**¹ 2 persuadeas **Mr** dūm **M** cum] cum **M** 4 sicut
 Npr 5 corruptam **p** reparat **M** 8 humanam **om.** **M** 10 hactu **M**
 11 exegisti **M**¹ 14 subdole **NM** detulisses **Mr** 16 corruptionem **p**
 (ita saepe) 18 corruptam cui reparat **M** nil **M** 21 nil **M** 23 quod
 moliaris **N** 24 natura **N**² 25 humanam **om.** **Np** 26 aede **N**
 29 caruisse **p** 30 ade **M** Adamo **r**

comparaueris, ut derogaturum te quodammodo Adae aliquid crederes, si ei deum quippiam praetulisses.

VII. Quoniam enim inquis per hominem mors, ideo et per hominem resurrectio mortuorum. etiamne apostolico testimonio pernersitatem tuam ac scelus probare niteris et contagione impietatis tuae uas electionis infamas, uidelicet ut, quia a te auctor salutis tuae non intellegitur, idecirco etiam apostolus deum negasse uideatur? et tamen, si apostolicis testimoniis uti placebat, cur uno eins contentus cuneta siluisti et hoc non subdidisti statim: Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum, aut illud: sapientiam loquimur inter perfectos, et post alia: quam nemo, inquit, principum saeculi huius cognouit. si enim cognouissent, numquam dominum maiestatis erucifixissent, uel illud: quoniam in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, et: unus dominus Iesus Christus, per quem omnia? an in parte apostolum probans et in parte reprobans in eo tantum recipis in quo pro dispensatione hominem Christum nominat, in eo repudias in quo deum? Paulus enim hominem Iesum non negat, sed deum tamen eundem hominem confitetur et ita humano generi per hominem resurrectionem uenisse praedicat, ut in homine tamen ipso deum resurrexisse confirmet. uide enim, an eum qui resurrexit deum praedicet, qui eum qui erucifixus est deum maiestatis esse testatur.

VIII. Sed tamen ne dominum Iesum quasi unum de plebe redderes, dedisti ei aliquid dignitatis, tribuens ei honorem ut sancto homini, non diuinitatem ut uero homini ac uero deo. quid enim dieis? formauit deus dominicam incarnationem.

10] Gal. 1, 1. 12] I Cor. 2, 6. 13] I. e. 8. 15] Col. 2, 9.

17] I Cor. 8, 6.

1 aliquod *N* 2 eidem quidpiam *av* 4 etiam *M* 5 probare *N*
 6 concione *M* 7 intelligitur *Mp* etiam et *M* 13 inquit *M* principium *N* eins *p* 14 nunquam *M* 17 dominus noster *Np* 18 probas *NMp* et *om. Mr* reprobas *Mp* tantum] autem *M* 19 eum recipis *Mc* 23 nomine *Mⁱ* confirmat *Nⁱ* 28 ut utero *Nⁱ* 29 *sqqj*
 uerba nesth: *margo N*

tionem: theodocon formam honoremus cum deo sicut unam formam deitatis, sicut diuinæ uoluntatis inseparabilem statuam, sicut imaginem latentis dei. superius imaginem dei Adam esse dixisti, hic Christum imaginem dieis: illum statuam et hunc statuam. sed gratiae uidelicet tibi pro honore dei agendae sunt, quod theodocon formam honorandam cum deo esse concedis. in quo non tam honor est quam iniuria: neque enim in hoc ipso tribuis domino Iesu Christo honorem diuinitatis, sed negas. subtili quippe impietatis arte honorandum cum deo dieis, ne deum esse fatearis, et hoc ipso, quo uideris eum fallaciter coniunxisse, disiungis. nam eum utique eum non ut deum colendum, sed quasi eum deo honorandum esse blasphemis, ideo ei tribuis diuinæ uicinitatis coniunctionem, ut deitatis auferas ueritatem. impiissime et callidissime hostis dei, peragere uis scelus negantis sub nomine confitentis. honoremus, inquis, sicut diuinæ uoluntatis inseparabilem statuam, sicut imaginem latentis dei. profecit uidelicet apud nos per beneficia sua honor creatoris ac redemptoris nostri domini Iesu Christi. si ideo ab eo de aeterno interitu redempti sumus, ut redemptorem nostrum statuam diceremus, digno uidelicet obsequio, digno cultu respondere benignitati ac pietati illius nitimur, si maiestatem, quam ille propter nos humiliare non rennuit, nos etiam auferre conemur.

VIII. Sed excusas uidelicet illatam domino contumeliam subtiri honoris officio, dicens: tamquam imaginem latentis dei. in hoc quod imaginem dieis humanae eum comparas condicioni, in hoc quod latentis dei certissimae derogas dignitati. deus enim inquit Dauid manifeste ueniet, deus noster, et non silebit. et uenit utique et non siluit, qui,

29] Ps. 49, 3.

1 theodocon *M* 6 et tibi *Np* theodocon *M* 9 quippe] inquis *p*
 11 quod *M* coniungisse *N* disiungas *Me* 13 eis *M* uinitatis *M*
 15 quasi sub *M* 18 apud *N* creaturis *N¹* creatoris sui *M* 19 nři
 dñi nři *p* 23 renuit *p* 26 ymaginem *p* 28 conditioni *M* certis-
 simae *NM* 29 ueniet e deus *p*

priusquam ipse quippiam post ortum suum diceret, aduentum suum et terrenis pariter et diuinis testibus declarauit, dum stella indicat, dum magi adorant, dum angeli annuntiant. quid quaeris amplius? adhuc nox illius silebat in terris et honor illius iam clamabat in caelo. latuisse ergo in eo ac latere tu deum dicis? at non hoc prophetae, non patriarchae, non denique lex uniuersa praedixit. non dicebant enim latitaturum, qui uenturum omnibus praedicebant. erras, infelix caecitas, causas blasphemandi quaerens et non inueniens. tu enim latuisse etiam post aduentum suum dicis: ego eum nec prius quidem latuisse comprobo quam uenire. numquid enim patriarcham illum eximium, cui uocabulum uisio dei praesentis imposuit, qui ex subplantatoris nomine in Israhelis nomen ascendit, numquid sacramentum nascituri ex uirgine dei latuit? qui cum mysterium futurae incarnationis ex concertatione luctantis secum hominis agnouisset, uidi, inquit, deum facie ad faciem, et salua facta est anima mea. quid, quaeſo, uiderat, ut uidisse se deum crederet? numquid inter fulgora se ei et tonitrua deus protulit aut reserato intrinsecens caelo coruscans se ei facies diminitatis ostendit? nihil utique eorum, sed e diverso magis uidit hominem et agnouit deum. o uere dignus indepto nomine et qui interioribus magis quam exterioribus oculis uocabuli a deo dati meruit dignitatem. luctantem secum humanam speciem uidebat et uidere se deum protestabatur. sciebat utique, quod illa hominis species dei ueritas erat, quia, in qua tunc erat specie deus uisus, in ea erat speciei ipsius postea ueritate uenturus. quamquam quid miremur, si tantus patriarcha indubitanter credidit quod ei ipse per se deus tam

16] Gen. 32, 30.

1 post ortum] pastor tamen (tñ) *M* 2 et *ante* terrenis *om. M* 4 si-
lebit *p*¹ 6 at] an *M* 7 latitetur *M* 8 quia *M* praedicabant *M*
10 ergo *N* 11 cum probo *p* approbo *Me* patriarcha *N* 13 sub-
plantoris *M* usrlif *M* israelis *p* 14 nunquid *M* 15 misterium *NMp*
ex] et *N* 16 dum *M* 18 se *ante* deum *om. M* fulgora *N*¹ 19 re-
separato *N* 22 indepto *M* 23 uocabulū . . . datū *M* dignitate *M*
luctante *M* 26 speciei] specie *Mp* 27 quod *N* 28 per se *om. p*

evidenter ostendit, dicente ipso: uidi deum facie ad faciem,
et salua facta est anima mea? quid ei tantum deus praesentis diuinitatis ostenderat, ut demonstratam sibi faciem dei diceret? homo enim ei, ut nidebatur, tantummodo apparerat, quem etiam in concertatione superauerat. sed hoc utique per praecurrentia rerum indicia dens agebat, ut nemo esset qui deum natum ex homine non crederet, cum in humana specie deum iam patriarcha ante uidisset.

X. Sed quid ego in uno exemplo tamdiu commoror, quasi multa desint? numquid enim latere homines iam tum poterat in carne nenturns deus, enni de eo quasi ad omne humanum genus palam propheta diceret: ecce dens uester, et alibi: hic est dens noster, et illud: deus fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis: et regni eius non erit finis? sed et cum iam uenisset, numquid latebat eos quod uenerat, 15 2 qui nenisse eum palam confitebantur? numquid ignorabat dei aduentum Petrus dicens: tu es Christus filius dei unius? numquid Martha quid loqueretur aut quem crederet nesciebat, utique, inquians, domine, ego credidi quia tu es Christus filius dei unius, qui in hunc mundum uenisti? 20 omnes denique, qui ab eo uel morborum remedia uel membrorum restitutions uel mortuorum uitam petebant, ab hominis id infirmitate an a dei omnipotentia postulabant?

XI. Diabolus denique ipse cum enim omni illecebrarum ambitu, omni nequitiae suae arte temptaret, quid aut nesciebat suspicabatur aut quid temptans scire cupiebat? aut quid tantopere enim mouerat, quod deum iu hominis humilitate quaerebat? numquid documentis prioribus id didicerat aut umquam

12] Esai. 40, 9. 13] Esai. 25, 9 et 9, 6—7. 17] Matth. 16, 16.
19] Ioh. 11, 27.

1 ipso quia uidi *M* 5 quem] que *M* etiam *om.* *M* superararat *M* hoe *om.* *M* 9 quit *N* 10 desinit *M* 14 seculi *Mp* 16 quia *M* 18 num maria *Np* 21 membrorum *p* remedia uel membrorum *om.* *Na* 23 omnipotentiā *M* 24 cum eum *om.* *Np* ille celebrarum *N* illebrarum *p* 26 aut temptans *Me* aut quid... 27 quaerebat *om.* *M* 27 nouerat *Np* 28 umquam] quem *Me*

uere in humano corpore deum uenisse cognouerat? non utique: 2
 sed magnis signorum indiciis, magnis rerum experimentis et
 neritatis ipsius uocibus ad suspicionem et inquisitionem rei
 huius compellebatur, utpote et qui semel iam ab Iohanne au-
 dierat: ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi,
 et iterum ab eodem: ego a te debeo baptizari, et tu
 uenis ad me? descendens quoque de caelo et stans supra
 caput domini columba euidenter se ac manifestam declarati
 dei indicem dederat. uox quoque eum non per aenigmata nec 3
 10 per figuras a deo missa permouerat dicens: tu es filius meus
 dilectus: in te conplacui. et ideo, licet hominem extrin-
 sees in Iesu uideret, filium dei innestigabat dicens: si filius
 dei es, die ut lapides isti panes fiant. numquid diabolo
 contemplatio hominis suspicionem diuinitatis eripuit, ut per
 15 hoc, quod hominem nidebat, crederet deum esse non posse?
 non utique: sed quid ait? si filius dei es, die ut lapides
 isti panes fiant. non ambigebat utique esse posse quod an
 esset perserutabatur: de neritate ei erat sollicitudo, non de
 impossibilitate securitas.
 20 XII. Atqui sciebat utique dominum Iesum Christum ex
 Maria natum esse, sciebat pannis obuolutum in praesepio
 positum, pauperem eius inter humana exordia parnitatem fuisse
 et egenam etiam legitimis incunabulorum ministeriis infantiam:
 non dubitabat quoque eum ueram carnem habere, uere hominem
 25 natum esse. et cur ei hoc ad securitatem parum uisum est?
 cur eum, quem uere hominem esse nouerat, denum posse esse
 credebat? disce ergo, infelix furor, disce, insana et crudelis
 impietas, disce tandem uel a diabolo minoris esse perfidiae.
 ille dixit: si filius dei es, tu dicis: filius dei nou es. quod

5] Ioh. 1, 29. 6] Matth. 3, 14. 10] Luc. 3, 22. 12] Matth. 4, 3.

2 sed magis *Np* magis *bis a* 3 inquisitionem *N* 4 utpote *om. M*
a Mc 5 peccata *Mp* 6 iterum] item *M* 7 super *M* 8 caput *M*
columbam N¹ columba *M* euidenter *M* declarati *M* 12 istim *p*
 16 qui ait *N¹* 20 ut qui *Np* atquin *M* 21 inuolutum *M* 23 ege-
 num *Np* legitimis] legimus *N²* 24 dubitat *M* 28 diabulo *N¹*
 29 non est *M*

ille interrogauit, tu negas. nemo adhuc inuentus est praeter te qui diabolicam impietatem fuerit supergressus. quod ille in domino confessus est esse posse, tu non credis esse potuisse.

XIII. Sed cessauit postea forsitan et conquieuit cassatisque temptationibus suis depositus suspicionem, quia non inueniebat effectum? mansit quin immo in eo semper et usque ad ipsam domini crucem suspicio in eo per formidines proprias cumulata peruenit. quid plura? ne tunc quidem opinari de eo filium dei desiit, postquam tantum in eum persecutoribus suis licere cognouit. sed callidus utique hostis inter ipsas quoque corporeas passiones signa diuinitatis aspiciens, etiamsi esse eum malebat hominem, suspicari tamen conpellebatur deum, quia, licet hoc mallet credere quod uolebat, eogebaratur tamen ad id certis rerum indiciis quod timebat. nec mirum. quamuis enim eum et consputatum et flagellatum et contumeliis affectum et in crucem actum uideret, cernebat tamen inter ipsas iniuriarum indignitates dininas exabundare uirtutes, dum uelut templi scinditur, dum sol refugit, dum dies obscuratur, dum passionis uirtutem omnia sentiunt et cuncta etiam quae deum nesciunt opus diuinitatis agnoscunt. et ideo hoc uidens diabolus ac tremens omni modo peruenire ad dei agnitionem etiam in ipsa hominis consummatione temptauit, dicens per eos qui eruefixerant: si filius dei est, descendat nunc de cruce, et eredimus ei. sensit utique dominum deum nostrum passione corporis redemptionem humanae salutis operari, similique per eam et se destrui ac subiugari et nos redimi atque saluari, et ideo hostis generis humani omni modo et omni dolo cassari ea noluit quae agi pro omnium redemptione cognouit. si filius

23] Matth. 27, 42.

4 et] ac *M* coequuit *p* et cassatis (quass. *M*) *M* 5 temptationibus *N* 6 et *om.* *Np* 7 supplicio *p* in cum *r* cum multa *p* 8 quidam *M* filio *M* 11 suspiciens *M* cum *om.* *M* 13 cogitabatur *N* 15 cum et] enim *M* consputum *Mr* 16 cruce mactatum *M* 17 exabundare *p* 19 deum] domini *p* 20 uidens hoc *Mpr* 22 consummatione *M* consummatione *p* qui cum cruciferant *M* 24 sentit *p* nostrum *om.* *Np* 25 redemptione *N'M* per eam] ea *v.* *om.* *M* 27 cassare *M*

dei, inquit, est, descendat nunc de cruce, et credimus ei, scilicet ut motus uerborum contumelia dominus desereret sacramentum, dum ulcisceretur iniuriam. uides ergo dominum etiam in cruce positum filium dei appellari, uides eos hoc quod nominant suspicari. disce itaque, ut superius dixi, uel a persecutoribus ipsis uel a diabolo filium dei credere. quis umquam aequauit daemoniacam infidelitatem? quis supergressus est? ille eum filium dei esse suspicatus est etiam cum mortem pertulit, tu negas etiam cum resurrexit: ille enim deum suspicatus est cui se oculuit, tu negas cui probauit.

XIII. Uteris ergo aduersus deum scripturis saeris et suos ipsos in ipsum testes agere conaris. sed quomodo? uere, ut non solum dei, sed etiam testimoniorum ipsorum praenaricatoris. nec mirum utique si, quia id quod uis non potes, id facis solum quod potes: quia nertere in deum testimonia sacra non uales, quod uales, ipsa peruerbis. dieis enim: ergo et Paulus mentitur de Christo dicens: sine matre, sine genealogia. interrogo te de quo hoc uelis dixisse Paulum? de filio 2 et uerbo dei au de Christo, quem tu a filio dei separas et hominem tantum esse blasphemas? si de Christo, utique quem hominem solitarium dicis, quomodo uasci homo sine matre, sine genealogia maternae originis potuit? sin autem de dei uerbo ac dei filio, quid facimus quod idem apostolus, ut tu, sacrilege, aestimas, testis tuus, eodem loco atque eodem testimonio eum, quem tu sine matre asseris, etiam sine patre esse testatur dicens: siue patre, siue matre, siue genealogia? ergo superest ut apostoli testimonio utens, quia filium dei sine matre asseris, etiam sine patre esse blasphemas. uides ergo 3 peruersitatis ac nequitiae tuae studio in quod te impietatis

17] Hebr. 7, 3.

1 inquit *om. M* 2 dissereret *M* 3 irasceretur in iniuria *M* 4 hoc *scripsi*: hic *Np* id *Me* 5 nominat *M* 7 daemoniacam *N*: *scrib. fort.* daemoniacam, *cum forma* daemoniacus *nusquam nisi hoc loco occurrat* 8 morte *M* 10 occultauit *M* 12 ipsos *om. Me* 14 si] sed *M* facias *M* 16 pernerves *N¹* 17 mentitus *N* 21 matre et sine *Me* 22 si autem *M* 24 extimas *M* 26 sine patre *om. p* sine matre *om. M* 27 ut *om. M* 28 blasphemas *M*

praeeruptum ieceris, ut, quod nemo adhuc a saeculis nisi insanus fortasse dixit, dum filium dei matrem non habuisse dicis, etiam patrem ipsius denegares. et hoc tamen nescio impietate maiore an ineptia, quia quid stultins, quid ineptius quam filii nomeu ponere et patris nomen uelle reticere? sed 5
 4 dicens: non reticeo nec nego. et quis ergo te furor conpulit testimonium illud ponere, ubi, dum matrem eum non habuisse
 dicis, etiam patrem eius negasse uidearis? nam cum in eodem testimonio sicut sine matre, ita etiam sine patre esse dicatur, necesse est ut, si sine matre ibi intellegi potest, eodem modo, 10
 quo sine matre esse ibi intelligitur, etiam sine patre esse credatur. sed hoc praeerupta illa ad negandum deum insanum non intellexit, quae, cum id trunenum poneret quod integrum scriptum esset, non uidit reserata sacri uoluminis serie redar-
 5 gni impudens atque apertum posse mendacium. o stulta blasphemiae amentia, quae, dum ipsa non uidet quid sequi debat, etiam illud non sapuit quid legi possit: quasi nero, quia auferebat sibi intelligentiam, auferre posset omnibus lectionem, aut ideo perdituri omnes ad legendum oculos capitum sui essent, quia ipse iam mentis oculos perdidisset. andi ergo, 20
 haeretice, quod furatus es: andi plena et integra, quae debilia ac truncata posuisti. apostolus duplarem dei natinitatem insinuare omnibus cupiens, ut et in deitate natum dominum et
 6 in carne monstraret, ait: sine patre, sine matre. alterum enim proprium est dininitatis natuitati, alterum carnis, et 25
 sicut in deitate est sine matre, ita in corpore est sine patre generatus. ac sic, cum nec sine patre nec sine matre sit, et sine patre tamen et sine matre credendus est, quia, si dum ex patre nascitur respicies, sine matre est, si dum ex matre, sine patre. ac sic in singulis natinitatibus alterum habens 30

1 iaceris **M** seculis **M** scilicet **p** 2 forte **M** 5 nomen post patris **om.** **M** reticeri **M** 7 ponere illud **p** eum] illum **M** 8 in **om.** **M**
 10 si **om.** **p** intelligi **Mp** 11 intelligitur **Mp** 13 truncum] erunt cum **N** 14 scribtum **N** esse **M** 16 blasphemia **M** mentia **N** men-
 tio **p** ameniac; **M** blasphemia et amentia **v** quae **om.** **M** 17 quod legi **N²** 18 intelligenciam **M** possit **M** 21 hereticae **N** 22 tru-
 cata **N¹** et truncata **M** duplarem **p** 23 deum **M** 25 et] quia **Mv**
 27 generatus **om.** **M**

alterum in utraque non habuit, quia nec diuinitatis nativitas matre eguit et ad nativitatem corporis sibi ipse sufficit. sine patre ergo inquit apostolus, sine matre, sine genealogia.

XV. Quomodo sine genealogia dominum fuisse dieit, cum 5 euangelium Matthaei a genealogia coepert saluatoris dicens: liber generationis Iesu Christi, filii Dauid, filii Abraham? ergo et iuxta euangelistam habet genealogiam et iuxta apostolum non habet, quia iuxta euangelium ex matre habet, iuxta apostolum ex patre non habet. et ideo bene apostolus 10 dicens sine patre, sine matre, sine genealogia ubi eum sine matre genitum esse posuit, ibi etiam sine genealogia esse memorauit. ac per hoc in utraque domini nativitate et euangelica sibi et apostolica simul scripta conueniunt, quia et iuxta euangelistam habet genealogiam sine patre incarnatus, 15 et iuxta apostolum non habet sine matre dominus in deitate generatus, Esaia dicente: generationem autem eius quis enarrabit?

XVI. Cur ergo, haeretice, non hoc modo quae legeras integra et incorrupta posuisti? nides itaque apostolum hac ratione, 20 qua natum dominum sine patre posnit, hac etiam sine matre posuisse, ut et qua ratione intellegereetur esse sine patre, hac nosceretur esse sine matre, et sicut non posset utique sine patre credi, ita sine matre quoque non posset intelligi. cur 2 ergo, haeretice, non hoc modo quae in apostolo legeras in- 25 columia et inniolata posuisti, sed partem ingeris, partem subtrahis, et ut astruere falsitatem per scelus possis, veritatis nerba furaris? uideo a quo ductus. illius enim habere crea-

6] Matth. 1, 1. 16] Esai. 53, 8.

1 utraque *Np*: utroque *Mv* 3 sine alogia *M* 5 euangelium *Np*
 mathei *Np* matthei euangelistae *Mcc*) 6 habraam *N* abraam *p*
 7 euangelistam *Np* euang^l *M* 8 euang^l *M* euangelium *p* 10 dicit *p*
 patre] matre *p* eum] enim *p* 11 ubi *M* 12 euangelica *Np*
 13 scripta *N* 14 euangelistam *Np* euang^l *M* genealogia *N¹* in
 carne natus *e* 16 ysaia *p* autem *om. Mp* 17 enarrabit *M* 18 her-
 eticae *N* 21 et *om. Np* intellegetur *N¹* hac nosceretur] agnosceret
M 22 posset *scripti*: possit *Nmpc* 23 possit *Mv* intelligi *Mp*
 24 hereticæ *N* incolumia *M* 27 ductus es *M*

dendus es institutionem cuius sequeris exemplum. sic enim diabolus in euangelio temptans dominum si filius, inquit, dei es, mitte te deorsum. scriptum est enim: quia angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis. et cum hoc dixisset, cohaerentia et subiecta subtraxit, id est: super aspidem et basiliscum ambulabat et conueniebat leonem et draconem. callide utique superiora posuit, inferiora subtraxit: illud enim posnit ut circumscriberet, hoc reticuit ne se ipse damnaret. sciebat enim se aspidem et basiliscum, se leonem et draconem prophethica uoce signari. ita ergo et tu partem obiciens, partem subtrahens illud scilicet ponis ut circumuenias, hoc subtrahis, ne, si totum utique posueris, circumscriptionem tuam ipse condemnes. sed tempus tandem est ad ulteriora transire. nimis enim diu in singulis commorantes, dum affectu copiosae responsionis dueimur, modum libri etiam longioris exceedimus.

XVII. Ais ergo in alia disputatione, immo in alia blasphemia tua: et spiritum de divina natura separauit, qui humanitatem eius creauit. ait enim quia, quod ex Maria natum est, de spiritu sancto est. qui et iustitia repleuit quod creatum est. ait enim: apparuit in carne, iustificatus est in spiritu. item qui eum fecit et daemoniis metuendum. ego enim, ait, in spiritu dei eicio daemones. qui et carnem eius fecit templum: uidi enim spiritum descendenter quasi columbam et manente super eum. item qui ei donauit elevationem in caelum. ait enim: dans mandatum apostolis, quos elegit, per spiritum sanctum eleuatus est. hunc denique qui tantam gloriam Christo

2] Lue. 4, 9—10. 3] Ps. 90, 11. 6] Ps. 90, 13. 19] Matth. 1, 20.
21] 1 Tim. 3, 16. 23] Matth. 12, 28. 25] Ioh. 1, 32. 27] Act. 1, 2.

1 es] est N exempla M euangelio Np deum M^e 4 mandabit scripsi: mandauit NM^p cf. Concl. I, 20, 4 9 dampnaret NM^p
11 et] ut p^t 13 si om. M 14 condempnes NM^p 18 separauit (*scil. scriptura*) p: separant N separas M separans v 19 qui] quia M
ei p 24 ecce p 26 et om. N

donauit omnis ergo in his blasphemia tua haec est, 2
 ut nihil Christus per se habuerit, sed nec ipse, ut tu ait,
 solitarius homo aliquid a uerbo, id est a filio dei cuperit, sed
 totum in eo donum spiritus fuerit. si ergo omne id, quod tu
 ad spiritum refers, esse ipsius demonstrabimus, quid reliquum
 est nisi ut, quem tu ideo hominem uis intellegi, quia ut ait
 totum habuerit alienum, nos ideo probemus deum, quia habuerit
 totum suum? et quidem hoc non disputationibus tantum aut
 argumentis, sed uoce ipsius diuinitatis probabimus, quia nulla
 10 deo rectius quam diuina testantur: et quia nulla se melius
 quam ipsa maiestas dei nouit, nullis deo dignius ereditur
 quam his, in quibus deus ipse est testis suus. primum ergo 3
 quod ait quia humanitatem eius spiritus sanctus crearit, posse-
 mus id nos simpliciter intellegere, si agnosceremus te id non
 15 infideliter protulisse. neque enim nos conceptam ex spiritu
 saneto domini carnem negamus, sed ita tamen conceptum
 corpus cooperante spiritu dicimus, ut creatum tamen sibi a
 filio dei hominem suum esse dicamus, dicente ipso in scriptis
 sacris spiritu saneto atque testante: sapientia aedificauit
 20 sibi dominum. nides ergo quod id, quod conceptum est a 4
 spiritu saneto, aedificatum a filio dei atque perfectum est:
 non quia aliud opus filii dei, aliud spiritus sancti sit, sed quia
 per unitatem diuinitatis ac maiestatis et operatio spiritus aedi-
 25 ficatio filii dei sit et aedificatio filii dei cooperatio spiritus
 sancti. et ideo non solum spiritus sanctus in uirginem super-
 uenisse, sed etiam uirtus altissimi obumbrasse uirginem legitur,
 ut, quia sapientia ipsa plenitudo diuinitatis est, sapientia
 sibi dominum aedificante omnem diuinitatis plenitudinem nemo

19] Prou. 9, 1.

1 complura intercidisse patet: cf. cap. 23, 1 2 tua ait **M** 3 aliquod **N**¹
 coeperit **N** 5 demonstrauimus **N**¹**p** 6 intelligi **Mp** ait **M**¹ 7 qui **p**
 8 aut] ut **M** 9 id ipsius **M** probauimus **N**¹**p** 11 nullus **N**¹**p**
 nulli **M** dignis **M** 12 hui **p** deus *om.* **M** suis **N**¹ 13 sanctus
om. **M** possimus nos id **M** 14 intelligere **Mp** 16 dominicam **M**
 temen **N**¹ 18 scripturis **Mp** 20 ergo id quod conceptum est de
 spiritu **M**

5 ambigat affuisse. sed infelix blasphemandi amentia dum separare Christum a filio dei nititur, non uidet se ipsam a se diuinitatis penitus separare naturam: nisi forte credit quod ideo aedificata ei a sancto spiritu dominus sit, quia idoneus ac potens ad aedicandum sibi dominum ipse non fuerit. sed hoc quam insanum est tam ridiculum, ut, qui nutu suo omnem caelestium ac terrestrium uniuersitatem creasse creditur, aedificare sibi corpus non potuisse credatur, praesertim cum uirtus sancti spiritus uirtus eius sit et ita unita sibi atque inseparabilis diuinitas sit trinitatis atque maiestas, ut nihil omnino in una deitatis 10 persona possit intellegi quod a plenitudine diuinitatis ualeat separari. ergo hoc posito et intellecto, quod iuxta fidem scripturae sacrae spiritu sancto superueniente et uirtute altissimi obumbrante sapientia sibi dominum aedificauerit, reliquae calumniarum blasphemiae nihil sunt. neque enim dubium est quod 15 ipse per se atque in se uniuersa fecerit, in cuius nomine ac fide etiam credentium fides nulla non potuit: neque enim ille auxilio alterius eguit, cum ne illi quidem eguerint, qui in uirtute ipsius crediderunt. atque ideo et illud, quod ait quia spiritu iustificatus sit, et quod metuendum eum daemonibus 20 spiritus sanctus fecerit, et quod caro eius a spiritu facta sit templum, et quod a spiritu sit eleuatus in celum, sacrilega et furiosa sunt omnia: non quia in his omnibus quae ipse fecit unitas et cooperatio spiritus defuisse credenda sit, utpote cum numquam deitas a se desit et in operibus saluatoris 25 semper nirtus fuerit trinitatis, sed quia tu domino Iesu Christo quasi inopi et inbecillo opitulatum uis spiritum sanctum, qui ea utique illi tribuerit quae praestare sibi ipse non quinerit. disce itaque ex sacris testimoniosis deum credere et falsitatem

1 ambigeret *Mc* blasphemantis *N²* 4 spū sancto *p* idoneus *p* aedicandam *M*: cf. *II*, 3, 6. *III*, 2, 1 5 quam] tam *M* 6 tam] iam *N¹* quam *Mp* suo *om.* *Mc* 8 spiritus sancti *p* 9 diuinitatis sit trinitatisque magestas *M* 11 intelligi *Mp* 12 hoc] hoc ¹¹ *M*, sed si *deletum* intellectu *M* 14 edificauit *p* 15 est *om.* *M* 18 auxiliū *M* eguit] eguisse credendus est *M* ille *p* 19 ait *p* 20 a spiritu *v* 21 sanctus *om.* *Mc* 22 eleuatus sit *Mr* 25 numquam *M* 28 illi utique *Mpv* uequierit *M* 29 deum] dñi *p*

ueritati non admiscere, quia res non recipit et ratio perhorrescit, ut diuinis testinoniis daemonie spiritus intellegentia misceatur.

XVIII. Iam primum euim hoc, quod ais quia iustitia repleuerit quod creatum est, et hoc apostolico uis testimonio conprobare quo dicit: apparuit in carne, iustificatus est in spiritu, utrumque insano sensu et furioso spiritu loqueris, quia et hoc, quod a spiritu uis eum repletum esse iustitia, 10 ideo ponis, ut ostendas eius uacuitatem cui praestitam esse asseras iustitiae adimpletionem, et hoc, quod super hac re apostolico testimonio uteris, diuini testimonii ordinem rationemque furaris. non enim ita ab apostolo positum est ut tu id trunca 2 initiatunque posuisti. quid euim apostolus ait? et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum 15 est in carne, iustificatum est in spiritu. uides ergo quod mysterium pietatis uel sacramentum iustificatum apostolus praedicauit. non enim tam inmemor ipse dictorum suorum ac doctrinae erat, ut eum iustitia egnisse diceret quem ipse semper iustitiam praedicarat dicens: qui factus est 20 nobis iustitia et sanctificatio et redemptio. alibi quoque sed abluti, inquit, estis, sed iustificati estis, sed sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi. quam longe ergo ab eo est ut adimpletione iustitiae indigerit 3 qui iustitia uniuersa compleuit, et ut maiestas eius iustitiam 25 non habuerit eniis etiam nomen cuncta iustificet. uides ergo uel quam inepta blasphemia tua vel quam insana sit, quia id anferre domino deo nostro niteris, quod ita ab eo in omnes credentes large semper effunditur, ut nunquam in ipso tamen ingi largitate minuatur.

6] 1 Tim. 3, 16. 13] l. c. 19] 1 Cor. 1, 30. 21] 1 Cor. 6, 11.

1 ammisere *N* perorrescit *M* 2 demoniac *p(r)* intelligencia *M*
 5 hoc *om.* *M* 6 quod dicat *Me* 8 a^b s^u *M* 14 est pietatis est *p^t*
 16 misterium *NM^p* est pietatis *p* 18 doctrinae sueae *Me* 20 ac
 redempcio *M* alii *N* 21 inquit *M* sed iustificati estis *om.* *M*
 22 nostri *om.* *M* 23 abiunctione *N* 24 et *om.* *M* 25 iustificat *v*
 26 quia id] quod *M* 27 deo *om.* *Mav* 28 nunquam *M*

XVIII. Dicis quoque quod spiritus eum fecerit daemonibus metnendum. ad quod quidem respuendum ac refutandum etiamsi ipsa dieti execrabilitas satis sufficit, tamen adhibemus exempla. dic mihi, quaeſo, tu, qui hoc quod eum daemones metuerint non suum dicis, sed alienum, nec potestatis hoc uis fuisse, sed muneris, quomodo etiam nomen eius potestatem habuit qua ipſe, ut tu ait, indigens fuit? quomodo in nomine eius daemones electi, debiles curati, mortui suscitati sunt? Petrus enim apostolus claudio illi, qui sedebat ad speciosam portam templi, in nomine, inquit, Iesu Christi surge et ambula. et iterum in ciuitate loppe ad eum, qui ab annis octo paralyticus iacebat in lectulo, Aeneas, sanat te, inquit, Iesu Christus: surge et sterne tibi. Paulus quoque praecepio, inquit, tibi, ad spiritum Pythonis, in nomine Iesu Christi exi ab ea: et exiit ab ea daemonium. sed quam longe haec imbecillitas a domino nostro fuerit, hinc intellege, quod ego ne illos quidem imbecillos fuisse dico quos ille per nomen suum potentes fecerit, siquidem nulli umquam apostolorum post domini resurrectionem uel daemonem uel ullam infirmitatem obstitisse cognouimus. quomodo ergo metuendum eum spiritus reddidit qui alios fecit esse metuendos, aut in se ipso infirmus fuit cuius fides etiam per alios super uniuersa regnauit? postremo hi qui potestatem a deo acceperunt numquam potestate ipsa ut sua usi sunt, sed potestatem ipsam ad eum a quo acceperant retulerunt, quia nec potestas ipsa uim ullam umquam habere potuit nisi per nomen ipsius qui dedit. ideoque et apostoli et omnes ministri dei nihil in suo umquam, sed in Christi nomine atque inuocatione fecerunt,

10] Act. 3, 6. 12] Act. 9, 34. 14] Act. 16, 18.

1 quoque ergo quod *M* 3 execrabilitas *M* 5 timuerint *M* nec
 nō *p* potestates *M* hoc uis... 6 potestatem *om.* *M* 7 quā] quia *M*
 tu *om.* *M* 9 enim] inquit *M* 12 paraliticus *Mp* lecto *Mv* aenea
N: *cf.* Satanas *Coul. XXII*, 10, 2 sanet *N²pv* 14 tibi inquit *M*
 phitonis *N* phitonis *p* fitonis *M* pythonem *av* 15 exire *Mv* et *Uulg.*
 17 intellige *Mp* ne in illis quidem imbecillis *M* quo *M* 24 nun-
 quam *M* 25 ad eum] a deo *N* ad deum *p* acceperunt *M* 26 um-
 quam *om.* *p* 27 ministeri *N*

quia potestas ipsa inde accipiebat uirtutem unde habebat exordium, et dari per ministros nequaquam poterat nisi ab auctore uenisset. tu ergo, qui idem uis dominum fuisse quod 4 unum ex seruis suis (quia, sicut apostoli nihil utique habuerant nisi a domino suo accepissent, ita tu nihil uis dominum ipsum habuisse nisi quod a spiritu acceperit, ac per hoc et ipsum quod habuit non ut dominum uis habuisse sed ut seruum accepisse), die mihi ergo quomodo ille potestate ipsa ut sua, non ut accepta utebatur? quid enim de eo legimus? surge, inquit 10 paralytico, tolle grabatum tuum et uade in domum tuam. et iterum supplicanti pro filio patri uade, inquit, filius tuus uiuit. et illud ubi unicus matris ad sepulchrum deferebatur, adulescens, inquit, tibi dico, surge. num 5 quid ergo, ut mos eorum erat qui potestatem a deo accipiebant, 15 potestatem quoque ille dari sibi ad efficiendum inuocatione diuini nominis postulabat? cur non, sicut apostoli in nomine ipsius, ita quoque ipse in nomine spiritus operabatur? denique quid de ipso euangelium protestatur? erat, inquit, docens eos sicut potestatem habens, non sicut scribae eorum 20 et Pharisaei. aut superbum et arrogantem forsitan uis fuisse, qui potestatem, quam a deo ut ait accepisset, suae potentiae deputaret? sed quid facimus quod potestas numquam est obsecuta famulis nisi per nomen auctoris nec habere efficientiam potuit, si aliquid sibi ex ea faciens deputauit.

25 XX. Sed quid tamdiu euidentibus quidem, sed tamen minoribus argumentis contra furentem blasphemiam agimus? audiamus ipsum ad discipulos loquentem deum: infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, dae-

9] Matth. 9, 6. 11] Ioh. 4, 50. 13] Luc. 7, 14. 18] Matth. 7, 29.
27] Matth. 10, 8.

2 actore **M** 3 uis **om.** **Npa** dominum fuisse dicis **ar** 6 ab **M**
et **om.** **p** 7 quod et **Np** deum **M** 9 legitimus **N** 10 paralitico **NMp** tolle inquit **M** tuum et ambula et **p** 12 sepulchrum **p** 13 adoleseens **Mp** 17 illius **M** ipse quoque **Me** 18 euangelio **N** eunangelium **p** inquid **N** 20 ayt **N** 22 nunquam **M**
24 aliquit **M** 25 qui tandem **M** si tamen **p**¹

mones eicie. et iterum in nomine, inquit, meo dae-
monia eicietis. numquid ad potestatem exercendam alterius
nomine eguit qui ipsum nomen summ potestatem esse fecit?
sed quid adhuc additur? ecce, inquit, dedi nobis pote-
statem calcandi super serpentes et scorpiones et 5
super omnem uirtutem inimici. ipse certe mitem, ut uere
erat, et humilem corde se esse dieit. et quomodo pro summa
utique potestate in nomine suo operari alios praecepit, si ipse
in nomine operabatur alieno, aut aliis dabat quasi suum, quod
ipse, ut tu uis, non habuerat, nisi accepisset alienum? die 10
mihi autem: qui sanctorum potestatem a deo accipientes sic
operati sunt? ant numquid non insanus Petrus creditus fuerat
aut furiosus Iohannes aut amens Paulus, si quibusunque aut
aegris dixissent 'in nomine nostro surgite' aut elandis 'in nomine
nostro ambulate' aut mortuis 'in nomine nostro uinite' aut illud 15
ad aliquos 'damus uobis potestatem calcandi super serpentes
3 et scorpiones et super omnem potestatem inimici?' intellege
ergo ex hoc ipso insaniam tuam, quia, sicut haec uerba insa-
na sunt si sint humanae praeceptionis, ita tu insauissimus
qui diuinae haec non intellegis potestatis. ex duobus enim 20
alterum confitearis necesse est, aut posse hominem diuinam
potestatem et habere et dare, aut certe, si nullus omnino
hominum id potest, deum fuisse qui potuit. nemo enim diuinam
virtutem potest tribuere in munificentia, nisi qui habuerit
in natura.

25

XXL Seqnitur autem in blasphemia tua quod caro eius
templum a spiritu facta sit, ideo quia Iohannes dixerit: nidi
enim spiritum descendenter de caelo et manentem
super eum. quia furiosam assertionem tuam etiam diuinis
testimoniis confirmare conaris, uideamus quam ob causam hoc 30
quod tu ait testimonium saerum dixerit. nidi enim inquit

1] Marc. 16, 17. 4] Luc. 10, 19. 6] cf. Matth. 11, 29. 27] Ioh. 1, 32.

6 item <i>Np</i>	8 post alios <i>p</i> repetit in suo nomine	10 ait <i>Me</i>
13 quibusunque <i>M</i>	17 intellige <i>Mp</i>	20 intelligis <i>Mp</i>
27 sit] est <i>Np</i>	28 manente <i>N</i>	29 etiam <i>om.</i> <i>Np</i>
30 quausam <i>N</i>	31 inquit <i>M</i>	

spiritum descendenter sicut columbam et manentem super eum. discerne hic, si potes, quis maior sit, quis honoratior? is qui descendebat an is ad quem descendebatur? is qui defererebat honorem an is cui honor defererebatur? ubi hic in testimonio sonat quod carnem eius templum spiritus fecerit, aut in quo honorem dei minuit, si ad demonstrandum humano generi deum dens ipse descendit, cum utique non minor intelligi debeat is enī indicata sit dignitas, quam is qui index fuerit dignitatis? sed absit ullam credere aut fieri in diuinitate distantiam, quia eadem una deitas et aequalis potestas opinionem penitus impiae inaequalitatis excludit. et ideo in hoc negotio, cum et patris persona et filii et spiritus sancti sit, et cum filius dei sit ad quem descenditur, spiritus qui descendit, pater qui testimonium dicit, nullus plus habuit honoris, nullus quicquam accepit iniuriae, sed aequaliter ad plenitudinem deitatis totum redundat, quia quaevis in trinitate persona honorem in se totius continet trinitatis. et ideo dici hinc amplius non 4 necesse est nisi ad manifestandam tantum impietatis tuae causam atque originem, quia spinae utique ac tribuli ex radicibus emergentes qualitate sui stirpem suam produnt et ex eo ipso quod sunt indicant unde nascantur. ita ergo et tu, Pelagianae haereseos spinosa suboles, idem ostendis in germine quod pater tuus habuisse traditur in radice. ille enī, ut Leporius discipulus suus dixit, dominum nostrum asserebat Christum factum esse per baptismum, tu in baptismo templum dei dicis factum esse per spiritum. non quidem ad plenum eadem uerba sunt, sed ad plenum una peruersitas.

XXII. Addis autem etiam hoc praedictis impietatibus tuis quod elevationem domino in caelum spiritus condonarit, ostensio dens scilicet sacrilego sensu tuo, quod tam inbecillum ac tam

2 onoratior *N* 3 is qui . . . descendebatur *om. M* descedebat *N*
 his qui defererebat *M* 7 intelligi *Mp* 8 quam his *M* 9 ci | credere *p*
 10 eadem *om. Np* 11 poenitus *N* 12 sc̄s *N* 13 cum *om. M*
 19 triboli *N¹* 20 qualitatis sua *M* producent *Np* 22 heros *p*
 subules *M* suboles *N²pa* 23 radice. Leporius ille *Mr* 24 nostrum
 non *M* 26 dei *om. M* spiritum] *xpm Np* 27 eandem *p¹* 28 autem
om. Np suis *N*

egenum dominum Iesum Christum fuisse erdis, quod, nisi
 eum spiritus eleuasset in caelum, adhuc hodie forsitan futurum
 aestimares in terra. ad probationem autem dicti etiam testi-
 monium saerum adhibens ait, inquis, enim: datus mandata
 apostolis, quos elegit, per spiritum sanctum eleuatus 5
 2 est. quid te appellem, quid te aestimem, qui corrumpendo
 diuinis litteras id agis, ne testimonia sacra habeant nimis testi-
 moniorum? nouum audaciae genus, quae id efficere argumentis
 inequitiae suae nititur, ut falsitatem ueritas confirmare nideatur.
 non enim ita in apostolicis actibus dictum est, ut tu ais. quid 10
 enim scriptura dicit? quae coepit Iesu facere et docere
 usque in diem qua praecipiens apostolis, per spiritum
 3 sanctum quos elegit, assumptus est. quod utique hyper-
 baton est et ita intellegendum: quae coepit Iesu facere
 et docere usque in diem qua assumptus est, praeci-15
 piens apostolis, quos elegit per spiritum sanctum,
 ut responderi tibi forsitan amplius quam testimonio ipso in
 hae parte non habeat, quia sufficere utique ad plenum ueritati
 debet integritas testimonii, si falsitati poterat satis esse cor-
 ruptio. sed tamen tu, qui putas dominum Iesum Christum 20
 non potuisse caelum ascendere nisi eleuatus esset a spiritu,
 dic mihi quomodo ipse ait: nemo ascendit in caelum nisi
 qui de caelo descendit, filius hominis qui est in
 4 caelo? agnosce ergo quam ridicula et stulta putas non potuisse
 enim caelum ascendere, qui, cum descendisset in terris, num-25
 quam afnisse dicatur e caelo, et an possibile ei fuerit linquendi
 inferos caelum ascendere, cui promptum fuerit etiam in terris

4] Act. 1, 2. 11] Act. 1, 1—2. 22] Ioh. 3, 13.

3 extimares *M* 4 ais *M* enim *om. Np* 6 te *ante* estimem *om. p*
 extimem *N* existimem *Mv* 7 literas *M* ais *M* 8 que *M*: que *p*
qde (*i. e.* quidem) *N¹* quod *N²v fort.* quae quidem 10 actis *M* 11 di-
 cis *M¹* 13 hiperbaton *p* 15 et docere *om. M* assuntus *N* 17 re-
 sponderi *N¹* respondere *M* 18 habeat *Np*: cf. Rönsch, It. u. Uulg.
p. 449 adnot. 13 debeat *Mr* 19 debeat *Mr* correpreio *Mr* cor-
 ruptio *p ut solet* 24 ridicula et stulta *M* 25 enni] de celo *M* de-
 scendisset *M* terras *p* nunquam *M* 26 affuisse *p* dicatur *om. M*
e] ae N 27 scandere *Mp* proutum *N* fuerat *M*

sito semper in caelestibus permanere. quid autem illud quod ipse ait: ascendo ad patrem meum? numquid in ascensione haec intercessuram opem indicavit alterius, qui in hoc ipso quod ascensum se esse dixit virtutem propriae potestatis ostendit? Dauid quoque de ipsa domini ascensione ascendit, inquit, dens in iubilatione, dominus in uoce tubae: euidenter maiestatem ascendentis per potestatem ascensionis explicuit.

XXIII. Sed uideamus tamen quia tandem praecedentes blasphemias tuas adiectione concludas: qui tantam, inquis, gloriam Christo donauit. gloriam nominas ut contumeliam facias. nam in eo quod donatum dominum gloria asseris, dum accepisse dicis, indiguisse blasphemias. hoc enim agit impius sensus tuus, ut largitas munerantis indigentiam accipientis ostendat. et — o infelicem impietatem tuam — et ubi illud est quod de ascendente in caelum domino Iesu Christo ipsa olim diuinitas praenuntiauit, tollite, inquiens, portas, principes, uestrar, et introibit rex gloriae? cumque ipse 2 sibi, ut solet sermo diuinus, quasi sub inquirentis nomine respondisset: quis est iste rex gloriae? statim subdidit: dominus fortis et potens, dominus potens in proelio, sub proelii utique gesti nomine uictoram domini triumphantis ostendens. deinde cum ad couplendam rei expositionem textum supra dicti sermonis iterasset, hac maiestatem domini caelum 25 introeuntis conclusione monstrauit dicens: dominus uirtutum, ipse est rex gloriae. scilicet ne susceptio corporis honorem summae inminueret diuinitatis, eundem hie dominum uirtutum et regem caelestis gloriae esse docuit, quem superius uictorem inferni proelii indicauit. i nunc et donatam domino gloriam 3

2] Ioh. 20, 17. 5] Ps. 46, 6. 17] Ps. 23, 7. 20] I. e. 8.

21] I. e. 25] I. e. 10.

1 posito *M* 3 indicat *M* quin in *p* 4 quo *v* 6 iubilo et *M* et *Uly.* 7 euidentem *Np* 8 expletuit *M* 10 quis *N* tantum *N¹* 12 gloriam *N* glorie *M* 14 numerantis *N¹* 15 o om. *M* 17 atollite *M(v)* 18 introiuit *N¹* 20 subdit *p* 24 hanc *p* 27 minueret *p* 29 praedicauit *Mpc* i nunc scripsi: In hunc *Np* iam nunc *M* nunc *v* et om. *M*; cf. *III*, 15, 4. *VII*, 5, 4

XVII. Cass. 1.

esse dico, cum et propheta eum regem gloriae esse dixerit et ipse de se ita testificatus sit: cum uenerit filius hominis in gloria sua, repugna, si potes, et contradicito, ut, cum ille se habere testetur gloriam suam, tu acceperissem eum dieas alienam: quamvis nos ita dicamus eum gloriam habere propriam, ut non negemus tamen hanc ipsam gloriae proprietatem ei cum spiritu ac patre esse communem, quia, quidquid deus possidet, deitatis est, et regnum gloriae ita est filio dei proprium, quod non est tamen a totius deitatis proprietate diuisum.

XXIII. Sed tempus tandem est finem libro, immo uniuerso operi inponere, si pauca tamen sanctorum uirorum atque instruum sacerdotum dicta subdidero, ut id, quod auctoritate testimoniorum sanctorum iam approbanimus, etiam fide praesentis temporis roboremus. Hilarius, uir uirtutum omnium atque ornatorum et sieut uita, ita etiam eloquentia insignis, qui et magister ecclesiarum et sacerdos non per sua tantum merita, sed etiam per profectus erudit aliorum et inter procellas persecutionum ita immobilis perststit, ut per iniictae fidei fortitudinem etiam confessoris ceperit dignitatem, in libro fidei primo deum uernum ex deo nero dominum Iesum Christum et ante saecula natum et postea hominem genitum esse testatur. item in secundo libro: unus unigenitus deus in corporis humani formam sanctae uirginis utero insertus accrescit. qui omnia continet et intra quem cuncta sunt, humani partus lege profertur. item in eodem libro: angelus testis est, deus nobiscum est, ille qui nascitur. item in libro decimo: nati quoque in hominem ex parte uirginis dei sacramentum docuimus. item in eodem: namque cum in homine deus natus sit, non id-

2] Matth. 25, 31. 23] II, 25. 27] II, 27. 28] X, 7. 30] 1. c.

3 gloriam suam *M* 4 se ille *M* 5 nos ita dicamus nos *M* 7 quicquid *p* 9 proprietatem *M* 12 paucorum *Mr* 14 iam *om. M* fide exemplis *M* 15 hilarius *p* uir *om. M* 17 per *om. N* 20 coepit *N* 23 in *post deus*] ipso *p* 24 forma *M* 25 accepit *p* intra quem] intra quem et per quem *Hilar.* 28 nati... 29 item *om. M* 30 in *om. Np* in hominem (*uar. lectio* in hominem) *Hilar.*

cireo natus est, ne dens non maneret. item eiusdem in prooemio expositionis euangelii secundum Matthaeum: erat namque primum necessarium nobis, ut unigenitus deus nostri causa homo natus cognosceretur. item in consequentibus: ad id quod deus erat, homo, id quod tuum non erat, gigneretur. item in eodem: tertium deinceps illud congruum fuit, ut, quia deus homo genitus in mundo, et cetera. haec quidem pauca sunt de satis 4 multis, sed tamen uides etiam ex his quae diximus, quod 10 palam et enidente natum ex Maria deum praedicat. et ubi illud tuum: non potuit creatura parere creatorem, et: quod natum est ex carne, caro est? longum est de singulis personis conuenientia dicere: enumeratio magis quam executio dictorum agenda est, quia sibi ad executionem sui 15 ipsa sufficiunt.

XXV. Ambrosius, eximius dei sacerdos, qui a manu domini non recedens in dei semper digito quasi gemma rutilauit, in libro qui est ad uirgines ita memorat: fraternus meus candidus et rubens, candidus quia patris splendor est, 20 rubens quia partus est uirginis. memento tamen in eo antiquiora diuinitatis insignia quam corporis sacramenta. non enim coepit ex uirgine, sed qui erat, uenit in uirginem. item ipsius in natale domini: uidete 2 miraculum matris dominiae: uirgo concepit, uirgo 25 peperit, uirgo cum parturiit, uirgo grauida, uirgo post partum, sicut in Ezechiele dicitur: et porta erat

2] hoc prooemium hodie non extat: cf. Migne, Patrol. Lat. VIII, p. 912. 18] I, 46. Cant. 5, 10 (LXX). 23] ?? 26] Ezech. 44, 2.

1 ne non deus *Hilar.* in eiusdem in *M* 2 pmo *M* prooemio p euangelii *p* matheum *N* matth*m* *p* 6 tercio *M* 7 congru[gruum] *p* 8 haec quidem] equidem *M* 11 et *om.* *M* 12 est *ante ex om.* *Np* 13 conuenientia *M* 14 execucio *p* execusationem *M* executionem *p* 16 dei *om.* *M* domini] dei *M* 18 fratuelis *N²* frater *Mr* 19 et 20 robeus *N¹* 19 est *om.* *Ambros.* 20 antiquiora in eo *Mr* 22 quia non coepit a *Ambros.* cepit *NM* cepit *p* 23 natale *N* natali *v* 25 cum *N:* *om.* *M* dum *p* parturit *Mp* 26 biezechiele *N* iezechiele *p* et *om.* *p*

clausa et non est aperta, quia dominus transiuit per eam. gloriosa uirginitas et praeclara fecunditas. dominus mundi nascitur, et nullus est gemitus partientis: uacuatur uteruſ, infans excipitur, nec tamen uirginitas uiolatur. fas erat ut deo nascente meritum cresceret castitatis, nec per eius egressum uiolarentur integra, qui uenerat sanare corrupta. item in expositione euangelii secundum Lucam: quod ea potissimum lecta est ut deum pareret, quae erat desponsata uiro.
 3 natum certe ex uirgine deum praedicat, matrem Mariam dei 10 nominat. et ubi illa est prodigiosa atque execrabilis uox tua qua ait: quomodo mater potest esse alieni a natura sua? si autem mater ab ipsis vocatur, humanitas est quod natum est, non dens. ecce eximus fidei magister et hominem dicit eam esse quae genuit et deum docet esse qui 15 natus est, et tamen hoc non infidelitatis causam, sed fidei esse miraculum.

XXVI. Hieronymus, catholicorum magister, cuius scripta per uniuersum mundum quasi diuinæ lampades rutilant, in libro ad Eustochium dei, inquit, filius pro nostra salute 20 hominis factus est filius. decem mensibus in utero ut nascatur expectat, et ille, eniū pugillo mundus includitur, praecepis continetur angustiis. item ipsius in commento Esiae: dominus enim uirtutum, qui est rex gloriae, ipse descendit in uterum uirginalem et 25 ingressus est et egressus orientalem portam, quae semper clausa est, de qua Gabrihel dicit ad uirginem: spiritus sanctus superueniet in te et uirtus altissimi

8] II, 1. 20] epist. 22, 39. 24] lib. III, cap. 7, u. 14 (haud paucis mutatis). 26] cf. Ezech. 44, 1. 28] Luc. 1, 35.

2 uirginitas] diuinitas *N* 3 parturientis *M* 4 uacuatur *p* 8 euangelii *p* 9 electa *p* et *Ambros.* dominum *Ambros.* uirgo *N* 10 dei mariam *p* 12 aliena *Mp* 13 ipsa *M* 14 magister fidei *Mv* et *om. M* 15 cum esse quem *Np* 16 et *om. M* causa *M* 18 hieronimus *N* iheronimus *M* ieronimus *p* scripta *N* 20 eustochiam *N* 23 praesepium *Mv* 24 commentario *Mv* ysaiæ *p* 25 utero *N* 27 quo *Mv* gabriel *p*

obumbrabit tibi. propterea, quod nasceretur ex te sanctum, uocabitur filius dei, et in Prouerbiis: sapientia aedificauit sibi domum. compara hoc, si placet, doctrinae 2 tuae, immo blasphemiae qua ait: deus enim mensum creator est et non mensum partus. ecce enim Hieronymus, uir sicut maxima scientiae, ita probatissimae purissimaeque doctrinae, isdem prope uerbis, quibus tu dei filium mensum partum negas, ille partum mensum esse testatur. decem enim inquit mensibus in utero ut nascatur expectat. sed 10 parua tibi forsitan uiri huius uideatur auctoritas: idem omnes atque isdem uerbis putato dicere, quia, quiunque dei filium partum esse virginis non negat, partum esse mensum confitetur.

XXVII. Rufinus quoque, Christianae philosophiae uir, haud contemnenda ecclesiasticorum doctorum portio, ita in expositione 15 symboli de domini natuitate testatur: filius enim, inquit, dei nascitur ex uirgine, non principaliter soli carni sociatus, sed anima inter carnem deumque mediante generatus. numquid obscure deum ex homine natum testificatus est? Augustinus Hipponae Regiensis oppidi sacerdos 20 ut autem homines, inquit, nascerentur ex deo, primum ex ipsis natus est deus: Christus enim deus. et Christus natus ex hominibus non quaesiuit nisi matrem in terra, quia iam patrem habebat in caelo, natus ex deo per quem efficimur, et natus ex femina per quem 25 reficeremur. item illic: et nerbum caro factum est et 2 habitauit in nobis. quid ergo miraris, quia homines ex deo nascuntur? attende ipsum deum natum ex

2] Prou. 9, 1. 15] cap. 13. 20] in euang. Ioh. tractat. II, 15.
25] l. c. Ioh. 1, 14.

1 obumbravit *N* nascitur in te *M*. 4 blasphemiae qua . . . cap. 31, 1
etsi nunc praesentia non desunt in *M*. 5 est *om. p* mensium *p¹*
hieronimus *N* ieronimus *p* 6 puraque *v* 7 hisdem *Np* 8 esse
om. p 10 uidetur *v* 11 hisdem *Np* 13 ruffinus *p* haut *p* 15 ergo
Rufin. inquit *N* 17 media *Rufin.* 19 hippone *Np* magnus sacer-
dos *v* 20 primo *Aug.* 21 ipsius *p¹* et *om. p* 22 quaeziuit
quidem nisi *Aug.* 24 efficeremur *Aug.* 25 reficeremus *N¹*

hominibus. item eiusdem in epistula ad Uelusianum: sed et ipse Moyses et ceteri prophetae ueracissime dominum Iesum prophetauerunt et ei gloriam magnam dederunt. hunc non tamquam parem sibi nec in eadem miraculorum potentia superiorem, sed plene ⁵ dominum deum omnium et hominem propter homines factum uenturum pronuntiauerunt. qui propterea et ipse talia facere uoluit, ne esset absurdum, quae per illos fecerat, si ipse non faceret. sed tamen et aliquid proprium facere debuit, nasci de uirgine, a mortuis resurgere, in caelum ascendere. hoc deo qui parum putat, quid plus expectet ignoro.

XXVIII. Sed forte, quia hi quos enumerauimus uiri in diversis mundi partibus fuerunt, minus probabiles tibi anoritate nideantur: ridiculum id quidem, quia loco fides non imminuitur, ¹⁵ et quid sit quis, non ubi sit, considerandum, praesertim cum religio omnes uniat et hi qui in fide una sunt in corpore quoque uno esse noseantur. sed tamen aliquos tibi, quos non ² despicias, etiam de orientalibus proferemus. Gregorius, splendissimum scientiae ac doctrinae iubar, qui, cum olim iam uita functus sit, etiam nunc tamen auctoritate ac fide uiuit, et cum olim iam corpore absit ab ecclesiis, noce tamen ac magisterio non recedit, cum ergo, inquit, processisset ex uirgine deus in ea quam adsumperat humana natura, unum e duobus sibi inuicem contrariis existens, carne ac ²⁵ spiritu, aliud in deum adsumitur, aliud in deitatis

1] Epist. CXXXVII, cap. 4 (13). 23] Gregor. Nazianz. opera ed. Iac. Billius (Parisii 1630), tom. I, p. 620 (oratio XXXVIII): προσλόγου δὲ θεός; πατέρα τῆς; προσλήψεως ἐν ἑκάδιον ἵνατιον, σαρκός καὶ πνεύματος· ὅν τὸ μὲν ἑταῖρος, τὸ δὲ ἑταίρη. ὁ τῆς κανῆς μήτερ, ὁ τῆς παραδόξου κράσεως! ὁ ὥν γίνεται καὶ ὁ ἀκτιστός κτίζεται καὶ ὁ ἀγώρητος γηραιτά: διὰ μήτης φυγῆς νεφέλης μεστευόμενη; Θεότητι καὶ σαρκός παχύτητι, καὶ ὁ πλουτίζων πτωχεύει.

1 epistola *N* ep̄la *p* 2 mōses *N¹* ueracissimi *Aug.* 3 ih̄m *p* Christum *Aug.* magnam] mēam *N* gloriam magnam ei *Aug.* 4 tanquam *p* 5 plene *Np*: plane *v Aug.* 8 quae] qui *Np* 9 si] sibi *N¹p* si sibi *N²* 13 hīi *p* diuersi *p* 22 tamen] taēm *N* 25 inuice *N* carnem *N¹p* 26 spiritum *p* in ante deitatis *om. v*

gratiam praestat. o noua et inaudita permixtio, o mira
et inexquisita compago. qui erat, fit, et creator creatur,
et qui immensus est, capit, mediante anima deo et
carni, et ille qui omnes diuites facit pauper efficitur.
5 item rursus de epiphania: sed quid fit? quid de nobis agitur uel pro nobis? noua quaedam et inaudita efficitur permutatio naturarum, et deus homo fit. item illie: et dei filius coepit esse etiam hominis filius, non conuersus ex eo quod erat, inconuertibilis namque
10 est, sed adsumens quod non erat, misericors enim est, ut capi posset qui capi non poterat. uides quam praeclare atque magnifice ita maiestatem deitatis praedicat, ut dignationem incarnationis insinuet, sciens utique admirabilis fidei doctor, ex his omnibus, quae nobis in mundum ueniens
15 deus tribuit, beneficiorum esse cumulum, non honoris immunitationem, quia, quidquid homini deus praestitit, augere eius in uobis debet affectum, non immuinere dignitatem.

XXVIII. Athanasius, Alexandrinae urbis sacerdos, eximium constantiae ac uirtutis exemplum, quem haereticæ persecutionis
20 procella non conterrnit sed probauit quique similem semper splendenti speculo uitam habens prius paene indeptus est martyrii meritum quam confessoris caperet dignitatem, uideamus quid de domino Iesu Christo uel de domini matre senserit. haec ergo, inquit, intentio est et character sanctæ 2

5] ibid. p. 631 (oratio XXXVIII): τὶ γίνεται καὶ τὸ μέγα περὶ ἡμᾶς; μυστήριον; κανονομενται φύσεις; καὶ θεός ἀνθρωπος; γίνεται: καὶ ὁ θεός τοῦ οὐρανοῦ δέγεται καὶ οὐτὸς ἀνθρώπου γενέθλια: τε καὶ εληφθένται, οὐγά δὲ θεός μεταβαλλόν, ἀπρόπτος γάρ, ἀλλ' δὲ οὐκέτι προσλαβόν, φιλάνθρωπος γάρ, τινὰ γιωργῆδη δὲ ἀγώρτωτος. 24] Athanas. contra Arianos or. III (Uol. I, pag. 273 ed. Commelin. a. 1600): σκοπός τοινύν οὗτος καὶ χαρακτήρ τῆς γραφῆς, οὐς πολλάκις εἰπομέν, διπλῆν εἶναι τὴν περὶ τοῦ σωτῆρος ἀπογγέλιαν ἐν αὐτῇ, δῆτα δὲ θεός ήν καὶ ξετιν ὁ θεός, λόγος; ὅν καὶ ἀπαύγασμα καὶ σοφία τοῦ πατρός, καὶ δῆτα οὐτερον δε' ήμας; σάρκα λαβόντι ἐκ παρθένου τῆς θεοτόκου Μαρίας; ἀνθρωπος γίγνεται.

1 gratia v 2 creatus N 4 carne v 5 quod de Npa 10 assumens p 11 possit v 12 maiestate N 13 indignationem p¹ ammirabilis Np 16 quicquid p 19 persecutionis om. p 20 conteruit N contrivit v semper spl.] persplendenti p 21 indemplus p martirii p martyris v cf. 30, 1 23 quod N¹p 24 caracter Np

scripturae, quod saepe diximus, duplieem esse in eadem saluatoris significationem, quod et semper deus fuit et est filius, uerbum et Inuenit et sapientia patris, et quod postea propter nos carnem sumpsit ex Maria uirgine theotoco et homo factus est. item post alia: multi ergo sancti fuerunt et mundi a peccato: Hieremias uero ab utero sanctificatus est et Iohannes, cum esset in utero, exultauit in gaudio uoce Mariae theotoci. deum utique, dei filium, qui, ut uerbis ipsius fidem nniuersorum loqnar, uerbum est et Inuenit et sapientia patris, propter nos carnem sumpsisse dicit, et ideo theotocum virginem Mariam, quia sit dei mater, appellat.

XXX. Iohannes, Constantinopolitanorum antistitum decus, cuius sanctitas absque ulla gentiliciae persecutionis procella ad martyrii merita peruenit, quid de filii dei incarnatione senserit ac praedicavit ausulta. et illum, inquit, quem, si nuda deitate uenisset, non caelum, non terra, non maria, non ulla creatura sustinere potuisset, inlaesa uirginis uisceris portauernut. huins ergo fidem atque doctrinam, si aliquum ignorabas, sequi ac tenere debueras, cuim utique amore ac desiderio te antistitem sibi plebs religiosa de legit, quia, cum de Antiocheno ecclesia te sibi sumeret sacerdotem, ex qua illum ante praelegerat, recepturam se in te eredit, quidquid in illo habere desisset. noune, quaequo, hi omnes quasi prophetic olim spiritu ad confutandas blasphemias tuas cuncta dixerunt? tu enim donuum saluatoremque nostrum Christum esse clamitas non deum, illi autem Christum dominum uerum deum: tu Mariam Christotocon, non theotocum esse blasphemias, illi

6] l. c. p. 275: πολλοὶ γάρ τοι γεγόνασι καὶ καθαροὶ πάσης ἀμερτίας· Ιερεῖς δὲ καὶ ἐν κοιλίᾳ ἡγέρσθη καὶ θαύματα ἔπει πυροφορούμενος; Εὐχέρησαν τὸ ἄγαλλοντα εἰπεῖ τῇ φωνῇ τῇ; Θεοτόκου Μαρίας. 16] ??

1 dupliceem p 2 eadem N: eodem pc saluatoris scripti: saluatore Npr 4 sumvit N 6 ieremias p 9 theotocae (-e) Np [uerbis] uerbum N 11 sumuisse N 13 antisticum N 15 martirii Np 16 asulta p 19 etiamsi v 21 reliosa N¹ 22 se tibi Np 23 quicquid p 24 desistet N dixisset p desiisset v 25 confutandas a: confutandas N confundendas pr 28 maria N¹ illi ita] illud a p

ita Christotocon non negant, ut theotocon esse cognoscant. non 3
 res tantum blasphemis tuis sunt oppositae, sed et uerba rerum,
 ut aperte intellegamus olim aduersus blasphemias tuas munimen
 a deo inexpugnabile praeparatum, quod uenturam quandoque
 5 uim haereticae impugnationis parato iam muro frangeret ueritatis.
 et tu, o impiissime atque impudentissime praclarae urbis
 contaminator et catholiceae ac sanctae plebis grauis et exitiosa
 contagio, stare in ecclesia dei ac loqui audes, et blasphemis ac
 furiosis uocibus tuis sacerdotes semper inlaesae fidei et catholiceae
 10 confessionis infamas, dicens magistrorum priorum uitio plebem
 Constantinopolitanae urbis errare? tu ergo emendator priorum 4
 antistitum, condemnator ueterum sacerdotum, tu Gregorio ex-
 cellentior, tu Nectario probatior, tu Iohanne praestantior om-
 nibusque aliis orientalium urbium sacerdotibus, qui, etsi non
 15 eiusdem nominis eniū hi quos nominaui, eiusdem tamen fidei
 fuerunt? quod quidem, quantum ad hanc causam pertinet, suf-
 ficit, quia, cum de fide agitur, omnes in eo idem sunt quod
 optimi, in quo consortes sunt optimorum.

XXXI. Unde ego quoque ipse, humiliis atque obsecrns nomine
 20 sicut merito, licet mihi inter eximos Constantinopolitanae urbis
 antistites locum magistri usurpare non possim, studium tamen
 discipuli affectumque praesumo. adoptatus enim a beatissimae
 memoriae Iohanne episcopo in ministerium sacrum atque ob-
 latus deo, etsi corpore absum, affectu illic sum, et illi dilectis
 25 simo mihi ac uenerandissimo dei populo, etsi nunc praesentia
 non admisceor, tamen mente coniungor. et hinc est quod con- 2
 dolens ei atque compatiens in nocem nunc quasi communis
 tristitiae ac doloris eripi, et, quod unum potui, per opusculorum
 nostrorum flebilem querimoniam quasi pro membrorum atque
 30 artuum meorum infirmitate clamaui. etenim si iuxta apostolum
 dolente quidem minore corporis parte condoleat maior atque
 compatitur, quanto magis dolente maiore minorem compatit oport-

[30] cf. I Cor. 12, 26.

2 et om. p 8 blasphemis v 12 tu condemnator v 15 hii p
 16 quod] quemodo p 19 ergo N^t 20 mihi sicut inter Np 24 af-
 fectum N^t 27 uoce N 29 per M membrorum p 31 quidem]
 quod N^t quid p fort. recte

tet. inhumauissimum quippe est ut in uno atque eodem corpore maiorum infirmitatem minora non sentiant, cum minorum
 3 maiora patientur. unde obsecro ac deprecor omnes uos, qui intra Constantinopolitanae urbis ambitum siti et per affectum patriae ciues mei et per unitatem fidei fratres estis, ut separatis
 uos ab illo, ut scriptum est, Iupo rapaci, qui deuorat dei
 populum sicut cibum panis. ne tetigeritis neque gusta-
 ueritis quicquam illius, quia sunt omnia in interitum.
 exite de medio eius ac separamini, et iumundum ne
 4 tetigeritis. mementote magistrorum veterum sacerdotumque
 uestrorum, Gregorii per orbem nobilis, Neetarii sanctimonia in-
 signis, Iohannis fide ac puritate mirabilis, Iohannis, inquam,
 Iohaunis illius, qui uere ad similitudinem Iohannis euangelistae
 et discipulus Iesu et apostolus quasi super pectus domini semper
 affectumque discubuit. illius, inquam, mementote, illum sequi-
 mini, illius puritatem, illius fidem, illius doctrinam ac sancti-
 moniam cogitate. illius mementote semper doctoris uestri ac
 untritoris, in cuius quasi gremio quodammodo amplexuque
 crenitis, qui communis mihi ac uobis magister fuit, cuius
 5 discipuli atque institutio sumus. illius scripta legite, illius in-
 formationem tenete, illius fidem ac meritum amplexamini. quod
 etsi adsequi grande est ac difficile, sequi tamen pulchrum atque
 sublime, quoniam summarum rerum non adeptio tantum, sed
 etiam imitatio ipsa laudanda est, quia nunquam fere aliquis
 eius rei portione ad plenum caret, ad quam scandere ac per-
 6 uenire contendit. ille ergo uobis in sensu semper et quasi in
 conspectu sit, ille in animo atque in cogitatione uersetur, ille
 denique ipse uobis etiam haec quae a me sunt scripta com-
 mendet, quia haec quae ego scripsi ille me docuit. ac per hoc

6] Ps. 52, 5. 7] Col. 2, 21—22. 9] II Cor. 6, 17.

1 in om. *M* 3 atque *M* et *p* 4 effectum *N* 5 hunitatem *M*
 6 scribtum *N* deuoret *p* 8 quidquam *M* 9 existe *p*¹ eius om. *M*
 separamini *M* 10 veterum] uestrorum *M* 13 euangelistae *p* 14 dis-
 cipuli *M* semper domini *M* 19 communis *N* 20 scripta legimus *N*
 informatione *N* 21 illius fidem om. *M* merita *M* 22 pudicum *p*
 24 nunquam *M* 25 eiusdem *p* 26 contenderit *Mv* 28 scripta et
 29 scripsi *N*

non tam mea haec quam illius esse credite, quia riuis ex fonte constat, et quidquid putatur esse discipuli, totum ad honorem referri conuenit magistri. te autem praeter omnia ac super omnia, deus pater domini nostri Iesu Christi, aequo uoce ac mente supplici obsecro, ut haec, quae ex largitate tui munieris scripsimus, tu dono tui amoris insinues. et quia, ut ipse nos 7 dominus deus noster unigenitus tuus docuit, ita dilexisti hunc mundum, ut pro salute mundi unigenitum tuum mitteres, dones hoc plebi tuae quam redemisti, ut de incarnatione unigeniti 10 filii tui et tuum donum et affectum illius sapiat, et hoc, quod pro nobis unigenitus tuus dominus deus noster et natus et passus est et resurrexit, ita omnes et intellegant et ament, ut dignatio sacrae maiestatis profectus sit nostri amoris, nec in animis uniuersorum humilitas illius immunitionem habeat honoris, sed augmentum semper pariat caritatis, ac beneficia sacrae 15 misericordiae ita omnes pie ac sapienter intellegamus, ut tanto plus debere nouerimus nos deo nostro, quanto humilior propter nos factus est a se deus.

7] cf. Ioh. 3, 16.

2 quicquid *p* putatus *N* potatus *M* 3 referre *M* 6 scribisimus *N*
 tuo dono *M* 9 ut incarnationem *M* 10 tuo dono *M* 12 intelligent *Mp*
 13 sacrae] suae *Mv* 16 intelligamus *Mp* 17 nostro deo *M* 18 deus.
 Explicit liber · VII · cassiani de incarnatione dñi (dñi *om.* *p*) contra ne-
 storium *Np* Amen *M*

I. INDEX SCRIPTORUM.

(asteriscis notantur loci secundum translationem LXX citati)

I = Inst. C = Conlat. N = contra Nestor.

Ambrosius ad uirgines		Gen.	3, 5 I XII, 4, 3. C V, 6, 1 et 7.
I, 46	N VII, 25	VIII,	25, 4
— in natale domini . .	— —	—	3, 15 I VI, 13, 1, 21, 23
— expos. enang. sec. Lu-		—	3, 17—19 C XXIII, 11, 2
cam II, 1		—	3, 22 C XIII, 12, 1
Athanasius or. III in		—	3, 24 I III, 3, 6
Arian.	N VII, 29	—	4, 4 C VIII, 23, 2
Angustum in enang.		—	4, 7 C XXI, 22, 3
Ioh. II, 15	N VII, 27	—	4, 17—21 C VIII, 21, 2
— epist. ad Uolusianum		—	5, 4—30 C VIII, 21, 2
4 (13)	— —	—	5, 22 C VIII, 23, 3
Basilii sententiae	I VI, 19.	—	5, 24 C III, 7, 4
	VII, 19	—	6, 2 C VIII, 20
Cic. in Uerr. act. II, lib.		—	6, 3 C III, 10, 1 et 3
I, 15 (10)	N VI, 10, 5	—	6, 4 C VIII, 21, 8
Gregorius Naz.or. 38 et 39	N VII, 28	—	7, 2 C VIII, 23, 2
Hermae pastor II, 6 . .	C VIII, 17, 1.	—	8, 21 C XXIII, 1, 3
	XIII, 12, 7	—	9, 23 C VIII, 23, 3
Hieronymus comment.		—	11 C III, 12, 7
Esiae III, cap. 7, n. 14	N VII, 26	—	12, 1 C III, 4, 1, 6, 2, 10, 4—6.
— ep. 22, 39	— —	12, 1	
Hilarins de trinitate I.		—	14, 20 C VIII, 23, 3
II, 25, 27. X, 7	N VII, 24	—	14, 22 C VIII, 23, 3
— proem. expos. enang.		—	14, 22—23 C XXI, 4, 1
sec. Matthaeum	N VII, 24	—	15, 13 N VI, 23, 1
Johannes (Chrysostomus)	N VII, 30	—	15, 18—21 C V, 22
Leporii fragmentum . .	N I, 5, 2—8	—	18 et 19 C VIII, 23, 3
Nestorii fragmenta . .	N II, 2, 1.	—	19, 2 C XVII, 25, 8
	III, 2, 2. V, 1, 3 VII, 2, 2, 4, 1.	—	19, 3 C XVII, 25, 8
	— VI, 9, 3. 10, 4, 13, 1. VII, 3,	—	20, 6 C XIII, 11, 2
	1—2, 4, 1 et 4, 5, 1. — VII, 6,	—	22, 1 C XIII, 14, 4
	7, 8, 9, 1. — VII, 14, 1, 17, 1.	—	22, 12 C XIII, 14, 4
	22, 1, 23, 1, 24, 4, 25, 3, 26, 2	—	27, 36 . . . praef. Conl. p. I, § 5
Persius III, 117—118 .	N VI, 9, 2	—	32, 28 . . . praef. Conl. p. I, § 5
Rufinus expos. symb. c. 13	N VII, 27	—	32, 30 N VII, 9, 2 et 4
symbolus Antiochensis .	N VI, 3, 2.	—	37, 4 C XVI, 14, 2. XVIII, 16, 11
	4, 2, 6, 3—5, 7, 8, 9, 10, 4, 19, 3, 21	—	37, 11 C XVIII, 15, 2
loci incerti: C I, 20, 1. II, 16, 1. XIII,		—	37, 28 C XIII, 11, 2
5, 3—4. XXI, 32, 2		—	38 C V, 11, 4
Gen. 1, 26	C X, 3, 2, 5, 2	—	40, 7—8 C XVII, 4
— 1, 28	C XVII, 19, 1	—	42, 9 C XVII, 25, 2
— 1, 31	C VIII, 6. XXIII, 3, 2	—	42, 16 C XVII, 25, 2
— 2, 18	C XXI, 9, 5	—	42, 21 C XVII, 25, 3
— 3, 1	C VIII, 10, 1	—	45, 5 C XIII, 11, 3
		—	45, 7—8 C XIII, 11, 3

Gen. 50, 19—20.	C XIII, 11, 3	Deut. 7, 1—2.	C V, 16, 1
Ex. 3, 2	C X, 6, 3.	XII, 11, 5. N II, 4, 2	— 7, 1—3.	C III, 19, 2
— 3, 5	I I, 9, 2	— 7, 3.	C VIII, 21, 9
— 3, 14	N V, 8, 3	— 7, 21—23.	C V, 14, 5
— 4, 13	N III, 3, 3	— 8, 2.	C VI, 11, 1
— 5	C II, 11, 2	— 8, 3.	C XXII, 10
— 5, 2	I XII, 8, 2	— 8, 12—15.	C V, 15, 1
— *5, 8—9	C XXI, 28, 4	— 9, 4—5.	C V, 15, 2—3
— 7, 1	N III, 2, 1	— 13, 1—3 C XIII, 14, 5. XV, 1, 6	
— 14	C III, 4, 3	— 16, 9 sqq.	C XXI, 20, 2
— 16, 3	C III, 7, 5	— 20, 8.	I VII, 15, 1
— 16, 13	N VII, 3, 3	— 23, 7.	C V, 19, 3
— 18, 21	C VII, 5, 2	— 23, 10—11 C XII, 2, 3. XXII, 5, 5	
— 18, 25	I III, 7	— 27, 26	C XXI, 5, 3
— 20, 4	C VIII, 23, 4	— 28, 23	C XIII, 3, 4
— 20, 12—17	C VIII, 23, 5	— 29, 5	C XXI, 28, 2
— 20, 14	C XIII, 11, 2	— 32, 7	C II, 15, 3
— 21, 24	C XXI, 4, 2.	32, 4, 33, 6	— 32, 12	N V, 9, 2
— 22, 21 et 27	C VIII, 34, 3	— 32, 17	C XVI, 19, 2
— 22, 29	C XXI, 7, 2.	25, 2, 32, 3	— 32, 21	C XVIII, 16, 14
— 23, 7	C XVII, 19, 2	— 32, 24	C VI, 11, 4
— 32, 31—32	C VIII, 18, 4	— 32, 31	C VII, 18
— 32, 31—33	C XVII, 25, 17	— 32, 32	C VIII, 5, 3—4
— 33, 13	N V, 13, 1—2	— 32, 33	C VIII, 5, 3
— 33, 20	C I, 15, 3	Ios. 2 et 6	C XVII, 17, 1
— 34, 16	C VIII, 21, 9	— 5, 16	I I, 9, 2
— 34, 28	C XXI, 28, 1	— 6	C XVII, 20, 12
— 38, 25	C III, 7, 6	— 7	C I, 20, 3
Leu. *7, 19—20	I VI, 8.	C XXII, 5, 5	Iud. 2, 22	C XIII, 14, 8
— *7, 20	C XII, 2, 2	— 3, 1—2 C III, 6, 4. XIII, 14, 8	
— 18, 5	C XXI, 5, 2	— 3, 4	C III, 6, 4
— 18, 7	C VIII, 23, 3	— 3, 9 et 15 C III, 4, 5. N III, 12, 2	
— 19, 17	I VIII, 15	— 3, 15	C VI, 10, 1
— 19, 18 I VIII, 15.	C XVIII, 14, 5	— 16	C XVII, 17, 2. 20, 12	
— 19, 36	C XXI, 22, 5	I Reg. 2, 6—7	C II, 13, 11
— 21, 12	C XIII, 10, 3	— 2, 9	C III, 15, 3
Num. 5, 9—10	C XI, 3	— 2, 30	C XXIII, 19, 2
— 11, 5	C III, 7, 5	— 3	C II, 14
— 11, 18	C III, 7, 5	— 10	C XVII, 25, 15
— 11, 31	N VII, 3, 2	— 15	C II, 3, 1
— 14, 38	C III, 7, 6	— 15, 11	C XVII, 25, 15
— 15, 32 sqq.	C VI, 11, 11	— 15, 35 C VIII, 29, 3. XVII, 25, 15	
— 18, 26	C XXI, 3	— 17	C XXIII, 8, 2
— 19, 22	C XII, 2, 2	— 21, 1—2	C XVII, 18, 1
— 22, 5 sqq.	C XIII, 11, 2	— 21, 8	C XVII, 18, 1
— 24	C XXIII, 17, 3	— 21, 13	C XVII, 18, 1
— 28, 4	I III, 3, 9	— 22, 7—10	C XVII, 20, 11
Deut. 4, 26.	C XXI, 5, 4	— 24	C XXI, 4, 2
— 6, 4	C VIII, 3, 4.	23, 4. XIII,	— 24, 7	C XVII, 19, 3
		8, 7	— 25, 22	C XVII, 25, 5
— 6, 5.	C VIII, 3, 4	— 25, 34	C XVII, 25, 6
— 6, 7.	C X, 10, 15	— 5, 1	C III, 10, 2
— 6, 16.	C XXII, 10, 2			
— 7, 1.	C V, 18, 1			

II Reg. 12, 13	I XII, 11, 1.	C XIII, 13, 2	Iob 5, 7	C VII, 6, 3
— 14, 14	C XIII, 7, 1	— 5, 18	C II, 13, 11	
— 16, 10—12	I VIII, 8, 3	— 5, 23	I VIII, 8	
— 17, 14	C XVII, 19, 5	— 9, 30—31	C XII, 6, 8	
— 17, 20	C XVII, 19, 6	— 10, 10—11	C VIII, 25, 2	
— 20, 31—32	C XXIII, 17	— 15, 15	C XXIII, 8, 2	
— 20, 42	C XXIII, 17	— 15, 14—15	C VI, 14, 2	
— 23, 17	I VIII, 8, 2	— 25, 5	C XXIII, 8, 2	
III Reg. 3, 13	I pr. §. 1	— 29, 15	C VI, 10, 5	
— 3, 24—25	C XVII, 25, 4	— 29, 17	C XXIII, 5, 1	
— 3, 27	C XVII, 25, 4	— 31, 20	C VI, 10, 5	
— 4, 29 I pr. §. 1.	C XVI, 27, 6	— 38, 7	C VIII, 7, 2	
— 7, 13—14	I pr. §. 1	— 39, 5—8	C XVIII, 6, 3	
— 8, 17—19	C XIII, 12, 5	— 40, 8	C VI, 11, 1	
— 8, 58	C XIII, 10, 1	— 40, 11	C V, 4, 2	
— 11, 2	C VIII, 21, 9	Ps. 1, 2	C XI, 15	
— 13, 22	C VI, 11, 9	— 2, 11	C XI, 12, 4	
— 13, 26	C VII, 26, 1	— 4, 5	I VIII, 8, 1, 9	
— 19, 8	C XXI, 28, 1	— 5, 7	C XVII, 15, 19, 2	
— 19, 9 sqq.	C X, 6, 3	— 5, 9	C III, 13, XIII, 9, 3	
— 20	C II, 3, 2	— 6, 2	I VIII, 2	
— 20, 31—32	C XXIII, 17, 4	— 6, 5	C XX, 6	
— 20, 42	C XXIII, 17, 5	— 6, 6	C I, 14, 2	
— 21, 21—24	C VI, 11, 9	— 6, 7	C VIII, 29, 1, XX, 6, 1	
— 22, 22 C I, 19, 4.	VII, 32, 3.	— 8, 2		
	XIII, 17, 5			
— 31, 21—24	C VI, 11, 9	— 6, 9	C XX, 8, 2	
III Reg. 1, 8	I I, 1, 3	— 7, 17	C VI, 21, 3	
— 4, 29	I I, 1, 8	— 8, 5	N VI, 23, 4	
— 5, 27	I VII, 14, 2, 26	— 9, 9	C VII, 21, 4	
— 6, 30	I I, 2, 4	— 11, 7	C XIII, 17, 5	
— 18, 1 sqq.	I XI, 10, 1	— 12, 4	C XIII, 9, 4	
— 19, 15 et 35	I XI, 10, 1	— 12, 4—5	C VII, 21, 4	
— 20, 1—3	C XVII, 25, 10	— 14, 5	C XIII, 17, 4	
— 20, 1—5	I XI, 10, 1	— 15, 8	C XII, 5, 4	
— 20, 5—6	C XVII, 25, 10	— 15, 10	I XII, 3, 5	
— 20, 9—11	I XI, 10, 1	— 16, 4 I III, 15, 2.	C XXIII, 22	
— 23—24	C V, 12, 4	— 16, 5	C III, 12, 2, XIII, 9, 3	
II Paral. 6, 30	C VII, 13, 3	— 17, 2—4	I XII, 17, 6	
— 24, 17—18	I XII, 21, 1	— 17, 19—20	I XII, 17, 2	
— 24, 23—25	I XII, 21, 2	— 17, 29—30	I XII, 17, 2	
— 26, 15—16	I XI, 11	— 17, 33—35	I XII, 17, 2	
— 32, 24—26	I XI, 10, 2	— 17, 35—36	I XII, 17, 5	
Esth. 6, 1 sqq.	C I, 19, 1	— 17, 36—39	I XII, 17, 3	
Iob 1, 5	C VI, 10, 5	— 17, 38—39 I XII, 17, 3.	C VII, 21, 6	
— 1, 6	C XVII, 16, 6	— 17, 40—41	I XII, 17, 4	
— 1, 9—10	C III, 6, 2	— 17, 43	I XII, 17, 6	
— 1, 9—11	C XIII, 14, 1	— 18, 6	N I, 5, 8	
— 1, 20	C VI, 10, 8	— 18, 11	C XIII, 14, 3	
— 1, 21	C VI, 10, 6 et 8	— 18, 13	C XXIII, 17, 1	
— 2, 6	C VII, 12, 3	— 18, 13—14	C XX, 12, 2	
— 2, 8	C VI, 10, 6	— 19, 4	I III, 19, 2	
— 2, 10	C VI, 10, 8	— 21, 2	C VIII, 17, 1	
— 3, 23	C VI, 6, 4	— 21, 11	N V, 5, 1	
— 5, 2	I V, 22	— 23, 7—10	N VII, 23, 1—2	
		— 24, 4	C III, 14	

Ps. 24, 5	C III, 13	Ps. 43, 4	I XII, 17, 5
— 24, 15	C XII, 5, 5	— 43, 6—8	I XII, 17, 4
— 24, 18	C XX, 6, 2, 8, 3	— 43, 22	C VII, 13, 3
— 25, 2 C VI, 11, 3.	XVIII, 14, 4	— 43, 23	I VIII, 3
— 25, 8	C XXIII, 6, 3	— 43, 25	I XII, 8, 1
— 29, 7	C XII, 6, 8	— 44, 3	C XXII, 9, 4
— 29, 8	C XII, 6, 8	— 44, 11	C III, 6, 3
— 30, 10	I VIII, 1, 1	— 44, 12	C III, 8, 2
— 31, 5	C XX, 7, 3, 8, 3 et 7	— 44, 17	N VI, 8, 3
— 31, 5—6	C XX, 6, 1	— 45, 7	N V, 5, 4
— 31, 10	C VI, 11, 4	— 45, 9—10	C XII, 12, 4
— 32, 5	C XXI, 22, 4	— 45, 10	C XII, 6, 3
— 32, 9	N II, 2, 5	— 46, 6	N VII, 22, 4
— 32, 15	C VII, 13, 3	— 48, 8	N V, 12, 3
— 32, 17	C III, 15, 3	— 49, 3	N V, 15, 1, VII, 9, 1
— 33, 7	C III, 9, 1	— 49, 15	C XIII, 11, 5
— 33, 8	C VIII, 17, 1	— 49, 16	C XIII, 16, 5
— 33, 9 C XXIII, 16, 1. XXIII, 25, 4		— 49, 23	C VIII, 36, 1
— 33, 10	C XI, 11, 13, 2	— 50, 5	C XX, 7, 1
— 33, 11	C III, 9, 1	— 50, 5—6	C XX, 8, 8
— 33, 14	C XIII, 10, 2	— 50, 9	C XIII, 9, 4
— 33, 20	C VI, 11, 2	— 50, 12	C XIII, 9, 4
— 33, 22	C VI, 3, 5	— 50, 19	C VIII, 36, 1
— 33, 23	C XI, 6, 1	— 50, 21	C VIII, 36, 1
— 34, 1—3	C VII, 21, 6	— 51, 6	I XII, 4, 3
— 34, 2—3	I XII, 17, 5	— 51, 7	C XVII, 20, 11
— 34, 4	C VII, 21, 5	— 51, 7—9	I XII, 4, 3
— 34, 8	C VII, 21, 3	— 52, 5	N VII, 31, 3
— 34, 10	C XXIII, 5, 1	— 52, 6	I XI, 12, 19, 1
— 34, 16—17	C VII, 21, 4	— 53, 8	I III, 2
— 34, 24—25	C VII, 21, 4	— 54, 13—15	C XVI, 18, 6
— 34, 26	C VII, 21, 5	— 54, 22	C XVI, 18, 5
— 35, 7	C VIII, 3, 6	— 55, 7	I III, 37
— 35, 12	I XII, 6, 2. C X, 10, 11	— 58, 11	C XIII, 8, 3, 12, 10
— 36, 11	C XII, 6, 2—4	— 61, 5	I I, 9, 1
— 36, 16	C XXIII, 13, 4	— 61, 10	C XXI, 22, 5
— 36, 23—24 C III, 12, 5. XXII, 13, 5		— 62, 2	I III, 3, 10
— 36, 29	C XII, 6, 2	— 62, 7	I III, 3, 10
— 36, 34	C XII, 6, 2	— 62, 9	I V, 18, 1. C VII, 6, 1
— 37, 4	C XII, 6, 6	— 65, 12	I V, 2, 3
— 37, 6	C III, 8, 2	— 65, 15	C VIII, 36, 1
— 37, 7—8	C XII, 6, 6	— 67, 7	C XVI, 3, 4
— 37, 14—15	I III, 41, 1	— 67, 29 I XII, 14, 3. C III, 15, 2 XII, 12, 6. XIII, 11, 2	
— 37, 19	C XX, 7, 1	— 68, 4	C XIII, 12, 12
— 38, 2—3 I III, 41, 2. C XVI, 26, 2		— 68, 29	C XVII, 25, 17
— 38, 13	C III, 7, 2	— 69, 2	C X, 10, 2—15
— 39, 2	C XIII, 12, 11	— 71, 18	C XII, 12, 5
— 39, 2—3	C XII, 6, 9	— 72, 2—5	C VII, 31, 2
— 39, 3	C III, 12, 2	— 72, 5	C VI, 11, 5
— 39, 9	C VIII, 34, 11	— 72, 28 C VII, 6, 1. XIII, 5, 2	
— 39, 15	C VII, 21, 5	— 73, 19	I I, 8. C V, 15, 2
— 39, 18	C X, 11, 2	— 73, 21	C III, 9, 1. X, 11, 1
— 41, 3—4	C VIII, 29, 2	— 75, 2	C XII, 11, 2
— 41, 4	C XX, 7, 3	— 75, 3	C XII, 11, 3

- Ps. 76, 5 C XVI, 26, 2 | Ps. 104, 16–17 C XIII, 11, 4
 — 76, 6–7 C I, 19, 4 | — 105, 40 C VIII, 2
 — 76, 11 C XII, 12, 5 | — 106, 2 C XVIII, 6, 3
 — 77, 34–35 C III, 4, 6 | — 106, 4–6 C XVIII, 6, 3
 — 77, 65 C VIII, 3 | — 106, 19 C III, 4, 6
 — 79, 2 N V, 15, 1 | — 106, 20 N XIII, 4, 2
 — 80, 8 C VI, 11, 1 | — 106, 33–34 C XI, 3, 1
 — 80, 10 N V, 9, 4 | — 108, 6 C VIII, 17, 2
 — 80, 12 C III, 21, 22, 1 | — 108, 24 C XX, 8, 6
 — 80, 12–13 C III, 20, 2 | — 110, 10 C XI, 13, 3
 — 80, 14 C III, 21, 22, 1 et 2 | — 111, 2–3 C III, 9, 2
 — 80, 14–15 C III, 22, 2 | — 113, 15 C XIII, 17
 — 80, 15 C III, 22, 1 | — 113, 17–18 C I, 14, 2
 — 81, 6 N III, 2, 1 | — 115, 14 C VIII, 12, 1
 — 81, 6–7 C VIII, 21, 4 | — 115, 15 C VI, 3, 5
 — 81, 7 C VIII, 8, 4 | — 115, 16–17 C XI, 9, 2 C XIII, 10, 2
 — 82, 19 N V, 5, 4 | XX, 7, 3
 — 83, 6 C VII, 4, 3 | — 117, 6 N VII, 1, 1
 — 83, 8 C XI, 12, 5 | — 117, 13 C III, 12, 3
 — 84, 9 C I, 19, 2 | — 117, 13–14 C XII, 17, 1
 — 84, 12 N V, 5, 1 | — 117, 14 C III, 15, 4
 — 85, 2 C XII, 11, 4 | — 117, 27 N XIII, 13, 4
 — 87, 10 C XIII, 12, 11 | — 118, 1–2 C XIII, 16, 3
 — 87, 14 C XIII, 12, 10, XXI, 26, 3 | — 118, 8 C III, 6, 1
 — 88, 20 C XII, 14, 1 | — 118, 11 C XIII, 17, 2
 — 89, 17 C XII, 14, 3, C XIII, 11, 2 | — 118, 12 C XI, 11
 — 90, 5–6 C VII, 32, 4 | — 118, 18 C III, 14
 — 90, 6 C I, 1 | — 118, 19 C III, 7, 2
 — 90, 7 C V, 16, 6 | — 118, 28 C IX, 4
 — 90, 10 C XII, 6, 4 | — 118, 31 C VII, 6, 1
 — 90, 11 N VII, 16, 2 | — 118, 32 C XVI, 27, 5
 — 90, 11–12 C I, 20, 4 | — 118, 36 C XIII, 10, 1
 — 90, 13 C VII, 32, 4, NVII, 1, 3, 16, 2 | — 118, 60 C XVIII, 14, 4
 — 93, 10 C III, 14, XIII, 9, 4 | — 118, 71 C III, 6, 2
 — 93, 11 C I, 19, 4 | — 118, 73 C VIII, 25, 2
 — 93, 17 C III, 12, 4, XI, 9, 2 | — 118, 83 C I, 11, 3
 — 93, 17–19 C XII, 17, 1 | — 118, 104 C XIII, 9, 2
 — 93, 18 C III, 12, 3 | — 118, 106 C XVII, 27 t. 27, 28, 2
 — 93, 19 C III, 12, 4 | — 118, 108 C III, 2
 — 98, 4 C XXI, 22, 2 | — 118, 112 C XI, 11, XIII, 10, 1
 — 100, 1–2 C XIII, 9, 2 | — 118, 120 C III, 34
 — 100, 7 C XII, 6, 2 | — 118, 125 C III, 15, 1
 — 100, 8 C VI, 13, 2 | — 118, 147 C III, 3, 10, C XIII, 12,
 — 101, 1 C VIII, 29, 4 | 10, XXI, 26, 3
 — 101, 7–8 C XII, 8, 3, C XVIII, | — 118, 148 C III, 3, 10, C XIII, 12,
 6, 4, XVIII, 8, 4 | 10, XXI, 26, 3
 — 101, 10 C VIII, 29, 4, XX, 8, 6 | — 118, 164 C III, 4, 3
 — 101, 27–28 C XXII, 3, 4 | — 118, 165 C VIII, 8, C VI, 9, 3.
 — 101, 28 C VI, 14, 3 | XII, 6, 5
 — 103, 10 C III, 14 | — 118, 166 C XIII, 12, 11
 — 103, 14 C VIII, 3, 6 | — 119, 1 C VIII, 34, 3
 — 103, 15 C II, 4, 1, XIII, 17, 3 | — 119, 5–6 C VIII, 29, 2
 XIII, 11, 3 | — 120, 4 C VIII, 3
 — 103, 18 C X, 11, 2 | — 126, 1 C XII, 9, C XII, 15, 3, XIII,
 — 103, 21 C VII, 21, 4 | 10, 4

Ps. •126, 2	I XII, 9	Prou. •13, 17	C XI, 10
— 127, 1	C XI, 12, 3	— •14, 6	C VII, 18
— 128, 8	C XX, 9, 3	— •14, 7	C VI, 9, 4
— 130, 1—2	I I, 3. XII, 6, 2	— •14, 17	I VIII, 1, 3
— 132, 1 . . C XII, 11, 1. XVI, 3, 4		— •14, 23 C VII, 6, 2. XIII, 17, 4.	
— 132, 2 I VIII, 3. C XIII, 14, 3		XXIII, 26, 12	
— 134, 5	C XII, 12, 4	— •14, 29 C XVI, 27, 6. XVIII,	
— 136, 9	I VI, 13, 2	13, 2	
— 138, 11—12	C XIII, 8, 6	— •14, 30	C XII, 6, 5
— 138, 13	C XII, 8, 6	— 14, 33	C XIII, 16, 8
— 138, 14	C XII, 12, 1, 13, 2	— •15, 1	I VIII, 1, 2
— 138, 23—24	C XVIII, 14, 4	— •15, 19 I X, 21, 4. C XXIII,	
— 139, 10	C VII, 21, 3	24, 6	
— 140, 2 I III, 3, 9. C VIII, 36, 1		— 15, 27	C XX, 8, 5
— 140, 3	C XIII, 10, 2	— •15, 33	C XIII, 16, 6
— 141, 4	I XI, 6	— 16, 4	C XI, 6, 3
— 142, 2 C VIII, 29, 3. XXXI, 17, 1		— •16, 5	I XII, 6, 2, 21, 3
— 142, 10	C III, 14	— •16, 18	C VI, 17, 1
— 143, 5	N V, 13, 1	— •16, 25	C I, 20, 8. XX, 9, 5
— 144, 14	C III, 15, 3	— •16, 26 C VII, 6, 2. XII, 5, 2.	
— 145, 2	C XXIII, 2, 3	XXIII, 26, 13	
— 145, 7 C III, 15, 3. XIII, 10, 2		— •16, 32 C XII, 6, 6. XVIII, 13, 2	
— 145, 8	C III, 15, 3. XIII, 9, 4	— •17, 3	C VII, 25, 3
— 145, 9	C III, 15, 3	— •17, 6	C XXIII, 26, 4
— 147, 12	C XIII, 8, 3	— •17, 16	C XIII, 16, 6
— 148, 1	I III, 6	— •17, 28	C III, 9, 1
— 150, 6	C I, 14, 3	— •18, 2	C XIII, 17, 1
Prou. •2, 20	C XXIII, 24, 4	— •18, 17	C XVIII, 11, 4
— 3, 9	I X, 19. C XXI, 22, 2	— •19, 3	C XII, 8, 3. XXIII,
— 3, 9—10	C XXI, 2	25, 5	
— •4, 23 I VI, 2. 12. 13, 1. C XIII,		— •19, 7	C VII, 4, 3
10, 1		— •19, 9	C XXIII, 9, 3
— •4, 26	C XIII, 9, 3	— •19, 10	C XIII, 17, 1
— •4, 27	I XI, 4	— •20, 9	C XXIII, 17, 1
— •5, 15—16	C XIII, 13, 6	— •20, 10—11	C XXI, 22, 5
— •5, 22 C XX, 7, 3. XXIII, 9, 3.		— •20, 13	I V, 22. C V, 16, 3
XXIII, 24, 2		— •20, 17	C XVII, 19, 2
— 8, 13	C XI, 6, 1	— •20, 23	C XXI, 22, 6
— 9, 1	N VII, 17, 3. 26, 1	— •21, 13	C XI, 10
— 9, 10	I III, 39, 1. 43	— 21, 25	C XXIII, 2, 2
— •9, 18	C XX, 9, 3	— •21, 30	C VII, 18
— 10, 4	C XV, 7, 5	— •21, 31	C III, 15, 3
— •10, 12	C XVI, 8	— •22, 5	C XXIII, 24, 5
— •11, 14	C II, 4, 1	— •22, 20	C XIII, 8, 1
— •11, 15	C I, 20, 8	— •23, 1—2	C II, 1, 1
— •11, 22	C XIII, 16, 4	— •23, 9	C XIII, 17, 2
— •11, 25	I VIII, 1, 2	— •23, 21	I X, 21, 1
— 12, 5	C I, 19, 4	— •23, 33—35	C XX, 9, 4
— •12, 9	C XXIII, 13, 6	— •23, 35 C XXIII, 7, 3. XXIII,	
— •12, 10	C XI, 10	11, 3	
— •12, 16	C XVI, 27, 4	— •24, 3—4	C II, 4, 2
— •12, 28	I VIII, 15	— •24, 11 C II, 13, 10. XVII, 19, 6	
— •13, 4 I X, 21, 4. C XXIII, 2, 2		— •24, 15	C XIII, 17, 1
— •13, 7	C XXIII, 13, 6	— •24, 16 C XX, 12, 1. XXII, 13, 1	
— •13, 8	C III, 9, 2	— •24, 17—18	C V, 15, 1

- Prou. *25, 8 C XVI, 27, 4 | Sap. 4, 8—9, C II, 13, 1
 — *25, 14 C XV, 7, 5 | — *7, 17—21 C VIII, 21, 5
 — *25, 15 C XII, 6, 5 | — *9, 15, C VII, 4, 2
 — *25, 20 I VIII, 2 | — *11, 17, C XXIII, 24, 3
 — *25, 28 C II, 4, 1 | Sir. *1, 24, C XXI, 28, 4
 — *26, 11 C XVII, 2, 3 | — 2, 1, I III, 38
 — *26, 22 C XVI, 18, 5 | — 2, 5, C VII, 25, 3
 — *26, 25 C V, 25, 2 | — 3, 33, C XX, 8, 2
 — *26, 27 C XVI, 18, 5 | — 11, 30, C VI, 16, 2
 — *27, 4 C XVIII, 16, 10 | — 15, 9, C XIII, 16, 4
 — *27, 7 C XIII, 5, 2. XIII, 13, 4 | — 25, 5, C II, 13, 1
 — *27, 15 C VI, 17, 2 | — 27, 12, C VI, 9, 4
 — 28, 19 I X, 21, 1. C VII, 6, 2 | — 29, 15, C VIII, 34, 2
 — *29, 5 C XVI, 18, 5 | — 32, 20, C XIII, 16, 8
 — *29, 11 C XVI, 27, 1 | — 33, 29, I X, 20, 21, 4
 — *29, 19 C XIII, 17, 2 | — 34, 11, C VIII, 23, 1
 — *29, 20 C XIII, 9, 5 | — 39, 16, C XXIII, 3, 2
 — *29, 22 I VIII, 1, 3 | Esai. 1, 3 N III, 13, 1
 — *30, 26 C X, 11, 3 | — 1, 6 C VII, 31, 5
 — *31, 3 C II, 4, 1 | — 1, 16, C VII, 4, 4
 — *31, 6—7 C XIII, 17, 3 | — 1, 16—18 C XX, 8, 3
 — *31, 21 C XIII, 8, 1 | — 1, 19, C XIII, 9, 2
 — *31, 25 I X, 21, 4 | — 1, 25, C VI, 11, 2
 Eecles. *1, 9—10 C VIII, 21, 1 | — 1, 25—26 C VII, 25, 3
 — *3, 1—8 C XXI, 12, 3 | — 2, 22 N V, 5, 2, 6, 1
 — *3, 14 C VIII, 24, 2 | — 6, 5 C XXIII, 17, 2 et 7
 — *3, 17 C XXI, 12, 3 | — 6, 6—7 C XXIII, 17, 7
 — *4, 6 C XXIII, 13, 5 | — 6, 9—10 C XIII, 12, 4
 — *5, 3 C VIII, 12, 1 | — 6, 10 C XIII, 18
 — *5, 4 I III, 33. VII, 15, 2. | — 7, 9 C XIII, 18, 5
 C VIII, 12, 2 | — 7, 14 N II, 3, 1 et 2
 — *7, 10 I VIII, 1, 2. C XVI, 27, 4 | — 8, 20 C VIII, 23, 1
 — *7, 21 C XXIII, 5, 2, 17, 1. | — 9, 6 N II, 3, 3—6. III, 16, 8
 18, 3 | — 9, 6—7 N VII, 10, 1
 — *7, 24 C VIII, 25, 5 | — 10, 14 I XII, 8, 3
 — *7, 29 C VII, 4, 3. XIII, 12, 2 | — 11, 1 C XIII, 10, 3
 — *8, 11 C II, 11, 4. VII, 8, 3 | — 11, 2—3 C XI, 13, 6
 — *9, 11 C XIII, 18, 1 | — 11, 8 N VII, 1, 3
 — *10, 4 C I, 19, 3. VII, 14 | — 12, 1 C VI, 11, 3
 — *10, 11 C II, 11, 6. XVIII, 16, 10 | — 13 et 34 C VII, 32, 4
 — *10, 15 C XXIII, 24, 6 | — 14, 12—14 C VIII, 8, 3
 — *10, 18 C VI, 17, 1 | — 14, 13 I XII, 4, 3, 8, 1
 — *11, 2 I III, 9, 2 | — 14, 13—14 C V, 7, 2
 — *12, 7 C VIII, 25, 3 | — 14, 14 I XII, 4, 3, 8, 1. C VIII,
 Cant. 1, 3 II, 9, 1. V, 17, 2, 18, 1 | 25, 4
 — *1, 16 I VIII, 3 | — 25, 9 N VII, 10, 1
 — *2, 4 C XVI, 14, 4 | — 26, 15 C VI, 6, 3
 — *2, 6 C VI, 10, 9 | — 29, 9 C VIII, 5, 3
 — *3, 1 C XIII, 12, 12 | — 30, 18 C XIII, 12, 11
 — *5, 6 C XIII, 12, 12 | — 30, 19 C XIII, 8, 4, 11, 5
 — *5, 10 N VII, 25, 1 | — 30, 20—21 C XXIII, 13, 7
 Sap. 1, 4—5 C XIII, 2, 16, 2 | — 30, 23 C XIII, 16, 9
 — 1, 11 C XVII, 15 | — 30, 26 C XXIII, 3, 4
 — 1, 13 C XIII, 7, 4 | — *31, 9 C XXI, 32, 2
 — 2, 24—25 C XVIII, 16, 8 | — 33, 6 C XI, 13, 2

Esai. 34, 13 sqq.	N VII, 1, 4	Esai. 64, 1	N V, 13, 1, 15, 1
— 35, 3	C XIII, 12, 11	— 64, 5	C XXIII, 17, 5 et 6
— 35, 10	C I, 13, 4	— 64, 5–6	C XXIII, 17, 4
— 37, 25	I XII, 8, 3	— 64, 6	C XXIII, 4, 2
— 38, 1–6	C XVII, 25, 10	— 65, 1–2	C XIII, 9, 1
— 40, 4	C XXIII, 25, 4	— 65, 2	C III, 22, 2
— 40, 9	N VII, 10, 1	— 65, 15–16	C XXII, 6, 8
— 40, 12	I VIII, 3	— 65, 17–18	C I, 13, 4
— 42, 18–19	C XIII, 12, 3	— 65, 24	C XIII, 8, 4
— 43, 2	C XII, 11, 5	— 66, 1	I VIII, 3
— 43, 8	C XIII, 12, 4	— 66, 2	I XII, 31
— 43, 25	C XX, 7, 3, 8, 9	— 66, 18 I VIII, 20, 3, C VII, 4, 4.	
— 43, 25–26	C XX, 6, 1	— XVII, 14, 1	
— 43, 26	C XX, 8, 3	— 66, 23 C I, 13, 4. C XXI, 23, 4	
— 44, 3	I III, 3, 2	— 66, 24 C VII, 31, 1	
— 44, 22	C XX, 7, 3	Hierem. 1, 5 C VIII, 25, 2. N III, 9, 1	
— 45, 2–3	I V, 2, 2	— 1, 10 C XIII, 3, 2	
— 45, 6–7	C VI, 5	— 1, 18–19 C XVIII, 13, 5.	
— 45, 9	N VII, 2, 5	— XXIII, 25, 2	
— 45, 14	N III, 11	— 2, 11 C X, 5, 2	
— 45, 14–15 N III, 9, 6–7. 10.	V, 5, 1	— 2, 18–19 C XXIII, 24, 4	
— 45, 15	N III, 12, 1, 13	— 2, 19 C XXIII, 9, 3, 16, 1	
— 46, 10	C VIII, 20, 2	— 2, 30 C VI, 11, 4	
— 47, 13	C XIII, 11, 3	— 3, 6 C XIII, 11, 3	
— 48, 9	C V, 12, 2	— 3, 11 C XXIII, 4, 4	
— 49, 6	C XI, 12, 4	— 3, 19–20 C XIII, 8, 2	
— 49, 15	C XIII, 17, 4	— 4, 3 C XIII, 19, 7	
— 50, 1	C XXIII, 12, 6	— 4, 14 C VII, 4, 4. XIII, 9, 4	
— 50, 2	C XXIII, 12, 7	— 5, 3 C VI, 11, 6. XIII, 7, 2	
— 50, 4	C II, 13, 10	— 5, 21 CXIII, 12, 4. XIII, 16, 1	
— 50, 11 C XXIII, 9, 3. XXIII,	24, 2	— 6, 16 C XXIII, 25, 3	
— 51, 3	C I, 13, 4	— 6, 29–30 C VI, 11, 7	
— 52, 1	I X, 21, 2	— 8, 4–5 C XIII, 3, 6	
— 52, 2	C XIII, 10, 2	— 8, 5 C XIII, 7, 2	
— 52, 6	N III, 9, 3–4	— 8, 17 C XVIII, 16, 8 et 14	
— 53, 7	C VIII, 34, 12	— 8, 22 C III, 8, 2	
— 53, 8	N VII, 15	— 9, 1 C VIII, 29, 3	
— 53, 9	C XXII, 12, 2	— 9, 3 C XVI, 18, 4	
— 56, 4–5	C XXII, 6, 7	— 9, 4–5 C XVI, 18, 4	
— 57, 15	N V, 5, 4	— 9, 5 C XXIII, 1, 4	
— 58, 3 C XXI, 14, 5	XXIII, 26, 13	— 9, 8 C XVI, 18, 5, 22	
— 58, 3–5	C XXI, 14, 5	— 10, 23 C III, 13	
— 58, 6 I V, 35. C VIII, 34, 2		— 10, 24 C VI, 11, 3	
— 58, 6–9	C XXI, 14, 6	— 11, 11 C VI, 6, 3	
— 58, 9	C VIII, 34, 3	— 12, 1–2 C VII, 31, 3	
— 58, 11–12	C XIII, 13, 6	— 14, 12 C XXI, 14, 7	
— 58, 13	C XXIII, 26, 13	— 15, 7 C VI, 11, 6	
— 58, 13–14	C XVIII, 8, 3	— 17, 5 C XXIII, 2, 3. N V,	
— 58, 14	C XXIII, 26, 14	— 9, 5	
— 59, 1–2	C XXIII, 12, 7	— 17, 13 C XVII, 25, 19	
— 60, 17–20	C I, 13, 5	— +17, 16 I I, 9, 1. C XVIII, 4,	
— 61, 8	C XXI, 22, 4	— I. XXIII, 2, 5	
— 62, 2	C XXII, 6, 8	— 17, 18 C VII, 21, 5	
		— 17, 21 C XIII, 10, 4	
		— 18, 7–10 C XVII, 25, 13	

- Hierem. 18, 15 . . . C XXIII, 24, 6
 — 26, 2—3 . . . C XVII, 25, 13
 — 30, 11 C VI, 11, 3
 — 31, 16 C XX, 7, 3
 — 32, 39—40 . . . C III, 18
 — 35, 6—7 C XXI, 4, 3
 — 35, 19 C XXI, 4, 4
 — +48, 10 I III, 33. C XX, 8, 10.
 XXI, 22, 4
 — 51, 8 C VII, 31, 4
 — 51, 9 C VII, 31, 5
- Thren. 2, 18 C VIII, 29, 1
 — 3, 27—28 . . . C XVIII, 6, 4.
 XVIII, 8, 4
- Baruch 3, 11 . . . C V, 12, 5. VII, 5, 8
 — 3, 36—38 . . . N III, 9, 1
 — 3, 38 N V, 5, 1
- Ezech. 11, 19—20 C III, 18. XIII, 9, 3
 — 13, 9 C XVII, 25, 19
 — 16, 3 C III, 7, 2
 — 16, 42 C VI, 11, 8
 — 16, 49 I V, 6. C XXIII, 4, 4
 — 16, 52 C XXIII, 4, 4
 — +18, 25 C XXIII, 25, 6
 — 18, 31 C XIII, 9, 3
 — +20, 25 C XXI, 33. VII, 25, 4, 3
 — 20, 43—44 . . . C XIII, 18, 3
 — 24, 11—13 . . . C VI, 11, 7
 — 28, 11—18 . . . C VIII, 8, 2
 — +29, 3 I XII, 8, 2
 — 33, 11 C XIII, 7, 2
 — 33, 13—16 . . . C XVII, 25, 16
 — 33, 14—15 . . . C XVII, 25, 12
 — 44, 1 N VII, 26, 1
 — 44, 2 N VII, 25, 2
- Dan. 3 I VI, 17
 — 3, 6 I V, 14, 2
 — 3, 86 C I, 14, 3
 — 3, 94 C XII, 11, 5
 — 5, 2 I pr. § 2
 — 6, 10 I III, 3, 1
 — 9, 27 C VIII, 4, 2
 — 10, 2 sqq. . . . C VIII, 34, 6
 — 10, 12—14 . . . C VIII, 13, 1
 — 10, 20—21 . . . C VIII, 13, 3
 — 12, 1 C VIII, 13, 3
 — 12, 3 C XIII, 9, 1
- Osee 2, 5 C XIII, 8, 1
 — 2, 6—7 C XIII, 8, 1
 — 2, 18 C XII, 7, 5
 — 4, 6 C XIII, 16, 1
 — 4, 12. C VII, 32, 4. XIII, 11, 3
 — 7, 9. C II, 13, 3. XXIII, 11, 3
 — +7, 12 C VI, 11, 8
 — 7, 13 C XXIII, 9, 3
- Osee 7, 15 C XIII, 12, 11
 — 9, 12 C XXIII, 9, 3
 — +10, 12 C XIII, 9, 4. XIII, 9, 1.
 16, 2
- 11, 4 N III, 11, 2
 — 14, 9 C III, 13
 — 14, 10 C XXIII, 24, 7
- Ioel 1, 4 C XIII, 3, 4
 — +1, 5 C VIII, 5, 2
 — +2, 13 C VI, 6, 2
 — 2, 28 I III, 3, 2
 — +3, 10—11 C VII, 5, 9
- Amos 1, 1 C VI, 1, 1
 — +3, 6 C VI, 5
 — 4, 11 C VI, 11, 6
 — +5, 8 C XII, 12, 5
 — 8, 9 I VIII, 10
- Ion. +3, 4 C XVII, 25, 11
 — 3, 5 I I, 2, 4
 — +3, 10 C VI, 6, 2
- Mich. 2, 7 C XXIII, 24, 7
 — 2, 11 C VIII, 18, 4
 — 5, 9 C VII, 21, 7
 — 7, 5 C VIII, 35, 3. XVII, 20, 12
- Nahum 1, 15 C XI, 23, 4
- Abacuc +1, 16 I XII, 6, 1
 — +2, 1 C XXIII, 4, 1
 — 2, 15—16 . . . C XVI, 18, 4
 — +3, 2 C XVI, 26, 3
 — +3, 2—3 N V, 15, 1
- Soph. 1, 12 C VI, 2, 3
- Agg. +1, 6 C XXIII, 13, 5
- Zach. 1, 14 C I, 19, 2
 — +9, 17 C III, 16, 4
 — +12, 8 C VII, 5, 9
- Mal. +1, 6 C XI, 9, 1, 13, 4
 — 2, 17 C VI, 2, 3
 — 3, 6 C VI, 14, 3
 — 3, 8 N II, 3, 8. VIII, 4, 3
 — 3, 14—15 C VI, 2, 3
 — 4, 2 I VIII, 10
- II Maccab. 6, 2 C VIII, 4, 2
- Matth. 1, 1 N VII, 15
 — 1, 5 C XVII, 17, 2
 — 1, 20. N VI, 16, 2. VII, 17, 1
 — 1, 21 N III, 12, 2
 — 1, 23 N II, 3, 1 et 2
 — 3, 2 C XX, 8, 1
 — 3, 4 I I, 1, 4
 — 3, 10 I VIII, 20, 2
 — 3, 14 N VII, 11, 2
 — 3, 16—17 . . . N III, 16, 2 sqq.
 — 4, 2 C XXI, 28, 1
 — 4, 3 C V, 4, 2, 6, 2. XXII, 10, 1.
 XXIII, 17, 6. N VII, 11, 3

Matth. 4, 4 C XXII, 10, 1	Matth. 6, 24 I VII, 15, 3
— 4, 6 C I, 20, 4, V, 6, 2 et 7.	— 6, 25 C XVIII, 7, 3. XXIII, 5, 3
XXII, 10, 2. XXIII, 17, 6	— 6, 34 I III, 5. C XVIII, 5, 2.
— 4, 7 C XXII, 10, 2	8, 3
— 4, 8 C V, 6, 7	— 7, 1—2 I V, 30, 3
— 4, 8 sqq. C V, 6, 6	— 7, 2 C XXIII, 26, 11
— 4, 9 C V, 6, 2	— 7, 3—5 I VIII, 5
— 4, 10 C XXII, 10, 2	— 7, 6 C VII, 29, 30, 2. XIII,
— 4, 18 C XIII, 15, 1	17, 2
— 5, 3 C III, 9, 1. VIII, 29, 4.	— 7, 7 I XII, 14, 2. C XIII, 9, 1
X, 11, 1. XXI, 5, 2	— 7, 11 C XXIII, 4, 2
— 5, 3 sqq. C XI, 12, 2	— 7, 14 I III, 38
— 5, 4 C XII, 6, 1	— 7, 18 C XXIII, 4, 1
— 5, 8 I VIII, 20, 1. C I, 10, 5.	— 7, 22—23 C XV, 1, 3. 6, 2
XIII, 9, 1	— 7, 24 sqq. . . . C XVIII, 13, 3
— 5, 14 I III, 31. C XVIII, 1, 3.	— 7, 29 N VII, 19, 5
XXIII, 19, 2	— 8, 3 C XIII, 15, 3
— 5, 16 C VIII, 18, 5	— 8, 7—8 C XIII, 14, 3
— 5, 19 C XIII, 9, 6	— 8, 8 C XIII, 15, 3
— 5, 22 I VII, 4. VIII, 21 t. 10.	— 8, 9 C VII, 5, 1
20, 2, 21. C XVI, 6, 7.	— 8, 10 C XIII, 14, 3
15, 17, 1 et 3	— 8, 13 C XIII, 15, 3 et 5
— 5, 23 C XVI, 16, 1	— 8, 21 sq. C XIII, 15, 2. XXI,
— 5, 23—24 I VIII, 13. C XVI,	7, 2. XXIII, 9, 3
6, 6, 15	— 8, 26 C XXII, 11, 4
— 5, 28 I VI, 12. VII, 22. C V,	— 8, 28 C VII, 32, 1
11, 4. XII, 2, 4	— 8, 31 C VII, 22, 1
— 5, 30 C XXI, 9, 2	— 9, 2 C XIII, 16, 3
— 5, 32 C XXI, 9, 4	— 9, 4 C I, 19, 4. VII, 4, 4
— 5, 37 C XVII, 10, 18, 2	— 9, 4—6 C XIII, 16, 3
— 5, 39 C VIII, 3, 5, 24. 4. XVI,	— 9, 6 N VII, 19, 4
20, 22	— 9, 9 C XIII, 11, 1
— 5, 39—40 C XXI, 32, 4. 33, 6	— 9, 14 C XXI, 18, 1
— 5, 43—45 I X, 15	— 9, 15 I V, 24. C XXII, 18, 2
— 5, 44 C VIII, 24, 4. XVI, 14, 1.	— 9, 18 C XIII, 15, 3
XXI, 32, 4	— 9, 20 C XIII, 15, 4
— 5, 44—45 C XI, 9, 3. XVI, 14	— 9, 29 C XIII, 15, 5
— 5, 48 C XI, 7, 4	— 10, 4 C XVIII, 16, 6
— 6, 2 C XVII, 21, 2	— 10, 8 C XV, 1, 2. N VII, 20, 1
— 6, 3 C XVII, 21, 2	— 10, 9 I VII, 17, 5
— 6, 6 C VIII, 35, 1	— 10, 9—10 C XXIII, 23, 3
— 6, 9 C VIII, 18, 2—3	— 10, 10 I I, 9, 1. X, 8, 1
— 6, 10 C VIII, 19, 20, 1. 34, 9	— 10, 20 C I, 19, 2
— 6, 10—13 C VIII, 19—23 tt.	— 10, 23 C VIII, 3, 5
— 6, 11 C VIII, 21, 1	— 10, 36 C XVIII, 16, 4
— 6, 12 C VIII, 22, 1. XX, 8, 8.	— 10, 38 I III, 34. C VIII, 3, 4
XXII, 13, 2. XXIII, 18,	— 10, 40 I V, 24
1 et 2	— 10, 42 C I, 10, 1. XX, 8, 6
— 6, 13 C VIII, 23, 1 et 2	— 11, 12 C VII, 6, 2. XXIII,
— 6, 14 C XX, 8, 5	26, 13
— 6, 16 C XXI, 14, 5	— 11, 14 C VIII, 4, 2
— 6, 18 C XVII, 21, 2	— 11, 19 C XXII, 12, 2
— 6, 19 C I, 22, 1	— 11, 25—26 C VIII, 17, 3
— 6, 21 C I, 18, 3. XII, 16, 3	— 11, 28 C XIII, 7, 3. 10, 3.
— 6, 22—23 C II, 2, 5 et 6	XXIII, 25, 4

- Math. 11, 28–29 . . . C XV, 7, 1
 — 11, 29 I XII, 8, 1. C XV, 7, 1.
 XVIII, 14, 6. XXIII,
 24, 7, 25, 3. N VII, 20, 1
 — 11, 30 C XXIII, 22 t. 22, 25, 4
 — 12, 20 C II, 13, 10
 — 12, 28 N VII, 17, 1
 — 12, 35 C XXIII, 4, 1
 — 12, 40 N VI, 23, 3
 — 12, 43–45 C V, 25, 1
 — 13, 13 C XIII, 12, 4. XXIII,
 6, 5
 — 13, 17 N V, 13, 1
 — 13, 45 C XI, 2, 2
 — 13, 46 C XXIII, 2, 4
 — 14, 14 C XIII, 15, 5
 — 14, 16 sqq. . . . N VII, 3, 3
 — 14, 23 C X, 6, 4
 — 15, 11 C XXI, 16, 3
 — 15, 14 C III, 20, 2
 — 15, 19 I VI, 2. C XXIII, 1, 5
 — 15, 28 C XIII, 15, 5
 — 15, 32 C XI, 15
 — 15, 32 sqq. . . . N VII, 3, 3
 — 16, 16 N III, 12, 4–6. 13, 1.
 VI, 19, 2. VII, 10, 2
 — 16, 17 N III, 13
 — 16, 17 et 19 . . . C XXII, 13, 3
 — 16, 18–19 N III, 14
 — 16, 22–23 C XXII, 13, 4
 — 16, 26 CXXI, 4, 4. XXIII, 23, 2
 — 17, 1 C X, 6, 3
 — 17, 19 C VIII, 34, 1 et 5
 — 18, 3 I II, 3, 2
 — 18, 8 C I, 20, 7
 — 18, 10 C VIII, 17, 1
 — 18, 11 C VIII, 34, 11. N III,
 7, 2
 — 18, 14 C XIII, 7, 1
 — 18, 19 C VIII, 34, 1. XII, 11, 1
 — 19, 6 N V, 11, 1
 — 19, 8 C XXI, 9, 3
 — 19, 12 C XXI, 5, 4
 — 19, 21 I VII, 16, 27. XII, 25.
 C III, 4, 2, 7, 10. VIII,
 3, 5. XXI, 5, 1 et 4, 7, 2.
 32, 3. XXIII, 24, 1
 — 19, 22 C XXI, 32
 — 19, 27 C III, 10, 2
 — 19, 28 C I, 13, 6. III, 10, 2
 — 19, 29 CXXI, 5, 2, 9, 3. XXIII,
 26, 1
 — 20, 1–6 I III, 3, 11
 — 20, 16 I III, 38
 — 20, 28 C VIII, 34, 11
- Matth. 20, 31 C III, 19, 3
 — 20, 32 C XIII, 15, 4
 — 21, 22 C VIII, 34, 5 et 8
 — 22, 14 C III, 7, 7
 — 22, 30 I VI, 6
 — 22, 31–32 C I, 14, 4
 — 23, 3–4 C XIII, 9, 6
 — 23, 26 I VI, 2
 — 23, 37 C XIII, 7, 2
 — 24, 13 I III, 36, 2
 — 24, 15 sqq. . . . C VIII, 4, 2
 — 24, 17 I III, 36, 1
 — 24, 18 I III, 36, 1
 — 24, 24 C XV, 1, 6
 — 24, 35 N III, 15, 5
 — 24, 45 C XI, 12, 5
 — 24, 46 C XI, 12, 4
 — 25 C XXII, 6, 9
 — 25, 17 C XIII, 17, 5
 — 25, 21 C XXIII, 4, 1
 — 25, 27 C XIII, 17, 5
 — 25, 31 N VII, 23, 3
 — 25, 33 C XXIII, 26, 7
 — 25, 34 C VIII, 19
 — 25, 34–35 C I, 9, 2, 2
 — 26, 24 C VI, 3, 4. XVII, 12, 1
 — 26, 26 sqq. . . . I III, 3, 9
 — 26, 38 C XXII, 11, 5
 — 26, 39 C VIII, 17, 1. 34, 10 et
 13. XVI, 6, 5. XXII, 11,
 5. XXIII, 23, 4. 26, 14
 — 26, 41 C XI, 15
 — 26, 53 I XII, 8, 3
 — 26, 70 sqq. . . . C XXII, 13, 5
 — 27, 5 I VII, 14, 2. C XVII,
 25, 18
 — 27, 42 N VII, 13, 3–4
 — 27, 46 I III, 3, 6
- Marc. 6, 5–6 C XIII, 15, 5. XV, 1, 4
 — 6, 8–9 C XXIII, 23, 3
 — 6, 9 I I, 9, 2
 — 6, 38 C XXII, 11, 3
 — 9, 16 et 24 C VII, 32, 4
 — 9, 23 C III, 16, 2
 — 10, 29–30 C XXIII, 26, 8
 — 10, 30 C XXIII, 26, 12
 — 10, 52 C XIII, 15, 5
 — 11, 24 C VIII, 32
 — 16, 17 N VII, 20, 1
- Luc. 1, 14 C VI, 3, 4
 — 1, 19–20 N II, 6, 4
 — 1, 35 C V, 5. N II, 2, 6, 4–5, 7,
 2. VII, 26, 1
 — 2, 11 N II, 2, 2 et 4 et 6–7,
 4, 4. 9. III, 4, 3, 12, 1

Luc.	3, 6 C III, 10, 1 et 3	Luc.	17, 31 I VII, 27
—	3, 17 N VII, 1, 4	—	18, 19 C XXIII, 4, 1
—	3, 22 N VII, 11, 3	—	18, 42 C XIII, 15, 5
—	4, 6 I XII, 8, 2. C V, 6, 6.	—	19, 2 sqq. C XIII, 11, 2, 15, 1
—	4, 9 C V, 6, 6	—	19, 17 et 19 C I, 13, 6
—	4, 9–10. . . . N VII, 16, 2	—	19, 41 sqq. C VIII, 29, 3
—	4, 23 I VIII, 5. C XVI, 23	—	21, 1–2 C XX, 8, 6
—	4, 27 C XV, 1, 4	—	21, 34 C VIII, 4, 2
—	5, 16 C VIII, 25	—	22, 31–32 C III, 16, 1
—	6, 24 C III, 9, 1	—	22, 36 C VIII, 3, 4
—	6, 25 C I, 13, 6	—	22, 44 C VIII, 25
—	6, 48 C VIII, 2, 3	—	22, 48 C XVI, 18, 6
—	7, 14 N VII, 19, 4	—	23, 29 C XXI, 32, 3
—	7, 39 C XXII, 11, 4	—	23, 34 C VIII, 17, 2. XI, 10, XXII, 10, 4
—	7, 47 C VIII, 15, 3	—	23, 40 C XIII, 13, 2
—	8, 30 C VIII, 14, 1	—	23, 40 sqq. I XII, 11, 1. C XIII, 11, 2
—	9, 23 C XXIII, 2, 5	—	23, 43 C I, 14, 5–6
—	9, 49–50 C XV, 6, 2	—	23, 44 I III, 3, 3
—	9, 59–60 C XXIII, 9, 3	—	24, 39 N III, 15, 5
—	9, 62 I III, 36, 1. VII, 15, 3, 27	Ioh.	1, 3 C VIII, 7, 3. N III, 6, 2
—	10, 19 C VII, 32, 4. N VII, 1, 3, 20, 1	—	1, 10–11 N III, 13, 1
—	10, 20 C XV, 6, 3, 9. XVII, 25, 18	—	1, 11 N III, 7, 2
—	10, 40–42 C I, 8, 2	—	1, 14 C III, 10, 1 et 3. N VI, 16, 2. VII, 27, 2
—	10, 41–42 C XXIII, 3, 1	—	1, 17 N II, 5, 3, 6, 6
—	11, 3 C VIII, 21, 1	—	1, 29 N III, 12, 3. VII, 11, 2
—	11, 8 C VIII, 34, 2	—	1, 30 N VI, 23, 4
—	11, 9–10. . . . C VIII, 34, 5	—	1, 32 N VII, 17, 1, 21, 1
—	11, 14 C VII, 32, 4	—	2, 3 sqq. . . . N VII, 3, 4
—	11, 15 C VIII, 14, 2, 19, 3	—	2, 19 C VIII, 34, 12
—	11, 19 C VIII, 16, 1	—	3, 6 N VI, 16, 1
—	11, 21–22 I VI, 13, 2	—	3, 13 C I, 14, 6. N III, 6, V, 12, 3. VI, 22, 4. VII, 4, 4, 22, 3
—	11, 29 N III, 16, 1	—	3, 16 C VIII, 34, 11. N VII, 31, 7
—	12, 20 I VII, 30	—	3, 17 N III, 4, 1
—	12, 32 I III, 38	—	3, 27 C XIII, 10, 3
—	12, 35 I I, 11, 2. C VIII, 3, 4	—	4, 7 sqq. . . . C XXII, 11, 3
—	12, 47 C XI, 9, 2	—	4, 34 I X, 21, 3
—	12, 49 C XII, 6, 3. XXIII, 26, 19	—	4, 48 C XIII, 16, 2
—	12, 57 C XIII, 12, 5	—	4, 49 C XIII, 16, 2
—	14, 26 C III, 4, 2. XXI, 9, 6, 32, 3. XXIII, 2, 2	—	4, 50 C XIII, 16, 2. N VII, 19, 4
—	14, 28 C VIII, 2, 2	—	5, 6 C XIII, 15, 4, 16, 4
—	14, 31–32 I VII, 15, 2	—	5, 7 C XIII, 16, 4
—	15, 17 sqq. . . . C XI, 7, 2	—	5, 8 C XIII, 16, 4
—	15, 19 C XI, 7, 2	—	5, 11 C VI, 11, 4
—	16, 9 C VI, 3, 2	—	5, 17 C XII, 12, 5
—	16, 12 C III, 10, 1	—	5, 22–23 N III, 7, 5
—	16, 19 sqq. . . . C I, 14, 4. III, 9, 3	—	5, 30 I XII, 8, 2, 17, 1
—	16, 20 sqq. . . . C VI, 3, 5	—	5, 44 I XI, 12
—	16, 25 C XXIII, 2, 4	—	6, 6 C XXII, 11, 3
—	17, 5 C III, 16, 1	—	6, 15 C XXII, 10, 3
—	17, 10 C XI, 7, 1	—	6, 27 I X, 21, 3
—	17, 11 sqq. . . . C III, 19, 4	—	6, 33 C XXIII, 11, 3, 12, 1
—	17, 20–21 C I, 13, 2		
—	17, 21 C XVIII, 16, 2 et 4		

- Ioh. 6, 38 C XVI, 6, 4. XVIII, 6, 6.
— XXIII, 26, 14
— 6, 44 C XIII, 9, 2, 10, 3
— 6, 63 N III, 6, 3. V, 12, 3. VI,
22, 4
— 7, 18 C VIII, 18, 3
— 7, 37 C XIII, 12, 12
— 8, 34 I V, 13, 16, 2. C XXI, 31
— 8, 35 C XI, 13, 5
— 8, 40 et 42 N V, 8, 1
— 8, 44 C III, 7, 2. VIII, 25 t. 16,
4. 20, 25, 1 et 4
— 8, 55 I XII, 8, 2
— 8, 57 N V, 8, 2
— 8, 58 N V, 8, 2. VI, 8, 3
— 9, 1 sqq. N VII, 3, 5
— 9, 3 C VI, 11, 4
— 9, 24 C XXII, 12, 2
— 10, 18 I III, 3, 5. C VIII, 34, 11.
XXII, 11, 5. N V, 12, 2
— 11, 4 C VI, 11, 4
— 11, 26 C III, 7, 4
— 11, 27 N III, 11. VI, 19, 2. VII, 10, 2
— 11, 40 C XIII, 15, 4
— 11, 41—42 C VIII, 17, 3
— 12, 6 I VII, 23
— 12, 26 C I, 14, 1. XII, 16, 3. XX,
9, 5
— 12, 32 I III, 3, 10
— 13, 1 C XVI, 14, 3
— 13, 2 C I, 19, 3. VII, 14
— 13, 8 C XVII, 9
— 13, 14 I III, 19, 2
— 13, 23 C XVI, 14, 3. XXIII, 19, 4
— 13, 27 C I, 19, 3
— 13, 34 C VIII, 23, 3. XVI, 14, 3
— 13, 34—35 C XV, 7, 3
— 13, 35 C XVI, 6, 5
— 14, 2 C XI, 12, 6
— 14, 6 N V, 5, 2
— 14, 10 I XII, 8, 2, 17, 1
— 14, 23 I V, 17, 3. C I, 19, 2. N V, 4, 5
— 14, 30 C VII, 32, 4. VIII, 14, 2.
XXIII, 17, 6
— 15, 4—5 C III, 16, 3
— 15, 5 I XII, 9
— 15, 13 C XI, 12, 4
— 15, 14 C XI, 13, 4
— 15, 14—15 C XI, 12, 4
— 15, 19 C III, 7, 2
— 16, 15 C XI, 7, 3. XXIII, 26, 4
— 16, 20 C I, 13, 6
— 17 C VIII, 17, 3
— 17, 3 N III, 5, 3
— 17, 4 C VIII, 17, 2
- Ioh. 17, 16 C III, 7, 2
— 17, 19 C VIII, 17, 2
— 17, 21 C X, 7, 1
— 17, 22—24 C X, 7, 2
— 17, 24 C VIII, 17, 2
— 17, 26 C X, 7, 1
— 18, 30 C XXII, 12, 2
— 19, 11 C VII, 22, 2
— 20, 17 N VII, 22, 4
— 20, 28 N III, 15, 16, 19, 2
- Act. 1, 1 C VIII, 17, 1. XIII, 9, 6
— 1, 1—2 N VII, 22, 2
— 1, 2 N VII, 17, 1. 22, 1
— 1, 12 sqq. C XXI, 20, 1
— 2 C XXI, 20, 2
— 2, 14—18 I III, 3, 2
— 2, 31 I III, 3, 5
— 2, 45 C XVIII, 5, 1
— 3, 1 I III, 3, 7
— 3, 6 C XIII, 16, 5. N VII, 19, 1
— 3, 12 C XVI, 6, 1
— 3, 15 N VII, 4, 4
— 3, 19 C XX, 8, 1
— 4, 13 C XIII, 16, 7
— 4, 32 I II, 5, 1. C XII, 2, 5. XVI,
6, 4. XVIII, 5, 1. N III,
11, 2
— 4, 34—35 I II, 5, 1. VII, 17, 1.
C XII, 2, 5. XVIII, 5, 1
— 5 C XVIII, 7, 1
— 5, 3 C I, 19, 3
— 5, 5 et 10 I VII, 14, 2
— 5, 41 C XXIII, 23, 4
— 6, 5 C XVIII, 16, 6
— 7, 39—40 C III, 7, 5
— 7, 51 C XIII, 3, 6
— 8, 22—23 C XIII, 12, 9
— 9 C XIII, 11, 1
— 9, 3 sqq. C XIII, 15, 2
— 9, 6 C II, 15, 1. N III, 6, 7
— 9, 34 N VII, 19, 2
— 10 C XIII, 15, 2
— 10, 3 I III, 3, 7
— 10, 11 I III, 3, 4 et 5
— 10, 13 I III, 3, 4
— 10, 15 I III, 3, 6
— 12, 8 I I, 1, 4
— 12, 15 C VIII, 17, 1
— 14, 21 I III, 38
— 15, 10—11 N II, 5, 1. V, 9, 1
— 15, 20 I VII, 17, 5
— 15, 29 C XVIII, 5, 2
— 16, 18 N VII, 19, 2
— 17, 23 C XVII, 20, 6 et 7
— 17, 28—29 C XVII, 20, 7

Act. 18, 1—3	I X, 17	Rom. 7, 25 C XXIII, 1, 5, 16, 2 et 4.
— 20, 28	N VII, 4, 4	17, 6 et 7
— 20, 29—30	C XIII, 11, 5	— 8, 1—2 C XXIII, 13, 3
— 20, 33—35	I X, 18	— 8, 2 C XXIII, 15, 7
— 20, 34 I I, 5. C XVIII, 11, 3.	XXIII, 5, 4. XXIII, 11, 4	— 8, 3 C V, 6, 3. XXII, 11, 1. N
— 20, 35 I VII, 16. X, 18, 19 t. 19.	XII, 25	III, 3
— 21, 11	I I, 1, 5	— 8, 9 C III, 10, 2. N III, 7, 6
— 21, 20—21	C XVII, 20, 5	— 8, 15 C XI, 13, 6
— 21, 23—24	C XVII, 20, 5	— 8, 18 C XIII, 13, 3
— 22, 28	I VII, 17, 1	— 8, 26 C VIII, 34, 9. XIII, 6, 5
— 26, 12—15	N III, 6, 1	— 8, 26—27 C XVI, 13
— 26, 14—15	N III, 6, 5	— 8, 28 C VI, 9, 1 et 4. XXI, 24, 7
Rom. 1, 20	C XXIII, 3, 3	— 8, 32 C VIII, 34, 12
— 1, 23	C X, 5, 2	— 8, 33—34 N III, 7, 6
— 1, 26 et 28 I XII, 21, 2. C III,	20, 2. VI, 11, 5	— 8, 38—39 C VIII, 2
— 1, 28	C XVIII, 16, 14	— 9, 3 C VIII, 18, 3. XXIII, 16, 3
— 2, 5	C VII, 31, 1	— 9, 3—4 C XXIII, 5, 7
— 2, 6	C XIII, 9, 2	— 9, 3—5 N III, 1, 1
— 2, 14—16 C XIII, 12, 3. XVII, 14		— 9, 5 N III, 1, 3—4, 2, 1—2.
— 2, 15—16 I VIII, 20, 3. C VII,	4, 4. XVII, 14, 1	3, 1 sqq.
— 2, 28—29	C XXI, 36, 2	— 9, 16 I XII, 9, 11, 2, 14, 1. C III,
— 3, 23	C XIII, 7, 3	5. XIII, 9, 2
— 4, 5	C XXIII, 10, 2	— 9, 20 N VII, 2, 5
— 4, 15	C XVII, 30, 1	— 9, 28 N VI, 3, 3, 4, 1
— 5, 5	C XVI, 13. XXI, 33, 1	— 10, 2 I II, 2, 1. C VIII, 3, 5
— 5, 12	C XIII, 7, 3	— 10, 20—21 C XIII, 9, 1
— 6, 6	C XII, 1, 3	— 10, 21 C XIII, 12, 11
— 6, 12	I I, 11, 3. C XXII, 6, 6	— 11, 14 C III, 10, 2
— 6, 13	C XXII, 6, 6	— 11, 33 C XIII, 15, 1
— 6, 14	C XXI, 31 t. 30, 3. XXII,	— 11, 33—34 C XIII, 17, 2
	6, 7	— 12, 1 C XXI, 22, 5
— 6, 15	C XXI, 34, 2	— 12, 4 sq. C XIII, 5
— 6, 22	C I, 5, 2	— 12, 6—8 C XIII, 5
— 7, 12	C XXIII, 4, 3	— 12, 10 C XVI, 11, 2
— 7, 14	C XXIII, 12 t. 12, 1	— 12, 19 C XVI, 27, 2
— 7, 18 C XIII, 9, 5. XXIII, 13 t.	13, 2	— 12, 21 C XVI, 22, 3
— 7, 19 C XX, 12, 2. XXII, 14 t. 14.	15, 2. XXIII, 1 t. 1, 1—2.	— 13, 14 I I, 9, 2. V, 8. X, 21, 2.
	13, 4. 14 t.	C V, 19, 2
— 7, 20 C XXII, 14, 15, 2. XXIII,	1, 1 et 2. 13, 4	— 14, 3 C XVII, 20, 8
		— 14, 4 I V, 30, 3
— 7, 22	C XXIII, 11 t. 11, 1	— 14, 10 I V, 30, 3
— 7, 22—23	C XXII, 14, 15, 2.	— 14, 10—11 N III, 7, 3
	XXIII, 1, 1	— 14, 14 C XXI, 13, 3
— 7, 23	C XXIII, 11, 1. 13, 4	— 14, 17 C I, 13, 3 et 6
— 7, 24	C XII, 1, 3. XX, 12, 2.	— 15, 1 C XVI, 23
	XXIII, 15, 4 et 6	— 15, 25—27 I VII, 17, 2
— 7, 24—25	C XXII, 13, 7. 14.	I Cor. 1, 5 I X, 21, 1
	XXIII, 10, 2. 15, 1 et 4.	— 1, 22—24 N III, 8, 1
	17, 6 et 7	— 1, 23 N III, 8, 2
		— 1, 23—24 N VI, 12, 1
		— 1, 30 I V, 4, 2. N VII, 18, 2
		— 2, 3 C XVII, 20, 8
		— 2, 6—8 N VII, 7, 2
		— 2, 6—9 N III, 10, 4
		— 2, 8 N VI, 22, 4

- I Cor. 2, 9 C XII, 12, 7
 — 2, 10 C XII, 12, 7
 — 2, 14 C III, 19, 1
 — 2, 15 C III, 19, 1
 — 3, 2 C XVII, 20, 8
 — 3, 2—3 C III, 19, 1
 — 3, 7 C XIII, 12, 7
 — 3, 8 C XXIII, 2, 3
 — 3, 10 C XXIII, 6, 3
 — 3, 16 I VIII, 3, N V, 3, 2
 — 3, 18 I III, 41, 3
 — 3, 22 C XI, 7, 4. XXIII, 26, 4
 — 4, 3—4 C XXII, 7, 2—3
 — 4, 5 I V, 2, 2
 — 4, 7 I XII, 10. C III, 16, 4
 — 4, 12 C XXIII, 11, 4
 — 4, 20 C XV, 3, 2
 — 5, 5 I II, 16. C VII, 28
 — 6, 9—10 C XII, 3, 3. XXIII,
 15, 2
 — 6, 11 N VII, 18, 2
 — 6, 17 C VII, 6, 1
 — 7, 5 C XVII, 20, 8
 — 7, 8—9 C V, 11, 4
 — 7, 29 C XXI, 32, 3
 — 7, 38 C XVII, 20, 8
 — 8, 1 C XIII, 10, 1
 — 8, 6 N III, 6. VI, 21, 22, 4.
 VII, 7, 2
 — 9, 11 C XXI, 1, 3
 — 9, 14 I X, 8, 1
 — 9, 20—22 C XVII, 20, 3
 — 9, 24 C XIII, 10, 3. XXI, 9, 2
 — 9, 25 I V, 12. I. VI, 7, 1
 — 9, 26 I V, 18, 1. C VII, 21, 1
 — 9, 26—27 I V, 17, 1. 18, 1. 19, 2
 — 10, 1—4 C XIII, 8, 5
 — 10, 6 C V, 16, 1
 — 10, 9 C V, 16, 3. N V, 9, 1 et 2
 — 10, 10 C V, 16, 3
 — 10, 12—13 C XIII, 14, 7
 — 10, 13 I V, 16, 2. 19, 2. C III,
 17. III, 6, 3. VII, 20.
 VIII, 23, 2. XIII, 14, 7
 — 10, 24 C XVII, 19, 7
 — 10, 32—33 C XVII, 20, 9
 — 10, 33 C XVII, 19, 7
 — 11, 7 C I, 14, 8
 — 11, 13 C XIII, 8, 6
 — 11, 27—29 C XXII, 5, 2
 — 11, 30 C XXII, 5, 3
 — 11, 31 C XXII, 5, 4
 — 12, 8—9 C II, 1, 3
 — 12, 8—10 C XV, 2, 2
 — 12, 10 C II, 1, 3
- I Cor. 12, 11 C II, 1, 3. XIII, 18, 1
 — 12, 26 C VII, 30, 1. N VII, 31, 2
 — 12, 28 C XIII, 5
 — 12, 31 C XI, 12, 7. XV, 2, 2
 — 13, 1—3 C XI, 12, 7. XV, 2, 2
 — 13, 3 C I, 6, 2. III, 7, 7—10
 — 13, 4 sqq. C I, 6, 3. III, 7, 11.
 XI, 10. XV, 7, 5
 — 13, 5 C XVI, 22, 4. XVII, 19, 7
 — 13, 7 C VII, 5, 6. XVI, 27, 2
 — 13, 8 C I, 11. I. VIII, 25, 6. XI,
 6, 1, 9, 1. 12, 8. 13, 7.
 XV, 2, 3
 — 13, 13 C XI, 6, 2
 — 14, 6 C XIII, 8, 4
 — 14, 15 I II, 11, 1
 — 15, 3—5 C XIII, 8, 7
 — 15, 10 I XII, 9. C XIII, 13, 4
 — 15, 19 C VI, 2, 2
 — 15, 24 C VIII, 14, 2
 — 15, 28 I V, 4, 2 et 3. C I, 13, 6.
 VII, 6, 4. X, 6, 4
 — 15, 33 I X, 20
 — 15, 40 C VII, 13, 2
 — 15, 41 C XI, 12, 6
 — 15, 41—42 C XI, 12, 3
 — 15, 44 C I, 10, 2. VII, 13, 2
 — 15, 50 C III, 10, 2. XX, 8, 10
 — 15, 53 C I, 10, 2
 — 16, 1—4 I VII, 17, 3
 — 16, 5—7 C XVII, 25, 7
 — 16, 23 N II, 5, 4—6. 7, 2
- II Cor. 1, 15—16 C XVII, 25, 7
 — 1, 17 C XVII, 25, 7
 — 1, 23 C XVII, 25, 8
 — 2, 1 C XVII, 25, 8
 — 2, 7 C XIII, 17, 3
 — 3, 5 C III, 15, 4
 — 3, 6 C III, 15, 4
 — 3, 10 C XXII, 4, 3
 — 3, 17 C XXI, 34, 4
 — 4, 17 C XIII, 13, 3
 — 4, 18 C III, 6, 3. 10, 4
 — 5, 1 C III, 7, 2
 — 5, 6 C I, 14, 9
 — 5, 8—9 C I, 14, 9
 — 5, 10 N III, 7, 2
 — 5, 16 C X, 6, 2. N III, 3, 1 sqq.
 4, 5, 6, 3
 — 5, 19 N III, 1, 4. III, 11, 3
 — 6, 1 C XIII, 12, 9
 — 6, 5—6 C XIII, 16, 8
 — 6, 7 C II, 16, 2. VI, 10, 1
 — 6, 7—8 I XI, 4. C VI, 10, 9
 — 6, 7—10 C VI, 9, 2

II Cor. 6, 14 C V, 23, 1	Gal. 4, 24—25 C XIII, 8, 2
— 6, 14—15 C XIII, 14, 3	— 4, 26 C XIII, 8, 4. XXIII, 24, 6
— 6, 16 I VIII, 3. C XIII, 10,	— 4, 26—27 C XIII, 8, 3
3. N V, 3, 2	— 5, 2 C XVII, 20, 4. XXIII, 16, 3
— 6, 17 N VII, 31, 3	— 5, 13 C XXI, 34, 3
— 7, 10 I VII, 3, 3. VIII, 10.	— 5, 16—17 C III, 11, 1
C XXI, 8, 2	— 5, 17 I I, 11, 3. C I, 10, 1. III, 7,
— 8, 9 I XII, 8, 2. N VI, 16, 2	1 et 2. 8. 10, 3
— 9, 10 C XIII, 3, 5	— 5, 19 sqq. C V, 4, 4
— 10, 1 C XXIII, 16, 3	— 5, 20 C XVI, 8
— 10, 2 I X, 12	— 5, 22—23 I VIII, 11
— 10, 4 C VII, 5, 4	— 5, 24 C XXIII, 20
— 10, 4—5 N VII, 1, 2	— 5, 26 I XI, 12
— 10, 5 C XXII, 15, 3	— 6, 1 C III, 19, 1
— 10, 4—6 C VII, 5, 4	— 6, 2 C XI, 10. XVI, 23
— 10, 8 I X, 12	— 6, 10 C XVI, 14, 1
— 11, 2—3 C XIII, 11, 4	— 6, 14 I I, 4. III, 34, 1. C XXIII,
— 11, 9 I VII, 17, 6	20
— 11, 14 C I, 19, 3. II, 5, 3. XVI,	Eph. 1, 5 C XXIII, 26, 4
11, 1	— 2, 3 C III, 7, 1. V, 4, 5
— 11, 27 I VII, 16. C XXIII,	— 2, 8—9 I XII, 11, 2. C XIII, 9, 2
23, 3	— 2, 22 I VI, 15, 2
— 11, 29 C XVII, 20, 8. XXIII, 2, 3	— 3, 16—17 I V, 21, 5. N V, 4, 1
— 12, 2—4 C XVII, 24, 3	— 4, 1 N III, 11, 2
— 12, 8—9 C VIII, 34, 10. XIII,	— 4, 8 I III, 3, 6
6, 5	— 4, 10 N III, 6, 7. VI, 17, 3
— 12, 9 C XVIII, 13, 5. XXIII,	— 4, 13 I V, 4, 3. C VII, 6, 3. XXI,
25, 1	5, 5
— 12, 9—10 C VI, 3, 6. VII, 5, 9	— 4, 19 C V, 16, 3. VI, 11, 6
— 12, 10 C XXIII, 23, 2	— 4, 23 C VI, 14, 1
— 12, 13 C XXIII, 16, 3	— 4, 26 I VIII, 9. C II, 4, 1. XVI,
— 12, 16 C XXIII, 16, 3	6, 7, 17, 1
— 13, 3 I VI, 15, 2. C I, 19, 2.	— 4, 28 I X, 17
XVI, 12. XII, 15, 3.	— 4, 31 I VIII, 5. C V, 16, 4, 19, 3
N III, 6, 8. V, 4, 1	— 5, 3 C V, 11, 5. XIII, 5, 2
— 13, 4 N I, 5, 8	— 5, 3—4 C V, 19, 3. XII, 3, 2
— 13, 5 N V, 4, 1	— 5, 5 C V, 11, 5. XIII, 3, 3
— 13, 9 C VIII, 18, 4	— 5, 25 N V, 11, 2
Gal. 1, 1 C VIII, 34, 12. N III, 4, 5.	— 5, 28—32 N V, 11, 2—4
VII, 7, 2	— 5, 31 N V, 12, 2
— 1, 4 C VIII, 34, 11	— 5, 32 N V, 12, 5
— 2, 1—2 C XVI, 12	— 6, 2—3 C XXI, 9, 4
— 2, 2 C II, 15, 2	— 6, 12 I V, 18, 2, 19, 2. C V, 16, 6.
— 2, 9—10 I VII, 17, 4—5	VII, 21, 1, 32, 4. 33.
— 2, 18 I III, 36, 2. C XVII, 20, 10	VIII, 2, 14, 2. XIII, 14, 7
— 2, 19 C XVII, 20, 6 et 10	— 6, 16, C VII, 5, 5
— 2, 20 I I, 4. III, 34. C XXIII,	— 6, 16—17 N II, 1, 2
23, 1	— 6, 17, C VII, 5, 7. XX, 8, 10
— 3, 19 C XXIII, 4, 3	— 6, 19, N VII, 1, 2
— 3, 24 C VIII, 23, 2	Phil. 1, 22—24 C XXIII, 5, 5
— 4, 4 N III, 1, 3, 2, 1. VI, 8, 1	— 1, 23, C I, 14, 9. XXIII, 5, 7
— 4, 4—5 C XIII, 8, 7	— 1, 29, C III, 15, 2
— 4, 5 C XI, 12, 5	— 2, 1—3, C XVI, 11, 2
— 4, 10 C XIII, 11, 4	— 2, 4 C XVII, 19, 7
— 4, 22—23 C XIII, 8, 2	— 2, 6—8 I XII, 8, 1. 28. N III, 6, 7

- Phil. 2, 7 N VI, 16, 2
 — 2, 7—8 N VI, 19, 3
 — 2, 8 C XVIII, 6, 6. N VI, 16, 2
 — 2, 10—11. N III, 13, 4
 — 2, 12—13. C XIII, 10, 4, 12, 8
 — 2, 13 I XII, 9. C III, 15, 1. XIII,
 9, 2
 — 3, 6—8. C XVII, 20, 10
 — 3, 8. C XXIII, 23, 2
 — 3, 13. C VI, 14, 1. XX, 8, 11
 — 3, 13—14. I V, 17, 2. C I, 5, 2
 — 3, 14. I XI, 6
 — 3, 19. I XI, 4. C XXXI, 1, 3
 — 3, 20 I VI, 6. C III, 6, 4. XII, 2, 1
 — 3, 20—21. C III, 7, 2
 — 4, 6. C VIII, 17, 4
 — 4, 7. C XIII, 10, 1
 — 4, 11. C V, 11, 3
 — 4, 11—13. C VI, 10, 10
 — 4, 15—16. I VII, 17, 6
- Col. 1, 12—20 N V, 7, 2
 — 1, 16 C VIII, 7, 4. N VI, 21
 — 2, 3 C XIII, 16, 2
 — 2, 9 N V, 4, 4 et 6, 14. 3. VII, 7, 2
 — 2, 14 N III, 9, 4
 — 2, 14—15 I III, 3, 3
 — 2, 21 C XIII, 11, 4
 — 2, 21—22 N VII, 31, 3
 — 3, 3 I I, 4
 — 3, 5 I I, 4, 11, 2. VII, 7, 5. XII,
 27, 1. C V, 11, 5. XII, 1,
 2, 2, 1 et 6, 3, 2
 — 3, 8 C V, 11, 7
 — 3, 9 C XVII, 18, 2
 — 3, 10 C I, 14, 8
- I Thess. 2, 18 C XIII, 6, 5
 — 4, 3 I VI, 15, 1
 — 4, 3—5 I VI, 15, 1
 — 4, 5 C XXIII, 26, 6
 — 4, 7—8 I VI, 15, 2
 — 4, 9 I X, 7, 2
 — 4, 9—10 I X, 7, 1
 — 4, 10 I X, 7, 2—3 et 6
 — 4, 11 I II, 3, 3. X, 7, 3—6. 21,
 4—5.
 — 4, 12—15 C XIII, 8, 6
 — 5, 4 I VII, 30
 — 5, 8 I X, 21, 2. C VII, 5, 6
 — 5, 17 I II, 1. VIII, 13. praef.
 Conl. p. I, §. 5. C VIII,
 3, 4, 6, 5, 7, 3. X, 14, 2.
 XXIII, 5, 9.
 — 5, 23 C XXII, 6, 10
- II Thess. 2, 15—16. C III, 17
 — 3, 6. I X, 7, 6—9. 21, 5
- II Thess. 3, 6—8. I X, 13
 — 3, 7 I X, 7, 9, 8, 1
 — 3, 7—9. C XXIII, 11, 5
 — 3, 8 I I, 5. X, 8, 1—3. 9. C
 XVIII, 11, 3. XXIII, 5, 4
 — 3, 9 I X, 10, 18
 — 3, 10 I I, 5. X, 11, 12 t. 12.
 19. C XXIII, 12, 3
 — 3, 11. I X, 13 t. 13, 21, 5
 — 3, 12. I X, 14
 — 3, 13. I X, 15
 — 3, 14—15. I X, 16
- I Tim. 1, 7. N V, 14, 3
 — 1, 9 C VIII, 24, 2. XXI, 3, 29, 2
 — 1, 9—10 C XXI, 29, 3
 — 1, 15. N III, 7, 2
 — 2, 1. C VIII, 9, 1, 11
 — 2, 1—2. C VIII, 13
 — 2, 4 C VIII, 20, 2. XIII, 7, 1
 et 3. XIII, 19. XVI, 6, 7
 — 2, 8 I VIII, 13. C VIII, 3, 4.
 6, 5
 — 2, 14. C VIII, 11, 1
 — 3, 16 N V, 12, 1. VII, 17, 1.
 18, 1—2
 — 4, 1—2. C VII, 32, 3
 — 4, 3—4. C XXI, 13, 3
 — 4, 8 C I, 10, 2. XVII, 14, 2.
 28, 3
 — 4, 14. C XIII, 12, 8
 — 5, 6. C I, 14, 3
 — 6, 7. C XXIII, 23, 3
 — 6, 8 I I, 2, 1. VII, 11, 29. C
 V, 19, 2
 — 6, 9—10 I VII, 11, 1
 — 6, 10 I VII, 2, 6. XII, 27, 1.
 C V, 6, 6
 — 6, 16. I VIII, 3
 — 6, 17—19 C III, 9, 3. VI, 3, 2
 — 6, 20. C XIII, 16, 4
- II Tim. 1, 6 C XI, 12, 8
 — 1, 7 C XI, 13, 5
 — 2, 4 I X, 3
 — 2, 5 I V, 12, 1
 — 3, 12 C XXIII, 22
 — 4, 7. I VI, 5. C VII, 21, 1
 — 4, 7—8 I V, 17, 2—3. CXXII,
 15, 3
- Tit. 2, 11 N II, 4, 3, 5, 2
 — 2, 11—13 N II, 4, 1
 — 2, 13 N II, 4, 5—6
- Philem. 9 N III, 11, 2
- Hebr. 4, 12 C II, 4, 3. VII, 5, 7. XII, 8, 1
 — 4, 12—13 C VII, 13, 3
 — 4, 15 C V, 5. XXII, 9, 2

Hebr. 5, 14	C II, 4, 3	I Pet. 2, 16	C XXI, 34, 3
— 7, 3 N VII, 14, 1—2, 5—6, 15.	C XXI, 33, 7	— 2, 22 C XI, 13, 8. XXII, 9, 2.	
— 7, 18—19	C XXI, 33, 7	— 12, 2	
— 7, 19	C XXI, 29, 3	— 4, 8	C XI, 6, 1. XX, 8, 1
— 9, 4—5	C XIII, 10, 2	II Pet. 2, 19 . . . I V, 13. C VII, 25, 1	
— 9, 22	C XX, 8, 10	I Joh. 1, 1—2	N V, 6
— 10, 36	C VII, 5, 9	— 1, 8	C XI, 9, 5. XX, 12, 3.
— 11, 5	C III, 7, 4	XXIII, 19, 4	
— 11, 16	C I, 14, 4	— 1, 10	C XI, 9, 5. XX, 12, 3
— 11, 24—26	C XI, 11	— 2, 15—17	C XXIII, 8, 2
— 11, 37—38 I I, 7. C XVIII, 6, 2.	C XI, 4, 2	— 2, 23	N III, 7, 5. VI, 17, 1
— 11, 39—40	C VII, 30, 1	— 3, 9	C XI, 9, 4
— 12, 5—8	C VI, 11, 2	— 3, 15	I VIII, 20, 2
— 12, 6	C VII, 25, 3	— 4, 1	C I, 20, 2
— 12, 6—7	C VI, 6, 2	— 4, 2—3	N V, 10, 1
— 12, 9	C I, 14, 10. VIII, 25, 1	— 4, 4	C VII, 8, 2
— 12, 11	C VI, 6, 2	— 4, 10	C X, 7, 1
— 12, 14	I VI, 16	— 4, 14	N III, 4, 3
— 12, 15	C XVIII, 16, 14	— 4, 15 et 12	N III, 5, 1
— 12, 16	I VI, 16	— 4, 16 C XVI, 13. XXIII, 19, 1	
— 12, 22—23	C I, 14, 10	— 4, 17	C XI, 9, 3
— 13, 4	C XXI, 10, 1	— 4, 18 I III, 39, 3. C XI, 12, 3.	
— 13, 8	N V, 6, 5. VI, 19, 4	13, 3 et 7	
— 13, 20—21	C III, 17	— 4, 18—19	C XI, 7, 5
Iac. 1, 8	I VII, 15, 2	— 5, 14	C VIII, 34, 8
— 1, 12 C VIII, 23, 1. XVIII, 13, 4		— 5, 16	C XI, 9, 5. XX, 8, 4
— 1, 14—15	C V, 4, 1	— 5, 18	C XI, 9, 4
— 1, 17 I XII, 10. C III, 16, 4. XIII,	3, 5	ep. Iudea 5	N V, 9, 1
— 1, 19	C XIII, 9, 5	— 6	C VIII, 8, 3
— 1, 20	I VIII, 1, 2	Apoc. 2, 14	C XXIII, 17, 3
— 2, 13	C VIII, 22, 4	— 2, 15	C XVIII, 16, 6
— 2, 14	C XV, 3, 2	— 3, 15—16	C III, 12, 2. 19, 2
— 4, 6	I XII, 6, 2	— 3, 16—18	C III, 9, 2
— 4, 7	C VII, 8, 3	— 3, 17	C III, 19, 5—6
— 4, 8	C XIII, 9, 2	— 3, 19	C VI, 11, 2
— 4, 11	C XVI, 16, 2	— 3, 20	I V, 17, 3
— 5, 14—15	C XX, 8, 4	— 4, 4	C XXIII, 1, 1
— 5, 20	C XX, 8, 5	— 6, 9—10	C I, 14, 4
		— 12, 4	C VIII, 8, 3
		— 14, 4	C XXII, 6, 9

II. INDEX NOMINUM ET RERUM.

Aaron <i>I</i> VIII, 3. Aaron uirga quid	Abigail <i>C</i> XVII, 25, 6.
sit <i>C</i> XIII, 10, 2.	Abimelech <i>C</i> XIII, 11, 2. XVII, 18, 1
Abbacueh <i>C</i> XXIII, 4, 1. N V, 15, 1.	(dat.). 19, 3 (<i>accus.</i>).
abbas moriturus successorem deligit	Abisai <i>I</i> VIII, 8, 3.
<i>I</i> III, 28.	ablutio pedum <i>I</i> III, 19, 2. <i>C</i> VIII,
abbas qualis esse debeat <i>I</i> II, 3.	23, 3. XVIII, 11, 3.
Abel <i>C</i> VIII, 23, 2. — <i>genet.</i> <i>C</i> VIII,	Abraham patriarcha <i>C</i> VIII, 23, 3.
21, 2. <i>accus.</i> <i>C</i> VIII, 25, 4.	a deo euocatus <i>C</i> III, 4, 1. tempta-

- tus *C VIII*, 23, 2. *XIII*, 14, 4. — *genet.* Abrahae *I III*, 28. *C I*, 14, 4. *II*, 7, 1. *III*, 12, 1. *VI*, 3, 5. — *dat.* Abrahae *C III*, 6, 2. *V*, 22 *t.* — *accus.* Abraham *C III*, 4, 1, 10, 4. *V*, 22. *XIII*, 4, 2. *XXI*, 4, 1. *N V*, 8, 2. *VI*, 23, 1.
- Abraham monachus cognomine ἀρλοῦς: Abrahae (*genet.*) *C XV*, 4. Abraham (*uoc.*) *C XV*, 5.
- Abraham abbas monasterii prope Panephysin *C XXIII*, 1, 1 (*genet.*). 1, 2 (*accus.*). — Abraham (*dat.*) *C XXIII*, 1 *t.*
- Absalom *C XVII*, 19, 5.
- absida rotundae descriptio *C XXIII*, 6.
- abstinentia nini et olei *C XVII*, 28, 1.
- abstinentia ciborum sola non sufficit *I V*, 10—11. abstinentia qualis esse debeat ad superandum spiritum fornicationis *I VI*, 7—8. abstinentia antiquorum patrum *I III*, 11. abstinentiae modus non omnibus idem *I V*, 5. abstinentia corporalis quo spectet *I V*, 22. abstinentia eiusdem sensi sexies edentis et tamen esurientis *I V*, 25. Paenitentias usque ad solis occasum abstinentia *I V*, 27. abstinentiae temperamentum quomodo diebus dominicis et festis consernandum *C XXI*, 23.
- Accaron *I I*, 1, 2.
- acedia, id est anxietas sine taedium cordis, daemon meridianus, solitarius circa sextam horam maxime infestat, unde febris accessionibus comparatur, *I X*, 1. unde oriatur *C III*, 3. *V*, 3. *VIII*, 5. quomodo monachum corripiat *I X*, 2—3. monacho pernicioissima *C III*, 19. eius genera duo *C V*, 11, 8. eius virus quale sit describitur *I X*, 4 *sqq.* quonodo uincatur *I X*, 25.
- Achab *C I*, 19, 4. *II*, 3, 2. *XXIII*, 17, 3.
- Achis rex Geth *C XVII*, 18, 1.
- Achor *C I*, 20, 3.
- actualis uita in congregationibus exercetur *pr. Cont. p. I*, §. 4. *C I*, 1. huic uitiae necessaria post mortem auferetur *C I*, 10. in duabus rebus consistit *C XIII*, 3.
- Adam *C VIII*, 25, 4. per gastrimargiam deceptus *C V*, 4, 2. uniuersae naturae scientiam possidens *C VIII*,
- 21, 4—5. scientia boni praeditus *C XIII*, 12, 2—3. eius peccatum leuius peccato Euae *C VIII*, 11. — *accus.* *C V*, 6, 7. *VIII*, 9, 25, 4. *X*, 2, 2. *XXII*, 10, 1. *XIII*, 12, 3. *N V*, 9, 3. *VII*, 6, 5, 8, 1. — *abl.* *I XII*, 4, 3. *N V*, 15, 3. — *genet.* Adae *C V*, 24, 2. *XIII*, 12, 3. *XXIII*, 12, 2. *N VII*, 6, 6. — *dat.* Adae *N VII*, 6, 6.
- admaneuensis sporta *C XVIII*, 4, 2. cf. prochirium.
- aduentus fratrum *C I*, 12. humanitas eis exhibenda *C II*, 26.
- aduersa facilius quam prospera perferuntur *I XI*, 11. *C VI*, 9.
- Aegyptiacus easens *C XVIII*, 6, 3.
- Aegyptii *I pr.* 2, 3. 9. *I*, 3. 10. *II*, 18. *III*, 1, 5, 1 *et 2.* *III*, 1, 17 *t.* 22 *t.* *III*, 1, 17, 22. *V*, 3. *C XXI*, 28, 3. mos sepulturae unde apud Aegyptios ortus *C XV*, 3, 4. Aegyptii intellectuales i. e. daemones *C XXI*, 28, 3 (cf. *I XII*, 22).
- Aegyptius *adject.* *I XI*, 17. *C XVI*, 1. *XVIII*, 7, 2. *XXI*, 28, 3. — Aegyptii monachi Syris perfectiores *C XVII*, 7.
- Aegyptus pronuncia *I pr.* 3, 8. *II*, 2, 2—3. *I*, 4, 5, 5. *III*, 1. *III*, 30, 2 *et* 4, 31. *III*, 24, 36, 1, 39, 2. *X*, 22 *t.* 22, 23. *C X*, 2, 1—3. *pr. Cont. p. II*, §. 1. *XI*, 1, 2, 1. *XII*, 11, 2. *XV*, 3, 1 *et 3*. *XVI*, 1. *XVII*, 30, 2. *XVIII*, 1, 1 *et 4*, 4, 2, 7, 8. *XX*, 1, 2—3, 2. *XIII*, 7 *t.* *N V*, 9. *VII*, 5, 5. Aegypti idola *C III*, 7, 5. Aegyptus intellectualis *C V*, 22.
- Aeneas *uocatus* *N VII*, 19, 2. cf. Satanus.
- aeriae potestates quae sunt *C VIII*, 12.
- Aethiopis figuram diabolus sumit *C I*, 21, 1. *II*, 13, 7. *VIII*, 6, 1.
- affectus operantis, non enentus operis aestimandus *C VI*, 8—9. affectus immoderatus perfectionis studio contrarius *C I*, 6.
- afflictiones iustorum iuste a deo immittuntur *C VI*, 2 *sqq.* afflictionum diuersa genera et causae *C VI*, 11.
- Africa *N I*, 4, 3.
- Africanus episcopi *N I*, 6, 1.
- Agabus propheta *I I*, 1, 5.
- ἀγάπη quid differat a ἀδειᾳ *C XVI*, 14. agape = stips otiosis praestita *C XXIII*, 12, 2.

- agonis spiritalis fundamentum in castigatione corporis collocatum *I V*, 17. agon spiritalis cum corporali et saeculari comparatur *I V*, 12.
- agonotheta spiritalium certaminum dens *I VI*, 9. Christus *C VII*, 20, 2. Agrippa rex *N III*, 6, 1.
- Alexandria *I II*, 5, 1. *C XII*, 13, 3. *XIII*, 4, 2. *XVIII*, 14, 1.
- Alexandrinus *adiect.* *C X*, 2, 1. *N VII*, 29, 1.
- allegoriae*: *C III*, 7, V, 16—25. *VII*, 5. allegoriae explanatio *C VIII*, 3, 4—5. *XIII*, 8, 1—5.
- Allophili *C I*, 20, 3.
- ambodixi qui dicantur in scriptura sacra *C VI*, 10.
- ambitio monachorum *IX*, 2. *XI*, 14—15. *XII*, 30. *C I*, 20. *III*, 20. *XIII*, 9—10.
- ambitiosi scientiam neram non adquirunt *C XIII*, 9, 10.
- Ambrosius *N VII*, 25, 1.
- amicitiarum genera *C XVI*, 2, 1—2. amicitia uera *C XVI*, 3. eius fundamente *C XVI*, 6, 1—2. amicitia perpetua non est nisi inter perfectos *C XVI*, 5, 24, 28.
- Amos propheta *C VI*, 1, 1.
- anachoresis monacho per necessaria *C II*, 2. difficultis *C XXIII*, 10. anachoreses incommoda *C XVIII*, 6, 2 *sqq.* 10.
- anachoretarum origo *C XVIII*, 6. uita et conuersatio *I V*, 36. qualia loca expetere debeant *C XXIII*, 3. qualia corum studia esse conuenient *C XXIII*, 4. in locis remotissimis obscuros esse dens non patitimus *C XXIII*, 19. eorum sanctimonia in ipso uultu relucens *C VII*, 1.
- anagoge *C XIII*, 8, 3 et 6.
- ἀναβάσις i. e. restiniae laneae duplices, quae uestes monachorum sub aliis constringunt atque ad corpus contrahunt, ut corpora ad omne opus expeditiora fiant; dictae ἀπό τοῦ ἀναβάσιν, i. e. a tollendo sine sustinendo *I I*, 5 (ἀναβολά; Cuyckius male: *Anabolo*) omnes libri Chacconii, qui ἀναβολά; legendum censem coll. Sozoni. *III*, 13 ἀναβολές . . . τούς ὑμεῖς καὶ τοὺς βραχίονας; ἀνέγους: ego codicium anoritatem secutus et ἀναβάσο; et ἀναβολές; recte dici posse existimo).
- anamarteton sine impeccantiam homo possidere non potest. *C XXIII*, 7, 1, 19, 1, 20.
- anathema *C I*, 20, 3.
- Andreas apostolus *C XIII*, 15, 1.
- Andronicus abbas a daemone obcessus communione dominica sanatur *C VII*, 30, 3.
- angeli cur dicantur principatus et protestates *C VIII*, 14. ordines et nomina unde indita *VIII*, 15. ante mundum uisibilem creati *VIII*, 7. angelorum natura mutabilis *C VI*, 16. ruina *C VIII*, 8—10. inter se conlectantur *VIII*, 13. angeli bini singulis hominibus additi *C VIII*, 17.
- anima humana immortalis *C I*, 14. nunquam otiosa *C VII*, 3, 4 *sqq.* molae aquariae similis *C I*, 18. plumas uolanti comparatur *CVIII*, 4. animae perfectio *C VII*, 3, 4. animae naturaliter insunt semina uirtutum *C XIII*, 12. animae pars superior in primis curanda *C XXIII*, 16. animae mortuorum sensus suos et affectus retinent *C I*, 14, 4 *sqq.* animarum tres status *C III*, 19. animaduersio spiritalis quae admissa sequatur *I III*, 16, 1—2.
- animi pulchritudo aut deformitas quibus in rebus consistat *C III*, 8. morbos animi triplex *C XXIII*, 15.
- Annianus *I VII*, 14, 2. 25, 1. 30. *C I*, 19, 3. *II*, 15, 1. *VI*, 11, 11. *XVIII*, 7, 1—2. *XXI*, 30, 2.
- Anthropomorphitarum haeresis *C X*, 3t. 2, 2, 5, 2.
- ἱνθρόπονταθόν; saepe de deo loquitur scriptura sacra *I VIII*, 4, 3.
- Antichristus *C VIII*, 4, 2. *N V*, 10.
- Antiochena urbe *N VI*, 6, 1. ecclesia *N VI*, 6, 1. *VII*, 30, 2. Antiochenus symbolus *N VI*, 3, 1. eius textus *N VI*, 3, 2. eius expositio *N VI*, 3 *sqq.*
- antiphonarum usus *I II*, 2.
- Antonius monachus in Thebaide *C II*, 2, 1 et 2, 5, 1, 6, 1. *XIII*, 4, 1. *XVIII*, 5, 4, 6, 1. *genet.* Antoni *C II*, 4, 4. — a deo accitum *C III*, 4, 2. a philosophis arte magica temptatum *C VIII*, 18, 19, 1—2. segnitiam fratratis cuiusdam confutat *C XXIII*, 11—12. eius sententia de

- uerae orationis affectu *C VIII*, 31.
 aliae *I V*, 4. *C II*, 2.
 antrum Pauli abbatis habitaculum *I X*, 24.
 Aoth ambidexter *C VI*, 10, 1.
 apes excerptis quibusdam herbarum floribus procreari dicuntur *N VII*, 5, 2. apum industria *N VII*, 5.
Apollinaris haereticus *N I*, 2, 3.
Apollinaristae *N I*, 2, 1.
Apollo abbas *C II*, 13, 5 *et 8. — genet.*
C XXIII, 9 *t. 9. 1. narratio de eo C XXIII*, 9.
 apostolus = Paulus *I II*, 6.
 apparere quid sit *N II*, 4.
 aquae potus moderatus esse debet *C XII*, 11 *et 15. XXII*, 3.
 Arabia *C VI*, 1, 1.
 Arabum plebs *C VI*, 1, 2.
 arbitrium nostrum a deo dirigitur *C III*, 12. 13. 15. arbitrii liberi et dispensacionis dei quae sit diuersitas *C III*, 19. 22.
 arcae *I III*, 15, 1.
Archebius 1) abbas in heremo iuxta Panephysin *C VII*, 26. 3. *XI*, 2, 1.
 4, 1. tringita et septem annos in heremo commoratus post episcopus Panephysi oppido datus est *C XI*, 2, 1. — 2) abbas in monasterio, quod ab oppido Diolco ferme quatuor milibus distabat, non ignobili oriundus familia. *I V*, 37 *t. 38 t.* 37. 38, 1. debitum creditoribus pro matre soluit *I V*, 38. — *genet.* Archebi *I V*, 35.
Aristotelicae spinae *C XV*, 3, 2.
 armaria *I III*, 15, 1.
 Armeniae metallia *C XVIII*, 7, 8.
 Arrianus *N VI*, 5, 3. Arriani *N I*, 2, 1.
 Arrianus *adiect.* *C XVIII*, 7, 8. *N I*, 2, 2. *VI*, 5, 1 *et 4.*
 Arrius *C VII*, 32, 3.
 artis magiae auctor Cham *C VIII*, 21. artes omnes proprium finem habent *C I*, 2.
 Assyrii *I XI*, 10, 1.
 Asuerus rex *C I*, 19, 1.
Athanasius episcopus Alexandrinus *C XVIII*, 14, 1. *N VII*, 29, 1 (*cf.* Hieronym. *de vir. illustre. cap. LXXXVII*).
 Atheniensis urbs *C XVII*, 20, 6.
 athera (ἀθῆρα), pulmentum lenticulae apud Aegyptios *C XV*, 10, 1. | atrium subdiale *C XVIII*, 1, 2.
 auaritia simulacrorum seruitus *C XII*, 2.
 auditorum capacitati et meritis docentis sermonem accommodat deus *C I*, 23.
 Augustinus *N VII*, 27, 1.
 Babylonia = Babylon *C XV*, 10, 3.
 Babylonius *adiect.* *I pr.* 2. *V*, 14, 2. *VI*, 17.
 Bacucei daemones *C VII*, 32, 2.
 baculus monachorum *I I*, 7. 8. *C XI*, 3, 1.
 Balaam ad maledicendum Israheli conductus *C XIII*, 11, 2. populum Israhel decipere studet *C XXIII*, 17, 3.
 basilisci *C XVI*, 2, 2. ex hibium ovis nasci dicuntur *N VII*, 5, 5. eorum uenenum mortiferum *C XVIII*, 16, 8.
 Basilius sanctus *I pr.* 5. *VI*, 19 *t. — genet.* Basili *I VI*, 19 *t. 19. VII*, 19 *t. 19.*
 baucalis, gillo fictilis (boceale) *I III*, 16, 1.
 beatitudinum euangelicarum uarietas *C XI*, 12.
 Beelzebub deus Accaron *I I*, 1, 2.
 Belgae *N I*, 2, 4.
 Beliar *C XII*, 16, 3. *XIII*, 14, 3.
 Benjamin monachus Gallicanus *C II*, 24, 1.
 Bethlehem *I VIII*, 8, 2.
 Bethlehemiticum coenobium *C XI*, 5.
 biothani memoria et oblatione mortuorum indigni iudicabantur *C II*, 5, 5.
 blasphemus spiritui immundissimo traditus *I XII*, 20.
 bonum principale uirtus *C VI*, 3, 1. *XXI*, 12, 4. bona quae proprie dicantur *C VI*, 3. *XXI*, 12, 16. quod bonum apostolus se perficere non posse testetur *C XXIII*, 3.
 Bubali cognomentum Pafnutio inditum a similitudine bubali ferae soliditudine semper gaudentis *C III*, 1, 3. *XVIII*, 15, 1.
 byrris uti monachis non licitum *I I*, 6.
 Caesarea *I I*, 1, 5.
 Caesariensis *I VI*, 19. *VII*, 19.
 Cain *I VIII*, 9 (*accus.*). *C VIII*, 21, 2 (*ablat.*). 21, 4 *et 8 (genet.)*.

Calamus, locus in heremo Scitii, septem vel octo mansiones ab habitaculis hominum distans *I* X, 24. *C* III, 5, 2. VII, 26, 2. XXIII, 4, 1 et 2. ibi abbas Moyses habitauit *C* III, 5, 2. monachi huius loci agriculturae dediti *C* XXIII, 4, 2. cf. Porphyrio.
 calamus (scriptorius) *I* VIII, 19, 2. calcamenti monachi Aegyptii cur usi non sint *I* I, 9.
 canonicae orationes nocturnae *I* II, diurnae *I* III. canonicus orandi modus ab angelo traditus *I* II, 4 —5.
 canticum cantorum quid doceat *C* III, 6, 4.
 Cappadoces (monachi) *I* IIII, 17.
 Cappadocia *I* IIII, 19, 1. *C* X, 3, 2. in carcere inclusus nictus a monachis Aegyptiis subministrabatur *I* X, 22.
 caricae *C* VIII, 1, 2.
 caritas non solum res dei, sed etiam deus *C* XVI, 13. eius gradus XVI, 14. dignitas *C* XI, 6 sqq. caritati in primis studendum XVI, 7. caritatis officiis promittitur beatitudo *C* II, 2. pro inimicis orat *C* XI, 10. cum fide et spe comparatur XI, 6. de seruis filios facit et imaginem dei confert *C* XI, 9. nihil ei preferendum *C* XVI, 7.
 carnalia uitia a spiritualibus differunt *C* V, 4.
 caro quid in scripturis sanctis significet *C* III, 10. carnis et spiritus pugna utiliter in homine reflecta *C* IIII, 7. 13 sqq. XII, 5. carnis desideria quomodo compescantur *C* XII, 5.
 castigatione temporali homines reprobri indigni sunt *C* VII, 31.
 castitatis gradus sex *C* XII, 7, 2—4. a deo datur *I* VI, 6. *C* XII, 4. 15—16. homines angelis aequat *I* VI, 6. sanctimonia est *I* VI, 15. magna suauitas ei coniuncta *C* XII, 13. eius laus *I* VI, 15—17. praemium *I* VI, 17. ei enixe studendum *C* XII, 16. humilitate nititur *I* VI, 18. augetur patientia *C* XII, 6. ieuius et orationibus adquiritur *C* VII, 2. quomodo paretur *I* VI, 9—10. 12. quomodo exploretur *C*

XVIII, 16. quomodo conseruetur *I* VI, 21. castitatis perfectio quomodo adquiratur *I* VI, 13. *C* XI, 14. XII, 1 *sqq.* quomodo cognoscatur *I* VI, 20. 22. castitas a continentia differt *I* VI, 4. *C* XII, 10—11. castitas corporis sine cordis castitate non adquiritur *I* VI, 12. 19. castitati ieuii laxatio non officit, dummodo parsimonia seruetur *C* XXI, 22. castitas ethnicorum imaginaria *C* XIII, 5. castitas sancti Basillii *I* VI, 19. abbatis Pauli *C* VII, 26. abbatis Sereni *C* VII, 1. abbatis Theonae *C* XXI, 8, 9. cuiusdam rustici *C* XIII, 7.

Castor papa (episcopus Aptensis) *I* pr. 2. V, 1. *pr. Concl. p. I*, §. 1. — Cassianum Institutiones et Conlationes scribere iussit *pr. Concl. p. I*, §. 2. VIII, 1. *pr. Concl. p. II*, §. 2. catechumeni *I* XI, 16.

catholici patres *C* XIII, 18, 4.
 cellae et solitudinis utilitas *C* VI, 15. cellam suam hospitibus et peregrinis cedit Archebius *I* V, 37. cellae commemoratio iugis monacho necessaria *C* VI, 15. in una cella aut unns aut duo (*I* II, 12, 3. III, 16, 2) aut etiam plures habitare consuerant *C* XX, 1, 5, 4, 1. — cellae instructus: cistella, sporta, colobium, maforte, gallicae, melotis, tunica, tabulae, grafium *I* III, 13. psiatium *I* IIII, 13. V, 35. *C* IIII, 21, 2. XV, 1, 1. XVII, 3. sagellum, sportella, codex *I* IIII, 13. *C* IIII, 21, 2. canistrum *C* VIII, 1, 2. sporta admanuensis *C* XVIII, 4, 2. scalpellum, acus, calamus *C* I, 6, 1. *I* VIII, 19, 2.

Cellae, locus inter Nitriana ac Scitium, a monasteris Nitriæ quinque milibus distans et octoginta milium solitudine ab heremo Scitii remota *C* VI, 1, 3.

cellarium monasterii *I* IIII, 22. cenodoxia quid sit *I* XI, 1. multiplex *I* XI, 3—4. 10—13. eius duo genera *C* V, 11, 8. bulbis comparatur *I* XI, 5. mentem corruptum *I* XI, 2. virtutibus insidiatur *C* V, 10. difficulter curatur *I* XI, 6—9. quomodo curanda *I* XI, 19. non-numquam utilis *C* V, 12.

- censurae ecclesiasticae *I* II, 15—16.
 centenarius numerus in ratione digitorum de sinistra transfertur ad dexteram *C* XXIII, 26, 7.
 centuplum in hac uita recipere quid sit *C* XXIII, 26.
 centurio euangelicus *C* VII, 5. XIII, 14, 3.
 Chaeremon abbas in solitudine prope Panephysin, plus quam centum annos natus *C* XI, 3, 2, 4, 1. XII, 16, 4. XIII, 1, 18, 5.
 Chaldaica fornax *C* XII, 11, 5.
 Cham artem magicanam in diluvio lambinis aeneis et lapidibus durissimis insculpta conseruat et posteris tradit *C* VIII, 21, 7—8. — *genet.* *C* V, 24, 1.
Chanauaei *C* V, 24 t. 24, 1.
Chauanaens adiect. *C* V, 24, 2.
 charismatum ratio triplex CXV, 1, 2—6.
 Chernibiu quid significet CXIII, 10, 3.
 Christianitas *N* III, 11, 1.
 Christianus *C* X, 11, 4. XXI, 7, 1. — *Christianii* *C* VIII, 18, 2, 19, 1. XVII, 20, 5. XX, 4, 1. XXI, 20, 2, 31. *N* V, 8, 1. VI, 10, 3.
 Christianus *adiect.* *I* III, 9, 1. *C* II, 8, 2. III, 1, 1. V, 21, 1. *N* VI, 23, 2. VII, 27, 1.
 Christotocos (Maria) *N* II, 2, 1. III, 12, 5. V, 1, 3. VI, 9, 3. VII, 30, 2.
 Christus secundus Adam *C* V, 6, 2 et 7. omnium rerum principium *C* VIII, 7, 3. uerus deus *N* II, 2, 4. 7. V, 1—4. 15. uere homo *N* III, 5. non diuinitatem imaginem, sed ipsam diuinitatem habuit *N* VII, 6—8. eius diuinitas diabolo non ignota *N* VII, 11 et 13. sine patre, sine matre, sine genealogia *N* VII, 14—15. unius, non duo Christi *N* VI, 13, 15. 16. eius ortus non occultus *N* VII, 9 *sqq.* temporalis ortus nihil detraxit eius diuinitatem *N* VI, 19. eius dignitas et munera non soli spiritui sancto, sed etiam ipsi adscribenda *N* VII, 17 *sqq.* eius aeternitas *N* VI, 21. ab omni peccato liber *C* XXII, 9—10. solus uenit in similitudine carnis peccati *C* XXII, 11—12. solus sine peccato temptatus *C* V, 5. qua ratione a diabolo sit temptatus *C* XXII, 10. eius nomen mirabilis illustre *N* VII, 19. non solum eruditior noster, sed etiam liberator *N* VI, 14. solus nos potuit redimere *N* III, 12. solus neras salutis auctor *N* V, 15. alia ratione vocatur salvator quam homines *N* III, 12. in caelum propria uirtute ascendit *N* VII, 23. eius mors triduana quomodo intellegenda *N* VI, 23. Christum diuidere aut ex duabus personis conflatum assuerare nefas *N* V, 7. Christum soluere quid sit *N* V, 10.
Chansi *C* XVII, 19, 5—6.
 cibi monachorum et anachoretarum Aegyptiorum: siccus panis *I* V, 5, 2; cf. 23, 2. paxamatia duo in diem *I* III, 14. *C* II, 11, 1. 19, 24, 1. 26, 2. XVIII, 4, 2. coctionis pulmentum diei dominico uel sabbatico uel aduentui fratribus destinatum *C* II, 21, 1. holera *I* V, 5, 2. 23, 2. *C* II, 19. labسانیا *I* III, 11, 22. legumina (infusa *I* V, 5, 2) *I* V, 23, 2. *C* II, 19. lenticula *I* III, 20. pisceuli salliti *I* III, 22. pomum *I* V, 23, 2. *C* II, 19. palmarum fructus *I* X, 24. porrorum folia *I* III, 22. Aegyptiacae caseus, acetum, miria (una olei gutta permixta) CXVIII, 6, 3. liquamen, sal frictus (cf. *I* III, 22), oliniae (cf. *I* III, 22), cicer frictum, myxaria, caricae *C* VIII, 1. maxime xerofagiis uel omofagiis utuntur *I* III, 22.
 ciborum appetitus qualis esse debeat *I* V, 8—9. cibus monachi qualis esse debeat *I* V, 23. cibus necessitatibus, non voluptatis seruia *I* V, 14. cibi ac potus satietas uitanda *I* V, 6. cibi ac potus deliciae uitandae *I* V, 11. cibi cotidiani modus optimus *C* II, 19. cibi animae qui noxi sint *I* V, 21.
 cilicia uestis quare a monachis Aegyptiis refutata sit *I* I, 2, 3.
 cilicium *I* I, 2, 4.
 cingulum *I* I, 1. 11, 1. II, 1.
 cistella *I* III, 13, 15, 1.
 claudi curatio *C* XIII, 16, 5.
 clericatus *I* XI, 14. *C* I, 20, 5.
 codex (i. e. biblia sacra) maxima dili gentia a monachis seruabatur *I*

- III, 13. V, 39. C I, 6, 2. XVIII, 15, 3 *sqq.* XVIII, 12, 3. coenobiarum disciplina a tempore apostolorum sumpsit exordium C XVIII, 5. coenobiatae unde dicti C XVIII, 5, 4. coenobiotarum finis C XVIII, 8, 3. coenobium quid sit et quomodo a monasterio differat C XVIII, 10. coenobiorum disciplinae origo C XVIII, 5. eorum commoda C XVIII, 6, 1. coenobium virginum C VII, 26, 5. cogitationum principia tria C I, 19. earum status C I, 17. earum mutabilitas C X, 13. cogitationum origines diligenter examinandae I VI, 13. C I, 20—21. cogitationes suas monachi senioribus patefaciebant C II, 11 *sqq.* cogitationes nostras quomodo cognoscant daemones C VII, 15—16. collectore orationis surgente omnes eriguntur I II, 7. colobium I III, 13. colobia linea I I, 4, 10. comitis ditissimi filius monachus factus I III, 29. commentatores scripturae sacrae, eorum narrias et errores I V, 34. communio dominica C VII, 29. ab ea energumeni non prohibendi C VII, 29—30. apud Aegyptios die sabbati vel dominico hora tertia precipitur I III, 2, 11. C XVIII, 15, 6. XXIII, 21. a monachis Gallianis cotidie sumebatur I VI, 8. non impeditur peccatis penitentibus C XXIII, 21. Aegyptii monachi eur ad eam nudis pedibus accedant I I, 9, 2. concupiscentia carnis eur in homine relata sit C III, 7, 13 *sqq.* XII, 5. qua ratione extinguatur I V, 11. confessio peccati utilis et necessaria C II, 11. conlatio spiritualis refectione transacta agi solebat C II, 11, 3. XVIII, 11, 3. compulsor = qui monachos ostium pulsando ad opus seu ad orationem uocat I III, 2, III, 12. conpunetionum diversitas C VIII, 28. consilii propriis niti periculosum C II, 11. XVI, 11—12. consilia prava euitanda C VIII, 11. Constantinopolitanus *adiect.* N VII, 30, 1 *et* 3, 31, 1. consuetudines maiorum non abolendae C XXI, 12. contemplatio dei multiplex C I, 15. continentia differt a castitate I VI, 4. C XII, 10—11. continentia Soeratis C XIII, 5. coquina monasterii I III, 22. Cornelius centurio I III, 3, 7. C XIII, 15, 2. corporalia exercitia monachorum C XVII, 28. corporis inbecillitas non impedit continentiae uirtutem I V, 7. — corpus mortis quid sit C XXIII, 15—16. correptione proximi quomodo fiat I VIII, 5. X, 16. moderata esse debet C II, 13. creaturec eur bonae dictae C XXIII, 3. cruce lignea districtissimi monachi sibi faciebant et circumferabant C VIII, 3, 5. — crucis Christi uis aduersus daemones C VII, 23. VIII, 18. crucis Christi praedicatio non omittenda N III, 8—10. crux nostra timor domini est I III, 35. crucifigi spiritualiter quid sit I III, 34. eucudilis monachi Aegyptii indesinenter diebus ac noctibus utuntur I I, 3 t. 3, 10. III, 17. culpae leuiores cur interdum grauius puniatae sint C VI, 11. curae saeculares monacho fugienda C VIII, 5—6. curratio trina in synaxi C VIII, 34, 13. daemones monachos inpugnant, fallunt, uexant C II, 5, 7, 8. XVIII, 15, 7. passionum et malorum incitatores C II, 11, 5. VII, 8. eorum natura mutabilis C VI, 16. uires et ingenia diuersa C VII, 20. multitudine C VII, 7. constipatio in aere inter caelum et terram C VIII, 12. nec in hominum animas penetrare nec cum hominibus carnaliter se miscere possunt C VII, 10—15. VIII, 20—21. alius aliud uitium ingerunt C VII, 17. eorum pugna cum hominibus VII, 21. facultas hominibus nocendi non in ipsis daemonibus sita VII, 22. eo-

- rum feritas imminuta VII, 23. genera diuersa VII, 32. inter se discordant et configunt VIII, 13. certis gentibus dominantur et principatus exerceat VIII, 13—14. a nequioribus potestatis reguntur VIII, 16. duobus modis hominibus oboediant VIII, 19, 2—3. otiosorum sermonum instigatores I V, 31. scripturae auctoritate conuincenti C XXII, 10. non obsidunt illorum corpora quorum prius non possederint mentem C VII, 24. perniciosius animas quam corpora hominum possident C VII, 25. narrii ex causis humana corpora possident C VII, 28. quomodo repellendi et superandi sint C VIII, 18. invocatione sanctorum ab energumenis fugantur C XIII, 7. eorum peccata cur ueniam non mereantur C III, 14. eorum uires per Christum debilitatae C VII, 23. VIII, 18—19. — daemon calcaneo nostro insidiatur I III, 37. Christum deum fuisse opinatus est N VII, 11. sensit occultam dininitatis Christi operationem N VII, 13. daemonicis illusionibus expositi sunt qui proprio ingenio fidunt C XVI, 11. daemoni traditi diuinae potestati non sunt subtracti C XXIII, 12. daemon magis timendus quam hostis externus I V, 21. daemon aperte confessus est per Arrium et Eunomium se sacrilegum dogma edidisse C VII, 32, 3.
 Dailla C XVII, 17, 2.
 Daniel propheta I III, 3, 1. VI, 4, 1. Daniel abbas in heremo Scitii C III, 1, 1. a Pafnutio presbytero diaconus factus C III, 1, 1—2. — genet. Daniehelis C III, 1 t. VIII, 13, 1. VIII, 34, 6. — accus. Danielelem I III, 3, 1. C III, 1, 1. VIII, 13, 2. XIII, 9, 1.
 Danid regis paenitentia I XII, 11, 1. C XIII, 13, 2—3. eius simulatio C XVII, 18. ius iurandum soluit C XVII, 25, 5—6. — Danid genet. C III, 7, 2. XIII, 12, 6. 13, 2. XVII, 19, 5, 20, 11 et saepius. — dat. C XIII, 12, 6 all. — accus. C III, 6, 3. VIII, 34, 11. XVII, 19, 6. XXI, 4, 2 all. — ablat. C III, 9, 2. 12, 2, 15, 4. XVII, 19, 3. XXIII, 3, 4 all.
 Dauiticus I XI, 19, 1.
 Decalogus C VIII, 23, 5.
 decania monachorum I III, 10, 17 (*in monasteriis olim constituebantur decani, qui nouem (immo decem: cf. I III, 7) monachis praesent. hi autem decem monachi decuria sive decania vocabantur Ciacconius.*)
 decimae uel primitiae frugum a possessoribus monasteriis Aegyptiacis dono offerebantur C XIII, 7, 1. XXI, 1, 3. decimaru[m] oblatio maximu[m] meriti sacrificium C XXI, 2. decimaru[m] et primitiaru[m] oblatio qualis apud Iudeos fuerit C XXI, 3.
 denarius (*ubique apud Cassianum non nummum argenteum, qui olim septima pars unciae fuit, sed assem, hoc est, aeratum nummum, qui decima pars erat denarii argentei, significat Ciacconius*) I III, 14. VII, 7, 3. C I, 20, 1. XXIII, 13, 1.
 deorum appellatio hominibus tributa N III, 2.
 depositio anniversaria sollemniter celebrata C XVIII, 1, 1.
 destinatio uel scopos uitiae monasticae puritas cordis C I, 4, 3.
 detractorem audire perniciosum I V, 29.
 deus solus incorporeus C VII, 13. dei omnipotenti infinita N VI, 1. deo proprie tribuitur esse N V, 8. deo humana membra metaphorice tribuuntur I VIII, 4. solus quae diuina sunt perfecte nouit N VII, 17. propter ipsum amandus C XI, 8. omnium uult salutem C XIII, 7. pro nobis sollicitior est quan nos ipsi C VIII, 20. nihil mali fecit C VIII, 6. deum deserere mors est C VIII, 6, 4. XXIII, 9. quae opera dei admiratione digna sint C XII, 12—13. dei ira qualis sit I VIII, 2—4. deo inrogatas iniurias nemo vindicare studet C VIII, 22.
 diabolus quomodo dicatur mendax et pater mendacii C VIII, 25. quibus modis Christum temptauerit C V,

5. XXII, 10. eius ruina duplex *C VIII*, 10.
 diaconatus *I XI*, 14. seniorum iudicio defertur *C XXI*, 1, 2.
 diaconia = collecta, collatio, stips vel symbola egentibus oblata *C XVIII*, 7, 8. — = dispensatio rerum ad monasterium pertinentium *C XXI*, 1, 2. 8, 1. 9, 7. 10, 3 (cf. *I V*, 40, 1).
 diaconia deferebatur probatissimo cuidam seniori *C XXI*, 1, 2. diaconus praefectus populi oblationes accipit *C XXI*, 1—2.
 diaconi munus *N VI*, 11.
 diaconii officium *C III*, 1, 1.
 diaconus catechumenis missam celebrat *I XI*, 16.
 dialectica ars *C XV*, 3, 1 et 2. *N III*, 15, 2. disputatio *N III*, 15, 4.
 digitorum ratio *C XXIII*, 26, 7.
 dilectus ad spiritalem militiam *C VII*, 5, 9.
 diluvio inuste puniti sunt qui ante peccauerant *C VIII*, 24, 1.
 Diogenis sententia de adulterio non puniendo *C XIII*, 5, 4.
 Diolcos oppidum Aegypti *I V*, 36 t. 36, 1. *C XVIII*, 1 t. 1, 1. descriptio regionis et monasteriorum circa Diolcon *I V*, 36.
 disciplinae rigor in monasteriis *I III*, 16 et 20.
 discordiarum causae uitandae *C XVI*, 8—9.
 discretionis nirtus a solo deo datur *C II*, 1. humilitate comparatur *C II*, 10. lucernae comparatur *C II*, 2, 5—6. eius utilitas *C I*, 22—23.
 omnibus uirtutibus praferenda *C II*, 2. inter nobilissima spiritus sancti dona ab apostolo numeratur *C II*, 3—4. discretionis ignoratione Saul et Achab decepti multique anchoriae turpiter lapsi *C II*, 3, 5 sqq.
 dinitiae propriae quomodo intellegendae *C III*, 8. dinitiarum generalia *III*, 9. dinitiae inuisibiles pessimaque *III*, 10, 2. dinitiarum qualis usus esse debet *C VI*, 3.
 docendis aliis nemo se facile idoneum putet *I X*, 2, 1. *C XIII*, 10 et 17.
 docere alios multi ipsi indocti conuantur *I II*, 3. *C XXIII*, 13 et 16. docentium alios utilitas duplex *C XXII*, 1.
 doctoris munus *C XI*, 4.
 doctrina spiritalis duabus modis instructuosa redditur *C XIII*, 18.
 Docē Idūmacus *C XVII*, 20, 11.
 dominico die non ieunandum nec genua flectenda *I II*, 18. *C XXI*, 20, 3. d. d. cur soluatur ieunium *I III*, 11. dominicis diebus sollemnes conuentus in ecclesiis agebantur et communio sacra percipiebatur *I V*, 26. *C VII*, 34, 2. *XXIII*, 21. dominici diei sollemnitas quomodo ab aliis differat *I III*, 11. dominico die et sabbato apud Aegyptios non lectio ueteris et noui testamenti recitatabant ut diebus reliquis, sed utraque e novo testamento, altera de apostolo uel actibus apostolorum, altera de euangelii: quod quidem etiam per omnes Quinquagensem dies obseruabant *I II*, 6. dominico die et sabbato prandium et cena pariter exhibebantur, praecedente et subsequente simplici oratione nec additis psalmis sollemnibus *I III*, 12.
 ebdomadariorum institutio in monasteriis Orientis *I III*, 19, 20.
 ebrietas duplex eauenda *C VIII*, 5.
 Ecclesiastes liber quid doceat *C III*, 6, 4. genet. Ecclesiasticus *I III*, 9, 2. accus. Ecclesiasten *C XXI*, 12, 3. ablat. Ecclesiaste *C VIII*, 21, 1, 24, 2. *VIII*, 12, 1.
 ecclesiastica historia *I II*, 5, 3. ecclesiasticis sumptibus nudaue Alexandriae pascebantur *C XVIII*, 14, 1. elatione animi monachi inflantur *C III*, 2, 2.
 elemosynarium necessitas *C XX*, 8, 6.
 ellebori uis *C XVII*, 17, 1 et 3.
 embryonia describuntur *C I*, 23, 4.
 Emmanuel accies. *N II*, 3, 4.
 energumenis quomodo spiritus inmundi coniungantur *C VII*, 11—12. invocatione sanctorum a daemonibus liberantur *C XIII*, 7. orationibus non priuandi *C VII*, 28—30. a communione sacra non arcendi *C VII*, 29—30.
 Enoch *C III*, 7, 4. *VIII*, 23, 3.
 entheca coenobii *I III*, 14.
 Ephesus *I X*, 18.

Epiphaniorum die peracto, quo Christus secundum Aegyptiorum opinionem et natus et baptizatus est, a pontifice Alexandrino initium Quadragesimae et dies Paschae per litteras designabatur *C* X, 2, 1. epistulae paschales patriarcharum Alexandriae *C* X, 2, 1. epistulas parentum prinsquam legeret quidam monachus conbusit *I* V, 32. ἐπιθηματικὸν animae *C* XXIII, 15, 3. Esaias *passim*. — *genet.* Esaiæ *C* XIII, 12, 4 *passim*. esse proprie deo tribuitur *N* V, 8. Eua *I* XII, 4, 3. grauius peccauit quam Adam *C* VIII, 11. euangelicorum praeceptorum facilitas *C* XXI, 33. filii dei euangeli mandata supergredi debent *C* XXI, 5. eucharistia contra iusiones diaboli et corporalem pollutionem plurimum confert *C* XXII, 6. ea nemo se dignum patet *C* XXII, 7. XXIII, 21. eius nomina honorifica *I* VI, 8. *C* XXII, 4 *sqq.* Eucherius presbyter *pr. Cond. p.* II, §. 1. *pr. Cond. p.* III, §. 1. XVIII, 1, 1. Eunouiaui *N* I, 2, 1. Eunouius *C* VII, 32, 3. XV, 3, 1. *N* I, 2, 2. eunuchis libidinis incentina non desunt *C* XII, 10, 3. eunuchi renissi circa castitatem *C* III, 17. XII, 5. 1—2. qui eunuchi laudabiles sint *C* XXII, 6. exauditionis indicia *C* VIII, 32. eins causae VIII, 34. excelsus dicitur deus in scripturis sanctis *N* V, 5. excitatoris in monasterio munus *I* II, 17. excommunicatur is qui orat cum excommunicato *I* II, 16. exempla paucorum et meliorum imitanda *I* III, 38 *et* 40. exemplaria Latina bibliae sacrae *I* I, 2, 1. VIII, 21. XII, 31. exhortaterius sermo plebi in ecclesia fiebat *I* XI, 16. experientia perfectae renuntiationis magistra *C* III, 7. Ezechias: *genet.* Ezechiae *I* XI, 10 *t.* — *accus.* Ezechiam *I* XI, 10, 1. *C* XVII, 25, 10. Ezechiel: *genet.* Ezechielis *C* VIII, 8,

1. — *accus.* Ezechiel *C* VIII, 8, 2. XVII, 25, 13. Ezechielem *C* XVII, 25, 12 *et* 16. feminae patientis exemplum *C* XVIII, 14. feminarum uisitatio *I* X, 2, 4. familiaritas *I* III, 16, 3. VII, 11. *C* I, 20, 5. feminarum familiaritas noxia monacho *I* XI, 18. *C* VII, 26, 4. XX, 11, 1. — feminarum sanctarum historiae coram iunioribus omissae *C* XVIII, 16, 3. feriaris diebus prandium et cena simul exhibebantur *I* III, 12. tidelitas in seruandis ediliis et uasis *I* III, 19 *sqq.* fides eiusque incrementum ex deo est *C* III, 16. X, 3. diuina nititur auctoritate *N* III, 6. cum spe et caritate comparatur *C* XI, 6. fides semel bene suscepta semper collenda *N* VI, 11. fides maiorum tenenda *N* VI, 5. fides una omnium ecclesiarum *N* VI, 6. fidei uerae argumentum est consensus omnium catholicorum *N* I, 6. VI, 5. VII, 31. fidei meritum attenuat qui unum eius articulum negat *N* VI, 17. filargyria quid sit et unde nascatur in monacho *I* VII, 1. eius generatia *I* VII, 14. *C* V, 11, 6. uitium non solum perniciosum, sed etiam foedum et turpe *I* VII, 3—6. 20. monachis pestilentissima *I* VII, 7—12. 21. 25. 28—30. magnam malorum seriem secum trahit *I* VII, 7, 23. 26. quonodo sit uincenda *I* VII, 21. 30—31. sine priuatione omnium rerum non superatur *I* VII, 24—25. 28—29. ante diluvium ignota *C* V, 8. filii enim patribus in monasteriis habitare nonnumquam concessum *I* III, 27. *C* II, 7, 1. finis uel telos uitiae monasticae regnum dei *C* I, 4, 3. finis monachiorationis peruerterantia *C* VIII, 2. in fine totum consistit *C* I, 2. II, 26, 4. III, 5, 4. finis humanarum actionum quis esse debeat *C* VII, 6. finis coenobiotae et heremitac *C* XVIII, 8. fornicationis genera tria *C* V, 11. fornicatio spiritalis *C* XIII, 11. for-

- nicationis stimulus uehemens *C V*, 4. fornicationis spiritus quomodo coaprimatur *I VI*, 1—3. sine dei gratia non subigitur *I VI*, 5—6. abstinentia superatur *I VI*, 7—8. fornicationis stimuli et cogitationes immundae illico reprimenda *I VI*, 13. fortis uiri est uoluntatem suam alienae subicere *C XVI*, 23. funambuli *C XXIII*, 9, 1. fundamento religiosus male constituto recte superstrui non potest *I XII*, 26—27. furtum confessione purgatum *C II*, 11. furti accusans innocentem a daenone occupatur *C XVIII*, 15. Gabrihel *N II*, 6, 4. — *dat.* Gabrieli *C VIII*, 10, 2. — *accus.* Gabrihellem *N II*, 2, 3. — *ablat.* Gabrihele *C VIII*, 13, 1. Galilaea *N VII*, 3, 4. Galliae *N I*, 4, 2. Galliarum partes *I pr.* 8. Galliae monasteria *I III*, 4, 1. ciuitates *N I*, 4, 3. Gallicanum frigas *pr. Coul.* *p. II*, §. 1. Gallicanae prouinciae *pr. Coul.* *p. III*, §. 1. episcopi *N I*, 5, 1, 6, 1. gallicis lenibus monachi Aegyptii utebantur *I I*, 9, 1 et 2. 10. *III*, 13 (*cf. I*, 1, 4). gallorum cantus = diei incipientis hora prima *I III*, 5, 2, 6. quartus gallorum cantus *I III*, 8, 1. gastrimargia *C V*, 3. quale sit nūtium *C V*, 5—19. eius tria genera *I V*, 23. *C V*, 11, 1. gastrimargiae fortiter renitendum *C V*, 4. *XXII*, 3. gastrimargia suprimeenda prīnsipiam ad aliorum uitiorum impugnationem accedatur *I V*, 13—17. *C V*, 26. quonodo superari possit *I V*, 14. Genesis: *genet.* Geneseos *C III*, 7, 4. *III*, 12, 7. *VIII*, 7, 3, 10, 1, 20. genua tempore Quinqagensimae apud Aegyptios in oratione non enuantur *I II*, 18. *C XXI*, 11, 20, 3. genua a nespera sabbati usque ad uesperam diei dominici non flectuntur *I II*, 18. *C XXI*, 20. Germanus Cassianū in itineribus comes et familiaris *C I*, 1. *XIII*, 1. *XVI*, 1. *XVII*, 1, 3. *XX*, 2, 3. — *interlocutor passim*. Geth *C XVII*, 18, 1. Giezi puer *I I*, 8. *VII*, 14, 2, 26, 30. gillo *I III*, 16, 1, 20. gradatim ad orationis perfectionem conseedetur *C VIII*, 16. *X*, 8 *sqq.* Graece *C III*, 15, 3. *III*, 6, 2. *V*, 11, 7. *VIII*, 12, 1. *N VI*, 3, 3. Graeci *I I*, 5. *X*, 1. *C VIII*, 13, 4. Graecens *adiect.* *I pr.* 5. *V*, 33, 39, 1. *C XVI*, 1. in Graeco *I VII*, 7, 5. *C I*, 5, 3. *VIII*, 12, 1. *XIII*, 16, 4. secundum Graecum *C VIII*, 12, 2. graphium *I III*, 13. *C I*, 6, 1. gratia dei *C III*, 5. eius necessitas *C XIII*, 3 et 6. ei omnia bona adscribenda *I V*, 2. *VI*, 5—6. *XII*, 10—11. *III*, 16—19. *C II*, 13, 11. *III*, 10, 14. *VI*, 16—17. *X*, 10. *XXIII*, 10. quis sub gratia noni testamenti esse dicatur *C XXI*, 34. gratiarum actio quid sit *C VIII*, 14. Gregorius (Nazianzenus) *N VII*, 28, 2, 30, 4, 31, 4. grypes *C XVI*, 2, 2.
- habitus monachorum Aegypti *I I*. lineis, non lancis uestibus atebantur *I III*, 10. habitus mutatur ab eis qui in monasterium recipiuntur *I I*, 2. *III*, 5. *C XVIII*, 2. habitus solis monachum non facit *C III*, 20. temporis adcommodandus *I I*, 10. habitus diuersitas in monasterio multorum malorum causa *I I*, 2. haeretes hydrea fabularum similis *N I*, 1. quam pernicioса sit *C X*, 3—4. haereticī scripturæ locos male interpongunt *C I*, 14, 6. scripturam laerant et pernent *N VII*, 14 et 16. eas tantummodo scripturas depromunt quas erroribus suis patrocinari putant *N VII*, 7. solam imaginem diminutatis Christo tribuant *N VII*, 6—8. Christum persequuntur *N III*, 10. oratione ac disputationibus aggrediendi *N VII*, 1. eorum errores deplorandi magis et corrigendi quam iuridandi *N I*, 6. *II*, 5. nonorum haereticorum errores in auctoribus suis iam olim dannati *N II*, 1. Hebion *N I*, 2, 2. *III*, 5, 1. *V*, 10, 4. Hebionitae *N I*, 2. eorum error magis blasphemus errore Manichaeorum *N V*, 10, 4.

- Hebraei *N* IIII, 3, 3. VII, 3, 3. — in
Hebreo *N* V, 5, 2.
- Hebraico *N* IIII, 12, 2.
- Hebraici libri *C* VIII, 10, 1. ueritas
I XII, 31.
- Helias propheta *I* VI, 4, 1. *C* XVIII,
6, 2. XXI, 28, 1. in Iohanne uenisse
dicitur *C* VIII, 4, 2. — *dat*. Heliae
C X, 6, 3. — *accus*. Heliam *I* I,
1, 2. *C* XIII, 4, 1. XV, 3, 6. XXI,
4, 2.
- Helias diaconus *C* XXI, 9, 7.
- Helisaeus propheta *I* I, 1, 2, 8. VII,
14, 2. *C* XIII, 4, 1. XVIII, 6, 2.
XXI, 4, 2.
- Helladius presbyter *pr. Conf. p.* I,
§. 2—3. *C* VIII, 1. episcopus *pr.*
Conf. p. II, §. 2. *pr. Conf. p.* III,
§. 1.
- Herodes praecursoris domini interemper-
tor *I* I, 1, 4. *C* XVII, 9.
- Heron senex, quinquaginta annos in
heremo Scitii commoratus, pos-
tremo a diabolo inhalus *C* II, 5.
- Hieremias *I* VI, 4, 1. *C* XXI, 4, 2.
- Hierichontina (Raab) *C* XVII, 17, 4.
- Hieronymus *I* pr. 5. *N* VII, 26.
- Hierosolymam *I* I, 1, 5. *C* II, 15, 2.
XVI, 12. XXI, 20, 1. Hierosolymo-
ram *C* VIII, 4, 2. Hierosolymis
I VII, 17, 1 et 4. *C* VIII, 4, 2.
XVIII, 5, 1—2.
- Hiersalem *genet.* *C* XIII, 8, 1. —
accus. *I* V, 6, 17, 2. *C* I, 13,
5. III, 7, 2. VIII, 29, 3. *N* V,
12, 3.
- Hilarinus (Pictaniensis) *N* VII, 24, 2.
- Hippona Regiensis *N* VII, 27, 1.
- historica scripturarum perceptio *C* VIII,
3, 5. historicus sensus *C* VIII, 7,
3. interpretatio *C* XIII, 8, 1—2
et 7. scientia *C* XIII, 10, 3.
- Honoratus presbyter *pr. Conf. p.* II,
§. 1. episcopus (Arelatensis 426—
429) *pr. Conf. p.* III, §. 1.
- horam refectionis et somni in mona-
sterio antevenertere aut praeterire
nitiosum *C* II, 17. V, 11.
- horaria officia et eorum significatio
I II, 2. III, 2—5.
- hordiacii panes in scripturis quid
significent *N* VI, 2.
- horti a monachis culti *I* III, 18, 30,
3—5. X, 24. *C* XX, 1, 3, 2, 1.
- hospitalitatis commendatio *C* XXI, 14,
3. *XXXIII*, 20. hospitalitas etiam
otiosis impertienda *I* X, 15.
- humana mens semper cogitationibus
occupata *C* VII, 4. humanae mentis
inconstantia *C* VI, 14. VIII, 4.
- humanitas Christi *N* III, 5.
- humilitas dono miraculorum praefer-
tur *C* XV, 7. omnium uirtutum
magistra *C* XV, 7. XVIII, 2.
XXIII, 16. in omni uitiorum in-
pugnatione necessaria *I* VI, 1 et
18. ad perfectionem adquirendam
necessaria *I* XII, 23 et 32. quo-
modo comparetur *I* XII, 31. hu-
militas uera in quo consistat *I*
III, 39. *C* XVIII, 11. humilitas
abbatis Iohannis *C* XVIII, 2. ab-
batis Pinutii *I* III, 30—31. *C* XX,
1. cuinquam fratris summae fami-
liae *I* III, 29.
- hymni matutini *I* III, 5, 1, 6. III,
19, 3.
- hypostasis una in Christo *N* III, 5
sqq. V, 7. VI, 22.
- Hyraun *I* pr. 1.
- Iacob patriarcha *C* XVI, 14, 2 (*genet.*)
XVII, 12, 2, 17, 4 (*ablat.*) 17, 5.
- Iacob intellegibilis *pr. Conf. p.* I,
§. 5 (*genet.*) XII, 11, 2.
- Iacobus apostolus *I* VII, 17, 4. *C* XVII,
20, 1 et 5.
- iacula et sagittae ob praemia pro-
posita a militibus coram impera-
tore in paruissima scutula mitte-
bantur *C* I, 5, 1.
- Idunaens (Doeç) *C* XVII, 20, 11.
- ieunantes ex indignatione reprehendi
C XVI, 19. ieunandi modus
non omnibus idem praescribendum
I V, 5.
- ieunium non principale bonum, sed
medium *C* XXI, 13 *sqq.* non semper
congruum *C* XXI, 17—18. omni
iactantia liberum esse debet *C*
VIII, 1. ceteris uirtutibus comi-
tatum esse debet *I* V, 10—11. 21
et 35. eius uirtus *C* II, 2. XXI,
17. ieunium corporale ad spirituale
ordinandum *I* V, 22. quac ieunia
deo accepta sint *C* XXI, 22. ieun-
iorum certa ratio et modus *C*
XVIII, 2. ieunii laxatio legitima
non officit castitati, dummodo par-
simonia seruetur *C* XXI, 22. satu-

- ritas quae ieunia subsequitur animae et corpori perniciosa *I V*, 9. ieunium soluendum 1) cotidie, si hospes adueniat *I V*, 24—26. 2) sabbato *I III*, 9. 3) die domino *I II*, 18. *C XXI*, 20. — cur id fiat *I III*, 11. 4) tempore Quinquagessimae *I II*, 18. *C XXI*, 11. 19—20. ieunium sabbati cur Romae et in quibusdam occidentalibus ciuitatibus seruetur *I III*, 10. ieunia feriarum quartae et sextae nulla ratione solui possunt *I V*, 24. Iesse radix *C XIII*, 10, 3. Iesus Hebraice salvator *N III*, 12. 2. — *genet.* Iesu *C I*, 8, 1. *XIII*, 10, 2. *N pr.* 4. *II*, 2, 1 *all.* — *dat.* Iesu *N I*, 2, 3. *III*, 12, 4. *III*, 9, 5. — *accus.* Iesum *N I*, 2, 5 *et passim* — *ablat.* Iesu *N II*, 6, 2. 7, 3 *all.* — *uoc.* Iesu *N III*, 6, 1. Iesu *N VII*, 1, 2. Iesu Nau *C I*, 20, 3 (*genet.*). *XIII*, 14, 8 (*abl.*). — *accus.* Hiesnum *I I*, 9, 2. impii homines castigatione temporali indigni *C VII*, 31. imprecações propheticæ quomodo intellegendæ *C VII*, 21. inaequalitas in rebus humanis ab iniuitate profecta *C I*, 10. inbecillitas corporis non obest uirtutis continiae *I V*, 7. incarnationis domini explicatio *N V*, 13 *sqq.* incubationes daemonum *C VII*, 32, 1. inferiores animae partes a daemone prius uitiantur *C XIII*, 17. infirmitibus condolendum *C II*, 13. *XI*, 10. ingenia hominum diuersa *C XIII*, 8. iniurias suas quisque magis vindicare studet quam illas quae in deum committantur *C VIII*, 22. iniuriosi homines iniuriarum maxime inpatientes *C XVI*, 24 *et* 26. inpatientiae suae causam nemo in aliud transferat *I VIII*, 15—18. instrumenta monachorum: scalpellum, graphium, acis, calamus *C I*, 6, 1. intelligentiae spiritalis genera: tria: tropologia, allegoria, anagege *C XIII*, 8, 1. intercessio pro misericordia et oppressis *C XIII*, 4, 3. intercessiones piae *C I*, 20, 5. honestae *I VII*, 10. interni hostes magis quam externi metuendi *I V*, 21. interpretatio scripturarum quadruplex *C XIII*, 8, 4. iniuidiae malum curari non potest *C XVIII*, 16. Iosas (*genet.*) *I XII*, 21 *t.* — *nom.* 21, 1. Job *C VIII*, 23, 4. *VIII*, 23, 2. a diabolo temptatus *C VI*, 4, 2. *XIII*, 14, 1—2. — *genet.* *C VI*, 9 t. 9, 1. *XII*, 6, 8. — *dat.* *C VI*, 4, 2. — *accus.* *C V*, 4, 2. *VI*, 10, 5. *VIII*, 17, 2. *XVIII*, 6, 3. — *ablat.* *C XIII*, 14, 1. Iohannes Baptista *I I*, 1, 2 *et* 4. *C XVIII*, 6, 2. *XX*, 8, 1. *XI*, 18, 1. *N VI*, 23, 4—5. eius nativitas *C VI*, 3, 4. mors beata *C VI*, 3, 5. Iohannes apostolus *I VII*, 17, 4. a domino praecipue dilectus *C XVI*, 14, 3. narratio de Iohanne et philosopho *C XIII*, 21. Iohannes uterque (Baptista et apostolus) *I VI*, 4, 1. Iohannes abbas in heremo, quae Lyco oppido adiacet, coniuratus *I III*, 23 t. 24 t. 25 t. 26 t. 23, 24, 25, 26. 27, 1. a Theodosio imperatore de euentu belli consultus *I III*, 23. *C XIII*, 26, 16—17. a diabolo deceptus *C I*, 21. Iohannes abbas, oeconomus in heremo Seiti temporibus Pafnutii *I V*, 40, 1. Iohannes abbas coenobiorum cura et institutione fratrum insignis, in uincinia Thimuis ciuitatis grandi coenobio praefuit *I V*, 27 t. 28 t. 27. *C XIII*, 4, 2, 7. Iohannes senex diaconus in coenobio prope Panephysin *C XVIII*, 1, 2. 2, 1 *et* 3, 16, 5. *XXI*, 1, 2—3. 9, 6—7. Iohannes (Cassianus) *I V*, 35. *C XIII*, 9, 4. — natus in Gallia *C III*, 2, 1. *XIII*, 1, 2—3. 8, 5, 10, 18 *fin.* germanum habuit *I XI*, 18. puer Romanorum disciplina institutus *C XIII*, 12. adulescens cum Germano familiari natu maiore (*C I*, 1, 1. *XIII*, 9, 4. *XVI*, 1) in Orientem proficiscitur *I II*, 8. *III*, 19—21. in monasterium Bethleemiticum, quod in natali solo

- domini extrectum erat, receptus uita monastica Orientalium imbuitur *I* III, 4, 1. IIII, 31—32. *C* XI, 1 et 5. XVIII, 1 *fin.* XX, 1, 5. ibi per aliquod tempus Pinutii abbas Aegyptii cohabitor est *I* IIII, 31. *C* XX, 1, 5. Aegyptiorum instituta discere cupiens Aegyptum profectus Themesum appellit *C* XI, 1. Panephysin ab Archebio ducitur ibique cum monachis colloquuntur *C* XI, 2—4. *I* IIII, 30, 2. *C* XX, 1, 2. Dieleou desiderio sanctorum illic commorantium compellente peruenit *C* XVIII, 1. *I* V, 36—37. postremo Seitimu, Nitriam, Cellas uisit *C* I, 1. III, 1, 1. IIII, 1, 1. VI, 1, 3. X, 2, 2—3. *I* VIII, 19, 2. X, 25. XI, 16 (*cf. I pr.* § 4). Thebaideum et Tabennam ipse non uidit (*cf. C* XI, 1), id quod ex ipsius silentio eminatur, sed instituta monasteriorum illarum regionum fando audituit (*I* II, 3, 1). — septem annos in Aegypto commoratus in Palaestinae coenobium reuertitur et seniorum uenia impetrata iterum in Aegyptum proficisetur *C* XVII, 30, 2. ab Aegypto Constantinopolium uenit, ubi ab Iohanne Chrysostomo diaconus ordinatus est *N* VII, 31. — *ceterum cf. Prolegomenon cap. I.*
- Iohannes (Chrysostomus) *N* VII, 30, 1 et 4. 31, 1 et 4.
- Ioiade (*indeclin.*) *I* XII, 21, 1.
- Ionadab filii *C* XXI, 4, 3.
- Ioppe (*ablat.*) *N* VII, 19, 2.
- Ioram rex *I* I, 2, 4.
- Iordanes *C* VI, 1, 1.
- Joseph patriarcha *C* VI, 10, 8. VIII, 23, 2. fratrū lūore uenitus *C* XIII, 11, 2—4. XVIII, 15, 2, 16, 11. typum domini p̄aeferbat *C* XVI, 14, 2 (*accus.*). — *genet.* *C* XVII, 4. — *accus.* *C* XVII, 25, 2.
- Joseph abbas in solitudine prope Panephysin *C* XI, 3, 2. cella eius sex fere milia a cella Nesterotis remota *C* XV, 10, 5 (*genet.*). clarae familiae et quondam primarius ciuitatis Thmuis *C* XVI, 1. linguae Graecae gnarus *ibid.* — XVI, 28. XVII, 1 (*ablat.*) 4. 30, 2 (*genet.*)
- Iouinianus vel Iouianus *pr. Conf. p.* III, § 1.
- Iouis simulacrum in templo Hierosolymorum *C* VIII, 4, 2.
- iracundiae uirus quae mala generet *I* VIII, 1. iracundia maxime canenda *I* V, 27. *C* XVI, 7. quomodo cohibenda *C* XVI, 26—27. iracundiae peccatum quomodo expiandum *I* VIII, 13—14. *C* XVI, 6, 15, 16, 18. iracundiae suae culpam nemo alteri inputet *I* VIII, 16—18. iracundia proximi silentio quoque excitatur *C* XVI, 18. iracundiam retinere in pectore et occultare perniciosissimum *I* VIII, 11, 12, 15, 20.
- iracundi saepe etiam illi sunt qui a nemino laeduntur aut pronocantur *I* VIII, 19.
- irae genera tria *C* V, 11, 7. ira quomodo curanda *I* VIII, 22. VIII, 8. ira brevis quoque cauenda *I* VIII, 13. que ira insta quaeue iniusta sit *I* VIII, 7—9. ira dei qualis sit *I* VIII, 2—4.
- irasci nobis ipsis debemus et uitiis nostris *I* VIII, 9.
- Isaac abbas *C* VIII, 1, 36, 3. X, 2, 2, 3, 5, 11, 3.
- Isidorus abbas et presbyter in heremo Seitii, Patuntii praecessor, adreptiorum curationibus insignis *C* XVIII, 15, 3 et 7, 16, 3.
- Israel *C* XXI, 28, 2. = anima uidens deum *C* V, 23, 2. = uidens deum sine rectissimum dei *C* XII, 11, 2. filii Israel per Moyseum de afflictione Aegyptiorum liberati *C* III, 4, 3. ob peccata hostibus traditi rursus ad dominum conuertuntur *C* III, 4, 5. IIII, 6, 5. Israel spiritalis *C* XII, 11. — *genet.* *I* I, 1, 2, 2, 4. *C* II, 3, 2. III, 4, 3. V, 16, 1, 19, 1, 25, 1. XIII, 11, 2. XXI, 28, 3. XXIII, 17, 3 *all.* — *accus.* *C* XXI, 28, 3. — *ablat.* *N* III, 1, 2. — *genet.* Israhelis *pr. Conf. p.* I, § 5. II, 3, 1. III, 6, 5. V, 22 t. 23, 2, 24, 1. XII, 11, 2. XIII, 14, 3. XVII, 25, 15. *N* VII, 9, 2. — *dat.* Israheli *C* III, 6, 4. V, 17, 18, 2. VI, 11, 4. VIII, 13, 4. XIII, 11, 2. — *accus.* Israhelem *C* V, 12, 4. 23, 1. *N* VI, 23, 1.

- Israeliticus *adiect.* *I pr.* 2. *I*, 1, 3.
C VIII, 18, 3. *N V*, 9, 4. *VII*,
3, 2.
- Italia *I III*, 6. *V*, 39, 1.
- Iuda populus *I XI*, 10, 1. *XII*, 21 *t.*
— *genet.* Iuda *I XII*, 21, 1. Indae
XI, 10, 1. *XII*, 21 *t.*
- Indaea confessio interpretatur *C XII*,
11, 2.
- Iudaei gens incredula *I III*, 3, 2. eo-
rum caecitas voluntaria *C XIII*,
12, 3—4. infidelitaria *C XVII*, 16,
1. *N III*, 1, 1. — *C XIII*, 15.
XVII, 16, 1, 20. *XXI*, 20, 2. *N*
III—V *passim.*
- Iudaens *adiect.* *C I*, 19, 1.
- Iudaens *adiect.* *I III*, 9, 3. *C I*, 20,
2. *VIII*, 7, 3. *VIII*, 18, 4. *X*, 6, 2.
XVII, 20, 4 *et 9.* *N III*, 8, 2. 9, 2.
- Iudaismus *C II*, 8, 1. *XIII*, 11, 3—4.
- Indas patriarcha: *genet.* Iudaes *C V*,
11, 4.
- Iudas apostolus *I VIII*, 9. *C VI*, 9,
1. *XVII*, 12, 1. 25, 17—18. *XVIII*,
16, 6. — Iudaes apostolatus nihil
profuit *C III*, 5, 3. anaritia lapsus
I VII, 14, 2. 23. 24. 25. 30. *C XVII*,
25, 19. eius natinitas *C VI*, 3, 4.
mors *C VI*, 3, 5.
- indicare proximum temerarium est *I*
V, 30.
- ingum domini snaue *C XXIII*, 22
sqq.
- inniores monachi seniorum nestigiis
insistant *C XVIII*, 2.
- iustitiam praesentem deus in homini-
bus intuetur et secundum eam
indicat, non secundum praeteritam
aut futuram *C XVII*, 25, 11 *sqq.*
iustitia humana peregrina, si cum
dinina comparetur *C XXIII*, 4.
- iustum qui interficit, quamvis illi pro-
sit, merito punietur *C VI*, 8. insto-
tam prospera quam aduersa profi-
ciant ad saltem *C VI*, 9. iustus
adamantine signatorio similis esse
debet *C VI*, 12. iustus quomodo
septies in die cadat et resurgat *C*
XXII, 13.
- labaion *I III*, 11. — *plur.* *I III*,
22.
- lacrimae spiritales mariae *C VIII*, 29.
lacrimae externae minimi mo-
menti *C VIII*, 30.
- laeditur nemo nisi a se ipso *I VIII*,
5—6. 8. *C VI*, 9. *XVIII*, 15.
- lamuinis plumbeis renium loca con-
tegant, qui se ad agonem pra-
parant *I VI*, 7, 2.
- laneae uestis usus monachis Aegyptiis
ignotus *I III*, 10.
- lapsus angelorum primus *C VIII*, 8.
alter *VIII*, 10.
- lapsus humanorum genera septem
C XXII, 13, 2.
- Latina, orum *I V*, 39, 2.
- Latine *C III*, 15, 4. *N VI*, 3, 3.
- Latinus *adiect.* *I pr.* 5. *I*, 2, 1. *V*, 39,
2. *pr. Cont. p. I*, §. 6. — in La-
tino *C VIII*, 12, 1.
- latronis in cruce pietas et fides *C*
XIII, 11, 2. 13, 2. in paradisum
introductus *I XII*, 11, 1.
- Lazarus pauper *C I*, 14, 4. *III*, 9, 3.
eius beatitudo *C VI*, 3, 5.
- lectio sacra refectiois tempore unde
originem duxerit *I III*, 17. lectio
monacho necessaria et utilis *I V*,
14, 1. 31. *VIII*, 19, 2. *C I*, 9, 10,
1, 17, 2. *III*, 2. *XII*, 4, 1. *XIII*,
6, 2 *et 4.* *XIII*, 9, 2. 10. *XVII*,
28, 1. *XVIII*, 12, 3. *XXIII*, 12, 1.
lenticulae olei *I III*, 25.
- lenticulae modius hospitum usibus in
totum annum praeparabatur *C*
XVIII, 6, 2.
- Leontius papa, Castoris frater *pr. Cont.*
p. I, §. 2—3. *VIII*, 1. *pr. Cont.*
p. II, §. 2. *pr. Cont. p. III*, §. 1.
— *alius pr. Cont. p. III*, §. 1.
- Leporius, presbyter ex Africa, in Gal-
liis Pelagii errorem seminavit *N*
1, 4, 2—3. *VII*, 21, 4. eius confessio
fidei catholicae ad episcopos Galli-
canos scripta *N I*, 5 (*Gennad. de*
uir. inl. c. LX: Leporius adhuc
monachus, post presbyter, praesum-
mens de puritate uitiae quam ar-
bitrio tantum et conatu proprio,
non dei se adjutorio obtinuisse
credebat, Pelagianum dogma coe-
perat sequi, sed a Gallicanis doc-
toribus admonitus et in Africa per
Augustinium adeo emendatus scrip-
sit emendationis suae libellum, in
quo et satisfacit de errore et gratia
agit de emendatione: simul
et quod male senserat de incar-
natione Christi corrigens catholi-

- cam sententiam tulit dicens manentibus in Christo duabus naturis unam credi filii dei personam). Lethaeus sopor *I* V, 31.
- leuia peccata olim severe in monasteriis punita *I* III, 16, 20.
- Leuitae *C* XXI, 3.
- lex peccati quid sit *C* XXIII, 11. lex recte et convenienti tempore per Moysen publicata *C* VIII, 24. legis transgressores etiam ante eius promulgationem iuste a deo puniti *C* VIII, 24. lex dei naturae nostrae indita eique consentanea *C* VIII, 23. liber ille est qui dei nunculis adstringitur *N* VII, 1.
- libertas uitiae a monacho alienissima esse debet *C* XVIII, 7.
- libido unde dicta *C* XII, 2, 3. eius memoria penitus eximenda *C* XVIII, 16.
- Libye *I* V, 40, 1. X, 22.
- liguarium *I* III, 24, 2.
- lineae in sublime extentae, i. e. fines e cannabio vel sparto confecti, per quos funambuli incedebant *C* XXIII, 9, 1.
- lineis uestibus monachi Aegyptii simplicibus tantum, non duplicibus utuntur *I* III, 10.
- linteum mortificationis signum *I* I, 4. III, 3, 5.
- liquamen *C* VIII, 1, 1.
- λογὴν animae *C* XXIII, 15, 3.
- Loth *C* VIII, 23, 3. XIII, 4, 2 (*accus.*). XVII, 25, 8 (*genet.*).
- Lucas: *accus.* Lucan *C* V, 6, 6. *ablat.* Luca *C* V, 6, 7.
- lucernaris hora i. e. uesternita, quando lumen ascendebatur *I* III, 3, 11.
- Lucifer *I* XII, 4 t. 4, 1. 28. *C* V, 6, 6. 7, 2. VIII, 8, 1.
- Lucius episcopus Arrianius *C* XVIII, 7, 8 (*Hieron. de vir. ind. c. CXVIII:* Lucius, post Athanasium Arrianae partis episcopus, nsque ad Theodosium principem, a quo et pulsus est, Alexandrinam ecclesiam tenuit, exceptum eius sollempnis 'de pascha' epistulae et pauci nariarum λεποτεσσεων libelli).
- lucubraria agmina *N* VII, 5, 5.
- Lycis urbs Aegypti (Lycopolis) *C* I, 21, 1. XXIII, 26, 16. — *indecl.* Lyco *I* III, 23 (cuneus equitum
- Maurorum scutariorum Lyco *Not. dign. sect. 20:* cf. Αἴγαρος πόλις).
- Macarii duo *C* XVIII, 9, 1.
- Macarius, qui habitationem Scitiotae solitudinis primus imminet, mortuum suscitat *C* XV, 3.
- Macarins abbas in heremo Scitii *C* V, 12, 3. VII, 27. eius fabula de tonsore *C* XXIII, 13, 1—4. eius sententia de monachii uita optime instituenda *I* V, 41. — *genet.* Macarii *I* V, 41 t. 41.
- Macarius xenodochio apud Alexandrinum praefuit *C* XIII, 4, 2.
- Macedoniani *N* I, 2, 1.
- Macedonius haereticus *N* I, 2, 3.
- Machetes abbas *I* V, 29 t. — *accus.* Macheten *I* V, 29. *abl.* Machete *I* V, 29 t.
- mafors i. e. palliolum angustum, colla et numeros tegens *I* III, 13. plur. mafors *I* I, 6 (cf. *Seru. ad Uerg. Aen. I.* 282).
- magicarum artium exordium et propagatio *C* VIII, 21, 6—8.
- maiorum fides firmiter tenenda *N* VI, 5.
- mala pro afflictionibus nonnumquam in scriptura sancta ponuntur *C* VI, 6. mala quae dicenda *C* VI, 3. XXI, 12. malum non est a deo *C* VIII, 6. mali sui quisque anchor *I* VIII, 5—6. 8. *C* VI, 9. XVIII, 16. malum non infertur inuitio *C* VI, 4.
- Manichaenus *N* V, 10, 4. eius error tolerabilior errore Hebonis *ibid.* — *adject.* Manichaenus error *N* V, 6, 3. mansuetudo monachos maxime decet *I* VIII, 5.
- manuum opera monachis admodum utilia et necessaria *I* II, 3. V, 37—39. X, 8—11. 13—14. 17—18. 21—24. *C* XXIII, 11—12. orationem non impeditur *I* III, 2.
- Marcion *N* III, 5, 1.
- Marcionites error *N* V, 6, 3.
- Marcus euangelista primus episcopus Alexandriæ: ab eo primi monachi normam uiendi acceperunt *I* II, 5, 1.
- Mardocheaus *C* I, 19, 1.
- mare mortuum *I* III, 21. *C* VI, 1, 1.
- Mareota Libye *I* V, 40, 1.

- Maria virgo *C V*, 6, 3. theotocos *N II*, 2, 8 *et passim*.
 Maria Marthae soror *C I*, 8. *XXIII*, 3, 1.
Martha C I, 8. *N VI*, 19, 2. *VII*, 10, 2. martyrio peccata expiantur *C XX*, 8, 1.
 martyrum reliquiae *C VI*, 1, 2.
 Matthaeus publicanus ad salutem adtractus *C XIII*, 11, 1.
 matutinae orationes quo tempore et ubi sint instituta *I III*, 3. matutina solennitas canonice in monasterio Bethlemitico primitus instituta *I III*, 4, 1. matutinae preces etiam a lucis offeruntur *C XXI*, 26. matutini orationibus finitis monachis ad somnum redire non licitum *I III*, 5.
 Mazices natio inmanis et crudelis *C II*, 6, 2.
 media quae sint *C VI*, 3, 2. *XXI*, 12, 4. media bona ad principalia ordinanda sunt *C XXI*, 15.
 mediocritas in omni re optima *C II*, 16.
 meditatio scripturarum *C I*, 7, 2 *et 3. 17, 2 all.*
 Melchisedec *C VIII*, 23, 3 (*dat.*).
 mellis genus ex tritico *C XII*, 8, 4.
 melotis *I I*, 7, 10. *III*, 13.
 membranae codicis *I V*, 39, 3.
 memoria dei assidue retinenda *C XXIII*, 9.
 memoriter quidam tenebant euangelia *C VIII*, 23, 4.
 mendacium nonnunquam licitum et laudabile *C XVII*, 17 *sqq.*
 p̄n̄v̄s quid sit *C V*, 11, 7.
 mentis qualitas mutabilis *C VI*, 14. *VII*, 4, 2. *VIII*, 4. mens nostra quibus ex causis adgraenetur *C VIII*, 5.
 Mesopotamensis quidam monachus a diabolo deceptus *C II*, 8.
 Mesopotamia *I pr.* 9. *III*, 1, 3, 1. *III*, 19 *t.* 19, 1.
 'meum' et 'tuum' apud monachos non audiebatur *I III*, 13.
 Michael: *dat.* Michaeli *C VIII*, 10, 2.
 Miletus *I X*, 18.
 militia est hominum uita *I V*, 17 *sqq.*
 Minerius *pr. Cont. p.* *III*, §. 1.
 ministri malitia non impedit doctrinae ueritatem *C II*, 14.
- miraculis praestat humilitas *C XV*, 7. miraculorum gratia in sanctis a monachis non affectanda *C XV*, 2, 6—7.
 misericordiae meritum quantum sit *C II*, 2, 2.
 missa: *cf. Ind. uerb.*
 monachorum tria genera in Aegypto *C XVIII*, 4, 2. quartum genus *XVIII*, 8. unde dicti *C XVIII*, 5, 4. monachorum origo *C XVIII*, 5. finis *C VIII*, 2. monachorum reens receptorum vestimenta a dispensatore seruantur *I III*, 6. eorum probatio olim senera *I III*, 3, 7. 27, 30. 32—33. 36. *C XX*, 1. monachi iuniores quomodo ab initio instituendi *I XII*, 26—27. statim uoluntati propriae renuntiare discent *I III*, 8, V, 28. quomodo uitiam suam ab initio instituere debant *I V*, 41. seniorum praecelta discutere non debent *C XVIII*, 3. senioribus omnia secreta sua aperiant *I III*, 9. monachis omnia communia *C XXIII*, 26. eorum uita pugna quadam *I III*, 38. recordationem parentum et amicorum uident *I V*, 32. ab episcoporum et mulierum familiaritate alieni esse debent *I XI*, 18. eorum perfectioni obsunt subsidia a parentibus et amicis praestita *C XXIII*, 10—12. euras saeculares fugere debent *C VIII*, 5—6. monachis praescriptum somni tempus excedere non concessum *I V*, 20. abiectio facultatum et commoditatuum necessaria *C II*, 2, 2. *XXIII*, 2. patientia necessaria *I III*, 41. silentium et solitudo praesertim imioribus utilia *I II*, 15. libertas uitiae non concessa *C XVIII*, 7. puritati cordis semper studere debent *I V*, 14 *sqq.* cogitationes suas custodian *C XXIII*, 6. quales erga iniuriosos esse debeant *C XVI*, 26. monachorum obsequia multa *I III*, 19 *sqq.* monachorum prisorum frugalitas *I II*, 5, V, 26—27. *C II*, 5, 19. *VIII*, 1. monachi a coniugio semper abstinebunt *C XVIII*, 5. monachis uitiae quomodo exploranda *C XVIII*, 12. quomodo corrigenda *C XVIII*,

- 13—16. monachi quidam solo habitu et nomine *C IIII*, 20. eorum auaritia *I VII*. *C III*, 20. eorum ambitio *I X*, 2. *XI*, 14—15. *C I*, 20. *III*, 20. eorum cenodoxia *I XI*, 13.
- monasterium quid sit *C XVIII*, 10. monocerotes *C XVI*, 2. 2.
- morales disciplinae *C XVI*, 10. morbus animi triplex *C XXIIII*, 15. mortis assida memoria habeuda *C XVI*, 6, 2—3. mors omni actati insidiatur *C XXI*, 8, 2.
- mortui suscitatio *C XV*, 3. mortuorum anniversarius depositionis dies celebratus *C XVIII*, 1. oblationes mortuis praestatae *C II*, 5, 5.
- Moysaius *I III*, 3, 8. *C VIII*, 23, 1 et 3. *XII*, 11, 5. *XVI*, 19, 2. *XVII*, 20, 6. *XX*, 12, 1. *XXI*, 4, 2. 25, 2. 29, 3, 34, 2.
- Moyses propheta *C XXI*, 5, 4, 9, 3. 28, 1. — *genet.* Moysi *passim*. — *dat.* Moysi *C X*, 6, 3. *N V*, 8, 3. — *accus.* Moysen *I I*, 9, 2. *III*, 7. *C III*, 4, 3, 7, 5. *V*, 15, 2. 17. 22. *XXI*, 33, 1. *N III*, 2, 1. — *ablat.* Moysé *C III*, 7, 6. *VIII*, 7, 3. *XXI*, 4, 2. Moysi *C II*, 8, 2. *III*, 8, 5. *XVII*, 20, 5.
- Moyses abbas, qui habitauit in loco Scitii qui Calamus minucupatur, aquilis abbatis Macarii *J X* 25 t. 25. *C III*, 5, 2. *VII*, 26, 2. ob homicidii crimen metu mortis impulsus ad monasterium confugit *C III*, 5, 2. ob sermonem duriorem daemoni traditus *C VII*, 27. vir perfectus *C XVIII*, 9, 1.
- Moyses abbas in heremo Scitii *C I*, 1. 23, 4. *II*, 1, 1. 26, 4.
- mulierum saecularum historiae cur coram junioribus praetermittantur *C XVIII*, 16, 3.
- muuria *C VIII*, 1, 1. *XVIII*, 6, 3.
- myxaria *C VIII*, 1, 2 (myxaria nocantur pruna Damascenii minora nucleo intus triangulari *Ciacconius*).
- Nabuchodonosor *C V*, 12, 4.
- naphtha *I V*, 14, 2.
- naturalia nitia quae sint *C V*, 3.
- Niae *genet.* *I I*, 9, 2. *C I*, 20, 3. *XIII*, 14, 8.
- Nechao rex Aegypti *C V*, 12, 4.
- Nectarlus (episcopus) *N VII*, 30, 4. 31, 4.
- Nesteros abbas in solitudine prope Panephysin *C XI*, 3, 2. *XV*, 10, 5. — *genet.* Nesterotis *C XIII*, 1, 1. *XV*, 1 t.
- Nestorius diaconi et presbyter ecclesiae Antiochenae *N VI*, 11, 3. de Antiochena ecclesia episcopus Constantinopolim accitus *N VII*, 30, 2 (*Gennad. de vir. illustr. cap. LIV*: Nestorius haeresiarches . . . postquam Constantinopolitanae ecclesiae pontificatu est donatus, . . . serpsit librum 'quasi de incarnatione domini' sexaginta et duobus diuinæ scripturae testimoniis prono sensu constructum).
- Nicolaus prauissimae haereseos inuentor inter diaconos electus *C XVIII*, 16, 6.
- Nilus flumen *I V*, 36, 2. *C I*, 23, 5. *XVIII*, 1, 1. *XXIII*, 2, 3. eius eluines *C XV*, 3, 4.
- Nineuitae *I I*, 2, 4. *C XVII*, 25, 11 et 13.
- Nitria eiusque monasteria *C VI*, 1, 3.
- Noe *C VIII*, 23, 2. — *genet.* *VIII*, 21, 7.
- nonagesimus psalmus de hominibus iustis, non de Christo scriptus *C I*, 20, 4.
- nostrum id solum dicendum quod animo et corde possidemus *C III*, 10.
- nouae et veteris legis comparatio *C XXI*, 4—7. 32 *sqq.*
- noniicii monachi nestes saeculares deponebant et monasticis inducebantur *I III*, 5. eorum probatio *I III*, 6 *sqq.* qua de causa coenobiis expellantur *I III*, 6.
- uditus omnium rerum necessaria ad filargyram spiritum superandrum *I VII*, 24—25. 28—29. quantum conferat monacho *C II*, 2, 2. *XXIII*, 2.
- oboedientiae commendatio *I II*, 3. *C XVI*, 23. Christi exemplo nititur *C XVIII*, 6, 4. simplex et eaeca esse debet *I XII*, 32—33. *C XVIII*, 3. oboedientia Paterunti *I III*, 27.
- abbatis Pinutii *I III*, 30. Iohannis *I III*, 24 *sqq.* monachorum Aegyptiacorum *I III*, 3. 10—12. cuiusdam fratris *I III*, 29. Taben-

- nesiotarum monachorum *I* IIII, 1.
6. 10. duorum monachorum fieus
deferentium *I* V, 40.
- oblationes pro mortuis *C* II, 5, 5.
- obrizum aurum *C* I, 20, 1.
- obsecratio quid sit *C* VIII, 11, 15.
- Occidens *I* X, 23 t.
- occidentales ciuitates *I* III, 10. occi-
dentalia monasteria cur minus fre-
quentata sint *I* X, 23.
- occiduae provinciae *C* X, 2, 1. regiones
I III, 4, 1. pr. *Cont. p.* III, §. 2.
- occulte nihil mali admittendum *I* VI,
9. 21.
- Oehozias rex *I* I, 1, 2.
- oeconomus monasterii *I* III, 20 t.
III, 20. V, 40, 1. vestimenta no-
niciorum reservat *I* III, 6. cibum
monachis ministrat IIII, 18. sta-
tutum operis pensum cotidie ab
unoquoque monacho suscepit X, 20.
- officia diurna orationum i. e. tertia,
sexta, nona *I* II, 2, 2.
- olei gutta tantum monachis in cenam
concessa *C* VIII, 1, 1. XVIII, 6.
3. olei sextarius unus aduenien-
tium usibus in totum annum suf-
ficiens *C* XVIII, 6, 2. oleum bene-
dictum *I* V, 30, 2. oleo, que sancto-
rum corpora contacta sunt, aegroti
sanantur *C* VII, 26, 6. oleum ex
tritico et ex rafani linique semini-
bus producitur *C* XII, 8, 4.
- Olineti mons *C* XXI, 20, 1.
- Olympiacum certamen *I* V, 16 t. 12, 1.
13. 14, 3. Olympiacae disciplinae
I V, 16, 1.
- omnipotentiae diniae magnitudo *N*
VI, 1. humana ratione comprehendendi
non potest *N* VII, 2—3.
- omofagiis utuntur monachi Aegyptii
I III, 22.
- Onam *C* V, 11, 4.
- opera dei quae sint admiratione digna
C XII, 12—13. opera misericor-
diae *C* I, 9, 10, 4. operis cuiusque
prestium ex operantis affectu, non
ex euentu metiendum *C* VI, 8—9.
- opus manuum monachis Aegyptiis
praescriptum *I* X, 22. non impe-
dit orationem *I* III, 2. opus man-
num totius anni conbusit abbas
Paulus *I* X, 24. opere manuum
suarum uiuebat apostolus Paulus
I X, 9—10.
- operatio multa mala prohibet *I* X,
14.
- orantis intentio quomodo constans fiat
C X, 12—14. orantis feruor multis
modis excitatur *C* VIII, 26 sqq.
- orantes curas saeculares et car-
mina e mente excludere debent *C*
XIII, 12—13. orare cum eo qui
ab oratione suspensus est nou licet
I II, 16.
- oratio quid sit *C* VIII, 12. orationes
uespertinae *C* II, 26, 3. nocturnae
C II, 26, 3. canonicae *I* II et III.
cur certis horis in ecclesia fiant
I III, 2—3. 5. ad orationem tarde
accidentes ab oratorio excluduntur
et ueniam postulare debent *I* III,
7. oratione primas horas transacta
ad somnum non redeundum *I* III,
5. oratio quomodo colligatur *I* II,
7. orationem sacerdos concludit *I*
II, 10. orationum species quattuor
C VIII, 8—9. finis et consumma-
tio *C* X, 7. oratio sacrificium est
I II, 12, 3. silentium altissimum re-
quirit *I* II, 10. animum attentum
requirit *C* XIII, 7, 4. constans esse
debet *C* VIII, 3. X, 10 sqq. quo-
modo possit esse perpetua *C* X,
10. orationis puritas unde compa-
retur *C* VIII, 3. 16. X, 8 sqq. ora-
tionem exauditam esse quo indicio
deprehendatur *C* VIII, 32—34.
- orationes nostrae cur non semper
exaudiantur *C* XIII, 7, 4. oratione
illa tantum petenda sunt quae pre-
catione dominica continentur *C*
VIII, 24. orationibus magis quam
studio ad sacrae scripturae cogni-
tionem peruenit *I* V, 33—34.
- orationes priuatae publicis adiun-
gendas *I* II, 12—15. orationis tem-
pore uix enuntiat peccata *C* XXII,
- 19, 1. nocis tantum oratio duplii de
causa reprehendenda *I* II, 10, 2.
- oratio non impeditur operibus ma-
num *I* III, 2. oratio brevis et
frequens deo accepta *I* II, 10, 3. *C*
VIII, 36. oratio secreta et in abs-
condito quomodo institutur *C*
VIII, 35. X, 6. oratio qualis esse
debeat ab Antonio abbatte ostenditur
C VIII, 31.
- orationis dominicae expositio *C* VIII,
- 18—23. oratio dominica in eccl-

- sia ab uniuersa plebe concinitur
C VIII, 22, 4.
- oratorium *I III*, 7 *t.* 7, 1. *III*, 20.
 ordines angelorum quid significant *C VIII*, 15.
- ὅρην quid sit *C V*, 11, 7.
- Oriens *I II*, 1, 8. *III*, 3, 1, 4, 3, 9,
 1—2. *III*, 19, 1, 22. *C X*, 3, 2.
- Orientales *I pr.* 2—3.
- Osee *acus.* *C XIII*, 8, 1.
- otiosis hominibus hospitalitatis bene-
 ficium non negandum *I X*, 15.
- otium multorum malorum causa *I X*, 7—8, 10, 20—24.
- Ozias rex *I XI*, 11 *t.* 11.
- paenitentia publica diluendum pecca-
 tum publicum *I II*, 15—16. *III*, 20.
- paenitentiae perfectio in quo con-
 sistat *C XX*, 5. paenitentia lapsis
 necessaria *N VI*, 18.
- paenitentiarum neque ad ecclesiam ne-
 que ad communionem sacram ad-
 mittebantur *C XVIII*, 15, 6.
- Paesius abbas *I V*, 27 *t.* 27.
- Pafuitius abbas, presbyter in heremo
 Scitii *I V*, 40, 1. *C II*, 5, 5. *III*,
 1, 1, 22, 4. *III*, 1, X, 2, 3, 3, 2
et 4. *XVIII*, 16, 7. *XVIII*, 9, 1.
 eius cella quinque milia passuum
 ab ecclesia remota *C III*, 1, 1. nisi
 ad ecclesiam iturus de cella non
 excedebat *I. c.* aquam die sabbati
 vel dominico ab ecclesia ad cel-
 lam suis umeris portabat *I. c.* plus
 quam nonaginta annos natus *I. c.*
 Bubali cognomen ei inditum ob
 nimium solitudinis amorem *C III*,
 1, 3. *XVIII*, 15, 1. Antonii disci-
 pulus *C III*, 4, 3. praescientiae
 gratiam possidebat *C III*, 1, 2.
 quid de puritate senserit *C XV*,
 10. narratio de eo *C XVIII*, 15.
- Palaestina *I pr.* 3, 8. 9. *III*, 1, 3, 1.
III, 19 *t.* 19, 1, 31. *V*, 24, 36, 1.
 Palaestinae partes *C VI*, 1, 1. Syriae
 provincia *C XX*, 1, 5. — *adiect.*
 Syria Palaestina *I III*, 31 *t.*
- palmarum fructus *I X*, 24.
- pancarpum spectaculi genus, in quo
 homines mercede conducti cum
 bestiis omnis generis decertabant
C V, 14, 2 *et* 3.
- Panephysis ciuitas Aegypti *I III*, 30,
 2. *C VII*, 26, 2. *XI*, 2, 1, 3, 1. *XX*,
- 1, 2. eius regio describitur *C VII*,
 26, 2. *XI*, 3, 1: cf. *XXIII*, 2, 3—4.
- papyrus passim per ripas Nili emer-
 gens *C I*, 23, 5.
- paracharaxima nomismata *C I*, 20, 4.
 21, 1, 22, 1. *II*, 9.
- paralyticci curatio *C XIII*, 16, 3.
- Pascha *C X*, 2, 1. — *genet.* Paschae
X, 2 *t.* 2, 1.
- paschalis denuntiatio *C X*, 2, 2. cf.
 Epiphania.
- passimibus propriis mirabilius est
 quam daemonibus imperare *C XV*,
 8—10.
- Pastoris liber *C VIII*, 17, 1. *XIII*, 12, 7.
- Patermutius abbas *I III*, 28 *t.* *genet.*
Patermuti *I III*, 27 *t.* 27, 1.
- patientia unde dieta *C XVIII*, 13, 2.
- monachis necessaria *I III*, 41.
 quomodo comparetur *C XVIII*, 12
 —13, 16. non aliena modestia, sed
 propria iurite efficitur *I III*, 42.
 omnibus exhibenda *C XVI*, 17.
 patientia simulata quae sit *C XVI*,
 20, 22. patientiae exempla *C XVIII*,
 14, 15. *XVIII*, 1.
- Paulus apostolus *I I*, 1, 2 *et* 5. *VI*, 18.
VII, 17. *VIII*, 3. *C II*, 15, 1. *XVIII*,
 11, 3. *XXI*, 5, 4. inuitus ad uiam
 salutis adtraetus *C III*, 5, 4. *XIII*,
 11, 1, 15, 1. nas electionis *I VIII*,
 5. *C XVI*, 12 *et saepe*. — eius sim-
 ulatio *C XVII*, 20, 25, 7.
- Paulus abbas Archebii conniector, qui
 habitauit in hereeno quae adiacet
 Panephysi ciuitati, coenobio plus
 quam ducentorum fratrum praefec-
 tui *C XVIII*, 1, 1. eius iracundia
XVIII, 1, 2—3. ob execrationem
 sexus feminei paralysi dissolutus
 in coenobio sacrarum virginum
 usque ad mortem detentus est *C VII*, 26, 2—6.
- Paulus monachus in heremo quae
 Porphyrio nuncupatur habitauit *I X*,
 24 *t.* 24, 25.
- Paulus professionis monasticae prin-
 cepe *C XVIII*, 5, 4, 6, 1.
- paupertas euangelica *C X*, 11.
- paxamatum, panis parvus sex fere
 unciarum: paxamatia duo quae
 integrum libram non aequabant
 refectiois diurnae modus fuit mo-
 nachis Aegypti statutus *I III*, 14.
C XII, 15, 2. cf. *Ind. uerb.*

- peccata omnia voluntaria *C* XXIII, 1.
 peccata multis modis defentur *C* XX, 8. eorum radices euellendae
C XX, 11. quo usque eorum re-
 minisci debeamus *C* XX, 6—7. 9.
 11. peccata uenialia quomodo com-
 mittantur *C* XX, 12. XXII, 13. pec-
 catorum magnitudinem et foedi-
 tatem pauci intellegunt *C* XXIII, 7.
 pecuniam dare ad usuram quid sit *C*
 XIII, 17. pecuniarum usus siue
 cupiditas monachis noxia *C* III, 20. pecuniae monasteriorum usibus
 redundantes carceribus xenodochio
 nosocomio indigentibus dispensatae
C XVIII, 7, 6.
- Pelagianistae *N* I, 3, 3 *et* 4.
- Pelagianus *adiect.* *N* I, 3, 1. V, 1, 1
et 4. 2, 1—2. 4, 4. VI, 14, 1. VII,
 21, 4.
- Pelagi *N* I, 4, 2. V, 2, 2.
- pelli capruca = melots *I* I, 7.
- Pelusium *C* VIII, 16, 4.
- pera et baculus monachis Aegypti iter
 facientibus familiare gestamen *C*
 XI, 3, 1.
- peregrini a monachis Aegyptiis hu-
 mane suscepti *I* X, 22. peregrinis
 humanitas exhibenda *C* I, 12.
- perfectio in quibus rebus consistat *C*
 I, 6. perfectionum genera diuersa
C XI, 11—12. quomodo perfectio
 adquiratur *I* III, 39. 43. XII, 13.
 15. 23. 31—32. *C* XI, 7—8. XVIII,
 9. XXIII, 10. perfectio uirtutum
 a quibus petenda *I* V, 4. perfec-
 tionis doctrina non omnibus ex-
 ponenda *C* I, 1.
- Persae *C* VIII, 13, 2 *et* 4.
- perseuerandum in nitae genere semel
 bene suscepto *C* XIII, 5—7.
- perseuerantiae necessitas *I* III, 36—
 37.
- Petrus apostolus *I* I, 1, 2 *et* 4. III, 3,
 4. 10. VII, 17, 4. *C* III, 5, 3. XIII,
 15, 1. XVI, 9. XVIII, 7, 1. lapsus
C XXII, 13, 3—5. contra Simonem
 conflictaturus ieiuasse sabbato di-
 citur *I* III, 10. primus ecclesiam
 Romanam gubernauit *N* III, 12, 1.
- Pharao *C* II, 11, 2. XVII, 4. XXI,
 28, 3.
- Pharisaeus *C* XXII, 11, 4. Pharisaei
C XXI, 18, 1. XXII, 12, 2.
- pharus *C* XVIII, 1, 2.
- philosophia saecularis *C* I, 20, 2. phi-
 losophia mundi inuisis opponitur
 uirtutibus heremi *C* II, 24, 2.
- philosophus *C* XXIII, 21, 1. philo-
 sophi *C* V, 21, 1. magiae studiosi
C VIII, 18. castitatem perfectam
 non habuerunt *C* XIII, 5, 2—4.
- philosophorum dogmata *C* I, 20, 3.
- Photiniaci *N* I, 2, 1.
- Photinus haereticus *N* I, 2, 3 (*cf. Hieronym. de uir. illustr. cap. CVII*).
- Photinus diaconus Cappadox *C* X, 3, 2.
- physica philosophia *C* VIII, 21, 4.
- Piamun abbas, presbyter monachorum
 prope Dileon *C* XVII, 24 t. 24, 1.
*XVIII, 1 t. (ablat.). XVIII, 2 t. (ge-
 net.). XVIII, 1, 2 (*accus.*). XVIII,
 1, 4, 16, 15.*
- pigmentis redolentibus Aegyptiorum
 corpora conduntur *C* XV, 3, 4.
- Pinuifus abbas et presbyter non longe
 a Panephysi ingenti coenobio prae-
 sidebat *I* III, 30, 2. 31 t. 32 t. *C*
 XX, 1, 1—2. narratio de eius hu-
 militate *I* III, 30—32. *C* XX, 1,
— genet. Pinuif *I* III, 30 t.
- plagis uel expulsione grauiora mona-
 chorū uitia apud Aegyptios pu-
 niebantur *I* III, 16, 3.
- planeticae uestes monachis interdictae
I I, 6 (erant amplissimae ac laci-
 niosae et oris errantibus euagabantur
 totumque hominem contegebant
Ciacconius).
- Plani daemones *C* VII, 32, 1.
- plectas de foliis palmarum, quae sirae
 uocabantur, monachi Aegyptiaci
 texere solebant *C* XVIII, 15, 3—4
 (habenae sunt e palmarum iuncis
 aut sparto contextae, ex quibus
 sportae, canistra aliaque similia
 conficiuntur *Ciacconius*).
- pollutionis nocturnae origo triplex *I*
 VI, 11. *C* XXII, 3, 6. quomodo
 uitetur *I* VI, 23. *C* XXII, 6. an
 semper culpa uacet *C* XII, 7 *sqq.*
XXII, 6. pollutio nocturna quae
per somnia fit castitati non offi-
cit C XII, 9—10. non impedit
communionis dominicae percep-
*tionem C XXII, 4 *sqq.**
- ponaria monachorum *I* III, 18.
- Ponti metallia *C* XVIII, 7, 8. prouincia
I V, 32, 1.

- Porphyrio = Calamus *I X*, 24. *C XIII*, 4, 1.
 possessio etiam uilium rerum monacho
 pernicioса *C I*, 6.
 postulatio quid sit *C VIII*, 13. 15.
 potestates aëriae quae dicantur *C VIII*, 12. potestatum nomen eur
 angelis tributum *C VIII*, 14.
 $\pi\rho\alpha\tau\eta\kappa\eta$ est uia ad $\theta\omega\rho\pi\tau\eta\kappa\eta$ *C XIII*,
 2. $\pi\rho\alpha\tau\eta\kappa\eta$ in quo consistat *C XIII*, 1 *sqq.*
 praeuenire in oratione quid sit *C XXI*,
 26.
 presbyterinum *I XI*, 14. *C III*, 1, 1.
 primitiae et oblationes apud Iudeos
 sacerdotibus erant consecratae *C XXI*, 3. earum modus *i. e.* primi-
 tiae spiritales *C XXI*, 26.
 principalia uitia octo *I V*, 1. *C V*, 18.
 quae uitia ex eis nascantur *C V*,
 16, 3 *et 5.*
 principatus angeli eur dicantur *C VIII*, 14.
 priuatae uigiliae et orationes monachis
 admodum utiles *I II*, 12—15.
 probatio noniciorum monachorum *I III*, 3. 7 *sqq.* 30. *C XX*, 1.
 prochirium *i. e.* admanuensis sporta
 C XVIII, 4, 2.
 prefectui semper studendum *C III*, 19.
 pro foribus monasterii renuntiantes
 excubabant expectantes an susci-
 perentur *I III*, 27, 1. 30, 3. 32.
 36, 2.
 propria possidere ingens crimen mo-
 nacho *I XII*, 26—27. *C I*, 6. *III*,
 21. *XVIII*, 7. *XXIII*, 26.
 propriis consilii nisi periculosissimum
 C II, 11. *XVI*, 11—12.
 prosperitate homo facilis de statu
 uirtutis deicitur quam aduersa for-
 tuna *C VI*, 9.
 Prouerbia Salomonis quid doceant *C III*, 6, 4.
prouerbia: ut, quemadmodum dicitur,
 ne minimo quidem immuno con-
 scientia monachi polluat *I VII*,
 21. eodem cespite pullulare *I X*,
 14: *cf.* isdem seribibus emergat
N II, 1, 1. — $\alpha\rho\rho\tau\eta\kappa\eta$; $\lambda\sigma\tau\eta\kappa\eta$; *C II*, 16, 1. nec equo calcar nec emen-
 ditio snauis est delinquenti *C VI*,
 6, 1. contra pestiferi serpentis graves
 hiatus aperto, ut aiunt, ore consi-
 stere *N praef.* §. 3. damnis ut ita
 dicam damna redimenda *N III*,
 7, 2.
 prouidentia dei *C III*, 20.
 Psalmista *I III*, 41, 2. *C VI*, 11, 5.
 VII, 4, 3 *et saep.*
 psalmorum decantatio *C I*, 17, 2. psal-
 morum oratio lectio *iuncta* *C VI*, 10,
 3. VII, 23, 1. psalmorum intellectus
 quonodo adquiratur *C X*, 11. psal-
 morum modus canonius *I II*, 4.
C XVII, 3. psalmorum numerus
 duodenarius apud Aegyptios ad-
 dita lectione gemina ueteris et noni
 testamenti *I II*, 4, 6. psalmus 1 in
 uniuersis ecclesias Italiae consum-
 matis matutinis hymnis canebatur
I III, 6. psalmus prandium et ce-
 num antecedebat et subsequebatur
I III, 12. psalmi matutini *I III*, 8, 2.
 pseudoprophetarum praestigiae *C XV*,
 3, 6.
 psiathium ($\psi\iota\theta\eta\mu\eta$) 'teges siue storea
 est inneo aut papyro confecta. ea
 pro lecto et stragulo utebantur
 monachi Aegyptii' *Ciacconius*: *cf.*
Ind. uerb.
 pugna carnis ac spiritus *C III*, 7, 11
 sqq.
 puritas cordis monacho semper curae
 esse debet *I V*, 15. puritati animae
 maxime studendum *C I*, 7. puritas
 cordis et corporis quomodo adqui-
 ratur *I VI*, 9—10. 12. 20. quomodo
 custodiatur *I VI*, 13. puritatis per-
 fectae indicium *I VI*, 10.
 putens in solitudine *C II*, 5, 3—4.
 Pythia certanina *I V*, 12, 1.
 Pythonis spiritus *N VII*, 19, 2.
 Quadragensima *i. e.* quadraginta dies
 ante sollemnitatem resurrectionis
 dominicae, quibus continua ieunia
 obseruabuntur *C VII*, 2, 3. *X*, 2, 1.
XXI, 23, 2—3. 30, 1. Quadragensi-
 mae obseruatio *C XXI*, 24. 25. 27.
 28. cum oblatione decimarnum com-
 paratur *C XXI*, 25. unde sit dicta,
 cum tantum xxxvi diebus ieunetur
C XXI, 28. Quadragensimae tem-
 pore monachi maxime infestantur
C XXI, 28. Quadragensimae lex
 quibus sit constituta *C XXI*, 29.
 quadragensimae exactio imperatoribus
 pendi solita Cassiani tempore *C XXI*, 28, 2.

Quinquaginta (hoc est spatium quin-
quaginta dierum a resurrectione
domini ad spiritus sancti adventum
Ciacconius) I II, 18 t. II, 6. 18.
C XV, 4. XXI, 11. 18. 2. 19. 23,
2—3. XXII, 1. 1. Quinquagesimae
diebus in Aegypto nec genua in
oratione curvabantur nec usque
ad horam nonam ieunabatur C
XXI, 11. 20. 3. Quinquagesimae
tempore ieunia laxanda C XXI,
19—20. genua in oratione non
flectenda C XXI, 19—20. I II, 18.
Quinquagesimae typus in ueterre
lege C XXI, 20. 2.

Raab C XVII, 17, 1—4. 20, 12.
 radices uitiorum et peccatorum euel-
 lenda C XX, 11.
 Rebeca C XIII, 11, 2.
 rebrachitoria I 1, 5. cf. ἀναλόγοι:
 recedere a deo mori est C VIII, 6, 4.
 XXIII, 9.
 Rechab C XXI, 4, 3.
 reconciliatio fratris quomodo et quando
 facienda I VIII, 12—13. VIII, 7.
 C XVI, 6. 15—16. 18. reconcilia-
 tions sacramentum lapsis ad sa-
 lutem necessarium N VI, 18.
 recordatio peccatorum qua ratione in-
 stituenda C XVIII, 16. XX, 6—7.
 9. 11.
 redemptio generis humani per solum
 Christum fieri potuit N III, 12.
 refectio teipsum hora nona C II,
 11. 1. 25. 26, 2—3. refectio fratribus
 aduentantibus iterum sumen-
 da C II, 25. 26. a nonnullis ad
 uesperam dilata C II, 26, 3. re-
 fectio quomodo facienda C XXI,
 23. refectio durante silentium
 seruandum I III, 17. refectio
 tempore lectio sacra cur olim ad-
 hiberi solita sit I III, 17. refectio
 extraordinaria inlicita et sacrilega
 I III, 18. V, 20. 23. refectio
 horam anteuertere aut praeterire
 in monasterio uitiosum C II, 11.
 17. V, 11. XXI, 23.
 Regnorum liber C V, 12, 4. VI, 3, 4.
 regnum caelorum quomodo intellegen-
 dum C I, 13, 6. regnum dei et
 regnum diaboli in quo consistat
 C I, 13.
 regulus euangelicus C XIII, 16, 2.

religionis fundamentum bene et prudenter instituendum *I XII*, 26. 31—32.
reliquiarum sanctorum uis et ueneratio *C VI*, 1. *VII*, 26.
remissio et laxatio animi nonnumquam necessaria *C XXIII*, 20—21.
remissio peccatorum multis modis fit *C XX*, 8.
remissos nos nonnumquam deus uult esse *C III*, 4 *sqq.*
renuntiatione tres ordines *C III*, 3.
6. 10, 3—4. nihil prodesse ordines priores, nisi quis peruererit ad tertium *C III*, 7, 1. renuntiatione tertia qualis sit *C III*, 7, 3—4. renuntiatio quasi crucifixio et mortificatio est *I III*, 34. *XII*, 25. renuntiatio omnium rerum monachica necessaria *C XXIII*, 2. diuinae scripturae consentanea *I VII*, 16—18. renuntiatio semel facta per omnem deinceps uitam prosequenda *I III*, 36. *C XXIII*, 2. renuntiatio perfecta nihil proprii iuris relinquit *I VII*, 17. renuntiatione non tam uoce quam animo et affectu facienda est *C III*, 7. renuntiatio perperam facta *I VII*, 15. *C III*, 20.

reprehensio uitiorum et errorum ad-
modum utilis *I VII*, 13.
restriculae duplices = ἀναλόβοι *I I*, 5.
resurreccio mortuorum generatio qua-
dain est *N V*, 7.
reuersio filiorum Israhel in Aegy-
ptum explanatio allegoria *C III*, 7.
Romae eur sabbato ieunetur *I III*, 10.
Romana ecclesia *N praef.* §. 1. eam
primus apostolus Petrus gubernauit
N III, 12, 1.
Rufinus *N VII*, 27, 1.

sabbatum a iejunio liberum apud
Orientales I III, 9. sabbati uigiliæ I III, 8—9. sabbato monachis
Aegyptii sollemitates in ecclesia
celebrabant I V, 26.
Sabellianus N VI, 5, 3. Sabelliani N
I, 2, 1.
Sabellianus *adiect.* N VI, 5, 1 *et 4.*
Sabellius: *genet.* Sabelli N I, 2, 2.
sacerdotis munus C IIII, 1. N VI, 11.
sacerdos orationem concludit I II,
10, 1.

- sacrificium cenae dominicae *C III*, 3.
saccularis eruditio *C V*, 21, 3. saeculares multi cotidie ad ecclesiam concurrunt *C XXI*, 26, 6.
- sagum (i. e. strigulae uestis genit. quae lectis inciebatur) in cella habere monachis Aegyptiis non concessum *C XVIII*, 6, 4. cf. *I V*, 30, 1.
- sal frictus *C VIII*, 1, 2.
- Salomon *I pr.* §. 1. *C III*, 6, 4. *XVII*, 25, 4. Salomonis libri tres tribus abrenuntiationum generibus respondent *C III*, 6, 4.
- saluatoris desiderium in sanctis patribus *N V*, 15. saluatoris appellatio alter Christo, aliter hominiibus tribuitur *N III*, 12.
- salutis occasiones a deo sunt *C III*, 10, 6, 12, 1.
- Samson *C XVII*, 20, 12.
- Samuel: *genet.* Samuhelis *C II*, 3, 1. *acus.* Samuhelum *C II*, 14.
- sanctus et innaculatus quo differant *C XXII*, 9. sancti omnes peccatores et immundos se esse confessi sunt *C XXIII*, 17—19, 21. sanctorum afflictiones instae sunt *C VI*, 2 *sqq.* sanctorum intercessione delitorum uenia impetratur *C XX*, 8, 4. sanctorum invocatione daemones pelluntur *C XIII*, 7. sancti ueteris testamenti mandata dei supergressi sunt *C XXI*, 4.
- Sapphira *I VII*, 14, 2, 25, 1, 30. *C VI*, 11, 11. *XVIII*, 7, 1—2. *XXI*, 30, 2.
- Sarabaitae *C XVIII*, 7 t. 4, 2, 7, 8, 10. unde appellati sint 7, 2.
- Sarapiou abbas *C II*, 10, 3. *V*, 1, 1, 27, 2. perulus enim abbate Theone commanebat *C II*, 11, 1. hominis enimsdam humilitatem fictam inuidet *C XVIII*, 11, 2—4.
- Sarapiou monachus Anthropomorphitarum errore deceptus *C X*, 3 t. 3, 1, 4, 1.
- Sarracenorum latrunculi prope mare mortuum uagati *C VI*, 1, 1.
- Saruia *I VIII*, 8, 3.
- Satanas: *genet.* Satanae *C II*, 5, 3. *VIII*, 34, 10. *dat.* Satanae *I II*, 16. *C VII*, 25, 2. *acus.* Satanan *C X*, 11, 4. *XVIII*, 16, 6. *uocat.* Satanus *C XXII*, 10, 2, 13, 4. cf. Aeneas.
- satietas cibi aeque ac potus cauenda *I V*, 6.
- satisfactionis plenae indicium *C XX*, 5, 7, 11.
- saturitas post ieiunium animae aeque ac corpori perniciosa *I V*, 9. saturitas in refectione corporis nou est quaerenda *C II*, 22—23.
- Saul: *genet.* Saulis *C XVII*, 19, 3, 25, 15. *XXIII*, 8, 2. *dat.* Sauli *C XVII*, 20, 11. *acus.* Sanlem *C VIII*, 29, 3. *XVII*, 18, 1.
- scalpellum *I VIII*, 19, 2. *C I*, 6, 1.
- Scariota (Iudas) *C VII*, 14.
- schœnobatae *C XXIII*, 9, 1.
- scientia legis ex dei munere est *C III*, 14. scientia castitate nititur *I VI*, 18. scientiam ueram ambitiosi non assequuntur *C XIII*, 9. scientia actualis gradus est ad spiritalem *C XIII*, 9.
- Scirotica herenus *pr. Conl. p. II*, §. 2. *C XVIII*, 15, 1. solitudo *C XV*, 3, 1. *XVII*, 30, 2. *XX*, 12, 4. loca *C XXIII*, 4, 2.
- Scitium *C I*, 1 t. *VI*, 1, 3. *XVIII*, 16, 15. Seiti (Scitii) herenus *I V*, 40, 1. *XI*, 16. *pr. Conl. p. I*, §. 2. *C I*, 1. *III*, 1, 1. *III*, 1, 1. *VI*, 1, 3. *X*, 2, 3. *XXIII*, 4, 2. — in heremo Sciti quattuor ecclesiae seu congregationes monachorum cum suis presbyteris fuerunt *C X*, 2, 3 ($\Sigma\chi\tau\eta\tau\eta$ uel $\Sigma\chi\tau\eta\tau\eta$ patres ecclesie). Graeci, $\tau\eta\tau\eta$ $\tau\eta\tau\eta$ $\tau\eta\tau\eta$ $\Sigma\chi\tau\eta\tau\eta$ Cassiani interpres Graecus *Conl. I*, 1. Copticę $\psi\chi\eta\tau$, $\psi\chi\eta\tau$, $\psi\chi\eta\tau$ scolae coenobiorum *C III*, 1, 2. *XVIII*, 16, 15. *XVIII*, 2, 4.
- scopos actionum nostrarum quis esse debeat *C VII*, 6.
- scriptores in monasteriis *I III*, 12, V, 39.
- scripturam sacrau cur deus obscenam esse uoluerit *C VIII*, 3. scripturae arcana non quibuslibet aperieunda *C XIII*, 17. scripturae lectio assida ad $\theta\epsilon\omega\pi\tau\alpha\chi\eta$ adquirendam plurimum ualeat *C XIII*, 10. scripturae sacrae auctoritate contra daemones certare oportet *C XXII*, 10. scripturae intellegentia oratione potius quam studiorum assiduitate comparatur *I V*, 33—34. quibus gradibus ad eam perueniatur *C*

XIII, 10. per somnium nonnumquam praebetur CXIII, 10. 4. scripturae sacrae uarii sensus C XIII, 11. scripturam sacram multi ad alienos sensus detorquent C I, 20.
Sem genet. C V, 24 t. 24, 1.
Semei I VIII, 8, 3.
serenctus qua re commendetur C II, 13.
 seniores non quoslibet esse imitandos C II, 13. seniorum consiliis et doctrinæ obtemperandum C II, 15.
 Serenus abbas, vir summae sanctitatis et continentiae C VII, 1—2. XII, 7, 6.
 serpens (diabolus) C II, 11, 4 *et saepè*, seruire legi peccati quid sit C XXIII, 15.
 Seth *genet.* C VIII, 21, 3—9.
 sexta sabbati crucifixus est Christus I III, 9, 1. N VI, 23, 3.
 signatorium adamantum C VI, 12. silentium utile monachio incipienti C XIII, 9, 4—5. silentii utilitas in monasteriis I II, 15. silentium reflectione durante seruandum I III, 17.
 silice monachi ad ignem faciendum utuntur I VIII, 19, 2.
 Siluanus Pauli apostoli discipulus I X, 9.
similitudines: I V, 4, 2, 15. XI, 5. C V, 16, 20, 21. VI, 12, 14, 1, 17, 1. VII, 16. VIII, 3, 3. VIII, 4. XIII, 3, 1—4. 14, 9. XXIII, 6, 1—2, 6, 3—4. 9, 1—2. XXIII, 6.
 Simeon (magus) I III, 10. C XIII, 12, 9.
 Sion spiritualis = specula dei C XII, 11, 3.
 sirae: *cf.* plectae.
 Socratis philosophi famosissimi continentia et dictum C XIII, 5.
 Sodoma C XVII, 25, 8. XXI, 4, 1. Sodomorum cineres C VI, 1, 1. Sodomitis quae causa subuersonis fuerit I V, 6.
 solitaria uita a quibus sit expetenda I VIII, 18. C XVIII, 10—12.
 solitarii maxime circa horam sextam acedia infestantur I X, 1.
 solitudo quaerenda et amanda I II, 15. eius commendatio I III, 30—31. C II, 2, VI, 15, XI, 2. XVIII, 5. XX, 1. eius finis C XVIII, 7—8. utilis est aduersus spiritum

fornicationis I VI, 3. solitudinem qui petere debeant C XVIII, 10—12. solitudinem cur reliquerit abbas Johannes C XVIII, 3. sollemnitates tertiae, sextae nonaeque a monachis Palaestinae et Mesopotamiae trinis psalmis cotidie finiebantur I III, 3, 1. harum sollemnitatum quae sit ratio I III, 3, 2—11. tercia atque sexta in Aegypto die dominico simul celebratae I III, 11.
 somni hora nec anteuenienda nec praeteruenda in monasterio C II, 17. V, 11, 8. somni præscriptum tempus non excedendum I V, 20. somnus deceptor fraudulentus puritatis C XII, 4, 3.
 soluere Iesum quid sit N V, 10.
 spadonum tempor in uirtutibus appendens C III, 17. XII, 5, 1—2.
 spelaeum in quo dominus natus I III, 31. C XVII, 5, 2.
 spes cum fide et caritate comparatur C XI, 6.
 spiritales potestates non ut deus incorporeae C VII, 13.
 spiritualis doctrina duobus modis infructuosa efficitur C XIII, 18. spiritualis scientia in indocto quan-doce mirabilis C XIII, 16.
 spiritualia peccata quae sint C V, 3—4.
 sportae a monachis factae uenduntur I III, 29. — sporta I III, 13, 15, 1. sportella C III, 21, 2.
 status animalium tres secundum scripturam C III, 19.
 Stoechades insulae a monachis occupatae pr. *Cont. p. II, §. 3.*
 substantialiter malum nihil a deo creatum C VIII, 6.
 superbi aliis præcesse cupiunt I XII, 30.
 superbia genera duo I XII, 2. C V, 11, 8. superbia in ordine conductationis postrema est, origine autem et tempore prima I XII, 6. uirtutes omnes euacuat I XII, 3. aliis uirtutibus insidiatur C V, 10. etiam perfectos innudit C V, 6, 6. Luciferum perdidit I XII, 4. superbiae deformitas et perniciis I XII, 1, 3, 5, 7, 20—22, 27—28. C III, 16. superbia carnalis quos impugnet I XII, 24—25. superbia spiritualis

- quos in pingnet *I XII*, 24. superbia quomodo superari possit *I XII*, 9. 31. supplicationum genera quattuor *C VIII*, 9—16. a domino initia *C VIII*, 17. suum nemo quicquam in monasterio dicat *I III*, 13. symbolus unde dicitur *N VI*, 3, 3. diuinis litteris consentaneus est *N VI*, 8. eius auctoritas *N VI*, 4. symboli Antiocheni fides et expositio *N VI*, 3 *sqq.* Symeon monachus *IV*, 39 *t.* 39, 1 *et 3.* synagoga *C XVII*, 19, 2. synaxis *I II*, 10, 1. *C VII*, 34, 2. *VIII*, 34, 13. in synaxi consident fratres *C I*, 23, 4. — synaxis matutina *C VII*, 34, 2. *XIII*, 1. uestertia *C VIII*, 16, 1. *VIII*, 36, 3. *XV*, 1, 1. *XXI*, 11. *XXII*, 1, 1. nocturna *C XVII*, 3. syncilliae = monachi in eadem cella habitantes *C XX*, 2, 1. Syncletius *I VII*, 19 *t.* 19. synedochica locutio scripturae sacrae familiaris *N VI*, 23. Syri *C XXIII*, 17, 3. Syri intellecutales *i. e.* daemones *I XII*, 22. Syria *I III*, 1 *t.* V, 24. *C II*, 12. *XVII*, 5 *t.* 6 *t.* 10. *t.* XX, 1, 5. Syria Palaestina *I III*, 31 *t.* — Syriæ monasteria *C XXI*, 11. coenobia *C V*, 12, 3. — Syriæ coenobium (Bethlehemiticum, in quo Cassianus commoratus est) *C XI*, 1. *XVII*, 2, 2. 8, 3. 10, 18, 30. *t.* *XVIII*, 1, 4. monasterium *C XVIII*, 1, 3; cf. *XX*, 1, 5. *I III*, 4, 1.
- Tabennenses monachi, qui Nili fluminis insulam Tabennam incolebant *C XX*, 1, 2. Tabennesiotae *I III*, 1 *t.* 1. 17. 30, 2. lineis indumentis utebantur *I III*, 10. eos quos suscepiebant nihil rerum temporalium in monasterium inferre uolebant *I III*, 4. eorum oboedientia *I III*, 1. silentium in cenis *I III*, 17. tabulae scriptoriae monachorum *I III*, 13. taciturnitas et silentii commendatio *I II*, 15. *C XIII*, 9, 4—5. quae taciturnitas noceat *C XVI*, 18. Tartarus *I III*, 3, 6. telonenum *C XXI*, 28, 2. temere nihil statuendum *C XVII*, 8. temporalia bona quamobrem inter homines inaequaliter distributa sint *C I*, 10, 4—5. temporali castigatione reprobi homines indigni sunt *C VII*, 31. temptationum ratio triplex *C VI*, 11. — temptationes sanctis iuste a domino immittuntur *C VI*, 2—3. temptationum utilitas *C XXIII*, 25. sola dei gratia superantur *C II*, 13. *III*, 17. temptations Christi *C XXII*, 10. tepidi monachi inferiores saecularibus *C III*, 21. Thebaida *C XVIII*, 7, 8. — *genet.* Thebaidæ *I III*, 23 (*bis*). Thebais: *genet.* Thebaidos *I III*, 30, 2. *C II*, 2, 1. 6, 1. *XI*, 1. *accus.* Thebaide *I II*, 4 *t.* *II*, 3, 1. 4. *ablat.* Thebaide *I III*, 1. Thecne nucus *C VI*, 1, 1. Thennesus oppidum Aegypti mari et stagnis salsis circumdata *C XI*, 1, 2, 1. *genet.* Thenneseos *C XI*, 1 *t.* theodochi dicuntur uiri sancti *N V*, 3—4. Theodorus abbas *I V*, 33 *t.* 33. *C VI*, 1. 2. in Cellis commoratus est *C VI*, 1, 3. Theodorus coenobiorum disciplinam in Gallia antiquarum mirtutum distinctione fundavit *pr. Cont. p. III*, §. 1. Theodosius imperator Iohannem monachum de eventu belli consuluit *I III*, 23; cf. *C XXIII*, 26, 16—17. Theon abbas *C II*, 11, 1. Theonas abbas monasterii prope Panephysin *C XXI*, 11. 12, 1. *XII*, 1, 1. narratio de eius conversione *C XXI*, 1—9. diaconus electus 9, 7. — *accus.* Theonam *C XXI*, 2 *t.* Theonam *XXII*, 1 *t.* Theophilus episcopus Alexandriae *C X*, 2, 2 (*Gennad. de uir. industr. cap. XXXIV*: Theophilus, Alexandriae ecclesiae episcopus, scripsit . . . et aduersum Anthropomorphitas haereticos, qui dicunt deum humana figura et membris constare; disputatione longissima et

diuiniarum scripturarum testimoniis arguens et conuincens eos ostendit deum incorporeum iuxta patrum fidem credendum neque ullis omnino membrorum lineaentis compositum, et ob id nihil ei in creaturis simile per substantiam, nec cuiquam incorruptibilitatem uel immobilitatem aut incorporalitatem suae dedisse naturae; sed esse omnes intellectuales naturas corporreas, omnes corruptibles, omnes mutabiles, ut ille solus corruptibilitati non subiaceat. paschalem etiam recursum, quem magna apud Nicæam synodus post **xcv** annos agi in tempore et die et luna secundum suum statum innenerat, additis quibusdam ipsius festiuitatis rationibus et expositionibus Theodosio principi obtulit).

theoretica uita uel uirtus discernitur ab actuali **C XIII**, 1, 3. theoreticae uita commendatio **C I**, 8. οὐαὶ τοῖς τριῶν in quo consistat **C XIII**, 1 *sqq.* eius partes et genera **C XIII**, 8. quomodo adquiratur **C XIII**, 10. non adquiritur nisi a puris mentibus **C XIII**, 10. 14—16.

theoria principale bonum in se habet **C I**, 8, 2—3. 12. theoriae cetera omnia postponenda **C XXIII**, 3. huic uitiae impossibilis non est **C I**, 13. theoria assidue uacare impossibile in hae uita **C I**, 12—13. **XIII**, 5, 13.

theotocos sola uirgo Maria **N II**, 2. 4. theriacae remedium **C XVIII**, 16, 13. Thmuis cimitas Aegypti **C XIII**, 4, 2. **XVI**, 1.

Thomas apostolus **N III**, 15. **VI**, 19, 2. οὐαὶ τοῖς ανίην **C XXIII**, 15, 3. οὐαὶ quid sit **C V**, 11, 7. timens ab amante quomodo differat **C XI**, 9—10.

timor sanctus quis sit **C XI**, 13. timor domini salutis principium **I III**, 39.

Timotheus **I X**, 9. **C XVII**, 20, 9. traditiones seniorum audiendas **C II**, 15.

trapezitae quod munus sit **C I**, 20, 1. tristitia unde oriatur **I VIII**, 4. eius genera duo **C V**, 11, 8. desperationem initit **I VIII**, 9. quomodo sit

pellenda **I VIII**, 13. quae tristitia salutaris queae mortifera **I VIII**, 10—12. tristitiae spiritus perniciosus **I VIII**, 1—3.

trogalia monachorum Aegyptiorum cicer frictum **C VIII**, 1, 2.

tropologia **C XIII**, 8, 3 *et al.*

Tulliana facundia **I XII**, 19.

tunica una monachi Aegyptii utebantur **I I**, 10. *cf. III*, 13.

Tyrus **I pr. §. 1.** **C VIII**, 8, 1.

Ualens imperator **C XVIII**, 7, 8.

uas electionis (Paulus) **C III**, 15, 1 *et saepe.*

uenialia peccata in hac uita non semper uitari possunt **C XI**, 10. **XXII**, 7—9. **XXIII**, 7—8. quibus modis committantur **C XX**, 11. **XXII**, 13. non sunt parui pendenda **C XXIII**, 7. non tollunt sanitatis aut iustitiae nomen **C XXII**, 13. non impediunt communionem sacram **C XXIII**, 21.

uenundati diabolo quomodo dicantur homines **C XXIII**, 12.

uerbum recte dicitur caro propter unam in Christo substantiam **N III**, 5 *sqq.* **V**, 7. **VI**, 22.

ueritas quomodo indaganda **C XVI**, 10. ueteris et nouae legis comparatio **C XXI**, 4—7. 32 *sqq.*

uiduae sub praeposito sumptibus ecclesiasticis aluntur **C XVIII**, 14, 1—3.

uigiliae nocturnae **I II**, 3, 1. **C II**, 26, 3. uigiliae sabbati **I III**, 8—9. uigiliae priuatae communibus et canoniceis subiciendas **I II**, 12—15.

uirginitas uirorum sanctorum Heliae, Hieremiae, Danihelis, Iohannis Baptistarum et Evangelistarum **I I**, 1, 2. **VI**, 4, 1. **C XXI**, 4, 2. virgininitatis laus **C XXII**, 6.

uirtutes caelestes ante mundi principium a deo creatae **VIII**, 7. earum nomina diuersa explicantur **C VIII**, 15.

uirtus sola proprie bona est **C VI**, 3, 1. per ardua adquiri debet **C III**, 12, 4. uirtutes facilius adquiruntur quam uitia extirpantur **C XIII**, 3. uirtutum singularium perfectio a singulis qui in eis excellunt pertenda **I V**, 4.

- uisiones: C VII, 2, 2. VIII, 16. XV, 10, 2–3.*
uisitatio fratrum I X, 2, 3–4. C II, 11, 2. 13, 4. VII, 26, 3. XVIII, 5, 1, 6, 4. 9, 2, 10, 1. uisitatio infirmorum I X, 2, 4. C I, 12, 20, 5.
uitia principalia octo IV, 1. CV, 2, 18. eorum genera et uires CV, 3–10. sin- gularum uitiorum genera V, 11. uitia carnalia et spiritalia C V, 4. uitiorum gefera plura quam uirtutum C V, 16. quomodo cognoscantur et corrigitur C XVIII, 12–16. uitii quomodo obser- dum sit C V, 14. curari non possunt nisi causis eorum et radicibus extirpatis I XI, 17. tribus modis superantur C XI, 6. uitia quae extra naturam sunt difficil- line curantur I VII, 3–6. uitium illud potassium impugnandum quo se quisque maxime oppugnari sentit C V, 27, 1. uitia et errores uiuorum recte a senioribus repre- henduntur I VII, 13.
uocationum tres ordines C III, 3, 1. 4, 5. tribus libris Salomonis com- parantur III, 6, 4. uocationes euau- gelicae XIII, 15.
uoluntati propriae renuntiandum I III, 8, V, 28. uoluntati alienae snam subicere niri fortis est C XVI, 23. uota sanctorum patrum de aduentu salvatoris N V, 13, 15.
uane aegritudo I V, 30, 1.
xenodochii fructus uberrimus CXXIII, 8, 3.
xenodochus in monasterio quis noce- tur I III, 7 (cf. tit.).
xerofagii utuntur monachi Aegyptii I III, 22.
Zacehai fides C XIII, 11, 2. eius uo- catio 15, 1.
Zaccharias N II, 6, 4.

III. INDEX UERBORUM ET ELOCUTIONUM.

(Asterisco notantur loci scripturae sacrae).

- A -ab *praepositionis usus* 1) *sensu locali* C V, 10, 1 a praecedentibus semper aduersus sequentes inire certamina. C XXIII, 2, 3 (quam) a quattuor milibus passuum de- ferre. 2) *sensu temporali* I V, 38, 1 a puerilibus annis. C XIII, 12 a parvulo. XVII, 7 a parvulis. N VI, 5, 3 a parvo. N I, 5, 3 a tem- pore. V, 1, 3 et VII, 14, 3 a sae- culis. VII, 19, 2 ab annis octo. 3) *cum uerbo* C VII, 30, 3 abdi- catus a spiritali remedio. C XVII, 9 absconditus a gratia. I X, 15 humanitatem non abscondit a eis. C V, 20 sese ab oculis absconderit. I VIII, 3 absit a nobis; cf. N V, 9, 5. VI, 23, 2. — C XIII, 9, 2 a meditatione legis intellegentiam ad- quirentes. C II, 15, 1 ab eo niam ueritatis agnosceret; cf. XIII, 15, 2. N III, 11. — C XXIII, 12, 3 a quo pretium fuerat adsecutus. C

- VIII, 15 appellari ab eo. I V, 10 ab hoc intuitu menteu captiuare. C XII, 8, 5 ab humanis aspectibus esse celatum. I XII, 18 a lapsu peccati communit. C XVIII, 16, 12 a bonis conuere. C VIII, 21, 4 ab illa sanctitate conuiperunt. I III, 12 ab ipsa(cena) censurgentes. I V, 21, 4 ab his continentes. C XXIII, 5, 8 a contemplatione de- cideret; cf. 10, 1, 13, 2. I VII, 7, 5. — C XX, 12, 1 ab istis minnitis nunquam deerit paenitudo. N VII, 17, 7 cum nunquam deitas a se desit. C I, 20, 1 a legitimo pondere deminutum. C VIII, 30, 2 ab illa caelesti sublimitate deponent (= deturbabunt). C XXI, 10, 2 a quo hoc deposito. C XIII, 6, 4 temporis copiam a domino depre- cari; cf. XXII, 14. — N VI, 23, 4 designatur a toto portio. C I, 4, 4 a directione mens deuauerit; cf.

C I, 13, 2. IIII, 15, 1. VII, 3, 4. | X, 3, 4. XXIII, 24, 6. — C X, 8, 5 a conatu denolnatur; cf. C XII, 6, 3 *et* 7. — C XII, 2, 3 libidinem ab eo quod libeat dictam esse; cf. XVIII, 13, 2. — I X, 4 ab omni contemplatione dormital anima. C X, 8, 4 elapsos nos ab eadem. C III, 19 *tit.* quod initium noluntatis a domino sit (*herrahre*); cf. C XIII, 12, 6. XVIII, 12, 1. NV, 4, 3. — C II, 26, 4 a puritate emagati; cf. C VI, 15. VIII, 7, 3. XXI, 22, 7. — C VIII, 16, 4 ab oculis euauisset. I X, 4 *t.* quod aedius excaecet mentem ab omni contemplatione uirtutum. C I, 5, 1 excidisse a directione; cf. VIII, 21, 4. — N V, 15, 2 ab his morteis exciperet. I IIII, 24, 3 quae (occupatio) illum excensaret ab executione mandati. C XXI, 26, 1 expergesci a somno. C III, 7, 3 expolita ab affectu. C III, 7, 8 se ab illis expurgare; cf. VIII, 4, 3. XVII, 25, 2. XVIII, 16, 13. — IV, 30, 2 nisi a me extorsissent; cf. C XII, 8, 2. — C X, 7, 3 extenuata mens ab omni situ carnali. C XVIII, 2, 1 a nostris exultat institutis; cf. 4, 1. — C XVIII, 8, 4 exutam mentem a cunctis habere terrenis. N III, 15, 6 fecesse a me. C X, 3, 5 tulerunt a me deum meum. I VIII, 11 eum ab industria frangens. C VIII, 34, 8 ab huius fidei confidentia nulla desperatione frangamur; cf. C VII, 6, 2. — I VI, 2 anima a uitiis ieunante. I III, 3, 6 ab idolorum cultu innocententur (= liberentur). C III, 20, 2 a superbia inchoantes; cf. VIII, 7, 2. — N VII, 5, 3 a paterno senne indepta sunt. C XVIII, 6, 6 a puritate fuerit aliquid innimuntum. I V, 34 ab eodem inquirentibus; cf. V, 39, 1. C II, 13, 5. XIII, 7, 2. XVI, 1 *t.* — N VI, 23, 1 intellegitur a parte totum (*saepe*). I V, 38, 2 a distinctione laxaret; cf. C XII, 10, 4. XVIII, 5, 2. — C XIII, 11, 4 moechatus a Christo. I V, 38, 2 ab euangelico rigore mollitus. I I, 4 ab omni commensatione terrena mortificatos; cf. C III, 6, 3.

XII, 15, 2. XXIII, 6, 6. — C XVIII, 5, 4 ab eo nominati sunt; cf. N VI, 23, 1. — C V, 12, 5 a terrenis mitis non nouatur. C XVIII, 7, 2 ab eo nuncupati sunt. C XIII, 10, 3 a cunctis incursibus obumbrabunt. C III, 4, 2 a diuinitate percepit; cf. XVII, 13, 25, 4. — C XI, 14 ab hac passione peregrinari. N VI, 9, 1 praeuaricatum te a symbolo. I XII, 14, 3 a domino promereri; cf. C III, 15, 1. — C XVIII, 8, 2 non a parte minima est regula proponenda. I XII, 18 a periculis protegit; cf. C XIII, 14, 2. — C VIII, 3, 4 ab omni mitiorum purificata contagio. I IIII, 36, 2 ab ipsis recidere; cf. C I, 13, 1. XXII, 13, 2. — C XVIII, 14, 4 hoc solum ab ea recipiebat gratiae; cf. XXIII, 13, 3, 26, 2. — C II, 5, 3 a suo proposito relaxasse; cf. II, 26, 2. V, 25, 2. VII, 6, 2. XVI, 23. XVII, 20, 3. XXIII, 9, 3. — C VI, 10, 7 a diaboli nastatione saluari; cf. XI, 9, 2. XVII, 19, 3. N III, 12, 3. — C XIII, 7, 4 ab eo seiscitans. C XII, 7, 6 a praeditis gradibus seqnestriani; cf. XVIII, 5, 3, 7, 2. XVIII, 8, 2. — C VI, 10, 2 sublimatus a terra. C XXIII, 6, 3 a quolibet sublimi homine supplicamus. I II, 16 *t.* qui fenerit ab oratione suspensus; cf. II, 16. IIII, 16, 2, 20. C XXIII, 21 *t.* 21, 1. — I II, 10, 3 tepefacere a coepito feroire. I IIII, 6 ab institutionis regula tepuisse. C XV, 3, 3 ab uniuersa Aegypto transmigravit. 4) *cum substantio* C I, 13, 1 a Christi contemplatione discessum. C I, 14, 9 peregrinatio a domino . . . absentia a Christo. C I, 14, 9 ab hac carne separationem; cf. VI, 4, 1, 11, 10. VIII, 6, 4. — C IIII, 2 *t.* commutatio ab ineffabili laetitia. C V, 11, 6 exclusio a regno. C VI, 11, 12 discessum a narratione. C XXIII, 5, 6 diuisionem a Christo. 5) *cum adiectuo* N VII, 3, 4 disparem a sui qualitate. I IIII, 14 a cunctis extranem. VI, 7, 2 mundos ab omni coitus pollutione. C IIII, 3 ab omni spiritali fructu ieumi. I

X, 2, 1 ab omni spiritali quaestu inanem. C V, 26, 1 inanes ab ipsis. C I, 6, 3 intactum a cunctis perturbationibus. C I, 7, 1 ab universis passionibus inlaesum; cf. II, 2, 1, 10, 2, 16, 1. VIII, 25, 6. X, 10, 14. — C XII, 9, 2 inflabat ab omni peccato. C XIII, 20, 4 a remedii longinquiora. C VII, 23, 2 negligenter nostra illos (daemones) ab impugnatione pristina reddidit lentores. C VIII, 7, 2 ab omni prouidentia otiosus. I VIII, 1, 3 quieti a perturbationibus: cf. C V, 25, 2. — C VIII, 5, 4 ab omnium passionum erupula sobrii. — cf. sub immunis, 6) 576. a) cum gerundiuo I I, 10 a nobis tenenda sunt illa . . . a nobis quoque adfectanda censemus. IIII, 19, 1 quae ab ipsis perficienda sunt. C II, 13, 9 ab eodem lugubriter deorandum. V, 22 t. decem gentes expugnandas a populo Israhelis. V, 11, 8 sunt a nobis damnanda. VIII, 9, 2 species ab orante sint adsumentiae. X, 2, 2 ab uniuerso fraternitatis corpore detestandum. XIII, 7 t. non enim ab omnibus aemulanda. XVI, 26, 2 haec ab his obseruanda censemus. XVII, 8, 2 quid a nobis fuerit actitandum. XXIII, 8, 3 ab uniuersis eam expetendam esse censemus. 20, 2 a prudentissimis toleranda. b) C II, 23, 1 ab ipsa naturae lege propelli; cf. XXII, 6, 5. — V, 8, 4 ab ea (passione) pulsentur. 10, 4 ab his duobus mitis impugnamur . . . a praecedentibus cernim fuerimus elisi. 13 omnes ab omnibus (uitiis) impugnari. 27, 2 cum ab ipsis (uitiis) cotidie uastarenu. VII, 7 resisti illis ab hac carne. XI, 13, 2 a timore domini seruari. XIII, 11, 2 a gratia dei inspirari. XVIII, 16, 12 a calamitate inuolui (cf. 13). XXI, 20, 3 quae a lege concessa sunt. 34, 1 quae a gratia mandantur. XXIII, 15, 3 quae a peccato imperantur. — cf. I X, 6 t. 7) cum ablatiuo comparationis: proef. ad Coul. part. I, § 4 a coenobii anachoresis et ab actuali nita contemplatio dei maior. XXIII, 26, 3

maior suauitas ab illa. N VII, 31, 7 humilior factus est a se dens. 8) uaria: C II, 6, 2 a longe consperxissent. C XVII, 3 non a me ipso protulisse. I XII, 17, 1 nihil a semet ipso posse se facere; cf. C XIII, 12, 1. XVI, 26, 3. — N I, 6, 2 a prima statim fronte (*im vorhinein*).

abbas *appellatur qui quis monachus:* I V, 39 t. et *passim:* *haec forma frequentior est quam*

abba *I) nominatiuus* I III, 31 t. V, 28 t. X, 24. C III, 22, 4. V, 12, 3. VII, 26, 3. XIII, 1. XIII, 7, 1. XV, 10, 5. XVI, 1 t. XVII, 1. XVIII, 1, 2. XX, 2, 3. XXI, 11, 12, 1. — 2) *uocatiuus* C XV, 5.

abdicare *aliquid* I III, 36, 1. V, 11, 2. 32, 2. VII, 12 *passim.*

abhinc: libello abhinc proximo N V, 5, 2.

abieciro dignitatum C I, 6, 3. sui C XVIII, 11, 2 (*passim*).

ablactatum super matrem suam I 1, 3.

ablatius omissio in. C X, 6, 1 sicut superiore conlatione praefatus sum. cf. N II, 1, 1. VI, 22, 1 et 2. VII, 2, 1.

ablatius (*uel datius*) ubi ab *expe*ctes. II, 1, 2 regi conpertus est. 1, 4 angelo adstante praecepitur. III, 3, 6 enangeliorum uase . . . spiritu sancte perscripte. III, 9, 2 ab solutio ieunii apostolicis uiris statuta. III, 39, 1 his adquiritur. V, 4, 2 nobis poterunt repperiri. V, 5, 2 multis defessis ieunium toleratur. 21, 1 nobis geritur bellum. 22 labor nobis inpenditur. 41 proferetur nobis salutare man datum. VI, 1 (certamen) perpancis ad purum deuictum. 20 his credamur. VII, 17, 5 magnus fructus apostolo duecebatur. VIII, 4, 4 metueutibus sentiatur affectus. VIII, 4 nobis indicetur. X, 23 operantem monachum daemone uno pulsari, otiosum innumeris spiritibus de nastari. XII, 20 deo cernens ar cana sui pectoris patetfacta. C VII, 25 t. daemonibus possidentur. VII, 29 t. spiritibus uexantur. VII, 11 adflati spiritibus. VII, 12, 1 spiri-

tibus adrepti. 26, 2 omni sunt habitiatore deserti. XIII, 7, 1 daemonio arreptum. 10, 3 duobus Cherubin protengentur. XVIII, 15, 7 adreptus daemone. *ibid.* spiritu inmundo nexus est. XXIII, 7, N VII, 17, 7.

ablat. loci. I IIII, 1 quorum Thebaide est coenobium.

ablat. temporis. I V, 26 aduentu fratum. C XVIII, 5, 2 apostolorum excessu. — *pro accusatu.* I IIII, 31 t. modico tempore commoratus. IIII, 2 anno integro tenuisse. 3, 1 diebus decem pro foribus excubans. 7 integro anno deseruiens. 30, 4 triennio delitescens. 30, 6 tanto tempore inter iuniores deputassent. 31 modico tempore demoratus. 36, 2 decem diebus pro foribus perseuerans. *cf.* V, 32, 2, 33, 37, 41. X, 2, 1. XII, 28. C V, 12, 3. XVIII, 11, 3. XVIII, 2, 2. XX, 1, 3 et 5. XXI, 19, 20, 1. XXII, 6, 1. N VI, 23, 1 et 3.

ablat. mensurae. I V, 36, 2 tribus milibus eam de fluminis alueo aduehant. 40, 1 decem et octo milibus longe ab ecclesia. C VI, 1, 3 locis a monasteriis Nitiae quinque milibus distans. XV, 10, 5 cellam, quae sex ferme milibus ab ipso aberat.

ablat. gerund. = part. praes. I VI, 15, 2 extulerit landibus, primum . . . tribuendo, deinde . . . adserens. C VIII, 14 praemia intuendo gratias instigatur effundere. XXII, 13, 5 maculam abluendo sanctitatis merita non amisit. XXIII, 9, 2 declinando a summis nobis ipsi conscientius mortem. XXIII, 13, 1 mercedem adquirendo necessaria uictui comparabat. N I, 5, 8 uerbum dei in hominem dignanter hominem suscipiendo descendit. — *cf.* I V, 32, 2.

ablutio pedum C VIII, 23, 3. XVIII, 11, 3. delictorum XX, 8, 2 et 3. larga fletuum ablutione XXIII, 7, 2. sanguinis XX, 8, 1.

abnegatio N IIII, 11, 3.

abominare C VII, 28.

abrenuntiare transit. C XVI, 6, 1 post abrenuntiam mundi manitatem. — *cum datiuo* I IIII, 27, 1 mundo;

cf. C I, 6 t. V, 18, 2. — *absolute* C II, 26, 4. IIII, 20, 1. V, 8, 3. 22 abrenuntiatio I IIII, 34 t. 33, 34, 43. VII, 1. XII, 32, 2 *passim.* — *cum genet.* I VIII, 22 abrenuntiatione omnium facultatum. — *plur.* C IIII, 6, 1 et 4.

abrupte de homine peccatore ponitur caro C IIII, 10, 3. pietas abrupte non potest improbari C XIII, 4. abrupte definire C XVII, 8, 1, 30, 1. *cf.* absolute.

abruptus: C XVII, 25, 11 mollitur tam minax et abrupta sententia. XX, 12, 3 abrupta definitione pronuntiat. *cf.* absolutus. — abruptum scribendi periculum *praef.* *Cont.* p. II, §. 2. abrupta mendacii pericula C XVII, 5, 2.

abscidere: I X, 15 ut humanitatem non abscidant ab eis. — *cf.* I VI, 20.

abscisio maniarum I I, 4. manuum C XII, 1, 3.

absida C XXIII, 6, 1.

absit a nobis I VIII, 3. a Christianis sensibus N VI, 23, 2. a catholica plebe V, 9, 5. absit ita credere N 1, 5, 6. absit haec impietas V, 3, 3. absit ut hoc alterius sit VI, 6, 5. absit ullam credere in diuinitate distantiam VII, 21, 3.

absoluere = liberare 1) *cum ablat.* C I, 2, 1 *passim.* 2) *cum praep.* a C V, 14, 2 *passim.*

absolute pronuntiatur C XVII, 12, 1; *cf.* XVIII, 8, 1. absolute acceptum esse se denegans XVII, 21, 3. non absolute pro sua natura vel utilia vel noxia sentiuntur XXI, 12, 4. — C V, 6, 3. XVII, 8 t.

absolutio = liberatio. C VI, 4 matorum. XI, 7, 1 peccatorum. XX, 5, 3 reatus. = consummatio. J V, 33 t. quaestionis; *cf.* C V, 21, 2. VII, 34, 1. VIII, 21 t. 1, 2, 13, 2, 21, 7. XVIII, 16, 1. XXII, 1, 1. absolutio ieunii = finis ieunii, cibi refectio, cena I IIII, 9 t. 9, 2 et 3. C V, 11, 1. XVIII, 4, 1. — absolutio necessariae refectio C XXI, 14, 4. absolutio sabbati I IIII, 10. tempus absolutio I V, 23, 1.

absolutus: C IIII, 13, 2 ad perficiendum pernix et absoluta substantia.

V, 18, 1 octo esse principalia uitia
absoluta sententia est: *cf.* XIII,
16, 1. absoluta refutatio VIII, 4, 2.
absoluta definitione XVII, 25, 7.
abstractum pro concreto. praeſ. ad
Inst. §. 2 ille principatus (*i. e.* Sa-
lomon). I, 1, 2, 4 cilicij asperitate
nelati. II, 7, 1 ad celeritatem mis-
sae properantes. III, 3, 1 orationum
adsiduitas offeratur. 3, 6 captiu-
tatem sanctorum transuexit ad
caelos. IIII, 21 sollemnitatem ci-
borum praepararent. V, 14, 2 uber-
tate lacrimarum extingue. V, 36,
1 uitiorum universitate consumpta.
36, 2 maris nastitiae circumdata.
C I, 6, 1 praediorum magnificen-
tiam contemnentes. I, 13, 1 homini
carnis fragilitate circumdata; *cf.*
III, 7, 3. — II, 6, 1 per extantam
solitudinis nastitatem. V, 10, 2 ar-
boris noxia latitudo ac proceritas
exarescit. VI, 1, 2 quinam iustus
corum sepulturam (= sepulera)
ac reliquias possiderent. XII, 9
nesicae capacitatem opplenere. XIII,
8, 1 respondet dignatio di-
uina. XV, 3, 4 terrae illius latitudo
aquarum eruptione contegitur. 10,
3 flammæ te adlambet adtaetus.
XVII, 30, 3 hanc nobis doctrinam
nostra eluenbrauit insectia. XVIII,
13, 3 quae in petrae soliditate funda
... quae in barenarum pen-
dula mobilitate constructa est. 14,
4 cum adsiduitas iurgiorum eo
usque prouumperet. XXII, 10, 4
sputamentorum horrore respersus
est. XXIII, 4, 3 tota die sub aëria
inanitate pernolunt. N I, 1, 1
fortitudinem belli armaret arte
consilii. V, 1, 1 haeresim illam id
temptasse. *ibid.* mortalitati donans,
deo tollens. 6, 3 palpatam corporis
ueritatem. 13, 2 ad ipsam praes-
entiam maiestatis accessit. VII,
3, 5 ex illa aquae simplicitate egre-
gor nini sapor natus sit. 31, 4
ciuius discipuli atque institutio su-
mum (*similia passim*).
abstrusiores solidudines CXXIII, 19, 2.
abyssus beneficiorum Christi C XIII,
15, 5. — *praeſ. ad Conf. p. I.* §. 4.
XIII, 17, 3. XIII, 13, 5. XXII, 14.
XXIII, 1, 1 (*saepius*).

accedere: I III, 32 posse aliquid in-
structionis accedere. C VIII, 11,
1 in extiabilem accessisse consen-
sum. — I I, 11, 3 continentiae
pruina extrinsecus accedente. VII,
2 morbus extrinsecus accedens (*cf.*
3, 2, 5). C I, 5, 4 ex his quae ex-
trinsecus accedunt. V, 9 t. acceden-
tia uitia. V, 9 accidente extrinsecus
provocatione. VIII, 4, 1 umoris
extrinsecus accedens. 4, 2 ac-
cedentibus uitiiis. 8, 2 (mens) ex ac-
cedentibus inclinatur. XII, 13, 2
in omni accendentium permutatione.
XIII, 12 speciale impedimentum
salutis accedit; *cf.* I III, 40. —
XXI, 14, 7 ex accendentibus causis.
XXIII, 17, 2 ex accidenti labore.
— quod ei accessum fuerat ne-
cessitate naturae C VI, 6, 4.
accendi pugnas C VII, 20, 1.
acceptabilis C VIII, 22, 1. XXI,
26, 6.
accersire *praeſ. Inst.* §. 2. accersitus
I III, 16, 1. accersendum V, 41.
accersiens C XIII, 15, 2.
accessiones (febris) I X, 1.
accidens per somnum carnis commotio
C XII, 10 t. *cf.* X, 8, 5. XII, 2, 3.
N I, 5, 5.
accinetio lumborum I I, 11, 2.
aceola = incola C VII, 26, 3. XI, 1.
XVIII, 9, 2, 14, 3.
accumulare = addere N III, 1, 1.
accrutationes (uestium) I I, 2, 1.
accrutiones epulæ I V, 23, 1. cibi C
V, 11, 1.
acedia = anxietas sine taedium cor-
dis I V, 1 *passim*.
ἀκηρία I X, 1.
ἀκρότητες C II, 16, 1.
acsi: aeque aesi prolatus I VIII, 12.
ἀκτημοσύνη C XVIII, 7, 5. XVIII, 9, 1.
actio gratiarum 'Freude' C XXIII,
2, 3 *passim*.
actualis conversatio C VI, 1, 2. X, 6,
3. XIII, 16, 3. XVIII, 4, 2. con-
gressio XIII, 9, 5. disciplina X,
3, 1. XIII, 3, 1, 9, 2 *et al.* XXI,
34, 4. discretio XIII, 8, 6. exper-
ientia X, 9, 1. fructus XXIII, 5,
5. instructio XIII, 8, 3. operatio
I, 10, 5. opus I, 8, 3. peccatum
(*oppos.* originalis) XIII, 7, 3. per-
fectio XIII, 3 t. 3, 1, 16, 3. res

III, 10, 3. scientia XIII, 9 t. 1,
3. 2. XV, 2, 2. uirtus I, 1, 1. uita
I V, 33. *praef. ad Conl. p. I*. §. 4.
C VIII, 3, 6. XIII, 4 t.
actus = uitae ratio, conuersatio *I*
X, 3. XII, 19. *praef. ad Conl. p.*
I, §. 4. *C VI*, 10, 4. *VII*, 1, 1. *XXI*,
7, 1. *XXIII*, 21, 3 (*saepius*).
aculei carnis *I VI*, 4, 1 *et passim*.
ad 1) *pro abl. causae uel instrumenti*.
I I, 8 eas (bestias) retundere ad
crucis signaculum. *V*, 31 ad cuius
(fabulae) oblectationem euigilasse.
VII, 8 indignatur ad omnia. *X*, 7,
6 qui non profecissent ad remedia
leniora. *C I*, 21, 2 ad examen pu-
blicum trutinantes. *II*, 13, 12 quam
temptationem licet ad unam senis
orationem abstulerit. *XIII*, 7, 2 se
ad illius imperium de corpore mi-
graturum. *XVIII*, 13, 1 ad incur-
sum tempestatis aedificium nostrum
concutitur. *XVIII*, 16, 5 ad inle-
cebram blandissimorum tactum
nullam commotionem carnis exag-
itatam. *ibid.* ad hanc se firmitatem
puritatis exercens. *XI*, 22, 3 sub-
stantiam uirium nostrarum ad ini-
quae trutinae libremus examen.
XXIII, 9, 1 ad certum districtio-
nis examen uestrarum uirium quan-
titatem metiri. 25, 1 ad praesidia
dei fidum atque intrepidum per-
durare. *N VI*, 12, 2 uninerabuntur
aures ad praedicationem. *ibid.* ad
nomen dei Christi claudebant illi
aures. 2) = *περι*, quod attinet ad,
in Hinsicht auf, in Betreff. *I I*,
2, 4 praejudicare ad cotidiana
conuersationis exemplum. *II*, 17
festinus ad somnum. *III*, 39, 2
ad omnia se uelut operarium ma-
lum iudicari indignum. *V*, 7 in-
firmitas carnis ad puritatem cordis
non officit. *VIII*, 19, 3 ad perfec-
tionis rationem non satis proderit.
X, 2, 1 ad omne opus desidem, cf.
X, 6. — *XI*, 2 tanto est perniciosior
ad confictum quanto obscurior
ad caendum. *C III*, 13, 2 ad des-
ideria perficienda nullo carnis ob-
staculo retardari. *VIII*, 34, 3 mul-
lus ad impetranda ea desperatione
frangatur. *XVIII*, 16, 11 ad pur-
gandum difficultiore esse inui-

diam. *XXI*, 14, 5 ad quorun per-
sonam cum sibi obiciens ante di-
xisset. *XXIII*, 2, 3 ad tolerantiam
laboris indefessos. *N VI*, 5, 4 nel
acerbus ad dolorem uel gravis ad
exemplum. *VII*, 14, 4 praerupta
ad negandum insania. 3) = apud.
C I, 14, 9 praesentiam ad Chri-
stum. *XVII*, 19, 5 illa Chusi ad
Absalom pia simulatione. 20, 11
ad Abimelech. 4) = in. *C XV*,
4 ad Aegyptum perrexisset. 5)
maria: ad imitationem *C XVIII*,
6, 2. ad hominum faciem renun-
tiante. *C XVIII*, 7, 3. ad horam
I V, 21, 2. *X*, 25. *C V*, 11, 3 *et*
7. *VIII*, 15, 3. *XVI*, 26, 2. ad
modicum tempus *C XXIII*, 11, 2.
ad momentum *I VIII*, 10, 13. *C*
V, 11, 3. *XVII*, 28, 3.
.adbreuiare *C XXIII*, 12, 7 *bis*.
adclinis decantatio *C X*, 10, 15.
adcommodare ad opus manus suas *I*
VII, 9, 2. adsensum *C VI*, 4, 2.
fidem *N III*, 2, 3. cf. commo-
dare.
adcommodus *C XXIII*, 3, 3.
addicenes gladio carnali *I X*, 12.
additamenta *I X*, 8, 3.
adfectaticeius *I III*, 24, 1. *C XVII*,
17, 6.
adgaudens malis *I V*, 31. uirtutibus
ipsius adgandebat. *C III*, 1, 1.
adgredi uiam *C XXIII*, 23, 1.
adgressus (*plur.*) = incursiones, im-
petus *C VII*, 23, 1.
adiacente desideriis possibilitate *C*
III, 13, 2. animac puritatem, quae
adiacet cunctis *X*, 14, 3. adiacere
homini arbitrii libertatem *XIII*,
12, 7.
adiectione sublimioris ordinis *C III*,
1, 2. sententiae *C XIII*, 1. caloris
XXIII, 26, 19. nominis dei *N II*,
5, 5; cf. *N III*, 16, 8. *V*, 5, 4, 7, 3.
VII, 23, 1. *I II*, 14. *III*, 2 t. 2. 11.
VII, 24.
adiectuum uel participium substan-
tii loco. 1) singul. mascul. *C III*,
18 t. carnalem et animalem. 19, 4
saecularis uel gentilis. *X*, 7, 3 soli-
tariorum; cf. *XVIII*, 8, 2. *XVIII*, 12 t.
4, 2. 12, 4, 2) plur. mascul. *I V*,
30, 1 *et 2* saecularibus. cf. *C XVI*,
17 tit. *XVIII*, 16, 5. — *I VII*, 3, 1

lactantibus. X, 14 susceptis suis. C IIII, 19, 7 frigidis atque carnalibus . . . saecularibus ac paganis . . . tepidis atque animalibus. V, 12, 1 incipientibus; cf. X, 14, 3. XXI, 34, 2. XXII, 3, 6. — VIII, 23, 2 parvulis; cf. XXI, 34, 2. — X, 3, 2 ab anterioribus. XIII, 1 t. religiosorum. XIII, 15 catholicorum; cf. N I, 6, 1. II, 6, 3. VII, 26, 1. — XVI, 8 t. spiritales. XVII, 20, 6 gentilium. XVIII, 14, 1 solitariis; cf. V, 9. XXIII, 4 t. — XXI, 33, 4 indigentibus. 3) *singul. neutr.* a) *sine genetiuo.* C I, 5, 1 nacum. II, 21, 1 statutum. I XI, 9. C III, 20, 4 ex aperto. b) *cum genetiuo.* I I, 7 ultimum habitus. III, 37 extrellum nitae. C III, 22, 4 medium noctis. VII, 34, 2 soporis modicum; cf. VIII, 1, 1. — VIII, 36, 3 sub placo tractatus. N VII, 14, 3 impietatis praeruptum. 4) *plur. neutr.* a) *sine genetiuo.* Inst. praef. §. 9 possibilium. I IIII, 21 per extenta ania. 23 sublimiora; cf. C VIII, 4, 1. — 25 superiora. 35 praesentia (*passim*). 36, 2 inferiora. V, 3 statuta. 14, 4 caelestium (*passim*). V, 41 de arduis ad pernicioseissima praerupta. XII, 4, 1 de caelestibus ad terrena. C I, 5 tit. destinata; cf. VII, 3, 3. — II, 1, 4 in planis ac directis. III, 1, 1 uiciniora. 7, 3 supernis et incorporeis. IIII, 12, 6 impossibilia et inconsiderata. VI, 2, 3 in subsequentibus; cf. N V, 1, 2. — VII, 4, 3 ad terrena et carnalia. VIII, 10, 3 in ima; cf. C VIII, 4, 1. XXI, 6. — VIII, 4, 2 superna . . . humilia atque terrena . . . caelestia et imuisibilia. 8, 2 ex accidentibus; cf. XII, 13, 2. — VIII, 11 admissis; cf. 22, 2. XX, 5, 2. I, IIII, 16, 2. — VIII, 20, 1 terrena; cf. X, 14, 2. XVII, 25, 19. XVIII, 8, 4. XXIII, 11, 4. — VIII, 30, 2 ad humana. 34, 8 orata. 36, 3 ad nostra. X, 7, 3 ad spiritalia. 8, 6 per diuersa. 12 uisibilium. XI, 1 per uniuersa. XII, 12 t. mirabilibus; cf. XV, 2, 3, 6, 1. — XII, 11, 3 ad sublimiora. XIII, 3, 2 excelsiora . . . planiora. 4, 2 in prae-

teritis. XVII, 8 t. definita; cf. 27. — 9 t. statuta; cf. 8, 4, 9. — XVII, 10 in extremis. 17, 3 uitalia. XVIII, 16, 14 ad superna; cf. N VI, 22, 4. — XXI, 33, 3 licitorum . . . iulicita. XXIII, 9, 2 a summis ad ima. XXIII, 2, 4 secreta. 4, 3 in aperta. 12, 4 necessaria; cf. 13, 1. — 24, 5 denia ac dumosa. N III, 10, 2 in superioribus . . . in inferioribus. b) *cum genetiuo.* I V, 21, 2 luxuriae praerupta. 39, 3 uictus necessaria; cf. X, 7, 5. — 40, 1 in interioribus deserti. 41 prospera mundi. VII, 10 orationum sollemnia. XII, 2 in posterioribus libelli. C I, 15, 2 mirabilia mysteriorum; cf. XVII, 24, 1. — V, 12, 2 inferni profunda; cf. XVI, 26, 2. — VI, 11, 2 in occultis eorum. VIII, 23, 3 patris uerecunda. VIII, 4, 1 ad ima terrae. XII, 6, 2 in consequentibus psalmi. XIII, 16, 1 arcana sensuum; cf. XVIII, 12, 4. XX, 5, 2. I VI, 9, VIII, 12, 20, 1. — XVII, 30, 2 solitudinis secreta; cf. XXIII, 1, 3, 4, 2. — XVIII, 16, 2 saepa parietum. XVIII, 15 libidinis incentua. XXI, 22, 4 actnum praecipua. 26, 4 primitiarum opima. XXIII, 4, 2 solitudinis deserta. 15, 2 ad maximum summa . . . ad pedum ima. N V, 4, 6 mundi uniuersa.

adiectuum pro aduerbio. I IIII, 2 diurna perduret. 3, 2 eum sub monasterii disciplina diuturnum esse non posse. 24, 4 tacitus. V, 33 infatigabilis perstitit. X, 11 tacitus operans. XI, 2 uictorem suum deiectus aduersarius deinceps infirmior adtemptabit. XII, 28 tacitus intra semet uoluens. C I, 2, 1 agri glaebas frequenti subigit uomere. VIII, 30 t. lacrimae spontaneae proferuntur. XVIII, 15, 6 matutinus occurreret; cf. XXI, 26, 4. — XX, 9, 2 se festinus abstraxerit. XXI, 33, 6 alteram praebere uoluntarius non moratur. N VI, 3, 3 sapias uoluntarius.

adiectuum pro genetiuo substantiui. I VI, 13, 1 sexus feminei. VIII, 14 t. de reconciliatione fraterna. X, 16 fraternae dilectionis et eorum emendationis intuitu. C VII,

- 26, 5 feminine obsequio. VIII, 10, 1 serpentini nomini nota. VII, 26, 3 uultum feminineum. XII, 7, 3 feminine aspectu. 7, 4 feminine coniunctionis. XIII, 7, 3 uxorio nunculo configatum. XVII, 25, 4 muliebri mendacio. XVIII, 16, 11 menditionis fraternalae criminis. XVIII, 12, 3 recordationem feminineam. 16, 4 coniunctionem feminineam. XXI, 9, 7 muliebris intentio. *N. praf.* § 2 episcopali imperio. *ibid.* per sacerdotalem manum. — *I. III.* 27, 2.
- adimpiere *I. III.* 3, 1. VI, 7, 2. *C. III.* 5. VIII, 15, 1. *XI, 10. XIII, 12, 4. XVII, 20, 9. XXI, 8, 1. 25, 3. 26, 5. 34, 2.
- adimpletiō *N. V.* 14, 3. VII, 18, 1 *et* 3.
- adimunire *I. III.* 4, 1. *C. VIII.* 24, 2.
- adimmentio *I. II.* 4. *pref. ad Conl. p. I.* §. 3. *pref. ad Conl. p. III.* §. 3. **C. XXI.* 22, 5.
- adipiscētia = intellectus *N. V.* 11, 4.
- adiunctio modulationum *I. II.* 2, 1.
- adītrix *C. VIII.* 23, 1. XXI, 9, 6.
- *adīuare *cum datiuo*: *C. X.* 10 ad adīuandum mihi (*εἰ;* *τὸς βοηθός τοι*).
- adīnuensis sporta *C. XVIII.* 4, 2.
- adīniculum *de homine* *C. XXI.* 9, 6.
- adīmissum delictum *I. II.* 16, peccatum *III.* 19, 2. seclus *C. XX.* 8, 3. crimen *XX.* 11, 2.
- adīmissus, us (uitiorum) *C. III.* 15, 2.
- adīmittere *cum accus. et infin.* *C. VIII.* 2, 3. X, 2, 3, 8, 1. *XVII.* 2, 1.
- adīmixtio sacra *N. VI.* 2, 1.
- adīmonitūca *C. XVIII.* 11, 4.
- adolētus = adolescentus: *I. III.* 24 t. de ligno arido, quod quasi adolēdū rigare non destitit.
- adīlpari remissioribus mōutis *C. VII.* 23, 3.
- adīparatus certaminis *C. XVIII.* 14, 4.
- adīpendere *C. XXI.* 22, 1 *et* 6. *XXIII.* 5, 5.
- adīpetitor artis *C. I.* 2, 1. pecuniarum *XII.* 4, 3. desēctionis *N. I.* 1, 1.
- adīproximare *C. VIII.* 18, 2.
- adīquiescere *cum inf.* = nelle. *I. III.* 4 suscipere ab eo pecunias adīquiescent. *X.* 7, 5. *XII.* 29, 3, 32, 1. *C. I.* 1. *XXI.* 4, 1. 14, 4. = sine.
- C. II.* 16, 2 a tradito continentiae tramite nos adīquiescamus abduci. adīquiescere *cum datiuo* = morigerari, obsequi, oboedire. *IVII.* 11, 18. *XII.* 15, 1. *C. II.* 10, 1. 24, 2. *III.* 21. *III.* 11, 2, 12, 1 *et* 6. *VII.* 8, 2. *VIII.* 11, 1. *XII.* 8, 2. *XVII.* 17, 5. 20, 2, 23. *XXI.* 9 *t.* *N. III.* 11. adīquisitiō *concrete* = quaestus *C. XIII.* 13, 3.
- adīrepticiō *C. XVIII.* 15, 7. — *plur.* *VII.* 11.
- adīridente securitate *C. V.* 25, 2.
- adīrōati spiritalib⁹ remedii*I. V.* 2, 3.
- adīscriptio numeri *C. V.* 16, 2. caelēstis *XVII.* 25, 19.
- adīsertio = affirmatio, asseneratio *C. VIII.* 4, 1. 16, 4. *XII.* 8, 3. *XIII.* 5, 3. *XVII.* 8, 3. 17, 5. *N. I.* 6, 2. *II.* 3, 5. *III.* 2, 1. *V.* 1, 1 *et* 3. *VII.* 21, 1. — *plur.* *IV.* 37. *C. X.* 3, 3.
- adīsignare = tradere, docere *C. XXI.* 36, 3.
- adīsignatio rationabilis (*oppos.* confusio mentis) *I. II.* 11, 2: *significari uidetur* perceptio *sive* intellegentia (cum attentione *Eucherii excerpta*; *μάταιος σύνθετος; interpres Gracius*).
- adīspirare sermonem *C. I.* 23, 2.
- adīstruere *C. XII.* 10, 3. *XIII.* 1, 16, 1. *XIII.* 11, 1. *XXI.* 9, 1. 28, 4. *XXII.* 6, 3. *XXIII.* 4, 1. 5, 4, 15, 1. *N. III.* 12, 7. *VII.* 16, 2.
- adīstuetudo *I. II.* 3, 3.
- adīsunere: refectioñem corpori *I. V.* 26. anima ex similitudine euangelici centurionis adīsumpta *C. VII.* 5 *t.* adīsumitū definitio *C. VII.* 10. adīsunere patrocinium mendacij *XVII.* 25, 1.
- adīsumptio callida *C. I.* 20, 4. mendacij *C. XVII.* 25, 4. earnis *C. XXII.* 12, 1. *N. II.* 3, 10.
- adītaminare = *θυγάτερι*, degustare, decerpere. *C. XXI.* 26, 5 ne quid ex eis (matutinis cogitationibus nostris) festina praeāsumptio liuentis adītaminet immici; cf. *Rönsch. It. u. Uulg.* pag. 182.
- adītestatio euangelica *C. XVI.* 14, 3.
- adītonite = attente: quaestioneñ adītonite uolentibus nobis *C. XIII.* 1.
- adītonitus = adtentus: mens *C. VIII.* 30, 2. *XII.* 4, 3. adītonitis nobis coniunctionem digessit *X.* 14, 3. pie-

- tas XI, 13, 1. mentis intentio XII, 1, 1. consideratio XII, 13, 2. adtonita anima ac spiritualibus theoriis semper intenta XVIII, 6, 4. aduertare *I* IIII, 30, 5. aduersitas uoluptatis *C* XII, 10, 1. aduersus et aduersus *praepositione promise utilit Cassianus.* aduersus purgationem sollicitos *C* IIII, 16. aduerserante die *C* III, 2, 1. VIII, 16, 1. adulescentior actas *C* XIII, 9, 4. adulterata *C* XIII, 8, 2. adulterinae canernae *N* III, 12, 2. adustiones ignis *C* XV, 10, 4. adytia: mentis *C* VII, 13, 2. XXII, 3, 5. interioris hominis VII, 16. peccatoris *I* VIII, 8, 1. *C* I, 22, 2. VIII, 3, 4. orationis uerae *C* X, 9, 2. animae nostrae XVI, 22, 2. aedicare *sensu ecclesiastico* *I* III, 26. X, 2, 1. *praeſ. ad Conſ. p. II.* §. 1. *C* XVII, 10, 24. 2. *XVIII*, 14, 5. aedificatio *sensu ecclesiastico* *I* I, 10. III, 25, 41, 1. V, 39, 2. X, 2, 2. XII, 27, 3. *C* I, 1, 20, 5. II, 11, 2. VII, 21, 7. VIII, 3, 5. XV, 1, 3. XVIII, 11, 4. XVIII, 1, 2, 3, 2. aedificatio filii dei *N* VII, 17, 4. aegritudo *C* I, 10, 1. V, 6, 5, 8, 3. XII, 2, 4. XVI, 3, 3. XVII, 17, 3, 25, 10. *XVIII*, 15, 1 *passim.* aegritudinis morbus *C* XIII, 9, 5. aegetrans anima *I* X, 1. *C* V, 4, 5. eorū *C* XII, 7, 7. ἀειζίνητος (νοῦς) *C* VII, 4, 2. aenulatio agnitionis *C* XVIII, 3, 1. aequilibrio *I* VIII, 4, 4. *C* I, 21, 2. III, 12, 5. aequiparare *absolute.* *Inst. praeſ.* §. 4. aēr: *gen. plur.* aērum *Inst. praeſ.* §. 9. *I* I, 10 t. 10. IIII, 11. aēria substantia *C* V, 16, 6. daemones VIII, 21, 6. odor XIII, 13, 3. principes XV, 8. hostis XVIII, 16, 2. gressus XXIII, 9, 2. inauitatis XXIII, 4, 3. aestimare = existimare *I* I, 9, 2. VIII, 1, 2, 3. X, 2, 3, 9. XII, 27, 3. *C* VII, 13, 1. VIII, 18, 2. X, 11, 4. XIII, 16, 1. XVI, 6, 2, 17, 2, 18, 1. XVII, 5, 1, 29. XVIII, 8, 1, 14, 3. XXI, 14, 4. XXII, 21, 1. XXIII, 4, 3. *N* III, 6, 2. IIII, 13, 1. VII, 4, 1. 14, 2, 22, 1 *et 2.* aetas = uita tempus. *I* IIII, 30, 3 qui omnem suam pernixisset aetatem. *C* XVIII, 6, 2 qui in heremo tota aetate permanit. — *cf. I* V, 38, 1 uita sua omne exigit aetatem. *C* XX, 1, 3 in ultima aetate. affabilitas *I* VIII, 11, 12. VIII, 4, 11. affectio carnalis = consanguinei *I* IIII, 27, 1, 36, 1. — *plur.* *I* IIII, 35; *cf. C* IIII, 20, 2. *XXI*, 9, 3. — affectio sanguinis *I* IIII, 27, 2. affectus (*plur.*) = consanguinei *C* III, 4, 1. afflictio *I* V, 5, 2, 18, 1 *et 2.* 21, 4. VI, 3. XII, 11, 3. *C* I, 10, 1 *et 3.* V, 4, 3. VII, 31, 2. XII, 4, 2. XX, 8, 3. *XXI*, 15, 1. — *plur.* *I* V, 22. *C* VI, 6, 1 *et 2.* — afflictio Aegypti *C* III, 4, 3. ἀγέρα *C* XVI, 14, 1. agape alienae miserationis *C* XXIII, 12, 2; *cf. 12, 3 et 4.* agere = tractare. *I* IIII, 27, 3 cum taliter infans ageretur. = niuere. *C* XXI, 5 t. sub euangelii gratia agentes. — colubri pestiferos flatus agunt *N* II, 1, 3. aggregate in turbam *N* V, 1, 1. agnitus = cognitio *C* XII, 13, 1. XIII, 8, 2. XVIII, 3, 1. XXIII, 21, 1. *N* IIII, 2, 4. ἀγνός *I* VI, 4, 1. agnoscere = cognoscere *I* II, 1. IIII, 6, 32, 33. V, 12, 1 *et 2.* VI, 4, 2, 5. VII, 3, 1. XII, 29, 1. *C* II, 2, 3, 9, 15, 1. III, 3, 1. IIII, 4, 2, 9, 2. V, 8, 3. VII, 16 t, 5, 8, 15, 4. VIII, 20. VIII, 5, 4. X, 4, 2, 8, 3 *passim.* — agnoscere de conuersatione *C* I, 13, 5. agonotheta *I* VI, 9. *C* VII, 20, 2. alapa *I* IIII, 27, 2. *C* VIII, 24, 4. XVIII, 1, 2. XXII, 10, 4. alias . . . quam *C* X, 10, 1. XVII, 17, 4. alias = aliter *I* IIII, 9, V, 30, 2. VII, 29. VIII, 19, 2. X, 25. XI, 6. *C* I, 2, 1, 5, 1. VII, 1, 6, 4. VIII, 21, 9. VIII, 3, 4. X, 10, 1 *et 2.* 14, 2. XII, 5, 3, 6, 2. XIII, 16, 2. XV, 10, 3. XVII, 2, 3, 17, 4. XVIII, 12. XVIII,

- 14, 7. XX, 7, 2. XXI, 26, 3 (*rarius* aliter *legitur*).
 alienus a *passim* (*circiter uicies*). — *cum ablat.* I I, 2, 1. III, 9, 3. V, 38, 1. VI, 7, 2. VIII, 4, 3, 5. N II, 5, 7. — *cum genet.* I XII, 29, 3 caritatis aliena. — *cum praepl.* ex I III, 14 ex omnibus alienum. — *absolute* = inimicus. C X, 10, 9 ne ignis alienus urat flosculos castitatis.
 alimonia, orum C XXIII, 7, 3.
 aliquin (nusquam aliquo) *semente indicatiuo* C XII, 12, 1. XIII, 12, 1 et 2. XXIII, 21, 1. N V, 4, 4, 9, 4, 10, 5, 14, 1. VI, 14, 1, 20, 3. — *cum coniunct.* CVII, 21, 1. XVII, 12, 4. aliquanta = aliquot (uerba) C XIII, 16, 8.
 aliquantulo leniore suppicio C VIII, 11, 1.
aliquid: I III, 2 David gloriouſius aliquid exultante.
alius = alter *Inst. praepl.* §. 5. II, 5, 2, 6. V, 23, 1, 36, 2. VII, 14, 1. C II, 6, 2 et 3. III, 20, 3. N III, 7, 3. — alia . . . altera C III, 20, 3. — alia = reliqua N VI, 17, 1.
allegorica explanatio C VIII, 3, 4. perceptio VIII, 3, 5. interpretationes XVII, 16, 3.
alleluia, ae I V, 5, 5, 11, 3.
altarium N VI, 10, 2.
alter = alius. I V, 4, 1: alius . . . alter . . . alter . . . alius . . . alius . . . alius.
alterne C III, 12, 3.
alteruter C VIII, 2, 1 est inter alterutrum reciproca quaedam coniunctio. *XI, 10 alterutrum (*ἀλλήλων*) onera nostra portate: cf. XVI, 23. — *XVI, 11, 2 in humiliante superiores ubi sumi ipsi alterutrum (*ἀλλήλοις*) arbitrantur. *ibid.* honore alterutrum (*ἀλλήλους*) praeme- nientes. N I, 5, 7 in alterutrum unum fit uerbum et caro. II, 1, 1 ut sufficiere his abunde iam in alterutrum suorum exempla debent. III, 1, 4 diuidi hoc ab alterutro nequaquam potest.
ambidexter C VI, 10 t. 10, 8 et 10. — *plur.* VI, 10, 1 et 9 et 10.
ambire cum infin. I III, 3, 1.
ambitus pellis emortuas I I, 11, 2. — = studium V, 29, 3.
 αμφοτερούσιοι C VI, 10, 1 et 9.
amplius: diebus decem vel eo amplius I III, 3, 1. — V, 36, 2. X, 24.
amputare quaestionem C XXI, 25, 1. actus mundi I I, 4. lasciniis IV, 20. — cf. VI, 20. VII, 21. 27. VIII, 20, 1, 21 *all.*
amputatio (uitiorum) C XII, 3, 3.
 an *cum coniunct. in interrogative recta*. C VII, 33 an ad hoc creati sint (cf. VIII, 2)? XXI, 28, 2 an fortasse ipsa decimatio recte quasi ab usu telonei Quadragesimae nomen accepit?
anachoresis praepl. ad Cont. p. I, §. 4. C I, 7, 2. II, 2, 2 *all.*
anachoreta I II, 9, 3. V, 36 t.
anachoreticus praepl. ad Cont. p. III, §. 1. XVIII, 11, 1. XVIII, 4 t. 2, 4, 3, 1. XXIII, 11, 1 *passim*.
anacolutha. I I, 2, 1 apostolo prae- dicante . . . inquiens. I, 6 palliolo . . . que maforis nuncupantur. I, 11, 2 eum circumferre . . . intel- legens. II, 5, 1 nam cum . . . cen- serentur, qui, sicut . . . normam suscepere niuendi, non solum . . . retinebant, uerum etiam . . . emulauerant (qui *superfluum*). II, 12, 3 unusquisque recurrens . . . celebrauit. III, 1 nobis est disserendum . . . moderantes. III, 11 praetermitentes . . . persequar. III, 21 nouimus fratres . . . illos sibi in- disisse. III, 23 necessarium reor explicare . . . carpentes. V, 37 con- finxit se nelle discerere ac nobis cellulam suam uelut exinde migra- tur us offerre. V, 41 magnanimitas . . . accersendum esse se cre- dit. VII, 10 cum eum uelut bestia . . . separans (*praecedit pecuniarum, unde pecunia uel filargyria sup- plendum*). VII, 11 ut, dum ad- quiescere . . . rennunt, ut . . . con- tenti sint, sed uolentes diuities fieri incidunt in temptationem (sed *superfluum*). VII, 20 a potente elidi (= si quis elidatur), licet sit dolor, tamen nascitur consolatio. C I, 20, 3 dogmatibus, quae . . . audientes fallentia . . . miseros redi- derunt, vel . . . reuocantes uel . . . pertrahentes. V, 10, 1 simili

- contra haec modo pugnandum est | animantia *N VII*, 2, 4 *et* 5, 5, 2 *et* 4.
 et a praecedentibus semper aduersus sequentes oportet nos inire certamina. *VI*, 14, 2 quisque . . . ut perseverent. *VIII*, 10, 3 quae (inuidia) inueniens eum . . . in ima deictus est. *VIII*, 6, 4 quam illa maiora . . . non sinentes. *VIII*, 19 secunda petitio mentis regnum patris exoptat . . . illud desiderans (*scil.* mens). *XIII*, 7, 1 nam ut quiddam exempli gratia proferamus, uelut si quis illam uiri illius imitari uirtutem uelit, quam solet abba Iohannes . . . proferre: nam quidam *et rel.* *XIII*, 7, 1—2 daemonio . . . qui. *XIII*, 13, 2 quae cum profunde conceperit . . . expelli priores (*scil.* cogitationes) poterunt. *XV*, 3, 5 quem interrogans Macarius . . . ille respondit. *XXI*, 9, 3 cum dominus inter ceteras affectiones . . . non solum contemnenda simpliciter sed etiam odio habenda esse decernens coniungat eis similiter etiam nomen uxorum. *XXI*, 15, 1 neque enim medicinae, aurifacieae uel ceterarum artium disciplinae propter instrumenta quae ad eius (*scil.* artis) opus pertinent exercentur et non potius ferramenta propter artis exercitium praeparantur. *XXIII*, 3, 4 omnis uero creatura, ut beatitudinem obtineant . . . consequentur . . . possunt. *N I*, 3, 3 nec necessariam quoque exemplo illius (*scil.* haereses Pelagianistarum: *sed praeedit* Pelagianistae) dicat redemptiōm domini fuisse. *III*, 1, 1 consummati libellis tribus . . . sufficiere quidem nobis ad causae probationem . . . poterant. *V*, 1, 1 haeresin illam id temptasse atque pugnasse . . . id amittentes ac laborantes. *VI*, 20, 3 si post haec in eum diuinitas uenit, ergo et in illis, in quibus habitare dignatus est, uerbum caro factum est.
- anagogue* *C XIII*, 8.
- ανάλογος* = rebracchitoria *I I*, 5.
- anamarteton* = impeccantia *C XXIII t.* 7, 1, 19, 1, 20.
- angustia temporis* *C VIII*, 9, 1. *XXII*, 1, 3. *praescientium rerum* *XII*, 12, 4.
- anne *N III*, 13, 1.
- anniuersaria sollemnitas *C II*, 5, 3. communio *XXIII*, 21, 1.
- amnositas *C II*, 13, 3.
- anterior *Inst. praef.* 5. *XII*, 6, 1. *C III*, 8, 1. *III*, 15, 2, 20, 1. *VII*, 23, 1. *VIII*, 7, 2, 8, 4, 10, 2. *XVII*, 25, 3. *XXIII*, 19, 1. *N V*, 5, 2 *passim*. — anteriores nostri *i.e.* monachi priscae *Inst. praef.* §. 7. *C VII*, 30, 1. *X*, 3, 2.
- anthropomorphos imago deitatis *C X*, 3, 4.
- ἀνθρωποποιός; *I VIII*, 4, 3.
- anticipare uirtutem (= irritam facere) *C II*, 13, 10. — *XVIII*, 16, 1.
- anticipatio *C XXI*, 26, 5.
- antiphona, ae *I II*, 2, 1. antiphonum *I II*, 8. *III*, 8, 4.
- antiquitas = senectus. *C X*, 3, 4 uirum tantae antiquitatis. *C XI*, 2. 2 antiquitas in corporibus iam curvatis.
- antistes = episcopus *N VII*, 30, 1 *et* 2, 31, 1.
- anxiare *C XXIII*, 5, 2.
- auxius pro afflictione sanctorum *C VII*, 31, 2.
- apertio caeli *N III*, 16, 7.
- apertum est intellegere *N II*, 4, 7.
- apices diuini *N II*, 6, 4.
- apostata *N VI*, 5, 4, 10, 1 *et* 6. — apostatae angeli *C VIII*, 20 *t.* 20.
- apostolatus *I VII*, 14, 2.
- apparitio 'das Sichtbarwerden, Erscheinen, die Erscheinung' *N II*, 4, 2 *et* 3.
- appositio. *I VII*, 3, 2 motus hos . . . quosdam . . . quosdam.
- appositio (panum) *N VI*, 1, 1.
- aptari in re *C XVIII*, 9, 2.
- apud senum aduenisset *I V*, 27. apud Aegyptum *I X*, 23. apud Alexandria *C XII*, 13, 3. *XIII*, 4, 2. apud Gallias *N I*, 4, 2.
- aquaris mola *C I*, 18 *t.*
- arbitra (conscientia) *C XI*, 8, 5. anima *XII*, 12, 2.
- arbitrari = cupere *N V*, 14, 2.
- arbitrium nostrae uoluntatis *C III*, 12, 5. malae uoluntatis *I VII*, 3, 2, 5. liberae uoluntatis *C XIII*, 14, 9, 18, 4. libertatis *XIII*, 14, 4.

- arescere sensibus *C* IIII, 2.
 argenteus (nummus) *I* VII, 23.
 ariditas ieinniorum *C* II, 22, 1. sensum VIII, 8, 3. neutris X, 10, 7.
 sterilitas X, 10, 11.
 arriperere peregrinationem *C* XVI, 1. iter *C* IIII, 19, 5.
 artare = cogere. *C* VIII, 22, 1 ad nemiam delictorum enim artantes; cf. coartare.
 ascendere in recessus cordis *C* II, 22, 2. II, 1, 4. ascendentes suggestiones *I* VIII, 9.
 asperanter *C* XIII, 13, 3.
 aspernatio *I* X, 2, 1.
 aspicens ad illam magnitudinem futurae remunerationis *C* XIII, 13, 3.
 asportare se: *I* IIII, 31 si ad illam semet ipsum asportaret loca. VII, 8 unde si quoquam se non celestius asportarit. X, 2, 2 nisi expedit semet ipsum quatuorcin asportari. — asportare aliquem *I* X, 20.
 assertor *N* I, 4, 2. VI, 5, 1 et 4. — plur. *N* I, 2, 4.
 athera (ἀθῆρα) = pulmentum lenticulae *C* XV, 10, 1.
 athleta Christi *I* V, 19 t. *passim*. dei *C* IIII, 6, 2; cf. XIII, 14, 1.
 auenari laudem *C* XXI, 14, 5. oportunitatem committendi sceleris *XXIII*, 1, 3. non quid ad profectum capere debat auenatur *I* XII, 27, 4.
 andaciter *C* VIII, 21, 6.
 audiencia humana *N* III, 9, 2. carnaли *N* V, 11, 3. — audiencia locum habere *N* I, 6, 2.
 aula uteri uirginialis *C* XVII, 5, 2.
 anocare fratres susurris et clamoribus (zerstreut machen) *C* VIII, 35, 3.
 aurificina *C* XXI, 15, 1.
 auscultare monita *I* IIII, 1, 3. VI, 6, 3. VII, 19, 5. — aut numquid *N* V, 7, 5. VII, 3, 5, 4, 5, 20, 2.
 autumare *I* VII, 12. *C* III, 10, 3.
 auxesis *I* X, 8, 1.
 baculus *I* I, 7, 8. *C* XI, 3, 1.
 baptisma *C* XXIII, 15, 1. *N* I, 3, 3. VI, 5, 3 et 5, 14, 2.
 baptismus *I* XII, 18. *C* V, 22. X, 2, 1. XX, 8, 1. XXIII, 15, 2. *N* VI, 10, 5, 14, 2. VII, 21, 4.
 barathrum concupiscentiae *I* VIII, 6.
 basilisci *C* XVI, 2, 2. *N* VII, 5, 5.
 baucalis: gillonem fictilem quem illi baucalem inveniunt (*Ital. boccale*) *I* IIII, 16, 1.
 beatificare (μακαρίζειν) + *C* VI, 16, 2. XVIII, 8, 3.
 bellum = proelium *I* V, 16 t. VII, 15, 2.
 bene placitus *C* XXI, 14, 7.
 benedicere cum accus. *I* V, 30, 1. *C* I, 14, 3. XXI, 2.
 benedictio *I* IIII, 19, 2. V, 30, 2. *C* XIII, 14, 3. XVII, 12, 2. *N* VI, 2, 1 et 3. benedictio cohabitationis *C* XIII, 15, 1.
 biduana inedia *I* V, 5, 2. ieinium X, 2, 3. *C* I, 21, 1. II, 24, 1.
 bifarie *C* X, 2, 1.
 bila citra inimicis disiungit fratres *C* XVI, 8.
 biothanatus *I* VII, 14, 2. *C* II, 5, 5.
 blandiri sibi *I* cum abl. *C* XVIII, 8, 1. 2) cum praep. in *I* II, 3, 2.
 3) cum praep. de *I* IIII, 14. VII, 12. XI, 4. XII, 15, 2. *C* X, 10, 10. XI, 2, 1.
 blasphemare, 1) absolute *C* VIII, 14, 2. *N* II, 1, 2, 3, 6. III, 10, 1, VII, 9, 2, 17, 5, 2) cum accus. *C* VI, 2, 3. XIII, 16, 2. *N* VI, 14, 2. 3) cum praep. in *I* XII, 20. *N* I, 2, 3, 4) cum accus. et infin. *N* I, 2, 5, 3, 3. VI, 6, 5, 15, 2. VII, 8, 2, 14, 2, 23, 1, 30, 2.
 blasphematrix adiect. *N* VII, 3, 1.
 blasphemia *C* X, 1, 5, 3. *N* II, 3, 6, 5, 3. III, 2, 1, 5, 1, 7, 4. V, 4, 2, 10, 4 *passim*. — plur. *N* VII, 6, 1, 17, 6, 30, 2 et 3.
 blasphemus *I* XII, 20. *C* VIII, 24, 1. *N* II, 6, 4. V, 9, 3.
 bona gratia hoc deposco *C* XXI, 10, 2.
 brauum *I* V, 17, 2. *C* I, 5, 2 et 3. — brabium *I* XI, 6.
 breuiarium *I* IIII, 43.
 bruta mens *C* XVI, 17, 3.
 byrra *I* I, 6.
 caedes = uerbera *C* VII, 32, 1. XVI, 22, 2 et 3. XXI, 32, 4.
 caenum carnalium passionum *C* XII, 6, 3.
 caestibns ieinniorum eliso (corpore) *I* V, 18, 1.

- calamus *C I*, 6, 1.
 calcanea *I III*, 37.
 calcare *I III*, 15, 1, 29, 36, 2, *V*, 14,
 1 et 3, *C II*, 13 t, *V*, 10, 2, *VIII*,
 19, *XVII*, 20, 6, *XVIII*, 6, 2.
 calumniari *cum dat.* *C XXI*, 33, 6, *N*
 II, 4, 4, *V*, 1, 3, *VI*, 16, 1.
 calumnatrix *adiect.* *N VII*, 3, 1.
 calx: ad calcem integratatis peruenire
 I V, 9, — *VIII*, 16.
 camera absidae *C XXIII*, 6, 1.
 canities sensuum *C XIII*, 13, 5.
 canon *I II*, 2, 1, 6, *III*, 22, *C XVIII*,
 7, 6, *XXI*, 29, 1.
 canonica functio *I III*, 4, 1, missa
 III, 5, 2, consuetudo III, 10, iein-
 niorum refectio III, 12; cf. *V*, 23.
 1. — ius III, 19, 1, sonni tem-
 pus *V*, 20, indictione *C XI*, 30, 2.
 oratio *praef.* ad *Conf. p.* 1, § 5.
 hora *C V*, 11, 1, modus orationis
 C X, 10, 8. *I II* et *III* *passim*.
 canonice (ut tam dixerim) *C XXI*, 5, 5.
 cautilena nerborum infidelium *N III*,
 7, 4, calumniae tuae et cautilenae
 VII, 3, 2.
 capabilis *N I*, 5, 6.
 capacitas = captus mentis *C XIII*,
 15, 2 et 5.
 capitulum psalmi *C X*, 13, 1, apostoli
 C III, 8 t.
 captiones calliditatis diaboliceae *N II*,
 4, 5.
 captiuare (= abstrahere) intentem ab
 intuitu *I V*, 10, — *VI*, 13, 1, *VII*,
 24, *C V*, 7, 1, 12, 4, *XII*, 4, *XIII*,
 10, 4, *XXII*, 15, 1 et 3, *XXIII*, 12,
 5, 15, 4 et 7, 16, 4, *XXIV*, 17, 5.
 capitius tibi *N VII*, 1, 2.
 cardinalis (= uera, legitima) officina
 C I, 20, 6.
 carissimum dei *N V*, 10, 1.
 caritas concrete. *N praef.* § 1 mi Leo,
 ueneranda ac suspicienda caritas
 mea: cf. *Saluian. Ep.* 9, 1.
 carnales parentes *praef.* ad *Conf. p.* 1,
 § 6, homines *I VI*, 6, *C III*, 10,
 1, contagio *C III*, 19, 4, signifi-
 catio *I VIII*, 3, gladius *X*, 12,
 passiones *XII*, 22, conlatio *V*, 31.
 carnaliter *I XII*, 22 et saepe.
 carnea pinguedo *C III*, 7, 3, Iesus *X*,
 6, 1, deus *N VI*, 20, 1.
 cassa uoluntas *I VII*, 22.
 cassare *C V*, 11, 8, *VII*, 21, 5, *X*, 7, 1, |
 XIII, 1, 6, 3, *XIII*, 9, 4, *XVII*,
 25, 11, *N I*, 1, 1, *VII*, 13, 1 et 3.
 castigata nitia *C X*, 9, 1.
 castigatus = moderatus, artus: mo-
 dus (noluminis) *I II*, 18, refectio
 V, 5, 2, escae *V*, 23, 1.
 catalogus *I XI*, 10, 1, *C II*, 1, 3, *V*,
 27 t, 16, 2, *XI*, 12, 7, *XIII*, 16, 8,
 XVII, 17, 2.
 catechumeni *I XI*, 16.
 cathedralis *N VI*, 10, 2.
 catholicus = generaliter *I I*, 2, 2.
 catholicus subst. *N VI*, 10, 1 *passim*. —
 phor. *VI*, 10, 2, *VII*, 26, 1.
 causa = negotium, res *I II*, 18, *X*,
 7, 5, *C VIII*, 3, 1 et 3, *XVII*, 11,
 XVIII, 16, 3, *XXI*, 14, 6, 26, 2,
 XXII, 4, *N I*, 3, 4, *III*, 1, 1, *V*,
 11, 1 et 2, *VII*, 2, 2, = uitium, mor-
 bus *I III*, 5, 1, *V*, 30, 3, *X*, 7, 6, 14.
 causā *praep.* ante genet. causa reli-
 gionis *I III*, 30, 3. — *V*, 26, *C*
 II, 26, 1, *XVII*, 17, 5.
 cansari *C XII*, 8, 2 et 5, *XV*, 6, 2,
 XX, 8, 6, *XXIII*, 15, 6, *XXIII*, 25,
 5, *N II*, 4, 3.
 cauistica medicamenta *I X*, 7, 6, cau-
 istica ignis medicina *C VI*, 11, 8.
 cedere: quam multis letaliter cesserit
 C XVII, 8, 4.
 cefalalgia *C XXIII*, 15, 2.
 celare, *C XII*, 8, 5 quod ab humanis
 aspectibus uelit esse celatum.
 celeritas: ad celeritatem missae pro-
 perantes *I II*, 7, 1.
 cella et cellula formis promise utitur
 Cassianus.
 cellarium *I III*, 22.
 cenodoxia = uana seu inuans gloria
 I V, 1 *passim*.
 ζευδοσία *I XI*, 1, 4.
 censore. *C XVIII*, 7, 3 censeri nomine
 monachorum, 9 utroque nomine
 res una censemur; cf. *I II*, 5, 1, —
 XXI, 13, 2 si in illa definitione
 uirtutum etiam ieiunium censean-
 mus, 28, 1 hoc vocabulo censeris.
 XXII, 6, 8 Christi vocabulo dici-
 mum esse censendi. *XXIII*, 11, 2
 corum sorte censendum. *N VII*, 2,
 2 nequaquam dei natuitatem mor-
 talis opinioneuclae ratione censeres.
 centenarius (= centesimus) nitia annus
 C XI, 4, 1, numerus *C XXIII*,
 26, 7.

- centrum *C* XXIII, 6, 3. centri linea
XXIII, 6, 1.
centuplum, i. *C* XXIII, 26.
centuplus *adject.* *C* XXIII, 26. centu-
plo *ibid.*
certa aegritudine laborantibus *I* VI, 3.
certare agonem *I* VII, 20. XI, 19, 1.
XII, 32, 1.
cessatio distinctionis *C* XII, 10, 2.
ceterum = alioquin *C* VII, 22, 2. =
at, nerum *I* III, 22, V, 21, 4. VI,
2. 22. XII, 24. C VI, 2, 2. VII, 2,
3. 15, 1. 31, 1. VIII, 33. XI, 9,
5. XVI, 27, 3. XVII, 23, 28, 2.
XVIII, 3, 2, 7, 8, 13, 1. XVIII,
16, 4. XXI, 33, 3.
character signantium = signatorium
C VI, 12.
charismata = dona, gratiae *C* I, 11,
1. II, 1, 3. XI, 12, 7 et 8. XIII,
19. XV *passim*.
chiragrica naliitudo *C* XXIII, 15, 2.
chirographum peccatorum *N* III, 9,
4; cf. *I* III, 3, 3.
cicer neutr. *C* VIII, 1, 2.
cilicia nesti *I* 1, 2, 3.
cilicium *I* 1, 2, 4.
circums *C* XXIII, 6, 3.
circuire *C* XVII, 2, 2. — circumire
I 1, 7. X, 6. XI, 14. C VII, 23, 3.
XVIII, 2, 2, 6, 2. XXI, 4, 2. =
fallere *N* III, 1, 3.
circnitio nerborum *C* XVIII, 1, 2. N
III, 8, 2. III, 6, 1.
circuitus cogitationum *C* XXIII, 6,
1. circuitus mora X, 8, 4.
circuli annorum *Inst. praef.* §. 4.
circumluere *C* XI, 1.
circumspectabilis *C* VII, 32, 2.
circumspectio *C* V, 8, 4. XI, 9, 5. XX,
12, 3. XXI, 26, 5. XXII, 3, 5, 5, 1
et saepe.
circumspectus active *C* VI, 17, 2. XXII,
7, 2. passive *I* I, 2, 3. *C* XXIII, 2, 2.
circumallantes senem *I* V, 28.
circumentio *I* V, 37. C VII, 26, 1.
circumentor in patrem *C* XVII, 12, 4.
citata legendi peritia *C* X, 8, 3.
citra = praeter. *C* X, 4, 1 citra eius
rei nouitatem.
clamantes sententiam *C* III, 6, 4. non-
turum dominum clamasse *N* III,
9, 1. clamant nocacula dei filium
N II, 7, 3. clamat tibi *N* III, 15,
5; cf. 15, 6.
clancule *I* VII, 24. *C* II, 11, 3.
claruit uniuerso orbi *I* III, 23. claret
impers. cum acc. et infin. *C* XIII,
9, 5.
clausula psalmi *I* II, 8.
clericatus *I* XI, 14 t. 14. *C* III, 20, 3.
clibanus *C* XV, 10, 1. clibanus carnis
nostrae *I* VI, 17.
coacticus *I* III, 24, 1. *C* VIII, 30,
2. XXIII, 26, 10.
coaequare se fratribus *I* III, 4.
coaeternus *cum dat.* *C* I, 10, 3. *N* VI,
22, 1.
coaeonus *cum dat.* *I* VII, 1. coaeui
nostrii V, 13.
coaptare *I* VII, 16. VIII, 4, 1. X,
21, 2.
coartare = cogere, *absol.*, *cum infin.*
et *cum coni.* ut. *I* III, 30, 1. VII,
7, 2. X, 20. *C* VIII, 34, 5. XV, 2,
3. XVII, 2, 2. 19, 4. XXI, 29, 2.
coctio *I* III, 20, 22, 24, 2. *C* VIII,
3, 3. — coctionis pulmentum *I*
III, 21. *C* II, 21, 1.
coemere ex eo *I* VII, 7, 3.
coenuptio *C* XVIII, 6, 1.
coenobialis *I* III, 40. V, 4, 1. *praef.*
Cont. p. III, §. 1. *C* XVIII, 11, 1.
coenobiotia (*κονοβιώτης*) *C* XVIII, 5 t.
4, 2, 5, 1 et 4. XVIII tit. et sub-
scriptum 7, 8, 3, 9, 1.
coenobium *I* II, 3, 2. *C* XVIII, 5 et
passim.
cognoscere = scire *C* VIII, 19, 3. 23,
2. XIII, 3, 2, 4, 1. *N* VII, 2, 5.
cohabitare *cum dat.* *I* V, 32, 2. *C* XI,
4, 3. *N* V, 12, 4.
cohabitatio *C* XIII, 15, 1. morum XVI,
3, 5.
cohabitator *I* III, 16, 2. *C* XXIII,
6, 3.
cohortari *cum infin.* *C* V, 11, 8. XVII,
20, 1.
colafizare *C* VIII, 34, 10.
colaphi *I* III, 27, 2.
collatio = *σύμβολο*; *N* VI, 3, 3.
collecta = connectus *I* III, 11.
collectio urinae *C* XII, 9. cotidiani
unoris XII, 11, 5.
colligere = facere, consummare; ora-
tionem *I* II, 10 t. 7, 3. *C* XVIII,
11, 2.
collocatio uerborum. *I* III, 3, 9 quod
nel . . . nel quod. *C* III, 3, 1 si si-

- milem principiis non exhibuerimus et (= etiam) finem. VIII, 34, 10 cum utique eius a patris voluntate non discrepare voluntas. XIII, 2 non illius efficaciae adscribamus et fructum. XV, 1, 2 ad spiritualium rationem charismatum proferendam. XV, 8 tanto granioris ac perniciosior est et ruinae. XXIII, 19, 2 diligentes, inquit, me, dominus, glorificabo. N III, 3, 2 in hoc totum penitus catholicae sacramentum fidei contineri. V, 6, 1 quod fuit, inquit, a principio, apostolus Iohannes. VII, 19, 2 Paulus quoque praecepio, inquit, tibi, ad spiritum Pythonis.
- colobini I I, 4 t. 4, 10. III, 13.
- color. I V, 39, 1 quodam redhibitionis colore. 39, 2 natus debiti colore. 39, 3. VII, 7, 1. 16. X, 5, 6.
- colorare. C XVII, 24, 1 qui mirabilia uirtutum suarum subaliorum solent colorare personis.
- companere I III, 7, 23. V, 37, 40, 1. C II, 2, 7, 1, 11, 1. III, 1, 1. VII, 23, 1. X, 3, 2. XVIII, 5, 3, 14. 1. XX, 1, 5.
- commeat aduentus Christi cotidie in sanctis animabus I V, 17, 3.
- commeatus = otium, tempus. I III, 10 si dominus nobis orationibus uestris dederit commeatum. VII, 9, 3 quodsi temporis asperitas itineris seu navigationis intercluserit commeatum. C XIII, 7, 3 in eccllesia pro cotidianae uita deo commeatu largitori eius deo gratias retinuisse.
- commenta poetarum N I, 1, 2.
- commentatorum libri I V, 34.
- commentor frandim C XVIII, 15, 7.
- commercium pretii vel usus I VIII, 3.
- commodare fidem et oboedientiam I, 1, 2, 4. fidem V, 37. consensum C VII, 19, 1. cf. admodumare.
- communere sequente infinituo I I, 3. C I, 22, 1. VII, 34, 2.
- commoratio haec = uita I II, 9, 2. C I, 14, 7. — futura I V, 14, 4.
- perennis C III, 8, 1. uita praesentis C VIII, 18, 2. paradisi XIII, 13, 2. solitaria XVIII, 16, 15. coenobii XVIII, 3, 1. I II, 3, 2. celiae C VI, 15. huins mundi I III, 28. — absolute I V, 37.
- communicare: orationi I II, 16. indigentibus C III, 10, 1. necessitatibus egenorum XII, 2, 6. humanitati diuina communicent N I, 5, 7.
- communio sacra I III, 2. dominica I III, 11. C VII, 29. XXII, 7 t. 8 t. 6, 1. XXIII, 21, 1. sacrosancta C VII, 30, 2. XXII, 3, 6.
- communis: I III, 18 cunctis in commune (= pariter, una) reficientibus. V, 8.
- comparativus pro positivo. Inst. pref.* §. 6 cum uenia indulgentiore suscent. I III, 3 t. specialius; cf. III, 3, 1. — III, 24, 1 frequentius. — V, 4 t. peculiarius; cf. 4, 4. — III, 30, 3 diutius pro foribus perseverans; cf. III, 8, 31. V, 39, 1. — VII, 8 unde si quoquam se non celerius asportarit. 17, 3 ut conlationem sollicitius prae pararent. X, 2, 1 crebris inge menseit. C VIII, 35, 1 illud euangelicum praeeptum diligentius obseruandum est. XV, 3, 3 qui studiosius ad conditum locum confluxerant. XXIII, 26, 16 quod evidentius in abbe Iohanne possumus approbare. XXI, 11. I VII, 16. VIII, 18.
- comparativus pro superlativo. Inst. pref.* §. 2 ille (Salomon) Israhelitic generis nobilior excellenterque progenies. V, 14, 2 quibus naphthae et pieis nice acris exuramus. VII, 2 perniciosior cunctis. VIII, 2 detestabilior interpretatione. CXVIII, 14, 4 illa humilioris obsequij geninaret officia.
- comparatio aucta. I V, 23, 3* magis probabilius. XII, 14, 1 plane constatissime. + C VIII, 25, 5 longius magis. X, 14, 3 difficultorem satis. XXIII, 21, 1 tam uilioribus. N VII, 3, 4 nobilieris admodum. 5, 1 minima admodum.
- comparationis gradus diuersi iunguntur. Inst. pref.* §. 2 egenum me omnique ex parte pauperrimum. III, 18 districtos atque abstinentissimos. V, 11, 1 infirmioribus paruisque. 22 parvulum minoremque. 29 in minimis apertisque cupi-

ditatibus . . . in maximis ac fortioribus occultisque. X, 15 perspicacissimus ac prouidus. XII, 30 perniciosissimum noxiunque. C I, 6, 3 cor perfectum atque mundissimum. III, 3 incircunscripte et remissius. V, 11, 1 accutiores ac delicatissimos cibos. *ibid.* dinares ac pessimae ualitudines. VIII, 6, 4 quae parua uidetur et minima. 15, 1 fermentissimas preces ignitasque. 22, 2 placidos et clementissimos. 26, 1 orationes puras ac feruentissimas. X, 3, 3 multis ac ualidissimis adsertionibus. 8, 2 facilioribus ac tenerinis initii. XI, 2, 1 pie nos atque humanissime suscepisset. XII, 12, 3 exiguum ac uilissimum eibum. XVI, 6, 4 ex paruulis rebus uilissimisque materia. 24 parua atque leuissima. XVIII, 3, 2 rectum atque iustissimum. XVIII, 16, 4 palpationem teneran atque mollissimam. XXIII, 20, 2 experientissimus atque perfectis. 21, 1 fauna insignis atque celeberrima.

comparatio per magis et maxime. I X, 2, 2 magis utilia et congruentia. C XI, 13, 2 magis euidenter. XVIII, 3, 2 maxime utilia atque saluberrima.

comparationis formae rariores. aequaminus I III, 11, congruentius C XVII, 19, 4. compendiosius I XII, 29, 1. compendiosissima N VI, 3, 4. compendiosissime C X, 14, 3. contentius I I, 1, II, 9, 3. III, 20. consultissime C XVIII, 16, 3. deiectores C XVII, 4. deuictissimus N V, 6, 3. denotius I III, 12, 2. deuotissima N VI, 11, 1. dispendiosius C XVI III, 14, 7. distictior-us I III, 1, 30, 2. V, 24. C XXII, 2. distictissime I III, 13. diuitissimus I III, 30, 5. edacissimus C XV, 8. egregior N VII, 3, 5. euidentius C XXI, 1, 1. exertissima doctrina N III, 8, 1. exuberantissimus C XVI, 14, 4. fermentior fides C XIII, 14, 3. feruentius I II, 13, 2. firmius C VIII, 15, 25, 6. iactantis-sima ostentatio C XV, 7, 4. inconsultissime C XVII, 20, 12. inconsultissimus C XVII, 13. indifferen-

tius C III, 15, 2. inpiissimus C XVII, 19, 3. N V, 1, 1. VI, 11, 2. inpiissime N II, 2, 2. intolerabilissimum N V, 15, 2. insidiosiores N VII, 6, 1. inuerecundius C XII, 9. paruissimus I I, 10. V, 11, 2. 26. VII, 28. C I, 5, 1. II, 1, 1. VI, 17, 1. VIII, 22, 2. XIII, 16, 5. peculiarius I V, 4 t. 4, 4. C II, 2, 2. III, 1, 1. 15, 2. 21, 3. V, 4, 3. VII, 17. VIII, 15. VIII, 15, 1. XXIII, 17, 2. perspicacissimus I V, 15. X, 15. XI, 1. piissimus N III, 1, 2 *et passim*. praecelsior C VIII, 18, 1. 25. prolixissimus N III, 14, 3. proprius I V, 1. C VIII, 25. prouector aetate C XI, 4, 1. purgatores C VII, 28. reprehensibilis I III, 16, 3. renerentissimus C XIII, 7, 2. robustius I V, 4, 1. sacratius I III, 3, 9. tenacius C XII, 6, 1. tenacissime I III, 43. negotior C VIII, 3, 6. uenerandis-simus N VII, 31, 1. nersutus C XIII, 18, 5.

conburere = amburere. C XV, 10, 1 manus eius in elibano flamma supernolante combusta est.

combustio ignis I VIII, 3. C III, 7, 11. concatenatio C V, 10, 1.

concedere auctoritati C XXI, 12, 1.

conceptus, us C V, 5. VIII, 21, 1. N II, 2, 4 *et* 6, 6, 5. VI, 8, 4, 22, 1. VII, 2, 2. — plur. N VII, 2, 4 (*concrete*).

concertare cum dat. I V, 16, 1.

concertatio = pugna C III, 13, 1. V, 27, 1. N VII, 9, 2 *et* 4.

coincidere in somnum I V, 29. X, 3. in gulæ uentrisque desideria C II, 16, 2. in teponi noxiun ac profundum mortis barathrum III, 5, 2. coincinitas pedum N VII, 5, 3.

concitus: I III, 16, 2 si non concitus ad cellam recurrere festinari. 25 cum ad superiora concitus pernolasset.

conclamantibus sibi diuinorum no-luminum testimoniois N III, 1, 2. conclauiu pectoris I II, 10, 1.

concludere = finire, consummare. I II, 10, 1 non ulla nox absque sa-cerdotis precem concludentis andi-tur. 10, 2 praecipiunt eam (ora-

tionem) celeri fine concludi. 11, 1 ne psalmos quidem ipsos continuata student pronuntiatione concludere; cf. C VIII, 34, 13. — III, 12 cenam oratione concludunt. III, 19, 2 ministerium ebdomadis ita concluditur. XII, 27, 1 uitam deformiore fine concludat, = ieiunio claudere. C XXI, 24 sex enim et triginta dies in ipsis ebdomadibus tantummodo concluduntur (*i.e. die dominico subtracto per sex hebdomades tantum xxxvi diebus ieiunium agitur*); cf. 30, 1 nec artissimis ieiuniorum terminis claudebantur, qui totum anni spatium aequali ieiunio concludebant. — N III, 15, 3 breui te responsione concludit ($\pi\epsilon\rho\alpha\tau\omega\gamma(\zeta\sigma)$), paucis sermonibus conterit.

conclusio (orationis) I II, 7, 3.

concorporare N VI, 17, 1. 22, 2 et 5.

concretio C XII, 7, 7. XXII, 5, 2. — concretio carnis VIII, 25, 1. corporis VIII, 25, 2. — concretiones obscenae I VI, 20.

conculta pedibus (ponna) I III, 18. conculcare luxuriam I V, 11, 2.

concupiscentia I V, 1 *passim*.

concupiscibile = τὸ ἐπιθυμτόν. C XXIII, 15, 3. — 15, 4. 17, 3 et 6.

condescendere (*Italorum* condescendere) = cedere, morigerari, subvenire, *I* cum datiuo C II, 13, 7 infirmitatibus, 13, 9 fragilitati inferiorum. XVII, 16, 2 infirmitati, 19, 8 utilitatibus aliorum, 2) *absolute* XVI, 23 condescendendo. XVII, 20, 3 secundum infirmitatem eorum qui instituebantur condescendisse se semper.

condicere ei horam I X, 20. ad condicta sepulchra perrexit C XV, 3, 3.

condigne I V, 1.

condicionalium enuntiatorum forma. I III, 20 reatus non alter remissus est, nisi . . . diluisset. VII, 17, 1 quasi nero non potuerat, si iudicauisset. C V, 4, 2 nec decipi potuit, nisi abusus fuisse. VI, 15 superadicere potuit, si non fuisse exessus. VII, 21, 3 confusio quae nos manebat, si ab ipsis fuissemus elisi. N II, 5, 2 si sacrum testi-

monium non suppeteret, ipsa rei neritas testimonio erat. 6, 5 filius hominis esse non potuerat, nisi prius dei filius fuisse. III, 9, 1 numquid potuerat offendere homines, si Christum solitarium esse hominem etiam ipse docuisse. V, 14, 3 naui omnes erant, nisi ipse esset omnium plenitudo. VII, 20, 2 quod ipse non haberat, nisi accepisset alienum. *ibid.* non insanus Petrus creditus fuerat aut . . . Paulus, si quibuscumque . . . dixissent. — C XVI, 19, 1. XXIII, 12, 5.

conditio (κατίτιος). I VII, 3, 2 quo nocem naturam conditionis in culpam. C III, 15, 1 quod per naturam conditionis insertum est. VIII, 7, 1 ante conditionem creaturae. 8, 2 *a die conditionis tuae (τὸῦ η̄ς; ἡ̄ πρᾶξις οὐκ εἰστιθῆται). 25, 2 summa conditionis deo omnium creatori (adscribenda). XXI, 9, 5 quod dominus mihi primae statim conditionis lege coniuxit. N II, 2, 5 ad conditionem terrenorum omnium caelestiumque, condolare = συνάγειν. C XI, 9, 2 condolens atque compatiens, 10 in criminibus alienis non condolere, — cum datiuo N VII, 31, 2 condolens ei atque compatiens.

condormitare conpellitur (mens) C II, 22, 2.

confabulari cum aliquo I III, 16, 2. confabulatio I II, 16. III, 17. VIII, 4. C XVII, 29. XX, 9, 2. — plur. C I, 18, 3. XII, 15, 2. XVIII, 6, 4.

confectio ignis C VIII, 3, 3.

confixio (præmiorum) I V, 15. clavorum C V, 6, 3.

confagrarī I VII, 21.

confatiili gener N I, 5, 6. conflatis statua II, 3, 5.

configlere cum datiuo C II, 13, 9 et 10. XV, 10, 1.

confusus interni humoris C XII, 9.

*conforme corpori (τὸν μορφὴν τῷ σώματι) C III, 7, 2.

confortare C VIII, 13, 2. XIII, 7, 1. 8, 4, 11, 5, 12, 11.

confonni honoribus C III, 11, 3.

confundi (= κινητέσσι) in re I VI, 9. — sequente infinitivo = uereri I III, 9. VIII, 7. C II, 12 t. 11, 2. III, 20, 3.

confusio = pudor, ignominia *I* IIII, 6, 9, 15, 1, 29. *V*, 16, 2, 39, 3. *VII*, 20. *VIII*, 11. *XI*, 18. *XII*, 25. *C II*, 11, 8 *passim*.
 confutatio *N* I, 2, 5.
 congaedet squalore *C III*, 11, 3. mihi in illa lacrimarum profusione congadeo *VIII*, 28, 2. de confata sibi purificatiue congaudeat *XII*, 4, 3. super eorum prosperitate congaudeas *XXIII*, 11, 2. — *absolute C XII*, 12, 3.
 congeinatio inuriarum *C XXI*, 32, 4.
 congerere (pecunias) *I* IIII, 14 t. 15, 1. *VII*, 14, 1. *C XVIII*, 7, 6.
 conglobatis sensibus *C VIII*, 25.
 congregari cum dativa *I V*, 12, 2, 16, 1, 19, 2, 36, 1. *C V*, 14, 2. *VII*, 21, 1. *XVIII*, 6, 2.
 congregare (dimitias) *I VII*, 25, 2. *XII*, 26. *-C I*, 4, 2. *II*, 4, 2. *XXIII*, 13, 2.
 congregatio = coenobium *I* IIII, 40, 41, 1. *C III*, 1, 1. *praef. ad Conf. p. III*, §. 2. *XVIII*, 4, 2, 16, 2. *XX*, 1, 3. congregatio coenobii *C XVIII*, 7, 2. *XVIII*, 11 t. = σύναξις *I II*, 15, 1. *III*, 2, 7, 1. *V*, 26. ecclesiae *C VIII*, 1, 1. fratrum *VIII*, 34, 13. *all.* congregatiōis sollemnitas *XVIII*, 4, 2.
 congressio = pugna *I V*, 16, 2. *X*, 25. *C XIII*, 9, 5. congressionis certamen *C V*, 14, 3.
 congrue *C XX*, 7, 1.
 congruentia (*adiect.*) ad morum formulam *I* I, 3.
 conuentia *I VI*, 9, 13, 2. *C V*, 7, 1. *VII*, 15, 3. — uitiorum *C I*, 14, 1. voluntatis *II*, 11, 1.
 coniugale vinculum *C XXI*, 1, 1.
 coniugare *I V*, 10. *C V*, 10, 5. *VII*, 10. *X*, 8, 3.
 coniugationes *C V*, 10, 5. — coniugatio nuptiū *XIII*, 16, 9.
 conjugatio, absorbit *C XXIII*, 17, 5. absorto *C VIII*, 6, 5. absorta *XIII*, 10, 3. *N III*, 3, 5. adorsi *C VII*, 2, 3. *X*, 3, 5. adorsus *XIII*, 1, 1. *XVII*, 25, 10. adplicita *I III*, 26. *XI*, 16. adplicitus *J VI*, 7, 2. clusis *C II*, 26, 4. cluso *VIII*, 35 t. 35, 1. conuulserunt *C XXIII*, 20. decurrit *C III*, 5, 2. defit *I V*, 19, 1. desistit *N III*, 3, 4. desisset *N VII*, 30, 2. euulsit *I III*, 24, 4. excu-

banuit *C XX*, 1, 3. expedit = expetit *I III*, 30 t. 30, 2. *C XVIII*, 8, 4: cf. petit *C VIII*, 16, 4. — explicare: expliciti *I I*, 5. explicatis *C VIII*, 1. explicauit *N II*, 2, 3. explicuit *N III*, 3, 4. *III*, 9, 7. *VII*, 22, 4. — extensa *C VIII*, 1. extensus *XVI*, 27, 2. *I III*, 21. — forent *I pr. §. 6.* fuero = fuerim *N praef.* §. 1. — frenderunt *C VII*, 21, 4. inquietus *I I*, 2, 1. *V*, 21, 5. 32, 3. *VI*, 12, 15, 1. *VII*, 17, 6. *VIII*, 8, 1. *VIII*, 3. *X*, 4, 7, 7. *XI*, 16 *passim* (*plus quam quadragies*). latitum *I III*, 31. nasciturus *N II*, 2, 4. obtutus *C XI*, 16, 2. oculerat *C XVIII*, 15, 4 (*at N VII*, 13, 4 oculuit). — odiendi *C XXI*, 12, 3. odiens *C XXII*, 15, 3. orditus *C XVII*, 20, 7. oreris *C VIII*, 31. ostensae *C XX*, 3, 1. ostensum *C XVII*, 17, 4. ostensurum *C III*, 10, 5. praestitum *C VIII*, 34, 5. praeteriuimus *I VII*, 13. reecurrerit *C VII*, 26, 3. reecurrimus *C XX*, 2, 3. reecurrerit *C XXIII*, 5, 1. rediuimus *C X*, 3, 5. retunsa *C VII*, 23, 2. sancta est sententia *I X*, 23. sacrae *praef. ad Conf. p. I*, §. 1. sorduisse (sordesco) *I III*, 10. tensum *C XXIII*, 21, 2. uenundanit *C XXIII*, 13, 1.
 coningatio periphr. actiui pro futuro actiui. *I III*, 7, 1 erit sectura. *XI*, 17 quae patiuntur nel quae passuri sunt iuniores. *C I*, 10, 5 in quo (officio) erunt permanensi. *XV*, 2, 3 caritas nero perpetuo permanstra (est). *XVII*, 16, 3 rerum quas nel prelaturi sumus nel protalus. *XXIII*, 1, 1 sunt oblati.
 coningatio periphr. passiui pro futuro passiui siue eo sensu, quo Graecorum μολέων cum infinitivo usurpatur. 1) indicatiuus. *I V*, 4, 3 sicut in conlationibus seniorum plenis disputandum est. 32, 2. *VIII*, 4, 2. *praef. ad Conf. p. I*, §. 4. *VIII*, 23, 1. *praef. ad Conf. p. II*, §. 3. *XV*, 2, 3. *XVI*, 1. *XVII*, 20, 1 et 2. *XXIII*, 20, 3. *N III*, 7, 4. *III*, 3, 3. — 2) coniunctius. *C III*, 7, 6 quorum ne reor ne tanta inuenienda sit mul-

titudo. XVI, 26, 1. XXIII, 1, 3. N
III, 10, 5. — 3) *infinitius* I III,
7, 1. III, 5, 30, 2. V, 41. VI, 7, 2.
15, 2. VII, 7, 2. 10. VIII, 22 *hīs*.
X, 14. XI, 4. C I, 10, 1. 14, 1.
22, 2. II, 3, 1. III, 16, 1. 22, 4. III,
15, 1. 19, 2. V, 6, 5. 21, 1. VII,
21, 5. VIII, 10, 2. 13, 2. 14. 2. VIII,
12, 2. 19, 21, 2. 33, 34, 6. X, 1, 9, 2.
XI, 2, 2. XII, 4, 4. 16, 3. XVII, 3,
5, 1 *bis*, 5, 3. 8, 8, 10, 17, 6.
29. XVIII, 16, 1. XXI, 2. 33, 4.
XXIII, 13, 3. 15, 4. XXIII, 1, 1 *et*
2, 2, 4. 11, 2. 26, 1 *et* 18. N II, 3,
2 *et* 4. III, 7, 3. III, 9, 3 *et* 6.
V, 6, 2. — *pro plusquamperf.* in
constructione accus. cum infinit.
C X, 9, 3 quorum uirtutem nobis
arbitror fuisse reserandam. — 4)
participium. I I, 1, 4 Petro ad
necem die postera producendo.
ibid. §. 5 Paulum a Iudeis in
uincula mittendum. III, 7, 2 eidem
inreputatione subiciendus. III, 7
aduincendens congregationi fra-
trum. X, 3 acerius infirmanda. C
V, 22 terra danda promittitur. VII,
24 uelut facile uiuendos andenter
iuadunt. VII, 19, 3. 31, 2. XV,
3, 6. XXIII, 6, 3. 19, 2. 24, 5.
N VI, 2, 2.

coniunctiones copulatiuae. I VII, 3, 1
non solum . . . nerm.

coniunctionum uarietas 1) *copulat.*
I III, 12 sen . . . nel . . . et. C
III, 19, 6 nec . . . nec . . . ac . . .
aut . . . nel . . . aut. VII, 24 ac . . .
uel. 32, 4 siue . . . ac. VIII, 12, 1
uel . . . uel . . . et. 21, 8 uel . . . at-
que. II, 2, 2 nec . . . neque. II, 3,
4 neque . . . nec. — 2) *disiunct.* I
I, 9, 1 uel . . . sen; cf. V, 23, 2.
VIII, 12. C VIII, 15. — I III, 3,
8 aut . . . uel. III, 16, 1 nel . . . aut.
VI, 13, 1 nel . . . sen certe; cf. XI,
7. — I VII, 5 siue . . . nel certe;
cf. VIII, 14. XII, 26. C VIII, 8, 3.
— I VIII, 4, 2 ne . . . sen; cf. 6. —
I VIII, 4 sen . . . ne; cf. C I, 10, 1.
— I VIII, 19, 2 nel . . . nel certe.
I VIII, 12 sen . . . uel; cf. C X, 10,
4 *et* 14. — I XII, 11 t. siue . . . nel.
I VIII, 3 nel . . . sed nee. X, 2 t.
nel . . . ue. XI, 13 aut . . . ant . . .
uel. C I, 7, 1 uel . . . siue. 8, 1

aut . . . seu. 10, 1 uel . . . uel . . . seu;
cf. VII, 19, 1. VIII, 14. — VII,
15, 2 seu . . . aut certe. VIII, 16
uel . . . nel . . . sen certe. XVI, 2, 1
seu . . . nel . . . ac. 2, 2 uel . . . uel
. . . uel . . . sen . . . ac. — III, 20, 1
et . . . uel . . . aut.

coniunctius perf. = *coniunct. prae-*
I VI, 20 si . . . subrepert ac . . .
egerantur. VII, 4 si maluerimus
. . . et uellemus. VIII, 3 si uolueri-
mus; cf. 4, 5. X, 15. — VIII, 10 si
licitum sit. VIII, 8 t. si habueri-
mus. XI, 4 si iejuinet . . . si con-
texerit. C XVII, 19, 8 nisi ma-
luerimus et efficiamur.

coniunctius in enuntiatis relativis
sine causa positus. I VIII, 14 eos
quos inficerit (*praecedunt indi-
catui*). X, 6 t. C XI, 9, 3. XVII,
19, 3 ob quam non debuerit con-
demnari. N II, 5, 2 nec dare quis-
quam alteri nalet quo ipse indi-
get, aut tribueret illius rei copiam
cuius se inopiam sustinere fate-
atur. VI, 16, 2 hoc tamen etiam
tu ipse, qui omnia admodum sa-
cramenta salutis neges, negare
non aedes. — C I, 5 t. N I,
5, 1. II, 2, 2. III, 6, 5. III, 11, 3.
V, 10, 3. VI, 10, 3 *et* 6. 16, 2. VII,
1, 1. 19, 2. 22, 4.

coniunctius in interrogacione recta:
cf. sub 'an'.

coniunctius coniunctus cum accens.
et *infin.* I II, 16 credunt eum tra-
di Satanae et . . . se efficiat. V, 34
ipsa lectio sola sufficiat, nec eos
commentatorum institutionibus in-
digere. C VII, 28 haec credere nos
oportet, primo quod . . . temptetur,
secundo quod omnia . . . inrogen-
tur, et idcirco eos humiliari. XVI,
1 audiensque a nobis quod non
carnali, sed spirituali essemus fra-
ternitate deuineti, nosque ab
exordio remunitionis . . . indi-
uidua semper coniunctione sociatos.
XXIII, 1, 2 hoc iugiter mente uol-
uentes, quod profectum magis ex
illorum essemus adsiduitate cap-
turi, nullaque nos corporalium re-
rum sollicitudine occupandos. cf.
N II, 2, 7. V, 1, 1.

- conlatio = sermo, disputatio *Inst. praeft.* §. 5 *passim*, = collecta *I VII*, 17, 1—3. *X*, 8, 3. = comparatio *C XIII*, 3, 2, 4, 4.
- conloqui *cum datiuo I III*, 3, 7. *III*, 16, 2. *V*, 35. *VIII*, 11. *C VII*, 6, 1. *VIII*, 18, 1.
- conluctari *cum datiuo I V*, 11, 1. *II*, 13, 9.
- confundiri daemonum *C XV*, 1, 5.
- confunio *C II*, 23, 1. *XII*, 6, 7. in purissima *XII*, 4, 4. *XXII*, 6, 7. carnis *XII*, 7, 7. caeni *XIII*, 16, 5.
- commixtio *C XIII*, 5, 3.
- communere *cum datiuo I III*, 5.
- compago *C VII*, 6, 4.
- comparare ad similitudinem *C V*, 20 t.
- compati *cum datiuo C II*, 5, 5, 13, 7—10. *VII*, 30, 1. *XVI*, 22, 2. *X VI*, 22, 1.
- compellere. *C XII*, 8, 2 crebrioribus quam natura compellit egestionibus. *XXII*, 5, 2 egestionem aliquam pro natura per necessitatem compulsionem. 6, 4 hunc impurissimum fluxum compelli. — compellere in *C XX*, 11, 2: si in iracundiae uitium compellitur. — compellere *cum infin.* *I act.* *C XXIII*, 10 exhibere compellimur. *I VII*, 10, 14, 1. *VIII*, 6, 2) *pass.* *C I*, 5, 4 compellet effundi. *V*, 11, 6 quod ea desiderari compellit. *VIII*, 25, 6 eos peccatorum compellit laqueis implicari. — *I V*, 23, 1. *VII*, 9, 2. *C XVII*, 20, 1 *et* 6, 25, 8. *XVIII*, 7, 3 *et* 8. *XXII*, 13, 5. *XIII*, 11, 1, 13, 1 *et* alias.
- compensare *intr.* = idem pondus habere, *cum datiuo C I*, 21, 2 illis compensantia. *XV*, 10, 4 ponderi. — absolute *I XII*, 11, 2.
- competisset in eum (diem) certaminis occasio (concepisset *codd*) *I III*, 10.
- * complacuit pater (εὐδόκησεν ὁ πατὴρ) dare *I III*, 38. — complactus *N III*, 16, 8 *et* 9.
- complex damnationis *I II*, 16.
- compositio humanae figurae *C X*, 2, 2.
- compulsio canonica *I III*, 2. gastrimargiae *C V*, 21, 3. legiferi molenta compulsio *XI*, 5, 4.
- compulsor, qui monachos ad orationes celebrandas exsuscitat *I III*, 2.
- conpunctio = paenitentia *I III*, 43.]
- V, 14, 1 *et* 2. *VIII*, 9. *XII*, 27, 5. *C I*, 17, 2. 19, 1. *II*, 11, 3, 17, 2 *passim*. — plur. *C VIII*, 26, 1. 27. — conpunctio delictorum *I XII*, 15, 1. lacrimarum *C VIII*, 28, 2.
- computare *C XXI*, 25, 3.
- conqueri *cum datiuo C XVII*, 20, 11. *XXI*, 18, 1.
- conrure de caelstibus *C V*, 6, 6. in malum *C XXI*, 14, 1.
- consequens est *cum accus.* *et infin.* *C XXII*, 6, 5.
- conserere iurgia *C XVI*, 24. manus aduersus haerescem *N praeft.* §. 3. consignare = in manus dare, tradere (*Italorum* consegnare). *I III*, 6 vestimenta oeconomia consignata. 19, 3 alii succendentibus utensilia ac uasa consignant. *X*, 20 qui uellet aliquid amplius operis consignare (*praeedit* statutum operis pensum cotidie oeconomia tradaret). *C VIII*, 16, 2 se nuntiabant consignatos sibi mete deceperis.
- consimilis *cum genet.* *C VII*, 32, 1 corum.
- consistere = habitare *C XVIII*, 15, 7. *XVIII*, 16, 2. =uinere *C XXI*, 7 t. sub euangelii gratia.
- consipire *I V*, 14, 2. *C XX*, 7, 2.
- consors *cum datiuo I III*, 5.
- consputare *N VII*, 13, 2.
- constipari adulantium cuneis *C III*, 11, 3. constipatur aer densitate spirituum *C VIII*, 12, 1.
- constipatio daemonum *C VIII*, 12 t. 16, 2.
- constitutio huius mundi *C VIII*, 7, 2.
- constitutiones *N VII*, 3, 2. = consilium, sententia *C XVII*, 9.
- constitutor *N VII*, 3, 2.
- constitutus = commorans, degens, situs *Inst. praeft.* §. 4, 1, 9, 1. *II*, 10, 2. *III*, 3, 2, 5, 2. *III*, 15, 1. *V*, 38, 2. *VII*, 27. *praeft. ad Confl. p. I*, §. 3 *et* 7. *I*, 10, 5, 13, 3, 14, 1. *II*, 2, 1 *passim*.
- constrictio cinguli *I I*, 11, 1. uentrис *C X*, 10, 7.
- constringere *cum infin.* = cogere. *I V*, 30, 2 oleum benedicere constrictus sum.
- consuetudinarii psalmi *I III*, 12. inquietudo *C XVIII*, 6, 4.

- consultores discretionis *i. e.* qui discretionem suadent *C I*, 23, 3.
 consultus *absolute* = prudens *C XVI*, 6, 1.
 consummatio = finis *N VII*, 13, 3.
 contaminator *N VII*, 30, 3.
 contemnere *cum infin.* *C XVIII*, 8, 1
 pristinos mores resecare contemnumt. *XXI*, 5, 3 consummare leuiora praecepta contemnumt. *I X*, 7, 9, 11, 16.
 contemperare noluntatis arbitrium *C III*, 12, 5.
 contemplari *cum accus.* et *infin.* *C III*, 13, 2 daemones detestabiliores esse hominibus contemplamur. = intellegere, agnoscere *I I*, 1, 3.
 contestari = testari *C XXI*, 4, 4, 20, 1.
 contiguous = continuus, *I II*, 5, 5
 undecim psalmos orationum interiectione distinctos contiguous uersibus parili pronuntiatione cantasset.
 contineare, *I I*, 2, 1 ut in quibusdam Latinis exemplaribus non proprie continetur (= scriptum est). *C VIII*, 21, 3 ut continent diversa exemplaria. *X*, 13, 2 aliud quid meditatur quam textus ipsius continet psalmi. *N VI*, 5, 2 aliud textum ipsum continere. — = abstinere. *I V*, 21, 4 ab his continentis.
 continuare *absolute*. *C XX*, 7, 2 per gemitus atque suspiria maesta ingitate continuans.
 contra ire *cum dativo* *N VII*, 5, 6.
 contractus uersi vel causae negotiorumque *C XVI*, 2, 3.
 contrahuntur sputa de secco gutture *I XII*, 27, 3.
 contrariae escae *I VI*, 11.
 contrarietas noluntatum *C XVI*, 3, 2.
 contremescere *trans.* *C XII*, 12, 3 uitentem domini.
 contribules *C XVI*, 2, 2.
 contristeris in damnis *C XXIII*, 11, 2.
 contrito laboris *I II*, 3, 3 operis *I V*, 10; cf. *VII*, 19. *C V*, 4, 3. spiritus *I V*, 21, 4; cf. *VI*, 1. *VIII*, 11. *C VIII*, 2, 1. *XIII*, 5, 4. *XX*, 7, 2. cordis *I VI*, 3; cf. *IV*, *XII*, 11, 3. *C I*, 1. *XX*, 6, 2. cordis et corporis *C V*, 16, 6.
 contumescere *C XVIII*, 16, 13.
 contusio pectoris *C XX*, 7, 1.
 contutari *C X*, 11, 3.
- connenire conscientiam *C XXII*, 5, 2.
 conuenticulum paterni dogmatis *N VI*, 5, 2. fratrurn *I II*, 3, 1. — conuenticula *I III*, 6. *III*, 7, 2. *III*, 1.
 conuentio = in ius vocatio *C V*, 21, 1. — plur. 21, 3.
 conuentus = synaxis *I II*, 2, 2. 3, 1
 17. *III*, 4, 2 *et saep.*
 conuersatio = uitae ratio, *Lebenswandel* *I I*, 2, 4. *C II*, 2, 3. 13. 12 *passim*. — plur. *I X*, 7, 4. — huius uitiae conuersatio *I III*, 24, 1. conuersationem uitamque *I V*, 30, 3. perfectorum uita et conuersatione *C V*, 19, 4. — conuersatio bonorum actuum *N V*, 1, 1.
 conulsio niscerum *C XXI*, 22, 4.
 cooperari. *I XII*, 18 in nobis. — *cum dativo* *C III*, 12, 2. *XIII*, 13, 1 et 5.
 cooperatio *C III*, 16, 4. *N II*, 2, 6. *VII*, 17, 4 et 7.
 copula carnis *C XII*, 7, 4. nuptiarum *XXI*, 32, 2 coniugiorum *XXII*, 6, 8 (cf. *XXIII*, 26, 2, *ubi cum BEZc scribendum uidetur* societas copulae, *i. e.* matrimonii) — copulae syllabarum *C X*, 8, 3.
 copina *I III*, 22.
 coronatus praeconiis *C VIII*, 16, 3.
 corporare *N VII*, 2, 5.
 corpulentiores escae *I V*, 7.
 corporus fraternitatis *I I*, 2, 2. *II*, 5, 3. *III*, 5. *VII*, 13.
 corpusculum *C XXIII*, 20, 3.
 correptio. *C VII*, 26, 4 tali correptione percussus est. 31, 1 flagellum correptionis infertur. — plur. *I III*, 16 t. *C II*, 13, 4.
 corrigi in meliorem statum *C III*, 13, 1.
 corruptibilis *Inst. praef.* §. 2. *V*, 21, 5. *VI*, 8.
 coruscante evangelio *C XVII*, 18, 2. euangelico mandato *VIII*, 23, 3.
 coruscatio splendoris *I III*, 3, 6.
 cotidianis diebus *I III*, 24, 3. *C III*, 12, 4.
 crapula uini *I V*, 6. salutaris uersi *C XIII*, 17, 3. ciborum *XX*, 11, 1. interdictis escis et ebrietate omnique crapula abstinere *I VI*, 7, 1. — plur. crapulae *C VIII*, 5, 2.
 crapulari *I VIII*, 3.

- crassiora uitia *C* XXIII, 5, 9. crasso intellectu *XXIII*, 26, 1.
erastinus: de erastino *I* III, 5. VII, 30. in erastinum *C* II, 24, 1.
creatio *C* VIII, 7, 2 et 3. creationes terrenae *N* VII, 3, 2.
creature = omnia creata *I* V, 22. *C* VIII, 7, 1. XIII, 17, 4. *XXIII*, 3, 4. — creatureae *C* VIII, 7, 3. *N* VII, 2, 4.
credere in uirtute *N* VII, 17, 6. in aliquem e. gr. *N* V, 9, 5. aliquem e. gr. *N* VI, 19, 3. VII, 17, 7.
credulitas absolute *I* III, 20. *C* I, 14. *IX*, VIII, 4, 2. *XVIII*, 5, 2. *N* III, 6, 4. credulitas fidei *I* III, 3, 6. caelestis regni *C* VII, 5, 5.
crimen: in crimine esse *C* XVI, 18, 2. criminosa = scelestus *C* VIII, 19. crucifigere uoluntates *C* XVIII, 8, 3. crucifixus *I* III, 34 t. 35 *passim*. — *cum datiuo* *I* III, 34. *C* XVIII, 7, 7 huic mundo. *I* III, 35. — *C* XXIII, 20 quibus uere crucifixus est mundus.
eruditas (frugum) *C* VIII, 3, 3.
cube = cella *I* III, 12. X, 2, 1.
cuendus *I* I, 3 t. 3. 10. III, 17.
cudere libellos *I* II, 9, 3.
enpabilis *I* VII, 4. *C* XXI, 33, 2.
enm causa *cum indicat*. *I* VII, 17. 6. VIII, 15.
cunnulus = cunnulatio. *N* VII, 5, 5 non necessaria ad exemplum addantur ad cunnulum.
ennei adulantium *C* III, 11, 3.
enrare. *I* III, 27, 3 nec enrabat de praesentibus eins iniuris. — sa- nare. *C* VII, 26, 6 enuetis adul- ditibus curarentur.
curiosae maleficiorum artes *C* VIII, 21, 6. res 21, 7.
curiositas 'Neugierde' *C* V, 16, 5. 'Sorgfall' VIII, 21, 8.
enruata corpora *C* XI, 2, 2; cf. 4, 1.
enruatio (scil. gennum) trina *C* VIII, 34, 13. gennum X, 10, 15.
da conterere *N* VII, 1, 3; cf. 1, 4.
daemonicus *N* VII, 13, 4.
daemonicus *N* III, 9, 7. VII, 17, 7. *daemonium* *C* I, 22, 2. *VIII*, 14, 1. *IX*, XII, 6, 3. XIII, 7, 1. *XV*, 6, 2. 7, 5. *XVI*, 19, 2. *XVIII*, 15, 7. *N* VII, 17, 1. *IX*, 19, 2.
dannabilis *C* VIII, 5, 1. *XVII*, 28, 2.
datiuus pro a-ab: cf. 'ablatus'.
de pro genetivo partitivo. *I* III, 6 nihil de consuetudine. *III*, 21 de praebitione nihil immuni. *III*, 38 considera ergo te de paucis et electis effectu. *V*, 38, 2 nihil de rigore. 39, 2 de scripturis sanctis aliquid. *XI*, 16 quidnam de scripturis legeret. *C* III, 16, 4 quicquam de bonis actibus nostrae industriae deputare. *III*, 19, 7 nudimus de frigidis atque carnalibus ad spiritalem peruenisse feruorem, de tepidis atque animalibus omnino non nudimus. *III*, 20, 1 nihil de anterioribus nititi. *VIII*, 15, 3 de illo primo et humili ordine is, qui sub terroris est poena constitutus, ita ad horam compungitur. *XI*, 5, 1 decimas de substantiis nostris offerimus deo. 20, 2 primitum de Iudeis Christianorum populum domino consecranit. *N* VI, 1, 1 de tot panibus fragmenta. 5, 3 plus haberet quod de praesenti errore corrigaret. — *I* VII, 25, 2. *C* VI, 11, 11. — de *pro abl. causae vel instrumenti*. *I* XII, 27, 1 inflatur de saeculi dignitate. *C* II, 26, 2 de canonico modo debitum. *VII*, 26, 6 de oleo ungnerentur infirmi. *VIII*, 7, 2 fortino illas et non de industria concepisse credatur. 15, 3 spiritus alacritate de obsecrationis pinguedine repleteur. 29, 2 ubiores lacrimarum fontes de intolerantia gaudii prorumpunt. *X*, 10, 5 inflari de prospero statu. 10, 11 de uictoriae meae elatione confodiar. *XV*, 7, 5 non de admiratione signorum, sed de ornatu morum debet apud nos esse laudabilis. *XVII*, 20, 7 de falsis nera confirmans. *XXII*, 3, 1 non de praesenti inedia, sed de miniatate praeteritae saturitatis effunditur. 6, 3 utrum de industria sua ita se capacem huius crederet esse mirtutis. *XXIII*, 2, 2 de suis substantiis sustentare nos. 8, 2 de quibus (armis) aetas robustior immuneras hostium prostravit caternas. — *uaria*: de reliquo — alias, ceterum *I* I, 4. de foris *I* + *VI*, 2. *VIII*,

8. de cetero *I X*, 6. 25. de longinquo manigiis adportetur *C XI*, 1. longe de plenitudine sunt *N V*, 14. 3.
- debellare passiones *I V*, 20.
- debellatrix *C XXII*, 3. 3.
- debitum = aes alienum. *I V*, 38 t. 38. 2. 39. 2. centum solidorum debitum 38. 1. debita peccatorum *C XXIII*, 18. 1.
- decalogus *C VIII*, 23. 5.
- decania = decuria *I III*, 10. 17.
- decantatio *I II*, 11. 2. *C I*, 17. 2. *X*, 10. 15.
- deceptor *C XII*, 4. 3.
- deceptrix *C XXI*, 9. 6.
- decerere: decreuit numerum custodiri *I II*, 6.
- decerperet aliquid laudi *C XVIII*, 15. 7.
- decertare agonem *I VI*, 5. *VIII*, 5. *X*, 5. — *cum dativo I V*, 12. 2 iunioribus coaequisque decertans.
- decessiones *I VII*, 8.
- decessus (*plur.*) *I XII*, 30.
- decimae quinque dierum *C XXI*, 25. 3.
- decimare *C XXI*, 25. 3.
- decimatio *C XXI*, 28. 2.
- decimo *I III*, 39. 2.
- decipulae inimici *I XI*, 17. 1.
- declinare *absolute* = fugere *C XV*, 3. 3.
- declinatio. A. singularis 1) genet.* synechoes *N VI*, 23. 1. anachoreseos *I V*, 4. 1 *passim*. compagnis *C VII*, 6. 4. haereseos *C X*, 5 t. *passim*. synaxeos *C X*, 10. 8 *passim*. paralyseos *C XIII*, 16. 3. alterutrae *C XVI*, 15. 2) *dat.* requiei *I II*, 17. alio + *C VII*, 5. 1. 3) *accus.* aedian *I X*, 21 t. synaxin *I III*, 5. 1. *C VII*, 34. 2. *VIII*, 34. 13. *XIII*, 1. *XV*, 1. 1. *XXII*, 1. 1. *XXIII*, 19. 1. requiem *I III*, 8. 2. *III*, 38. *C II*, 1. 1. anxesin *I X*, 8. 1. anachoresin *C II*, 2. 2. sitem *C VII*, 2. 1. *XII*, 4. 1 (*passim* sitim). haeresin *N I*, 2. 4. *V*, 1. 1. haeresem *N pref.* §. 3. haeresin *C X*, 2. 2. *N I*, 2. 4 *passim*. anthropomorphon *C X*, 3. 4. 4) *ablat.* neteri *I I*, 1. 2. 7 *passim* (*circiter decies*). requie *I III*, 8. 1. iuniori *I V*, 11. 1. maiori *I VII*, 15. 2. naui *C XXII*, 11. 4. sodali *I V*, 27. suppelletili *I V*, 37. febri *I VI*, 3. synaxi *C VIII*, 36. 3. praecedente *I VII*, 5. praecedenti *C VIII*, 3. 3. circumstanti *C XV*, 3. 3. accedenti *C XXIII*, 17. 2. sequenti *C XVIII*, 4. 1. parienti *N VII*, 4. 4. base *I V*, 17. 1. tremente *C I*, 15. 1. «forte *C XII*, 6. 6. *XVIII*, 13. 2. primore *C XVII*, 8. 2. natale *N VII*, 25. 2. — *B. pluralis. 1) nominat.* idem *N I*, 4. 3. 2) *genet.* aduenientum *I II*, 3. 3. *III*, 25. infirmantium *I X*, 15. indigentum *C I*, 10. 4. *XXI*, 2. laborantum *C II*, 13. 7. innocentium *C XIII*, 11. 1. docentum *C XIII*, 9. 2. effertenum *C XV*, 1. 4. potentum *C XXIII*, 2. 3. — serpentum *C VIII*, 21. 5. *XVIII*, 16. 13. serpentum *I VIII*, 19. 1. *C I*, 22. 2. *X*, 11. 4. *XVI*, 2. 2. *XXIII*, 24. 5. *N VII*, 1. 5. torrentum *C XVII*, 13. 3. omnigenum *I III*, 3. 4. *C III*, 12. 5. *VIII*, 21. 5. ebdomadarum *III*, 22. *C XXI*, 27. specierum *C VIII*, 10 t. fraudum *C XVIII*, 15. 7. haereson *N I*, 2. 4. orum *N VII*, 5. 3. mensum *N VII*, 26. 2. renium *I VI*, 7. 2. 3) *accus.* synaxis *I II*, 10. 1. daemonas *C VII*, 32. 4. *VIII*, 19. 2 et 3. 21. 6. *X*, 5. 1. *XIII*, 19. *XV*, 8 t. 7. 1. martyras *C XVIII*, 7. 7. 4) *ablat.* animabus *I pr.* 2. *V*, 17. 3. *N V*, 4. 6 et *passim*. nasibus *Inst. pref.* §. 1. *III*, 19. 3. *C XXII*, 9. 1. nasis *C XIII*, 13. 6. *XXII*, 6. 9. speciebus *C VIII*, 15. 1. faciebus *C XI*, 10. factoribus *C XIII*, 14. 2. isdem (*ablat. et dat.*) *C V*, 6. 2. *VII*, 32. 3. *VIII*, 5. 1. 6. 2. *XI*, 10. *XVII*, 3. *praef. Cond. p.* *III*, §. 3. *XVIII*, 7. 3. 16. 9. *XXIII*, 10. 1. *N II*, 1. 1. *V*, 11. 2. 13. 2. *VII*, 26. 2. *I III*, 36 t. *V*, 30. 3. *VII*, 13. (*de nominum propriorum declinatione cf. Ind. nom. et rerum*)
- decorlors *I I*, 2. 10.
- decoriata tegmine *I XI*, 5.
- decombere — cubare *I I*, 1. 2. *C XVII*, 25. 10.
- dedere se rei *C III*, 12. 3. dedere sollicitudinem ergarem *XIII*, 4. 2. dedit insipientiam deo *C VIII*, 23. 2. dediticius sibi *I X*, 6. ei *X*, 25.

- deducere = dimittere, prosequi *I V*, 24.
 deductio = prosecutio *C XVIII*, 6, 4.
 deesse non possunt remedia ab illo medico *C XVIII*, 12, 1.
 deferre = adferre, *I III*, 21. donec possent coempta deferri. *V*, 40, 1. ficius abbati Iohanni detulisset. *VIII*, 18 uitia in heremum detulerimus. *C III*, 1, 1 eam (quam) iuniorum sibi labore deferri. *XIII*, 7, 1 frugum svarum primitias detulisset. *XVIII*, 15, 3 querellam sancto Isidoro detulit. cf. *I VII*, 17, 3. = offerre. *C VIII*, 35 t. de oratione intra cubiculum deferenda. *XVI*, 19, 2 orationes atque sacrificia non deo, sed daemonis deferant.
- defernere *I XI*, 8 t. 7.
- deficere = mori *I V*, 40 t.
- defigere *cum dativo* *I V*, 14, 4 mens contemplationi diminuae defixa. — *cum praep.* ad *I V*, 14, 4 ad ea defixit mentis obtutum. *C X*, 10, 1. — huc usque *C I*, 7, 4. in uerba *I II*, 5, 5. in unum *C XXIII*, 6, 1. in eum *XXIII*, 6, 3. — defixum habet *I V*, 17, 2. illie habentes oculos animae nostrae defixos *I III*, 35. illie habens defixum intuitum *I V*, 41. ubi mentis intentionem debeamus habere defixum *C I*, 13, 1. peruagationem mentis defixum continuit *C XXIII*, 8, 2. — *cum praep.* in et abl. *C I*, 4, 4. *II*, 13, 8. *VII*, 15, 2. *VIII*, 6, 4. 30, 2. *XX*, 7, 2. *XXI*, 17, 1. 26, 2. *XXIII*, 8, 2. — *cum praep.* erga: omnem curam erga illius impugnationem defigens *C V*, 14, 1. omne studium erga cultum sui cordis defixerit *C XII*, 5, 5.
- definire = statuere, constitue, decernere, consilium capere, declarare, dicere *I V*, 32, 3. *VI*, 18. *X*, 13. *XII*, 14, 1. *C VI*, 6, 3. *VII*, 4, 1. *VIII*, 7, 4. *X*, 2, 1. *XII*, 7, 7. *XIII*, 16, 1. 18, 4. *XVII t. passim*.
- definitio = sententia, decretum, indicium *I I*, 2, 4. *VII*, 18 t. 18. *VIII*, 1, 2. *XII*, 29, 3. *C II*, 5, 2. 10, 1. 11, 7. 24, 2. *VI*, 9, 1. *VII*, 12, 1. 19, 1. *XIII*, 18 t. *XVI*, 6, 1 et 6. 23. *XVII*, 21, 3. 22. 25, 7—8.
- definitiunculae *N VII*, 2, 2.
 deflere de re *C XXIII*, 7, 2.
 deflorare nirtutem ab his *I V*, 4, 2.
 primitiarum nostrarum opima deflorans *C XXI*, 26, 4.
 defodere in terram *C I*, 22, 2.
 defraudare. *I V*, 7 se refectione defraudet, 19, 1 praeniorm stipendiis. *C XXIII*, 11, 4 fructu manuum.
 defungi *cum dativo*. *I III*, 34. *C XVIII*, 9, 3 huic mundo. *I III*, 35 cunctis elementis.
 degustatio somni *C I*, 23, 5. modicae insuauitatis *V*, 11, 3.
 degustator spiritalium sensuum (animus) *C X*, 13, 1.
 deiectio = τὸν ναχτόν: *I VII*, 20. *C VII*, 21, 2. — τὸν καταβάλλεσθαι *C VIII*, 10, 1. = maestitia *C II*, 13, 5. deiectio tristitiae *I V*, 10. maestitia *C III*, 2 t.
 dein *I III*, 3, 11. *VI*, 1, 3. *X*, 2, 3. 18. *C II*, 11, 3. *XIII*, 14, 9.
 deitas *I VIII*, 4, 2. *C VIII*, 25, 4. *XXIII*, 3, 4. *N I*, 2, 5. *II*, 7, 1. *III*, 2, 3. *VI*, 18, 2 *passim*.
 delectabilis *actiu*. *I V*, 21, 3 esca. *C XIII*, 6, 2 sopor.
 delectari *cum infinitivo* *I X*, 7, 6. *XI*, 15.
 delere criminis *I XII*, 11, 1. maculam *C XVIII*, 16, 7. peccata *I III*, 3, 3. sceleris *C XX*, 8, 9.
 delatio nominis *C XVII*, 25, 18.
 delictor primus (Adam) *C XXIII*, 13, 2.
 delinquare *aliquid in aliquo* *C VIII*, 22, 4.
 delitescere latere *I III*, 30, 4. 31.
 demersus sopore *C XXI*, 26, 4.
 demorari *intrans*. — commorari *I III*, 31.
 denudatio ferramenti *C XVII*, 14, 2.
 denique = ideo, igitur, itaque *I II*, 11, 2. *III*, 6. 12. *VI*, 18. *VII*, 24. 25, 1. *VIII*, 9. *X*, 1. 7, 6. 24. *C II*, 3, 1. *III*, 16, 1. *III*, 13, 2. 17. *V*, 6, 5. *VI*, 4, 2. *VIII*, 10, 2. *VIII*, 18, 3. *X*, 2, 3 *passim*.
 denotari *cum genet.* *C XVIII*, 3, 1 segnitiae.
 denudatio nitiorum *I VII*, 13 t.
 denuntiare *C XVII*, 20, 4. *XXI*, 34, 3.
 denuntiatio paschalis *C X*, 2, 2.
 depeccisci; depectum *I VII*, 17, 4.
 depectio dati acceptine *C XVI*, 2, 1.

- depellere morbum *I VI*, 3.
dependere a noce psallentis *I II*, 12, 1.
dependere rebus curam *I IIII*, 14.
deperit feminam *C XIII*, 8, 2.
deploratio *N I*, 5, 1.
depopulatrix superbia *I XII*, 32 *t.*
desposceret *cum infin.* *I XII*, 14, 3 pro-
mereri directionem operam.
depositio = sepulta *C XVIII*, 1, 1.
deprecari *sequente nt* *C II*, 13, 6. *VIII*, 25, 6. *XIII*, 15, 3. *XVIII*, 2, 3.
XVI, 35. *sequente accus. et inf.* *C* *III*, 6, 1. *aliquem* *C VII*, 21, 4.
VIII, 25, 6. *aliquid* *C VIII*, 8, 3.
XVI, 11, 1. *veniam pro admissis* *C VIII*, 11; cf. *XX*, 12, 2. *aliquid*
aliquem *C XXIII*, 13, 3. *aliquid*
ab aliquo *C XIII*, 6, 4. *XXII*, 14.
absolute *C XVIII*, 11, 2.
deprecatio = preces *C XVIII*, 2, 4.
deproperant explore *I III*, 19, 1.
deputare *I* *cum dativo*. *Inst. praefer.*
§ 2 principum deputet voluptati.
ibid. 6 congregationi fratrum mu-
gas, II, 16 (Satanae) fuerat depu-
tatus, III, 3 t. spiritualia officia istis
horis; cf. 3, 1. — 4, 1 reliquias ho-
ras refectioni corporum, 6 psalmum
nonellaes sollemnitati, 9, 1 huic
noeti deputata uigilarum sollemni-
tas, III, 7 deputatur suspectus se-
niori, VI, 15, 2 spiritui sancto eorum no-
strum habitaculum, VII, 23 Iudam
apostolorum numero, 24 loculos
dispensationi pauperum, *C I*, 10, 5
semet officio. — cf. 14, 1. II, 1, 1.
III, 9, 3, 16, 4. V, 24 t, 15, 3, 24. I
et 2. *VIII*, 4, 2. *XIII*, 2 t. *XVIII*,
14, 3, 16, 5. *XVIII*, 3, 2. *XX*, 1, 4.
XXI, 28, 2. — 2) *cum praepl.* ad. *I*
VIII, 3 lignum ad combustionem
ignis, X, 9 ad ministerium euau-
gelisti. — 3) *cum praepl.* in. *C XX*, 1.
3 in administrum fratri, 4) *absolu-*
te. *I III*, 19, 1 secundum mul-
titudinem coenobii ministrorum
quoque numerus deputatur. *C X*,
10, 8 deputatum quietis tempus,
5) = ponere, numerare. *I III*, 30, 6
quod enim inter iuniores ac par-
vulos deputassent. *C XIII*, 9, 6
in illorum numero deputeris, 6) =
putare, existimare. *C XIII*, 11, 5
omnis cogitatio turpis a perfecto
- uiro fornicatio deputatur. *XXIII*,
4, 2 iustitia nostra panno men-
struatae similis deputatur.
derogare non debet sequens opinio
priori *C VIII*, 4, 2. derogant deo
neteris testamenti 24, 1. principali
derogat bono *XXI*, 16, 3. Christo
propria derogare *N I*, 2, 3. deo
uerba derogans *V*, 1, 1.
descendere solet emendatio progra-
stinatione operis *C III*, 13, 1. —
descendis tollere *I VII*, 27.
descensio filiorum Israhel in Aegypto
C XIII, 11, 2 spiritus *N III*, 16, 7.
descensus de lecto *I I*, 1, 2.
describere de re *I X*, 21. I. *C V*, 25, 2.
descriptions nominum *C X*, 8, 3.
desecare inpetum alhei *C VI*, 14, 1.
uitium *I V*, 20.
desectio *N I*, 1, 1. II, 1, 3.
desertio cellae *I X*, 25. dei (*gen. subiect.*)
C III, 6, 1. opificii *XVII*, 14, 2.
desiderare *cum accus. et infin.* *C*
VIII, 7, 4.
desidiose *C I*, 19, 1.
designare *cum accus. et infin.* *C I*, 11, 1.
II, 11, 6. *VIII*, 5, 1. *XIII*, 3, 3.
XVI, 12, 3.
despectio rerum omnium *C XVI*, 6, 1.
despectus; *I III*, 30, 3 multo despectu
tandem admissus. — despectu ha-
bere *I III*, 20. *C XVI*, 16, 1. cf.
odio habere.
desperata bella atque hostes *I III*, 23.
despicibilis *C XXIII*, 26, 15. *N VI*,
2, 1.
despicere *cum infin.* *I VII*, 10 opera
monasterii exercere.
destinare = mittere. *I III*, 3, 6. *C*
VIII, 18, 2. *XVII*, 19, 6.
destinata ferris *auf ein Ziel schiessen,*
nach der Scheibe schiessen *C I*,
5 t. cf. *I V*, 15.
destinatio = *προτέστη*; *C I*, 2, 1 et 3, 4.
5, 8, 1, 13, 1. *X*, 7, 3.
destituere *cum ablat.* *I X*, 2, 4. *XII*, 3, 2.
destitutio sodalium *I VII*, 10.
destitutor *I III*, 33.
destructio corporis peccati *C XII*, 1, 3.
liberi arbitrii *C XIII*, 4. fidei 18, 5.
desudare *I* *absolute* *I V*, 38, 2. *VII*,
13. *XII*, 14, 1. *C XIII*, 13, 5. 2)
transit, opuscula *Inst. praefer.* § 5.
certamina *VIII*, 2. pretium operis
desudati *X*, 24. 3) *cum ablat.*

- laboribus *C IIII*, 12, 3. distentionibus *VIII*, 6, 1. lectionis instantia *XIIII*, 14, 2. conatibus *XXIII*, 1, 4. subdualibus operibus *XXIIII*, 4, 3. 4) in his *C XII*, 4, 1.
- detractatio *I V*, 21, 2. 29. *C V*, 16, 3 et 5. — plur. *I X*, 7, 4. *C V*, 16, 3. *VIII*, 3, 1.
- detrahens *adiect.* = detractor *I IIII*, 41, 2.
- detrahere fidei *C VIII*, 24, 1.
- deuotio *N I*, 4, 3.
- deuinire familiaritati suae *I XI*, 18.
- deuolueris de coenobio *I IIII*, 41, 3. ad desideriorum occupations deuoluannur *V*, 8. de arduis ad perniciossimam praeerupta deuoluti *V*, 41. usque ad profundum inferi deuoluti *VII*, 11. ad tam scelestum pruditionis facinus deuolutus *VII*, 23.
- deuoratio fratrum *I V*, 22. deuorationi faciem reddiderit *VII*, 10.
- deuoratrix uirtutum *I XII*, 32, 1.
- deuote *I VII*, 7, 6. *C XVIII*, 7, 7.
- deuotio *I IIII*, 10, 19, 1 et 2. 24, 4. 27, 4. 28. 29. *XI*, 10, 3. 11. *C II*, 1, 1. *III*, 5, 4. *VI*, 1, 2. *VIII*, 36, 2. cum genet. *I V*, 17, 2 praeepeti conscientiae deuotione. *C III*, 7, 1 cum summa deuotione fidei. 19, 1 nostrae oboedientiae deuotione.
- deuouere *cum infin.* = spondere. *I VII*, 30 quae penitus abdicare deuouimus.
- diabolicus *I VI*, 13, 1. *C VI*, 10, 2.
- diaconatus *I XI*, 14.
- diaconia = collecta *C XVIII*, 7, 8. = οἰκονομία, diaconatus *C XXI*, 1, 2, 8. 9, 7. 3 (dispensatio uocatur *I V*, 40, 1).
- dialectica ars *N III*, 15, 2. disputatio 15, 4. syllogismi *I XII*, 19.
- διάθεσις; = affectio *C XVI*, 14, 1.
- dicere: ut verius dixerim *I III*, 8, 3. ut proprius dixerim *C VIII*, 25. ut ita dixerim *C VI*, 10, 1. 11, 8. *VII*, 3, 2. 15, 2. 18, 21, 1. 23, 3. *VIII*, 25, 6. *XI*, 12, 8. *XII*, 11, 5. dicio *I VIII*, 17. *C VII*, 4, 3. 5, 2. *VIII*, 14, 1 et 2. *X*, 13, 3.
- dicitur ex patre filius *N IIII*, 1, 3.
- dictor *N VI*, 10, 5.
- dies femin. *I I*, 1, 4. *III*, 4, 3. *III*, 27, 3. *V*, 40, 2. *C II*, 5, 3 et 4. *VI*, 14, 2. *VIII*, 34, 6. *XIII*, 5, 1. *XVIII*, 4, 2. 5, 2. *XXI*, 20, 1. 25, 3. *XXII*, 16. *XXIIII*, 4, 3. 13, 3. *N VI*, 23, 3.
- differentia = Unterscheidungsvermögen *N III*, 15, 2.
- differt = interest *C XI*, 8, 1.
- difficile aduerb. *C XII*, 16, 1. *XVII*, 15.
- diffugere = effugere *I IIII*, 6. 31. *C VIII*, 7, 2.
- digerere instituta *Inst. praef.* §. 3. libri Graecæ lingua digesti *Inst. praef.* §. 5. orationum tractatum digeruntur *I III*, 9, 1. narrationem *II*, 9, 2. que digesta sunt *III*, 15, 2. 43. libellos digerere *V*, 1 *passim*.
- dignanter, gnädig *C XI*, 5. *N I*, 5, 8.
- dignatio = gratia *I XII*, 18. *C III*, 19, 1. *III*, 4, 1. *XIII*, 8, 1. 13, 2. 15, 1. *XX*, 8, 8. *N VI*, 20, 2. *VII*, 28, 4. 31, 7. dignatio humilis natuitatis *N II*, 3, 10.
- dignus cum dativo. *I IIII*, 30, 6 quod inuidia diaboli digna sibi fuisset conuersatione atque humilitate fraudatus. *C XIII*, 19 qui dignum se euangelicae praedicationi non praebuit. — *I VI*, 18 ad quam se dignum praebuerit. — dignum est cum inf. pass. *I IIII*, 15, 2.
- dijudicare aliquem *I V*, 30, 1.
- dilabi = elabi. *I IIII*, 30, 6 ne ab eis similiter quoquam dilapsus aufugeret; cf. diffugere.
- dilaceratio *C VII*, 32, 1.
- directive *I V*, 23, 3. 38, 1.
- diligentia = cura: susceptionis *I IIII*, 7. horti *III*, 30, 3. carnis *V*, 8. lectionis *C XIII*, 9, 2.
- dilucidare *C XVII*, 12, 1. *XVIII*, 16, 1. *N V*, 9, 1. *VI*, 15, 1.
- dilucide *C X*, 12. *XVIII*, 13, 1.
- diluere neglegentiam paenitentia *I IIII*, 16, 1. 20. culpan paenitentia *I II*, 15, 2.
- dimittere = relinquere. *I V*, 21, 3 cunctis eam spiritualibus fructibus sterilem inanenque dimittens. *C III*, 7, 2 quem (patrem) cum dimiserimus, 7, 5 nulla rursus ad haec quae dimisimus concupiscentia reuertamur. 10, 2 quos (apostolos) nihil amplius quam retia dimisisse.

- directio teli *I* V, 15. salutaris uiae *C XIII*, 8, 4.
- dirigere = mittere *I* X, 22. *C II*, 15. I. VIII, 18, 2 *bis*. X, 2, 1.
- discernere = iudicare. *I* IIII, 41, 3 nihil discernens ex his quae tibi fuerint imperata.
- disciplinata linea *C I*, 5, 1. nequitia VII, 18.
- disciplinata *C X*, 13, 2.
- discipula haeresis *N V*, 1, 1.
- discipulatus *I* II, 12, 3. *praef. ad Conl. p. I*, §. 6. *C XXI*, 9, 6.
- discissio *N V*, 4, 3. 7, 7.
- discerdere *C XII*, 10, 4.
- discretio = separatio. *C V*, 19, 2 quādam discretionē separamur. VIII, 21, 3 generationis. XVI, 2, 3 locorum. = differentia. *I* III, 2 t. horarum. *C VIII*, 21, 2 genealogiae. = διάχρονος *III*, 9, 39, 2. V, 3, 4. 1 et 4. 7, 20. 23, 2. 36, 1. 41. VII, 1, 3, 1. VIII, 1, 1 et 2. 22. XI, 4. 8. XII, 17, 3 et 6, *passim*. — plur. *I* V, 6. VIII, 10.
- discursus sensuum *C XXII*, 3, 5. animi *XXIII*, 4, 3. cf. *VIII*, 3, 3. X, 8, 5. *I* V, 10.
- discussio = inquisitio, examinatio. *I* IIII, 10, 24, 4. XII, 32, 2. *C VIII*, 3, 1. XVIII, 3, 2.
- discusor *C XVII*, 17, 4.
- discutere = tractare, considerare, examinare, iudicare. *Inst. praef.* §. 5. II, 5, 4. IIII, 9. V, 4. 2. 30, 1 et 3. XII, 11, 2. *C I*, 20, 1, 21, 1. II, 1, 2. 19. IIII, 9, 2. 20, 3. VI, 4, 1. VII, 4, 1. VIII, 16, 2. VIII, 2, 2. 10. XVI, 10. XVIII, 3 et 3, 1. XXII, 6, 2 *passim*.
- disparare *C XI*, 6, 2. XII, 16, 3.
- disparatio *N III*, 7, 2.
- disparsiones cogitationum *C X*, 10, 11.
- dispensare (= persolvere) in dei opere *I* IIII, 4.
- dispensatio = οἰκονόμη. *I* II, 6 domini; cf. *C III*, 19, 3. — IIII, 18 oeconomi. V, 40, 1 dispensationem ecclesiae gubernabat. VII, 9, 2 senioris. 24 pauperum. *C I*, 15, 1 cotidiana. 15, 2 incarnationis. II, 13, 11 huius. 26, 2 hac. III, 19, 1 eius. 22, 3 dei; cf. *C III*, 4 t. — VII, 21, 8 temporis; cf. *XVII*, 19, 2. — plur. *C XII*, 12, 6 dispensationes dei; cf. *XIII*, 17, 3. — XVII, 16, 2 οἰκονόμη, id est dispensationes prophetarum atque sanctorum.
- dispensator *I* IIII, 6 t. 19, 3. *C XIII*, 19. XVIII, 7, 5. XXII, 1, 2.
- dispergere pecunias *I VII*, 25, 2. XII, 26. *C I*, 6, 2. III, 7, 8, 8, 1. V, 8, 4. 11, 6. XXI, 33, 4.
- dispersiones errorum *C I*, 7, 4.
- disponere cum infin. = uelle, in animo habere. *Inst. praef.* §. 2. II, 9, 3. III, 10, 15, 2. V, 1. VII, 17, 3. *C I*, 23, 3. II, 7, 2. VIII, 1. XIII, 14, 6. XVI, 18, 1. XVII, 21, 1.
- dispositiones = consilia, statuta. *C VII*, 15, 1. XIII, 7, 4. 18, 2. — singul. XVII, 14, 2.
- disputare cum dativo. *I* V, 31 fratribus. *C VI*, 6, 1 hominibus. XVI, 1 uel nobis uel his.
- disquirere = quaerere. *C XX*, 4, 3 id sagacissima interrogatione disquiritis.
- dissertio = dissertatio *N III*, 14, 3 (cf. *Gellius XVIII*, 12, 3).
- dissimilis cum ablat. *N VII*, 5, 1.
- dissimulanter = neglegenter. *I* II, 16 dissimulanter de satisfactione et uenia cogitare.
- dissimulare = neglegere, despiciere. *N III*, 6, 7 dissimulandum ultra non censuit.
- dissimulatio = negligētia. *C XVIII*, 14, 3 petitionem eius dissimulatiōne praepositi fuisse neglectam.
- dissolui optat hoc (a *codd. interpolati*) corpore *C XXIII*, 5, 7. cf. I, 14, 9 optet ab hac carne discedere. X, 6, 4 in hoc corpore commorantes. 7, 3 in hoc corpore possidere.
- dissutis malis oscitatio somnolenta trahitur *I* II, 10, 1.
- distabui languore *I* V, 30, 1.
- distendere = occupare, distinere. *C I*, 20, 5 monachum perniciosarum sollicititudinum occupatione distendat. 21, 1 distentum ieiunio. XVIII, 6, 4 animum expectatio ipsa distendit. XXIII, 5, 1 et 7. *I* IIII, 35. = implere *I* VI, 23. *C XI*, 13, 1. XII, 4, 3, 6, 5. XIII, 9, 5, 17, 4. — si ad duorum uel trium solidorum adquisitionem nosmet ipsos propensiore uelimus opere disten-

- dere *C VIII*, 5, 5. *cf.* extenderet et tendere.
 distentio = occupatio. *1) singul.* *C XVIII*, 6, 1. *XXIII*, 16, 4. *XXIII*, 3, 1. 11, 2. 12, 4. 26, 4 et 6. — *2) plur.* *I VI*, 11. *C III*, 20, 2. *VII*, 3, 3. *VIII*, 5, 1. 6, 1. *XIII*, 9, 3. *XVIII*, 7, 3. *XVIII*, 5, 1. *XXIII*, 1, 2. 13, 4. 25, 5.
 distinctum *I II*, 11, 1.
 distinctio = dignitas. *C VIII*, 26, 2 distinctionem grauitatemque psalmentis.
 distrahi = occupari, distineri. *C X*, 14, 2 nunquam orat, quisquis euagatione cordis distrahitur. *XXIII*, 10 quo nunc distrahitur labore.
 districtio = seueritas *I III*, 3, 2. 27, 3. *V*, 23, 3. 38, 2. 41. *VI*, 23. *X*, 12 *passim*.
 districtus = seuerus *I II*, 5, 2 *passim*.
 ditesceret cibus *N VII*, 3, 4.
 diuersi = singuli, quidam. *I III*, 12, 27, 2. *V*, 25. *VI*, 3. *VII*, 13. *X*, 7, 4—5. *XI*, 14. *C II*, 1, 2. 19. *VII*, 28. *VIII*, 14, 1. 21, 3 et 7. *XIII*, 15.
 diuersus in re *I III*, 11 *t*.
diuinitas C III, 12, 1. *XI*, 2, 1 et *passim*.
 diuulgatio *C XVI*, 29.
diuulsio a Christo C XXIII, 5, 6.
dogma C I, 20, 2. *X*, 1, 3, 1. *N VI*, 5, 2. primum *N III*, 10, 2. sacrilegnum *C VII*, 32, 3. haereticum *XIII*, 11, 5. dogmata catholica *C X*, 5, 3. peruersa *N III*, 9, 4. dogmata philosophorum *C I*, 20, 3.
 dolositas *C XXIII*, 12, 4.
doma C VI, 17, 2.
domestici fidei C VIII, 3, 2. Beelzebub *VIII*, 19, 3. orationis *VIII*, 25.
dominari cum dativo C III, 20, 1. *VI*, 10, 2. *VII*, 12 *t*. *VIII*, 14, 1. 15. *XVIII*, 14, 3.
 dominicus = ad Christum pertinens. passio *I I*, 8. *III*, 3, 5. permissione *I*, 9. resurrectio *III*, 11. negotio *VII*, 23. proditio 25, 1. uox 30. iussio *X*, 8, 2. — *C I*, 22, 2. *III*, 4, 1, 7, 11. 16, 4. *III*, 19, 3. *V*, 7, 1. *VII*, 5, 2. *VIII*, 4, 2. 18, 2. 34, 1—2. *X*, 2, 1. 11, 3. *XI*, 10, 13, 5. *XVI*, 6, 5 *passim*. — dominicus homo = Christus homo *C XI*, 13, 6 et 8. *N V*, 5, 1. *VI*, 22, 1 et 2. — dominicus dies, *Sonntag I II*, 18 *t*, 6. 18. *III*, 10. *III*, 19, 2. *V*, 26. *C II*, 21, 1. *III*, 1, 1. *VII*, 34, 2. *XVIII*, 15, 6. *XXI*, 24, 25, 3. — dominica dies *I III*, 11 *t*, 2. 11. 12. *C XVIII*, 15, 2. *XXI*, 20, 3. — dominica (scil. dies) *C XXI*, 25, 3. *XIII*, 21, 2.
domus: reuertantur in domum suam *I VII*, 15, 2. ad domum reuertitur *C XXI*, 8, 2. domi = domum *XIII*, 13, 3.
donare: nihil sibi donabant = nihil gloriabantur *C XV*, 6, 1. nihil sibi de sublimioris ordinis affectione donauit *C III*, 1, 2.
donaria = munera *C XX*, 8, 6. *XXI*, 1, 3.
 donec *cum coniunct*. *I III*, 7, 1. *III*, 6, 16, 1. 21. 27, 1. *V*, 4, 3. 26, 30, 1, 40, 3. *VIII*, 18. *X*, 3. *C VI*, 12. *XVI*, 16, 1. *N I*, 1, 1. — *cum indicat*. *C VIII*, 21, 3 et 6. — tamdiu . . . donec *I V*, 30, 1. *VI*, 5. tamdiu . . . donec non *I VII*, 21. *cf.* *VIII*, 18.
dormitatio mentis I III, 8, 2.
dormitio = somnus *I V*, 31.
dualis numerus N III, 4, 3.
dubius: nulli dubium quod (= sine dubio) *C XVII*, 17, 2.
 dum *1) coniunctio explicativa* = eo quod, *indem*, *dadurch dass*, *cum indicatiuo*. *I II*, 7, 1, 11, 2. *C I*, 20, 4. *II*, 3, 2. 12, 22, 2 *bis*. *III*, 19, 4. *III*, 11, 2. 12, 3. 13, 2, 19, 6, 20, 2. *V*, 4, 6, 11, 3. *VII*, 23, 2. *VIII*, 13, 4. *VIII*, 14, 22, 4. *X*, 5, 1. *XI*, 7, 5, 13, 1. *XII*, 6, 7. *XIII*, 13, 1, 16, 2. *XVI*, 15. *N III*, 2, 4, 6, 6. *V*, 1, 1. *VI*, 13, 2. — *2) coniunctio temporalis* a) *cum indicat*, *prae*, *passim*. b) *cum indicat*, *imperf*. *N III*, 16, 2. c) *cum indicat*, *perf*. *C II*, 3, 1. d) *cum coniunct*, *imperf*. *C XII*, 6, 4. *XV*, 10, 1. *XVII*, 5, 1, 25, 17. *N I*, 1, 1. *III*, 3, 4.
dummodo substantiuo additum. *C II*, 14 illius qui offendat deum, dummodo senioris, doctrina.
dumtaxat = scilicet *I I*, 11, 3. *II*, 4. *III*, 7, 2. *III*, 15, 1. *XII*, 28. *C*

- III, 10, 4, 12, 5. V, 12, 1. VI, 9, 3.
 VII, 23, 1. XXI, 23, 2. — saltem
I VIII, 19, 3. C VI, 3, 1.
 duodenarius numerus *I II, 4 et alias.*
 duplex . . . quam *C XIII, 3, 2.*
- ebdomada *I III, 22. C III, 1, 1.*
XVIII, 4, 2. XXI, 27 (ter).
 ebdomadarius, qui per unam hebdomadem fratribus ministrat *I III,*
 20.
- ebdomas = sabbatum *I III, 9, 2.* =
 septimana *I III, 8, 1, 11. IIII, 19,*
 1 *et 2. V, 5, 2. C V, 12, 3. XVIII,*
 15, 6. *XXI, 20, 2, 24. 25, 3, 27.*
- ebrietas = unor *C XV, 3, 4.*
 ecce ut hoc dictum quanta complectitur *N III, 6, 1.*
- editio = partus *N III, 1, 2.*
 edocere *I II, 5, 3. V, 12, 1. C VIII,*
 16, 1, 23, 2. *XI, 14. XII, 3, 2. XVI,*
 27, 6. *XVII, 25, 5 et 12. XVIII,*
 15. *XXII, 4. XXIII, 18, 1. XXIII,*
 14. edocemur ut debeamus *C XXII,*
 10, 3.
- edoctus *cum ablat.* *C XVI, 1 Graeca*
 facundia. — regulam edocti *I V,*
 36, 1.
- eductor ex Aegypto *N V, 9, 4.*
 edulium *I V, 5, 2. C II, 17, 1. V, 6,*
 1, 19, 1. *XXII, 7, 2.*
- efferens *I VIII, 6. C V, 11, 7.*
- effetus *cum ablat.* *C III, 2 omni*
 spirituali fructu redderetur effeta.
XXIII, 12, 4 spiritualibus studiis
 effeta.
- efficaciter = reuera. *C I, 7, 3. VIII,*
 21, 5. *VIII, 18, 5. XII, 5, 4, 6, 9.*
XIII, 17, 2. XVII, 8, 1. XX, 6, 1.
XXIII, 4, 1. — efficacius C X,
 11, 6.
- efficere: mens extra omnes sensus
 effecta (*i. e.* posita) *C X, 11, 6.*
 efficientia uirtutum *C I, 9 t. uitiorum*
C V, 3 t. V, 3. passionum C V, 7,
 1. diuina *N V, 1, 4. facti VI, 8, 3.*
absolute VII, 19, 5. — plur. C V,
 10, 1. — efficientia dei *I VIII, 4, 1.*
- effugare *I XII, 12. C XV, 1, 5.*
- effusio sanguinis *C II, 6, 2. VII, 32,*
 1. *XII, 12, 5. XVI, 2, 1. XX, 8, 10.*
 effusio orationis *C VIII, 32.*
- egenus *cum ablat.* *N VII, 12 egenam*
 etiam legitimis incunabulorum mi-
 nisterii infantiam.
- egestio. *C XXII, 3 t. genitalis fluxus*
 egestio. 2 umorum naturalium ege-
 stione. 3, 2 fluxus istius egestione;
cf. 3, 6. — 3, 5, 5, 2. — 6, 4 in-
 pura. 6, 5 inmundas egestiones; *cf.*
XII, 8, 2. — egestiones humanae
VII, 27.
- elatio = superbia. 1) *absolute. I I,*
 2, 1 *et 3. XI, 2, 4. C XVI, 12 pas-*
 sim. — *plur. C XVIII, 6, 2, 2) cum*
genetivo: uictoriae *I XI, 7. gloriae*
XI, 11. cordis XII, 4, 1, 21, 3, 22
passim. morbi principalis *C III,*
 12, 5. puritatis *III, 16. VI, 11, 2.*
 superbiae spiritalis *VII, 19, 2.*
- elementorum characteres = litterae
C X, 8, 3; cf. 10, 1. I III, 9.
- elementum solis *C XXIII, 17, 5.*
- eleuatio in caelum *N VII, 17, 1, 22,*
 1. manum *I III, 3, 9.*
- eleuatus lanibus *C VIII, 16, 3.*
- elimata mens *C XII, 5, 5.*
- elimations = expurgationes *C III, 7, 3.*
- elinguis = indisertus *Inst. praecl. § 3.*
- eliquata faciebus anima *C XI, 10.*
- ellipsis. 1) *subst.* unicrus matris (*scil.*
 filius) *N VII, 19, 4. — 2) *pron.*
 peritulum (*sc.* grauitate) ingenescit
I VII, 8. commonetur pariter nec
 debere (*sc.* confidere) *C III, 15,*
 2. — 3) *uerbi.* esse *passim deest;*
cf. I X, 18. XII, 22. C X, 5, 2.
XVII, 4. N I, 2, 2, 2, 3. — est
omissum I III, 3, 8. V, 6, 9, 10.
VII, 21, 25, 2. VIII, 11. X, 1, 7, 7.
C II, 17, 2. VIII, 5, 1. XVII, 19,
 7. *XVIII, 16, 3. XXIII, 5, 1. N*
 III, 12, 6 *et 7. VI, 16, 2 et 3 et 4.*
 17, 2. — erat *om.* *N III, 1, 2. —*
 sit *om.* *C XVI, 3 t. unde indissolu-*
 bilis amicitia. — esset *om.* *N*
 VI, 5, 3. — fuisse *om.* *I V, 37.**
- sese id facturum (fuisse), etiamsi
 minime adfuissemus, adfirmans.
*I XI, 14. — dicit, inquit, ait *om.**
C III, 7, 5, 20, 2. VII, 13, 3. VIII,
 29, 2 *passim. — alia uerba om.*
I II, 5, 4 alii sexagenos psalmos
 (cantari), nonnulli ne hoc quidem
 numero contenti excedi eum debere
 censerent. III, 6 quinquagesimum
 uero psalmum et sexagesimum
 secundum (nouimus *seu* nosse de-
 bemus) fuisse deputatos. VIII, 10
 quia necesse fuit (proferre) quem-

- admodum de ira sentirent. *C XII*, 13, 1 ut enim uim laetitiae huius inexpertus mente percipere non ualeat, ita explicare sermone non ualebit expertus. *XIII*, 4, 2 per quod etiam in praeteritis Abraham patriarcham et Loth domino placuisse (meminimus). *XXI*, 13, 1 quaerendum est quid super ieiuniorum statu decernere debeamus, utrumnam et ipsum bonum esse eo modo (decernendum sit) quo iustitiam . . . diximus.
- elocutio linguarum *I III*, 3, 2. uocis *C VII*, 26, 4. = eloquentia. *I XI*, 4 scientiae et elocutionis ornatum. *cf. C XIII*, 16, 1. *XXIII*, 16, 3. eloquium = lingua. *Inst. praeft.* §. 5 Graeca lingua digestos (libros) in Latinum uertit eloquium. I, 6 maiores tam nostro quam ipsorum nuncupantur eloquio. *praeft. ad Cont. p. I*, §. 6 Latino disputantes eloquio. I, 23, 2 me non solum sensus, uerum etiam ipsum eloquium defecisse. = stilus. *C XXIII*, 26, 18 tepida eloquii nostri fauilla. *I pr. §. 6*. = sermo, nox. *praeft. ad Cont. p. I*, §. 5 ascendat eloquium. *VIII*, 25 quam (orationem) mens non humanis designat eloquii. *XV*, 1, 1. *XVIII*, 1, 2. — *N VI*, 8, 3 diuinum eloquii consuetudine. = dictum, sententia. *I I*, 11, 3 illud beati Daniil eloquium; *cf. III*, 15, 2. *XI*, 19. *C II*, 15, 3. *VIII*, 21, 4. *X*, 11, 1. *XI*, 13, 6. *XIII*, 16, 5, 17, 5. *XVII*, 15, 27. *XXIII*, 7, 3. *XXIII*, 2, 3. — eloquia scripturarum *C I*, 20, 4. *XIII*, 14, 3. prophetae *VIII*, 34, 1. *X*, 13, 1. *XI*, 13, 2.
- elucidare = explicare *C XXI*, 34, 4. elucubrare *uerb. transit.* *C XVII*, 30, 3. elucubrati ingenio libri *Inst. praeft.* §. 5.
- elunies = illumines. *C XI*, 3, 2 elunies illa (maris). *XV*, 3, 4 Nili fluminis, embrunia, orum (cernialis genus) *C I*, 23, 4.
- emensa navigatione. *C XI*, 1. cursu emenso *XXII*, 16.
- emerere = impetrare. *C II*, 3, 1 qui prius indicio dei regnum populi Israhelis emeruit.
- eminencia nirtutum *C X*, 6, 2. eminus a turbis *I V*, 29. emissio (lacrimarum) *C VIII*, 30, 1. emortua pellis *I I*, 11, 2. cutis *I I*, 11, 3.
- emphasis *C XXIII*, 16, 4. emundare *C V*, 14, 2. *X*, 6, 4. *XI*, 9, 5. *XV*, 7, 1. — *cum abl.* *I VII*, 12 pristinis passionibus emundari. *XII*, 13 carnalibus uitiis emundari. emundatio. *I V*, 34 uitiorum carnalium. *C I*, 10, 1. *V*, 14, 4 cordis. *I*, 10, 5 mentis. *III*, 19, 2 ceterarum passionum. *XIII*, 15, 3 leproae. *XIII*, 8, 3 uitiae. — *absolute VI*, 11, 1—3. *VII*, 26 t. *XIII*, 9, 1. ἕτερος; = continuus *I VI*, 4, 1. energueneri *C VII*, 12 t. 12, 1. eneruatus esus *I V*, 5, 2. enodare se ad perfectionem *I X*, 6. entheca coenobii *I III*, 14. ephebi *I V*, 12, 2.
- episcopale imperium *N praeft.* §. 2. ἐπισκοπή τιχών animae *C XXIII*, 15, 3. equidem *C VIII*, 28, 1. *XXIII*, 15, 5. *N III*, 16, 2 et 7 (et quidem *I III*, 5, 2. *X*, 10. *C III*, 13, 2, 15, 2. *V*, 7, 2, 8, 2. *VIII*, 5, 2. *X*, 6, 4. *XVIII*, 11, 3. *XI*, 4, 1. *N III*, 15, 4. *VII*, 17, 2).
- eradicare iram *I VIII*, 22 t. passionem *C V*, 8, 4. fomitem luxuriae *XV*, 8. eradicatio *C XVII*, 20, 12.
- erga *praepositionis usus late patet.* *I I*, 11, 1 erga studium deuotior. *II*, 9, 3 erga orationis qualitatem inbuti. *II*, 12, 2 erga operis studium intenti. *V*, 32, 1 erga contemplationem diuinam solliciti. 34 labores erga commentatorum libros inpendere. 37 erga opns caritatis perseverans. 39, 1 erga eum caritatis opus cupiens exhibere; *cf. X*, 7, 4. — *VII*, 7, 1 neglegentiam erga aegrotantes. *VIII*, 19, 3 etiam erga res mutas exerceri iracundiae possit affectus; *cf. X*, 16. — *X*, 15 humanitatem erga eos impertite. — *C III*, 16, 3. *III*, 19, 2 et 7. *21 ter.* *V*, 14, 1 et 4. *VI*, 1, 2, 11, 7. *VII*, 6 t. 4, 2. *VIII*, 13 t. *VIII*, 30, 2. *XI*, 13, 1. *XII*, 4, 3. 5. *XIII*, 2. *XIII*, 4 t. 4, 1 bis. 4, 2, 8, 1. *XVII*, 25, 13. *XX*, 8, 7. *XI*, 8, 2, 21.

- ergo in apodosi. *C* I, 13, 3. *N* III, 7, 1. V, 10, 5. VI, 12, 1. 16, 4. 20, 3.
- erraticae interpretationes *N* V, 7, 6.
- erubescere *cum accus.* *N* III, 8, 2 Christi nomen erubuit. — *cum infinit.* *I* III, 5, 37. VII, 16. *C* II, 12. III, 20, 3. XII, 8, 5. XIII, 5, 3. XVI, 16, 2. XVIII, 16, 9. XX, 8, 8. XXIII, 7, 2. *N* I, 5, 1. III, 11.
- eruerat oratione *C* VIII, 25.
- erudiamur permanere *C* XVII, 25, 9.
- eruditio de perfectione *I* XII, 29, 1.
- eruditio *N* VI, 14, 1.
- ernptio aquarum *C* XV, 3, 4.
- esculentiores cibi *I* V, 7. epulæ 23, 1. essentia *N* VI, 8, 3.
- esuries *I* V, 25 t. *C* II, 23, 2. V, 12, 3. esuries cibi *I* X, 2, 3. siccii panis *C* XIII, 6, 2.
- esuritio *N* VII, 3, 3.
- esus tinearum *I* VIII, 3. uermium *I* VIII, 3. panis *I* V, 23, 2. *C* II, 11, 1.
- et = etiam *traiectum* *C* XV, 8. — et unde in apodosi *C* VIII, 23, 1 si oramus ne permittamur temptari, et unde erit in nobis uirtus constantiae conprobanda? *in initio interrogacionis* *C* XIII, 17, 3. XX, 6, 1. *N* III, 10, 6. IIII, 9, 2. V, 7, 5 et 6. XI, 3, 14. *C* VI, 3, 3. 5, 2. 9, 2. 10, 2 et 5. VII, 5, 5. 12, 14, 3. 20, 2. 23, 1. — et ubi *C* XVII, 19, 7. et quid plura *N* III, 7, 1. VI, 6, 1. 23, 5.
- etenim secundo loco *C* VII, 20, 2, 21, 5. VIII, 25, 6. VIII, 2, 4. 22, 2. XI, 13, 7. XII, 5, 4. 12, 2. XV, 7, 2. XVII, 25, 1. XVIII, 4, 1, 7, 7. XXI, 22, 4. XXII, 9, 4. XXIII, 4, 4. 5, 7. XXIII, 1, 2. 8, 4. 10, 14 et saepè alias. — tertio loco *I* III, 2. VII, 7, 3.
- ethica disciplina *C* V, 21, 3. XIII, 9, 2. congressio XIII, 9, 5.
- ethnicus substant. *C* XVI, 17, 3.
- euacuare *I* VII, 30. VIII, 11. XI, 19, 1. XII, 14, 1. *C* VIII, 4, 2. XI, 12, 8. XIII, 17, 3. XV, 2, 3. XVII, 30, 3. XVIII, 6, 1. XXI, 34, 2. *N* I, 3, 2. VI, 18, 1. *ef.* euacuare.
- euacuatio peccati *C* XXIII, 20 t.
- euagatio cordis et simil. *I* V, 10. *C* VII, 4, 3. VIII, 3, 2. 14, 2. XXI, 33, 2. XXIII, 5 t. — plur. *C* VII, 3, 3. 6, 2. X, 10, 11. XIII, 13, 7.
- euangclizare *N* III, 3, 3.
- euaporare *I* II, 10, 1. VIII, 19, 2. X, 25.
- euaporatio lacrimarum *C* VIII, 27.
- eucharistia *N* VI, 6, 1.
- euectio transmarina *I* VII, 7, 2.
- euuenit inclusio in quosdam *C* XXII, 3, 6.
- ex = a. *I* V, 39, 2 ex deo inuenta est occasio. 39, 3 occasionem uelut ex deo oblatam. — ex *causam indicans*, syn. propter uel ablat. *caus.* *I* I, 2, 3 quae ex hoc ipso nulla possit emolumenta conferre. *ibid.* non ex eo uobis est monasteriorum regula sancienda. III, 8, 2 impeditur ex hoc potius quam inuabitur. 10 nec tamen ex hoc canonica fuissest ieunii regula promulganda. VI, 4, 1 nemo tamen ex hoc negare nos putet. VIII, 19, 1 nec tamen ex eo prouintiari possunt innoxia, quia nulli noceant. *C* VI, 1, 2 ex haec parte scandalizantium fratrum. 3, 7 non ex his principale bonum obtinuisse credendi sunt. VIII, 5 ex hoc ipso ea quae proferemus uideantur ambigua. XV, 3, 2 ostendamus ex operibus fidem. XVI, 19 t. ex indignatione ieuniant. 18, 3 quasi uero non ex hoc ipso quis criminiosior sit. XVII, 17, 6 uidebat ex hoc maiora sibi luera conferenda. 29 quae ex hoc ipso sit leuior. XXIII, 21, 1 ex eo . . . quia. XXIII, 9, 2 ex nimia continentia iugitate impotenti mentis. 12, 2 ex hoc . . . quia. *I* VII, 4 ex hoc . . . si. 2) *indicans quid ex aliqua re consequatur.* *C* III, 10, 6 ex quo colligitur. VI, 3, 6 ex hoc conprobatur. VIII, 13, 4 ex quo peruidetur. 3) *uaria.* *I* III, 7 admisendus ex hoc (= abhinc) congregatiu fratrum. *C* XXIII, 10 aquam ex tribus milibus exhibere. *N* II, 3, 1 inspicimus ex pusilla aliqua portione. *C* VIII, 20, 1 ex affectu dicere. III, 18 Hieremias propheta ex persona dei testatur; cf. V, 12, 2. VI, 10, 9, 11, 3. VII, 31, 4 et 5. VIII, 20, 2, 29, 4, 34.

10 et 11. XII, 12, 1. XVI, 6, 4. 14,
4. XVII, 24, 3. 25, 10. — e contra
I X, 2, 2. C II, 8, 2. III, 11, 2.
VII, 31, 2. XIII, 15. XVI, 15.
XVIII, 16, 3. XXIII, 6, 1 et 3, 8,
1. — e diuerso N VII, 9, 3. —
(rebracchiatoria) e lateribus colli
diuisa I I, 5.

exabundare N VII, 13, 2.

exactio publica = teloneum C XXI,
28, 2.

exaggerare = augere. C XVI, 18, 3
(silentium) exaggerat in alterius
corde tristitiam. 18, 6 uin huius
doloris per prophetam exaggerat.
XVIII, 15 exaggerentur in nobis
libidinis incentua. — I VIII, 18.
X, 8, 3.

exagitatio. C II, 13, 9 pro conscientiae
suae reatu ac turpi exagitatione
confusus.

exagimm seniorum C I, 22, 1.

examinata doctrina I II, 3, 5. mita
III, 40.

examinatio iustitiae I VIII, 4, 4. iu-
dicii C VI, 11, 11. spiritualis ignis
VIII, 3, 4. diligens VIII, 16, 2. or-
tus atque initii VIII, 25, 3. iusta
XII, 8, 2. prudens XIII, 8, 6. ultima
N VI, 17, 3.

examinator paenitentiae C XX, 5, 3.

exaratum uermibus lignum I VIII, 3.
exadescere in fomitem cupiditatis I
VII, 24.

exarmare cum ablat. C VII, 24 exar-
matos praesidio.

exasperatio conuicci C III, 12, 1.

exaudito C VIII, 32 t. 33 t. 33, 34
passim. X, 10, 3. — plur. VIII,
34 t. 34, 1 et 6.

excessns 1) = digressio, παρέξεσσος.
C VI, 11, 12 uidemur excessum
quendam a proposita narratione
fecisse. XXIII, 8, 2. I II, 3, 5. 2)
= ἔξασσος. I II, 10, 1 (uox) quae per
excessum mentis claustra oris effu-
gerit; cf. C VI, 10, 2. — I III, 3, 4
in excessu mentis; cf. 3, 7. C VIII,
31. XVIII, 4, 2. — nostra orationis
excessum I II, 10, 2. cum quodam
admirationis excessu C I, 15, 2.
ad discursus instabiles lubrico ra-
peretur excessu C III, 2 fin. in
quendam spiritus rapiatur excess-

sum III, 5. per excessum cordis
ad impossibilia fuerit spiritus noster
praereptus III, 12, 6. ineffabili
gaudio et mentis excessu X, 10, 12.
per ineffabilem cordis excessum
X, 11, 6. me in huiusmodi raptum
frequenter excessum XVIII, 4, 1.
— plur. C III, 7, 3 in huiusmodi
rapiatur excessus. VIII, 14 per
ineffabiles excessus. XII, 12, 6 illos
ignitos cordis excessus. XVIII, 5, 1
ad caelestes illos rapiebamur ex-
cessus. ibid. 2 spiritales denegantur
excessus. 3) = immoderatio,
Excess. C XXI, 33, 2 ad ueloci-
simos adulteriorum raptatur exces-
sus consuetudo concubitus. XXII,
3, 1 (infestationis) quae modum
temporis constituti intempestiis
inrupunt excessibus. ibid. 5 ne
mens istis excessibus adsuefacta ad
foediaria incitamenta luxuriae som-
nians pertrahatur. 4) = discessus.
C I, 14, 7 post huius commora-
tionis excessum.

excire. C XII, 16, 2 (commotio carnis)
excita est. XXI, 26, 2 a somno ex-
citi.

excolere = colere. C X, 5, 1 daemo-
nas hominum figura compositos ex-
colebant.

exoquere. I III, 40 examinata uita
atque ad purum excocta. VI, 22 t.
indictum ad purum mentis ex-
coetae. 10 ad purum excoeti uitii
manifestatio. 22 ad integrum per-
fectionem castitatis excoetan (men-
tem). VIII, 18 excoctis ad parum
nitiis. C XIII, 9, 2 excoctis pas-
sionibus uniuersis. XV, 10, 2 ad
purum excocta commotio. XVIII,
10, 1 excoctis prioribus uitii. 14,
5 excrucians illud, quod ad plenum
excoquere debuerat. XX, 7, 2 sor-
dium pristinarum excoxit labem.
8, 5 labes excoquitor nitiorum.

excreatio I II, 10, 1. XII, 27, 3.

excreatus C XXIII, 6, 3.

exerescere. C XXIII, 13, 3 quod ad
sustentationem senectutis exere-
scet.

exculpere ueritatem C XVII, 25, 4.
exculpens ex nobis quo dilacere-
mur XXIII, 24, 2.

- excurrentes ad coenobium *C XVII*, 30, 2.
 excursus uolucer humanae mentis *C XXIII*, 19, 1. *plur.* *XXIII*, 7, 1.
 execrabilitas dicti *N VII*, 19, 1.
 exercita incongruentia continetia *C I*, 21, 1. retributionis contemplatione exercitum *XI*, 11.
 exercitia uirtutum *C XIII*, 18, 4. *XXI*, 15, 1.
 exercere inpugnationes suas *C VII*, 19, 2. suos exerant principatus *VIII*, 14. 1. exerta manu *XVIII*, 1, 2.
 exertus ac uigilans *C XXIII*, 5, 9.
 exhinc *I II*, 6.
 exhorre percepcionem panis *C X*, 10, 7.
 exhorrescens deum audire passum *N III*, 10, 3.
 exhortarius sermo *I XI*, 16.
 exigere = compensare *I V*, 26.
 exigere 1) *cum infin.* *N praef.* §. 3
 exigis ac iubes conserere manus,
 2) *cum accus.* et *infin.* *I V*, 24
 opus caritatis inpleri exigit preecepti necessitas. *X*, 24 cum hoc fieri nequaquam necessitas uitius exigeret. *C I*, 10, 1 quam (actionem) necessitas corporalis administrari exigit. 3) *cum praep.* a. *I X*, 24. *C VII*, 4, 4. *XIII*, 5, 2. 13, 1. *XXI*, 5, 1 et 5. 4) *cum dativo.* *C XVII*, 13 t. quea causa nobis exegerit sacramentum. *XXI*, 28, 2 quantum et nobis a rege omnium saeculorum legitimum Quadrageuimae uectigal exigitur.
 eximiens discretionis *C I*, 23, 1.
 eximus apostolorum *C XXII*, 13, 3. *XXIII*, 19, 4. *N V*, 9, 1. cf. *prae-*
cipuus.
 exitus paupertatis ac nuditatis tolerasse *I VII*, 22.
 exoratio paenitentiae *C XX*, 4, 2.
 exorcistae *C XV*, 7, 4.
 expauscere *cum accus.* *C XIII*, 17, 3
 quam (scientiam) gentium magister expauit.
 expectare *cum infin.* *I VI*, 4, 2 unusquisque expectet agnoscere.
 expedire necessitatem corporis *I X*, 18. *C VIII*, 5, 5. necessitatem uictualem *C XVIII*, 6, 2. *XXIII*, 2, 4. quaestionem *C XXI*, 32, 1. de nocturno orationum modo arbitror
 expeditum *I III*, 1.
 expeditio sententiae *C XXIII*, 23 t.
 expendere = impendere. *I II*, 7, 2
 tempus in supplicatione. *C III*, 19, 7 semen in sterili terra. *VII*, 21, 5 cunctis conatibus expensis. *VIII*, 18, 2 in cassum suas expendentiibus uires. *XIII*, 3, 1 agricola cum omnes conatus suos in excolendis expenderit terris. *XXIII*, 13, 2 expensis in sumptu omnibus. *ibid.* 3 expensis in perexiguo uictu universis.
 expers *absolute.* *C XXIII*, 4, 2 experpes ac nouicij.
 expetere ultionem *I VIII*, 21.
 exemplum desiderii *Inst. praef.* 3.
 expletio uentris *C II*, 24, 1. *V*, 11, 1.
 explicare necessitatem corporis *I I*, 9, 1.
 explodere = expellere. *C V*, 10, 4 ut superbia possit explodi.
 exploratrix internorum motuum conscientia *C XVIII*, 11, 2.
 exploatio omnium facultatum *I XII*, 32, 2.
 expositio *I V*, 2, 2.
 exprimere = disserere, disputare. *C III*, 18 de utilitate euidenter expressum est.
 expromere. *C III*, 21, 1 illud ridiculum qualiter expromatur.
 expulsio *I III*, 16, 3. uitiorum *III*, 43. *C III*, 10, 4. *XIII*, 16, 3. *XV*, 2, 1. *XVIII*, 11, 1. passionum *C III*, 10, 5. noxiarum rerum *XIII*, 3, 3. peccati *XXI*, 32, 2.
 expurgare *cum ablat.* *C VIII*, 5, 4 nisi fuerimus cunctis uitiiis expurgati. *X*, 10, 14 cunctis utiis expurgans.
 uelut executor ac uindex adposita est legis districcio *C VIII*, 23, 1.
 extirpatio uitiorum *I V*, 11 t.
 exsurgit in medium *I II*, 5, 4.
 extendere. *I II*, 12, 2 spatium, quo se uirtutis cursus extenderet. *III*, 30, 2 quo uirtutis cursus subiectio extenderet. *VIII*, 11 ad omnem dolorem semet extendens. *C I*, 7, 4 ad capiendum finem omne studium uirtutis extenderit. *VI*, 14, 3 debemus ad uirtutum studia nosmet extendere. *XI*, 9, 4 in bonos et

males cordis extenderit caritatem. XIII, 9, 4 suis interdum motibus
homo ad nirtutum adipetus pos-
sit extendi. 15, 1 Zacheum ad
conspectum se domini fideliter ex-
tenditem. XX, 12, 3 in illis vir-
tutibus indefesso cursu semet ipsum
extenderit. XXIII, 19, 2 animus
ad sublimiorum se extendit in-
tinuitum.
extensio manuum in patibulo I III,
3, 10. solitudo amplissima exten-
sione porrecta C VI, 1, 1.
exterior homo C VII, 15, 2 et 4 all.
exterminatio gentium spiritualium C
III, 6, 4.
exterminator uirulentorum serpentium
C X, 11, 4.
exterminium. N VI, 11, 1 ut nouum
prodigi genus in pestem aliquam
exterminiumque mittendus.
externus. 1) *cum genet.* I II, 5, 2 qui
erant religionis externi. 2) *cum
ablat.* I II, 3, 1 uniuersis facul-
tibus suis externus. VII, 21 cu-
piditatis impugnatione externus.
extinctio uitiorum C XII, 11, 3. XX,
8, 7.
extolliri in nictoria C V, 15 t.; cf. 15,
1. ne in his extollantur XV, 6, 3.
de puritate suae meritis extollatur
XII, 15, 3.
extorris facultibus paternis I V, 38,
1. boni extorrem C XXI, 9, 1.
extra nisibiles materies effecta mens
C X, 11, 6.
extrinsecus 1) = *Eπωθει* I I, 11, 3. V,
21, 1. VII, 2, 3, 2, 5. VIII, 8. XI,
8. C I, 5, 4. IIII, 14. V, 3, 4, 1, 8, 1.
9. VII, 12, 3. VIII, 4, 1. XIII, 12.
XV, 10, 5. XVIII, 13, 1. cf. acce-
dere. — 2) = *Eπο.* C XVIII, 16,
3 non ergo quietem nostram ex-
trinsecus inquiramus. XIII, 3,
2. XV, 10, 2. XVIII, 13, 1. —
3) = foras. C XXI, 33, 2 ut ex-
aestuare extrinsecus non sinatur.
— 4) = praeterea. C II, 21, 1
modum istum iugiter retinete, nul-
lum extrinsecus coctionis pulmen-
tum die dominico . . . sumentes.
et ita intellegendus uidetur locus
C X, 6, 4 cum ipse fons inuolati-
bilis sanctitatis ad obtinenda
eam secessionis adiutorio ac soli-

tudinis beneficio extrinsecus non
egeret.
exuberantia segetum C I, 2, 1. spiri-
tualium sensum C X, 10, 12. coti-
diana XXIII, 13, 3. concreta I
VI, 22.
exultante gloriiosius aliquid (Dauid)
I III, 2.
exustio carnis C III, 7, 10.
fabrica mundialis C XXIII, 3, 3. mundi
N IIII, 9, 4.
fabricator N VII, 5, 2. rerum istarum
ibid. 4.
facere: faciente imperitia C X, 5, 2.
quid illo facias XVIII, 16, 12. —
facere *sequente accus.* et *infin.* I
II, 11, 2 facit cunctos consurgere.
II, 16. III, 11. V, 2, 2, 41. VII, 30.
VIII, 7, 9. X, 23 t. 6. XI, 7, 14.
XII, 11, 2. C I, 18, 2, 20, 7. IIII,
3, 20, 4 *passim.*
fascesse a me N III, 15, 6.
facies: ad imperantis faciem praebe-
tur (uirtus) I IIII, 24, 1.
facilis deuotioni I VII, 10.
facilitas oris C XIII, 9, 7.
factio = dolus, insidiae. C II, 17, 2
bellum aduersarii factione consur-
git. IIII, 6, 3 aduersarii uel pot-
tentia uel factio ne subcumbere. XV,
1, 5 tertius curationum modus con-
ludio daemonum ac factione simu-
latur. XVIII, 15, 3 de concinnata
factio ne securus. *ibid.* 7 cunctas factio-
nes occultae patefecit insidias.
XXII, 6 t. inimici factio haec con-
tingat inlusio. 3, 6 diabolica factio
haec eueniare credatur inlusio; cf.
6, 1 et 3 et 4. — *plur.* I IIII, 41,
3 nullis temptationibus inimici,
nullis factioibus deuolueris.
factiosus = dolosus. C XXII, 6, 4 ad-
uersarii factiosus ludificatione.
factor *cum genet.* N V, 7, 3. omnium
VI, 6, 6. — *absolute* V, 3, 3, 4, 6.
VII, 2, 3. — factores (legis) C XXI,
5, 2. — C I, 9.
factura N V, 3, 3. VI, 6, 6. VII, 2, 3.
— *plur.* VII, 5, 4.
facultas = facultates, possessio. I IIII,
5 nudatur omni pristina facultate.
III, 27, 1 ne reminisceretur pater
ex omni sua facultate atque affec-
tione carnali saltimi sibi filium

- superesse. VII, 25, 1 sibi quipiam de sua facultate seruauerant. *C* XXI, 9, 7 omni mundana facultate nudatus ad monasterium peruelauit. XXIIII, 24, 2 facultatis atque substantiae, quam nobis reservamus, nunculis inretitos. 26, 3 fratribus dirimit facultatem (caritatem libri interpolati) contentiosa diuisio.
- faetenta uitia. *C* VIII, 19.
- falsitas *I* VII, 25, 1.
- familiariter uti elocutionis genere *C* XXIII, 16, 3. familiarius possident uirtutem *I* V, 4, 2.
- famulatu perpetuo posteritatis progeniem eidem subdidit *C* XXIII, 12, 3.
- fas est credi *C* XVII, 20, 10.
- fatuitas *C* I, 14, 8.
- feralis *N* I, 1, 2.
- fere *C* XI, 1, 1. XVII, 1 (*saepe* tam ferme: cf. *I* II, 14. III, 8, 1. IIII, 24, 3. V, 38, 1. *C* VII, 26, 5. VIII, 25, 5. XV, 10, 5. *praef. ad Conf. p. III*, §. 3. XVIII, 15, 6. XX, 1, 3. XXII, 1, 1).
- feria = dies hebdomadis. *I* V, 21
feria quarta, i. e. dies quartus post sabbatum, *Mittwoch*. — *ibid.* feria sexta, *Freitag*, cf. sabbatum.
- festiuatas = dies festus. *C* XXI, 14, 4. 23, 1. — *I* III, 9, 3 Iudaica. *C* XVIII, 4, 2 diei sacrae; cf. X, 2, 1. — XXI, 18, 2 temporum = festorum dierum series *C* XXI, 20, 2 et 3, 21. — festiuatatis sollemnitas *I* III, 24, 3.
- fideliter, *gläubig* *C* I, 1. VII, 2, 2. XIII, 15, 1. XXI, 30, 3.
- fiducia nobis fuerat apud ipsum (*uare*, *lectio* familiaritas) *I* III, 32. cf. *Inst. praef.* §. 6 haec fiducia tuue sanctitatis.
- fiducialiter *C* VII, 6, 1. VIII, 33. XIII, 9, 2. XXI, 35. XXII, 4. XXIIII, 26, 11. *N* V, 5, 3.
- figmentum *C* XVII, 19, 6. XVIII, 11, 2. *N* II, 3, 5. — *plur.* *C* XVII, 20, 1. 24, 2. *N* VI, 7, 3.
- figura: *C* V, 16, 1 cum in figura contigerint illis. XIII, 8, 1 sub figura meretricis Hierusalem. — *C* V, 12, 4. 18, 1. 20, 24, 2. VI, 11, 3.
- figuralis *I* III, 3, 9. VIII, 3.
- figuraliter *C* V, 18, 1 et 2. 19, 3. VI, 10 t. 10, 1. XVIII, 6, 3. 16, 8 *pas-*
sim.
- figurans sub problematis colore *C* V, 21, 1. fabulam iucundissime figuratam XXIIII, 13, 1.
- figuratio humana *C* X, 5, 2.
- filargyria *I* III, 16, 3 et *sescenties*.
- filargyrus *I* VII, 22 t. 22. XII, 7.
- filius perditionis *de haeretico dictum* *C* XV, 3, 5.
- fimbria, ae *C* XIII, 15, 4.
- finire = perficere, consummare, absoluere. *I* III, 3 t. sollemnitas tertiae, sextae uel nomine triuin psalmis et orationibus finiatur. cf. 3, 1.
- fimite *I* VIII, 7.
- firmiter *C* X, 8, 6. XII, 6, 3. XVIII, 13, 1.
- fixe *C* VIII, 4, 2.
- fixis genibus *I* V, 40, 2.
- flagranti fidei *C* XIII, 14, 3. cursus 17, 1. — *absolute* XVIII, 1, 1.
- *flectere *reflexive* *N* III, 7, 3. III, 13, 4.
- legma *I* II, 10, 2. XII, 27, 3.
- flores uirginitatis *I* I, 1, 2.
- flosculi uirginitatis *C* XVII, 19, 2.
- fluxus genitalis *C* XXII, 3 t. 3, 2 et 6, 6, 1 et 4 et 5.
- fomentans infirmitatem *I* X, 7, 1.
- fons uitiorum (concupiscentiae, iracundiae, simil.) *I* II, 16. V, 5, 2. 11, 1. VI, 3. VII, 2, 6. 23. 24. VIII, 20, 2. 21. X, 14. XII, 5 t. *C* III, 12, 5. 20, 4. V, 6, 6. 10, 3. 16, 2. 23. 2, 26, 1. VIII, 3, 1. XV, 8. XVI, 6, 5. 15. 22, 2. 27, 3. XVIII, 12, 2. 16, 2. XX, 11, 2. XXI, 21. XXII, 1, 5.
- fons = baptismus *N* VI, 18, 2.
- forniseus *I* V, 21, 1.
- formae = regula, exemplum. *I* III, 23 propositi forma, 41, 1 eorum qui haec agunt auctoritate uel forma, V, 4, 4. X, 9, 10. XI, 14.
- formare aliquem institutione *I* III, 2. *C* II, 14, 15, 1. exemplis talium mirorum ad perfectiore uitam formari *C* XVII, 2, 2. necesse est mente in tempore supplicationis suae de statu praecedente formari X, 14, 2.
- formator *N* VII, 5, 2.
- fornicarius, -i *I* XII, 7.

- fornicationes *C* IIII, 19, 2, VIII, 5, 1
 forsan *N* II, 4, 5 — D sequente indicat. *N* III, 10, 2, II, 12, 1 et 7, VI, 6, 2, 15, 2 — 2 sequente coniunct. *N* II, 6, 2, *III*, 12, 1, 15, 4, *V*, 10, 1
 forsitan D sequente indicat. *C* XIII, 17, 3, *N* III, 10, 1, 15, 3, 16, 3, *III*, 6, *L* V, 11, 4, *VI*, 11, 1, 20, 1, 23, 2, *VII*, 13, 1, 19, 5 — 2 sequente coniunct. *N* VII, 26, 2
 fortasse D sequente indicat. *N* III, 12, 6, *VI*, 4, 1 — 2 sequente coniunct.
N II, 2, 2
 forte D sequente coniunct. *I* III, 34, *N* III, 11, *VII*, 5, 5, 28, 1 — 2 sequente indicat. *N* III, 10, 2 (cod. *N* facias, non recte).
 fortissima arma *C* XXIII, 8, 2 secundum *N* VI, 5, 2
 fortitudo = robur *I* V, 7, 12, 2, *N* VI, 2, 2
 fotus escarum *I* V, 14, 2, *C* XXI, 11, 4 carnis *C* V, 4, 4, *XXI*, 22, 4, *XXIII*, 2, 2 puritatis *XXII*, 6, 10
 fragilem in hoc *C* XX, 8, 2
 fragrantia. *I* VIII, 3 quae (ligna) sunt bona fragrantiae. *C* VIII, 19 per mirtutum bonam fragrantiam. *XIII*, 13, 5 (mina) cum magna sui fragrantia de uase tui pectoris proferentur. 16, 7 ad eins immarcescibilem fragrantiam pernenire. *XX*, 9, 1 spiritalem mirtutum fragrantiam. 12, 4 bonam mirtutum fragrantiam (*codd. ubique* fragrantia *aut* fragrantia, *item* flagrare, flagrare flaglare).
 fraternitas concrete = fratres. *I* 1, 2, 2, II, 5, 3, *III*, 5, *VII*, 13, *X*, 16, *C* X, 2, 2
 fratres = monachi *passim*; cf. e. g. *C* XVI, 17 *t.* patientiam saecularibus magis putant iupendandam quam fratribus.
 fraudatur (= subducitur) copia peragendi *C* XIII, 3, 3 quid nobis instigatio fraudauerit inimici *X*, 11, 5 matutinum soporem humanis fraudare (= subducere) oculis *XIII*, 6, 2 te huic quae ingenerit fraudans salutem *XXI*, 9, 6 ne carnis integritas fraudetur *XXII*, 5, 1
 frequenti uomore *C* 1, 2, *L* XIII, 3, 2 frequentes palnae *C* VI, 16, 2
 frondescens immortalis memoriae niritate *C* XIII, 10, 2
 frons: *C* VIII, 6, 3 notabiles prima fronte reddetur. *N* 1, 6, 2 a prima statim fronte non audienda assertio. fructuose *C* XXIII, 21, 3
 frustrato legalium praceptorum *C* *XXI*, 34, 3
 fruticare. *I* III, 43 expulsione uitiorum mirtutes fruticant atque snecerunt. *VII*, 2 multiplicies fruticants fomites uitiorum. 23 quam noxie fomes iste fruticet et pullulat ramunculis uitiorum. *C* V, 10, 3 illis euulsi haec uechementins fruticant et illorum morte uinacius pullulant atque subcrescant (*uar. lectio* fructific. *in multis codd.*). frux: ad bonam frugem emitatur *C* XIII, 1
 fucatum aurum *C* 1, 22, *L* patientia *XVI*, 20
 fucus memoriae *C* XIII, 13 *t.*
 fui, fuerim, fueram, fuisset, fuisse *passim in perfecto et plusquamperfecto*.
 fulgida apparitio *N* II, 4, 3
 functio = pecuniae solutio. *C* V, 21, 3 interminabilem quandam solutionem ingi functione dependere. *XXI*, 29, 2 liberi sunt a decinnum legalium functione. — functiones orationum *I* II, 12, 3, *III*, 2, spiritales *V*, 8, functio canonica *III*, 4, 1
 fundamina *I* XII, 32, *L* *C* VIII, 3, 2, *X*, 8, 3, *XVI*, 6, 1 (*rell. locis* fundamenta).
 fundare D cum in et ablat. *Inst. praeft.* §. 8, *C* XIII, 6, *XXII*, 6, 7 — 2 cum ablat. *I* pr. §. 8, *III*, 9, 41, 3, *V*, 4, *L*, *VII*, 1, *XI*, 8, *XII*, 32, 2 et *passim* (*duodecimies*).
 fundatores artis *C* XVIII, 4, *L* professionum *ibid.* 4, 3
 fuscatus sordis contagione *C* XXII, 7, 3 theoretiae claritatis comparatione fuscantur *XXIII*, 4, 1 candorem corporis naeno fuscare *C* *XIII*, 6, 2
 futurum *I* in futuro *C* 1, 10, 2 et 3, *III*, 19, 6, *VII*, 31, 2, *VIII*, 11, 15, *L*, 21, 2, *X*, 6, 4 — 2 in fu-

turum C VI, 2, 1 VIII, 14, 3 in futurum, *ubi expectes* in futuro. I VI, 6 quod habituros sanctos promittitur in futurum. C VII, 6, 1 ad cuius mensurae plenitudinem nemo perueniet alias in futurum. VIII, 14, 2 quos gradus beatus apostolus in futurum adserit uacuandos. XXIII, 15, 2 pro his in futurum (futuro *codd. interpolati*) aeterni ignis suppliciis addicendum.

gallice (*scil. soleae; σχνδάλια*) I L 1, 4, 9, 10 III, 13 (caligae *editiones inepte*). 6

gaunire N III, 6, 6

gastrimargia i. e. gulæ concupiscentia I V, 1 C XXII, 3, 1 *passim*.

gastrimargus I XII, 1 gephenna I VI, 4, 2 C III, 2 VIII, 8, 3, 20, 3 XI, 6, 1, 7, 1, 8, 1

XIII, 9, 6 XXI, 9, 5 genealogia C VIII, 21, 2 N VII, 14, 15.

generari 1) *cum ablat.* I VIII, 16, X, 2, 3 et 6. C VIII, 15, 1 — 2) *cum praep.* de I IIII, 43 VIII, 13, C V, 11, 8 XI, 13, t. XII, 5, t. — 3) *cum praep.* ex C VIII, 15, 1 XVI, 6, 4 XXII, 5, 3

generatio = progenies, *Generatione* C VIII, 21, 3 et 6. — plur. 21, 6. — generationes spiritalium sensuum C X, 10, 11

generatrix C II, 4, 4 V, 6, 3 XIII, 9, 3 XVIII, 13, 1 — plur. N VII, 5, 5.

genetivus usus rarius. I XII, 27, 6 satisfactio fratri. C I, 20, 3 post professionem monachi. II, 3, 1 praecetti Samuhelii oboedientiam. V, 4, 4 suae noluntatis adsensum. 6, 3 clanorum confixionem. VIII, 3, 3 ignis coctione. 21, 1 conceptu daemonum. XV, 3, 4 lemorum transvectione. XVI, 19, 1 refectio cibi (*cf. refectio*). XX, 8, 1 sanguinis ablutione; *cf.* XXIII, 7, 2 — XXIII, 12, 2 addictione perpetuae seruitutis. 12, 4 edacis concepcionis transgressione. — genetivius uice praepositionum (in, a, cum, ex, ad all.) fungens. I IIII,

28 huius mundi commoratione; *cf.* I II, 3, 2 C VI, 15 VIII, 18, 2 XIII, 13, 2 XXIII, 4, 2. — I VIII, 9 suspedium laquei. X, 16 publica omnium nestrum (= ab omnibus uobis) segregatione. 24 persenerantia cellae. XI, 2 congressus nitiorum. XII, 30 habitationem solitariae cellae; *cf.* C I, 1 t. VII, 3, 1, 23, 1 XI, 12, 2 XV, 3, 1 XVIII, 15, 1 XVIII, 5, 2 XX, 4, 1 — C I, 14, 4 post separationem huius corporis. *ibid.* 5 post separationem carnis (*cf.* 9 eiusque ab hac carne separationem). 14, 7 huius commorationis excessum. II, 17, 1 gastrimargiae conluctatione. XV, 10, 4 congressibus daemonum. XVII, 28, 1 progressus cellulæ. XVIII, 7, 8 ob catholicae fidei perseuerantiam; *cf.* I X, 3. — 12 remotione cellae; *cf.* XXI, 14, 2. — XXI, 8, 2 conuersationem melioris uitæ. 20, 1 quae quadragesimo resurrectionis (= post resurrectionem) eius acta est die. 29, 1 canonis subiectione (*Unterwerfung unter das Gesetz*); *cf.* I VII, 19. — XXIII, 9, 1 patriæ habitationem. — *genet. qualitatis adiectiu*m* iunctus.* C III, 7, 5 desiderauerunt nitiorum factios ac sordidæ uilitatis cibos. 10, 3 sublimiore paucorumque admodum renuntiationis tertium gradum. VIII, 5, 5 quinque cellas et has easdem exquisiti ornatus et capaciores quam usus desiderat. XVI, 5 amicitiae gratiam nisi inter perfectos uiros eiusdemque virtutis persenerare non posse. — *genetivius duo uni substantiu*m* additi.* C VII, 2, 3 tanti temporis heremi habitat. — *genet. substantiu*m** = *adiectiu*m*.* C I 1 aedicationis sermonem. XIII, 16, 2 nerbo potestatis. *ibid.* 3 potestatis sermonem; *cf.* I XII, 11, 1 — XXI, 1, 3 sermonem adhortationis. N I, 4, 3 flebiles confessionis ac planetus sui litteras dedit. — L X, 21, 2. — *genet. comparationis.* N IIII, 2, 2 antiquior filiae hominis dei filius. VII, 6, 6 maior Adae. genitalis pollutio C IIII, 15, 1 feruor X, 10, 9 gentes = pagani C XVIII, 5, 2 et 3.

gentilicia supersticio *C X, 5. 2. N II,*
4. 1. persecutio N VII, 30. 1.

gentilis *D substant.* *C IIII, 19. 4. XVI,*
17. 2. — plur. C V, 22. XIII, 4 t.
4. 5. 1. XIII, 11. 2. XVII, 20. 6.
N I, 1. 2. III, 9. 3. 10. 1. III, 13.
1. — 2) adiect. C X, 5. 3. XVII,
16. 1. N III, 9. 2. 10. 3.

gentilitas *C X, 5. 1. XVIII, 5. 2. N*
III, 13. 2.

genus = modus. *I X, 3. t.* quibus
 generibus monachum superet ace-
 dia. *C L 20. 3* quo genere illi quo-
 que decepti sunt. *XVII, 14. 3* si
 quolibet genere scopos tantum te-
 neatur. *N L 5. 6.*

gerere tirocinii nouitatem *L II, 3. 2.*
 geratur impugnationis incursio *C*
VII, 18. gerunt haereses similitu-
 dinem hydrae *N L 1. 2.*

gerundium *I III, 8. 4* quies residendi.
V, 34 ad interpretandum eas. *VIII,*
21 non in irascendo iuste, sed in
 penitus non irascendo. *N II, 3. 6*
 ad demonstrandum proprietatem.
III, 2. 1 ad indicandum maiestatem.
VII, 17. 5 ad aedificandum sibi
 domum (*consentient codd. Np;*
cod. M interpolatus ubique exhibet
gerundium).

gestatio baculi *L L 8.* melotae *1. 10.*
 gigas (Goliath) *C XXIII, 8. 2* gi-
 gantes *VIII, 21. 8.*

gillo fictili *I III, 16. 1. 20.*
 gloria amictus *I I, 2. 1* corporis *N*
III, 9. 4.

gloriarri sibi de re *I XII, 27. 1.*
 gloriatio vanitatis *I XI, 10. 1.*

glutinum spiritale *C XXIII, 26. 2.*
 gnaniiter *C XVI, 3. 4.*

graphium *I III, 13. C I, 6. 1.*
 gratarter *I V, 23. 3. 39. 3. C L 2. 3.*
II, 20. XVII, 30. 2. XXI, 2. XXIII,
23. 4.

gratia prophetiae *I IIII, 23.* oboe-
 dientia *III, 29.* Christi *V, 23. 2.*
 discretionis aut scientiae *ibid.*; cf.
V, 29. 31. VI, 18. VII, 14. 2 gratia
 hortorum *C XXIII, 2. 4.* amoenaæ
 habitationis *XXIII, 12. 4.* bona
 gratia *C XXI, 10. 2.* — cum gra-
 tiarum actione = cum gaudio *C*
XVII, 30. 1. XXIII, 2. 3.

gratia *praepositio D ante substan-*
tuum posita I XI, 16 gratia visi-

tationis. *2) post substant. uel pro-*
nomen posita I V, 16. 1. 26. 37.
X, 11. XI, 19 bis. C L 2. L II, 13.
11. VII, 27. VIII, 26. L XVIII,
2. 2. XXI, 16. 3. 3) in medio po-
sita C XVIII, 16. 4 explorandaæ
 gratia castitatis. *D* nulla alia quam
 exempli gratia *I X, 10.*

gratis = sine causa. *I IIII, 27. 2* quas
 (alapas) innocentia parvulo etiam
 gratis cernebat infligi.

gratulari = gaudere + *C V, 15. 1.*
 gratulatio = gaudium *C X, 3. 2. XVIII,*
1. 4. N L 5. 2.

grypes *C XVI, 2. 2.*
 guttulae lacrimarum *C VIII, 30. 2.*

habere *cum infinitivo* = μέλλειν. *I*
VII, 14. 2 quam (gratiam) a suo
 habuit magistro suscipere. *C VIII,*
4. 2 (simulacrum) quod in templo
 positum legimus et iterum stare
 habeat in ecclesia. = debere. *N*
VII, 22. 3 ut responderi tibi for-
 sitan amplius non habeat (debeat
cod. M interpolatus). — habere *cum*
participio. *I I, 11. 3* habuerint
 congelata. *III, 7* habet curam de-
 putatam. *III, 35* mortificatas po-
 terimus concupiscentias habere;
cf. 34. 39. 2. V, 41. VIII, 7. VIII,
8. t. 5. 6. C VII, 6. 1. X, 11. 4.
XVIII, 8. 4 — habueras præteriens
 propiorem (fratrem) *C XXIII, 9.*
2. 2 habet hoc maiorum definitio
XXIII, 12. 3. uotum ac proposi-
 tum habeatur in crimine *XVI, 18.*
1. quantum opinio nostra sese
 habet *X, 8. 2.*

habitatio *concrete I X, 24.*
 haereticus *D substant.* *C XV, 3 quater.*
N II, 1. 1 et passim. — plur. *N*
L 6. 3. II, 1. L VI, 14. 3. — 2)
adiect. *N II, 4. 4. III, 9. 4. VII,*
1. 5.

haesitare *cum infinitivo.* *I IIII, 27. t.*
 non haesitauit inplere. *VII, 12* re-
 spondere non haesitauit.

hebens obtutus *C XXIII, 6. 1.*
 hereditare *C XII, 6. 4.*

heremita *C XVIII, 7. 8. 4.*
 heremiticus *C XVIII, 6. 5. 9. 2.*
 heremus e. gr. *C XVIII, 1. 2 (passim*
et semper femin. generis).

- hi qui *passim*, e. gr. C XIII, 6. 9. 2
 N VII, 19. 3
 hinc est quod *cum indicat*. I X, 23.
 C 1. 6, L N VI, 12. 2. VII, 31. 2
 historica perceptio C VIII, 3. 5. lectio
ibid. 6. sensus 2. 3.
 holocausta C XXI, 26. 1 et 6.
 homious N VI, 2. 2. 8. 1. 10. 3. 18.
 2. 19. 3 et saepius.
 hordiacins N VI, 2. 1.
 horrescere *cum infinitivo*. I VII, 30.
 horrescamus aliquid resernare.
 horrori duebantur officia I III, 30. 1
 hostiae spiritales C III, 1. 2.
 hostis = diabolus C XVIII, 3. 2 (*sae-*
pins).
 humanitas = susceptio humana, ho-
 spitium, *Bewirthung*. I III, 7
 (peregrinis) omnem diligentiam
 susceptionis et humanitatis inpen-
 dit. C XVIII, 1. 4 cun Piamun
 summa nos gratulatione susceptos
 humanitate etiam congruo refe-
 cisset. XX, 2. 1 tanta sumus gratia
 atque humanitatem suscepti. XXIII,
 20. 1 humanitatis intercapido gra-
 tissima. — I V, 23. 3. 26. 3L C
 L 12. VIII, 23. 3. XVIII, 5. 1. 6.
 4. XXI, 14. 3. XXIII, 3. 1. 5. 1
 humiliare I II, 16. V, 2. 2. XII, 21. 3.
 22. C III, 16. t. 15. 1 et 2. 16. 19.
 4. V, 15. 2. 26. 3. VI, 9. 4. 11. 2
 VII, 28. VIII, 10. 3. VIII, 30. 2.
 36. L XII, 9. XIII, 13. 3. se alieni
 N V, 4. 5.
 humiliatio C V, 25. 2. VII, 29. 31. 2.
 XVI, 19. 2. XX, 6, L urbormum
 XVIII, 11. 1 mentis XVIII, 11. 5.
 humilitas = anachoresis. C XXIII,
 9. 1 distinctionem humilitatis huius.
 XVIII, 3. 2 minus de praesumptae
 sublimioris professionis humilitate
 (difficultate *codd. interpol.*) peri-
 culum; cf. C I, 20. 5. XI, 2. 1.
 hydra (Lernaea) N 1. 1. 1.
 hyperbaton N VII, 22. 3.
 hypocrisy C XVII, 20. 1 et 2. XXI,
 36. 1.
 iactanter apostolicum illud exclamat
 C XXII, 7. 2.
 id temporis C II, 26. 4. XIII, 10. 4.
 XVIII, 15. 2. 16. 6. XXII, 13. 3. —
 id loci C XVII, 8. 3.
 idem temporis C XVIII, 1. 1.
- idem = is I III, 6. 30. 4. C VIII,
 18. 2. X, 2. 2. XV, 6. 2. XX, 1. 2.
 XXIII, 5. 4. XXIII, 9. 4.
 idem *post relatum repetitur*. N III,
 3. 2 eundem, quem illic secundum
 carnem natum deum super omnia
 praedicat, eundem hic secundum
 carnem se iam non nosse confir-
 mat. V, 2. 6 idem, qui in sequen-
 tibus mortuus dicitur, idem super-
 riore imago dei innibilis praedi-
 catur. cf. VII, 16. 1 hac ratione,
 qua . . . posuit, haec, 26. 2 Hiero-
 nymus . . . ille. I VII, 7. 5 fitque
 ei, ut alius uenter, ita huic, VII,
 23 respice Iudam . . . qualiter
 eum.
 idiotaes homines C 1. 2. 3. idiota C
 V, 21. 3.
 idola I III, 3. 6. VII, 7. 5 et 6. N III,
 13. 2. VII, 1. 5.
 idolatria C XII, 2. 6 (*cod. 2*). V, 22
 (*idolatria codd.*).
 idonee I V, 1.
 idoneus *cum infinitivo*. I V, 11. 2 qui
 idoneus non fuit morbum curare
 tristitiae. — *cum dativo* C XX,
 8. 7 idoneum huic ministerio.
 idonitas C III, 15. 4 (*ita codd.*; ido-
 neitas *ulgo*: *defenditur atque ex-*
plicatur idonitas formis compara-
tini idionior idonius, *de quibus*
uid. Roensch, It. u. *Uulg. p. 278*).
 ieunare e. gr. I V, 21. 4 et 5. —
 abstinere, temperare *I cum ablat.*
 I V, 22 uoluntariis (escis) ieunasse.
21 cum praepl. a. I VI, 2 anima
 a ceteris uitis ieunante.
 ieunium uisibilium ciborum L V,
 21. 1.
 ignarus *cum ablat.* I V, 39. 3 uni-
 versis in illa regione notitia lin-
 guae huius penitus ignarus.
 ignea oratio C VIII, 25.
 igniculus paruissimae stipis I VII, 28.
 ignis: *ablat.* igne C III, 19. 4 XII,
 11. 5 +igni C XII, 6. 3. 12. 4.
 ignitus: mens I II, 10. 1 incertina
 V, 11. 1 preces C VIII, 15. 1
 oratio VIII, 26. 1 intentio mentis
 X, 11. 6. — cf. I III, 9. C II, 13.
 7 et 8 et 11. V, 6. 4. 11. 2 VII,
 2. 2. 25. 2 VIII, 6. 1. XII, 6. 3.
 11. 3. 12. 2 et 6.

illud *adverb.* *N* III, 2, 2 illud ubi dicit 'dedi te deum Pharaoni' protestatem dantis exposuit. III, 2, 2 et illud ibi hoc dicit et hic hoc ait. VI, 23, 4 illud, ubi Achab peccauit, peccasse plebs dicitur. cf. VII, 19, 4
imaginarie I VIII, 18.
imitatrix haeresis N V, 1, 1
immobilitas miri C XVIII, 16, 1
imperative C XXI, 14, 3
impelibilis N 1, 5
in *cum ablativo pro in cum accusativo*. I 1, 1, 2 de lecto in quo considerat. III, 7, 1 in ea solennitate admittendum; cf. III, 33 t. — III, 7, 2 in oratione procumbant; cf. II, 7, 1 — III, 1 t. in monasteriis suscipiuntur; cf. 3 t. 5 t. 7 t. 30 t. 36, 2 VII, 21. — III, 4 t. in monasterio recipiuntur; cf. 32 t. III, 1, 32 VII, 12. C III, 19, 3 XX, 1, 5 — I III, 1 t. in monasteriis ingressum; cf. X, 20. C 1, 14, 5 VIII, 21, 7 — I III, 1 t. in monasterio inflatum. V, 14, 2 spiritu in cordibus insibilante. VI, 14 quae in sanctis scripturis inserta sunt. X, 2 t. serpat in corde monachii. C 1, 15, 2 mirabilia mysteriorum in cunctis gentibus dilatauit. *19, 3 cum diabolus iam misisset in corde Iudearum. II, 2, 3 in solitudine secedentes; cf. VIII, 25. X, 6, 2. *X, 6, 4. — II, 8, 1 in cella retronus. cf. XVIII, 14, 5 — III, 15, 2 in ceteris generibus uitiorum incurvare; cf. XI, 9, 6. XXIII, 13, 3. — *VIII, 29, 3 non intres in indicio; cf. XXIII, 17, 1 — *X, 5, 2 mutant gloriam in idolo. X, 6, 3 in praedicto monte condescere. XI, 13, 6 quem (spiritum) in homine dominico descendisse. cf. N III, 16, 4. VII, 22, 4 — XII, 16, 1 in conscientiae secretis elatione inflabente; cf. N III, 15, 1 — XIII, 11, 2 ut descensio filiorum Israel in Aegypto fieret. *XVII, 21, 3 raptus est in paradiso. XX, 12, 3 in his prolabilimur. XXII, 6, 9 in virginum numero conlabamur. XXIII, 16, 1 in quo reuoluti. N II, 2, 3 in his (interioribus) potentiam diuinitatis suae spirans. III, 4, 2 nomen in

eo hominis non cadit (*contra IIII, 3, 2* cadere in eum). V, 4, 3 aliquid in eo diuinitatis superueniret (cf. §. 4 fin. in eum superuenisse). VI, 16, 4 quartam in trinitate personam inserere. VII, 1, 5 in omnibus infunde. — N *VII, 1, 3 — in *ablativo temporis additur*. I II, 6 in die sabbati; cf. III, 9 t. 9, 2 C II, 5, 3 VI, 17, 2 XII, 8, 5 XXI, 20, 2 — in eis (diebus) I II, 18; cf. III, 2, — in his (temporibus) I III, 3, 1 in his horis I III, 3, 11; cf. C XXIII, 19 t. — in his diebus I III, 4, 2; cf. III, 12. C XXI, 20, 3. N 1, 2, 1 in eodem die I III, 10, 1 in eodem puncto I III, 12; cf. C V, 6, 6. VIIII, 25. XXIII, 5, 1 — in die indicii I V, 17, 3; cf. C VII, 25, 2. XV, 10, 2 — ea tempestate, in qua I VI, 11, 1 in medio die I VIII, 10, 1 in nocte caeca I XI, 9; cf. C XXII, 5, 1 — in breui I XII, 33, 1 in hoc tempore C L 10, 4; cf. II, 26, 3. XXI, 18, 2. XXIII, 26, 1 — in *ablativo loci additur*. I V, 36 t. in Dioleo. C VI, 1, 3 in Cellis. XVIII, 5, 1 in Hierosolymis. — in *pro ablativo (praecepice instrumentalis)*. I III, 3, 11 undecima (hora), in qua lucernaris hora signatur. III, 19, 3 utensilia in quibus ministraverunt. III, 30, 2 clamosus in uoce. VII, 27 nullus in hoc frangatur. X, 7, 9 in hoc rebellies eos notat. C L 20, 4 in quo domino diabolus temptavit inponere. III, 16, 2 quae omnia nisi in hac abrenuntiatione uitiorum fuerint intellecta. XII, 6, 9 se in sordibus tinguit. XIII, 5, 4 eidam in adulterii criminis puniendo. XV, 6, 2 in nomine domini daemona expellunt. XVI, 18, 1 in eo reos. *XX, 6, 1 in lacrimis stratum meum rigabo; cf. 8, 2. — N III, 11, 1 in his uocabulis aduentum significari. VII, 19, 3 nihil in suo, sed in Christi nomine fecerunt. C III, 10 t. quod uocabulum carnis non in una significatio ponatur. — *uaria*: in unum I V, 18, 1 et 2. VII, 22. *XII, 9 (bis). *C XIII, 10, 4. — in ante C L 5, 2 VI, 14, 1 XX, 8, 11. — in

- priora *I* V, 12, 2 — in aliquo murmurauit *C* VI, 10, 7 in praemio consequuntur *XIII*, 9, 2 in similitudinem superioris haereseos eadem promittat *N* V, 1, 2
 inaestimabiliter *N* V, 4, 3;
inanimus *I* VIII, 19, 3; *N* VI, 7, 3
VII, 5, 2
inanitas, *I* III, 8, 2 uigilarum lassitudine et inanitate compulsi. VI, 23
 nimia inanitate defectus. *C* II, 22, 2 mens cibi inanitate lassata perdit orationum uigorem. XXII, 3, 5 inanitate carnis.
 inardescere iraeundia *C* XVI, 18, 3
 irae stimulis *I* VII, 9, 2
 *inauris (*femin.*) *C* XIII, 16, 4
 inbuere *absolute* = instituere. *I* III, 1 t. quemadmodum inbuantur hi. — qui inbuuntur ad uiam perfectionis IIII, 39, 1; cf. 9, 40
 inbunctorum disciplinae *I* II, 12, 3
 incapax consilii *I* XII, 29, 3 deri boni *N* III, 8, 3
 incarnare *N* L, 5, 4 III, 5, 2 VI, 20, 2 VII, 15
 incarnatio *C* XI, 13, 6. *N* L, 2, 2 III, 5, 1 et 2 III, 4, 2 V, 6, 3 VII, L, 5, 9, 2, 28, 4, 30, L, 31, 7
 incautus in utroque *I* II, 17
 incedere iter *I* X, 10 XI, 6 uiam *C* III, 12, 6
 incentiuia *I* L, 11, 3 V, 11, 1, 16, 1 VI, 4, 2, 17, 22 *C* II, 13, 4 et *passim*.
 incensor superbiae *C* V, 7, 2 offendit VIII, 11, 2 criminis XVIII, 15, 6 intentores malorum VII, 8, L libidinis VII, 32, 4 — *absolute* L XI, 2
 incessabilis *C* L, 2, 3, 4, 1 XII, 4, L XIII, 13, L XVII, 28, 1 *passim*.
 incessabiliter *C* XIII, 10, 4 XXI, 14, 2
 incessanter *I* III, 2, *C* VII, 3, 3 30, L
 incesti crimen *C* VIII, 16, 4
 incidere *cum accus.* *I* III, 11, 2 detrimentum. XII, 6, 2 illud. *C* XVIII, 11, 3 quod (*rell. locis cum praep. in*).
 incipiens = nouicius *I* III, 30, L X, 20 XI, 13, L *C* VIII, 15, L 16, X, 14, 3 XXII, 3, 6 *N* VI, 7, 3 et *saepeius*.
 *incircumeisis auribus *C* XIII, 3, 6
 incircumspecte *C* III, 3
- incircumspectus *C* XII, 2, 2
 incisio ferri *I* X, 7, L
 inclamatio (= innocatio) nominis *C* XIII, 7, 2
 inclinatio corporis superflua in quibusdam officiis *C* XVIII, 1L, L
 incoetus = non coetus *C* VIII, 3, 3
 incongrue *C* L, 18, L VII, 30, 2 *N* VI, 2, 1
 incompetens *C* L, 20, 4
 incompositus = non compositus *I* VIII, 4, 1
 inconscius *I* VI, 20
 inconsiderantia *N* *praef.* §. 5 III, 3, 2
 inconqueribilis *N* VII, 28, 3
 incorporalis *N* III, 15, 5
 incorporare *praef. ad Conl. p. I*, §. 6
 incorporeus *I* VIII, 4 t. *C* VII, 13 t.
VII, 10, 13, 1 et 2 *X*, 3, 3
 incorruptio = ἀγένετη; *I* V, 18, L VI, 4, 1 19, *X*, 21, 2 *C* I, 11, 2 XVI, 11, 3 XVIII, 16, 5 XXI, 23, 3, 32, 3, 33, 3 XXII, 3, 6 (*saepius*). — incorruptio orationis *C* X, 11, 6
 incredulitas *C* VI, 2, 2 XIII, 16, 3 et 4 XXIII, 24, L *N* II, 2, 2, 3, L, 4, 8 V, 6, 4 et *saepe*.
 incredulus = non credendus. *N* III, 9, 2 hoc erat incredulum humanae audientiae, quod inauditum fuerat diuinae contingisse naturae.
 increpatio *I* II, 16 III, 7, 2 III, 16, 3 V, 31 t. 35 t. *X*, 8, L *C* XVI, 19, 2
 incubationibus pernoctare *C* VII, 32, 1
 inculcare *I* III, 43 *C* XXI, 36, 3 *N* III, 3, 2
 incurata uitia *I* VIII, 18
 incuria *cum genet.* *C* VI, 11, 10
 incurrire *cum accus.* *I* II, 11, 2, 16 III, 5, 2 V, 30, L *C* I, 1, 6, 1 et 2, 7, 2, 23, 3 II, 7 t. 3, 1 VIII, 16, 3, 25, 6 VIII, 18, 2, 24 X, 4, 4, 1 9, 3 XII, 2, 6 XIII, 7, L, 17, 1 XVI, 19, 2 XVII, 5, 2, 17, 1 et 5, 24, 2 XVIII, 11, 4 XVIII, 3, 3 XXI, 2, 14, 3, 22, L, 33, 4, 34, 3 XXII, 5, 3 — *cum in et accus.* *C* XVII, 21, 1 XXIII, 15, 6 *cum dativo* *C* VI, 12
 incursio inpugnacionis *C* VII, 18, daemonum *X*, 10, 14 peccati XXII, 13, 6 temptationum XXIII, 25 t.

- ineurus (*plur.*) **I** VIII, **1**, **C** **1**, **5**, **4**, VII, **20**, **2**, X, **11**, **5**, **13**, **2**, XII, **13**, **2**, XXIII, **25**, **1**.
- incurua senectus **I** III, **2**, VII, **7**, **4**. — deorsum incuruus III, **30**, **5**.
- incuruare **C** XXI, **28**, **3**.
- incuruatio genuum **I** II, **7**, **1**, **C** XXI, **26**, **2**, membrorum **I** II, **7**, **3**.
- indago: **I** V, **2**, **2**, **C** VII, **34**, **1** indagini. **C** VIII, **1**, **2**, XXII, **6**, **2** indaginem, VIII, **7**, **3** indagine.
- inde est quod *cum indic.* **C** VIII, **15**, **3**, XIII, **7**, **4**, **12**, **9**, **17**, **2**, XV, **1**, **5**, XXIII, **13**, **3**.
- indeclinabiliter **C** VIII, **30**, **2**, XXIII, **24**, **6**.
- indefesse **C** VIII, **2**, **1**.
- indeflexibilis **I** V, **17**, **2**.
- indemutabilis **I** VIII, **4** *t.* **4**, **1**, **C** XVII, **28**, **2**.
- indesinens **C** III, **7**, **3**, XII, **9**, XIII, **6**, **2**.
- indesinenter **I** I, **1**, **L** **5**, **3**, III, **3**, **9**, III, **24**, **3**, X, **8**, **3**, **21**, **3**. **C** VII, **7**, VIII, **7**, **1**, X, **11**, **1**, XIII, **13**, **3**, XXIII, **13**, **2**.
- indeutous **C** XVIII, **3**, **2**.
- index: quasi manu indice ostendi **N** III, **9**, **2**.
- indicatiuus modus **I** V, **16**, **2**.
- indicatiuus. **C** XVII, **20**, **2** non enim tantum apostolo Paulo lucrum ex hac eius fuerat distinctione contulat. — *in oratione obliqua.* **I** III, **7**, **1** erit secutura = secutura sit. X, **2**, **2** cum qua sibi per eundum erit. *ibid.* §. **4** si quid ei sit necessarium, quae a propriis parentibus neglegitur. — *in interrogatione obliqua.* **I** V, **27** *t.* X, **6** *t.* **C** L, **15**, **2**, VII, **3**, **2**, XV, **5**, XXIII, **26**, **14**, **N** III, **16**, **3**, VII, **3**, **4**, **20**, **2** — *post uerbum* uidere **I** V, **18**, **2**, N III, **11**, **2**, V, **6**, **5**, **11**, **3**, VII, **28**, **4** (*coniunct.* **I** V, **17**, **1**, VI, **15**, **1**).
- indictio canonica **C** XXI, **30**, **2**. — indictiones (uectigalis) V, **21**, **3**.
- indifferenter **I** III, **16**, **3**, V, **24** *t.* **24**, **26**, XI, **17**, **1**, **C** VIII, **6**, **4**, **10**, XIII, **18**, **2**.
- indigentia (panis) **C** VIII, **21**, **2**, in opis **N** II, **5**, **4** accipientis VII, **23**, **1**.
- indigere *cum infinitiuo.* **I** X, **7**, **2**, **C** XIII, **9**, **4**, XVII, **25**, **11**.
- indigantes uitii **I** VII, **3**, **3**.
- indignus *cum datiuo.* **C** V, **12**, **1** estimationi suae uel illi ordini. XXIII, **6**, **3** indignam spiritui sancto domum. — **I** III, **39**, **2** ad omnia se iudicarit indignum.
- indiguis *cum genet.* **C** XXIII, **17**, **2** misericordiae.
- indipisci **I** VI, **13**, **1**, XI, **14**, XII, **11**, **1** — *indeptus passiuo.* **I** VIII, **4**, **C** VII, **2**, **1**, **N** III, **11**, **1**, VII, **9**, **3**.
- indisciplinatus strepitus **I** II, **16**, **2** cordis elatio XII, **27**, **6**, indisciplinatae res **C** VII, **19**, **1**.
- indiscretus = sine ratione (discretione). **C** II, **3**, **2** ob indiscretam misericordiam.
- indiscussa obedientia **I** I, **2**, **4**.
- indisrupte **C** II, **25**, III, **6**, **2**, XVI, **3**, **2**, XXI, **14**, **4**.
- indisruptus **C** II, **22**, **2**, VIII, **2**, **1**, X, **10**, **1** *et* **14**, XVI, **3**, **2** *et* **4**, **24**, **28**, XXI, **9**, **5**, XXIII, **13**, **4**, **18**.
- individuus sibi **N** VI, **22**, **3**.
- indubitabilis *actue* = non dubitans. **C** VIII, **34**, **9** indubitabilem habere fiduciam.
- indubitatus = non dubitans. **I** V, **37** indubitatum commodantes fidem.
- inducere sibi mortem **I** V, **22**.
- induite uos dominum **I** X, **21**, **2** indutus carnem **N** II, **3**, **8**.
- indulgere *cum infin.* **IV**, **20** nou potus quicquam percipere sibimet indulget.
- indutiae = mora, spatium, tempus. **I** II, **9**, **2** dum nobis huius commemorationis tribuuntur indutiae. III, **4**, **2** indutias somni longius protelarent. VI, **20** haec memorati temporis indutiae. **C** II, **13**, **6** unius tantum diei ab eodem poposic indutias. XII, **4**, **4** seductus longis obsceni liquoris indutias. XIII, **15**, **2** breuissimas pro patris sepultura non concedat indutias; cf. XXIII, **9**, **3** — XXII, **1**, **2** mihi benignitas uestra tam largas concessit indutias.
- inebriare **I** V, **6** *t.* **6**.
- ineffabiliter **C** VIII, **25**, **N** V, **4**, **3**.
- inefficiantiae **N** VII, **3**, **6**.
- inemendatus **I** VIII, **16** *t.*
- inenarrabilis **N** II, **2**, **4**.
- ineptia praecepti **I** III, **25**, ultra omnis ineptiae fatuitatem **C** I, **14**.

8. ineptiam atque insaniam tuam
N VII, 5. L nescio impietate ma-
 iore an ineptia 14. 3.
 inertio otio solui *C* III, 6, 5. XIII,
 13. L
 ineuitabiliter *C* XII, 8. 2.
 inexcusabilis lex *C* VI, 6, 4. pondus
XVI, 5. 4.
 inexcusabiliter *C* XXI, 20. 2.
 inexcusabiliter *C* XVII, 5. 3.
 inextricabiliter *C* I, 20. 5.
 infactus = infectus *C* XXI, 14. 3.
 infamator laudis alienae *C* XVIII,
 15. 6.
 infantulus *N* II, 2. 5.
 infatigabiliter *I* V, 17. 2. 22. VII, 10.
 VIII, 11. *CI*, 2. L VII, 2. L VIII,
 6. 2. 34. 6. XII, 4. 2. XVI, 3. 2.
 XXI, 33. 4. 36. L
 inferi *N* VI, 17. 3. 23. 3. VII, 22. 4.
 inferior *cum dat.* C XIII, 4. 2 nulli.
 XXIII, 9. 1 proposito atque uirtutis.
 inferna *I* III, 3. 6. XII, 4. L *C* XVIII,
 7. L *N* III, 14. 2.
 infernum *I* III, 3. 6 et 10. *C* III, 12.
 4. V, 12. 2. XI, 9. 2. XII, 16. 3.
 XIII, 7. 4.
 inferre = conferre. *I* VIII, 5. medel-
 lam. X, 14 remedii. *C* VIII, 3. 5
 non aedificationem, sed risum cunctis
 intulerint. XVIII, 1. 3 ut etiam
 summis viris inferretur instrucio
 (conferetur *codd. interpolati*). cf.
 XVII, 8. 3. = adiungere *I pr. §. 6.*
 V, 17. 2. VI, 15. 1 et 2. 16. VII,
 17. 3. X, 7. 2. II XII, 17. 3. *C* I
 4. 3. 14. 6. II, 2. 2 *passim*. — in-
 ferre sententiam *I* L 2. 4.
 inferus = *zōrū*; *L* VII, 11. **C* I, 20. 8.
 *II, 13. 11. **XX*, 9. 5. **N* III, 14. 2.
 infestations daetuum *C* XV, 10. L
 infidelis *substant.* et *adiect.* *I* VII,
 15. L XII, 19. *C* VII, 26. 6. XII,
 2. 6. 13. 3. XVI, 17. 2. XVIII, 7.
 1 et 4. XXIII, 18. L *N* II, 3. 2.
 V, 9. 3.
 infidelitas *I* III, 5. VII, 18. X, 19.
 XII, 26. *C* III, 16. 2. VI, 11. L
 XIII, 16. 1 et 2. XV, 3. 1 et 3.
 XVII, 16. L XXIII, 8. 5. *N* I, 6.
 L II, 5. 7. III, 1. L 8. 2. 9. 2. 16.
 L III, 6. L VII, 13. 4. 25. 3. —
 infidelitas haesitationis *C* VIII, 34. 1.
 infideliter *N* VII, 17. 3.
 infinitus *significatione positivi*. *C* III.
 5. L qui infinitus uidetur ac tepi-
 dus. XX, 3. 2 quodammodo de in-
 finitis ad inferiora prolaborimur. XXI,
 6. quam infinitum quanquam miser-
 abile sit. — L 8. L
 infinitas dei *N* III, 6. 6. V, 4. 6.
 infinitius *substantiu* loco. *I* VI, 6
 quodammodo exire de carne est
 fragili carne circumdatum carnis
 aculeos non sentire. *C* VI, 14. 3
 non adquisisse enim eius minuisse
 est. XIII, 12. 1 bonum nec nelle
 nec posse concessit. XVI, 3. 4 in
 quibus unum nelle ac nelle con-
 sistit. *N* V, 8. 3 esse nec initium
 nec terminum habet. VI, 8. 4 ei
 et esse suppetit et nescire. VII, 2.
 4 posse promptum fuit. VII, 5. 6
 ad totum nelle sufficit.
 infinitus *I* cum verbis passivis.
 agnoscor *I* X, 7. 3. *N* III, 3. 4
 cognoscor *I* III, 3. 4 VI, 2. VII,
 9. 2. VIII, 20. 3. XII, 29. t. *C* L
 23. 3. V, 18. L 24. 2. — concedor
I III, 3. L VIII, 13. *C* X, 11. 4. —
 comprobior *I* III, 3. 2. 4. 3. VIII,
 11. XII, 26. *C* III, 20. 1. VIII,
 7. 3. XVII, 25. 9. XXI, 20. 2. con-
 vincor *I* XI, 19. 2. reprehendor *I*
 II, 15. 2. V, 31. *C* V, 18. L XVI,
 2. 2. describor *I* III, 3. 11. VII,
 15. 3. X, 21. 4. *C* VIII, 23. 2. VIII,
 29. 3. designor *N* VI, 8. 4. di-
 noscor *I* V, 11. L doceor *C* VIII,
 34. 12. imminor *I* III, 36. L V,
 30. 4. 40. 3. VII, 17. 6. VIII. 21.
 XI, 5. *C* V, 11. 3. VIII, 4. 2. VIII,
 15. 3. legor *C* XI, 6. L XII, 2. 5.
 XXI, 20. 2. *N* III, 9. 5. VI, 21.
 monstror *I* L 2. 4. III, 9. 3. XI,
 19. 2. nominor *N* III, 7. 3. noscor
I VI, 4. L VII, 26. VIII, 12. XI,
 3. *C* V, 9. VII, 10. 2. VIII, 14. 2.
 N I, 6. 2. VI, 8. 3. VII, 16. L per-
 mittor *I* III, 4. t. et alias saepe.
 praecipior *I* III, 9. 2. *C* XX, 1. 5.
 probor *I* V, 11. L *C* V, 8. 1 et 3.
 XII, 2. L XVI, 11. L XVII, 20. 4.
 pronuntior *I* VII, 27. *C* L 10. 2.
 V, 5. XIII, 3. 2. prouocor *I* VIII,
 4. *C* III, 5. VII, 21. 8. 31. L VIII,
 15. L XXII, 11. 3. referor *C* XXI,
 20. L repperior *I* II, 15. 2. III,
 12. *C* XVII, 20. 10. reputor (=

putor) **I** III, 9, 3, sancior **I** III, 3, 8, signor **I** VI, 2, sinor **C** XXI, 33, 2. — 2) *cum uerb. transit.* apparet **I** III, 4, 3, 3) *pendens ab aliis uerbis maximam partem transitiuis.* cf. adquiescere coartare commone confundi compellere constringere contempnere denouere disponere erubescere exhorrescere exigere expectare habere haesitare horrescere indigere indulgere instigare inuitare moliri neglegere nouisse occurrere perhorrescere persuadere perteptare pertimescere perguerire postulare precari procurare prouocare quaeuo remunere resuere sitre sollicitare sperantes sufficere timere uidere uitare.

infirmari = aegrotare. **C** XXIII, 2, 3 *cum infirmantibus infirmari.* XXIII, 17, 3 ex illa parte, qua infirmari uocerat filios Israhel. **N** I, 5, 1 sicut simili aegritudine infirmarentur, ita simili remedio sanarentur. — *infirmantes* = aegroti **I** X, 15. **C** XVII, 20, 1 et 3. XXIII, 2, 3.

infirmorum pugna **C** V, 14, 2.
infirmitas = morbus **C** VI, 11, 8. VII, 25, 2, 26, 5. XVI, 3, 3. XVII, 8, 2.

XVIII, 16, 5. XVIII, 13, 1 et saepe. *infirmiter* **N** VII, 1, 1.
infirmus = aegrotus **C** I, 12. VII, 26, 6. inflante morbo **I** XII, 16.
inflatio cordis **C** V, 15, 2.

inflexio corporis **C** VII, 32, 2. *genuum* **C** XXI, 20, 3.

infligere iacula **I** II, 10, 3. *alapas* III, 27, 2.

informare = instituere, docere **I** II, 9, 2. III, 9. **C** XXIII, 12, 4 (*saepe*). — de qualitate orationis **C** VIII, 7, 3.

informatio = institutio **C** X, 14, 3. **N** VII, 31, 5.

infructuose **I** III, 27, 3.

infructuositas **C** XIII, 14, 1.

infructuosus ex omnibus **C** I, 6, 2.

infundere = perfundere. **I** III, 26. totum infunderet uestimentum. **C** VIII, 4, 1 si umoris corruptione initia non fuerit nel infusa. — *infusa legumina* **I** V, 5, 2. — *cum solis ortus coepisset infundi* **C** VIII, 31.

infusio sancti spiritus **I** III, 3, 2. spirituum immundorum **C** VII, 12, 1 et 2. umoris VIII, 4, 1 caelestis luminis VIII, 25. laetitiae spiritalis XII, 12, 6. potentiae **N** L 5, 6.

ingeniolum **N** praef. §. 2.

ingeniuorum orium de apibus **N** VII, 5, 3.

ingestio recordationis **C** VIII, 3, 3.

ingluies saturatis **I** V, 5, 2. **C** V, 26,

3, neutris **I** V, 23, 1. **C** V, 2, 11, 1.

XII, 12, 3. uoracitatis XXII, 3, 2.

ingrauescit leuitas oneris **C** XXIII,

24, 4.

inhabitatio patriae **C** XXIII, 9, 1.

inibi **I** III, 6. VIII, 18, 1.

inimicus = diabolus e. gr. **I** III, 5, 1.

C XVIII, 3, 2 (*saepe*).

initialib[us] **N** VI, 22, 1 et 5.

initialis causa **C** V, 6, 5.

initiare mysteria **I** III, 3, 9. suppli-

cationum genera **C** VIII, 17 t.

17, 1. orationem VIII, 25. — 1

III, 9.

initium (principium) *conuersio[n]is* **I**

III, 39, 1. **C** III, 5, 1 et 4, 15, 2.

XXI, 1, 1, 10, 1 (*uar. lectio* con-

uersio[n]is *improbanda*; cf. **C** III,

7, 11 primae conuersio[n]is fernore).

similiter dicitur in primordio con-

uersio[n]is **C** XXIII, 2, 5. in prin-

cipio renuntiationis **I** III, 4. cf.

I III, 2, 37. VII, 1, 14, 1, 15, 2.

XII, 25, 26.

inuria laboris **C** VIII, 6, 2.

inlapsu diuinitatis **N** II, 6, 1.

inleebrosus **C** XII, 2, 4, 7, 4.

inlectrix **C** XX, 11, 2. XXII, 6, 4.

index malorum **I** VI, 13, 1. *fugae* X,

20.

inliciens imago **I** VI, 10. *materia in-*

liciens **C** V, 4, 6. *inlicientes cibi*

C XX, 11, 1.

inlicitatio = *inlectio* **C** V, 4, 2, 6, 7.

inlicite **C** V, 4, 2.

inlucescere cum dat. **I** III, 8 t. 8, 1 a

vespera inluciente sabbato. cf.

lucescere.

includere cum dat. **C** II, 10, 2. VIII, 16,

4. XVIII, 3, 2. XXII, 5, 2, 10, 1.

XIII, 5, 2.

inluminare = oculorum lumen red-

dere **C** XV, 7, 1. XXII, 12, 2.

inluminatio *praef.* ad *Cont. p.* 1, §. 7.

C III, 10, 6, 14, 15, 1. III, 4, 1.

- VIII, 23, 3. VIII, 8, 1, 26, 1. XIII, 9, 7, 10, 1 *passim*.
 inclusio somni I II, 13, 1 diaboli *ibid.*
3. C XVI, 11 t. inimici I III, 5, 1.
 passionum I XI, 17. nocturna I VI, 11 t. 10, 11, 23. C XXII *passim*.
 — *cf.* C I, 21, 1. 16, 20, 8 II, 7 t.
5, 1, 24, 2. VII, 32, 1. VIII, 6, 1.
 XII, 16, 2. XVI, 12 *bis*.
 inclusio spiritus sancti C I, 19, 1.
 domini X, 10, 12.
 inclusus (= notus) regibus I III, 23.
 immaculatus I III, 3, 3.
 immobiliter C VI, 9, 1. VII, 28. VIII, 2, 3. XI, 7, 6. XVII, 16, 1.
 — immolatia idolorum C XVIII, 5, 2.
 immunis D *cum genet.* N III, 15, 3.
 — 2 *cum ablat.* C III, 15, 1.
 XXII, 6, 9 — 3 *cum praep.* a I V, 34. C III, 19, 2. XI, 9, 5. XXII, 8, 13, 1. XXIII, 7, 1. 18, 1 *et 2* *et 3*. N V, 15, 2.
 immunit C XIII, 6.
 immunit *semper cum obiecto iungitur*;
cf. C VIII, 2, 4. XIII, 14, 9. XIII, 9, 3. XV, 7, 5.
 innocuo = inlaesus. N VII, 1, 4 da
 nobis in cauerias immanissimi re
 guli innocuas manus mittere.
 innouatio C XIII, 11, 1.
 immumerositas I 1, 2, 4. N VII, 3, 2.
 inobedientia I III, 41, 2. XII, 25.
 inobedientia I III, 6. C III, 22, 1
et 3. III, 20, 4. V, 16, 5. VII, 26,
1. XXII, 15, 3.
 inolitus C II, 11, 1. VIII, 16, 4. XIII, 3, 3. XXII, 15, 1. XXIII, 14. —
cum dativo X, 5, 2 sensibus.
 inopinatus = nihil opinans. I XI, 9.
 haec atrocies inopinatos decipit et
 ineautos.
 incacificus C XVIII, 16, 4.
 inpaenitens cor C VII, 31, 4.
 inpassibilis natura N V, 7, 6.
 impeccantia C XXIII, 7, 1. 12, 1; *cf.*
 anaamarteton.
 inpendia = sumptus I V, 32. C XXI,
30, 2. XXII, 3, 8.
 imperfectio I VII, 14, 1.
 inperturbatus C XVII, 17, 3.
 impetita inimicorum machinis anima
I X, 3. patientia C XVIII, 13, 1.
 — C V, 13. I XI, 8.
 inpingere crimen C XVII, 25, 2. ex-
- probationem XXIII, 2, 4. aliquem
 ad crimen I VII, 23.
 inpinguare I V, 5, 2, 21, 2.
 implacabilitas I VIII, 11.
 implere *cum genetivo, usu Graeco* C
 XXI, 2.
 implicari mundiali curae I VI, 7, 2.
 implicatio (*syn. occupatio*) I I, 9, 1.
 importabile pondus C VII, 12, 2.
 importunitas C V, 16, 5. VIII, 34, 2
et 4 — *et 6*. VIII, 34, 2.
 inpos sensu C XIII, 14, 2.
 inpositio manus C XIII, 15, 3.
 impossible est *sequente infinit. passimi*
I V, 11, 1. VI, 18. C VII, 2, 1.
 impossibilitas I III, 10, 24, 3, 26. N
 V, 1, 4. VII, 1, 1, 2, 5, 4, 1 *et 3*, 11,
3, 3 — *plur.* N VII, 2, 2, 3, 6.
 impressio daemonis C VIII, 6, 1.
 sonni X, 10, 8. obpugnationis VII,
21, 2.
 impropperium I VII, 7, 2. C XX, 8, 8.
 inproprius N I, 2, 3.
 impugnatio (*et pluralis*) I V, 39, 1.
 VI, 5, 4, 1 *et 2*. VII, 21. X, 5 t.
3, 25. XI, 16, 17. C I, 10, 1, 11, 11,
1, 13, 6 *et passim*.
 impugnator I V, 31.
 impulsio C VIII, 2, 4. XVI, 20. re
 morum VI, 14, 1.
 impulsores (malorum) C VII, 8, 1. in
 pulsor C VII, 8, 2. VIII, 6, 3.
 inputare = obicere, criminis dare. C
 VIII, 22 t. quemadmodum generis
 Seth profana commixtio potuerit
 inputari. 22 illis permixtio generis
 ad noxam debuit inputari.
 inputribilis I VIII, 3.
 inquam: inquit *ante orationem rec
 tam* I V, 8. C XIII, 16, 3. in
 quiens C XII, 11, 2. — *dicitur*,
heisst es. I VIII, 1, 1. C XXII, 5,
5 — *cum accus. et infinit.* I V,
41 ita inquit debere monachum
 ieiuniis operam dare. — *omittitur*
I V, 22. C XVIII, 6, 3. N V, 13,
1, 15, 1.
 inquirere = quaerere I VII, 11, X, 2,
4. C XI, 2, 1 *et 2*. XVIII, 9, 2 —
 = interrogare C III, 2, 9, 1. VI,
1, 2. X, 9, 3. XVI, 5. XX, 2, 3
(saepius). — *constr.* D ab aliquo
I V, 39, 1 — 2 aliquod ab ali
 quo I V, 34. C II, 13, 5. XIII,
7, 2. XVI, 1 t.

- inquisitio = interrogatio *C IIII*, 2 *t.*
V, 1 *t.* *VI*, 1 *t.* *X*, 4 *t.* 9, 1 *XIII*,
7, 4 *XVIII*, 16, 1 *XXI*, 11 *t.* 32,
1 *XXII*, 2.
- inquisitor ignis *C XV*, 10, 2.
- iuremediabilis *N* 1, 2, 3.
- iremissa cura *C VII*, 14, 3. sententia
VIII, 22, 3. operis sedulitas *XIII*,
6, 2. rigor ieunii *XVII*, 28, 1.
- iureprehensibiliter *C XVII*, 28, 1
XIII, 7.
- iretractabilis sententia *C VIII*, 32.
- iureuocabilis *C XVII*, 26.
- iureuocabiliter *C V*, 12, 2.
- iurigui uirtutum meatus *C XIII*, 13, 5.
- iurisorius *C XVI*, 18, 1.
- iurogare. *I VII*, 3, 1 contumelias; cf.
XII, 29, 3 — *VIII*, 8, 3 lapides et
maledicta. *VIII*, 13 iniurian; cf.
XII, 20, *C V*, 11, 3 *VIII*, 24 —
uniuersa *I XII*, 33, 1; cf. *C XVIII*,
13, 2. — mala *C VI*, 6, 3 omnia
C VII, 28 mortem *XXI*, 14, 3 cae-
dem *XXI*, 32, 4.
- inuovere *cum dativo*. *C XVIII*, 13, 3
quibus dicit tempestatum turbines
inruisse.
- inrumpere amicitiarum uincula *C XVI*,
28 statuta *XVII*, 9 *t.* decreti sanc-
tionem *XXIII*, 12, 6.
- insane *N VII*, 4, 3.
- insauciatus *I VI*, 4, 2, *XII*, 6, 2.
- inscrutabilis *C XIII*, 17 *t.* 15, 2, 17, 1.
- *insensati (*ἰνσέντοι*) *C VII*, 18. insen-
saturn animal *XIII*, 12, 2.
- insensibilis *actue*. *Inst. praeif.* §. 2 la-
pidibus insensibilis. *C L* 14, 8
mutam atque insensibilem mate-
riam; cf. *L VIII*, 19, 2. — immo-
bilis tautum atque insensibili
figura *VII*, 26, 4 confitili sta-
tuae et figura insensibili *N*
II, 3, 5; cf. *VI*, 7, 3 ex insensi-
bilibus sensibilia nascuntur *N VII*,
5, 2.
- insensibiliter *I II*, 10, 1. *C VII*, 3, 3,
9, 10, *X*, 13, 1 *XII*, 7, 2.
- insertus = insitus *I V*, 11, 2, *VII*, 1,
3, 2, 4 *VIII*, 7, *C VIII*, 21, 3, 23,
1 *XIII*, 12, 7 *XIII*, 3, 2 *XIII*,
11, 1 et 3, 14. ita etiam inseruit
pro inserit *C VIII*, 23, 1.
- insibileare *intrans*. *I V*, 11, 2.
- insidere = habitate. *C XVIII*, 15, 1
in illius heremii secretis insedit.
- insinuare = docere, instituere *C VII*,
5, 4 *XVIII*, 1 *XXII*, 6, 7 *N V*,
6, 3, *VI*, 5, 2 *VII*, 14, 5, 28, 4, 31, 6.
- insinuatio = doctrina, institutio (ar-
tium) *C XIII*, 1, 3.
- insinuator = qui monet uel suggerit.
I V, 31.
- insolubiliter *C VI*, 10, 9.
- insomnium = insomnia, ae. *I II*, 17
oportunitas somni proprii seu in-
sonni. — insomnia diabolica *C X*,
10, 8.
- inspector cogitationum *I VI*, 21 no-
luntatis *C XVI*, 22 *t.* propositi
XVII, 17, 4.
- inspirare *Inst. praeif.* §. 2. *C VII*, 32,
3 *XII*, 12, 6 *XIII*, 3, 5, 8, 4, 11, 2,
12, 6, 14, 4, 17, 1 18, 2 *XVII*, 25,
4 et alias.
- inspiratio *C III*, 12, 4, 16, 4 *III*, 5,
VIII, 18, 4 passim.
- inspirator *N VII*, 5, 2.
- instabilitas cordis *C X*, 10, 11 mentis
et corporis *C V*, 16, 5.
- instantia *C XIII*, 13, 1 — operationis
C III, 20, 4 lectionis *L* 9, 10, 1
XIII, 6, 2 *XIII*, 14, 2 *XIII*, 12,
1 paedagogi *XIII*, 12, orationum
C III, 4, 2 uerbi salutaris *C III*,
19, 7 sudoris *C XIII*, 2, 3, 1.
- instar. *I VII*, 9, 1 alarum sibi in-
star aptauit. *C VIII*, 8, 4 instar
sanctorum caelestiumque uirtutum.
VIII, 2, 4 instar arietis. *XII*, 11,
5 instar Moysaei uisionis. *XV*, 3,
4 instar immensi pelagi. *N III*,
6, 7 apostolus instar diuinorum
uerborum docens. *VI*, 6, 5 Chri-
stum statnae instar affirmans. — ad
instar sanctificati cibi *N VI*, 2, 4.
- instigare sequente infinitivo *C L* 19,
1 20, 5, *II*, 13, 9 *VIII*, 11, *X*,
10, 6.
- instigatio *I V*, 11, 2 *VIII*, 9, *C II*,
11, 5, *V*, 4, *I VII*, 8, 2, 15, 3 *VIII*,
21, 9, 25, 4 *VIII*, 6, 2 *X*, 11, 5.
- instigatorius *C XVI*, 20.
- instructio = institutio *I II*, 9, 3 *III*,
32, *VI*, 7, 1 *VII*, 13, *X*, 20 *C II*,
10, 3, 13, 4 *VII*, 34, 2 *VIII*, 13, 2,
X, 1, XI, 5 *XIII*, 8, 3 *XVII*, 24,
1 *XVIII*, 1, 3 *XVIII*, 1, 3, 3, 3.
- instructus = supelix *I V*, 37 *t.*
- instruens nos ad profundum patien-
tiae uirtutem *C XVI*, 22, 2.

- instrumentum **D** = supellex **I V**, **37**
— 2) = testamentum *Inst. praef.*
 §. **L** *C XIII*, **10**, **2** *XVII*, **19**, **2**
 totum scripturarum instrumentum
C X, **10**, **3**
 insufflatio diuina *C VIII*, **21**, **5** dei
25, **4**
 insinuare = uesti. *C II*, **26**, **2** quem
 (paxaatinum) insinuamus.
 integer: ad integrum = plene. *Inst.*
praef. §. **4** *I XII*, **29**, **2** *C V*, **21**,
L X, **13**, **1** *XVIII*, **9**, **1**
 integre. *C VIII*, **36**, **3** uirtutem ora-
 tionis needum nos integre per-
 cepisse senseramus.
 intellectualis *I XII*, **22**, *C I*, **14**, **8**, **22**,
2, *V*, **22**, *VII*, **12**, **2**, **13**, **1** et **2**, *XII*,
11, **2**, *XXI*, **28**, **3** (*saepius*).
 intellectualiter *C VI*, **10**, **1**
 intellegentia = sensus. **N I**, **5**, **4** hae
 intellegentia uerbum caro factum
 sit. *III*, **16**, **3** nec interpretatione
 indiget intellegentia allocutionis.
 intelligibilis *praef. ad Concl. p. L* §. **5**
 intempsa nox *C V*, **35**
 intemptsus *C XVIII*, **13**, **4**
 intendere = spectare. *C I*, **14**, **5** si
 illud uoluerimus intendere. *XVII*,
25, **15** non pecunia futurae prae-
 varicationis intendens. — = ire
C XXIII, **13**, **3** ad macellum lae-
 tus intendit.
 intentio mentis *I V*, **18**, **1** pectoris
V, **32**, **2** muliebris *C XXI*, **9**, **2**
 operis *XVIII*, **1**, **2** *XXXIII*, **5**, **4**
 supplicatus *XXIII*, **6**, **2** cordis *I*
V, **31**, *C XXIII*, **11**, **3**. — intentiones
 diabolicae *I XII*, **27**, **6** coep-
 tiae *C VIII*, **12**, **2**
 intepescere. *C XI*, **13**, **1** ne fernor di-
 lectionis intepescat. *X*, **10**, **2** *XIII*,
11, **5** intepuisse. *XXI*, **9**, **7** nec in-
 tepscere desiderii sui est passus
 ardorem. — *cum dativo*. *C X*, **10**,
2 genitalem membris meis in-
 puisse fernorem.
 inter: est inter = interest *C XVIII*,
9 t. *N V*, **3**, **1**
 intercapedo refectionis *C XXI*, **22**, **1**
 remissionis et humanitatis *XXIII*,
20, **1**
 intercessio quae pro misericordia inpendi-
 tur *C XIII*, **4**, **3** intercessione
 sanctorum *XX*, **8**, **4** et *L* in ipso
- intercessionis opere *C XXIII*, **5**, **1**
 intercessionibus uestris *I V*, **2**, **1**
 honestarum intercessionum officia
I VII, **10** intercessiones ac uisita-
 tiones pias impendere *C I*, **20**, **5**
 intercessionibus suis Pelagianista-
 rum querellas fouet *N I*, **3**, **4**
 intercessu erroris humani accidit *C*
XVI, **12**
 interciso. *I II*, **11**, **1** (psalmos) duabus
 uel tribus intercisoribus (*Ab-
 schnitten*) cum orationum inter-
 iectione diuisos distinctim parti-
 culatimque consumantur.
 interea = interim. *C XXI*, **22**, **7** in-
 terea a quaestione longius enagati
 ad eandem renertantur.
 interematrix nirtatum *I XII*, **6**, **1**
 interiecio orationum *L II*, **5**, **5**, **11**, **1**
 interimi *cum dativo*. *I XII*, **25** acti-
 bus huius mundi; cf. crucifixus,
 mortificare.
 interior homo = anima. *I V*, **21**, **5**
C VI, **10**, **1** *VII*, **2**, **1** et **3**, **3**, **1**
5, **6**, **8**, **1** *XVI*, **22**, **2** et *passim*.
 interminabilis *C XIII*, **17**, **2** *XVII*, **8**,
3, *XVIII*, **6**, **4**
 interminatio *I X*, **12**, *XI*, **12**
 interpellatio orationis *I III*, **3**, **8**. flagi-
 mati *XII*, **27**, **3**
 interpolare. *C XVIII*, **3**, **2** puritas
 sollicitudine carnalium rerum inter-
 polata.
 interpretare. *I V*, **1** gastrimargiae,
 quae interpretatur gulæ concipi-
 scientia. *VIII*, **21** licet hoc ipsum
 ita interpretari sciām. *C XII*, **11**,
2 Iudaea confessio interpretatur.
XIII, **10**, **3** Chernub interpretatur
 scientiae multitudo. *N III*, **12**, **2**
 Iesu Hebraice saluatorē interpretari
 nemini dubium.
 interrogativa pronomina more Grae-
 corum usurpata. *I II*, **11** quid ex
 quo pendeat; cf. *C XIII*, **11**, **1** —
C VII, **15**, **3** quisnam cui sit de-
 ditus uitio. *VIII*, **25**, **1** quae cui
 adscribitur auctori. *XI*, **9**, **1** quid
 cui personae conueniret. *XIII*, **16**,
8 quae quam sequeretur uel quae
 quam parturiret. *XVII*, **11** quis
 quid egerit.
 interserere moderationem opusculo
Inst. praef. §. **9** quiddam inter-

instituta *C X*, **L** diuertia inter
unianimos fratres hostis interserit
XVI, **8**

intersonare **I II**, **10**, **1**

interneniente solitudine *C VI*, **1**, **3**

interuersor (peculi) **I III**, **20**

intexere = contexere. *C XVIII*, **15**,
3 plectas, quas de palmarum foliis
solebat intexere.

intimare *Inst. praef.* §. **7** *VIII*, **4**, **1**
C X, **10**, **2**, **14**, **1** (de re). *XIII*, **19**

XVIII, **8**, **2**, **XXI**, **36**, **3**

intolerantia = status seu condicio
non ferendi. *C V*, **11**, **2** habitaculi.
VIII, **20**, **2** gaudi.

intonare *cum dativo*. *C XXI*, **5**, **1** qui-
bus evangelie intonat sermo.

intractabilis = quod contractari non
potest. *N III*, **15**, **5** non ego in-
corporalia tenui nec intractabilia
temptavi.

introire in regnum caelorum *C I*, **20**,
7 cf. *N III*, **14**, **2**, *I III*, **7** t. **7**, **1**

intrare *C XXI*, **9**, **2** cf. *N III*, **12**, **2**

introuittere *cum dativo*. **I VII**, **2** in-

tromissus semel cordi (morbus).

VII, **16** occasione anaritiae sibi-
met introuittere. **VIII**, **21** ira-
scendi nobis introuittatur occasio,
C L, **20**, **2** si quod nobis dogma
fuerit introuissum. **XVII**, **15** infir-
mioribus introuitti uidetur occ-
asio mentiendo.

intuitus *I II*, **12**, **2**, *III*, **35**, **V**, **10**,
15, **16**, **L**, **41**, *VI*, **3**, **12**, *VII*, **7**, **1**

VIII, **L**, **1**, **18**, *VIII*, **13**, *X*, **3**, **1**

XI, **18**, *XII*, **27**, **2**, *praef. ad Conl.*

p. L §. **5**, **1**, **5**, **1**, **8**, **3**, **13**, **1** et **3**,

II, **5**, **3**, *III*, **7**, **1**, *III*, **2**, *VIII*, **7**, **1**

X, **8**, **5**, **10**, **1**, **11**, **6**, *XII*, **5**, **5**

7, **3**, **12**, **4**, *XVII*, **8**, **L**, *XVIII*, **1**, **2**

passim. — plur. *C VIII*, **3**, **2**, *X*,

10, *L*, *XII*, **12**, *XX*, **9**, **4** — in-

tuitu *cum genetivo*. *I X*, **16** haec

fieri praecepit fraternae dilectionis

et eorum emendationis intuitu.

praef. ad Conl. p. II, §. **1**, **XI**, **8**, **2**

XVII, **11**, **15**, **5**, **25**, **11**, *XXIII*,

4, **2**.

inuicem. *Aegypti* inore. Nili eluines
C XV, **3**, **1** quibus auctoribus sit in-
uectum (= institutum) *I III*, **17** t.

inuicem. *I II*, **15**, **2** manus inuicem
tenuisse. *C III*, **9**, **2** quarum ad-
uersus se inuicem pugna. *III*, **14**

contra se inuicem suscitatur in
nobis carnis spiritusque contentio.
XI, **6**, **2** ab inuicem dispara-
tur; cf. *XII*, **16**, **3**. — *XIII*, **1** in-
uicem mussitare. — *XVI*, **6**, **5** si di-
lectionem habueritis inuicem. *XVII*,
25, **3** dicentes ad inuicem. *XXIII*,
8, **3** uires hominum diuersa in-
uicem lance trutinae.

inuiabiliter *I III*, **14**.

inuiscerare *cum dativo*. **I VII**, **1** carni.
C III, **7**, **1** corpori. *XIII*, **13**, **3**
sensibus.

imitare *sequente infinitiu* **I III**, **4**, **2**
C X, **4**, **1**

immatatio paternae benedictionis *C*
XVII, **17**, **6**.

inuocare de sepulchro *C XXIII*, **9**, **2**

inuocerum *N VI*, **2**, **1**

inuovere. *I X*, **7**, **8** qualibus eos pro-
bris inurat adtende. *C VIII*, **10**,
1 serpentini nominis nota eum
credidit inuendunt. — *VII*, **8**, **1**
peccatum cordibus nostris. **17** ho-
minibus passiones. *VIII*, **16**, **4** fratri
crimen incesti.

ipse = idem. *I III*, **12** in ipsis diebus.
V, **40**, **1** qui dispensationem ipsius

eccliesiae gubernabat. *C XVIII*, **16**,
8 ipsa namque est huc. *XXI*, **20**,

3 ideo in ipsis diebus nec genua
in oratione curvantur. *N III*, **7**,

4 inuenies ipsum tribunal dei esse
quod Christi. *III*, **6**, **1** ipsum de-
scendisse dicit quem ascendisse.

13, **3** si ipsa eam, qua ipsa se
diuinitatis docuit, noce fatearis. *VII*,

3, **5** nihil utique ipsorum. — ipse
*etiam casu ad pronomen possessi-
uum relatum*. *N II*, **6**, **4** suo ipso
ore. *VI*, **5**, **1** tuo ipso symbolo
uterer. **6**, **4** tua ipsa confessione
deus. *VII*, **2**, **5** in suo ipso aduentu.
14, **1** suos ipsos in ipsius testes
agere conaris. — *C XVIII*, **7**, **4**
ut ne sibi quidem ipsius fateantur
esse se dominos. *XXIII*, **23**, **1**
nostris ipsis non esse nos dominos.

— *C XXIII*, **6**, **1** cunctarum cogi-
tationium ortus atque circuitus in

id ipsum (εἰς τὸ στρῶμα) reuocandi.
cf. *XVII*, **20**, **8**.

irascibile = τὸ ὄργανον *C XXIII*, **15**,
3 irascibilis pars animae *XXIII*,

15, **4**, **17**, **6**.

- is *pro reflexio*. **I** III, 3, 10 nos eleuauit ad caelos secundum promissionis eius sententiam. **C** VIII, 13, 2 nisi in adiutorium sibi Michael aduenisset seseque conflictui eius obponens eumque ab ipsis impugnatione defendens ad instructionem prophetae peruenire fecisset. XIII, 4, 4 sciens aspergine se protinus maculandum, si uel paululum quid ab eo protectio diuina discesserit. XIII, 7, 3 numquam se boues transduxisse, nisi eorum prins ora clausisset, ne uel parum damni per incuriam eius proximus sustineret. XVIII, 14, 4 ea increpante, eo quod eam ad cruciatum poposisset, magisque se de requie ad laborem transtulisset. *ibid.* §. 5 ad pontificem gratias relatura perrexit, eo quod secundum desiderium suum tandem magistrum ei patientiae dignissimam prouidisset. XX, 5, 2 nouerit unusquisque needum se peccatis absolutum, quamdui ei criminum ante oculos imago praeluserit. XXXIII, 9, 2 ad hunc senem cum germanus uenisset, implorans ut ad euellendum bouem ei esset auxilio. — **C** I, 13, 6 fin.
- iste = hic. *Inst. praeef.* §. 8 si quid forte additum in istis regionibus coprobauerit. **I** III, 14 ut tamquam peregrinum se gerat et incolanum istius mundi (*saepissime*: hic mundus). V, 1 quintus nobis liber iste proceditur. **C** I, 14, 7 ne istis quidem affectibus, id est spe atque tristitia . . . carere. *ibid.* 8 exuta mens ista carnali qua nunc hebetatur pinguedine. — III, 1, 1, 5, 1, V, 15, 4 VII, 13, 1, 31, 1 et 2 XIII, 12, 6 XVII, 30, 3 N IIII, 9, 2 V, 5, 1 ita . . . cum pro ita . . . si **C** X, 7, 2 ita . . . prout **N** V, 4, 6 ita . . . sicut **N** V, 5, 3, 10, 5 ita uilia **I** 1, 2, 1 ita indifferenter V, 24 itidem **C** VII, 13, 1 VIII, 18, 2 XVI, 6, 8 XVIII, 6, 2, cf. totidem. iubar spiritus sancti **I** VIII, 12. iubere cum dat. **I** VII, 15, 2 iubetur eis ut. **C** XXIII, 12, 1 iubet nobis ut. iuendari **C** II, 11, 1 XXII, 2 iudaizare **C** XVII, 20, 5. iudicare = diudicare. **C** XIII, 12, 6 XVII, 25, 14, 26. *XXII, 5, 4 ingale consortium **C** XXIII, 26, 3 iugis **I** 1, 8 et *passim*. iugitus **I** II, 9, 1, 14, *praefer*. *ad Conl. p.* L §. 5 XVII, 10, XXI, 23, 4 iugiter **I** 1, 1, 1 et *passim*. iustificare **C** XVII, 17, 5 XXII, 13, 7 XXIII, 4, 4 iustificatio **C** XXIII, 3, 1, 17, 8 — iustificationes dei XI, 11. iustitiae = δικαιώματα **C** XXIII, 4, 2 iuuenioribus **C** II, 10, 3 iuuentas **I** V, 12, 1 et 2. **C** II, 13, 1 XI, 5 XII, 8, 2 XIII, 14, 9 XIII, 7, 4. iuxta Lyco **I** III, 23. labi. **N** VI, 5, 4 ad bonis lapsum. laborare in euangelio **C** XVIII, 11, 3. labsanior **I** III, 11, labsania III, 22. lactans infantia **I** III, 4, 1 — lactantes, *Säuglinge* **I** VII, 3, 1 C VII, 2, 1 laesio **I** VIII, 14. **C** VIII, 3, 4 lamentare. **C** VIII, 8, 1 principem Tyri cognoscimus lamentari. languens = aegrotus **C** XVI, 23. — plur. **C** XV, 7, 3 **N** II, 1, 3. — uenis languentibus **N** VI, 2, 4. languor = morbus **I** V, 30, 1 VI, 3, 12 VIII, 5, X, 13 XII, 4, 2 C III, 14, 20, 4 V, 4, 5 VII, 31, 5 XIII, 16, 3 XV, 8 XVIII, 12, 1 N II, 1, 3 V, 10, 1. laqueare aliquem **C** XVI, 18, 2. mitem **I** VII, 7, 3 largitus *passive*. **C** III, 16, 1 uniuersa sibimet a domino largita senserunt. Latinis instructum (fratrem) **I** V, 39, 2 lator legis **N** IIII, 3, 3. laxare *cum ablat.* **I** 1, 1, 1, 4 eum membra solita cinguli obstructione laxasse. — *cum praep.* de **C** XI, 2, 1 ut nihil de humilitate tenore laxauerit. — *cum praep.* a, cf. sub a—ab. — laxatis in soporem **I** VI, 10, somni torpore laxaretur **I** V, 29. laxatio animi **C** XXIII, 21, 3. lectio = scripture **C** III, 7, 4 VIII, 10, 1, 20 X, 11, 6, 13, 2, XV, 3, 6 XVIII, 16, 3 XXI, 20, 1 — plur. **N** II, 5, 1.

- legifer *C* XXI, 5, 4
 legislator (Moyses) *C* VIII, 18, 4, *XXI*,
22, 5. — *N* III, 9, 3.
- lentare = differre, *C* XXI, 8, 2 con-
 versionem melioris uitiae nequa-
 quam esse lentandam.
- lentescere = lassescere. *I* V, 19, 1
 pacis otio miles Christi lentescens.
 — XI, 8, *C* II, 2, 4, *XXIII*, 21, 3
- lenticulae pulmentum *C* XV, 10, 1
 modius XVIII, 6, 2. — *cf.* *I* IIII,
20.
- lenticula olei *I* III, 25.
- lepra *I* VII, 26 t. 14, 2, 26, 30. *C* XIII,
15, 3.
- leprosus *I* VII, 26. *C* III, 19, 4, *XV*,
7, 1.
- liberare *cum ablat.* *N* V, 15, 3. —
cum praep. de *I* 1, 8, *C* V, 22,
VI, 1, 3, *XII*, 4, 2, *XIII*, 9, 5. —
cum praep. a *C* XV, 3, 1.
- librariam manum operari i. e. artis
 scribendi et pingendi characteres
 peritum esse *I* V, 39, 2.
- licet *adiectiuo additur.* *I* III, 3, 9 licet
 figuralibus hostiis. *V*, 21, 2 licet
 minime lenis. *VIII*, 10 licet longe
 sermone. *C* VII, 5, 7 licet
 debilem. 13, 2 licet multo tenuius.
X, 1 licet inperito digesta sunt
 stilo. — *substantiuo additur.* *C*
XXII, 6, 10 fatuae licet virgines.
 licet *cum accus.* et *infin.* *C* XXII, 4 t.
 an ad communionem accedere licet
 pollutos.
- licito *I* 1, 9, 2, *V*, 24, *X*, 10. *C* XVII,
15, 18, *L* 30, 1 (licite *nusquam*).
- lignum *I* III, 24, 2.
- lineae in sublime extenta *C* XXXIII,
9, 1 lineae orationum *I* II, 9, 2.
- lineae litterae *I* III, 12, morbo-
 rum XII, 29, 2, temptationum *C*
V, 6, 2 linea intellectus *C* III, 8,
 linea elementorum *C* X, 10, 1.
- lineae quaestionum *C* III, 9, 1
 linea = aguatio *C* VIII, 21, 3.
- linire *C* 1, 8, 1 quos (pedes) osculaus
 bonae confessionis liniebat unguen-
 to. *C* VIII, 1, 1 fauciun meatus
 linire (*de oleo*).
- liquidus: ad liquidum = plane *I* III,
9, *C* III, 8.
- liquor obseenus *C* XII, 4, 4, 7, 6. sor-
 didus *XXI*, 35.
- litigium commonere *C* XXI, 33, 6.
- litterae = epistulae *I* V, 32, 1 et 2.
C XVII, 30, 2.
- litteratura mundi, *weltliche (profane)*
Litteratur *I* V, 33.
- liuere *cum dat.* *I* II, 13, 1, *C* XVIII,
 — 16, 9, *absolute IV*, 22, *C* XXI, 26, 5.
- localis transmigratio *C* III, 7, *Z* re-
 motio V, 4, 3 spatia XVIII, 16, 2.
- localiter intellegi non oportet, sed spi-
 ritualiter *C* XVI, 3, 5.
- locum paenitundinis (=ueniam pecca-
 torum) obtinere *C* III, 14 satis-
 factioni se totum tradens locum
 paenitentiae suppliciter postulauit
C XVIII, 15, 5.
- locationes mirae. *I* V, 32, 2 si ani-
 mus . . . cohabitare animo ac
 mente cooperit interesse. *C* VIII,
20 illud quoque euangelii testimoni-
 um . . . desideramus audire qui-
 nam eius pater intellegendus sit.
VIII, 15, 2 mens solet ineffabiles
 ad deum preces effundere, quas
 spiritus emitit ad deum, tanta
 . . . profundens, quanta ne ipsa
 quidem mente valeat alio tem-
 pore recordari. *X*, 10, 11 tanta me
 sentio ariditate constrictum, ut
 nullas . . . generationes parturire
 me sentiam. *XII*, 5, 4 percipiet
 . . . percipiunt. *XVI*, 2, 1 quosdam
 studii similitudo atque communio
 amicitiarum uinculis nexuerunt,
 per quam effera corda mansue-
 scunt. *XXIII*, 16, 4 ita me sentio
 captiuari, ut nullo modo uim huius
 captiuitatis euadere posse me sen-
 tiam. *N* 1, 6, 1 Africani episcopi,
 unde scribebat (*tamquam praece-
 deret Africae*). *III*, 7, 3 nisi forte
 . . . duo forte tribunalia facias. *V*,
1, 1 pestifera assertio . . . per-
 uersissima assertione mortalitati
 donans quod non erat.
- λογικῶν animae *C* XXIII, 15, 3.
- longaeuitas *I* VIII, 4, 2, *XI*, 8, *XII*,
12, *C* II, 13, 2.
- longanimitas *I* III, 42 t. 42, *VIII*, 17,
VIII, 11, *XI*, 3, *C* I, 15, 2, *XI*, 10,
XIII, 16, 9, *XVI*, 23, 27, 2 et 6,
XVIII, 11, 2.
- longanimus *C* XVI, 27, 6, *XVIII*, 13, 2.
- longe fieri ab amplexu *C* XXI, 12, 3.
- longitudo = longinquitas. *I* III, 30,
2 regionis.

longum est *cum infin. passiu* C VIII, 17, 4.
 loqui fidem *N* VI, 3, 2 — loqui *cum dat.* C III, 22, 2 V, 18, 1 X, 6, 3
 N V, 8, 3.
 lucernaris hora (= undecima) I III, 3, 11.
 lucest (vespera) in diem dominicum I II, 18.
 lucta, ae I XI, 7 t. 7.
 luctamen = lucta, I V, 12, 2. luctamen concordationum C V, 27, 1
 — plur. I V, 16, 1 18, 2 C III,
 6, 3 XIII, 14, 8.
 ludificatio = iñusio, phantasma C VIII, 6, 2 XII, 7, 4. — plur. XXII,
 6, 1.
 lues de inuidia C XVIII, 16, 8.
 lumina = lumen I V, 23, 2 C III,
 1, 1. *praef. ad Cond. p. II, §. 1*
 lutea caro C XXII, 7, 2.
 lutulenta opera C XXI, 28, 3.
 maenomenia, pisciculi minuti salliti I III, 22.
 maestificare C XVI, 6, 5. XVII, 13,
 20. XXIII, 24, 2.
 maestitudo C XX, 2, 3.
 maefortibus I 1, 6 t. mafortes *nom.*
plur. I 6 maforte *accus. sing.*
 III, 13.
 magis ac magis I VII, 10. C VII, 30,
 3. XXIII, 21, 1 — magis magisque I II, 16. XII, 15, 1 C XVI,
 27, 5 — magis *omissum* C XVIII,
 5, 2 elegi implere quam torpore.
 magistrante experientia C III, 7, 1
 XII, 16, 3.
 magnaminter I VII, 31. C VI, 9, 3
 XII, 2, 5. XVI, 3, 2.
 magne C III, 21, 1 XX, 12, 3.
 magnificare I X, 2, 2.
 magno opere C VIII, 30, 1.
 maiores = fundatores uitae monasticæ *Inst. praef.* § 8, II, 7, 1 III,
 4, 1. C II, 1, 2, 5, 2, 10, 2, 13, 2 et
 passim.
 malefici = magi C VIII, 10, 3.
 maleficia = praestigiae C VIII, 21, 6
 et 8.
 malignans C XVIII, 16, 4.
 malle = uelle. I VII, 12 si mallet
 emundari, cessaret adfectare ea
 quae ne antea quidem possederat.
 24 ut iam non loculos elancule

compilare, sed ipsum dominum
 neundare maluerit. VIII, 8, 1 ut
 ne inimicis quidem maluerit red-
 dere talionem. *praef. ad Cond. p.* I
 §. 3 non tam suis adiunctio-
 nibus quam illorum traditioni-
 bus maluit erudiri. C II, 8, 2 si
 mallet meriti particeps fieri, cir-
 cuncisionem suscipere festinaret.
 III, 12, 1 sic manut futura con-
 sequa bona, ut praesentia non amittat.
 — I X, 21, 2, 25. C I, 14, 1
 VII, 8, 3 XIII, 12, 9, 15, 2 XIII,
 17, 5 XXI, 9, 6 XXII, 17, 4.
 mamma I VII, 15, 3. C VI, 3, 2.
 mancipare = tradere. C 1, 4, 2 se
 officio vel ordinis. 10, 5 XVIII, 2, 1
 XXIII, 12, 2 — XXI, 33, 2 quan-
 tius cohibita luxuria exagatio uni-
 tantum feminæ mancipetur.
 manducare = edere C V, 6, 3 VII,
 23, 3.
 manifestatio = signum I VI, 10, 11.
 mamma, ae *femin.* C III, 2, 5. XXII,
 1, 2. N VII, 3, 3 — mamma *neutr.*
 C XIII, 10, 2 que reconditum in
 se mamma conseruet.
 mansio = πασχατία, *Tagweg, Reise- station.* C XXIII, 4, 2 septem vel
 octo mansionibus nastissimæ so-
 lititudinis deserta penetrantes. cf.
 XXI, 28, 2. I X, 24.
 manus = litterarum formæ, charac-
 teres. I V, 39, 2 apostolum Latinum
 haec mihi manu perscriberet.
 marcor cogitationum C II, 11 t.
 margarita, ae C XI, 2, 2 — margari-
 tum, i C XXIII, 2, 4, 3, 2.
 masculinum pronominis pro *neutro*
 in *accusativo singularis.* C II, 11.
 3 paxamatum, quo d subtraxeram,
 produxi, eu inque in medium pro-
 ferens, 26, 2 de duobus paxamatiis,
 quae nobis debentur, uno paxamati-
 o prælibato aliud in uesperam
 reseruenus, quem... insumanns.
 materia I VII, 28 — materies I VII,
 21. VIII, 6 XI, 8 bis. XII, 11, 1
 C X, 11, 6 — plur. materiae =
 res. C III, 21, 2 uitium auaritiae
 circa uiiores materias retinentes.
ibid. §. 4 non idecirco pretiosiores
 abiecerimus materias, ut facilius
 disceremus uilia contempnere. V.
 8, 2 reliquæ materiae alienæ ab

humana indigentia adprobantur.
 XXIIII, **24**, **1** terrenarum facultatum materias retentantes. — **I**
VIII, **19**, **2**.
 materiales res *C X*, **6**, **1** XVIII, **4**, **1**
6, **4**, **9**, **1** intuitus **XII**, **12**, **2** artes
XII, **15**, **1** ignis **XV**, **10**, **3**.
 matutina (sollemnis) **I** III, **4**, **1**
 meatus (*plur.*) faecium *C VIII*, **1**
 mediare *cum dat.* *N VII*, **28**, **2**.
 medicabile (= salubre) consilium *C*
XXII, **6**, **1**
 medie tenere *C VIII*, **5** *t.* **5** suscipe
4, **2**.
 medietas = centrum *C XXIIII*, **6**, **2**
 meditulum *C IIII*, **12**, **1** XXI, **6**.
 medius: in medium exsurgit *I II*, **5**, **1**
 in medium surrexit **12**, **1** pro-
 fferuntur in medium **XI**, **17**, **1**
 melius est errantes corrigi *N I* **6**, **3**
 medullitus *C XXII*, **6**, **6**.
 melodii antiphonarum protelati psal-
 mi **I II**, **2**, **1**
 melotis uel pera *est* pellis caprina.
nom. sing. **I** **1**, **2** *genet.* melotae
I, **10** *accus.* melotae *III*, **13** *ablat.*
 melote **I** **7** *t.* — *ablat.* *plur.* me-
 lotis **1**, **1** — *C XVIII*, **6**, **2**.
 membra (domus) *C X*, **9**, **2**.
 memoria: **I** **II**, **5**, **1** a beatae memo-
 riae enanglista Marco, *C VIII*, **1**
 beatissimae memoriae papae Ca-
 storis. *praef. ad Conf. p. II*, **§**, **2**
 ad beatae memoriae episcopum Ca-
 storen. *XVIII*, **14**, **1** ad beatae
 memoriae episcopum Athanasium.
XXI, **9**, **2** beatae memoriae Iohanne
 ad dominum migrante. *N VII*, **31**,
1 adoptata a beatissimae memo-
 riae Iohanne episcopo.
 memorialis liber: *C VIII*, **21**, **7** sciens
 nullum se posse super his (artibus)
 memorialem librum in arcum in-
 ferre. — memoriale mandatum *IV*,
28.
 memoriter recensendo psalmum **I** **II**,
15, **1**; *cf. XI*, **16**. memoriter reti-
 nentes damnationem Annaiae **I**
VII, **30** — **III**, **43** **X**, **10**. *C VIII*,
23, **4**.
 μῆνις *C V*, **11**, **7**.
 mercari pietatis opus **I** **V**, **39**, **2**.
 mereri = consequi. *C XIII*, **18**, **5** in-
 tellectum mererum ex fide. — me-
 rere (-i) *sequente infinitivo* = con-

tingit, consequi, impetrare. *1) actua forma* **I** **III**, **30**, **6**, **VI**, **6**, **XI**, **10**,
3, **XII**, **33**, **2**. *C VIII*, **10**, **3**, **XII**,
13, **2** — *2) passiva forma* **I** **III**,
38, **V**, **2**, **3** *C V*, **14**, **4** VII, **4**, **4** **21**,
7, **VIII**, **18**, **5**. **X**, **7**, **3**, **10**, **11** *et* **12**,
XI, **9**, **3** **12**, **2**.
 meretricatio **I** **V**, **20**.
 πρεξίν quandam, hoc est portiuncula-
 lam castitatis philosophi habuerunt
C XIII, **5**, **2** hoc πρεξίν, id est non
 integra perfectio, sed pars per-
 fectionis est *C XVIII*, **9**, **1**.
 merito *cum genet.* **I** **III**, **41**, **1** per-
 fectionis. — **V**, **23**, **2** **39**, **3** *C III*,
L, **3** *III*, **1**, **1** VII, **2**, **1** *et saepe*.
 — pro rudimentorum merito **I**
II, **3**, **2** pro merito nequitiae *C*
VIII, **8**, **4**.
 meritum = culpa, delictum. **I** **VII**,
30, **VIII**, **4**, **4** *C III*, **4**, **5** *III*, **6**,
3, **VI**, **6**, **2** **11**, **1** *et* **4** *et* **9** *VIII*,
10, **XV**, **10**, **2** *XXIII*, **4**, **4**.
 metientes immensitudinem (doctrinae)
 eum exigitate nostrarum nimirum
C XX, **3**, **1**.
 metropolitis ciuitas *C XXIIII*, **21**, **6**.
 miles Christi = monachus **I** **II**, **1**
II, **1** *et saepe*.
 milia: **I** **XII**, **8**, **3** duodecim milia
 legiones anglorum. *cf. Sedul. op.*
pasch. **V**, **4** — milium milia *N*
II, **2**, **5**.
 militare domino **C III**, **6**, **4** militante
 conluctatione *III*, **12**, **4** militat
 in membris nostris oblectatio carna-
 culum passionum **V**, **16**, **6** ut
 quodammodo hinc nequitiae mili-
 tarent **VII**, **33**. — **VII**, **5**, **2**, **8**, **2**.
 militia Christi **I** **II**, **3**, **2** saeculi *C*
III, **2**, **1** nequitiae spiritualis **VII**,
19, **2** spiritualis **I**, **1** VII, **5**, **9** XVI,
1 caelestis *N* **II**, **2**, **5**.
 minime = nequaquam, non **I** **III**, **4**,
3, **V**, **37**, **VI**, **10**, **VIII**, **12**, **20**, **3**
21, **X**, **11**, **20**, **XI**, **10**, **1** XII, **20**, **3**
III, **7**, **8**, **V**, **22**, **VIII**, **3**, **3**, **VIII**,
12, **2**, **31**, **4** *et* **8** XII, **16**, **4** XVIII,
5, **2** XXI, **10**, **3**, **23**, **2** *XXIII*, **4**, **2**.
 minus = non. **I** **VIII**, **4** tristitia uitio
 luci cuiusdam minus indepti ge-
 nerari solet. — **II**, **5**, **3**.
 minuta = leuia peccata. *C XX*, **12**, **1**
 ab istis minutis numquam deerit
 paenitudo.

- minutiae cogitationum *I XII, 15, 1*
 harenarum *C VII, 16.* sordidarum
 cogitationum *XXII, 3, 4* multarum
 sordium *XXIII, 7, 2* — = levia
 peccata. *C XI, 9, 6* in istis minu-
 tiis incurvare.
 minutus nūmīnus = λεπτόν *I VII, 21*
 minuta = λεπτή *C XX, 8, 6*.
 miracula = miracula *Inst. praeft. §. 7*
 8, III, 3, 4 *C XII, 12 t. XV, 7 t.*
 6, L *XVIII, L 3*.
 miraculum = admiratio. *I IIII, 30, 5*
 post nero miraculo sunt maiore
 perculti. *C XXII, 3, 3* potentia ui-
 tiorum omnium debellatrix digna
 miraculo est.
 miserabilis *C VI, 6, 2*.
 misereri (εὐτρέπειν) *cum accus.* *C XI,*
 10 iustus miseretur animas peco-
 rum suorum.
 misericorditer *N L 5, 6*.
 missa = dimissio. *I III, 7, 1* congrega-
 tionis missam stans pro foribus
 praestolatur. = sollemnitas nocturna
 ante lucis ortum et ante prandiu-
 mum celebrata. *I II, L 1* ad cele-
 ritatem (= finem) missae pro-
 perantes. *II, 13 t. 15 t. III, 5, 2, 6*
 8, 2, 11 — *XI, 16* celebrare cate-
 chumenis missam.
 mittere in plebem omnium *N V, 1, 1*.
 moderare = instituere. *I II, 12, 2*
 mediocrem canonitarum orationum
 numerum iudicant diuinitus mo-
 deratum.
 moderatrice discretione *I V, 20*.
 modicum = paulum. *I III, 7, 2*. *III,*
 16, L *C XXIII, 9, 3* — ad modi-
 cum *I II, 15, 1* *III, 16, 2* *C I*
 10, 2 *XVII, 28, 3*.
 modulus humani arbitrii *C XIII, 18, 1*.
 moliri *cum infin.* *C VII, 12, 3* quod
 ne beato Job diabolus moliretur
 inferre.
 molitio uirtutum *C VIII, 2, 2* fabri-
 cae mundialis *XXIII, 3, 3* turris
 spiritualium uirtutum molitionibus
 extrnenda *VIII, 2, 3*.
 momentaneus *I VIII, 13 t. C VI, 11, 10*
 VII, 27 *XXIII, 5, 2*.
 μοναχοντες = monachi *C XVIII, 5, 1*.
 monasterialis habitus *I IIII, 7*.
 monere *cum accus. et infin.* *I V, 21, 5*
 quem exhiberi mundum deo apo-
 stolus monet.
- monetarii *C L 20, 6*.
 monocerotes *C XVI, 2, 2*.
 monstruosus *N L 1, 2, 1, 3, 2* *VII, 1, 2*
 mori *cum dativo.* *I IIII, 35* non solum
 carnalibus uitis, uerum etiam ipsis
 elementis mortuos esse. *praeft. ad*
 Conl. p. L § 6 mortui huic con-
 uersationi mundanae. *XXI, 9, 2*
 mori mundo; cf. *I XII, 32, 2* —
 C XXIII, 9, 4 ut scilicet eis uelut
 mortuos uos esse credatis.
 morigera obsequia *C XVIII, 14, 3*.
 morosus = serus. *C XVII, 5, 3* polli-
 citationem fidei nostrae quamvis
 moroso reditu soluerimus.
 mortalitas = mortalit. *N VI, 7, 2*
 idem summa maiestas, idem sola
 mortalitas; cf. *V, L 1*.
 morticinae saeculi curiae *I I, 9, 1* mor-
 ticiae cadanera *C V, 20*.
 mortificare noluntates *I IIII, 8, 39*
 2 *C III, 1, 2* *VII, 6, 1* *XVI, 26, 13*
 XVIII, 8, 3 *XXIII, 26, 13* concupiscentias *I IIII, 35* *C XXIII, 2*
 L desideria *XXIII, 23, 1* libidi-
 num tela *C VII, 5, 5* — mortificare
 a = absoluere, liberare; cf. *sub*
 a-ab. — *cum dativo.* *C VIII, 12*
 2 nos mortificatos cunctis actibus
 et conuersationi mundanae domino
 seruituros. *XX, 8, 11* mortificates
 uitis uiuere deo.
 mortificatio *I L 8 et passim.* — mem-
 brorum *I L 11, 2* Christi (= pro
 Christo) *I IIII, 27, 2* voluntatum
 III, 43 passionis *C VII, 2, 1* for-
 nicationis *C XII, 3, 2* cordis et cor-
 poris *XX, 8, 10* uoluptatum *XXIII,*
 24, 3.
 multifarie = multis modis *C L 15, 1*
 III, 10, 1.
 multiloquium *C XV, 3, 2* plur. *VIII, 3, 1*.
 multimodus *C XVIII, 14, 4* *XVIII,*
 5, 2, 14, 2 *XXII, 3, 4*.
 multiuola animi uanitas *C XXIII, 4, 3*.
 mundare *cum ablat.* *C VIII, 30, 1*.
 munditia (= puritas) cordis *I VI, 12 t.*
 munierari *C XXI, 5, 1* *N V, 4, 5* *VI, 2, 3*.
 *municipatus (τὸ πολίτευμα) *I VI, 6*
 C III, 6, 4 *L 2*.
 muninum *C VII, 5, 6* *N II, 4, 5* *VII,*
 30, 3.
 munus: *C XIII, 7, 5* quod paucis do-
 minus speciali munere contulisset.

- muria *C VIII, 1. 1* XVIII, 6, 3.
 inussitare *N IIII, 6. 4*.
 mutabilitas *C VI, 16. 1* *N I, 5. 4*.
 muttire *I IIII, 17. N VI, 11. L*
myrum C XIII, 14. 2.
 mystice *I VII, 15. 1* *C IIII, 6. 4* VII,
 5. 2. XXII, 5. 5. XXIII, 1. L
 mysticus sensus *I III, 9. 2*.
 myxaria, *genus pomii C VIII, 1. 2*
 naeum *I XII, 15. 1* *C VII, 25. 2*
 X, 1. XVIII, 15. 2. XXIII, 6. 2.
 *nam = *di C XIII, 17. 4* (*Prou. 14. 23*).
 namque secundo et tertio loco *I II,*
 15. 2. 16. III, 3. 2 et passim.
 narratio = disputatio *I II, 3. 5. 9. 1*
 et 2. 18. IIII, 1. 15. 2. *C I, 23. 1*
 et 2. II, 1. 1. V, 2 t. 7. 1. VI, 11. 12.
 VIII, 7. 3. X, 1. XVI, 28. XVIII,
 16. L. XXI, 28. 3.
 natatoria (piscina) *C XIII, 16. 4*.
 natuitas *N II, 2. 6. 3. 1* et passim. —
 plur. *N VII, 5. 6. 14. 6*. — = natus,
 genitus *N VII, 5. 1* (*saepius*
 in eodem loco *Nestorii*).
 natus in deum *N III, 9. 4*.
 ne . . . et . . . nec. *I XI, 4* ne tibi blaudiaris et extollaris nec gloriam tibi
 in tua confusione conquiras. —
 ne . . . nec. *C V, 25. 2* ne resolvaris
 nec ad pristinam remissionem re-
 nertaris. — ne . . . et. *C VII, 12. 3*
 tantummodo amentem eum ne fa-
 cias et obruias intellectum.
 ne = num. *I IIII, 3. 1* diligentia summa perquiritur, ne de pristinis fa-
 cultatibus inhaeserit ei uel unius
 nummi contagio. *C I, 22. 2* cordis
 recessus perscrutandi sunt, ne qua forte
 intellectualis bestia uestigia
 impresserit. XXII, 6. 2 discutientes
 ne animae forsitan culpa caro in-
 lusionibus urgueretur.
 ne *precedente* ita *C XVI, 6. L* XXI,
 10. 3. 26. 5. *precedente* sic *I XII, 16*.
 nec, ubi non expectes. *I IIII, 41. 2* qui
 haec penitus nec audieris. XI, 10. 3
 ac si nec fuissent. *C XXIII, 15. 5*
 ad cuius comparationem uniuersa
 nec bona sunt.
 nec = ne . . . quidem, auch nicht.
I IIII, 10. 22 VII, 27. 30. VIII,
 1. 3. 12. VIII, 3. X, 2. 3. XI, 6. t.
C I. 4. L IIII, 20. L X, 9. L XI,
 8. 3. 10. 12. L XIII, 11. 5. XIII, 5. 1
 et 2 et 4. 7. 4. XV, 3. 5. XVI, 16. L
 17. 3. 26. L XXIII, 7. N VI,
 14. 3.
 nec . . . quidem *C II, 13. L* 22. 2. III,
 10. 3. +III, 19. L XIII, 6. 3. XVI,
 22. 4. XVIII, 7. 6. XVIII, 1. 3. XX,
 1. 5. XXI, 28. 3. XXIII, 21. L N
 VII, 5. 6. 9. 2 (*saepius ne . . . qui-*
 dem).
 needum = nondum *I II, 5. 3. 11. 2*
 V, 4. 2. VI, 10. 22. X, 7. 2. *C III,*
 22. 4. IIII, 8. VIII, 16. 2. 21. 5. 22.
 23. 2 et 3. VIII, 30. L 36. 3. X,
 8. 3. 13. L XI, 10 t. 6. 3. 10. XII,
 10. 1 et 3. XIII, 14. 7. XIII, 6. 7. 4.
 XV, 10. 2. XVIII, 14. 3. XX, 5. 2.
 XXI, 5. 1 et 3. 18. L XXII, 3. 6.
 XXIII, 14. XXIII, 2. L 5. 2.
 needum bene = nixdum *I II, 7. 1*.
 necessarium *synonym*, utilis. *I V, 24*.
 ieinium licet utile sit ac necessarium. *C XVI, 6. 2* quae utilia
 ac necessaria aestimat. XVI, 7. quam-
 um utilia ac necessaria uideantur.
 XXIII, 7 satis utili ac necessario
 praecepitur instituto. — *I VII, 4*.
C I, 7. 4. 8. 3. 20. 6. II, 2. 3. 4. 3
 VIII, 15. L X, 10. 5. XX, 7. L
 XXIII, 11. 2. — aptum ac necessarium *I VII, 4*.
 necessarium sequente infiniti actiui *I II,*
 2. 2. 9. L IIII, 23. V, 35. XI, 17. 1.
 XII, 24. *C VII, 1. 5. 5*. — sequente
 infinitiu passiu *I IIII, 17. V,*
 32. L XII, 29. L *C VIII, 23. L*
 necessitatem corporis sustinere *I VII,*
 17. 1; cf. V, 8. — supplementum
 suae necessitatis accepisse *I VII, 17*,
 6. quod necessitatem sui tantum-
 modo corporis expediret X, 18; cf. *I*
 L 9. L *C VIII, 5. 5*. XXIII, 1. 2.
 2. 4. — qui necessitatibus nostris
 subministrare gaudenter *C XXIII,*
 2. 3. quidquid ad necessitatem coti-
 diau iuctus insumitur 12. 3. uix
 ipsam cotidianae substantiae ne-
 cessitatem explore 13. 3. nix ipsa
 cotidiani iuctus necessitas susti-
 netur 13. 4. — I X, 19. *C L 10.*
 1. VIII, 5. 4. — necessitates =
 res necessariae *I V, 39. 3*.
 negotio duplex. *I IIII, 17* nullus ne
 muttire quidem audeat. *C IIII, 6. 1*
 ut nequaquam orare maluerit, ne

- a deo in nullo penitus relinquetur. X, 2, 3 ut nullus eam (epistulae) ne legi quidem admitteret. negotio (= proditio) dominica I VII, 23 neglector (saeri peculii) L III, 20 neglegere *cum infin.* = nolle. I III, 33 fructus sanctitatis exhibere neglexerint. — X, 15. C III, 19, 1 XVII, 20, 12.
- negotium = res. N VII, 21, 3 in hoc negotio nullus plus habuit honoris. VI, 5, 3, 23, 5.
- neque = ne . . . quidem. C IIII, 10, 3 manifestum est secundum illud stare non posse. sed neque secundum illud.
- nequitiae spiritales = daemones I V, 16, 1 XII, 22. C IIII, 14 t., 13, 2 V, 15, 4 VII, 21, 7 VIII, 14 t. XIII, 6, 3 XIII, 14, 7 XXIII, 17, 3 caelestes I V, 16, 2 C VII, 7 t. 33 t. VIII, 2 t. — nequitiae daemonum C XV, 10, 5.
- neutrūm genus pronominis.* I V, 1 filargyrae, quod intellegitur auaritia. acediae, quod est anxietas . . . cordis. cenodoxiae, quod sonat uana seu inanis gloria. C V, 2 gastrimargia, quod sonat ventris inglunies. C I, 7, 2 puritate cordis, quod est caritas. XVIII, 9, 1 sed hoc μετάξι est. XI, 12, 5 ad beatitudinem statum, quod est caritas. N VI, 1, 2 de diuinæ uirtutis actibus, quod . . . coaptatur. 3, 3 quod Graece αὐθόλος dicitur, Latine colatio nominatur.
- ni I III, 27, 4.
- nihilominus = aeque, pariter, itidem. C III, 6, 3 qui dicit, andi, filia, pater utique est, et illum, cuius domum obliuioni tradi debere persuadet, patrem nihilominus suae filiae fuisse testatur. — I II, 12, 2 C V, 4, 6 VIII, 18, 2 VIII, 34, 11 XII, 9, XIII, 13, 1 XX, 8, 5 XXIII, 3, 2.
- nihilum. C I, 14, 5 in nihilum resoluendam; cf. §. 7. III, 7, 4 — nihil reputare C XVII, 20, 1.
- nil proderit I III, 37 nil erubueris renelare *ibid.* nil profuit C III, 5, 1.
- nimis durum C I, 23, 4.
- nimiris (= nulde) latum mandatum dei C XVI, 27, 5.
- nimum tardis passibus graditnr C XXIII, 19, 1 nimum supercrescit 26, 7 quem nimium ardore desiderat 26, 19 — N VI, 6, 1.
- nimus = maximus C XIII, 13, 4 nisi *cum coniunctivo* I III, 3, 8 VI, 1 — nisi forte *cum indicativo* N V, 10, 4 VII, 4, 1, 17, 5 — *cum coniunctivo* I VIII, 19, 3 N II, 5, 3 III, 7, 3, 16, 1 V, 5, 4 — nisi quia (εἰ πὴ τοῦτο) I V, 6 • C III, 12, 4 — quod apostolus nunquam dixisset, nisi qua futurum spiritu praeuidebat C III, 2, 8 — nisi si C XI, 9, 4.
- nudem quaestionis absoluere C XXIII, 12, 5.
- non *coniunctivo imperatiuo additur.* I IIII, 41, 2 non offendas nec ad imitandum subuertaris. VII, 18 non nostris definitionibus adquiescamus. C V, 15, 4 non tuae id uirtuti nec sapientiae adseribas. X, 10, 14 hunc decantare non desimas. XIII, 5, 4 quod gratis uenditum morte non emas. N VI, 6, 2 non expectes.
- et non = neu. C I, 7, 1 ut conservare possimus et non incidamus in tristitiam. — et non *praecedente negatione* = sed. C XXII, 7, 2 ut nemo pro suo merito eins edulim et non ex domini largitate percipiat. non solum, sed ne . . . quidem. I II, 15, 1 ut non solum consiliis prauis, sed ne otiosis quidem conloquiis tempus impertiat. IIII, 15, 1 quibus non solum cistellae, sed ne arecae quidem sufficiunt. C XIII, 3 t. quod sine adiutorio dei non solum perfectio castitatis, sed omnino nihil boni perfici possit. 5, 2 ut non solum fornicatio, sed ne immunditia quidem nominetur in nobis. XIII, 7, 4 cuius uirtutem non solum in iuuentatis ardore, sed ne nunc quidem auderet adpetere. cf. I V, 23, 3, 38, 1.
- nona (sollemnitas) I II, 2, 2 III, 3 t. 1.
- nonagenaria aetas C III. 1, 1.
- nono I III, 39, 2.
- noscere = nouisse I II, 7, 3 VIII, 7 nosocomium C XVIII, 2, 6.

notare *cum accus.* et *infin.* I X, 8 1
eos notat inquietos existere. —
*cum duplici accusatio*no. I X, 2 2
rebelles eos et contemptores notat.
21, 5 quos inordinatos ac rebelles
notat. — notare *cum genetiu*o =
incusare. *Inst. prae*f. § 6 posseim
non innherito praesumptionis no-
tari. L 2 4 nullus posset ostenta-
tionis notari. C XVIII, 15, 5 men-
daci*i* notaretur. *cf.* denotare.
nonella exempla C II, 9 persuasio X,
3, 2 haeresis N 1, 1 2 monaster-
ium I pr. 3 et 6 II, 2, 2 consti-
tu*tio*n*e* I pr. 8 — *cf.* III, 6
nouic*ia* I IIII, 30, 5 C XX, 1, 5
XXIII, 4, 2, 20, 2
nouisse = ualere, posse, *sequente in-*
*finitu*o. I VII, 31 nulli commo-
tiones nouit inferre. VIII, 18 so-
litudo nouit emendatis moribus
contemplationem purissimam re-
serare. X, 6 mens otiosi nihil aliud
cogitare nouit. XI, 8 hoc (uitimum)
nec loco nouit excludi nec mar-
cescere. C V, 4, 3 quas (passiones)
nouit expugnare mentis industria.
noxa. C IIII, 21, 4 quasi differentia
metallorum habeatur in noxa. XVI,
18, 2 etiam propositum irritantis
in noxa est.

noxie I VII, 23. C IIII, 19, 3
nubicula, ae C XVII, 17, 6
nudipedalia exercere C XVII, 20, 9
XXIII, 10
unditas = egestas seu paupertas ex-
trema I IIII, 14, 36, 2, 43. V, 36, 1
VII, 24 t. 28 t. 29 t. 16, 19, 22, 24
25, 1 et 2. X, 19, XII, 31, 32, 2
C 1, 6, 3, 7, 3. V, 11, 2. XVI, 22, 4
XVIII, 7, 5. XXI, 33, 4. XXIII,
12, 1, 23, 2
indus = pauper I IIII, 13, VII, 7, 2
nullatenus I IIII, 3, 1, 8, 2, 9, 1. IIII,
4, 8, 24, 3. V, 30, 2. VIII, 1, 3
XII, 31, 32, 2. C 1, 18, 1, 23, 2
II, 10, 2. IIII, 4, 1. V, 6, 5, 11, 1
et 3. VII, 13, 1. VIII, 19, 2. VIII,
16 *passim*.
nullus *pro nemo* I I, 2, 4 VIII, 4, 5
N V, 10, 3 *et passim*. — in nullo
I II, 3, 2. IIII, 9, 12, 14. XII, 27, 4
32, 1. C IIII, 6, 1. V, 15, 4. XIII,
6, 1 — nulla non = omnia. N VII,
17, 6 in cuius nomine ac fide |

etiam erudiant fides nulla non
potuit. — nulla = nihil, nulla res
N VII, 17, 2

numerositas I IIII, 17

numerus uerbi ab appositione pendet.

C XVIII, 8, 2 dum (uitia) a ne-
minne provocata, ut quoddam mirus,
quanto amplius celatum fuerit,
tanto profundius serpens insana-
bilem morbum generat aegrotanti.

nummus = denarins C XXIII, 13, 4;

cf. I IIII, 3, 1 VII, 7, 3

numquid non = nonne N V, 5, 3

numquidnam CXXII, 13, 4. N IIII, 9, 2

nuncupatio N II, 4, 7

nusquam comparere I XII, 12

nutabundus I V, 6. C IIII, 2

nutritor N VII, 31, 4

ob *sensu causal*i I I, 2, 2. II, 16, V,

12, 2, 30, 4. VII, 17, 6, 30. XII, 4, 1

C III, 7, 8. IIII, 6, 5, 14, 16 *et*

passim. — ob hoc I XII, 4, 2. C

II, 11, 3. IIII, 19, 6. — ob id C

XI, 8, 3. — ob quod C VIII, 36,

1. — ob *sensu finali*. II I, 1, 4 ob

refectionem nocturnae quietis de-
fecta membra cinguli obstricione

laxasse. VI, 14 quae in sanctis

scripturis ob laudem uirtutis huins

inserta sunt. VII, 3, 2 motus car-
nales ob reparacionem subolis sunt

corpori nostro inserti. C L, 7, 1 ob

quae expugnanda illud fueramus

acturi. *passim*. — ob hoc ut I VII,

24, X, 10 t. C I, 7, 3, 21, 1. II,

15, 2. X, 8, 1. XII, 4, 2. XIII, 16,

1. — ob id ut I I, 11, 1 VII,

27. C IIII, 2, 2 — ob quod I II,

16, V, 14, 3. — ob uoluntatem dei

uel ob praefigurationem spiritualium

sacramentorum uel ob quorundam

salutem sanctos uiros in ueteri te-
stamento dispensationes executos

C XVII, 19, 4 in ultima eum iau-

aetate uelut ob panis egestatem

compulsu*m* illius propositi sancti-

tem expetisse XX, 1, 3

obduratio cordis C VI, 11, 6

obdurato corde CVIII, 30, 1. XIII, 18

obdurati cordis peruicacia XX, 8, 9

obfuscata mens coloribus tactris C

III, 8, 1

objec*to* = res seu cogitatio alteri ob-

iecta, das Entgegenhalten, der Ein-

- wurf.* *C VI*, 5 t. VII, 11 t. 14 t. 20 t. VIII, 9 t. 22 t. VIII, 33 t. XIII, 4 t. 5, L XIII, 15 t. XVII, 18 t. 22 t. XXI, 33, 2 (*Riegel, Damm*). XXII, 8 t. 15 t. XXIII, 14 t. 17, 5 — *plur.* *C XVIII*, 14, 2 — *obiectio manuum* *C XVIII*, 14, 4 *contrariarum rerum* *XVIII*, 15, *seductorem scripturarum obiectione confutans* *XXII*, 10, 2
- oblatio* (*pecuniarum*) *I III*, 4 *uoluntarii munieris* *V*, 21 (*alimoniae uictusque*) *X*, 22 (*praesentiae corporalis*) *C XIII*, 14, 3 *oblationum id est officiorum atque actuum praecipua* *C XXI*, 22, 4 — *oblatio paucantium*, *Opfer für die Verstorbenen* *C II*, 5, 5 — *absolute = donum* *I VII*, 17, 3
- oblatinucula ingenioli* *N praef.* §. 2 *oblatrantes uitiorum caues* *I* *L*, 8 *oblitteratio temporis* *C XVIII*, 7, 2 *uitiorum atque affectuum pristinorum* *XX*, 7, 2
- obloquium* *I V*, 29 ne usque ad aurium quidem eius pollutionem virus obloqui (= *uerbi, sermonis*) poterat peruenire.
- obluctatio corporea* *I V*, 9 *obnoxins* (= *reus*) *praecepto* *JVIII*, 13, *legi* *C XXI*, 7, L *obolus* *I VII*, 30 *obpugnatio uitiorum* *C V*, 13 t.; cf. *I VI*, L *obrepare* *I II*, 10, L VI, 13, L *C VII*, 31, 2 *XII*, 2, 2, 16, 2 *XV*, 10, 2 *XX*, 9, L *XXXIII*, 6, 3 *obreptio*. *C XI*, 9, 6 per *obreptionem minutiae admittuntur*; cf. *XX*, 12, 2 *XXII*, 7, 2 — *XII*, 9 illius commotionis *obreptio*; cf. *XVIII*, 14, 5 *obrizum*, *C I*, 20, 1 *aurum purissimum et ut uulgo dicitur obrizum.*
- obsequium* (*et plur.*) *I III*, 19, L 21, 24, L 26, 27, 4 VIII, 14, C VII, 26, 5 *XIII*, 4, 2, *XVIII*, 14, 3 et 4 et 5, *XXIII*, 2, 3 *passim*. — *obsequia orationum* *I III*, 11, *spiritalia* *III*, 3, L *religiosa* *III*, 3, 8 *denotionis* *III*, 19, 2 *obseruantia* *I pr.* §. 9, II, 9, 3, 11, 3 *III*, 4, 2, *III*, 10, V, 23, L *C I*, 7, 1, V, 11, L *VII*, 3, 6, 2, 26, 4 VIII, 22 (*saepe* = *studium seu rigor*),
- obseruatio* *C V*, 11, 6, 14, 1, VII, 3, 5 *obstrictio einguli* *I* *I*, 1, 4 *obstupefacto femoris neruo* *C XII*, 11, 2 *obstupescere cum accus.* *C XII*, 12, 3 quis non *obstupescat opera dei*. *obtentu cum genetivo* *I II*, 7, 3 *III*, 2, 1, 17, 25, V, 24, 26, 30, 2 *38*, 2, 39, 2 *VIII*, 18, X, 11, XI, 19, 2, *XII*, 16, *C I*, 7, 2, 8, 3, II, 11, 2, 25, 26, 1 *VII*, 29, *VIII*, 2, 2, *XI*, 6, 3, 7, 6, 8, 3, 11, *XVI*, L *XVII*, 12, 2, 16, 2 *XVIII*, 6, L *XVIII*, 14, 5 *XXIII*, 12, 4 — *sub obtentu cum genetivo* *I* *V*, 39, 3, *C III*, 20, L *XVIII*, 6, 4 *obtestatio* = *assecuratio, iusurandum*. *C XIII*, 7, 2 *cum obtestatione definiens*. *XVII*, 25, 2 *ut falsum fratribus crimen etiam cum obtestatione regiae salutis inpingaret*. 29 si fidem eius aliqua sacramentorum obtestatione deninxeris; cf. 25, 8, *I X*, 7, 7 *obtinere bella* *I V*, 16 L *obtutus*, *I XII*, 27, 2, *C L*, 13, 2 *mentis* *I V*, 14, 4, 17, 2 *nostrae directionis* *C I*, 4, 4 *passiuus* *I* *5*, L *hebens* *XXIII*, 6, L — *plur. occurlorum* *I I*, L, L, V, 15, VI, 3, VIII, 6, C II, 5, L III, 6, 2, *mundi* *C I*, 15, 3 *intenti* *VIII*, 19. *interni animae* X, 6, L *mundi animae* X, 6, 2 *sub obtutibus nostris* *I pr.* §. 7, cf. *III*, 27, 2, *C VII*, 31, L *XXIII*, 6, 5 *obuiare*, *C VII*, 26, 3 *cum eidem casu mulier obuiasset*. *XXII*, 13, 4 *utilitati humani generis inscius obuiaret*. *XXIII*, 4, 3 *cogitationum tempestatis obuiare*.
- obunbratio diuina* *N II*, 2, 4 *obunbratus fulgore luminis* *N III*, 6, 6; cf. *sub a—ab*.
- obuoluo pellium* *C XVII*, 17, 5 *occiduae regiones* = *occidens*, I III, 4, L *praef. ad Conl. p.* III, §. 2 *proninceiae* *C X*, 2, L *Galliarum partes* *I pr.* 8 *occultator* (*abstinentiae*) *C VIII*, 1, L *occupatio faenoris* *C XXII*, 1, 2 *occurrere* = *satisfacere* *I VII*, 10, — *non occurrere cum infinitu* = *non posse, non nolare*. *I VII*, 17, 6 *cum apostolus uineulis obligatus consuetam uictus substantiam parare neu*

occurrens a fratribus se supplementum suae necessitatis adserit accepisse. X, 18 qui nequaquam sibi parare uictum suis manibus occurabant. C I, 23, 2 quem (sermonem) quia noctis spatium non occurrerat explore. IIII, 2 ut eam (exuberantiam) non dicam sermo subsequi, sed ne ipse quidem sensus occurreret.

octano I IIII, 39, 2.

oenlata indicia I XII, 19.

oculatum I XII, 29, 1.

odibilis C IIII, 19, 3. XXI, 14, 7.

odio habere C XI, 8, 2. XVI, 14, 4.

XXI, 9, 3, 32, 4, 33, 6.

odor ignis C XII, 11, 5. oboedientiae

I IIII, 25.

oeconomiae = dispensationes dei siue prophetarum C XVII, 19, 4.

oeconomice = per dei dispensationem C XIII, 11, 4.

oeconomus (monasterii) I IIII, 20 t.

6, 18, 20. V, 40, 1. X, 20.

offendiculum inferre I I, 10 — offendicula interitus I XI, 6. extrinsecus uenientia VIII, 8.

offerre = immolare. C II, 7, 1 iubetur a daemone, ut deo filium suum offerret. *ibid.* §. 2 ninenla quibus eum uelut oblaturus ad immolandum constringere disponebat.

officia de Christianorum religionibus I III, 2 et saepe.

ogdoas = dies dominica I III, 9, 2. οὐτονόμα, id est dispensationes prophetarum atque sanctorum quas scriptura commemorat C XVII, 16, 2.

olim. I XI, 16 quam olim uenerit. = iamdudum. C XXXIII, 9, 2 enim mortem olim sepulti fratris oblitum. — iam olim I X, 20.

omnigenus: I VII, 23. XII, 32, 1. CV, 14, 2 omnigenus. — genet. plur.

omnigenum I III, 3, 4. C III,

12, 5. VIII, 21, 5.

omnimodis *Inst. praef.* §. 7, I, 2, 3.

9, 1. II, 11, 2. III, 5, 1. IIII, 4, 21.

V, 7, 8, 9. VIII, 10, 21. XI, 18, 19.

XII, 32, 1. C I, 17, 1. II, 15, 2.

23, 1. III, 3, 2 passim.

omofagia I III, 22.

ouerans sportas ceruicibus I IIII, 20.

operare. I X, 17 t. testimonia, quibus

apostolus praecepit operari debere.

operariae (apes) N VII, 5, 4.

operatio unius solidi C VIII, 5, 5. charismatum XV, 10, 5.

operimentum elicii I I, 2, 4. confusione C II, 13, 12. — operimenta (απειράσματα) I I, 2, 1.

ophthalmicus morbus C XXIII, 15, 2.

opificium concrete = creatura. IVI, 12.

humani generis conditor deus, opificii sui naturam cognoscens. VIII, 7. creator omnium dens, opificii sui curationem noscens. C XIII, 3, 2 qui solus opificii sui uires rationemque cognoscit.

opimare. C XIII, 3, 4 etiamsi desiderata fructuum fecunditate ager fuerit opimatus.

opinari de eo filium dei N VII, 13, 1.

opinatio I VIII, 1, 2. C XIII, 10, 4.

opinuacula N VII, 2, 2.

opitulatio I VI, 5. XII, 33, 2. C III, 15, 2. XIII, 12, 7, 14, 1.

optatiuus modus I V, 16, 2.

optime carnis I V, 39, 1. optime cognitus C II, 13, 4.

opus. C II, 7, 2 paricidium opere perfecisset. I X, 7, 2 compleat opere. 7, 9 opere perfecisse. — opere atque exemplo docet C II, 15, 2. opere consummare III, 3, 2. I IIII, 27, 4. opere adimplere C XXI, 26, 5. — opere ac uirtute I I, 11, 3. C II, 13, 10. III, 6, 4. effectu atque opere C I, 23, 3; cf. I XII, 15, 1. — opere ac mente C III, 7, 6. affectu et opere XVIII, 6, 4. uirtute atque opere XX, 7, 2. re et opere ac uirtute I XII, 13.

ora fluminis I IIII, 27, 4.

oratorium I III, 1 t. 7, 1. IIII, 20.

orbis = mensa rotunda C XVIII, 1, 2.

organum C VII, 11. N V, 14, 1. VI,

6, 5. 7, 1.

ἰδηγή C V, 11, 7.

originale seminarium C V, 8, 1. principiū *ibid.* peccatum C XIII, 7,

3. originalia uincula, i.e. quibus

homo propter uenditionem et seruitutem Adae generis humani anctoris constrictus est C XXIII, 12, 6

(originales sine originarii serni siue

coloni dicebantur, qui praedio adscripti in uenditione emi eo simili

addicebantur. inde Cassianus ori-

ginalia uincula pro seruilibus posuit *Ciacconius*.

- otalgicus morbus *C* XXIIII, 15, 2
 otiositas = desidia *I* X, 8, 1, 14, 20
21, 1 et 4 *C* V, 16, 5
 otiosus *cum ablativo*. I X, 2, 3 omni
 actu spiritali redditur otiosus; cf.
 sub a — ab.
 otium pacis *I* V, 19, 1
- paece tui dictum sit *C* XIII, 2
 pacificare *N* V, 7, 6
 pacificus I VIII, 7, *C* XV, 10, 3
 XXI, 16, 2
 paene dixerim *C* XXIII, 8, 1
 paenitentia *Buse*, *Pönitz* I IIII,
13, 16, 1, 20
 paenitere. + paenituit deus *C* VI, 6, 2
 + paenitens in malitia *ibid.* ex per-
 sona paenitentis VIII, 20, 4 XX,
6, 1 paenitenda commissimus XX,
11, 1
 paenitendum *I* VIII, 10, XII, 11, 1, *C*
 III, 13, 1, 14, XIII, 17, 3, XX,
12, t, 12, 1 XXII, 5, 4, 13, 5, XXIII,
8, 1, 15, 2, paenitendum gerere *C*
 XVII, 25, 15 XX, 5, 1 XXII, 13, 2
 paganus *C* XVI, 17, 2, pagani *C* IIII,
19, 7 N III, 9, 1, 10, 1 VI, 10, 1
 pagina = liber *C* X, 10, 8
 palpabilem quodammodo factam ma-
 nibus nostris (utilitatem conlectua-
 tionis) *C* IIII, 18. — *actue*, fide
 non dubia et ut ita dicam palpabili
 experiencia comprobatur XIII, 18, 2
 palpare *C* X, 11, 6, XIII, 13, 3, XVI,
15, 23 III, 15, 3 et 5, V, 6, 2
 palpatio nerborum *I* X, 7, 6, ut con-
 nectionem feminine et palpatione
 nem quodammodo teneram atque
 mollissimum corde pertractent *C*
 XVIII, 16, 4
 palpator spiritalium sensuum (animus)
C X, 13, 1
 palpitans infantia mundi *C* VIII, 21, 5
 panearpum, spectaculi genus *C* V,
14, 2
 papa *I* pr. 2 et 7 V, 1 praef. ad *Conl.*
 p. 1, §. 1, 2 VIII, 1
 par *cum genitivo* I V, 12, 2, *C* XIII,
13, 4 XXIII, 8, 5
 paracharaximo inlusus nomismate *C* 1,
21, 1 tamquam adulterina nomis-
 mata et paracharaxima reprobusmus
22, 1 illud (nomisma) tamquam
 paracharaximum reprobusmus II, 9,
 — paracharaximum (*scil.* nomisma) |
- C* 1, 20, 4; sine enim paracharaxinis
 nos conatur inludere.
- parcitas = moderatio, continentia *I*
III, 14, V, 8, *C* II, 24, 1, 26, 3, IIII,
15, 1 V, 11, 3, VII, 26, 1 X, 10, 6
 parentes = consanguineae *I* VI, 13, 1
 cf. X, 2, 4
 parilitas rutunditatis *C* XXIII, 6, 1
 — N 1, 2, 2
 parsimonia = abstinentia, inedia. *I* V,
5, 2 purorum holorum, VI, 2 iei-
 niorum. — *absolute* I V, 7, VII,
16, *C* II, 21, 2, 23, 1, XVII, 21, 1
 XXI, 23, 2
 partes = regiones. *I* II, 1, 5, 5, III,
1, t, III, 31, t, 22, 23, 30, 4, 31,
V, 24, 38, 1, 39, 1, 40, 1, X, 23, t,
C II, 2, 1, 12, VI, 1, 1, X, 3, 2,
XI, 2, 1 XVIII, 2, 3, XX, 1, 3
 participare *cum dativo*. *N* I, 5, 7
 diuinitati humana participant. —
 eum corporis possibilitate partici-
 pant I V, 5, 1
 participatio incundi communii *C* II, 5, 2
 animae uel carnis V, 8, 1 sacrarum
 carnium XII, 2, 2, escarum XXI,
13, 3, creatoris XXIII, 3, 4
 participation = participatio, *C* XXIII,
21, 2 uel post annum dignos eorum
(sacramentorum) participio nos esse
credamus.
- participium*. *C* II, 2, 3 incubantes ac
secedentes . . . sectantes . . . comple-
tentes ita uidimus repente de-
ceptos. — *participium absolutum*
pro adiuncto. *C* VIII, 31 ut eodem
orante . . . andierimus eum.
- participium cum copula pro uerbo*
finito. *C* X, 2, 3 qui erant in ho-
rem Scitii conmorantes. XXIII,
3, 3 quae in ea sunt subsistentia.
- participium praesens pro tempore*
praeterito. I IIII, 6 exuentis eum
monasterii uestimentis et reuesti-
tum antiquis depellunt. 25 quidam
uenientes ad senem eum mirare-
ntur, vocans eum senex, ascende,
ait, et sumens lenticulari poice
per fenestram. 32 nosti quot diebus
pro foribus excubans hodie sis
receptus. V, 26 donec procedens
quempiam repperisset, quem redu-
cens ad cellam consorte eo refec-
tionem adsumeret. 37 paucis diebus
de loco discedens, reuersus aliam

- sibi construxit, X, 20 condicens ei horam . . . ibidem subsistebat. XII, 28 quam (humilitatem) renuntians permodico tempore retentarat. — I X, 18 *praef. ad Conl. p. I*, § 2 L, 21, 1 II, 13, 9 III, 2, 1 VII, 2, 2, 34, 2 VIII, 21, 6 X, 3, 2 XII, 8, 5 XV, 10, 1 XVI, 30, 2 *praef. ad Conl. p. III*, § 2 XVIII, 7, 3 XVIII, 1, 3 XXIII, 2, 3 13, 2 et alias.
- parturire = parere. III, 13, 3 inertiam monacho. VI, 11 (morbi), quem non primitus noctis hora parturiit. VII, 7, 4 pestem sibi qua dirius inflammetur ipsa parturiens. X, 7, 3 illa cunctatio quid in eius pectore parturire agnosceatur? 20 quanta mala otiositas parturiat; cf. XIII, 25 t. — C VI, 3, 7 occasionem operis boni parturiunt. X, 10, 11 ut nullas spiritualium sensuum generationes parturire me sentiam. 11, 6 ipsi rerum naturae insita de interno cordis parturiamus affectu. XIII, 13, 1 spiritualia ac diuina parturiat. 16, 8 quae quam sequebatur uel quae quam parturiret. XXIII, 15, 4 furorem . . . parturiet.
- parturitio monstruosa N, 1, 1, 1.
- parum = non multum: danni CXIII, 7, 3, parum solliciti CXVII, 30, 2.
- parum quiddam C VI, 11, 11.
- parvulus = infans, puer I, III, 27 V, 22 C XIII, 14, 9, XV, 4 N VI, 11, 1 — plur. I, 1, 3 III, 30, 6 VII, 3, 1 C VII, 2, 1 VIII, 23, 2 X, 10, 1 XII, 9, — incipientes C XXI, 34, 2.
- paschalis dies C II, 5, 2.
- passibilis. N VI, 22, 1 nec passibilis dens credendus; cf. § 5.
- passibiliter permoueri C XI, 6, 3.
- passio = morbus, nitidum I V, 2, 1 et 2, 20, 31 VI, 23, VII, 12, 13 VIII, 8, 2 VIII, 13, C II, 13, 5, 16, 1 III, 10, 5, 20, 1 III, 12, 2, 15, 2, 19, 2, 21, 1 et 2 et 4 V, 4 t. et passim. — passio facultatum C III, 21, 1; cf. § 2 mutabilitatis VI, 14, 2.
- passuum = reflexuum. abscondi = se abscondere I III, 31 adgregari = se aggregare I X, 20 C II, 5, 3 admisceri I III, 7, 1 commisceri I III, 7 VIII, 18 X, 16 coniungari C VII, 10, 1 converti I III, 33 copulari I X, 2, 1 C I, 14, 9 VII, 10, 1, 6, 4 exessi (e cellis) C XXIII, 4, 2 infundi C VII, 13, 1 inseri C VII, 11 t. 9, 10 iungi I VIII, 7, C VII, 9, X, 7, 2 purificari C XVII, 20, 1 et 6 relaxari C XXIII, 9, 3 segregari I X, 21, 5 subdi I III, 30, 4 C VIII, 19, 2 XVIII, 7, 3 (cf. §. 4), 8, 1 subici C III, 20, 2 XVI, 16, 2 XVIII, 2, 2 subiungari C XX, 1, 2 sublimata (aquila) C V, 20 subtrahi I V, 14, 4 X, 7, 8 uniri C II, 2, 2 III, 1, 2 VII, 11 t. 9, 10, 11, 13, 1 XXIII, 11, 1 — cf. submitti. passiuus obtutus i.e. inconstans, incertus, nagns C I, 5, 1.
- patrocinante beneficio C XVII, 7, * paulo minus ($\pi\alpha\rho'\delta\lambda\gamma\sigma$) C VII, 31, 2, XI, 9, 2.
- paululum quid adhuc. C IIII, 15, 1.
- XII, 4, 4 obiectum I V, 25.
- pauper cum ablativo. Inst. *praef.* § 3 sermone atque scientia.
- pausantes = mortui C II, 5, 5.
- pxamatum ($\pi\alpha\xi\alpha\mu\delta\sigma\omega$) I III, 14, 2 et 3 XII, 15, 2 XVIII, 4, 2.
- peccator homo C III, 10, 1 et 3 XXII, 13, 1.
- peccatrix caro C XXII, 11, 2 et 5 N III, 3, 4.
- peculium sacrum = monasterii bona I III, 20 peculium dei, i.e. genus humanum C XXIII, 12, 4.
- pendere de ore C I, 23, 4.
- penes cuncta monasteria I II, 4.
- penetralia (in *codd. saep* penetralia). I V, 11, 2 (penetrab. CAGHT), VI, 18 (penetrab. AHLS), VIII, 20, 2 (penetrab. HL), XII, 23 (penetrab. CGHLT), C VII, 15, 2 (penetrab. VDWOP), X, 8, 2 (penetrab. OP), X, 9, 2 (penetrab. VOP), X, 10, 15 (penetrab. VDOPX), XVI, 18, 5 (penetrab. ΣΥΟ), 22, 2 (penetrab. O), XXIII, 17, 1 penetratum N *praef.* § 3.
- penetrare caelos C VIII, 4, 3.
- penetraatrix intellectualis naturae (trinitas) C VII, 13, 1.
- pensare. C XVII, 20, 10 non magis res ipsa quae geritur quam gerentis

pensatur affectus. **26** utrinsque rei causa integro mentis est pensanda iudicio. XVIII, **16**, **1** hanc immobilitatem uiri constantiamque pensantes. — nomismata minus pensantia *C L*, **22**, **L**

per **I** pro ablative. *I* III, **3**, **4** per summissionem uasis. **3**, **6** per credulitatem. IIII, **2** per quam subiectum. **4**, **5**, **13**, **18**, **23**, **30**, **1**, **39**, **L**, **43**, **V**, **18**, **2**, **21**, **4**, **28**, **VI**, **4**, **15**, **2**, **VII**, **7**, **4**, **VIII**, **4**, **L**, **VIII**, **1**, **t.**, **XII**, **27**, **t.**, **21**, **3** *passim*. — per haec *I* III, **L**, **9**, **VIII**, **4**, **3**. — per quod *C I*, **20**, **5**, **VIII**, **17**, **4**, **XIII**, **18**, **L**, **XV**, **2**, **3**, **XVI**, **12**. — per quae *C XIII*, **15**, **1** — **2** propter: per hoc = ideo, idcirco, propterea *I* II, **10**, **3**, **16**, **V**, **16**, **2**, **30**.

1 *praeſ. ad Conl. p.* **I**, **§**, **7**, **III**, **15**, **L**, **V**, **25**, **2**, **VI**, **15**, **X**, **6**, **4**, **XII**, **11**, **4**, **XVI**, **20**, **22**, **2** *et* **4**, **XXIII**, **19**, **L**, **N II**, **6**, **5**, **III**, **3**, **2** *et* **4**, **5**, **III**, **5**, **2**, **13**, **2**, **V**, **6**, **2**, **VI**, **12**, **3**, **16**, **3** *passim*. — **3** per se ipsum = ipse *I* II, **11**, **2** per se ipsum XII, **14**, **L** per semet *C XVII, **8**, **3** per semet ipsum *I XII*, **16**, **C** II, **6**, **1**, **14**, **15**, **1**, **XVI**, **1** per se solam *C I*, **10**, **2**, **III**, **10**, **4** per se *C III*, **19**, **L** per sese *C V*, **26**, **2** — **4** *significatione distributiva*. per singulos dies *I XI*, **L**, **XII**, **15**, **L**, **C VI**, **14**, **L** per singula momenta *I XII*, **23**, *C III*, **12**, **5**, **VII**, **3**, **1** per singulas horas atque momenta *C I*, **5**, **4**, **22**, **2** per singulos dies ac momenta *C III*, **22**, **3** per dies et tempora *C V*, **11**, **7** — per omnia = in omnibus, omnino *I VI*, **20**, *C II*, **10**, **1**, **V**, **19**, **1** *et* **2**, **20**, **VIII**, **34**, **12**, **X**, **3**, **L**, **XIII**, **9**, **5**, **XVII**, **19**, **4**, **XVIII**, **9**, **L**, **XXI**, **20**, **3** *et alias*. — **5** *sensu locali*. *Inst. praeſ.* **§**, **3** *et* **8**, **X**, **22** per Aegyptum. *Inst. praeſ.* **§**, **9**, **II**, **2**, **t.**, **3**, **4**, **t.**, **12**, **L**, **II**, **2**, **2**, **3**, **L**, **3**, **5**, **4**, **8**, **III**, **3**, **t.**, **9**, **t.**, **1**, **4**, **3**, **6**, **8**, **L**, **9**, **1** *et* **2**, **III**, **19**, **t.**, **L**, **4**, **18**, **19**, **L**, **30**, **4**, **X**, **22**, **t.**, *praeſ. ad Conl. p.* III, **§**, **2**, **XVIII**, **4**, **2**, **L**, **8**, **XXI**, **27**.*

pera = melotis *I* **L**

perceptione frugum *C L*, **2**, **L** carninm *I V*, **6** creaturearum *I V*, **22**, **cibi** *I*

V, **26**, *C L*, **21**, **L**, **XI**, **15**, leguminis **II**, **5**, **3**, escae **26**, **3**, muneric III, **19**, **4**, eorum VIII, **3**, **4** huius (panis) VIII, **21**, **2**, panis X, **10**, **2**, consolationis XI, **12**, **2**, gratiae XIII, **12**, **2**, curationis I X, **7**, **2**.

percipere = nesci. *C II*, **24**, **1** cotidie paxamatia duo percipiens. — VII, **30**, **2** quae (communio sacra) ab homine percepta.

perditio *C II*, **11**, **7**, **VII**, **21**, **5** — plur. XVII, **16**, **1**

perdurare = manere *I VI*, **4**, **1**

peregrinari = abesse. *I XII*, **31** qua (humilitate) peregrinante. *C XI*, **14** ab hac passione carnali peregrinari.

peregrinatio a domino *C L*, **14**, **9**

peremptio *N III*, **9**, **1**

peremptoris *cum genetuo*. *I XII*, **33**, **2** peremptoria est haec contemplatio non solum superbiae. — *cum dat.* *C V*, **26**, **2** noxia animae ac peremptoria. — peremptorium *substant.* *C XVI*, **6**, **2** postremum illud est quod generale uitiorum omnium peremptorium esse non dubium est.

perfectus in discretionis ratione *C L*, **21**, **L**

perfidiā (= haeresin) Eunomii sectabatur *C XV*, **3**, **1**

perfugium. *I VIII*, **18** heremum oportet non pusilliunitatis perfugio intrare.

perhorrescere *cum infinitu*. *I VII*, **7**, **5** non *ferti* facinus admittere perhorrescit. — *cum accusatu*. *I XII*, **30** disciplinam coenobii. *C L*, **2** discrimina. IIII, **11**, **3** mortaliū praesentiam. XVIII, **10**, **1** ut prorsus hominum consortia perhorrescant. XXII, **3**, **6** ut abstinentiae districione tamquam aemulam perhorrescant.

periculum *C XV*, **10**, **4**, **XVIII**, **6**, **2**, **12**, **L** cf. niuclum.

perinde *I II*, **11**, **3**, *C III*, **5**, **L**, **XII**, **4**, **4**, **XXI**, **14**, **2** cf. proinde.

periphrasis personae. *Inst. praeſ.* **§**, **6** fiducia tuae sanctitatis. *C VIII*, **7**, **4** prosecutio tuae sanctitatis. **28**, **1** hunc affectum mea quoque exiguitas non ignorat. **X**, **4**, **1** recurere ad tuam beatitudinem. **§**, **1**

beatitudinem tuam nullis solere offendii ineptiis infirmorum. XVII,
5, 1 uestras beatitudinis nisione. XVIII, 13, 2 doctrina beatitudinis
tuæ. XXII, 1, 2 benignitas uestra. XXIII, 7 exemplo beatitudinis
uestrae. 18 beatitudo tua. *N præf.*
1 mi Leo, neneranda ac suspicie-
da caritas mea (*cf.* caritas mea
Saluian. Ep. 9, 1.)
perlongum est I XI, 10, 1 C V, 16,
3, VII, 32, 4.
permisus, -us. I IIII, 10 absque prae-
positi permisso. X, 10 domini nostri
nossem me habere permisum. C
III, 20, 1 permisso (dei); *cf.* VII,
22, 1, 28.
pernecessarius I VII, 3, 3.
pernoctare incubationibus hominum
C VII, 32, 1.
pernoctationes = nigilæ. C II, 16, 2.
pernox sollicitudo C XIII, 3, 2.
perobscuris maioribus natus C XXIII,
26, 17.
perparum C X, 14, 2.
perputat C II, 9, tunc scripturae di-
uinæ nobis clarius perpatescunt
X, 11, 5.
perpendere = colligere, intellegere.
C VII, 28 ex quo manifeste per-
penditur non debere eos abomini-
nari.
perpetravit triumphos I XI, 11.
perquam. C VI, 6, 2 VII, 21, 8 XVI,
6, 1 XVII, 2, 1.
persecutio in iudicio C XXIII, 6, 3.
persequi instituta I IIII, 10; *cf.* IIII,
11, 15, 2.
perspicacia sensus I II, 13, 3, in oculis
immenitatem perspicacie VIII,
4, 2 perspicacie auge preace-
lunt C XII, 7, 1.
perspicax uisum acie C XXIII, 6, 1
perspicax discretio I VIII, 1, 2
perstringere. C XVIII, 1, 1 ut pa-
tientiam fratris breuius perstrin-
gamus. 4, 3 solitndinis fructus
breui oratione perstringam. XXI,
1, 1 initium conuersiois eius breui
seruone perstringam. *cf.* praestrin-
gere.
persuadere = impellere. *D cum infinituo.* I VII, 14, 1 ea congerere
persuadet. 23 ut redemptorem
mundi persuaserit uendere. C I

20, 5 uisitationes pias persuadet
uipendere. V, 11, 6 resumere nos
persuadet. — *22 cum præpos.* ad.
I X, 20 ad transmigrandum per-
suadebat.
persuasor (mulier) C VIII, 11, 2.
persuauis I V, 21, 2.
pertemptare *cum infinituo.* I V, 10
hostis mentem captiuare pertem-
ptans. X, 7, 7 mederi spiritalis ferri
incisione pertemptat. XI, 2 uicto-
rem confondere et ingulare per-
temptat.
pertimescere *cum infinituo.* I VII, 7,
5 non humilitatis modum tran-
scendere pertimescit.
pertingere *cum accus.* = peruenire
ad. I V, 24 monachum scriptura-
rum notitiam pertingere capien-
tem. C VIII, 30, 1 numquain per-
tingere illam spontaneam lacri-
marum poterunt libertatem.
pertransire cursum C VII, 31, 2.
peruadere = inuadere, oecupare: pos-
sessions C V, 23, 2 pecunia dei
XXIII, 12, 4 aures oculosque XXIII,
15, 2.
peruagatio C V, 16, 5 cordis I II, 14,
V, 21, 3 X, 23 otii I V, 39, 1 co-
gitationum I XI, 15, C XIII, 11,
5 XXII, 3, 4 mentis C XXIII, 8,
2 desideriorum C XXIII, 2, 1 —
pernagationes CXXIII, 5, 8 XXIII,
16, cordis I VI, 1 animæ C VII,
3, 5 peruagacionum dispersions
C I 7, 4.
pernasionis iniquitas C V, 24, 1
peruenire = pertinere. C VII, 30, 2
nec enim ad daemoni escam sacro-
sancta communio peruenire cre-
denda est.
peruideré = uidere. I V, 23, 2 quos
merito scientiae enuitisse peruidi-
mimus.
peruuiere. I IIII, 30, 3 qui omnem
suanu pernixisset actatem.
peruolitare. C XXIII, 4, 3 tota die
sub aëria inuinitate noui solum carne,
nerum etiam mente peruolitant.
5, 1 uelut equi effrenes per di-
uersa peruolitant. — VIII, 12, 1
peruolare. I IIII, 25 cum ad superiora
conclitas peruolasset. 29 cum ad
monasterium peruolasset.

- pererguere *cum infinituo*. **I** II, **7**, **1**
ad finem tendere pererguemur. **C**
V, **11**, **1** quod ad refectionem per-
erguet monachum festinare. —
C III, **16**, **2** ad perniciosi naufragii
scopulos perergueri. **XXI**, **28**, **3** ad
transmigrandum de suis sedibus
acrius perergueri.
- perustae salsa inundatione regiones
C XXIII, **12**, **4**
- petuleus **I** **1**, **2**
- phantasia corporis **N** V, **5**, **1**, **6**, **3** —
phantasiae **N** VI, **6**, **5** somniorum
C XXI, **26**, **4**
- phantasma inanum figurarum **C** X,
10, **11**, Marcionis **N** III, **5**, **1** per
infusionem phantasmatis alienius
C XXII, **3**, **6** — plur. **C** X, **10**,
13, XII, **7**, **4** et **5** XIII, **12**, XXII,
3, **5**
- pharus **C** XVIII, **1**, **2**
- φάραγγες **I** VII, **7**, **5**
- physica philosophia **C** VIII, **21**, **4**
- φυσιογνώμων **C** XIII, **5**, **3**
- pingebatur ante oculos amoena itas
regionum **C** XXIII, **1**, **3**
- pinguedo (*in codic. saepc. pinguido*).
I II, **13**, **3** cordis (pinguid. *G'H*);
cf. **V**, **31** (pinguid. *AG'T*). — **C**
L **14**, **8** carnalis (pinguid. *D'W*).
III, **7**, **3** carnea (pinguid. *D'W'PX*).
VIII, **15**, **3** observationis (pinguid.
V'D'W'). cf. **I** III, **25**.
- pinguis significatio **I** VIII, **3** suppli-
cationes **C** VIII, **15**, **1**
- pinnae apium **N** VII, **5**, **3** = alae **I**
VI, **6**
- pinnula **C** VIII, **4** t.
- placitum = pactio, statutum, consi-
lium. **C** VIII, **36**, **3** sub placito
plerioris tractatus iterum rever-
suri. **XI**, **7**, **1** licet placi pree-
mium uideatur expetere.
- planetiae (nestes) **I** **1**, **6**.
- plantatio = germen. **C** XVIII, **2**, **1**
noxia illa plantatio redimina con-
crevit. **XX**, **4**, **3** ut de his prima
plantatio nestrae conuersionsis ino-
leuerit.
- plectae (πλέκται) palmarum, quas illi
siras (σειράς) vocant **C** XVIII, **15**,
3 et **4**
- plenitudo fratrum **I** II, **5**, **4** corporis
V, **4**, **3** uirtutum *ibid.* = fidei **C**
III, **16**, **1** VIII, **31**, **1** XV, **2**,
- 2**, perfectionis **V**, **27**, **1** VIII,
25, mensurae VII, **6**, **4** sapientiae
VIII, **21**, **5** doctrinae **25**, **6** pu-
ritatis **X**, **6**, **4** caritatis XI, **13**, **3**
XII, **1**, **1** legis XI, **10** iustitiae
12, **2** humani generis **N** VI, **23**, **4**
plenus. ad plenum. **C** XII, **1**, **2**, XIII,
17, **3**, **18**, **5** XVII, **30**, **2** XVIII,
14, **5** XVIII, **8**, **1** **11**, **1** **14**, **5**
XX, **12**, **3** XXI, **33**, **5** **36**, **2** **N** III,
6, **5** VI, **13**, **1** **14**, **2** VII, **21**, **4**
22, **3**
- pleonasmus. **I** III, **7**, **3** diutius prolon-
gari. **III**, **4**, **2** longius protelarent.
III, **22** perpetuo . . . jugiter. **36**, **2**
iterum reaedificans. **V**, **32**, **2** iterum
reuisere. **C** V, **18**, **2** reuerti rursus.
VI, **14**, **1** retro redeat. **14**, **2** re-
trorsum renocatos. **15** reductus
retro. **VIII**, **6**, **2** iterum resumere.
— **C** XVIII, **7**, **2** potius maluerunt.
— **C** XXIII, **14** ante praedixerit.
N V, **10**, **1** ante praeditus. **I**, **4**, **1**
ante praemisit. **VI**, **17**, **2** ante pree-
cesserit. — **I** VII, **7**, **1** VIII, **22**
tum deinde. **X**, **2**, **3** tum praeterea.
XII, **27**, **5** deinde post haec, **item**
33, **2** — **C** XVI, **10** mox deinde.
— **I** VII, **30** nec non etiam; cf.
X, **22**, **C** I, **2**, **2**, VII, **6**, **2**, VIII,
17, **1**, **X**, **3**, **5** XIII, **10**, **2**, XXII,
15, **2** — etiam quoque **I** V, **30**, **2**
C V, **6**, **1** VIII, **31**, XI, **15** quo-
que etiam **I** III, **3**, **11**, **N** I, **4**, **1**
V, **2**, **2**, **6**, VI, **17**, **2**, **23**, **2** —
idcirco eo quod **C** V, **18**, **1** VII,
21, **8** XII, **7**, **7** XXI, **28**, **3** —
etiam nunc adhuc **C** XVIII, **5**, **4**
nunc interiu. **N** II, **2**, **1** ultra ad-
huc **N** II, **2**, **8** — omnino penitus
N III, **7**, **6** — non nisi tantum **I** V,
12, **2**, **16**, **1** **N** III, **9**, **5**, VI, **23**, **3**
non nisi a solo deo **N** V, **9**, **2** non
nisi solumente **I** VIII, **18** ad-
modum tantum **N** VI, **11**, **2** — sic
hoe modo **N** V, **3**, **2** ut quanta
III, **6**, **1** quasi quodammodo **V**, **1**,
2, VII, **31**, **1** ut uerbi gratia **C** V,
12, **1** VIII, **5**, **5** XIII, **8**, **5** XX,
11, **1** XXII, **17**, **3** uelut si uerbi
gratia **C** XII, **8**, **4**
- plurale est nuncupatione, sed unum
est potestate. **N** II, **4**, **2**
- pluralis pro singulari sine causa po-
situs. *I pr.* §. **2** his eruditus exem-

plis, item VII, 25, 1 — VIII, 4, 2
brachium . . . insignia, 8, 2 cupiditatis suae desideria non expleuit.
C II, 13, 4 cuius rei uolens nobis exempla proferre (*unum exemplum narraturus est*). 13, 10 uirtutem, quam animis eius inesse cernebat. *ibid.* disce tuis exemplis laborantibus compati. X, 6, 4 uolens dominus perfectae nobis relinquare puritatis exempla . . . secessit in monte solus orare, nos instruens suae secessionis exemplo. XV, 10, 4 senex non experimenti diuinitas demonstrati pericula consuluit. XVIII, 16, 7 beati potius Pafnutii nobis proponamus exempla. XXI, 22, 1 non aliorum indicia, sed nostram conscientiam consulamus. XXIII, 12, 1 cum nobis parentum praesidia non deessent. *ibid.* si hoc esse utilius exemplis suis apostolica tradidisset auctoritas (i.e. *Paulus apostolus*). 12, 4 Antonius nos magisterii sui informauit exemplis (exemplo *codd. interpolati*). N III, 15, 4 animis.

pluralis abstractorum. adiutoria C VII, 8, 2 adpetitus C IIII, 12, 5 V, 19, 1 20, XIII, 9, 4 aduersitatibus C VI, 10, 6. XVIII, 13, 2 aeternitatum C VIIIII, 21 auxietatum C XXIII, 5, 1 auxietatibus C VIII, 29, 4 beatitudinem C XI, 12, 2 captivitates C IIII, 12, XXIII, 6, 5 concupiscentiae I V, 13, C III, 9, 2 V, 25, 2 VI, 10, 2 VIII, 3, 3 XI, 8, 2 XII, 5, 3 contemptus I III, 16, 3 CXIII, 8, 2 continentiae C II, 10 contumacias C XIII, 8, 2 conversiones I XI, 14 correctionibus N II, 1, 2 corruptionem C XXIII, 15, 1 creationes N VII, 3, 2 debilitatum I III, 41 t. deceptionum C XXII, 10, 1 demumtionibus C XXIII, 13, 4 descensus C VII, 4, 3 distinctiones I III, 2 diversitates I II, 3, 5 ebrietates C V, 16, 3 et 5 efficiutiae I VIII, 4, 1 C V, 7, 1 10, 1 ferocitatem C VII, 32, 5 frigilitates C XVIII, 9, 2 frequentias hominum C XXIII, 12, 4 ignorantibus I II, 13, 2 III, 19, 2 impietibus N VII, 22, 1 in-

aequalitatibus C XII, 6, 9 infirmitates C V, 6, 4 XI, 9, 2 XVI, 3, 3 XVII, 23, XXII, 5, 1 iniuriantibus C XIII, 8, 3 inquietudines I VIII, 1, 3 X, 7, 3 C VII, 23, 3 intellectus C VIII, 3, 1 et 2 XVI, 8, introitus C X, 8, 6 irae I VIII, 10, 1 iustitiae I XI, 10, 3 C XXI, 3 lasciniae I V, 20 miserations C VIII, 15, 1 munificentiae C VIII, 15, 1 et 3 negligentiae I II, 13, 3 XII, 18, C XVI, 3, 3 nimietates C II, 16, 2 nouitates I X, 7, 5 C V, 16, 5 oblectationes C XI, 8, 2 13, 2 obsceneitatum C XIII, 11, 2 obseruantias C L, L, L oportunitates C XIII, 18, 2 perditionem C XVII, 16, 1 perfections C XI, 12, 1 et 5 persuationibus I X, 20 potentatibus C VI, 3, 2 potentias C XII, 11, 3 praeassumingem C XXIII, 16, 1 prauitatis C VII, 17, principatus C VIII, 14, 2 protectibus C XII, 5, 5 protectiones C VII, 8, 2 rabies C VII, 32, 5 responsionibus *praef. ad Cont. p. III, §. 3.* sanitatum C XV, 7, 3 XVIII, 14, 1 satisfactionibus C XVII, 30, 2 stoliditatibus N III, 2, 3 tristitiae I V, 32, 1 VII, 9, 3 VIII, 13, XII, 27, 6 uolentiae C V, 16, 5 XIII, 11, 1 usus I VII, 17, 3 C IIII, 11, 2 VI, 3, 3 XXI, 22, 4 usibus I VII, 10, X, 18, C VIII, 3, 3 X, 14, 2 XVIII, 7, 6 XVIII, 6, 1 et 2 utilitatibus I III, 30, 1 C XVII, 19, 7 plus facere. I III, 27, 2 utrum plus faceret affectionem sanguinis an obedienciam. N VI, 5, 1 nec plus facere debere paucorum peruersitatem quam ecclesiarum omnium fidem. — plus rutilat ueritas nentilita N I, 6, 3 cf. III, 3, 1 — plus hoc N *praef.* 1 plus multo N III, 13, L V, 14, 2 VII, 3, 3 plura multo N VI, 1, 1 cf. V, 1, 2 diversa nuntio dissimilique ratione.

poena = umores, potus N VII, 2, 4 = potionis VII, 6, 2

poena formidinis I III, 39, 3

poenalis desperatio I VI III, L, 11 conscientiae spina C VIII, 15, 1 cura XXIII, 26, 4 tristitia XXIII, 26, 6 pollicitationem soluere C XVII, 5, 3

- pollicitus *passiu*e *N VII*, **2** L
 pollutio *I V*, **29** C *III*, **15**, **1** **19**, **2**
XII, **8**, **2** XX, **12**, **2** turpiam somniiorum **XIII**, **7**, **2** coitus *I VI*, **7**, **2**
 $\pi\alpha\lambda\chi\iota\eta\tau\sigma$ (voūc) C *VII*, **4**, **2**
 pompa mundi huius C *XXIII*, **23**, **2**
 ponere: hoc posito *N II*, **7**, **3** VII,
17, **6**. — positus = situs, *befindlich*. *I I*, **1**, **1** III, **3**, **6** V, **8**, **14**, **4**
28, VI, **4**, **1** et **2**, VII, **15**, **2** X, **12**
XII, **1**, C **1**, **8**, **3**, **10**, **5**, III, **1**, **2**
 XX, **9**, **1** *passim*. — longe posita ciuitas C *XXIII*, **13**, **2**
 pontifex = episopus *I II*, **5**, **1** *pref.*
ad Conf. p. **1** §. **2**, VI, **1** **2** X,
2, **1** et **2**, **3**, **2** XVIII, **14**, **2** et **3**
et 5 — summus pontifex Iesus Christus C *XIII*, **10**, **2** XXI, **26**, **1** XXII, **9**, **3**
 pontificium libertatis C *XXIII*, **12**, **5**
 popularis = laicus (*oppos.* sacerdos)
N VI, **5**, **1**
 populi = homines. C *XV*, **3**, **3** quem beatus Macarius usque ad horam nonam cum populis praestolatus. *N VII*, **3**, **3** paucis paibus innumeris populorum sequentium turbas dominus in heremo non semel pauit. IIII, **10**, **1** populos Iudeorum.
 porra *I III*, **22**
 portentuosum corpus *N I*, **1**, **1**
 portio. *N II*, **6**, **2** non potest res cadem in portione fidei et in portione esse perfidiae. V, **7**, **2** dignos nos fecerit in portione saeculorum. — VII, **27**, **1** Rufinus, hand contemnenda doctorum portio.
 portiuncula castitatis C *XIII*, **5**, **2**
 poscit auxilium de aliena largitate C *X*, **11**, **2**
 possibile est repperiri *I VI*, **18** possibile erat moueri *I III*, **26** L exhiberi C *XVI*, **11**, **1** — *cum infin. act.* *I V*, **5**, **2**
 possibilitas corporis *I V*, **5**, **1** nostra XI, **6** C *XX*, **4**, **2** possibilite coram desiderii adiacente C *III*, **13**, **2** castitatis XII, **15** L **15** L a fide possibilitatis excludimur XIII, **2** boni **12**, **5** arbitrii **18**, **4** communis uirtutis XVIII, **8**, **2** si minus est in possibilitate *N pref.* §. **4** generandi VII, **2**, **3** ipsa **4**, **3** quod possibilitate agen- dum erat **5**, **6**. — *plur.* *N VII*, **3**, **6**
 post quod C *XIII*, **16**, **3** post haec *I V*, **37**, VII, **14**, **1**
 posteria (*scil. porta*) *I V*, **11**, **2**
 posteritas *das spätere Kommen, das Nachfolgen*. *N VI*, **23**, **4** in uno domino Iesu Christo et posteritas hominis et uerbi antiquitas demonstratur.
 postulare *cum infinitu*o. *I III*, **30**, **3** quod ingredi coenobium postularet. C *III*, **15**, **1** intellectum a domino postulat promereri. XII, **1**, **3** a quo se liberari postulat. XV, **3**, **6** ignem de caelo descendere postulauit. — **I L**, **8**, *N III*, **16**, **1** VII, **19**, **5** potare = $\pi\alpha\tau\zeta\tau\iota\omega$. C *XVII*, **20**, **8** lacte, non esca Corinthios potauit.
 potens est stare proprio iudicio *I V*, **4**, **1** potens est diuina clementia medellam praestare C *XVII*, **4** — *N I*, **1**, **2**
 potentatus C *VI*, **3**, **7** VIII, **24**
 potenter dissertum est C *XI*, **11**
 potentialiter C *XVII*, **25**, **14**
 potestas aduersaria = daemon C *VIII*, **13**, **2**. — *plur.* potestates supernae = angeli C *VI*, **16**, **1** contrariae = daemones VII, **20** t. VIII, **13** t. aëriae VII, **32** t. VIII, **12**, **1** aduersariae VII, **5**, **2** VIII, **2**, aduersae VIII, **8**, **4** **13**, **4** VIII, **35**, **2**
 potius: et non potius = sed potius, *negatione praecedente*. C *VII*, **30**, **2** nec enim ad daemonis escam sacra-santa communio et non potius ad purgationem corporis animaque peruenire credenda est. XIII, **13**, **2** nec . . . aut paenitentiam David regis duo tam grauia eius criminis et non potius clementia dei abusillo credendum est. XXI, **15**, **1** neque enim artium disciplinae propter instrumenta exercentur et non potius ferramenta prepter artis exercitium praeparantur. XXIII, **21**, **1** ut aestime ea (sacramenta) non nisi sanctos atque immaculatos debere praesumere, et non potius ut sanctos nos sua participatione perficiant.
 $\pi\alpha\tau\zeta\tau\iota\omega$ scientia C *XIII*, **1**, **3**, **2**, **4**, **1** **8**, **1** disciplina **8**, **3** XXI, **31**, **4**

praebitio solita *I* IIII, *21*, panis *C* VIIIII, *21*, *2*, cuin ei haec praebitio merito deberetur XVIII, *11*, *3*, nostrae necessitatis XXIII, *1*, *2*; cf. *11*, *2* et *4* parentum *12*, *1*.
 praeceptio = iusso *C* XIII, *15*, *3*, *XVI*, *15*, *XXI*, *14*, *2*.
 praecessores nostri *C* XVIII, *6*, *3*.
 precipitanter fertur ad uitia concupiscentia carnis *C* IIII, *11*, *2*,
 praecipuum omnium iustorum *C* XXIII, *5*, *3*; cf. eximius.
 praeognoscere. *I* IIII, *7* in ea (institutione) longa exercitatione praecognitus. *C* XVII, *25*, *14* cum sit ei ante ortum uniuscuiusque praecognitus finis.
 praeconia uirtutum *I* XI, *10*, *1*, *11*,
 praecurrere aduentum domini *C* VIII, *4*, *2*.
 praecursor domini *C* XVII, *9*, *N* VI, *23*, *4*.
 praeda = praedatio. *C* X, *11*, *3* se ab insidiantium praeda desiderat contumari.
 praedicabilis ubique Sciototica heremus *C* XVIII, *15*, *1*.
 praedicari in diuersis studiis ac uirtutibus *C* XIII, *6*, nec in donis dei, sed potius ex propriis uirtutum fructibus praedicandum esse XV, *6*, *1*.
 praedicatio *C* XX, *8*, *5* apostolica *I* pr. *§* *8*, III, *9*, *1* gentium VII, *17*, *4* uerbi X, *8*, *2* apostolorum *C* XXI, *20*, *2*, *N* II, *4* et *5*.
 praedicator euangelii *I* X, *8*, *1*.
 praedurati sceleribns *C* VI, *11*, *7* cf. *§* *8*, oculi praedurantur VIII, *28*, *2*.
 praefatiuncula *I* IIII, *10*.
 praeferre. *I* V, *4*, *1* alias continentiae uirtute praefertur. VII, *17*, *1* se cuius Romani dignitate praelatum. *C* VIII, *10*, *1* in nequitiae tergiversatione ceteris praeferretur bestiis terrae. — = celebrare. *C* XI, *11* cum eam (caritatem) tanta laude praetuleris. XIII, *7*, *5* quod factum abbas Iohannes licet summa administratione praetulerit; cf. *Roensch, Zeitschr. f. d. österr. Gymn.* 1887, *p. 93*.
 praefigere = praecipere. *C* VIII, *22* cum seiunctionis obseruantia nec-

dum aliqua fuisset constitutione praefixa. XXI, *5*, *6* ad quae praefixa legi senioritate coguntur. praefigurare. *I* I, *1*, *2* qui in ueteri testamento uirginatus flores praefigurabat. *1*, *5* ut gestu corporis sui passionis eius praefiguraret iniurias. *7* qui professionis huic praefigurauere lineas iam in ueteri testamento. *C* XIII, *8*, *2* ea quae in ueritate gesta sunt alterius sacramenti formam praefigurasse dicuntur. XVIII, *15*, *8* in adulescentia sua futurae iudolis indicia praefigurans. praefiguratio corporis et sanguinis Christi *C* XIII, *8*, *5* ob praefigurationem spiritualium sacramentorum XVII, *19*, *4*.
 praefocare cenodoxiam *C* V, *10*, *4* principale cordis VII, *12*, *3* mentem factore uitiorum XX, *9*, *1* pestilentissimi cloacae factoribus praefocari XX, *10* — *I* V, *6*, *C* XXIII, *11*, *3*.
 praeiudicare. *C* II, *13*, *3* quorum canitatem iniiciens ad deceptionem iuiorum in praeiudicata auctoritate proponens. XII, *8*, *2* nec praeiudicatis inexpertos definitionibus acquiescat. *ibid.* *§* *3* queso ut non ante praeiudicata nobiscum opinione discepit. praelegere *C* II, *14*, III, *1*, *1*, XIII, *15*, *1*, XVII, *8*, *2*, *25*, *14*, XX, *1*, *2*, XIII, *3*, *1*, *N* VII, *30*, *2*.
 praelibare = anteua nesci. *C* II, *26*, *2* uno paxamatio praelibato. — *trop.* *C* VII, *6*, *4* nisi qui eam (plenitudinem) adhuc in hoc saeculo positus praelibarit. *N* VII, *2*, *1* priusquam de his rebus loqui incipio quas needum libris superioribus praelibau. praelocare. *I* V, *23*, *2* quos ad imitandum gratia Christi omibus praelocauit. praelocationibus blandis fallax insidiator hoc egisti *N* VII, *6*, *4*. praeludens ante oculos imago uerborum vel sensum *C* VIII, *3*, *3* criminum ante oculos imago praelusor *XX*, *5*, *2*. praeuinire. *C* X, *2*, *3* perfectione ac scientia omnibus qui erant in

- Aegypti monasteriis praeminebant.
 XVIII, 2, 1 huuilitatem qua sanctis omnibus praeminebat.
- praemonere = monere. I X, 15 hos qui sani sunt praemonet, ut humanitatem non abscidat ab eis.
- praenecare. I XI, 17, 2 emersuras nuditates cordium spiritali conlatione nelut quodam caelesti antidoto praenecantes.
- praenotatur psalmus alleluiae inscriptione I II, 11, 3.
- praenuntiatio N V, 6, 1 10, 1.
- praeponderare *cum accus.* I XI, 6 quod humilitate ceteros praeponderet.
- praepositionum variatio.* C XIII, 14, 9 non pro aequalitate pietatis, sed ex aliqua indulgentiae similitudine. XVIII, 8, 2 non a parte minima, id est de consideratione paucorum, sed ex his, quae multorum subiaceunt facultati, iuuersalis est regula proponenda. XXII, 7, 2 pro suo merito et non ex dominii largitate. XXIII, 1, 1 non ex sua, sed pro peccatorum persona. 15, 6 nec de corpore mortis huius, hoc est de condicione mortali, sed a flagitiis uellet absolvi. XXIII, 17, 2 uel ex accidenti labore uel de aeris corruptione gignuntur (*similia saepe*).
- prærupere. C IIII, 12, 6 si inmoderato feruore ad impossibilia fuerit spiritus noster praeceptor. XXI, 8, 2 quae (mors) pueros, adolescentes ac imunes pari ut senes sorte præriperet.
- praerogare = dare, tribnere. C XXI, 33, 1 substantiam suam pauperibus praerogantes.
- prærogativa iudicium I VIII, 1, 2 aetatis C XXI, 1, 2.
- præscientia C XVII, 25, 11 et 15.
- præscriptiunculae terrenarum opinio-num N VII, 5, 6.
- præsens: ad præsens I IIII, 33, 35. X, 3, C I, 20, 6 VI, 6, 2, 11, 5 et 11, VII, 28 VIII, 26, 1 XI, 7, 4. XV, 3, 3, 6, 2 XVI, 27, 5 XVIII, 3, 1 XXII, 1, 6 *passim* — in præsenti I II, 9, 1 et 3 V, 4, 3. C I, 10, 1 et 3, 14, 8 VI, 2, 1 et 2, 6, 3, 11, 2 et 11 VII, 6, 4, 25, 2
- 28, 31, 2 VIII, 15, 1 XXI, 11, 5 *passim.*
- præsepium N VII, 12.
- præsignare lineas orationum L II, 9, 2 recoudita IIII, 15, 1 puritatis indicium C X, 9, 1.
- præstatio monasterii I VII, 7, 1.
- præstituere præcepta I II, 3, 4.
- præstolari *cum accusatio.* I III, 7, 1 congregationalis missam stans pro foribus præstolatur. C XVII, 3 horam nocturnae synaxeos paululum præstolati.
- præstrigere = tangere, breuiter narrare. I II, 9, 1 necessarium reor etiam in præsenti panca præstringere. IIII, 2 opinor nos ante omnia debere præstringere. XII, 29, 1 ut breuius ea quae dicta sunt de hoc superbiae genere præstringamus. C VIII, 21, 1 tamen præstringendum breuiter puto. VIII, 1 studiis nobis non solum sermone succineto narranda præstringere. XX, 1, 1 (laudem) quam in quarto institutionum libro breui sermone præstrinx.
- præstruere. C XIII, 8, 4 præstruit occasiones. XVII, 12, 4 his præstructis ut ad propositam quaestione revertantur. XXIII, 17, 3 illis adfectibus animae insidiosos laqueos præstrentes.
- præsumere = sumere, absolucionem iejunii (i. e. cibum) I III, 9 t. 9, 2 C V, 11, 1 absolucionem sabbati I III, 10, perceptionem carnium ac nini V, 6, quantulunque (cibi uel potus) V, 20; cf. 23, 2, eum (panem) X, 9; cf. 19, escas C XXI, 21, cibum I X, 8, 2 C II, 26, 2 interdicti ligni edulinum C V, 6, 1 — domicilium VII, 24, recte ab aliis gesta XIII, 7, 1 indulgentiam scelerum XX, 8, 8, patriæ inhabitationem XXIII, 9, 1 — = sibi arrogare, audere (*cum infin.*). Inst. *præf.* 2 moderationem interserere præsumman. I, 2, 2 quidquid inter fauolos dei præsumitur ab uno. *ibid.* §, 3 quod præsumentes aliarum virtutum privilegio. II, 7, 3 ut nullus genu flectere præsumat; cf. 3, 2, 15, 1, 16, 17 III, 14 t. 10, 15, 1, 16, 2, 18, 23, 36, 1 V,

30. 3. VIII, 13. C II, 11. 6. 17. 2. IIII, 20. L XI, 4. 3. XIII, 9. 6. passim. — L III, 39. 2. si nihil agat, nihil praesumat. C III, 16. 1. plenitudinem eius (fidei) non libero arbitrio praesumentes. VII, 26. 4. quia non secundum scientiam praesumptum est. VIII, 33. quibus (meritis) exaudiendas orationes nostras fiducialiter praesumamus. I II, 3. 2. nihil sibi consideratione aei praesumens. III, 14. praeter duo paxamata nihil sibimet amplius unusquisque praesumit. XII, 6. 2. non de sua tantum praesunxit industria. C XI, 9. 1. quem statim de adiutorio dei praesumens. I III, 11. alumnū se potius monasterii reputet quam dominum rei cuiuscumque praesumat.

praesumptio = assumptio alicuius rei, arrogantia, audacia, superbia, falsa opinio. I absolute. Inst. praef. 6 possem non immerito praesumptio-
nis notari. praef. ad Conl. p. L §. 3 anachoretarum instituta non ut quidam propria adgressus est praesumptione sectari. II, 2. 4 continentiae modum inepta praesumptione transcendere; cf. §. 6. 5. 3. 6. 3. 13. 12. 15. 1 et 2. V, 15. 3. VII, 4. 1. VIII, 22. XVIII, 3. 2. XX, 1. 2. XXI, 20. 5. N V, 1. 1. — 2. cum genitio. operis pecuniaris I III, 16. 3. nouitatis C L 21. 2. nouitatum V, 16. 5. cenodoxiae XIII, 9. 4. iactantiae 11. 1. noxiae libertatis XVIII, 2. 2. arro-
gantiae XXIII, 21. 2. ingenii XXIII, 6. 2. cordis I V, 30. 2. — praesumptions (= opiniones) tumidae C L 20. 3. propriae II, 13. 2; cf. XXIII, 16.

praesumptinus. C XXI, 34. 2 ita praesumptuæ libertatis securitate sol-
uuntur.

praesumptores nouae transgressionis C VI, 11. 11. praesumptor men-
daciæ XVI, 12. 3. quis tam confu-
max et praesumptor XXIII, 18. 2.
præteritus: in praeterito C VIII, 15. 1. N V, 6. 6. in praeteritis C XIII, 4. 1 et 2.
prætextu cum genet. I V, 39. 3.

præualere *absolute.* I III, 1. XII, 21 quantum tenuitas ingenii nostri præualuit. — cum infinitio = posse. I L 9. 1 II, 10. 1 12. L III, 8. 9. 30. 3. 43. V, 6. 39. 2. VI, 5. VII, 17. 5. C II, 13. 5 pas-
sim. — C V, 15. 4 quibus (labori-
bus et studio et arbitrii libertate) in nullo penitus præualere potuisses. — quod præualeat (quis) I VIII, 12. t. 12.

præuaricantes C III, 7. 6.

præuaricatio mandati C V, 6. 1. Adae V, 24. 2; cf. XXIII, 11. 2. 12. 2. plebis C VI, 11. 10. præcepti domini XVI, 6. 7. constantiae XVII, 8. 4. peccati 30. 1 — *absolute* C V, 6. 3. VI, 11. 11. XIII, 12. 2. XVII, 25. 15 et 17.

præuaricator mandatorum I II, 15. 2. sponsionis suæ C XVII, 8. 1. catho-
licorum N VI, 10. 2. testimoniorum VII, 14. 1. — præuaricatores
sui sacramenti C XVI, 28. — *abso-*
lute I III, 36. 2. C VIII, 10. 2. XVII, 27.

præuenire. I II, 10. 2 oscitationibus
præuenitur. V, 38. 1 morte præuen-
tus. VII, 27 paupertate præuen-
tus. XII, 27. 6 cur ab eo sit in humilitate præuentus. C L 7. 1 necessaria occupatione præuenti. VII, 27 quadam opinione præuentus. XVIII, 3. 1 institutis, quibus illie primordia uestra præuenta sunt. XXII, 13. 2 cogitatione præuen-
turi. XXIII, 1. 6 præueniantur mentis suæ cogitationumque peccato-
precarii cum infinitio. C X, 12 unum
nobis preciamur exponi. XXIII, 22
hoc nobis preciamur edisseri. N V,
13. 2 hoc ille fieri precabatur.

presbyterium = presbyteratus I XI,
11. C III, 1. L N VI, 6. 1.

pressuræ saeculi C XXIII, 26. 12.

primarius ciuitatis C XVI, 1.

primitiuæ ecclesia I II, 5. 3. VII, 17. L
18. C XVII, 20. L XXI, 30. L —
primituum de Indeis Christia-
norum populum domino conse-
cerauit C XXI, 20. 2.

primordialis sententiae benedictio C XVII, 19. L

primore loco quid fuit actitandum
C XVII, 8. 2.

primus: *C* XXI, **26**, **2** ad canendos | ei hymnos prima labiorum clau-
stra reserantes. — primnum . . . se-
cundo *C* **1**, **20**, **2**—**4**, **22**, **1** XII,
9, primum . . . deinde . . . tertio *I*
V, **1**, **12**, **2**, **23**, **L** VI, **15**, **2**, pri-
num . . . secundo . . . tertio *I* *pr.*
§ 4—5. *C* III, **6**, **2**, XXII, **6**, **6**
primo . . . secundo *I* II, **10**, **2**. *C*
III, **15**, **L** VII, **28**, primo . . . se-
cundo . . . tertio *C* V, **11**, **3** prius
. . . secundo *I* **11**, **1**—**2**, primo
. . . secundo . . . tertio . . . octano
. . . nono . . . decimo *I* IIII, **39**, **2**
principale (τὸ ἡγεμονικόν) *I* VI, **2**, cor-
dis *I* VIII, **22**, *C* VI, **10**, **9** VII,
12, **3**, XX, **9**, **4**
principaliter *I* VI, **2**, **12**, *C* I, **5**, **4** II,
2, **3**, XXI, **12**, **4**, **15**, **2**, **32**, **2**
principatus (*plur.*) = daemnum duces
seni principes C VIII *t.* **7**, **14**, **14**, **L**
priuilegium uirginitatis *C* XVI, **14**, **3**
pro *I* *sensu locali*. pro foribus *e. gr.* *C*
XXIIII, **2**, **3**, — **2** *sensu finali*.
I II, **16** cui (Satanae) ille pro sui
reatus emendatione ferunt depu-
tatus. III, **4** *t.* quod matutina sol-
lemnitas nostro tempore pro certa
causa sit adiuuenta. *V*, **8** *t.* quod
pro perfectae continentiae fine esca
sumenda sit. **5**, **1** unam esse omni-
bus pro continentia mentis et animi
uirtute regulam. X, **16** pro rene-
rentia sui et utilitate communii
quid oporteat obseruari. **21** ut pro
sola purgatione cordis . . . perfic-
ceret. XI, **2** hic (morbis) cum pro
elatione carnali pulsauerit mentem.
C XXIIII, **7**, **1** quam (uirtutem)
solet abba Iohannes nou ad imita-
tionis formulam, sed tantum
modo pro admiratione preferre.
9, **5** quidam uanae glorie amore
distenti pro ostentatione doctrinæ
ea quæ optime norunt interrogare
se simulant. — **3** *sensu causalí*
= propter, ob. *I* III, **3**, **2** pro elo-
catione linguarum genis incredula
Iudeorum obstupescens. **10** pro
hac eadem re. **11** pro reverentia
communionis dominicæ. IIII, **10** ne
impossibilitatem quidem praecepsi
pro senioris reverentia metiantur;
cf. **26**. — **27**, **3** pro amore Christi |

immobilia patris uiseera permane-
serunt. **30**, **2** pro reverentia uitæ
suæ cunctis honorabilis. **30**, **4** V,
7, **31**, **38**, **2**, VI, **20**, VII, **10**, **7** VIII,
18, **21**, X, **20**, XI, **4** XII, **4**, **1** *C*
L, **7**, **2**, XIII, **12**, **6**, XV, **3**, **3** *pas-*
sim. pro hoc ipso = ob id ipsum
I IIII, **30**, **2** pro eo *I* VIII, **10**.
C II, **1**, **2** — **4** pro modico tem-
pore *I* IIII, **1**, pro tempore = in
tempus XIII, **28**
problemata *C* V, **21**, **1**
processio libera et effrenata *I* IIII,
16, **3**
prochirion *C* XVIII, **4**, **2**; *cf.* adma-
nensis.
proclaimare. *C* III, **15**, **4**, VI, **11**, **7**
VII, **21**, **6**, VIII, **29**, **2**, XI, **7**, **3**
XIII, **7**, **2**, **10**, **4** *et saepè*.
procrastinatio operis *C* IIII, **13**, **1**
procreatrix *I* VII, **7** *tit.* procreatrices
N VII, **5**, **4**
procudere liberum *I* V, **1** conlationem
C XXIIII, **1**, **1** *cf.* cudere.
procumbere in orationem *I* II, **2**, **1**
in oratione III, **7**, **2** — procum-
bere = cubare. *I* II, **2**, **1** humi-
diutius procumbentem.
procurare *cum infinitivo*. *I* IIII, **8**
haec illi imperare procurabit. VIII,
5 medallam laboranti procurat in-
ferre. XII, **8**, **1** contraria sanare
contraria procuravit. *C* VIII, **5**,
5 trimm vel quattnor (tunicarum)
fieri domini procuremus.
prodorit nihil pecunias non haberi *I*
VII, **21**
proditio elicitea uocis *C* VII, **16**
proeliari bella domini *I* VII, **15**, **2**, *C*
VII, **5**, **5** *et 9*
proferre de re = disserere *I* II, **1**
professa impietas *N* **1**, **6**, **1**
proficiet tantum in corporis puritate
C XII, **6**, **1** in quibusdam uirtutibus
profecisse *C* V, **12**, **5**, *cf.* *I*
XII, **9** — proficere ad *I* IIII, **3**, **6**.
III, **8** *t.* *C* VI, **9** *t.* **3**, **2**, **6**, **3**, **8**
9, **1** VIII, **3**, **3**, XII, **13**, **1** XIII,
9 *t.* XX, **3**, **1** XXII, **8**, **6** — pro-
ficere in rem *I* XII, **27**, **1** *C* IIII,
12, **2**, VII, **26**, **3**, VIII, **8**, **2**, **9**, **2**
15, **2**, X, **4**, **2**, XII, **5**, **4** XXIIII, **2**,
3, *N* **5**, **2** — eo proficerunt *C*
VIII, **18**, **2** ex hoc proficiens statu
C X, **11**, **4** ex hoc gradu *C* XII,

11, 3. de epheborum lactamine **I**
V, 12, 2. id profecisse **C VII**, 3, 2.
 quid aliud proficimus **C XXIII**, 19,
 1 — *absol.* **C VI**, 14, 1 *et* 3. **XXIII**,
 19, 2.
 profigare pecunias **I XII**, 26. **C XIII**,
 17, 5. quidquid adquisierint profi-
 gabunt **XXIII**, 13, 5.
 profunduum **C XXII**, 3, 4.
 profundior nauigatio *praef.* ad **Conl.**
 p. **I** §. 4.
 profunditas dei **N V**, 11, 1.
 profusoria uoluntas **C XVIII**, 7, 6.
 progreddi cellam **I II**, 15, 1. **III**, 4, 2.
III, 10. **C XIII**, 5.
 progressio psallentis **I II**, 11, 2.
 proinde *praef.* ad **Conl.** p. **I** §. 5. **C**
 X, 10, 6. *cf.* perinde.
prolepsis. **I II**, 3, 5 dum orationum
 modum, qui debeat custodiri, uolu-
 mus explicare. — **III**, 24, 1. **VII**,
 23. — **N III**, 7, 1 disseras hunc,
 homo sit an deus.
 prolixitas uigiliarum **I XI**, 6. psal-
 morum **II**, 11, 2.
 prolixus numerus **I III**, 1. infirmi-
 tates **VII**, 7, 4.
 prolongare incuruationem membrorum
I II, 7, 3.
 proloqui Graecae linguae perpauca
 uerba **I V**, 33.
 prolusio nerbi **C XVIII**, 14, 4.
 promerere = contingit, impetrare,
 consequi. **I V**, 33 *t.* XI, 10, 1. **C**
 VII, 26 *t.* XII, 8, 6. — promereri
I V, 16, 1. **XII**, 14, 3. **C I**, 14, 4.
III, 15, 1. **V**, 14, 2. **VIII**, 11, 2. **XIII**,
 13, 3. **XIII**, 9, 3 *et* 5. **XXII**, 3, 3.
 promissio. **C I**, 15, 1 quod in spe pro-
 missio absconditur est. **XI**, 8,
 1 remuneracionem futurae promis-
 sione aspiciens.
 promptiores nostrorum inuentorum
 exigere custodian **I II**, 3, 5.
 propagare in posterum **I** 12, 4 sine
 capite nemini uel breuis uita spati-
 um propagatur **C VII**, 5, 7 typus
 hue usque fuerit propagatus **I III**,
 4, 3.
 propago posteritatis **I VII**, 3, 2.
 propalare **C X**, 9, 3.
 propelli ab ipsis naturae lege **C II**,
 23. **L** *cf.* compellere.
 propensus = intentus, largus. **I VI**,
 23 cibo propensiore distentus. **C**

VII, 34, 1 de uestro propensiore
 conloquio. **VIII**, 5, 5 propensiore
 opere ac labore. **XVI**, 14, 2 pro-
 penso Ioseph dilexit affectu. **XXI**,
 24 propensior cura. — propensius
I III, 11, V, 35. **VI**, 17, X, 20. **C**
II, 4, 4. **III**, 12, 6. 21, 3. **VII**, 15,
VIII, 1, 1. **XXI**, 35 *t.* 22, 3. 35.
XXII, 6, 5.
 proprieto **I V**, 17, 2.
 prophetare **N II**, 3, 8.
 prophetia **I III**, 23 *t.* 23. **N II**, 3, 3.
III, 16, 8. **V**, 9, 5.
 propitiatio **C VIII**, 24.
 propitiorum dei **C XIII**, 10, 3.
 proprie. **N I**, 5, 4 homo proprie fieri
 dignaretur. *ibid.* §. 7 nascitur nobis
 proprie de spiritu sancto et Maria
 semper uirgine deus homo Iesus
 Christus. — **I I**, 2, 1, 5.
 proprietas uerborum **C XVI**, 17, 3.
 Aegyptiae linguae **XVIII**, 7, 2. uni-
 tae diuinitatis **N I**, 2, 5 corporalis
 ortus **II**, 3, 6 uerbi **II**, 4, 2. diuin-
 ae naturae **III**, 16, 8; *cf.* 2, 2.
 unigeniti filii **III**, 16, 9. utriusque
 parentis **VI**, 13, 2 gloriae **VII**,
 23, 3.
 proprius: ad propria transmigrantem
I V, 28.
 prosecutio = explanatio, disputatio.
C VIII, 7, 4 et experientia coti-
 diana et prosecutio tuae sanctitatis
 ostendit. **X**, 8, 1 quia necesse est
 loquaci forsitan prosecutio proferri. **II**, 6 nulla nocis, nulla uer-
 borum prosecutio distinguitur.
 prospectus = cautio, circumspectio.
I VIII, 2 non minore prospectu
 hic quoque nobis eurandus est
 moribus.
 prostratio corporis **C XXI**, 26, 2. sui
N III, 6, 2.
 prostratus in terram **I II**, 7, 3. **III**,
 16, 1. **C II**, 11, 3. **X**, 3, 4. **XVII**,
 21, 3. — prostratis capitibus **C**
XXIII, 1, 1.
 protectio = tutela. **I VI**, 5. **C III**,
 12, 4. 20, 1. **III**, 6, 2. **XIII** *t.* 8, 3.
 13, 5.
 protector **C XIII**, 14, 8, 17, 2.
 protelare = prodncere, extendere. **I**
II, 2, 1 uicenos seu tricenos psal-
 mos et hos ipsos antiphonarum
 protelatos melodiis. **III**, 4, 2 indu-

- tias somni longius protelarent; cf. V, 5, 2 XII, 27, 6. C II, 24, 1 XXI, 25, 3. — I VIII, 11 per dies eam (in placabilitatem) plurimos protelantes. C VIII, 34, 7 nisi in primum atque uicensum diem orationum suarum perseverantiam protelasset.
- protensio manuum C XXI, 26, 2.
- protensis terra tenus manibus C XI, 4, 1.
- proturia I XII, 28.
- protestari *cum datiuo* N III, 12, 2.
- protoplast I XII, 5.
- proturbare decreta I I, 2, 3. — I VIII, 1 L C XII, 6, 8.
- protypiis quibusdam et formulis cereae diligenter impressis parvulis effigies characterum exprimere contemplatione iugi et cotidiana imitatione consuecant C X, 10, 1.
- prouisio *absolute* N VII, 5, 3.
- prouisor salutis C XXI, 14, 4.
- prouocare *cum infinitivo*. *Inst. praef.*
- 4 eni rei me ardor desiderii tui prouocat oboediens. V, 35 VIII, 19, 3. *praef. ad Conl. p. III, §. 1.* XXI, 36, 1 — *cum accus. et infinit. passivi*. I III, 11 eundem diem uelut festivium prouocet rursum sollemnium expectari. C VIII, 22, 1 qua clemens ac piu erga se prouocent dei iudicium promulgari. cf. sub 'infinit. cum uerbis passiuis.'
- proximare. I XI, 16 cum ostio proximasset. C II, 13, 7 cumque eidem proximasset.
- proxime ante N II, 1, 1.
- prurientes cogitationes I III, 9, 2. passiones V, 20.
- pruritus I VI, 22, C V, 4, 1 XII, 11, 4, 16, 2. XXII, 3, 6, 5, 2. — plur. C XXIII, 6, 5.
- psalltre *cum accusativo* I II, 11, 3. — psallendi modulatio C XII, 5, 4.
- pseudoprophetae I VIII, 10.
- psiatnum (*et plur.*) I III, 13, V, 35 C I, 23, 4. III, 21, 2. XV, 1, 1 XVII, 3. XVIII, 11, 2.
- ptisanas torrere C XVII, 19, 6.
- publicatio = manifestatio. C II, 11, 4. XX, 8, 8 uercundiae.
- pudenda uoluptatis consensum respuat C XX, 9, 2.
- pugil suae earnis I V, 18, 1.
- pullulare *absolute* I VIII, 20, 2. C III, 3. V, 10, 3. X, 11, 4. XVIII, 7, 1. — *cum ablativo* I X, 14 ualitudines malas eodem cespite pullulantes. aliter VII, 23 omnigenis pullulet ramunculus uitiorum, i.e. uitia omnis generis procreet. — *cum praepos.* de. I X, 21, 4 uitia, quae apostolus de otio pullulare praefatus est. VII, 25, 2 XII, 5 t. C V, 6, 5 et 6, 10, 1 — *cum praepos.* ex. C XIII, 9, 4 XXIII, 16 N II, 1, 1 — inde C III, 12, 5 — exinde C V, 16, 3 — hinc N I, 2, 1.
- pullulatio uirtutum I III, 43.
- pulsari passionibus I VII, 13. cf. VI, 20. XII, 24.
- punctum = momentum temporis. I II, 7, 2 puncto breuissimo procidentes humi. III, 12 in eodem puncto summa velocitate prosiliens. — ad punctum I II, 15, 2. C VIII, 18, 2. XXII, 13, 2.
- punire in aliquem. C XVIII, 7, 2 illo igitur exemplo, quod in Annaniam et Sapphiram apostolica districione punitur est (*locus nix sanus*; quo coni. Hartel fort. recte; cf. Gellius XII, 7, 4 digna poena in homines scleratos uindicatum fuisset).
- purificare I III, 3, 6. C XVII, 20, 1 et 6; cf. sub a — ab.
- purus; ad purum I III, 40 V, 36, 1 VI, 22 t. L 10 VIII, 18 XII, 13 C VIII, 30, 1 XV, 10, 2; cf. excopquere.
- pusillanimitas I VIII, 18. C V, 16, 5 VI, 9, 1 XVI, 3, 2, 15, 27, 2 et 5 XVIII, 6, 1 XVIII, 10, 1 XXIII, 15, 4.
- *pusillanimus C XVI, 27, 6. XVIII, 13, 2 (*alias pusillanimus*)
- pusillum quid *adverb.* C III, 15, 2 ex pusilla aliqua portione N II, 3, 1 putare; ut puta I VI, 3. VII, 3, 1 VIII, 4, 2. C VI, 3, 2. VII, 15, 2 VIII, 9, 2. XVII, 28, 1 XXI, 14, 2 N VI, 9, 3.
- quadrifarie C XIII, 8, 4.
- quadriformis I III, 3, 4.
- quaeso *cum infinit.* C VIII, 7, 3 de qualitate orationis instantissime

quaesumus informari. X, 4, 2 quae-
sumus edoceri.
quaestuissima urbs C XXIII, 13, 2
conuersio 13, 4
quaestuosius diuitias congregare C 1,
4, 2
quam *comparatiuo non praecedente.*
C XVIII, 5, 2 elegi huius disciplinae inplere propositum quam in
illa professione torpere.
quauidiu = donec. C XIII, 13, 1 ne-
cessere est mentem tamdiu illis car-
minibus occupari, quamdiu sibi
alia conquirat. — XII, 16, 1
quamlibet *cum coniunctivo* = quam-
nis. C XXI, 33, 4 quamlibet ea summa fide ac denotione dispensem.
N V, 4, 6 VI, 1, 2 quamlibet impie N III, 10, 6 quamlibet minor
III, 12, 1
quamquam *cum coniunct.* I 1, 9, 2
III, 4, 3 C VIII, 25, 2 X, 1, 8, 1
N VI, 14, 2
quannus *postpositum.* N 1, 2, 5 sint
quannus nonnulla alia consimilia;
cf. sit licet III, 8
quandoquidem C XVIII, 16, 1
quandoquidem C VII, 2, 1 XII, 3, 3
10, 1 XX, 8, 6
quanti = quot IV, 32, 1, 35 VII, 7 t.
9, 3 VIII, 1 t. X, 20 C II, 8, 2
XX, 8, 5 N III, 10, 4
quantocius I II, 7, 1 III, 26, V, 14,
4 VI, 13, 1 VII, 7, 4 X, 2, 2 C
VIII, 7, 1 XII, 1, 3 XVII, 29
quantuluscumque *indefinite.* I III,
16, 2, V, 15, 20 VII, 28 C II, 5, 3
XI, 13, 1 XIII, 11, 5 XVIII, 1, 3
quantum *pro ut.* I III, 12 ne tan-
tum quidem morae interponat,
quantum copti apicis consummet
effigiem. — quantum opinio nostra
sese habet C X, 8, 2 quantum
uestra patefecit adsertio XVII, 8,
3 quantum ad hanc pertinet rationem XVII, 27. — quantum . . .
tantum = ut . . . ita, quam . . .
tam. *Inst. praef.* §. 4 quantum me
ardor prouocat, tautum aestuum
moles deterrent. L 3 non tantum
ad curam corporis, quantum ad
morum formularum congruentia. VII,
20 quem quantum superare non
magnae uirtutis est, tantum ab
codem niae ignominiosum. VII, 5

C III, 6, 3 X, 8, 1 XXI, 6, 1 —
in quantum I XII, 29, 1 C II, 1,
2 VIII, 8, 2, 3 L X, 9, 2 XXI, 32,
L N V, 4, 5 — quantum . . . tanto
cum comparativis. I III, 1 quantum
numero populosius cunctis,
tanto conuersatiois rigore distric-
tius. *praef. ad Conf. p. L* §. 4 tanto
profundioris navigationis periculis
ingenii cumba iactanda est, quantum
a coenobiosis anachoresis maior
est. XII, 13, 1 quantum mens ad
subtiliorem profecerit puritatem,
tanto sublimius intuebitur deum.
XXIII, 19, 3 quantum quis fuerit
mente purgatori, tanto se sordi-
diorem uidens. — I VI, 17 quantum
sublime est praemium casti-
tatis, tanto grauioribus insidiis la-
cessitur.

quantuslibet *pronom. relat. cum coniunct.* I V, 11, 2 VIII, 4, 4 XII,
13, C V, 8, 2, 19, 1 XI, 9, 5 XIII,
14, 2 XVI, 3, 3, 24 XX, 12, 3 —
quantuslibet *adverb. cum coniunct.*
C 1, 5, 1 V, 19, 4 VI, 15 XIII,
13, 4

quantusnis *1) pronom. relat. cum coniunct.* CXXI, 33, 5 tamen, quantanis
opes suas magnanimitate dispensem,
impossibile est ut se ad plenum
eruat a dominatione peccati. XXIII,
19, 2 XXIII, 8, 4 — 2) *indefi-*
nite. C XXIII, 2, 4 neque huic
harenum amaritudini quantasnis
uberis glaebas diuitias comparamus.

quatenus = ut C XII, 14
querellas Pelagianistarum intercessio-
nibus suis fouet N 1, 3, 4
qui = quonodo C VII, 14 qui ergo
credi potest? — *fort. etiam L* 13,
3 si sublimi intuitu consideremus
statum illum, qui aliis esse cre-
dendus est quam perpetua letitia?
qui = quis. N 1, 6, 2 si qui contra
hoc sentire nitatur. V, 6, 3 ne qui
. . . crederet.

quia *cum coniunct. sine causa* I VIII,
19, 1 C L 10, 3 XIII, 9, 4 N II,
2, 7, 6, 2 III, 1, 2 et 3 III, 9, 3
quia *pro accus. et infin. 1) cum indicat.*
C XIII, 18, 1 evidenti ratione
colligitur quia. XVIII, 3, 3 con-
fido quia. N III, 13, 3 scito quia.
ibid. §. 4 negare non poteris quia.

- V, 9, 4, VII, 17, 1 — 2 *cum coniunct.* I V, 2 tit. VIII, 2, C I, 14, 4, VI, 3, 4, VII, 19, 2, VIII, 15, 23, 2, VIII, 33 tit. 5, 4, XII, 5, 2, 11, 4, XVI, 27, 6, XXI, 34, 4, N VII, 17, 3 et 7, 18, 1
- quicunque *cum coniunct.* N II, 7, 3
- quidam fratrū I III, 25, 31, quidam seniorum V, 24, 25, 39, 1 (*saepe*). quendam iuniorum I XII, 28 — = quisdam. I X, 6 austerioribus quibusdam medicamentis sanare adgreditur. C VIII, 10, 3 ut cuiusdam conloquii atque consilii cum homine posset habere consortium. — C VII, 19, 1 XIII, 13, 1 XVII, 19, 3
- quidam = partim. I VII, 3, 2 motus hos . . . quosdam utilitatis causa nobis insertos, quosdam extrinsecus introduci.
- quidquid *cum coniunct.* N III, 1 1 ut, quidquid necessarium non esset defensioni, totum proficer ornatum. — L L II, 4, 8.
- quidquidlibet *cum coniunct.* N II, 4, 6 quidquidlibet de his requisieris, idem immenis. III, 8 quidquidlibet dictus fuerit, in cunctis unum est.
- quies residendi I III, 8, 4.
- quietus = dormiens. I VI, 10 si nulla imago inliiciens quietis nobis et in soporem laxatis occurrat.
- quilibet *pronom. relat.* C XXIII, 19, 1 ad quaelibet loca inaccessibilia fugeritis, necesse est ea ab hominibus frequentari. 26, 10 quamlibet mundi partem fueritis ingressi, patres et matres conqueritis. N VI, 10, 6 in quamlibet partem te contuleris, ecclias post te trahas. quin. N III, 1, 3 negare non potes quin. quin potius I III, 5. C VI, 12, XXIII, 26, 16 quin immo C XIII, 12, 2, XX, 9, 1, XXI, 23, 4, XXIII, 1, 3, N VII, 13, 1
- quinto I III, 39, 2.
- quippiam *adverb.* N VII, 6, 6 si ei deum quippiam praetulisses.
- quis *adject.* N II, 3, 2 et 7 et 8, VII, 14, 3.
- quispiam fratrū I X, 20.
- quisquam *adject.* I V, 36, 2, 38, 1, C VIII, 10, 2, VIII, 3, X, 5, 3
- XVI, 3, 1 XVIII, 13, 1 16, 1 XVIII, 12, 2, XXI, 23, 2, 33, 1 XXIII, 8, 2, XXIII, 26, 5.
- quisque = quisquis, quicunque. *I relat.* I V, 9, 11, 1 bis, X, 21, 2, C I, 7, 4, II, 10, 2, 21, 2, V, 9, 11, 3, 12, 5, VII, 5, 8, VIII, 19, 22, 2, 24, XI, 9, 2, XII, 8, 3, 12, 3, XIII, 17, 3, XIII, 3, 2, 11, 3, XVIII, 2, 1 XVIII, 12, 4, 14, 7, XX, 8, 10, XXIII, 26, 9 bis. *N III, 5, 1 — 2 *indefin.* C VI, 14, 2 nec ita uirtutum apicem possidebit quisque ille sanctorum, ut immobiles perseverent.
- quiuis *pronom. relat.* = quicunque. C XVI, 17, 2 cum perturbatae mentis connotio non dissimile, contra quemuis fuerit excitata, sibi inferat detrimentum; cf. quilibet.
- quo = ut *finale*. I 1, 3, II, 2, 2, V, 35, 38, 1, 41, VI, 7, 2, VII, 3, 2, VIII, 4, 3, XI, 17, XII, 22, *praef.* ad *Cont. p. I*, § 6, II, 13, 11, VII, 34, 1, N VII, 5, 1.
- quoad usque C XII, 6, 9.
- quocunque *cum coniunct.* I V, 24.
- quod *pro accus. et infin.* I *cum indicatio*. I VII, 28, X, 9 t. 22 t. C III, 10, 6, 22, L VIII, 10, 1, XIII, 6, 4, N II, 4, 7, 6, 3—5, III, 6, 2, 9, 3, 10, 5, 12, 2, 14, 1, III, 2, 1 et 2, 5, 1, 6, 5—7, 7, 3, 9, 5 et 6, 10, 2, 13, 2, V, 6, 2, VI, 8, 2 et 4, 16, 4, 22, 6, VII, 5, 1, et 5, 9, 3, 10, 1, 17, 4, 18, 2, 22, 1, 24, 4 — 2 *cum coniunct.* I III, 10, 13, V, 22, VI, 15, 2, VIII, 2, 4, 2, X, 7, 2, XII, 7 (*bis*), 32, L C I, 5, 1, III, 7, 1, 14, V, 4, 2, 8, 1, 12, 2, 16, 5 et 6, VI, 9, 1, VII, 15, 1, 28, 29, VIII, 4, 2, 11, L 13, 4, 16, 4, 17, 1, 23, 2, VIII, 21, 1, 22, 4, 34, 6, X, 10, 5, XII, 4, 1, 11, 4, XIII, 3, 3, 14, 3, 15, 3, XVI, 1, 12, 26, 1, XVIII, 12, 1, XX, 9, 1, XXIII, 1, 2, 9, 1, N II, 6, 1, 7, 2, III, 10, 5, 13, 3, III, 3, 1, V, 5, 1 et 4, 7, 5, 10, 4, 11, 2, VI, 20, 2, VII, 4, 3, 6, 4, 17, 5—7 (*ter*), 19, 1, 21, 2, 22, 1 — 3 *cum coniunct. imperf.* = *accus. et infin. futuri.* I *praef.* 6 nisi me haec fiducia tuae sancti-

tatis animaret et sponsio, quod uel tibi hae nugae forent acceptae uel eas congregationi fratrum depulares (cf. **I** V, **31** quibus expulsis . . . contemplarentur = contenti platuri essent). — **4** cum coniunct. notione solita. **I** VIII, **10**, **20**, **3**, X, **19**, **24**, XI, **4**, C I **23**, **5**, III, **9**, L **13**, **2**, VI, **9**, **3**, VIII, **14**, L, X, **11**, **3**, XII, **7**, L **9**, XVIII, **7**, **2** — **5** = ut consecut. **I** III, **10** t. unde factum sit, quod in urbe die sabbato ieunetur. **C** IIII, **20**, **1** (pecunias) amplificare desiderant sub hoc praetextu, quod iustum esse contendant. **N** VII, **11**, **1** quid tantoper eum mouerat, quod deum in hominis humilitate quaerebat? **22**, **1** tam egenum Christum fuisse credis, quod . . . adhuc hodie forsitan futurum aestimares in terra. **23**, **3** regnum gloriae ita est filio dei proprium, quod non est tamen a totius deitatis proprietate dignum. — **6** **N** VII, **19**, **5** quid facimus quod potestas numquam est obsecuta famulis? cf. **14**, **2**, III, **6**, **L** — **7** quod coniunctum cum accus. et infin.; cf. sub 'coniunctus'.

quodlibet (*sequente coniunct.*) = quidlibet. **N** III, **10**, **2** quodlibet facias, Christus in caelo est. *ibid.* §. 6 quodlibet faciat, quamlibet impie negetis, nos plus apostolo eredimus. **15**, **4** quodlibet dicas, quodlibet facias, exire hinc nusquam uales. quoniama = *accus.* et *infin.* **C** VIII, **34**, **9** si enim et illud apostoli recordemur, quoniama quid oremus secundum quod oportet nescimus. quoque = autem. **I** VI, **4**, **1** ut utequer

Iohannes in. nouo testamento, in ueteri quoque Helias, Hieremias, Danihel fuisse noscuntur. **15**, **2** tertio quoque post pauca interf. VIII, **4**, **2** brachium quoque uitutis et gubernationis eius insignia (*saepius*) — quoque *praemissum*. **C** V, **15**, **2** ita super hoc quoque per Moysen domino conponente. cf. **I** V, **20**, **N** II, **2**, **3**, VII, **19**, **5** quoque pro et **C** I **2**, **3**, II, **2**, **3**, III, **15**, **L** IIII, **2**, VII, **2**, **1**, **13**, **1**, VIII, **3**, **3**, **5**, **2**, XXIII, **2**, **1**, **3**, **2**, **N** V,

5, **4**, **14**, **1**, **L** III, **3**, **4** et **7**, IIII, **27**, **2**, **36**, **2**, VII, **7**, **2**, VIII, **22**.

quotquot *cum coniunct.* **I** V, **29** quotquot diebus ac noctibus agitaretur conlatio spiritualis.

quousque = donec, *cum coniunct.* **I** X, **7**, **1** eosque in ea parte conlaudans, quousque letale nulius medicamina austiora sustineat, ita ait. **C** XXIII, **12**, **6** oportebat eius subolem tamdiu sub auita condicione durare, quousque eam in antiquum libertatis statum prioris domini gratia reformatre.

ramunculus **I** VII, **23**, X, **13**.

rancor animi **I** VIII, **11**, tristitiae **C** XVI, **6**, **6** — *absolute* **I** VIII, **13**, VIII, **11**, XII, **27**, **5** et **6**, **29**, **2**, **C** V, **16**, **5**.

raritas monachorum **C** VII, **23**, **1** — XIII, **6**, **3**, XVIII, **5**, **1**.

ratio = institutio, doctrina. *Inst. p. raefer.* **8**, **4** — **C** XV, **1**, **2** usque ad spiritualium rationeum charismatum preferendam disputationis ordo perueniat. **10**, **5** hue usque abba Nesteros rationeum de nera charismatum operatione consummatus. XVIII, **13**, **1** rationem discernendarum aegritudinum dilucide percepimus. *ibid.* quemadmodum probationes causaeque morborum euidentissima nobis ratione patescatae sunt.

rationabilis **I** pr. **2**, II, **11**, **2**, V, **9**, X, **22**, XII, **18**, **C** VII, **18**, X, **8**, **2**, XXIII, **16** t. **15**, **3**, **16**, **17**, **3**—**6**.

rationabilis **I** pr. **8**.

rationabiliter **I** III, **8**, **3**, **C** XVII, **15**, rationem reddere pro nasibus **I** IIII, **19**, **3**.

ratum deo ieunii munus **I** V, **35**. re atque opere = re uera **I** VII, **16**, **C** XIII, **18**, **4** re ipsa et opere **I** VIII, **11**, re et opere XII, **13**, cf. opus.

reaedificare **I** IIII, **36**, **2**.

reatus = delictum, culpa. **I** II, **16**, III, **20**, VII, **25**, **L** VIII, **4**, **4**, **X**, **19**, **C** II, **13**, **9**, XVII, **25**, **2** et **17**, XX, **5**, **3**, XXI, **2**, **13**, **3**, XXII, **5**, **t**, **3**, **6** — in reatum vocabitur **C** VI, **7**, reatu humili conscientiae **C** XVII, **17**, **3**.

- rebellatrix caro **I** V, **18**, **2**. — rebellionis spiritu **I** VIII, **13**. — rebracchiatorum **I** **1**, **5** t. **5**. — recapitulatio **I** IIII, **43** t. **C** V, **1** t. — recedendi periculum **C** VI, **14**, **3**. — recessus (*plur.*) cordis **I** V, **10**, **21**, **4**. — **VI**, **13**, **2**. — **VIII**, **4**. — **C** I, **22**, **2** **V**, **26**, **1**. animae **I** VIII, **1** **L** **C** V, **19**, **3**. XII, **2**, **3**. mentis **C** VII, **3**, **4**. nostri **I** VI, **13**, **1**. pectoris **C** XXIII, **6**, **5**. — *singul.* in animae nostrae recessu **C** V, **23**, **1**. in recessu mentis XIII, **13**, **5**. — recidere ad inferioria **I** IIII, **36**, **2**. in deteriorius **C** XVIII, **7**, **1**. de superiore gradu **C** III, **5**, **1**. statum de quo recedit **VI**, **15**. — *absol.* **I** VIII, **6** tit. cf. sub a — ab. — recognitione interuenientia **C** IIII, **13**, **1**. — recognoscere = cognoscere, intellegere. **I** II, **3**, **2**. tirocinii nouitiae, quam se gerere in Christi militia recognoscit. **V**, **14**, **1**. donec refecitionem cibi oneris uice sibi impositam recognoscat. — **C** VII, **16**. redundantia sputi seu flegmatis **I** II, **10**, **2**. umorum naturalium III, **5**, **1**. redundare *cum datiuo*. **C** XVIII, **7**, **6**. quidquid monasterii sanctis usibus redundarit. — refectio = cena. **I** III, **12** t. **12**. IIII, **11**, **17**, **18**, **V**, **5**, **1**, **7**, **9**, **20**, **23**, **1**, **26**, **VI**, **23**, **X**, **6**, **C** I, **21**, **1** et *passim*. — *addito genetivo*: ieinniorum **I** III, **12**. cibi **I** IIII, **16**, **3**. **V**, **5**, **2**, **14**, **L** X, **2**, **3**. ciborum **I** V, **9**. siccii panis **I** V, **5**, **2**. leguminum nel holerum seu pomorum **I** V, **23**, **2**. somni **I** III, **5**, **1**. **VI**, **11**. carnis **C** II, **1**, **L** nocturnae quietis **I** L, **1**, **4**. **C** X, **10**, **8**. noctis **I** III, **8**, **L**. — reficere = cenare. **I** IIII, **17** t. ut reficientibus fratribus sacrae lectiones in coenobiis recitarentur; cf. **17**. quantum reficiat alius IIII, **17**. quod palam eunctis in commune reficientibus exhibetur IIII, **18**. cum reficiente me ut adhuc paululum quid ederem hortaretur **V**, **25**. numquam me sol reficentem nitid **V**, **27**. postquam refecisse hora uoua cum sene **C** II, **11**, **1**. olei guttam uniusquisque cotidie refectorus instillat **C** VIII, **1**, **L**, **L**. cf. X, **10**, **14**. — **C** VIII, **1**, **1**. refecti lantissime sumus. **I** VI, **2**. **C** II, **21**, **1**. refecta caro. **I** V, **6**. refectus uenter. — refragatio sponsionis **C** XVII, **14**, **3**. depreciationis XVIII, **2**, **4**. refrigerare. **C** XVIII, **14**, **5**. illa prior suis me potins honorabat ac refrigerabat obsequiis. refrigerium. **I** V, **2**, **3** ad refrigerium perfectionis mereamur educi. **C** XVIII, **14**, **4** quod eam non ad refrigerium, sed potius ad cruciatum et contumeliam poposcisset. **XXI**, **33**, **3** ut nec tepens familla uitiorum refrigerium integratis inminuat. **XXIII**, **25**, **5**. — refugium vel rebellem **C** XXIII, **12**, **4**. refugare uestem **I** L, **2**, **3**. statuta **C** XVII, **8**, **4**. psithii sessionem **C** XVIII, **11**, **2**. paupertatem **I** VII, **25**, **2**. — refulgere *cum datiuo*. **C** XVIII, **1**, **3**. nostro protinus refusil aspectui reges mundi huius = imperatores **I** IIII, **23**, **C** V, **14**, **2**. — **XXI**, **28**, **2**. relatiuum post possessuum. **I** VIII, **5**. nitiu nostro, qui habemus. — relativi pronominis attractio. **L** II, **1**. hoc quo diximus cingulo. **III**, **4**, **3** pro causa qua diximus. **III**, **7**. hac perseverantia qua diximus. **16**, **3**. illa increpatione qua diximus. **V**, **4**, **3** hoc quo diximus modo. **VII**, **19** tali quo diximus tempore torpentem. **XII**, **13** ipsis quibus tradunt uerbis. **C** L, **2** adempta hac qua diximus principali causa. **22**, **1** hoc quadripertito quo diximus modo. **II**, **13**, **12** ab illa salutari qua praediximus via. **III**, **7**, **7** de illa qua diximus abrenuntiatione. **III**, **3** super hac qua dicitis sterilitate mentis. **III**, **5** inspiratione hac qua dicitis. **V**, **10**, **3** illa qua de superioribus uitiis diximus ratione. **10**, **5** illa qua conmemorauimus ratione. **VIII**, **6**, **1** hac animi qua diximus aegritudine. **36**, **1** hac qua diximus disciplina. **X**, **5**, **2** origine hac qua diximus. **XII**, **8**, **3** illa qua traditur moderatione. **XIII**, **2** ea qua diximus ratione. **16**, **8** hoc quo praediximus ordine. **XVIII**, **6**, **2** ex illa qua dixi-

mus disciplina. XVIII, 14, 2 illis quibus supra ostendimus indicis. XXI, 22, 6 non solum illo quo diximus, sed etiam hoc modo. XXIII, 19, 3 in illo in quo profecerit gradu (cf. proficere). XXIII, 11, 1 hoc quo dicitis tempore torpantis. 11, 3 non hoc solo quo dixi te ferunt detimento. 12, 2 illo quo supra diximus adfici detimento. N 1 L 5, 4 mysterio quo ipse nouit. — e contrario pron. demonstr. attrahitur ad relat. N III, 7, 1 disseras hunc quem loqui apostolus intra se dicit, homo sit an deus. relaxare. C IIII, 12, 2 ad remissionem nosmet ipsos. XI, 4, 2 inbecillitas senectutis rigorem pristinum relaxauit. 4, 3 ne exemplo meo alterius districtio relaxetur. 7, 4 aliquo tempore uigor animi relaxatus. — XIII, 6, 5 infirmitati carnis aliquid relaxamus (= indulgemus). XVII, 19, 8 his paululum relaxatis. 28, 1 et 3 I V, 30, 2 cf. sub a — ab. relegate cum datiuo. C XVIII, 7, 8 qui de Aegypto fuerant metallis Ponti atque Armeniae relegati. releuatio momentanea C XXIII, 5, 2 reliquias: de reliquo = ceterum, praeterea. I L 4 colobiis lineis induiti nudas de reliquo circumferunt manus.

remotio. I VI, 3 solitudine ac renotione indiget. XI, 3 in remotione. C II, 2, 2 alii anachoresin necessariam, id est remotionem et heremi secreta censerent. V, 4, 3 hisque fuerit remotio localis adiuneta. 4, 6 sollicitudo pernigil ac remotio soliditinis. VI, 10, 3 remotio cellae. VIII, 5, 2 qui tam longa remotione (= distantia) ab omni saeculi huic conuersatione disiungimur. XIII, 6, 4 reinotionis silentium.

rennuere cum infinit. I VII, 11 ad quiescere apostolicae sententiae rennunt. C IIII, 5 uisitare non rennuit. VIII, 18, 4 non rennuit interire. N VII, 8, 3 renuiri cum datiuo. I II, 3, 2 IIII, 23. C III, 4, 2, 8, 3 VIII, 12, 2 XXIII, 2, 1 et passim. — cum accus. = abdicare, abicere. I VII,

16 nihilque ex eis quae renuntiuerant reseruantes. — absolute I II, 3, 1 III, 5 t. 6 t. 38 t. 27, 2, VII, 15 t. 27 t. VII, 12, 14, 1, 27, 30 XII, 28. C IIII, 19, 2, V, 11, 6, XI, 8 t. XXIII, 26 t. renuntiatio I III, 36 t. IIII, 2, 4, 32, VII, 17 t. 14, 1, 15, 2, 30 XII, 25 et passim. — plur. C III, 3 t. 6 t. 7 t. III, 3, 1 — renuntiatio mundi C III, 7, 6 facultatum VIII, 5, 2 reparatio (status) C VIII, 28, 1 subolis I VII, 3, 2 lucri C VI, 15, reparator imaginis N VII, 6, 5, repausare = reficere. C XVIII, 14, 2 da mihi aliquam de sororibus quam repauseni. §. 5 tandem dedisti mihi quam repausein, nam illa prior suis me potius honorabat ac refrigerabat obsequiis.

repensare cum datiuo. C VIII, 19 nec praemia suis meritis, sed poemani repensandam. 22, 3 quod cum illi fuerit repensatum.

reperior = γανωμαι C VI, 11, 11, reprehensibilis C II, 26, 2, XVII, 11, 25, 3 XVIII, 4, 2, XXII, 7, 2, reprehensibiliter C XVII, 11, reprobatio (cogitationum) C I, 17, 1, reprobus C XVII, 25, 15, XVIII, 16, 14 reprobi circa fidem XV, 6, 2, repropitiare C II, 3, 1, repurgium uitiorum C VIII, 2, 3, 3, 2, reputare = putare. I III, 9, 3 absolutione reputanda est pertinere. III, 11 in ipsa tertiam sextamque summatam reputant. IIII, 11 continentiae, in qua summae reputantur deliciae. 14 alumnunque se potius monasteri reputet ac ministrum, quam dominum rei cuiuscumque praesumat. — 20, 27, 3, VII, 26. C II, 6, 2 III, 7, 4 VI, 9, 3 XVII, 20, 1 XXII, 6, 10 = ponere, numerare. C II, 5, 5 ut non inter biorthanatos reputatus etiam memoria et oblatione pausantium iudicaretur indignus. XXIII, 7, 2 reputamus ad culpam. — reputare in gradu I VI, 4, 1 in numero C II, 13, 9 ad plenam noxam I VI, 10 ad sapientiam C IIII, 9, 1 non reputabitur alius ad eum N IIII, 9, 5 pro continetia reputare C II, 20 — C VII,

- 4, 3** nostrae desidiae uel imprudentiae, non naturae uitio reputandum est. XXII, **6, 9** quibus idecirco non fuit reputata uirginitas.
- res familiares uel opes plurimas ac militiam saeculi relinquentes *C IIII*, **21, 1**
- resecare uoluntates *C XVI*, **6, 1** uitium *I VII*, **22**. *cf.* *VIII*, **15**.
- reseratio caelorum *N III*, **16, 7**
- residere *cum dativo*. *N III*, **3, 5** nihil sacro resedit corpori.
- respicere = pertinere *C I*, **22, 2**.
- respirare. *C VIII*, **6, 4** ad deum. XXII, **15, 1** ad libertatem pudicitiae respire non possunt. XXIII, **19**.
- 4** ad haec. *N II*, **5, 7** resipiscamus ergo aliquando et respiremus.
- responsio alleluiae *I II*, **5, 5, 11, 3**
- responsio talionis *I III*, **41, 2**
- respuere *cum infinit*. *C XXI*, **9, 5** cohaerere non respuo.
- resticula *I*, **5**
- resultat auribus sonitus *C XVIII*, **1, 2**
- retardare *intrans*. *I III*, **7, 2** si ultra praestitutam horam retardarit. *III*, **24, 2** duinque coctionis retardatio occasio.
- retentatio *C XXI*, **15, 2**
- retinere = meminisse. *C II*, **21, 2** quod nos quoque retineo frequenter fuisse perpessos. *III*, **4, 3** quo nos quoque retinemus adscitos.
- retractatio sermonum et actuum *C X*, **10, 11**
- retributor *I VIII*, **4, 3**. *C VI*, **11, 10**
- retro actis temporibus *Inst. praef.* §. 1.
- reuestire *I III*, **6, 36, 1**. *VII*, **27**.
- reuilescente *C XXIII*, **2, 4**
- reuiuiscens in arborem *I III*, **24, 2** — reuiuiscens eidem (saeculo) *I V*, **32, 2**
- reueluontes uniuersorum cubilia *C XVIII*, **15, 4**
- reus orationis suae *I II*, **10, 2** orationum nostrarum ac uotorum rei *C VIII*, **12, 2** legalium praeceptorum *XXI*, **7, 1** reus totius diuinitatis fuit *N I*, **2, 3**.
- ritus = habitus. *C XXIII*, **21, 1** fertur Iohannes philosophum ritu ad se uenatorio uenientem subito consperisse.
- riuatim *C VI*, **17, 1**
- robustiora bella *I V*, **13** uitia *C V*, **14, 3** pestes *V*, **16, 5** — robustiorum hostium luctamina *I V*, **18**.
- 2**. robustior ordo conluctationum *I V*, **19, 1** robustiorum pugnae *C VII*, **20, 1**
- romphaea *I III*, **3, 6**
- ruinosa commotio *C XVIII*, **13, 1**
- ruminatio caelestis cibi *C XI*, **15** diuinae legis *C XIII*, **13, 7**
- rurus et rurus aduerbiis promise utitur *Cassianus*.
- sabbatum *I II*, **18 t. et passim**. — die sabbati *I II*, **6, III**, **9 t. C II, **21**, **1** *III*, **1, 1** *XVIII*, **15, 6** *XVIII*, **4, 2** *XXI*, **27** die sabbato *I III*, **10 t. III, **2, 9, 2, 12** sabbatarum die *I V*, **26** — sabbatum = hebdomas. secunda sabbati = dies Mercurii *I III*, **19, 3** sexta sabbati = dies Veneris *I III*, **9, 1** *N VI*, **23, 3**.****
- *sacculus = saeculus *C XXIII*, **13, 5**
- sacerdos = episcopus *N VII*, **24, 2**, **25, 1** **27, 1** **29, 1** **30, 2-4** **31, 4** (*saepius*).
- sanctamentum = μαρτυρία: sacramenta scripturarum *I V*, **34** rerum spiritualium *C XIII*, **3, 1** sacramentum resurrectionis dominicae *C VIII*, **34, 12** concepsus sacri *N II*, **2, 4** — *N III*, **7, 1, 11, 1** *V*, **6, 3, 7, 1 et 7, 11, 3** *VI*, **6, 2, 7, 2, 8, 2, 10, 5, 16, 4** *VII*, **9, 2, 13, 4 et passim**.
- saecularis substant. *I V*, **30, 1-2**. *XII*, **30**. *C III*, **19, 2 et 4 et 6** *XIII*, **7, 3** *XVI*, **17, 2** — adiect. *I III*, **16, 2** **30, 2** *praef. ad Conl. p. 1* §. 6. *C XIII*, **9, 7**
- saeculum = terra, mundus *I L*, **9, 1** et passim. = *Laienstand*, *Weltleben* *I III*, **5** et saepe alias.
- sagellum *C III*, **21, 2**
- saginari mysteriis *C X*, **11, 2**
- sal frictum *I III*, **22**
- salitli pisciculi *I III*, **22**
- salsitas soli *I V*, **36, 2**
- salubre sit relaxari *C XVI*, **23**
- salubritis = sanitas *N VI*, **2, 2**
- salus = curatio, sanitas. *I VI*, **3** uitia . . . ocius perueniunt ad salutem (sanitatem *A*). *C V*, **4, 6** (nitia) celeri medicina perueniunt ad sa-

- ludem. XV, 8 quanto enim haec (anima) sublimior carne est, tanto praestantior eius est salus.
- sanitates. I XI, 17, 2 remedia sanitatum. C VII, 26, 6 sanitatum gratiam. XV, 1, 3 et 4 sanitatum uitius. XV, 7, 3. XVIII, 14, 1.
- sapere inferiora C VIII, 24, 2. superbum C XII, 4, 4 sermones XXIII, 17, 7 sacramenta N III, 9, 1 tuum donum et affectum illius sapiat VII, 31, 7.
- sarcina corporalis C I, 14, 8.
- sarcinatus I VII, 22.
- sarcire (= parum diligenter solvere) debitum *praef. ad Cont. p. I, §. L* sarineuta, ae (*ἰλαράτης*) C VIII, 5, 3.
- satiari de misis C III, 9, 3.
- satis = ualde I III, 36, 2. VII, 24.
- VIII, 7, C II, 26, 1 et 3. VII, 11.
- VIII, 7, 2, 12, 1 25, 1. VIII, 10.
- XIII, 5, 4, 12, 2 XIII, 13, 1. XVIII,
- 15, 16, 3, XX, 2, 2, 7, 1. XXII, 22.
- satis proprie I III, 3, 10. C VIII, 3.
3. X, 11, 3. XIII, 16, 6 XVI, 18,
4. proprie satis I X, 4. C V, 20.
- VIII, 4, 2. X, 10, 3. satis euidenter ac proprie C VIII, 25, 3. — satis congrue C VIII, 21, 4 XIII, 8, 2.
- XXII, 7, 3. congrue satis C VIII,
- 18, 5. — pulchre satis C V, 12, 4.
- satis abundeque I pr. 3. C II,
- 9, XI, 5.
- satisfacere pro neglegentia I III, 7, 1 (cf. II, 13, 2). — satisfacere naturali necessitatibus (*cf. Italorum soddisfare il bisogno*) I III, 10.
- satiua generatio C XII, 10, 3.
- saturitas escarum I V, 23, 1.
- scalpellum I VIII, 19, 2. C I, 6, 1.
- scamnia C VI, 16, 2.
- scandalizare = offendere, scandalum pati C VI, 1, 2. XXIII, 2, 3.
- scandalum I VIII, 8. C XVII, 16 t.
- N III, 8, 2, 9, 1 et 3. 10, 1.
- scandere culmina perfectionis I III, 8. ad perfectionem summam IIII,
43. sublimiores intuitus C X, 10, 1.
- seena diabolicae factionis detecta est C XXII, 6, 4.
- schisma I II, 5, 3. N I, 2, 2.
- schoenobatae C XXIII, 9, 1.
- sciscitari ab aliquo C XIII, 7, 4.
- scita seniorum I V, 24.
- *scobere (*σχδλειν*) C I, 19, 4.
- scopos C I, 2 t. 2, 1 et 3, 4, 1–3. 5,
- 1—3, 7, 2. XVII, 14, 3.
- seoria cogitationum C VI, 11, 2 sor-
- dis VII, 25, 2. cf. XX, 7, 2 sordium
- pristinarum labem.
- scorpions C VII, 32, 4.
- scriptiuncula N VI, 2, 3.
- serupulus sponsonis C XVII, 15.
- serutabilis C XIII, 17, 3.
- scrutans iudicij ignis C VI, 11, 2.
- securilitates C VIII, 3, 1.
- scutulum C I, 5, 1.
- se in constr. accus. cum infin. omis-
- sum: cf. ellipsis.
- se per neglegentiam repetitur. C XIII,
- 7, 3 ille se rusticum et cotidiane manuum opere uictum quaerere nec ullius boni esse se consciente testabatur. XIII, 10, 1 ipsis se aestibus inuolutos supplications suas offerre se non posse. XXIII,
- 11, 4 se etiam sanctis euangelicæ
- praedicationis studii occupatum non solum sibi, uerum etiam his qui erant erga ministerium suum necessariis obsequiis praepediti præbuisse se in memorat. cf. locu-
- tiones mirae.
- secare = desecare N I, 1, 2. II, 1, 2.
- secessio I VIII, 16 t.
- secessores = anachoretae C XVIII,
- 6, 2.
- sectoria uiae C XVIII, 4, 3. perfec-
- tionis XVIII, 6, 2. — sectatores
- (contemplationum) C XI, 12, 6.
- puritatis XII, 11, 4 mundanae sa-
- cientiae XIII, 4. propositi XIII,
- 4, 1.
- secunda sabbati cf. sabbatum.
- secundum se habent corpus C VII,
- 13, 2. secundum se bona XXIII,
- 4, 1.
- sedere = habitare. C VII, 23, 3 se-
- dete in cellulis uestris. XVIII, 8,
- 1 separatas expetunt cellas ac so-
- litarie sedere desiderant. 11, 3 in
- cella sedens.
- *sedet tibi = μέλει σοι C I, 8, 2.
- seductor C XXII, 10, 2. XXIII, 6, 4
- plur. VII, 32, 1.
- segnities I X, 21, 3. segnitia C XIII,
- 13, 1. XVII, 14, 2. XVIII, 3, 1.
- XXII, 3, 4. XXIII, 11, 1.
- segregatio I X, 16.
- sejunctio C VIII, 22.

- seminatio humana *C V*, 5.
 semis indeclin. *C XXI*, 28, 1.
 senecta *I IIII*, 2, VII, 7, 4.
 senior = abbas *I II*, 11, 2, 16, III,
 8, 1, IIII, 1, 27, 3, 28, 29, VII, 9, 2
 XII, 27, 2, *C XVIII*, 4, 2. — seniores
 I VI, 18, 20, XII, 32, 2, *C II*, 2, 1
 et 4, 10, 1 et 2, 11, 6—8, XVII, 2,
 2, 30, 2 et passim. — seniores
 (nostri) = monachi antiqui *I III*, 5,
 1, 6, VIII, 10, XI, 5, XII, 14, 1, *C*
 XXI, 28, 3 et passim.
 sensibilis active. *C L* 14, 8 insensi-
 bilem materiam carnis participa-
 tione sui facit esse sensibilem, VII,
 26, 6 ut nulli in eo artus uiuacem
 motum ac sensibilem retentarent.
N VII, 5, 2 ex sensibilibus sen-
 sibilia nascuntur.
 sentuosus *C XXI*, 21.
 septiformis spiritus *C XI*, 13, 6.
 septimana = hebdomas *I III*, 9, 3, 11,
 III, 19, 2. = occupatio seu mi-
 nisterium per hebdomadem praec-
 standum. *I III*, 19, 2 hanc scilicet
 ab eis pro labore totius septima-
 nae benedictionis mercedem fide-
 liter expentes. 20 in septimana
 cuiusdam fratris et rel. 21 in quo-
 rum septimana cum accidisset
 lignorum penuria; cf. 22 non est
 ebdomadarum mutua uicissitudine.
 septimo *I III*, 39, 2.
 sequaces ad uiam salutis *C XXIII*,
 19, 3.
 sequens = secundi gradus. *C L* 7, 2
 ea igitur quae sequentia sunt propter
 principaleme scopon nos conuenit
 exercere.
 sequestrare *I III*, 6. *C I* 14, 8, XII,
 7, 6, XVIII, 5, 3, 7, 2, XVIII, 4,
 2, 8, 2, *N III*, 2, 3.
 serenitas frontis *C XVIII*, 11, 4.
 series = contextus. *C VIII*, 17, 1
 XIII, 4, XVIII, 12, 3 lectionis.
 XIII, 10, 4 sacramentum scriptura-
 rana. *N III*, 1, 1 sacramorum nolu-
 minum. VII, 14, 4 sacri uoluminis.
 serietas *I XII*, 27, 5, 29, 2, *C III*, 15,
 1, 20, 3.
 serpens = diabolus *N pr.* §. 3 et pas-
 sim.
 serpentini nexus *I VII*, 7, 4 spirae X,
 6, nomen *C VIII*, 10, 1
 sessio psithii *C XVIII*, 11, 2.
- seu = et. *I II*, 3, 1 in uesternis
 conuentibus seu nocturnis uigiliis.
 9, 1 cum de earum qualitate seu
 iugitate nerbis eorum disserere
 cooperimus. III, 12 in ipsis diebus,
 id est sabbato uel dominica seu
 feriatibus temporibus. VII, 18 apo-
 stoli ac totius ecclesiae seu patrum
 imitatores. *C VIII*, 12, 2 nos puris-
 simam corporis castitatem seu in-
 mobilem patientiam exhibitorum.
 X, 14 t. quemadmodum stabilitas
 cordis seu cogitationum possit ad-
 quiriri.
 sexta (sollemnitas) *I II*, 2, 2, III, 3 t.
 1, 4, 2, 7, 1, 11.
 sexta sabbati cf. sabbatum.
 sexto *I III*, 39, 2.
 si cum coniunct. *I III*, 9, V, 7, 21,
 1 et 4, 22, VI, 20, 21, VII, 4, VIII,
 10, 12, 14, VIII, 6, X, 15, XI, 4,
 11, XII, 4, 2, 11, 1 et passim. —
 si tamen = si modo, dummodo
I V, 39, 2, *C XVIII*, 2, 4, XXI,
 26, 5, XXII, 16, N VI, 18, 1 —
 si qui pro qui *C XII*, 4, 3 — quid
 mirum si *C VIII*, 18, 4 noui
 mirum si *C XV*, 10, 4, N IIII,
 3, 3, VII, 14, 1 iniustum est si *C*
 XVI, 6, 1 longum est si *I VIII*, 4, 5.
 si = num. *C VI*, 13 t. interrogatio,
 si possit mens durare. XV, 3, 5
 (interrogans) si nomen Christi tunc
 temporis cognouisset. XV, 5 ostende,
 si seruus es dei. = utrum. *N III*,
 6, 6 tractandum mihi est . . . si
 deus solus sis an in Christo, si
 Christus solus sis an in deo.
 si in interrogatione recta (= t) + *C*
 VI, 5.
 sibila colubrorum *N II*, 1, 3.
 sie = deinde. *I III*, 24, 4 euulsit co-
 rum ipso uirgultum sieque proie-
 ciens illud praecepit ut deinceps
 rigare desineret. — sic denote *C*
 XVIII, 7, 7 — sic . . . sicut *N II*,
 7, 1 VII, 6, 1—3. sicut . . . sic VI,
 2, 1.
 sidus luminum *C XXIII*, 6, 1.
 signa = miracula *C XV*, 6, 1 et 3
 et passim.
 signaculum *I I* 8, III, 13, V, 30, 2.
 C VI, 12, VIII, 18, 2, XV, 4.
 signanter *C L* 13, 6, V, 12, 4, N V,
 10, 2.

- signare *cum accus. et infin.* C II, 9
 peritia, quam euangelico trapezitae
 inesse debere signasti. XI, 10 quo
 apostolus plenitudinem legis con-
 summar possit signauit. XIII, 12,
 5 — laudabiliter uitam suam in
 iuuentute signasse C II, 13, 2.
 signatorium = annulus signatorius C
 VI, 12 t. 12.
 signum domini (= crucis) C XV, 10, 5.
 silex *femin.* I VIII, 19, 2. C VIII, 28, 2. XIII, 7, 1.
 similis *cum genet.* C VI, 12 mens uiri
 iusti non debet esse similis cereae
 uel alterius cuiusquam materiae
 mollioris. XXII, 13, 5.
 simplex religiosus N VI, 11, 3.
 simplicitas = fides uera. C XV, 3, 1
 rogatus beatus Macarius, ut simi-
 plicitatem totius Aegypti ab in-
 fidelitatis naufragio liberaret.
 simulare. C XVII, 18, 1 insanum fu-
 riosunque simulauit (Danuid).
 simulatoria excusat C XVII, 25, 9.
 sinceris, e I XII, 19.
 singularitas beatitudinis N IIII, 9, 5.
 sinuosi tractus (draconis) N pr. § 3.
 siquidem a) aduerbiū = scilicet,
 enim. *D* primo enuntiati loco. I II,
 9, 3. V, 40, 1. VI, 16, C I, 7, 2. II,
 5, 2. 26, 2. IIII, 1, 1. VII, 3, 4. 23,
 L XI, 4, 2. XVI, 22, 2. XXI, 8, 1
 2) secundo loco. Inst. pr. 8. IIII,
 8. XII, 11, 3. 27, 1. praeſ. ad Conl.
 p. L § 3. C V, 8, 1. VIII, 16, 4.
 VIII, 36, 3. X, 10, 3. XV, 1, 2.
 XVI, 6, 8. XVII, 30, 3. XXI, 3.
 XXII, 1, 2, 11, 2. XXIII, 4, 2. 26,
 2. N VI, 23, 2, 3) tertio loco. Inst.
 pr. 3. III, 3, 1. V, 12, 1. VI, 23. C
 VI, 10, 9. VII, 13, 3. 20, L XX, 12,
 3. XXIII, 24, 3, 4) ad partem
 tantum enuntiati pertinens. C
 XI, 1, 2. — b) coniunctio =
 cum causale. *D* cum indicatiuo
 I XII, 20. C XI, 3, 1. N V, 3, 1.
 VII, 19, 2, 2) cum coniunctio I
 III, 10. IIII, 1, 6. V, 33, 34. VI, 1.
 VIII, 2. C II, 1, 3. 24, 2. V, 4,
 3 et 4. 10, 3. VII, 10, 26, 4. XXIII,
 5, 2.
 sira (*σιρά*) C XVIII, 15, 4.
 sitire *cum infin.* I XII, 29, 1 qui de
 perfectione sitiuit erudiri.
 situs sequitiae C XXII, 3, 4.
 sine = et. C VI, 11, 5 ut Dathan et
 Abiron siue Core legimus fuisse
 damuatos. VIII, 8, 1 lamentatio
 Ezechielis siue Esaiæ manifestis-
 simē doceut. VIII, 34, 1 euangelica
 siue prophætica testantur eloquia.
cf. seu. — siue . . . siue *cum con-*
iunct. C XXI, 10, 2. N pr. §. 4.
 III, 13, 2. V, 9, 5.
 solacium maritale C XXI, 9, 1. — so-
 lacium = auxilium, adiutorium. I
 X, 2, 3 somni. X, 20 itineris uel
 comitis. C XXIII, 2, 2 parentum.
 C VIII, 34, 9 solacia temporalia.
 XIII, 16, 5 stipis. XXI, 5, 2 uitae
 huius. — XXIII, 9, 3 et 4.
 solitarie sedere C XVIII, 8, 1 s. con-
 morantes XVIII, 11, 2.
 solitarius = anachoreta I X, 1. C
 XVIII, 4, 2 *passim.*
 solitus est = solet. I II, 15, 1 dese-
 rere opus, quod in ea (cella) so-
 litus est exercere, praesumit. —
 solitus erat = solebat I X, 17.
 sollicitare *cum infin.* I X, 20 t. alios
 egredi de coenobio sollicitabat.
 sollicite = diligenter, cum cura. C
 XVIII, 1, 4 sollicite percontatus.
 XVIII, 1, 2 qui inter turbas mini-
 strantium fratrum sollicite discur-
 rebat. — I II, 13, 2. VI, 13, 1. C
 VII, 15, 2. X, 10, 12. XIII, 10, 4.
 XXIII, 21, 2 et *passim.*
 sollicitudo = diligentia, cura. I XIII,
 19, 3 tanta sollicitudo curaque.
 VII, 17, 3 horum sollicititudinem si-
 militer gerens. 4 pauperum nequa-
 quam sollicitudinem curamque re-
 spueret. C I, 8, 2. VI, 14, 3. VII,
 6, 3. XIII, 3, 2. XVIII, 7, 3. XVIII,
 3, 2, 5, 2, 6, 1 et 2. XX, 8, 7. XXI,
 8, 2, 26, 6. XXIII, 15, 2. XXIII,
 4, 3, 10 et saepe.
 sollicitus = diligens, cautus. I II, 12,
 2. III, 4, 2, 5, 1 et 2. C III, 16, XI,
 13, 1. XIII, 7, 4. XVIII, 16, 4.
 XX, 12, 4. XXIII, 5, 1, 9, 2, 11, 3.
 XXIII, 3, 2 et saepe.
 solubilis barena C I, 2, 1.
 solnre ieonium IV V, 21 t. 26. C II,
 25 (*passim.*).
 solummodo I VII, 8. VIII, 12, 18. XII,
 6, 1. 24. C VI, 11, 4. VII, 3, 1
 et 2. 10. 23, 3. 32, 1. X, 11, 3.

- XII, 4, 2, 13, 1. XIII, 5, 4. XVI, 12.
 XVIII, 3, 2, 5, 4.
 solutio delicti *C VII*, 26, 1.
 somnuator *C XIII*, 14, 6.
 sonat = significat. *I V*, 1 cenodoxiae,
 quod sonat uana seu inanis gloria.
C V, 2 gastrimargia, quod sonat
 ventris ingluies. *C VIII*, 10, 2
 serpentis vocabulum et comparatio
 bestiarum non sonat angeli digni-
 tatem, sed praeuaricatoris infamiam.
VIII, 23, 1 non ergo hoc
 sonat 'ne inducas nos in temptationem'. *XIII*, 8, 6 prophetia ana-
 gogen sonat. *N VII*, 21, 2 ubi hic
 in testimonio sonat, quod carnem
 eius templum spiritus fecerit?
 sordescere = sordere *C XIII*, 16, 5.
 sordidare *C XII*, 8, 2. *XXII*, 3, 2.
 sospitas *I X*, 15. *C II*, 5, 4. *XIII*, 16, 3.
 speciatim *I III*, 10.
 species de *rebus uenalibus dictum de*
oleo *I III*, 25. speciem unius *I V*,
 36, 2 uitium cupiditatis et amari-
 tiae, quod erga species pretiosas
 exercere non possunt. *C III*, 21, 2.
 utrum quis perturbatione cupiditatis
 erga opes amplas atque magni-
 ficas an erga miliores exerceat species
ibid. §. 4. ut ad horam desit
 illa species (*i. e.* condimenti genus)
 quae postulatur a nobis *V*, 11, 3.
 ordinem quo illae species (*i. e.* raf-
 fani linique semina) uel in olei
 pinguedinem uel in mellis dulcedinem
 transformentur *XII*, 8, 4.
 fratre uel codicem ad legendum
 uel quauilibet aliam ad utendum
 speciem postulante *XVIII*, 12, 3.
 specimen uanitatis *I I*, 2, 2.
 spelaeum *I III*, 31. *C XVII*, 5, 2.
 sperantes conquerire *I VI*, 7, 2 — de
 dinimo semper sperare suffragio *C*
XIII, 14, 8. aliis de tactu fimbriae
 eius sperantibus medicinam *XIII*,
 15, 4.
 spinae Aristotelicae *C XV*, 3, 2.
 spinosa obiectio *C XXIII*, 17, 5.
 spinulae *I III*, 21.
 spiritaliter *e. gr.* *I I*, 8. *C XVI*, 3, 5.
passim.
 spiritus aquilonis *C VII*, 26, 2. = sen-
 sns. *C XIII*, 10, 4 codem spiritu
 alias propheta proclamat.
 spontanee *I III*, 2.
- sportella *C III*, 21, 2.
 sputamenta *C XXII*, 10, 4.
 sputus *I II*, 10, 1 et 2.
 squamosus tractus *N VII*, 1, 4.
 stare = esse, valere. *C III*, 10, 3 se-
 cundum illud stare non posse. *V*,
 24, 2 quae figura in nobis quoque
 stare certissima ratione cognoscitur;
cf. *V*, 18, 1. *VII*, 21, 1. — *XIII*,
 12, 1 quonodo stabit domini senten-
 tia; *cf.* *XIII*, 15. — *C XXIII*,
 15, 1 in illorum persona hoc penitus
 stare non posse. *N VI*, 17,
 2 nec stare potest ratio resurrectio-
 nis, nisi fides mortis ante praees-
 serit = durare. *C XVI*, 5, 6. quod
 perpetua amicitia nisi inter per-
 fectos stare non possit; *cf.* 28. =
 consistere. *XVI*, 11, 2 summan
 discretionis uerae in alterius magis
 quam suo credit stare iudicio.
 statio angelica *C VIII*, 8, 3, 9. ange-
 lorum *I XII*, 4, 1.
 statio = solutio sine finis ieunii. *I*
V, 20 ut non potus quiequam, non
 esus ante stationem legitimam com-
 munemque refectionis horam extra
 mensam percipere sibimet prorsus
 indulget. = ieunium. *I V*, 24 ut
 nulla prorsus refectionis regula ser-
 uaretur, sed absque legitimis quar-
 taet sextaeque feriae, quocunque
 perrexissemus, cotidiana statio sol-
 ueretur. — statio ieunii = ieunium.
C II, 25 nonnumquam hora
 nona soluta iam statione ieunii
 superuenientibus fratribus necesse
 est eorum obtenta aut adici ali-
 quid aut humanitatem penitus eu-
 tari. *XXI*, 29, 2 iusti, si eos super-
 ueniens honesta et sancta necessitas
 coartarit, audent istam stationem
 ieunii (*i. e.* ieunium Quadrage-
 simae) absque ulla disceptatione
 laxare.
- status caluminiam commouere per Chri-
 sti militiam nobilitatis nemo aude-
 bit, *i. e.* nemo per caluminiam quaesi-
 tionem mouebit liberae condicione-
 is an sernilis sit monachus
 quispiam *C XXIII*, 26, 16.
- sterculinum *C VI*, 10, 6.
 sterilis fructibus *I V*, 21, 3.
 sterilitas mentis *C III*, 3.

stillare = instillare. *C XVIII*, 6, 3
olei guttam, quam praecessores
nostrí stillare consueuerant.
stillatio (urinae) *C XII*, 11, 4.
stillicidium *translate (oppos.) eloquen-*
tiae flumina) *I pr. §. 6*.
stipe sustentaris aliena *C XXIII*, 12,
2; *cf. 13*, 2. — uictus in exigua
stipe *I VII*, 21.
stipendum = praemium. *I V*, 12, 2
coronarum stipendia decorati; *cf.*
18, 2. — 19, 1 praemiorum stipe-
nalia. *XII*, 15, 2 stipendia futurae
uitae; *cf. XI*, 6. — *C XIII*, 9, 2
stipendia operum ac laborum. *I II*,
14, *XII*, 24. *C I*, 6, 2, *II*, 13, 1, *VI*,
3, 6, *XII*, 7, 5, *XIII*, 2, *XXIII*, 5,
4, 15, 2.
struma *C VII*, 2, 2.
stultiloquum *C XII*, 3, 3. — plur.
V, 16, 3 *et 5*.
suadere *transitue*. *I IIII*, 9 quem per-
uidet . . . suggestiones suas ut se-
niorem celet non posse suaderi. —
cum accus. et infin. *C XVII*, 28, 3
occasio quae illa suadeat relaxari.
suauolens *C X*, 10, 9, *XIII*, 13, 5
XVII, 19, 2, *XXIII*, 25, 6.
sub = *ablat. temporis*. *I II*, 13, 2 sub
illius horae tempore. *III*, 32 t. sub
nostra praesentia; *cf. 32*, *C XVIII*,
1, 1. — *I V*, 24 t. sub aduentu no-
stro; *cf. C VIII*, 10. — *I XI*, 10,
1 sub nocte. *C V*, 8, 4 sub mo-
mento breuissimo; *cf. XII*, 12, 5.
— *C VII*, 19, 3 sub eodem tempore.
XIII, 13, 3 sub breuissimo tem-
poris pnceto. = *ablat. instrumenti*.
I XI, 14 plurimorum conuersiones
sub incitamento imaginariae ex-
hortationis adquirere. = *ablat.*
modi. *I II*, 5, 5 duodecimum (psal-
mum) sub alleluiae responsione
consumans. *III*, 8, 4 his sub
eadem quiete residenti ternas ad-
ciunt lectiones. *XII*, 11, 1 tantam
peccatorum materiem sub unius
uerbi plena confessione consumpsit.
C I, 20, 2 euangelicus sermo sub
huius nominis demonstrat exem-
plio. *V*, 18, 1 figuraliter sub gen-
tium uocabulo nominata. *VI*, 11, 7
sub persona Hierusalem ita con-
queritur. 17, 3 sub illius quaestio-
nis interrogatione cognouimus.

VIII, 7, 3 sub huius quaestioonis
indagine a coepo narrationis ordi-
nare longius euagantes. 17, 4 de-
bere eas (orationes) nonnumquam
simul sub ardore unius supplica-
tionis offerri. 36, 3 sub placito ple-
nioris tractatus iterum reuersuri.
X, 2, 1 sub una diei huius festi-
vitate concelebrant. 5, 1 ueri numi-
nis maiestatem sub circumscrip-
tione alicuius imaginis existimant
adorandam. *XVII*, 8, 1 quae sub
aliqua sponsonedecernimus. *XVIII*,
7, 3 in suis domiciliis sub priu-
ilegio huius nominis perseuerant.
XVIII, 6, 3 sub unius saporis ob-
lectatione. 16, 3 ut sub recorda-
tione sanctorum seminarum uel
sub sacrae lectionis historia noxae
titillationis stimulus excitetur. *N*
VI, 12, 3 illi sub aemulatione legis
(negabant dominum), tu sub pro-
fessione antistitis. 23, 3 sub exem-
pli Ionae prophetae. — sub colore
C I, 20, 1, 21, 1, *V*, 21, 1, *X*, 5, 2
XIII, 13, 1, *XVI*, 20, *XVII*, 21, 2;
cf. color. — sub intuito *C XVIII*,
1, 2. — sub nomine *N VII*, 23, 2.
— sub occasione *I IIII*, 22, 2, *V*, 7,
41, *C II*, 21, 1, *VII*, 34, 1, *X*, 5, 2
XVII, 20, 7, *XXII*, 6, 5. — sub
praetextu *I X*, 5. *C II*, 2, 4, *III*,
20, 1 *et 4* *cf. obtenuit*.
subarratum tenere *C VII*, 6, 4.
subaudire *C XVI*, 22, 2 *et passim*.
subcinctoria *I I*, 5.
subcumbere *absolute*. *C III*, 6, 3 ad-
uersarii uel potentia uel factio-
ne subcumbere.
subdere = adiungere *C II*, 1, 3, *XVII*,
20, 7, *XXI*, 18, 1, *N IIII*, 5, 1, *VII*,
7, 2, 23, 2, 24, 1 *cf. inferre*, sub-
iungere.
subdiuiale atrium *C XVIII*, 1, 2, opus
XXIII, 3, 1, 4, 3.
subiacere. *I IIII*, 42 quod ut possit
non euuenire, tuae non subiacet
potestati. — *VIII*, 17.
subiectio = oboedientia, humilitas. *I*
III, 2, 24, 2, 25, 30, 2 *et 6*. —
carnis *I V*, 13 corporis *V*, 17, 1
monasterii *VII*, 19. — *I XII*, 27,
2, 32, 2. *C II*, 14, *III*, 1, 2, *V*, 25,
2, *VIII*, 16 *t*, 11, 2 *pr. ad Cont.*

- p. III, §. 2. XVIII, 16. 11. XVIII,
5. 2. XX, 1. 3. XXI, 29. 1.
- subicere. C XVIII, 15. 6 cum ita se
omni contritione carnis ac spiritus
subieciisset.
- subintraente gloria uanitatis C VI, 10.
4. s. alia meditatione X, 13. 1.
- subitanus C VI, 17 t. 17. 1. VIII, 2. 2.
- subiugare I V, 16. 2. 19. 1. XII, 11. 2.
C VII, 5. 2. XV, 10. 5. XX, 1. 2.
N VII, 13. 3.
- subiungere = adiungere I II, 13. 3.
VIII, 9. X, 13. 16. 21. 5. C VII, 31.
3. XI, 9. 3. XII, 8. 6. XIII, 12. 8.
17. 4. XV, 7. 3. XVII, 25. 8 et
17. XX, 8. 2 et 7. XXII, 11. 3.
15. 2. XXIII, 17. 6. XXIII, 26. 14.
N 1. 5. 2. VI, 8. 1; cf. inferre, sub-
dere.
- subleuare. C XX, 1. 2 tantumque eum
emanis illa prouincia uirtutum suarum
atque signorum gloria subleuasset (sublimasset *codd. interpo-
lati*); cf. eleuatus.
- sublimatus usque ad prophetiae gra-
tiam I IIII, 23 ultra nubium alti-
tudines C V, 20 a terra VI, 10. 2.
- dignitatis apice VII, 5. 3. sublimari
ad contemplationem dei VIII, 3. 2. uelut naturali puritatis sua
beneficio subleuata leuissimo spi-
rituali meditationis adflatu sublimabitur ad superna VIII, 4. 2.
- uirtutum eminentia sublimatus X,
6. 2. ad spiritualia X, 7. 3. ad cae-
lestia X, 14. 2. supra omnem le-
gem tantarum uirtutum meritis
sublimatus XXI, 33. 1.
- sublime. C XXIII, 9. 1 per extentas
in subline lineas.
- subministrare *absolute* I X, 22 t.
- submissa in terram paenitentia I. e.
prostratus in terram III. 16. III,
1. 1; cf. III, 16. init.
- submissio uasis euangelici I III, 3. 4.
- submitti *reflexive*. I V, 14. 4 cum ad
hanc (curam) necessitate submit-
timur. C VII, 19. 2 carnalis gastris-
margiae humilitate submitti. VII,
27 Macario in oratione submisso.
XXIII, 5. 6 caritatis contempla-
tionis submittitur. 11. 1 terrena co-
gitatione submitti. — C XVI, 23
tametsi quiddam de proposita di-
- strictione condescendendo submis-
serit.
- subplantatio (= deiectio) uitiorum *pr.*
ad Conl. p. L §. 5 C XII, 11. 2.
peccati C III, 7. 11.
- subplantator C XII, 11. 2. N VII, 9. 2.
- subpletio diabolica C VII, 31. 1.
- subpositio manus C XXII, 13. 6.
- subputare I II, 7. 1. C VIII, 2. 2.
- subputatio temporum C VII, 3. 1.
Quadragensimae XXI, 25. 2. digi-
torum (*das Fingerrechnen*) XXIII,
26. 7.
- subrelinquere C IIII, 6. 3. XII, 6. 8.
XIII, 14. 4.
- subrepercere I VI, 20. 23. C XX, 9. 1.
- subreptio = obreptio. I IIII, 13 si
casu aliquo per subreptionem uel
ignorantiam huiusmodi uerbum de
ore eius effugerit. C XXIII, 6. 5
cogitationum subreptiones.
- subsannare C VIII, 24. 1. XII, 13. 3.
XV, 5. XVI, 18. 1.
- subsistere. I VIII, 5 oportet sanum
subsistere. C XIII, 3. quod actua-
lis perfectio dupli ratione subsistat;
cf. 3. 1. 4. 1 — 1. 3 reli-
gionis disciplina certo ordine ac
ratione subsistit. XVII, 28. 1 sine
quibus non potest nostra salus sub-
sistere. XXIII, 8. 2 fastidiunt sancti
uniuersa quibus mundus iste sub-
sistit.
- substantia (*et plur.*) = opes, facul-
tates. I IIII, 14. VII, 14. 1. 16. 17.
1 et 5—6. 25. 2. 27. X, 7. 6. 10.
12. 18. 21. C 1. 2. 1 III, 21. 1.
XXI, 33. 1 et 5 et *passim*. — s.
cotidiani uictus I VI, 1. 2. alio-
niae uictusque X, 22. = po-
testas. N III, 10. 3 ego praedi-
cationem dominicae passionis non
solum non inuinuo, sed, quantum
in uoto est ac substantia mea,
augeo.
- substantialis res C IIII, 10. 3. 11. 1.
- substantialiter malum C VIII, 6.
- substantiu[m] *cum prepos.* *pro ad-
iectivo*. C VIII, 7. 2 quod de illa
immensa ac sine principio (= ini-
nitibili) et incomprehensibili ma-
iestate satis humile est sentire. 18.
1 despicentes beatum Antonium
uelut imperitum ac sine litteris
(= inlitteratum) uiurum.

- subter residentibus exhiberet umbra-
colum (arbor) **I** IIII, **24**, **2**
subtexere = complere. **N** VII, **5**, **5**
lucustis repente subtexi aëra.
subtilis = sagax, callidus. **I** IIII, **9**
alias subtilissimus diabolus inlu-
dere uel deicere iuniores non po-
terit. — **V**, **10**, **VI**, **13**, **1**, **VIII**, **4**,
XI, **7**, **XII**, **24**, **C** XXIIII, **19**, **2**
subtilitas = sagacitas, calliditas. **I**
V, **39**, **3**, **C** II, **13**, **3** callidissimus
inimicus decipere fraudulenta sub-
tilitate festinat. IIII, **3** callida sub-
tilitate.
subtiliter = sagaciter, collide. **N** **L**,
3, **4** quod subtiliter his uel, ut ue-
rius dixerim, subdole patrocinatur.
— **I** VI, **13**, **1**, **C** VII, **15**, **3**
subuersionis atque luxuriae causa **I**
V, **6**, ruina tantæ subuersioñis gra-
uissime mouebantur **C** XV, **3**, **1**
subuersio ciuitatis XVII, **25**, **11**
hominiꝝ XVIII, **16**, **7**
suburbiorum loca **I** II, **5**, **2**; cf. **C**
XVIII, **5**, **3**
succiduꝝ = emortuaꝝ. **C** VIII, **2**, **3**
effossis succiduis mortuisque ru-
deribus passionum.
succincta breuitate **I** II, **10**, **3**
succresceret in parendi uirtute **I** IIII,
25, in hac humilitate ac patientia
proficias atque succrescas **36**, **2**
sudare certamina **I** V, **12**, **1**; cf. de-
sudare.
sufficere cum infin. = posse. **C** III,
10, **4** conferre non sufficit (abre-
niuntio). VII, **26**, **5**, VIII, **1**, **1**
XII, **7**, **1**
sufficienter **I** V, **1**, **C** VIII, **26**, **1**, **X**,
14, **1**
sufficientia **I** IIII, **14** t. **V**, **7**, **X**, **19**, **s.**
nictus **X**, **23**, cotidiani nictus at-
que indumentorum **C** XVIII, **7**, **5**
sufficit haberi **I** V, **10**
suffocatrix zizania **N** **L**, **2**, **1**
suggerere. *Inst. praef.* §. **1** divina sa-
pientia suggesterent. **L** **4** amputatos
habere eos actus mundi huius sug-
gerat abscisio manicarum. **V**, **6**
quantum animi libido suggesterit
usurantes. **X**, **2**, **4** idem morbus
necessarias suggestit salutatibus
fratribus exhibendas. VI, **7**, **1**, **XI**,
14 t. *praef.* ad *Conf. p.* **L** §. **3**
sancto spiritu suggestente. **I** **20**, **1**
et **5**, **21**, **2**, **VII**, **8**, **1**, **15**, **2**, **X**, **10**,
2, **XIII**, **12**, **XVI**, **26**, **2**
suggestio praua **I** II, **14** inimici IIII,
9, **C** III, **2**, **2**, **VII**, **4**, **2**, **X**, **10**, **10**,
dira **I** VIII, **8**, **3**, diabolica **C** II,
11, **6**, immunda VII, **15**, **2**, perni-
ciosa **X**, **10**, **10**, subdola XXII, **10**,
2, subtilis **I** VI, **13**, **1**, **C** XXIIII,
6, **5** uanae gloriae XXIIII, **7**, **2** —
suggestiones carnales **I** VI, **17**
prauae VIII, **9**, noxiae **C** II, **10**, **3**
VII, **16**, aduersae VII, **4**, **2**, malae
VII, **5**, **3**, subtilissimæ XXI, **26**, **4**
fraudulentæ XXII, **10**, **3**
suggestor bonarum rerum (deus) **C**
VII, **8**, **2**
summitas perfectionis **C** XVIII, **2**, **4**
sunt quibus *cum indic.* **I** II, **2**, **2**
super **I** *cum accus.* **I** IIII, **31** *super
montem posita ciuitas. **I** III, **3**, **2**
spiritus sanctus super apostolos
descendisse coprobatur. **3**, **3** saucti
spiritus aduentum super apostolos
commeasse. **C** VIII, **14**, **1** super
quos sibi vindiceut principatus.
XV, **3**, **2** super mortuum nomine do-
mini innocemus. **N** VII, **19**, **3** super
uniuersa regnauit (cf. *Coripp. Ioh.*
III, **408**, *Iust. II*, **178**) *super illa
addatur **C** VIII, **24**, **2** — **2** *cum
ablat.* **C** IIII, **4**, **1** super puritate
cordis extollanur. **15**, **2** super suc-
cessibus puritatis confidere. XVII,
22 super huiuscmodi causis ineui-
tabile esse meudacium. **24**, **1** quid
aliud possimus quam apertum
super his iudicare mendacium.
XVIII, **16**, **4** erit etiam super hac
passione probatio. XXIII, **15**, **7** in-
gemescens super hac lege peccati.
superabundantia (substantiarum) **I**
VII, **16**, gratiae **C** XIII, **16**, **3**
amoris XVI, **14**, **3**
superadicere **C** VI, **15**, **VIII**, **31**, **XXI**,
25, **3**, **XXIIII**, **26**, **10**
superaedificare **C** XXI, **31**, **2**
superare certaminum genera **I** V, **18**,
2, conflictum **19**, **2**
supercrescere **C** VIII, **21**, **9**
superequitat furor **C** V, **13**, cum in-
considerata superequitant libertate
XVI, **21**
superextollantur affectui ceterorum **C**
XVI, **14**, **4**

- superficies labiorum **I** IIII, **39**, **2**, cu-
 tis **I** VI, **11**, operationis VIII, **20**,
 2, uocis ac litterae **C** VIII, **3**, **1**
 superfluo **I** IIII, **16**, **2**, **C** III, **15**, **3**
 superfluum *cum infinit.* **C** VII, **2**, **3**
 aliquid commemorare superfluum
 puto. **N** V, **1**, **2**. — *cum accus.*
 et infin. **I** IIII, **13** illam uirtutem
 commemorari superfluum puto. **C**
 V, **6**, **5** eratque superfluum sperari.
 VIII, **23**, **1** erat superfluum extrin-
 secus offerri remedium. **24**, **3** erat
 hoc superfluum fieri.
 supergaudere ruinis **C** VII, **21**, **4**
 superinducta naturae uitia **C** V, **19**, **4**
 superinferri mensae **I** IIII, **17**, quibus
 post haec superintulit canistrum
 C VIII, **1**, **2**.
 superinprimere **C** VI, **12**.
 superponere lassitudinem corpori **C**
 1, **21**, **1**.
 •superstantialis panis **C** VIII, **21** *t.*
 21, **1**.
 superuenire = superare, praestare. **I**
 V, **4**, **1** iste laboris studio super-
 uenit ceteros.
 superuolantite flamma in clibano **C**
 XV, **10**, **1**.
 supinum in um. **C** XIII, **5**, **3** uellent
 ultum ire. — *in u?* **C** XXIII, **3**,
 4 magna haec et paeclaria intuitu
 atque mirifica.
 suppleri iraenudia **I** IIII, **15**, **1** dol-
 lore **C** VIII, **27**, XVIII, **11**, **4** fu-
 rore **I** VII, **7**, **5**, **C** XVI, **19**, **1**
 caligine **I** X, **2**, **3**. — **C** VII, **19**, **3**,
 25, **1**, **27**, **32**, **L**.
 supplicare pro **C** XIII, **12**, XVII, **25**,
 6, XXI, **4**, **2**, **N** VII, **19**, **4** ab ali-
 quo pro **C** XXIII, **6**, **3**.
 supplicatio = precatio, oratio **I** II,
 7, **2**, **10**, **3**.
 suppressio ueritatis **C** XVIII, **3**, **3**.
 supra quos potestates administrare
 noscuntur **C** VIII, **14**, **2**, supra
 dictus *praef. ad Conl. p. L* §. **2** *et*
 passim.
 surgere = resurgere. **C** L **10**, **2** cor-
 pusque istud quod nunc animalne
 est surrexit spiritale (XIII, **8**,
 7 quia surrexit tertia die **I Cor.**
 15, **5**).
 suscepito **I** IIII, **7**, **C** XIII, **4**, **2**,
 XVIII, **6**, **4**, **9**, **2**, XXI, **14**, **3**, XXIII,
 3, **1**, **5**, **3**, **N** I, **5**, **8**, IIII, **1**, **2**, **3**,
 4, **9**, **3**, **V**, **5**, **3**, VII, **23**, **2**.
 susceptor (deus) **C** XIII, **17**, **2**, dei **N**
 V, **2**, **1**.
 susceptrix deitatis = theodoschus **N**
 III, **15**, **2**.
 suspicere = intelligere. **C** XVI, **27**,
 4 similiter et illud suscipiendum
 est. — suscepti = filii **I** X, **7**,
 L, **14**, **C** VI, **10**, **5**.
 suspectus *actue*. **C** XII, **4**, **3** (sommus)
 ut deceptor fraudulentissimus pu-
 ritatis adtonita atque suspecta
 mente captiatur.
 suspendere. **N** III, **6**, **7** nec male con-
 ceptum errorem infidei amplius
 deliberatione suspendit. — suspen-
 dere aliquem a re = interdicere.
 I II, **16** *t.* ab oratione suspensus.
 II, **16**, IIII, **16**, **2**, **20** nosmet ipsos
 a dominica communione suspendere
 C XXIII, **21** *t.* **21**, **1**.
 suspiciens. **C** XXIII, **16**, **4** quem tota
 suspiciens ueneramini.
 sustentare = gestare **I**, **1**, **2**, **4**.
 sustentatio carnis **C** II, **22**, **1** senec-
 tus XXIII, **13**, **3** = tolerantia
 C XVI, **26**, **1**, XVIII, **13**, **2**, XVIII,
 14, **7**.
 susurraciones **I** VII, **9**, **3**, X, **20**.
 suus *et sui*. **D** suus *pro eins*, eorum.
 I III, **8**, **3** impertinentia naturae
 quod suum est. IIII, **3**, **1** perqui-
 ritur ne de pristinis facultatibus
 suis inhaeserit ei uel unius num-
 mi contagio. **25** humilitatis eius
 enitesceret gratia atque oboediens-
 tiae suaui odor per mona-
 steria uniuersa fragraret. **C** VIII,
 25, **1** quod uos de diabolo mouerat,
 quod uidelicet tam ipse quam pater
 suis mendax pronuntiari uideatur
 a domino. XXIII, **9**, **2** ad hunc
 semem cum germanus suis uenis-
 set. **21**, **3** nec nostri animi te of-
 fendat laxatio, quae nisi remissione
 quadam rigorem intentionis suaec
 (i.e. animi) interdum relenet. **N**
 III, **15**, **3** ideo sermo suus caelestis
 doctrina erat, fides sua magiste-
 rium diuinum erat. IIII, **13**, **3** quid
 separare corpus suum a filio dei
 appetis. VII, **13**, **1** tantum in eum
 persecutoribus suis licere. **19**, **1**.

qui hoc non suum dicis sed alienum. **19.4** idem nis dominum fuisse quod unum ex seruis suis. **21.4** ut Leporius discipulus suus dixit. — *C I, 8.4. VII, 26.5. XII, 8.3. XIII, 13.3. XXIII, 14. et alias saepe. 2) suis abundat. I X, 21.2* non industriae suae labore, sed inertiae pannis operiri. *C XI, 3.2* multa oppida fugatis habitatoribus suis eluivis illa uelut insulas fecit. *XI, 10* pro persecutoribus quoque suis orabit. *cf. XIII, 17.4. IIII, 24. L, V, 40.3. — 3) sui (pron. reflex.) pro suis. C XIII, 1.3 ad insinuationem sui. XVI, 27.1 ad ultionem sui. *I III, 18.28. X, 16. C L, 14.8. IIII, 12. L, XX, 1.3. N I, 5.2 et 5 et 7. III, 3.1. 6.2. 14.3. IIII, 2.2 et 3 et 4. V, 4.3. VI, 23.3. VII, 3.4. 21.4. 24.4. — 4) pronom. reflex. pro is uel ipse. C XVII, 5.1 hoc enim et seniorum nostrorum dilectio sibi (= eis) spondere nos conculpit. *N V, 15.3* nemo enim liberare aliqua re quemquam potest, nisi ea re ipse liber sit qua a se (= ab ipso) alius liberatur. *I I, 11.2. C XXI, 4.1. 16.3. N II, 2.6. III, 15.2. V, 4.3. 10. L VI, 6.5.***

sycomorus *C XIII, 15.1*

syllogismi dialectici *I XII, 19.*

σύμβολος = collatio *N VI, 3.3.*

symbolus, i = symbolum *N VI, 3.2 et 3.4.1 et 2.6.1 et 2 et 3 et 5.8.1 et 2.9.1 et 2 et 3.10.3. 21.22.5* (symbolum *nusquam*).

synagoga *C XVII, 19.2*

synaxis = conuentus *I II, 12 t. 10. L, 11. 2. 17. III, 5.1. IIII, 16.1 et 2. C L, 23.4. VII, 34.2. VIII, 34.13. 36.3. X, 10.8. 13.2. XV, 1.1. XVII, 3. XX, 2.2. etiam de uno monacho dicitur uestimentam uolens synaxin celebrare *C VIII, 16.1.**

syncelliae *C XX, 2. L*

synechoxe *N VI, 23. L*

synecdochicus *N VI, 23.3.*

synonymorum coniunctio. I I, 4 uelaminis indumentum. *III, 24.3* festiuatatis sollemnitas. *III, 29* confusionalis uerecundia; *cf. V, 39.3*

VII, 13. — IIII, 41.2 responsionem talionis. *V, 2.2* secretorum arcana. *V, 5.2* laboris afflictione. *V, 9* ieumiorum inedia; *cf. C I, 2.3. — IV, 16.2* congressionum confictu; *cf. 16.1. — I V, 17.2* agonus certamen; *cf. VI, 7.2. C V, 14.3. — L V, 19.1* pacis otio. *V, 19.1* conluctionum certamina. *V, 19.2* proeliorum certamina. *V, 29* pugnas certaminum. *V, 39.3* uictus alimenta. *VI, 10* peccati noxiam. *VI, 12* curam medicinae. *VII, 3.2* posteritatis propaginem. *VII, 13* medicinae curatio. *VII, 14.1* ualitudinis morbus. *VIII, 5* languoris morbo. *X, 7.6* labore operis. *X, 13* rigorem districtonis. *C L, 2.2* negotiationum commercia. *VI, 8* crudelitatis saecutia. *XIII, 9.5* aegritudinis morbus. *XIII, 13.1* munificentiae largitas; *cf. 16.4. — XIII, 12.2* dignationis gratia. *XIII, 15.1* gratiae dignatione. *XIII, 7.4* sciscitans scrutaretur. *XVII, 2.2* promissi pactio. *XVII, 8.3* incommodi iactura. *XVIII, 7.7* subiectio nis humiliatio. *XVIII, 14.4* humanitatis mansuetudine. *XVIII, 16.10* humiliatio subiectio nis. *XVIII, 5.2* oboedientiae subiectio nis. *XX, 1.2* heremi solitudinem. *XXI, 9.1* reatu praevaricationis. *22.6* remissionis indulgentia; *cf. 23.2. — 23.4* adhortatio nis communio nis. *XXII, 6.2* inquisitionis indaginem. *6.3* ope auxilii — medicina remedii. *6.7* castimoniae puritate. *7.3* sordis contagione. *15.1* tyrranidis domi natione. *XXIII, 12.4* fraudis dolositas. *12.7* potentiae uirtute. *XXIII, 2.2* commodorum compendia. *3.1* ubertatis fecunditate. *N L, 5.3* fidei credulitate. *III, 6.6* loquacitatis garrulitate. *III, 6.1* mysterii sacramentum. *ibid.* orationis narratione. *V, 7.7* distractione discussionis. *9.2* heremi solitudines. *11.3* clamoris protestatione.

syrtes portubus praetentae *N VII, 1. L*

taeter = ater, niger. *C II, 1.4. VII, 16. IV, 2.3* tenebrae. *C II, 13.7*

- Aethiops. III, 8, 1 colores. — tae-
trior morbus I VIII, 5.
tameu. N VI, 1, 1 et quomodo id ta-
men factum sit.
- tamenets *cum coni.* I II, 13, 3. C XVII,
17, 5.
- tanti = tot I VII, 11, X, 14. C V,
15, 2 VII, 20, 2, 33. VIII, 24, 1
XIII, 1, 2 XX, 8, 5 XXI, 10, 3
XXXII, 2, 3.
- tanto opere I X, 7, 3. C III, 2, 1
- tantum eum subleuasset C XX, 1, 2 —
in tantum = adeo, tantopere I VI,
7, 2, 10 VII, 24 VIII, 8, 1 X, 24
C L, 14, 9 II, 4, 3, 7, 2, 24 L III,
16, 1 et 2 III, 1, 1 6, 1 13, 1
V, 8, 3 VI, 3, 4 VIII, 5, 1 XII,
3, 2 XIII, 7, 4 XVI, 10, 13, 16, 1
XVII, 12, 1 20, 10 XVIII, 16, 11
XVIII, 6, 3 et 4 XXI, 9, 4 XXII,
6, 8 *passim.*
- tegumen = sinuatio. C XVI, 18, 6
amaritudo persecutionis atque odio
tui hoc tegumen adsumpsit; cf. ne-
lamen.
- teloneum C XXI, 28, 2
- telos C 1, 2, 1
- temperare = abstine, *cum ablat.* I
V, 8, 21, 5, 22
- temporalitas N V, 8, 4
- temporaria uita C II, 11, 7
- temporaria C XIII, 13, 3 N III, 2, 1
- temporum consecutio.* I III, 30, 5
- staporem incessit, cur fecerit. V,
17, 3 ut aperiret, si nelitus, ad-
iecit. C II, 2, 1 quaerebatur qua-
nam uirtus monachum possit eu-
stodire. VII, 3, 1 contulit nobis,
ut disceremus quid esse nequeamus.
XII, 1, 2 complexa est, ut, utrum
. . . possit, pandemerus. N 1, 3, 1
ut adsererent homines, si nelit,
sine peccato esse posse. VI, 3, 4
consulens ut non laboraret mens
capere, quod possit memoria con-
tineare.
- temporum uariatio. p. ad Conl.*
p. L §. 7 si quis uoluerit et desi-
derat. C L 10, 5 cum iam non
fuerit . . . sed transibunt. XII, 10,
2 quidquid comprimitur . . . quid-
quid fuerit denictum. — I V, 7
- temptatio I III, 38 t. 3, 1 6 et pas-
sim.
- temptator C XIII, 14, 2 et 6 XVIII,
16, 2. — *adiect.* N V, 9, 4 a po-
pulo temptatore.
- tempus est transire N VII, 16, 3
- tenacitas infidelis C XII, 2, 6 per-
petua XIII, 10, 2
- tendere. I V, 4, 4 ut in his bonis ad
eorum nos imitationem tendamus.
X, 20 ne in maiorem operis modum
tenderetur. C VIII, 16 t. ad quas
orationum species nosmet tendere
debeamus; cf. extender.
- tenera in religione infantia I III, 4, 1
- teneritudo frontis i. e. pudor quidam
subrusticus C XVII, 2, 3
- tennare. C XXII, 3, 6 quorum corpora
neendum longa ieuniorum castiga-
tione tenuata sunt.
- tenus: terra tenus C XI, 4, 1
- tepescere. I II, 5, 3 cum fides nec-
dum tepusset. C XVIII, 5, 2 cum
apostolorum excessu tepescere coe-
pisset credentium multitudine.
- tepide fuerit exsecuti (regulam) I III,
33 tepide eam (renuntiationem)
post exsequentes VII, 15, 2 tepide
sitientibus (perfectionem) C L L
- tepidus C III, 7, 9 III, 12, 2 et 5 et
6 XII, 5, 1 XIII, 13, 4 XVIII,
4, 2 *passim.*
- tepor (= neglegentia) I II, 10, 2 III,
11, 38 VII, 14, 1 19, X, 6 XII, 22
25 C XVI, 14, 3 *passim.*
- terere seriem annorum C II, 13, 9
- terginersatio nequitiae C VIII, 10, 1
- infidelis N II, 3, 2
- tertia (sollemnitatis) I II, 2, 2 III, 3 t.
1, 4, 2, 7, 1, 11
- testificatio = inuocatio testis. C XXI,
4, 1 sub diuini nominis testifica-
tione proclamauit.
- texere landem I VI, 14 t. 14
- textus scripture C X, 13, 1 euau-
gelii *ibid.* psalmi X, 13, 2 neteris
instrumenti XVII, 19, 2 orationis
dominicae VIII, 17, 4 lectionis X,
11, 6 symboli N VI, 3, 2, 5, 2, 6
1 et 2, 9, 1
- theodosch caro N III, 15, 2 imago
V, 2, 1 3, 1 forma VII, 8, 1 et 2
— subst. theodoschi (*nom. plur.*) V,
3, 2, 4, 2
- θεοπτική (scientia) C XIII, 1, 2, 2
8, 1

- theoreticus. *C* **L** **1** uirtus. **XIIII**, **8**, **3**
 disciplina. **9**, **2**. XVIII, **9**, **1** puritas. XVIII, **5**, **2** sublimitas. XXIII, **4**, **4** claritas. — theoretica (*scil. scientia*) XIIII, **2**.
- theoria *I* XI, **18**, *C* **L** **12** *t.* **L** **8**, **2** et **3**, **12**. III, **1**, **3**. VII, **3**, **4**. X, **10**, **1**. XIIII, **3**, **1**. XXII, **13**, **2**. XXIII, **3**, **1**. **5**, **4** et **5**, **13**, **2**. — plur. *C* III, **7**, **3**. VI, **10**, **2**. X, **8**, **5**. **10**, **14**. XVIII, **4**, **1**. **6**, **4**.
- theotocos *N* II, **2**, **8**, **5**, **3**. theotoci VII, **29**, **2**. theotocon II, **2**, **1**. III, **12**, **5**. *V*, **L**, **3**. VII, **29**, **3**. **30**, **2**. theotoco VII, **29**, **2**.
- theriacae remedium *C* XVIII, **16**, **13**. θερακόν animae *C* XXIII, **15**, **3**. θερακός; *C* V, **11**, **2**.
- timere *cum infin.* *I* VII, **15**, **1**
- tinunculus *N* VI, **7**, **3**.
- titillari carnis aculeis *C* XXII, **2**.
- titillatio uoluptatis *I* VI, **20**, *C* XII, **16**, **2**. carnis *C* IIII, **16**, X, **10**, **9**. mentis *C* XXII, **6**, **10**. scurrilis dicti *C* VIIII, **3**, **3**. libidinis *C* XI, **14**. XXII, **6**, **6**. passionis *C* XII, **8**, **5**. cenodoxiae *C* XXII, **13**, **2**. quaedam *C* XVIII, **12**, **3**. noxia **16**, **3**.
- tolerantia = patientia *I* IIII, **6**.
- torpida mens *I* VII, **1**. regiones *C* XXIII, **8**, **5**.
- torridi solis radii *C* **L**, **2**, **1**.
- tortuosi corporis membra *de serpente N* VII, **L**, **2**.
- totidem = itidem *I* III, **9**, **2**. VIII, **3**; cf. *Ind. ad Lucifer. Calarit. ed. Hartel (rell. locis apud Cassianum itidem in codd.)*.
- totus. *I* VIII, **7** tota formidine. *C* III, **5**, **4** tota animi feruore. **22**, **4** tota uirtute; cf. *L* **5**, **3**. IIII, **20**, **2** — VI, **10**, **2** tota animi alacritate. VIII, **18**, **2** tota magica arte. VIII, **12**, **2** tota cordis intentione. **18**, **2** tota horrore. XIII, **14**, **1** tota immicci crudelitate. XXIII, **16**, **4** tota suspicitione. — totus = omnis. *I* II, **6** totis Quinquaginta diebus. **9**, **2**. **13**, **1**. **18**. III, **9**, **3**. V, **L**. *C* XIII, **18**, **3** et **5**. XXI, **11** *t.* **19** *t.* **11**. *N* VII, **5**, **6** *passim*. — totum = omnia *C* V, **15**, **3**. — in totum = omnino, penitus. *C* XIII, **14**, **2** licet gratia dei non in totum illi defuisse credenda sit.
- tractatus = sermo exhortatorius, conlatio *I* XI, **16**. *C* X, **9**, **3**, **11**, **6**. XII, **7**, **3**. = dissertatio, liber *N* VII, **6**, **1**. = cogitatio, consideratio *I* III, **4**, **2**. *C* XIII, **12**, **6**. XVII, **26**. traditio seniorum *I* V, **2**, **1**. XII, **13** *t. praef. ad Conl. p. I* §. **6**, **6**. *C* II, **13**, **2**. traditio patrum *I* V, **23**, **2**. VI, **L**, **14**. XII, **16** *passim*. — traditio catholica *C* X, **3**, **3**.
- traducere = infanare. *C* II, **10**, **3** traductus quodammodo ac dehonestatus abscedit.
- trahere sibi occasionem morbi *I* VIII, **4**, **5**.
- transgressio (*scil. mandatorum*) *C* VI, **11**, **11**. VIII, **22**. XI, **8**, **5**. XVII, **10**.
- transgressor *absolute C* XVII, **30**, **1**. XXI, **6**.
- transgressus *passive. C* XI, **3**, **1** transgressis limitibus.
- transitoria confabulatio *C* XVII, **29**, — transitorium aliiquid postulare *C* VIII, **24**.
- transitorie proferre *C* VIII, **10**, adtingere XXI, **36**, **1**.
- transmigratio *C* III, **7**, **7**.
- transiectio lemborum *C* XV, **3**, **4**.
- trapezita *C* **L** **20** *t.* **20**, **1**, **21**, **2**. II, **9**.
- trenescere *cum accus.* *I* VIII, **7** oculi lunus eius tota formidine tremescentes. *C* X, **10**, **13** quos morte grauius antea tremescebam.
- trepida (= incerta, instabilia) rudimenta *C* VII, **3**, **2**.
- tribulationes *C* IIII, **12**, **4**. VI, **6**, **2**. **11**, **1**.
- triduana inedia *I* V, **5**, **2**. ieinium X, **2**, **3**.
- trina confessio *I* III, **4**, **2**. abrenuntiatio *C* III, **3**, **2**. — trina uice *C* II, **23**, **1**.
- tripudiantem laetitia II, **8**, **2**.
- tristari *I* IIII, **39**, **2**. VII, **4**.
- tristificatus *C* XV, **10**, **2**. XVI, **19**, **1**.
- triumphare *cum accus.* *I* V, **11**, **2**, **18**, **2**. *C* II, **11**, **4**. *N* IIII, **9**, **4**.
- triumphator *I* V, **18**, **2**.
- troglalia *C* VIII, **L**, **2**.
- tropaea reportant *I* IIII, **23**. tropaeum crucis *I* III, **3**, **3**.
- troponius sensus *I* VIII, **10**. tropica significatio *C* VII, **5**, **1**.

tropologia C XIII, 8 *quater*.
 tropus N VI, 23, 1–3.
 truncatio capitis I VIII, 8, 3.
 truncatus membris C VII, 5, 7.
 trutinae examen C XXI, 22, 3.
 trutinare C I, 21, 2. XXIII, 8, 3.
 trutinatio C XII, 8, 2.
 tui *pro tuus*: C XII, 9 eum uenia tui.
 XIII, 2 pace tui dictum sit.
 tum . . . quando N II, 6, 1 tum . . .
 eum N VII, 10, 1.
 tumor saecularis philosophiae C I,
 20, 2 sapientia gentilis XVII, 16, 1.
 tunc . . . cum I II, 10, 3. 13, 2. III,
 42, XII, 29, 2. C XX, 11, 1 XXI,
 23, 2. XXIII, 19, 1 21, 2. XXIII,
 9, 4. N III, 6, 6 tunc . . . si C XXI,
 17, 1 tunc . . . nisi CVIII, 13, 2. tunc
 . . . quando C X, 11, 5 N V, 4, 4.
 turbines temptationum C VI, 10, 3.
 turpiloquia C V, 16, 3 et 5.
 tutamen C XVII, 25, 1.
 typica sacrificia I VI, 8.
 typus maiorum Inst. *praef.* §. 8. do-
 mini C XVI, 14, 2. — I II, 2, 1.
 3, 5. III, 4, 3. III, 22 t. 15, 2. 17,
 22.

uacantes = desides I X, 9.
 uacare. IV, 9 ieunia uacuantur. XII,
 16 ne haec omnia uacuenus. C III,
 15, 3 ut studium nostrum uacue-
 mus. VIII, 14, 2 quos gradus ad-
 serit uacuando. XX, 12 fructum
 praeuii uacnaret aeterni. — *cum ablat.* C I, 4, 2 (agrum) uniuersis
 infructuosis uacuare graminibus.
 XXII, 3, 4 mens spiritualibus stu-
 diis atque exercitiis uacuata; *cf.*
 euacuare.
 uacuitas N VII, 18, 1.
 uacuum *cum ablat.* C I, 18, 2. VIII,
 19, 2. XV, 7, 4. N II, 5, 7 — *cum*
praep. a I II, 12, 2. C I, 16. V,
 26, 1 N II, 3, 2 — uacuum *sub-*
stant. C I, 5, 1 eum inutiles in
 aera uacuumque fuderint iactus.
 ualitudo = uitium, morbus I VII,
 14, 1 paralyseos ualitudo C VII,
 26, 4 XIII, 16, 3.
 uaniloquia C VIII, 3, 1.
 uasculum = corpus C X, 7, 3. uasen-
 imm corruptionis XII, 12, 1.
 uatiuinatus *passive.* I III, 3, 3 natu-
 cinatum per prophetas aduentum.

ubi = quo. C XXIII, 24, 6 ad illam
 metropolim ciuitatem, ubi noster
 cursus debet esse directus.
 ubique et omnia penetrantis I VIII, 7.
 uegetatio sancti spiritus C XVIII, 16,
 12.
 uehementiores in nequitia C VIII,
 18, 2.
 uel = et. Inst. *praef.* §. 5 ne per-
 cipi quidem uel intelliagi. §. 9 mo-
 nasteriorum quae per Palaestinam
 nel Mesopotamiam habentur. I I,
 9, 1 et 2. II, 12 t. 5, 1, 6, 17. III,
 1 t. 3 t. 8 t. 1, 2, 3, 1 11, 12. IIII,
 1 t. 19 t. 17, 22, 29. VI, 22 t. 14,
 18, 22, 23. X, 20, 21, 1 et 3, 24.
 XII, 25 t. 31 t. C VIII, 16, 4 XVIII,
 5, 4, 13, 3, 15, 6 — uel . . . nel =
 et . . . et. I III, 24, 2 uel mentis
 eius uel subiectionis integritas. 30,
 2 pro reverentia uel uitiae suae
 uel aetatis nel sacerdotii. V, 41 t.
 31, 33. VI, 4, 19. VII, 30, X, 18.
 XII, 4, 3, 8, 3. *praef. ad Cont. p. L*
 §. 6, 1, 22, 2. II, 13, 11. III, 6, 1.
 V, 6, 6, 22 VI, 1, 2, 3, 4. VIII, 25,
 4 et 6. VIII, 6, 1, 29, 3, X, 2, L
 3, 1 et 4. 10, 1. XIII, 11, 4, 18, L
 XV, 10, L XVI, 1, XVII, 5 t. XVIII,
 5, 2, 11, 3. XXI, 1, 1 — uel =
 saltini I II, 9, 2 et 3, 15, 1 et 2.
 III, 7, 2. IIII, 3, 1, 13, 15, 1, 16,
 1 et 2. V, 31, 40, 3. VII, 30. VIII,
 13. VIII, 3, X, 2, 1. XII, 21, 3
passim — uel sic I XII, 22. C
 III, 5 — nel certe I VII, 4. C
 XIII, 8, 3. XXI, 21.
 uelamen = dissimulatio. I III, 9 nisi
 cum eum ad cogitationum suarum
 uelamen inlexerit. — uelamen ex-
 cusatlonis I X, 21, 2. inertiae
ibid.
 uelle: magis uelle N II, 1, 2. — nelis
 nolis N II, 7, 2. III, 7, 4. IIII, 13, 4.
 uellere = euellere. C VIII, 15, 1 poe-
 nali conscientiae spina de cordibus
 uulsa.
 uelut = utpote. C XVI, 12 qui falli
 uelut homo non possit. I II, 14
 ne uelut otiosis ualeat somnis in-
 repere.
 uenia confessionis I II, 13, 2.
 ueniabilis mora I III, 7 t.
 ueniabiliter agunt I V, 30, 4 u. defi-
 nitio inculta mutabitur C XVII,

- S. 4** u. fuisse mentitos XVII, **18**.
L u. usurpari **18. 2** u. adquiescitur
 mendacii detrimento **20. 2** u. ad-
 misisset XVIII, **11. 6** — *actiue*.
C XXI, 6 *t.* quod euangelii gratia
 ueniamibiliter sustentet infirmos.
uentilabrum *N* VII, **1. 4**.
uentilatur examinatio uitiae spiritalis
I XII, **27. 4** quaestio *C* VIII, **5**
 needum illo ad integrum uentilato
X, **13. 1** documents et cotidiana
 experientia sollicite uentilata **XXIII**,
21. 3 semper ueritas uentilata plus
 rutilat *N* **L** 6, **3**.
uenundatio *C* XXIII, **12. 1**.
ueraciter *C* I, **14. 3**, XVII, **25. 9**, XXII,
13. 2, XXIII, **17. 4**, **17. 8**, **19. 1**.
uerbosita *C* XVIII, **14. 3**.
uerbum dens *N* **L** **5. 4** et **8.** III, **1. 2**,
VI, **9. 3** et **4.** **10. 4** uerbum dei *N*
L **5. 8**, III, **4. 2**, **5. 1**, **6.** V, **7. 4**,
8. 2, VII, **14. 2** uerbum filius *N*
II, **2. 6**.
uerbum ad substantiuum, *quod in*
praedicato est, *relatum*. *N* **L** **6. 2**
 quidquid contra id nenit, falsitas
 esse noscenda est.
uerecunda = partes pudendae *C* VIII,
23. 3.
uerecundia = pudor. *I* X, 9 uerecun-
 diam inicit. **20** illo pro discessus
 sui uerecundia non audente ad
 monasterium de quo aufergerat
 nterius adgregari. *C* XIII, **5. 1**
 neque dicti a nobis sine uerecun-
 dia neque audiri potest. = dede-
 cens. *I* X, **21. 4** ut contegant igno-
 miniam otiositatis ac uerecundaiæ
 nostræ.
ueror *sequente accus.* et *infin.* *C*
 XXIII, **2. 4**.
uergere transit. *I* VIII, **16** in alios
 erroris nostri uerginus causas. *C*
 XXI, **22. 5** ut in neutram partem
 iuncti nimietate uergamur. — *in-*
transit. *I* VIII, **10** sol locum sui
 uergat occasus. *C* XVII, **9** ad de-
 teriore partem uergere. XXI, **22.**
2 ut in neutram partem uergente
 iudicemus.
ueridica examinatio *C* XIII, **3. 3**, doc-
 trina XVIII, **7**.
ueridice *C* XII, **2. L** **5. 5**.
ueritas: in ueritate *Inst. praef.* §. **7**
N III, **39. 3**, VII, **18.** XII, **33. 2**, *C*,
- 23. 1** III, **17. 20. 2**, V, **4. 6**, **6. 3**
 et **4.** VIII, **21. 8.** XII, **6**, **7. 15. 3**,
 XIII, **8. 2**, XVIII, **7. 2**, XVIII,
12. 1, **XXIII**, **10.** **XXIII**, **23. 1**, **24. 7**,
 uernaena caeli (puritatis uirtus) *I* XII,
11. 3 familiaritas *C* VIII, **13. 1**,
 uersus mare mortuum *I* III, **21**,
 uerum: non solum . . . uerum *L* VII,
3. 1 cf. *C* XXI, **10. 3**, **25. 3**, **34. 2**,
XXIII, **1. 4. 3. 2**.
 uespera. *I* II, **18. 2** a uespera ad ue-
 speram. *I* II, **18** a uespera in ue-
 speram. *I* III, **12.** *C* XVII, **21. 1**,
 XVIII, **4. 1**, **XXIII**, **13. 3** ad ue-
 speram. *I* III, **3. 9.** *C* XIII, **7. 3**
 uespere.
uestigabilis *C* XIII, **17. 3**.
uestigium = pes, planta *C* XXIII,
9. 2.
uestiri cum accus. Graeco. • *I* X, **21. 1**
 uestietur concessa et pannosa.
uestitus patientiae *C* XIII, **13. 5**
 temporum *I* III, **21. 2** temporum
I **L** **2. 4**.
nexator *C* XVIII, **15. 7**.
uiandi copia *C* XV, **3. 1**.
uicaria indumenta *I* III, **10**.
uictualis necessitas *C* XVIII, **6. 2**.
uidere cum in fin. *L* VIII, **5** quonodo
 uidetib[us] eicere fistucam. — *sequente*
enuntiato. *N* **III**, **L** **3** uides, se-
 parari a Christo dens non potest.
uideri esse. *I* III, **4. 3** (typus) in
 nonnullis antiquissimis monasteriis
 minime uidetur admisssus. V, **40. 1**
 adfectio et opera caritatis uiden-
 tur admixta. X, **8. 3** spatium noctis,
 quod quieti corporis uidetur indul-
 tum. — *I* VI, **11** ea tempestate,
 in qua uidetur emergere (malae
 ualitudines). VII, 6 nulli uilius des-
 pectusque uideatur hic morbus.
C VIII, **13. 4**.
uidua mulier *Inst. praef.* §. **1**.
uigilarum dies (*Charsamstag*) *C* XXI,
25. 3.
uinore certamen *I* V, **17. 2**. conducta-
 tionis genus **18. 1**.
uincla *I* **L** **1. 5.** *C* XVI, **28.** XXI, **9.**
4. 33. 6.
uinucleatio *N* III, **11. 2**.
uinucleum *C* XVII, **4**.
uindicare *I* III, **15. 1**, *C* V, **13. 23. 2**,
 VIII, **8. 4**, XVI, **6. 4**, *N* **III**, **4. 2**,
 V, **8. 2** — sibi uindicare *I* V, **2**.

- 2.** C V, **23.** **1.** VIII, **14.** **1.** XIII, **5.** XV, **9.** XVI, **22.** **4.** XXI, **10.** **2.** XXII, **12.** **3.** N II, **4.** **1.**
uirgo de uiris **I.** VI, **4.** **1.** **19.** C XXI, **4.** **2.** XXII, **6.** **10.**
uiridior actas **C.** XXI, **21.**
uirtus = uis, potentia, uigor. **I.** II,
11. **1.** illud tota uirtute sectantes.
III, **10.** V, **19.** **2.** C I, **5.** **3.** **22.**
I II, **10.** **3.** **11.** **3.** et **5.** III, **7.** **4.** et
5. **15.** **3.** III, **19.** **2.** V, **12.** **2.** VI,
14. L VII, **5.** **3.** **23.** **2.** **26.** **6.** VIII,
18. **2.** VIII, **36.** **3.** X, **3.** **5.** *praefer.*
ad Conl. p. II, §. **2.** XII, **7.** **1.** **10.**
3. XIII, **10.** **1.** **14.** **9.** XIII, **16.** **1.**
XV, **7.** **t.** **1.** **3.** **2.** et **6.** **6.** **1.** **10.**
5. XVIII, **16.** **7.** uirtus bonum C XIII,
3. **4.** uirtus eius uel actas I IIII,
22. cf. N III, **3.** **2.** uirtus resistenti
di C XIII, **14.** **2.** et **6.** — plur. =
uires. C VIII, **21.** **5.** uirtutes herba
rum. XXII, **6.** **2.** corporis casti
tatem humana se uirtutibus obti
nuisse. N **1.** **1.** cassatis totiens
inefficiaci opere uirtutibus. III, **8.**
uirtutes dei. V, **1.** **3.** propriis uir
tutibus. — uirtutes = angeli uel
daemones. C VI, **16.** t. supernarum
caelestiumque uirtutum. VII, **13.** **1.**
ut sunt angeli, archaugeli ceterae
que uirtutes. **15.** **4.** aëris uirtuti
bus. VIII, **15.** t. quod non sine
causa sanctis caelestibusque mir
tutibus angelorum sine archangelor
um nomina sint indita. **7.** **1.** aut
e conditionem huius uisibilis
creaturem spiritalibus caelestesque
uirtutes deum fecisse; cf. §. **3.** **8.** **4.**
I XII, **4.** **2.** C I, **13.** **3.** III, **16.** N
III, **9.** **4.** — uirtutes = mira
cula. **I.** X, **9.** signis uirtutibusque.
XII, **19.** cui fidei uirtutes aposto
licae testimonium reddunt. C VII,
26. **6.** tanta ex eo uirtutum gratia
procedebat. XV, **6.** **2.** uirtutes maxi
mas operantur. **6.** **3.** gloriam si
gnorum atque uirtutum. **7.** **1.** auctor
signorum omnium atque uirtutum.
7. **2.** opera signorum atque uirtu
tum. **7.** **4.** si signa atque uirtutes
similiter fecerit.
- uirtute iniuxta proclamans C XXIII,
23. **3.** affectu atque uirtute I **1.** **3.**
XII, **13.** C XXIII, **26.** **4.** cf. opus.
uiscera = filius I IIII, **27.** **2.**
- uiscera == amor, pietas, caritas. I X, **14.**
ad uiscera pii patris uel clementis
reuertitur medici. C VII, **30.** **1.** eis
totis uisceribus ac pleno compatien
tur adfectu. XI, **10.** uisceribus do
minicæ longanimitatis induitus.
XIII, **17.** **4.** amorem suum tener
nius piae matris uisceribus compara
uit. XVII, **25.** **4.** quae simulatio
crudelitatis cum uerae matris ui
scera permisisset. — uiscera ma
terna = pietas erga matrem. I V,
38. **2.** ut nequaquam pietatis opus
maternis uisceribus denegaret. —
caritatis uiscera C XVII, **19.** **8.**
21. **3.**
- uisibiliter C II, **11.** **5.** VII, **31.** **1.**
- uisio = aspectus. I IIII, **27.** **1.** ne iugi
uisione parvuli reminisceretur pa
ter saltim sibi filium superesse.
= uisitatio. C XVII, **5.** **1.** nestræ
beatitudinis uisione.
- uisitatio I X, **2.** **3.** C I, **20.** **5.** III, **19.**
4. III, **4.** **1.** et **2.** **5.** VI, **11.** **6.** VII,
26. **3.** X, **10.** **12.** XIII, **15.** **2.** XVIII,
9. **2.** **10.** **1.**
- uitare cum in fin. **I.** VII, **30.** quiequam
pecunia resumere uitiumus.
- uituperabiliter C III, **9.** **2.**
- uinacitas mentis C XII, **5.** **3.**
- uinida doctrina C XIII, **16.** **2.**
- ullatenus C XIII, **6.** **3.**
- ulterius adverb. I IIII, **7.** **1.** III, **5.** V,
32. **3.** VII, **28.** VIII, **20.** **2.** VIII, **3.**
X, **20.** XI, **18.** XII, **26.** C II, **11.** **5.**
III, **15.** **1.** **19.** **5.** V, **8.** **4.** VI, **15.**
VII, **2.** **1.** VIII, **10.** **3.** XII, **6.** **7.**
XVII, **2.** **2.** XX, **5.** **1.** XXII, **1.**
10.
- ultra. **I.** IIII, **17.** euculis ultra oculo
rum palpebras demissis. V, **36.** **2.**
ultra modum. V, **40.** **1.** ultra omnem
admirationem fieus. VI, **6.** ultra na
turam est. VII, **20.** ultra delectiois
dolorem. C VII, **32.** **2.** semet ultra
proceritatem sui corporis erigentes.
XX, **4.** **2.** ultra possibilitem. XXI,
21. ultra consuetudinem.
- ultrices irae I VIII, **10.** ira ultrix VIII,
4. **4.**
- umbraculum in aestu feruenti exhib
eret I IIII, **24.** **2.**
- unor obsecrus C XXII, **3.** **1.** — plur.
I. VI, **5.** **2.** C XXII, **3.** **5.**
- unctionis mysterium N **1.** **3.** **3.**

- unde = de quo *N* V, 11, 2.
 unguen *C* XII, 8, 4.
 unguit in regem *C* XVII, 25, 15.
 uniuersaliter *C* XIII, 7, 2 et 3.
 uniuersitas *IV*, 36, 1, XII, 8, 1, CVIII,
 18, 2, N III, 7, 4, IIII, 9, 4, V, 4, 6.
 unus, *I* II, 15, 2 in unum fratibus
 congregatis, IIII, 17 in unum (τις
 τὸν αὐτόν) considerit, 19, 2, *C* XVI,
 10. — post uicenarium et unum
 diem *C* VIII, 13, 2.
nocalis in compositis seruatur. I IIII,
 15, 1 contractare, *C* X, 10, 11 re-
 tractatio, XVIII, 2, L XXI, 7, 2
 detractat. *N* III, 15, 1 pertractato,
cf. detractatio. — infacta *C* XXI,
 14, 3 — inspargentes *C* VII, 16
 aspargine VIII, 4, 1 disparsiones
 X, 10, 11 adspargit XII, 6, 7
 aspargi XXIII, 6, 2.
uocationes *C* III, 3, 1, 4, 1 uocatio
 gentium *I* III, 3, 4 et 2 humana
 1 XII, 11, 2.
 uolnere apud semet ipsum *I* V, 32, 1
 uoluntarie *I* II, 16, V, 22, *C* III, 5, 3.
 uolutabria *C* XIII, 16, 5, XXIII, 25, 6.
 uolutatio cordis *I* XII, 27, 1, *C* X, 7,
 3, 10, 2 et 12 unius uersiculi X, 12.
 uoracitas escarum *C* V, 11, 1, *cf.* XXII,
 3, 2 et 2.
 notum: in noto habere *N* pr. §. 5. in
 note est *N* III, 10, 3.
 urgure = cogere, *C* VIII, 6, 2 iterum
 resumere malleum urgubatur. —
 urgubam opus manuum *I* X, 8, 3.
 uspiam = quopiam. *I* II, 15, 2 us-
 piam secessisse, III, 16, 2 uspiam
 secesserit (*cf.* secedere *sub in cum*
ablat. pro in cum accus.).
 usque *praep.* *I* V, 5, 2, VIII, 10 usque
 occasum, *C* V, 12, 3 usque nonam.
 VI, 1, 1 usque Arabiam. — usque
 ad *passim*, ad nos usque *Inst.*
praef. §. 8, *C* XXI, 20, 3. ad finem
 usque *I* IIII, 14, 36, 2, in id usque
C XVIII, 3, 2 — usque adeo *C*
 XVI, 13, XVIII, 16, 10, XXI, 5, 3.
 10, 3, 33, 1, XXIII, 6, 2 — usque
 eo *C* VIII, 21, 9 eo usque *I* V,
 14, L VI, 22, *C* III, 7, 3, X, 7, 3.
 XII, 7, 6, XVIII, 14, 4, XVIII, 6,
 2, XXI, 23, 2, XXII, 6, 10 usque
 quo *N* VII, 4, 2 quo usque *C* XX,
 7, t. *usque hodie (τοις ἡστὶ) *C* XII,
 12, 5. huic usque *I* III, 4, 3, IIII,
 16, 2, 27, 1, VI, 22, X, 8, 3, XII, 24,
 C L 7, 4, V, 27, 2, X, 14, 3, XI, 11,
 XII, 16, 4, XV, 10, 5, XX, 12, 4. —
 usque in *I* II, 3, L 18, III, 9, 1
 VIII, 13, *C* XI, 4, 3, XVI, 2, 3, 14,
 3, XXI, 25, 3. — usque nunc *C* X,
 5, L nunc usque *I* L 2, 2, II, 2,
 4, 5, 5, III, 4, 3, IIII, 13, V, 31,
 XI, 18, XII, 19, C II, 11, 4, 13, 10,
 — usque quaque (τοις τελούς) *C*
 XII, 6, 6, XVIII, 3, 1.
 usurpare sibimet *I* VII, 15, 1.
 usus: in usum stilli non uenerunt (res)
praef. ad Coll. p. L §. L usui ha-
 berere *I* V, 39, 2.
 ut. *I* V, 8 denegauit (= interdixit)
 ut. IIII, 36, 2 implorasti ut. *I* VII,
 15, 2, *C* II, 7, L XXIII, 12, 1 iu-
 bere ut. — miserum est ut IIII,
 36, 2, utile est ut *I* VI, 3, pluri-
 um confert ut *C* V, 4, 5, ineptum
 est ut *C* XIII, 2, rectum est ut *C*
 XVII, 21, 3, XXI, 9, 2, aequum est
 ut XXI, 10, 2, XXIII, 19, 1, *N*
 IIII, 2, 4 VII, 2, L difficile est ut
C XXI, 33, 2 et 4, iustissimum est
 ut *C* XXII, 1, 2, *cf.* XVII, 19, 2.
 paratus est ut *C* XVI, 21, impossibile
 est ut XXI, 33, 5, XXII, 7, 2.
 8 XXIII, 8, 2, XXIII, 6, 2, iustius
 est ut XXIII, 2L 2, *cf.* N IIII, 2,
 4 ueri simile ut *N* VII, 4, 3, ratio
 perhorrescit ut *N* VII, 17, L inhu-
 manissimum est ut VII, 31, 2.
 id est ut *I* IIII, 41, 3, 42, *C* X, 11,
 5, *N* V, 4, 1, 11, 4 et saepe, ubi
enuntiatum cum priore iunctum
esse debebat. cf. etiam I IIII, 36, 2.
 — ut non = ne. *C* VIII, 23, 1
 ne inducas nos in temptatione, id
 est ut non permittas nos aliquando
 temptari. *N* VII, 5, 1, *I* VIII, 10 t.
 ut nullus = ne quis *I* VIII, 4, 5.
 — ita . . . ut = ita . . . si. *I* VIII,
 13 hanc passionem ita expellere po-
 terimus, ut mentem nostram fu-
 tura spe origamus. — ut quid (τι
 τι) * *C* XIII, 16, 6, *N* VI, 10, 3
 ut = uelut. *C* IIII, 12, 3 dum haec
 inter intraque contentio ut quan-
 diam aequitatis libram in statera
 nostri corporis conlocat. V, 19, 1
 semper in nobis escarum ut in-
 genitus ac naturalis uinet adfectus.
 VI, 10, 2 terrena uelut inanem fu-

- num contemplatur et ut mox transita contemnit. XI, 2, 1 se ut indignum ab illa anachoreseos disciplina querebatur expulsum. I IIII, 30, 3 — ut est dementia N III, 16, 3 — ut multum C XVI, 19, 1 — = quippe I X, 11, ut quem = quippe quem I III, 21, 3
nteumque = aliquo modo I VIII, 11, praeſ. ad Conf. p. L §. L VII, 5, 2 VIII, 2, 30, L X, L praeſ. ad Conf. p. II, §. 2 XII, 2, 1 XVII, 7, praeſ. ad Conf. p. III, §. 1 XVIII, 1, 1 XVIII, 2, 2, 5, 2
ntenda ea permisit C XXI, 2, 2
ntpote et qui N VII, 11, 2
utrum in *interrogatione simplici* I III, 21, 4 V, 12, 1 VI, 4, 2 VIII, 21 t. praeſ. ad Conf. p. L §. 1 et 7, C I, 23, 3 VI, 4, 1 VII, 11 t. 15, 2 VIII, 20, XI, 14 XII, 1, 2, 9, XIII, 8, 6 bis, XV, 2, 1 L, 5, XVI, 4, L XVII, 8 t. 21, 1 XVIII, 6, 1 15, XI, 21 t. 31, 4, XII, 6, 3, XIII, 20, XXIII, 8, 5, 11, 2, — utrum . . . ue . . . seu I VIII, 6
utrumnam in *interrogatione simplici* C VII, 15, 3, XVI, 1 — in *interrogatione duplici* I VII, 17, 5 C XVII, 19, 6 XXI, 13, 1
- utrumne C 1, 20, 2, XIII, 12, 6. — in *interrogatione simplici* C XV, 3, 5
uxoria uincula C XXI, 9, 4
xenodochium C XIII, 4, 2, XVIII, 2, 6, XXIII, 8, 3
xenodochus I IIII, 7 t.
xerofagia, ae I IIII, 21, xerofagiis 22
ζάχη κτῆσις C XVIII, 6, 4
zelus C 1, 6, 2, VII, 31, 2 zeli ardor C XIII, 8, 3 edacis zeli igne C XVIII, 15, 2 — zelus dei C II, 26, 4 XVII, 25, 1 castitatis C VII, 2, 1 L, 26, 4 sanitatis C XII, 1, 3 undecim patriarcharum C XVIII, 16, 11
zeugma, I II, 5, 4 enormem psalmonrum numerum institnere certarent, et alii quinquagenos, alii sexagenos psalmos (*supple*: institui), alii uero ne hoc quidem numero contenti excedi cum debere censerent. III, 36, 2 cane ne superbiam resuscitare mediteris, sed potius (*supple*: nide) ut in hac unditate perdures. zizania, orum C 1, 18, 3 zizania, ae N 1, 2, 1

III. INDICULUS FORMARUM ORTHOGRAPHICARUM.

- Aduleſeo I XI, 17, 2.
aequipo I pr. §. 4 et *passim*.
affluenter I XII, 4, 2 C XII, 12, 2, XIII, 15, 5 XIII, 17, 3 afflentia C VII, 31, 2 VIII, 5, 4 XIII, 9, 7, XVIII, 7, 5 affluenter CXVI, 14, 4.
aliquin C XII, 12, 1 et *passim* (*nusquam* aliqui).
anchora I II, 14.
Annas *passim*.
anulus I IIII, 15, 1.
arra C VII, 6, 4 X, 7, 3 subarratus C VII, 6, 4.
belua I VIII, 8.
beninolus C XXIII, 5, 1.
bipterus C VI, 11, 1 *passim*. quadripteritus C 1, 22 L VIII, 2 t. 9.
- tripertitus I III, 8, 4 C 1, 20, L III, 9, 1 *passim*.
bolbi I XI, 5.
brabium et (*saepius*) branium; cf. Ind. uerb.
braeum I 1, 5 rebraeum I 1, 5 t. 5 — *saepius* braeum, e. gr. C VI, 14, 1 I VIII, 4, 2.
byrrus I 1, 6.
caenum I VI, 6 C V, 15, 4 XIII, 16, 5 caenosus C XIII, 16, 5.
caepa I XI, 5 C III, 7, 5.
caerimonia I II, 5, 5 C XIII, 10, 1 XIII, 11, 2 XVII, 20, 5.
caleiare I 1, 1 calciamentum I 1, 2 t. *passim*.

- centensimus *C VIII*, 20, 4. item alia
ordinalia plerunque in eiusimus
terminantur, ueluti nonagesimus
I X, *L* *C V*, 16, 6. tricensimus *C*
VIII, 31, 11. uicenarius *C VIII*,
31, 6 et *L*. Quadragensima et Quin-
quagessima passim; cf. *Ind. nom.*
cespes *I X*, 14.
circumire et circuire, sed nusquam cir-
cunxit, circumitus; cf. *Ind. uerb.*
elypus *C X*, 10, 4. elipens *XXIII*, 8, 2.
cohercere *I VI*, 1 et passim.
coheretio *N IIII*, 11, 2.
comesatio *C V*, 16, 3 et 5.
conecto *C V*, 10, 1. XVI, 2, 1 passim.
conexio *N V*, 7, 2. conexus *C V*,
10, 1.
conuentia *I VI*, 9 passim. coninere
I VIII, 9.
coninx *C XI*, 13, 1. XXI, 9, 1.
connumerare *I III*, 5.
contremesco *C XII*, 12, 3. tremesco
L VIII, 7. *C X*, 10, 13.
connicuum *I III*, 16, 3.
corruptella *C III*, 15, 1. VP. 19, 2
VD'P.
cumba pr. *Conl. p.* *I* §. 4. VIII, 25, 5.
delenio *I X*, 7, 1. XII, 21, 1. *C VIII*,
19, 2. XVI, 6, 7. *L* 15 bis. XVII, 30,
2. XVIII, 14, 4. 16, 11 et 12. —
delinio *I VIII*, 7 codd.
deminiere *I pr.* §. 8.
deminiuntio *I V*, 26. *C L* 2, 2. 20, 1.
V, 10, 4. VI, 14, 3. VII, 12, 2. VIII,
13, 4. XXIII, 13, 4. *N L* 5, 2. —
diminutio *N L* 5, 4.
despolio *I V*, 6.
deuerto *I V*, 35. XI, 4. *C XVII*, 25, 8
et 9. diuertio *C VIII*, 6, 2. XVIII,
3, 1. diuersorum *C XVIII*, 5, 4.
10. *N VII*, 1, 4.
dicio: cf. *Ind. uerb.*
dictus, us *C VIII*, 5, 9.
dinoesco *I III*, 39, 3 passim.
disrumpo *C III*, 12, 2 passim.
distingunt *I III*, 8, 4. distinguntur *N*
II, 4. *L* extinguunt *I VI*, 4, 2.
districtus, districtio, non destr.
ebdomas, ebdomada, ebdomadarius *I*
III, 8, 1 passim.
elemosyna *I III*, 3, 2. *C VIII*, 31, 2
passim.
elleborum *C XVII*, 17, 1 et 3.
epistula *I III*, 16, 2. V, 32, 1 et 3 all.
excreatio, excreatus; cf. *Ind. uerb.*
faenus *C XXII*, 1, 2.
faetidns *C XIII*, 14, 2 et 3 all. faetor
ibid. et all. faetere *C VIII*, 19.
filargyria et filargyrns passim.
fistuca *I III*, 20, 21. VIII, 5.
flegma *I II*, 10, 2. XII, 27, 3.
frutecta *I III*, 21.
guaniter *C XVI*, 3, 4.
gralium *I III*, 13. graphium *C L*, 6, 1.
harundo *C II*, 13, 10.
harequa *I pr.* §. 1. V, 36, 2. 40, 3. *C*
XVI, 27. 6. XVIII, 13, 3. 16, 3. ha-
renous *L V*, 36, 2. 40, 3.
hebitudo *I XII*, 25. *C VIII*, 8, 2, 9.
1. XXIII, 7, 1.
heiuatus *C VIII*, 29, 2. X, 3, 4, 10.
2. XII, 1, 3. heiuatus XX, 12, 2.
heremus *I III*, 21 passim.
hericij *C VII*, 32, 4. *N VII*, 1, 4.
holus *I III*, 30, 5. V, 5, 2. 23, 2. *C*
II, 19.
inelytus *C VI*, 10, 6.
ingeneseo *L V*, 14, 1. 28, 31. VII, 8.
X, 2, 1. *C XIII*, 12. XX, 2, 3.
inormitas *C VIII*, 21, 8. enormous *L*
II, 5, 4.
inperito *I III*, 8, 3 passim.
internicio *I XI*, 10, 1. *C III*, 19, 2 et
3. V, 16, 4. 19, 1.
labسانion *I III*, 11, 22.
lammina *I VI*, 7, 2. VIII, 6. *C VIII*,
21, 7.
limianument *I VIII*, 3. *C X*, 5, 2 et 3.
loquella *I XII*, 27, 5. 29, 2.
luesta *C XIII*, 3, 4. *N VII*, 5, 5.
lurieca *I X*, 21, 2. *C VII*, 5, 6. X, 10,
4. XXIII, 8, 2.
malinolus *C L* 20, 4.
mamona *I VII*, 15, 3. *C VI*, 3, 2.
marsupium *C XXIII*, 13, 1.
medella *I VIII*, 5 et passim.
mercenarius *C XI*, 7 ter. 9, 1. 12, 6.
muttire *I III*, 17.
nanetus *L V*, 39, 2. VIII, 19, 1 et pas-
sim.
mubicula *C XVII*, 17, 6.

- obliteratio *C* XX, 7, 2.
 obtunusus *I* XII, 25, *C* XXI, 16, 2. per-
 tusus *C* XXIII, 13, 5 et 6.
 oportunitas, oportunnus *I* X, 7, 8 *passim*.
 orfani *C* VI, 10, 5.
- paenitet, paenitentia, paenitudo *passim*.
 parabysis *I* VI, 2.
 parsimonia *I* VI, 2 *passim*.
 pedetemptum *C* VIII, 4, *L*
 pelicanus *I* XII, 8, *L* *C* XVIII, 6, 4
 XVIII, 8, 4.
 pellicius *I* L, 1, 3 et 4.
 percontari *codd.* *optimi* *passim*.
 pinguidio *suepe in codd.* *I* II, 13, 3
 III, 25, V, 31, *C* I, 14, 8, III, 7, 3.
 VIII, 13, 3. *XII*, 8, 4.
 piuna *I* VI, 6, *VIII*, 10.
 ptisanae *C* XVII, 19, 6.
 putrido *codd.* *I* X, 7, 8.
- querella *L* III, 4, 2, *III*, 7, *C* XVI,
 16, *L* XVII, 20, 10, *XXII*, 6, 10.
 XXIII, 5, 2 *all.*
 quicquam *C* III, 5, 2 *passim*.
 quidquid *I* XI, 13, 1 *passim*.
- rafanus *C* XII, 8, 4.
 ramneulus, cf. *Ind. verb.*
 receido *I* VIII, 6, *L* *C* I, 13, *L* III, 5,
 L VI, 15, *XVIII*, 7, *L* *XXII*, 13, 2.
 refocilo *I* III, 9, 3.
 rennum *I* VII, 11, *C* III, 5, *V* I, 11,
 6, *VIII*, 18, 4, *XVII*, 21, 3, 22, 25,
 9, *N* VII, 8, 3.
- repperire *passim*, sed repertus.
 reuinisco *I* III, 24, 2, *V*, 32, 2.
 robigo *C* VI, 11, 7, *XIII*, 3, 4.
 romphaea *I* III, 3, 6.
 rutunditas *C* XXIII, 6, 1 et 2.
- saltitus *I* III, 22.
 saltim *I* L, 9, 1 et *passim*.
 scabillum *I* VIII, 3, *C* L, 23, 4.
 scola *C* III, L, 2, *XVIII*, 16, 15, *XVIII*,
 11, 1 *all.*
 senapis *C* VIII, 34, 1 et 4.
 sepulchrum *C* XV, 3, 2 *passim*.
 singillatum *I* III, 29 *passim*.
 spiritalis, spiritualiter *passim*.
 stagnum = stannum *C* VII, 25, 3,
 XXIII, 3, 2.
 sterelinum *C* VI, 10, 6.
 suboles *I* VII, 3, 2, *C* XXIII, 12, 6.
 subtemen *I* L, 5, *C* XXI, 4, 1 (*uar.*
 lectio *subtegm.*).
 sucus *I* V, 21, 2.
 suggillatio *I* XII, 27, 3.
 suscenseo *C* XVI, 6, 6 *bis*.
- taeter *C* XVI, 11, 1 *all.* teter *codd.*
 I V, 2, 3, *VIII*, 5.
 tinguo *C* XII, 6, 8 et 9.
 tropaeum *e. gr.* *I* XI, 11.
 tutella *C* VII, 30, 2 *VWP*.
- ualitudo *I* VI, 11, *C* V, 11, 1 *passim*.
 uenundo, uenundatio *III*, 29 *passim*.
 umecto *I* III, 26.
 umerus *C* XIII, 9, 6 *passim*.
 unior *I* III, 5, *L* VI, 7, 2, *C* V, 10, 2,
 VIII, 4, 1 et 2 *passim*.
 unguentum *passim* (*uar.* *lect.* *ungen-*
 tum).
- ungno *C* VII, 26, 6, *XVII*, 25, 15.
 unianimitas *C* XVI, 12, *unianinus C*
 XVI, 8, 18, 6 (*saepius unan.*).
 urggeo *I* VII, 12, *X*, 8, 3 *passim*.
 utrubicue *I* VII, 25, 2, *X*, 5, *C* VI,
 3, 3.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Uol. I.

- pag.* VII, u. 9 *infra lege: ponimus.*
" XVI, u. 12 *infra et p.* XVII, u. 13 *supra lege* 19 *pro* 18.
" XXVII *infra totus u. 13 delendus est.*
" XXVIII, u. 11 *supra pro* 'constructio ad sensum' *lege* 'anacolutha'.
" XXVIII, u. 16 *supra: lectionem cod. A* 'sub praetextu' *non recepi*
scriptoris usu obseruato, qui intuitu et sub intuitu, obtentu
et sub obtentu, occasione et sub occasione dicere solet.
" XLII, u. 6 *infra lege* possunt.
" LXXV, u. 3 *supra lege* 1, 2, 5 *pro* I, 2, 6.
" LXXVII, u. 10 *infra dele uerba* et Uulgata.
" 17, 5 *in apparatu lege IIlr pro IIlv.*
" 120 *in apparatu lege* 29 *pro* 9.
" 174, 27 *eum qua] cf. Uol. II, p. 44, 9.*
" 218, u. 9 *in apparatu lege aceruos pro aceruuos.*
" 270, u. 8 *in apparatu lege tribu+na+lia.*
" 287, 2 *scribendum uidetur quia: cf. p. 301, 19.*
" 314, 12 *nunc praefero unita diuinitas.*
" 388, 1—2 *scribere debui* in ea de saluatore.
" 423, col. 2 *adde:* Leo (archidiaconus ecclesiae Romanae, post papa) *N*
praeſ. §. 1.

Uol. II.

- pag.* 34, 13 *in terramque defossum] cf. p. 486, 23* *in terramque prostrato.*
" 135, 15 *lege coenobiis pro cenobiis.*
" 167, 16 *infra lege* Iob 40, 8 *pro* Iob 40, 3.
" 388, 8 *infra lege* Iud. 3, 1—2 et 4.
" 607, 12 *locus uidetur esse libri* Iob 21, 21.
" 620, 8 *in apparatu lege* XXIII, 5, 7 *pro* XXIII, 6, 1.
-

32101 075393353

